

VII. ULUDAĞ ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONFERANSI

21 - 22 EKİM 2015 | BURSA/ TÜRKİYE

ULUSLARARASI SİSTEMDE YENİ DÜZEN ARAYIŞLARI

EDITÖRLER

Prof. Dr. Tayyar ARI – Doç. Dr. Barış ÖZDAL

BU KONFERANS TÜBİTAK'IN KATKILARIYLA DÜZENLENMİŞTİR.

VII. ULUDAĞ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONFERANSI

-ULUSLARARASI SİSTEMDE YENİ DÜZEN ARAYIŞLARI-

(21-22 EKİM 2015 Bursa / Türkiye)

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Tayyar ARI - Doç. Dr. Barış ÖZDAL

2016

Bursa, Mart 2016

**VII. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı
-Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışları-
(21-22 Ekim 2015 Bursa / Türkiye)**

Editörler

Prof. Dr. Tayyar ARI
Uludağ Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı

Doç. Dr. Barış ÖZDAL
Uludağ Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Siyasi Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Sayfa Tasarımı : Nurhan ŞEKERYAKAN
Kapak Tasarımı: Önder AYDOĞMUŞ

Basım ve Cilt : Dekupe Tanıtım A.Ş.
Sertifika No : 15556

1. Baskı, Mart 2016, xviii + 1045 sh.

© DORA Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 2015

Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti

Tel : +90 (224) 221 38 39

+90 (224) 225 37 46

Fax : +90 (224) 220 36 73

Altıparmak Mah. Bozkurt Cad.

Avdan Apt. 10/1 Osmangazi / BURSA

dorayayinevi@gmail.com

info@dorayayincilik.com.tr

www.dorakitap.com

www.dorayayincilik.com.tr

ISBN: 978-605-9666-13-8

Her hakkı saklıdır. Bu kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre **DORA Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti.**'nin önceden iznini almaksızın elektronik, mekanik, fotokopi veya herhangi bir sistemle basılamaz, çoğaltılamaz ve bilgisayar ortamında tutulamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların etik, dil, bilim ve hukuki açıdan sorumluluğu yazarlarına aittir.

VII. ULUDAĞ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONFERANSI

-ULUSLARARASI SİSTEMDE YENİ DÜZEN ARAYIŞLARI-

(21-22 EKİM 2015 Bursa / Türkiye)

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Tayyar ARI - Doç. Dr. Barış ÖZDAL

2016

VII. ULUDAĞ

CONFERENCE ON INTERNATIONAL RELATIONS

-IN SEARCH OF A NEW ORDER IN INTERNATIONAL SYSTEM-

(21-22 OCTOBER 2015 Bursa / Türkiye)

EDITÖRLER / EDITORS

Prof. Dr. Tayyar ARI - Doç. Dr. Barış ÖZDAL

2016

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Tayyar ARI
Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT
Prof. Dr. Kamuran REÇBER
Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR
Doç. Dr. Barış ÖZDAL
Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ
Yrd. Doç. Dr. Sezgin KAYA
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU
Yrd. Doç. Dr. Zeynep ÖZGENÇ
Arş. Gör. Sabri AYDIN
Arş. Gör. Mustafa TÜTER
Arş. Gör. Özge Gökçen TERZİ
Arş. Gör. İbrahim Çağrı ERKUL
Arş. Gör. Murat JANE
Arş. Gör. Samet YILMAZ
Arş. Gör. Uğur ERMİŞ
Arş. Gör. Tunç DEMİRTAŞ
Arş. Gör. Zeynep ŞARTEPE
Arş. Gör. Büşra ÖĞÜTÇÜ
Arş. Gör. Talip ALAN
Arş. Gör. Yusuf YILDIRIM

BİLİM KURULU (alfabetik sıra ile)

Alexander Ivanov, Kuban State University, Krasnodar, Rusya Federasyonu
Atilla Eralp, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Barış Özdal, Uludağ Üniversitesi, Bursa
Bırol Akgün, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara
Çiğdem Aydın Koyuncu, Uludağ Üniversitesi, Bursa
Faruk Sönmezoğlu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
Ferhat Pirinççi, Uludağ Üniversitesi, Bursa
Fırat Purtaş, Gazi Üniversitesi, Ankara
Fuat Aksu, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul
Fuat Keyman, Sabancı Üniversitesi, İstanbul
Ghadir Nasri, Tarbiat Moaalem University, Tahran, İran
Göksel İşyar, Uludağ Üniversitesi, Bursa
Haldun Yalçınkaya, TOBB Üniversitesi, Ankara
Hasan Köni, Kültür Üniversitesi, İstanbul
Haydar Çakmak, Arel Üniversitesi, İstanbul
Kamuran Reçber, Uludağ Üniversitesi, Bursa
Kemal İnat, Sakarya Üniversitesi, Sakarya
Khurram Qadir, Quaid-i-Azam University, Islamabad, Pakistan
Konuralp Pamukçu, University of Phoenix Illinois, ABD
M. Seyfettin Erol, Gazi Üniversitesi, Ankara
Mehmet Genç, Işık Üniversitesi, İstanbul
Mehran Kamrava, Georgetown University, Doha, Katar
Meliha Altunışık, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Mesut Özcan, Dışişleri Bakanlığı, Ankara
Muhittin Ataman, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara
Mustafa Aydın, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul
Mustafa Kibaroğlu, MEF Üniversitesi, İstanbul
Nuri Yurdusev, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
R. Kutay Karaca, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul
Serhat Erkmen, Ahi Evran Üniversitesi
Sevinç Ruıntan, Bakü Devlet Üniversitesi, Bakü Azerbaycan
Sezgin Kaya, Uludağ Üniversitesi, Bursa
Sibel Turan, Trakya Üniversitesi, Edirne
Şaban Kardaş, TOBB Üniversitesi, Ankara
Şenol Kantarcı, Akdeniz Üniversitesi, Antalya
Şule Kut, Okan Üniversitesi, İstanbul
Tayyar Arı, Uludağ Üniversitesi, Bursa
Türel Yılmaz, Gazi Üniversitesi, Ankara
Ulvi Keser, Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC

İÇİNDEKİLER

WHAT DOES THE RISE OF CHINA IN GLOBAL POLITICS HERALD FOR THE EMERGING GLOBAL ORDER?	3
<i>Prof. Dr. Tarık OĞUZLU</i>	
FROM INTERNATIONAL RELATIONS TO INTERNATIONAL REALITY OR WHAT KIND OF WORLD ORDER IS EMERGING FROM THE POWER SHIFT TO THE EAST	4
<i>Doç. Dr. Emilian KAVALSKI</i>	
REVIEWING THE GREAT POWER ATTRIBUTES AND THE STATUS OF THE OTTOMAN TURKEY AND THE MUGHAL INDIA AS GREAT POWERS	6
<i>Md. Ziaul Haque SHEIKH</i>	
PUBLIC DIPLOMACY IN JAPAN'S FOREIGN POLICY TOWARD ASIA: LIMITATIONS AND PROSPECTS	27
<i>Dr. Monir Hossein MONI (IRCJS)</i>	
THE QUESTION OF RELIGIOUS COMPULSION IN THE QU'RAN: CONTEMPORARY DISCOURSES IN THE CONTEXT OF MIDDLE EAST	29
<i>Dr. Farooq HASSAN</i>	
DETERMINANTS OF THE ALLIANCE: TURKISH-AMERICAN RELATIONS WITHIN THE CHANGING MENA	30
<i>Dr. Tuğba ÖZDEN</i>	
THE CURIOUS CASE OF FOREIGN TERRORIST FIGHTERS: WHAT HAPPENED AND WHAT WILL HAPPEN NEXT?	31
<i>Dr. Atasay ÖZDEMİR</i>	
THE LEAGUE OF ARAB STATES AND THE ARAB SPRING REVOLUTIONS: LACK OF POLITICAL WILL AND INSTITUTIONAL DEFICIENCY	33
<i>Omar MUNASSAR</i>	
NEW COLD WAR? PRESERVING THE UNIPOLAR MOMENT	62
<i>Dr. Azoulas BAGDONAS</i>	
REVISITING THE DISCUSSION OF "AXIS OF EVIL" VS. "SHAYTAN-E BOZORG": AN ANALYSIS OF IRAN-USA RELATIONS FROM THE PERSPECTIVE OF SELF AND PERCEIVED IMAGES IN THE CONTEXT OF NUCLEAR CRISIS.....	64
<i>Arş. Gör. Ersin İÇÖZ</i>	
A DESIRE FOR CHANGE: BUDDING DEMOCRACY MOVEMENT IN IRAN	65
<i>Arş. Gör. Zeynep ŞARTEPE</i>	

ENERGY GEOPOLITICS AS “WAR OF POSITION”: IRAN CASE	66
<i>Hatice Hande ORHON ÖZDAĞ</i>	
THE REASONS FOR THE ISLAMIC RADICALIZATION. CAN WE COUNTER THEM?	83
<i>Marian KARAGYOZOV</i>	
KALPLERİ VE ZİHİNLERİ KAZANMA ARACI OLARAK KAMU DİPLOMASİSİ ve ÇİN ÖRNEĞİ	86
<i>Yrd. Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ</i>	
ÇİN’İN 2015 SAVUNMA STRATEJİSİ BAĞLAMINDA ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YENİ DENGELER ARAYIŞLARI.....	104
<i>Arş. Gör. Engin KOÇ</i>	
ÇİN’İN NÜKLEER DOKTRİNİ ve KAPASİTESİ	123
<i>Arş. Gör. Samet YILMAZ</i>	
ÇİN DIŞ POLİTİKASININ KURUCU REFERANSI: BARIŞ İÇİNDE BİR ARADA YAŞAMANIN BEŞ İLKESİ.....	124
<i>Arş. Gör. Mustafa TÜTER</i>	
YENİ DÜNYA DÜZENİ ARAYIŞLARI ÇERÇEVESİNDE ABAD’IN TAHKİM PROSEDÜRÜ	126
<i>Yrd. Doç. Dr. Zeynep ÖZGENÇ</i>	
ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI SİSTEMİNDE HÜKÜMET - DIŞI ÖRGÜTLERİN ROLÜ	152
<i>Yrd. Doç. Reha YILMAZ</i>	
BİR DENGELEME SANATI OLARAK ULUSLARARASI HUKUK: ULUSLARARASI YATIRIM HUKUKU ÖRNEĞİ.....	154
<i>Gökhan ALBAYRAK</i>	
ULUSLARARASI HUKUKUN İKİ FARKLI ALANINDA DEVLET KURGUSU: ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKU VE ULUSLARARASI EKONOMİ HUKUKU	168
<i>Arş. Gör. Pedriye MUTLU</i>	
KOZMOPOLİT BARIŞIN YOLUNDA: KORUMA SORUMLULUĞU’NDA KÜRESEL VİCDAN ARAYIŞI.....	184
<i>Arş. Gör. Zeynep Selin ACAR, Arş. Gör. Yusuf Can GÖKMEN</i>	
GÖZLEMLER İŞİĞİNDE KIRIM’DA SON DURUM	186
<i>Yrd. Doç. Dr. Gökhan EŞEL</i>	
UKRAYNA KRİZİNİN KARADENİZ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ	187
<i>Öğr. Gör. Gül SARIKAYA</i>	
KARADENİZ’DEKİ GÜNCEL GELİŞMELERİN RUS DIŞ POLİTİKASININ DİĞER ALANLARINA YANSIMALARI.....	207
<i>Öğr. Gör. Fatma ÇOBAN</i>	

RELIGION-STATE: FEATURES OF CONTEMPORARY RELIGIOUS POLICY OF AZERBAIJAN.....	232
<i>Prof. Dr. Memmedtagi RZAYEV</i>	
THE ISSUES OF INTER-RELIGIOUS TOLERANCE IN MODERN WORLD: EXAMPLE OF AZERBAIJAN	233
<i>Doç. Dr. Hacı RAUF</i>	
THE MAIN REASONS OF DECISION: EXPLAINING ARMENIA'S U-TURN FROM THE EASTERN PARTNERSHIP	234
<i>Yrd. Doç. Dr. Uğur Burç YILDIZ</i>	
MULTICULTURALISM AND ETHNIC DIVERSITY: HISTORICAL ROOTS OF CONTEMPORARY.....	259
<i>Mayya JAFARGULIYEVA</i>	
ULUSLARARASI SİSTEMDE YENİ DÜZEN ARAYIŞLARINDA DEĞİŞMEYEN BİR SORUN: DAĞLIK KARABAĞ	260
<i>Doç. Dr. Yıldız Deveci BOZKUŞ</i>	
ULUSLARARASI EKONOMİK-POLİTİK REKABET ÇERÇEVESİNDE AVRASYA EKONOMİK TOPLULUĞU	288
<i>Prof. Dr. Sibel TURAN, Öğr. Gör. Hulusi Ekber KAYA</i>	
EKONOMİK YAPTIRIMLAR SONRASI İRAN EKONOMİSİNDEKİ DONUŞUMUN TÜRKİYE VE DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLER.....	306
<i>Doç. Dr. Rüstem YANAR</i>	
ANKARA-ERBİL-BAĞDAT ÜÇGENİNDE 'ENERJİ' SORUNSALI	307
<i>Doç. Dr. İdris DEMİR</i>	
YÜKSELEN GÜÇLER VE KÜRESEL ETKİNLİK: ORTA DOĞU'DA BİR AKTÖR OLARAK BREZİLYA.....	308
<i>Arş. Gör. Segah TEKİN</i>	
İŞBİRLİĞİ VE REKABET EKSENİNDE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİN SON 15 YILI	309
<i>Arş. Gör. Feyza KAVİ</i>	
ARAP BAHARI'NIN 5. YILINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI: BÖLGESEL AKTÖR OLMAK MI, DEĞERLİ YALNIZLIK MI?.....	311
<i>Doç. Dr. Barış DOSTER</i>	
ARAP BAHARI VE DESERTEC PROJESİ	326
<i>Doç Dr. Murat AKTAŞ</i>	
TUNUS'TA ARAP BAHARI VE SONRASINDA YAŞANAN SİYASAL GELİŞMELER.....	342
<i>Mevlüt AKÇAPA</i>	
SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE MISIR'DA SİLAHLANMA FAALİYETLERİ VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ	364
<i>Arş. Gör. Özge Gökçen TERZİ</i>	

ORTADOĞU'DA MEZHEPLER ÜSTÜNDEN İRAN – SUUDİ ARABİSTAN GÜÇ MÜCADELESİ.....	365
<i>Hazar VURAL</i>	
THE UN SYSTEM IN SEARCH FOR A MORE SECURE WORLD IN THE POST-COLD WAR ERA	367
<i>Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ</i>	
STRUCTURAL VIOLENCE IN POST-SOVIET RUSSIA.....	377
<i>Yrd. Doç. Dr. Fikret BİRDİŞLİ, Sedat ÇOBANOĞLU</i>	
COMPARATIVE CONUNDURUM BETWEEN NATION-STATE AND MUSLIM GOVERNANCE	378
<i>Nassef Manabilang ADIONG</i>	
RETHINKING NATO'S COMPREHENSIVE APPROACH IN THE NEW SECURITY ENVIRONMENT	379
<i>Suat DÖNMEZ</i>	
AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN İSTİKRAR VE GELİŞİMİ BAĞLAMINDA COMMONWEALTH'İN ETKİNLİĞİ: ELEŞTİREL BİR BAKIŞ	394
<i>Arş. Gör. İbrahim Çağrı ERKUL</i>	
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DEVLETLERİN DEĞİŞEN GÜVEN(SİZ)LİK ALGISI: YENİ BİR MÜCADELE ALANI OLARAK SİBER SAVAŞLAR VE SİBER CAYDIRICILIK.....	395
<i>Arş. Gör. Vahit GÜNTAY</i>	
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜCÜN DÖNÜŞÜMÜ ve SİBER UZAY	406
<i>Arş. Gör. Uğur ERMİŞ</i>	
NATO'NUN SİBER GÜVENLİK STRATEJİSİ'NİN ANALİZİ	408
<i>Burak DARICILI</i>	
PUBLIC POLICIES IN FAVOUR FOR YOUTH: GOVERNMENT STRATEGIES FOR CONSERVING PEACE IN ALGERIA	420
<i>Prof. Dr. Mourad Moulai HADJ</i>	
LOCATING TURKEY AND CHINA AS “DIFFERENT” RISING POWERS IN SUB-SAHARAN AFRICA THROUGH THEIR DEVELOPMENT COOPERATION POLICY	421
<i>Samiratou DIPAMA, Emel PARLAR DAL</i>	
RISING NUMBER of AFRICAN MIGRANTS and REFUGEES ACROSS GULF of ADEN.....	434
<i>Raphael ADEKOLA</i>	
TOWARDS A NEW SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL COOPERATION BETWEEN AFRICAN AND ASIAN COUNTRIES: THE CASE OF ALGERIA.....	435
<i>Hafsa ELAGAG</i>	
YENİ DÜNYA DÜZENİNİN FORMALAŞMASI VE KAFKASYA'NIN YENİDEN BÜYÜK DEVLETLERİN MARAQLARI ALANINA DAHİL OLMASI	437
<i>Doç. Dr. Sevinç RUINTAN</i>	

THE ANALYSIS OF THE CRIMEAN CRISIS IN 2014 BETWEEN RUSSIA AND UKRAINE WITHIN THE FRAMEWORK OF THE THE CONFLICT ANALYSIS THEORIES AND THE CRIMEAN TATARS	451
<i>Doç. Dr. Sezai ÖZÇELİK</i>	
DIVERSIFICATION OF SUPPLY ROUTES OF THE EU AFTER 2006/2009 RUSSIAN-UKRAINIAN ENERGY CRISIS: CAN TURKEY BECOME AN ENERGY HUB FOR EUROPE?	452
<i>Yrd. Doç. Dr. Sezer ÖZCAN</i>	
ÇAĞDAŞ TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN FAKTÖRÜ OLARAK ÇERKES ETNİK MOBİLİZASYONU	453
<i>Veronika TSIBENKO</i>	
ASYA PASİFİKTE GÜVENLİK SORUNLARI BAĞLAMINDA TAYVAN SORUNU	473
<i>Prof. Dr. Kamer KASIM</i>	
ORTA ASYA'DA DENGİ ARAYIŞLARI ve HİNDİSTAN'IN ROLÜ	485
<i>Arş. Gör. Ömer ATAGENÇ</i>	
TÜRKİYE - ÇİN İLİŞKİLERİ: STRATEJİK ORTAKLIĞA DOĞRU	486
<i>Öğr. Gör. Dr. Özlem Zerrin KEYVAN</i>	
TÜRKİYE'NİN AFRİKA POLİTİKASINDAKİ DÖNÜŞÜMÜN NEDEN VE SONUÇLARI: SOMALİ ÖRNEĞİ	487
<i>Tunç DEMİRTAŞ</i>	
J. DAVID SINGER VE SAVAŞIN BİLİMSEL ETÜDÜ: DAVRANIŞSALCI YÖNTEMİN ÖNEMİ	507
<i>Prof. Dr. Erhan BÜYÜKAKINCI</i>	
DEVLETLERİN SAVAŞ YATKINLIKLARININ ÖLÇÜLEBİLİRLİĞİNE İLİŞKİN ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM	508
<i>Yrd. Doç. Dr. Öner AKGÜL</i>	
KENNETH WALTZ'UN SAVAŞA BAKIŞI ve REALİZMDE BİLİMSEL ETÜT TARTIŞMASI	530
<i>Yrd. Doç. Dr. Menent SAVAŞ CAZALA</i>	
SAMUEL HUNTINGTON'IN FAY HATTI SAVAŞLARI KAVRAMI: NEOREALİST VE KONSTRÜKTİVİST ARAYIŞLAR	531
<i>Öğr. Gör. Dr. Bilgehan EMEKLİER</i>	
A NEED FOR MICRO-LEVEL ANALYSES IN THE INTERNATIONAL RELATIONS DISCIPLINE IN THE CHANGING WORLD ORDER	534
<i>Prof. Dr. Ertan EFEGİL</i>	
YÜZYIL GEÇİŞLERİNDE TARİHSEL MODELLEME YÖNTEMİ	543
<i>Doç. Dr. Bekir GÜNAY</i>	
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ORTAYA ÇIKAN GLOBAL SORUNLAR	564
<i>Yrd. Doç. Dr. Yusuf SAYIN</i>	

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KUVVET KULLANMA YASAĞI, GÜVENLİK KONSEYİ, SAVAŞ ve BARIŞ: “DE JURE” VE “DE FACTO” İKİ FARKLI ULUSLARARASI SİSTEM ÜZERİNE DÜŞÜNCELER.....	591
<i>Dr. Bülent ŞENER</i>	
SİYASET VE HUKUK İKİLEMİ KARŞISINDA LÜBNAN ÖZEL MAHKEMESİ.....	614
<i>Doç. Dr. Mehmet DALAR</i>	
SURİYE KRİZİNİN LÜBNAN'A ETKİLERİ	634
<i>Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ</i>	
SURİYELİ MÜLTECİLERİN LÜBNAN'A ETKİLERİ.....	651
<i>Yrd. Doç. Dr. Yasin ATLIOĞLU</i>	
SURİYE'DE BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ SONRASI DARBELER DÖNEMİ (1961-64)	668
<i>Yrd. Doç. Dr. Halil AKMAN</i>	
THE SYRIAN CRISIS AND THE INTERNATIONAL SYSTEM	669
<i>Dr. Omar KOUCH</i>	
A CRITICAL REVIEW OF THE COMPREHENSIVE APPROACH IN EU CRISIS MANAGEMENT: THE CASE OF GEORGIAN CRISIS	671
<i>Yrd. Doç. Dr. Fatma Zeynep ÖZKURT, Doç. Dr. Ragıp Kutay KARACA</i>	
AVRUPA BİRLİĞİ ULUSLARARASI SİSTEMDE DÜZEN KURUCU (MU)?.....	696
<i>Yrd. Doç. Dr. Metin AKSOY</i>	
AB'NİN ORTA ASYA'DA DEMOKRASİYİ TEŞVİK POLİTİKALARI.....	699
<i>Yrd. Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI</i>	
NÜKLEER ANLAŞMANIN TÜRKİYE-İRAN EKONOMİK İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	701
<i>Prof. Dr. Harun ÖZTÜRKLER</i>	
YEMEN'DE DEVLETİN YENİDEN İNŞA ÇABALARI	703
<i>Arş. Gör. Ensar MUSLU</i>	
SURİYE'DEKİ YABANCI SAVAŞÇILARIN GÖLGEDE KALAN KISMI: REJİM CEPHESİNDEKİ MİLİTANLAR	704
<i>Ömer Behram ÖZDEMİR</i>	
SURİYE KRİZİ'NİN MÜLTECİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: LÜBNAN ÖRNEĞİ	705
<i>Arş. Gör. Ayşe Selcan ÖZDEMİRCİ</i>	
KÜÇÜK DEVLET BÜYÜK SİYASET: ARAP DEVRİMLERİ SÜRECİNDE BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ DIŞ POLİTİKASI	706
<i>Arş. Gör. Ahmet ÜÇAĞAÇ</i>	

SAVAŞ KURAMLARINDA THOMAS SCHELLING: STRATEJİK DÜŞÜNCE ve OYUN TEORİSİ	708
<i>Doç. Dr. Selcan SERDAROĞLU</i>	
SAVAŞIN KURAMSALLAŞTIRILMASI ve ZEEV MAOZ: İSRAİL'DEN SAVAŞA BAKMAK	709
<i>Yrd. Doç. Dr. Bilgehan ALAGÖZ</i>	
DEMOKRATİK BARIŞ KURAMI ve BRUCE RUSSETT'İN KATKILARI	710
<i>Arzu TURGUT</i>	
CHARLES DORAN VE GÜÇ DÖNGÜSÜ KURAMI: AMPİRİK DEĞERLENDİRMELER	711
<i>Nihal ERGÜL</i>	
ULUSLARARASI GÜVENLİK BAĞLAMINDA DÜNYANIN TELEKULAĞI EHELON VE DOĞU AKDENİZ'DE GÜVENLİK SORUNU	713
<i>Prof. Dr. Ulvi KESER, Asporça Melis KESER</i>	
“YENİ” SAVAŞLAR VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ: DEVLETİN ÖTESİNE GEÇMEK	735
<i>Arş. Gör. Tuncer BEYRİBEY</i>	
“RİSK TOPLUMU” KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE POST-WESTPHALIAN DÖNEMDE DEĞİŞEN GÜVENLİK PARADİGMASININ ANALİZİ	759
<i>Arş. Gör. Murat JANE</i>	
ABD HEGEMONYASI DENGELENİRKEN: ULUSLARARASI SİSTEMDE YENİ DENGE ARAYIŞLARININ DÖRT BİLEŞENİ	777
<i>Arş. Gör. Hasan Deniz PEKŞEN</i>	
SİSTEM, DEVLET VE SAVAŞ: BİR YAPISAL REALİST ANALİZ	778
<i>Celil YİĞİT</i>	
TURKEY AS A RISING POWER IN THE CHANGING WORLD ORDER: STRATEGIES, CAPABILITIES AND INSTRUMENTS	792
<i>Doç. Dr. Emel Parlar DAL, Yrd. Doç. Dr. Gonca Oguz GÖK</i>	
MILITARIZATION OF THE TURKISH FOREIGN POLICY	793
<i>Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK</i>	
LIVING DANGEROUSLY AT THE SHORES OF AN OCEAN OF OIL AND GAS: HOW CAN TURKEY DEAL WITH RESOURCE RICH NEIGHBORS?	794
<i>Yrd. Doç. Dr. Akif Bahadır KAYNAK</i>	
TURKISH and US FOREIGN POLICY – ATTITUDES, APPROACHES & ALIGNMENTS	796
<i>Dr. Mark MEIROWITZ</i>	
A COMPREHENSIVE CONFLICT RESOLUTION MODEL FOR THE STATES IN THE MIDDLE EAST: REGIONAL SECURITY COMPLEX THEORY	798
<i>Öğr. Gör. Muhsin BARAN</i>	

OPERATIONALIZATION of IR THEORIES ON CENTRAL ASIA	812
<i>Dr. Yaşar SARI</i>	
THE CONTRIBUTION of THE INTERNATIONAL COURT of JUSTICE TO THE DEVELOPMENT of INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW PRINCIPLES AND RULES.....	813
<i>Arş. Gör. Merve ÖZKAN BORSA</i>	
UNDERSTANDING “CHANGE” IN INTERNATIONAL SYSTEM: A FRAMEWORK FOR ANALYSIS	814
<i>Arş. Gör. Ali Onur TEPECİKLİOĞLU, Arş. Gör. Elem Eyryce TEPECİKLİOĞLU</i>	
EFFECTS of NON-GOVERNMENTAL ACTORS on EMERGING COUNTRIES’S APPROACH on SUSTAINABLE DEVELOPMENT	815
<i>Irfa PUSTIASARI</i>	
YENİ BİR SOĞUK SAVAŞ MI?: RUSYA’NIN YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI AÇISINDAN 2008 GÜRCİSTAN SAVAŞI VE UKRAYNA KRİZİNİN İNCELENMESİ	818
<i>Dr. Atahan Birol KARTAL</i>	
UKRAYNA KRİZİ KARŞISINDA TÜRKİYE VE RUSYA FEDERASYONU’NUN POLİTİKALARI	835
<i>Arş. Gör. Yusuf YILDIRIM</i>	
ULUSLARARASI ORTAMDA DEVLETLERİN ÇATIŞMA SEBEPLERİNİN POLİTİK PSİKOLOJİ DİSİPLİNİ BAKIŞIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ ÖRNEĞİ.....	856
<i>Pyd. Yüzbaşı Seçkin YALGIN, Pyd. Yüzbaşı Lüvent KÜRBÜZ</i>	
GÖÇ HAREKETİ VE BÖLGESEL GÜVENLİK.....	859
<i>Yrd. Doç. Dr. Zeynep YÜCEL</i>	
AVRUPA BİRLİĞİ İLERLEME RAPORLARININ TÜRKİYE’NİN GÖÇ POLİTİKALARINA ETKİSİNİN KOPENHAG OKULU ve GÜVENLİKLEŞTİRME TEZİ İLE AÇIKLANMASI: 2010-2014 ÖRNEĞİ	870
<i>Arş. Gör. Muhsin ALTINTOP</i>	
TÜRKİYE’DE SINIR MESELESİ	871
<i>Arş. Gör. Cansu AKBAŞ DEMİREL</i>	
MÜLTECİ KRİZİ ve ORTAK AVRUPA’NIN YENİ ZAFİYETİ	872
<i>Tolga SAKMAN</i>	
CULTURAL DIPLOMACY AND TURKEY IN THE AGE OF GLOBALIZATION	874
<i>Arş. Gör. Cansu GÜLEÇ</i>	
REVISITING THE NORMATIVE POWER EUROPE: EU’S TRANSFORMATIVE IMPACT IN ITS NEIGHBORHOOD	899
<i>Yrd. Doç. Dr. Özlem DEMİRTAŞ BAGDONAS</i>	

THE DEVELOPMENT OF ECONOMY AND SOCIETY WITHOUT CRISES: REALITY OR UTOPIA?.....	900
<i>Ilmir NUSRATULLIN</i>	
THE ASPECTS OF THE SUPERPOWER POLITICS OF THE SYRIAN CONFLICT	910
<i>Javid ALISGANDARLI</i>	
ORTA DOĞU'DAKİ ÇATIŞMALARA DEVLETLERİN ve DEVLET DIŞI AKTÖRLERİN ETKİLERİ.....	918
<i>Yıldırım DENİZ</i>	
ORTADOĞU'DA ŞİDDET VE TERÖRÜN TARİHSEL ARKA PLANI	933
<i>Hakan KALKAN</i>	
KUR'ÂN'DA CİHAD-KITAL FARKI VE İŞİD TERÖR ÖRGÜTÜ	934
<i>Akın KARADENİZ</i>	
ORTA DOĞU'DA ŞİDDETİN EKONOMİK SEBEPLERİ ve ÇIKAR ÇATIŞMALAR.....	959
<i>Halil İbrahim YILMAZ</i>	
KIBRIS SORUNUNDA SON VİRAJ: ÇÖZÜM YA DA STATÜKO	982
<i>Yrd. Doç. Dr. Mehmet DİREKLİ</i>	
ORTADOĞU'DA YENİ DÜZEN ARAYIŞI: “YENİ TOPLUM DÜZENİ”	999
<i>Arş. Gör. Ömer TAYLAN, Ergün RAGIP</i>	
DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ GÜVENLİĞİ VE ENERJİNİN BÖLGEYE OLAN YANSIMALARININ REALİST KURAM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	1000
<i>Levent KÜRBÜZ, Seçkin YALGIN</i>	
ULUSLARARASI GÜÇ BAĞLAMINDA KIBRIS'TA İSTİHBARAT ÇALIŞMALARI VE BİLİNMEYEN BİR GÜÇ OLARAK FBIS	1017
<i>Prof. Dr. Ulvi KESER, Asporça Melis KESER</i>	

SUNUŞ

Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü olarak, 21-22 Ekim 2015 tarihlerinde “*Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışları*” ana başlığı altında uluslararası nitelikteki VII. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı’nı düzenlemenin büyük gururunu yaşamaktayız.

Üniversitemiz Mete Cengiz Kültür Merkezi’nde bu sene 7.’sini düzenlediğimiz Konferansımıza 150’ye yakın yerli ve yabancı biliminsanı başvuruda bulunmuştur. Düzenleme kurulunda yer alan 8 farklı ülkeden Hocalarımızın yaptığı değerlendirmeler sonucunda, 23 yabancı, 87 Türk biliminsanının başvuruları kabul edilmiştir. Kabul edilen çalışmaların yarıya yakını yabancı dildedir.

Konferansta sunumu yapılan bildiriler ile uluslararası sistemde yaşanan politik, ekonomik ve sosyal güncel gelişmelerin farklı yönleri incelenmiş ve tartışmaya açılmıştır. Katılımcılara daha önceden duyurulduğu üzere Konferans sırasında sunulan bildirilerin tam metinlerinin büyük bir kısmı, yazarları tarafından gönderilmiştir. Tam metni gönderilen bildiriler, Konferans Bilim ve Düzenleme Kurulu’nca özete ve yazım kurallarına uygunluk açısından inceleyerek bu kitapta yayımlanmıştır. Kitapta yer alan yazıların tüm etik, dil, bilim ve hukuki açıdan sorumluluğu ise yazarlarına aittir.

Konferans sırasında sözlü sunumu yapılmayan bildiriler değerlendirilmeye alınmamış, 30 Kasım 2015 tarihine kadar gönderilmeyen bildirelere ise maalesef Konferans kitabında yer verilmemiştir.

Uluslararası nitelikteki Konferansımıza katılarak katkı veren tüm akademisyenlere, etkinliğin düzenlenmesinde emeği geçen Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyelerine ve yardımcısına; Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Topluluğu’na ve sponsorlarımıza ayrı ayrı teşekkür ederiz.

VIII. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı’nda görüşmek üzere...

Editörler

Prof. Dr. Tayyar ARI - Doç. Dr. Barış ÖZDAL

PRESENTATION

As the Department of International Relations, School of Economics and Administrative Sciences of Uludağ University, we feel great pride in organizing 7th International Uludağ Conference on International Relations under the main theme of “*In Search of a New Order in International System*” on 21-22 October, 2015.

Nearly 150 Turkish and foreign scholars applied to our 7th Conference held at Mete Cengiz Convention Center this year. Papers sent by 23 foreign and 87 Turkish scholars were accepted after a review process performed by the scholars from 8 different countries in the Organizing Committee. About half of the papers presented during the event were in English.

Current political, economic and social developments in international system have been analyzed from different perspectives and discussed in detail through the presentations given by the participants. As previously announced to the participants, most of full texts of the presentations were sent to the Organizing Committee by the authors. The full texts of the papers have been reviewed by the Scientific Advisory Board for their compliance of rules of summary and grammar and published in conference proceedings. The authors assume full ethical, linguistic, scientific, and legal responsibility for their published papers.

It is important to note that the Scientific Advisory Board did not take the papers, which were not presented orally during the event, into evaluation. Unfortunately, the papers submitted after the deadline date of 30 November 2015 were not published in the proceedings.

We would like to extend sincere thanks to all scholars participated in the event, to Uludağ University Faculty Members and Research Assistants of the Department of International Relations, Uludağ University International Relations Student Club, and to our sponsors who contributed to the organization of the conference.

We hope to see you at 8th Uludağ Conference on International Relations.

Editors

Prof. Tayyar ARI, Ph.D. - Assoc. Prof. Barış ÖZDAL, Ph.D

TAM METİNLER

I. OTURUM

BÜYÜK SALON

(1. GÜN-SAAT: 10: 30–12: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Tayyar ARI

What Does the Rise of China In Global Politics Herald for the Emerging Global Order?

Prof. Dr. Tarık OĞUZLU (Uluslararası Antalya Üniv.)

From International Relations to International Reality... Or What Kind of World Order is Emerging from the Power Shift to the East

Doç. Dr. Emilian KAVALSKI (Australian Catholic Uni.)

Reviewing the Great Power Attributes and the Status of the Ottoman Turkey and the Mughal India as Great Powers

Yrd. Doç. Dr. Ziaul Haque SHEIKH (South Asian Univ.)

Public Diplomacy in Japan's Foreign Policy Toward Asia: Limitations and Prospects

Dr. Monir Hossein MONI (IRCJS)

WHAT DOES THE RISE OF CHINA IN GLOBAL POLITICS HERALD FOR THE EMERGING GLOBAL ORDER?

Prof. Dr. Tarık OĞUZLU
(Uluslararası Antalya Üniv.)

Abstract

This study tries to examine the consequences of China's meteoric rise in global politics on the emerging global order from the western and Chinese perspectives in a comparative fashion. At stake is whether China's claim to global preeminence is a fundamental challenge to the primacy of US-led global order by eroding the liberal underpinnings of the current world order or a contribution to the handling of global governance problems through the provision of 'made-in-China' solutions to concrete problem areas. In undertaking such a task, this study will first put the mainstays of Western and Chinese approaches to global governance in a comparative perspective. Here, Western and Chinese perspectives will be compared in terms of the following policy domains, interstate (international) relations (security), human rights, inside-outside nexus, global commons and development. The main conclusion is that the rise of China in global politics cannot simply be considered as a mere example of shifting power balances from the West to the East in that China's rise only bespeaks the birth of a new power center within the existing global order. What is changing with the rise of China is not only the distribution of material capabilities within the existing system but also the constitutive principles/dynamics of global order pertaining to the issue areas mentioned above. It is too soon to argue that China's rise would fundamentally transform the liberal-western underpinnings of the global world order, yet the way how China has been defining and implementing its policies in the areas mentioned above portends to have revolutionary consequences on global politics in the years to come.

Key Words: China, The United States, Emerging Order, Liberal Order, Balance of Power

FROM INTERNATIONAL RELATIONS TO INTERNATIONAL REALITY OR WHAT KIND OF WORLD ORDER IS EMERGING FROM THE POWER SHIFT TO THE EAST

Doç. Dr. Emilian KAVALSKI

(Australian Catholic Uni.)

Abstract

Much of the literature on power transition appears set on interrogating the *who* and the *how* of this shift. Thus, the conversation seems to focus on who is likely to be the next hegemon and is the transition going to be peaceful or not. While it is important to find answers for these questions, such inquiries tend to occlude the study of the prospective patterns of world order that the current power transition is likely to usher in global life. Such an investigation demands attention to the *what* of power transition—that is, what is being changed and what is it being supplanted with. In this respect, if a global power shift is indeed under way, it is important to know not only who is driving this process and how is it happening, but also what kind of global order is being envisaged.

The paper will address this issue by examining the frameworks and practices of global order extended by China. The required caveat is that more often than not, the current reference to power transition is a shorthand for the rise of China to global prominence. Taking this assumption as its point of departure, the paper suggests that unlike the Western-dominated post-World War II world order, premised on a pattern of international relations between states (and other actors), the incipient framework is one based on international relationality (*guo-ji guanxi*). Hence, rather than the framing of world order as a constant struggle for power in which the actors are positioned in contrast or in opposition to one another, the practices of relationality offer an opportunity to redefine the ‘international’ as a co-dependent space where two or more actors (despite their divergences) can form a dialogical community. The implications of the proposed inquiry is that the shift to international relationality provides an important qualification to the current power transition debate.

The contention is that the exercise of power in contemporary world affairs is no longer merely about who gets what, when, and how, but also about what kind of visions of world order are being promoted. The emphasis on international relationality suggests that the influence of any international actors emerges as a *power in context* – it is not entirely an intrinsic property of an actor, but depends on the kind of interactions it has in specific (temporal and spatial) con-

texts. Thus, the meaning of power is not necessarily only about affecting the perceptions of other actors (which offers a rather limited scope of action), but mostly about framing the responses of those other actors. In other words, the pattern of international relationality suggests a nascent pattern of world order in which power is not about the relative capabilities of actors, but about the kind of relationships they engender in their interactions.

REVIEWING THE GREAT POWER ATTRIBUTES AND THE STATUS OF THE OTTOMAN TURKEY AND THE MUGHAL INDIA AS GREAT POWERS

*Md. Ziaul Haque SHEIKH**

(South Asian Univ.)

Abstract

Some intellectuals and scholars in International Relations and History of their writings about the rise and fall of great powers in international system, generally exclude Asiatic powers, like Ottoman Empire in West Asia and Eastern Europe, Safavid Empire in Persia, Mughal Empire in India and Ming Empire in China from the status of great powers. Their main argument is that these Empires did not bring much in the way of economic benefit and increasingly suffered from some of the defects of being centralized, despotic and severely orthodox in attitude toward initiative, dissent and commerce. Other group of scholars believe that such arguments express their the Western-centric approach and to these later group of scholars, by any absolute measure of power, China, Mughal India and Ottoman Turkey were great powers for all or most of the period 1500-1750. The aim of this paper is to explore such dichotomy and to find out the answers of two underlined questions that are still unsettled – were the Ottoman Turkey and Mughal India great powers? If so, why did they fail to maintain their great power status in the 19th and 20th centuries?

Key Words: Great Power status, Great Power Attributes, Ottoman Empire, Mughal India, Strayed State Behavior.

Introduction

Paul Kennedy implicitly excluded *Ottoman Empire in West Asia and Eastern Europe, Safavid Empire in Persia, Mughal Empire in India and Ming Empire in China* from great powers status, argued that though Ottoman Empire is much more than a military machine and had chance of world domination but unlike Spanish, Dutch and English later, the Ottoman did not bring much in the way of economic benefit and increasingly suffered from some of the defects of being centralized, despotic and severely orthodox in attitude toward initiative,

* Writer is Assistant Professor, Department of Islamic History and Culture, Jagannath University, Dhaka and M.Phil./ Ph.D. Research Fellow in the department of International Relation, South Asian University, New Delhi. Email: ziaduds@gmail.com

dissent and commerce.¹ On the contrary, Jeremy Black who has explicitly included these powers as Great Powers and said that there can be no doubt that by any absolute measure of power, China, Mughal India and Ottoman Turkey were great powers for all or most of the period 1500-1750, and Saffavid Persia can be seen as nearly as strong.² In spite of being this debate regarding their status of great powers, there is no dichotomy on the fact that in the 19th and 20th centuries, these great powers failed to assume its great power status. Therefore, from the perspective of great Powers status, it is important to settle the two underlined questions. First, were the Ottoman Turkey and Mughal India great powers? And secondly, if they were great powers, why did they fail to maintain their great power status in the 19th and 20th centuries?

This paper would critically assess of both Western-centric and other approach in defining the rank of great powers by selecting two empires – The Ottoman Turkey from West-Asia and Eastern Europe and Mughal India from South Asia. However, there are a number of literatures and discussions on the decline of two Asian giants – Ottoman Empire and Mughal India. This is not a comprehensive study on searching the factors that caused the downfall of the Ottoman Empire and Mughal India; the main purpose of this article is to give a new dimension to settle above two questions with historical material approach. For the greater understanding and explanation this will be divided into five sections. The first section discusses the great power attributes with a distinct inquiry of its changing natures over the different ages. The second section critically analyzes theoretical aspects of international system and great powers order. Accordingly third unit sets up the hierarchy of Ottoman and Mughal Empire in the world order from 1453 to 1774. Fourth part critically examines the great powers behavior and the role of the Ottoman Turkey and Mughal India, whereas, the fifth section analyzes the theory of unusual state behavior as “Strayed Sate Behavior”³ with examining the Ottoman and Mughal responses to the changing nature of great power attributes which at the end broke the destiny of both powers to be remained as great powers in the world order. The logic of selecting these two empire is that that the author has found a symmetrical theo-

¹ Kennedy, Paul. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Changes and Military Conflict from 1500-2000*. (London: Unwin Hyman Limited, 1988), p. 10-11.

² Black, Jeremy. *Great Powers and the Quest for Hegemony: The World Order Since 1500*. (New York: Routledge, 2008), p. 2

³ “Strayed Behavior” to act contrary to moral or proper behavior and to direct or move without apparent purpose that limits its ultimate existing obtainable gain. There is a distinction from “Deviant State Behavior”. While “Deviant Sate behavior” directs or drives the state’s action beyond its capacity, “Straying Sate Behavior” in this writing is used as state’s action or drive less than its capacity aimlessly.

retical ground on their decline which opens a new scope to frame a new theoretical acquaintance in the study of great power behavior.

Great Power Attributes

Before settling the first question of Ottoman Empire and Mughal India as great powers status, it is important to set the great powers attributes through which status of great power is defined. Hans J. Morgenthau says “two groups of elements have to be distinguished; those which are relatively stable, and those which are subject to constant change”⁴ and to him geography, natural resources, industrial capacity, military preparedness, populations, national character, national moral and the quality of diplomacy are the great power attributes which he terms as “National Element of Power”; among which geography is the most stable and natural resources is the relatively stable factors upon which the power of the nation depends.⁵ Endorsing the Morgenthau’s “national elements of power”, John J. Mearsheimer provides two kinds of great power attributes, one is latent power which refers to socio-economic ingredients that go into building the military power and it mainly based on state’s wealth and overall size of its populations, and another one is military power.⁶ According to him a state’s effective power is ultimately a function of its military forces and how they compare with the military forces of rival states.⁷ He categorizes the military capability into – independent sea power, strategic air power, land power and nuclear weapons, but as a structural offensive realist, he focuses on land power. Like him, Paul Kennedy also gives importance on economic-military capability of states. He regards, economic and military capability of a state as the material and long-term elements of great powers.⁸ While Mearsheimer focuses on land power attributes as the base of great powers, Kennedy focuses on naval power attributes as premium.

Unlike Kennedy, Jeremy Black gives importance on “strategic culture”⁹ as the great power attributes. “Strategic culture” according to him “directs attention to the concepts and moods that help frame the formulation of tasks, as well

⁴ Morgenthau, Hanj J. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peach*. (New York: Alfred A. Knopf, 1948), p. 80

⁵ Ibid, P. 80-108

⁶ Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. (New York: W W Norton & Companay, 2001).

⁷ Ibid, Chapter 3 and 4

⁸ Kennedy, Paul. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Changes and Military Conflict from 1500-2000*. (London: Unwin Hyman Limited, 1988)

⁹ Black, Jeremy. *Great Powers and the Quest for Hegemony: The World Order Since 1500*. (New York: Routledge, 2008), p. 11

as the moments when decisions are taken; ideological factors, as well as political and military contingencies; and thus provides a great depth to geopolitical analysis".¹⁰ He also gives a definition of great powers saying that great powers were those states recognized by others in their role that helped advance norms for the relevant international system.¹¹ Actually, Jeremy Black emphasizes on non-material attributes which also can be regarded as an intervening attribute between material attributes and outcomes. Hedley Bull regards the military strength as the key attributes to include in the front rank of world order. He states that countries which are great powers are comparable in military strength and that there is no class of power that is superior to them.¹² According to him, besides having military strength, great powers also have to be recognized by others as their own leaders, and accordingly they perform the managerial responsibility that affects the peace and security in international system as a whole.¹³ He not only discusses about the great power pattern but also directs the pattern of behavior or role of the great powers. Kenneth N. Waltz also discusses about the great power attributes and he says that the rank of great powers depends on how they score on all of the following items: size of population and territory, resource endowment, economic capability, military strength, political stability and competence.¹⁴

However, on the above discussion it is clear that to be ranked as the great powers, states must have possessed two kind of attributes - material or tangible and nonmaterial or intangible or latent attributes - that lead them to achieve and maintain the rank of great powers. If we focus on the characteristics of great power attributes based on the above analysis, it would be ambiguous to us, which attributes are stable or undying and which attributes are constant change or unstable in terms of different eras. Morgenthau begins his discussion on national elements of power with these characteristics as he saying geography is the most stable and natural resources is relatively stable elements of great powers; but it is unclear to us whether rest of the attributes are undying or constant changeable. To measure the great power attributes over times, it is necessary to focus on the nature of great power attributes. Because, from the middle of the twentieth century nuclear weapon and strategic air power have been treated as two important elements of great powers but those were not the elements of great

¹⁰ Ibid, P. 37

¹¹ Ibid, P. 6

¹² Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (New York: Columbia University Press, 1977),

¹³ Ibid, P. 206

¹⁴ Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*. (California: Addison Wesley Publishing Company, 1979)

power in earlier international system. Baldev Raj Nayar and TV Paul hold that power capabilities are not static and that during different eras, different elements gain prominence; hard power resources are still the most significant elements in world politics and soft power resources tend to grow along with them¹⁵. Therefore, focusing the nature of great power attributes we can classify the great powers attributes into four categories: i. Undying material attributes; ii. Undying nonmaterial attributes; iii. Dying material attributes; and iv. Dying nonmaterial attributes.

Undying material attributes are those permanent hard attributes which great powers must have possessed, without which no one can depict any image of great powers, not only in the present era but also applicable in the early modern and medieval world system. Geography, economic capability, army forces and population are the undying material attributes of great power. Undying nonmaterial attributes can be soft and also stable in nature. Ideational power, diplomacy, norms and capability of preponderance can be included as undying nonmaterial attributes. Dying material attributes are those which are hard attributes but changing in nature. These attributes are also important for achieving and maintain great power status but always are being changed and modified to keep pace with time. Associating military powers, like naval, strategic air and nuclear power, communication and information technology are the dying material attributes. Dying nonmaterial attributes are the changeable and modifiable soft attributes. Central leadership, recognition, managerial powers are the dying nonmaterial attributes.

Geography is generally regarded as undying material attributes due to fact that a sizeable area and strategic territorial location has been playing a significant role for attaining and maintaining great power status throughout the ages. Sizeable area is needed for keeping and nurturing other attributes like to set up military camp, agricultural and other productions and for living a considerable population. Strategic territorial location is vital for state's security as it plays an influential role in preventing the attack from outsiders. From his analogous definitional approach between emperor and great power, Jeremy Black tries to size a map of a great power by saying that, "A state established by conquest that has sovereignty over subcontinental or continental size territories"¹⁶. Economic capability another essential stable attributes for measuring great power status. Economic capability, we mean here the capability of posses-

¹⁵ Paul, Baldev Raj Nayar and T. V. *India in the World Order: Searching for Major-Power Status*. (Cambridge University Press, 2003).

¹⁶ Black, Jeremy. *Great Powers and the Quest for Hegemony: The World Order Since 1500*. (New York: Routledge, 2008), p. 6

sing Karl Marx's *mode of production*.¹⁷ through which the necessities of life – from state actor to its all kind of citizen- food, housing, technology and military equipment etc. and needs such education, science nurturing etc. are produced. Mode of production is the combination of productive forces like human labor, technologies and knowledge, tool and equipment, and relations of production which comprises the social and technical relations. Actually mode of production produces socio-economic ingredients that to lead state's daily public necessity and to build military power.

Another the most important material attributes of great powers is *army forces*. Like Mearsheimer, Army forces, we mean here the land force of a state. Based on Mearsheimer's four types of military power¹⁸ we can distinguish army force or land power from its associating military power, like naval, strategic air and nuclear power. It is, because army force is such type of stable attribute that has been playing a significant role from early era to modern ages, and even to the age of drone. The last but not the least undying material attributes is population. Population is important ingredient to build big military forces and to increase the economic capability. We can accept the Jeremy's measurement about population of attributes, that states incorporate millions or tens of millions of people within a unified and centralized administrative system.¹⁹

Among undying nonmaterial attributes ideational power is important for achieving and maintaining the great power status. It refers the state's innovative and projection power. Great power innovates new ideas in deciding and formulating its own strategy for desiring optimum balance or if possible for acquiring hegemony by considering its own material and non-material capability, studying the ecology of contemporary global security system and projecting the other material capabilities. State also can predict to its future outcome from war or any initiatives. Diplomacy refers to the capability of a state to negotiate with other states during peace time and to some extent war time. Norms means the ideology and value of states and great powers must have capability to advance norms for the relevant international system.²⁰ Preponderance capacity of great powers is another nonmaterial undying attribute that great powers have to be

¹⁷ Milios, John, Dimitri Dimoulis, and George Economakis. *Karl Marx and the Classics: An Essay on Value Crises and the Capitalist Mode of Production* (Burlington: Ashgate Publishing Limited, 2002). P. 6-15

¹⁸ Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. (New York: W W Norton & Companay, 2001).

¹⁹ Black, Jeremy. *Great Powers and the Quest for Hegemony: The World Order Since 1500*. (New York: Routledge, 2008), p. 6

²⁰ *Ibid*, P. 6

possessed. It refers to maintain cohesive relation among various political and local units of great powers and particular areas of the world and to exploit them unilaterally. This is integral attribute of great powers over the ages. Hedley Bull said that the unilateral exploitation of preponderance operates through three forms – dominance, primacy and hegemony.²¹ At earlier great powers operated these three types of preponderance through colonial relationship as Britain and its colonized state and tributary system as Mughal and its Subah (lesser states). Preponderance attribute is stable in nature but its Hedley Bull's exploiting phenomenon is not stable due to fact that, in some cases, preponderance operates between great powers and lesser powers without exploitation, and with, just in relational manner as was the preponderance of Manchu China over its tributary states.

Associating military powers, like naval, strategic air and nuclear power and communication and information technology are the dying material attributes. Those are the associating attributes, because those help the army or land forces for capturing the areas that great power wants and or overthrowing existing enemy regime; it is dying because the nature of these attributes are constantly changing and modified. Suppose, nuclear weapons are now become the new military fashion of today's great powers, but were not earlier. Cyber war and to establish the space hegemony, it is necessary for today's great powers to possess overwhelming capability on information technology, but it was not earlier. Therefore, these attributes can be called as dying material attributes.

Dying nonmaterial attributes are the changeable and modifiable attributes. These attributes have been changed over the time. Central leadership and recognition are the dying nonmaterial attributes. At earlier global system central leadership was factual attributes for great powers for two reasons: the decision to covert economic productivity to military capability was totally depended on his authoritative decision and the decision of joining to war or making alliance for maintaining balance or establishing hegemony also depended on him. Though, there are some basic distinctions between leader and leadership, we shall not engage here to broad theoretical debate on it, rather we can say here that, at the earlier global system leader and leadership was synonymous. Leadership quality depends on leader's inherent thinking and nature, but today leadership

²¹ Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (New York: Columbia University Press, 1977), P. 206. When preponderance operates by the habitual use of force by a great power against the lesser power is called Dominance, When preponderance operates without any coercion by a great power against the lesser power but there is ordinary degree of disregard for norms of sovereignty, equality and independence is Primacy and When preponderance occupied intermediate position between dominance and primacy is called hegemony.

quality depends on the different branches of government. As for example, Napoleon of France, Hitler of Germany, Akbar of Mughal India or Sulaiman of the Ottoman made their states' material capabilities by their own distinct qualities, but today's USA material capabilities do not depend on a single USA president, it also depends on the of decision of Pentagon or Congress. Therefore, central leadership is important attributes for great powers but it is changing in nature- as personal leader at earlier world system and a body of leaders at the present democratic world system. Recognition is also a dying material attribute. Hedley Bull and Jeremy Black both mention about this attribute; Jeremy Black views that great powers are those who are recognized by others²² and Hedley Bull has further extended this phenomenon by saying that great powers also have to be recognized by others as their own leaders, and accordingly they perform the managerial responsibility that affect the peach and security in international system as a whole.²³ But material realists do not much accentuate on it. At earlier great power order, recognition does not matter, but today it matters owing to legitimate the great powers status.

International System and Great Powers Order

Prior to measure above four types of great power attributes now we would like to settle another important aspect of great power status that is to fixing the time frame of emerging the great power status. Most of the International Relations scholars started the history of great powers from the treaty of Westphalia signed in 1648 as it laid down the foundation of a recognizably modern international system. Nick Bisley states that "Westphalia heralded the end of the period of overlapping spheres of authority and divided loyalties that had been the hallmark of medieval system of politics and ushered in the modern era, in which territorially defined sovereign states became the norm"²⁴ which is generally called the Westphalia sovereignty. Stephen D. Krasner, defines Westphalia sovereignty as the political organization based on the exclusion of external actors, whether de facto or de jure from authority structures within a given territory.²⁵ To him, though the logic of appropriateness of Westphalia sovereignty has been widely recognized but it also frequently violated. The multiple pressures on rulers have led to a decoupling between the norm of auto-

²² Black, Jeremy. *Great Powers and the Quest for Hegemony: The World Order Since 1500*, P. 6

²³ Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, P. 203

²⁴ Bisley, Nick. *Great Powers in the Changing International Order*. (Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2012)

²⁵ Krasner, Stephen D. *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. (New Jersey: Princeton University Press, 1999).

nomy and actual practice. Rulers might consistently pledge their commitment to nonintervention but at the same time attempt to alter the domestic institutional structures of other states and justify this practice by alternative norms such as human rights or opposition to capitalism or even sometimes using by international organization like IMF or others.²⁶

Like Krasner, we are not agreed with the concept of Westphalia territorial sovereignty peach agreement as the pioneer of international system from where the great power status has been commencing for two grounds. Firstly, it has been failing to prevent states from territorial disintegration not only throughout the globe, but also within the Europe. For example, after the Westphalia treaty within Europe those countries possessed superior great power attributes they challenged the territorial defined sovereign states. The Napoleonic Era (1792-1815) almost smashed the Westphalian International system. Some scholars may argue that, concert international system (1815-1914) was the chronological development of Westphalia international system; but the superior material capability of Germany once again cracked the concert International system which ultimately ended with First World War (1914-1918). Even, in the very beginning twenty first century the USA invasion to Iraq without the consent of United Nations shattered the sovereignty of Iraq. Therefore, to limit and confine the great power discussion within the international system based on territorial defined sovereign state (from 1648 Westphalia treaty) by saying there was no international system, there was no great powers is not well acceptable. Secondly, to limit the great power discussion within the Westphalia international system is Euro-centric and is the deviation of globality and inclusiveness. Westphalia treaty framed a continental arrangement to attain the peace within Europe, not the world. The title of the treaty was "Peace Treaty between the Holy Roman Emperor and the King of France and Their Respective Allies"²⁷; it neither included any Eurasian powers like Ottoman and Russia nor included Asian Power like Ming China but that time, these powers were materially capable and possessed about more than half of geographical area of the world and maintained their own system.

Two Years ago, Erick Ringmar wrote an article entitled "Performing International System: Two East-Asian Alternatives to the Westphalian Order"²⁸ where he tried to present two alternative models of global system – one is Sino-centric tributary system and other one is Japan's Tugukawa. To him these two

²⁶ Ibid

²⁷ (<http://is.muni.cz/el/1423/podzim2008/MVZ430/um/Treaty-of-Westphalia.pdf> 2014)

²⁸ Ringmar, Erig. "Performing International System: Two Esat-Asian Alternatives to the Westphalian Order." *International Organization* (Vol. 66, no. 01, January 2012), P. 1-25

systems had been playing an important model to establish peaceful, hierarchal and balanced relationship in East Asia and can be well suited to twenty-first century.²⁹ Sino-centric tributary system was relational, rather than territorial, where geographical area of a state occupied less important than its relationship to the state in the center of the system. Tokugawa system of Japan was a mixed of Westphalian and Sino-centric principles, where each *han* (state or unit) was territorially defined, yet there is no notion of formal equality, and in practice, the system was strongly hierarchal as each region occupying a distinct position in the social order.³⁰ Even in South Asia the Nawabi model and in West Asia and North Africa the Pasha and Bey model under which each geo-political unit practiced its own sovereignty with just maintaining a nominal relationship with central authority.

Another confusing matter in great power discussion is synonymous or antonymous character between great power and empire. Some scholars in International Relations attempted to distinguish between empire and great power. Their arguments is that in imperial system there was no international system, no matter of alliance building and so sign of territorial sovereignty and even lack of available mathematical and statistical data and information to measure differential growth rate and relative distribution of power. Therefore, great power discussion should be confined within the modern international system. However, we would not discuss here about the modern international system and territorial sovereignty since I have already discussed it above, but in response to alliance building we would like to say that historically there have a huge evidences in early modern and medieval eras about the alliances building between the great powers, even it crossed the continental boundary. As for example, during the third and four decades of sixteenth century France made an alliance with Turkey to make influence over Austria and in response, Austria then made an alliance with Saffavid Persia. In response to measure differential growth rate and relative distribution of power it can be agreed that there was no sufficient data and information on comparative growth rate and other relative material capabilities. Though John J. Mearsheimer and other offensive realists favor the measure of great powers in terms of material capabilities³¹ but in earlier imperial great power measurement, where such GDP growth rate and relative powers related mathematical and statistical data and information were not sufficient. We can measure the material; capabilities by following the model of *outcomes*, an app-

²⁹ Ibid, P. 1-25

³⁰ Ibid, P. 1-25

³¹ Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. (New York: W W Norton & Company, 2001).

roach³² favored by some scholars. Therefore, we cannot confine great power discussion within the Euro-centric framework, rather we can emphasize and extend the scope of great power definition and apply it through the ages and spaces by implying the comparable measurement of different great power attributes and comparable outcomes produced from the behavior of them.

Great Power Attributes and the Position of Ottoman Turkey and Mughal India

Now we will place the Ottoman Turkey and Mughal India's position within the framework of great power attributes owing to determine the positions of the two Asiatic states, Ottoman Turkey and Mughal India whether they were to be ranked as great powers or not. We also make a comparative assessment between these two great powers and other great powers existed those eras.

In term of undying material capabilities we will assess the geographical area and location, economic capability, army forces and population of the Ottoman Turkey and Mughal India. The Ottoman Empire, though established in 1299 in Anatolia, captured Constantinople in 1453 by defeating the Holy Roman Empire in which it attained great power status geographically since it possessed continental size of area. From the perspective of geopolitical situation in the middle of the 15th century, the territorial boundary of Ottoman Empire covered the trade and military access to the Mediterranean.³³ In 1453 AD The Ottomans captured the Byzantine seaports along with the Sea of Marmara; their armies of Anatolia crossed the Bosphorus to the new Rumeli Hisri and Dardanelles.³⁴ By the beginning of 16th century their domains expanded from the Crimea, where they had overrun Genoese trading post, and the Aegean, where they dismantling the Venetian Empire, to the Levant. By 1516 the Ottomans seized Damascus and in the following year they entered Egypt and captured it.³⁵ In that way, during the sixteenth and seventeenth centuries the Ottoman captured the South-East Europe, Western Asia, the Caucasus, and down the coastal strip of North Africa and ultimately controlled Mediterranean, Black sea, Danube River, Dnieper River and land route to Turkestan and India, Antioch and Silk Road and Alexandria at the mouth of the Nil river. Though from the latter half of the

³² This the approach where material capabilities are measured based on comparable outcomes produced from the behavior of the states.

³³ Wells, H. G. *The Outline of History: Being A Plain History of Life and Mankind* (London: Cassell and Company LTD, 1920)

³⁴ Shaw, Stanford. *History of the ottoman Empire and Modern Turkey*. (Vol. 1. Cambridge University Press, 1992)

³⁵ Kennedy, Paul. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Changes and Military Conflict from 1500-2000*. (London: Unwin Hyman Limited, 1988), P. 10

18th century the Ottomans began to lose its geographical area, before end the First World War they were capable to maintain its continental size of geography, an essential for great powers status (due to failure in maintaining other capabilities we do not treat Ottoman as great power upto First World War). Another Asiatic power, Mughal India was established in 1526 in India, captured Gujrat, Orissa and Bengal in the Eastward by the year of 1576 and by 1595 extended it boundary to the Kashmir, Sind and Kabul in the North-westward and by the end of seventeenth century they captured almost entire Indian Sub-continent.³⁶ In terms of geopolitical location that area was situated between the great mountain chain in the north which strategically separated its boundary from rest of the South Asia and the Indian Ocean. It was also opened to the Bay of Bengal and the Arabian Sea which connecting the Sea routes. Therefore, from the perspective of geography, both the Ottoman Turkey and Mughal India were well qualified for great power status and their geographical area were larger than any other European great powers in Europe upto 18th century.

From the perspective of economic capability the Ottoman Empire and the Mughal India had the sufficient economic capability to hold the great power status. Before the industrial revolution in Europe in the mid eighteenth century and as long as the mode of production depended on the manual labor, the Ottoman Turkey was one of the top most economic powers of the world. The Ottoman Empire preserved its economic capability and there was a balance between its heterogeneous elements, a division of labour.³⁷ There was mainly agrarian based economy and most of the Ottoman people were peasants and animal breeders. The empire exported grains and stocks on large scale, male were trained to craft and female were trained to embroidery and export silver, all material for this cottage industries existed in the empire.³⁸ Dr. S. Ayduz in his article “*Artillery Trade in the Ottoman Empire*” shows that the Ottoman Empire assumed the commercial privileges in artillery trade between Asia and Europe in the fifteenth and sixteenth centuries.³⁹ Rhoads Murphey in his book “*Ottoman Warfare, 1500-1700*” has tried to depict the picture of conversion of economic strength into military capability of the Ottoman and says that resources and surplus wealth from one area were brought and used by the Ottomans in another

³⁶ Richrads, Jhon F. *The New Cambridge History of India: The Mughal Empire*, (New York: The Cambridge University Press, 1995)

³⁷ Edib, Halid. *Conflict of Esat and West in Turkey (Jamia Milia Extention Lecture, 1935)*. Delhi: Jamia Press Delhi, 1935). 70

³⁸ Ibid. P. 71

³⁹ Ayduz, Dr. S. "Artillery Trade in the Ottoman Empire." *Foundation for Technology, Science and Civilization*, 2006 (<http://www.muslimheritage.com/uploads/Artillery%20Trade%20of%20the%20Ottoman%20Empire.doc2.pdf>)

area to good effect to subsidize and support military activities.⁴⁰ Therefore, Süleyman Ozmucur and Sevket Pamuk measure the economic capability of the Ottomans in terms of real wages and standards of living and say that Ottoman financial capability shows the considerable ability to adapt to the changing circumstances in Eurasia to nineteenth century.⁴¹ In the fifteenth, sixteenth and seventeenth century the Ottoman controlled the mode of production of cottage industries and of warfare like fire arms, artillery etc. based on manual labor. These three centuries, they were more advanced than the contemporary European great powers in controlling the mode of production.

Like Ottomans, the Mughal India, too possessed the economic capability to hold the great power status. We can measure contemporary Mughal economic capability based on mode of production in agriculture and the mode of production in equipment, weapon and goods. The mode of production in agricultural was similar by their counterparts in Europe and even in some cases was more advanced. As for example the use of seed-drill by Mughal India was a late comer in Europe and their per capita product was impressive.⁴² In terms of mode of production in goods and equipment they also showed advancement upto the end of the 17th century. The extended long-distance over-seas and over-land trade and commerce in cotton, silk, indigo opium etc. is definitely to be witnessed by huge volume of production of these eras.⁴³ Andrew De a Garza argued that in the production of war weapon and equipment India followed different advanced mode of technique and produced large number of missile weapons and lethal device like rockets and camel guns.⁴⁴ Thus, the Mughal Empire in seventeenth century controlled nearly a quarter of the World's economic output⁴⁵ and certainly had the economic capability to be ranked in the great power status.

Now we turn our discussion to the most important undying material attributes – army force- that must need to be possessed by the great powers. It is not denying fact that to measure the strength of army is a difficult task,

⁴⁰ Murphey, Rhoads. *Ottoman Warfare, 1500-1700*. (London: UCL Press Limited, Taylor & Francis Group, 199)

⁴¹ Pamuk, Süleyman Ozmucur and Sevket. "Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1924." *The Journal of Economic History* (Cambridge University Press Vol. 62, no. 2, 2002). P. 293-321.

⁴² Tapan Raychaudhury and Irfan Habib (Ed.) *The Cambridge Economic History of India, Vol. I: c. 1250-1750*. Cambridge University Press, 1982)

⁴³ Ibid 220

⁴⁴ Garza, Andrew de la. "Mughals at War: Babur, Akbar and the Indian Military Revolution, 1500 - 1605." *A Dissertation for PhD Programme*. (The Ohio State University, 2010.)

⁴⁵ Ibid, 12

especially from the perspective of the study in early modern era. To measure the military capability (land/army force) of the Ottoman Turkey and Mughal India, we will focus on outcomes of the war, number of soldiers and economic expenditure behind it. Paul Kennedy, though he excluded the Ottoman Empire from great power rank, recognized the military capability of the Ottoman Turkey during the sixteenth century by saying that the Ottomans had the formidable army and financial size of the train of the ages.⁴⁶ In terms of outcomes, From 15th to first half of 16th centuries, the Ottoman land force was capable not only to protect its territory, but also able to expand its boundary following the policy of power maximizer as they captured the almost all lands of Eastern Europe including Hungary and made preponderance right over all around the Black Sea's area like Wallacia and Moldavia and even extended its sphere of influence over Tatar Crimea. In next hundred years, the Ottoman army force worked as security maximiser and able to maintain its territorial status quo by preventing any invasion coming from Eastern Europe and Russia and even his Asiatic rivalry Safavid Persia. The Ottoman army composed of huge number of soldiers, household cavalry, artillery corps, formidable Janissary warriors, giant cannons and bombards, swarms of reckless auxiliary soldiers.⁴⁷ According to the Rhoads Murphey's statistical data, the Ottoman standing army in the year of 1670 AD was Janissary 48,212, Cavalry regiment 14070 and Artillery corps 70,296⁴⁸ and the number other military groups, auxiliary soldiers, were almost ten times larger than it, surely was bigger from contemporary Austria or Russia and other European states' army. The Ottomans spent almost average 60% of total revenue for salary of the army and military equipment and in the year of 1585 AD, they spent 47,932,515 circa for the military only for the Caucasus region.⁴⁹

The Mughal India also possessed enough military capability in later half of sixteenth and seventeenth century to be ranked to the great power status. In the 17th century, they kept more than one million soldiers under Mansabdari system and controlled nearly a quarter of world's economic output and according to Andrew De la Garza, the Mughals transformed the military system and brought

⁴⁶ Kennedy, Paul. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Changes and Military Conflict from 1500-2000*. P. 10

⁴⁷ Erickson, Mesut Uyar and Edward J. *A Military History of the Ottoman: From Osman to Atatürk*. (California: Praeger Security International, ABC-CLIO, LLC, 2009).

⁴⁸ Murphey, Rhoads. *Ottoman Warfare, 1500-1700*. (London: UCL Press Limited, Taylor & Francis Group, 1999). p. 45

⁴⁹ Ibid, P. 45

a military revolution in South Asia by possessing a vast number of army.⁵⁰ From the outcome perspective upto the end of the of 17th century, the Mughal military showed the considerable success against the Afghan in the north, Marathas in the South and Portugese in the Eastward, and even, Paul Kennedy recognized its military genius of the Mughals under some emperors.⁵¹ Therefore in terms of the military capability the Ottoman Empire was able to mainatained its great power status as power maximizer from 1453 AD to 1683 AD and security maximiser to 1774 AD and the Mughals Empire from 1576 AD to 1706 AD. However From the perspective of populations both Ottoman Turkey and Mughal India were over qualified for great power status.

In terms of undying non-material attributes both the Ottoman Empire and Mugal India also showed their enough capability in Ideational power, diplomacy, distributing norms and playing its preponderance role. Jeremy Black, who criticized the euro-centric approach of Paul Kennedy and emphasized on the great power variable of strategic culture referred the scholarly argument about the Ottoman lacking in ideational power by saying that the Ottomans could have made a sustained effort to challenge Portuguese interests in East African and Indian water, but they could not due to its projection power, because it would have been strategic overstretch.⁵² Though this argument is partially agreeable but the Ottoman showed some considerable ideational capabilities. As for example, in 1569 AD when the contemporary European powers explored new oceanic trade routes by passing the Mediterranean Sea and avoiding land routes, the Ottomans even launched a plan to open a canal between Don and Volga and thus acquiring shipping route to Central Asia to break out the Portuguese's noose⁵³, though it was not executed. The Mughals' idea of indianisation of the military administration under Akbar, the second Mughal emperor, by the Mansabdari system surely brought the tremendous idea of the establishment imperial integration over the region, when contemporary European states had been struggling for their imperial integration. In terms of diplomacy the Ottoman Empire was enough capable to balance of power diplomatically. The great success of the Ottoman diplomacy lied in singing the treaty between Francis 1 of France and Suleiman of the Ottoman in 1536 AD to maintain the balance

⁵⁰ Garza, Andrew de la. "Mughals at War: Babur, Akbar and the Indian Military Revolution, 1500 - 1605." *A Dissertation for PhD Programme*. (The Ohio State University, 2010.)

⁵¹ Kennedy, Paul. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Changes and Military Conflict from 1500-2000*. (London: Unwin Hyman Limited, 1988), P. 12

⁵² Black, Jeremy. *Great Powers and the Quest for Hegemony: The World Order Since 1500*. (New York: Routledge, 2008)

⁵³ Bernard Lewis, B. "Some Reflections on the Decline of the Ottoman Empire." *Studia Islamica*, (Maisonneuve & Larose, Vol. 9, 1958): 111-127

against the Austria. The Ottomans also signed two treaties with Safavid Empire in Persia in 1590 AD and 1612 AD respectively. The Mughal India had the good diplomatic relations with Safavid Persia. In terms of distributing norms the Ottomans had established a unity of official faith, culture and language over an area greater than the Roman Empire, and over the vast number of subject people.⁵⁴ The Mughal emperor Akbar's norm of multi-religionism of state approach are now competing with the concept of Post-secularism today. In terms of preponderance capability both Ottoman Empire and Mughal India exercised relational tributary system which can be compared to the Hedley Bull's primacy system. As for example, during the seventeenth century the Ottoman and Egypt had the relational tributary relationship in which Egypt accepted the full sovereignty of the Ottoman but exercised internal political independence with paying tribute to the Ottomans. In the latter half of 17th century, the relationship of Bengal Subahdar and Mughal Emperor was in same manner. When that preponderance relationship did not work, both powers took the hegemonic strategy for preponderance. Rumania, Wallachia and Moldavia were such principalities of Ottoman Empire where the Ottoman exploited its preponderance. At the early age of 17th century the Mughal India did the same with Bengal. The Ottomans also made its sphere of influence on some areas like Bulgaria, Hungary, and Crimea etc.

Among the dying or unstable material attributes associating military powers strategic air and nuclear power, communication and information technology were not applicable in setting the great power status during 15th to 18th centuries. To assess the great power status in those eras naval power was important. The Ottoman had the enough capability to confronting the contemporary European naval powers. In the fifteenth and sixteenth centuries the Ottoman naval power and its formidable galley fleets were used in operation across the black sea, Aegean Islands, Rhodes, Crete, Cyprus and Ottoman naval force was active in the North African coast, raided ports in Italy and Spain. The Ottoman Naval force was able to maintain its expansionist policy upto 1683 and maintain its sea status quo upto 1774 AD. The Mughal Naval force under the Shahjahan was able to drive out the Portuguese from the Eastward of the Empire.

In terms of dying nonmaterial attributes central leadership was important attribute during 15th to 17th century. We have discussed earlier that in those centuries, central leadership depended on the personal charismatic leadership of individual emperor. In Ottoman Turkey the Emperor Sulaiman, Mehmud 11, Bayzid 11 and in India Emperor Akbar showed their leadership not only produ-

⁵⁴ Kennedy, Paul. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Changes and Military Conflict from 1500-2000*. (London: Unwin Hyman Limited, 1988), P. 12

cing strong material capability of their respective empire, but showed their distinct qualities in continuous expanding their territorial boundary as a power maximizers. Since recognition was the important attributes in that era, we do not do not discuss on it.

Therefore, from the perspective of undying and undying material and non-material attributes the Ottoman Turkey and Mughal Empire surely held the great power status, Ottomans from the 1453 AD to 1774 and the Mughal India from 1576 Ad to 1707 AD.

Great Powers Behavior and the Role of the Ottoman Turkey and Mughal India

After set the great power status of the Ottoman Turkey and Mughal India, now we would turn our discussion to the behavior of the Great Powers. At first we can classify great power behavior into two phases: i. behavior during the emergence as great powers, and ii. Behavior after achieving the great power status. We hardly discuss on the first phase behavior since I have limited scope to discuss it here. We want to discuss the behavior of great powers after achieving its great power status elaborately, because, the longibility of the great power status not only depends of great power attributes but also it depends on the behavior of states. From classical realist perspective, Morgenthau argued that all men are born to seek power and he transfers the man's inherent lust for power to describe the behavior of the states. He mentions the three basic patterns of the behavior of the states in terms of the struggle for power. These are: i. to keep or maintain power (status quo), ii. to increase power (status quo) and iii. to demonstrate power.⁵⁵ While structural realists, like Kenneth Waltz, seeks to lust for power of a state from anarchic order or structure in the absence of superior authority. To him, state must self-behave to maintain its security.⁵⁶ He also discuss the state behavior from the perspective of security maximizer and as a power maximizer. Rovert Jervis analyses about the behavioral aspect of the states by saying that since there is an anarchy and security dilemma in international politics all states must want to survive and they may also seek expansion.⁵⁷ In this context, Hedley bull directs some behavioral patterns of great powers about the role of great powers. According to him, The main activities of great powers are to preserving of the general balance of power by controlling and

⁵⁵ Quoted from Schmidt, Brian C. "Competing Realist Conception of Power" *Millennium - Journal of International Studies* (33, no. 3, 2005): 534-535, Morganthu, Politics among nation

⁵⁶ Ibid 539

⁵⁷ Jervis, Robert. "From Balance to Concert: A Study of International Security Cooperation." *World Politics* (Cambridge University Press 38, no. 1, 1985): 59-60

limiting the crisis and wars and making sphere of influence through differential preponderance. But great powers always do not behave in terms of its material capability also do not play the role accordingly.

Nabarun Ray discusses about the asymmetry between the capability and its behaviors by his conceptual setting of “deviant state behavior” and says that though states capabilities determine its behavior, but states sometimes act beyond its capability.⁵⁸ Fareed Zakaria also discusses about the disjuncture between state’s capabilities and its behavior and he formulates the concept of “*Dutch Disease*” - when states with preponderant capabilities fail to act like a great power and also fail to redefine its political interest abroad.⁵⁹ He made an example about the behavior of USA in the 19th century as it did not act according to its capability. Another theoretical aspect of great power behavior is “*status inconsistency*”. It refers when a state holds great power capability but is not recognized as a great power by other state which leads that great power to dissatisfaction and dissatisfied behavior of the state leads to war.⁶⁰

Strayed State behavior: Decline of Ottoman Turkey and Mughal India

In discussion of the decline of the Ottoman Turkey and Mughal India, “*Status inconsistency*” theory is not applicable for two reasons: i. Above mentioned timeframe of these two great powers did not require a recognition by other states as this phenomenon had seldom impact on great powers status; ii. The repudiation of great power status of the Ottoman Turkey by the contemporary European powers as the excluded the Ottomans from the treaty of Westphalia did not lead the Ottomans to dissatisfaction and motivation to wars. “*Dutch Disease*” is theoretically applicable for both the great powers as during the inter war periods and crisis moment in Europe (1618 AD-1660 AD), the Ottomans could have expanded its western boundary but they did not do so. And Mughal India had the capability to expand its sphere of influence over the oceanic trade route and they also did not do so. However, this theory only covers the external desire and external behavior of the states. Actually, the Ottoman Turkey and Mughal India did not behave according to its capability in both perspectives - internal and external balances. When great powers have the capability to

⁵⁸ Ray, Nabarun, *A Study of Deviant State Behavior: Indian Foreign Policy, 1947-1972*, (PhD Thesis, Political Science department, Carlton University, Ontario, 2011), P. ii

⁵⁹ Quoted from Ray, Nabarun, *A Study of Deviant State Behavior: Indian Foreign Policy*, P. 87, see also, Zakaria, Fareed, *From Wealth to Power the Unusual Origins of America’s World Role*, (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1988)

⁶⁰ Quoted from Ray, Nabarun, *A Study of Deviant State Behavior: Indian Foreign Policy*, P. 90, see also Thomas S. Volgy and Stacy Mayhall, Status Inconsistency and International War: Exploring the Effect of System Change, *International Studies Quarterly*, 39, No 1, (March 1995)

maximize their internal and external balances and they do not behave accordingly, it is called “strayed state behavior”. The “strayed state behavior” operates and impacts in four ways through two stages. In first stages (operational), great power is oversatisfied by its capability and does not feel to increase its capability that- i. limits the states internal balancing capacity and ii. limits the state external balancing capacity. In this stage, great power can able to maintain its status-quo for some decades, because other great powers do not understand about his strayed behavior; but this time other great powers increase their great power capabilities and continue to behave with normal manner. In second stage (Impact), great power begins to feel to behave like great power according to its capability but cannot behave like this that i. declines its internal balancing, and ii. declines its external balancing. Here, great power begins to lose status quo which in turn causes the decline of its great power capability, because this time other great powers understand their enemy state’s power behavior and begin to behave in deviant nature and even invaded enemy great power’s territory. In the second stage great power loses its status, not only for external interference, but also for declining its own internal balances. There is one positive aspect of “strayed behavior” is that it is caused the decline of great power status gradually not drastically. One war does not destroy the great power status of the state, rather behaves like this - it needs more war and duration. All four behavioral patterns were the causes the decline of the Ottomans as great power and the first three behavioral patterns led the Mughal India in decline.

However, we cannot discuss this theory elaborately due to word limits, we discuss it briefly. The Ottoman has the capability to maximize its internal balance as they had geography, economy, population attributes sufficiently. Before the battle of Lepanto in 1571 AD the Ottoman state behavior matched with capability but after that if failed to materialize its capability in internal balancing. Keith Krause formulated theoretical framework of three tier model of hierarchy of military produces as first, second and third tiers.⁶¹ Accordingly Jonathan Grant says that Ottoman was the third tier importer and it was difficult for the Ottomans to transform into second tier or first tier as Russia and Austria,

⁶¹ Keith Krause, *Arms and States: Patterns of Military Production and Trade*, (Cambridge, Cambridge University Press, 1992), p. 30-31, he says that Rapid military innovation followed by the diffusion of military technology from the first-tier innovator to second tier exporters and third tier states to create their own indigenous arms industry through technological imports. (quoted from Rethinking the Ottoman “Decline”: Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries, *Journal of World History*, (Vol. 10, No. 1, 1999, University of Hawai’I press), Page. 181.

Italy transformed;⁶² but Historical evidence showed that like Russia, the Ottoman also had the capability to be ranked into second tier capable state in the production of war weapon.⁶³ They had the opportunity and potentiality to maintain its supreme hierarchy in arms production, arms transfer and technological diffusion. In terms of the Mughal India, they were second tier-state during the latter half sixteenth century and made the Indian military revolution in the production of war weapon and military equipment.⁶⁴ Both great powers in the above mentioned eras had economic capability, but their strayed behavior limits the external and internal balancing capacity. After the 1683 AD the Ottomans showed its strayed behavior. Therefore, the enemy great powers of the Ottomans like Austria and Russia understood the Ottomans behavior and began to invade Ottomans territory. During that time strayed behavior of the Ottoman also caused the decline of its internal capacity. Though Ottomans were defeated in the battle with Austria but they were able to maintain their great power status upto the signing of the treaty of Kuchuk Kainarji in 1774 AD with Russia by which Ottoman lost its access to Black Sea to Russia. From that time, The Ottoman Turkey showed its incapability in both external balancing - military and diplomacy and internal balancing – military equipment, military-economy linkage. Mughal India began the strayed behavior after the death of Akbar in 1605 AD and it continued upto the departure of Aurangzeb in 1707 AD. In those eras the Mughal showed their potentialities in building various world renowned architectures like Tajmahal but failed to behave like a great powers. Aurangzeb felt to behave as great powers and began to invade some areas of enemy states but failed to behave properly in internal balancing. The decline of Mughal India was much more due to failure in internal balancing rather than external balancing.⁶⁵

We would like to discuss briefly on another aspect of internal balancing about giving the *dastak* right (special kind of trade right) to the East India Com-

⁶² Rethinking the Ottoman “Decline”: Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries, *Journal of World History*, (Vol. 10, No. 1, 1999, University of Hawai’I press), Page. 181.

⁶³ See, Ayduz, Dr. S. "Artillery Trade in the Ottoman Empire." *Foundation for Technology, Science and Civilization*, 2006 and Erickson, Mesut Uyar and Edward J. *A Military History of the Ottoman: From Osman to Atatürk*. (California: Praeger Security International, ABC-CLIO, LLC, 2009).

⁶⁴ See the details about it from Garza, Andrew de la. "Mughals at War: Babur, Akbar and the Indian Military Revolution, 1500 - 1605." *A Dissertation for PhD Programme*. (The Ohio State University, 2010.)

⁶⁵ Kennedy, Paul. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Changes and Military Conflict from 1500-2000*. London: Unwin Hyman Limited, 1988

pany given by the Mughal India and *capitulation* (extra-territorial religious and trading rights to European nationals) by the Ottoman Turkey. When the emperors of Mughal India granted and extended the *dastak* right, they were capable enough to handle the demand of East India Company in proper manner, but later Mughal emperors failed to do so due to its strayed nature of behavior, oversatisfied of its capability in maintaining state's economic and military security. Irfan Habib showed how this decision (granting *dastak* right) economically declined the ottoman Mughal India and destroyed the potentialities of capitalist development in Mughal India⁶⁶; that ultimately caused the political defeat of Mughal India in 1757 AD partially and in 1764 AD entirely. On the other hand Halid Edib discussed, how *capitulation* rights to European nationals hampered the original Turkish mercantile and industrial development in Turkey, and those who exercised the *capitulation* rights sponsored to rise the nationalism in Eastern European nationals that weakened the Ottoman in internal balancing and caused to decline.⁶⁷ When Suleiman the Magnificent (1520 AD – 1566 AD) granted *capitulation*, The Ottomans showed deviant state behavior but with his departure when they started strayed behavior the *capitulation* system effectively destroyed the Ottomans internal balancing that caused much to their decline.

In conclusion, it can be said that in terms of material and non-material attributes, The Ottoman Turkey and Mughal India had the enough capabilities to be ranked as great powers in the eras from 1453 AD to 1774 AD and from 1576 AD to 1707 AD respectively. Any exclusion of these great powers from the great power status and to limit the scope of the great power discussion within the Westphalian International system is Eurocentric approach. We should extend this scope beyond the ages and beyond the boundaries. To study about the rise of fall of the Mughal India and Ottoman Turkey can produce new theoretical acquaintance in the study of great powers in International system (not Westphalian system it is beyond that). We tried here to innovate a new theoretical approach, “*Strayed State Behavior*” and tied as the theoretical cause to the decline of the Ottoman Empire and Mughal India gradually as great power; further and elaborated studies on it can produce a more comprehensive theoretical depth on it.

⁶⁶ Habib, Irfan. "Potentialities of Capitalistic Development in the Economy of Mughal India." *The Journal of Economic History* (Cambridge University Press) 29, no. 1 (March 1969): 32-78

⁶⁷ Edib, Halid. *Conflict of Esat and West in Turkey (Jamia Milia Extention Lecture, 1935*. Delhi: Jamia Press Delhi, 1935).

PUBLIC DIPLOMACY IN JAPAN'S FOREIGN POLICY TOWARD ASIA: LIMITATIONS AND PROSPECTS

Dr. Monir Hossein MONI (IRCJS)

Abstract

The importance of 'soft power' through 'public diplomacy' (also known as 'cultural diplomacy') is increasingly recognized in the 21st century's international relations. Indeed, while public diplomacy has become an essential element of foreign policies of many countries worldwide in the contemporary years, such a trend is quite obvious in Asia and particularly East Asia. In the case of Japan, it has actually more potential soft power resources than any other Asian country. The nation has experienced in the use of softer forms of power due to its pacifist constitution. Seemingly, Japan lost its hard power but has nourished soft power. In short, Japan has long remained a great 'civilian power' relying mainly on soft power. However, although the term '*sofuto pawa*' (Japanese translation for 'soft power') has recently gained a huge popularity among Japanese, it is a salient question how far Tokyo was successful in exerting Japan's cultural soft power both regionally and globally. In fact, cultural diplomacy for branding national identity in the social media-driven globalized world has never been indispensable in post-tsunami Japan. Under this rational backdrop, the timely and needful study attempts: (i) to explore the cardinal challenges confronting Japan's soft power in East Asia amid emerging regionalism and critical geopolitics, especially in defiance of today's China; and (ii) to reveal the future possibilities of Japanese public diplomacy in Asia as a whole, going beyond Japan's top-tier 'economic diplomacy' ever since toward this vibrant but sprawling region. By developing an analytical skeleton of 'soft power' and 'public diplomacy', the research arguably suggests how Tokyo's newly unveiled foreign public policy paradigm can be well designed to more persuasively fulfill its targeted diplomatic goals. In conclusion, this piece reckons that Japanese soft power as an ideological notion could constructively and valuably help shape the new Asian international relations order.

Key Words: Japan, East Asia, Asia, Soft Power, Public Diplomacy

KÜÇÜK SALON

(1. GÜN-SAAT: 10: 30-12: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Ö. Göksel İŞYAR

The Question of Religious Compulsion In the Qu'ran: Contemporary Discourses In the Context of Middle East

Dr. Farooq HASSAN (NED Univ.)

Determinants of the Alliance: Turkish-American Relations within the Changing MENA

Dr. Tuğba ÖZDEN (Otto-Friedrich-Univ.)

The Curious Case of Foreign Terrorist Fighters: What Happened and What Will Happen Next?

Dr. Atasay ÖZDEMİR (TSK)

The League Of Arab States And The Arab Spring Revolutions: Lack Of Political Will and Institutional Efficiency

Omar MUNASSAR (Uludağ Üniv.)

A New Cold War? Preserving The Unipolar Moment

Dr. Azoulas BAGDONAS (Fatih Üniv.)

THE QUESTION OF RELIGIOUS COMPULSION IN THE QU'RAN: CONTEMPORARY DISCOURSES IN THE CONTEXT OF MIDDLE EAST

Dr. Farooq HASSAN

(*NED Univ.*)

Abstract

Why does the world-wide Muslim community, within and beyond face a series of serious issues and challenges regarding Islamic legal interpretations? Why certain Islamic legal traditions have been misinterpreted under some Imperial Muslim Polities, and also misunderstood by the people of other faiths as it was reflected from the address of the Pope Benedict XVI about the *Qur'anic* passage (2:26)"no compulsion in religion" (September 12th 2006, Regensburg, Germany), which triggered protest across the Muslim world. While negotiating the human reasoning in Islamic legal tradition, several modern Muslim scholars quote *al-Satibi's* (d.1388 CE) concept of *maqasid al-Sari'ah*, it has been used by extremists to promote suicide bombing, forced conversion, by liberals to drop off hudud, and by several other groups, which lie between these two ends. Human Rights Watch report (2014) shows that, ISIS is killing and threatening religious minorities (particularly Yazidis and Christians) in the territories that it has occupied (e.g. Mosul). The Islamic State (IS) has claimed that their actions are justified by *Shar'iah*. This paper discusses that ISIS interpretation is contradict with many Islamic principles and values, as the notion of *al-haqq* (speaking the truth). Muslim youth were instigated to join ISIS, without seeking permission from their parents, which is not permissible. This paper discusses the varying interpretations, of the verse (2:256) in different political situations. It will try to answer, the nature of the phrase (2:256) descriptive or imperative? Is this (2:256) an abrogated verse therefore no more valid and which of the verses abrogated it? When there is no compulsion in Islam why Muslims participated in Jihad? Why a Muslim is forced to remain Muslim when forced acceptance of *Iman* cannot be trusted? Why apostates are forced to come back to Islam? Why polytheists of *Makkah* were not allowed religious freedom in the Medieval Muslim period?

Key Words: Religious compulsion, Contemporary Middle-East, Islamic legal heritage, varying interpretation

DETERMINANTS OF THE ALLIANCE: TURKISH-AMERICAN RELATIONS WITHIN THE CHANGING MENA

Dr. Tuğba ÖZDEN

(Otto-Friedrich-Univ.)

Abstract

As the main denominator of the Turkish-American relations, the Middle East region has been gradually effective in both constructing and eroding this relationship. The dramatic changes in the region, especially in the last decade, has made an impact on the course of the Turkish-American alliance as well. Starting from 9/11 and War on Terror, till the Arab Spring uprisings, the unrest in Syria, the nuclear negotiations and deal with Iran, the emergence of the ISIS in addition to the domestic changes in Turkey like the new identity politics, the entire developments have been effective in determining the rhythm of Turkish-American relations. By the new proactive foreign policy, Turkey began to highlight certain interests in the region; that increased clashes in its relations with the USA, as well. This paper analyses the determinants of the Turkish-American alliance and evaluates the evolution of their bilateral relations. It is argued that the recent changes in the Middle East region and the domestic politics of Turkey has made dramatic impacts on the bilateral relations and paused the cooperation. Though, the alliance is crucial for both parties and both parties are ready to negotiate for further cooperation opportunities whenever necessary.

Key Words: Strategic Partnership, Alliance Theory, Bilateral Relations, Turkish-American Relations

THE CURIOUS CASE OF FOREIGN TERRORIST FIGHTERS: WHAT HAPPENED AND WHAT WILL HAPPEN NEXT?

Dr. Atasay ÖZDEMİR

(TSK)

Abstract

The conflicts in Syria and Iraq are currently at a stalemate. Unfortunately, national armies of these countries have failed against ISIS/DAESH and the countries were de facto partitioned. The conflicts seem to continue for the foreseeable future and the situation of the citizens of these countries remains uncertain.

As of August 2015, it is known that many people (around 25.000) from different countries (an estimated 5000-6000 from European countries) have joined ISIS/DAESH to take part in so-called jihad against quaffirs. These people are called as “Foreign Terrorist Fighters (FTFs)”. According to UN Security Council’s Resolution 2178 which adopted on 24 September 2014, FTFs are defined as “individuals who travel to a State other than their States of residence or nationality for the purpose of the perpetration, planning or preparation of, or participation in, terrorist acts or the providing or receiving of terrorist training, including in connection with armed conflict”.¹

Recent efforts to reduce radicalization and impede the flow of recruits and the continuing bombing campaign in these two countries don’t appear to have reduced the flow. Manuel Valls, the Prime Minister of France, expects the number going from Europe to reach 10.000 by the end of the year.²

For many Westerners the main problem is not these people’s departure from their home countries to the frontlines of so-called jihad. The main problem is the return back of these people-who have acquired experience and skills in conflict areas-to their home countries because of being fully radicalized and have a great potential to carry out terrorist attacks against their own governments and citizens. These attacks can be;

- Low level attacks like killing government’s officers brutally by using basic equipment like different types of knives as we saw at London at 23th May 2013,

¹ Resolution 2178, http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2178.pdf

² “French PM warns that 10,000 Europeans may join ISIS”, www.europeanpost.co/french-pm-warns-that-10000-europeans-may-join-isis/, 09 March 2015. (e.t. 01.08.2015).

- Armed assaults by individuals or small teams which may involve barricade and hostage situations as 2008 “26/11” Mumbai Attacks (164 people killed), 2013 Westgate Shopping Mall Attack in Nairobi (67 people killed), January 2015 Charlie Hebdo Attack in Paris (12 people killed) and March 2015 Bardo National Museum Attack in Tunisia (22 people killed),
- Larger scale bombings like 2004 “11-M” train bombings at Madrid (191 people killed), 2005 “7/7” attack in London (52 people killed) and 2011 13/7 Mumbai Bombings (26 people killed).
- Lone-wolf attacks like 2012 Toulouse Attack (Mohammed Merah killed 7 people).

Recent terrorist attacks in Tunisia, Egypt and Kuwait (which ISIS/DAESH has claimed responsibility) are seen as harbingers of a phenomenon that will inevitably move West. Frankly, the West might be less concerned about the conflicts in Syria and Iraq if only “Arabs or the local people” were involved in the fighting and there’s no chance to effect the Westerners. But this time West is losing her own children (recruited by ISIS/DAESH) and possibility of having different types of terror attacks in her own land-especially conducted by her own “radicalized” children-will not be as low as before anymore.

THE LEAGUE OF ARAB STATES AND THE ARAB SPRING REVOLUTIONS: LACK OF POLITICAL WILL AND INSTITUTIONAL DEFICIENCY

Omar MUNASSAR

(Uludağ Univ.)

Abstract

This article examines the role of the League of Arab States in the wake of Arab revolutions. It argues that in the aftermath of Arab Spring the LAS has witnessed unprecedented failure in dealing with the humanitarian deterioration as well as the transitional developments. Although the LAS is a nationalist product of pan-Arabism and the oldest regional collective organization, it lacks a collective security framework that is the reason why it is ineffective and even weaker than any regional organization else like UA and GCC. The LAS suffers from the geopolitical rivalry of GCC as a sub-regional organization in the Arab world. The Syrian and Libyan crisis is a critical challenge to the LAS. In sum, the LAS in need to political will then institutional reforms to the system of voting, decision making, and Arab Joint Defense.

Introduction

The establishment of the League of Arab States in 20/03/1945, was the outcome of a set of internal, regional, and international factors. The beginning was subject to the declaration of Alexandria Protocol in 07/10/1944 to represent the interests of all Arab countries, also to achieve and deepen cooperation among them. It aimed at founding a regional and global player to ensure the Arab states' interests on the international level as well. The founding application of the league has developed under a series of British and Arab-Arab consultations with great efforts of the seven founding countries, Iraq, Saudi Arabia, Syria, Lebanon, Yemen, Jordan and Egypt.

The league was explicitly a common interest in the aftermath of the Second World War and the end of Western colonization of Arab states started when the Iraqi revolutionist Rasheed al-Kilani rebelled against the British colonization in Iraq. Structurally, the League is a confederal authority governed by a

Secretary-General and motivated under the chief objective of "bloc for the maintenance of peace and prosperity of our peoples"¹.

The league is considered in international politics as a regional organization in the Middle East involves all Arab independent states including the Palestine Liberation Organization PLO. It is recognized internationally under the UN Charter Article 52 with also an observer character in the General Assembly. The League is institutionally governed by two primary institutions the Council and General-Secretariat where the council is the supreme authority in terms of decision-making. The League is primarily purposed to resolve inter-Arab states disputes as well as Arab-regional and external disputes in consistence with the traditions and norms of the Arab states, regional and international ones, provided they directly or indirectly have no any jeopardy inflicted on the sovereignty of the states individually and of the League collectively.²

The league could achieved tangible efforts towards resolving several challenges have faced Arab and regional countries by means of but not limited to mediation and arbitration but also by good office, fact-finding, and sending inquiry and conciliation commissions as ensured in the League's chapter No.5. The treaty of Joint Defense signed in 13/04/1950 was of great asset in the efficiency of the League where the chapter No. 6 of the Charter stipulates that any decisions by the Joint Defense Council with a majority of all Contracting States, (two-thirds) of states have binding. Furthermore, the League has used an effective method not applicable in its charter, which is sending Arab peacekeeping forces, as happened in the Iraqi-Kuwaiti crisis in 1961 and the Lebanese Civil War over the two years 1975-1976 under the slogan "Arab deterrent forces", and also to the efforts of the Secretary-General in resolving the border crisis between North Yemen and South in 1972. According to the Charter of Arab League, the LAS was founded on the ground to achieve such goals: (1) strengthen relations between member states; (2) enhance cooperation and coordination between members and to safeguard their independence and sovereignty; and (3) promote the general welfare and interests of Arab countries. For more security enhancement, in 1950 the League fostered the Treaty of Joint Defense and Economic Cooperatio in order to reach the level of collectiveness of security among the member states to the extent of building security alliance manifested in other

¹ Paul Seabury, the League of Arab States: Debacle of a Regional Arrangement International Organization: *University of Wisconsin Press Stable*, Vol. 3, No. 4, 1949. pp. 633-642. <<http://www.jstor.org/stable/2703618>>.

² Majid Khadduri, Edmund Ghareeb, War in the Gulf, 1990-91: The Iraq-Kuwait Conflict and Its Implications. (New York: Oxford University Press) 1997. pp, 239.

regions like the European Union, the Organization of American States, therefore, would be able to enjoy deterrence against external threats³.

Institutional Approaches to the Arab Collective Regime

To define international regimes or institutions, theoretically are “sets of implicit or explicit principles, norms, rules, and decision-making procedures around which actors’ expectations converge in a given area of international relations”.⁴

The League of Arab States like other pan-Arab regional organizations such as the Arab Maghreb Union, the Gulf Cooperation Council, and pan-Arab trade unions have regional similar features in terms of geography and like-minded common norms, values and interests the people enjoy.⁵

According to Bull, ‘a society of states (or international society) exists when a group of states, conscious of certain common interests and common values, form a society in the sense that they conceive themselves to be bound by a common set of rules in their relations with one another, and share in the working of common institutions’.⁶ When states in a specific region undergo a set number of threats from internal and external environs, then the security community’s paradigm interprets how states adhere to be collectively engaged in a pluralistic security community or security community.⁷ In the case of the League of Arab State as a collective security-driven organization, we could draw the concept of Alder and Barnett of pluralistic security community or collective security where a huge emphasis is laid on common interests, common values, and a common set of principles.⁸

³ Farah Dakhllallah, the League of Arab States and Regional Security: Towards an Arab Security Community?

British Journal of Middle Eastern Studies Vol. 39, Iss. 3, 2012

⁴ See Stephen Krasner, “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables” in Stephen Krasner (ed.) *International Regimes* (Ithaca, NY: Cornell University Press) 1982. Pp 2; Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton: Princeton University Press) 1984: pp 57, both cited in Salem, Ahmed Ali. "International Relations Theories and International Organizations: Realism, Constructivism, and Collective Security in the League of Arab States." Order No. 3242980 University of Illinois at Urbana-Champaign, 2006. Ann Arbor: ProQuest. Web. 1 Jan. 2015.

⁵ Farah Dakhllallah, the League of Arab States and Regional Security. Pp. 395. Web. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13530194.2012.726489>.

⁶ Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. (Hampshire: Palgrave, 3rd ed: 2002) pp. 13.

⁷ See Hasan Ulusoy, ‘Revisiting Security Communities after the Cold War: the Constructivist Perspective’, *Perceptions*, Vol. 8, 2003, pp. 20.

⁸ Adler and Barnett ed., *Security Communities*. (Cambridge University Press, 1998).pp. 4, 52,

Bull defines security communities cognitively with paying amount of attention to the concept of (We-ness) where individual states “conceive themselves to be bound by a common set of rules in their relations with one another”.⁹ In a pluralistic security community unlike security community in cases like amalgamated security, the expectations of peaceful reforms decrease and potential wars are possible, although relations between states are ruled by common norms.¹⁰

In the realist approaches and similar in neo-liberal approaches, international organizations and institutions are purposely built to maintain convergence of collective cooperation among states. In the realist perspectives, anarchy and distribution of power is the core interpretation where generates a negative understanding when they escape the answer to why and how great powerful states do not respect and value the sovereignty of other relative states.¹¹

In spite of critical differences in the neo-liberal and realist approaches, they both agree on the phenomenon of state-centrism and distribution of power among states in a single regional or international coalition. Both argue that “states are the principal actors in international politics and use international organizations to create social orderings appropriate to their pursuit of shared goals”¹², therefore, “states will create and use such institutions as long as the institutions enable states to achieve valued objectives unattainable through unilateral or bilateral means”.¹³

To examine the LAS’s power distribution, in most claims that the Arab region has tested two intervals of power distribution which is exemplified in the periods of 1960s and 1990s. As the many realists agree that the change of power distribution has either negative or positive effects on stability and that is brought in the case of the Arab system which tested stability in the post-1967 phase as a result of Nasser’s defeat in the war of 1967. The power in the Arab system that was institutionalized by pan-Arabism and state’s sovereignty norms and roles and frequently manipulated by Arab nationalist leaders to serve their own inte-

⁹ Bull, *The Anarchical Society*, pp. 13.

¹⁰ Dakhllallah, *The League of Arab States and Regional Security*, pp. 196.

¹¹ Ahmed Ail Salem, *International Relations Theories and International Organizations: Realism, Constructivism, and Collective Security in the League of Arab States*. Order No. 3242980 University of Illinois at Urbana-Champaign, 2006 Ann Arbor ProQuest.

¹² Abbott, Kenneth, and Duncan Snidal, *Why States Act through Formal Organizations*, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 42, No. 1 (Feb., 1998), pp. 6. Web: <www.jstor.org>.

¹³ See Robert Keohane, *Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War*,” in David Baldwin (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: the contemporary debate* (New York: Columbia University Press, 1993). pp. 274.

rests has shifted gradually from the powerful Arab states Egypt, Syria and Iraq to a sub-regional institution in the Persian Gulf.¹⁴

On the contrary, constructivists do not go beyond socialism and social institutions such as identities, norms, roles that govern relations among a set of actors by which we are able to understand how these institutions provide with order, roles help best to facilitate and encourage states to cooperate and develop their relative behavior in consistent with their shared roles, behaviors, and expectations.¹⁵

The Emergence of Arab Sovereignty, Nationalism, and Order

According to the constructivists, both the state sovereignty and Arab nationalism are social institutions. Alone, sovereignty is not constructively a formal institution due to being ‘not a natural artifact of states but rather a consequence of and dependent upon the discursive and non-discursive practices of state and non-state actors’.¹⁶ It was the inherent of social and historical societies and also was the core of many wars and international orders like those in the post-Westphalia world until now like in the case of Arab state system. The sovereignty as an institutional norm has been increasingly recognized in international theory and evaluated differently on the basis of behavioral expectations and norms. The meaning of it to be clear is manifested into its ‘‘enduring elements that it ‘accords a measure of possessiveness and exclusivity to the state: the state has authority both over its domestic space and to act as a legitimate member of international society, and further, such entitlements are embodied in the principle of non-interference’’.¹⁷

The Arab nationalism as a constructed institution and milieu under which Arabs have attempted to identify themselves ethno-culturally distinctive from other Middle Eastern external and internal powers and ideologies inflicted on Arabs. This social institution of nationalism in the Arab world was not an overnight project but rather an enduring challenge to transform and consolidate many different contested political and social features such as the Ottoman influence, the Western colonization, independence, conflictual tribes, Islamic radicalism, and conflictual political regimes, republics versus monarchies. The Arab

¹⁴ Michael N Barnett, ‘‘Sovereignty, Nationalism, and Regional Order in the Arab States System’’, *International Organization* Vol. 49, No. 3 (Summer, 1995) pp. 479, JSTOR, 3 January 2015, <<http://www.jstor.org/search>>.

¹⁵ Barnett, Sovereignty, Nationalism, and Regional Order in the Arab States System, Pp. 486.

¹⁶ Barnett, Sovereignty, Nationalism, pp. 484.

¹⁷ Ibid, 489.

nationalism in Khalidi's words 'was a child of the intellectual atmosphere'¹⁸ or 'intellectual seeds'¹⁹ of the nineteenth century as a reactionary result versus the Western domination and a refusal to the Ottoman Empire that influenced the Arabic culture and language over four centuries. Like other ideologies, Arabs expressed themselves by the supra-national identity and solidarity within other related milieu of Islam, geography, civilization, language and geopolitical determination exposed to the Western and Ottoman challenges and threats.²⁰

In general, the Arab nationalists called for the: (1) unification of all interests and demands of Arab citizens inside and beyond borders; (2) close economic and cultural relations between Arab states; (3) the importance of erasing the physical and emotional borders between Arab states in order to facilitate communication and cooperation between Arab citizens on the individual level and state institutions on the higher level.²¹

Before the maturity phase of Arab and pan-nationalism and its heroes, the infant phase is traced back to the early nineteenth century and undoubtedly attributed to the revivalists of Arabic literature and social renaissance led by religious-motivated figures such as Jamal al-Din al Afghani, Muhammad Abdu, Rashid Rida, and Abd al-Rahman al-Kawakibi with an tendency to maintain a potent unity of Islam with the legacy of Arabic language as well as contend with other ethnic, sectarian, religious and linguistic rivalries in the region. Dawisha argues that the term and notion of Arabism was not monopolized by only Arab Muslims but also Arab Christian thinkers such as the Syrian Christian thinker Negib Azoury one of the earliest pan-Arabism promoter. Apart from these classical Arab nationalists, one of very few functionalists of Arabism concept is attributed to the original-Syrian Ottoman thinker Sati al-Husri who was a bureaucrat in the Ottoman government in the 1900s. His theory of Arab Nationalism entails the importance of constructing a national consciousness by introducing a national educational system able to offset any other regional contested sub-identities.²²

¹⁸ Rashid Khalidi, Arab Nationalism: Historical Problems in the Literature, *the American Historical Review*, Vol. 96, No. 5 (Dec., 1991), pp. 1364. JSTOR. 3 January 2015, <<http://www.jstor.org/search>>

¹⁹ Adeeb Dawisha, Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair. (Princeton, N.J: Princeton University Press, 2003). Print. pp. 14.

²⁰ See Martin Kramer, Arab Nationalism: Mistaken Identity, *Daedalus*, Vol. 122, No. 3, Reconstructing Nations and States (Summer, 1993), pp.74 and Rashid Khalidi: Arab Nationalism: Historical Problems in the Literature, pp. 1364-5.

²¹ Barnett, "Sovereignty, Nationalism", pp. 480

²² Dawisha, "Arab Nationalism", Pp. 49.

In the earlier order nature of Arab state system since the 1940s has been framed by three primary models: Westphalian sovereignty and its relative international system principles designed by the European imperialist actors as well as the post-Napoleonic Wars. In spite of the fact, the Arab states could attain gradually sovereignty in form of de facto autonomous states, with such liberation, that did not apply stability and unification but distribution of powers among Arab elites that later undermined the public ambitions. To another side of the problems of the post-independence, obviously a set of inter-states and civil disputes have sporadically erupted. This sudden regional order of the ‘states in late formation’²³ has put the region into flux especially over the mid-1950s where the Arab new regime is more or less defined as an anarchic regional order due to macro-political disarrangements and micro-social impediments. For exemplifying the macro-political disarrangements, were such disputes over boundary claims and leadership distribution as of what happened between Egypt and Iraq that impaired the Baghdad Pact in 1955.²⁴

Toward the micro-social impediments, we could argue about the reasons of what made the new order of Arab states ‘anarchic’ or ‘weak’. To explain such reasons behind this state of anarchy, it is worthy to draw on Halliday’s words ‘states in late formation’ that only as similar as other formations of transitory states in post-colonial times. After long-reaching search for independence, the Arab states got independence on grounds of stateless institutions, torn identities and fragmented national sovereignties. In such a conflictual region, the international powers have been involved in shaping and constructing the rising regimes for that could benefit their interests in the long term. Nevertheless, the domestic milieu were of more impact on the new statist structures by the contest of state-orientated demands with semi-autonomous actors such as tribal dynasties and ethno-religious sets. In addition to the challenges to the new nationalist order of Arab states, there was counted for the supra-state identity propagated by the rise of a common Islamic identity. The attribution of this emerging Islamic identity is due to the defeat of the nationalist-driven wars of 1967 in line with the relatively victory of 1979 Islamic Revolution in Iran.²⁵

²³ Dakhllallah, the League of Arab States and Regional Security, pp. 398; and for more information see Fred Halliday, *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2005), and Adham Saouli, *The Arab State: Dilemmas of Late Formation* (London, UK: Routledge, 2012).

²⁴ Fred H. Lawson, *Constructing International Relations in the Arab World* (Stanford, California: Stanford University Press, 2006). Print. Pp. 12.

²⁵ Dakhllallah, the League of Arab States and Regional Security, pp. 397-8, 407.

According to Khalidi “Arab nationalism represented both a revival of old traditions and loyalties and a creation of new myths based on them, an invention of tradition”.²⁶ Thus, the pan-Arabism revival has faced a variety of resistant factors in a region that is not fully dominated by one ethnic group of Arabs but rather is shared with Islam, Christianity, and a small number of Jews if we also regard religion. There is also a diversity of Islamic groups constitutes of Sunni and Shi’ite sects. In the Arab region alone, the application for Arab nationalism and one unified identity is stood between common twofold identity made up of rivalry sects one excels the other in number. The Sunnis, the majority, proved more tendency to be identified by Arab identity for the sake of attaining more eminence over the Kurdish and Arab Shi’ite adversaries internally and undermining the Iranian influence too. To exemplify, an unstable Lebanon with an imbalanced ethno-religious structure involving Christians and Muslims and sub-grouping of these two religions was also socially embroiled by the exodus of Palestinians. This situation was applied to Jordan governed by a Hashemite dynasty installed by the British mandate in 1920s, where similar to Lebanon, the Palestinian refugees have even surpassed the original population of Jordan.²⁷

By the early time of twentieth century, over the landscape of trans-Arab world and in particular in the Fertile Crescent, a variety of political structures with internal and external dynamics have drawn the existing Arab world. The Ottoman Empire, Western colonization, tribes, etc. In the pre-Arabism wave, the geopolitical spectrum of the region witnessed the decline of Ottoman Empire against the rise of imperialism combined with the very early ideas of nationalistic refusal of the external threats led by the early pan-Arabism leaders. Against the mandate system and its Arab world drawn-map, the Egyptian nationalism has revived and public spectrum started to be framed on the basis of new political identity and social structures. The Arab nationalism has entered into a new phase with more achievements than before due to the additional effects of World War II thus led to a social force toward a constructive identity of ‘we-ness versus otherness’ at least but still immature so far.

For why it was immature at the time?, it is worthy answered by Albert Hourani “ (1) ‘there is or can be created an Arab nation, formed of all who share the Arabic language and cultural heritage’; (2) ‘this Arab nation ought to form a single independent political unity’; and (3) ‘the creation of such a unit presupposes the development among the members of the consciousness ... [and]

²⁶ Rashid Khalidi, *Arab Nationalism: Historical Problems in the Literature*, pp. 1365.

²⁷ Fred Halliday, *the Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*, pp. 61.

that their being members is the factor which should determine their political decisions and loyalties”.²⁸

In the post-independence period, the core task geared by the ongoing Arab revolt was centered on the reconciliation of the suspicious political components of inter-sovereignty of states and pan-Arabism identity, therefore, the artificiality of such an identity could be transformed into unification. The far-reaching dream became true yet just in the Alexandria Pact in 1944 being the earliest institutional initiative toward the later Arab league. Individually, the action plan of an Arab supra-national coalition in a form of federation was mainly proposed by the Iraqi leader Nuri al-Said to have a joint Arab organization namely ‘Fertile Crescent’ to involve Jordan, Syria, Lebanon, and Palestine and then all join Iraq.

In the empirical analysis of the behavioral framework of Arab states in dealing with the two social institutions ‘sovereignty’ and ‘pan-Arabism’, we could infer how the contradiction in the Arab elites and people mindset about the two concepts has led to an impasse. As this contradiction implies, despite the fact that sovereignty as applied to the mutuality of respect, legitimacy, borders among states; while it is necessary that Pan-Arabism entails the willingness of member states to surrender partially any of their sovereignty, domestic norms and affairs to be elevated to the supra-authority. Since it was inspired by individual mindsets not on collective and organizational grounds, so it is too explicit that the Arab leaders used to manipulate power on each other’s local affairs seeking for dominating leadership, consequently hampered the level of prospects of the people.

Like the decline of public expectations of Arab unified identity and relative political unification, the pan-Arabism and in particular and the colonial legacy in general have dented the Arab states’ legitimacy and power in both internal and external grounds. That happened when the state sovereignty was maintained by Arab leaders much more than the neo-Arabism campaigning.

To exemplify, in the Arab world there was no single pan-Arabism movement but rather witnessed a diversity in applications and slogans but all converged around one long-standing goal to make a national Arab unity. The Arab leaders called for a variety of political and societal dogmas propagated by political symbols to fit in the public mindset. For instance, the Baath movement has adopted its ultra-slogan “one nation with an eternal mission”, in Iraq which call

²⁸ See Albert Hourani, ‘Syria and Lebanon, pp. 101’, cited in Barnett, *Sovereignty, Nationalism, and Regional Order in the Arab States System*, pp. 494.

for unification under Arab values with some specifics of the Iraqi identity existed in the Mesopotamian region before and after Islam. In north African Arab countries after the death of Nasser in 1970, others in the region were inspired to imitate him for his wide-known pan-Arabism, therefore the Libyan leader Muammar al-Kaddafi started to adopt a national identity under the logo of “Libyan Arab”. These symbols of nationalism were in consistency with the interests of states and not in violation of state sovereignty. Though, diversity of Arab nationalist leaders and models, “Ba’athi, Nasserite” so on, thus led Arab leaders to be enough cautious from each other and each attempted to impose his own on others in the name of stabilization and welfare for the public.

Arab leaders at the same time promoted the unification and fragmentation. The overlapping between the state-national identities of individual states and Arab supra-national identity and as Owen argues “little by little the vocabulary of Arabism was altered to accommodate ideas and concepts designed to highlight regional differences and local particularity”.²⁹ The ‘territorial nationalism’ in Baram’s words was more applicable by the public and surpassed the Arab national identity intended to serve as a guarantee of sovereignty³⁰ and later on became as Hourani states “legitimate in the eyes of society or at least of a significant part of it”.³¹ To the core reason of why Arab leader have preferred to alter to Arab national identity at the expense of state identities and sovereignties only to neutralize or at least to subside the local loyalties in order to embrace a wider common identity under Arabism name. Of course, of doing so, in return of that the leaders gained more legitimacy and authority in the Arab world more than any time before as in the case of Jamal Abdel Nasser.³²

Arab nationalism, like sovereignty is also a social institution that shaped the order of Arab states system by constructing the identities, interests of the Arabs and by going further to the extent to entail a set of legal applications for states that guarantee unification and stability.³³

Thus, “the politics of Arab nationalism and a shared identity led Arab states to embrace the rhetoric of Arab unity in order to legitimize their regimes,

²⁹ See Roger Owen, “Arab Nationalism, Arab Unity, and Arab Solidarity,” in TalalAsad and Roger Owen, eds., *Sociology of the "Developing Societies": The Middle East* (New York: Monthly Review Press, 1983), pp. 21.

³⁰ See Amatzia Baram, “Territorial Nationalism in the Middle East,” *Middle Eastern Studies*, Vol. 26, No. 4 (Oct., 1990), pp. 427-431. JSTOR. 15 February 2015. <<http://www.jstor.org>>.

³¹ Albert Hourani, *A History of the Arab Peoples* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1991), p. 448. Web.

³² Barnett, *Sovereignty, Nationalism, and Regional Order in the Arab States System*, pp. 480.

³³ Barnett, “Sovereignty, Nationalism”, pp. 490.

and to fear Arab unity in practice because it would impose greater restrictions on their sovereignty”.³⁴

Development of Arab League

As the LAS is not an overnight entity, rather it has chronically a timeline that passed from the early birth in the 1940s with ups and downs here and there. For an empirical framework, we should analyze it basing on where and when precisely the League has ever proved successes and also where, when and why it has tested failures. For this background, it is worthy to draw categorically a timeline of six phases according to significant events and crises since the establishment time in 1945 up to today. So let us do as the following:

- ✓ 1945-1955: founding structures and experiences
- ✓ 1955-1967: the Arab-Israel War
- ✓ 1967-1978: Arab Nationalism and Regional Peace
- ✓ 1978-1990: Iran and Arabs
- ✓ 1990-2000: Arabs vs. Arabs (Gulf War)
- ✓ 2000-2015: Arab Reset.³⁵

In the first phase 1945-1955, this period is known for the establishment of the League as an institutional Arabism-based coalition for the first time of Arab history in the post-independence from foreign controls. This was initiated to be as an anti-Ottoman rule that was in control of the Arab region in most parts over its soils since the 16th century until the Ottoman Empire demise during the World War I. The Arab unification was internally paved and the leaders of Arab dynasties in the Arab Peninsula and Mesopotamia had allied with Western powers against the Ottoman mandates. Before, during the Arab revolt of 1916 supported by the British, again the application was raised to the British government in May 1941 when the Foreign Secretary Anthony Eden pledged overtly to Arabs that his government would support the plans of Arab vis-a-vis their self-determination and unification. While there were ardent calls for a political-structured coalition for Arab such the 1943 proposal of “Fertile Crescent Scheme” of Nuri al-Said the Prime Minister of Iraq, but was perceived geopolitically as a sub-regional-tended demand of power.

³⁴ Barnett and Solingen, *‘Designed to Fail or Failure of Design?’*, pp. 181; cited in Pinfari, *Nothing but Failure? The Arab League and the Gulf Cooperation Council as Mediators in the Middle Eastern Conflicts*, London School of Economic and Political Science, working Paper no.45-Regional and Global Axes of Conflict. Crisis States Research Centre, March 2009. Pp. 7.

³⁵ Salem, *‘International Relations Theories and International Organizations’*, pp. 89.

The Arab states' leaders later on met in Alexandria in September 1944 to highlight the first steps and the outline of the proposal for how to establish any future political coalition for the whole Arab world. They came out for the meeting with the so called 'Alexandria Protocol' having the idea for a possibility to build a kind of confederation of independent Arab states based on periodic meetings and structurally managed by high bodies 'the Council and the Permanent Secretariat' and a few other permanent committees. The mandate of the League stipulates that all member states are supposed to have equally one seat for each and a single vote and to meet biannually and binding decisions are based on member states' votes in the council.

The Role of the Arab League to Previous Arab Crises

Here, the LAS is assessed with a record of the past mediating processes in the regional conflicts especially the Arab states where to a high extent was portrayed as '**bleak**' or **failed** organization as it is empirically viewed in many studies such as in Awad 1994, Zacher 1979, Dakhallah 2012.³⁶

By assessing the successes of LAS in resolving and mediating in the regional and civil Arab states conflicts, according Pinfari, we could see that between 1945 to 2008 the LAS could achieve up to only 19 interventions out of 56 conflicts equal to (34 per cent), or 8 percent of total success. To Pinfari's index, there are two contributions of the LAS in terms of being a regional mediator these are 'direct contributions to success' and 'partial contributions to success' where in contrast with other regional organization like the OAU the LAS is standing at 21 per cent, whereas the OAU/AU records only 19 per cent.³⁷

The LAS has intervened since 1945 only in 5 out of 22 severe civil wars until 2008 plus 3 more of Syria, Libya and Yemen up to 2015. The dilemma of the LAS has been always the over-respect for sovereignty of the League's members, of course, that used to be a major factor of hesitating to be involved in the Arab-Arab internal conflicts. At times of Arab civil wars such as the first Lebanese civil war in 1958 and in Yemen civil war in 1963 and again in the

³⁶ See Ibrahim Awad, 'The Future of Regional and Sub-regional Organization in the Arab World', in D. Tschirgi (ed.), *The Arab World Today* (Boulder: Lynne Rienner, 1994); and Zacher, Mark, *International Conflicts and Collective Security, 1946-77: The United Nations, Organization of American States, Organization of African Unity, and Arab League* (New York & London: Praeger, 1979) and Dakhallah, the League of Arab States and Regional Security, 2012.

³⁷ Marco Pinfari, *Nothing but Failure? The Arab League and the Gulf Cooperation Council as Mediators in the Middle Eastern Conflicts*, London School of Economic and Political Science, working Paper no.45-Regional and Global Axes of Conflict. Crisis States Research Centre, March 2009. Pp, 10-14.

second Lebanese civil war in 1975, the LAS was only restricted to calling all parties to ‘to exercise wisdom and restraint’ and that understood as easier as the *uti possidetis* rule or by preferring a secondary actor status by internalizing its roles to bigger actors when being involved. Despite the fact that the LAS is designed to be failed in resolving the intra-state wars and inter-state conflicts, the League has adopted in 1950 a pattern of collective security organization or rather called Arab Collective Security Pact in order not only to foster mediation but rather to rally foreign and sub-regional (GCC) supports against Arab-Israel and Arab-Arab conflicts.³⁸

If we look at the LAS’s focus of interventions, there will be highly seen that 19 of (79 per cent) are taking places in either Yemen, Lebanon or Iraq with other exceptions, for instance, when the LAS has played the mediation role during the Algeria-Morocco Tindouf war in 1963. Here we could conclude that the ‘core’ area of the LAS’s most interventions is in the Fertile Crescent as well as in the Arab Peninsula. What helped much in making remarkable successes in this core area is the factor of continuity as proved in the North-South Yemen war in 1979 when the LAS could end the war by means of brokering the League agreement between all parties and thus, ended the border conflict of 1972. The same role was played in resolving the Lebanese civil war by reconstructing the power among Lebanese actors and reached a resolution in the 1989 Taif Agreement.³⁹

Also, the LAS was involved successfully in two other ideological disputes erupted in the 1950s and 60s on backgrounds of pan-Arabism: first, the dispute between Palestine and Jordan over the idea of independence of Palestine and the Jordanian plan of annexing the West Bank to Jordan in 24 April 1950. Second, also the LAS has proved success by reaching a transitory agreement or ‘conciliation talks’ during 1961-62 when Syria seceded from the United Arab Republic.⁴⁰

Why Inefficient? Institutional Deficits:

1- Non-Preventive Organization

By assessing the collective security framework of the LAS, one could daresay it is similar to none of most of other regional and security organizations

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

such as the EU, the Organization of American States, and the Organization of African Unity/AU where in the case of the LAS, state members are joint on the criteria of ethno-cultural rather than collective security and geopolitical interests. The LAS has suffered from the lack of a collective security vision, intervention mechanism, and a UN-Chapter VII-like instrument.

Structurally, the LAS used to lack any kind of hegemonic player role able to enforce a kind of regional order over the polar groupings which has been a major reason of *'agreed not to agree' dilemma*. The LAS's voting system is based on equality of voting and vetoing for or against any resolution except for states in cases of being aggressing. This voting mechanism has inflicted on the LAS inefficiency to prevent most of the intra-Arab conflicts such as the conflict between the North-South Yemen in 1972 and successively in 1979, Libya-Egypt in 1977, Libya-Tunisia in 1980, and Morocco-Mauritania in 1981.

Despite the fact that for two decades since the creation, the LAS was affected by Egyptian hegemony in terms of collective security visioning, but does not mean much that Egypt as a single member could not impose such a decision rather than by power of Egyptian charismatic leaders like Nasser and Sadat.

According to Kechichian's analysis, the LAS as theoretically was designed to exercise as a collective security organization, on the contrary, it fails to achieve such goals for two reasons first *'the veto power'* that every member state enjoys able to paralyze any action the LAS might adopt; second, the *'imbalance of power'* among the states. He exemplifies for how imperfect in the case of power distribution among the LAS's member states individually and sub-regionally is unequally played as in the case of Iraqi invasion of Kuwait, where the Iraqi and Jordanian armies were equal to that of all other LAS's member states in total.⁴¹

Unlike the UN, the LAS lacks the last resort force stipulated in the UN Chapter 7 under which it can impose on the aggressing state an array of sanctions. Different from the LAS, some regional organizations such as the OAU has updated its own intervening mechanism by adopting the African Union Peace and Security Council in 2003, and consequently, sovereignty became 'conditional' in cases of protection to citizens of member states if needed.⁴² As Barnett argues that "sovereignty-friendly conception of Arab nationalism," became one

⁴¹ Joseph A. Kechichian, Security Efforts in the Arab World: A Brief Examination of Four Regional Organizations. A Rand Note Prepared for the Under Secretary of Defense for Policy, Santa Monica, CA: Rand Corporation, 1995. Pp. 23. In: <http://www.rand.org/pubs/notes/N3570>.

⁴² Farah Dakhllallah, the League of Arab States and Regional Security, 2012. Pp. 401.

of the ethics to “honor the principle of non-interference as the bases of their relations”⁴³.

Very recently in the aftermath of Arab Spring, the LAS has gone beyond the ‘lowest common denominator’ when for the second time after the suspension of Egyptian membership in 1979, it also suspended Libya in February 22, 2011 because of al-Gadhafi’s violating actions against his citizens. The LAS has also contributed to the UNSC no-fly-zone in Libya. The next sanction during the same period was the suspension of Syria in November 12, 2011 with 18 yes-votes, two no-votes of (Yemen and Lebanon), and one abstention of (Iraq).⁴⁴

Salem argues that the LAS lacks any collective security measures unlike other regional or international organizations such NATO or UN due to its ‘equality’ instrument by which all disputes should be settled down by means of peaceful tools. This kind of behavior is understood by a constructivist perspective of the League and that, of course, has negatively reflected in the League’s assessment of Arab conflicts where only two intra-state Arab conflicts are regarded as containing acts of armed violence.⁴⁵

Institutionally, the League is obscured in its Pact which Article 5 explicitly prohibits any use of force against an aggressing state member and instead, it opts for arbitration and mediations the Council assigns with a majority of vote. As well, the Article 6, the Council is entitled by unanimous decision to determine the suitable measures necessary against any kind of aggression.

2- Regional Organizational Rivalry

Sub-regionalism is also an additional argument scholars used to apply to the studies of the regional organizations either the political/economic-related or the collective security-driven ones. The LAS is not immune from this critical argument because it was created without any prospect or vision for the future challenges under any collective security. Despite the big bang, the League enjoyed since the accession of North Africa countries and Gulf states coincided with the setback of 1967 Six Days, the Arab Collective Security Pact has become a

⁴³ Michael N Barnett, "Sovereignty, Nationalism, and Regional Order in the Arab States System. 1995. Pp, 482.

⁴⁴ Elin Hellquist, Regional Organizations and Sanctions against Members: Explaining the Different Trajectories of the African Union, the League of Arab States, and the Association of Southeast Asian Nations. Kolleg-Forschergruppe (KFG) “The Transformative Power of Europe”, Freie Universität Berlin. KFG Working Paper Series, No. 59, January 2014. Pp, 15-16. In: http://www.polsoz.fuberlin.de/en/v/transformeurope/publications/working_paper/WP_59_Hellquist.pdf.

⁴⁵ Salem, International Relations Theories and International Organizations, Pp, 117.

pipe dream, and consequently gave rise to the evolution of sub-regional organizations attributed with less Pan-Arabism tendencies. In the wake of 1970s, Arab citizens and intellectuals began to lose faith in the LAS, and as a result of that, the UN Secretary General Boutros Ghali called for more functional Arabic institutions like the Fertile Crescent, the Arab Gulf, the Maghreb and the Northeastern Triangle.

In comparison, the LAS was a kind of destiny to be created in order to satisfy the dream of pan-Arabism unlike the GCC that emanated from certain ideological worries and threats that might face the oil-rich dynasties in the long run. In the 1970s especially after the Iranian Islamic revolution, the Gulf States have conceptualized a sub-regional collective security system that might offset the power balance of both Iraq and Iran after they resolved their dispute over Shatt el-Arab. Furthermore, the 1979 Islamic Revolution has sped up the need for founding the GCC with a great ambition to undermine the spread of Shi'ism in the Gulf Sunni dominated region. The ambition came true when the six Gulf countries signed GCC Charter in 26 May 1981 in the city of Abu Dhabi. The GCC was intended to work more on economic and financial cooperation among the GCC states with no explicit mentioning of any security and defense policies.

In practice, the GCC has paid a huge amount of attention to the Arab Peninsula security contiguous to the six oil-rich states and that was stipulated in Article 10 of the Charter of which the Supreme Council has the right to establish in case of dispute a 'Commission for the Settlement of Dispute'. Unlike the LAS, the GCC has established in 1985 the well-known 'Peninsula Shield' contained 2,500 soldier with joint rapid deployment capacity. Very recently after foundation, the GCC has witnessed relatively successful contributions to resolving regional disputes, for instance, the boundary dispute between Oman and South Yemen in 1982 and between Bahrain and Qatar in 1986-7.⁴⁶

If one raises a question: why the Arab League used to be inferior to either international or sub-regional organizations in dealing with conflict settlement in the Arab world??Is the League itself used to be weak institutionally or politically??Or such organizations want to undermine the League to do so??

That could be answered easily with an evidence just by looking at the record of the League's past contributions to conflict resolutions succeeded relatively in a few and failed or did not take part in many. Consequently, the declining fame of the League has led to inviting international or Arab sub-regional

⁴⁶ Marco Pinfari, Nothing but Failure? The Arab League and the Gulf Cooperation Council as Mediators in the Middle Eastern Conflicts. Pp, 3-5.

organizations to intervene in their inter-conflicts reasoning that the League is just either biased or ineffective. As usual, the UN was welcomed by Morocco, Algeria, and Mauritania to resolve the Western Sahara conflict where the League was deemed to be useless. Similarly earlier in 1963, both Morocco and Algeria invited the OAU to resolve their boundary dispute.⁴⁷

Very recently, the LAS has become fully paralyzed in the aftermath of Arab Spring and the GCC has boomed in the diplomatic foreign policy by brokering the well-known Gulf-Initiative for Yemen. The brokered Gulf-Initiative for Yemen was drafted on 3 April 2011 and signed on 23 November 2011 just after around nine months of the mass demonstrations all over the cities of Yemen calling like in other Arab states for general reforms and changing the regime of Salah. Unlike the League of Arab States, the GCC was very sensitive and serious about the deteriorating security and stability in their backyard geography especially for Saudi Arabia as its own southern neighbor with 1600 km long frontier.

Thanks to the importance of Yemeni sub-geopolitics in the Arab Peninsula that always insure the collectiveness between the Gulf States and Yemen basing on historical and socio-cultural roots, and of course the geo-security that Yemen has enjoyed in the wake of oil revolution in the Gulf. An unstable Yemen has direct implications for twofold power equilibrium: first; is the worrisome if Yemen shifts her face to Iran through the potential Iranian-affiliated groupings (al-Houthis) who sought for power since 2000s and achieved their dream on 21 September 2014 by setting a full control on the capital city of Sana'a, and lastly their coup d'état on 6 February 2015 by the Constitutional Declaration. Regarding sub-regionalism in the Arab order in the post-Arab Spring, we realize rivalry between the LAS and GCC where the first has intervened in the cases of Syria and Libya, whereas the later has exclusively more involved in the crises of Bahrain and Yemen. The Arab Spring has explicitly proved the decline of last pillar of Arab nationalism and Arab order once the national revolts let to the rise of Islamization, sub-regionalism of geopolitics divided by three blocs the Saudi-Gulf bloc, Iran bloc, and Muslim Brotherhood bloc.

The settlement of Yemeni conflict is a type of geopolitical and diplomatic test for Saudi Arabia in particular and for whole Gulf region in general on how to deal neutrally with different political and ideological parties rather than with one specific political component or regime unlike the situation in Syria. Second, regionally Yemen is dealt with as a Saudi-Western affiliated state for being a core security shield for the oil-rich basin in the Gulf and a southern buffer zone

⁴⁷ Salem, *International Relations Theories and International Organizations*. 2006. Pp, 103.

between the Middle East and the Horn of African. From a geopolitical perspective, the GCC in the case of Yemen shows that it is a prime party of the resolution whereas the LAS and UN are subordinate institutions or international umbrella.

The rise of Iran in the region has unveiled the weaknesses of the LAS in terms of its geographical scope, functional mechanisms, and organizational order. The Arab revolutions ensured inevitability of dissolution of the pan-Arab-orientated order, while trans-Arabic cooperation and alliances with non-Arab neighbors such as Turkey and Iran by contrast are unavoidable. The concept of supra-nationalism in the Middle East has become more applicable and should be acceptable versus the threats of ISIL and other non-actor potential risks. At the wake of Arab Revolts, in 2010, during the Arab Summit on Libya crisis, the Secretary General of LAS Amr Musa has called for a project of '*Neighboring Countries Association*' containing Turkey and Iran where mostly irritated the attendants at that time.

The Role of the LAS Towards the Arab Spring Revolutions

The Arab revolutions have surprised the League of Arab States and was not taken for granted so that it would have prepared for preventive steps in theory or practicality. The Arab Spring was a political catastrophe for the LAS and at the same time had a breakthrough in the search for institutional and political reforms. It was a crisis; in terms of the LAS as a whole regime was surprised by the revolutions, and did not have any vision for the role to be played during the revolutionary phase in the absence of any historical record that can maintain such trust in the League to deal with the status quo in a responsible or efficient way. If there is a fundamental principle recorded for the League over its six decades, it will be the over-respect for sovereignty and independence of the member states and that is negatively graded. In this study, the League is assessed by taking multi-case approach pound with a specific time limit over five years of ongoing problem. In the case of Arab Revolution(s) that erupted as a result of the burning of Bouazizi in 17 December 2010, the LAS had to cope with: First, the mass movements and demands for political and democratic reforms met by violent actions against protestors by the Arab regimes' dictators. Second, the LAS had to respond to the public wants by ensuring emergent reconciliation between the revolutionary force and regimes since there were no options only ousting the leaders of Arab states involved in the revolutions.

The credibility of the League has declined by the beginning of the crisis took place in Tunisia and later in Egypt. Against such a situation, the League did not adopt any clear positions toward Tunisia by claiming that would be an

act of intervening in Tunisian internal affairs. When the revolution erupted in Egypt, the League was in a critical attitude for not adopting any tangible response as well as hesitated to welcome the public call for political change. Third, the League came up with a third phase of the Arab Spring that followed the stage political transfer of power by displacing three Arab presidents of Tunisia, Egypt, and Libya. This phase is considered as the deviating point from the right direction of peaceful revolution to civil wars as what happened in Libya, Syria and later on in Yemen.

Apart from the absence of revolutionary legacy and rules dealing with the revolutionary situation, the outbreak of revolutions threatened the League to enter into a long period of stagnation resulted from unprecedented Arab carelessness about each other. Rather the League in the beginning had not any reconciliation tools to deal with the street upheavals and with the angry regimes and failed to make communicational channels with all revolutionary countries concerned only a single initiative by the League's Secretary-General Mr. Amr Moussa when visited Tahrir Square in Cairo on 4 February, 2011. Also the League was restricted to condemnations for the violent acts against protestors in Tahrir Square and requested an inquiry of such violations but were not subjected to any legal and human rights procedures.

In the case of Bahrain, the League was explicitly subservient to the GCC's procedures and Bahrain's King refused any intervention in his country affairs, thus adopted an internal initiative. Despite the fact that the Bahraini forces practiced mass violations against the protestors, the League did not condemn, while the government and the GCC claimed that there is a regional conspiracy to endanger the Gulf security, therefore, justified the intervention of the Gulf Shield Forces into Bahrain. The League welcomed the Bahrain King's well-known Independent Commission of Inquiry (BICI) assigned the task of recording the violations during demonstrations, but the League did not decide on the investigations outcomes of the Commission and even did not insist on taking the recommendations.⁴⁸

In the case of Yemen, the LAS was not proactive and showed reluctance and was limited to condemning the violating acts against protestors and called for a peaceful transition of power according to the GCC Initiative plan. In its

⁴⁸ Mervat Rishmawi, 'The League of Arab States in the Wake of the Arab Spring', Cairo Institute for Human Rights Studies, September 2013. In <<http://www.cihrs.org/wp-content/uploads/2013/09/Arab-League.pdf>. Pp.57.>.

Regular Summit Decision No. 555 on March 29, 2012, the LAS welcomed the GCC Initiative for Yemen that ensured the unity and sovereignty of Yemen.⁴⁹

The League crisis is emanated mainly from that the revolutions broke into the core countries of the Arabic order Egypt, and of course that has helped the rapid success of the revolution in Egypt. As a result of that, the League attempted to create a visibility and adoption of a fundamental decision in its history with the support of some Arab countries has showed a kind of positive attitude toward the revolutions like Qatar. The opposite Arabic bloc backed by Saudi Arabia has got the chance to offset the political clout of the League either by undermining the role of Egypt and effect in the League. Institutionally, in the inaction time of the League, it was a golden moment for the GCC to enjoy such a focal point in the new policy manipulated toward the revolutions and even by planning for creating an alliance (the LAS and GCC) temporarily with a purpose to intervene in the League's policies so that the GCC could pass out its interests and projects through the League. By undermining the weight of Egypt and LAS, the GCC would protect their norms and internets threatened by the wave of democratic revolutions giving rise to a transition that does not represent the leadership of the LAS's regime, but would lead to a transitional administration of it, whereby, the LAS would be subservient to the interests of GCC.

By diagnosing the inaction of the League that continues so far, it is not a recent dilemma that the League used to face regarding the ineffectiveness and decline of its institutional sovereignty that was over its six decades but reached the worst critical moment in the wake of the Arab Spring. The gradual decline of Cairo's role in the League has reached the nadir of its career in the aftermath of Arab Spring, as a result, Saudi Arabia as the core body in the GCC has earned more political clout, but that was met by the rivalry of Qatar which overtly supported the revolutions. The rise of Qatar is not a nowadays phenomenon, but it developed even before the Arab Spring when took part in a set of different Arab issues acting solely apart from the League there could broker some initiatives such as the mediation process in 2007 and 2008 between the Yemeni government and al-Houthi rebels.

To a large extent, the rising support of the League for the revolutions caused a status of balance between the interests of Qatar and the League. Through the League's legitimacy, Qatar tended to legitimize its role regionally and not through the Gulf Cooperation Council, which was not easy to do so to the same extent, at the same time Doha was in need for the legacy of the League and its

⁴⁹ See Baghdad Summit Decision No.555, Regular Session No. 23, 29 March 2012. In <http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect/5b52>.

moral and the League was also in need to activate its activities in consistency with the efforts of Qatar. This was consistent with the interests of other Gulf Cooperation Council (GCC), which found itself with no option on adopting a supportive position of revolutions from behind a curtain of the Qatari clear role. The contradictory stances of Saudi Arabia and Qatar in the Arab revolutions are obviously manifested in the unified attitude toward the Syrian and Libyan revolts and the opposing attitude toward the revolution in Yemen and Bahrain. During the revolutions, the Prime Minister and Foreign Minister Sheikh Hamad bin Jassim Al-Thani, has met Nabil al-Arabi the Secretary General of the LAS in order of lobbying his support for the revolutions or any future Qatari initiatives. According to Salama, the overlapping policies of Gulf states toward the LAS during the Arab Spring has an implication of that Saudi Arabia set up a plan for ‘Gulfinizing’ the LAS in one hand, and ‘Qatarizing’ it on the other hand.⁵⁰

The Challenges to the League of Arab States in the Aftermath of Arab Spring:

1. The Challenge of Incoherence: the difficulty of maintaining coherence between divergent orders grew after the revolutions where there as Salama claims two regimes one ‘**preoccupied**’-the old regime and another ‘**confused**’- the new established regimes⁵¹, and this directs the **micro-division** of the rivalry parties inside a revolutionary society.

The **macro-division** is manifested in the regional involvement in the revolutionary societies and its relative implications for the geopolitics of the Middle East in general and Arab world in particular. Hence, the League is vulnerable to four regional and sub-regional potential forces (GCC monarchies, counter-revolutions, Russian-Iran axis Syria and Iraq, Turkey-Muslim Brotherhood axis, and the radical Islamist axis, namely, ISIL). This rapid and abrupt pressure on the League has overtly influenced morals and principles stipulated in its Charter like by suspending Syrian’s seat in the League and later recognized the National Coalition of Opposition Forces of Syria as an official representative of Syria.⁵²In addition to the suspension of Syrian seat, the League’s approval of UN no-fly zone in Libya under the UN SC

⁵⁰ Moataz Salama, Jamaat Adwal AlarabiawaTahdiyat ma baad Athwarah. *Arabic Studies*, in <www.alarabiya.net/ar/arabic-studies/2013/04/21> 4 April 2013.

⁵¹ Ibid.

⁵² Marina Saponova, ‘the New Role of the Arab League in Regional and International Relations’, *New Eastern Outlook*. 17 March, 2013. In <<http://journal-neo.org/2013/03/17/the-new-role-of-the-arab-league-in-regional-and-international-relations>>.

resolution No.1973 on 18 March 2011, both were politically influenced by the Gulf's interests and went in line with the Turkey-Muslim Brotherhood interests.

The side effects of the ongoing political division and competition for supremacy among the Arab world became reflected in the League Summits. Therefore, for example, in the March 2012 Arab League summit in Baghdad, Iraq showed clearly its apposite attitude against any imposition of sanctions on Syria. Also, in Cairo on the March 6, 2013 Arab summit, Adnan Mansour, Lebanon's Foreign Minister called for the restoration of Syria's membership in the League.⁵³

2. *The Challenge of Continuity*: the dilemma here is that the League is going to live with consequent developments in both Syria, Libya and Yemen where escalating conflicts resulted in different and unexpected threats emanated from the rapid domination of radical rebels seek for establishing Islamic state on the ruins of the decaying regimes. In such fragile states of Syria and Libya, the continuity of civil wars will turn into a breakdown of society into ethnic and sectarian classes. Thus, the League will be accountable for the future slow resilience and capacity building of the three countries and this will be at the expense of the core issues in the Arab world 'Palestine Question, and the recently issue of Terrorism'. The future resolution of Syria's crisis entails a state of multilateral reconciliation and that implies including non-Arab countries (Turkey, Russia, USA, and Iran) in the Arab affairs.

3. *The Challenge of Maintaining New Arabic Order*: here the problem lies in how efficiently the League should invent a constructive institutional order in the post-Arab upheavals with finding new sophisticated mechanisms for future feasibility and risk preventive system. Very clear, the Arab League has been moving in line with the cases of Arab crises, and largely missed the spirit of initiative and proactive, and has not had plenty of time to think about what is beyond the demonstrations and transitional regimes.

In this transitional phase, the LAS has to deal with three scenarios:

1. ***Disintegration and Decay*:** some countries completed the revolutions and began to change, but stalled such as Tunisia, Egypt, Libya and Yemen, some of witnessing the emergence of Salafi Islamist movements, the Muslim Brotherhood and the Salafist jihadism. Other countries are still in

⁵³ Ibid.

the revolutionary situation volatile, and is expected to be prolonged crisis, and the future possibilities of the implications of the conflict remain within a regional unknown accurately (Syria). There are also states still experiencing a degree of cohesion, but they are also witnessing a situation of anarchy.

2. *Failure in State Management and Restoration of the State Sovereignty*: resulted from the rising of a new elite incapable of restoring the state value, and unable to achieve internal political consensus or agreement on the Constitution, therefore, these countries could be vulnerable to sporadic inter-conflicts in the long term.

3. *Weak Management of Democratic Transition*: Although the principles that animated the Arab revolutions are the human rights, freedoms, democracy and fight against tyranny, but there still a number of Arab countries are now witnessing a deviation from the revolutionary path due to the internal conflicts between the Islamic movements (the Muslim Brotherhood and the Salafi with all tendencies), and also civil and secular liberal mainstream. Over this phase of time, all these political components tend to shape the state ruling system according to their ideologies.⁵⁴

The Missing Syria and Libya: the Role of LAS:

According to Manshawi, ‘the LAS has dealt with the crises in Syria and Libya from political motives with a flavour of humanitarian values, and consequently, ignored completely the principles in the Charter of organization’⁵⁵, therefore, it was evident, that the LAS tried to keep such issues in its Arabic archives without any initiatives.

Although it kept reluctant, the LAS went beyond the everlasting claim of Arab sovereignty is first when legitimised the NATO military intervention in Libya aided by the UN SC Resolution No. 1973 on March 18, 2011. On the other side, it looks very contradictory if regarding the Syrian issue that went in line with the Libyan issue, regardless the regional or international political interests in both concerned countries. In the case of the former, the August 2011 Summit of Arab Foreign Ministers ensured the objection of any foreign armed-intervention in Syria. Instead, the LAS attempted in January 2012 to convince the UN SC about the possibility of establishing Arab forces like it did in the case of Lebanon in 1975 for intervening in Syria.

⁵⁴ Moataz Salama, Jamaat Adwal Alarabiawa Tahdiyath ma baad Athwarah. Arabic Studies, www.alarabiya.net/ar/arabic-studies/2013/04/21. 4 April 2013.

⁵⁵ Ibrahim Manshawi, Swaal al-Mustaqbal, Jamaat Adwal Alarabia: Ela Ain? : Arab Center for Research & Studies. March 3, 2014. <http://www.acrseg.org/2585>.

Toward Syria, up to today, the LAS has issued seven important resolutions about the Syrian crisis from the first resolution of the Council No. 7436 on 2 November 2011 that adopted an Arab Action Plan agreed initially with the Syrian regime.⁵⁶ Second, on 12 November 2011, the Council issued the resolution No. 7438⁵⁷ regarding the suspension of Syrian membership starting on 16/11/2011 until its full implementation of the commitment stipulated in the Arab Action Plan adopted by the Council on 2/11/2011. Pursuant to this resolution, the League sent an observer mission to Syria for making investigation.⁵⁸ Third, on 27 November 2011, the Council of Ministers of the Arab League adopted a resolution to make an array of sanctions on the Syrian regime and preventing the Syrian officials from traveling in the Arab states.⁵⁹ Fourth, on 22 January 2012, the Council Resolution No. 7444 called for a transitional national government constituted from all political parties. Also, the resolution involved the General Secretary's appointment of a special envoy to follow up on the political process in Syria.⁶⁰ One month later, on February 23, 2012, the League and UN appointed Kofi Annan as the Joint Special Envoy to Syria.⁶¹ In the same year, the Joint Envoy proposed Six-Point Plan annexed to the Security Council Resolution No. 2042 of 14 April 2012 was adopted by the UN Security Council.⁶² Subsequently, with a declining role of the LAS, the UN Security Council adopted Resolution No. 2043 that established the UN Supervision Mission in Syria (UNSMIS) over 90 days and a deployment of unarmed military observers.⁶³ Fifth, in 22 July 2012, the Council adopted the resolution No. 7510 which showed severe condemnation of the continuing acts of violence and atrocities committed by the regime forces against civilians. In the resolution, the Council ensured the overthrowing of Bashar.⁶⁴ Sixth, the Council through its resolution No. 7523 that severely condemned the continuing atrocities against civil population committed by the regime forces and affiliated militia '*Shabi-*

⁵⁶ See Arab Plan of Action, the Council Resolution No. 7436, 2 November 2011. In http://www.lasportal.org/wps/portal/las_ar/inner.

⁵⁷ See Arab League Council Resolution 7438, extraordinary session, 12 November 2011.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ See the Council Resolution No. 7442, Ministerial Level, extraordinary session, 27 November 2011. In http://www.lasportal.org/wps/portal/las_ar/inner.

⁶⁰ See the Council Resolution No. 7444, Ministerial Level, extraordinary session, 22 January 2012. In <http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect>.

⁶¹ <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=41346#.VQpJD46Udnw>.

⁶² <http://www.un.org/press/en/2012/sc10609.doc.htm>.

⁶³ MervatRishmawi, the League of Arab States in the Wake of the Arab Spring. Pp. 59.

⁶⁴ See the Council Resolution No. 7510, Ministerial Level, extraordinary session, 22 July 2012. In <http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect>.

ha'.⁶⁵ During this period, after the resignation of Kofi Annan on 2 August 2012, Mr. Lakhdar Brahimi was appointed as a Joint Envoy to Syria.⁶⁶ Seventh, on 26-27 March 2013, the Final Statement of the Doha Summit and decision No. 580 declared the formation of an interim government of Syria, there welcomed the National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces to occupy the seat of the Republic of Syria in the League of Arab States and in all its organizations and bodies until elections lead to the formation of a government able to undertake the responsibilities of power.⁶⁷

The LAS also prevented the Libyan representative to participate in the meetings and summits of the Arab League Council. In the case of Syria, the suspension came as a result of President Bashar's non-cooperation with the League's plan agreed with the Syrian regime in October 2011.⁶⁸

Besides, this policy of isolation led to miscommunication between the LAS and the concerned countries, lack of direct pressure on the Syrian and Libyan regimes, and lack of available accurate information and development on the real ground. The premature suspension of Syrian membership in the League without waiting for the results of the League's assigned observers, is an evidence that there is intentionally a political desire of some member states to bypass scrutiny of any information come from the field. Further, the LAS was not neutral enough and in most of its reactions reflected the claims of revolutionary partisans either the armed or civil oppositions or depending on Western data reflecting their political interests⁶⁹.

In the post-departure of al-Qadafi regime, the LAS has not proved any intention to reconcile or rehabilitate the Libyan society. Hence, the civil war in Libya has exacerbated in a situation of non-central authority able to safeguard the long-stretched frontiers vulnerable to Islamist radical groups like the latest ISIL that has already inflicted a potential menace on all neighboring countries.

Conclusion:

The LAS since its emergence in 1945 has not proved tangible successes on the regional or international levels. In comparing with other regional organization, the LAS was structured on the basis of lingo-cultural milieu rather ta-

⁶⁵ See the Council Resolution No. 7523, Ministerial Level, regular session 138, 5 September 2012.

⁶⁶ <http://www.un.org/sg/STATEMENTS/index.asp?nid=6253>.

⁶⁷ See the Final Statement of the Doha Summit/ Decision No. 580, regular session 24, 26-27 March 2013. In <http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect/>.

⁶⁸ Mervat Rishmawi, *the League of Arab States in the Wake of the Arab Spring*. Pp. 58.

⁶⁹ *Ibid*.

king the geopolitical and security dimensions into consideration. To some extent, the LAS has by means of mediations or good offices achieved some successes in resolving a number of minor inter-state conflicts rather than regional or high-scale civil wars. In theory, the LAS has been aimed to be the Pan-Arabism umbrella with a determined vow to safeguard the sovereignty and unity of Arab states. Despite its objectives, institutionally, the LAS failed to accomplish the objectives of setting up a collective framework for both political decision making and securitization. Thus, so far the LAS is evaluated weaker if compared with African Union or even with GCC. Regardless the political weakness of the LAS, still the LAS lacks binding instruments like the UN IIV Chapter as a preventive measurement in cases of high-scale civil conflicts or inter-state wars. In addition, nowadays the LAS faces a persistent challenge of sub-regional organizations such GCC which sometimes contradicts the norms and goals of the LAS.

The role of LAS during the Arab revolutions was weak to the degree of being as subordinate as a contributor to the mediation and resolution efforts of the UN and GCC. The LAS was surprised by the Arab Spring, consequently it failed to deal with a twofold status to maintain humanitarian protection for the protestors and to ensure peaceful transfer of power that satisfy all disputing parties and lead to the mass demands of reforms. The clash of political interests among the member states, the GCC in particular, when the League suspended the membership of Syria and Libya in favor of the GCC in the case of Syria and such a decision contradicts the Charter of LAS. The other face of Gulf effectiveness in the LAS in the wake of Arab Spring is relatively the LAS's stance toward Yemen and Bahrain in which the GCC and UN have jointly undertaken the crisis in the case of Yemen and the GCC exclusively in the case of Bahrain.

The Arab Spring revolutions have examined the institutional and political weaknesses of the LAS. The LAS is at a crossroads, where the post-Arab Spring phase calls urgently for institutional and legal reforms regardless the availability of political will. According to Article No. 19 of the Charter, the principle of organizational development, the League should adopt an array of reforms particularly in the mandatory instruments. Out of a dozen of calls, the 2004 Tunisia Summit Declaration indicated a number of reforming plans for improving the Arab joint work by liaison with the related bodies and organs. As the Summit declaration implies, there should be an Arab court of justice, Arab parliament, the amendment to paragraph (2) Article No. 6 on the vote mechanism in cases of attack on a member state, and the adoption of a new text of the Article No.7 of the Charter with regard to the decision-making mechanism, and lastly to improve the Treaty of Arab Joint Defense.

WORK CITED

- Abbott, Kenneth, and Duncan Snidal. "Why States Act through Formal Organizations" *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 42, No. 1 (Feb., 1998). JSTOR. 12 December. <www.jstor.org>.
- Adler and Barnett ed., *Security Communities*. (Cambridge University Press, 1998).
- Awad, Ibrahim. "The Future of Regional and Sub- regional Organization in the Arab World". *The Arab World Today*. Ed. in D. Tschirgi. Boulder: Lynne Rienner, 1994.
- Baram, Amatzia. "Territorial Nationalism in the Middle East", *Middle Eastern Studies*, Vol. 26, No. 4 (Oct., 1990): 425-448 427. JSTOR. 15 February 2015. <<http://www.jstor.org>>.
- Barnett, Michael N. "Sovereignty, Nationalism, and Regional Order in the Arab States System", *International Organization* Vol. 49, No. 3 (Summer, 1995): 479-510. JSTOR, 3 January 2015. <<http://www.jstor.org/search>>.
- Barnett, Michael and Solingen, Etel. "Designed to Fail or Failure of Design? The Sources and Institutional Effects of the Arab League". *Crafting Cooperation: Regional Institutions in Comparative Perspective*. Eds. A.I. Johnson and A. Acharya. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Bull, Hedley. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Hampshire: Palgrave, 3rd ed: 2002.
- Dakhllallah, Farah. "the League of Arab States and Regional Security: Towards an Arab Security Community?" *British Journal of Middle Eastern Studies* Vol. 39, No. 3, (2012): 393-412. TANDFONKINE. 27 December. <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13530194.2012.726489>>.
- Dawisha, Adeb. *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*. Princeton, N.J: Princeton University Press, 2003.
- Farer, Tom. "The Role of Regional Collective Security Arrangements". *Collective Security in a Changing World: a World Peace Foundation Study*. Ed. Thomas Weiss. London: Lynne Rienner, 1993.
- Fred, Halliday. *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2005.
- Hellquist, Elin. "Regional Organizations and Sanctions against Members: Explaining the Different Trajectories of the African Union, the League of Arab States, and the Association of Southeast Asian Nations". KFG Working Paper 59. Freie Universität Berlin. 7 January 2014. In: <http://www.polsoz.fu-berlin.de/en/v/transfoeruepe/publications/working_paper/WP_59_Hellquist.pdf>.
- Hourani, Albert. *A History of the Arab Peoples*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1991.
- Hourani, Albert. *Syria and Lebanon: a political essay*. London: Oxford University Press, 1946.
- Kechichian, Joseph A. "Security Efforts in the Arab World: A Brief Examination of Four Regional Organizations". A Rand Note Prepared for the Under Secretary of De-

- fense for Policy, Santa Monica, CA: Rand Corporation, 1995. In: <<http://www.rand.org/pubs/notes/N3570.html>>.
- Keohane, Robert. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Keohane, Robert. "Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War". *Neorealism and Neoliberalism: the contemporary debate*. Ed. David Baldwin. New York: Columbia University Press, 1993.
- Khadduri, Majid, and Edmund Ghareeb. *War in the Gulf, 1990-91: The Iraq-Kuwait Conflict and Its Implications*. New York: Oxford University Press, 1997.
- Khalidi, Rashid. "Arab Nationalism: Historical Problems in the Literature" the American Historical Review, Vol. 96, No. 5 (Dec., 1991): JSTOR. 3 January 2015. <<http://www.jstor.org/search>>
- Kramer, Martin. "Arab Nationalism: Mistaken Identity" Daedalus, Vol. 122, No. 3, *Reconstructing Nations and States* (Summer, 1993): 171-206. JSTOR. 5 January 2015. <<http://www.jstor.org/search>>.
- Krasner, Stephen, ed. "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables". *International Regimes*. Ed. Stephen Krasner. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1982.
- Lawson, Fred H. *Constructing International Relations in the Arab World*. Stanford, California: Stanford University Press, 2006.
- Manshawi, Ibrahim. "Swaal al-Mustaqbal, JamaatAdwalAlarabia: Ela Ain?": Arab Center for Research & Studies. March 3, 2014. <<http://www.acrseg.org/2585>>.
- Owen, Roger. "Arab Nationalism, Arab Unity, and Arab Solidarity". *Sociology of the Developing Societies: The Middle East*. Eds. TalalAsad and Roger Owen. New York: Monthly Review Press, 1983.
- Paul, Seabury. "the League of Arab States: Debacle of a Regional Arrangement International Organization" University of Wisconsin Press Stable, Vol. 3, No. 4,(1949): 633-642. JSTOR. 12 December 2014. <<http://www.jstor.org/stable/2703618>>.
- Pinfari, Marco. *Nothing but Failure? The Arab League and the Gulf Cooperation Council as Mediators in the Middle Eastern Conflicts*. London School of Economic and Political Science, working Paper no.45, *Regional and Global Axes of Conflict*. Crisis States Research Centre, March 2009. <<http://www.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/download/wp/wpSeries2/WP452.pdf>>.
- Rishmawi, Mervat. "the League of Arab States in the Wake of the Arab Spring", Cairo Institute for Human Rights Studies, (September 2013): 49-62. In <<http://www.cihrs.org/wp-content/uploads/2013/09/Arab-Leage.pdf>. Pp.57.>.
- Salama, Moataz. "JamaatAdwalAlarabiawaTahdiyath ma baadAthwarah". *Arabic Studies. Al Arabiya*. 21 April 2013. Web. 2 April 2015.in<www.alarabiya.net/ar/arabic-studies/2013/04/21>.
- Salem, Ahmed Ali. "International Relations Theories and International Organizations: Realism, Constructivism, and Collective Security in the League of Arab States." Order

- No. 3242980 University of Illinois at Urbana-Champaign, 2006. Ann Arbor: ProQuest. Web. 1 Jan. 2015.
- Saouli, Adham. *The Arab State: Dilemmas of Late Formation*. London, UK: Routledge, 2012.
- Sapronova, Marina. "The New Role of the Arab League in Regional and International Relations", *New Eastern Outlook*. 17 March, 2013. In <<http://journal-neo.org/2013/03/17/the-new-role-of-the-arab-league-in-regional-and-international-relations>>.
- Ulusoy, Hasan. "Revisiting Security Communities after the Cold War: the Constructivist Perspective", *Perceptions*, Vol. 8, (2003).
- Zacher, Mark. *International Conflicts and Collective Security, 1946-77: The United Nations, Organization of American States, Organization of African Unity, and Arab League*. New York & London: Praeger, 1979.

LAS Resolution Index

- Baghdad Summit Decision No.555, Regular Session No. 23, 29 March 2012. In <http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect/5b52> .
- Arab Plan of Action, the Council Resolution No. 7436, 2 November 2011. In http://www.lasportal.org/wps/portal/las_ar/inner.
- Arab League Council Resolution 7438, extraordinary session, 12 November 2011.
- The Council Resolution No. 7442, Ministerial Level, extraordinary session, 27 November 2011. In http://www.lasportal.org/wps/portal/las_ar/inner
- The Council Resolution No. 7444, Ministerial Level, extraordinary session, 22 January 2012. In <http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect>.
<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=41346#.VQpJD46Udnw>.
<http://www.un.org/press/en/2012/sc10609.doc.htm>.
- The Council Resolution No. 7510, Ministerial Level, extraordinary session, 22 July 2012. In <http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect>.
- The Council Resolution No. 7523, Ministerial Level, regular session 138, 5 September 2012. <http://www.un.org/sg/STATEMENTS/index.asp?nid=6253>.
- The Final Statement of the Doha Summit/ Decision No. 580, regular session 24, 26-27 March 2013. In <http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect/>.
- The Council Resolution 7438.

NEW COLD WAR? PRESERVING THE UNIPOLAR MOMENT

Dr. Azoulas BAGDONAS

(Fatih Üniv.)

Abstract

The ongoing deterioration of relations between the West and Russia, especially since Russia's intervention in Ukraine, has engendered a passionate debate between experts over the prospects of a new Cold War. While some argue that the level of tension between Russia and the US has turned the clock to 1980s and note the reemergence of various Cold War practices, others point out significant differences between Russia and the Soviet Union. This paper provides an overview of the ongoing debate and the stakes involved in it. An argument is advanced that, from the point of view of US foreign policy, we may talk about not one but two new cold wars - the resumed containment of Russia and the ongoing preparations for the containment of China. The paper also briefly examines the implications of this double containment for international and regional systems.

SEMİNER SALONU-1

(1. GÜN-SAAT: 10: 30-12: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

**Revisiting The Discussion of “Axis of Evil” Vs. “Shaytan-E Bozorg”:
An Analysis of Iran-USA Relations From The Perspective of Self and Per-
ceived Images In The Context of Nuclear Crisis**

Arş. Gör. Ersin İÇÖZ (Marmara Üniv.)

A Desire for Change: Budding Democracy Movement In Iran

Arş. Gör. Zeynep ŞARTEPE (Uludağ Üniv.)

Energy Geopolitics as “War of Position”: Iran Case

Hatice Hande Orhon ÖZDAĞ (Marmara Univ.)

The Reasons for the Islamic radicalization. Can We Counter Them?

Marian KARAGYOZOV (Institute for Balkan Studies, Bulgarian Aca-
demy of Sciences)

REVISITING THE DISCUSSION OF “AXIS OF EVIL” VS. “SHAYTAN-E BOZORG”: AN ANALYSIS OF IRAN-USA RELATIONS FROM THE PERSPECTIVE OF SELF AND PERCEIVED IMAGES IN THE CONTEXT OF NUCLEAR CRISIS

Arş. Gör. Ersin İÇÖZ

(Marmara Üniv.)

Abstract

Iranian Revolution in 1979 was a traumatic historic moment in Iran-USA relations. After this breaking point there were several crises such as holding hostage in US Embassy, Iran-Contra affair, allegations of sponsoring terrorism and building a nuclear weapon by eliminating rules of the non-proliferation regime. In post-September

11 era the leaders of both sides were very active in building their “realities” generated from perceived images and releasing these into circulation. At that point it is crucial to interrogate these fictional realities coming from power elites with a multi-disciplinary approach. For this reason this article aims to use the framework of post-structural discourse and international image theory, which examines the relations between states different than the cold war understanding of enemy/ally images by including new types of image such as colony, imperialist and degenerate. Contrary to mainstream international relations theories based on receiving the state as a unitary actor, this article takes both individual and intersubjectivity as a level of analysis with a perspective of cognitive science. By bringing together the post-structural approach and its cognitive roots in 1960s, this article examines self-images and perceived images of Iran and USA in the context of nuclear crisis with a question of how it is possible instead of why to bring action-based theory forefront in opposition to result-oriented approaches. In that sense after the axis of evil speech made by George W. Bush in 2002 and curious eyes on nuclear program of Iran since the reemergence of Iranian desire to advance in nuclear technology in a secret nuclear facility in Natanz, this paper examines the statements on nuclear crisis given by decision-makers of both sides with a post- structural approach to see how these self and perceived images interact with each other.

Key Words: Iran-USA Relations, International Image Theory, Nuclear Proliferation, Axis of Evil, Perceived Images

A DESIRE FOR CHANGE: BUDDING DEMOCRACY MOVEMENT IN IRAN

Arş. Gör. Zeynep ŞARTEPE
(Uludağ Üniv.)

Abstract

The purpose of this paper is to examine the nature, characteristics and features of the much debated issue of 'Post-Islamism' in Iranian context. Neither anti-Islamic nor secular in nature, Post-Islamism gives an active role for Islam both as a faith and actor in public sphere. Combining faith and freedom, religion and rights, individual choice, Islamic democracy and religious ethics, Post-Islamism, fed by changes in urban social space, seeks for a new socio-political sphere in Iran. The paper argues that since the early 1990s top-down Islamization project of the state, changing economic and political conditions and increasing socio-cultural demand for change in post-revolutionary Iran gave birth to a 'reformist movement' that is particularly supported by religious intellectuals, youth, women and students. However, it should be noted that the idea of reform is not a novel thing for Iranian society which witnessed significant mass movements such as early Tobacco Protest of 1890s, 1906 Constitutional Movement and nationalist and democratic movement of Mosaddeq in the mid-1950s. Headed mostly by lay and religious intellectuals such as Abdolkarim Soroush, Mojtabeh Shabestari, Mohsen Kadivar, Yousefi Eskhevari and Saeed Hajjarian, those reformers in Iran encourage the separation of religion and religious knowledge, de-ideologization of religion and society, breaking down the monopoly of religious truth through adaptation of modern hermeneutics to traditional Shiite theology. Contrary to traditional jurisprudence which insists on the unchanging nature of sacred texts, they emerged as ardent supporters of dynamic fiqh. While the guiding motto of reformers is to "make the system Islamic rather than being fundamentalist", they have been exposed to pressure from conservative groups and institutions that are supported by the regime's political and financial sources. Although the fall of Khatami signifies the political death of reformism, the Post-Islamist movement is still alive both as a social and cultural force in Iran.

Key Words: Post-Islamism, Reform, Religious Intellectuals, Women, Youth

ENERGY GEOPOLITICS AS “WAR OF POSITION”: IRAN CASE

*Hatice Hande ORHON ÖZDAĞ**

(Marmara Univ.)

Abstract

Iran, for its vast energy resources and most importantly for its crucial geostrategic position that both constituting a bridge between Middle East, Central Asia and controlling strait of Hormuz, is one of the most important actors of energy geopolitics. Thus, Iran is not only important for its own resources but also for being the optimum way through which energy-rich Caspian Sea littoral states can integrate into international energy market. Besides its material structure, Iran’s problematic relations with the imperialist block which deepened by its alliance with emerging economies, made Iran a “front line” in so called “war of position”. As a result it is possible to claim that Iran’s energy policies is one of the most determinant elements for the future of war of position within the “historical block” context of world history.

Key Words: “war of position”, Iran, energy, geopolitics, Robert Cox.

“Mevzi Savaşı” Olarak Enerji Jeopolitiği: İran Örneği

Özet

İran, hem çok büyük miktardaki enerji rezervleri hem de Ortadoğu ve Orta Asya’yı birbirine bağlayan ve Hürmüz Boğazı’nı kontrol eden jeostratejik konumu nedeniyle, enerji jeopolitiği açısından oldukça önemli bir devlettir. Bu açıdan bakıldığında, İran yalnızca enerji rezervlerinin büyüklüğü nedeniyle değil, aynı zamanda enerji kaynakları açısından zengin Orta Asya ve Orta Doğu devletlerin uluslararası enerji pazarı ile bağlantısını kurması nedeniyle de önemli bir aktördür. Yukarıda adı geçen somut koşullarının yanı sıra, emperyalist blok ile tarihsel olarak kötü olan ilişkileri ve hızla gelişmekte olan devletlerle kurduğu yakın ilişkiler, İran’ı “mevzi savaşı”nın önemli bir “cephe”si haline getirmektedir. Bu çerçevede, İran’ın enerji politikalarının, “tarihsel blok” oluşumunu olanaklı kılacak bir mevzi savaşı açısından, belirleyici bir unsur olacağını iddia etmek mümkündür.

Anahtar Sözcükler: “mevzi savaşı”, İran, enerji, jeopolitik, Robert Cox.

* Ph.D Candidate, Marmara University, handeorhon@hotmail.com.

1. Theory and Practice

A. Hegemony-Historical Block-War of Position

In this part of the paper, conceptual and theoretical framework of the paper will be tried to be formed. In order to understand the concept of “war of position” two more concepts should be discussed: Hegemony and historical bloc.

Hegemony, doubtlessly one of the most contradictive concepts of international relations. Cox who adapted some arguments of Antonio Gramsci into international relations, defines hegemony as " a structure of values and understandings about the nature of order that permeates a whole system of states and non-state entities. In a hegemonic order these values and understandings are relatively stable and unquestioned."¹ Since hegemonic order requires acceptance of authority without exercising force; rather than oppression, consent is the main apparatus for formation and maintenance of the order.²

According to Cox, in a hegemonic order, dominant power is not necessarily one state, it may be a state, a group of states or a combination of states and private powers.³ For hegemonic order is an order within a world economy with which mode of production it spreads all through the world, hegemonic order is not just an order among states. On the contrary, world hegemony consists of economic structure, social structure and political structure together.⁴

International intuitions have a vital role in a hegemonic order for both formation process and its maintenance. Cox summarizes the role and importance of international intuitions as follows: 1) International organizations, embody the rules that required by dominant economic and social powers for expansion. 2) Eventhough, the international organizations and rules generally constitutes by the state that also constitutes hegemony; at least for the reservation of power hierarchy among states, hegemon, requires the support of other states that may affect the decision making process. 3) International organizations ideologically

¹ Stephan, Gill, “Epistemology, ontology and the Italian school” in Stephan, Gill (ed), *Gramsci Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, p.42.

² Robert W., Cox, “Beyond empire and terror: critical reflections on the political economy of world order” *New Political Economy*, Vol. 9, No. 3, 2004, p. 311

³ Robert W., Cox, “Social Forces, State and World Orders: Beyond International Relations Theory” in Robert O. Keohane (ed), *NeoRealism and Its Critics*, Columbia University Press, Cambridge, 1986, p. 251.

⁴ Robert W, Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method” in Stephan, Gill, (ed), *Gramsci Historical Materialism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, p. 62.

legitimate the norms of the current world order. In this respect, since international organizations reflect the orientations that are supported by the dominant social powers, international organizations as if they are national level guides, also support some national practices for other states. 4) International organizations choose the elites from periphery and link them with themselves. This is called by Cox *transformismo*. 5) *Transformismo* absorbs potential counter hegemonic thoughts and recreates them appropriate for hegemonic doctrine.⁵

For examining the prospects of change in the given hegemonic order, the concept of “historical bloc” which Gramsci attributed to George Sorel is important. According to Gramsci, when the solid structure which state and society together constitute, has exhausted all of its potential, replaced by another structure via revolutionary action. Gramsci calls this replacement, historical bloc.⁶ Historical bloc requires war of position, which is a process of constituting a counter hegemonic order. War of position, which arises in the current world order, is a process of creating links between alternative intuitions, intellectual sources and subordinate classes /states.⁷ Therefore, war of position may understand in terms of every organized and effective action that potentially has opportunity to transform the world order. Indeed, international organizations would be similar role for formation of a counter hegemonic order.

B. Dynamics of Current World Order

In order to evaluate dynamics of current world order, firstly it is required to focus on After War Period. After the end of Second World War, United States (US) founded a new hegemonic order, which is similar to former hegemonic order of Great Britain. However, US founded a world order that has a more complex economic structure. After Second World War, through the international organizations within the Bretton Woods, international monetary system arranged to legitimize US’s policies⁸ as consent making apparatuses.

Bretton Woods System consisted of three international organizations namely, International Monetary Fund (IMF), World Bank (WB), and General Agreements on Tariffs and Trade (GATT). Formally, IMF was established for supplying reserves in order to solve balance of payments problems; WB for

⁵ Robert W., Cox and Timothy J., Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p.138.

⁶ Cox, 1993, p.56

⁷ Cox, 1993, p. 52.

⁸ Giovanni, Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl Para Güç ve Çağımızın Kökenleri*, Trans. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, p.407.

supplying credits and GATT for providing and maintaining free trade.⁹ However, when the working principles of these organizations are examined, it is easy to observe how they serve for the U.S interests. For instance, in the IMF and WB, US has voting advantages and through a system like gold standard, other countries' currencies were fixed in terms of dollar.¹⁰

Besides economic aspect, after Second World War, U.S creates it hegemony also with respect to military, social, and cultural levels. US while, through military organizations as NATO, CENTO, SEATO founding its military hegemony; through the myths as “American Dream” created its social hegemony. Additionally, Hollywood industry and international broadcast monopoly also became a consent making apparatus of US.

At the beginning of the 1970's, as the Vietnam War, Petrol Crises demonstrates, the hegemonic order of US did not work well. At that time, according to Cox's arguments for transformation of world order, three possibilities occurred. 1) Reconstruction of hegemony 2) increased fragmentation of world economy around big power centered economic spheres 3) Third world based counter hegemony.¹¹ It is possible to argue that at the very beginning of the decline of US, Washington Consensus process (that entirely opens subordinate states for the use of US interest) and the collapse of Soviet Union (by the claims of “end of history”¹² and manifestation of the winner liberalism) helped the reconstruction of hegemony. However, after 25 years of collapse of Soviet Union, world order presents a very complex structure.

When social, military, economic, and political spheres of world order are examined, even if US preserves its leader position for many aspects, it is getting harder to mention that US is a hegemon. Socially, “American way of life” is still very popular especially in terms of consumerism and especially for the middle classes of developing world, which are at the same time seen as the actor of change. On the other hand, through “war of terror” which is commenced by Bush and is continued by Obama (even if it was a move for reformation of hegemony)¹³ US, lost its social popularity, even gained hatred of so many people

⁹ William, Engdahl, *Petrol Para İktidar Anglo Amerikan Dünyası ve Yeni Dünya Düzeni*, Trans. Ertuğrul Bilal, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2008, p.124.

¹⁰ Engdahl, 2008, pp. 124-125.

¹¹ Cox, 1993, p.61.

¹² It is an argument that argued by Francis Fukuyama to herald the collapse of communisms. Francis, Fukuyama, “The End of History?” *The National Interest*, 1989.

¹³ Schouten, P., “Theory Talk # 37, Robert Cox on World Orders, Historical Change and the Purpose of Theory in the International Relations, *Theory Talks*, 12.03.2010, p.6.

and nation.¹⁴ Militarily, US, with its more than seven hundred military bases, still worlds' the most expanded state.¹⁵ On the other side, especially Russia is sometimes more active than US and very careful about not to violate international law. Economically, although with respect to real prices, US is still the world's largest economy; with respect to purchasing power parity, China is the largest economy.¹⁶ Besides all, eventhough, the intuitions as NATO, IMF, WB, which were established by the US are still fundamental organizations of world politics, at the other side of the world, organizations that are alternative to US centered organizations are establishing.

In the framework of the world order approach, international organizations are especially important for evaluating the prospects of change. Because, international organizations just as they have a vital role for founding and maintaining world hegemony, they possibly have a similar role for an emerging historical bloc. Therefore, it is possible to examine alternative international organizations as an element of war of position. In this respect, since, widening and deepening alternative organizations means, more possibility to create a counter hegemonic movements. Therefore, in order to understand current world order, it will be appropriate to evaluate alternative international organizations.

It is possible to argue that, there are three salient international organizations may eventually constitute an alternative to US centered intuitional order of current world politics: Bolivarian Alliance for the Americas (ALBA), BRICS, Shanghai Cooperation Organization (SCO). ALBA which established by Hugo Chavez and Fidel Castro in 2004, defines its position as anti-imperialist, anti-neoliberal and sometimes anti-capitalist.¹⁷ As it can easily be understood, ALBA opposes what is "American" in the current world order. Brazil, Russia, India, China, and South Africa, BRICS, are seen as the emerging actors of current world. In the first summit of BRIC¹⁸ Joint Statement of BRIC Countries Leaders was declared. In this statement, clearly stated that BRIC is supporter of "more democratic, just, multi-polar world order based on rule of international law, equity, mutual respect...".¹⁹ Similarly, in 2014 BRICS announced that they are

¹⁴ Ziauddin Sardar and Wyn Merryl, Davies, *Why Do People Hate America* Icon Books, Great Britain, 2002.

¹⁵ Schouten, 2010, p.7.

¹⁶ World GDP Ranking 2015, <http://knoema.com/nwnfkne/world-gdp-ranking-2015-data-and-charts>, Accessed: 16.10.2015.

¹⁷ "What is ALBA", *ALBA Info*, <http://albainfo.org/what-is-the-alba/>, Accessed: 01.09.2015.

¹⁸ South Africa became a member in 2010.

¹⁹ "First Summit: Joint Statement of the BRIC Countries Leaders", *BRICS Ministry of External Relations*, <http://brics.itamaraty.gov.br/category-english/21-documents/114-first-summit-2>, Accessed: 01.09.2015.

about to establish their own currency reserve pool and development bank.²⁰ Lastly, SCO, which is established in 2001, declared that SCO is decisive about “making joint efforts to maintain and ensure peace, security and stability in the region moving towards the establishment of a new, democratic, just and rational political and economic international order”.²¹

2. Energy Geopolitics in Current World Order

Broadly, geopolitics can be defined as everything that is related to the competition for having an impact and constructing power domain over territories and people on them.²² Energy geopolitics, on the other hand, can be defined as, competition over natural energy resources and their transfer routes from the supplier to consumer.²³ Energy geopolitics are very important in the current world order because, energy is very important both for people’s vital necessities, economic activities and for the future of the planet.

Energy resources have been one of the most important necessities of human beings ever since the existence of the humanity. However, in the modern world, people increasingly became more dependent on energy sources. Alongside more traditional needs as heating and lighting, modern societies need energy in every part of their life, from communication to transportation.

Energy resources also the key element of nearly all kind of economic activity: Production, consumption, trade, finance etc. Since the capitalist system is a mass production aiming accumulation of capital²⁴ continuation of every industrial activity that subjects to machines, dependent on energy. Therefore, regardless the variety of the product, survival of the production depends on energy. Additionally, for instance oil itself is one of the major raw materials of industry. Oil has been using as a primary raw material in the electricity, textile,

²⁰ Olga, Samofalova, “BRICS countries to set up their own IMF”, *Russia Beyond the Headlines*, http://rbth.co.uk/business/2014/04/14/brics_countries_to_set_up_their_own_imf_35891.html, Accessed: 01.09.2015.

²¹ “Brief introduction to the Shangai Cooperation Organization”, *The Shangai Cooperation Organization Official Web Site*, <http://www.sectsc.org/EN123/brief.asp>, Accessed: 01.09.2015.

²² Yves, Lacoste, *Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik Bugünün Uzun Tarihi*, Trans. İsmet Akça, NTV Yayınları, İstanbul, 2008, p.10.

²³ Robert D., Kaplan, “The Geopolitics of Energy”, *Forbes*, <http://www.forbes.com/sites/stratfor/2014/04/04/the-geopolitics-of-energy/>, Accessed: 01.09.2015.

²⁴ Immanuel, Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm*, Trans. Necmiye Alpay, 5th Edition, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, p.12.

machinery, medicine, and plastic industries.²⁵ When middle term projections evaluated, it is seen that industry sector will be the dominant source of growth for primary energy consumption. According to the data, between 2012 and 2035 industry will constitute more than half of the general energy consumption.²⁶

Another important role of energy in the world economy is related with transportation. Transportation sector does not only consist of transportation of people. On the contrary, transportation is a very broad activity including, transportation of raw materials and transportation of goods into the markets.²⁷ It is predicted that, between 2012 and 2035, %13 of total energy consumption growth will be in the transportation sector.²⁸ Shortly, energy resources constitute the basis of movement of labor, raw materials, and goods. Therefore, since transportation process of raw materials -especially via pipelines and tankers- into the industry and transportation of products into the market is an important part of modern economic order, energy resources are also constitutes an important part of economic order.²⁹

Next important aspect of energy in the world politics is related with the greatness of energy market the greatness of the energy market is also important for the money market. Because, the money that is used in energy market is huge. With regard to control over global money market, the currency that is used in energy trade becomes important. Because, as a result of the significance of “energy” in economic activity and as a result of the greatness of market, effect of the currency that is used for energy supply is increasing everyday. Hence, financial power of currency using in energy trade, is at the same time able to control world economy. In other words, energy market is very powerful tool for the control of world economy.³⁰

In this section thus far, importance of energy resources is tried to be explain to provide a basis for war of position analysis. In this paper, it is argued that, energy geopolitics is one of the main apparatus of war of position between

²⁵ Veysel, Ayhan, *İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, p.85.

²⁶ “World Energy Outlook 2014”, **International Energy Agency**, Trans. TUSIAD, No: TUSIAD-T 2014/ 12/564, 2014, p.11.

²⁷ “International Energy Outlook 2010”, *US. International Energy Agency*, Washington, July 2010, p.109.

²⁸ “World Energy Outlook 2014”, p.11

²⁹ Ayhan, 2006, pp. 94, 95.

³⁰ Hatice Hande, Orhon, *İran’ın Bölgesel Gücünün Küresel Yansımaları Çerçevesinde Enerji Jeopolitiği*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, pp.21,22.

the actors who demand the continuation of world order and who demand a change in the current world order. The first reason make us enable to evaluate energy geopolitics as an apparatus of war of position, is that fossil energy resources as coal, oil and natural gas which according to World Energy Council's 2013 Survey, constitutes %82 of global energy supply³¹ are not renewable sources so they are diminishing. However, global demand for fossil energy resources is increasing very fast. Global liquids demand increases from 19Mb/d to 109 Mb/d by 2035³² and China, India, and Middle East meet nearly all of the demand increase.³³ Similarly, natural gas demand, increases %1.9 per annum and predicted to reach 497 Bcf/d by 2035. Especially, in OECD, gas becomes dominant fuel by 2035.³⁴ Researches indicate that, for meeting demands, it is required to invest 30 million dollars per year by 2030 to prospect and production.³⁵

The Second reason is related with the imbalanced geographic distribution of the resources. % 47 of total proved oil reserves and %42 of total proved natural gas reserves are located in the Middle East.³⁶ Certainly, demand for energy supplies is also imbalanced regionally. Thus, these two imbalances determine the international trade dynamics. According to projections, regional oil imbalances suggest that trade relations will change in the next 20 years. Especially Asia needs to import huge amounts of energy sources. By 2035, Asia accounts for %70 inter-regional net imports. Middle East remains worlds' the largest exporter of energy and Russia remains the largest energy exporting country. On the other hand, North America becomes a net energy exporter.³⁷ Net inter-regional gas imbalances are expected to more than double by 2035 and, eventhough until 2026 Europe becomes the largest gas importer; by 2035, Asia-Pacific becomes the largest. Pipelines remain the dominant way to transport gas.³⁸

Weather the regional trends in energy demanding regions and possible energy supplier regions estimated together, it is easy to analyze that especially between Middle East, Central Asia and Asia-Pacific most probably energy trade relations deepens. In addition, keeping on mind BRICS SCO and Middle East-

³¹ "World Energy Resources 2013 Survey: Summary", *World Energy Council*, London, 2013, p. 8.

³² "BP Energy Outlook 2035", *BP*, January 2014, p. 35.

³³ "BP Energy Outlook 2035", 2014, p.35.

³⁴ "BP Energy Outlook 2035", 2014, p.53.

³⁵ "World Energy Outlook 2014", 2014, p. 2

³⁶ "BP Statistical Review of World Energy June 2015", *BP*, June 2015, p.6-20.

³⁷ "BP Statistical Review of World Energy June 2015", p. 21.

³⁸ "BP Statistical Review of World Energy June 2015", p.57.

tern Countries' anti-American and pro-multi-polar world stance, clearly seen that energy geopolitics will be one of the major apparatus for war of position.

The other important reason is directly related with the instability in the Middle East. First, invasion of Iraq, then Arab Uprising, and then Syria Crisis directly affected energy geopolitics. Embargos imposed for limiting the access of Russia to the technology and money markets, security problems and political instability in the Iraq probably make a negative impact on the,possible investments required to meet oil demand.³⁹ When the dependency on the Middle East for oil (and gas) considered, actors like Russia, China, India which are pro-multi polar world would be more active in political and military sense in the region.

3. Iran's Energy Geopolitics as War of Position

In order to understand how Iran's energy geopolitics can be determined as a "war of position", it will be better to give some brief information about Iran's energy capabilities. Iran, with the amount of % 9.3, owns the third largest oil reserves of the world (after Venezuela % 17.5 and Saudi Arabia % 15.7)⁴⁰ and is the fourth largest oil producer (after Saudi Arabia, USA and Russia)⁴¹ Similarly, Iran with the amount of %18.2 owns the world largest natural gas reserves (Russia % 17.4), and world's third largest gas producer.⁴²

Alongside its vast energy reserves and huge production, Iran has a very advantageous geographical position in the region. Iran geographically, has the capability to control every state's (except Syria, Yemen, and Jordan) in Arab Peninsula communication with the sea.⁴³ Furthermore, for the landlocked states as Azerbaijan, Armenia, Turkmenistan, Iran provides optimum route for reaching open seas.⁴⁴ Hence, Iran's energy geopolitics is not just important because of its energy reserves and production but also because of her unique geographic position in the whole region.

The second step to understand Iran's energy geopolitics in terms of "war of position", is to examine briefly the mutual relations of the Iran and US- the

³⁹ "World Energy Outlook 2014", 2014, p. 2.

⁴⁰ "BP Statistical Review of World Energy June 2015", p. 6.

⁴¹ "BP Statistical Review of World Energy June 2015", p.8.

⁴² "BP Statistical Review of World Energy June 2015", 2015, p.22.

⁴³ Erol, Bulut and Hale Kırmızıoğlu, "İran Ekonomisi", in Yılmaz, Türel and Mehmet, Şahin, (ed), *Ortadoğu Siyasetinde İran*, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım, Ankara, April 2011, p. 316.

⁴⁴ Nasr Kashef, Asl, "İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikası Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü", in Yılmaz, Türel. ve Mehmet, Şahin (ed), *Ortadoğu Siyasetinde İran*, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım, Ankara, April 2011. p.144.

dominant actor of the current world order (former hegemonic order). It is easy to observe that since the establishment of the Iran Islamic Republic, relations between USA and Iran has always been very fragile and generally problematic. Although after the Cold War Iran's former foreign policy slogan "Neither West Nor East but Islam" transformed into "Both North and South" policy⁴⁵, the problems between US and Iran continued. At the very beginning of the Post-Cold War Period, US's Iran policy could be summarized as containment and isolate both from world and from region.⁴⁶

Since 1984 US had been described Iran as a "supporter of terrorism"⁴⁷. Especially at the beginning of so-called "war of terror" -which is characterized by Cox a move to reconstruct US hegemony, US began to describe Iran as "rogue state" or "axis of evil". Later on, specifically because of the Iran's nuclear problem, US imposed gradually hardening economic sanctions. Therefore, it can be obviously say that US continued to isolate Iran.

Iran's containment and isolation by the dominant actor of the world had an obvious effect on Iran's opposition to the hegemonic or unipolar world order.⁴⁸ In this respect, Iran tried to developed regional relations with the actors, which are also opposing to the hegemonic world order. It can be argued that, Iran's attitude towards world politics summarized as being a powerful actor in the region so inactivate regional isolation and cooperation for the creation of a multipolar world.⁴⁹ Therefore, 'Iran's energy geopolitics as war of position' would be evaluated within this relational and dialectic context.

Sanctions are one of the most important aspect of above mentioned war of position for two reasons: For this sanctions disclose how energy geopolitics can be used by an former hegemon as a consent making procedure and how energy geopolitics can be used by counter hegemonic struggle through violating them. USA starting from second half of the 1990's, consistently imposed economic sanctions on Iran: 1996 Iran-Libya Sanction Agreement (ILSA), several

⁴⁵ R.K., Ramazani, "Iran's Foreign Policy: Both North and South", *Middle East Journal*, Vol.46, No.3, Summer 1992, p.393.

⁴⁶ Fayazmanesh, Sasan., "The Iranian Revolution and the US Policy of Dual Containment: A Presentation", *Pavyand*, 13 February 2009, <http://www.payvand.com/news/09/feb/1154.html>, Accessed: 1.10. 2011.

⁴⁷ A. William, Samii, "Tehran, Washington, And Terror: No Agreement To Differ", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 6, No. 3, September 2002, <http://meria.idc.ac.il/journal/2002/issue3/jv6n3a5.html>, Accessed: 10. 10. 2011.

⁴⁸ Edmund, Herzig, "Regionalism, Iran and Central Asia" *International Affairs*, Vol. 80, No.3, 2004, p. 510.

⁴⁹ Orhon, 2012, p. 100.

UN sanctions between 2006 and 2015. In spite of the sanctions, Iran could attract 41 billion dollar foreign investment between the years 1999 and 2010.⁵⁰ In 2010 The Comprehensive Iran Sanctions Accountability which deepens Iran Sanction Agreement imposed. According to this “sales to Iran of over \$1 million worth (or \$5 million in a one year period) of gasoline and related aviation and other fuels” and “Sales to Iran of equipment or services which would help Iran make or import gasoline. Such sales would include equipment and services that Iran can use to construct or maintain its oil refineries.” embargoed. Through 2011 amendments of CISADA, Iran’s petrochemical sector was also targeted.⁵¹

However, reactions of states, which have relations with Iran on energy, differed from each other. Although companies as Total Shell, Petronas Royal Dutch have announced that they stop working in Iran;⁵² Chinese CNOOC, CNPC, Sinopec, Indian Oil Corporation Ltd. ONGC, Oil India Ltd. South African Sosol, Venezualan Petroleos de Venezuela didn’t stop their activities in Iran. Moreover, after Iran announced stopping oil export to Europe, Iran, and China made an agreement that increasing oil export to China by 500.000 barrel per day.⁵³

China, India, Venezuela, Russia are pro-multi polar world actors. Indeed, their attribute about Iran sanctions can be analyzed as parallel to their increasing energy demand and economic necessities. However, it is also a kind of resistance against the impositions especially from US, also expression of their stance opposing control of the world by a dominant power and thus obviously anti-hegemonic.

The other important point arises when the resolutions about sanctions were decided to removed. If the decision would be applied as promised, since now European and US companies may act in the energy sector which needs improvement. However, the advantage in the Iranian market has already got by the BRICS countries as Russia, China, and India. Here are some examples: In 2006, India and Iran made an agreement. In exchange for development of Yadavaran oil field, Iran committed to export 40 billion dollar valued liquefied natural gas.⁵⁴ Besides China benefiting from South Pars field for 25 years, Venezuela ignoring sanctions declared that she will invest on South Pars field 780 million

⁵⁰ Kenneth, Katzman, “Iran Sanctions”, *CSR Report for Congress*, 2 December 2011, p.51.

⁵¹ Katzman, 2011, p.3.

⁵² Katzman, 2011, p.53.

⁵³ “Iran Cutting Oil Export to Six European States” *Press Tv*, 15 February 2012, <http://www.presstv.ir/detail/226807.html>, Accessed: 06.08.2012.

⁵⁴ “India’s Energy Dilemma” *South Asia Monitor*, No. 98, 7 September 2006, <http://csis.org/files/media/isis/pubs/sam98.pdf>, Accessed: 03.06.2012.

dollars.⁵⁵ China and Iran signed an agreement that China, took the right for 54 years exploring, 6 years developing and 15 years production in Kudhast field. In 2007, Sinopec and Iran made another agreement that gives %51 share to China in the Yadavaran field and planning to produce 4 years 85.000 barrels per day and later 100.000 barrel per day. According to this agreement, China committed to pay 100 billion dollars in exchange for 25 years importing liquefied natural gas.

Another important point about how can energy geopolitics can be used as an apparatus for war of position is related with the Strait of Hormuz. Strait of Hormuz, which is located in the southeastern coast of Iran one of the most important sea routes of the world. Approximately %30 of all seaborne traded oil (%20 of total oil produced globally) and more than %30 of total LNG has been flowed through strait of Hormuz.⁵⁶ Weather Strait of Hormuz closes, this leads to an important amount of oil supply reduction and correspondingly up to three-digit increase in oil price.⁵⁷ Iran, when there was a direct threat to her national interest several times threatened West with closing down of Hormuz. Tanker War during Iran-Iraq War was an important example of this manner. However, there is another example from recent history.

Iran one more time threatened West, with closing down of the Strait.⁵⁸ The reason was both sanctions that cease oil import from Iran and murder of an Iranian nuclear scientist. Iran accused US and Israel from the murder. In response, US and Israel one more time proposed the military intervention to Iran.⁵⁹ Than Iran announced that, it stops exporting oil to the Europe.⁶⁰ In pursuit of

⁵⁵ “Firms Reported in Open Sources as Having Commercial Activity in Iran’s Oil, Gas, and Petrochemical Sectors”, *Government Accountability Office (GAO)*, GAO-11-855R, Washington DC: 3 August 2011, pp. 7, 9.

⁵⁶ “Iran”, *US Energy Information Administration*, 19 June 2015, <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRN>, Accessed: 01.09.2015.

⁵⁷ “Petrol Fiyatları Tavan Yapabilir” *İnternet Haber*, 5 January 2012, <http://www.internethaber.com/petrol-fiyatlari-tavan-yapabilir-393960h.htm>, Accessed: 06.06.2012.

⁵⁸ “EU Calls on Iran to End Threats to Hormuz Blockade”, *Iran Press News*, 2 February 2012 <http://www.iranpressnews.com/english/source/116944.html>, Accessed: 28. 02. 2012.

⁵⁹ “Iran’s Nuclear Program (Nuclear Talks, 2012)” *New York Times*, 30 April 2012, http://topics.nytimes.com/top/news/international/countriesandterritories/iran/nuclear_program/index.html, Accessed: 30. 05. 2012.

⁶⁰ “Iran Stops Oil Sales to British and French Firms” *Reuters*, 19 February 2012, <http://www.reuters.com/article/2012/02/19/us-iran-oil-europe-idUSTRE81107W20120219>, Accessed: 22.05. 2012.

Iran's this move, Iran announced that she is ready to reopen the nuclear negotiations with P5+1 and negotiations started in April.⁶¹

Strait of Hormuz instance is important for two reasons. Firstly, it has to be kept in mind that Iran's economy dependent on oil revenue. This means in the case of closure of the Strait, Iran also suffers. However, Iran tries to be defiant about the Strait. Because, it is obvious that international economy may slide into chaos and this is a risk that no state, especially Western ones do not dare to take. This demonstrates that, in a world order in which actors and activities are so interdependent, any geopolitical move that related with energy may be so determiner about the order itself. Second important point is related with how Iran use geopolitical trumps for strengthen its hands on the diplomacy. This is an explanatory example of using energy geopolitics as a deterrent factor. For, Iran together with China and Russia (2 members of P5+1) pro-multipolar world, negotiations about Iran's nuclear program, may be front side of a war of position.

Another example that reflects the role of energy geopolitics in war of positions is that energy expedites and eases the brought close together actors who have a counter hegemonic position. Iran's closer relationships with Latin America's "socialist", "anti-imperialist", "3rd world nationalist" governments some of which at the same time ALBA members are remarkable. Although one of the most important reason that make these states closer is creation of another power structure independent from US, at the same time Iran has become an important financial and technical supporter for these states.⁶² For instance, in 2005 Iran and Mexico signed memorandum of understanding on cooperation in oil gas and petrochemical sectors. In 2006, Iran Cuba Economic Cooperation Agreement includes cooperation on oil extraction and refinery building. Furthermore, Iran gives Nicaragua low interest loan and energy support. Uruguay's Tehran Ambassador during his visit to Iran's oil fields stated that Uruguay want to benefit from Iran's capacity to development of Uruguay's refinery industry.⁶³

Iran's relations with Venezuela deserve even further evaluation. Reasons as anti- US stance, control of bilateral agreements and global oil market, brings

⁶¹ "On the İstanbul Meetings on Iran's Nuclear Programme", *The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, 16 April 2012, <http://rusemb.org.uk/foreignpolicy/58>, Accessed: 22.05. 2012.

⁶² Geoff, LeGrand, "Iran in Latin Amerika The Growing Influence of Iran in Latin Amerika's 'New Left' Governments" *The Cutting Edge*, 6 December 2010, <http://www.thecuttingedgenews.com/index.php?article=31615>, Accessed: 01.09.2015.

⁶³ LeGrand, "Iran in Latin Amerika The Growing Influence of Iran in Latin Amerika's 'New Left' Governments".

OPEC's biggest members (after Saudi Arabia) Iran and Venezuela together.⁶⁴ For Iran, Venezuela is a source of investment for developing oil and petrochemical sectors⁶⁵ and supporter of nuclear researches.⁶⁶ Venezuela during Chavez administration went further and announced that weather Iran's nuclear facilities are exposed to a military attack, Venezuela threatened US with not to sell oil to US.⁶⁷ US were concerned about an "Axis of Oil" that is formed by Venezuela and Iran. For, Iran and Venezuela are able to use their membership in the OPEC and their oil supply policies against US as oppression element. 2 countries to weaken US petrodollars' domination in the markets, attempted to use euro in their trade. Venezuela went further and demand from OPEC to transform organization's reserve money in euro.⁶⁸

Conclusion

Alongside the discussions about whether the structure of international system is multipolar or unipolar in post-Cold War era, certain social movements in Latin America, USA and Europe together with anti-USA regional cooperations and institutionalisations enable us to analyze the current world affairs as a "war of position" between imperialist block and anti-imperialist block. "Hegemony-counter hegemony", "historical block" and "war of position" conceptualizations that conveyed to international relations by Robert Cox via Antonio Gramsci, present that conceptual and theoretical bases for abovementioned historical context.

Energy geopolitics, which contains resources, extraction, processing of resources, and transporting resources to the international market, is one of the most important aspects of current "war of position". For energy resources is the engine of economic development and sustainability of this development. Geographical proximity of emerging Asian economies as China, Russia to the Middle Eastern and Central Asian energy resources and the imperialist block's previous hegemony over this resources escalates this struggle.

⁶⁴ Dina Siegel, Vann, "Iran's Presence in Latin America: Trade, Energy, and Terror" *American Jewish Committee*, <http://www.hacer.org/pdf/IRAN.pdf>, Accessed: 01.09.2015.

⁶⁵ Adam, Stubits, "Introduction" in Arnson, Cyntia, Esfandiari, Haleh and Stubits, Adam (ed), Iran in Latin America: Threat or 'Axis of Annoyance'", **Woodrow Wilson Center Reports on the Americas 23**, Washington, 7 July 2011, p.7.

⁶⁶ LeGrand, "Iran in Latin Amerika The Growing Influence of Iran in Latin Amerika's 'New Left' Governments".

⁶⁷ LeGrand, "Iran in Latin Amerika The Growing Influence of Iran in Latin Amerika's 'New Left' Governments".

⁶⁸ Vann, "Iran's Presence in Latin America: Trade, Energy, and Terror", p.5.

Iran, for its vast energy resources and most importantly for its crucial geostrategic position that both constituting a bridge between Middle East, Central Asia and controlling strait of Hormuz, is one of the most important actors of energy geopolitics. Thus, Iran is not only important for its own resources but also for being the optimum way through which energy-rich Caspian sea littoral states can integrate into international energy market. Besides its material structure, Iran's problematic relations with the imperialist block which deepened by its alliance with emerging economies, made Iran a "front line" in so called "war of position". As a result it is possible to claim that Iran's energy policies is one of the most determinant elements for the future of war of position within the "historical block" context of world history.

References

- Arrighi, Giovanni, *Uzun Yirminci Yüzyıl Para Güç ve Çağımızın Kökenleri*, Trans. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- Ayhan, Veysel, *İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, p.85.
- "BP Energy Outlook 2035", *BP*, January 2014.
- "BP Statistical Review of World Energy June 2015", *BP*, June 2015.
- "Brief introduction to the Shanghai Cooperation Organization", The Shanghai Cooperation Organization Official Web Site, <http://www.secsco.org/EN123/brief.asp>, Accessed: 01.09.2015.
- Cox, Robert W., "Beyond empire and terror: critical reflections on the political economy of world order" *New Political Economy*, Vol. 9, No. 3, 2004.
- Cox, Robert W. and Sinclair, Timothy J., *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Engdahl, William, *Petrol Para İktidar Anglo Amerikan Dünyası ve Yeni Dünya Düzeni*, Trans. Ertuğrul Bilal, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2008.
- "EU Calls on Iran to End Threats to Hormuz Blockade", *Iran Press News*, 2 February 2012 <http://www.iranpressnews.com/english/source/116944.html>, Accessed: 28.02.2012.
- "Firms Reported in Open Sources as Having Commercial Activity in Iran's Oil, Gas, and Petrochemical Sectors", *Government Accountability Office (GAO)*, GAO-11-855R, Washington DC: 3 August 2011.
- "First Summit: Joint Statement of the BRIC Countries Leaders", *BRICS Ministry of External Relations*, <http://brics.itamaraty.gov.br/category-english/21-documents/114-first-summit-2>, Accessed: 01.09.2015.
- Sasan, Fayazmanesh, "The Iranian Revolution and the US Policy of Dual Containment: A Presentation", *Pavyand*, 13 February 2009, <http://www.payvand.com/news/09/feb/1154.html>, Accessed: 1.10.2011.

- Fukuyama, Francis, "The End of History?" *The National Interest*, 1989.
- Gill, Stephan (ed), *Gramsci Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
- Herzig, Edmund, "Regionalism, Iran and Central Asia" *International Affairs*, Vol. 80, No.3, 2004.
- "India's Energy Dilemma" *South Asia Monitor*, No. 98, 7 September 2006, <http://csis.org/files/media/csis/pubs/sam98.pdf>, Accessed: 03.06.2012.
- "International Energy Outlook 2010", *US. International Energy Agency*, Washington, July 2010, p.109.
- "Iran", *US Energy Information Administration*, 19 June 2015, <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRN>, Accessed: 01.09.2015.
- "Iran Cutting Oil Export to Six European States" *Press Tv*, 15 February 2012, <http://www.presstv.ir/detail/226807.html>, Accessed: 06.08. 2012.
- "Iran's Nuclear Program (Nuclear Talks, 2012)" *New York Times*, 30 April 2012, http://topics.nytimes.com/top/news/international/countriesandterritories/iran/nuclear_program/index.html, Accessed: 30. 05. 2012.
- "Iran Stops Oil Sales to British and French Firms" *Reuters*, 19 February 2012, <http://www.reuters.com/article/2012/02/19/us-iran-oil-europe-idUSTRE81I07W20120219>, Accessed: 22.05. 2012.
- Kaplan, Robert D., "The Geopolitics of Energy", *Forbes*, <http://www.forbes.com/sites/stratfor/2014/04/04/the-geopolitics-of-energy/>, Accessed: 01.09.2015.
- Kenneth, Katzman, "Iran Sanctions", *CSR Report for Congress*, 2 December 2011
- Keohane, Robert O., (ed), *NeoRealism and Its Critics*, Columbia University Press, Cambridge, 1986.
- LeGrand, Geoff, "Iran in Latin Amerika The Growing Influence of Iran in Latin Amerika's 'New Left' Governments" *The Cutting Edge*, 6 December 2010, <http://www.thecuttingedgenews.com/index.php?article=31615>, Accessed: 01.09.2015.
- "On the İstanbul Meetings on Iran's Nuclear Programme", *The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, 16 April 2012, <http://rusemb.org.uk/foreignpolicy/58>, Accessed: 22.05. 2012
- Orhon, Hatice Hande, *İran'ın Bölgesel Gücünün Küresel Yansımaları Çerçevesinde Enerji Jeopolitiği*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012.
- "Petrol Fiyatları Tavan Yapabilir" *İnternet Haber*, 5 January 2012, <http://www.internethaber.com/petrol-fiyatlari-tavan-yapabilir-393960h.htm>, Accessed: 06.06. 2012.
- Ramazani, R.K., "Iran's Foreign Policy: Both North and South", *Middle East Journal*, Vol.46, No.3, Summer 1992.
- Samii, A. William, "Tehran, Washington, And Terror: No Agreement To Differ", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 6, No. 3, September 2002, <http://meria.idc.ac.il/journal/2002/issue3/jv6n3a5.html>, Accessed: 10. 10. 2011.

- Samofalova, Olga, “BRICS countries to set up their own IMF”, *Russia Beyond the Headlines*,
http://rbth.co.uk/business/2014/04/14/brics_countries_to_set_up_their_own_imf_35891.html, Accessed: 01.09.2015.
- Sardar Ziauddin and Davies, Wyn Meryll, *Why Do People Hate America* Icon Books, Great Britain, 2002.
- Schouten, P., “Theory Talk # 37, Robert Cox on World Orders, Historical Change and the Purpose of Theory in the International Relations”, *Theory Talks*, 12.03.2010.
- Stubits, Adam, “Introduction” in Arnson, Cyntia, Esfandiari, Haleh and Stubits, Adam (ed), *Iran in Latin America: Threat or ‘Axis of Annoyance’*, **Woodrow Wilson Center Reports on the Americas 23**, Washington, 7 July 2011.
- Türel Yılmaz and Mehmet, Şahin (ed), *Ortadoğu Siyasetinde İran*, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım, Ankara, Nisan 2011.
- Dina Siegel, Vann, “Iran’s Presence in Latin America: Trade, Energy, and Terror” *American Jewish Committee*, <http://www.hacer.org/pdf/IRAN.pdf>, Accessed: 01.09.2015.
- “What is ALBA”, *ALBA Info*, <http://albainfo.org/what-is-the-alba/>, Accessed: 01.09.2015.
- World Energy Outlook 2014”, **International Energy Agency**, Trans. TUSIAD, No: TUSIAD-T 2014/ 12/564, 2014.
- “World Energy Resources 2013 Survey: Summary”, *World Energy Council*, London, 2013.
- “World GDP Ranking 2015”, <http://knoema.com/nwnfkne/world-gdp-ranking-2015-data-and-charts>, Accessed: 16.10.2015.
- Lacoste, Yves, *Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik Bugünün Uzun Tarihi*, Trans. İsmet Akça, NTV Yayınları, İstanbul, 2008.

THE REASONS FOR THE ISLAMIC RADICALIZATION. CAN WE COUNTER THEM?

Marian KARAGYOZOV

(Institute for Balkan Studies, Bulgarian Academy of Sciences)

Abstract

The rise of *Islamic state* poses a threat to the whole world. This paper will try to examine the three main groups of reasons that support the growth of radical Islamic groups in general and Islamic State in particular.

1. Misinterpretation of Quranic ideas, verses and the *hadiths* – the idea of *jihād*; IS struggle to rebuild the era of the Prophet and “*righteous khālifas*” etc.

2. The situation in the Middle East

Most of the Arab states gain independence under the leadership of predominantly secular and leftist leadership. After several decades these regimes failed in many areas:

- Lack of freedom and absence of human rights;
- Corruption and nepotism;
- Economic hardships, unemployment, lack of social perspectives for the youngsters;
- Military defeats by Israel; Other reasons are related to the:
- Interaction between the ideologies of expelled from Egypt under Nasser preachers and Saudi Wahhabism in `60s and `70s;
- After the “oil shock” in 1973 Saudi Arabia uses petrodollars to enhance Islamist propaganda all around the world;
- The Afghan war and the raise of generations of jihadists
- Continuing Israeli oppression of the Palestinians and their rightful demands;
- Contemporary Western aggressions in MENA-countries and the instability in Afghanistan, Iraq, Lybia, Syria;

3. The situation with Islamic communities in Europe

Very important channels for recruitment of IS-fighters are the radical preachers in the mosques in Europe, as well as the internet, including chat-rooms, Youtube-channels of IS, jihadi web-sites. However, the root causes are as follows:

- Identity crisis of young Muslims in Western states;
- Daily social-economical problems and marginalization;
- Willingness among some young people to oppose the materialistic culture and the consumerism of the West.

In light of above, it may be conferred that the challenge is multidimensional. Therefore, it may be suggested that the right direction would be to address the foundations of radicalization applying the following measures.

In relation to the firstgroup of reasons:

- To depict Islam as one of the three main peaceful Abrahamic monotheistic traditions;
- To strength the dialogue with moderate Islamic parties and organizations;
- To provide support from western societies to the Islamic condemnation of violent acts, conducted by Muslims;

Concerning second group of reasons:

- To end the foreign military interventions in MENA region
- To encouraging reforms in human rights, economical and social sphere
- To create educational and working opportunities for the youth

In relation to the third group of reasons:

- To stop financial flows for terrorists and their ideology;
- To start integrational policies for the Muslims in Western societies;
- To improve the media coverage.

Anahtar Kelimeler / Key Words

SEMİNER SALONU-2

(1. GÜN-SAAT: 10: 30-12: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Kamuran REÇBER

Kalpleri ve Zihinleri Kazanma Aracı Olarak Kamu Diplomasisi ve Çin Örneği

Yrd. Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ (İstanbul Gelişim Üniv.)

Çin'in Savunma Stratejisi Bağlamında Uluslararası İlişkilerde Yeni Denge Arayışları

Arş. Gör. Engin KOÇ (Dicle Üniv.)

Çin'in Nükleer Doktrini ve Kapasitesi

Arş. Gör. Samet YILMAZ (Uludağ Üniv.)

Çin Dış Politikasının Kurucu Referansı: Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi

Arş. Gör. Mustafa TÜTER (Uludağ Üniv.)

KALPLERİ VE ZİHİNLERİ KAZANMA ARACI OLARAK KAMU DİPLOMASİSİ ve ÇİN ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ
(İstanbul Gelişim Üniv.)

Özet

2. Dünya Savaşı sonrasında küreselleşmenin uluslararası ilişkilerin tüm boyutlarını etkilemesi, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşlarının uluslararası ilişkilerin yeni aktörleri olarak ortaya çıkışı ve gelişen iletişim teknolojileri geleneksel diplomasi konseptinin değişmesine neden olmuştur. Yeni küresel sistemde medyanın, sivil toplum kuruluşlarının ve kamuoyunun artan rolü kamu diplomasisi kavramını ortaya çıkarmıştır. Günümüzde bir hükümetin ulusal hedefleri ve politikaları çerçevesinde yabancı halkları etkilemeye çalışması değişen dünyada elzem hale gelmiştir. İletişim ve bilgi teknolojileri ile yeniden yapılanan dünyada; pozitif bir imaj yaratmak, imaj yenilemek, prestij ve inandırıcılık kazanmak ve yabancı kamuoylarına mesaj iletmek için en etkili araç kamu diplomasisidir. Ancak kamu diplomasisi faaliyetlerinin başarıya ulaşması ve hedeflenen kazanımları sağlaması sistematik, organize, sürekli, hedef gözetilen, ülkenin kültürü ve politik uygulamalarıyla uyumlu olduğu ölçüde başarıya ulaşmaktadır. Bu kapsamda uluslararası arenanın önde gelen aktörlerinden Çin'in yürüttüğü kamu diplomasisi incelenerek kamu diplomasisinin ekonomi, dış politika ve güvenlik politikası açısından önemine dikkat çekilecektir. Çin'in kamu diplomasisi kapsamında yumuşak güç kaynaklarını ve araçlarını kullanımı, kamu diplomasisi teknik ve metotları ele alınarak Çin'in dış politikadaki hareket tarzına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Diplomasi, Güvenlik, Kamu diplomasisi, Yumuşak güç

PUBLIC DIPLOMACY AS A TOOL TO WIN HEARTS AND MINDS AND THE EXAMPLE OF CHINA

Abstract

The influence of globalization on all aspects of international relations after World War II, the emergence of international organizations and non-governmental organizations as of the new actors in international relations, and evolving communication technologies has led to a change in the concept of traditional diplomacy. The growing role of media, non-governmental organiza-

tions and public opinion gave birth to public diplomacy. In today's world, it is crucial for governments to develop strategies to influence public opinions in order to obtain national goals. In this changing world, which has been shaped by communication and information revolutions, the most effective tool to create a positive image, renew an image, ensure prestige and credibility, or communicate a message to foreign publics is through public diplomacy. However, the success of public diplomacy activities depends on its organized, systematic, consistent, target-oriented use and its compliance with national culture and foreign policy. Within this context, China's public diplomacy efforts will be analysed to demonstrate its importance on Chinese economic, foreign and security policy. Dealing with the use of soft power resources and tools, and public diplomacy methods by Beijing, China's foreign policy behavior will be addressed.

Keywords: China, Diplomacy, Public Diplomacy, Security, Soft power

Giriş

Kamu diplomasisi uygulamaları çok eskiye gitmekle birlikte yakın dönemde kullanılmaya ve önem kazanmaya başlayan bir kavramdır. Günümüz dünyasında bilgi, kültür ve iletişimin kazandığı önem kamuoylarını diplomasi-nin bir unsuru haline getirmiştir. Bugün pek çok devlet, yabancı kamuoylarının gözünde olumlu imaj yaratmak amacıyla aktif kamu diplomasisi çalışmaları yürütmektedir. Bu ülkelerden biri de son 35-40 yılda gösterdiği büyüme netice-sinde uluslararası arenanın başat güçlerinden biri haline gelmiş Çin'dir. Bu çalışmada, iletişim ve bilgi devrimleri ile yeniden yapılanan uluslararası sistemde, kamuoyları ve gündemi etkileme becerisinin önem kazanmasıyla dış politikanın vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelen kamu diplomasisini, Çin özelinde ele alarak hem bu ülkenin dış politika uygulamalarına hem de kamu diplomasisi tekniklerinin farklı kullanımına değinmek amaçlanmaktadır. Çin'in kamu dip-lomasisi uygulamalarını şekillendiren ve açıklayan faktörlerin neler olduğu sorusunun cevabı, Çin'in dış politikadaki hareket tarzına ilişkin önemli ipuçlarını barındırmaktadır.

Değişen Diplomasi Anlayışı

Diplomasi denildiğinde genellikle ilk akla gelen devletlerarası ilişkiler ve bu ilişkileri yürütme sanatıdır. Modern devlet sisteminden çok daha uzun bir tarihi geçmişe sahip olan diplomasi, 5. yüzyılda Antik Yunan şehir devletlerinin kamuya açık, düzenli iletişim sistemiyle gelişmiştir.¹ 15. yüzyılda İtalyan şehir devletlerinin ticari ilişkilerini daha iyi yürütmek amacıyla daimi diplomatik

¹ Christer Jönsson and Martin Hall, **Essence of Diplomacy**, Palgrave Macmillan, New York, 2005, s.89.

temsilcilikler kurması ve haberleşme sistemini getirmesi, 16. yüzyılda da İtalya'da daimi büyükelçiliklerin kurulması ve büyükelçilerin atanması modern diplomasinin temellerini atmıştır.²

20. yüzyılın başlarına kadar dünya diplomasisi Avrupa diplomasisi anlamına gelmekteydi. Zira savaş, barış ve diğer önemli kararlar gücü elinde bulunduran Avrupalı devletler tarafından gizli şekilde alınmaktaydı. Bu gizlilik sadece diplomatik müzakerelerin icrası için değil, neticeleri için de söz konusuydu. Birinci Dünya Savaşı'na yol açan sebeplerden biri de büyük devletler arasında yapılan gizli ittifak ve anlaşmalardır.³ Bu sebeple benzer bir yıkıcı savaşı yeniden yaşamamak adına savaş sonrası yeni bir diplomasi anlayışı yerleştirilmeye çalışılmıştır. ABD Başkanı Woodrow Wilson, 1. Dünya Savaşı öncesi devletler arasında gizli yapılan anlaşmalara tepki olarak ses getiren "açık diplomasi" ilkesini öne sürmüştür. Ayrıca yine bu dönemde uluslararası güvenliğin sağlanması amacıyla bir platform niteliği taşıyacak olan Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuyla ikili diplomasiden çok taraflı diplomasiye geçilmiştir. Patlak vermesi engellenemeyen 2. Dünya Savaşı sonunda ise bu kurumun yerini Birleşmiş Milletler almıştır. Bununla birlikte Soğuk Savaş sırasında, dönemin siyasal niteliğine paralel olarak blok diplomasisi, tarafsızlık diplomasisi ve nükleer diplomasi ön plana çıkmıştır. Fakat 1960'lı yıllardan sonraki yumuşama dönemi, kamuoyunun ve sivil toplum kuruluşlarının uluslararası ilişkilerin yeni aktörleri olarak ortaya çıkışı ve gelişen iletişim teknolojileri geleneksel diplomasi anlayışında köklü değişikliklere sebep olmuştur.

Bilginin üretimi, tasnifi ve dağıtımında büyük bir genişliğe, kolaylığa ve hıza sahip olunması ile elde edilen imkan ve fırsatlar diplomasi alanında da kullanılmaya başlanmıştır. İletişim teknolojilerindeki bu yenilik, artık sadece devletlerin değil, halkların da diplomatik faaliyetlere konu olmasını beraberinde getirmiştir.

Küreselleşme sonucu devletler arasında karşılıklı bağımlılığın artması ve bunun sonucunda savaş ihtimalinin azalması, uluslararası örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının uluslararası ilişkilerdeki etkinliğini artırması ve kamuoylarının dış politika yapım ve yürütme aşamasında göz önünde bulundurulması gereken konuma gelmesi uluslararası ilişkilerdeki güç kavramının da değişmesine neden olmuştur. Artık salt askeri ve ekonomik güç uluslararası ilişkilerde başat konumda olmak için yeterli değildir. İletişim ve enformasyon çağında kamuoylarının artan önemi yabancı halkları cezbetmeyi, kalplerini ve zihinlerini

² Hüner Tuncer, **Diplomasinin Evrimi: Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s.37.

³ *Ibid.*, s. 65-66.

kazanmayı gerekli kılmaktadır. Bir ülke; dünya siyasetinde isteği sonuçlara, onun değerlerine hayran olan, onu örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin kendisini izlemesiyle ulaşabilmektedir ki bu yeni güç biçimi yumuşak güç olarak tanımlanmaktadır.⁴ Dünyanın en etkili 100 siyaset bilimcisi arasında biri sayılan Joseph Nye tarafından 1990'da literatüre kazandırılan bu kavram, askeri güç tehdidi veya ekonomik yaptırımlar yoluyla diğerlerini değişime zorlamak yerine dünya siyasetinde gündemi oluşturarak ve diğerlerini cezbederek dış politika hedeflerine ulaşmayı ifade etmektedir.

Yumuşak güç, bir ülkenin kültürünün, siyasi değerlerinin ve dış politika sisteminin cazibesinden kaynaklanmaktadır. Bir ülkenin kültürü, evrensel değerler içerdiğinde ve politikaları başkalarının da paylaştığı değerlere ve çıkarlara hizmet ettiğinde, yarattığı sorumluluk ve çekicilik ilişkileri sebebiyle istediği sonuçları elde etme olasılığını artırmaktadır. Bu bağlamda sinema endüstrisi, müziği, markaları ve demokratik değerleri ile ABD'nin evrenselleşmiş bir kültürden yararlandığını söylemek mümkündür. Dış politikalar da yumuşak gücü etkilemektedir. AB komşuluk politikası ve dış politikadaki ılımlı ve askeri güçten kaçınan tavrı ile yumuşak gücünü artırmaktadır. Bir hükümetin savunduğu siyasi değerler de başkalarının tercihlerini etkilemektedir. Hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasiye verilen önemin hükümet icraatlarıyla sergilenmesi yumuşak gücü artıran bir unsurdur. Örneğin, 2003 yılındaki Irak Savaşı sonrası yapılan anketler ABD'nin dünya çapındaki çekiciliğinin hızla azaldığını gözler önüne sermiştir.

Nye'a göre yumuşak gücün dağıtım mekanizması olarak kamu diplomasisi, yumuşak güç kaynakları olan kültür ve değerlerin, çeşitli faaliyetler aracılığıyla politikaya dönüştürülmesi ve yürütülmesidir.⁵ Kamu diplomasisi, kullandığı yöntem ve araçlarla yumuşak güç unsurlarını uygulama ve politikaya dönüştürme aracıdır. Bir başka deyişle kamu diplomasisi, yumuşak güç kaynaklarının diplomaside kullanılmasıdır. Uluslararası bir aktörün kamu diplomasisine sahipken yumuşak güce sahip olmaması (Kuzey Kore gibi) veya yumuşak güce sahip olup çok sınırlı kamu diplomasisi yürütmesi (İrlanda gibi) mümkündür.⁶

Kamu diplomasisi

Kamu diplomasisi kavramı ilk kez 1965 yılında Tufts Üniversitesi Hukuk ve Diplomasi Okulu Dekanı Edmund Gullion tarafından kullanılmıştır. Gullion'a göre kamu diplomasisi, "halkların tutumunun, dış politikanın oluşumu ve

⁴ Joseph Nye, **Yumuşak Güç**, Elips Kitap, Ankara, 2005, s.14

⁵ Joseph Nye, **The Future of Power**, Public Affairs, New York, 2011, s. 107.

⁶ Nicolas Cull, **Public Diplomacy: Lessons from the Past**, Figueroa Press, Los Angeles, 2009, s.15.

yürütülmesine yaptığı etki ile ilişkilidir. Kamu diplomasisi, uluslararası ilişkilerin geleneksel diplomasi dışındaki alanlarını kapsamaktadır: hükümetler tarafından yabancı ülkelerde kamuoyu sağlanması, özel kuruluşlarının diğer ülkelerle etkileşimde bulunması, dış ilişkilerin aktarımı ve bunun politika üzerindeki etkisi, diplomatlar ve yabancı meslektaşları arasında iletişim sağlanması ve kültürler arası iletişim süreci gibi.”⁷ Hans Ruch kamu diplomasisini, “bir hükümetin ulusal amaçlarının ve güncel politikalarının olduğu kadar ulusunun fikir ve ideallerinin, kuruluşlarının ve kültürünün yabancı halklarca anlaşılması amacıyla gerçekleştirilen iletişim süreci” olarak tanımlamaktadır.⁸ William Rugh, kamu diplomasisinin, bir ülkenin ulusal çıkarlarına destek sağlamak amacıyla yabancı halkların bilgilendirilmesi, dahil edilmesi ve etkilenmesi olduğunu ifade etmektedir.⁹

Kamu diplomasisinin amacı; hedef ülkedeki insanları etkileyerek hükümetlerini politik tercihlerini değiştirmesi için baskı altına almalarının sağlanması ve dış politika amaçları ile ulusal çıkarları savunmak için kamuoyu oluşturulmasıdır.

Kamu diplomasisinin geleneksel diplomasiden temel farkı, sadece hükümetler tarafından gerçekleştirilen faaliyetleri değil, aynı zamanda hükümet dışı kuruluşların ve toplumların da birbirleriyle olan ilişkilerini kapsamaktadır. Ayrıca kamu diplomasisini tek yönlü algılamak gerekmektedir. Çift yönlü bir iletişim ve etkileşim esastır. Öncelikle hedef kitlenin dinlenmesi ve önceliklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Daha sonra uygun araç ve faaliyetlerle bilgilendirme, paylaşım, ikna ve etkileme amaçlanmaktadır. Bu çift yönlü etkileşim sürecine Gifford Malone, “eğer kendi toplumumuzu ve politikalarımızı anlatmak istiyorsak öncelikle iletişime geçmek istediğimiz halkın kültürünü, tarihini, psikolojisini ve özellikle dilini öğrenmeliyiz” şeklinde vurgu yapmaktadır.¹⁰ Öte yandan kamu diplomasisi faaliyetleri geleneksel diplomatik faaliyetlerden daha çeşitli ve farklıdır. Uluslararası yayıncılık, bilimsel ve kültürel öğrenci değişim programları, burslar, sanatçıların ve bilim insanlarının konserlere, konferanslara, festivallere katılımı, ticari işbirliği, ortak vakıf ve derneklerin kurulması, dil eğitimi kurumları ve kültür merkezlerinin kurulması, vs.

⁷ What is Public Diplomacy?, The Edward R. Morrow Center of Public Diplomacy, Bkz. fletcher.tufts.edu/morrow/public-diplomacy.html (erişim 15 Eylül 2015)

⁸ Hans Tuch, **Communicating with the World: US Public Diplomacy Overseas**, ST Martin’s Press, New York, 1993, s.3.

⁹ William Rugh, “Introduction”, **Engaging the Arabs and Islamic Worlds through Public Diplomacy**, William Rugh (ed.), The Public Diplomacy Council, 2004, s.1.

¹⁰ Gifford Malone, **Political Advocacy and Cultural Communications: Organising the Nation’s Public Diplomacy**, University of America Press, Lanheim, 1988, s. 12

İlk kamu diplomasisi çabaları 17. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda Fransa kültürü tüm Avrupa tarafından tanınmış, Fransızca diplomasi dili haline gelmiştir. Fransız Devrimi ile getirilen değerler Fransa'nın olumlu imajına katkıda bulunmuştur. İtalya, Almanya ve diğer bazı ülkeler de denizaşırı ülkelere kültürlerini tanıtmak için bir takım kuruluşlar oluşturmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, yumuşak güç oluşturma çabalarına hız verilmiş ve devletlerin birçoğu propaganda amaçlı ofisler kurmuştur. 1920'lerde radyonun bulunması, devletlere yabancı dilde yayın yaparak davalarını yabancı kamuoyuna duyurma fırsatı sağlamıştır. Radyolar İkinci Dünya Savaşı boyunca da önemli rol oynamıştır. Soğuk Savaş döneminde ise kamu diplomasisi bloklar arası mücadelede kullanılmaya başlanmış ve bu dönemde yürütülen düşünce savaşları sebebiyle büyük önem kazanmıştır. "Düşünceler dayanıklıdır, silahlarla veya bombalarla yok edilemezler. Uluslararası sınırları ve okyanusları aşarlar. Onlarla ancak daha iyi düşünceler üreterek başa çıkılabilir."¹¹

Olası bir çatışmanın dünyayı nükleer savaş felaketine götürebileceği gerçeği, Soğuk Savaş döneminde tarafları "kalpleri ve akılları kazanmaya" sevk etmiştir. Bu dönemde Amerikan sineması, müziği ve markaları ile iletilen Amerikan kültürü "demir perdeyi" aşarak Doğu bloğunu sarsmaya başlamıştır. Nye'a göre "televizyon ve sinema, Berlin Duvarı'nı 1989 yılından çok daha önce delip geçmişti. Duvarı yıkmadan önce ihlal eden Batı'nın popüler kültürüne karşı çekiçler ve buldozerler hiçbir işe yaramazdı."¹²

Enformasyon çağına geçilmesiyle birlikte iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişme aktif bir kamu diplomasisi yürütmeyi hem daha kolay hem de zaruri hale getirmiştir. Gelişen enformasyon ağı sayesinde her türlü bilgi herkes için ulaşılabilir nitelik kazanmıştır ki kendini ve politikalarını daha iyi anlatan devletler bu süreçte kazançlı çıkacaktır.

Genel olarak kabul edilen çerçevesiyle kamu diplomasisi dört aşamada yürütülmektedir. Öncelikli amaç, hedeflenen kitlelerde farkındalık yaratmaktır. Bu aşamada kamuoyuna çeşitli kaynaklarla güvenilir bilgi akışı sağlanması gerekmektedir. Bu bilgiler kamuoyuna önceden belirlenmiş bir strateji çerçevesinde aktarılmaktadır ki ilgili ülkenin arzu edilen şekilde algılanmasına yardımcı olmaktadır. İkinci aşama ilgi uyandırma aşamasıdır. Bu aşamada hedef kitle izlenen politikalar hakkında daha fazla bilgi alma ve öğrenme çabası içine girmektedir. Etraflı bilginin hedef kitleyle paylaşılması ve akabinde bunun benim-

¹¹ Thomas A. Bailey, **The Art of Diplomacy: The American Experience**, Appleton, New York, 1968, s. 71

¹² Joseph Nye, **Yumuşak Güç**, Elips Kitap, Ankara, 2005, s. 54

senmesinin ardından da üçüncü aşama olan taraftarlığa geçiş gerçekleşmektedir. Bu aşamada hedef kitlede kazanılan taraftarlar belirlenen politikanın daha geniş kitlelere yayılmasını sağlamakta ve böylece dördüncü ve son aşamaya geçilmektedir. Bu eylem aşaması, somut hedeflerle ülke lehine veya konu lehine fiili destek sağlanmasını içermektedir.

Bir ülkeyle yaşanan sorunların büyük kısmının, o ülke halkının ilgili ülkeye karşı beslediği olumsuz duygu ve düşüncelerden kaynaklandığı durumlarda yapılması gereken öncelikle sorunun kaynağını bulmaktır. Bu olumsuz duygu ve düşüncenin kaynağının geçmişe mi dayandığı, yoksa güncel bir tutum veya davranışla mı ilgili olduğu tespit edilmelidir. Bu amaçla anketler ve kamuoyu araştırmaları yapılması gerekmektedir. Bir sonraki aşama elde edilecek sonuçlara uygun stratejinin belirlenmesidir. Daha sonra bu stratejinin uygulanması için harekete geçilecektir. Son olarak gerçekleştirilen uygulamaların başarıya ulaşıp ulaşmadığını kontrol etmek için araştırmalar ve değerlendirmeler yapılması gerekmektedir.

ABD’li kamu diplomasisi uzmanı Nicolas Cull belirtilen bu çalışmaların başarılı olmasına katkı sağlayan beş temel kamu diplomasisi tekniğinden söz etmektedir: dinleme, savunma, kültürel diplomasi, değişim diplomasisi ve uluslararası yayıncılık. Kamu diplomasisinde yabancı kamuoyunu dinlemeyi bilmek esastır. Dinleme, yabancı kamuoyu hakkında bilgi edinip veriler toplayarak dış politikadaki adımları bu bilgiler ışığında atmaktır. Zira bir toplumun değerlerini, kültürünü, yaşam tarzını ve hassasiyetlerini bilmeden ona yönelik politika geliştirmek istenen sonuçları vermeyecektir. Bu çerçevede gerçekleştirilen kamuoyu araştırmaları, tatbik edilecek politikaları tespit etme ve yapılanları test etme açısından önem taşımaktadır. Kamu diplomasisinde kullanılan metotlardan biri de savunma tekniğidir. Savunma, bir aktörün herhangi bir politikayı, fikri veya ilgili olduğu hususları, yabancı kamuoyu hafızasında aktif şekilde desteklemek için uluslararası iletişim faaliyetleri icra etmektir. Günümüzde savunma büyükelçilik-medya ilişkileri ve bilgilendirme çalışmalarını kapsamaktadır. Dışişleri bakanlıklarının Enformasyon Daireleri bu bağlamda önemli rol oynamaktadır. Yabancı medya mensuplarıyla ilişkiler geliştirilmesi, yanlış bilgi veya dezenformasyon durumlarında sağlıklı bilgi aktarılması, dışişleri bakanlığı internet sitelerinin yeni bilgilerle beslenmesi bu daireler tarafından gerçekleştirilmektedir.

İnsanların birbirleriyle olan iletişimi geliştikçe kültürlerarası alışveriş de artmakta, dolayısıyla kültürel değerlerle harmanlanmış yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmaktadır. Dünyaya kendini daha iyi anlatma amacı taşıyan kamu diplomasisi için kültürel öğeler oldukça değerli kaynaklardır. Farklı uluslar hak-

kındaki gerçeklerin iyi bilinmemesiyle beslenen yabancı düşmanlığının ve radikal söylemlerin arttığı dünyamızda kamu diplomasisi ayrı bir önem kazanmaktadır. Batı'da Müslüman kimliğine kuşkulu yaklaşılması, Müslüman ülkelerde artan Amerikan karşıtlığı toplumların birbirlerini daha iyi tanınması gerektiğini kanıtlar niteliktedir. Kamu diplomasisi için, toplumlar arasında kültürel alışverişi sağlayacak dil ve kültür eğitimi, değişim programları ve kültürel aktiviteler elzem unsurlardır.

Kamu diplomasisi bağlamında değişim diplomasisi bir ülkenin, bir çalışma veya kültürel etkileşim süreci için vatandaşlarını yurtdışına göndererek ve buna karşılık yabancı ülke vatandaşlarını ülkesine kabul ederek kendini ve politikalarını ilgili ülke vatandaşlarına anlatma ve olumlu bir imaj oluşturma çabası anlamına gelmektedir. Değişim diplomasisine en iyi örnek ABD ve AB'nin ilgili programlarıdır ki bunlardan en bilineni şüphesiz Erasmus öğrenci değişim programıdır.

Kamu diplomasisinin önem arz eden teknik ve tatbikatlarından biri de dünya çapında diğer ülkelere yönelik yapılan yayınlardır. Uluslararası yayıncılık dış kamuoyunun dikkatini çekmek için radyo, televizyon ve internet teknolojilerinin kullanılması amacını taşımaktadır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde kamu diplomasisi faaliyetlerinin önemli kısmını radyo yayınları teşkil etmiştir. Amerika'nın Sesi radyosu (*Voice of America*) bu dönemin en önemli propaganda araçlarından biri olmuştur. Bugün Avrupa ülkeleri tesirli yayıncılık kurumlarına sahiptir: *BBC World Service*, *Deutsche Welle* ve *Radio France Internationale* bu alanda lider konumdadır. İngiliz kültürü 43 dilde yayın yapan *BBC World* aracılığıyla 150 milyon insana ulaşmaktadır.¹³ Öte yandan günümüzde uluslararası yayıncılık uydular ve internet vasıtasıyla daha da kolaylaşmıştır. Binlerce radyo ve televizyon istasyonu günde 24 saat dünyanın her tarafına farklı dillerde yayın yapabilmektedir. Ayrıca haber ve sosyal paylaşım siteleri de bilginin ulaştırılması anlamında önemini sürekli artırmaktadır. Gelişen teknoloji kamu diplomasisi anlamında muazzam imkanlar sunmaktadır.

Tüm bu kamu diplomasisi tekniklerinin amacı; ülkenin daha iyi tanıtılması (düşünceleri, imajları güncellemek, olumsuz düşüncelerin gözden geçirilmesini sağlamak, basmakalıp düşünceleri yıkmak, vs), ilgili ülkeye olan minnettarlığın artırılması (burslar, değişim programları, vs), yabancı toplumlarla temas kurularak turizmin teşvik edilmesi, ticari faaliyetlerin artırılması, eğitim veya staj için ilgili ülkenin tercih edilmesinin sağlanmasıdır.

¹³ BBC World Service, http://www.bbc.co.uk/worldservice/us/010920_afghanistan_transmissions.shtml (erişim 18 Eylül 2015)

Çin'in Kamu Diplomasisi

Uluslararası araştırmalar, gösterdiği ekonomik büyüme sebebiyle son dönemde uluslararası arenada adından en çok söz edilen ülkelerden biri haline gelen Çin'in, ülkeden ülkeye değişen farklı algılamalara sahip olduğunu göstermektedir.¹⁴ Dolayısıyla Çin, dış politika hedeflerine ulaşmak amacıyla hakkındaki ön yargıları yıkmak ve güven kazanmak için uluslararası arenada görünür olmaya, dış dünyaya güvenilir, işbirliğine yatkın, barışçıl ve gelişmiş bir ülke imajı vermeye çalışmaktadır. Bu nedenle kamu diplomasisi faaliyetlerini 2000'li yıllardan itibaren önemli ölçüde artırdığı dikkat çekmektedir.

Öncelikle belirtilmesi gereken, yumuşak güç gibi Batılı konseptlere dayanan ve büyük ölçüde demokratik sisteme sahip Batılı ülkelerin uygulamaları temel alınarak incelen kamu diplomasisi kavramı, Çin için yabancı bir kavramdır. Batı perspektifli kamu diplomasisi Çin için uygun değildir, zira Çin gerek kültürü gerekse siyasal sistemi gereği Batılı ülkelerden farklıdır. Bununla birlikte sergilediği emsalsiz büyüme neticesinde dünyanın ikinci büyük ekonomisi durumuna gelmesi ve ABD için en ciddi rakip konumuna yükselmesi, ancak aynı zamanda kişi başına düşen gelirin azlığı, sosyal, demografik ve ekolojik sorunlar nedeniyle hala gelişmekte olan bir ülke olması sebebiyle de farklı özelliklere sahiptir. Batı etkisindeki küresel ekonomik ve politik düzene entegre olmasına rağmen Çin'in uzun tarihinin yansıması olan köklü kültürü hem modern Çin toplumuna hem de karar alıcılarına ciddi anlamda nüfuz etmiş durumdadır. Öte yandan Pekin'in diplomatik stratejisinde önemli rol oynayan kamu diplomasisi siyasal sisteme ve kültüre adapte edilmeye çalışılmaktadır. Tüm bu unsurlar Çin'i, kamu diplomasisi uygulamaları incelemeye değer bir ülke haline getirirken onu Batılı ülkelerden ayrı ele almayı gerektirmektedir.

Çin kamu diplomasisinden ziyade dış propaganda (*wai xuan*) terimini tercih etmekte olup bu terim Batı'dakinin tersine olumsuz bir anlam içermemektedir. Bilgilendirme ve tanıtım aracılığıyla Çin'in yurtdışındaki imajını iyileştirme anlamında kullanılmaktadır. Çin'de kamu diplomasisi (*gonggong waijiao*) ve yumuşak güç (*ruan şili*) kavramları 1990'ların başında kullanılmaya başlanmış, fakat 2006'dan sonra bugünkü yaygınlığına ve görünürlüğüne erişmiştir. Bununla birlikte yumuşak gücün temelini oluşturan kalpleri ve zihinleri kazanma düşüncesi Çin'de 2000 yıllık bir geçmişe sahiptir. Ünlü Çinli stratejist Sun Tzu savaşmadan savaşı kazanmanın yollarının bulunmasının önemine vurgu yapmaktaydı. M.Ö. 372-298 yılları arasında yaşamış Konfüçyüsçü filozof Mengzi, "dünyayı elde etmek için bir yol var: eğer insanları elde ederseniz, dünyayı elde

¹⁴ World Public Opinion, www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/mr07/BBC_VIEWScountries_Mar07_pr.pdf (erişim 18 Eylül 2015)

edersiniz. İnsanları elde etmek için bir yol var: eğer kalplerini elde ederseniz, onları elde edersiniz. Kalpleri elde etmek için de bir yol var: istediğinizi onların da istemesini sağlayın, istemediğiniz şeylerden onların da uzak durmasını sağlayın”¹⁵ diyerek bugün yumuşak güç olarak kavramsallaştırılan güç biçimine atıfta bulunmuştur. M.S. 618-907 yılları arasında hüküm süren Tang Henadanlığı döneminde Çin’in ileri uygarlık düzeyi, yabancılara açıklığı ve merak uyandıran kültürü pek çok yabancı tüccar, asker ve temsilcinin ilgisini çekmiştir. Bu dönemde Çin sınırlarını tehdit eden düşmanlarla ittifak kurmak amacıyla gönderilen Çinli prensesler “diplomat gelinler” olarak adlandırılmaktadır.¹⁶ Ayrıca uzun süre Çin ipeği ve çayı yaygın olarak diğer devletlere yapılan iyi niyet ziyaretlerinde hediye olarak götürülmüştür.¹⁷

1930’lu yıllarda Amerikalı gazeteci Edgar Snow’un ülkedeki iç savaşı gözlemlene amaçlı gezisi, ülkeye yabancı gazeteci ve akademisyenlerin davet edilmesinin, böylece Çin’in tanıtılmasının önünü açmıştır. Gerçekleştirilen bu faaliyetler neticesinde Komünist Parti Amerika’ya karşı düşmanca bir tutum içerisinde olmadığı sinyallerini vermiş ve ilişkilerin normalleşmesine katkıda bulunmuştur. Mao’nun iktidara gelmesiyle propagandanın diplomasinin önüne geçmesi ve gerek vatandaşların gerekse gazetecilerin oldukça sınırlı bilgiye ulaşmasına izin verilmesi, Çin’in uluslararası imajı açısından olumsuz nitelikte olsa da Sovyetler Birliği ile yaşanan sürtüşme, durumun değişmesine neden olmuştur. ABD ile ilişkilerini normalleştirme kararı alan Çin yönetimi, Amerikan masa tenisi takımını ve birkaç gazeteciye ülkesine davet etmiş, akabinde Çin masa tenisi takımı ABD’yi ziyaret etmiştir. Ping-pong diplomasisi olarak adlandırılan bu süreç ikili ilişkilerin önünü açmıştır. Soğuk Savaş’ın bitimiyle imajını düzeltmek ve yeni dünya düzeninde yerini almak isteyen Çin, dünyanın önde gelen hakla ilişkiler şirketlerinden *Hill and Knowlton* ile anlaşmıştır.¹⁸ Ancak kamu diplomasisinin modern Çin devletinde bugünkü önemini kazanmaya başlaması 2001 yılından sonradır. 11 Eylül 2001’de ABD’ye yönelik saldırılar hiçbir devletin küresel güvenlik tehditlerinden muaf olmadığını ortaya koymuş ve insanların kalplerini ve akıllarını kazanma yeteneğinin ulusal güvenlikle olan bağlantısına işaret etmiştir.

¹⁵ Ingrid d’Hooghe, **China’s Public Diplomacy**, Brill Nijhoff, Boston, 2015, s. 94-95.

¹⁶ Hesarbani Anja Lejli, “Public Diplomacy of People’s Republic of China”, Sarajevo School of Science and Technology, 2011, s.5

¹⁷ Wen Jiabao, “See China in the Light of Her Development,” speech at the University of Cambridge, February 2009, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/zyjh/t536420.htm> (erişim 20 Eylül 2015)

¹⁸ “Hill-Knowlton strategies celebrates 30 years in China”, *Market Watch*, September 2014, <http://www.marketwatch.com/story/hillknowlton-strategies-celebrates-30-years-in-china-2014-09-10> (erişim 20 Eylül 2015)

2004 yılında Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Kamu Diplomasisi Departmanı kurulmuş ve yabancı halkların ilgi ve desteğinin kazanılmasının dış politika açısından önemine işaret edilmiştir.¹⁹ 2007 yılında 17. Ulusal Kongre'nin açılışında yaptığı konuşmada devlet başkanı Hu Jintao, kültürün halklar arasındaki birleştirici özelliğine vurgu yapmış ve Çin kültürünün yabancı halklarla Çin toplumu arasında köprü kurma amaçlı kullanılmasının öneminden söz etmiş ve Çin'in yumuşak gücünün artırılması gerektiğini dile getirmiştir.²⁰ Bu tarihten sonra farklı bakanlıklar kamu diplomasisi alanındaki faaliyetlerini artırmış (Kültür Bakanlığı kültür diplomasisi, Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi medya diplomasisi, Komünist Parti Uluslararası Departmanı partiler arası diplomasi, Çin Dil Eğitimi Ofisi eğitim diplomasisi alanında faaliyetlerini artırmıştır.) medya kamu diplomasisi kapsamında daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Öte yandan akademik anlamda yumuşak güç ve kamu diplomasisini ele alan çalışmalarında ciddi artış olmuştur.

Pek çok ülkede olduğu gibi Çin için de kamu diplomasisinin öncelikli amacı ülkenin dış politika hedeflerine hizmet edecek şekilde Çin'in uluslararası toplum nezdindeki imajını iyileştirmektir. Hükümet ve akademisyenlerin önemli kısmı uluslararası medyanın Çin'i kötü gösterdiğini ve imajını sarstığını düşünmekte, bu sebeple kamuoylarını etkilemenin elzem olduğuna dikkat çekmektedir.²¹ Pekin istikrarlı, güvenilir ve sorumlu bir ekonomik partner olduğu ve kendisinden korkulacak bir ortak olmadığı imajını vermeye çabalamaktadır. Bu bağlamda Çin yönetimi "barış içinde bir arada yaşama" ilkesine dayanan barışçıl bir dış politika takip ettiğini sürekli vurgulamaktadır. Öte yandan az gelişmiş ülkelere yardımda bulunarak, uluslararası barış koruma ve sağlama operasyonlarına destek vererek sorumlu ülke imajını sağlamlaştırmaktadır. Diğer taraftan Çin komünist yönetim biçimi sebebiyle ötekileştirilmemek için siyasal sisteminin ve politikalarının daha iyi anlaşılmasını arzu etmektedir. Yavaş ama köklü bir ekonomik dönüşüm geçiren ve zorlu aşamalardan geçen gelişmekte olan bir ülke imajını vermeye çalışmaktadır. Başka bir deyişle, Çinli liderlerden siyasal ve ekonomik anlamda radikal reformlar beklemenin ülkedeki istikrarı bozacağı ve halkın refahını düşüreceği algısının yerleştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca uzun bir tarihe ve köklü bir kültüre sahip eski bir uygarlık olarak saygı duyulması gereken bir mirasa sahip olduğu düşüncesi yerleştirilmeye çalışılmaktadır.

¹⁹ Yiwei Wang, "Public diplomacy and the rise of Chinese soft power", *Annals*, AAPSS, No.616, March 2008, s. 260.

²⁰ Konuşma tam metni için bkz. Hu Jintao at 17th Party Congress, October 15, 2007, http://news.xinhuanet.com/english/2007-10/24/content_6938749.htm.

²¹ Ingrid d'Hooghe, *op. cit.*, s.100

ABD’li araştırma merkezi Pew Research Center’in dünya çapında gerçekleştirdiği Çin hakkındaki görüşlere ilişkin araştırmalar sonucunda, ABD ve AB’nin büyük ülkelerinde Çin’e yönelik olumlu görüşlerin son yıllarda düşme eğiliminde olduğu, buna karşın Güney Kore, Endonezya gibi Asya-Pasifik ülkeleri ile Kenya ve Nijerya gibi Afrika ülkelerinde arttığı görülmektedir.²² Söz konusu Asya ve Afrika ülkelerinin çok boyutlu Çin dış politikası açısından önemi göz önüne alındığında bu olumlu algının ehemmiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Zira bu bölgeler Çin’in nüfuzunu Batı karşısında iyiden iyiye hissettirdiği coğrafyalardır.

Çin’in uluslararası alanda arzu ettiği imajı yayması ve kendisi hakkında olumlu düşünceler yerleştirmesi, ekonomik gelişimini sürdürebileceği güvenlik ortamının sağlanması, Asya-Pasifik bölgesindeki etkinliğini artırması, ABD ve müttefikleriyle bölgesel rekabette elinin güçlenmesi, Tayvan’ın izole edilmesi, Çin’in artan askeri gücünün tehdit olarak görülmemesi gibi dış politika hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıracaktır. Bu amaçla kamu diplomasisini diplomasi stratejisinde başat konuma yükselten Çin’in bu stratejiyi yürütebilmede elinin güçsüz olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Çin’in Kamu Diplomasisi Araç ve Teknikleri

Çin, ekonomik gelişimini sürdürebilmek için gereken hammadde ve enerjiye güvenle ulaşabilmek için barışçıl ve istikrarlı bir uluslararası ortama ihtiyaç duymakta, dolayısıyla çatışmaların önlenmesi ve çok kutupluluğun sağlanması için çaba sarf etmektedir. Bu nedenle de “Barış içinde bir arada yaşama” ilkesine dayanan barışçıl bir dış politika takip etmektedir. “Barış içinde bir arada yaşama” ilkesi beş temaya vurgu yapmaktadır: diğer ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüklerine saygı, mütekabiliyete dayalı olarak saldırmazlık, başka devletlerin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda. Bu ilkeler, hem Çin’in revizyonist politika izlemeyeceği ve askeri gücü ön planda tutmayacağını vurularken hem de az gelişmiş ülkelere iç işlerine karışmayacak ve karşılıklı fayda temelli politikalar yürütecek bir ekonomik partner olduğu mesajını vermektedir.

Çin’in ekonomik yükselişi özellikle Batı’da kaygılara yol açarken farklı ülkelerden de takdir kazanıp model haline gelmiştir. Daha da önemlisi Çin, uluslararası düzene uygun biçimde kalkınma yolları arayan devletlere bağımsızlıklarını koruyarak kendi siyasi seçimleri çerçevesinde kalkınabileceklerini gösteren bir örnek teşkil etmektedir. Gazeteci Robert Kaplan, bu durumu “bazen

²² *Ibid.*, s. 338.

otokrasi özgürlük üretir” şeklinde özetlemektedir.²³ Siyasi özgürlüğe sahip olmadan ekonomik özgürlüğe sahip olunacağını gösteren Çin tarzı kalkınma modelinin pek çok ülke için örnek teşkil ettiğini belirten Joshua Cooper Ramo, Pekin Konsensüsü’nün Washington Konsensüsü’nün önüne geçtiğini ifade etmektedir.²⁴ Güney Asya, Orta Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri bu modele ilgi göstermekte gecikmemiştir.

Diğer taraftan artan ekonomik gücü Çin’in dış yardım anlamında önemli bir donör ülke haline gelmesini sağlamıştır. Örneğin, 2003 yılında 1.5 milyar dolar olan Afrika’ya yönelik dış yardım 2006 yılında 27.5 milyar dolara yükselmiştir.²⁵ Ayrıca Pekin 2002 yılında Afganistan’daki yeniden inşa faaliyetlerine 150 milyar dolarlık, 2005 yılında da Hint Okyanusu’ndaki tsunamiden zarar gören ülkelere 83 milyar dolarlık yardımda bulunmuştur.²⁶

Çin’in başlıca kamu diplomasisi kaynaklarından bir diğeri kültürüdür. Tarihi, mutfağı, müziği, sanat eserleri, geleneksel sporları, Çin astrolojisi, geleneksel Çin tıbbı, akupunktur, Konfüçyus öğretisi gibi kültürel unsurlar ülkenin çekiciliğini artırmakta ve kamu diplomasisi faaliyetlerinin yürütülmesini kolaylaştırmaktadır.

Ayrıca dünyanın farklı ülkelerine yayılmış Çin diasporası da kamu diplomasi açısından önem taşımaktadır. Pekin, özellikle *Huaren* denilen, son 150 yılda Çin’den Güneydoğu Asya ülkelerine göç etmiş ama Çin’le hala bağı olan Çin kökenli nüfus ile tarihi ve kültürel bağlarını güçlü tutmaya çalışmaktadır. Güneydoğu Asya ülkelerinde yaşayan Çin diasporası, Singapur nüfusunun % 78’ini, Malezya’nın % 30’unu, Brunei’nin % 15’ini, Tayland’ın % 10’unu, Endonezya’nın % 4’ünü oluşturmaktadır.²⁷

Çin’in kamu diplomasisi tekniklerini ne şekilde kullandığına bakıldığında, öncelikle dinleme konusunda başarılı olduğu görülmektedir. Devletin resmi açıklamaları incelendiğinde Çin’in kendisi hakkındaki olumsuz duygu ve düşünceleri yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Çin yabancı kamuoylarının kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla anket ve kamuoyu araştırmalarından yararlanmaktadır. Örneğin, 2005’ten beri Japonya’daki mevkidaşlarıyla

²³ Robert Kaplan, “Sometimes, Autocracy Breeds Freedom”, **New York Times**, 28 Haziran 1998

²⁴ Joshua Cooper Ramo, **Beijing Consensus**, London, Foreign Policy Center, May 2004, s.3-4.

²⁵ Zhao Kejin, “The Motivation behind China’s Public Diplomacy”, **The Chinese Journal of International Politics**, Vol.8, No.2, 2015, s.176.

²⁶ Laurent Delcourt, “La Chine en Afrique: avantages ou inconvénients pour le développement?”, **Centre Tricontinental**, Avril 2008.

²⁷ Ying Qing Qiao, Lijuan Yin et Pierre Simon, “La diaspora chinoise” Bkz. dcf.blogspot.com/list/analyse/diaspora_chinoise.ppt (erişim 22 Eylül 2015)

karşılıklı algı anketleri düzenlemektedir. 2007 yılında Çin astrolojisine göre Domuz Yılı kutlandığında, bu kapsamdaki faaliyetlerin Müslüman dünyada tepki doğurup doğurmadığı üzerinde özellikle durulmuştur. Öte yandan dinleme tekniğinde ehemmiyet taşıyan elçilik ve konsolosluk ağları hususunda da Çin elini güçlendirmekte, diplomatların kariyerlerini uzmanlaştıkları coğrafyalarda tamamlamaları teşvik edilmekte, olumlu intiba bırakılmak istenen hedef ülkelere en iyi öğrenciler gönderilmektedir.

Savunma konusunda hem liderlerin söylemleri ve ilgili makaleler *Xinhua* devlet ajansında yer almakta hem de Batı tipi basın konferansları düzenlenmektedir. Öte yandan Çin'in yabancı medyaya hitap etme yeteneği artırılmaya çalışılmaktadır. Örneğin, 2004 yılında Pekin'deki gazeteci buluşmasında ilgili bakanlık ve komisyonların sözcülerinin isim ve telefonları verilerek gerektiğinde iletişime geçilebileceği ifade edilmiştir.²⁸ Savunma tekniğinde kullanılan bir diğer araç *People's Daily* gazetesinin yurtdışında yayımlanan İngilizce versiyonu ve çeşitli İngilizce web siteleridir.

Kültürel diplomasi hususunda Çin oldukça aktiftir. Çin kültür yılı etkinlikleri, sanat gösterileri, film gösterimleri, konserler, sergiler, Pekin Olimpiyatları ve Şanghai Expo gibi büyük ölçekli etkinliklerin yanı sıra Bruce Lee, Jet Li, Gang Li, Zhang Ziyi gibi oyuncular, besteci Tan Dun ve piyanist Lang Lang, Edebiyat Nobel Ödülünü kazanan Gao Xinjian, ressam Fang Lijun ve basketbolcu Yao Ming tüm dünyada tanınmaktadır. Çin diline ve kültürüne artan ilgiden yararlanan Hanban (Yabancı dil olarak Çince eğitiminden sorumlu Çin Ulusal Ofisi) pek çok ülkede Konfüçyüs Enstitüsü ve Konfüçyüs Koleji kurmuştur. 2007 yılında 46'sı Asya, 26'sı Kuzey Amerika, 6'sı Afrika ve 4'ü Okyanusya'da olmak üzere 128 Konfüçyüs Enstitüsü bulunmaktayken bu sayı 2010 itibarıyla 200'ün üzerine çıkmıştır.²⁹ Yabancı öğrencilerin daha kolay iş bularak Çin'de kalabilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Değişim diplomasisi hususunda da önemli atılımlar gerçekleştirilmiş, yalnızca Batılı devletlerle değil Asya-Pasifik, Afrika ve Latin Amerika ülkeleriyle öğrenci değişim anlaşmaları imzalanmış, bursların miktarı artırılmıştır. 2011 yılında Çin'deki çeşitli üniversitelerde eğitim alan yabancı öğrencilerin sayısı 287.000 olarak belirtilmiştir. (Güney Kore, ABD, Japonya, Tayland ve

²⁸ "China makes public name of government spokespersons for the first time", *Xinhua*, 28 Aralık 2004.

²⁹ Ingrid d'Hooghe, "The rise of China's public diplomacy", *Netherlands Institute of International Relations*, July 2007, s.29.

Rusya'dan gelen öğrenciler çoğunluğu oluşturmaktadır.)³⁰ Ayrıca hedef ülkelerdeki aydın ve kanat liderlerinin Çin'i ziyaret ederek görüş alışverişinde bulunmasını kolaylaştıran başlıca platformlardan Çin Yabancı Ülkelerle Dostluk Geliştirme Derneği desteklenmektedir.

Uluslararası yayıncılık alanında *Xinhua*, *Çin Devlet Televizyonu (CCTV)*, *China Radio International*, *China Daily* öne çıkan medya kurumlarıdır. *Xinhua* dünya çapında 13.000 çalışanı ve Çin'de 40'ın üzerinde bulunan ofisleriyle ülkenin en büyük medya organizasyonudur. 2009 yılından beri İngilizce yayın yapmaktadır. Çin Devlet Televizyonu, 200 yılında *CCTV International* adıyla 7 gün 24 saat İngilizce yayın yapan bir kanal kurmuştur. Daha sonra yayın dillerini çeşitlendiren kanal 2010 itibariyle *CCTV News* olarak adlandırılmaktadır. 1941 yılında kurulmuş olan *China Radio International* ise 58 dilde yayın yapmaktadır. Radyonun 117 tane uluslararası FM ortağı ve Asya, Afrika, Kuzey Amerika, Avrupa ve Avustralya'da da 32 AM radyo ortağı bulunmaktadır.³¹ 1981 yılında kurulan *China Daily*, 2009 yılında New York'ta İngilizce yayıma başlamıştır. Geleneksel medyanın yanında Çin, interneti de etkili bir biçimde kamu diplomasisi aracı olarak kullanmaktadır. Çin hakkında farklı dillerde bilgiler sunan resmi web siteleri yanı sıra sosyal medyadan da aktif şekilde yararlanılmaktadır.

Özetle Pekin'in kamu diplomasisi faaliyetleri 2008 Yaz Olimpiyatları gibi kısa dönemli etkinliklerden Konfüçyus Enstitülerinin uzun dönemli programlarına kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Ancak Çin'in kendine has sosyopolitik yapısı sebebiyle uyguladığı kamu diplomasisi de farklı özellikler içermektedir. Çin'de kamu diplomasisininin daha çok devlet tarafından ve hiyerarşik şekilde yürütülmesi temel farklılıklardan biridir.

Bu devletin otoriter bir yönetim biçimine sahip olması sadece farklılık yaratmamakta, aynı zamanda Çin'in yabancı kamuoylarını, bilhassa demokratik ülke halklarını, etkileme potansiyelini azaltmaktadır. Ayrıca Çin'in otoriter yönetime sahip ülkelerle kurduğu sıkı ticari ve siyasi ilişkiler de bu anlamda olumsuz intiba bırakmaktadır. Örneğin, 2004 yılında Batılı ülkelerin Darfur sorunu nedeniyle Sudan'a uyguladığı yaptırımlara rağmen Çin, toplam petrol ithalatının %5'ini bu ülkeden sağlayarak mevcut yönetime dolaylı da olsa des-

³⁰ Project Atlas, China, <http://www.iie.org/Services/Project-Atlas/China/International-Students-In-China> (erişim 22 Eylül 2015)

³¹ Shi Li, "Propagating China to the World: Public Diplomacy through the Media Strategy in the Age of Globalization", **GNOVIS**, 2013, <http://www.gnovisjournal.org/2013/04/26/propagating-china-to-the-world-chinas-public-diplomacy-through-media-strategy-in-the-age-of-globalization/> (erişim 23 Eylül 2015)

tek vermiştir.³² Öte yandan Tayvan sorunu ile ilgili olarak Çin'in gerektiğinde güç kullanmaktan çekinmeyeceğine ilişkin açıklamaları, Tibet ve Sincan Uygur Bölgesi'ndeki insan hakları, ihlalleri uluslararası toplumun tepkisine neden olmaktadır. Bunun dışında Çin'in çevre güvenliği konusunda yeterli hassasiyeti göstermemesi ve işçi hakları ve iş güvenliği hususunda hala ciddi eksikliklerin bulunması da yabancı medyada yer bulmaktadır. Tüm bu unsurlar Pekin'in belli bir stratejik çerçevede ve titizlikle yürütmeye çalıştığı kamu diplomasisi faaliyetlerinin etkisini sınırlandırmaktadır.

Sonuç

Gerçekleştirdiği emsalsiz büyüme, artan siyasi ve askeri gücü, yönetim biçimi ve farklı kültürü uluslararası kamuoyunda Çin'e karşı hem merak hem hayranlık hem de endişe beslenmesine neden olmaktadır. Çin bu hayranlık ve merakı, başta ekonomik olmak üzere ilişkilerini geliştirerek, dış politika amaçları doğrultusunda kullanma amacındadır. Endişe ve önyargıları ise ortadan kaldırmaya hedeflemektedir.

Yerleşmiş önyargıları, kalıplaşmış düşünceleri bertaraf etmek ve değiştirmek oldukça zor ve uzun zaman gerektiren bir süreçtir. Bu amaçla atılacak adımların önceden iyi değerlendirilmiş ve kurgulanmış bir strateji çerçevesinde atılması ve bu adımların sonuçlarının ancak uzun vadede görülebileceği gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çin'in uyguladığı kültürel diplomasi, değişim diplomasisi ve uluslararası yayıncılık gibi teknikler bu gerçeğin farkında olduğunu ve uzun vadeli bir kamu diplomasisi stratejisi izlediğinin sinyallerini vermektedir. Bilindiği üzere hakkında olumlu kanaatler bulunan, hayranlık uyandıran ve izlenecek model teşkil eden ülkelerin sahip oldukları bu yumuşak güç, dış politika hedeflerine daha kolay ve daha az maliyetle ulaşmalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akçadağ, Emine, "Türkiye'de ve dünyada kamu diplomasisi", Kamu Diplomasisi Enstitüsü, TASAM, 2009, <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/emineakcadag.pdf> (erişim 18 Eylül 2015)

Akçadağ, Emine, "Yükselen Çin'in Yükselen Kamu Diplomasisi", Kamu Diplomasisi, Abdullah Özkan, Tuğçe Ersoy (ed.), İstanbul, TASAM Yayınları, 2012, p.179-187.

Bailey, Thomas A., *The Art of Diplomacy: The American Experience*, Appleton, New York, 1968.

BBC World Service,

³² Abraham McLaughlin, "A Rising China Counters US Clout in Africa", **Christian Science Monitor**, March 2005.

- http://www.bbc.co.uk/worldservice/us/010920_afghanistan_transmissions.shtml (erişim 18 Eylül 2015)
- Bustelo, Pablo (2005), "China's Emergence: Threat or "Peaceful Rise ?", Elcano Royal Institute, No.135, 2005.
- "China makes public name of government spokespersons for the first time", Xinhua, 28 Aralık 2004.
- Cull, Nicolas, *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, Figueroa Press, Los Angeles, 2009.
- d'Hooghe, Ingrid "The rise of China's public diplomacy", Netherlands Institute of International Relations, July 2007.
- d'Hooghe, Ingrid, *China's Public Diplomacy*, Brill Nijhoff, Boston, 2015.
- Delcourt, Laurent, "La Chine en Afrique: avantages ou inconvénients pour le développement?", Centre Tricontinental, Avril 2008.
- Gill, Bates, and Huang, Yanzhong, "Sources and Limits of Chinese "Soft Power", *Survival*, Vol. 48, No.2, p.17-36.
- "Hill-Knowlton strategies celebrates 30 years in China", *Market Watch*, September 2014.
- Jönsson, Christer and Hall, Martin, *Essence of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.
- Kaplan, Robert, "Sometimes, Autocracy Breeds Freedom", *New York Times*, 28 Haziran 1998.
- Kejin, Zhao, "The Motivation behind China's Public Diplomacy", *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 8, No. 2, 2015, p.1-30.
- Lejli, Hessarban Anja, "Public Diplomacy of People's Republic of China", Sarajevo School of Science and Technology, 2011.
- Li, Shi, "Propagating China to the World: Public Diplomacy through the Media Strategy in the Age of Globalization", GNOVIS, 2013.
- Malone, Gifford, *Political Advocacy and Cultural Communications: Organising the Nation's Public Diplomacy*, University of America Press, Lanheim, 1988.
- Mclaughlin, Abraham, "A Rising China Counters US Clout in Africa", *Christian Science Monitor*, March 2005.
- Nye, Joseph, *The Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011.
- Nye, Joseph, *Yumuşak Güç*, Elips Kitap, Ankara, 2005.
- Ramo, Joshua Cooper, *Beijing Consensus*, London, Foreign Policy Center, May 2004.
- Rugh, William, "Introduction", *Engaging the Arabs and Islamic Worlds through Public Diplomacy*, William Rugh (ed.), The Public Diplomacy Council, 2004.
- Snow, Nancy and Taylor, Phillip M., *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, New York, Routledge, 2009.
- Tuch, Hans, *Communicating with the World: US Public Diplomacy Overseas*, ST Martin's Press, New York, 1993.
- Tuncer, Hüner, *Diplomasinin Evrimi: Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

Wang, Yiwei, “Public diplomacy and the rise of Chinese soft power”, *Annals, AAPSS*, No.616, March 2008, s. 257-273.

What is Public Diplomacy?, The Edward R. Morrow Center of Public Diplomacy, Bkz. fletcher.tufts.edu/murrow/public-diplomacy.html (erişim 15 Eylül 2015)

World Public Opinion,
www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/mr07/BBC_ViewsCountries_Mar07_pr.pdf
(erişim 18 Eylül 2015)

ÇİN'İN 2015 SAVUNMA STRATEJİSİ BAĞLAMINDA ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YENİ DENGE ARAYIŞLARI

Arş. Gör. Engin KOÇ

(Dicle Univ.)

Abstract

China is the second oil consumer country in the world as a follower of USA. Up to 1993, China had been oil exporter, but oil and other energy resources have been insufficient by increasing its share in world trade. Also, China has to persist production for sustainable development and keeping its place in world trade. China needs energy resources for sustainable production and stable export policies. Accessing energy resources is the main priority in agenda of Chinese foreign policy. Due to its energy resources and geopolitical location, Middle East has a crucial significance for China's needs. China considers all sides in a roundtable debates as an instrument and conducts a cautious diplomacy by non intervening domestic affairs of states for easy access to energy resources. For decreasing costs in importing oil and natural gas from Middle East, China arranges armament agreements with oil exporter Middle Eastern states. In this paper, China's increasing position in region, obstacles for its interest and counter policies will be studied with regards to energy policies in Middle East.

Keywords: China, Middle East, Oil, Energy Resources, Arms Sales

Özet

Asya Pasifik bölgesi başta olmak üzere dünyanın diğer stratejik hakimiyet alanlarında son dönemde yaşanan ABD-Çin ilişkilerindeki gerginlikler her iki ülkenin birbirlerine karşı savunma ve güvenlik politikalarını gözden geçirmelerine sebep olmuştur. Asya Pasifik bölgesinde Çin'in nüfuzunun artarak devam etmesi ABD ve başta Japonya olmak üzere müttefiklerini endişeye sokarak 2015 yılında ABD'nin Japonya ile ortak savunma ve güvenlik politikaları geliştirmesini netice vermiştir. Çin, bölgede yaşanan bu gelişmelere tepkisini 26 Mayıs 2015 tarihinde Çin'in Ulusal Savunma Bakanlığı Dış Bürosu tarafından yayımlanan White Paper olarak adlandırılan Savunma Strateji Belgesi ile ifade etmiştir. Çin mezkur belge ile hayat alanı olarak belirlediği jeostratejik bölgeler başta olmak üzere ulusal çıkarları bulunduğu dünyadaki bütün coğrafyalarda askeri anlamda klasik savunmadan taarruz niteliğine sahip aktif savunmaya geçtiğini dünyaya duyurmuştur. Çin, 1998 yılından beri yayınladığı savunma stratejileri belgelerinden hiçbirinde aktif savunma olarak nitelenebilecek güven-

lik paradigmalarına yer vermemiştir. Çin'in 2015 yılında yayınladığı mezkur belgede ise Çin'in askeri stratejisinde yaşanan köklü değişimi göstermektedir. Çin'in savunma politikasında bu değişimi gerçekleştir-mesinin arkasında yatan en önemli nedenlere bakıldığında; Asya Pasifik bölgesinde yaşanan güç dengesi ilişkileri bağlamında ABD'nin de desteği ile askeri bir güce dönüşmesi mümkün olan Japonya'dan Çin ve diğer bölge ülkelerinin güvensizlik algılaması başta olmak üzere Çin'in hayat alanı olarak görülen Güney Çin Denizinde inşa etmekte olduğu yapay adalardaki inşa edilmeye çalışılan stratejik limanların tamamlanması ve korunmasıdır. Bu çalışmada Çin-Japonya, Çin-ABD ilişkilerinin iniş çıkışları açıklanarak, Çin-ABD ilişkilerinde yaşanan güç dengesi bağlamında Çin'in 2015 savunma stratejisi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çin, ABD, Japonya, Savunma Stratejisi, White Paper, Asya Pasifik

Giriş

Morgenthau uluslararası ilişkiler disiplininde siyasal gerçeklik açısından gücü, uluslararası ilişkilerin temel mücadele aracı olarak tanımlar. Ulusal gücün unsurlarını nicel (coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri güç ve nüfus) ve nitel (ulusal karakter, ulusal moral, diplomasi yöntemi ve hükümetin niteliği) olarak ikiye ayıran Morgenthau güç dengesinin güçlü devletlerin yer aldığı konsensüsün uluslararası toplumda barışı korumanın en etkin yolu olduğu görüşündedir.¹ Güç dengesi (Balance of Power) 15 y.y. ve 16. y.y. Avrupa'nın başat gücü (Dominant Power) olmak isteyen devletlerarasındaki siyasi rekabette ortaya çıkmıştır. Güç dengesi; gücün birbirinden farklı devletlerarasında paylaşıldığı bir denge (balance) olarak tanımlanabilir. Uluslararası ilişkilerdeki bu denge kavramı; bir devletin diğerlerine nazaran üstün duruma geçmesine karşılık olarak bağımsızlıklarını kaybetmek istemeyen devletler güçlü devlete karşı koalisyon kurması olarak açıklanabilir.² Güç dengesi aynı zamanda uluslararası politikada iki veya daha fazla aktör devletlerin güçlerini arttırma konusunda arasında bir siyasi dengenin bulunmasını ifade etmektedir.³ Bu mücadeleden galip olarak hegemon güç çıkmaktadır. Daha sonra hegemon olan gücün karşısına çıkan rakip güç arasında ortaya çıkan bir savaş ile uluslararası sistem yeniden şekillenmektedir. Tarihsel anlamda en güncel örnek olarak İngiltere'nin

¹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 6 b, MKM Yayınları, Bursa, 2010, ss. 185-186.

² Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e**, 18 b., İmge Yayınevi, Ankara, 2009, ss. 103-104.

³ Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, AlfaYayınları, Bursa, 2004, s. 43.

hegemonyasına meydan okuyan Almanya, küresel liderliğin her iki ülkenin olağan üstü güç kaybından dolayı Amerika Birleşik Devletlerine (ABD) geçmesini sağlayarak ABD hegemon güç olmuştur. ABD'nin günümüzdeki bütün dünyadaki güç ve kontrolü kabul edilmekle birlikte, hegemon güç mevcut konumunu muhafaza edemediği, çünkü bu konumunu muhafaza etmek için olağan üstü güç harcayarak zayıflayacağı ve kendisine bir meydan okuyan güç ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir.⁴ Güç dengesini Çin için yorumlamaya çalıştığımızda Çin, uluslararası ilişkilerde hegemonya veya üstünlük arayışında olmak ile birlikte yeni bir uluslararası politik ve ekonomik düzen arayışını savunmaktadır.⁵ Çin'in arzu ettiği uluslararası düzen ülkelerin iç işlerine müdahale etmemeyi, sisteme tek bir ülkenin hegemon olmamasını, barış içerisinde birlikte yaşamayı taahhüt etmektedir.

Çin, geçmişte komşusu Japonya'nın Doğu Asya'da kurmuş olduğu hegemonya, günümüzde ise ABD'nin sahip olduğu mevcut küresel hegemonya Çin'in güvenlik endişesi duymasına neden olurken aynı zamanda Çin'in hegemonyasız uluslararası düzen söyleminin temel nedenini de ortaya koymaktadır. Bu çalışmamızda Çin'in uluslararası ilişkilerde denge arayışını ABD, Rusya ve Japonya ile ilişkileri bağlamında analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışmamızın sonunda Çin'in 2015 Savunma Stratejisi açıklanarak, Çin'in bu düzeni sağlamada veya kendi çıkarlarını korumada hangi yeni askeri tedbirlere başvuracağı irdelenmiştir.

Soğuk Savaş Sürecinde Çin'in Paradoksal Denge Arayışları

II. Dünya Savaşında ABD'nin Asya Pasifik bölgesinde temel endişe kaynağı olan Japonya idi ve onun ile mücadele etmesi gerekmekteydi. Bu amaç ile Japonlardan çok çekmiş olan ve oldukça istikrarsız bir görüntü arz eden Çin, Çan Kay Şek'in antikomünist tutumunun da etkisi ile ABD tarafından işbirliği kurulacak bir müttefik olarak görülmüştür.⁶ ABD'ye yakın Milliyetçi Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) üyeliği 1945 yılında kabul edilmek ile birlikte 1949 yılında milliyetçiler, komünistler tarafından iç savaş neticesinde yenilerek Tayvan'a kaçmak zorunda kalmıştır. ABD'nin Japonya'yı işgal etmesi ile birlikte Çin'de yaşanan Komünist devrim, düşman Japonya'nın algısını giderek müttefik Japonya olacak şekilde değişimine katkı sağlamıştır.

⁴ İlhan Uzgel, "Hegemon Güç", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar: 1919-1980**, Cilt I, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 31.

⁵ Zheng Bijian, "China's "Peaceful Rise" to Great-Power Status", **Foreign Affairs**, September/October, 2005, p. 24.

⁶ Ahmet Ateş, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Asya", **Tuic Akademi**, 11 Ekim 2011, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/diger/2228> (E.T. 26.06.2015)

Çin-ABD ilişkileri 1950-1970 arası dönemde daha çok çift kutuplu dünyanın empoze ettiği rasyonaliteden uzak düşmanca ilişkilerin olduğu bir dönemi yansıtmaktadır. ABD, Komünist bloğu çevrelemek için diplomasi dışı çevreleme yöntemlerini kullanmıştır bu da ABD'ye güç kaybettirirken blok lideri olan ülkeler ile diplomatik çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur.⁷ Soğuk Savaşın ilk sıcak savaşı Kore topraklarında ABD ve müttefiklerinin Güney Kore, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve müttefikleri olan diğer kutbun ise Kuzey Kore'yi desteklediği Kore Savaşı olmuştur. SSCB'nin o dönem en güçlü müttefikleri olan Çin, Kore Savaşı'na çok sayıda asker göndererek Kore yarım adasının tamamını ABD ve müttefiklerin eline geçmemesini sağlandığı için bu savaşı Çin açısından zafer olarak telakki edilmiştir.⁸

Tayvan Sorununa gelince, 1950-1970 arası dönemde milliyetçi Taipei ile Komünist Pekin'i çatışmaya getiren temel olgu her iki tarafında Çin mirasının halefi olarak kendilerini tanımlamaları olmuştur. Bu çatışmaların ABD-Çin arasında da sıcak çatışmaya sebep olabilirdi ama Çin'in temkinli politikaları bunu engelledi.⁹ Tayvan Sorunu 1949 yılından beri Çin ve ABD arasında en kompleks ilişkilerin başında gelmektedir. Çin, 60 yıldır Tayvan'ı kendi hakimiyetine almaya çalışmakta ise de bunu başaramamıştır. 1972 yılında Çin ile diplomatik ilişkilerini başlatan ABD, Tayvan'daki askeri gücünü giderek azaltırken, Tayvan'ın Çin'in parçası olduğunu ifade etmekle birlikte 1979 yılında Tayvan ile gayri resmi ilişkilerini sürdürerek Tayvan'ı tamamen Çin'in eline teslim etmek istememektedir.¹⁰ ABD dış politikasında 1970'lere doğru ortaya çıkan bir takım faktörler ve Nixon 1968 yılında başkanlık görevine gelmeden önce Çin ile ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiği konusunda bir dizi açıklamalarda bulunması ABD-Çin ilişkilerinde yeni bir dönemin başlayacağını göstermiştir. Göreve geldikten sonra Çin ile ilişkileri yumuşatıp SSCB'ye karşı ortak politikalar üretme amacı duyan Nixon, Çin ile aradaki buzları eritip Çin-SSCB ihtilafından faydalanmak istemiştir.

ABD ve Çin arasındaki ilişkilerde güvensizliğe neden olan diğer bir sorun ise her iki devletin Tayvan gibi Tibet konusuna bakışıdır. Çin, Tibet'in uzun yıllardan beri Çin'in doğal sınırları içerisinde olduğunu, Çin'in Tibet bölgesine

⁷ Cenap Çakmak, "Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin ilişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite", **Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik**, Ed. Çakmak ve diğerleri, Nobel Yayınevi, Ankara, 2011, s. 129.

⁸ Jeffrey N. Wasserstrom, **21. Yüzyılda Çin**, Çev. Hür Güldü, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.85.

⁹ Ibid., s. 169.

¹⁰ Susan V. Lawrence, "U.S.-China Relations: An Overview of Policy Issues", **CRS Report for Congress**, 01 August 2013, s. 28.

çok değerli yatırımlar yaptığını buna karşı Tibetlilerin (Dalai Lama önderliğinde) Çin'in ulusal bütünlüğünü yıkıcı girişimlerde bulunduğunu iddia etmektedirler. ABD ise, Tibetlileri İngilizlere karşı bağımsızlık ihtilalını başlatan Amerikalılara benzeterek, Tibetlilerin özgürlükleri Çin tarafından sömürül-düğünü düşünmektedir.¹¹

Çin ve Sovyetler Birliği dünyanın en uzun sınır komşularını oluşturmaktadır. 2 Mart 1969 yılında Sovyet-Çin'in Ussuri Nehri üzerinde yer alan birkaç bölge ve Damanskii adasında çıkan sınır anlaşmazlığı iki ülkeyi yedi ay kadar sürecek bir savaşa sokmuştur.¹² Sovyet-Çin çatışmasında diğer bir konu ise bu savaşın nükleer bir savaşı körükleyerek dünyayı bir felakete sürüklemesi olmuştur. Sovyetlerin Çin'e nükleer bir saldırısı düzenlemesi karşısında Washington'un da Çin'in yanında duracağını belirtmesi Sovyetlerin hızını yavaşlatmak ile kalmayarak ABD-Çin ilişkilerinin gelişmesini de sağlamıştır.¹³ Haziran 1969'da Nixon'un Guam adasına yapmış olduğu ziyaret akabinde ABD'nin müttefiklerini korumak amacı ile kara savaşına girmeyeceğini belirtmiştir.¹⁴ Ayrıca, 1971 yılı sonuna kadar ABD'nin Vietnam'dan 200.000 askerini çekmesi bu sözü doğrulamıştır.¹⁵ Sovyet-Çin çatışması sonrasında gelişme potansiyeli taşıyan ABD-Çin diplomatik ilişkileri ABD'nin askeri olarak Çin'in yakın bölgelerinden çekilmesi iki ülke arasındaki buzları eriten önemli bir faktör olarak ta değerlendirilebilir.

1971 yılında Japonya'da yapılan Pin Pong Diplomasisi netice vererek ABD ile Çin resmi olarak birbirini kabul etmiştir. Çin'in ABD'ye yaklaşmasının birkaç nedeni olabilir. Bunlar; Çin'in büyük maliyet ödediği Kültür Devriminin başarısızlığı, Küba Krizi ve sınır çatışmaları ile bozulan SSCB ile ilişkiler ve Çin'in jeostratejik ve tarihi açıdan tehdit algıladığı Japonya'nın giderek bir ekonomik dev haline gelmesi, Çin'in ABD'ye yakınlaşmadan dünya finans piyasasına kolay giremeyeceğini bilmesi gibi faktörler Çin'i ABD'ye yakınlaştırmıştır.

¹¹ Waserstrom, op.cit., 162-164.

¹² Keith Suter, "1969 Russia and China – The War That did not Happen", <http://globaldirections.com/Articles/Global%20Politics/China-Russia.pdf> (E.T. 10.10.2015)

¹³ "USSR Planned Nuclear Attack on China in 1969", 13 May 2010, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/7720461/USSR-planned-nuclear-attack-on-China-in-1969.html> (E.T. 10.09.2015)

¹⁴ Diane K. Mauzy and Brian L. Job, "U.S. Policy in Southeast Asia: Limited Re-Engagement after Years of Being Neglected". *Asian Survey*, Vol. XLVII, No.4, July/August 2007, p.623

¹⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Dünyası Tarihi: 1914-1995**, 19 b., Timaş Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 611.

Nixon ile Mao'nun 1972'de karşılıklı görüşmesi ile başlayan ABD-Çin ilişkileri, 1976 yılında Mao'nun ölümü üzerine Çin Komünist Partisi (ÇKP) ve dolayısı ÇHC'nin başına geçen Deng Xiaoping, dış politikada devrim niteliğinde yenilikler getirmiştir. ABD ile ilişkiler normalleştirmek ile kalmayıp ABD-SSCB ilişkilerinin normalleşmesine de ciddi katkılar sunmuştur. Deng aynı zamanda Çini ekonomik anlamda dışa açarak Çin'in dünya piyasasında rahat ticaret yapabilmesini sağlamıştır.¹⁶ 1970'li yıllar ABD-Çin ilişkileri istikrarlı bir şekilde gelişirken Çin'in dış politikasında ABD en önemli yeri tutmaktaydı.¹⁷ 1979 SSCB'nin Afganistan işgali Çin'in bu durumdan güvensizlik duymasını sağlayarak ABD'ye daha çok yakınlaşmasını sağlamıştır.

Çin-SSCB ilişkilerinin güçlü olduğu 1962 yılına kadarki dönemde Çin'in savunma harcamalarını SSCB kaynaklı olurken, 1965 sonrasında ABD müttefiki Almanya, Fransa'ya yönelmiştir.¹⁸ 1971'den sonra artan ilişkiler ile birlikte ABD ve Çin bir dizi silah ticaret anlaşması imzalamıştır. Bu süreç 1989 yılına kadar devam edecek ve Çin, daha sonra tekrar Rus silahlarına ihtiyaç duyacaktır.

1989 Tiananmen Olayları, ABD-Çin İlişkilerinde Gerilme Sonun Başlangıcı

1989 Tiananmen'de halkın demokrasi, eşit haklar ve yolsuzluğun önlenmesine ilişkin taleplerini Çinli yetkililerinin silah kullanarak bastırması sonucu ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler Çin'in şiddet politikalarına tepki vermiştir. 1978 yılında ABD-Çin arasında imzalanan mevcut silah anlaşmaların tamamını askıya almıştır.¹⁹ ABD, Çin'i Tiananmen olayları ve bu olaya benzer meydana gelen olaylar ile insan haklarını ihlal ettiği tezi ile uluslararası kamuoyu nezdinde yıpratmaya çalışmıştır. Bu olayın yanında Çin'in Doğu Türkistan bölgesinde işlediği insan hakları suçları, Tibet'te uygulanan asimile politikaları²⁰ gibi Çin yönetiminin anti demokratik uygulamalarından kaynaklı insan hakları ihlalleri, Batılıların Çin'e karşı insan hakları ihlalleri konusunda eline güçlü kozlar vermesine sebep olmuştur.

ABD ve müttefikleri Tiananmen olaylarının aydınlatılması ve Çin'in reform talebinde bulunan halkını katlettiği suçunu üzerinden Çin'i yıpratmaya çalıştı.

¹⁶ Wasserstrom, op.cit, s. 108-109.

¹⁷ Ozan Örmeci, "21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi** No.29, Ağustos 2013, s. 7.

¹⁸ "TIV of arms exports to China, 1950-2014", **SIPRI**, [www.sipri.org: http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php](http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php) (E.T. 06 29, 2015)

¹⁹ Armaoğlu, op.cit., 802-803.

²⁰ Lawrence, op.cit., pp.46-49.

şırken Çin ise, Batı dünyasının Tiananmen üzerinden Çin'in iç işlerine müdahalede bulunmaya çalıştığı görüşü üzerinde durmaktadır.²¹ Sovyetler Birliği ise Çin'in Batı dünyası ile yaşadığı bu problemi fırsat bilerek Çin ile yakınlaşmaya çalışmıştır. Gorbaçov Çin'e olaylar devam ederken diplomatik bir seyahat düzenlemiş Batılıların Çin'in içişlerine karışmaması gerektiğini söylemiştir. 1960'lı yılların başlangıcında bozulan SSCB-Çin ilişkileri Tiananmen olayları neticesinde Çin'in Batı'dan maruz kaldığı tepki ile birlikte tekrardan ikili ilişkiler hızlı bir şekilde güçlendirilmiştir.

Soğuk Savaş Sonrası Çin-Rusya İlişkileri ve ABD'ye Yansımaları

Soğuk Savaş sonunda uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde büyük değişiklikler yaşandı. ABD'nin stratejik odağı Avrupa'dan global ekonomik büyümenin yaşandığı Asya'ya kaydı. Sovyetler yıkıldığından dolayı Çin, ABD'nin dış politikasında daha fazla önem verilen bir figüre döndü.²² Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin ile birlikte Rusya Federasyonu ve Fransa gibi devletler ABD tek kutupluluğuna karşı olduklarını birçok kez açıklamış bu da Çin'in uluslararası sistemi söylem düzeyinde eleştirisini yalnız kalmamasını sağlamıştır.²³ Soğuk Savaş sonrasında uluslararası politikada ABD'nin hegemon konuma gelmesi ile birlikte Çin, kendisini ABD'nin bir rakibi olarak gözükmemesine önem vermiş, bununla birlikte önüne çıkan politik fırsatları en rasyonel şekilde değerlendirmeyi de başarmıştır.²⁴ Bu dönemde Rusya-Çin ilişkileri hem rekabet hem de iş birliğinin olduğu kompleks bir görünüm arz etmiştir. Çin, Rusya ile sınır sorununu da çözerek kendilerine ortak noktada buluşacak birçok alan açmıştır. İki ülke ayrıca BM'nin kurumsal yapısına eleştiri ve Batılı anlamda demokrasi anlayışına karşı olma noktalarında buluşmaktadır. Rusya ve Çin aynı zamanda ABD'nin kendi yaşam alanlarında artan etkisi ve her iki ülkenin askeri ilişkilerinin hızlı artması iki ülkeyi daha güçlü bir şekilde birbirlerine yakınlaştırmaktadır.²⁵ İkili ilişkiler özellikle 1994 yılından sonra hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır kurulan stratejik ortaklık ilan edilmesi ile birlikte taraflar yaklaşık 100 yeni antlaşmayı imzalamıştır. 2000'den sonra Rusya, Çin'in silah ithalatın-

²¹ "Çin ile ABD Arasında Tiananmen Gerginliği", 06 Haziran 2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/79547/Cin_ile_ABD_arasinda__Tiananmen__gerginligi.html (E.T. 10.10.2015)

²² Khairul Akm Islam, "The Post Cold War U.S. - China Relations: Win-Win or Zero Sum Game" *Asian Affairs*, Vol. 28, No.2, April-June 2006, s. 24.

²³ Kutay Karaca, *Güç Olma Stratejisi Çin*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.17.

²⁴ Çakmak, op.cit., s.116.

²⁵ Kamer Kasım, "Rusya-Çin İlişkileri: Rekabet mi İş Birliği mi?", *Analist*, Kasım 2011, s. 47-48.

da en önemli ülke olmuştur.²⁶ 1990'lu yıllardan sonra Çin Rusya'nın yanında bölgesel ilişkilerini de normalleştirdi ve çok uluslu rejimler ile ikili ilişkiler başlattı. Ekonomik anlamda sisteme entegrasyonun sağlanması adına 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur.²⁷

Şangay İşbirliği Örgütü

1996 yılında Çin, Rusya, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından kurulmuştur. Kurucu üye ülkeler terörizm, radikal akımlar ve ayrılıkçı hareketlere karşı ortak güvenlik politikaları benimsemiştir. Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Çin'in gayretleri neticesinde kurulmuş olmak ile birlikte örgüt çerisinde iki devletin temel yaklaşımı oldukça farklıdır. Bir kere Rusya örgütte kendi etkisi altında olan Ortak (Kollektif) Güvenlik Antlaşması Örgütü (OGAÖ) ile askeri ilişkilerin gelişiminin sağlanmasına önem verirken, Çin ise, ŞİÖ'den beklentisi kendi ve bölge ülkelerinin mevcut iç güvenlik problemlerine karşın önlem alma inisiyatifinde bulunmaktadır.²⁸

Çin, Rusya ve ABD İlişkilerinin Günceli.

7 Mayıs 1999'da NATO uçakları Çin'in Belgrad Büyükelçiliği'ni bombalaması sonucu ABD- Çin ilişkileri tekrardan gerilmeye başlamıştır. Fakat Çin meselenin çok fazla üstüne gitmeyerek kapanmasını sağlamıştır.²⁹ Fakat Çin'in farklı kentlerinde toplanan kitlelerin oluşturduğu ve devlet yetkililerinde destek verdiği gösterilerde ABD karşıtlığı Çin'de daha da artmasını sağlamıştır.

Çin, sıra dışı ekonomik gelişme ve aktif diplomatik girişimleri ile hâlihazırda Doğu Asya'yı dönüştürmektedir. Gelecekte ise Çin bütün dünya'da daha etkin bir güç olup diğer bölgelerde de varlığını arttıracaktır³⁰ Özellikle 2010 yılında Japonya'yı geçerek dünyanın ikinci büyük ekonomisi olması Çin'in gelecekte de önemli bir güç olacağını göstergesi olmaktadır.³¹ Obama dönemi Çin-ABD ilişkileri başlangıçta Obama'nın Tayvan'a silah satımında bulunması, Çin'in terörist olarak nitelediği Tibetli Dalai Lama ile yapılan ikili görüşmeler

²⁶ Sina Kısacık, "1990 Sonrası Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri", 29 Haziran 2012, <http://politikaakademisi.org/1990-sonrasi-rusya-federasyonu-cin-halk-cumhuriyeti-iliskileri/> (E.T. 10.09.2015)

²⁷ Brantly Womack, "China and Future of Status Quo" **The Chinese Journal of International Politics**, Vol.8 No.2, 2015, s. 117.

²⁸ Kasım, op.cit., s. 48.

²⁹ Çakmak, op.cit., s. 146.

³⁰ John G. Ikenberry, "The Rise of China and the Future of the West: Can the Liberal System Survive?" **Foreign Affairs**, Vol.87 No.1, Jan-Feb 2008, s. 23.

³¹ Ceren Ergenç, Çin'in Yükselişi, ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı, **Uluslararası İlişkiler Giriş**, 3b., Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s. 631.

ve ABD askeri birliklerinin Çin'in yakın bölgelerinde yaptığı tatbikatlar ikili ilişkileri germektedir.³² Bunun yanında iki ülke arasında artan çok yönlü ekonomik ilişkiler, teknolojik ilişkiler, terörizmle mücadele, aşırılıklar ile mücadele ve diğer ortak politik hedefler her iki ülkenin kazanımlarını arttırarak aradaki diğer diplomatik problemlerin olduğundan küçük gözükmelerini sağlamaktadır.

İkili ilişkilerde önemli diğer bir konu ise, Güney Çin Denizidir. Bölge sahip olduğu stratejik konum yanında doğal gaz, petrol kaynakları ve uluslararası deniz ticaret yolu ile yeryüzünün en stratejik ve çatışmaya elverişli bölgelerinden birini oluşturmaktadır. Bölgede olası bir çatışma ardından uluslararası ticaretin bloke edilmesi sadece bölge ülkelerini değil bölgeden uzak ola ABD ve AB ülkelerini de ilgilendirmektedir. Çin ise ABD ve diğer ülkelerin bölge sorunlarına müdahil olmasını hoş karşılamamaktadır.³³ Washington yönetiminin Çin'in yükselişini durdurma veya yavaşlatma adına dış politikasındaki öncelikleri revize etmiştir. Bu doğrultuda ABD, Orta Doğu'da ki askeri birliklerini fiilen giderek bölgeden çekmek istemekte, bölge ülkelerine ise kendi başlarının çaresine bakması gerektiği izlenimi verilmiştir.³⁴ ABD'nin mezkur askeri stratejileri olası bir savaş hazırlığı olarak görülmesinin yanında Çin'e karşı bir caydırıcılık oluşturmak istenmiştir. ABD, Çin'in Orta Doğu enerji kaynakları ve ABD'nin kontrolü altındaki su yollarındaki zafiyetini bildiğinden Çin'in Güney Çin Denizindeki politikalarına caydırıcılık oluşturmaktadır.

Çin'in kuzeyinde Rusya, güneyinde ise Hindistan gibi güçlü devlet olduğundan kısmen uygun alan olan Avrasya ve Asya Pasifik hattı Çin'in yaşam alanı olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda Çin'in mevcut jeostratejik konumu ve ulusal çıkarlarına bakıldığında Asya Pasifik ve Avrasya üzerinden genişlemek zorundadır.³⁵ Çin, Şangay İşbirliği Örgütü'ne 2001 yılında Özbekistan'ın dahil edilmesi ile birlikte ekonomik ilişkileri üzerinden Çin, batı komşuları ile güvenliğine engel teşkil eden bir çok sınır problemini çözmüştür. Çin'in Hindistan ile sorunlarının devam etmesi ile birlikte Tayvan başta olmak üzere Japonya, Filipinler, Brunei, Malezya, Vietnam ve Endonezya ile var olan sınır problemleri ve kıta sahanlığı konusunda ortaya çıkan sorunlar, ABD'nin Çin'e çok yakın ve stratejik öneme sahip Japonya'da ki 7. Filo ve 3. Deniz Piyade Kuvvetleri,

³² Wu Xinbo, "China and United States: Core Interests, Common Interests, and Partnerships" **United States Institute for Peace** No.277, June 2011, p.2

³³ Musab Eryiğit, "Güney Çin Denizinde Sınır Anlaşmazlıkları ve ABD-ÇHC İlişkileri'ne Etkileri", **DÜBAM**, İstanbul, 2012, s.6.

³⁴ İsmail Akdoğan, "Orta Doğu'da Suudi Arabistan İran Rekabeti: Yemen Operasyonu" **Orta Doğu Analiz**, Vol.7, No.68, Mayıs-Haziran 2015, s. 11.

³⁵ Erkin Ekrem, "Çin 'in Orta Asya Politikaları", **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları**, No. 4, 2011, s. 6.

Güney Kore’de 30.000’e yakın ABD askerinin bulunması Çin’i haklı olarak telaşlandırmaktadır.³⁶ Mevcut durum Çin için hayati öneme sahip jeostratejik bir etki alanını kilitlemektedir. Doğal bir savunma refleksi olarak Çin, Asya Pasifik bölgesindeki çıkarlarını kaybetmemek ve dış güvenliğini sağlamak için caydırıcı nitelikte askeri gücünü geliştirmek zorundadır.

2006 yılında yayınlanan Beyaz Kitap (Savunma Belgesi)’ta Çin’in ulusal savunma ve silahlı kuvvetlerinin geliştirilmesi, askeri organların performansının artırılması, aktif savunmaya sahip bir askeri strateji oluşturmak, nükleer gücü meşru savunma aracı olarak görerek stratejilerini devam ettirmek ve bölgesel güvenliliğin sağlanması Çin’in ulusal güvenlik stratejisini oluşturmuştur.³⁷ Çin savunma stratejilerini geliştirirken bunu sadece kağıt üzerinde değil son yirmi yılda ordusuna kattığı sofistike silah çeşitleri ile de göstermektedir. Çin, oldukça düşük seviyeden başladığı savunma teknolojilerini bugün ABD, Rusya ve AB’nin güçlü devletleri ile boy ölçüşecek bir seviyeye getirmeye başarmıştır. Özellikle Çin, son yıllarda ithal ettiği silah teknolojilerini geliştirerek kendi savunma araçlarına adapte etti. Çin, bu teknolojiyi daha da geliştirerek ordu envanterine yerli üretim olarak kazandırmayı başarmıştır. Rusya ile stratejik iyi ilişkilere sahip olan Çin’in en temel askeri politikası ABD’nin küresel üstünlüğünü kırma ve hızla gelişen ekonomik büyümesinin lokomotifini olan deniz yollarının kontrolünü sağlamadır.³⁸ ABD ise, küresel güç projesinde uluslararası ticaretin belkemiği olan Güney Çin Denizi stratejik suyollarının korunmasında ve başka rakiplere kaptırılmamasında çok önemli bir yer tutmaktadır. ABD, özellikle 2009’dan beri Asya Açılımı söylemi çerçevesinde bahsedilen coğrafi bölgede askeri gücünü sürekli arttırmış ve Çin’i de uluslararası kanun ve teahükler çerçevesinde bu bölgeye nüfuz etme çabalarının önüne geçmeye çalışmaktadır.³⁹

³⁶ Özellikle Çin ve Japonya iki tarihsel rakip olarak aralarında çözümlenmemiş Senkaku ve Diaoyu adaları gibi problemlerin olması, Çin ve Japonya arasında yaşanan ilişkilerde tansiyonu yükseltirken her iki ülkenin de güvenlik endişesi duymasına sebep olmaktadır. Namrata Goswami, “Power Shifts in East Asia: Balance of Power vs. Liberal Institutionalism”, *Perceptions Journal of International Affairs*, Vol: XVIII No: 1, Spring 2013, p.4.

³⁷ Karaca, op.cit., s. 23.

³⁸ Sait Yılmaz, “Dünya Orduları 2015’e Nasıl Girdi?”, 10 Şubat 2015, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2015/02/10/8046/dunya-ordulari-2015e-nasil-girdi> (E.T. 27.05.2015); Oliver Brauner, Mark Bromley and Mathieu Duchatel, “Western Arms Export to China”, *SIPRI Policy Paper*, No:43, Januray 2015, ss. 45-49.

³⁹ Mehmet Özay, “Güney Çin Denizinde Gündem” 10 Haziran 2015, <http://www.dunya-bulteni.net/haber-analiz/332228/guney-cin-denizinde-gundem> (E.T. 13.06.2015)

2012’de savunma bütçe maliyeti ortalama 107 milyar doları bulan Çin, ABD’nin ardından savunma harcamalarına en çok para harcayan ülke olmuştur. Çinli yetkililer artan savunma harcamalarının Çin’in herhangi bir ülke ile silahlanma yarışına girdiği veya herhangi bir ülkeye karşı bir tehdit unsuru olarak düşünülmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Çin’in askeri açıdan güçlenmesine olumsuz yaklaşan ABD ve Japonya ise, Çin’in askeri harcamalarının şeffaf olmadığını ve birçok gizli kalem olduğunu öne sürmektedir.⁴⁰ Çin’in silahlanma oranındaki hızlı artışın Güney Çin Denizindeki ABD varlığını dengelemek ve Çin’in ülke sınırları dışında çıkarlarını korumak olduğu düşünülmektedir.

Çin, ulusal çıkarları için hayati derecede önemli olan deniz yollarını kontrol etmek ve Asya-Pasifik’te bulunan ABD donanmasını dengelemek için Ukrayna’dan aldığı eski uçak gemisini modernize ederek ordu envanterine dahil etmiştir. İkinci savaş gemisini⁴¹ yapmak için çalışmalarını hızlandıran Çin, aynı zamanda Rusya ile sık sık deniz tatbikatları yaparak Asya Pasifik’te nüfuzu bulunan ABD varlığına mesaj vermektedir. Çin’in “Deniz İşbirliği 2015”⁴² tatbikatı gibi gelişmeler bu çerçevede değerlendirilebilir. ABD’nin Filipinler ile Nisan 2015’de yapmış olduğu askeri tatbikat ve sonrasında Japonya ile savunma uzlaşısı da ikili rekabetin devamlılığı olarak değerlendirilebilir.

Çin ve ABD İlişkilerinde Gerilme

Şubat 2015 tarihli Amerika Ulusal Güvenlik Stratejisi bildirisinde; Çin’in istikrarlı, barışçıl ve başarılı yükselişini ABD’nin olumlu karşıladığı, Asya ve tüm dünyada Çin ile ilişkilerini geliştirmek istediğini, Kore Yarım adasının nükleer silahlardan arındırılması, iklim değişikliği, kamu sağlığı ve ekonomik ilişkileri geliştirme gibi konularda güçlü ilişkiler kurmak istediklerini ifade ederek ikili ilişkilerde ABD’nin çatışmasız bir rekabet istediği vurgulamıştır. Aynı zamanda ABD, Çin’in askeri açıdan hızlı bir şekilde modernize olduğu, Asya’da nüfuzunun arttığını ve ABD’nin bu gelişmeleri yanlış anlamaya sebebiyet vermeyecek şekilde takip ettiğini ifade ederek, Çin’den gelebilecek herhangi

⁴⁰ Erkin Ekrem “Çin’in Savunma Bütçesi ve Asya’da Silahlanma Yarışı”, 15.03.2012, <http://www.sde.org.tr/author/detail/cinin-savunma-butcesi-ve-asyada-silahlanma-yarisi/1067>, (E.T. 12.09.2015)

⁴¹ Zachary Keck, “Confirmed: China Is Building 2nd Aircraft Carrier”, **National Interest**, 09 March 2015, <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/confirmed-china-building-2nd-aircraft-carrier-12391> (E.T. 01.06.2015)

⁴² Andrey Gubin, “Russia, China Deepen Naval Cooperation with Mediterranean Exercise”, **RBTH**, 27 May 2015, http://rbth.co.uk/international/2015/05/27/russia_china_deepen_naval_cooperation_with_mediterranean_exercise_46373.html (E.T. 01.06.2015); Elizabeth Wishnick, “Russia and China Go Sailing”, 26 May 2015, **Foreign Affairs**, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-05-26/russia-and-china-go-sailing> (E.T. 01.06.2015)

bireysel veya hükümeteysel siber saldırı karşısında da gerekli tedbirlerin alınacağı açıklanmıştır.⁴³ 2015 Ulusal Güvenlik Stratejisinde de vurguladığı gibi Çin hakkında duyulan temel endişe Çin'in Asya'da artan rolü olmuştur. Çin'in ekonomik kalkınması ticaret odaklı olduğu ve Çin'in ticari ürünlerinin dünya piyasasına açıldığı pazarın Güney Çin Denizinin olması bu bölgenin Çin için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bir diğer açıdan bakıldığında ise, Çin'in ticari mal üretebilmek için kesintisiz enerji kaynaklarına ihtiyaç duyduğu ve bu taleplerini de en çok Orta Doğu coğrafyasından karşıladığı düşünüldüğünde, enerji kaynakların geldiği mevcut deniz yollarının güvenliği Çin için ne kadar hayati önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Asya-Pasifik bölgesinde ABD (ve müttefikleri) ve Çin arasında yaşanan güç rekabetinden dolayı ABD, Japonya'yı karşılıklı çıkarların korunması ve ulusal güvenliklerinin güçlendirilmesi için ortak hareket etmeye zorlamaktadır. 2015 yılında Japonya ve ABD arasında uzlaşılan savunma işbirliği rehberi⁴⁴ ile askeri, güvenlik, istihbarat ve lojistik alanlarında bölgede tehdit olarak algılanan üçüncü ülkelere (Çin ve Kuzey Kore) karşı ortak politikalar belirlemeyi öngörmektedir.⁴⁵ 1947 yılında Amerikalılar tarafından yapılan Japon Anayasası 9. Maddesinde yer alan ülkenin iç politikada güvenliği sağlayacak askeri birimler hariç ordusunun tasfiye edilmesi hükmünün kaldırılarak Japonya'nın ulusal çıkarlarını koruyacak milli bir ordunun tesis edilmesi ise bir takım sorunlara yol açacağı düşünülmektedir. Yaşanan gelişmelere paralel olarak Çin'in güçlü ordusu ve Kuzey Kore'nin nükleer tehdidi ile ortaya çıkacak bir savaş, bölge ve dünyadaki birçok dengeleri değiştirebilir.⁴⁶ ABD, Japonları silahlandırarak Çin'in bölgedeki nüfuzunu zayıflatabilir fakat ABD'nin bu stratejisi Japon askeri tehdidinden korkan Güney Kore'yi Çin'e yakınlaştırarak Çin'in bölgede daha güçlü bir devlet haline gelmesine sebebiyet verebilir. ABD mecburen Çin'in yükselişini kontrol altına almak için bölgede yeni bir güç dengesi kurması gerekecektir. Bunun da en kısa yolu Japonya'nın tekrar askeri gücüne kavuşması

⁴³ "National Security Strategy", February 2015, **White House**, p.24. https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf (E.T. 01.06.2015)

⁴⁴ Metnin orijinali için bkz; "The Guidelines for Japan-U.S. Defence Cooperation April 27 2015", 27 April 2015, **Ministry of Defence Japan**, http://www.mod.go.jp/e/d_act/ampo/pdf/shishin_20150427e.pdf (E.T. 30.05.2015)

⁴⁵ Emine Akçadağ, "2015 ABD-Japonya Savunma İşbirliği Rehberi", 03 Mayıs 2015, <http://www.bilgesam.org/incele/2093/-2015-abd-japonya-savunma-isbirligi-rehberi/#.VWmrIhGJIU> (E.T.29.05.2015)

⁴⁶ Jamie Metzl, "Japan's Sensitive Military Normalization", 04 March 2015, <http://www.project-syndicate.org/commentary/japan-military-normalization-by-jamie-f-metzl-2015-03> (E.T. 02.06.2015)

olacaktır. 2012’de Japon Başbakanı olan Shinzo Abe’nin günümüze kadar savunma alanında yapmış oldu yenilik ve aldığı kararlar Japonya’nın yakın bir gelecekte tekrar militarize edilmiş bir toplum olacağı göstermektedir.

Çin’in 2015 Savunma Stratejisi Ne Anlama Geliyor?

Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Savunma Bakanlığı 1998 yılından itibaren 10 adet “White Paper” yayımlamıştır. White Papers Çin hükümet politikalarının resmi ifadelerdir. Çin savunma politikalarını açıklayıcı belgeler olup, Çin silahlı kuvvetleri hakkında bilmemiz gereken bilgileri içermektedir.⁴⁷ Tuğamiral Guan Youfei Çin Ulusal Savunma Bakanlığı Dış İlişkiler Büro’sundan 26 Mayıs 2015’ tarihinde 60’dan fazla ülkenin Çin’de görev yapan 80’den fazla askeri ataşelerine “white paper”⁴⁸ olarak adlandırılan Çin’in 2015 askeri stratejilerinin ana konuları hakkında açıklamada bulunmuştur. En önemli konu ise; Çin ordusunun klasik savunmadan taarruz niteliğinde aktif savunmaya geçtiği, güçlenen ve gelişen Çin ordusunun kesin bir kararlılık ile ülkesel bağımsızlığı, güvenliği, kalkınma çıkarları, bölgesel ve küresel barışı koruyacağını hegemonyacılaşma karşı olduğunu duyurmasıdır.⁴⁹ Çin 2015’e kadar yayınladığı savunma strateji belgelerinin hiç birinde bu denli askeri stratejik unsurlara yer vermemiştir.⁵⁰ “Belge; ulusal güvenliğin durumu, Çin Silahlı Kuvvetleri’nin görev ve sorumlulukları, aktif savunma stratejik rehberi, Çin Silahlı Kuvvetleri’nin yapılandırılması ve geliştirilmesi, askeri mücadeleye hazırlık, askeri ve güvenlik işbirliği başlıkları altında altı bölümden oluşmaktadır. Bu belge Çin’in askeri stratejisinde değişime gittiğini resmi şekilde uluslararası kamuoyuna duyurmaktadır.”⁵¹

⁴⁷ Dennis J. Blasko, “The 2015 Chinese Defense White Paper on Strategy in Perspective: Maritime Missions Require a Change in the PLA Mindset” **China Brief**, Vol. XV No. 12, June 19 2015, pp.3-4.

http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=43974&cHash=d67db88687507367b668f71cd4199603#.Vh4W3nmhfiU (E.T. 10.10.2015)

⁴⁸ Metnin orijinali için bkz; “China’s Military Strategy The State Council Information Office of the People’s Republic of China May, **Want China Times**, <http://www.wantchinatimes.com/UploadFiles/Full%20Text%20China’s%20Military%20Strategy%2020150526.pdf> (E.T. 29.05.2015)

⁴⁹ “Defense Ministry briefs foreign military attaches on white paper” Ministry of Defence People Republic of China, http://eng.mod.gov.cn/Press/2015-05/27/content_4587116.htm (E.T. 30.06.2015)

⁵⁰ Franz-Stefan Gady, “China to Embrace New 'Active Defense' Strategy”, 26 May 2015, <http://thediplomat.com/2015/05/china-to-embrace-new-active-defense-strategy/> (E.T. 30.05.2015)

⁵¹ Emine Açadağ, “Çin’in Yeni Askeri Strateji Belgesi”, 1 Haziran 2015 <http://harbi-harbiye.blogspot.com.tr/2015/06/cinin-yeni-askeri-strateji-belgesi-dr.html> (E.T. 01.06.2015)

Raporun en can alıcı noktalarından biri ise Çin, ABD'nin bölgede yeni bir denge oluşturmak için Japonya'nın militarist bir devlet haline getirmeye çalıştığını ve bu planın gerçekleşmesi halinde Çin ile birlikte yakın komşuları Japonya hakkında güvensizlik duyacağını belirtmiştir.⁵² Çin, yeni askeri stratejilerinin duyurulduğu raporun yayınlanmasının ardından ABD ve müttefiklerince eleştirilen⁵³ Güney Çin Denizinde inşa edilen yapay adalar ile ilgili, 28 Mayıs 2015'de Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hua Chunying, tarafından yapılan bir basın açıklamasında ülkesinin Güney Çin Denizinde yapmış olduğu inşaat çalışmalarının Çin'in egemenlik hakkı olduğu ve bu fiillerin yasal, makul ve haklı fiiller olduklarını yinelemiştir.⁵⁴ Bakıldığında Çin, bu bölgelerde Amerika ve Japonya'nın baskılarına rağmen mevcut politikalarından vazgeçmemektedir. Yukarıda verilen 2015 Savunma Stratejilerindeki bilgilere ek olarak Çin ordusunu yakın veya uzak sınırlarında ulusal çıkarlarını korumak için her an savaşa hazır tutmaktadır.

Çin'in ABD ve müttefikleri olan bölge ülkeleri ile tartışmalı ve yapay adalar üzerindeki diplomatik polemikleri ABD'nin bölgeyi bu konular üzerinden sabote ederek Çin karşıtlığında güçlendirmektedir. Çin ise, mezkur savunma stratejisinde güçlü donanma ve deniz kuvvetleri tanımlamasının altında ulusal bütünlüğüne en büyük tehdidin denizlerden gelebileceği varsayımına dayanmaktadır.⁵⁵ Çin'in artan deniz güvenlik endişesi geçtiğimiz yıllarda uçak gemisi sahip olmasını sağladığı gibi Güney Çin Denizinde Çin donanmasının hareket kabiliyetlerinin artmasına da yardımcı olmuştur.

16 Haziran 2015'de Gazprom şirketi Genel Direktörü Elena Burmistrova'nın 2014'de Çin ve Rusya arasında 30 yıllık ve 400 milyar dolar tutarında yapılması düşünülen enerji ticaretininin dolar ile değil her iki ülkenin para birimi olan Yuan ve Ruble ile yapılmasına⁵⁶ karar verilmesi ve Rusya'nın aynı gün

⁵² "China's Military Strategy The State Council Information Office of the People's Republic of China May" (E.T. 29.05.2015)

⁵³ "China Defends South China Sea Island Building Development" 28.05.2015, http://www.huffingtonpost.com/2015/05/28/china-south-china-sea-islands-dispute_n_7459524.html (E.T. 02.06.2015)

⁵⁴ Hua Chunying, "Foreign Ministry Spokesperson Hua Chunying's Regular Press Conference on May 28, 2015" **Foreign Minister of People Republic of China**, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/t1267839.shtml (E.T.30.05.2015)

⁵⁵ Mehmet Ali Güller, "Çin'in Yeni Askeri Stratejisi: Aktif Savunma", 28 Mayıs 2015, <http://mehmetaliguller.com/2015/05/29/cinin-yeni-askeri-stratejisi-aktif-savunma/> (E.T. 19.09.2015)

⁵⁶ Murat Temizer, "China and Russia may not Use Dollar in Gas Supply Trade" 16 June 2015, <http://aaenergyterminal.com/newsRegion.php?newsid=5639522> (E.T.10.10.2015)

40 adet yeni kıtalar arası balistik füze yaparak ordu envanterine ekleme kararı alması NATO-Rus ilişkilerinin de tırmanmasına neden olmuştur.⁵⁷ ABD hegemonyasına itiraz Rusya ve Çin'i global politikada birleştirirken, her iki ülkenin buna benzer çıkışları ABD merkezli uluslararası sistemi rahatsız etmeye devam etmektedir.

19 Eylül 2015'de Japon Meclisinin aldığı tartışmalı karar doğrultusunda Japon askeri güçlerinin ülke dışında ve müttefiklerinin bir saldırıya uğraması halinde destek vereceği kararı alınmıştır.⁵⁸ Japonya'nın aldığı bu karar ile bölgede Çin, Güney ve Kore başta olmak üzere birçok ülkeyi tedirgin etmektedir. Japonya'nın askeri gücünü arttırmak için aldığı bu kararda etkili bir faktör ise, Çin'in 2015 Savunma Stratejisinde yer alan köklü değişimlerinin olduğunu söylemek mübalağa olduğu düşünülemez.

Sonuç

Niall Ferguson gibi bir takım yazarlar Batı'nın global politikada güç tekelinin kırılıp uluslararası ilişkiler sisteminin Doğu'ya doğru uyarlanacağını öne sürmektedir. Realistler tarafından ABD'nin uluslararası ilişkilerdeki hegemonyasının Çin tarafından aşındırılarak Çin'in uluslararası sistemin kurum ve kurallarını kendi çıkarları doğrultusunda revize etmeye çalışabilir bu da Çin'in mevcut hegemonya tarafından tehdit olarak algılanması için yeterlidir.⁵⁹ Bunun yanında ekonomik anlamda büyük güçlerin birbirlerine çok taraflı bağımlılıkları, genellikle ideolojik ve jeopolitik çıkarlarının önünde yer almaktadır. Bu olgu ise taraflar arası sorunlarda çatışmayı önleyerek uzlaşmacı bir tavır sergilenmesi sağlamaktadır.⁶⁰ Uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmelere baktığımızda mevcut sistemin egemen gücü olan Amerika'nın hâkimiyetinin azalması ile birlikte yakın gelecekte uluslararası sistemin kabuk değiştireceği anlaşılmaktadır. Tarihsel perspektiften bakıldığında ise, başat gücün nüfuzunu kaybetmeye başladığı dönemlerde yeni güç odaklarının ortaya çıkması, savaşa eğilimli bir ortamın doğmasına sebebiyet verebilir.⁶¹ 15.y.y.'dan başlayarak birbirine rakip olan ile

⁵⁷ Vladimir Isachenkov, "Putin Says Russian Military Will Add 40 New Intercontinental Ballistic Missiles This Year" 06.17.2015, <http://www.usnews.com/news/world/articles/2015/06/16/russia-to-get-40-new-intercontinental-missiles-this-year> (E.T. 12.08.2015)

⁵⁸ Emine Akçadağ, "Japonya'nın Yeni Güvenlik Yasası: Pasifizmin Sonu mu?" 28 Eylül 2015, <http://www.bilgesam.org/incele/2178/-japonya-nin-yeni-guvenlik-yasasi--pasifizmin-sonu-mu-#.ViOsoXmhFIU> (E.T. 18.10.2015)

⁵⁹ Ikenberry, op.cit., p. 23.

⁶⁰ Xinbo, op.cit, p. 1.

⁶¹ Cristopher Layne, "China and America: Sleepwalking to War?", 21 April 2015, <http://nationalinterest.org/feature/china-america-sleepwalking-war-12685?page=5> (E.T.10.10.2015)

Portekiz, Hollanda, İngiltere'nin sıra ile bir dünya gücü olması ve günümüzde ise bu mevki ABD'nin işgal etmesi⁶² ile birlikte uluslararası ilişkilerde değişen konjonktürün desteği ve ABD-Rusya'nın şeffaf ve maliyetli rekabeti Çin'in beklenmedik bir anda global politikada farklı noktalara ulaşmasını sağlayabilir. Askeri oranda ABD ve Rusya'dan oldukça zayıf olan Çin, 2015 Savunma Stratejisi Belgesinde belirilmiş olduğu hava, deniz ve kara ordularında değişen stratejiler Çin'in caydırıcı bir savunma gücü olarak ta güç dengeleri arasında değerlendirilmesini sağlayacaktır. Hem ABD'nin ulusal güvenlik stratejisi, hem de Çin'in savunma stratejileri incelendiğinde iki gücün birbirleri ile ekonomik anlamda istikrarlı ilişkiler geliştirdikleri ama bunun yanında ikili ilişkilerde çarpışan çıkarların ve güvensiz bir politik ortamın hakim olduğunu söyleyebiliriz. Bu da her iki gücün rekabet alanı olan Asya Pasifik'te askeri varlıklarını daha radikal bir şekilde arttırmaktadır. ABD-Japon Savunma Rehberi, ABD Savunma Stratejileri Belgesi ve daha sonra Çin'in yayınladığı Savunma Strateji Belgesi ve Rusya ile ABD'nin etki alanlarında yapılan askeri harekâtlar küresel boyutta oluşabilecek yeni güç dengelerinin parametrelerini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçadağ Emine, "2015 ABD-Japonya Savunma İşbirliği Rehberi", 03 Mayıs 2015, <http://www.bilgesam.org/incele/2093/-2015-abd-japonya-savunma-isbirligi-rehberi/#.VWmrIhGJjIU> (E.T.29.05.2015)
- Akçadağ Emine, "Çin'in Yeni Askeri Strateji Belgesi", 1 Haziran 2015 <http://harbi-harbiye.blogspot.com.tr/2015/06/cinin-yeni-askeri-strateji-belgesi-dr.html> (E.T. 01.06.2015)
- Akçadağ Emine, "Japonya'nın Yeni Güvenlik Yasası: Pasifizmin Sonu mu?" 28 Eylül 2015, <http://www.bilgesam.org/incele/2178/-japonya-nin-yeni-guvenlik-yasasi--pasifizmin-sonu-mu-#.ViOsoXmhfIU> (E.T. 18.10.2015)
- Akdoğan İsmail, "Orta Doğu'da Suudi Arabistan İran Rekabeti: Yemen Operasyonu" Orta Doğu Analiz, Vol.7, No.68, Mayıs-Haziran 2015
- Arı Tayyar, Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya, Alfa Yayınları, Bursa, 2004
- Arı Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, 6 b, MKM Yayınları, Bursa, 2010
- Armaoğlu Fahir, 20. Yüzyıl Dünya Tarihi: 1914-1995, 19 b., Timaş Yayınevi, İstanbul, 2014
- Ateş Ahmet, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Asya" Tuic Akademi, 11 Ekim 2011, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/diger/2228> (E.T. 26.06.2015)

⁶² George Modelski, "The Long Cycle of Global Politics and the Nation State", **Comparative Studies in Society and History**, Vol. 20, No. 2, April 1978, p.217.

- Bijian Zheng, “China’s “Peaceful Rise” to Great-Power Status”, Foreign Affairs, September/October, 2005
- Blasko Dennis J., “The 2015 Chinese Defense White Paper on Strategy in Perspective: Maritime Missions Require a Change in the PLA Mindset” China Brief, Vol. XV No. 12, 19 June 2015,
http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=43974&cHash=d67db88687507367b668f71cd4199603#.Vh4W3nmhfIU (E.T. 10.10.2015)
- Brauner Oliver, Bromley Mark and Duchatel Mathieu, “Western Arms Export to China”, SIPRI Policy Paper, No:43, Januray 2015
- Chunying Hua, “Foreign Ministry Spokesperson Hua Chunying's Regular Press Conference on May 28, 2015” Foreign Minister of People Republic of China, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/t1267839.shtml (E.T.30.05.2015)
- Çakmak Cenap, “Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin ilişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite”, Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik, Ed. Çakmak ve diğerleri, Nobel Yayınevi, Ankara, 2011
- Ekrem Erkin “Çin’in Savunma Bütçesi ve Asya’da Silahlanma Yarışı”, 15.03.2012, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/cinin-savunma-butcesi-ve-asyada-silahlanma-yarisi/1067>, (E.T. 12.09.2015)
- Ekrem Erkin, “Çin ‘in Orta Asya Politikaları”, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Yayınları, No. 4, 2011
- Ergenç Ceren, Çin’in Yükselişi, ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı, Uluslararası İlişkilere Giriş, 3b., Küre Yayınları, İstanbul, 2014
- Eryiğit Musab, “Güney Çin Denizinde Sınır Anlaşmazlıkları ve ABD-ÇHC İlişkileri’ne Etkileri”, DÜBAM, İstanbul, 2012
- Gady Franz-Stefan,” China to Embrace New 'Active Defense' Strategy”, 26 May 2015, <http://thediplomat.com/2015/05/china-to-embrace-new-active-defense-strategy/> (E.T. 30.05.2015)
- Goswami Namrata, “Power Shifts in East Asia: Balance of Power vs. Liberal Institutionalism”, Perceptions Journal of International Affairs, Vol: XVIII No: 1, Spring 2013
- Gubin Andrey, “Russia, China Deepen Naval Cooperation with Mediterranean Exercise”, RBTH, 27 May 2015,
http://rbth.co.uk/international/2015/05/27/russia_china_deepen_naval_cooperation_with_mediterranean_exerci_46373.html (E.T. 01.06.2015)
- Güller Mehmet Ali, “Çin’in Yeni Askeri Stratejisi: Aktif Savunma”,28 Mayıs 2015, <http://mehmetaliguller.com/2015/05/29/cinin-yeni-askeri-stratejisi-aktif-savunma/>(E.T. 19.09.2015)
- Ikenberry John G., “The Rise of China and the Future of the West: Can the Liberal System Survive?” Foreign Affairs, Vol.87 No.1, Jan-Feb 2008
- Isachenkov Vlademir, “Putin Says Russian Military Will Add 40 New Intercontinental Ballistic Missiles This Year” 06. 17. 2015,

- <http://www.usnews.com/news/world/articles/2015/06/16/russia-to-get-40-new-intercontinental-missiles-this-year> (E.T. 12.08.2015)
- Islam Khairul Akm, "The Post Cold War U.S. - China Relations: Win-Win or Zero Sum Game" *Asian Affairs*, Vol. 28, No.2, April-June 2006
- Karaca Kutay, *Güç Olma Stratejisi Çin*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008
- Kasım Kamer, "Rusya-Çin İlişkileri: Rekabet mi İş Birliği mi?", *Analist*, Kasım 2011
- Keck Zachary," Confirmed: China Is Building 2nd Aircraft Carrier", *National Interest*,09 March 2015, <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/confirmed-china-building-2nd-aircraft-carrier-12391> (E.T. 01.06.2015)
- Kısacık Sina, "1990 Sonrası Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri", 29 Haziran 2012, <http://politikaakademisi.org/1990-sonrasi-rusya-federasyonu-cin-halk-cumhuriyeti-iliskileri/> (E.T. 10.09.2015)
- Lawrence Susan V., "U.S.-China Relations: An Overview of Policy Issues", CRS Report for Congress, 01 August 2013
- Layne Cristopher, "China and America: Sleepwalking to War?", 21 April 2015, <http://nationalinterest.org/feature/china-america-sleepwalking-war-12685?page=5> (E.T.10.10.2015)
- Mauzy Diane K. And Job Brian L., "U.S. Policy in Southeast Asia: Limited Re-Engagement after Years of Being Neglect". *Asian Survey*, Vol. XLVII, No.4, July/August 2007
- Metzl Jamie, "Japan's Sensetive Military Normalization", 04 March 2015, <http://www.project-syndicate.org/commentary/japan-military-normalization-by-jamie-f--metzl-2015-03> (E.T. 02.06.2015)
- Modelski George, "The Long Cycle of Global Politics and the Nation State", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 20, No. 2, April 1978
- Örmeci Ozan, "21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* No.29, Ağustos 2013
- Özay Mehmet, "Güney Çin Denizinde Gündem" 10 Haziran 2015, <http://www.dunyabulteni.net/haber-analiz/332228/guney-cin-denizinde-gundem> (E.T. 13.06.2015)
- Sander Oral, *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*, 18 b., İmge Yayınevi, Ankara, 2009
- Suter Keith, "1969 Russia and China – The War That did not Happen", <http://global-directions.com/Articles/Global%20Politics/China-Russia.pdf> (E.T. 10.10.2015)
- Temizer Murat,"China and Russia may not Use Dollar in Gas Supply Trade" 16 June 2015, <http://aenergyterminal.com/newsRegion.php?newsid=5639522> (E.T.10.10.2015)
- Uzgel İlhan, "Hegemon Güç", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar: 1919-1980*, Cilt I, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014
- Wasserstrom Jeffrey N., *21 Yüzyılda Çin*, Çev.Hür Güldü, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010
- Wishnick Elizabeth, "Russia and China Go Sailing", 26 May 2015, *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-05-26/russia-and-china-go-sailing>(E.T. 01.06.2015)

- Womack Brantly, “China and Future of Status Quo” The Chinese Journal of International Politics, Vol.8 No.2, 2015
- Xinbo Wu, “China and United States: Core Interests, Common Interests, and Partnerships” United States Institute for Peace No.277, June 2011
- Yılmaz Sait, “Dünya Orduları 2015’e Nasıl Girdi?”, 10 Şubat 2015,
[http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2015/02/10/8046/dunya-ordulari-2015e-nasil-girdi\(E.T.27.05.2015\)](http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2015/02/10/8046/dunya-ordulari-2015e-nasil-girdi(E.T.27.05.2015))
- “China Defends South China Sea Island Building Development” 28.05.2015,
http://www.huffingtonpost.com/2015/05/28/china-south-china-sea-islands-dispute_n_7459524.html (E.T. 02.06.2015)
- “China's Military Strategy The State Council Information Office of the People's Republic of China May, Want China Times,
<http://www.wantchinatimes.com/UploadFiles/Full%20Text%20China's%20Military%20Strategy%2020150526.pdf> (E.T. 29.05.2015)
- “Çin ile ABD Arasında Tiananmen Gerginliği”, 06 Haziran 2014,
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/79547/Cin_ile_ABD_arasinda__Tiananmen__gerginligi.html (E.T. 10.10.2015)
- “Defense Ministry briefs foreign military attaches on white paper” Ministry of Defence People Republic of China, http://eng.mod.gov.cn/Press/2015-05/27/content_4587116.htm (E.T. 30.06.2015)
- “National Security Strategy”, February 2015, White House., p.24.
https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf (E.T. 01.06.2015)
- “The Guidelines for Japan-U.S. Defence Cooperation”, 27 April 2015, 27 April 2015, Ministry of Defence Japan,
http://www.mod.go.jp/e/d_act/anpo/pdf/shishin_20150427e.pdf (E.T. 30.05.2015)
- “TIV of arms exports to China, 1950-2014”, SIPRI, www.sipri.org:
http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php (E.T. 06 29, 2015)
- “USSR Planned Nuclear Attack on China in 1969”, 13 May 2010,
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/7720461/USSR-planned-nuclear-attack-on-China-in-1969.html> (E.T. 10.09.2015)

ÇİN'İN NÜKLEER DOKTRİNİ ve KAPASİTESİ

Arş. Gör. Samet YILMAZ

(Uludağ Üniv.)

Özet

Düşmana dayanılmaz zararlar verebilme kapasitesine sahip olan nükleer silahlar uluslararası politikanın temel meselelerinden biridir. 1945 yılında yalnızca ABD nükleer silahlara sahipken bu tarihten sonra nükleer silaha sahip devletlerin sayısı artmıştır. 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, 1964 yılında ilk nükleer denemesini gerçekleştirmiş ve nükleer silaha sahip devletler arasına girmiştir. Ancak Çinli idareciler ilk nükleer denemenin gerçekleştiği 1964 yılından 1980'lerin ortalarına değin tutarlı bir nükleer doktrin geliştirememiş ve nükleer silahlara daha çok askeri doktrinler içerisinde yer vermişlerdir.

1980'lerin ortalarından itibaren Çin içerisinde nükleer silahlara ilişkin doktriner önermeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Çin'in dünya politikasındaki konumu değıştikçe ve askeri kapasitesi geliştikçe nükleer silahların politik ve operasyonel kullanımına ilişkin stratejiler ortaya konulmaya başlanmıştır. Çin'in nükleer duruşunu açıklama noktasında kesin misilleme, minimum caydırıcılık ve sınırlı caydırıcılık gibi kavramsallaştırmalar ileri sürülmüştür.

Çin'in nükleer duruşu 1995 yılından itibaren yayımlanmaya başlanan Beyaz Kitaplarda resmi olarak duyurulmaya başlanmıştır. Buna göre Çin, ilk nükleer denemenin gerçekleştiği 1964 yılından itibaren ilk kullanan olmama ilkesine bağlıdır ve savunma amaçlı, az sayıda, etkili ve esnek bir nükleer kapasiteye sahiptir. Çin, bu amaçlar çerçevesinde 1990'lardan itibaren askeri modernizasyon süreci başlatmış ve cephe, stratejik ve taktiksel nükleer savaşları engelleyebilmek amacıyla gönderme araçlarının niteliğini geliştirmiştir. Çalışmada Çin'in nükleer doktrini ve kapasitesi yayımlanan Beyaz Kitaplar ve bu hususta hazırlanan raporlar dâhilinde analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler / Key Words: Çin, Nükleer Silahlar, Nükleer Doktrin, Caydırıcılık, Nükleer Kapasite

ÇİN DIŞ POLİTİKASININ KURUCU REFERANSI: BARIŞ İÇİNDE BİR ARADA YAŞAMANIN BEŞ İLKESİ

Arş. Gör. Mustafa TÜTER
(Uludağ Üniv.)

Özet

1950’li yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti’nin temel referans kaynağını oluşturan barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesi (egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, saldırmazlık, içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda, ve barış içinde bir arada yaşama), işgal ve kolonyalizm şartları altında vücuda getirilmiştir. Ülkesel egemenliğin korunması ile büyük güçlerden kaynaklanan dış tehditler arasındaki dengeyi yönetmeyi amaçlayan yeni rejim, kendine özgü ve kaynaştırıcı bir dış politika stratejisi geliştirerek kendi ulusal çıkarlarını savunmaya çalışmıştır. Kendisi gibi fakir, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler tarafından ekonomik, askeri ve siyasi saldırılara maruz kalmış ülkelerle uluslararası bağlantılar tesis etmeye yönelik Çin, 1990’lı yıllardan itibaren genelde Batı dünyası özelde ise ABD hegemonyası liderliğindeki dünya düzenine karşı çıkarak çok kutuplu yeni bir dünya düzeninin gelişiminde öncü bir rol oynamaya niyetli olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada Çin dış politikasının temel referans kaynağı haline gelen barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesinin öncelikle içerik analizine odaklanılarak geçmişten günümüze geçirdiği yorum farkları incelenecek, değişen işlevsel rolü ve Westphalia sistemi ile uyumu sorgulanacaktır. Barış içinde bir arada yaşamının Çin’in yeni dünya düzeni arayışında oynadığı merkezi rol açısından taşıdığı önem analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler / Key Words: Barış İçinde Bir Arada Yaşama, Egemenlik, İçişlerine Karışmama ve Müdahalecilik, Değişen Uluslararası Sistem, Westphalia

II. OTURUM

BÜYÜK SALON

(1. GÜN-SAAT: 13: 30-15: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Mehmet GENÇ

Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışları Çerçevesinde ABAD'ın Tahkim Prosedürü

Yrd. Doç. Dr. Zeynep ÖZGENÇ (Uludağ Üniv.)

Uluslararası İnsan Hakları Sisteminde Hükümet - Dışı Örgütlerin Rolü

Yrd. Doç. Reha YILMAZ (ÇAKÜ)

Bir Dengeleme Sanatı Olarak Uluslararası Hukuk: Uluslararası Yatırım Hukuku Örneği

Arş. Gör. Gökhan ALBAYRAK (Gazi Üniv.)

Uluslararası Hukukun İki Farklı Alanında Devlet Kurgusu: Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası Ekonomi Hukuku

Arş. Gör. Pedriye MUTLU (İstanbul Üniv.)

Kozmopolit Barışın Yolunda: Koruma Sorumluluğu'nda Küresel Vicdan Arayışı

Arş. Gör. Zeynep Selin ACAR / Yusuf Can GÖKMEN (Ege Üniv.)

YENİ DÜNYA DÜZENİ ARAYIŞLARI ÇERÇEVESİNDE ABAD'IN TAHKİM PROSEDÜRÜ

*Yrd. Doç. Dr. Zeynep ÖZGENÇ**
(Uludağ Univ.)

Özet

Tahkim; kaynağını taraf iradesinden alan, uyuşmazlıkların yargısal yollarla çözümünü öngören yöntemlerden biridir. Tahkim yargılaması ile gaye edilen milli hukukun ve devletin yargı sisteminin taraf iradesi üzerindeki tahakkümünü kırmak veya sınırlandırmaktır. Söz konusu gaye ile hareket edilerek, 10 Haziran 1958 tarihinde Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizine İlişkin New York Sözleşmesi (New York Sözleşmesi) imzalanmıştır. Ancak New York Sözleşmesi'nden sonra dahi, tahkim yargılaması ile milli hukuk ve devletin yargılama teşkilatı arasındaki çatışma devam etmektedir. Ulusal mevzuatlarda yürürlüğe giren tahkim kanunlarıyla bu çatışmaya son verilmesi amaçlanmaktadır. Peki, bazı alanlarda uluslararası yapılanmaya sahip Avrupa Birliği (AB) bu çatışmanın içine dâhil edilebilir mi? Diğer bir ifadeyle, tahkim yargılaması ile AB hukuk düzeni ve AB'nin denetim organı olan Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) arasında bir çatışma ya da üstünlük yarışı söz konusu olabilir mi? Bunun yanı sıra, AB'nin İşleyişine İlişkin Andlaşma (ABİİA) madde 273 uyarınca ABAD'ın bir tahkim anlaşması ile yetkilendirilmesinin hukuki sonuçları neler olabilir? Bütün bu sorular, çalışmamızın ana konusunu ve savını oluşturmaktadır. Söz konusu sorulara AB'nin kendine has özelliği çerçevesinde cevap aramaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Uyuşmazlıkların çözüm yöntemleri, tahkim yargılaması, Avrupa Birliği, taraf iradesi, Avrupa Birliği Adalet Divanı

Giriş

Gelişen uluslararası ilişkiler küreselleşmeye, küreselleşme de yabancı sermayenin ulus devlet ülkesinin sınırları dışına çıkarak; kendine ekonomik, sosyal ve hukuki yayılma alanı oluşturma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Uyuşmazlıkların çözümü anlamında bu sonuç, tahkim yargılamasının yaygınlaşması sonucunu doğurmaktadır. Zira tahkim, kaynağını taraf iradesinden al-

* Uludağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı
[zeynepm@uludag.edu.tr]

maktadır. Bu sayede özellikle yabancı sermaye, yayılma imkânı bulabildiği alanlarda öngördüğü hukuk düzenleri ile muhatap olabilmektedir.

Uluslararası ilişkilerdeki bu karmaşık yapılanma doğrultusunda milletlerarası ticari tahkim ile ilgili iki önemli soru ortaya çıkmaktadır. Birincisi, tahkim yargılamasında ulusal hukuklar ile uluslararası hukuk düzenlemeleri doğrultusunda devletin yargı teşkilatının müdahalesi söz konusu olabilir mi? Bu soruya olumlu cevap verildiği takdirde, ulusal mahkemelerin müdahalesinin sınırları ve kapsamı nasıl belirlenecektir? Birbiriyle bağlantılı bu iki soruya aranan cevap, devlet yargısının tahkim sürecine etkisi hususunda da belirleyici olmaktadır. Hatta tahkimin tarihsel süreci irdelendiğinde ulusal devletin yargı örgütlenmesi ile tahkim yargılaması arasında kıyasıya bir mücadeleye şahit olunduğu görülmektedir¹.

Uluslararası kamu hukuku açısından tahkime ilişkin yetkinin taraflarca açık bir şekilde oluşturulabilme imkânı kimi zaman devletlerin egemenlik anlayışı ile paralel bir mesele olarak görülmektedir. Dolayısıyla, tarihsel süreçte milletlerarası ticari tahkimde ulusal mahkemeler ile tahkim yargısı arasındaki mücadele, uluslararası kamu hukukunda uyuşmazlığın tarafı olan devletlerin tahkime ilişkin yetkiyi oluşturmaları açısından ortaya çıkmaktadır.

Aslında tahkim ile devlet yargısı arasındaki mücadelenin çıkış noktasını tahkimin ne olduğu sorusuna verilen cevap ile anlamak mümkündür. En genel anlamda tahkim şu şekilde tanımlanabilir: *“Tahkim, kanunlar ile belirlenen sınırlar içerisinde, tarafların aralarında doğmuş ve doğabilecek bir hukuki uyuşmazlığı nihai ve bağlayıcı bir şekilde sona erdirmek amacıyla bir veya birden fazla hakemin yetki kılmasını sağlayan özel yargılama usulüdür”*².

¹ Bu konuda bkz., Bilgehan YEŞİLOVA, *“Milletlerarası Tahkimin Hukuki Niteliği Üzerine Düşünceler ve Güncel Gelişmeler”*, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 76, 2008, s. 84.

² Tahkim tanımı ve unsurları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., NOMER Ergin, **Devletler Hukuku**, Yenilenmiş 21. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2015, s. 543-549; ÇELİKEL Aysel/ERDEM Bahadır, **Milletlerarası Özel Hukuk**, Yenilenmiş 12. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2012; s. 670-676; ŞANLI Cemal /Emre ESEN/ İnci ATAMAN FİGANMEŞE, *Milletlerarası Özel Hukuk*, 3. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2014, s. 548-552; DOĞAN Vahit, **Milletlerarası Özel Hukuk**, Baskı 2, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 127-130; AKINCI Ziya, **Milletlerarası Tahkim**, Güncellenmiş 3 Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2013, s. 3-6; NOMER Ergin/EKŞİ Nuray/GELGEL ÖZTEKİN Günseli, *Milletlerarası Tahkim Hukuku*, Cilt 1, 4. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s. 1-3; ŞANLI Cemal, **Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları**, Dördüncü Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, s. 225-237 (**Uluslararası Ticari Akitler**); ŞANLI Cemal, **Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk**, Sevin Matbaası, Ankara, 1986, s. 17-22 (**Esasa Uygulanacak Hukuk**); ÖZEL Sibel, **Milletlerarası Ticari Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meselesi**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 1-9; KAPLAN Yavuz, **Milletlerarası**

Yukarıda genel ve soyut ifade edilen tanımdan da anlaşılacağı üzere, tahkim devletin yargı yetkisini kullanma yetkisini taraf iradesi ile bir veya birden fazla hakeme devretme imkanı tanımaktadır. Devletlerin yargı yetkisini devretmede veya sınırlamada haris bir şekilde davranmaları ise söz konusu mücadelesinin mesnedini oluşturmaktadır.

Bu tartışma, günümüzde Avrupa Birliği'nin (AB) kendine has yapısı itibarıyla farklı bir boyuta taşınmıştır. Nitekim, üye devletler Kurucu Andlaşmalar'da öngörülen alanlarda egemenlik yetkilerini AB'ne devrederek yetki kullanmaktan feragat etmişlerdir³. Bu husus AB hukuku çerçevesinde uyumsuzlukların çözümlenmesi meselesine de yansımıştır. ABAD da Kurucu Andlaşmalar itibarıyla kendisine yetki devredilen alanlarda⁴, tahkim yargılamasının kendine has mücadelesinde asıl karar verici olarak sürece dahil olmuştur.

AB hukuku açısından tahkim meselesini iki boyutta değerlendirmek gerekmektedir. İlk olarak, ABAD'ın tahkim anlaşması ile yetkilendirilmesinin farklı hukuki sonuçları mevcuttur. Nitekim bu durum daha çok uluslararası kamu hukukunu ilgilendiren bir konudur. İkinci olarak ise milletlerarası ticari tahkimin konusuna giren bir uyumsuzlukta ABAD'ın yargı yetkisi meselesidir. Bu durumda acaba ABAD önüne gelen uyumsuzluklarda nasıl bir tutum sergilemektedir? Söz konusu mesele de devletlerarası özel hukuku ilgilendirmektedir. Ancak bu iki meseleyi irdelemeden önce konunun daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi amacıyla öncelikle milletlerarası tahkimin tarihçesine değinmek uygun olacaktır.

Tahkimde Usule Aykırılık, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 23-25; ERKAN Mustafa, **Milletlerarası Tahkimde Yetki Sorunları**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 23-29; KALPSÜZ Turgut, **Türkiye'de Milletlerarası Tahkim**, Genişletilmiş 2. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 1-3; ERTEN Rifat, **Milletlerarası Ticari Tahkim Hukuku'nda Geçici Koruma Önlemleri**, Adalet Yayınları, Ankara, 2010, s. 1-8; HUYSAL Burak, **Milletlerarası Ticari Tahkimde Tahkime Elverişlilik**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010, s. 7; LEW Julian/Loukas MISTELIS/Stefan KRÖLL, *Comparative International Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, The Hague/London/New York, 2003, s. 1-16; GREENBERG Simon/Christopher KEE/Romesh J. WEERAMANTRY, **International Commercial Arbitration: An Asia-Pacific Perspective**, Cambridge University Press, Australia, 2011, s. 1-2; MURRAY Carole/HOLLOWAY David/TIMSON-HUNT Daren, **Export Trade: The Law and Practice of International Trade**, Eleventh Edition, London, 2007, s. 537-550.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., REÇBER Kamuran, **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler**, 2. Bası, Dora Yayınları, Bursa, 2013, s. 64-66.

⁴ Bu konuda bkz., REÇBER, op. cit., s. 270.

I. MİLLETLERARASI TAHKİMİN GELİŞİM SÜRECİ

Antik çağda tahkim yargılaması, egemenin kurallarına tâbi olmaksızın tarafların kendi aralarındaki uyuşmazlıkları yine kendi iradeleri ile çözmeleri şeklinde tanımlanmıştır⁵. Tahkim, modern kanunlar ve mahkeme teşkilatı kurulmadan önce dahi, uyuşmazlığı çözüm yöntemlerinden bir olarak varlığını sürdürmüştür⁶. Dolayısıyla günümüzdeki anlayışa paralel olarak tahkim, uyuşmazlıkların çözüm yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkmakla birlikte; sadece egemene karşı bağımsız olma güdüsünün bir sonucu olarak da görülmüştür⁷.

Ticari alandaki hukuki uyuşmazlıkların çözümünde ise tahkim yargılaması başvurulan önemli yöntemlerden biriydi. Özellikle Fenikeliler ile Yunanlılar arasında deniz ticaretinden kaynaklanan sorunlarda tahkim yöntemi işletilmiştir⁸. Aynı zamanda tahkim, devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde de etkin bir şekilde kullanılmıştır. Örneğin; Roma senatosu, tarafların başvurusu üzerine Girit adasının iki şehir devleti olan Itonos ile Hierapythnia arasındaki arazi uyuşmazlığın çözümü için Menderes Magnesia şehrinin meclis üyeleri hakem tayin edilmiş ve ihtilaf nihai olarak sona erdirilmiştir⁹. Ancak bu devirde gerek uluslararası kamu hukuku, gerekse de milletlerarası ticaret hukuku açısından tahkimi düzenleyen sistematik ve pozitif kurallar mevcut değildi.

Ortaçağ'dan sanayi devrimine (18. yy. ortaları) kadar geçen sürede milletlerarası ticari tahkimin gelişiminde güçlü feodal ilişkiler ön plana çıkmıştır. Bu süreçte, hakim olan sınıf kendi usul ve maddi hukuk düzenlerini egemen kılmıştır. Zira kendi kurallarını ve yargı mekanizmalarını işletmenin daha güvenilir olduğu inancı yaygındı¹⁰. Dolayısıyla Orta Çağ'dan sanayi devrimine kadar geçen süreçte tahkim, hiçbir yazılı ve örfî hukuka tâbi olmaksızın hâkim sınıfın

⁵ YEŞİLOVA, op. cit., s. 86.

⁶ GREENBERG/KEE/WEERAMANTRY, op. cit., s. 3.

⁷ YEŞİLOVA, op. cit., s. 87.

⁸ Bu konuda bkz., EMERSON Frank, "History of Arbitration Practice and Law", **Cleveland Law Review**, Vol. 19, Jan., 1970, s. 156.

⁹ Ibid., s. 156; BİRSEL Mahmut, "Milletlerarası Ticari Tahkim ve Türkiye", **Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1, 1980, s. 98. Tahkime ilk çağlarda sadece batıda değil; aynı zamanda uzak doğuda ve diğer bölgelerde de işlevsel bir biçimde başvurulduğuna ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz., GREENBERG/KEE/WEERAMANTRY, op. cit., s. 4-5.

¹⁰ LEW Julian, "Acheiving the Dream: Autonomous Arbitration?", **Arbitration Insights: Twenty Years of the Annual Lecture of the School of International Arbitration**, (ed.: Julian LEW/Loukas MISTELIS), Kluwer Law International, The Netherlands, 2007, s. 459

menfaatlerini koruyan uyuşmazlıkları çözüm yöntemi olarak kabul edilmemiştir¹¹. Bu süreçte, tahkim ad hoc niteliği ile varlığını sürdürmüştür¹².

Gerek uluslararası kamu hukuku gerekse de milletlerarası ticari uyuşmazlıkların modern anlamda tahkim yoluyla çözümlenmesine ilişkin ilk örnek 1794 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ile Birleşik Krallık arasındaki Dostluğa, Ticarete ve Seyrüsefere İlişkin Andlaşma ile (Jay Andlaşması) ortaya çıkmıştır. İlgili andlaşma uyarınca, üç kişilik bir hakem heyeti sınır uyuşmazlıkları ile İngiliz ve ABD vatandaşlarının zarara uğrayan mallarının tazminine ilişkin birden fazla ihtilafı uluslararası hukuka göre sonuca bağlamak amacıyla yetkilendirilmiştir¹³. Bu açıdan bakıldığında hakem heyeti, taraflarca hem iki devlet arasındaki ihtilafları hem de devlet ve birey arasındaki özel hukuk uyuşmazlıklarını çözümü kavuşturmakla yetkili kılınmıştır¹⁴.

Geçici mahiyetteki (ad hoc) Alabama hakem mahkemesinin tesis ettiği kararlar da etkileri açısından büyük önem arz etmektedir. Uyuşmazlığa konu olan olay, ABD iç savaşı sırasında İngiltere'nin Güney ordularına Alabama adlı savaş gemisini inşa edip göndererek tarafsızlığını ihlal ettiği iddiası ile ortaya çıkmıştır. Alabama isimli gemi altmıştan fazla gemiyi ele geçirerek Kuzey ekonomisine büyük zarar vermiştir. ABD Hükümeti bu zararlardan İngiltere'yi sorumlu tutmuştur. 1871 tarihinde iki devlet arasında akdedilen Washington Andlaşması ile mevcut uyuşmazlığın tahkim nezdinde çözülmesine karar verilmiştir¹⁵. Alabama hakem mahkemesi, 14 Eylül 1872 tarihinde Cenevre'de verdiği kararla, tarafsızlığın ihlal edilmesi ile kusur halinin meydana geldiğine ve sorumluluğun doğduğuna hükmetmiştir. Ancak sadece doğrudan zararlardan dolayı İngiltere tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir¹⁶.

Uluslararası kamu hukuku açısından tahkimin tarihsel gelişiminde en önemli aşama 1899 ve 1907 yıllarında La Haye Konferansı ile Geçici Hakem Mahkemesi'nin kurulması ile kat edilmiştir. La Haye Konferansları ile birlikte arabuluculuk ve tahkim prosedürü dikkatli ve özenli bir şekilde ele alınmıştır¹⁷.

¹¹ Bu konuda bkz., YEŞİLOVA, op. cit., s. 87; GREENBERG/KEE/WEERAMANTRY, op. cit. s. 5-6.

¹² LEW/MISTELIS/KRÖLL, op. cit., s. 18.

¹³ MARTINEZ Jenny S., "International Courts and the U.S. Constitution: Reexamining the History", **University of Pennsylvania Law Review**, Vol. 159, 2011, s. 1075.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ MERAY Seha L., **Uluslararası Hukuka Giriş**, Cilt 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 206, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975, s. 354-355.

¹⁶ Ayrıca Alabama sorunu hakkında bkz., https://en.wikipedia.org/wiki/Alabama_Claims (e.t.: 28.10.2015)

¹⁷ Bu konu hakkında bkz., PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Güncelleştirilmiş 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 454-467.

Buradaki asıl amaç özel hukuk uyuşmazlıkların çözümünden ziyade, siyasi nitelikli ihtilafların nihai olarak sonuca bağlanarak savaşların önüne geçilmesi idi¹⁸. 1919 yılından Milletlerarası Sürekli Adalet Divanı'nın 1945'te Uluslararası Adalet Divanı (UAD) haline dönüşmesinden önceki süreçte, devletler arasında ilişkilerde tahkim, uyuşmazlıkların çözümlenmesinde eşitlik esasına dayanan birincil bir yöntem olarak görülmüştür¹⁹.

Buna karşılık, ulusal devletin güç kazandığı XIX. ve XX. yy.'larda, özel hukuk alanındaki ihtilafların çözümlenmesinde tahkim yargılaması sınırlı sayıdaki uyuşmazlıklar için ulusal mahkemelerin yanında ikincil bir yol olarak kabul edilmiştir²⁰. Ayrıca, tahkim yargılaması mümkün olduğu sürece ulusal mahkemelerin denetimine ve onayına tâbi kılınmıştır. Zira tahkim ulus devletin egemenliğini ihlal edebilecek bir mesele olarak görülmüştür²¹. Nitekim taraf iradesinin, devlet yargısının ve ulusal maddi hukukların üstünde olduğu bir anlayış o dönemki mutlak egemenlik anlayışı ile bağdaşmamaktaydı. Söz konusu anlayışın uzantısını o dönemde çıkarılan 1689 ve 1889 tarihli İngiliz Tahkim Kanunları, 1806 Fransız Tahkim Kanunu ile 1889 tarihli Alman Tahkim Kanunu'nda bulmak mümkündür²². İlgili ulusal kanunlarla tahkim sürecinin başlangıcından hakem kararlarının tanınması ve tenfizi de dahil yargılama usulüne ilişkin pek çok mesele katı bir şekilde düzenlenmiştir²³. Çok az mesele sadece taraf iradesine bırakılmıştır.

Uluslararası kamu hukuku açısından, 1950'lerden sonra devletler arasındaki hukuki uyuşmazlıkların çözümünde zorunlu yargılama yetkisi olmayan UAD önem kazanmıştır. Buna karşılık, özel hukuk ilişkilerinden ve olaylarından kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümünde tahkim kurumu birincil yöntem olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır²⁴. Bu dönemde kurulan yeni dünya düzeni²⁵ ile karmaşık ilişkiler ağına dönen ticari ve medeni ilişkiler karşısında tahkim, ortaya çıkan hukuki boşluğu ve belirsizliği dolduracak bir yöntem olarak görülmüştür. Ancak söz konusu ilkeleri sağlayabilmek amacıyla, ulusal mah-

¹⁸ EMERSON, op. cit., s. 160.

¹⁹ BİRSEL, op. cit., ss. 97-98.

²⁰ Ibid.

²¹ Devletlerin egemenliği ile tahkim yargılaması arasındaki ilişki hakkında bkz., YEŞİLOVA, op. cit., s. 86-88.

²² LEW/MISTELIS/KRÖLL, op. cit., s. 18.

²³ Ibid., s. 18.

²⁴ Ibid.

²⁵ Yeni dünya düzeni, 1989 Ağustos'unda Doğu Avrupa'da Sovyet İmparatorluğu'nun çökmesi ile başladığı varsayılmaktadır. Bu konuda bkz., GÖKIRMAK Mert, " 'Yeni Dünya Düzeni' ve Uluslararası Sistem", **Değişen Dünya ve Türkiye**, Derleyen: Faruk Sönmezoglu, Bağlam Yayıncılık, 1995, İstanbul, s. 7.

kemelerin tahkim sürecine müdahalesini en aza indirmek ve taraf iradesine mümkün olduğu müddetçe geçerlilik ve etkinlik tanımak gerekmektedir. Ayrıca bu sayede daha az masrafla yargılamanın hızlı bir şekilde sonlandırılması da gaye edinilmektedir.

Bu amaçla, milletlerarası ticari tahkim alanında 1958 tarihli New York Sözleşmesi²⁶, 1961 tarihli Avrupa-Cenevre Sözleşmesi (Cenevre Sözleşmesi)²⁷, 1965 tarihli Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümüne İlişkin Sözleşme (ICSID Sözleşmesi)²⁸, 1985 tarihli UNCITRAL Model Kanunu²⁹ ile 1976 tarihli UNCITRAL Tahkim Kuralları³⁰ ile uluslararası hukuk alanında da tahkim yargılama-
masında yeknesaklığın³¹ sağlanması öngörülmüştür³². Günümüzde milletlerarası ticaret alanında tahkim, devlet yargılaması yerine ikame edilen ve nihai olarak uyuşmazlığı çözen bir hukuki yöntem olarak kabul görmektedir.

Diğer yandan, gerek uluslararası kamu hukuku gerekse de milletlerarası ticari tahkim açısından, kişilerin ve devletlerin iradesine bağlı bir yargılama usulü olması ve hakem veya hakemler tarafından verilen kararların uyuşmazlığı nihai ve bağlayıcı bir şekilde çözmesi, tahkimin ilk çağlardan bu yana değişmeyen unsurları olarak günümüze kadar kabul görmüştür³³. Dolayısıyla, uyuşmazlıkların alternatif çözüm yöntemlerinden farklı olarak³⁴ tahkim ilk ortaya çıktığı

²⁶ Türkiye işbu Sözleşme'yi 91/2125 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile iç hukukunda onaylamıştır. 25/09/1991 tarihli 21002 sayılı Resmi Gazete. İlgili Sözleşmenin İngilizce tam metni için bkz., http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/NY-conv/XXII_1_e.pdf (e.t.: 29.08.2015).

²⁷ Türkiye işbu Sözleşme'yi 91/2138 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile iç hukukunda onaylamıştır. 23/09/1991 tarihli 21000 sayılı Resmi Gazete. İlgili Sözleşmenin İngilizce tam metni için bkz., https://treaties.un.org/doc/Treaties/1964/01/19640107%2002-01%20AM/Ch_XXII_02p.pdf (e.t.: 29.08.2015).

²⁸ İlgili Sözleşmenin İngilizce tam metni için bkz., https://icsid.worldbank.org/ICSID/StaticFiles/basicdoc/CRR_English-final.pdf (e.t.: 10.05.2014).

²⁹ 2006 tarihinde revize edilmiş 1985 tarihli UNCITRAL Model Kanunu'nun İngilizce tam metin için bkz., http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf (e.t.: 08.05.2014).

³⁰ 2010 tarihinde revize edilmiş 1976 tarihli UNCITRAL Tahkim Kuralları İngilizce tam metni için bkz., <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/arb-rules-revised/arb-rules-revised-2010-e.pdf> (e.t.: 08.05.2014).

³¹ İlgili düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., GREENBERG/KEE/WEERAMANTRY, op. cit. s. 9-17.

³² Uluslararası ticari tahkimin yeknesaklaştırma çalışmalarına ilişkin diğer düzenlemeler hakkında bkz., LEW/MISTELIS/KRÖLL, op. cit., s. 22-24.

³³ Ibid., s. 157.

³⁴ NOMER, s. 544; KAPLAN, s. 24; KÜÇÜKGÜNGÖR Erkan, "Türkiye Futbol Federasyonu Tahkim Kurulu'nun Yapısı ve Tahkim Kurulu Kararlarının Niteliği", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 50, Sayı 2, 2001, s. 141.

dönemlerden günümüze kadarki süreçte, yargısal çözüm yöntemlerinden biri olarak uyuşmazlığı nihai ve bağlayıcı olarak sona erdiren özel yargılama usulü olarak kabul edilmiştir.

İlk çağlarda uyuşmazlık tarafların seçtiği hakem ya da hakemlerce bağlayıcı ve nihai olarak çözümlenmekteyken, daha sonraki süreçte uyuşmazlığa uygulanacak hukuk ile yargılama usulünün taraf iradesinin önemi ve savunma hakkının gelişimi ile birlikte tahkim de daha farklı bir niteliğe bürünmektedir. AB hukuku açısından ise tahkim meselesine ilişkin, bazı spesifik durumlar dışında, herhangi bir genel ve soyut kurallar bütününden bahsetmek mümkün değildir. Bu açıdan hukuki bütünleşmeyi de gaye edinen AB, ticari ve medeni konulara ilişkin tahkimi daha çok üye devletlerin ulusal hukuklarına bırakmaktadır. Buna karşılık ABİİA madde 273 uyarınca ABAD’ın, belli şartların altında, hakemlik organı gibi yetkilendirilebilmektedir. Ancak uluslararası kamu hukukunu ilgilendiren bu durumun, ABAD nezdinde açılacak dava türleri dikkate alındığında pratik olarak işletilebilmesinin mümkün olmayacağı kanısındayız.

II. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKUNDA TAHKİM

Yukarıda genel ve soyut olarak ifade edildiği üzere, AB hukukunda tahkim iki şekilde ortaya çıkmaktadır:

1. ABAD’ın Özel Bir Anlaşma (Tahkim Anlaşması) İle Yetkilendirilmesi

Kural olarak ABAD’nın yargı yetkisi zorunludur. Ancak bazı durumlarda ABAD’ın ihtiyari olarak taraflarca yetkilendirilmesi gerekmektedir. Şu durumlarda ABAD’ın ihtiyari yargı yetkisinden bahsedilebilmektedir³⁵:

i. AB tarafından veya bunlar adına tesis edilmiş olan kamu hukuku ve özel hukuk sözleşmeleri ile ilgili olarak da AB yargı organları sözleşmelerde yer alan tahkim şartı ile yetkili kılınabilmektedir. Nitekim, ABİİA madde 272’de bu husus düzenlenmektedir. Burada tahkim şartı deyimi kullanılsa bile bu ifadenin “yetki şartı” olarak anlaşılması gerektiği ifade edilmektedir³⁶. Zira bu tür uyuşmazlıklarda asıl yetkili olan ulusal mahkemelerdir. Ancak, esas söz-

³⁵ REÇBER, op. cit., s. 362-363; ARAT Tuğrul, **Avrupa Toplulukları Adalet Divanı**, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yayın No: 3, Ankara, 1989, s. 37-41.

³⁶ ARAT, op. cit., s. 39.

leşmede yer alan yetki şartı ile AB yargı organları yetkili hale getirilebilmektedir³⁷.

ii. Konumuz açısından asıl önemli olan ABAD'ın bir hakemlik organı olarak yetkilendirilmesidir. ABİİA³⁸ madde 273 itibarıyla, üye devletler arasında Kurucu Andlaşmaların konusu ile bağlantılı herhangi bir uyuşmazlığın çıkması halinde uyuşmazlığa taraf olan üye devletler özel bir anlaşma gereğince bu uyuşmazlığı ABAD'ın önüne getirebilirler³⁹. İlgili hükümde geçen “*özel anlaşma*” ile kastedilenin tahkim anlaşması olduğu kabul edilmektedir⁴⁰. Bu bağlamda, ABAD'ın tahkim anlaşmasına dayanarak yetki kullanabilmesi için aşağıdaki şartların varlığı aranmaktadır⁴¹:

- ABİİA madde 273 dar yorumlarsak, Kurucu Andlaşmalar ile bağlantılı uyuşmazlıklar ile ilgili olarak tahkim anlaşması ile sadece üye devletlerin ABAD'ı yetkilendirebileceği sonucuna ulaşabiliriz. Diğer bir ifadeyle, üye adayı devletlerin veya AB ile ekonomik ve siyasi nitelikte andlaşmalar akdetmiş üçüncü kişilerin bu konuda yetkisinin olmadığı ifade edilebilir. Ancak, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (Avrupa Topluluğu)⁴² arasında 12.09.1963 tarihinde akdedilen ve 01.12.1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması madde 25/II uyarınca Ortaklık Konseyi'nin anlaşmazlığı karar yolu ile çözebileceği; keza anlaşmazlığı ABAD'a veya mevcut başka bir yargı merciine götürmeyi kararlaştırabileceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla AB ile üye adayı ya da üçüncü devletler arasındaki uluslararası andlaşmalarla ABAD'ın tahkim anlaşması ile yetkilendirilebilir⁴³.

³⁷ ARAT, op. cit. 39, REÇBER, op. cit., s. 363.

³⁸ İşbu Andlaşma'nın İngilizce tam metni için bkz., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN> (e.t.: 07.10.2015).

³⁹ REÇBER, op. cit., s. 363.

⁴⁰ LHONEUX Etienne De/ VASSILOPOULAS Christos A., **The European Stability Mechanism Before the Court of Justice**, Luxemburg, 2013, s. 62.

⁴¹ Bu konuda bkz., Ibid., s. 117.

⁴² Türkiye, Lizbon Andlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile AB uluslararası hukuk kişiliği kazanmıştır. AB Avrupa Topluluğu'nun yerine geçmiş ve onun halefi kabul edilmiştir. Dolayısıyla ortaklık mevzuatı açısından 2009 tarihinde Lizbon Andlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile Avrupa Topluluğu'nun yerini AB almıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., REÇBER, op. cit., s. 47; REÇBER Kamuran, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, 2009, s. 1-7 (**Türkiye-AB İlişkileri**).

⁴³ REÇBER, **Türkiye-AB İlişkileri**, op. cit., s. 57-102.

- ABİİA madde 273 itibarıyla ilgili uyuşmazlık taraflarca sadece ABAD'ın önüne getirilebilir. Bu konuda ABİDM yetkilendirilmemiştir⁴⁴.
- ABAD'ın tahkim anlaşması ile yetkilendirilebilmesi için üye devletlerin bu konudaki gerçek ve sarih iradelerinin varlığı gerekmektedir. Dolayısıyla tarafların örtülü iradelerinin varlığı ya da farazi iradeleri yeterli değildir.
- ABAD, Kurucu Andlaşmaların (ABKA ile ABİİA) konusu ile bağlantılı her türlü ihtilafa ilişkin yetkilendirebilir. Ancak ABİİA madde 344 uyarınca, üye devletlerin Andlaşmaların uygulanmasına ve yorumlanmasına ilişkin bir uyuşmazlığı, bu Andlaşmalarda öngörülenler dışında başka bir çözüm yoluna sunmamayı taahhüt ettikleri hükme bağlanmıştır. Daha net bir ifadeyle, Andlaşmaların yorumlanması ve uygulanması konusunda ilgili AB yargı organlarının münhasır yetkisi mevcuttur.
- Kurucu Andlaşmaların konusu ile bağlantılı “*doğabilecek ve doğmuş olan her türlü ihtilaflar*” tahkim anlaşmasının konusunu oluşturabilir. Önemli olan uyuşmazlığın belirli ve belirlenebilir olmasıdır.
- Üye devletlerce tesis edilen tahkim anlaşmasının AB hukukunun genel ilkeleri ve prensiplerine uygun olması gerekmektedir. Burada ifade edilen Kurucu Andlaşmalar'da tanınan AB kurum ve kuruluşlarının üye devletler ile arasındaki yetki paylaşımına istinaden tahkim anlaşması tesis edilebileceğidir. Yani Kurucu Andlaşmalar'da ABAD'ın yargı yetkisine girmeyen alanlarla ilgili olarak tahkim anlaşması yapılamayacağı ifade edilmektedir⁴⁵. ABİİA madde 275 ile madde 276'da ABAD'ın yargı yetkisine girmeyen konular genel olarak düzenlenmektedir⁴⁶.

⁴⁴ REÇBER, **Avrupa Birliği Hukuku**, op. cit., s. 362.

⁴⁵ Ibid., s. 117.

⁴⁶ ABİİA madde 275 uyarınca, ABAD, ortak dış ve güvenlik politikasına ilişkin hükümler veya bu hükümler temelinde kabul edilen tasarruflar konusunda yetkili değildir. Ancak Divan, ABKA'nın 40. maddesine uyulup uyulmadığının kontrol edilmesine ve Konsey tarafından Avrupa Birliği Antlaşması'nın V. Başlığının ikinci Bölümü temelinde gerçek veya tüzel kişilere karşı kabul edilen kısıtlayıcı tedbirler öngören kararların hukuka uygunluğunun denetlenmesine ilişkin olarak, işbu Antlaşma'nın 263. maddesinin 4. paragrafında öngörülen şartlara uygun olarak açılan davalarda karar verme yetkisine sahiptir. Keza, ABİİA madde 276 itibarıyla, ABAD Üçüncü Kısımın V. Başlığının dördüncü ve beşinci bölümlerinde yer alan özgürlük, güvenlik ve adalet alanı ile ilgili hükümlere ilişkin yetkilerini kullanırken, bir üye dev-

Günümüze kadar ABİİA madde 273'e istinaden ABAD'ın yargı yetkisinin işletildiği herhangi bir dava bulunmamaktadır. Kanımızca, bunun en önemli sebebi, ABİİA madde 259 ile öngörülen ve Komisyon'un da sürece dahil olduğu ihlal davası mekanizmasının daha işlevsel bir şekilde işletilebilmesidir.

Diğer yandan, ABİİA madde 273 uyarınca ABAD'ın tahkim anlaşması ile yetkilendirilmesinin AB Hukuku'nun genel ilkelerine uygun olması meselesi, kamuoyunda "*Kemer Sıkma Andlaşması*" olarak adlandırılan "*Ekonomik ve Parasal Birlikte İstikrar, İşbirliği ve Denetime İlişkin Andlaşması*"⁴⁷ madde 8 ile gündeme gelmiştir.

Kemer Sıkma Andlaşması hükümetlerarası andlaşma olarak Brüksel'de toplanan Devlet veya Hükümet Başkanları Zirvesi'ne katılan AB'ne üye 25 devlet tarafından 02.03.2012 tarihinde akdedilmiştir. İç hukukları uyarınca onaylayan AB'ye üye 16 devlet açısından 01.01.2013'te yürürlüğe girmiştir. 01.04.2014 tarihinden itibaren işbu Andlaşma AB'ne üye diğer dokuz devlet açısından da yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Andlaşma Çek Cumhuriyeti, Birleşik Krallık ve işbu Andlaşmanın yürürlük tarihinden sonra AB'ne katılan Hırvatistan tarafından akdedilmemiş ve yürürlüğe konulmamıştır⁴⁸.

Kemer Sıkma Andlaşması, AB'ye üye tüm devletlerin taraf olduğu bir uluslararası andlaşma olmadığı için bu konuda AB kurumlarının ve özellikle ABAD'ın yetkilerinin kapsamı tartışmalıdır⁴⁹. Konumuz açısından asıl sorun, AB hukukundan bağımsız; fakat onunla bağlantılı bir uluslararası andlaşma ile AB kurumlarının yetkilendirilip yetkilendirilemeyeceği meselesidir.

Bu meseleyi değerlendirirken, öncelikle AB hukuku ile Kemer Sıkma Andlaşması arasındaki ilişkinin ortaya konulması gerekmektedir. AB'ne üye devletler kendi aralarında bağımsız ve ayrı uluslararası andlaşmalar akdedebilmektedirler. Ancak üye devletler akdettikleri uluslararası andlaşmalar ile Kuru-cu Andlaşmalar'da belirtilen hedeflere ulaşılmasını engellememe ve AB huku-

letin polis veya diğer kolluk kuvvetleri tarafından yürütülen operasyonların geçerliliğini veya orantılılığını veya üye devletlerin kamu düzenini koruma ve iç güvenliği sağlama konusundaki sorumluluklarını yerine getirmelerini denetleme yetkisine sahip değildir. Bu konuda bkz., REÇBER, *Avrupa Birliği Hukuku*, op. cit., s. 270-271.

⁴⁷ İşbu Andlaşma'nın İngilizce tam metni için bkz., http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-12-2_en.htm (e.t.: 11.10.2015).

⁴⁸ Ekonomik ve Parasal Birlikte İstikrar, İşbirliği ve Denetime İlişkin Andlaşması'ya taraf olan devletler: Belçika, Bulgaristan, Almanya, Fransa, İrlanda, Malta, Hollanda, Avusturalya, Kıbrıs, Estonya, Finlandiya, Yunanistan, Litvanya, Letonya, Lüksemburg, Danimarka, Portekiz, Polonya, İspanya, İsveç, Slovakya, Slovenya, Romanya, İtalya, Macaristan.

⁴⁹ KUSAK Martin/ PITROVA Lenka, "*Legal Aspect of The Treaty on Stability, Coordination And Governance In the Economic And Monetary Union*", *TLQ*, 2/2013, s. 106.

kunu ihlal etmeme yükümlülüğü altındadırlar⁵⁰. Dolayısıyla, işbu Andlaşmanın AB hukukunun asli ve türeme normları ile ABAD içtihatlarına uyarlı bir şekilde yorumlanması ve uygulanması gerekmektedir.

AB hukukunda yer alan asli normlarda aksi öngörülmedikçe, açıkça veya üstü kapalı olarak AB organlarının yetkisinin sınırlandırılmayacağı veya genişletilemeyeceği kabul edilmektedir⁵¹. Bu konuda ABKA'da iki önemli ilke mevcuttur. ABKA madde 5/II'de AB'nin üye devletlerin devrettiği yetkiler kapsamında hareket edeceği ifade edilmiştir. Ayrıca, ABKA madde 13/II uyarınca, her kurumun Andlaşmalarda öngörülen amaçlara, şartlara ve usullere uygun olarak, bu Andlaşmalarda kendine tevdi edilen yetkilerin sınırları içerisinde hareket edeceği ifade edilmektedir.

Konumuz açısından asıl önemli husus, Kemer Sıkma Andlaşması madde 8/III ile taraf devletlerce ABİİA madde 273 uyarınca tahkim anlaşması ile ABAD'ın yetkilendirilebilmesidir. Bu hüküm ile şu soruya cevap aranmıştır: İşbu Andlaşma uyarınca ABİİA madde 273'e gönderme yapılarak ABAD tahkim şartı ile yetkili hale getirilebilir mi?

Kemer Sıkma Andlaşması madde 8/I uyarınca, Komisyon madde 3/II'ye uygun olarak taraf devletlerce gerekli tasarrufların tesis edilip edilmediğine ilişkin bir rapor hazırlamaya davet edilebilmektedir. Eğer, Avrupa Komisyonu tarafından işbu Andlaşma madde 3/II'ye uygun olarak eylem ve işlemler ilgili taraf devlet tarafından tesis edilmediğine ilişkin bir rapor hazırlanırsa, bir veya birden fazla Devlet tarafından mesele ABAD'ın önüne götürülebilir. Komisyon'un raporundan bağımsız olarak, taraf devletlerden biri madde 3/II'ye uygun bir şekilde hareket etmezse, diğer taraf devlet tarafından mesele ABAD'ın önüne götürülebilir. Her iki durumda da ABAD, yükümlülüklerin ihlaline ilişkin bir karar tesis ederse, taraf devletler ABAD'ın kararlarını uygulamakla yükümlüdürler.

İlgili hükmün ikinci fıkrası itibarıyla ise taraf devletlerden biri, kendi değerlendirmesine veya Komisyon'un raporuna dayanarak diğer bir taraf devletin birinci paragraf uyarınca ABAD'ın hükmettiği önlemleri almadığına kanaat getirirse, ABAD önünde dava açabileceği ve ABİİA madde 260'ya dayanarak Avrupa Komisyonu'ndan Kemer Sıkma Andlaşması madde 8/II ikinci cümlesinde öngörülen finansal tedbirlerin alınmasını isteyebileceği ifade edilmektedir.

Kemer Sıkma Andlaşması madde 8/son ile de ABAD'ın bu konudaki yetkisinin ABİİA madde 273 uyarınca işletilebileceği ifade edilmektedir. Söz

⁵⁰ Ibid., s. 104.

⁵¹ Ibid., s. 106.

konusu hüküm ile ABAD'ın yetkisinin işletilebilmesi hususunda kanımızca AB hukuku açısından engel teşkil edebilecek bir husus söz konusu değildir. Bu hususu iki gerekçeye dayandırabiliriz:

Öncelikle, ABAD, 30.06.1993 tarihli birleştirilmiş C-181/91 ile C-248/91 sayılı *Parliament v. Council and Commission Kararı*⁵² (*Bangladeş Kararı*) ile bu hususa değinmektedir. ABAD, üye devletlerin AB Konseyi adına değil de kendi adına ve hesabına bireysel ya da kolektif olarak faaliyet gösterdikleri alanlarda akdettikleri andlaşmaların kendi yetki alanı içerisinde olmadığına hükmetmiştir⁵³. Bununla birlikte, AB kurumlarının aldığı önlemlerin, niteliği ne olursa olsun, uygulanmaması halinde ihlal davası açılması konusunda ABAD'ın yargı yetkisinin işletilebileceği belirtilmiştir⁵⁴.

İkinci olarak, Kemer Sıkma Andlaşması'na taraf olan AB'ne üye devletlerden birinin ABAD önünde ihlal davası açabilme yetkisinin, ABKA madde 5/II ve madde 13/II'ye aykırı olarak yorumlanması mümkün değildir. Zira, Kurucu Andlaşmalar asli norm niteliğindedir. Kaldı ki ABAD, Kemer Sıkma Andlaşması ile AB Kurucu Andlaşmaları'nın çatıştığı düşünülüyorsa, AB hukukunun önceliği ve üstünlüğünü dikkate alarak, Kemer Sıkma Andlaşması'nın ilgili hükümlerini görmezden gelmekle veya Kurucu Andlaşmalara uygun bir şekilde yorumlamakla yükümlüdür. Tahkim şartı ile ABAD'ın yetkilendirilmesi bu konuda herhangi bir değişiklik yapmamaktadır.

Ancak, Kemer Sıkma Andlaşması madde 8'de belirtilen prosedür, doğrudan AB yargı sistemindeki ihlal davalarına göndermede bulunmaktadır. Kemer Sıkma Andlaşması AB hukukunun kaynakları arasında kabul edilebilir. Zira tüm taraf devletler AB'ne üyedir. AB hukuku açısından ise hiyerarşik olarak asli ve türeme normlardan sonra yer almaktadır ve taraf olmayan devletleri bağlamamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Kemer Sıkma Andlaşması'nın ihlali AB hukukunun ihlali anlamına geliyorsa, şarta bağlı olarak, taraf devlet ABİİA madde 259 işleterek ABAD'ın zorunlu yargı yetkisi kapsamında ihlal davası açılabilir. Kaldı ki, gerek ihlal davasının açılabilmesi gerekse de ABİİA madde 273 uyarınca ABAD'ın hakemlik organı olarak yetkilendirilebilmesi için uyumsuzluğun Kurucu Andlaşmalarla bağlantılı olması gerekmektedir. Dolayısıyla, Kemer Sıkma Andlaşması uyarınca ABAD'ın tahkim anlaşması ile yetkilendirilebilmesinin teorik olarak mümkün olmakla birlikte, pratik açıdan gereksiz olduğu ifade edilebilir.

⁵² İlgili Karar için bkz., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61991CJ0181> (e.t.: 18.10.2015).

⁵³ Id., prg. 12.

⁵⁴ Id., prg. 13.

2. ABAD Önüne Gelen Tahkim İle İlgili Uyuşmazlıklar

Tahkimin AB hukuku boyutuna ilişkin bir diğer husus, ABAD'ın yargı yetkisine tahkime ilişkin meselelerin dahil edilip edilmeyeceğidir. Sorun daha çok esasa uygulanacak hukukun tespiti ile tahkim yargılamasına ilişkin usulî meselelerde ortaya çıkmaktadır. Üye devletlerin ulusal mahkemeleri, tahkime ilişkin bir uyuşmazlık önlerine geldiği takdirde, şartların varlığı halinde, önkarar yöntemini işleterek meseleyi ABAD'a götürebilmektedir. Bu durumda Akdi Borç İlişkilerine Uygulanacak Hukuka İlişkin Roma I Tüzüğü⁵⁵ ile 10.01.2015'te revize edilmiş⁵⁶ Ticari ve Hukuki Konularda Mahkemeleri Milletlerarası Yetkisi ve Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizine İlişkin Brüksel I Tüzüğü'nün⁵⁷ uygulanıp uygulanamayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır.

Roma I Tüzüğü madde 1/II-e bendi uyarınca ilgili Tüzüğün tahkim anlaşmalarına uygulanmayacağı hükme bağlanmıştır⁵⁸. İlgili hüküm dikkate alın-

⁵⁵ İlgili Tüzüğün İngilizce tam metni için bkz., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008R0593&from=EN> (e.t.: 13.10.2015).

⁵⁶ İlgili Tüzüğün 2015 tarihinde revize edilmiş halinin İngilizce tam metni için bkz., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:351:0001:0032:en:PDF> (e.t.: 13.10.2015)

⁵⁷ Hukuki ve Ticari Konularda Mahkemelerin Milletlerarası Yetkisi ile Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizine İlişkin 1968 tarihli Brüksel Konvansiyonu (Brüksel Konvansiyonu) 22 Aralık 2000 tarihinde 44/2001 sayılı Hukuki ve Ticari Konularda Mahkemelerin Milletlerarası Yetkisi ile Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizine İlişkin Konsey Kararı (Brüksel I Tüzüğü) ile tüzük haline getirilmiştir. Brüksel Konvansiyonu'nda mahkemelerin yetkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., ERDEM Bahadır, "Hukuki ve Ticari Konularda Mahkemelerin Milletlerarası Yetkisi ile Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizine İlişkin 1968 tarihli Brüksel Antlaşması Hükümlerinin Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetki Kuralları ile Karşılaştırılması", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yılmaz Altuğ'a Armağan**, Yıl 22, Sayı 2, 1997-1998, ss. 183-215. İlgili Konvansiyonun İngilizce tam metni için bkz., <http://curia.europa.eu/common/reedoc/convention/en/c-textes/brux-idx.htm> (e.t.:29.09.2015)

Brüksel Konvansiyonu'nun Tüzük haline getirilme ihtiyacına ilişkin gelişmeler hakkında bkz., SAKMAR Ata/EKŞİ Nuray, "Hukuki ve Ticari Konularda Mahkemelerin Milletlerarası Yetkisi ile Mahkeme Kararlarının Tanınması Tenfizi Hakkındaki Konsey Tüzüğü (EC No 44/2001)", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Prof. Dr. Ergin Nomer'e Armağan**, Yıl 22, Sayı 2, 2002, ss. 731-735.

⁵⁸ Giuliona-Lagarde Raporu'nda tahkim anlaşmalarının Roma I Tüzüğü'ne mesned teşkil eden 1980 tarihli Sözleşmeden Doğan Borç İlişkilerine Uygulanacak Hukuk Hakkında Roma Sözleşmesi'nin uygulama alanına dahil edilmesi gerektiğine ilişkin tartışmalara yer verilmektedir. Buna göre, özellikle Birleşik Krallık delegeleri tahkim sözleşmesine uygulanacak hukukun tespitinde de işbu Sözleşme'nin uygulanması gerektiğini; zira tahkim sözleşmesinin

diğında, Tüzüğün düzenleme amaçları doğrultusunda tahkim anlaşmasına uygulanacak hukuktan ne anlaşılması gerektiğinin ortaya konulması gerekmektedir. Roma I Tüzüğü'ne mesned teşkil eden 1980 tarihli Sözleşmeden Doğan Borç İlişkilerine Uygulanacak Hukuk Hakkında Roma Sözleşmesi⁵⁹ (Roma Konvansiyonu) madde 1/II-d yer alan aynı hükmü yorumlayan Giuliona-Lagarde Raporu'nda bu hususa yer verilmiştir. İlgili rapora göre, tahkim anlaşmasının şekli ve maddi geçerliliği ile bu anlaşmanın etkilerinden doğan meselelerin Roma Konvansiyonu'nun kapsamı dışında kalacağı belirtilmiştir⁶⁰. Ayrıca, tahkimden doğabilecek her türlü usulî meselenin de işbu Konvansiyon'un uygulama alanı dışında kalacağı vurgulanmıştır. Ancak, tahkim anlaşmaları esas sözleşmeden bağımsızdır⁶¹. Bu nedenle, tahkim anlaşmalarına ilişkin istisnanın esasa uygulanacak hukuk açısından söz konusu olmayacağı belirtilmiştir.

Bu bağlamda, Roma I Tüzüğü madde 1/II-e uyarınca tahkim anlaşmasının şekli ve maddi geçerliliği ile tahkim usulüne uygulanacak hukukun işbu Tüzüğün kapsama alanı dışında olduğu ifade edilmektedir⁶². Dolayısıyla, hakem

diğer borç doğuran sözleşmesel ilişkilerden farklı olmadığını iddia etmiştir. Bu konudaki tartışmalar için bkz., GIULIANO Mario/LAGARDE Paul, "Report on the Convention on the Law Applicable to Contractual Obligation", [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31980Y1031\(01\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31980Y1031(01):EN:HTML) (e.t.: 04.01.2013), s. 11-12.

⁵⁹ Roma Konvansiyonu'nun İngilizce tam metni için bkz., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1980:266:0001:0010:EN:PDF> (e.t.: 04.01.2013).

⁶⁰ Giuliona-Lagarde Raporu, s. 12. Bu konuda bkz., EKŞİ Nuray, **Sözleşmeden Doğan Borçlara Uygulanacak Hukuk Hakkında Roma Konvansiyonu**, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s. 77.

⁶¹ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., NOMER, op. cit., s. 523; ERKAN, op. cit., s. 82-98; ŞANLI, **Uluslararası Ticari Akitler**, op. cit., s. 253; ŞANLI/ESEN/ATAMAN FİGANMEŞE, op. cit., s. 545; ÖZEL, op. cit., s. 62; DOĞAN, op. cit., s. 127; LEW/MISTELIS/KRÖLL, op. cit., s. 102-105; KALPSÜZ Turgut, "Tahkim Anlaşması", **Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal Tekinalp'e Armağan**, Cilt 2, İstanbul 2003, ss. 1042-1045; ERKAN Mustafa, "Tahkim Şartının Ayrılabilirliği Prensibinin Asıl Sözleşmenin Yokluğu Durumunda Değerlendirilmesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XVII, Sayı 1-2, 2013, ss. 535-562. ("Tahkim Şartı"); HILL Jonathan/CHONG Adeline, **International Commercial Disputes-Commercial Conflict of Laws in English Courts**, Fourth Edition, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2010, s. 765-766; ROSEN Janet A., "Arbitration Under Private International Law: The Doctrines of Separability and Competence 'de la Competence'", **Fordham International Law Journal**, Vol. 17, Issue 3, 1993, ss. 606-608.

⁶² HILL/CHONG, op. cit., s. 501-502; Yüksel Burcu, "The Relevance of the Rome I Regulation to International Commercial Arbitration in European Union Law", **Journal of Private International Law**, Vol. 7, No 1, April, 2011, s. 154; FAWCETT James/CARRUTHERS Janeen M., **Cheshire, North & Fawcett Private International Law**, Fourteenth Edition, Oxford University Press, UK, 2008, s. 684-685; ARZANDEH A and HILL J, "Ascertaining the Proper Law of an Arbitration Clause under English Law", **Journal of Private International Law**, Vol. 5, No 1, 2009, s. 425.

veya hakemlerin seçilmesi, hakemlerin yetkilerinin belirlenmesi, ulusal mahkemelerin müdahalesi, hakem kararlarının uygulanması gibi meselelerde Roma I Tüzüğü uygulanmayacaktır⁶³. Buna karşılık, esasa uygulanacak hukuk açısından tahkim yargılaması esnasında Roma I Tüzüğü'nün uygulanabileceği kabul edilmektedir⁶⁴.

Yenilenmiş Brüksel I Tüzüğü madde 1/II-d uyarınca da tahkime ilişkin meselelere ilgili Tüzüğün uygulanmayacağı ifade edilmiştir. Brüksel I Tüzüğü'nün değişiklik yapılmadan önceki halinde de aynı hüküm yer almaktaydı (madde 1/II-d). İşbu Tüzük yenilenmeden önce Avrupa Komisyonu Brüksel I Tüzüğü ve Tahkim başlıklı öneri⁶⁵ hazırlamıştır. Komisyon'un önerisinde; ulusal mahkemelerin tahkim yargılaması sırasındaki uyuşmazlıklara (hakemlerin atanması, geçici önlem talepleri, hakem kararlarının uygulanması, tahkim anlaşmasının geçerliliği gibi) dahil olabileceği ifade edilmiştir⁶⁶. Bu nedenle, tahkim yargılamasının tamamen ulusal mahkemelerin yetki alanı dışında görülmeyeceği belirtilmiştir⁶⁷. Dolayısıyla, ilgili hükümde bahsedilen "tahkim" tümcesinden, sadece tahkim yargılaması sırasında ortaya çıkan meseleler mi anlaşılması gerektiği; yoksa bununla birlikte ulusal mahkemeler nezdinde görülen ve tahkim ile ilgili uyuşmazlıklarında mı tahkim yargılaması kapsamında değerlendirileceği tam olarak anlaşılmamaktadır⁶⁸.

Brüksel I Tüzüğü'nün Dibase Kısmı'nın 12. Prg.'nda ile ise tahkime ilişkin meselelerden ne anlaşılması gerektiği açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. İlgili düzenlemeye göre, uyuşmazlığın hakemlere götürülmesi, yargılamının durdurulması ve reddi ile tahkim anlaşmasının geçerli ya da uygulanamaz olup olmadığına Yenilenmiş Brüksel I Tüzüğü'nün uygulanmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, tahkim anlaşmasının geçerli ve uygulanabilirliği ile tarafların ehliyetine ilişkin hususlarda ulusal mahkemeler, maddi ya da usul meselesi olup olmadığına bakılmaksızın Brüksel I Tüzüğü'nü uygulayamayacaklardır⁶⁹. Bu-

⁶³ YÜKSEL, op. cit., s. 153.

⁶⁴ MERKIN R, "The Rome I Regulation and Reinsurance", **Journal of Private International Law**, Vol. 5, 2009, s. 70-71.

⁶⁵ Avrupa Komisyonu'nun Brüksel I Tüzüğü'ne ilişkin önerisinin İngilizce tam metni için bkz., http://www.ejtn.eu/Documents/Themis%202012/Written%20paper%20Lisbon/Written_paper_Germany_2_International_Cooperation_in_Civil_Matters%20%2020.pdf (e.t.: 30.10.2015).

⁶⁶ Ibid., s. 6.

⁶⁷ Ibid., s. 6.

⁶⁸ HARTLEY Trevor, "The Brusels I Regulation and Arbitration", **ICLQ**, Vol. 63, October 2014, s. 843.

⁶⁹ Bu konuda bkz., Ibid., s. 860; CAMMILERI Simon, "Recital 12 of The Recast Regulation: A New Hope?" **ICLQ**, Vol 62, October 2013, s. 903.

nun yanı sıra, hakem heyetinin oluşturulmasına, hakemlerin yetkilerinin belirlenmesine, tahkim usulüne ilişkin meselelere, iptal davası ile temyize ve hakem kararlarının tanınmasına ve tenfizine ilişkin meseleler Brüksel I Tüzüğü'nün uygulama alanı dışındadır.

Aynı zamanda, Dibacenin 12. Prg.'nda da vurgulandığı üzere, Yenilenmiş Brüksel I Tüzüğü madde 73/II'de de New York Konvansiyonu hükümlerinin saklı kalacağı açıkça düzenlenmiştir. Ayrıca, işbu Tüzük madde 73/son'da da 44/2001 sayılı Brüksel I Tüzüğü'nden önce yürürlüğe giren iki taraflı anlaşmalar ile üçüncü devletler ile AB'ne üye devletler arasındaki uluslararası anlaşma hükümlerinin saklı kalacağı belirtilmiştir. Ancak, AB'ne üye devletlerin tamamı 1958 tarihli New York Sözleşmesi ile 1961 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmasına rağmen, işbu Sözleşmeler tahkim yargılamasına ilişkin her meseleyi düzenlemeden uzaktır⁷⁰. Ayrıca, ilgili düzenlemelerin uygulanması konusunda ulusal mahkemelerin kararlarında herhangi bir birlik de söz konusu değildir⁷¹.

Brüksel I Tüzüğü ile tahkim arasındaki ilişki ABAD'ın kararlarının da konusunu oluşturmuştur. Özellikle hakem heyetinin tesis etmiş olduğu geçici tedbir niteliğindeki anti-suit injuntion; yani *dava açılmasını önleyici tedbir kararının*⁷² AB Hukuku'nun önceliği ve üstünlüğü kapsamında, Brüksel I Tüzüğü kapsamında tanınıp tanınmayacağı meselesi ulusal mahkemeler açısından netlik kazanmadığı için ABAD'a önkarar yöntemi⁷³ ile başvurulmaktadır.

Dava açılmasını önleyici tedbir kararı, XIX. yy.dan itibaren İngiliz mahkemeleri tarafından verilen tedbir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kararı

⁷⁰ BROZOLO Luca G Radicati Di, "Arbitration And The Draft Revised Brussels I Regulation: Seeds Of Home Country Control and of Harmonisation?", **Journal of Private International Law**, Vol. 7, No 3, 2011, s. 425.

⁷¹ Ibid.

⁷² Anti-suit injunction kavramı Türk Hukuku'na yabancıdır. Erten, bu terimi "*dava aleyhine tedbir*"; Ekşi ise "*dava açılmasını önleyici tedbir*" veya "*davaya devam edilmesini önleyici tedbir*" kararı olarak çevirmektedir. Kanımızca, Ekşi'nin de belirttiği üzere, bu kararlar taraflara yönelik olduğundan, *dava açılmasını önleyici tedbir* teriminin kullanılması isabetli olacaktır. Bu konuda bkz., ERTEN, op. cit., s. 265-266; EKŞİ Nuray, "*Milletlerarası Tahkimde Güncel İki Sorun: Hakemlerce Anti-Suit Injunction and Punitive Tazminat Kararının Verilmesi*", **Uluslararası Ticaret ve Tahkim Hukuku Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2014, s. 8. ("*Anti Suit Injunction*").

⁷³ AB hukuk düzeninin uygulanabilirliğinin denetlenmesi ve kontrol edilmesi yetkisi ile donatılan ABAD'ın yetkisi de bu açıdan önem taşımaktadır. Zira, AB hukukunun yorumlanması ve AB organları tasarruflarının geçerliliğine ilişkin bir uyumsuzluk ulusal yargı organlarının önüne geldiği takdirde mesele uluslararası nitelik taşıyan ABAD'a sunulmaktadır. Önkarar yöntemi olarak adlandırılan bu prosedür sonucu tesis edilen karar bildirici niteliktedir. REÇBER, op. cit., s. 367. REÇBER, op. cit., s. 375.

tesis eden mahkeme veya hakem heyeti; konusu, sebebi ve tarafları aynı olan bir davanın başka bir ülkede açılmasını veya açılmış bir davanın devam etmesini ya da ayrı bir tahkim sürecinin başlatılmasını önlemek için verilen tedbir kararıdır⁷⁴. *Dava açılmasını önleyici tedbir kararı* yabancı bir mahkemeye karşı değil; davacıya verilmektedir⁷⁵. Dolayısıyla, kendi aleyhine *dava açılmasını önleyici tedbir kararı* verilen bir kişi davasını açmaktan vazgeçebilir ya da açtığı davadan feragat edebilir⁷⁶. Hakem heyetinin vermiş olduğu *dava açılmasını önleyici tedbir kararının* üye devlet mahkemeleri tarafından uygulanıp uygulanamayacağı ve Birlik hukuku nezdinde dava açmama emirlerinin niteliği konusunda Divan'ın iki önemli kararı mevcuttur: 10.02.2009 tarihli ve C-185/07 sayılı *The West Tankers Kararı*⁷⁷ ile 13.05.2013 tarihli C- 536/13 sayılı *Gazprom Kararı*⁷⁸.

-*West Tankers Kararı*⁷⁹

ABAD'ın *West Tankers Kararı*'na konu olan uyuşmazlıkta⁸⁰ West Tankere ait olan ve Erg Petroil SpA tarafından kiralananan gemi, İtalya'da maddi zarara neden olacak şekilde Erg'e ait iskeleye çarpmıştır. Çartır sözleşmesinde yer alan tahkim şartına göre, uyuşmazlık İngiliz Hukuku'na göre ve Londra'da tahkime göre çözümlenecektir. Erg zararın bir kısmını sigorta poliçesi kadar sigorta şirketinden karşılarken, geri kalan için *West Tankers*'e başvurmuştur. Sigorta şirketi de İtalyan mahkemesinde rücu davası açmıştır. *West Tankers* İtalyan mahkemesine tahkim itirazında bulunmuştur. Ayrıca, Yüksek Mahkeme (High Court of Justice) hakem heyetinden *dava açılmasını önleyici tedbir kararının* alınmasını sigorta şirketi aleyhine talep etmiş ve bu talebi kabul edilmiştir. Sigorta şirketi, *dava açılmasını önleyici tedbir kararına* House of Lord nezdinde itiraz etmiştir. House of Lord'da ABAD'a önkarar yöntemi ile tek bir soru yönelmiştir: Brüksel I Tüzüğü'ne uygun bir şekilde üye devlet mahkemelerinde

⁷⁴ EKŞİ, op. cit., s. 8.

⁷⁵ EKŞİ Nuray, "Milletlerarası Tahkimde Güncel İki Soruna *Lex Mercatoria*'da Çözüm Arayışları: Hakemlerce *Anti-Suit Injunction* and *Punitive Tazminat Kararının Verilmesi*", ed.: Ahmet Cemil YILDIRIM/Serhat ESKİYÖRÜK, **Uluslararası Ticari Tahkim ve Yeni Lex Mercatoria**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2014, s. 152 ("*Güncel*").

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ İlgili Kararın İngilizce tam metni için bkz., <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=72841&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=12715> (e.t.: 13.10.2015).

⁷⁸ İlgili Kararın İngilizce tam metni için bkz., <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-536/13> (e.t.: 13.10.2015).

⁷⁹ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., EKŞİ, "*Anti Suit Injunction*", op. cit., s. 16; ÇELİK Deniz, "*Anglo-Sakson Ve Avrupa Birliği Hukuku Altında Anti-Suit Injunction: Başka Bir Yargılama Yeri Mahkemesinde Açılmış Davanın Durdurulması Emri*", **İstanbul Barosu Der-gisi**, Cilt 87, Sayı 4, 2013, s. 248-249.

⁸⁰ *West Tankers Kararı*, prg. 9-18.

açılan bir davanın, tahkim anlaşmasının ihlal edilmesi suretiyle başka bir üye devlet mahkemesinde açılmasının veya görülmesinin önüne geçmek amacıyla *dava açılmasını önleyici tedbir kararı* tesis edilebilir mi?

ABAD, öncelikle *dava açılmasını önleyici tedbir kararına* ilişkin prosedürün Brüksel I Tüzüğü'nün uygulama alanı dışında olduğunu belirtmiştir⁸¹. Buna rağmen *dava açılmasını önleyici tedbir kararlarının* ticari ve hukuki konularda mahkemelerin yetkilerinin çatışmasına ilişkin kurallarının birleştirilmesi amacı ile mahkeme kararlarının serbest dolaşımına aykırı sonuçları olduğu ifade edilmiştir. Zira ilgili tedbir kararları, somut uyuşmazlıkta olduğu üzere, Brüksel I Tüzüğü uyarınca yetkili olan bir mahkemede *dava açılmasını önlemektedir*⁸². Ayrıca, ABAD *dava açılmasını önleyici tedbir kararının* sonucu olarak yetkili bir mahkemede *dava açılmamasını*, Brüksel I Tüzüğü'nün hukuki korumasını kaldırdığını da ifade etmiştir⁸³. Sonuç olarak, *dava açılmasını önleyici tedbir kararlarının* Brüksel I Tüzüğü ile bağdaşmadığına hükmetmiştir⁸⁴.

-Gazprom Kararı

Gazprom Kararı'na mesned olan uyuşmazlık⁸⁵, Gazprom ile Litvanya Enerji Bakanlığı arasında ortaya çıkmıştır. Gazprom ile Litvanya Enerji Bakanlığı arasındaki hissedarlar sözleşmesi Bölüm 7.14'te düzenlenen tahkim şartı uyarınca, sözleşmeden kaynaklanan her türlü talep, uyuşmazlık ve ihlal durumu ile sözleşmeye uyulmaması, sözleşmenin geçerliliği, etkisi ve sona ermesi konusundaki uyuşmazlıkların nihai olarak tahkim yolu ile çözüleceği belirtilmiştir. Litvanya Enerji Bakanlığı tarafından Litvanya Vilnius Bölge Mahkemesi'nde, tahkim şartının varlığına rağmen, Gazprom'un yönetim kuruluna atanan bazı üyelerin faaliyetlerinin usulsüzlüğüne ilişkin *dava açılmıştır*. Buna karşılık, Gazprom mahkemelere başvurulmasının tahkim anlaşmasının ihlali niteliğinde olduğu görüşünü savunarak, Stockholm Ticaret Odası Tahkim Enstitüsü nezdinde tahkim yargılaması başlatmıştır.

Gazprom, hakem heyetinden, Bakanlık'ın Litvanya mahkemelerinde açtığı davalara son vermesini emreden bir karar vermesini talep etmiştir. Hakem heyeti, 31.07.2012 tarihli kararında, Bakanlık'ın tahkim sözleşmesini kısmen ihlal ettiğine hükmetmiş ve Bakanlık'ın Litvanya mahkemelerinde açtığı bazı davalardaki taleplerini geri çekmesine veya sınırlandırmasına (*dava açılmasını önleyici tedbir karar*) hükmetmiştir. Litvanya Vilnius Bölge Mahkemesi,

⁸¹ West Tankers Kararı, prg. 23.

⁸² West Tankers Kararı, prg. 24.

⁸³ West Tankers Kararı, prg. 31.

⁸⁴ West Tankers Kararı, prg. 32.

⁸⁵ Gazprom Kararı, prg. 12-25.

03.09.2012 tarihinde yönetim kurulunun faaliyetlerinin usulsüzlüğe ilişkin meselenin Litvanya Hukuku'na göre tahkime elverişli olmadığına hükmetmiştir.

Ancak, bu karardan bağımsız olarak, Gazprom Yönetim Kurulu'nun hakem kararına muhatap olan üyeleri, *dava açılmasını önleyici tedbir kararının* tanınması için 31.07.2012 tarihinde Litvanya ulusal mahkemesine başvurmuştur. Tanıma talebi Litvanya mahkemesi tarafından, kararın Bakanlık'ın Litvanya mahkemeleri nezdinde dava açma yetkisini kısıtladığı ve yerel mahkemenin kendi yetki alanını belirleme gücünü de elinden aldığı gerekçesiyle, reddedilmiştir. Böylece hakem heyetinin, Litvanya'nın milli egemenliğini ihlal ettiğine hükmedilmiştir.

Kararın temyizi için başvuru Litvanya Yüksek Mahkemesi, *dava açılmasını önleyici tedbir kararının* tanınmasının Litvanya mahkemeleri tarafından reddedilip reddedilemeyeceğinin ABAD içtihadı ve Brüksel I Tüzüğü çerçevesinde tartışmalı olduğuna hükmederek, ABAD'a bu konu ile ilgili üç soru yöneltmiştir⁸⁶:

i. Hakem heyetinin, aynı davaya ilişkin Brüksel I Tüzüğü uyarınca yetkili olan başka bir AB üyesi devletin mahkemesinde dava açmasını yasaklayan *dava açılmasını önleyici tedbir kararını* tesis etmesi halinde, üye devlet mahkemesinin ilgili hakem kararının tanınmasını Brüksel I Tüzüğü uyarınca reddetme yetkisi var mıdır?

ii. Divan tarafından bu soruya olumlu cevap verildiği takdirde, başka bir üye devlet mahkemesinde, *dava açılmasını önleyici tedbir kararına* rağmen, karar tesis edilebilir mi?

iii. Ulusal mahkeme, AB hukukunun doğrudan uygulanabilirliği ve önceliği kapsamında, üye devlet mahkemelerinin kendi yargı yetkisini belirleme serbestesi ile Brüksel I Tüzüğü uyarınca belirlenen yetki kurallarının uygulanmasının sınırlandırması halinde ilgili hakem kararının tanınmasını reddedebilir mi?

ABAD, *dava açılmasını önleyici tedbir kararlarının* her mahkemenin yürürlükteki kanunları uyarınca, milletlerarası yetkiye sahip olup olmayacağına karar verme yönündeki temel prensibe aykırı olacağını ifade etmiştir⁸⁷. ABAD, Brüksel I Tüzüğü'nün üye devletlerin mahkemelerinin yetki çatışmasını düzenlediğini, hakem heyetinin ise bir ulusal mahkeme olmadığını belirtmiş; bu nedenle Brüksel I Tüzüğü kapsamında bir uyumsuzluğun bulunmadığını belirtmiş-

⁸⁶ Gazprom Kararı, prg. 26.

⁸⁷ Gazprom Kararı, prg. 33.

tir⁸⁸. Ancak, *dava açılmasını önleyici tedbir kararların* tanınıp tanınmayacağını, yürürlükte olan tahkim mevzuatı ve uygulanabildiği durumlarda, New York Konvansiyonu çerçevesinde belirlenecektir⁸⁹. Ancak bu konuda Brüksel I Tüzüğü'nün uygulanabilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir⁹⁰.

SONUÇ

ABAD ile tahkim arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için iki meselenin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. İlk olarak, ABİİA madde 273 uyarınca, ABAD Kurucu Andlaşmalar ile bağlantılı bir uyuşmazlıkta üye devletler tarafından tahkim anlaşması ile yetkilendirilebilmektedir. Tahkim anlaşmasının sahih olarak tesis edilebilmesi için üye devletlerin gerçek ve sarih iradelerinin varlığı gerekli ve yeterlidir. ABAD, Kurucu Andlaşmaların (ABKA ile ABİİA) konusu ile bağlantılı doğabilecek ve doğmuş olan her türlü ihtilafa ilişkin yetkilendirilebilir. Ancak, ABİİA madde 344 uyarınca, üye devletler Andlaşmaların uygulanmasına ve yorumlanmasına ilişkin bir uyuşmazlığı, bu Andlaşmalarda öngörülenler dışında başka bir çözüme yoluna sunmamayı taahhüt ederler. Ayrıca, üye devletlerce tesis edilen tahkim anlaşmasının AB hukukunun genel ilkeleri ve prensiplerine uygun olması gerekmektedir.

Diğer bir durum ise ticari uyuşmazlıklarda ön karar yöntemi ile ABAD'ın önüne gelen meselelerdir. Bu husus uygulanacak hukukun tespiti kapsamında Roma I Tüzüğü ile üye devlet mahkemelerinin yetki çatışmasını düzenleyen Brüksel I Tüzüğü açısından tartışılmaktadır. Tahkim meselesi her iki düzenlemenin de uygulanma alanı dışındadır. Ancak milletlerarası ticari tahkimde ulusal mahkemelerin sürece müdahale etmesi halinde, AB'ne üye devlet mahkemelerinde meseleyi, şartların varlığı halinde, ABAD'a önkara yöntemi göndermesi durumunda Roma I Tüzüğü ile Brüksel I Tüzüğü'ne göre karar tesis edilebilecek mi?

Bu soruya Roma I Tüzüğü açısından daha kolay cevap verilebilir. Nitekim esasa uygulanacak hukukun tespiti dışında tahkim anlaşmasının şekli ve maddi geçerliliği ile bu anlaşmanın etkilerinden doğan hususlar ve tahkimden doğabilecek her türlü usulî mesele Roma I Tüzüğü'nün uygulama alanı dışında kalmaktadır.

Tahkimin, Brüksel I Tüzüğü'nün uygulama alanı dışında olduğu düzenlenirse de ABAD, önüne gelen ihtilaflarda bu istisnanın sınırlarını çizmekte zorlanmıştır. Bu bağlamda tahkim yargılamasının kendi has yapısı içerisinde ger-

⁸⁸ Gazprom, prg. 36.

⁸⁹ Gazprom, prg. 42.

⁹⁰ Gazprom, prg. 41.

çekleşen yargılama faaliyetleri açısından Brüksel I Tüzüğü'nün mutlak bir şekilde uygulanmayacağı kabul edilmiştir. Buna karşılık, ulusal kanunlar veya uluslararası düzenlemeler uyarınca üye devlet mahkemelerinin müdahalesinin söz konusu olduğu durumlarda Brüksel I Tüzüğü'nün uygulanıp uygulanamayacağı ABAD tarafından, özellikle West Tankers Kararı ile Gazprom Kararı ile tartışılmıştır.

Her iki kararda da bir başka üye devlet mahkemesinde dava açılmasını veya görülmesini engelleyen *dava açılmasını önleyici tedbir kararlarının* Brüksel I Tüzüğü uyarınca tanınmanın konusunu oluşturmayacağı belirtilmiştir. Kaldı ki bu kararların Brüksel I Tüzüğü ile getirilen hukuki korumayı da kaldırdığı ifade edilmiştir. Diğer yandan, üye devletlerin ulusal kanunları uyarınca söz konusu tedbir kararlarının tanınmasının AB hukukunun ihlali anlamında gelmediği de kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

23/09/1991 tarihli 21000 sayılı Resmi Gazete.

25/09/1991 tarihli 21002 sayılı Resmi Gazete.

AKINCI Ziya, **Milletlerarası Tahkim**, Güncellenmiş 3 Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2013.

ARAT Tuğrul, **Avrupa Toplulukları Adalet Divanı**, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yayın No: 3, Ankara, 1989, s. 38.

ARZANDEH A and HILL J, "Ascertaining the Proper Law of an Arbitration Clause under English Law", **Journal of Private International Law**, Vol. 5, No 1, 2009, s. 425-455.

BİRSEL Mahmut, "*Milletlerarası Ticari Tahkim ve Türkiye*", **Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1, 1980, s. 98-128.

BROZOLO Luca G Radicati Di, "*Arbitration And The Draft Revised Brussels I Regulation: Seeds Of Home Country Control and of Harmonisation?*", **Journal of Private International Law**, Vol. 7, No 3, 2011, s. 423-460.

CAMMILERI Simon, "*Recital 12 of The Recast Regulation: A New Hope?*" **ICLQ**, Vol 62, October 2013, s. 899-916.

ÇELİK Deniz, "*Anglo-Sakson Ve Avrupa Birliği Hukuku Altında Anti-Suit Injunction: Başka Bir Yargılama Yeri Mahkemesinde Açılmış Davanın Durdurulması Emri*", **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt 87, Sayı 4, 2013, s. 243-250.

ÇELİKEL Aysel/ERDEM Bahadır, **Milletlerarası Özel Hukuk**, Yenilenmiş 12. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2012.

DOĞAN Vahit, **Milletlerarası Özel Hukuk**, Baskı 2, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

- EKŞİ Nuray, “*Milletlerarası Tahkimde Güncel İki Sorun: Hakemlerce Anti-Suit Injunction and Punitive Tazminat Kararının Verilmesi*”, **Uluslararası Ticaret ve Tahkim Hukuku Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2014, s. 3-36. (“*Anti Suit Injunction*”).
- EKŞİ Nuray, “*Milletlerarası Tahkimde Güncel İki Soruna Lex Mercatoria’da Çözüm Arayışları: Hakemlerce Anti-Suit Injunction and Punitive Tazminat Kararının Verilmesi*”, ed.: Ahmet Cemil YILDIRIM/Serhat ESKİYÖRÜK, **Uluslararası Ticari Tahkim ve Yeni Lex Mercatoria**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2014, s. 151-166. (“*Güncel*”).
- EKŞİ Nuray, **Sözleşmeden Doğan Borçlara Uygulanacak Hukuk Hakkında Roma Konvansiyonu**, Beta Yayınları, İstanbul, 2004.
- EMERSON Frank, “*History of Arbitration Practice and Law*”, **Cleveland Law Review**, Vol. 19, Jan., 1970, s. 155-164.
- ERDEM Bahadır, “Hukuki ve Ticari Konularda Mahkemelerin Milletlerarası Yetkisi ile Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizine İlişkin 1968 tarihli Brüksel Antlaşması Hükümlerinin Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetki Kuralları ile Karşılaştırılması”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, **Yılmaz Altuğ’a Armağan**, Yıl 22, Sayı 2, 1997-1998, ss. 183-215.
- ERKAN Mustafa, “*Tahkim Şartının Ayrılabilirliği Prensibinin Asıl Sözleşmenin Yokluğu Durumunda Değerlendirilmesi*”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XVII, Sayı 1-2, 2013, ss. 535-562. (“*Tahkim Şartı*”).
- ERKAN Mustafa, **Milletlerarası Tahkimde Yetki Sorunları**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.
- ERTEN Rifat, **Milletlerarası Ticari Tahkim Hukuku’nda Geçici Koruma Önlemleri**, Adalet Yayınları, Ankara, 2010.
- FAWCETT James/CARRUTHERS Janeen M., **Cheshire, North & Fawcett Private International Law**, Fourteenth Edition, Oxford University Press, UK, 2008.
- GÖKIRMAK Mert, “*‘Yeni Dünya Düzeni’ ve Uluslararası Sistem*”, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, Bağlam Yayıncılık, 1995, İstanbul, s. 1-19.
- GREENBERG Simon/KEE Christopher/WEERAMANTRY Romesh J., **International Commercial Arbitration: An Asia-Pacific Perspective**, Cambridge University Press, Australia, 2011.
- HARTLEY Trevor, “*The Brussels I Regulation and Arbitration*”, **ICLQ**, Vol. 63, October 2014, s. 843-866.
- HILL Jonathan/CHONG Adeline, **International Commercial Disputes-Commercial Conflict of Laws in English Courts**, Fourth Edition, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2010.
- <http://curia.europa.eu/common/recdoc/convention/en/c-textes/brux-idx.htm> (e.t.:29.09.2015).
- <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=72841&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=12715> (e.t.: 13.10.2015).
- <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-536/13> (e.t.: 13.10.2015).

- <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30dbb5edcc135f024a60a673ad9b02e5e845.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuLaxr0?text=&docid=96676&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2606365> (e.t.: 02.11.2015).
- <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30ddb72c2a11492437f92aec767e296c1cf.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxqTbxb0?text=&docid=100754&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=99617> (e.t.: 02.11.2015).
- <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61991CJ0181> (e.t.: 18.10.2015).
- <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN> (e.t.: 07.10.2015).
- <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008R0593&from=EN> (e.t.: 13.10.2015).
- [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31980Y1031\(01\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31980Y1031(01):EN:HTML) (e.t.: 04.01.2013).
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1980:266:0001:0010:EN:PDF> (e.t.: 04.01.2013).
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:351:0001:0032:en:PDF> (e.t.: 13.10.2015).
- http://www.ejtn.eu/Documents/Themis%202012/Written%20paper%20Lisbon/Written_paper_Germany_2_International_Cooperation_in_Civil_Matters%20%20%20.pdf (e.t.: 30.10.2015).
- <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/arb-rules-revised/arb-rules-revised-2010-e.pdf> (e.t.: 08.05.2014).
- http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf (e.t.: 08.05.2014).
- http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/NY-conv/XXII_1_e.pdf (e.t.: 29.08.2015).
- https://en.wikipedia.org/wiki/Alabama_Claims (e.t.: 28.10.2015).
- https://icsid.worldbank.org/ICSID/StaticFiles/basicdoc/CRR_English-final.pdf (e.t.: 10.05.2014).
- https://treaties.un.org/doc/Treaties/1964/01/19640107%2002-01%20AM/Ch_XXII_02p.pdf (e.t.: 29.08.2015).
- HUYSAL Burak, **Milletlerarası Ticari Tahkimde Tahkime Elverişlilik**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010.
- KALPSÜZ Turgut, “Tahkim Anlaşması”, **Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal Tekinalp’e Armağan**, Cilt 2, İstanbul 2003, ss. 1042-1045.
- KALPSÜZ Turgut, **Türkiye’de Milletlerarası Tahkim**, Genişletilmiş 2. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.
- KAPLAN Yavuz, **Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002.

- KUSAK Martin/ PITROVA Lenka, “*Legal Aspect of The Treaty on Stability, Coordination And Governance In the Economic And Monetary Union*”, **TLQ**, 2/2013, s. 102-127.
- KÜÇÜKGÜNGÖR Erkan, “*Türkiye Futbol Federasyonu Tahkim Kurulu’nun Yapısı ve Tahkim Kurulu Kararlarının Niteliği*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 50, Sayı 2, 2001, s. 137-146.
- LEW Julian, “*Acheiving the Dream: Autonomous Arbitration?*”, **Arbitration Insights: Twenty Years of the Annual Lecture of the School of International Arbitration**, (ed.: Julian LEW/Loukas MISTELIS), Kluwer Law International, The Netherlands, 2007.
- LEW Julian/MISTELIS Loukas/KRÖLL Stefan, **Comparative International Commercial Arbitration**, Kluwer International Law, The Hague/London/New York, 2003.
- LHONEUX Etienne De/Christos A. Vassilopoulos, **The European Stability Mechanism Before the Court of Justice**, Luxembourg, 2013.
- MARTINEZ Jenny S., “*International Courts and the U.S. Constitution: Reexamining the History*”, **Univesity of Pennsylvania Law Review**, Vol. 159, 2011, s. 1069-1140.
- MERAY Seha L., **Uluslararası Hukuka Giriş**, Cilt 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 206, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975.
- MERKIN R, “*The Rome I Regulation and Reinsurance*”, **Journal of Private International Law**, Vol. 5, 2009, s. 69-84.
- MURRAY Carole/HOLLOWAY David/TIMSON-HUNT Daren, **Export Trade: The Law and Practice of International Trade**, Eleventh Edition, London, 2007.
- NOMER Ergin, **Devletler Hususi Hukuku**, Yenilenmiş 21. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2015.
- NOMER Ergin/EKŞİ Nuray/GELGEL ÖZTEKİN Günseli, **Milletlerarası Tahkim Hukuku**, Cilt 1, 4. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÖZEL Sibel, **Milletlerarası Ticari Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meselesi**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Güncelleştirilmiş 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- REÇBER Kamuran, **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler**, 2. Bası, Dora Yayınları, Bursa, 2013 (**Avrupa Birliği**).
- REÇBER Kamuran, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, 2009 (**Türkiye-AB İlişkileri**).
- ROSEN Janet A., “*Arbitration Under Private International Law: The Doctrines of Separability and Competence ‘de la Competence’*”, **Fordham International Law Journal**, Vol. 17, Issue 3, 1993, ss.606-608.
- SAKMAR Ata/EKŞİ Nuray, “*Hukuki ve Ticari Konularda Mahkemelerin Milletlerarası Yetkisi ile Mahkeme Kararlarının Tanınması Tenfizi Hakkındaki Konsey Tüzüğü (EC No 44/2001)*”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Prof. Dr. Ergin Nomer’e Armağan, Yıl 22, Sayı 2, 2002, ss. 721-743.
- ŞANLI Cemal, **Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk**, Sevin Matbaası, Ankara, 1986. (**Esasa Uygulanacak Hukuk**)

- ŞANLI Cemal, **Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları**, Beta Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul, 2011. (**Uluslararası Ticari Akitler**)
- ŞANLI Cemal/Emre ESEN/ İnci ATAMAN FİGANMEŞE, **Milletlerarası Özel Hukuk**, 3. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2014.
- YEŞİLOVA Bilgehan, “*Milletlerarası Tahkimin Hukuki Niteliği Üzerine Düşünceler ve Güncel Gelişmeler*”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 76, 2008, s. 84-164.
- YÜKSEL Burcu, “*The Relevance of the Rome I Regulation to International Commercial Arbitration in European Union Law*”, **Journal of Private International Law**, Vol. 7, No 1, 2011, s. 149-178.

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI SİSTEMİNDE HÜKÜMET - DIŞI ÖRGÜTLERİN ROLÜ

Yrd. Doç. Reha YILMAZ
(ÇAKÜ)

Özet

İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan insan haklarının uluslararası bir sistemle korunması çabası bugün küreselleşen sistemle birlikte önemli gelişmeler kaydetmiştir. Gerek hukuksal düzenlemeler gerekse kurumsallaşan koruma sistemi, insan haklarını iç hukuk meselesi olmaktan çıkarmış öncülüğünü Birleşmiş Milletlerin yaptığı ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde yapılaşdırılması sağlamıştır. Bu yapının önemli halkalarını devlet dışı kurumlar oluşturmaktadır. Bölgesel ve uluslararası düzeyde insan haklarını korumakla görevlendirilmiş örgütler bir yandan iç hukuk düzenlemelerinde yeknesaklığı sağlamaya çalışırken diğer yandan iç ve uluslararası hukuk ilişkisini güçlendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca insan haklarının devletler tarafından garanti edilmesi ve halk ihlallerinin engellenmesi ve zararların telafisi hususunda da aktif olarak çalışmaktadır. Devletlerin insan ve vatandaşlarının eşitlik ve güven içinde yaşamasına ilişkin fonksiyonlarını yerine getirmemesi halinde de uluslararası sistemin garantörlüğü gerçekleştirilmesi zorunlu hale gelmektedir. Ancak uluslararası sistemin aktif ve verimli olarak çalışabilmesi için uluslararası örgütler kadar hükümet-dışı örgütlerin de faal olarak çalışması gereklidir.

Hükümet-dışı örgütler insan hakları normlarının geliştirilmesi ve bu normların uygulanmasında çeşitli katkıları bulunmaktadır. UNESCO, ECOSOC, Uluslararası Çatışma Örgütü gibi uluslararası ölçekte insan haklarını koruyan kurumlar hükümet-dışı örgütlerin çalışmalarına özel önem vermekte, bu teşkilatların çalışmasına göre çalışmasına şekil vermektedir. Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Komitesi, İnsan Hakları Uluslararası Komitesi gibi örgütler bu kapsamda yer almaktadır. Bu kurumlar özellikle insan hakları ihlallerinin medyaya ulaştırılması, kamuoyunun oluşturulması, rapor hazırlama, sosyal ağların araçsallaştırılması, imza kampanyası düzenleme, eğitim faaliyetlerinde bulunma, uluslararası mahkemelerde davaların açılması, insan hakları normlarının oluşturulması ve kabul edilmesi ayrıca lobicilik faaliyetleri gibi çok çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin hepsi insan haklarının hem ulusal hem de uluslararası düzeyde korunabilmesinin temel yapısının oluşumu ve aktif işlerliğinin sağlanmasına büyük katkılar sağlamaktadır. Bu çalışmada da hükümet-dışı örgütlerin insan haklarının korunması sistemine sağladığı bu katkılar ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler / Key Words: Küreselleşme, Küresel Sistem, Uluslar Arası İnsan Hakları, Koruyucu Sistem, Hükümet-Dışı Kurumlar

BİR Dengeleme Sanatı Olarak Uluslararası Hukuk: Uluslararası Yatırım Hukuku Örneği

*Gökhan ALBAYRAK**

(Gazi Univ.)

Özet

Hukuk bilimi en genel anlamda hukuki kişiler arasındaki menfaatlerin dengelenmesiyle ilgilenir. Kamu hukukunda devlet menfaati ile birey menfaatinin dengelenmesi, özel hukukta ise bireyler arasındaki menfaatlerin dengelenmesi söz konusudur. Esasen yirminci yüzyılın başında menfaatler içtihadı okulu bu dengeleme faaliyetini hukuk bilimi açısından incelemiştir. Uluslararası hukukun çoğu alanında da bu dengeleme işinin mevcut olduğunu görebiliriz. Örneğin insancıl hukukta savaşı devletlerin menfaatleriyle sivilin menfaatleri dengelenmeye çalışılır; uluslararası insan hakları hukukunda insan hakları sözleşmelerini imzalayan devletlerle insan haklarının sahipleri olan bireylerin menfaatleri arasında bir denge kurulmak istenir. Aynı durum deniz hukukundaki hakça ilkelerin uygulanmasında da görülebilir. Görece yeni bir alan olan uluslararası yatırım hukukunda da yatırımcıların menfaatleri ile düzenleme yetkisine sahip olan devletlerin menfaatleri hakem kararlarında da görüldüğü üzere bir denge üzerinde tutulmak durumundadır. Özellikle kamu yararı, zaruret hali gibi kavramlar bu dengeleme mekanizmasının var olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bildiride uluslararası yatırım hukuku örneğinde bir dengeleme sanatı olarak görülebilecek olan uluslararası hukukun bu konudaki işlevi ele alınacaktır. Yatırım antlaşmaları ile yabancı yatırımcılara sağlanan menfaatler ile ev sahibi devletin menfaatleri arasındaki dengeye nasıl bakıldığı incelenecektir. Bu inceleme de Arjantin gaz sektörü davaları üzerinden gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Yatırım Hukuku, Dengeleme, Yabancı Yatırım, Yatırım Antlaşmaları, Zaruret Hali

INTERNATIONAL LAW AS AN ART OF BALANCING: THE CASE OF INTERNATIONAL INVESTMENT LAW

Abstract

Legal science is, in the most general sense, interested in balancing of interests among legal persons. The balancing of state interest and individual inte-

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, albayrak87@gmail.com

rest is a subject matter in public law whereas the balancing between individuals' interests is at stake in private law. In fact, the School of Jurisprudence of Interests examined the balancing activity in terms of legal science at the beginning of the twentieth century. The existence of balancing in most areas of international law can actually be seen. For example, international humanitarian law struggles to find a balance between interests of fighting states and interests of civilians and international human rights law intends to build a balance between interests of states signing human rights treaties and interests of individuals as the bearers of human rights. The same situation can be seen in the implementation of equitable principles of the law of the sea. Likewise, as being a relatively new field, in international investment law, it is necessary to strike a balance between interests of investors and interests of states which have the right to regulate as can be seen from arbitration awards. The existence of concepts such as public interest and state of necessity can especially be regarded as a proof of this balancing mechanism. This paper will tackle the function of international law on this subject, which can be considered as an art of balancing, within the case of international investment law. It will study how the balance between interests ensured by investment treaties for foreign investors and interests of host states is approached. This inquiry will be done by studying the cases of Argentine's gas sector.

Keywords: International Investment Law, Balancing,, Foreign Investment, Investment Treaties, State of Necessity

Giriş

İnsan hayatı menfaatlerin dengelenmesi üzerine kurulmuştur denebilir. Örneğin otobüste yanımızdakiyle konuşmamız yasaklanmamıştır ama yüksek sesle konuşmak diğer yolcuların menfaatlerine dokunacağı için hiç değilse saygı kuralları gereği yasaktır. Hukuk kuralları da menfaatlerin dengelenmesini gözetmek durumundadır. Pek çok hukuk kuralı, hukukun kişi olarak saydığı öznel arasındaki menfaatler arasında bir denge kurar. Örneğin kamulaştırma kuralları buna güzel bir örnektir. Prensip olarak bir kişinin mülkiyet hakkı korunmaktadır fakat kamu yararı söz konusu olduğunda özel kişilerin taşınmaz mülkiyeti devlet tarafından kamulaştırılabilir ve bunun da belli şartları söz konusudur. Burada özel kişinin menfaatiyle devlet tüzel kişiliğinin menfaatleri arasında bir dengeleme mevcuttur. Yine ceza hukukunun tümü de aslında belli menfaatlerin korunduğu ve dengelendiği bir alanı bize gösterir. İnsan öldürmek suçtur ama bu fiil meşru müdafaa anında yapılmışsa bir suç teşkil etmez.

Uluslararası hukuk da devletler veya diğer uluslararası hukuk kişileri arasında bir dengeleme mekanizması kurmaktadır. Bu dengeleme işlevini deniz alanlarının sınırlarının çizilmesine ilişkin kararlarda, insancıl hukukun ortaya koyduğu askeri gereklilikler ve sivil dokunulmazlığı arasındaki ilişkilerde¹, kuvvet kullanma hukukundaki orantılılık ilkesinde görmek mümkündür. Biz burada uluslararası hukukun görece yeni bir alt alanı olan uluslararası yatırım hukuku örneğinde uluslararası hukukun dengeleme işlevine odaklanacağız. Bu işleve odaklanırken hukuk biliminde menfaatlerin dengelenmesi üzerine fikir yürüten düşüncelerden de besleneceğiz. Bu yüzden ilk önce kısaca Menfaatler İçtihadı Okulu'ndan bahsederek ve sonrasında uluslararası hukuktaki ve özel olarak uluslararası yatırım hukukundaki dengeleme işlevini inceleyeceğiz.

Menfaat, Dengeleme ve Hukuk

Menfaat kavramının hukuk bilimi bakımından önemini gören ve teorisini buna göre oluşturan ilk ve en önemli okul kuşkusuz Menfaatler İçtihadı Okulu'dur (*Interessenjurisprudenz*). Bu okul 1800'lü yılların sonunda Rudolf von Jhering'in çalışmalarından etkilenmiş ve 20. yüzyılın başında Almanya'da uygulanmıştır. Okulun en önemli ismi Phillipp von Heck'tir. Onun ana düşüncesine göre norm sadece bir amaçtan ibaret olmayıp (bu noktada von Jhering'den ayrılır) menfaatlerin çatışmasının bir sonucudur.² Buna göre yargıç da önüne konulan kanundaki normun anlamını araştırırken normun ruhuna bakarak bir menfaatler değerlendirmesi yapmak durumundadır.³ Burada da hukuk biliminin görevi Menfaatler İçtihadı Okulu'na göre menfaatlerin dengelenmesi noktasındaki değerlendirmede yargıca yardımcı olacak incelemeleri ortaya koymaktır.⁴ Okul, hayatın çeşitli sorunlar ortaya çıkardığı ve kanun koyucunun bu sorunların hepsine birden çözüm bulamayacağını kabul eder ve bu durumlarda yargıcın boşlukları menfaat değerlendirmesine göre dolduracağını ileri sürer.⁵ Okul'a göre menfaatler sadece özel menfaatler değildir, kamusal menfaatler de incelemenin ve dengelemenin içine dâhil olacaktır.⁶ Ayrıca Okul'un görüşüne göre

¹ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bakınız. Michael N. Schmitt, "Military Necessity and Humanity in International Humanitarian Law: Preserving the Delicate Balance", **Virginia Journal of International Law**, Vol.50(4), 2010, ss. 795-839

² Remus Titiriga, "The 'Jurisprudence of Interest' (Interessenjurisprudenz) from Germany: History, Accomplishments, Evaluation", **International Journal of Law, Language & Discourse**, Vol.3(1), 2013, s. 67

³ Selahattin Keyman, **Hukuka Giriş**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 250

⁴ Cahit Can, **Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 186

⁵ Ülker Gürkan, **Sosyolojik Hukuk İlimi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1961, s. 13

⁶ Wolfgang Friedmann, **Legal Theory**, London, 1967, s. 335

korunması gereken menfaatler önceden belirli değildir, bu konuda Okul tarafsız bir çizgiyi takip eder.⁷

Günümüzde de yargıçlar hukuk kurallarını yorumlarken mecburen menfaatleri incelemek ve bu menfaatler arasında bir denge gözetmek zorundadırlar. Çıkartılan kanunların boşluklarını da bu denge mekanizmasını kullanarak doldurmaları gerekir. Aynı durum bir uluslararası yargı organındaki veya bir tahkim heyetindeki yargıç/hakem için de geçerlidir. Uluslararası hukukun net bir normunun görülemediği gri alanlardaki uyuşmazlıkların çözümünde veya yorumun belirleyici olacağı durumlarda içkin olarak bir menfaatlerin dengelenmesi yoluna gidildiği görülmektedir.

Uluslararası Hukuk ve Dengeleme

Dengelemenin uluslararası yatırım hukukundaki boyutuna geçmeden önce, uluslararası hukukun diğer alanlarında dengelemenin nasıl algılandığı konusuna kısaca değinmek yararlı olacaktır. Bu bağlamda uluslararası insan hakları hukukundaki takdir marjı ile uluslararası deniz hukukundaki hakça ilkeler kavramlarını ortaya koyacağız ve oradan da uluslararası yatırım hukukuna geçeceğiz.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni yorumlarken oluşturduğu takdir marjı (*margin of appreciation*) yaklaşımı, her ne kadar yaklaşımın pek çok açıdan eleştirisi bulunsa da, bir bakıma insan hakları ile devlet menfaatleri arasında bir dengelemedir.⁸ Mahkemenin oluşturduğu bu yaklaşım, özellikle Sözleşme'de geçen kamu yararı, kamu güvenliği, ulusun varlığını tehdit eden genel tehlike, kamu düzeni, ulusal güvenlik, genel sağlık, ahlak gibi kavramların yorumunda önem taşımaktadır. Mahkeme'nin genel yaklaşımı bu gibi kavramların içeriğine dâhil olabilecek somut değerlendirmelerin ulusal makamlar tarafından daha sağlıklı yapılabileceği şeklindedir.⁹ Ayrıca Mahkeme bu yaklaşımda Avrupa'da geçerli olan tek bir ahlak anlayışı olmadığını ve bu bakımdan da ulusal mercilere belli alanlar bırakılabileceğini belirtmektedir. Fakat takdir marjı adı üstünde devletlere bırakılan sınırsız bir takdir alanı değildir. Devletler bu takdir alanını iyi niyetle kullanmaları gerekir ve Mahkeme bu takdir alanında devletlerin fiillerinin makul olup olmadığını

⁷ Jacco Bomhoff, **Balancing Constitutional Rights: The Origins and Meanings of Post-war Legal Discourse**, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, 63

⁸ Arda Atakan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Takdir Yetkisi Doktrinine İlişkin Bir İnceleme", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt.16(3-4), 2010, s. 31

⁹ Murat Tümay, "The 'Margin of Appreciation Doctrine' Developed by the Case Law of the European Court of Human Rights", **Ankara Law Review**, Vol.5(2), 2008, ss. 201-234

inceler.¹⁰ Mahkemenin yorum yoluyla oluşturduğu takdir marjı yaklaşımı büyük ölçüde devlet egemenliği ile Sözleşmeden kaynaklanan devlet yükümlülükleri arasında bir denge kurmaktadır¹¹ ve bu da bir menfaat dengelemesidir.

Deniz hukukunun en önemli meselelerinden biri olan deniz alanlarının sınırlandırılmasında da kıyıdaş devletlerin menfaatlerinin dengelendiği görülmektedir. Bugün deniz hukukunu etraflıca düzenleyen en geniş anlaşma olan 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırmalarında en temel amaç hakça bir çözüme ulaşmaktır.¹² Uluslararası Adalet Divanı da Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası'ndan¹³ beri deniz alanlarının sınırlandırılmasında uluslararası teamül niteliğinde olan hakça ilkelere göre çözüme ulaşmaya vurgu yapmaktadır. Özellikle karşılıklı kıyılarda eşit uzaklık ilkesi bir başlangıç noktası gibi kabul edilse de, özel durumların dikkate alınarak bir çözüme ulaşılması gerekir. Örneğin Libya-Malta Kıta Sahanlığı Davası'nda¹⁴ Divan orantılı bir kıta sahanlığı çözümünün uygun olacağını ve Libya ve Malta'nın kıyılarının uzunluklarının hesaba katılarak bir çözüme ulaşılacağını belirtmiştir. Burada da bir menfaat dengesi gözetilmiştir. Bunun gibi uluslararası alanda hakça ilkelerin kesin bir listesi sunulamaz fakat örnek vermek gerekirse kıyı uzunluğundan farklı olarak bölgenin coğrafi yapısı, devletlerin yaşamsal menfaatleri, tarihi haklar, güvenlik, bölgenin doğal kaynaklarının durumu hakça ilkelerin uygulanmasında önem arz ederler.¹⁵ Sayılan bu hususların neredeyse hepsi de devletlerin çatışan menfaatleri arasında bir denge kurmak için araç olarak kullanılmaktadırlar.

Uluslararası hukukun yukarıda belirttiğimiz kavramları aslında orantılılık ilkesinin birer değişik görünümünden ibarettirler. Orantılılık ilkesinin uluslararası hukukta çokça kullanıldığı aşikardır. Neredeyse uluslararası hukukun her alanında bu ilkeye rastlamak mümkündür.¹⁶ Örneğin kuvvet kullanma hukukun-

¹⁰ Yuval Shany, "Toward a General Margin of Appreciation Doctrine in International Law", **European Journal of International Law**, Vol.16(5), 2006, s. 910

¹¹ Oren Gross, Fionnuala Ni Aolain, "From Discretion to Scrutiny: Revisiting the Application of the Margin of Appreciation Doctrine in the Context of Article 15 of the European Convention on Human Rights", **Human Rights Quarterly**, Vol. 23(3), 2001, s. 626

¹² Yusuf Aksar, "Uluslararası Hukukta Deniz Alanlarının Sınırlandırılması: Doğu Akdeniz Uyuşmazlığı", **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler**, Sayı.2, 2013, s. 229

¹³ ICJ, North Sea Continental Shelf Case (Federal Republic of Germany v. Denmark and the Netherlands), Judgment, 1969, prg. 101

¹⁴ ICJ, Case Concerning the Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya v. Malta), Judgment, 1985, prg. 79

¹⁵ Selami Kuran, **Uluslararası Deniz Hukuku**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 209

¹⁶ Orantılılık ilkesinin uluslararası hukuktaki veçheleri hakkında bakınız. Michael Newton, Larry May, **Proportionality in International Law**, Oxford, Oxford University Press, 2014

da uygulanacak meşru kuvvetin belirlenmesinde kuvvetin orantılı olup olmadığına bakılır. İnsancıl hukukta da savaş eylemlerinin orantılı olması hukuka uygunluk için şarttır. Yine altta inceleyeceğimiz uluslararası yatırım hukuku meseleleri de orantılılık ilkesiyle yakından ilgilidir.

Uluslararası Yatırım Hukuku ve Dengeleme

Uluslararası yatırım hukuku, düzenleyici yetkileri haiz olan devletlerle bu hukukun kendine sunduğu imkânları kullanmak isteyen yabancı yatırımcıların menfaatlerinin dengelenmeye çalışıldığı bir alandır.¹⁷ Buradaki menfaat dengelemesi hem uluslararası yatırım normlarının ortaya çıktığı aşamada hem de bu normların yorumlandığı aşamada ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Uluslararası alanda devletler yabancı yatırımları korumak ve yatırımları böylece kendi ülkelerine çekebilmek için çok taraflı bir antlaşma rejimi¹⁹ oluşturmak istemişlerdir, fakat bu girişim başarısız olmuştur. Sonuç olarak bu hukuk alanının kaynakları ikili yatırım antlaşmaları²⁰, serbest ticaret antlaşmaları ve teamüller olarak belirmektedir. Bunun yanında az sayıdaki bazı çok taraflı antlaşmalar da (Enerji Şartı Antlaşması, Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansını Kuran Antlaşma ve Dünya Ticaret Örgütü ile alakalı TRIMS gibi bazı antlaşmalar) bu hukuk alanında kaynak teşkil edebilmektedir.

Uluslararası yatırım antlaşmalarında yabancı yatırımların korunmasına yönelik olarak çeşitli standartlar konulmuştur. Ulusal muamele, adil ve eşit muamele, tam koruma ve güvenlik, en çok gözetilen ulus kaydı, kamulaştırma standartları bu standartların en önemlileridir. Fakat bu standartların yorumlanmasında uluslararası hukukun geneli de dikkate alınacağı için devletlerin menfaati ve yatırımcının menfaati karşı karşıya gelecektir. Burada da menfaatlerin dengelenmesi hususu gündeme gelecektir. Örneğin kapsayıcılığı açısından çok önem kazanan adil ve eşit muamele standardının genel olarak yoruma açık yapısı büyük ölçüde dengelemeye yol açmaktadır.²¹

¹⁷ Ursula Kriebaum, “Regulatory Takings: Balancing the Interest of the Investor and the State”, **The Journal of World Investment & Trade**, Vol.8, 2007, s.717

¹⁸ Alex Mills, “The Balancing (and Unbalancing?) of Interests in International Investment Law and Arbitration”, **The Foundations of International Investment Law: Bringing Theory into Practice**, Oxford University Press, Oxford, 2014, ss. 437-465

¹⁹ 1995 ile 1998 yılları arasında OECD’nin öncülüğünde Yatırıma İlişkin Çok Taraflı Antlaşma (Multilateral Agreement on Investment) taslağı üzerinde çalışılmış fakat uluslararası sivil toplumun ve gelişmekte olan ülkelerin eleştirileri neticesinde bu çalışma son bulmuştur.

²⁰ UNCTAD’ın verilerine göre şu ana kadar 2929 ikili yatırım antlaşması yapılmıştır. <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA>, E. T. 29.09.2015

²¹ Alec Stone Sweet, “Investor-State Arbitration: Proportionality’s New Frontier”, **Law & Ethics of Human Rights**, Vol.4(1), 2010, s. 62

Son yıllarda uluslararası yatırım hukukunda dengeleme işleviyle doğrudan bağlantılı olarak insan hakları argümanlarının yatırımcı-devlet tahkiminin değerlendirilmesinde çokça kullanıldığını görmekteyiz.²² Özellikle yatırımcı menfaatleri ile devlet menfaatlerinin dengelenmesi noktasında insan hakları bir temel teşkil etmeye başlamıştır. Burada söz konusu olan, halkının insan haklarını korumakla görevli olan devletin ayrıca yatırımcıların haklarını da korumayı yüklenmesinde bu iki koruma yükümlülüğünün çakıştığının görülebilmesidir. Böyle durumlarda da insan hakları argümanları orantılılık ilkesi bağlamında dengeleme mekanizmasında kullanılmaktadır. Aynı durum çevre koruma argümanlarında da görülmektedir. Devletler bazı durumlarda yatırım tahkiminde fiillerinin hukuka uygun olduğunu ileri sürmek için çevresel argümanları kullanabilmektedirler.²³ Yine yatırım antlaşmalarındaki ve genel uluslararası hukuktaki istisna hükümleri bir çeşit dengeleme işlevine kapı aralamaktadır.

Uluslararası yatırım hukukunda menfaatlerin dengelenmesi konusuna en iyi örneklerden biri de Arjantin'in ekonomik krizinden sonra ona karşı açılan yatırım tahkimi davalarıdır. Burada yatırımcı menfaatinin korunması ile bir devletin kendini zor duruma düşüren bir ekonomik kriz sonrası menfaatlerinin çakışması söz konusudur. Arjantin, askeri diktatörlük döneminde izlenen ekonomik politikaların ve sonrasında gelen hükümetlerin eylemleri sonucu 90'ların sonunda başlayan ve 2000-2002 yılları döneminde şiddetlenen bir finansal kriz yaşamıştı. Arjantin ekonomisi bu dönemde yaklaşık yüzde 30 küçülmüştü. Sadece Aralık 2001'de iki hafta içinde beş başkan değişmişti. Krizden çıkılması için hükümet tarafından izlenen yol yabancı yatırımcıları da etkilemişti. 2002 Ocak ayında olağanüstü hal kanunu kabul edildi ve bir dizi önemli düzenleme ile ekonomiye müdahale edildi. Bunun sonucunda Arjantin'e yabancı yatırımcılar ICSID (*International Centre for Settlement of Investment Disputes*) nezdinde pek çok yatırım tahkimi prosedürü başlattılar. Bu davaların hepsinde Arjantin ekonomik kriz dolayısıyla zaruret halinde olduğu savunmasını yapmıştı. Burada ICSID nezdindeki yatırım tahkimi panelleri yatırımcı ve devlet menfaatlerinin dengelenmesi sorunuyla karşılaştılar.

Uluslararası hukukta devletin sorumluluğunu kaldıran zaruret hali istisnai durumlarda kabul edilmektedir ve uluslararası teamülden kaynaklanan bu du-

²² Jasper Krommendijk, John Morijn, "‘Proportional’ by What Measure(s)? Balancing Investor Interests and Human Rights by Way of Applying the Proportionality Principle in Investor-State Arbitration", **Human Rights in International Investment Law and Arbitration**, Oxford University Press, Oxford, 2009, ss. 421-455

²³ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bakınız. Saverio Di Benedetto, **International Investment Law and the Environment**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2013

rum Uluslararası Adalet Divanı tarafından da kabul edilmektedir.²⁴ Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2001 yılında hazırladığı devletin uluslararası haksız fiilden doğan sorumluluğuna ilişkin taslak maddelerin 25. maddesinde zaruret hali ortaya konulmuştur;

“1. Devlet uluslararası yükümlülüklerinden birine aykırı bir davranışının hukuka aykırılığını ortadan kaldırmak için, zaruret haline, şu şartlar mevcut olmadıkça başvuramaz:

a) Davranış, devlet için, esaslı bir menfaatini, pek yakın ve ağır bir tehlikeye karşı korumak için, yegane olanağı oluşturmalıdır; ve

b) Karşılığında yükümlülük altında olduğu devletin ya da devletlerin ya da uluslararası topluluğun bütününe esaslı bir menfaatine ağır bir şekilde zarar getirmemelidir.

2. Her halde, devlet tarafından, zaruret hali,

a) Şayet söz konusu uluslararası yükümlülük zaruret halini ileri sürülebilme olanağını engelliyorsa; ya da

b) Şayet devlet zaruret halinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuşsa, hukuka aykırılığı ortadan kaldıran bir sebep olarak ileri sürülemez”²⁵

Burada da görüldüğü gibi uluslararası hukuk devletin esaslı menfaatlerinin bazı şartlarla korunması olanağını vermiştir. Esaslı menfaatin belirlenmesi konusu da olay bazında bir incelemeyi gerektirmektedir ve bu menfaatlerin bir listesinin çıkartılması mümkün değildir.²⁶ Ama örnek olarak çevrenin ciddi kirlenme tehlikesinin bertaraf edilmesi, sivil halkın güvenliği, terör eylemlerine karşı korunma gibi menfaatler bu kategoriye rahatlıkla dâhil olabilir. Arjantin'e karşı açılan yatırım tahkimi davalarında da farklı yaklaşımlarda kararlar çıkmış olmasına rağmen ekonomik krizlerin zaruret hali savunmasını tetikleyebileceği genel olarak kabul edilmiştir.²⁷ Ayrıca belirtmek gerekir ki, maddenin 1.a ve 1.b fıkraları başlı başına zaruret halindeki menfaat dengelemesinin göstergesi-

²⁴ ICJ, Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment of 25 September 1997, prg. 51

²⁵ Hakkı Hakan Erkiner, **Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2010, s. 315

²⁶ Marie Christine Hoelck Thjoernelund, “State of Necessity as an Exemption from State Responsibility for Investments”, **Max Planck Yearbook of United Nations Law**, Vol.13, 2009, 436

²⁷ William W. Burke-White, Andreas von Statten, “Investment Protection in Extraordinary Times: The Interpretation and Application of Non-Precluded Measures Provisions in Bilateral Investment Treaties”, **Virginia Journal of International Law**, Vol.48(2), 2008, s. 354

dir.1.a’da zaruret halindeki devletin menfaati ile 1.b’deki zaruret halindeki devletin fiilinden etkilenecek karşı devlet ya da uluslararası topluluğun menfaatleri arasında orta yol bulunmaya çalışılmıştır. Her ne kadar Taslak Maddeler bağlayıcı nitelik arz etmese de teamül gösteren bir metin olmasıyla önem taşımaktadır. Bu bakımdan dengeleme işlevinin açık olarak bu metinde de görülmesi kayda değerdir.

Arjantin’e karşı başlatılan tahkim prosedürlerinden en çok tartışılan ve en önemlileri Arjantin gaz sektöründen kaynaklanan *CMS v. Argentina Republic*, *Enron v. Argentina Republic* ve *LG&E v. Argentina Republic* tahkim davalarıdır.²⁸ Bu tahkim prosedürleri ilginç kılan husus, farklı tahkim heyetlerinin ABD-Arjantin ikili yatırım antlaşmasını(1991) farklı yorumlayarak menfaat dengelemesini farklı oluşturmalarıdır.²⁹ Tahkim panellerinde zaruret hali uluslararası teamül ve bahsettiğimiz ikili yatırım antlaşmasınının 11. maddesi çerçevesinde tartışılmıştır. ABD-Arjantin ikili yatırım antlaşmasınının bu maddesi aynen şöyledir;

“Bu antlaşma, her bir tarafın kamu düzeninin korunması, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve onarılmasına yönelik yükümlülüklerin yerine getirilmesi ya da esaslı güvenlik menfaatlerinin korunması için gerekli önlemleri uygulamalarını önlemez.”³⁰

Buradaki tartışma uluslararası teamül hukukundaki zaruret hali ile birlikte maddede geçen esaslı güvenlik menfaatlerinin korunması ve kamu düzeninin korunması ifadelerinin içeriğine ekonomik zaruret halinin de dâhil olup olmayacağıdır. Ayrıca bazı tahkim yargılamalarında uluslararası teamüle daha ağırlık verilip inceleme yapılırken, diğerlerinde de bahsedilen madde öne çıkarılarak ve bu maddenin özel hüküm olduğu belirtilerek değerlendirme yapılmıştır.

CMS v. Argentina Republic ve *Enron v. Argentina Republic* davalarında tahkim heyetleri ekonomik zaruretin prensip olarak devletin sorumluluğunu önleyebileceğini fakat olayda Arjantin’in yatırımcıları etkileyen fiillerinin tek seçenek olmadığını belirtmiştir. *LG&E v. Argentina Republic* davasında ise tahkim heyeti aynı olaya ilişkin olarak farklı bir sonuca ulaşmıştır. Bu davada

²⁸ CMS Gas Transmission Company v. Argentine Republic, ICSID case No. ARB/01/8, Award 12 May, 2005; LG&E Energy Corp., L&E Capital Corp., LG&E International Inc v. Argentine Republic, ICSID case No. ARB/02/1, Decision on Liability, 3 October 2006; Enron Corporation Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic, ICSID Case No ARB/01/ 3, Award, May 22, 2007

²⁹ Katia Yannaca-Small, “Essential Security Interests under International Investment Law”, **International Investment Perspectives: Freedom of Investment in a Changing World**, OECD, 2007, s. 102

³⁰ <http://investmentpolicyhub.unctad.org/Download/TreatyFile/127>, E. T. 29.10.2015

da tahkim heyeti Arjantin'in geçici bir süreyle zaruret hali içerisinde olduğunu ve bu sonuca esaslı bir katkısı olduğu yönünde bir ispatın gerçekleşmediğini belirterek, aynı konuda diğer davalardan farklı bir sonuca ulaşmıştır.³¹ Aynı davada tahkim heyeti ekonomik krizlerin bazı durumlarda tüm toplum bakımından askeri işgal kadar etkili olabileceğini ve bu tip durumların zaruret hali şartları altında değerlendirilmemesinin yanlış olacağını belirtmiştir. *CMS v. Argentina Republic* davasında ise tahkim heyeti zaruret hali olasılığını dışlamamakla birlikte zaruret halinin gerçekleşebilmesi için ekonominin veya toplumun bütünüyle çökmesi gerektiğini söylemektedir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, burada söz edilen bütünüyle çöküş örnekleri genellikle ekonomik riskler dışında diğer güvenlik risklerinin de görüldüğü örneklerdir. Hiper enflasyonun vuku bulduğu Almanya, Macaristan, Yunanistan örnekleri (İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası dönem, 1923-1944 yılları arası) bu bağlamda verilebilir. Uluslararası yatırım hukuku bakımından genel içtihatlar değerlendirildiğinde (*CMS v. Argentina Republic* davasında farklı bir sonuca ulaşılmasına rağmen), zaruret hali sırasında gerçekleştirilen fiillerden devletin tazminat sorumluluğu doğmayacaktır.³² Zikredilen bu davalar haricinde de Arjantin'e karşı aynı veya benzer sebeplerle pek çok tahkim prosedürü başlatıldı. Bunların çoğu Arjantin aleyhine sonuçlanırken (*Sempra* davasında olduğu gibi), *Continental Casualty* davasında ise zaruret hali savunması kabul edilerek Arjantin lehine bir karar verildi.³³

Zaruret haliyle bağlantılı ama farklı bir sorumluluğu kaldırıcı neden de *force majeure*'dür. *Force majeure* savunması öngörülemeyen bir olay veya karşı konulamaz bir güç tarafından oluşan olay sonucunda devletlerin kontrolü dışında bir gelişme yaşandığı için devletin yükümlüğünü yerine getirememesi durumunda yapılabilir ve bu durumda devletin sorumluluğu ortadan kalkar. Örneğin devletler şiddetli bir deprem, sel veya savaş sonucunda yatırım standartlarını yerine getiremese dahi sorumlu olmayacaktır.³⁴ Burada da devletlerin zor durumda olması dolayısıyla bir menfaat dengelemesi söz konusu olur. Çok istisnai bazı durumlarda hiç öngörülemeyen sebeplerden doğan ekonomik krizler dolayısıyla da *force majeure* savunmasına başvurulabilir.

³¹ Michael Waibel, "Two Worlds of Necessity in ICSID Arbitration: CMS and LG&E", *Leiden Journal of International Law*, Vol.20, 2007, s. 642

³² Zeynep Nalçacıoğlu Erden, *Milletlerarası Yatırım Hukukunda Dolaylı Kamulaştırma*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015, s. 422; *CMS* davasının iptali kararında da aynı noktada birleşilmiştir.

³³ Cynthia C. Galvez, "'Necessity,' Investor Rights, and State Sovereignty for NAFTA Investment Arbitration", *Cornell International Law Journal*, Vol.46, 2013, ss.151-152

³⁴ Geniş bir inceleme için bakınız. Andrea K. Bjorklund, "Emergency Exceptions: State of Necessity and Force Majeure", *Oxford Handbook of International Investment Law*, Oxford University Press, Oxford, 2008, ss.459-523

Sonuç

Her ne kadar geleneksel zaruret doktrinindeki, zaruret halinde yapılan fiilin tek yol olması şartı ve devletin zarurete katkıda bulunmaması şartı Arjantin örneğinde de görüldüğü gibi ekonomik krizler bağlamında iki önemli ve uyumsuz problem³⁵ olsa da, verilen örneklerde tahkim heyetlerinin farklı bir menfaat dengelemesine gittiği görülmektedir. Uluslararası hukukun yapısı gereği *stare decisis* kuralı bulunmadığı, verilen kararların diğer mahkemeleri bağlamaması durumundan ötürü, bu alanda aynı konular hakkında bile farklı menfaat dengelemeleri yapılabilmektedir. Fakat bu durum uluslararası hukukta bir menfaat dengelemesi olmadığı anlamına gelmez. Zaruret hali örneğinde olduğu gibi devlet menfaatleri ile diğer menfaatler dengelenmeye çalışılmaktadır. Menfaatlerin dengelenmesi yaklaşımı olmadan yatırım hukuku standartlarından adil ve eşit muamele standardı ve dolaylı kamulaştırma standartları da işlevini yerine getirecek kadar yorumlanamayabilir.³⁶ Çünkü bu standartların içeriği de bir dengeleme yapmayı gerektirmektedir. Bu durum aslında iç hukuk bakımından da geçerlidir. Ama uluslararası hukukta menfaat dengelemesinin bir sanat gibi olması hususu, iç hukukta kanunlarla ve yönetmeliklerle daha geniş bir çerçevede menfaat uyumsuzluklarının giderilmesi olanağı varken uluslararası hukukta belirsiz alanların daha fazla olmasından ve uluslararası yargı ve tahkim mercilerine daha fazla takdir yetkisi kalmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden çeşitli ve dağınık halde bulunan uluslararası yargı ve tahkim menfaatleri dengelerken daha geniş açılardan olaya bakmak zorunda ve daha aktif konumda bulunmak durumunda olacaktır. Uluslararası hukuk normlarındaki menfaat dengelerini adeta bir sanatçı gibi çok boyutlu olarak ele almak durumunda kalacaktır. En genel anlamda duyguların ve düşüncelerin yaratıcı bir şekilde dışavurumu olarak kabul edilen sanat olgusundaki gibi burada da bir denge kurma yarattığı meydana gelmektedir ve her karar merciinin de sanatı doğal olarak farklı olacaktır. Fakat genel anlamda toplumun düzenlenmesini amaçlayan hukukta gerçekleştirilecek sanatın çok uçuk olmaması gerekmektedir. Yani bir bakıma söylenebilir ki, hukukta postmodern sanatlara yer yoktur.

Toplumun ve konumuz bağlamında uluslararası toplumun düzene olan ihtiyacından doğan hukuk ve özel olarak uluslararası hukuk, ilişkilerini düzenlediği birimlerin (devlet ve uluslararası örgüt gibi) arasında kesin olarak ortaya

³⁵ August Reinisch, "Necessity in Investment Arbitration", **Netherlands Yearbook of International Law**, Vol. 41., 2010, ss. 152-155

³⁶ Benedict Kingsbury, Stephan W. Schill, "Public Law Concepts to Balance Investors' Rights with State Regulatory Actions in the Public Interest- the Concept of Proportionality", **International Investment Law and Comparative Public Law**, ed. Stephan W. Schill, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 103

çıkacak menfaat uyuşmazlıklarını gidermeden varlığını sürdüremeyecektir. Bu uyuşmazlıkların çözümü uluslararası hukukun yapısı gereği her ne kadar farklı çözüm sonuçlarına yol açabilse de ortak bazı ilkeler üzerinden değerlendirilme ve dengeleme yapıldığı sürece sistemin meşruiyeti ve etkinliği sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aksar, Yusuf, “Uluslararası Hukukta Deniz Alanlarının Sınırlandırılması: Doğu Akdeniz Uyuşmazlığı”, **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler**, Sayı.2, 2013
- Atakan, Arda, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Takdir Yetkisi Doktrinine İlişkin Bir İnceleme”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt.16 (3-4), 2010
- Bjorklund, Andrea K., “Emergency Exceptions: State of Necessity and Force Majeure”, **Oxford Handbook of International Investment Law**, Oxford University Press, Oxford, 2008
- Bomhoff, Jacco, **Balancing Constitutional Rights: The Origins and Meanings of Post-war Legal Discourse**, Cambridge University Press, Cambridge, 2013
- Burke-White, William W., Andreas von Statten, “Investment Protection in Extraordinary Times: The Interpretation and Application of Non-Precluded Measures Provisions in Bilateral Investment Treaties”, **Virginia Journal of International Law**, Vol. 48(2), 2008
- Can, Cahit, **Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002
- CMS Gas Transmission Company v. Argentine Republic, ICSID case No. ARB/01/8, Award 12 May, 2005
- Di Benedetto, Saverio, **International Investment Law and the Environment**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2013
- Enron Corporation Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic, ICSID Case No ARB/01/3, Award, May 22, 2007
- Erkiner, Hakkı Hakan, **Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2010
- Friedmann, Wolfgang, **Legal Theory**, London, 1967
- Galvez, Cynthia C., “‘Necessity,’ Investor Rights, and State Sovereignty for NAFTA Investment Arbitration”, **Cornell International Law Journal**, Vol.46, 2013
- Gross, Oren, Fionnuala Ni Aolain, “From Discretion to Scrutiny: Revisiting the Application of the Margin of Appreciation Doctrine in the Context of Article 15 of the European Convention on Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, Vol. 23(3), 2001
- Gürkan, Ülker, **Sosyolojik Hukuk İlimi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1961
- ICJ, Case Concerning the Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya v. Malta), Judgment, 1985
- ICJ, Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment of 25 September 1997

- ICJ, North Sea Continental Shelf Case (Federal Republic of Germany v. Denmark and the Netherlands), Judgment, 1969
- Keyman, Selahattin, **Hukuka Giriş**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005
- Kingsbury, Benedict, Stephan W. Schill, “Public Law Concepts to Balance Investors’ Rights with State Regulatory Actions in the Public Interest- the Concept of Proportionality”, **International Investment Law and Comparative Public Law**, ed. Stephan W. Schill, Oxford University Press, Oxford, 2010
- Kriebaum, Ursula, “Regulatory Takings: Balancing the Interest of the Investor and the State”, **The Journal of World Investment & Trade**, Vol.8, 2007
- Krommendijk, Jasper, John Morijn, “‘Proportional’ by What Measure(s)? Balancing Investor Interests and Human Rights by Way of Applying the Proportionality Principle in Investor-State Arbitration”, **Human Rights in International Investment Law and Arbitration**, Oxford University Press, Oxford, 2009
- Kuran, Selami, **Uluslararası Deniz Hukuku**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009
- LG&E Energy Corp., L&E Capital Corp., LG&E International Inc v. Argentine Republic, ICSID case No. ARB/02/1, Decision on Liability, 3 October 2006
- Mills, Alex, “The Balancing (and Unbalancing?) of Interests in International Investment Law and Arbitration”, **The Foundations of International Investment Law: Bringing Theory into Practice**, Oxford University Press, Oxford, 2014
- Nalçacıoğlu Erden, Zeynep, **Milletlerarası Yatırım Hukukunda Dolaylı Kamulaştırma**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015
- Newton, Michael, Larry May, **Proportionality in International Law**, Oxford, Oxford University Press, 2014
- Reinisch, August, “Necessity in Investment Arbitration”, **Netherlands Yearbook of International Law**, Vol. 41, 2010
- Schmitt, Michael N., “Military Necessity and Humanity in International Humanitarian Law: Preserving the Delicate Balance”, **Virginia Journal of International Law**, Vol. 50(4), 2010
- Shany, Yuval, “Toward a General Margin of Appreciation Doctrine in International Law”, **European Journal of International Law**, Vol. 16(5), 2006
- Sweet, Alec Stone, “Investor-State Arbitration: Proportionality’s New Frontier”, **Law & Ethics of Human Rights**, Vol. 4(1), 2010
- Thjoernelund, Marie Christine Hoelck, “State of Necessity as an Exemption from State Responsibility for Investments”, **Max Planck Yearbook of United Nations Law**, Vol.13, 2009
- Titiriga, Remus, “The ‘Jurisprudence of Interest’ (Interessenjurisprudenz) from Germany: History, Accomplishments, Evaluation”, **International Journal of Law, Language & Discourse**, Vol. 3(1), 2013
- Tümay, Murat, “The ‘Margin of Appreciation Doctrine’ Developed by the Case Law of the European Court of Human Rights”, **Ankara Law Review**, Vol. 5(2), 2008
- Waibel, Michael, “Two Worlds of Necessity in ICSID Arbitration: CMS and LG&E”, **Leiden Journal of International Law**, Vol.20. 2007

Yannaca-Small, Katia, “Essential Security Interests under International Investment Law”,
**International Investment Perspectives: Freedom of Investment in a Changing
World**, OECD, 2007

<http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA>, E. T. 29.09.2015

<http://investmentpolicyhub.unctad.org/Download/TreatyFile/127>, E. T. 29.10.2015

ULUSLARARASI HUKUKUN İKİ FARKLI ALANINDA DEVLET KURGUSU: ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKU VE ULUSLARARASI EKONOMİ HUKUKU

Arş. Gör. Pedriye MUTLU

(İstanbul Univ.)

Özet

Küreselleşme ile birlikte ise uluslararası hukukun konuları arasında ayırışma ve uzmanlaşma artarak tekçi egemenlik anlayışı bölünerek uluslararası hukukun farklı alanlarındaki devlet kurgusuna da farklı işlevler yüklendiği tartışılmaktadır.

Bu çalışmada, küreselleşme arka planında devlet kurgusunun dönüşümü uluslararası hukukun iki farklı alanında incelenecektir. Uluslararası ekonomi hukuku ve uluslararası insan hakları hukuku, küreselleşmenin güçlü ve güçsüz devletler için farklı etkileri bulunduğu tespiti açısından iki önemli alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, bu iki alandaki devlet kurgusunun incelenmesinin bu olgunun nasıl gerçekleştiği üzerine düşünmenin yolunu da açması beklenmektedir. Uluslararası hukukun iki farklı alanındaki devlet kurgusunun incelenmesi ve daha bütüncül bir düzeyde bu durumun içerimlerini ve yansımalarını değerlendirilmek üzere 1995'ten günümüze bu iki alandaki literatürden on üç makale seçilmiştir. Makalelerin değerlendirilmesinde uluslararası hukukun iki farklı alanındaki devlet kurgusunun farklılıklarını ve birbiriyle ilişkisini değerlendirmek üzere egemenlik ve yönetim gibi iki temel kavramsal çerçeve tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası hukuk, küreselleşme, egemenlik, yönetim, uluslararası insan hakları ve ekonomi hukuku.

THE CONCEPTION OF THE STATE IN TWO FIELDS OF INTERNATIONAL LAW: INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW AND INTERNATIONAL ECONOMIC LAW

Abstract

The contemporary debate in international law argues that the process of globalization disassociates the monist conception of sovereignty, which has been prevalent in international law through the increasing differentiation and specialization within the domain of international law. This paper analyses the

transformation of the concept of the state in two separate fields of international law, in reference to globalization. International economic law and international human rights law are the two primary fields in which globalization effects strong and weak states to different degrees. To this end, it is expected that an examination of the conception of the state, within these two fields, should pave the way for contemplating the distinctive effects of globalization. The paper selects thirteen articles published in 1995 and onwards to evaluate the conception of the state in these two separate fields of international law and aims to reassess the implications of the said process in a holistic approach. It discusses two fundamental conceptual frameworks, sovereignty and governance, to compare and contrast the way in which state is conceived in these articles.

Keywords: International law, globalization, sovereignty, governance, international human rights and economic law.

1. Giriş: Küreselleşme, Uluslararası Hukuk ve Devlet

Yirminci yüzyılın sonunda uluslararası ilişkilerin yapısını büyük ölçüde değiştirdiği iddia edilen küreselleşme olgusu ile birlikte uluslararası hukukun yapısı da yeniden şekillenmiştir. Devletlerarası ilişkileri, egemenler arası eşitlik prensibi ile dışsal egemenlik kurgusunun geçerli olduğu Westphalia sisteminde uluslararası hukukun konuları da savaş ve diplomasi gibi sınırlı bir alanı kapsamaktaydı. II. Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler (BM) temelli uluslararası hukuk rejiminde ise uluslararası hukuk farklı alanları düzenlemeye başlamıştır. Ekonomi, çevre, insan hakları gibi farklı alanlarda devletler ve uluslararası örgütler arasındaki ilişkinin düzenlenmeye başlandığı bu dönemde, farklı bağlayıcılık düzeyleri bulunan kurallarla birlikte tekil devletin bütüncül kurgusu da değişmeye başlamıştır. Küreselleşme ile birlikte ise uluslararası hukukun konuları arasında ayrışma ve uzmanlaşma artarak tekçi egemenlik anlayışı bölünerek uluslararası hukukun farklı alanlarındaki devlet kurgusu da farklı işlevler yüklenmektedir.

Küreselleşme tartışmaları ile birlikte, bir yandan “ulus-devletin”, ekonomisi, teritoryal sınırları, kültürleri üzerindeki yetkisini kaybettiği¹; kapitalizmin küreselleştiği ve sosyal, siyasal, kültürel süreçlerin ulus ötesi süreçler haline geldiği, diğer yandan da küreselleşmenin Amerikan emperyalizminin² yeni bi-

¹ Örneğin, Susan Strange, **The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy**. New York: Cambridge University Press, 1996; K. Ohmae, **The End of the National State**, New York: Free Press, 1990.

² Clyde Barrow, The return of the State: Globalization, State Theory and the New Imperialism. **New Political Science**. 27(2), 2005, 123-145. Uluslararası hukuktaki tartışma için: G. L. Ul-

çimi olduğu; ya da küreselleşmenin hegemonik yapısının trilateralizmde³ şekillendiği söylenmektedir. Birbiriyle ilişkilendirilebilecek ama farklı bu iki tespitin altında küreselleşme ve devlet arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu yatmaktadır.⁴ Söz konusu ilişkiye dair tartışmanın eksik olduğu durumda, küreselleşmenin sonuçları gelişmiş ve az gelişmiş devletler üzerinden ikili bir şekilde ortaya konmakta ve bu iki farklı durumun nasıl oluştuğu konusunda teorik çerçeve yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmada, küreselleşme ile birlikte devletin dönüşümü uluslararası hukukun iki farklı alanında incelenecektir. Uluslararası ekonomi hukuku ve uluslararası insan hakları hukuku, küreselleşmenin güçlü ve güçsüz devletler için farklı etkileri bulunduğu tespiti açısından iki önemli alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, bu iki alandaki devlet kurgusunun incelenmesinin bu olgunun nasıl gerçekleştiği üzerine düşünmenin yolunu da açması beklenmektedir.

2. Yöntem ve Kavramsal Çerçeve

Küreselleşme tartışmaları arka planı ile uluslararası hukukun farklı alanlara ayrılarak gelişmeye başladığını ve bu gelişimin uluslararası hukukta devletlerin egemen eşitliği üzerine kurulu tekçi ve dışsal egemenlik kavramına ve buna yaslanan devlet kurgusuna dair yeni sorular ortaya çıkardığını belirttik. Uluslararası insan hakları hukukunda “devlet” daha çok içe kapalı bir şekilde tartışılmaktadır. Örneğin uluslar üstü/evrensel yargı kurumlarının varlığı, uluslararası toplumun sivillerin korunmasına dair sorumluluğu gibi konular aracılığıyla devlet egemenliği sorgulanmaktadır. Öte yandan uluslararası ekonomi hukukunda Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) mekanizmaları, dış borç yönetim stratejileri, karşılıklı yatırım anlaşmaları gibi başlıklarda küresel liberal ekonomiye katılım sürecinde devletin hukuki ve kurumsal önlemler aracılığıyla yeniden düzenlenmesi tartışılmaktadır. Uluslararası hukukun iki farklı alanındaki devlet kurgusunun incelenmesi ve daha bütüncül bir düzeyde bu durumun içerimlerini ve yansımalarını değerlendirmek üzere 1995’ten günümüze bu iki alandaki literatürden on üç makale seçilmiştir. Makalelerin seçimindeki tarih sınırlaması küreselleşme bağlamına oturtmak amacıyla tercih edilmiştir. Öte yandan, farklı disiplinlerle ilişki içerisindeki bu tartışmanın uluslararası hukuk alanına sadık kalabilmesi için makalelerin yayımlandıkları dergilerin uluslararası hukuk disiplininde olmasına dikkat edilmiştir. Makalelerin seçimi öncesinde yapılan litera-

men, Imperialism and International Law: Carl Schmitt on the US in World Affairs. *Telos*. 72, 1997, 43-71.

³ H. Sklar, **Trilateralism: Elite planning for world Management**. Montreal: Black Rose, 1980.

⁴ Bknz: Kanishka Jayasuriya, **Reconstituting the Global Order, Legitimacy and Regulation**. New York ve Londra, Routledge, 2005.

tür taramasında öne çıkan başlıklar olan “insani müdahale”, “sivilleri koruma sorumluluğu”, “DTÖ ticari yaptırım mekanizmaları”, “küresel ticaretin kanunlaştırılması” üzerinden yeni bir sınırlama getirilmiştir.

Makalelerin değerlendirilmesinde uluslararası hukukun iki farklı alanındaki devlet kurgusunun farklılıklarını ve birbiriyle ilişkisini değerlendirmek üzere bazı kavramsal çerçeveler seçilmiştir. Öncelikle, “egemenlik” kavramı üzerine kurulu devlet kurgusunda, devlet egemenliği, bireysel egemenlik ve karar alma süreçlerine toplumsal katılım olarak farklı yaklaşımlar arasındaki gerilim değerlendirilecektir. Devlet egemenliği tartışmaları, klasik egemenlik kuramındaki iç egemenliğin üstün iktidar (Hobbes’un mutlak, bölünemez ve devredilemez egemenliği) ile sözleşme kuramına dayalı hukuki egemenlik (Grotius’un devletin sivil mülkiyeti yaklaşımı) yaklaşımlarının izini taşır.⁵ Öte yandan, özellikle insan hakları tartışmalarında karşımıza çıkan liberal bireysel haklar çerçevesine dayalı bireysel egemenlik vurgusu, devlet egemenliği kavramı yerine siyasal iktidar, otorite gibi kavramlara dayanmakta ve doğal insan hakları kuramı, bu hakları korumakla sorumlu sözleşme ile kurulmuş siyasal iktidar ve kamusal/özel alan ayrımı üzerinden tartışılmaktadır.⁶ Bu iki yaklaşımın eleştirisi olarak, devlet ve toplum ya da ekonomi arasındaki ilişkilerin dışsal ilişkiler olarak kavramsallaştırılmasına karşı çıkan ve karar alma süreçlerinde toplumsal katılımını tartışıp, hesap verilebilirliğin öne çıktığı egemenlik tartışması bu çalışma açısından önemlidir.⁷ Bu farklı yaklaşımların çalışma açısından önemi egemenlik eleştirisi ya da vurgusunun, klasik egemenlik kuramını aşmaktan çok sözleşme varsayımı içerisinde ya da belirli işlevler üzerinden yeniden üreterek uluslararası hukuk tartışmalarında da yer almasıdır.

İkinci ve bununla bağlantılı olarak siyaset ve yönetim ayrımının uluslararası hukukta yansımaları olarak “yönetişim”⁸ kavramı bağlamında hard law/soft

⁵ Devlet egemenliği ve uluslararası hukuk ilişkisinin değerlendirilmesinde bu iki yaklaşımı içeren bir tartışma için bkz: Mark W. Janis, “Sovereignty and International Law: Hobbes and Grotius”, Matrinus Nijhoff, **Essays in Honour of Wang Tieya**, R. St. J. Macdonald, ed., Kluwer Academic Publishers, 1993, 391-400.

⁶ Michael Goodhart, “Human Rights and Non-State Actors: Theoretical Puzzles,” içinde **Non-State Actors in the Human Rights Universe**, ed. George Andreopoulos, Zehra F. Arat, ve Peter Juviler, Bloomfield, CT: Kumarian Publishers, 2006, 23-41.

⁷ Bknz: Hallie Ludsın, “Returning Sovereignty to the People”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, 46(97), 2013, 97-169 ve A. Claire Cutler, “Artifice, Ideology and Paradox: The Public/Private distinction in International Law”, **Review of International Political Economy**, 4(2), 1997, 261-285.

⁸ Daha çok küresel yönetim kavramı olarak literatürde karşımıza çıkan yaklaşımın temel aktörleri olarak NGO’lar, çok uluslu şirketler ve ulusal ve uluslararası düzenleyici kurumlar karşımıza çıkmaktadır. Yönetişim kavramının devlet tartışmasındaki yansımalarından biri devletin ekonomik yönetim işlevinin geri planda tutulup, sadece “hukuk devleti” kaynağı

law⁹ ikiliği üzerine kurulu analizler yerine, ikisi arasındaki geçişkenliği ve ilişkiyi tartışan bir yaklaşım benimsenecektir. Bu yaklaşım, küreselleşme ile birlikte devlet kurgusunun değişimini ve uluslararası hukukun iki farklı alanında bu değişimin nasıl tartışıldığını görmek açısından önemlidir.¹⁰ Öte yandan hard law ve soft law ikiliğinin karşısına konulan zorlayıcı mekanizmalar ve düzenleyici mekanizmalar ikiliğini tartışmaya olanak tanımaktadır. Bir sonraki bölümde temel tartışmaları ve argümanları değerlendirilecek makalelerin, farklı egemenlik yaklaşımlarıyla olan ilişkisi, hard law/soft law tartışması ile düzenleyici ve zorlayıcı mekanizmalar, yönetim kavramı üzerinden nasıl bir devlet kurgusu ortaya koydukları tartışılacaktır.

3. Literatür Taraması:

Uluslararası hukukun iki farklı alanında devlet kurgusunun farklı anlamlar ve işlevler taşıdığı hipotezini incelemek üzere, uluslararası insan hakları hukukuna ve uluslararası ekonomi hukukuna dair beşer makale ve özellikle uluslararası ekonomik kurumlar ve insan hakları ilişkisini ele alan, iki alanın bir anlamda kesiştiği üç makale bu bölümde sunulacaktır.

Uluslararası insan hakları hukukuna dair tartışmalarda Stahn, Labonte ve Çubukçu uluslararası insan hakları hukukunda *humanitarian intervention* (insani müdahale), *Responsibility to Protect* (Sivilleri Koruma Sorumluluğu) kavramını tartışmaktadır¹¹. Stahn, kavramın farklı metinlerde farklı yorumlar ve nor-

olarak ortaya çıkmasıdır. Bu durum, ekonomik liberalizasyonda anayasal ve kurumsal önlemlerin alınmasında devletin hukuki işlevini ortaya koyar. (Selime Güzelsarı, “Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları”, **Ankara University Working Paper Series**, 66, 2004)

⁹ Katı kanun-yumuşak kanun olarak çevrilen bu kavramlar yasanın bağlayıcılığı, yaptırım gücü üzerinden bir tartışma sunmaktadır. Çalışmada terimlerin İngilizcesi korunacaktır.

¹⁰ Kavramın egemenlik tartışması ile bağlantısını kuran bir tartışma için bknz: Michael Goodhart ve Stacy Bondanella Taninchev, “New Sovereignist Challenge for Global Governance: Democracy without Sovereignty”, **International Studies Quarterly**, 55, 2011, 1047-1068.

¹¹ Uluslararası hukukun temel metinlerinden BM Anlaşması'nın 2. Maddesi, BM'nin tüm üyelerin egemen eşitliği üzerinden kurulduğunu belirtip, BM'nin herhangi bir hükmünün bir devletin iş işlerine müdahaleye izin vermediğini (Madde 2(7)) söylemektedir. Bu kuralın istisnasını oluşturan durumlar ise 7. Bölümde, “barışın tehdit edildiği, bozulduğu ya da bir saldırı eylemi olduğu saptandığında, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için” hangi önlemler alınacağını belirtmektedir. (<https://www.un.org/en/documents/charter/>) Bu maddeye dayanarak, Somali, Rwanda, Kosova, Darfur ve Sudan'daki BM müdahaleleri insani müdahale kavramına yaslanmaktaydı. 2001 yılında *Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu* raporunda ilk olarak karşımıza çıkan Sivilleri Koruma Sorumluluğu kavramı, sonrasında birçok farklı raporda tartışılmıştır. (Stahn, “Responsibility

matif temeller üzerinden tartışıldığını savunarak, kavramın BM'nin müdahale etmeme kuralına karşılık yeni bir egemenlik anlayışı taşıyıp taşımadığını sorgulamaktadır. Koruma Sorumluluğunun oluşmakta olan yeni bir hukuki norm olduğu görüşlerine karşılık, Koruma Sorumluluğu yer aldığı metinlerin bağlayıcı uluslararası hukuk kuralı oluşumu için yeterli olmadığını ve 2005 Dünya Zirvesi sonuç çıktısında Koruma Sorumluluğu BM Genel Meclisi tarafından adapte edilmesinin (Resolution 60/1) de bu durumu değiştirmediğini belirtmektedir.¹² Bu durumda, Stahn Koruma Sorumluluğu kavramının ya çok da yeni bir kavram olmadığı ya da kavrama dair nitelendirmenin yanlış olduğu görüşünü öne sürmektedir. Koruma Yükümlülüğü kavramının bu kadar çabuk kabul edilmesinde ise Stahn kavramın politik bir replik olarak kullanılıp, farklı aktörler tarafından farklı şekillerde kullanılmasının etkili olduğunu savunmaktadır.¹³ Stahn'nın Koruma Sorumluluğu kavramının çok yönlü ve farklı unsurlar içeren yapısına dair vurguyu, Ayça Çubukçu Libya (2011) müdahalesi üzerinden kavramın etik, hukuki ve politik boyutlarını ele alarak tartışmaktadır. Koruma Sorumluluğu kavramının müdahaleyi, bir istisna halindeki haktan, bir zorunluluğa dönüştürmesinin ne anlama geldiğini tartışan Çubukçu, bu zorunluluğu taşıyan uluslararası toplumun Anghie'nin "medeniyet" kriterine sahip ülkelerden, "evrensel standartları" taşıyan ülkelere dönüşümünün altını çizmektedir.¹⁴ Öte yandan, korumanın kimin yükümlülüğü olduğu sorusundan hareket eden Melissa Labonte, birinci derecede ev sahibi ülkeye ve ikincil olarak uluslararası topluma sorumluk yükleyen Koruma Sorumluluğu tartışmaları sırasında ve sonrasında meydana gelen krizlerde her ikisinin koruma sorumluluğunu yerine getiremediğini belirtmektedir.¹⁵ Bu durumda koruma sorumluluğunun büyük ölçüde *humanitarian actors* (insancıl aktörler; devlet dışında insan haklarını korumak üzere faaliyet gösteren aktörelere) dediği üçüncü aktörlere düştüğünü, ancak ulusal otoritelerin ve uluslararası toplumun kendi sorumluluklarını taşımadığı durumlarda bu üçüncü aktörlerin faaliyetlerinin sivilleri koruma işlevini yerine getiremeyeceğini belirtmektedir.¹⁶ Labonte Güvenlik Konseyi'nin Koruma Sorumluluğu karşısındaki farklı yaklaşımlarını değerlendirdiği yazısında insan hakları kurum ve organizasyonlarının faaliyetlerinin çeşitlendiği, arttığı durumu

to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?", **The American Journal of International Law**, 101(1), 2007, s. 99-102.

¹² Ibid, s.101.

¹³ Ibid, s.118.

¹⁴ Ayça Çubukçu, "The Responsibility to Protect: Libya and the Problem of Transnational Solidarity", **Journal of Human Rights**, 12(1), 2013, s. 42-43.

¹⁵ Melissa T. Labonte, "Whose Responsibility to Protect? The Implications of Double Manifest Failure for Civilian Protection", **The International Journal of Human Rights**, 16(7), 2011, s. 987-989.

¹⁶ Ibid. 989.

desteklemektedir. Bu anlamıyla, sivilleri koruma sorumluluğunda devlet dışı aktörlerin ağırlarına ve profesyonel kapasitelerine güvenmektedir. Koruma Sorumluluğu kavramında da karşımıza çıkan önleyici tedbirler, barış koruyucu tedbirler dışında, Brunné ve Toope'nin makalesi Irak müdahalesindeki güç kullanımında “ön-alıcı” müdafaa kavramını tartışmaktadır. Irak müdahalesinde küresel güvenlik üzerine kurulu tartışmanın sonrasında insancıl müdahale söylemine yaslanmaya çalışmasının “ön-alıcı müdafaa” söylemi ile ilişkisini ele almakta ve bunun uluslararası hukuk normları ve kurumlarına etkisini tartışmaktadırlar.¹⁷ Uluslararası insan hakları hukukunun diğer uluslararası hukuk dallarından farklı olarak, bu alana dair anlaşmaların, normların uygulanmasının genellikle ülke içinde gerçekleştiğini belirten Skogly ve Gibney ise küreselleşme ile birlikte etkisi artan ulusötesi insan hakları yükümlülüklerini tartışmaktadır.¹⁸

Uluslararası ekonomi hukukunda DTÖ kurallarının ve uyumsuzluk çözümü mekanizmalarının uluslararası hukuk kurallarının gelişimi açısından değerlendirmeler mevcuttur. Bu konuda Pekkanen, DTÖ kurallarının devletlerin kendi toplumlarıyla ilişkisini ve birbirleriyle olan ilişkisini önemli derecede etkilediği ve DTÖ'deki yasallaşma sürecinin devlet bürokrasisi tarafından kullanılarak hem ülke içi sermaye grupları açısından hem de uluslararası düzeyde kazananların ve kaybedenlerin belirlenmesinde etkili olduğunu savunmaktadır.¹⁹ Charnovitz ve Pauwelyn ise DTÖ'nün uyumsuzluk çözümü mekanizmalarını iki farklı bağlamda değerlendirmektedir. Charnovitz, DTÖ uyumsuzluk çözümünde, kurallara uymayan üye devlete ticari yaptırımlar uygulanmasının kuralları uymayı teşvik etmesine rağmen, serbest ticaretin fayda maksimizasyonunu engellediğini düşünmektedir.²⁰ Charnovitz bu nedenle daha yumuşak yaptırımların uygulanmasını savunurken, Pauwelyn DTÖ'nün yasallaşma sürecini uluslararası kamu hukukunun gelişimi bağlamında yorumlamaktadır.²¹ Bu nedenle yaptırım ve karşı önlemler yerine rıza ve mutabakatı hedefleyen önlemlerin gelişimi-

¹⁷ Jutta Brunné” and Stephen J. Toope, “The Use of Force: International Law after Iraq”, **The International and Comparative Law Quarterly**, 53(4), 2004, s.789-800.

¹⁸ Sigrun I. Skogly ve Mark Gibney, “Transnational Human Rights Obligations”, **Human Rights Quarterly**, 24(3), 2002,

¹⁹ Saadia M. Pekkanen, “International Law, the WTO, and the Japanese State: Assessment and Implications of the New Legalized Trade Politics”, **Journal of Japanese Studies**, 27(1), 2001.

²⁰ Steve Charnovitz, “Rethinking WTO Trade Sanctions”, **The American Journal of International Law**, 95(4), 2001, s. 831.

²¹ Joost Pauwelyn, “Enforcement and Countermeasures in the WTO: Rules are Rules-Toward a More Collective Approach”, **The American Journal of International Law**, 94(2), 2000, s.336.

ni desteklemektedir.²² Howse ve Steinberg ise DTÖ'deki karar alma mekanizmalarını ve yasallaşma sürecini siyaset ve güç ilişkileri bağlamında değerlendirmektedirler. Howse, "embedded liberalism"²³ kavramı aracılığıyla küresel yönetim kurumları olarak öngörülen DTÖ, Dünya Bankası gibi kurumların uluslararası ticaret ve ekonominin teknik düzenleyici kurumları olmadığını aynı zamanda siyasal bir taahhüt taşıdıklarını belirtir.²⁴ Bu anlamda DTÖ'nün üye devletlerarası "teknokrasi" sine karşılık, demokratik prensiplerin yeni taşıyıcısı olarak sivil toplum kuruluşlarının ulusötesi siyasetin karakterinin belirlenmesinde etkili olacağını savunmaktadır.²⁵ Steinberg ise bir üye-bir oy kuralına bağlı mutabakat temelli karar alma sürecinde prosedür ve kuralların incelenmesiyle ABD ve AB ülkelerinin ajandanın belirlenmesi, ikili anlaşmalardaki asimetrik güç ilişkisi aracılığıyla nasıl belirleyici rol oynadıklarını tartışmaktadır.²⁶

Uluslararası ekonomi hukuku ve insan hakları hukukun bir anlamıyla keşiştiği bir alanda uluslararası ekonomik kurumların, ulus ötesi şirketlerin küreselleşme ile birlikte artan etkilerine paralel bir toplumsal sorumluluk tartışması karşımıza çıkmaktadır. Weissbrodt ve Kruger, bu bağlamda "minimum uluslararası insan hakları standartlarına" dahi uymayan ulus ötesi şirketlerin, toplumsal sorumluluk taşımaları için "BM Ulus Ötesi Şirketler ve Diğer İşletmeler için İnsan Hakları Normları"nın önemli bir boşluğu doldurduğunu savunmaktadır.²⁷ Corquodale ve Simons ise ulus ötesi şirketlerin faaliyetlerinden, bu şirketlere kaynaklık eden ülkenin (home state) sorumluluğu bulunduğunu savunmaktadır.²⁸ Aksi halde de, şirketlerin "yatırım anlaşmaları"nın korumasına bırakılması ve uluslararası insan hakları yükümlüklerine başvurulmasını desteklemektedirler.²⁹ Okogblue, uluslararası ekonomik kurumların program ve söylemine

²² Ibid, s.347.

²³ Saklı, için liberalizm olarak çevirilebilir.

²⁴ Howse, "From Politics to Technocracy-and Back Again: The Fate of the Multilateral Trading Regime", **The American Journal of International Law**, 96(1), 2002, s.96-97.

²⁵ Ibid., s. 117-118.

²⁶ Richard H. Steinberg, "In the Shadow of Law or Power? Consensus Based Bargaining and Outcomes in the Gatt/WTO", **International Organization**, 56(2), 2002, 339-374.

²⁷ David Weissbrodt, ve Muria Kruger, "Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights", **The American Journal of International Law**, 97(4), 2003, 901-922.

²⁸ Robert McCorquodale ve Penelope Simons, "Responsibility beyond Borders: State Responsibility for Extraterritorial violations by Corporations of International Human Rights Law", **The Modern Law Review**, 70(4), 2007, 598-625.

²⁹ Ibid., s. 624.

sızan insan hakları söyleminin, insan haklarının biçimsel “hegemonik” versiyonu olduğunu ve toplumsal düzeyde somutlaş-madığını savunmaktadır.³⁰

4. Analiz: Uluslararası Hukukun İki Farklı Alanında “Devlet” Kurgusu:

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve “Egemen” Devlet

İnsan haklarının bir hukuk rejimi olarak gelişiminde, küreselleşme ile birlikte egemenliğin teritoryal tanımının değişime uğramasının da etkili olduğu tartışılmaktadır.³¹ II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukukta geçerli olan egemenlik tanımı belirli sınırlar içerisinde etkin yönetimi işaret etmekteyken, küreselleşme ile birlikte egemenlik tanımının insan hakları normlarını kapsama-ya başladığı tartışılmaktadır.³² Buna paralel olarak insan haklarının, uluslararası hukukta yerleşik ve gittikçe genişleyen bir alan oluşturduğu, temel insan hakları tanımının yapılip evrensel yaptırım mekanizmalarının olduğu söylenmektedir.³³ Bu anlamıyla insan hakları hukukunda yaptırım mekanizması kuvvetli yani daha çok *hard law* mekanizmalarına bağlı yeni “egemen” devletlerin, alana dair literatürde karşımıza çıkması beklenebilir.

Uluslararası insan hakları hukukuna dair ele aldığımız makalelerde uluslararası topluma aidiyette geçerli olan yeni egemenlik tanımına, yaptırım mekanizmalarına ve küreselleşme ile birlikte insan haklarına dair yeni sorumluluk tartışmalarına rastlanmaktadır. Stahn, Labonte ve Çubukçu tarafından farklı bağlamlarda tartışılan Koruma Sorumluluğu kavramında, “temel insan hakları standartları” üzerinden devletin vatandaşlarına karşı sorumluluğunu temel alan bir egemenlik kurgusu yer almaktadır. Siyasal, ekonomik ve etik bağlamda uluslararası standartlara uygun etkin bir yönetim gerçekleştiremeyen devletler, “başarısız devlet” olarak egemen devlet statüsüne tam olarak haiz olamamaktadırlar.³⁴ Bu nedenle uluslararası toplumun, bu devletlerin halkını katliam ve krizlere karşı koruma sorumluluğu doğmaktadır. Westphalia sistemi içerisinde müdahalelerin teritoryal devletlerarası toprak kazanımı için yapılan savaşıardan, Koruma Sorumluluğu bağlamında tartışılan “insani müdahale”ye geçişte teritoryal devletten, insan hakları normlarının geçerli olduğu bir egemenlik anlayı-

³⁰ Nlerum S. Okogbule, “Modest Harvests: Appraising the Impact of Human Rights Norms on International Economic Institutions in Relation to Africa”, **The International Journal of Human Rights**, 15(5), 728-748.

³¹ Wayne Standholtz, “Humanitarian Intervention: Global Enforcement of Human Rights?”, Alison Byrsk (ed.), **Globalizations and Human Rights**, London, University of California Press, 2002, s.207.

³² Ibid.

³³ Robert McCorquodale ve Richard Fairbrother, “Globalization and Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, 21(3), 1999, s.739.

³⁴ Ayça Çubukçu, **a.g.e.**, s. 43.

şına geçildiği söylenebilir. Ancak, insan hakları hukukunda yer alan egemenlik kurgusunda, yine de “devlet ve nüfusu” arasındaki ilişkinin dikey olarak belirlendiği, belirli sınırlar dâhilinde siyasal otoritenin sorumluluğu üzerinden tartışılmaktadır. Bu anlamıyla, teritoryal devlet tanımı hala geçerli olmakla birlikte belirli işlevler üzerinden uluslararası sistemde bir “aktör” olarak tanım-lanıp tanımlanamayacağı tartışılan bir devlet olarak yeniden düzenlenmiştir. Koruma Sorumluluğu her ne kadar 1990 sonrası BM sisteminin mevcut insani müdahale uygulamalarının başarısızlıkları sonrası insan haklarının korunmasında ve önlenmesinde ulusötesi bir dayanışmanın mekanizmalarını³⁵ kurmak üzere ortaya konulsa da, bu mekanizmaları “yabancı müdahale”den ayırmaya yarayacak koşulların ne olduğuna dair tartışmalar devam etmektedir. Koruma Sorumluluğu, insan haklarını korunması, başarısız devletlerin desteklenmesi, uluslararası toplumda yer alabilmesi için gerekli rejim değişikliğinin, “ülke nüfusunu korumak” için yapıldığı müddetçe, gerekli önlemlerin alınıp müdahale edilmesine olanak tanımaktadır. Müdahalenin organlarının nüfusun korunması amacıyla, bazı “egemenlik işlevlerinin” yerine getirmesini Koskenniemi, uluslararası insan hakları hukukunda “egemenliğin işlevsel tanımı” üzerinden açıklamaktadır.³⁶ Öte yandan, Koruma Sorumluluğu uluslararası topluma sorumluluk yüklese de müdahale kararlarının hala BM Güvenlik Konseyi’nin kararına dayanması yani sınırlı sayıda devletin kararının etkili olması tartışmalıdır. Devlet egemenliğine karşı insan hakları normlarının gelişimi üzerinden bireysel egemenliğin ağırlık kazandığı bir dönüşüm bağlamında da tartışılan³⁷ Koruma Sorumluluğu’nda karar alma süreçlerine demokratik katılım üzerinden egemenlik tartışmaları daha az görülmektedir.

İnsan Hakları Hukuku ve “Devlet-dışı” aktörler

Uluslararası insan hakları hukuku alanını sadece yaptırım, müdahale gibi zor mekanizmaları üzerinden tartışılan insani müdahale ve Koruma Sorumluluğu oluşturmamaktadır. İnsan hakları alanında yer alan çeşitli uluslararası örgüt ve kurumların faaliyetleri insan haklarında *soft law* mekanizmalarının gelişiminde rol oynamaktadır. Öte yandan, Skogly ve Gibney, tekil devletlerin insan hakları alanına dair de çeşitli etkileri bulunan ekonomi politikalarını yürütmedeki etkisinin azaldığı küreselleşme bağlamında “ulus ötesi insan hakları” kavramını tartışmaktadır. Küreselleşme ile birlikte sadece ulus ötesi şirketlerin de-

³⁵ Melissa Labonte, **a.g.e.**, s. 986.

³⁶ Martti Koskenniemi, What Use for Sovereignty Today? **Asian Journal of International Law**, 1, 2001, s.64.

³⁷ Bknz: William Manguson, “The Responsibility to Protect and the Decline of Sovereignty: Free Speech Protection under International Law”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, 43(2), 2010, s.292.

ğil, devletlerin ticari, ekonomik faaliyetleri ve uluslararası örgütler aracılığıyla gerçekleştirdiği faaliyetlerinin de insan hakları alanında ulus aşırı etkileri olmaktadır.³⁸ Bu alanda devletlerin sorumluluğuna dair uluslararası hukuktaki tartışmalar özellikle ulus ötesi şirketler örneğinde olduğu üzere daha dar anlamda tartışılmaktadır. Küreselleşme sürecinde devletin rolün azalıp azalmadığı tartışmaları yerine devletin içsel yapısının bu süreçte nasıl dönüştüğüne dair tartışmalar bu açıdan önemlidir.³⁹ Malanczuk'un belirttiği üzere ampirik bir soru olan devletin küreselleşmede nasıl bir rol oynadığı sorusu ile devlet egemenliğinin politik ve hukuki bir doktrin olarak bugünkü geçerliliğinin ayrılması "devlet sorumluluğu" tartışmalarını da etkileyecektir. Bu tartışmada örneğin, Weissbrodt ve Kruger, ulusötesi şirketlerin küreselleşme ile artan güçleri karşısında hukuki "devlet egemenliği" kavramının yetersiz kaldığını belirtmektedir.⁴⁰ Bu anlamda, şirketlerin artan gücü ile birlikte insan hakları alanındaki toplumsal sorumluluğunun da artması gerektiğini savunmaktadırlar. Öte yandan McCorquodale ve Simons'ın devletlerin şirketlerin ulusötesi faaliyetlerinde değişen farklı biçimlerde etkili olduğunu tartışarak devlet sorumluluğunun önemini belirtmektedirler.⁴¹

Bu tartışmanın uluslararası hukuk açısından diğer bir önemi uluslararası hukukta özelleşme tartışmaları ile ilgilidir. Liberalizmin uluslararası hukuktaki bir yansıması olarak, Westphalia sistemi, tekil devletlerin özgürlüklerini ve çıkarlarını düzenlemek üzere uluslararası düzeyde yaptıkları toplumsal sözleşmeye benzetilebilir.⁴² Küreselleşme ile birlikte savaş ve diplomasi dışında farklı alanları da düzenlemek üzere genişleyip çeşitlenen uluslararası hukukta bu egemenlik anlayışının farklı alanlarda farklı yansımaları vardır. Uluslararası insan hakları hukukunda devlet egemenlik devlet olarak anılabilmek için sahip olunması gereken bir tanım ve norm olarak işlemeye devam etmektedir. Uluslararası ekonomi hukukunda ise, aşağıda tartışacağımız üzere egemenlik, domestik alandaki (ülke sınırları içindeki) –eşitlik koşullarını sorgulamayan- bireysel özgürlük gibi uluslararası pazara katılmayı imler. Bu anlamıyla, küreselleşme uluslararası ekonomik sisteme dâhil olan güçsüz ve güçlü devletleri farklı şekillerde etkiler. Toplumla bağı kopartılmış bu devlet kurgusu, uluslararası ekono-

³⁸ Skogly ve Gibney, **a.g.e.**, s.783.

³⁹ Kanishka, Jayasuriya, "Globalization and the Changing Architecture of the State: The Regulatory State and the Politics of Negative Co-ordination", **Journal of European Public Policy**, 8(1), 2011, 101-123

⁴⁰ David Weissbrodt, ve Muria Kruger, **a.g.e.**, s. 921.

⁴¹ Robert Mcquodale ve Penelope Simons, **a.g.e.**, s.598.

⁴² Martti Koskenniemi, **From Apologia to Utopia: The Structure of International Legal Argument**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s. 93.

mi hukukunun siyaset alanından dolayısıyla gözetim ve denetim mekanizmalarından çıkarılması sonucunu getirir.⁴³

Sivil, politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel olmak üzere genellikle beş ana başlıkta toparlanan insan hakları BM çerçevesinde bir bütün olarak sunulsa da destekleme ve yaptırım mekanizmalarının farklılık taşıdığı söylenebilir. Uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası ekonomi hukukunun kesiştiği alanlarda “devlet sorumluluğu” alanının daraldığı gözlemlenmektedir. Uluslararası insan hakları hukukunun, ihlallerin yargılanmasında yani sonuçları yeniden düzenlemede etkili olduğu ancak insan hakları ihlallerinin nedenlerine dair bir sorgulamayı getirmediği söylenebilir.⁴⁴ Başka bir deyişle siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılar mahkeme önünde yargılanacak, yaptırım uygulanacak tüzel kişiler değildir; bu anlamıyla uluslararası insan hakları rejimi nedenleri sorgulamanın önüne geçebilmektedir⁴⁵. Uluslararası hukuktaki alan farklılaşması ile bağlantılı olarak uluslararası ekonomi hukukundaki devlet kurgusunun bu durumla olan ilişkisine de bakmak önemli görünmektedir.

Uluslararası Ekonomi Hukuku ve Küresel Yönetişimde Devlet

Uluslararası ekonomi hukukunda yasallaşma süreci farklı bağlamlarda tartışılmaktadır. Bir yandan bu yasallaşma sürecini, küreselleşmeye uygun ulusüstü mekanizmaların gelişimi ve dolayısıyla ekonomik ilişkiler aracılığıyla karşı karşıya gelen iki ülke arasındaki uyumsuzlukları, ikili pazarlık şeklindeki siyasal güç ilişkisinden çıkararak bir gelişme süreci olarak yorumlayanlar bulunmaktadır. Ancak hukuki mekanizmaların oluşumu ve işleyişinde, yasallaşma/kanunileştirme süreci *soft law* ve *hard law* arasında yükümlülük, kesinlik/açıklık ve yetki devri gibi noktalarda farklılık göstermektedir⁴⁶. Örneğin devletlerarası uyumsuzluk çözümünün ağırlıkta olduğu DTÖ'nün getirdiği hukuki yaptırım, yetki devri açısından uluslararası insan hakları hukukundaki yargı mekanizmalarından farklı bir konumdadır. Ayrıca, DTÖ'deki yasallaşma süreci, yabancı

⁴³ Bknz: Claire A. Cutler, “Artifice, Ideology and Paradox: The Public/Private distinction in International Law”, **Review of International Political Economy**, 4(2), 1997, 261-285.

Claire A. Cutler, “Locating ‘Authority’ in the Global Political Economy”, **International Studies Quarterly**, 43(1), 1999, 59-81.

⁴⁴ Tony Evans, “International Human Rights Law as Power/Knowledge”, **Human Rights Quarterly**, 27(3), 2005, s.1067

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Kenneth W. Abbott, ve Duncan Snidal, “Hard and Soft Law in International Governance”, **International Organization**, 54(3), 2000, 454.

yatırım ve uluslararası ticaret alanında farklı yaptırım, yükümlülük ve karar mekanizmaları içermektedir.⁴⁷

Pauwely'nin DTÖ'deki uyuşmazlık çözümü mekanizmalarında karşı önlemler ve uyum prosedürlerini geliştirecek *soft law* mekanizmalarının gelişmesini desteklemesinde DTÖ kurallarını uluslararası kamu hukukunun bir parçası olarak konumlaması ve bu nedenle mutabakata dayalı önlemleri savunmaktadır.⁴⁸ Öte yandan, Howse ve Steinberg'in farklı biçimlerde tartıştığı üzere, ajanda belirleme, çözüm mekanizmalarına erişim olanağı gibi farklı noktalarda asimetrik güç ilişkileri belirleyici olmaktadır. Burada, yasallaşma sürecindeki normatif temellerin ve çıkarların tartışılması, uluslararası mekanizmalara paralel olarak devletin içsel yapısındaki değişimlerle birlikte, devletlerin kendi toplumlarıyla ilişkisini belirleyen ama toplumun söz sahibi olmadığı ve sorumluluk talep edeceği otoritelerin parçalandığı süreci ortaya koymak önemlidir. Uluslararası ekonomi hukukundaki devlet kurgusu açısından karşımıza devletlerarası ve devlet-dışı aktörlerin de katıldığı yatay bir ilişki biçimini düzenleyen kurallar bütünü çıkmaktadır.

Pekkanen'in tartışması örneğinde, DTÖ'nün kurallarının devlet bürokrasisi açısından hem içteki sermaye gruplarının taleplerine karşı hem de uluslararası ticaret partnerlerinin taleplerine karşı kendisini yalıtmasının bir aracı olarak işlev gördüğünü belirtirken “devlet”i iki grupta karşı karşıya getirmektedir.⁴⁹ Bunlardan ilki kendi çıkarları için daha korumacı politikaları benimsemeyi isteyen ülke içindeki ekonomik aktörler ile uluslararası planda ABD gibi güçlü rakip ekonomik aktörlerdir. Bu anlamıyla devlet ekonomik küreselleşmenin rasyonalizasyonunu sağlayacak birey-devlete benzemektedir. Koskeniemmi'nin uluslararası hukukta egemenliğin işlevsel tanımı dediği olgu, uluslararası hukukta ekonomik-aktör olarak işlev gören, toplumla bağı koparılmış düzenleyici devlet olarak karşımıza çıkar.

Uluslararası ekonomi hukukunda da devletlerin genellikle *hard law* mekanizmalarına uzak kalması egemenlik çekincesi olarak yorumlanmaktadır. Ancak, DTÖ örneğinde olduğu gibi hukuki mekanizmalara sivil toplumun katılımının anlamı temelde şirketlerin, sanayi gruplarının katılımı demektir.⁵⁰ Ekonomik küreselleşme tartışmalarında çok geçen bir kavram olan *governance*

⁴⁷ Alan O. Sykes, “Public versus Private Enforcement of International Economic Law: Standing and Remedy”, *The Journal of Legal Studies*, 34(2), 2005, 632.

⁴⁸ Pauwelyn, *a.g.e.*, s.336.

⁴⁹ Pekkanen, *a.g.e.*, s. 77.

⁵⁰ Robert O. Keohane, Andrew Moravcsik ve Anne-Marie Slaughter, “Legalized dispute Resolution: Interstate and Transnational”, *International Organization*, 54(3), 2000, s.486.

(yönetim-yönetişim), bu anlamıyla demokratik katılım mekanizmalarından çok teknik yönetim mekanizmalarını imlemektedir.

İki farklı uluslararası hukuk alanındaki devlet kurgusu bir karşıtlık kurularak tartışılmıştır. Ancak, kavramsal çerçevede ikilikler üzerine kurulu yaklaşımların alternatifinin aranması olarak kendi gösteren yaklaşımla birlikte, bu tartışmaları tekrar değerlendirmek gerekir. Uluslararası hukukun iki alanındaki farklı devlet kurgusu vurgularına karşı egemenlik tanımı üzerine kurulu uluslararası hukukun işlevsel kalabilmesi için belli kavramlar iki alanda da operasyonel hale getirilmektedir. Bunun en önemli örneği “yönetim” kavramının iki alana da dâhil olmaya başlamasıdır. Skogly ve Gibley küreselleşme ile birlikte BM’nin insan hakları rejimindeki değişimi tartıştığı bölümde Kofi Annan’ın “21 y.y.’da BM rolüne dair raporun sunumundan bir alıntı yapmaktadır.⁵¹ Annan’ın güçsüz devletleri küresel yönetim için en büyük engel olarak gördüğü ve bu nedenle güçlü devletlerin bu devletlerin yönetme kapasitelerinin artırılması için sorumluluğu bulunduğunu belirttiği konuşması siyaset ve yönetim arasındaki ayrımın belirsizleşmeye başladığı bir döneme işaret ettiği söylenebilir. Bu açıdan, uluslararası ekonomi hukuku ve insan hakları hukukundaki farklı devlet kurgularının bütüne dair ne söylediği üzerine tartışmak önemlidir.

REFERANSLAR

1. İncelenen Makaleler:

- Brunné, Jutta ve Toope, Stephen J.: “The Use of Force: International Law after Iraq”, **The International and Comparative Law Quarterly**, 53(4), 2004, 785-806.
- Charnovitz, Steve: “Rethinking WTO Trade Sanctions”, **The American Journal of International Law**, 95(4), 2001, 792-832.
- Çubukçu, Ayça: “The Responsibility to Protect: Libya and the Problem of Transnational Solidarity”, **Journal of Human Rights**, 12(1), 2013, 40-58.
- Howse, Robert: “From Politics to Technocracy-and Back Again: The Fate of the Multilateral Trading Regime”, **The American Journal of International Law**, 96(1), 2002, 94-117.
- Labonte, Melissa T.: “Whose Responsibility to Protect? The Implications of Double Manifest Failure for Civilian Protection”, **The International Journal of Human Rights**, 16(7), 2011, 982-1002.
- McCorquodale, Robert ve Simons, Penelope: “Responsibility beyond Borders: State Responsibility for Extraterritorial violations by Corporations of International Human Rights Law”, **The Modern Law Review**, 70(4), 2007, 598-625.

⁵¹ Skogly ve Gibley, a.g.e., s.784.

- Okogbule, Nlerum S.: “Modest Harvests: Appraising the Impact of Human Rights Norms on International Economic Institutions in Relation to Africa”, **The International Journal of Human Rights**, 15(5), 728-748.
- Pauwelyn, Joost: “Enforcement and Countermeasures in the WTO: Rules are Rules-Toward a More Collective Approach”, **The American Journal of International Law**, 94(2), 2000, 335-347.
- Pekkanen, Saadia M.: “International Law, the WTO, and the Japanese State: Assessment and Implications of the New Legalized Trade Politics”, **Journal of Japanese Studies**, 27(1), 2001, 41-79.
- Skogly, Sigrun I. ve Gibney, Mark: “Transnational Human Rights Obligations”, **Human Rights Quarterly**, 24(3), 2002, 781-798.
- Stahn, Carsten: “Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?”, **The American Journal of International Law**, 101(1), 2007, 99-120.
- Steinberg, Richard H. : “In the Shadow of Law or Power? Consensus Based Bargaining and Outcomes in the Gatt/WTO”, **International Organization**, 56(2), 2002, 339-374.
- Weissbrodt, David ve Kruger, Muria: “Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights”, **The American Journal of International Law**, 97(4), 2003, 901-922.

2. Diğer Kaynaklar:

- Abbott, Kenneth W. ve Snidal, Duncan: “Hard and Sof Law in International Governance”, **International Organization**, 54(3), 2000, 421-456.
- Cutler, A. Claire: “Artifice, Ideology and Paradox: The Public/Private distinction in International Law”, **Review of International Political Economy**, 4(2), 1997, 261-285.
- Cutler, A. Claire: “Locating ‘Authority’ in the Global Poitical Economy”, **International Studies Quarterly**, 43(1), 1999, 59-81.
- Evans, Tony: “International Human Rights Law as Power/Knowledge”, **Human Rights Quarterly**, 27(3), 2005, 1046-1068.
- Goodhart, Michael ve Taninchev, Stacy Bondanella: “New Sovereigntist Challenge for Global Governance: Democracy without Sovereignty”, **International Studies Quarterly**, 55, 2011, 1047-1068.
- Goodhart, Michael: “Human Rights and Non-State Actors: Theoretical Puzzles,” içinde **Non-State Actors in the Human Rights Universe**, ed. George Andreopoulos, Zehra F. Arat, ve Peter Juviler, Bloomfield, CT: Kumarian Publishers, 2006, 23-41.
- Güzelsarı, Selime: “Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları”, **Ankara University Working Paper Series**, 66, 2004.
- Janis, Mark W.: “Sovereignty and International Law: Hobbes and Grotius”, Matrinius Nijhoff, **Essays in Honour of Wang Tieya**, R. St. J. Macdonald, ed., Kluwer Academic Publishers, 1993, 391-400.
- Jayasuriya, Kanishka: “Globalization and the Changing Architecture of the State: The Regulatory State and the Politics of Negative Co-ordination”, **Journal of European Public Policy**, 8(1), 2011, 101-123.

- Keohane, Robert O., Moravcsik Andrew ve Slaughter, Anne-Marie: “Legalized dispute Resolution: Interstate and Transnational”, **International Organization**, 54(3), 2000, 457-488.
- Koskenniemi, Martti: **From Apologia to Utopia: The Structure of International Legal Argument**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.
- Koskenniemi, Martti: What Use for Sovereignty Today? **Asian Journal of International Law**, 1, 2001, 61-70.
- Ludsin, Hallie: “Returning Sovereignty to the People”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, 46(97), 2013, 97-169.
- Malanczuk, Peter: “Globalization and the Future Role of Sovereign States”, Friedl Weiss, Eric Denters, Paul de Waart (eds.), **International Economic Law with a Human Face**, The Hague, Dordrecht, London: Kluwer Law International, 1998, 45-65.
- Magnuson, William: “The Responsibility to Protect and the Decline of Sovereignty: Free Speech Protection under International Law”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, 43(2), 2010, 255-312.
- McCorquodale, Robert ve Fairbrother, Richard: “Globalization and Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, 21(3), 1999, 735-766.
- Sandholtz, Wayne : “Humanitarian Intervention: Global Enforcement of Human Rights?”, Alison Byrsk (ed.), **Globalizations and Human Rights**, London, University of California Press, 2002, 201-225.
- Slaughter, Anne-Marie: **A New World Order**, Princeton, Princeton University Press, 2004.
- Sykes, Alan O.: “Public versus Private Enforcement of International Economic Law: Standing and Remedy”, **The Journal of Legal Studies**, 34(2), 2005, 631-666.

KOZMOPOLİT BARIŞIN YOLUNDA: KORUMA SORUMLULUĞU'NDA KÜRESEL VİCDAN ARAYIŞI

Arş. Gör. Zeynep Selin ACAR, Arş. Gör. Yusuf Can GÖKMEN
(Ege Üniv.)

Özet

Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından devletlerin egemenliğinin ihlal edilmesi tehdidi, özellikle ayrılıkçı etnik yapılar barındıran veya çözülme dönemi geçiren devletlerdeki iç savaşlarla artmaya başladı. Bu iç savaşların durdurulmasına yönelik olarak yapılan “insani” amaçlı silahlı müdahaleler ile devletlerin egemenliğinin ne ölçüde korunduğu ise tartışma yarattı. Uluslararası hukuk kuralları ve teamülleri açısından bakıldığında belli bir çerçeveye sahip olmayan “insani müdahale”, literatürde tartışılırken, 2001’de Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS) tarafından “Koruma Sorumluluğu” adıyla bir rapor yayınlandı. 2005 BM Dünya Zirvesi’nde kısaltılarak kabul edilen Koruma Sorumluluğu, BM Güvenlik Konseyi kararlarında da yerini almaya başladı. İnsani müdahalenin tartışılan yönlerinin, kurallar zeminine oturtulmasını hedefleyen bu nispeten yeni kavram, 2013 yılında Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi tarafından da kabul edilerek desteklendi.

Politikacılar tarafından desteklenme yolunda görülen Koruma Sorumluluğunun en önemli özelliği ise devlet egemenliği ile olan ilişkisi oldu. Kavramın isminin de içerdiği sorumluluk, devlet oluşumun tarihini, Toplumsal Sözleşme’yi hatırlatması ve halkın devlete kendilerini koruması sorumluluğunu vermek şartıyla devletin kurulmasının yolunu açmasının bir uzantısı halindedir. Bu açıdan bakıldığında Koruma Sorumluluğu Sözleşme’nin yeniden onaylanmasıdır.

Bu çalışma, kanun yapıcılar ve uygulayıcıların, Koruma Sorumluluğu ile Toplumsal Sözleşme ilişkisinin devamlılığını ve uygulanabilirliğini diğer devletlerin de karşılıklı uygulamalarıyla birlikte analiz etmektedir. Kozmopolit bir dünya barışı açısından, Koruma Sorumluluğu’nun devletler tarafından kabul edilirliliği incelenerek, devlet egemenliğinin korunması açısından muhtemel Westopolit barış değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Küreselleşme, Egemenlik, Yönetişim, Uluslararası İnsan Hakları ve Ekonomi Hukuku

KÜÇÜK SALON

(1. GÜN-SAAT: 13: 30-15: 00)

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA

(KARASAM)

KARADENİZ HAVZASINDA GÜNCEL GELİŞMELER

Gözlemler Işığında Kırım'da Son Durum

Yrd. Doç. Dr. Gökhan EŞEL (KARASAM Müdür Yrd.)

Ukrayna Krizi'nin Karadeniz Güvenliğine Etkileri

Öğr. Gör. Gül SARIKAYA (KARASAM Öğr. El.)

Karadeniz'deki Güncel Gelişmelerin Rus Dış Politikasının Diğer Alanlarına Yansımaları

Öğr. Gör. Fatma ÇOBAN (KARASAM Öğr. El.)

GÖZLEMLER IŞIĞINDA KIRIM'DA SON DURUM

Yrd. Doç. Dr. Gökhan EŞEL

(KARASAM Müdür Yrd.)

Özet

Ukrayna'da batı yanlılarının iktidarı ele geçirmesinin ardından fiilen Rusya'nın kontrolüne giren Kırım özerk bölgesi, 16 Mart 2014 tarihinde yapılan referandumda %96.8 oranında bir 'Evet' ile Ukrayna'dan bağımsızlığını ilan ederek Rusya'ya bağlanma kararı almıştı. Seçim komisyonu başkanı Mihail Malişev, referanduma katılımın %83.1 oranında olduğu ve Kırım halkının sadece %3'ünün Ukrayna'nın bir parçası olarak kalmak istediğini duyurmuştu. Referandumun ardından bölgenin bir an evvel Rusya'ya bağlanması için Putin ile görüşen Kırım Parlamentosu heyeti, 18 Mart 2014 tarihinde birleşme için gereken antlaşmayı imzalamıştı. Alt yapısı hızlı bir biçimde hazırlanan ve zaten 'de facto' olarak gerçekleşmiş olan ilhakın 'de jure' hale getirilmesi için Duma ve Federasyon Konseyi oylamaları da hızla tamamlanmış ve neticede 20 Mart 2014 itibarıyla Kırım Rusya Federasyonu'na katılmıştı. Kırım'ın Rusya tarafından ilhakının görece hukuki alt yapısı bu şekilde gerçekleşirken bölgede yaşayan Tatar ve Ukrainerler başta olmak üzere diğer azınlıkların da endişeli bekleyişi de sürmekte idi.

Bu bildiriye yakın zaman diliminde gerçekleştirilen Moskova, Tataristan, Kırım ve Batı Ukrayna ziyaretleri sırasında yapılan gözlemler ile, gerek bölge halkı ve gerekse Rus, Tatar ve Ukraynalı devlet ve bilim adamları ile yapılan röportajlar ışığında Kırım'da son durum hakkında bilgiler verilerek, Kırım'ın ve Tatar toplumunun geleceği hakkındaki öngörüler, tarihsel bir perspektif ve akademik bakış ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ukrayna, Kırım, Tatar

UKRAYNA KRİZİNİN KARADENİZ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

*Öğr. Gör. Gül SARIKAYA**

(KARASAM)

Özet

Kasım 2013'te başlayıp Ukrayna'da yönetimin değişmesine, Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına, Doğu Ukrayna'da yaşanan iç savaşa ve çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine sebep olan Ukrayna krizi halen sürmektedir. Kriz, Ukrayna'nın yeni bir bölünme yaşaması veya Rusya'nın Doğu Ukrayna'yı sınırlarına katması ihtimali dışında, yeni Soğuk Savaş tartışmaları ve yorumlarını da beraberinde getirmiştir. Tüm bu süreç içerisinde Rusya ve Batı'nın karşılıklı hamleleri takip edilirken, diğer aktörlerin kriz karşısında nasıl konumlandığı da uluslararası sistemin nereye evrileceğine dair fikir vermesi açısından merak edilmiştir. Ülke içi bir kriz gibi başlamasına rağmen, gelişmeler, küresel bir sorun haline dönüşerek Karadeniz güvenliğini ve Karadeniz'deki dengeleri önemli ölçüde etkilemiştir.

Soğuk Savaş döneminde bir barış denizi olarak kalan Karadeniz, uluslararası arenada iki kutuplu düzenin son bulmasıyla farklı bir anlam kazanmıştır. Uluslararası konjonktürde yaşanan değişim, yeni tehdit algılamaları, dondurulmuş çatışmalar, enerji güvenliği gibi hususlar Karadeniz bölgesine mücadele alanı olma özelliğini tekrar kazandırmıştır. Bu noktadan hareketle Karadeniz güvenliği ve istikrarı, salt bölge ülkeleri için değil bütün dünya açısından büyük öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı da Ukrayna krizi sonrası Karadeniz'de yaşanan gelişmeleri değerlendirerek Karadeniz güvenliğine yansımalarını irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Ukrayna, Rusya, Karadeniz güvenliği

EFFECTS OF UKRAINE CRISIS ON SECURITY OF THE BLACK SEA

Abstract

Ukraine crisis that has started in November 2013 is still going on which resulted with the change of Ukrainian government, annexation of Crimea by Russia, the civil war in Eastern Ukraine and loss of masses of people. This crisis has brought along discussions and comments on a new Cold War besides possi-

* Öğretim Görevlisi, Giresun Üniversitesi Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi (KARASAM), e-posta: gul.sarikaya@giresun.edu.tr.

bility of a new division of Ukraine or annexation of Eastern Ukraine by Russia. It became a conundrum for suggestion over how the other actors are being positioned within this process while the mutual moves of Russia and Western world are being observed. Although it has been started as an inland crisis, developments were transformed into a global problem and considerably influenced security and stability in the Black Sea region.

The Black Sea, which was a sea of peace in the Cold War period, has gained a new meaning with the end of bipolar system in international area. So, issues such as changes in international conjuncture, new threat perceptions, frozen conflicts and energy security has caused the Black Sea region to be an area of struggle. From this point of view, security and stability of the Black Sea region, has great importance not only for the region's countries, but also for the entire world. The purpose of this paper is to examine the developments in the region after the Ukraine Crisis with their reflections on the Black Sea security.

Key Words: Black Sea, Ukraine, Russia, Black Sea security

Giriş

Ukrayna'da dönemin devlet başkanı Viktor Yanukoviç'in 28-29 Kasım 2013'te Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta yapılacak olan Avrupa Birliği (AB) ile müzakereleri devam eden Doğu Ortaklığı Zirvesi'ne bir hafta kala, Ortaklık Anlaşması hazırlıklarını yürüten komisyonunun çalışmalarını tek taraflı olarak sonlandırması ve Ortaklık Anlaşmasını imzalamayacağını açıklaması, Ukrayna-AB ilişkilerinde beklenmedik bir kriz yarattı. Kiev'in hazırlık komisyonunu "milli çıkar" gerekçesiyle dondurma kararı alması, sadece dış politikasını değil iç politikayı da etkilemiş ve Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ve doğu bölgelerinde ülkeyi iç savaşa götüren sürecin başlangıcı da olmuştur.

AB ile yürütülen ortaklık anlaşmasının imzalanmasından son anda vazgeçilmesi, AB ile entegrasyonu isteyen hem gençleri hem de muhalefet partilerini sokağa dökmüştür. Kiev'de protestoların AB yanlısı niteliği nedeniyle adı süreç içerisinde Euro-Maidan olarak anılan Bağımsızlık Meydanı'nda protesto gösterileri her geçen gün katılımcı sayısını da artırarak devam etmiştir. Protestolar devam etmesine rağmen hükümetin herhangi bir geri adım atmaması, *Berkut* adı verilen özel polis biriminin sert tedbirleri ve yaşanan can kayıpları sokakların daha da alevlenmesine ve taleplerin daha da keskinleşmesine sebep olmuştur. Bu sırada Rusya, Ukrayna'yı diplomatik baskı altında tutmasına rağmen olayların başlangıcında 2014 yılı başında düzenleyeceği Soçi Kış Olimpiyatları'nın

uluslararası alanda kendisine sağladığı olumlu imajı kaybetmemek için üst perdeden bir müdahaleden kaçınırken, ABD ve AB eylemcilere destek vermiştir.¹

Protestoların ve şiddetin de artarak devam ettiği süreç içerisinde dönemin devlet başkanı Yanukoviç muhalefet liderleriyle görüşerek bir uzlaşma metni ortaya çıkarmış olsa da bu metin muhalefet tarafından genel kabul görmemiş ve 22 Şubat 2014'te Yanukoviç ülkesini terk etmiş ve parlamento tarafından görevinden azledilmiştir.²

Gösterilerin ilk gününden itibaren Ukrayna'daki gelişmeler için AB ve ABD'yi suçlayan Rusya ise beklenenden sert bir tepki vererek, Kırım'daki Rusların harekete geçmesini sağlamış, Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nda Rusya'ya bağlanmanın sorulacağı bir referanduma gidilmesi kararı alınmıştır. Referandum sonrasında da Rusya Federasyonu Federasyon Konseyi referandumdan çıkan kararı tanıdığını ve Devlet Başkanı Putin de Kırım'ın Rusya'ya bağlandığını açıklamıştır. Böylece Ağustos 2008'den sonra Moskova ikinci büyük askeri hamlesini gerçekleştirmiş dahası bu hamleyle ilk defa topraklarına yeni bir toprak katarak sınırlarını genişletmiştir.

Öte yandan Ukrayna'nın sanayi ve ticaret bölgesi olan Doğu Ukrayna'daki Donetsk ve Luhansk bölgelerindeki göstericiler de Kırım gibi Rusya'ya katılmak istediklerini ifade ettiler. Tıpkı Batı Ukrayna'da olduğu gibi önce barışçıl gösterilerle başlayan Rusya'ya katılım isteği, meşruiyeti tartışmalı bir referandumun ardından silahlı milislerle hükümet güçleri arasındaki mücadele olarak devam etmiş, çok sayıda can kaybı yaşanmıştır.

Rusya, bu krizi yeni bir "Rusya'yı çevreleme" hamlesi olarak kabul etmiştir ve bu nedenle, tüm tepkilere rağmen, daha sert politikalar uygulamayı seçmiştir. Ayrıca Rusya, 2000'lerden bu yana Rus diasporasının önemine değinen metinlerin ışığında, Rus nüfusunu korumak için başka bir ülkenin topraklarına girmiş ve Kırım gibi Rus nüfusun yoğun olduğu bir bölgeyi kendisine katmıştır. Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Katılım Anlaşmalarının imzaladığı gün Vladimir Putin, dünya kamuoyuna "Ukrayna'yı bilerek kışkırtanlar ve iç karışıklığa sürükleyenler var. Ukrayna'nın bölünmesini istemeyiz, ancak NATO askerlerinin Kırım'da Sivastopol'da bizim tarihi topraklarımızda hak sahibi olmasına ve Rus donanmasını karşılamasına da izin vermeyeceğiz" sözleriyle seslenmiştir.³

¹ M. Koçak, "Doğu ile Batı Çıkmazında Ukrayna'da Değişim Talepleri", **SETA Perspektif**, Ocak 2014, 29, s.2.

² Habibe Özdal, "İç-Bölgesel-Küresel Dinamikler Bağlamında Ukrayna Krizi", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt:11, Sayı: 42, 2015, s.70-72.

³ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>,

Kırım'ın Rusya tarafından ilhakından itibaren ABD ve AB üyesi ülkeler Rusya'ya yönelik öncelikle diplomatik izolasyon kararını, sonrasında ise ekonomik yaptırımları hayata geçirmiştir. Bununla birlikte gerek Kırım gelişmesiyle beraber sürekli kınama metni yayınlayan NATO'nun demeçleri, gerek Kremlin'den gelen tonu yüksek açıklamalar dikkate alındığında, Ukrayna'daki çatışmanın taraflarının Rusya ile Batı dünyası olduğu net bir biçimde görülmektedir.⁴

Kiev'de gösterilerin başladığı Kasım 2013'ten bu yana uluslararası gündemin de ilk başlıkları içerisinde yer alan bu gelişmeler her ne kadar bölgesel bir çatışma gibi sunulsa da, aslında söz konusu olan ekonomik ve askeri nitelikli küresel bir mücadeledir. Bu bağlamda da karşılıklı adımları büyük güçlerin çatışması olarak gören pek çok isim yeni bir Soğuk Savaş'a doğru gidildiği konusunu gündeme taşımaktan geri durmamıştır.

Rusya için Ukrayna, “yaşamsal” önemde bir ülkedir ve Ukrayna, Rusya algısında, bir dış politika meselesinden ziyade hâlâ bir “iç” sorundur. Ukrayna'da kaybetmek demek, aslında Rusya için Batı'ya karşı kaybetmek kadar “Sovyet” geçmişini kaybetmek ve önceliği olarak gördüğü NATO ve AB'yi söz konusu bölgeden uzak tutmak ve eski Sovyet ülkelerindeki Rus etnik azınlığı ve çıkarlarını korumak gibi iki “kırmızı” çizgisinin de aşılması demektir.⁵

Bu perspektiften baktığımızda, Brzezinski “Büyük Satranç Tahtası” adlı eserinde sıklıkla Ukrayna'nın stratejik önemine vurgu yapmış ve Ukraynasız bir Rusya'nın imparatorluk olamayacağını altını çizmiştir. Brzezinski'ye göre, Ukrayna'nın Rusya'dan uzaklaştırılması, Rusya'nın karaya sıkışıp kalmasına ve askeri olarak zayıflatılmasına olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda özellikle 2000'lerden sonra Rusya'nın çevrenin Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliği gündeme taşınmıştır. NATO, söz konusu iki ülkenin Rusya'nın güvenlik sahasından çıkarılmasını sağlayacak en önemli araç konumunda olmuştur.

Ancak Ukrayna Krizi ile beraber Kırım'ın ilhak edilmesi, Rusya'nın karaya sıkıştırılması stratejisini sonlandırmıştır. Kırım Yarımadası'nın, Rusya'nın Karadeniz'e ve Karadeniz aracılığı ile de Akdeniz'e çıkışını sağlayan bölge olması açısından jeopolitik olarak önemi de oldukça fazladır. Rusya, tarih boyunca Azak Denizi ile Karadeniz'i birbirine bağlayan Kırım Yarımadası'na

⁴ Mühdan Sağlam, “21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 69(2), s. 442.

⁵ Esra HATİPOĞLU, “Ukrayna Özelinde Doğu-Batı İkilemi: Batı-Rusya İlişkilerinde bir Dönüm Noktası mı?”, **Karadeniz ve Kafkasya'da Güvenlik ve İş Birliği Paneli Bildiri Kitabı**, 31 Mart 2014, İstanbul, s. 31.

sahip olmaya önem vermiştir. II. Katerina döneminden itibaren Kırım'da Karadeniz filosu bulundurmaya başlayan Rusya, bağımsız Ukrayna'daki dalgalı siyaset ve yönetim değişiklikleri, Kiev'in AB ve NATO'ya katılma ihtimali ile Sivastopol deniz üssünün kullanım hakkını kaybetmeyi göze alamayacağı için bu kriz esnasında sert ve beklenmedik bir tepki vererek Kırım'ı topraklarına katmıştır. Sonrasında da Doğu Ukrayna'da yaşanan gelişmeler, Ukrayna'nın bölünme ihtimalini ortaya çıkardığından uluslararası gündemi daha fazla meşgul etmiş ve Kırım'ın statüsü gündemdeki öncelikli konu olmaktan çıkmıştır.

Karadeniz'in Stratejik Önemi

Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz'in siyasi coğrafyası köklü bir değişim göstermiştir. Karadeniz ve Hazar havzasında yeni devletler ortaya çıkmış, Varşova Paktı'nın dağılmasıyla da, bu örgütün üyesi ülkeler, Rusya'dan uzaklaşarak Batı'ya yönelmişlerdir. Bu ülkelerin hemen hepsi, başta NATO ve/veya Avrupa Birliği olmak üzere, birçok Batılı/Avrupa merkezli örgütün üyesi olmuşlardır. Bu değişime paralel olarak, bölgede yeni jeopolitik ve jeostratejik dengelerin oluştuğu gözlenmiştir. Karadeniz uluslararası sistemin büyük aktörlerinin bölgeye ilgi göstermeye başlaması ile uluslararası mücadelenin yaşandığı bir coğrafya haline dönüşmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bölgede oluşan güç boşluğu, bir yandan bölge dışı devletlerin, bölge üzerinde etkinlik kazanması açısından fırsat oluşturmuş, diğer yandan da bölgenin güvenlik sorununu ortaya çıkarmıştır.⁶ Uluslararası güvenlik için de tehdit oluşturan etnik çatışmalar, kitlesel göçler, terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, çevre sorunları, ekonomik sorunlar gibi başlıkların yanı sıra Karadeniz için en önemli güvenlik sorunu enerjidir.

Enerjinin küresel boyuttaki önemi, Karadeniz'in enerji perspektifi açısından değerini artırmıştır. Karadeniz, Hazar Havzası ve Orta Asya enerji kaynaklarının Batı'ya nakil güzergahı olması açısından stratejik bir konuma sahiptir. Bununla birlikte derin sondaj teknolojilerinin gelişmesiyle Karadeniz'in de petrol ve doğalgaz çıkarılan bir denize dönüşmesi de rekabeti artırmaktadır.

Özellikle son 10 yılda Karadeniz, hem bölgesel hem küresel aktörlerin stratejik çıkarlarına ulaşma açısından, kuzey-güney, doğu-batı doğrultusunda sağladığı güzergah imkanları ile dünyanın en kritik geçiş noktalarından biri haline gelmiştir. Ekonomik ve güvenlik alanlarında süregiden küreselleşmenin

⁶ Gökhan Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, 1(1), 2007, s.196-198.

etkisiyle Karadeniz’de işbirliği için yeni fırsatlar sunan yeni bir ortam oluşmuş ancak aynı zamanda çatışma riski de artmıştır.⁷

Karadeniz jeopolitiği açısından önemli bir diğer faktör; küresel ticaret, hammadde akışı, küresel ve bölgesel güvenlik stratejileri ve güç dengeleri açısından son derece belirleyici konumda bulunan İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile bu boğazlardan geçişi düzenleyen Montrö Rejimidir. Dünya üzerindeki önemli kritik düğüm noktalarından biri olan Türk Boğazlarının jeostratejik önemi gerginlik dönemlerinde daha da artmaktadır. Montrö Rejimi, bölgedeki askerî gücün varlığını dengeleyebilme imkânı vermekte; aynı zamanda Türkiye’ye, tüm taraflara eşit muameleyi gerektiren önemli bir sorumluluk yüklemektedir.⁸

21. Yüzyılda ABD’nin Küresel Hegemonya Stratejisinde Karadeniz

“Genişletilmiş Karadeniz Projesi”nin ana fikri; ABD hegemonyasına karşı olası rakiplerin gerçek rakiplere dönüşmesinin ve bölgesel ittifakların oluşmasının engellenmesidir. Bu amaçla ABD, Hazar bölgesini 1994’te “ilgi alanı”, 1996’da “yaşamsal çıkar alanı” ilan etmiş⁹; 1997’de “Yeni Bir Yüzyıl için Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi”yle eski Sovyet cumhuriyetlerinin Avrupa-Atlantik sistemiyle bütünleşmesinin “yaşamsal güvenlik çıkarı” olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla ABD, 1990’ların ikinci yarısından itibaren Karadeniz bölgesini kendi “yaşamsal çıkar alanı” olarak görmektedir. 11 Eylül sonrası dönemde ise, bölgeye yönelik “Genişletilmiş Karadeniz” başlığıyla “yeni bir strateji” oluşturma çabası gündeme gelse de aslında; 1990’lardaki strateji isim değişikliğiyle tekrar sunulmuştur.¹⁰

ABD’nin Karadeniz’de izlediği politikanın temeli, RF’nin siyasî, askerî, ekonomik vb. alanlardaki etkisini azaltmak ve Karadeniz’deki güçler savaşında dengeyi, kendi lehine çevirmektir. ABD, Karadeniz’de ortaya çıkan boşluğu değerlendirerek bölgede liderliği ele geçirmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda, bölgede NATO çerçevesinde askerî bir gücün yer alması gerektiğini, bunun güç boşluğunu kapatmak için bir ihtiyaç olduğunu savunmaktadır. Bu tezin arkasındaki asıl niyet ise bölgede yer alan devletleri, Avrupa- Atlantik eksenine dâhil

⁷ Igor Delanoë, “After the Crimean Crisis: Towards A Greater Russian Maritime Power in the Black Sea”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 2014, Vol. 14, No. 3, 367–382

⁸ Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi, 19 Mayıs 2015, file:///F:/Yeni%20klas%C3%B6r/ Uluda%C4%9F%20U%C4%B0%20Kongresi/DZKK_STRATEJİ%20blgesi.pdf, s.10.

⁹ Cornell, Svante E. (1999), “Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia”, *Perceptions*, 4/2, s.123.

¹⁰ Burçin Canar, “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.67, No:1, 2012, s.54.

etmektedir.¹¹ NATO'nun yanı sıra Amerikan yanlısı iktidar değişikliğine yol açan "renkli devrimler" ve yardım programları aracılığıyla da ABD, bölgede etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. "Çatışmaların sona ermesi" ve "enerji güvenliği" çağrıları da bölgede Rus etkisini/denetimini sınırlamaya yöneliktir.¹²

ABD açısından, Genişletilmiş Karadeniz projesi için Türkiye-Rusya işbirliği önemli bir sorundur. Zira Ankara-Moskova yakınlaşması bölgedeki ABD faaliyetlerini engelleyici bir noktaya ulaşabilir. Bu bağlamda Montrö Boğazlar Sözleşmesi de Genişletilmiş Karadeniz projesi için bir engel niteliği taşımaktadır. Sözleşmenin uygulanması konusunda yine Türkiye-Rusya ortak anlayışı ve işbirliği ABD'yi Karadeniz'de varlık gösterme noktasında sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte bölge devletlerinin, özellikle de iki önemli Karadeniz gücü olan Türkiye ve RF'nin işbirliğini simgeleyen KEİÖ, BlackSeaFor ve Karadeniz Uyumu gibi girişimler, Karadeniz'i bölge dışı aktörlerden uzak tutma ve kıyıdaşlar arası işbirliği ile sorunların çözümüne ulaşma çabaları olarak değerlendirilmektedir.

Karadeniz Güvenliğinde NATO Bağlamı

Karadeniz, NATO ve Avrupa-Atlantik güvenliği açısından kritik öneme sahiptir. Hem NATO üyesi ülkeler, hem de NATO üyeliğini hedefleyen ülkelerden bazıları, bu bölgede yer almaktadır. Ayrıca Afganistan savaşı sonrası dönüşümün sürdürülmesi ve NATO'nun oradaki varlığı açısından da Karadeniz kritik öneme sahiptir. Zira Afganistan'dan güçlerini çeken Avrupa ülkeleri ve ABD, bu süreçte Karadeniz'i kullanmaktadırlar.¹³

NATO'nun Karadeniz'deki varlığı, çıkarlarını bölgesel ve küresel anlamda hâkimiyetler kurarak korumak üzerine inşa eden ABD'nin buradaki askeri ve siyasi varlığıyla doğrudan paralellik arz etmektedir. Çünkü NATO'nun yeni üyeleri dikkate alındığında bu üyelerin NATO'yu güçlendirmelerinden ziyade, NATO içerisindeki ABD varlığını sağlamlaştırdığını söylemek mümkündür.¹⁴ Bölgeye yönelik Avrupa-Atlantik stratejisinin önemli bir aracı olan NATO, eski Sovyet cumhuriyetlerini üyeliğe kabul ederek bölge devletlerinin Batı siyasal ve ekonomik sistemiyle bütünleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

¹¹ Sinan Oğan, "Küresel Mücadelenin Yeni Alanı: Karadeniz ve Montrö Anlaşması", <http://www.turksam.org/tr/a907.html>.

¹² Burçin Canar, agm, s.74.

¹³ Sharyl Cross, "NATO–Russia Security Challenges in the Aftermath of Ukraine Conflict: Managing Black Sea Security and Beyond", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 15, No. 2, 2015, s.164.

¹⁴ İlyas Kamalov, *Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2008, s.45.

Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna'daki kriz, Karadeniz'i NATO ve Rusya arasında bir risk ve artan gerilimin sahnesi haline getirmiştir. Kırım'ın ilhakının ardından NATO ülkeleri dışişleri bakanları toplantısında, NATO'nun Rusya ile tüm sivil ve askeri işbirliğini askıya aldığı ancak siyasi ilişkilerin NATO-Rusya Konseyi yoluyla sürdürülmesi kararı alınmıştır.

Bununla birlikte Ukrayna, 2010 yılında hiçbir askeri ittifaka katılmayacağı yönünde belirlediği “tarafsızlık” statüsünü 23 Aralık 2014'te Parlamento kararıyla sona erdirmiştir. Bu karar ile Ukrayna'nın NATO'ya üyelik başvurusunu ne zaman yapacağı konuşulmaya başlanmıştır. Ayrıca Ukrayna parlamentosu, NATO ülkeleri ile askeri tatbikatlar yürütme konusunda da karar almıştır.¹⁵ Bu doğrultuda da Ukrayna krizinin başlamasının ve Kırım'ın ilhakının ardından NATO, Karadeniz'de farklı tarihlerde deniz tatbikatları gerçekleştirmiştir. NATO'nun bu tatbikatlarına Rusya hemen yanıt vererek NATO ile eş zamanlı Karadeniz tatbikatları yapmış ve en yetkili ağızlardan NATO'nun Karadeniz'de yapacağı tatbikatların son derece tehlikeli ve provokatif girişimler olarak algılandığı ifade edilmiştir.¹⁶

Ukrayna krizi sonrası konjonktürde, NATO ve Rusya, silahlanmaya ve askeri güçleri artırmaya odaklanmıştır. NATO Genel Sekreteri Rasmussen, Kırım krizinin çözüme kavuşturulmasında ittifakın savaşa girmeyeceğini ancak ittifaka üye devletlerin Rusya tehlikesine karşı savunma bütçelerine daha fazla pay ayırması gerektiğini beyan etmiştir. Rasmussen, Rusya'nın savunma bütçesini %30 oranında artırdığı bir dönemde birçok Avrupa devletinin savunma harcamalarını %40 oranında azaltmasının doğru olmadığını belirtmiştir. NATO, Kırım krizi sonrasında özellikle Baltık devletlerinde, Polonya ve Romanya'da askeri varlığını artırmaya başlamıştır.¹⁷

Bu krizle NATO bağlamında Avrupa-Atlantik ittifakı, ortak bir dış tehdide karşı yeniden bir araya gelmiştir. AB ülkeleri için ABD, bir güvenlik partneri

¹⁵ Işık Kuşçu, “Kırım'ın Rusya'ya Katılımının Bölgesel ve Küresel Etkileri”, **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, (ed.) H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 319.

¹⁶ “Karadeniz'deki NATO tatbikatı Rusya'yı harekete geçirdi”, **Hürriyet**, 5 Temmuz 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26746261.asp>, “Karadeniz'de tatbikat gerginliği”, **Hürriyet**, 6 Mart 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28375024.asp>.

¹⁷ Elnur İsmayilov, “Kırım Krizi Sonrası NATO-Rusya Gerilimi”, 31 Temmuz 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/1728/-kirim-krizi-sonrasi-nato-rusya-gerilimi/#.Vfqj0dLtmko>, E.T. 17.09.2015.

olmakla birlikte, Avrupalılar transatlantik güvenlik ittifakında daha aktif bir rol alma gerekliliği ile karşı karşıya gelmişlerdir.¹⁸

AB'nin Karadeniz Vizyonu

AB'nin eski Sovyet Cumhuriyetlerine yönelik politikası temelde devletlerin ekonomik ve siyasi olarak reformlar yoluyla dönüşümlerinin sağlanmasını amaçlamıştır. Bu bağlamda da çevre ülkelerin demokratikleşmesine katkıda bulunmak amacıyla komşuluk politikasına yönelmiştir. 2004 yılında başlatılan ve AB'nin yakın komşularından 16 ülkeyi kapsayan Avrupa Komşuluk Politikası ile hem AB ülkelerinin hem de Komşuluk Politikası çerçevesinde ikili ilişki içinde bulunan ülkelerin refah ve güvenliğinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.¹⁹ Komşuluk Politikası, 2008 yılındaki Gürcistan Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa ve Kafkasya ülkelerine özel olarak Doğu Ortaklığı projesinin geliştirilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Polonya-İsveç önerisi olan Doğu Ortaklığı (Eastern Partnership, EaP), AB'nin 2008 Ağustos'unda yaşanan Rusya-Gürcistan Savaşı'nın da etkisiyle oluşturduğu ve Doğu Avrupa'da Belarus, Moldova ve Ukrayna, Kafkasya'da ise Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile tam üyelik perspektifi olmaksızın ilişkilerin geliştirilmesini hedeflediği politikası olmuştur.²⁰

AB bölgesel gelişmeye önem vermekte, özellikle Romanya ve Bulgaristan'ın 2007'de AB üyesi olmasıyla birlikte Kuzeydoğu Avrupa ve Kuzeydoğu Asya ülkelerini Karadeniz Sinerjisi ile desteklemektedir. Karadeniz Sinerjisi; komşuluk politikasının bir gereği olarak Karadeniz'e kıyısı olan Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle, yani Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kırgızistan, Moldova, Ukrayna ve Rusya ile ortak problemlerin çözülmesine ve ekonomik, kültürel ve politik ilişkilerin geliştirilmesine dayanmaktadır. Spesifik olarak sinerji; ulaşım, enerji ve çevre konularına odaklanmaktadır. Karadeniz Sinerjisi ile AB, Karadeniz Bölgesine yönelik somut bir girişimde bulunmuştur.²¹

Bunun yanında AB, ENPI Karadeniz Havzasında Sınır Ötesi İşbirliği Programı aracılığıyla Karadeniz havzasında güçlü ve sürdürülebilir kalkınmayı,

¹⁸ Nadia Alexandrova-Arbatova, "Security Relations in the Black Sea Region: Russia and the West after the Ukrainian Crisis", **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 15, No. 2, 2015, s. 130.

¹⁹ Sare Aydın Yılmaz, "AB'nin Güvenlik Politikası ve Karadeniz Bölgesi ile İlişkileri", **Karadeniz Araştırmaları**, Güz 2013, Sayı 39, s. 7.

²⁰ M. Lapczynski, "The European Union's Eastern Partnership: Chances and Perspectives", **Caucasian Review of International Affairs**, 2009, 3(2), s.146-147.

²¹ Sare Aydın Yılmaz, agm, s. 8.

ayrıca bölgesel işbirliğini ve ortaklığı destekleyecek projelere finansal destek vermeye başlamıştır. Bu program Türkiye, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna ve Yunanistan'ı kapsamaktadır.

AB, Ukrayna krizinin Kırım'a da sıçradığı süreçte ilk etapta Rusya'ya karşı çok güçlü bir tepki verememiş, sadece vize kolaylıklarının iptal edilmesi ve Soçi'de yapılacak olan G-8 zirvesinin durdurulması gibi hafif yaptırımlar uygulayabilmiştir. AB'nin Ukrayna krizi konusunda yavaş hareket etmesi ve etkin kararlar alamamasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Öncelikli olarak bütün üyelerin onayının gerektiği dış politika konularında AB karar verme mekanizmaları çok hızlı hareket edememektedir. Ukrayna konusunda, Sovyet işgalini yaşamış ve Rus azınlık nüfusa sahip olan Polonya, Litvanya gibi "yeni" Avrupa ülkeleri, Rusya'ya karşı ağır ekonomik yaptırımlar uygulanması gerektiğini savunmuştur. Buna karşın Rusya ile karşılıklı ekonomik bağımlılıkları yüksek düzeyde olan İngiltere, Almanya gibi devletler ekonomik yaptırımlar konusunda acele etmeyip diplomasiye ağırlık vermişlerdir.²² AB, Rusya'nın Kırım konusunda geri adım atmaması durumunda yaptırımları aşama aşama ağırlaştıracağını ilan etmiştir. Ancak ilerleyen süreçte Rusya'nın Kırım konusunda herhangi bir geri adım atmaması ve Doğu Ukrayna'daki çatışmaların sonlandırılması konusunda uzlaşmaya varılmasının arından yaptırımların adım adım geri çekilmesi gündeme gelmiştir.

Kırım'ın ilhakı sonrasında AB açısından not edilmesi gereken iki kritik nokta bulunmaktadır: Birincisi öncelikle Almanya'nın enerji bağımlılığı ve ekonomik ilişkileri nedeniyle Rusya'ya karşı izlenecek ortak Batı tutumunda ortaya koyduğu temkinli çizgidir. İkincisi de Ukrayna'da Euromeydan olaylarından sonra yaşanan yönetim değişikliğinin ardından tüm olan bitene sebep olan Ortaklık Anlaşmasının imzalanmış olmasıdır.

Karadeniz'de Türkiye Merkezli Güvenlik Yapılanmaları

Soğuk Savaş sonrasında, uluslararası güvenlikte yaşanan değişim ve dönüşümler, dünyanın bütün coğrafyalarını etkilemiş olmakla birlikte, bunun sonucu ve niteliği farklılık arz etmiştir. Bu bağlamda Karadeniz'de, bölgede varlık göstermek isteyen bölge dışı güçlerin kullandığı temel bir argüman olan güvenlik tehdidinden ziyade risklerin olduğu söylenebilir. Türkiye, hem Boğazlar hem de Karadeniz için potansiyel risk taşıyan girişimleri engellemek ve Ka-

²² Enes Bayraklı, "Avrupa Birliği'nin Ukrayna Kriziyle İmtihani", **SETA Perspektif**, Sayı 40, Mart 2014, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140325182303_avrupa-birliginin-ukrayna-kriziyle-imtihani-pdf.pdf.

radeniz’de söz sahibi olmak için kıyıdaş ülkeleri kapsayan girişimler hayata geçirmiştir.

-BLACKSEAFOR (Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu)

Karadeniz coğrafyasındaki tek bölgesel askeri örgütlenme olan BlackSeaFor, Türkiye’nin öncülük ettiği bir oluşumdur. Türkiye ile birlikte Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında 2001’de kurulan BlackSeaFor, askeri imkânları ve yetenekleri ile katkıları birbirinden farklı, siyasal geçmişleri de birbirine pek benzemeyen kıyıdaş ülkeleri ortak bir hedef etrafında toplayan ve pek benzeri olmayan bir koalisyon niteliğinde olmasına karşın, üye ülkeler arasında bölgesel barışın ve güvenliğin geliştirilmesine büyük katkılar sağlamaktadır.²³

Karadeniz’de deniz güvenliği alanındaki ilk işbirliği mekanizmasını oluşturan BlackSeaFor’un amacı, kıyıdaş ülkelerin deniz kuvvetleri arasında işbirliği ve birlikte çalışabilirliğin geliştirilmesi suretiyle, Karadeniz’de dostluk, iyi ilişkiler ve karşılıklı anlayışın daha da güçlendirilmesine katkıda bulunmaktır. Gerek duyulduğunda göreve çağırılması öngörülen BlackSeaFor çerçevesinde, üye ülkelerin deniz kuvvetlerinin katılımıyla denizde arama-kurtarma operasyonları, insani yardım, çevre koruma operasyonları, mayın temizleme faaliyetleri, iyi niyet ziyaretleri ve üye ülkeler tarafından kararlaştırılacak diğer görevlerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. BlackSeaFor’un komutası, kıyıdaş ülkeler arasında altı aylık dönemlerle paylaşılmaktadır.²⁴

BlackSeaFor’un görev yönergesi, 2004’te değiştirilerek, organize suçlar ve terörist tehditler de görev kapsamı içine alınmış ve “Terörizmle Mücadele Operasyonu” isimli ilk tatbikat, yine 2004’te gerçekleştirilmiştir. Görev yönergesinin değiştirilmesinin ve hemen ardından tatbikat yapılmasının perde arkasında, NATO unsurlarının Karadeniz’e girmesinin önlenmesi bulunuyordu. NATO üyesi olmasına karşın Türkiye, yeni NATO üyeleri Romanya ve Bulgaristan’ın, NATO’nun Akdeniz’de gerçekleştirdiği Etkin Çaba Harekâtı’nın (Active Endeavour) Karadeniz’e yayılması yönündeki girişimlerinden rahatsız olmuştu. Romanya ve Bulgaristan, Karadeniz’de Rusya’nın gücünü dengelemek için NATO deniz unsurlarının devriye hizmetinde bulunmasını istiyordu. Fakat Montrö Boğazlar Sözleşmesi konusunda duyarlı olan Türkiye, sözleşmenin zedelenmesine neden olabilecek bu girişime sıcak bakmamış ve Karadeniz’in güvenliğinin kıyıdaş ülkelerce sağlanması fikrini paylaşan Rusya’yla işbirliği

²³ Gökhan Koçer, “Karadeniz’in Jeopolitiği ve Güvenliği: Türkiye Perspektifi”, **Uluslararası Deniz Hukuku’nda Kıyı Devletinin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, Orsam Yayınları, Ankara, 2011.

²⁴ <http://www.dzkk.tsk.tr/blackseafor/turkce/anasayfa.php>

yaparak, BlackSeaFor'un görev yönergesini değiştirmek yoluyla organize suçlar ve terörist tehditleri de görev kapsamına almıştır.²⁵

-KUH (Karadeniz Uyum Harekatı)

Türkiye'nin girişimiyle 2004'te başlatılan diğer bir proje olan Karadeniz Uyum Harekatı (Operation Black Sea Harmony), öncelikle Karadeniz'in açık deniz alanlarında ve Türk karasularında faaliyet göstermiştir. KUH, NATO'nun Akdeniz'de sürdürdüğü Etkin Çaba Harekatı'nın amaç ve hedefleriyle uyumlu olarak, bu hareketle bilgi paylaşımına dayanan işbirliği içindedir. Ana kavram, Karadeniz'in güvenliğinin bölge ülkelerinin katılımıyla işbirliği şeklinde ele alınmasıdır. Türkiye bu projeyi çok uluslu hale getirmeyi başarmıştır. 2006 yılından itibaren Rusya, 2007'de Ukrayna ve 2009'da Romanya da deniz görev grubuna katılmıştır.

KUH'un görevi, Karadeniz'de belirsiz aralıklarla karakol faaliyetleri icra ederek, yasadışı faaliyetlere karıştıklarından şüphe duyulan ticaret gemilerini tespit etmek ve izlemektir. Şüpheli gemiler NATO Deniz Komuta Kontrol Bilgi Sistemi'ne bildirilmektedir. Bu hareket aracılığıyla yasadışı faaliyetlerin caydırılması, deniz ticaretinin ve Türk Boğazları'nın daha güvenli bir hale ulaşması, akaryakıt kaçakçılığı faaliyetlerinin azalması gibi olumlu gelişmeler yaşanmıştır.²⁶

KUH, esasında NATO'nun, Türkiye'yi Akdeniz'de Etkin Çaba Harekatı ile takip edilen gemilerin Karadeniz'de takibi konusunda yoğun olarak eleştirilmesi üzerine başlatılmıştır. Özellikle Romanya ve Bulgaristan'ın 2004'te NATO üyeliği sonrasında bu durum daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. 2006'da ABD Etkin Çaba Harekatı'nın Karadeniz'e genişletilmesini önermiş ancak Türkiye bunun NATO-Rusya ve Türkiye-Rusya ilişkileri ile Montrö Boğazlar Sözleşmesi açısından pek de doğru sonuçlar doğurmayacağını öngörerek, bu Harekatın Karadeniz'e genişletilmesini NATO'da veto etmiş ve KUH'u devreye sokmuştur.²⁷

Türk Deniz Kuvvetlerinin 19 Mayıs 2015'te yayınlanan Yeni Strateji Belgesinde²⁸, Türkiye'nin yakın çevresinde istikrarlı bir güvenlik kuşağı oluştu-

²⁵ Emel G. Oktay, "Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, No.10, (Yaz 2006), s. 168.

²⁶ Gökhan Koçer, **Menekşe Renkli Deniz: Türkiye'nin Karadeniz Politikası**, Orion Kitabevi, Ankara, 2014, s.262-263.

²⁷ Gökhan Koçer, age, s.264.

²⁸ Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi, 19 Mayıs 2015, file:///F:/Yeni%20klas%C3%B6r/Uluda%C4%9F%20U%C4%B0%20Kongresi/DZKK_STR ATEJI%20blgesi.pdf, s.29-30.

rulmasına, küresel barış ve istikrara katkı sağlanması kapsamında; Karadeniz kıyıdaşları arasındaki güven ortamının yeniden tesis edilebilmesine bağlı olarak BlackSeaFor'un idamesi ve etkinliğinin artırılmasına yönelik gayretlerin sürdürüleceği belirtilmiştir. Çevre denizler ile Türkiye'nin deniz ticaretinin yoğun olarak gerçekleştiği deniz ulaştırma yollarının güvenliğine katkı sağlanması kapsamında; KUH'un sürdürüleceği, tüm sahildar ülkelerin katılımına yönelik çalışmalara devam edileceği de vurgulanmıştır.

İttifak Deniz Stratejisinin desteklenmesi kapsamında; NATO Daimî Deniz Görev Gruplarının çevre denizlerimizdeki tüm faaliyetlerine fırkateyn, mayın avlama gemileri ve personel desteği verilerek katılım sağlanırken, diğer deniz alanlarındaki faaliyetlerine maliyet-etkinlik çerçevesinde iştirak edileceği, NATO harekât/tatbikatlarına, çevre denizlerimizdekiler ağırlıklı olmak üzere, ilgi alanımıza giren bölgelerde de katılım sağlanacağı ve KUH ve Akdeniz'de Etkin Çaba Harekâtı kapsamında bilgi değişimine yönelik ilgili NATO kargâhları ile işbirliğinin sürdürüleceği belirtilmiştir.²⁹

Bu Strateji Belgesiyle de Karadeniz'de kıyıdaş ülkelerin işbirliğinin ve oluşturulan güvenlik yapılarının sürdürülmesi iradesi Türkiye tarafından ortaya konmuştur. Dolayısıyla Karadeniz'e bölge dışından güçlerin dahil olmaması önceliği vurgulanmıştır.

Ukrayna Krizi ile Karadeniz'de Değişen Dengeler

Karadeniz Havzası'nda geçerli olan güvenlik anlayışı, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından bütünüyle değişmiştir. Soğuk Savaş sırasında, Karadeniz'de Türkiye'nin kıyıları dışında kalan bölüm Doğu Bloku'nun bir parçası ve Doğu Bloku'nun lideri durumundaki SSCB'nin kıyılarıyken, Türkiye, tek başına Batı Bloku'nu temsil etmekteydi. Tarihî açıdan ise yalnızca Karadeniz Havzası'nda değil, genel olarak bu bölgeyi de içine alan ama daha geniş bir coğrafi alanda Türk-Rus rekabeti/çekişmesi söz konusu olmuştur. Doğal olarak Karadeniz'de, bu durumun ortaya çıkardığı özel bir güvenlik algısı hâkimdi. Soğuk Savaş'ın bitişi, bu algıyı büyük ölçüde değiştirmiştir.³⁰ Zira SSCB'nin ve Varşova Paktı'nın dağılması, Karadeniz'de yaklaşık iki yüz yıldır devam eden Rus nüfuzunu önemli ölçüde azaltmış ve SSCB'nin mirasçısı konumundaki RF'yi, gerek Kuzeybatı Kafkasya'ya sıkışmış olan kıyılarının uzunluğu açısından ge-

²⁹ Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi, 19 Mayıs 2015, file:///F:/Yeni%20klas%C3%B6r/Uluda%C4%9F%20U%C4%B0%20Kongresi/DZKK_STR ATEJI%20blgesi.pdf, s.29-30.

³⁰ Tunç Aybak, "Black Sea Economic Cooperation (BSEC) and Turkey: Extending European Integration to the East?", **Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict**, (Editor: Tunç Aybak), I. B. Tauris & Co. Ltd., London 2001, s. 43-48.

rekse diğer SSCB eski devletlerinin Batı ile yakınlaşma politikaları açısından bakıldığında yeni ve alışkın olmadığı bir durumla karşı karşıya bırakmıştır.³¹ NATO ve AB'nin genişleme politikaları ile bölgeye dahil olmaları güvenlik algısının ve bölgeye yönelik politikaların gözden geçirilmesine sebep olmuştur.

2013'te başlayan Ukrayna krizi devam ederken Mart 2014'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı, Rusya'nın deniz kuvvetlerini güçlendirme doğrultusunda 2010'dan beri yürüttüğü projeler, Karadeniz'deki askeri dengeyi Rusya lehine bozmaya başlamıştır. Zira bu ilhakla hem Sivastopol'e yönelik Ukrayna'nın sınırlamalarından kurtulan hem de yarımadadaki Ukrayna'ya ait donanma tesislerine ve hava üslerine de sahip olan Rusya, Karadeniz filosunun gücünü artırmış, Kırım üzerinden Karadeniz'in batısına da yönelen bir askeri imkâna kavuşmuştur. Bununla birlikte Karadeniz ve Akdeniz donanmasının gelişimi ve modernizasyonu bağlamında Kırım, Rusya ile Akdeniz ve Orta Doğu ve daha ötesinde tüm dünya denizleri arasında stratejik bir bağlantı noktası haline gelmiştir. Mart 2014'ten önce Karadeniz'deki sahilleri ve bir donanmanın yerleşeceği liman imkanları oldukça sınırlı olan Rusya, Kırım'ı topraklarına katarak sadece geniş bir sahil şeridine değil aynı zamanda en iyi Karadeniz limanlarına da sahip olmuştur. Ukrayna ile 1997'de yapılan anlaşma gereği askeri kapasitesini artıramadığı Karadeniz filosunun modernizasyonu hız kazanmış, yeni ve çeşitli askeri imkanlara da kavuşmuştur. Ayrıca Rusya'nın ulusal güvenliğine tehdit olarak algıladığı Kerç Boğazı ile ilgili Ukrayna ile yaşanan sorunlar da böylece çözülmüştür.³²

Buna karşılık ABD, NATO üzerinden Romanya ve Bulgaristan'da askeri üsler kurmuştur ve buralarda askeri varlığını artırmaya çalışmaktadır. ABD, Kırım sorunundan önce de Karadeniz'de gemiler bulundururken, Mart 2014'ten beri sürekli olarak en az bir ABD savaş gemisi Karadeniz'de seyretmektedir. Ancak ABD'nin bu varlığı, Montrö Boğazlar Sözleşmesinin getirdiği tonaj ve süre kısıtlamaları dahilinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ABD, deniz alanında istediği düzeyde varlık gösterememekte ve bu nedenle Montrö rejiminin değiştirilmesi hususunda bir tutum geliştirdiği gözlemlenmektedir.

Ukrayna kriziyle birlikte Montrö Boğazlar Sözleşmesi sık sık gündeme gelmeye başlamıştır. Örneğin; Rusya, 2014 Soçi Kış Olimpiyatları için Karadeniz'e gelen ABD'ye ait USS Taylor adlı fırkateynin Karadeniz'de kalış süresinin uzamasına tepki göstermiş ve 21 günlük sürenin aşıldığını beyan ederek,

³¹ Hasan Kanbolat, "Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin Dönem Başkanlığı'na Hazırlanıyor", **Stratejik Analiz**, S. 74, Haziran 2006, s. 61-62.

³² Igor Delanoe, "After the Crimean Crisis: Towards A Greater Russian Maritime Power in the Black Sea", **Southeast European and Black Sea Studies**, 2014, Vol. 14, No. 3, 368-376.

sözleşmenin ihlal edildiğini iddia etmiştir. Söz konusu durumla ilgili Türk Dışişleri gerekli açıklamayı yapmış ve fırkateynin bir arızalanma neticesinde kalış süresinin uzadığını ve bununla ilgili olarak tarafların bilgilendirildiğini belirtmiştir.³³ Rusya, Türkiye'nin Sözleşme hükümlerini hassasiyetle uygulaması noktasında tepkilerini zaman zaman belirtmektedir. Türkiye de NATO ittifakında yer almakla birlikte Montrö Boğazlar Sözleşmesinin sağladığı haklardan vazgeçmek istememekte, Karadeniz'de gerilimi tırmandırabilecek bir askeri hareketliliğe de sıcak bakmamaktadır. Bu konuda Türkiye-Rusya arasında görüş birliği hâkimdir.

Kırım'ın ilhakının yarattığı önemli sonuçlardan biri de Karadeniz havzasındaki enerji kaynakları ve bölgeden geçen boru hatlarının güvenliğini yeniden gündeme getirmesidir. Bu gelişme ile enerji açısından iki önemli husus ortaya çıkmıştır. Birincisi; Rusya'nın Karadeniz'de iddia ettiği münhasır ekonomik bölgenin genişlemesi ve Kırım'ın kıta sahanlığında keşfedilen enerji kaynaklarının Rusya'nın denetimine girmesidir. İkincisi ise, AB'nin Rusya haricindeki kaynaklara yönelme ve kaynak çeşitlendirme eğiliminin güçlenmesi bağlamında yeni arayışlara girmesidir.³⁴

Rusya'nın Karadeniz'de gücünü artırması, Karadeniz'e kıyıdaş ülkeleri rahatsız etmiştir. Bu bağlamda da Gürcistan ve Moldova bir sonraki hedefin kendileri olabileceği iddiasıyla, Batı'nın Rusya'ya karşı daha sert önlemler alması gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Ukrayna, Romanya ve Gürcistan da yine Karadeniz'de ABD, AB ve NATO'yu daha aktif bir politika izlemeye çağırırken, NATO'nun Karadeniz'deki varlığının güçlenmesini istemişlerdir. Bulgaristan ise, ekonomik ilişkileri nedeniyle daha düşük profilli bir politika izlemeyi tercih etmiştir.

Bu noktada önemli bir husus da Türkiye'nin girişimiyle oluşturulan deniz alanına yönelik Karadeniz kıyıdaşlarını kapsayan oluşumların geleceğinin sıkıntıya girme ihtimalidir. Zira Rusya'nın daha baskın bir güç olarak bu platformlarda yer alması diğer kıyıdaş devletleri tedirgin ederek uzaklaşmalarına sebebiyet verebilir.

NATO, AB ve ABD'nin RF'ye yakın bölgelerde etkinliğini geliştirmesi, 2008 Gürcistan ve 2014 Ukrayna krizlerinde görüldüğü üzere RF'nin reaksiyonuna yol açmakta, Batı bloku ve komşularıyla ilişkilerinde olumsuz gelişmelere neden olmaktadır. Ukrayna Krizi, Gürcistan'ın zayıf noktalarını ve güvenlik

³³ H. Çomak, A. Sandıklı, E. Kaya, E. İsmayılov, "Karadeniz'de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye", **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, (ed.) H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 163.

³⁴ H. Çomak, A. Sandıklı, E. Kaya, E. İsmayılov, agm, s. 152.

endişelerini daha da artırmıştır. Gürcüler, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki hayatı çıkarlarını korumak adına sert ve yumuşak gücünü kullanabileceğinden ve Gürcistan'ın Avro-Atlantik yaklaşımına son vermesinden korkmaktadır.³⁵ Ayrıca bu kriz, Moldova'nın Transdinyester, Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya ile ilgili hassasiyetlerini de tetiklemiştir. Karadeniz Bölgesi, Hazar ve Kafkasya'daki güvenlik dinamiklerinden de etkilenmektedir.³⁶

Ukrayna Krizi, bölgesel mekanizmaların üzerine inşa edildiği karşılıklı güven ortamını zedelemiş, Baltık'tan Çin'e, Balkanlar'dan Kızıldeniz ve Basra Körfezine uzanan geniş bir coğrafyada güvenlik etkileşimini artırmıştır. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını zedeleyen gelişmeler, bölge ülkelerinde RF'ye karşı ciddi bir tehdit algılamasına yol açmış. Karadeniz'de bölge ülkelerinin işbirliği temeline dayanan bir politika izlemeye çalışan Türkiye, kuzeyinde ve güneyinde aktif istikrarsızlık alanlarıyla çevrelenmiş durumdadır.³⁷

ABD her ne kadar Rusya'nın Karadeniz'de güçlenmesinden hoşlanmasa da, güçlenen Çin'i dengelemek, İran'la varılan nükleer uzlaşma, Suriye'deki iç savaşın daha da kontrol dışına çıkmasını önlemek ve Afganistan'dan askerlerinin sorunsuz çıkışını sağlamak gibi nedenlerden dolayı Rusya'nın adımlarına vereceği tepkiyi çok dikkatli hesap etmek durumundadır.³⁸ AB ise, yoğun ticaret ve enerji ilişkileri nedeniyle Rusya'ya tepkisi bir takım diplomatik ve ekonomik yaptırımlardan öteye geçmemiştir. Özellikle Almanya'nın bu konuda ihtiyatlı duruşu ve Merkel-Putin görüşmeleri sorunun diyalogla çözümüne yönelik iradeyi ortaya koymuştur. Bununla birlikte yaptırımların çift yönlü etkisi nedeniyle Rusya ile yoğun ticari ilişkilere sahip olan başta Almanya olmak üzere bazı Avrupalı ülkelerin, yaptırımların aşamalı olarak ve sektörel bir şekilde kaldırılmasına yönelik talepleri de bulunmaktadır.³⁹ ABD ve AB'nin bu şekilde konumlanmaları, Rusya'nın elini güçlendirmiş ve Kırım ile ilgili olarak taviz verme ya da esneklik gösterme gereği duymamasına sebep olmuştur.

³⁵ Nadia Alexandrova-Arbatova, agm, s.136.

³⁶ Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi, 19 Mayıs 2015, file:///F:/Yeni%20klas%C3%B6r/Uluda%C4%9F%20U%C4%B0%20Kongresi/DZKK_STRATEJI%20blgesi.pdf, s.9.

³⁷ Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi, 19 Mayıs 2015, file:///F:/Yeni%20klas%C3%B6r/Uluda%C4%9F%20U%C4%B0%20Kongresi/DZKK_STRATEJI%20blgesi.pdf, s.10.

³⁸ F. Aslı Kelkitli, "Kırım: Rusya İçin Vazgeçilemez Yarımada", **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, (ed.) H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s.302.

³⁹ Habibe Özdal, agm, 94-95.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Ukrayna krizinin yeni bir Soğuk Savaş ortamı yaratmasını engelleyen en önemli unsurun, ne Rusya'nın ne de Batılı devletlerin ikili ilişkilerinde ciddi bir kesintinin ortaya çıkmasını istememeleri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Ukrayna krizi Rusya-Batı ilişkilerinde tek sorun alanı olarak durmamakta, sorun listesi içinde bir maddeyi işgal etmektedir. Dolayısıyla da yaşanan yeni bir Soğuk Savaş değil, Rusya'nın ve Batı'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde belki en güçlü şekilde karşı karşıya gelmiş olmalarıdır.

Sonuç

Ukrayna krizinin ardından yeni bir Soğuk Savaş dönemine mi giriliyor tartışmaları bile aslında Ukrayna'da meydana gelen gelişmelerin Kiev'den ziyade Rusya ile ABD arasındaki gerilimden kaynaklandığını göstermektedir. NATO için Ukrayna'nın varlığı her ne kadar önemliyse de, ABD'nin 2010 itibarıyla önceliğinin Asya-Pasifik olduğunu ifade etmesi, Rusya'nın cezalandırılmasının Çin ile Rusya yakınlaşmasını hızlandıracak kaygısı ve Almanya'dan gelen itirazlar, askeri operasyon seçeneğini gündem dışına itmiştir. Bununla birlikte Ortadoğu'daki krizin derinleşmesi ve Suriye'ye yönelik Rusya müdahalesi Ukrayna'yı ve Kırım'ı uluslararası gündemin öncelikli konusu olmaktan uzaklaştırmıştır. Bununla birlikte Doğu Ukrayna'da yaşanan çatışmaların yoğunluğu ve uluslararası medyada işgal ettiği yer göstermiştir ki gerek Ukrayna'nın kendisi gerekse Batı nezdinde Kırım, daha "ümitsiz vaka" halindedir. Zira Minsk'te yapılan dördü zirvede ateşkes ve anlaşma görüşmeleri Doğu Ukrayna üzerinden yapılmış ve Kırım bu bağlamda da gündeme gelmemiştir. Rusya'nın Karadeniz'de kazandığı bu mevzi başka alanlarda da daha etkili politikalar yürütmesinin önünü de açmıştır.

2011'de başlayan Suriye Krizi ile birlikte RF'nin Akdeniz'deki; 2014 Ukrayna Krizi sonrasında ise bölge dışı aktörlerin Karadeniz'deki askerî varlığının ve faaliyetlerinin artmasına bağlı olarak son dönemde Karadeniz ve Akdeniz daha yoğun bir etkileşim içine girmiştir. Ukrayna Krizinin, RF'den Avrupa'ya yönelmiş olan enerji akışıyla ilgili endişelere yol açması ve Doğu Akdeniz'de önemli miktarda hidrokarbon kaynaklarının bulunabileceği öngörülerinin de AB'nin enerji kaynak ve nakil hatlarını çeşitlendirme politikası çerçevesinde Karadeniz ve Akdeniz enerji jeopolitiği etkileşimini artıran bir faktör olmuştur. Ege'de uzun süredir mevcut olan, Doğu Akdeniz'de ise son dönemde derinleşen deniz alanı sınırlandırma ihtilâfları nedeniyle, bu iki deniz alanı arasındaki etki-

leşimin artması da kaçınılmazdır.⁴⁰ Bu noktada Kıbrıs adasının ve KKTC'nin geleceği de bir başka önemli başlığı oluşturmaktadır.

Bütün bu tablo, bundan 10 sene önce ABD merkezli olarak dillendirilen Geniş Karadeniz Yaklaşımının aslında bugün gelinen noktada farklı araçlarla Rusya tarafından uygulamaya konduğunu, ancak Karadeniz merkezli bir işbirliği arayışı yerine çatışmanın Karadeniz-Akdeniz havzalarını birbirine geçiştirmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Rusya'nın Suriye'de süren iç savaşta Beşar Esad yönetimine verdiği aktif siyasi ve askeri desteğin hava hareketi ile yükseldiği yeni aşama, Moskova'nın yeni küresel düzen kurulmakta ise burada arzu ettiği konumun niteliği konusunda ne denli ciddi olduğunu ortaya koymaktadır. Kırım'ın ve Suriye'nin; Türkiye'nin kuzeyden ve güneyden tarihi jeopolitik duyarlılığı olan iki coğrafya olması, yakın dönemde Türk dış politikasının yakın deniz havzaları içinde belirtiyor olmaları bağlamında Türk-Rus ilişkilerinin kritik bir eşikte olduğunu altını çizmek gerekir.

Bunun yanında, Türkiye'de PKK terör faaliyetlerinin coğrafya ve aritmetikteki artış, IŞİD ve bununla bağlantılı terör gruplarının hareket kabiliyetindeki yükseliş, Suriye savaşının Türkiye'yi güneyden bir koridorla çevreleme boyutuna erişmesi, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde de muhtelif tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Bütün bu tablo, Karadeniz'in Karadeniz'den ibaret olmadığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Arbatova, Nadia Alexandrova, "Security Relations in the Black Sea Region: Russia and the West after the Ukrainian Crisis", **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 15, No. 2, 2015, s. 129–139.

Aybak, Tunç, "Black Sea Economic Cooperation (BSEC) and Turkey: Extending European Integration to the East?", **Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict**, (Editor: Tunç Aybak), I. B. Tauris & Co. Ltd., London 2001.

Bayraklı, Enes, "Avrupa Birliği'nin Ukrayna Kriziyle İmtihani", **SETA Perspektif**, Sayı 40, Mart 2014, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140325182303_avrupa-birliginin-ukrayna-kriziyle-imtihani-pdf.pdf.

⁴⁰ Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi, 19 Mayıs 2015, file:///F:/Yeni%20klas%C3%B6r/Uluda%C4%9F%20U%C4%B0%20Kongresi/DZKK_STRATEJI%20blgesi.pdf, s.9.

- Canar, Burçin, “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.67, No:1, 2012, s.49-80.
- Cornell, Svante E. (1999), “Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia”, **Perceptions**, 4/2: 100-125.
- Cross, Sharyl, “NATO–Russia Security Challenges in the Aftermath of Ukraine Conflict: Managing Black Sea Security and Beyond”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 15, No. 2, 2015, s.151–177.
- Çomak, H., A. Sandıklı, E. Kaya, E. İsmayilov, “Karadeniz’de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye”, **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, (ed.) H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul, 2014.
- Delanoe, Igor, “After the Crimean Crisis: Towards A Greater Russian Maritime Power in the Black Sea”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 2014, Vol. 14, No. 3, 367–382.
- Hatipoğlu, Esra, “Ukrayna Özelinde Doğu-Batı İkilemi: Batı-Rusya İlişkilerinde bir Dönüm Noktası mı?”, **Karadeniz ve Kafkasya’da Güvenlik ve İş Birliği Paneli Bildiri Kitabı**, 31 Mart 2014, İstanbul, s.27-41.
- İsmayilov, Elnur, “Kırım Krizi Sonrası NATO-Rusya Gerilimi”, 31 Temmuz 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/1728/-kirim-krizi-sonrasi-nato-rusya-gerilimi/#.Vfqj0dLtmko>
- Kamalov, İlyas, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova’nın Rövanşı**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2008.
- Hasan Kanbolat, “Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği’nin Dönem Başkanlığı’na Hazırlanıyor”, **Stratejik Analiz**, S. 74, Haziran 2006, s. 61-62.
- Koçer, Gökhan, “Karadeniz’in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, 1(1), 2007, s.195-217.
- Koçer, Gökhan, “Karadeniz’in Jeopolitiği ve Güvenliği: Türkiye Perspektifi”, **Uluslararası Deniz Hukuku’nda Kıyı Devletinin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, Orsam Yayınları, Ankara, 2011.
- Koçer, Gökhan, **Menekşe Renkli Deniz: Türkiye’nin Karadeniz Politikası**, Orion Kitabevi, Ankara, 2014.
- Lapczynski, M. “The European Union’s Eastern Partnership: Chances and Perspectives”, **Caucasian Review of International Affairs**, 2009, 3(2), 143-155.
- Oğan, Sinan, “Küresel Mücadelenin Yeni Alanı: Karadeniz ve Montrö Anlaşması”, <http://www.turksam.org/tr/a907.html>.
- Oktay, Emel G., “Türkiye’nin Avrasya’daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, No.10, (Yaz 2006), ss. 149-179.
- Özdal, Habibe, “İç-Bölgesel-Küresel Dinamikler Bağlamında Ukrayna Krizi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt:11, Sayı: 42, 2015, ss. 69-102.
- Sağlam, Mühdan, “21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 69(2), s.435-444.

- Yılmaz, Sare Aydın, “AB’nin Güvenlik Politikası ve Karadeniz Bölgesi ile İlişkileri”, **Karadeniz Araştırmaları**, Güz 2013, Sayı 39, s. 1-14.
- “Karadeniz’deki NATO tatbikatı Rusya’yı harekete geçirdi”, **Hürriyet**, 5 Temmuz 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26746261.asp>.
- “Karadeniz’de tatbikat gerginliği”, **Hürriyet**, 6 Mart 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28375024.asp>.
- <http://www.dzkk.tsk.tr/blackseafor/turkce/anasayfa.php>
- Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi, 19 Mayıs 2015, file:///F:/Yeni%20klas%C3%B6r/Uluda%C4%9F%20U%C4%B0%20Kongresi/DZK_K_STRATEJI%20blgesi.pdf
- <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>

KARADENİZ'DEKİ GÜNCEL GELİŞMELERİN RUS DIŞ POLİTİKASININ DİĞER ALANLARINA YANSIMALARI

*Öğr. Gör. Fatma ÇOBAN**

(KARASAM)

Özet

Karadeniz bölgesi, Kafkaslar, Rusya-Ukrayna, Balkanlar ve Türkiye gibi çok farklı coğrafyaları ve toplumlari bünyesinde barındıran ve Asya ile Avrupa arasında köprü konumunda olan bir bölgedir. Karadeniz bölgesine olan ilgi, bölgenin coğrafik konumundan, ekonomik potansiyelinden ve güvenlik, enerji ve ulaşım koridoru olmasından kaynaklanmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin Karadeniz bölgesindeki siyasal etkinliğinin ortadan kalkması ile birlikte bu havzada ortaya çıkan çok sayıda bağımsız devletin izlediği dış politika stratejileri ve küresel güçlerin bölge üzerindeki çıkarlarını maksimize etme istekleri Karadeniz'i küresel politikaların en ön sıralarına yerleşmesini de beraberinde getirmiştir. Nitekim Karadeniz'de, son dönemde Rusya ile Avrupa ve ABD arasında bir güç projeksiyonu yaşanmaktadır. Bu bağlamda, Ağustos 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a girmesi, neticede Abhazya'nın ve Güney Osetya'nın Gürcistan'dan ayrılması, son olarak Mart ayında Rusya'nın Ukrayna topraklarına dahil olan Kırım'ı ilhak etmesi sadece Ukrayna'da değil, Karadeniz bölgesinde de ciddi rahatsızlıklar ve tedirginlikler yaratmıştır. Putin'in 2013 yılında kabul ettiği yeni dış politika konsepti, Rusya dışında yaşayan Rusları ve Rusça konuşanları dış politikanın öncelikli bir konusu haline getirmiştir. Rusya, bu konseptle, Rusya dışında yaşayan Rus azınlıkları koruma sorumluluğunu üstlenmiş, bir anlamda bu ülkelere müdahale zeminini hazırlamıştır. Ayrıca, Rusya'nın önderliğinde ortaya çıkan Avrasya Ekonomik Birliği, eski Sovyet coğrafyası üzerinde ekonomik ve dolaylı olarak siyaseten Rusya'nın üstünlüğünü ve etkinliğini yeniden canlandırmaya yönelik bir teşebbüs olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Rusya'nın Şangay İşbirliği Örgütü üzerinden ve enerji kartı ile Çin ilişkileri de gelişme kaydetmektedir. Ukrayna krizinde de görüldüğü üzere, Rusya, AB'yi dengelemeye çalışmaktadır.

Bu çalışmada, son dönemde bölgede yaşanan gelişmelerin Rus dış politikasına nasıl yansdığı üzerinde durularak "AB-Rusya ilişkilerinin seyri nasıl

* Öğretim Görevlisi, Giresun Üniversitesi Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi, fatmaacoban@hotmail.com

olacak?”, “Bu gelişmelerin Rusya’nın Asya bölgesi ile olan ilişkilerine etkileri nelerdir?” gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, AB, ABD, Çin Avrasya Birliği

THE REFLECTIONS OF CURRENT DEVELOPMENTS IN THE BLACK SEA ON THE OTHER AREAS OF RUSSIAN FOREIGN POLICY

Black Sea is a region that contains within itself very different geographies and communities such as Caucasus, Russia, Ukraine, Balkans and Turkey and is a bridge between Asia and Europe. The interest through the Black Sea region proceed from the region’s geographical location, having economic potential and security and being energy and transport corridors.

After the Cold War and disappearance of Soviet Union’s political activities in the Black Sea, in this basin emerged a number of independent states. These states’ foreign policies and global powers wishes about maximizing their interests in the area makes Black Sea to bring the settlement in forefront of the global politics. Indeed, in the Black Sea, in recent years there has been a power projection between Russia and Europe and the United States. In this context, Russia's incursion into Georgia in August 2008 with resulting from the separation of Abkhazia and South Ossetia in Georgia, and finally annexation of Crimea, incorporated into the territory of Ukraine, by Russia in March has created serious inconvenience and disturbances not only in Ukraine but also in the Black Sea region. Putin's new foreign policy concept adopted in 2013, the Russians and Russian speakers who are living outside Russia has made a priority of foreign policy. Russia has been entrusted the responsibility of protecting the Russian minorities living outside Russia, in a sense, has prepared the ground for intervention in these countries with this concept. Moreover, Eurasian Economic Union which has been emerged in the Russia's leadership, has been occurred an attempt to revive Russia's superiority and efficiency economically and politically in the former Soviet Union geography. However, Russia is made progress in relations with China through the Shanghai Cooperation Organization and energy card. As seen in Ukraine crisis, Russia is trying to balance EU.

In this study, it’s dwelled on that how the recent developments reflect on Russian foreign policy and will try to find answers to such "How will the course of EU-Russia relations?", "What are the implications of these developments in its relations with the Asian region of Russia" questions.

Key Words: Russia, EU, USA, China Eurasia Union

GİRİŞ

Karadeniz bölgesi, gerek sahip olduğu enerji kaynakları gerekse de enerjinin ulaşımında önemli güzergah olması ve jeopolitik önemi nedeniyle tarih boyunca hem bölgesel hem de küresel güçlerin odak noktası olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Batı'nın Karadeniz'de her geçen gün artan nüfuzu ve ilgisi ile beraber Karadeniz'in doğusunda ve batısında yaşanan gelişmeler, bölgenin önemini artırmakta ve yeni bir mücadele alanı olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

1990'lı yıllarda yakın çevresinde otoritesini kaybeden Moskova, 2000'de Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte kaybedilen prestijini yeniden kazanmak ve otoritesinin sağlamlaştırılmak istemiştir. 2000 yılından itibaren yönetimini şekillendiren Putin, Rusya'nın, Çarlık Rusya'sı ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) deneyimleri doğrultusunda, eski jeopolitik etki sahasına geri dönmesini istemektedir.¹ Bu noktada da Rusya'ya en fazla yardımı dokunan unsur ise enerji argümanı olmuştur. Putin döneminde enerji fiyatlarının artmasıyla birlikte çöken Rusya ekonomisi toparlanmış ve ülke bir büyüme süreci içerisine girmiştir. Ekonomik büyüme sayesinde oluşan potansiyelle Putin'li Rusya, küresel ölçekte de başat ekonomik aktörlerden birisi haline gelmiştir ve "Rus imparatorluğunun ekonomik araçlarla yeniden inşa edildiği" yorumları yapılmaya başlanmıştır.² Ekonomik olarak güçlenmeye başlayan Rusya, dış politika anlayışında da değişime gitmiştir. Batı karşıtı söylemler artmaya başlamış ve Rusya, Batı etkisinden bağımsız, bölgede yeniden kendi etki alanını inşa etmeye başlamıştır. Rusya Batı etkisinden sadece direkt olarak jeopolitik bir müdahaleyi değil aynı zamanda da AB/Batı sponsorlu demokratikleşme süreçlerini, bölge ülkelerinin temel kurumlarının AB/Batı eliyle yeniden şekillendirilmesini, bölge ülkelerinin AB/Batı ile ortaklık anlaşmaları hatta ikili anlaşmalar imzalamalarını da kapsayan Batı'nın geniş yelpazeli bağlayıcılık politikalarını anlamaktadır.³

Yakın Çevre politikasının benimsenmesi, özellikle Putin'in ikinci döneminden sonra Rus dış politikasının Avrupa merkezli den daha çok Asya/Avrasya merkezli bir eksene kayma özelliği göstermesi ve bununla birlikte NATO ve

¹ İsmail ERMAĞAN, "Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Ukrayna Çıkmazı", İrfan Kaya ÜLGER (ed.) **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.677.

² Andrei P. TSYGANKOV, "If Not by Tanks, Then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy", **Europe-Asia Studies**, Kasım 2006, C. 58, S. 7, s.1080.

³ David SARKISYAN, "Diplomacy-Power Ratio in European-Russia Relations", **The Global Studies Journal**, 2015, C.8, S. 3, s.47.

AB gibi Batı'yı temsil eden iki kurumun hızla Karadeniz'e doğru genişlemesi, birçok sorun ve dondurulmuş çatışma alanları olan bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanmasına yönelik daha fazla çaba gösterilmesini beraberinde getirmiştir.

Gürcistan sınırları içerisinde yer alan ve özerk birer cumhuriyet olan Güney Osetya ve Abhazya, bölgedeki dondurulmuş çatışma alanlarında birisidir. Bu dondurulmuş çatışma alanları, Ağustos 2008'de Gürcistan ve Güney Osetya arasındaki gerginliğin tırmanmasıyla kısa sürede aktif, sıcak bir çatışma alanına dönmüştür. Bu gerginliğe Rusya'nın da dahil olmasıyla yaşanan Rusya-Gürcistan Savaşı, Gürcistan'ın jeopolitik ve jeostratejik önemi de dikkate alındığında, sadece bölgeyi etkileyen bir olay olmamış aynı zamanda başta AB ve NATO olmak üzere pek çok aktörü etkileyen küresel nitelikte bir olay haline gelmiştir. Öyle ki aktörler arasındaki gündemdeki kutuplaşmalar eski soğuk savaş günlerini ve gerilimlerini hatırlatacak boyutlara ulaşmıştır.⁴

Bölgesel ve küresel aktörler, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın yankılarını hala hissederken bölgeyi ve Batı dünyasını yakından etkileyecek ikinci bir kriz daha ortaya çıkmıştır. 2006'da yaşanan Ukrayna ile Rusya arasındaki doğalgaz krizi, 2009+'da tekrar patlak vermiştir. Enerjiyi bir diplomasi aracı olarak kullanan Rusya, doğalgaz üzerindeki hakimiyetini hem yakın çevresine hem de Batı dünyasına göstermekten çekinmemekte ve doğalgaz kartını yeri geldiğinde bir "cezalandırma" aracı yeri geldiğinde ise bir "ödül" unsur olarak kullanmaktadır. Nitekim, Ağustos ayında yaşanan savaşta Ukrayna'nın açık bir şekilde Gürcistan'ı desteklemesinin krizi tetikleyen en önemli unsur olduğunu söyleyebiliriz. Kriz sadece Ukrayna'yı değil aynı zamanda Ukrayna üzerinden doğalgaz ulana Avrupa ülkelerini de derinden etkilemiştir. Ocak 2009'da Rusya ile Ukrayna 10 yıl süreyle geçerli olacak bir anlaşmaya imza atarak "geçici" olarak krize son vermiştir.

Son dönemde yaşanan bölgesel ve küresel ölçekte sistemi etkileyen olay ise 2013 Ukrayna krizi ve 2014'te Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi olmuştur. Ukrayna krizinin yıllardır ülkede devam eden Batı yanlısı ve Rus yanlısı gruplar arasında süregelen rekabet ve mücadelenin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. 2000'li yıllarda ABD ve AB'nin Karadeniz'e yönelmesiyle Ukrayna'da Batı yanlısı siyasi dinamikler güçlenmiş, 2004'te başkanlık seçimlerinin tekrar edildiği Turuncu Devrim sürecinde Viktor Yuşçenko iktidara gelmiş-

⁴ Ebru EROĞLU, "Ağustos 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası", *Avrasya Etüdüleri*, 2010, C.38, S.2, s.101.

tir.⁵ Turuncu Devrim ile birlikte Ukrayna daha çok Batı yanlısı politikalar yürütmeye başlamış ve AB ve NATO'ya tam üyelik öncelikli dış politika hedefi haline gelmiştir. Ancak bu durum Rusya'yı rahatsız etmiş, 2008'den sonra Ukrayna'ya yönelik daha sert ve cezalandırıcı uygulamalarda bulunmuştur. Rusya tarafından desteklenen Viktor Yanukoviç, 2010 seçimlerinde iktidara gelerek belirgin bir şekilde Rusya yanlısı politikalar takip etmiştir. Yanukoviç döneminde Ukrayna NATO üyeliğinden vazgeçmiş, Rusya'nın Sivastopol'daki deniz üssünü kullanım süresini 2014'e kadar uzatmış ve Rus gemilerine Kerç Boğazı'ndan geçiş serbestliği tanımıştır.⁶ Yanukoviç iktidarının AB ile Doğu Ortaklığı çerçevesinde planlanan antlaşmayı imzalamaktan vazgeçmesiyle Kasım 2013'te başlayan ve 21 Şubat 2014'e kadar devam eden ve Euromaidan Olayları olarak tarihe geçen gösteriler ve protestolar neticesinde Yanukoviç, ülkeden kaçmak zorunda kalmış, iktidar da el değiştirerek Batı'ya daha yakın isimler gelmiştir. Bunun üzerine Rusya, Kırım'daki Rus nüfusunun güvenliğini gerekçe göstererek buraya müdahale ederek 16 Mart 2014'te bölgede yapılan referandumla Moskova, Kırım'ı ilhak etmiştir.

Bu çalışmada, Rus dış politikasının gelişim evreleri incelenerek Karadeniz'de yaşanan bu güncel gelişmeler ışığında Rusya'nın Avrupa Atlantik topluluğuyla ve Asya coğrafyası ile olan ilişkileri incelenmeye çalışılacaktır.

I. RUSYA'DA ETKİN OLAN SİYASAL AKIMLAR

Karadeniz'de yaşanan gelişmeleri, Rusya'nın bu gelişmelere yaklaşımını ve uluslararası politikadaki davranışlarını daha iyi anlayabilmemiz için öncelikli olarak Rus Dış Politika anlayışının gelişim sürecine bakılması gerekmektedir.

Farklılıklar olmakla birlikte, dış politika davranışlarına bakıldığında, Kiev Devletinden Çarlık Rusya'sına, Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonuna belirgin bir süreklilik, ortak bir hafıza ve ortak idealler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Konjonktürel ve stratejik tehditler, kültürel meydan okumalar ve ekonomik fırsatların birleşimi Rus dış politikasının da davranış şekillerini belirlemektedir.

Bu süreçte de Rus siyasal hayatında ve Rus dış politikasında etkin olan üç siyasal akımının varlığından söz edebiliriz

⁵ Hasret ÇOMAK, et. all., "Karadeniz'de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye", Hasret ÇOMAK (ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.154.

⁶ Hasret ÇOMAK, etall., a.g.m., s.155.

Slavcılar:

Rusya liderliğinde ve Ortodoksluk temelinde bir Slav birliğinin oluşturulması hedeflenmiştir. Bu düşünce sadece din temelli değil aynı zamanda dil unsuruyla da desteklenmelidir. Kendilerini Ortodoks Dünyasının “hamisi” olarak gören Ruslar, “Üçüncü Roma” fikrini savunmuşlardır. “Üçüncü Roma” düşüncesi siyasi ve dini merkez olarak Rusya’nın başkenti Moskova’nın tarihsel önemine dikkat çeken Rus teorik ideasıdır.⁷ Rusya’nın kendine özgü gelişim modeli olduğunu ve bu gelişim modelinin Avrupa ile entegrasyonu öngörmediği konusunda ısrarlı davranmışlardır.⁸ Pan-Slavizm düşüncesi, 19. Yüzyılda özellikle Balkan coğrafyasında ideolojik başarı elde etmişlerdir.

Atlantikçiler:

Sovyetlerin dağılmasından sonraki ilk yıllar oldukça etkili olan ve Rusya’nın Petro’dan sonra Avrupa’nın kültürel ve siyasi bir parçası olduğunu ve dolayısıyla Avrupa sistemine entegrasyonun esas hedef olması gerektiğini ifade etmektedirler.⁹ Rusya bağımsız olduktan sonra ülke yönetiminde de söz sahibi olan Atlantikçiler Batı yanlısı dış politika ve radikal ekonomik reformlardan yana olmuşlardır.¹⁰

Avrasyacılar:

Rusya’nın Atlantikçi deniz güçlerine karşı Avrasya kara gücü olması gerektiğini savunan, ne Asya ne Avrupa anlayışına sahip olan ve bunların da özgün bir kültürel arka plan ile desteklenmesi gerektiğini belirten kesimdir.¹¹ Kıta Avrupa’sı Rus sınırlarının batısında yer alan bir yarımadadır. Rusya ise büyük Avrasya’nın ana gövdesidir. “Rusya’yı, Avrasya kara kıtasının geniş topraklarında yerleşmiş farklı kültürden insanları kapsayan ve böylece tek vücut olmuş bir uygar varlık olarak görme arzusu içindedir. Bu uygarlık yüzyıllarca bir arada yaşamanın ve etkileşim içinde olmanın bir sonucudur; çünkü bu süreçte bu varlık, Avrupa ve Asya’dan gelen eşit seviyede sosyal, siyasal ve kültürel güçler

⁷ George C. GUINNS, “The Politics of ‘Pan-Slavism’”, **The American Journal of Economics and Sociology**, January 1949, Vol. 8, No. 2, pp. 125-132.

⁸ Mark BASSIN, “Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space”, **Slavic Review**, Spring 1991, Vol. 50, No. 1, p. 13.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Paul MARANTZ, “Neither Adversaries nor Partners: Russia and the West Search for a New Relationship”, **International Journal**, Autumn 1994, Vol. 49, No. 4, Russia’s Foreign Policy, pp. 725-750.

¹⁰ Mesut Hakkı CAŞIN, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.204.

¹¹ Aleksandr DUGIN, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Vügar IMANOV (çev.), Küre Yayınları, İstanbul, 8. Baskı, 2014, s.3-14.

tarafından şekillendirilmiş ve Avrasya veya Rusya-Avrasyası olarak adlandırılmıştır.”¹²

1990’ların ortalarından itibaren toparlanma sürecine giren Rusya için en ideal dış politika stratejisinin Avrasyacılık olduğu fikri yaygınlaşmıştır. Avrasyacılığın, “Yakın Çevre” dış politika doktrini ile Rus dış politikasında yerini almaya başladığını ve Devlet Başkanı Putin’in “Avrasya Birliği” söylemi, Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Saha’nın hayata geçirilmesi gibi uygulamalarla yeni dönem Rus dış politikasının Avrasyacı temeller etrafında şekilleneceğini söyleyebiliriz.

II. RUS DIŞ POLİTİKASININ EVRELERİ

1990 – 2000 Arası Dönem

1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte Rus jeopolitiği “yaşam alanını” kaybetmiş ve Doğu Avrupa, Karadeniz, Hazar ve Orta Asya’daki jeopolitik üstünlüğünü yitirmiştir. Nitekim, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, Sovyetler’in dağılmasını “XX. Yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi” olarak karakterize etmiştir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte onun ardılı olan Rusya Federasyonu, önemli toprak ve ekonomik kayıplara uğramış, Baltık ve Karadeniz’deki stratejik üstünlüğünü kaybetmiş, dağılmayla birlikte istikrarsız, zayıf, küçük ve dolayısıyla da dışarıdan müdahalelere açık yeni komşuları olmuş, bu komşulardaki var olan muhtemelen sorun alanlarına angaje olma sorunu ortaya çıkmış ve en önemli Rusya Federasyonu’nun kendi içinde konfederatif olarak bölünme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu dönem, BDT’nin oluşturulması ve Sovyet ekonomik sisteminde reform gerekliliklerini vurgulayan liberal Rus siyasi elitlerinin görüşlerini yansıtmaktadır. Boris Yeltsin başkanlığındaki Rusya Federasyonu’nun ilk dışişleri bakanı Andrey Kozyrev, komünist hareketleri ve anti-Amerikan hükümetleri destekleme politikası olan Sovyet politikalarından vazgeçişin ilk sinyallerini vermiştir. Kozyrev, ABD ve Avrupa’ya yönelerek Batı’yla ilişkilerin derinleştirilerek Rusya’yı gelişmiş ülkeler topluluğuna entegre etmeyi amaçlamış, Avrupa-Atlantik entegrasyonunun Rusya ekonomisinin daha hızlı bir şekilde büyümesine yardımcı olacağını vurgulamıştır. ABD ve Batı devletlerini Rusya’nın

¹² Mark BASSIN, “Klasik’ ve ‘Yeni’ Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık”, Özgür TÜFEKÇİ (çev.), **Bilge Strateji**, Bahar 2011, C.2, S.4, s.122.

doğal dostu olduğu görüşünü savunan Kozyrev, aynı ülkelerin totaliter Sovyet Birliği'nin düşmanları olduğunu da ifade etmiştir.¹³

“Yakın Çevre Doktrini” Rusya'nın ilk Dış Politika Konsepti, 1993'te kabul edilmiştir. Yakın Çevre Doktrininde ön plana çıkan hususlar şunlardır:¹⁴

- Rusya'nın çevresindeki çatışmaların sona erdirilmesi ve bölgedeki Rusça konuşan nüfusun azınlık ve insan haklarının korunması,
- Rusya'nın birliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması,
- BDT ülkeleriyle yasal normlar doğrultusunda ortak bir güvenlik çerçevesi hazırlayarak komşu ülkelere Rus askerlerini “Barış Koruma Gücü” olarak yerleştirilmesi ve bu şekilde Rusya'nın yakın çevresinde bir güvenlik kuşağının oluşturulması,
- BDT'nin ortak çıkar anlayışına sahip, egemen devletler arasında değişik sahalarda uluslararası işbirliğine gidecek bir kuruluş haline getirilmesi ve bu şekilde Topluluğun etkinliğinin artırılması,
- Eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın yaşamsal çıkarlarının olduğunun deklare edilmesi,
- Eski Sovyet coğrafyasında Moskova'nın özel rol ve sorumluluğunun olduğunun ve bunun diğer bir güç ve/veya uluslararası örgüt tarafından doldurulamayacağını dış dünyaya bildirilmesi,
- ABD, Batı Avrupa ve Asya ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi,

1990'lı yılların ortalarında Kozyrev, Amerika taraftarı olarak bilinmekle, ülkesinde milliyetçiler tarafından Rusya'nın milli çıkarlarını koruyamamakla eleştirilmeye başlanmıştır. Ülkedeki komünist ve milliyetçi gibi muhafazakar gruplar, Batı'nın hala öncelikli düşman olduğunu savunmuşlar ve Batı yanlısı kesimi anti-Rus, kendini kandıran ve Rusya'nın ulusal güvenliğine ciddi tehditler oluşturanlar olarak tanımlamışlardır. Kozyrev'e duyulan tepkinin artması, zenginliğin ve refahın oligarklar lehine dağılımı ve NATO'nun 1993'te konsept

¹³ Elnur İsmayılov, “21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, C.1, S.1, s.93.

¹⁴ A. Sait SÖNMEZ, “Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.27,s.2. http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/27/277-290.pdf (Erişim:9.9.2015)

değişikliğine giderek doğuya doğru genişleme kararı Kozyrev'in Batı yanlısı görüşlerini işlevsiz hale getirmiştir.

Soğuk savaş sonrasında NATO'nun genişlenmesiyle ve Bosna savaşında Sırpıları savunamamakla Rus milliyetçileri tarafından eleştirilen Kozyrev, 1996 yılında istifaya zorlanarak yerine Evgeny Primakov gelmiştir.¹⁵

Kozyrev'in yerine gelen Primakov, Kozirev Doktrini'ni tam anlamıyla terk ederek 1996'da yeni bir doktrin yayınlamıştır.

Doktrin'e göre Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası ilişkiler sisteminde farklı kutupların ortaya çıkışı sonucunda giderek çok kutuplu hale geliyordu. Böylesine çok kutuplu dünyada ilişkiler işbirliği ve etkileşime dayanmalıydı. Bu nitelikteki ilişkiler uluslararası politikada lider bir güç ve onu takip eden diğer ülkeler grubuna nazaran Rusya'nın çıkarları için daha iyiydi. "Çok kutuplu dünyaya geçişi geliştirme amacına bağlı olan Rusya önde gelen Batılı güçlerle pragmatik ve istikrarlı ilişkiler sürdürürken tüm yeni kutuplarla da ilişkilerini geliştirmeliydi.

Primakov, NATO genişlemesinin Rusya için yeni bir jeopolitik durum yaratacağını ifade etmiş, Rusya'nın Asya'da, Batı'nın doğu ve güneydoğuya doğru genişlemesini dengeleyecek askeri ve ittifaklar geliştirme yolunda yoğun çaba harcayacağını belirtmiştir.¹⁶

Primakov, Rusya, Çin ve Hindistan'dan oluşacak bir "stratejik üçgen" kavramını gündeme getirmiştir.¹⁷ Bununla birlikte Yakın Çevre Rus dış politikası açısından "yaşam alanı" ilan edilmiştir. Rusya'nın uluslararası sorunlarda daha fazla inisiyatif alması ve bölgesel güç dengesi oluşturulacak ve ittifaklara gidilmesi gerekliliği de belirtilmiştir.

Rusya'nın yakın çevresinde bulunan Rus azınlıklar ile Rus diasporasının durumu ve onlarla ilişkiler oldukça önemlidir. Rusya ilk yıllarda ekonomik ve siyasal anlamda yeteri derecede güçlü olmaması nedeniyle "Yakın Çevre" politikasında söz konusu bölgede yaşayan ve söz konusu coğrafyanın "yumuşak karnı" olan etnik Rusları ve bölgenin ortak dili olan Rusçayı kullanmıştır.

Primakov Doktrini ABD'nin küresel üstünlüğünü azaltmak ve bu bağlamda çok kutuplu uluslararası sistemi öngören stratejik bir planlama olmuştur. Nitekim, teoride ortaya konulan bu doktrin, uygulamada da kendini göstermiş

¹⁵ Elnur ISMAYILOV, a.g.m., s. 93.

¹⁶ A.N. HEKİMOĞLU, **Rusyanın Dış Politikası – ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya**, Vadi Yayınları, Ankara, 1.Basım, 2007, s.71.

¹⁷ A.N. HEKİMOĞLU, a.g.e., s. 273.

ve 1997'de bir araya gelen Rusya ve Çin, Nisan 1997'de uluslararası alandaki tek kutupluluğa ve ABD hegemonyasına karşı "Çok Kutuplu Uluslararası Düzen için Bildiri" yi imzalamışlardır.¹⁸

2000-2008 Arası Dönem: Toparlanma, Dışarıda Nüfuz

Bu dönem, 2000'de Vladimir Putin'in Rusya'da iktidara geldiği dönemdir. Bu dönemde ilan edilen ve Avrasyacılık akımı, Rus milliyetçiliği ve imparatorluk stratejisinin bir ürünü olan Putin Doktrini; bağımsız birer devlet olan eski Sovyet cumhuriyetleri topraklarında yaşayan ve belirli bölgelerde nüfusun çoğunluğunu oluşturan Rus kökenlilerin ya da yine belli bölgelerde yaşayan ve içerisinde yaşadıkları devlet ile etno-kültürel, tarihsel ya da siyasal anlamda sorun yaşayan halkların kullanılarak, Rusya'nın aleyhine hareket eden ve Batı ile yakınlaşan devletlerin toprak bütünlüğünün tehdit edilmesi ve böylece o devletlerin Rusya lehine hareket eder hale getirilmelerinin sağlanmasıdır. Putin, bu amaçlara ulaşmak için, ilk etapta enerji sektörünü merkezileştirmeye başlamıştır. Enerji sektörünün Rusya'nın uluslararası etkisinin temeli haline gelmesi petrol ve doğal gazın Rus dış politikasında bir araç olarak kullanımını da beraberinde getirmiştir.

Askeri alanda önemli stratejik reformlar başlamış ve yeni Rus Askeri Doktrini kabul edilmiştir. Yeni askeri doktrinde temel güvenlik tehditleri olarak Kuzey Kafkasya'daki ayrılıkçı hareketler, NATO'nun Doğu genişlemesi ve bu ittifakın yeni askeri konsepti belirlenmiştir.

Bu dönemde, dış politikada yeni öncelikler kendine yer edinmeye başlamıştır. Bu çerçevede 10 Ocak 2000'de yeni dış politika konsepti Putin tarafından onaylanmıştır. 2000'deki konsept 1996 yılında kabul edilen Primakov Doktrininin daha kesinleşmiş bir biçimi gibi görünmektedir.

Yeni konseptte temel öncelikler aşağıdaki şekilde formüle edilmiştir:¹⁹

- Çok kutuplu bir uluslararası ilişkilere yapılan vurgu: modern uluslararası sistemin çeşitliliğinin yansıtılması ve çıkarların dikkate alınması
- BM'nin ve Güvenlik Konseyi'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünün artırılması

¹⁸ Merve Suna ÖZEL, "Ayı ve Ejderhanın Dostluğu", <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2012/06/13/6639/ayi-ve-ejderhanin-dostlugu> (Erişim: 13.9.2015)

¹⁹ Mehmet Seyfettin EROL, "Rusya'nın Yeni Dış Politika Konsepti: Yakın Çevre Üzerinden Dünyadaki Konumunu ve Otoritesini Güçlendirmeye Dayalı Strateji", 2.29, 2013, <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=800&cid=1798&bolge=9> (Erişim: 1.9.2015)

- Rusya'nın ekonomik gelişiminin teşvik edilmesi ve bunun dış politika hedefleri ile orantılı olarak gerçekleştirilmesi
- Rus şirketlerinin çıkarlarının devlet tarafından korunması ve küreselleşmenin Rusya'nın katılımı olmadan gerçekleşmesinin mümkün olmayacağına yapılan kuvvetli vurgu.

2000 yılında yayımlanan dış politika konseptinde “tek taraflı adımların uluslararası istikrarsızlığa neden olabileceği ve bu bağlamda karar alma mekanizmalarında çok kutupluluğun önemi” özellikle vurgulanmıştır. Yakın Çevre'ye yönelik bölgesel güvenliği ve istikrarı önceleyerek BDT ülkeleri arasındaki askeri, güvenlik, diplomatik işbirliğinin teşvik edileceğinden ve özellikle ekonomik entegrasyon konusunda karşılıklı yarara dayalı somut adımlar atılacağından bahsedilmiştir.

Nitekim, Putin'in Devlet Başkanlığına seçilmesinden itibaren somutlaşan Rusya'nın Yakın Çevre ülkelerine yönelik stratejisi iki aşamalı şekilde gelişmiştir:

- Ekonomik Aşama: Avrasya Ekonomik Birliği (Rusya, Kazakistan, Belarus, Kırgızistan, Tacikistan), Tek Ekonomik Saha (Rusya, Kazakistan, Belarus) ve Gümrük Birliği (Rusya, Kazakistan, Belarus, Kırgızistan)
- Güvenlik alanında entegrasyonu içeren aşama - Kollektif Güvenlik Örgütü (Rusya, Kazakistan, Belarus, Ermenistan, Kırgızistan, Tacikistan)

2008-2012 Dönemi: Modernizasyon

Mart 2008'de Dmitri Medvedev'in Devlet Başkanı seçilmesiyle Medvedev Rus dış politikasına yeni bir soluk getirmiş, adeta Putin'in eksik bıraktığı stratejik noktaları tamamlamıştır. Başkanlığı döneminde Rusya küreselleşme sürecine eklenmiş ve Batı ile teknolojik işbirliği yapılmıştır. Medvedev'in Batı ile yapıcı işbirliğine girmesi onun Atlantikçi bir dünya görüşü temsil ettiği anlamına gelmemektedir. Bu süreç Avrasyacı - Atlantikçi tartışmalarından ziyade, Rusya'nın ekonomik dönüşümünü ve kapitalizmi tam anlamıyla uygulamasını içeren bir yapıya işaretler.

2009 yılında kabul edilen “2020 yılına kadar Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Stratejisi” belgesinde yer alan temel hususlar yeni askeri doktrinde de yer almıştır. NATO'nun genişleme stratejisi Rusya açısından temel güvenlik tehdidi olarak ortaya konmuştur.

Temel güvenlik meselesi olarak “NATO’nun Rusya sınırlarındaki uluslararası hukuk normlarını hiçe sayan askeri fonksiyonları, faaliyetleri ve genişleme stratejisi” görülmüştür. Bu konuya bağlantılı olarak açık bir şekilde dile getirilmese de “ABD’nin Doğu Avrupa ülkelerine füze kalkanı yerleştirme çabalarının küresel istikrara, nükleer güç dengesine ve uzayın militarize edilmesine yol açacağı kaygısı” vurgulanmıştır.

Yeni askeri doktrinde Rusya “nükleer çatışmayı önlemeyi kendisinin temel görevi” olarak değerlendirmektedir. Diğer önemli husus ise Rusya veya müttefiklerine karşı saldırgan tutumları bertaraf etmek ve çıkarlarını korumak bağlamında BM Güvenlik Konseyi’nin rolüne ve kolektif güvenlik kavramına atıfta bulunulmasıdır. Bununla birlikte²⁰;

- BDT istikametinde “insani müdahale” kavramı çerçevesinde bölgesel ve uluslararası güvenliğin sağlanması,
- Kollektif Güvenlik Örgütü bağlamında Yakın Çevre ’de ortak savunma politikasının güçlendirilmesi,
- BM Güvenlik Konseyi’nin ve diğer uluslararası örgütlerin rolüne atfedilen önem,
- Şanghay İşbirliği Örgütü kapsamında ortak tehditlere karşı mücadele çabalarının birleştirilmesi,
- Beyaz Rusya başta olmak üzere çevre ülkeleri ile askeri birlikteliğin sağlanması,
- Uluslararası terörizmin Rusya’nın yaşamsal çıkarlarının bulunduğu bölgelerdeki varlığı ve bu süreç bağlamında uluslararası işbirliğinin sağlanması sorunsalı,

gibi konular da bu doktrinde yer almıştır

2010 Askeri Doktrini’nde öne çıkan kavramlara bakıldığında, Rusya’nın Batı’nın kullandığı kavramsal çerçeveyi kendi lehine oluşturduğunu gözlemlemek mümkündür. Özellikle insani müdahale kavramının Rus jeopolitik aracı olarak görülmesi ve Gürcistan müdahalesinin bu çerçevede değerlendirilmesi dikkat çekicidir. 2014’de Kırım’ın ilhakı sürecinde de “insani müdahale” kavramı Rus jeopolitik adımları açısından yönlendirici olmuştur.

²⁰ Pınar ÖZDEN CANKARA, Yavuz CANKARA, “Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2007, Sayı: 15, s.s. 193-212.

2012'den Günümüze Kadar Olan Dönem

Bu dönem, Putin'in ikinci dönemidir. Dış politikada daha çok rekabet odaklı ve artan sertlik içeren bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 2012'de kabul edilen dış politika doktrini ile, Rusya'nın dünyada olup biten olaylara paralel olarak yeni bir dış politika bakışının zaruret haline geldiğinin ve bu alandaki tüm eylemlerinin şu aşağıdaki hedeflere yönelik olduğunun altı çizilmiştir:

- Ülkenin güvenliğini, toprak bütünlüğü ile bağımsızlığını korumak;
- Rusya'nın çalkantısız gelişimi için çevresinin istikrarlı bir yapıda mevcudiyetinin sağlanması;
- Dünyada olup biten sorunların çözümünde BM'nin merkezi rolünü desteklemek;
- Rusya'nın yakın çevresiyle (post Sovyet alanı) dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi ve ülkenin güvenliğine olumsuz yansıtacak olası her türlü çatışma ve savaşlarının bölgede yer almasının önlenmesi;
- Uluslararası örgüt ve diğer dış devletlerle ulusal dış politika öncelikleri göz önünde bulunduran çok taraflı bir siyaset esasına göre ilişkileri geliştirmek;
- Rusya'nın dünyadaki ticari-ekonomik çıkarları ile bu alana yönelik güvenliğinin sağlanması;
- Dış ülkelerde yaşayan Rus vatandaşlarının her türlü hak ve hukuklarının korunması;
- Dünyada Rus dilinin gelişimine, Rus halkının kültürel alanda elde ettikleri başarıların tanıtımına ön ayak olmak ve dış ülkedeki Rus vatandaşlarının konsolide olarak hareket etmesini sağlamak;
- Dünya kültür ve dininin işbirliği içinde ortak hareket etmesi için aracı rolünü sürdürmektir.

Görüldüğü üzere bu dönemde uygulanan dış politikanın ana unsurları olarak;

- Çok kutupluluk/ Özellikle BM merkezli sistem,
- Artan Batı karşıtlığı,
- Avrasya entegrasyonu,

- Uluslararası politikada artan etkinlik/ Dış Ruslar meselesi,
- Pragmatizm

karşımıza çıkmaktadır.

III. KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ KRİZ ALANLARI VE RUSYA’NIN DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI

Soğuk Savaş’tan mağlup çıkan ve çöken bir imparatorluğun yarattığı ağır bir travma yaşayan yeni Rus devletinin ilk başkanı Yeltsin, Kremlin yılları boyunca NATO’ya “katılma” ya da “savaş açma” arasındaki gri alanda gidip gelmiştir.²¹ 90’lı yılların sonuna gelindiğinde NATO’nun Kosova’ya müdahalesi, Rus-Çeçen savaşlarında Batı’nın tavrı ve Rusya’da Atlantikçi eğilimlerin yerini Avrasyacı eğilimlere bırakmasıyla Rusya ile ABD arasındaki “romantik” dönem kapanmaya başlamış, iki ülke arasındaki, dostluk, müttefiklik ve hatta stratejik ortaklık söylemleri yerini sertleşen jeopolitik rekabete ve karşılıklı meydan okumaya bırakmıştır. 11 Eylül 2001 olayları ise ilişkileri farklı bir boyuta getirmiş, Putin’in yardım elini, ABD’ye uzatmasıyla ilişkilerde bir yumuşama dönemi başlamış ve Rusya, ABD’nin Afganistan’daki terörle mücadele girişimine destek vermiştir.

Her ne kadar yumuşama dönemi yaşansa da ABD önderliğinde tek kutuplu dünya düzenini savunan ve “Yeni Amerikan Yüzyılı” projesini destekleyen Bush yönetimi, artık dağılma psikolojisinden kurtulan, ekonomisi yükselişe geçen ve çok kutupluluğu savunan Putin’li Rusya’yı karşısında bulmuştur.

ABD’nin Irak’ı işgal etmesi, NATO ve AB’nin Orta ve Doğu Avrupa’ya genişleyerek sınırlarını Rusya’nın yanbaşına kadar gelmesi, Ukrayna ve Gürcistan’a üyelik vaadeinde bulunmaları, üç eski Sovyet ülkesinde rejim değişikliğine yol açan renkli devrimler dalgası, Avrupa’ya yerleştirilmesi planlanan füze kalkını projesi ve son olarak da 2008’de Kosova’nın bağımsızlığının tanınması ikili ilişkilerdeki gerilimi yükseltmiştir.²²

AB ve ABD, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte bölgede oluşan boşluğu doldurmaya çalışırken Rusya’nın toparlanma sürecinde olmasından dolayı her-

²¹ Ümit ÇELİK, “Rusya-ABD İlişkileri I: Berlin Duvarının Yıkılışından Kosova Savaşına (1989-2000), İrfan Kaya ÜLGER (ed.) **Putin’in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 484.

²² Ümit ÇELİK, “Rusya-ABD İlişkileri II: 11 Eylül’den Rus-Gürcü Savaşı’na (2000-2009), İrfan Kaya ÜLGER (ed.) **Putin’in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 504-517.

hangi bir sert müdahaleyle karşılaşmamıştır. Ancak, 2000'lerden itibaren güçlenen Rusya, özellikle 2008'de Gürcistan'da yaşanan olaylara gösterdiği tepki ile "yakın çevre" olarak kabul ettiği alanlarda Batı dünyasının faaliyetlerine daha fazla kayıtsız kalamayacağını göstermiştir.

Gürcistan krizi, 8 Ağustos 2008'de Sydney Olimpiyat oyunlarının açılış gününde Gürcistan askeri birliklerinin ayrılıkçı bölge olan Güney Osetya'ya müdahalesi ile başlamıştır. Gürcistan'ın bu adımı Rusya'nın jeopolitik güç gösterimine zemin hazırlamıştır. Rusya verdiği askeri cevapla Güney Osetya'dan taraf olmuş, Rus ordusu Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e kadar ilerlemiştir. Saa-kaşvili yönetiminin yanlış hesapları Gürcistan'a hem siyasi - stratejik, hem de ekonomik zarar vermiş ve ülkenin toprak bütünlüğü bozulmuştur. Ayrılıkçı bölgeler - Abhazya ve Güney Osetya - bağımsızlıklarını ilan etmiş ve 26 Ağustos 2008'de Rusya tarafından tanınmışlardır.

Rusya, Batı ile doğrudan çatışmaya girmeden ve bir Rusya karşıtı koalisyonun gelişmesine olanak vermeden NATO ve AB'nin kendi yakın çevresinde olmasından rahatsızlık duyduğunu çok net bir şekilde ifade etmiştir.

Gürcistan krizine rağmen, Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde beklenen "derin fikir ayrılıkları" ortaya çıkmamıştır. Hatta, Obama-Medvedev döneminde ilişkilerin bir yumuşama sürecine girdiğini de söyleyebiliriz. 2008'de Obama iktidarının başlamasıyla birlikte ABD, önceliğini Doğu Avrupa'dan Uzak Asya'ya, Pasifikler, Orta Doğu ve kendi iç ekonomik sorunlarına vermiş, bu kapsamda, Rusya ile daha ılımlı bir dış politika izlemeye başlamıştır.²³ Nitekim, 8 Nisan 2010'da Rusya ve ABD Prag'da Stratejik Silahların İndirimi Antlaşmasının (START) süresinin uzatılması hakkında anlaşmışlardır.²⁴ 1991'de imzalanan START- I Antlaşması ve 1993'de imzalanan START-II anlaşmaları ile Rusya ve ABD, ilk defa nükleer başlıklarının sayısını azaltma konusunda anlaşmışlardır. Prag Antlaşması ile taraflar "nükleer silahsızlanma ile nükleer silahların yayılmasını önleme arasında bir bağ oluşturmuşlardır.

Sovyetlerin dağılmasından sonra ABD ile olan ilişkilerden farklı olarak Rusya- AB ilişkileri daha yumuşak bir düzeyde seyretmiştir. Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku içerisinde yer alan AB ve Doğu Bloku içerisinde yer alan Rusya birbirine rakip iki aktör iken 90'lı yıllarla birlikte ikili ilişkiler de ivme kazanmıştır. Öncelikli olarak bu dönemde Avrupa'nın Soğuk Savaş dönemindeki deneyimleri Rusya ile bir bağ oluşturma açısından başarılı olmuştur. AB-

²³ Sertif DEMİR, "Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı", Hasret ÇOMAK (ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 178.

²⁴ "ABD ile Rusya START anlaşmasını imzaladı", 8 Nisan 2010 <http://www.cnnturk.com/2010/dunya/04/08/abd.ile.rusya.start.anlasmagini.imzaladi/571286.0/> Erişim: 16 Eylül 2015.

Rusya ekonomik ilişkilerinin yüksek oranda büyüme göstermesi aynı zamanda AB ve Avrupa ülkelerinin enerji konusunda Rusya'ya neredeyse tamamen bağımlı hale gelmesini de beraberinde getirmiştir. 2000'li yıllardan önce Avrupa ve AB Rus gelişimi için bir model olarak görülmüş²⁵ 2008'e kadar da Rus dış politikası daha çok Avrupa merkezli olmuştur. 2008 yılı ise ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

AB, 2008 Ağustos Savaşı sonrası arabuluculuk görevi üstlenmiş; özellikle enerji bağımlılığının yarattığı olgu ile Rusya'ya karşı ciddi bir yaptırım olmamıştır. AB, 2008 Ağustos Savaşı ve 2009'da yaşanan Rusya-Ukrayna doğal gaz krizinden sonra bölgeye yönelik 2009 yılında Prag'da Doğu Ortaklığı programını kabul etmiştir. Bu girişim Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'yı kapsamaktadır.²⁶ Bu programla birlikte hem Avrupa Birliği'nin hem de Karadeniz Bölgesi'ndeki ortaklarının güvenliğine ve refahına katkıda bulunmakta ve demokratik ve piyasa yönelimli reformları desteklemekte ve ayrıca, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, azınlıkların korunması, piyasa ekonomisinin hakim kılınması hedeflenmiş²⁷; ancak bu ülkelere tam üyelik öngörülmemiştir. Bu doğrultuda 30 Mart 2012'de AB ve Ukrayna arasındaki anlaşma Brüksel ve Kiev tarafınca paraf edilmiş ve vize muafiyeti görüşmeleri yapılmıştır.

Dört yıl aradan sonra 4 Mart 2012'de yeniden Devlet Başkanlığı'na seçilen Putin, 2008 sonrası oluşan ekonomik düzende uluslararası sistemi çok kutuplu esaslarla inşa etmeye çalışmıştır. Rusya'nın uzun süreden beridir çok kutuplu sisteme ilişkin hevesi, beyanları ve çabaları, Mayıs 2012'de hazırlıkları başlanılan ve 18 Şubat 2013'te Putin tarafından imzalanan "Rusya Federasyonu Dış Politikasının Uygulanması İçin Gerekli Önlemler" isimli dış politika belgesinde kendine yer bulmuştur. Belgede, uluslararası sistemin çok kutuplu bir sisteme doğru yöneldiği belirtilmiştir. Yeni dış politika belgesinde iki ana husus vardır. İlki, BDT coğrafyasında entegrasyon sürecinin hızlandırılması, bir diğeri ise BRICS, G-20, G-8, ŞİÖ gibi bölgesel ve küresel platformlarla çok yönlü diplomasiyi kapsamaktadır. 2012 dış politika belgesiyle Avrasya Birliği projesi Rus dış politikasının temel stratejik önceliği haline gelmiştir.²⁸

²⁵ David SARKISYAN, a.g.m., s.46.

²⁶ http://eeas.europa.eu/eastern/about/index_en.htm (Erişim: 17.9.2015)

²⁷ Haydar EFE, "Avrupa Birliği'nin Karadeniz Bölgesi Politikası", **Karadeniz-Blacksea**, 2012, S.16, s.60.

²⁸ Nazım CAFERSOY, "Rusya'nın Yeni Dış Politika Doktrini: Küresel Öncelikler", **EkoAvrasya**, 23 Şubat 2013, <http://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=108&lang=TR> (Erişim: 18.9.2015)

Avrasya Birliği projesi, 2000 yılında Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan tarafından kurulan Ermenistan, Moldova ve Ukrayna'nın gözlemci statüsünde olduğu Avrasya Ekonomik Topluluğu'na dayanmaktadır. Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun amacı, üye devletler arasında serbest ticaret bölgesinin kurulması, ortak bir gümrük tarifesinin yapılandırılması ve tarife dışı düzenlemeler için ortak bir sistemin kurulmasıdır.²⁹ 2008 Rus-Gürcü Savaşı'ndan sonra Batı'nın bölgedeki faaliyetlerine karşılık olarak Rusya yeni bir jeopolitik adım atmış ve 2010 yılında Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan'ın katıldığı Avrasya Gümrük Birliği kurulmuştur. Bu ülkeler arasındaki gümrük duvarı kalkmış böylece üye devletlerin oluşturduğu pazarın dış güçlerin müdahalelerine engel olunması amaçlanmıştır. Avrasya Birliği düşüncesi kapsamında bütünleşme sürecinde önemli yapıtaşı olan Gümrük Birliği'nin oluşturulmasından sonra ikinci önemli adım olan Ortak Ekonomik Alan oluşturulması da 1 Ocak 2012'de nihai karara bağlanmıştır. Ortak Ekonomik Alan, ekonomi politikalarının koordinasyonu, mal, sermaye ve işgücünün serbestçe dolaşımını öngören ortak ekonomik alan oluşturma projesi Avrasya Ekonomik Topluluğu bünyesinde üç ülkenin derinleşmiş işbirliğine gidişi anlamına gelmektedir.³⁰ Avrasya Birliği'nin son aşaması olan Avrasya Ekonomik Birliği, Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında 29 Mayıs 2014'te imzalanan antlaşmayla gerçekleşmiştir.

Avrasya Birliği'nin anlamlı hale gelmesi Rus jeopolitiği açısından çok önemli ülke olan Ukrayna'nın bu süreçte dahil edilmesiyle mümkündür. Ukrayna, nüfusu ve coğrafi konumuyla Gümrük Birliği ve geniş manada Avrasya Birliği'nin gelecek hedefleri açısından kilit ülke konumundadır. Ukrayna ise, Avrasya Birliği'ne tam entegrasyonu değil gözlemci üyeliği veya "yarım üyelik" statüsünü ileri sürmüştür. Bu statü 3+1 şeklinde de formüle edilmektedir. Ancak, 2013'te Ukrayna'da başlayan kriz ve Mart 2014'te Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi bölgesel ve küresel dengeleri değiştirebilecek bir nitelik kazanmıştır. Putin'in 18 Mart 2014'te Kırım'ın Rusya'ya bağlandığını kabul eden belgeye imza atarken yaptığı konuşma hem bölgesel hem de küresel ölçekte önemli mesajlar iletirken bununla birlikte Rusya'nın takip edeceği politikalar hakkında da ipucu vermektedir.³¹

²⁹ Çağla Gül YESEVİ, "Avrasya Ekonomik Topluluğu, Enerji Politikası ve Ukrayna Krizi", Hasret ÇOMAK (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014,s.480.

³⁰ Osman ERGÜL, "Rus Dış Politikasında Bölgeselleşme ve Rusya'nın Entegrasyon Stratejisi: Avrasya Ekonomik Topluluğu", **International Conference on Eurasian Economies 2012 Bildirileri**, <http://avekon.org/papers/560.pdf> (Erişim: 18.9.2015)

³¹ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>

Putin konuşmasında, tarihte hep Rusya'nın bir parçası olan Kırım'ın Rusya'dan ayrılmasının büyük bir yanlış olduğunu vurgulamış ve Kırım'ın Rusya'ya dönüşünün haklılığını, uluslararası hukuka uygunluğunu ve meşruiyetini Batı'nın geçmişte benzer durumlarda aldığı tutumlara yollama yaparak savunmuştur. Batı'yı Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Rusya'ya art niyetli davranmakla, çifte standart uygulamakla ve yalan söylemekle suçlamış ve NATO genişlemesinin Gürcistan ve Ukrayna'yı da içine alacak biçimde sürdürülmesi istenmesinin Rusya'nın kırmızı çizgisinin ihlali anlamına geldiğine değinmiştir.³² Rusya'ya göre Batı artık güvenilir bir ortak değildir. Yakın Çevre doktrini kapsamında etkinliğini eyleme döken Rusya, sadece etnik Rusların değil aynı zamanda Rusça Konuşanların haklarını korumayı da dış politikasının merkezine yerleştirmiştir. Rusya'nın bölünmüş bir ülke olmasına da vurgu yapan Putin, Rus dünyasının, yani tarihsel Rusya'nın birliğini yeniden kurma arzularını da dile getirmiştir.³³

2014 yılı, Rusya'nın Batı ülkeleriyle olan ilişkileri açısından, 21. yüzyılın en zorlu yıllarından biri olmuştur. Ukrayna'daki krizden Moskova'yı sorumlu tutan ABD ve Avrupa Birliği, Rusya'ya karşı yaptırımları devreye almıştır. Mart – Nisan 2014 dönemlerinde ABD, Kanada ve AB üyesi ülkeler Rus siyasi elitleri ve bürokratları hakkında vize kısıtlaması, hesapların dondurulması ve Rusya'nın G-8 üyeliğinden çıkarılması gibi “sembolik” diyebileceğimiz bazı yaptırımları devreye sokmuştur.³⁴ Amsterdam'dan kalkan ve Malezya Havayollarına ait yolcu uçağının Ukrayna üzerindeyken düşürülmesi, yaptırımlar konusunda biraz gönülsüz davranan AB üyesi ülkeler, kamuoyu baskısıyla Rusya'nın finans, enerji ve savunma sektörlerini içeren ekonomik yaptırımlarla yaptırımların da sınırlarını genişletmiştir. Rusya'ya yönelik yaptırımlar konusunda Batı bloğu içinde ortak bir irade oluşmamıştır. Hatta bu konuda bir “bloktan” bahsetmek bile olası değildir. Fransa, Almanya, İtalya gibi Avrupa ülkeleri enerji alanındaki işbirliğinin devamından yana tavır almaktadırlar. Diğer taraftan askeri savunma alanında da işbirliğinin sürmesi olasıdır. Bu bağlamda Rusya ve Fransa arasında 2011'de imzalanan 1,2 milyar dolarlık anlaşma önemlidir.

Moskova, yaptırımlara karşı ekonomisini koruma kararı almıştır. Kendisine yaptırım uygulayan devletlerden gıda ve tarım ürünü alımını bir yıl süreyle

³² Ali TUYGAN, “Ukrayna Krizi – 3: Kırım'ın Kaybı ve Sonrası...”, <http://diplomatikyorum.com/2014/03/20/ukrayna-krizi-3-kirimin-kaybi-ve-sonrasi/> (Erişim: 18.9.2015)

³³ Vladimir SOCOR, “Putin's Crimea Speech: A Manifesto of Greater-Russia Irredentism”, **Eurasia Daily Monitor**, 25 March 2014, Vol. 1, No.56, http://www.jamestown.org/single/?tx_tnews%5Btt_news%5D=42144&no_cache=1#.VnkM9PmLTIU (Erişim:18.9.2015)

³⁴ http://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu_sanctions/index_en.htm (Erişim:15.9.2015)

durduran Rusya, Gıda pazarındaki boşluğu doldurmak için yörüngesini yerli üretime ve Türkiye'nin içinde olduğu Avrasya, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine doğru çevirdi. 2014 yılında Türkiye'den Rusya'ya süt ürünleri ve beyaz et ihracatı başladı. Net bir veri olmamaklar birlikte; Avrupa Birliği'nin, yaptırımlar nedeniyle 40 milyar Euro kaybettiği belirtilmektedir.

Yaptırımlar ve kriz seviyelerine kadar düşen petrol fiyatları nedeniyle, Rusya ekonomisi yıl sonuna doğru zorlu bir süreçle yüz yüze gelmiş; Rusya'nın para birimi ruble, birkaç ay içinde yüzde elli oranında değer kaybetmiştir.³⁵ Nitekim, verilere göre Rus ekonomisi 2014 yılında %3 oranında bir düşüş yaşamıştır.³⁶

İlerleyen dönemde, NATO da Rusya ile olan tüm askeri ve sivil işbirliğini dondurmıştır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ise, Rusya'nın meclisteki oy kullanma hakkını, 2014 yılı sonuna kadar elinden almıştır. Bununla birlikte, Mart 2014'te Avrupa Komisyonu, Günay Akım doğalgaz boru hattı projesi kapsamında Rusya ile yürütülen görüşmeleri de dondurmıştır.³⁷ Kırım'ın Rusya'ya bağlanması gerekçesiyle alınan kararı protesto eden Rusya heyeti, meclisin bahar oturumunda yer almamıştır.

Batılı devletlerin Rusya'ya uyguladığı siyasi baskı, bunlarla sınırlı kalmamış, Avrupa Birliği, Rusya ile yürütülen vizesiz seyahat görüşmelerini dondurmıştır.

Bu gelişmeler olurken, NATO üyesi 28 ülkenin liderleri, Eylül ayında Galler'de yapılan zirvede toplandı. NATO liderleri Ukrayna'nın yanında oldukları mesajı verirken, Rusya'ya da geri adım atma uyarısı gönderdi. Galler zirvesinde NATO, Doğu Avrupa'daki askeri varlığını güçlendirme kararı aldı. Rusya bu hamleyi, "NATO, Ukrayna krizini bahane ederek Rusya kapılarına dayanmaya çalışıyor" şeklinde yorumlamıştır.

2014 sonuna doğru, Ukrayna'dan Rusya-Batı ilişkilerindeki gerilimi artıracak bir adım geldi. Ukrayna parlamentosu Verhovna Rada, ülkenin askeri ittifaklar dışında kalmasını öngören "tarafsızlık statüsünü" iptal etmiştir. Rusya'yla NATO ülkeleri arasında, bir zamanlar "tampon devlet" olarak duran Ukrayna, böylece, NATO'ya üye olabilir duruma gelmiştir.

³⁵ "Rus Rublesi Değer Kaybetti", **Akşam Gazetesi**, 24 Ağustos 2015, <http://www.aksam.com.tr/finans/rus-rublesi-deger-kaybetti/haber-435771> (Erişim:15.9.2015)

³⁶ "Kırım'ın İlhakından Sonraki Yaptırımlar İşe Yaradı mı?", **NATO Dergisi**, <http://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/TR/index.htm> (Erişim:15.9.2015)

³⁷ Hasret ÇOMAK, et.all., a.g.m., s.152.

Bu gelişmenin hemen arkasından Rusya, askeri doktrinini yenilenmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından imzalanan yeni askeri doktrinde, NATO'nun Doğu Avrupa'da genişlemesi, Rusya'ya yönelik en büyük dış tehdit olarak gösterilmiştir.

Rusya, Batı ile yaşadığı bu gerilimin etkilerini azaltmak, siyasi izolasyona maruz kalmamak için kendi çok kutupluluk söylemlerini de dikkate alarak dış politikadaki ağırlığını Asya-Pasifik ve Orta Asya'ya kaydırmıştır.

Rus dış politikasının önemli stratejik ayağını çok kutuplu uluslararası sistemin inşa edilmesi ve bu bağlamda dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin ve Asya-Pasifik bölgesi ile ilişkiler oluşturmaktadır. Yeni konseptte Asya - Pasifik bölgesinden “dünya ekonomisinin ve politik ağırlığın yeni merkezi” ve “dinamik olarak gelişen jeopolitik alan” şeklinde bahsedilmektedir.

Bu çerçevede Rusya, Asya-Pasifik bölgesinde işbirliği ve güvenlik konularında liderlerin stratejik diyalogları için temel alan olan Doğu Asya Zirve mekanizmasına önem vermektedir. Bu bağlamda bölgesel formatlar vasıtasıyla - “Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği” forumu, “Rusya - ASEAN diyalogu, güvenlik konusunda ASEAN bölgesel forumu, “Asya-Avrupa” forumu, “Asya'da İşbirliği, Etkileşim ve Güven Artırıcı Önlemler” (CICA) toplantılarını, Asya'da işbirliği konusunda diyalog” - işbirliği ve diyaloglar desteklenmektedir.

Asya-Pasifik bölgesinde Rusya'nın jeostratejik ve jeoekonomik konumunun güçlenmesi önemli stratejik açılım olarak değerlendirilmektedir. Rusya'nın, Asya-Pasifik bölgesinde gelişen entegrasyon süreçlerine aktif olarak katılmasının ana nedenleri Asya- Pasifik bölgesinde kolektif işbirliği, şeffaf ve eşit haklı güvenlik mimarisini inşasına atfedilen önem ve bu sürecin Uzak Doğu ve Sibiry ekonomilerinin gelişimine sağlayacağı fırsat ve imkanları bağlamında görülmektedir. Rus Uzak Doğu'su ve Sibiry'nin sosyoekonomik gelişimi açısından Asya - Pasifik bölgesindeki ekonomik dinamizm ve cazibe yeni fırsatları beraberinde getirmektedir.

Zengin enerji kaynaklarına sahip Rusya'nın ekonomik dev Çin ile ilişkilerinin geliştirilmesi kaçınılmazdır. 21 Mayıs 2014'de Çin'i ziyaret eden Putin uzun süren müzakerelerin ardından doğal gaz anlaşmasını Çinli mevkidaşı Şi Jinping'le imzalamıştır. 30 yıllık anlaşma 38 milyar metre küp Rus doğalgazını Çin'e ulaştırmayı hedeflemektedir. Pekin yönetimi ayrıca, yaptırımlar ve petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle zor günler geçiren Rusya'ya, ekonomik açıdan yardım edebileceğini duyurdu. Rusya, Çin dışında; Güney Kore, Hindistan, Vietnam ve diğer Asya ülkeleriyle de yıl boyunca aktif bir diyalog yürütmüştür.

Ukrayna sorunu bağlamında Batı ile sorunlar yaşayan Rusya, alternatif pazar arayışlarını değerlendirmeye başlamıştır. Bu bakımdan Rusya - Çin doğal gaz anlaşması stratejik ve jeopolitik çıkarımları olan bir anlaşmadır.

Rusya, Batı'nın yalnızlaştırma politikasına sadece Asya-Pasifik ile ilişkilerini geliştirerek cevap vermeye çalışmamaktadır; aynı zamanda Latin Amerika'yı da dikkate alan adımlar atmaktadır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Temmuz 2014'te Latin Amerika turuna çıkarak Küba, Nikaragua, Arjantin ve Brezilya'yı ziyaret etti. Latin Amerika turu sırasında, bir dizi hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır. En ses getiren anlaşmalardan bazıları, Rusya'nın Arjantin'le imzaladığı nükleer enerji anlaşmaları olmuştur.

Rusya, Brezilya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan oluşan gelişen ekonomiler grubu BRICS, küresel finans sisteminde daha etkin rol oynama kararı aldı. Temmuz 2014'te yapılan zirvede; 100 milyar dolar sermayeli yeni bir kalkınma bankası kurulması kararlaştırıldı. BRICS Uluslararası Para Fonu'na alternatif olarak da, bir döviz rezervi fonunun kurulmasına karar verildi.

BRICS zirvesi sonrasında açıklanan ortak bildiri uluslararası politikada öne çıkan konulara da değinildi: İran'ın barışçıl nükleer enerji kullanma hakkına vurgu yapıldı; Suriye'de devam eden çatışmaların son bulması yönünde çağrı yapıldı; İsrail yönetiminin Filistin topraklarında yeni yerleşim yerleri kurması da kınandı.

Orta Doğu'daki tek askeri üssünün Suriye'nin Tartus limanında bulunması bu ülkeyi Rus jeopolitiği açısından kilit konuma taşımaktadır. Rusya, Libya'da kaybettiğini ve kandırıldığını düşünerek Suriye'de pozisyon kaybetmemek için tüm dış politika enstrümanlarını kullanmaktadır. Akdeniz ve Orta Doğu'daki tek üssünü kaybetmemek için Esad rejimini destekleyen Rusya, BM Güvenlik Konseyi'ni ve Çin ile var olan "fikir birliğini" politik araç haline getirmiştir.

SONUÇ

Amerika'nın Rusya ile büyük çaplı bir ticareti bulunmamakta, fakat Avrupa ülkeleri için bu durumdan söz edemeyiz. Rusya, Avrupa'dan temin edemediği ürünler için başka pazarlardan rahatlıkla ürün temin edebilir. Yani başında bulunan ve enerji ihtiyacı her geçen gün büyüyen Çin, bu bağlamda Rusya için kolayca alternatif olacak niteliktedir. Ukrayna Krizi sadece Rusya'nın Batı'yla olan ilişkilerini değiştirmemiş aynı zamanda Moskova ve Pekin'i daha yoğun bir işbirliğine de götürmüştür. Moskova şuanda yaptırımların olumsuz etkisini minimize etmek için kendi ekonomisini Asya'ya eklemeye çalışmaktadır. Çin için ise, Ukrayna krizi, Rusya'nın doğalgaz kaynaklarına ulaşımı, alt yapı

projelerinde bulunması ve Çin teknolojisi için yeni bir Pazar yaratma konularında eşsiz bir fırsat yakalamıştır. Çin ve Rusya ilişkilerine baktığımızda, ilişkilerin daha da güçlendiğini ve Rusya'nın Pekin'le olan bağımlılığının giderek arttığını söyleyebiliriz. Rusya için Çin, AB'nin yerini tutamaz; ancak Putin'in oluşturduğu sistemin devamlılığının sağlanması konusunda bir nefes olacaktır. Çin için, ABD ve ortaklarına karşı konulabilmesi için Putin rejimine şanda ihtiyaç duyulmaktadır. Çin'in dışında Hindistan, Türkiye, Orta Asya ve BRICS ülkeleri de Rusya ile işbirliği yapmaya hazır ülkeler konumunda. Son bir ayda imzalanan anlaşmalar da bu ortaklıkları doğrulamaktadır. Fakat enerji konusunda (özellikle de doğalgaz), Avrupa'nın en azından kısa ve orta vadede eli kolu Rusya'ya bağlı durumdadır. Petrol fiyatları ne kadar düşerse düşsün, Rusya bir şekilde bu durumdan kurtulabilir. AB'nin enerji güvenliği noktasında Rusya'ya olan bağımlılığı ise Rusya için her an oyunun lehine dönebileceği ihtimalini gösteriyor.

KAYNAKÇA

- BASSIN, Mark, "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space", **Slavic Review**, Spring 1991, Vol. 50, No. 1, pp. 1-17.
- BASSIN, Mark, "'Klasik' ve 'Yeni' Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık", Özgür TÜFEKÇİ (çev.), **Bilge Strateji**, Bahar 2011, C.2, S.4, s.117- 135.
- CAFERSOY, Nazım, "Rusya'nın Yeni Dış Politika Doktrini: Küresel Öncelikler", **EkoAvrasya**, 23 Şubat 2013, <http://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=108&lang=TR> (Erişim: 18.9.2015)
- ÖZDEN CANKARA, Pınar, CANKARA, Yavuz, "Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2007, Sayı: 15, s.s. 193-212
- ÇAŞIN, Mesut Hakkı, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.
- ÇELİK, Ümit, "Rusya-ABD İlişkileri I: Berlin Duvarının Yıkılışından Kosova Savaşına (1989-2000)", İrfan Kaya ÜLGER (ed.) **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.451-490.
- ÇELİK, Ümit, "Rusya-ABD İlişkileri II: 11 Eylül'den Rus-Gürcü Savaşı'na (2000-2009)", İrfan Kaya ÜLGER (ed.) **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.491-529.
- ÇOMAK, Hasret, et. all., "Karadeniz'de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye", Hasret ÇOMAK (ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.137-167..
- DEMİR, Sertif, "Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı", Hasret ÇOMAK (ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014,s.169-191.

- DUGİN, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Vügar IMANOV (çev.), Küre Yayınları, İstanbul, 8. Baskı, 2014.
- EFE, Haydar, “Avrupa Birliği’nin Karadeniz Bölgesi Politikası”, **Karadeniz-Blacksea**, 2012, S.16, s.49-62.
- ERGÜL, Osman, “Rus Dış Politikasında Bölgeselleşme ve Rusya’nın Entegrasyon Stratejisi: Avrasya Ekonomik Topluluğu”, **International Conference on Eurasian Economies 2012 Bildirileri**, <http://avekon.org/papers/560.pdf> (Erişim: 18.9.2015)
- ERMAĞAN, İsmail, “Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Ukrayna Çıkmazı”, İrfan Kaya ÜLGER (ed.) **Putin’in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.677-708.
- EROL, Mehmet Seyfettin, “Rusya’nın Yeni Dış Politika Konsepti: Yakın Çevre Üzerinden Dünyadaki Konumunu ve Otoritesini Güçlendirmeye Dayalı Strateji”, 2.29, 2013, <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=800&cid=1798&bolge=9> (Erişim: 1.9.2015)
- EROĞLU, Ebru, “Ağustos 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin Güney Kafkasya Politikası”, **Avrasya Etüdüleri**, 2010, C.38, S.2, s.99-127.
- GUINS, George C., “The Politics of 'Pan-Slavism'”, **The American Journal of Economics and Sociology**, January 1949, Vol. 8, No. 2, pp. 125-132.
- HEKİMOĞLU, A. N., **Rusyanın Dış Politikası – ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya**, Vadi Yayınları, Ankara, 1.Basım,2007.
- ISMAYILOV, Elnur, “21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri’nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, C.1, S.1, s.87-107.
- MARANTZ, Paul, “Neither Adversaries nor Partners: Russia and the West Search for a New Relationship”, **International Journal**, Autumn 1994, Vol. 49, No. 4, Russia's Foreign Policy, pp. 725-750
- ÖZEL, Merve Suna, “Ayı ve Ejderhanın Dostluğu”, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2012/06/13/6639/ayi-ve-ejderhanin-dostlugu> (Erişim: 13.9.2015)
- SARKISYAN, David, “Diplomacy-Power Ratio in European-Russia Relations”, **The Global Studies Journal**, 2015, C.8, S. 3, s.45-54.
- SOCOR, Vladimir, “Putin’s Crimea Speech: A Manifesto of Greater-Russia Irredentism”, **Eurasia Daily Monitor**, 25 March 2014, Vol. 1, No.56, http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=42144&no_cache=1#.VnkM9PmLTIU (Erişim:18.9.2015)
- SÖNMEZ, A.Sait, “Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu’nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.27, http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/27/277-290.pdf (Erişim: 9.9.2015)
- Tsyagankov, Andrei P. “If not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin’s Foreign Policy”, **Europe Asia Studies**, Kasım 2006, C.58, S. 7, s.1079-1099.

- TUYGAN, Ali, “Ukrayna Krizi – 3: Kırım’ın Kaybı ve Sonrası...”,
<http://diplomatiyorum.com/2014/03/20/ukrayna-krizi-3-kirimin-kaybi-ve-sonrasi/>
(Erişim: 18.9.2015)
- YESEVİ, Çağla Gül, “Avrasya Ekonomik Topluluğu, Enerji Politikası ve Ukrayna Krizi”,
Hasret ÇOMAK (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.479-501.
- “ABD ile Rusya START anlaşmasını imzaladı”, 8 Nisan 2010
<http://www.cnnturk.com/2010/dunya/04/08/abd.ile.rusya.start.anlasmasini.imzaladi/571286.0/> Erişim: 16 Eylül 2015.
- <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>
- http://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu_sanctions/index_en.htm (Erişim: 15.9.2015)
- “Rus Rublesi Değer Kaybetti”, Akşam Gazetesi, 24 Ağustos 2015,
<http://www.aksam.com.tr/finans/rus-rublesi-deger-kaybetti/haber-435771> (Erişim: 15.9.2015)
- Kırım’ın İlhakından Sonraki Yaptırımlar İşe Yaradı Mı?”, **NATO Dergisi**,
<http://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/TR/index.htm> (Erişim: 15.9.201)

SEMİNER SALONU-1

(1. GÜN-SAAT: 13: 30-15: 00)

Oturum Başkanı:

Dr. Samir JAFEROV

Religion-State: Features of Contemporary Religious Policy of Azerbaijan

Prof. Dr. Memmedtagi RZAYEV (Baku Slavic Uni.)

The Issues of Inter-Religious Tolerance In Modern World: Example Of Azerbaijan

Doç. Dr. Hacı RAUF (Baku Slavic Uni.)

The Main Reasons of Decision: Explaining Armenia's U-Turn From the Eastern Partnership

Yrd. Doç. Dr. Uğur Burç YILDIZ (İzmir Üniv.)

Multiculturalism and Ethnic Diversity: Historical Roots Of Contemporary

Mayya JAFARGULİYEVA (Baku Slavic Uni.)

Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışlarında Değişmeyen Bir Sorun: Dağlık Karabağ

Doç. Dr. Yıldız Deveci BOZKUŞ (Yıldırım Beyazıt Üniv.)

RELIGION-STATE: FEATURES OF CONTEMPORARY RELIGIOUS POLICY OF AZERBAIJAN

Prof. Dr. Memmedtagi RZAYEV

(Baku Slavic Uni.)

Abstract

Freedom of religion or belief is one of the cornerstones of stable, democratic, productive societies in which the rule of law is respected value. Azerbaijan is a secular country, in article 48 of its Constitution ensures the liberty of worship to everyone. According to paragraphs 1-3 of Article 18 of the Constitution the religion acts separately from the government, each religion is equal before the law and the propaganda of religions, abating human personality and contradicting to the principles of humanism is prohibited. The law of the Republic of Azerbaijan (1992) "On freedom of faith" ensures the right of any human being to determine and express his view on religion and to execute this right. The peculiarities of the historical development of Azerbaijan, its geographical position and the national composition of the population created favorable conditions for the spread of different religions in the country. Such religions as heathenism, Zoroastrism, Judaism, Christianity, Islam and others managed to spread over the country in different periods of time.

There are several confessions in Azerbaijan. Approximately 95% of the population of Azerbaijan is Muslim. Among the Muslim majority, religious observance varies and Muslim identity tends to be based more on culture and ethnicity rather than religion. Other traditional religions or beliefs that are followed by many in the country are the Russian Orthodox Church. The State Committee for the Work with Religious Associations of Azerbaijan makes a great contribution to the protection and preservation of the traditions of tolerance. Everyone has a right to choose any faith, to adopt any religion or to not practice any religion, to express one's view on the religion and to spread it.

Key Words: Azerbaijan, Policy, Religion, State

THE ISSUES OF INTER-RELIGIOUS TOLERANCE IN MODERN WORLD: EXAMPLE OF AZERBAIJAN

Doç. Dr. Hacı RAUF

(Baku Slavic Uni.)

Abstract

The main goal of this research is the issues of inter-religious tolerance and the practicing of this definition in Azerbaijan. As you may know, Azerbaijan is the one of most successfully developing country in Caucasian region, in the post-Soviet space, and positive example of regional stability. We are a multi-ethnic, multi-confessional country, and there are no conflicts based on religious factor in Azerbaijan Republic. Azerbaijan succeeded in preserving peace and understanding with different confessions and share this experience of international and inter-ethnic tolerance. Inter-religious tolerance is the principle of social co-existence in our Republic. Azerbaijan is a secular republic where the state is entirely separated from religion. Religious diversity is the national wealth of our country. The religious conscience in Azerbaijan are regulated and protected based on the legislation The Azerbaijani Constitution outlawed any type of political, racial, ethnic, national, cultural, religious persecution in Article 109, and in 1992, a specific amendment of “Freedom of Faith and Religion” was passed to reinforce the concept of religious tolerance. Today, Azerbaijan is home to many religious groups. Located between Asia and Europe, Azerbaijan is a unique place to keep the Eastern and Western values alive, peacefully host the members of the world's various religions and harmonically embrace the values and traditions of different cultures. Azerbaijan hosted a number of international events aimed at promoting the dialogue among civilizations and enhancing understanding among different religions, faiths and cultures.

Key Words: Azerbaijan, Tolerance, Religion, Pluralism

THE MAIN REASONS OF DECISION: EXPLAINING ARMENIA'S U-TURN FROM THE EASTERN PARTNERSHIP

*Yrd. Doç. Dr. Uğur Burç YILDIZ**

(İzmir Univ.)

Abstract

Although Armenia and the European Union had been negotiating on the Association Agreement under the framework of the Eastern Partnership for the last three and a half years, on September 3, 2013, after the meeting between Armenian President Serzh Sargsyan and Russian President Vladimir Putin in Moscow, it was announced at Kremlin's web site that President Sargsyan renounced to initial the Association Agreement with the European Union. It was also announced that President Sargsyan decided for Armenia to join the Customs Union and then the Eurasian Union. This article investigates the main reasons behind Armenia's President Sargsyan's this sudden, surprising decision. Main reasons appear to be Armenia's security and economic concerns, which have made the country highly dependent on Russia, and the EU's inability to help Armenia overcome its geopolitical and socioeconomic challenges.

Key Words: Armenia, Russia, the European Union, the Eastern Partnership, the Eurasian Union.

KARARIN TEMEL NEDENLERİ: ERMENİSTAN'IN DOĞU ORTAKLIĞI'NDAN "U" DÖNÜŞÜNÜN AÇIKLANMASI

Özet

Ermenistan ve Avrupa Birliği, Doğu Ortaklığı kapsamında Ortaklık Anlaşması müzakerelerini üç buçuk yıldır sürdürmelerine rağmen, 3 Ekim 2013 tarihinde Ermenistan Devlet Başkanı Serzh Sargsyan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında Moskova'da yapılan görüşmeden sonra Kremlin'in web sayfasında Sargsyan'ın Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşması'nı parafe etmekten vazgeçtiği açıklanmıştır. Ayrıca, Sargsyan'ın, Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne ve sonra Avrasya Birliği'ne katılmasına karar verdiği ifade edilmiştir. Bu çalışmada, Sargsyan'ın bu ani ve sürpriz kararının nedenleri araştırılmaktadır. Bu kararın temel nedenleri, Ermenistan'ı Rusya'ya aşırı derecede bağımlı

* Assistant Prof., İzmir University, Department of International Relations. E-mail: burc.yildiz@izmir.edu.tr

kılan güvenlik ve ekonomik endişeleri ve Avrupa Birliği'nin jeopolitik ve jeoekonomik sorunlarını gidermede Ermenistan'a yardımcı olmaması olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermenistan, Rusya, Avrupa Birliği, Doğu Ortaklığı, Avrasya Birliği.

Introduction

In 2009, the European Union (EU) launched the Eastern Partnership (EaP) as a new regional policy targeting Ukraine, Moldova, Belarus, Azerbaijan, Georgia, and Armenia. The general aims of the EaP were determined as strengthening democracy and good governance, ensuring energy security, supporting economic and social reforms, and reducing social inequalities. Most significantly, the EU suggested that these countries would benefit in the longer term from Association Agreements (AAs), including the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA), and the abolition of Schengen visas, in exchange for integrating themselves within the EaP framework. Russia has been seriously concerned about the EaP since its introduction, fearing that countries in its near abroad may fall into the EU's sphere of influence if they deepen their integration with the EU. In order to prevent this, Russia first proposed the idea of a Eurasian Union (officially the Eurasian Economic Union) in 2011, expecting the participation of these countries, and before threatening them with political and economic sanctions if they signed AAs with the EU.¹ Russia implemented this strategy very successfully in the case of Armenia, derailing the country's attempt to integrate with the EU through the EaP.

After three and a half years of negotiations between Armenia and the EU towards an AA, it was finally announced that an agreement would be initialled at the EaP's Vilnius Summit in November 2013. However, after meeting Russian President Vladimir Putin in Moscow on September 3, 2013, Armenian President Serzh Sargsyan shocked European diplomats by stating that his country had decided to join the Russian-led Customs Union (CU) and then the Eura-

¹ On May 29, 2014, the leaders of Russia, Belarus and Kazakhstan signed an agreement on the establishment of the Eurasian Union, to become operational on January 1, 2015, after ratification in the parliaments of the three countries. "Russia Forms Eurasian Economic Union with Former Soviet Republics", **The Wall Street Journal**, May 29, 2014, <http://online.wsj.com/articles/former-soviet-states-form-new-trade-bloc-1401355769> (Accessed on: August 5, 2014).

sian Union.² This article explores the main reasons behind President Sargsyan's U-turn. One factor in his historical decision, with its major implications for Armenia's future, was the country's security and economic concerns, which forced to Armenia to be very dependent on Russia. The other main factor was the EU's inability to help Armenia overcome its geopolitical and geoeconomic challenges.³

This article begins by explaining the EaP and analysing Russia's fears about it, before considering the Eurasian Union as a response to this regional policy of the EU. The second section focuses on Russia's political and military support for Armenia in the Nagorno-Karabakh (NK) conflict, which is Armenia's most important security concern. The third section analyses Armenia's economic dependency on Russia, while the fourth section looks at the EU's passivity in presenting solutions to Armenia's geopolitical and geoeconomic problems. The article concludes by providing a general evaluation and President Putin's rewards to Armenia in return for integrating with Russia.

The EaP and Russia's Response

The European Economic Area, the Northern Dimension, the European Neighbourhood Policy (ENP), the Central Asia Strategy, the Arctic Policy, the Union for the Mediterranean, the Black Sea Synergy, the EaP and the Middle East Peace Process (not created by the EU) are the regional policies of the EU.⁴ The EU introduced these policies for three general pragmatic reasons regarding its political, economic and security concerns. Firstly, the EU considers that it can increase its political influence over periphery countries through the economic benefits offered under the framework of its various regional policies. Secondly, as Karen Smith discusses, the EU aims to expand economic cooperation with periphery countries in order to extend trade and investment opportunities for EU

² "EU Stunned by Armenia U-Turn", **The Wall Street Journal**, September 4, 2013, <http://blogs.wsj.com/brussels/2013/09/04/eu-stunned-by-armenia-u-turn/> (Accessed on: August 6, 2014).

³ These reasons were first emphasized, though very briefly, by Michael Emerson and Hrant Kostanyan. See, Michael Emerson and Hrant Kostanyan, "Putin's Grand Design to Destroy the EU's Eastern Partnership and Replace with a Disastrous Neighbourhood Policy of His Own", Centre for European Policy Studies, Comment, September 17, 2013, pp. 1-2, <http://eap-csf.eu/assets/files/Articles/ME%20&%20HK%20EU%20and%20the%20Eastern%20Partnership.pdf> (Accessed on: August 2, 2014).

⁴ European External Action Service, "Foreign Affairs", http://eeas.europa.eu/policies/index_en.htm (Accessed on: September 28, 2015).

economic actors.⁵ Thirdly, the EU believes that deepening interdependence between the Union and periphery countries through political, economic and cultural cooperation included in its regional policies will contribute to reducing the key threats of the post-Cold War period in its geographical environment.⁶ As previously specified in the European Security Strategy of 2003, these threats include international terrorism, proliferation of weapons of mass destruction and organised crime, such as cross-border trafficking in drugs, weapons or people, especially women.⁷

Launched in 2009 at the Prague Summit, the EaP targets three countries in Eastern Europe (Ukraine, Belarus, and Moldova), and three South Caucasus countries (Georgia, Azerbaijan, and Armenia). Introduced to complement and strengthen the Eastern dimension of the ENP, the EaP aims to accelerate political association and further economic integration between the EU and these countries.⁸ Beyond these liberal aims, however, it is also commonly argued that the EU, by creating the EaP, wants to bring former Soviet Bloc countries under its political influence and decrease its energy dependency on Russia by diversifying its energy supplies.⁹ In order to achieve its aims, the EaP framework includes bilateral and multilateral tracks.

To improve stability and prosperity, the bilateral track aims to create closer relations between the EU and each of the six countries,¹⁰ with the AAs being the EU's main instrument to foster cooperation and bring these countries

⁵ Karen A. Smith, **European Union Foreign Policy in a Changing World**, Cambridge and Malden: Polity Press, 2006, p. 70.

⁶ Uğur Burç Yıldız, "The Union for the Mediterranean: Why Did It Fail and How Should It Be Effective", **Review of International Law & Politics**, Vol.8, No.32, 2012, p. 120.

⁷ Council of the European Union, "A Secure Europe in a Better World- European Security Strategy", Brussels, December 12, 2003, pp. 3-5. <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (Accessed on: August 3, 2014).

⁸ Council of the European Union, "Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit", Brussels, 8435/9, May 7, 2009, p. 6, http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/eastern_partnership/documents/prague_summit_declaration_en.pdf (Accessed on: August 3, 2014).

⁹ Fabio Indeo, "Eastern Partnership vs Eurasian Union: Geopolitical, Energy and Economic Implications", NATO International School of Azerbaijan, Policy Brief, 2014, p. 2, http://www.nisa.az/wp-content/uploads/2014/01/Fabio-Indeo_Eastern-Partnership-vs-Eurasian-Union-geopolitical-energy-and-economic-implications.pdf (Accessed on: August 8, 2014).

¹⁰ European Commission, "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council- Eastern Partnership", Brussels, COM (2008) 823 Final, December 3, 2008, p. 3, http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/eastern_partnership/documents/eastrn_partnership_communication_from_the_commission_to_the_european_parliament_and_the_council_en.pdf (Accessed on: August 8, 2014).

closer to the Union's norms and standards. AAs contain four general parts: Common Foreign and Security Policy; Justice and Home Affairs; DCFTA, which is conditioned to be a member of the World Trade Organization (WTO); and several cooperation areas, including environment, education, science, and transport.¹¹ The bilateral track also encompasses the abolition of Schengen visas in the long term for citizens of these countries travelling to the EU. As a first step towards achieving this, the EU is to negotiate visa facilitations with each country, while the second step involves the two sides signing visa facilitation agreements accompanied by readmission agreements. The final step would be abolition of Schengen visas on completion of the visa dialogue.¹²

The EaP's multilateral track was created to promote cooperation between the EU and EaP countries through institutions. The EaP Summit, which meets at the heads of states and governments level in every two years, is the EaP's most important decision-making institution. The six-monthly Foreign Ministers Meetings are charged with revising progress within the EaP. Thematic platforms also meet twice a year, composed of high level representatives from the European Commission, EU members, and EaP countries. There are four thematic platforms: Democracy, Good Governance and Stability; Economic Integration and Convergence with EU Policies; Energy Security; Contacts between People. These platforms were established to share information and experience on their respective policy areas. The EaP also has a parliamentary body, Euronest, that meets once a year to exert democratic control over the implementation of the EaP. Euronest consists of 60 representatives from the European Parliament and 60 representatives of the EaP countries. Finally, the EaP's multilateral framework includes the Civil Society Forum, created to promote the development of civil society organisations in EaP countries, facilitate their contacts with the authorities, and increase cooperation between these organisations and the EU.¹³

The EaP has seriously concerned Russia since its introduction in 2009 because of the fear that these former Soviet countries would fall under the EU's sphere of influence, both economically and politically, if they deepen their relations with the EU through the EaP. Russia's first reaction to the EaP came after the EU's announcement that Belarus would be included in the new initiative. In March 2009, Russian Foreign Minister Sergei Lavrov angrily declared at the

¹¹ Rikard Jozwiak, "Explainer: What Exactly is an EU Association Agreement", Radio Free Europe/ Radio Liberty. November 20, 2013, <http://www.rferl.org/content/eu-association-agreement-explained/25174247.html> (Accessed on: August 15, 2014).

¹² European Commission, p. 6.

¹³ Council of the European Union, "Joint Declaration of the Prague..", pp. 8-10.

Brussels forum, a high-level symposium, “We are accused of having spheres of influence. But what is the Eastern Partnership, if not an attempt to extend the EU’s sphere of influence, including to Belarus.”¹⁴ Further disagreements became apparent at the Khabarovsk EU-Russia Summit on May 22, 2009, where Russian President Dmitri Medvedev warned the EU: “Frankly speaking, what embarrasses me is the fact that some states view this partnership as a partnership against Russia ... We do not want the Eastern Partnership to turn into a partnership against Russia.”¹⁵ Russia’s plan to counteract the EaP was revealed two years later by then presidential candidate Vladimir Putin. He aimed to create an alternative integration model with more appropriate and accessible conditions and participation for the former Soviet countries except the Baltic ones.¹⁶ This was the Eurasian Union.

Putin first presented his Eurasian Union project on October 3, 2011, in an article in *Izvestia*, a widely-read Russian daily newspaper. After explaining the benefits of the Eurasian Union, Putin emphasized that membership would be open to all interested former Soviet republics,¹⁷ thought excluding of course Lithuania, Latvia and Estonia as they were already EU members. It has been claimed that Putin intended the Eurasian Union project to prevent former Soviet countries integrating with the EU under the framework of the EaP. Instead, he hoped that their participation in the planned Eurasian Union would allow Russia to maintain its political and economic influence over them. Other reasons identified as lying behind the project were Russia’s desire to control natural resources and infrastructure projects in the former Soviet countries, promoting transportation routes for both commodities and finished goods through Russian territory, and curbing China’s growing influence over former Soviet states in Central Asia.¹⁸

¹⁴ “EU Expanding its ‘Sphere of Influence’ Russia Says”, **EU Observer**, March 21, 2009, <http://euobserver.com/foreign/27827> (Accessed on: August 13, 2014).

¹⁵ “At EU- Russia Summit, Signs of Strategic Division, not Strategic Partnership”, **Radio Free Europe/Radio Liberty**, May 22, 2009, http://www.rferl.org/content/At_EURussia_Summit_Signs_Of_Strategic_Division_Not_Strategic_Partnership/1737474.html (Accessed on: August 14, 2014).

¹⁶ Laurynas Kasčiūnas and Dovilė Šukytė, “Creation of the Eurasian Union and its Implications for the European Neighbourhood Policy”, **Lithuanian Foreign Policy Review**, Vol. 29, 2013, p. 66.

¹⁷ Vladimir Putin, “A New Integration Project for Eurasia: The Future in Making”, **Izvestia**, October 3, 2011, <http://www.russianmission.eu/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-new-integration-project-eurasia-future-making-izvestia-3-> (Accessed on: August 23, 2014).

¹⁸ Ariel Cohen, “Russia’s Eurasian Union Could Endanger the Neighbourhood and U.S. Interest”, The Heritage Foundation, Backgrounder, June 14, 2013, pp. 6-9,

The Eurasian Union idea was in fact first proposed by Nursultan Nazarbayev, President of Kazakhstan, in 1994. However, the former Soviet countries showed no interest in this idea, neither when it was first proposed nor in the following years, because they wanted to maximize their economic independence in the initial period of political independence from Russia. Therefore, they followed centrifugal policies. However, in the first decade of the 2000s, due to the negative effects of domestic and international trends on their economic and social development, they began to replace centrifugal policies with centripetal ones. This allowed them to restore and strengthen their bilateral and multilateral ties in political relations and international and regional security.¹⁹ Similarly, strengthening regional cooperation was one of Putin's key foreign policies in his first term in office (2000-2008). With this aim in mind, he started to reorganise existing regional organisations, such as the Eurasian Economic Community, the Collective Security Treaty Organisation (CSTO), and the Shanghai Cooperation Organisation. The problem was that these reorganised regional organisations remained cooperative rather integrative.²⁰ The CU, launched on January 1, 2010, between Russia, Belarus and Kazakhstan, was different, however, as it established deeper integration through common import taxation, common external tariffs, and harmonisation of product quality and other standards.

The member countries of the CU were satisfied with the results of their first two years of cooperation. Their mutual trade turnover jumped by over 35 percent and, with the simplification of border procedures, goods transportation times were significantly reduced. This encouraged them to move further towards economic integration. This led to the Declaration on Eurasian Economic Integration, adopted on November 18, 2011, which created the Common Economic Space (CES), including not only free movement of goods but also free movement of services, capital and labour. In order to ensure effective management of the CES, the CU Commission was replaced by the Eurasian Economic

<http://www.heritage.org/research/reports/2013/06/russias-urasian-union-could-endanger-the-neighborhood-and-us-interests> (Accessed on: August 21, 2014); Hannes Adomeit, "Putin's 'Eurasian Union': Russia's Integration Project and Policies on Post-Soviet Space", Center for International and European Studies of Kadir Has University, Neighbourhood Policy Paper, No. 4, 2012, p. 3, [http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/black_sea_04\(1\).pdf](http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/black_sea_04(1).pdf) (Accessed on: August 21, 2014).

¹⁹ Gennady Chufirin, "A Difficult Road to Eurasian Economic Integration", Center for Security Studies, **Russian Analytical Digest**, No. 112, April 20, 2012, p. 7, <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/RAD-112-5-8.pdf> (Accessed on: August 20, 2014).

²⁰ Katharina Hoffmann, "Eurasian Union- A New Game for an Old Integration Idea", Center for Security Studies, **Russian Analytical Digest**, No. 112, April 20, 2012, p. 2.

Commission (EEC), a supranational body, on July 1, 1992. The EEC's missions cover coordination of member countries' macroeconomic policies, establishment of unified trade regimes with other countries, regulation of natural monopolies' activities, and development of unified policies to support industrial and agricultural production. Apart from the decision to create the CES, the most important part of the Declaration was the three countries' commitment to complete all necessary preparations for the creation of the Eurasian Union. By January 1, 2015, this was planned to include coordination of member countries' fiscal policies and a single currency.²¹

Since Putin's presentation of the Eurasian Union, a struggle has emerged between the EU and Russia over expanding their spheres of influence. The consequence of this struggle for Armenia, like other EaP countries, at least not for Belarus, was that it caught in the middle on decide whether to deepen their integration with the EU or Russia. Although Armenia had been negotiating to sign AA for the last three and a half years and it was due to initial the AA, including the DCFTA, at the EaP summit in Vilnius in November 2013, after President Sargsyan's meeting with President Putin on September 3, 2013, it was announced on the Kremlin's web site that "The Presidents reaffirmed the focus of the Russian Federation and the Republic of Armenia on the further development of economic integration in the Eurasian territory... In this context, Mr. Sargsyan said Armenia had decided to join the Customs Union and take necessary practical steps to subsequently participate in the formation of the Eurasian Union."²² Sargsyan also described this decision as "a rational decision... based on Armenia's national interests."²³ Sargsyan's U-turn shocked EU policy makers because Armenia would not be able to sign the AA if it joined the CU or the Eurasian Union. However, this U-turn is readily explicable in terms of Armenia's security and economic concerns, which have made the country highly dependent on Russia, as well as the EU's inability to help Armenia for overcoming the country's geopolitical and geoeconomic problems. These reasons are explained in detail in the following sections.

Armenia's Security Concerns

Armenia's most important security concern is the long-lasting NK conflict with Azerbaijan. NK not only symbolises Armenian independence and

²¹ Chufirin, pp. 5-6.

²² "Armenia to Join Russia Trade Bloc, Surprises EU", **EU Observer**, September 3, 2013, <http://euobserver.com/foreign/121304> (Accessed on: August 20, 2014).

²³ The Wall Street Journal, "EU Stunned..."

supposed rebellious spirit but is also vital for the country's defence because Armenia views NK as a buffer zone that protects the country's extremely vulnerable Siunik region.²⁴ Due to this vital security importance, the NK issue has always been the most important factor shaping Armenia's foreign policy. Thus, by virtue of Russian military and political support to Armenia in the NK conflict, the foreign policy makers, political elites, and the majority of Armenians see Russia as the country's most important strategic ally. Russian support in the NK conflict has, however, made Armenia extremely dependent on Russia. Therefore, it can be asserted that President Sargsyan's fear that Russia could cut off its support from Armenia on the NK conflict, which was manifested in the nearly 1 billion dollars worth of heavy weapons sold by Russia to Azerbaijan since July 2013 as a caution to Yerevan, played a very determining role in his decision on September 3, 2013.

The NK conflict between Armenia and Azerbaijan dates back to the early 19th century, when there was continuous struggle over the region between Armenians and Azeris. In 1923, as a result of Soviet President Joseph Stalin's policy of establishing good relations with the Muslim world, in particular with Turkey, the mostly (94%) Armenian-populated NK was put under the control of Soviet Azerbaijan. Until the collapse of the Soviet Union in the early 1990s, Armenians had sent several petitions to Moscow, demanding the handover of the NK to Armenia. Armenians' demands, however, were rejected by Moscow in order not to cause similar precedents in other parts of the Soviet Union. In the final years of the Soviet Union, President Mikhail Gorbachev's *perestroika* and *glasnost* policies promoted independence movements throughout the Soviet Union, including in Armenia and NK. In February 1988, Soviet Karabakh adopted a resolution for unification with Armenia, followed by a second resolution for independence, although these were immediately rejected by Moscow. After Armenia and Azerbaijan gained their independence as a result of the Soviet Union's collapse, a full-fledged war broke out between them in 1992. Dur-

²⁴ Alla Mirzoyan, **Armenia, the Regional Powers and the West**, New York: Palgrave Macmillan, 2010, p. 15. Armen Aivazian emphasises Siunik region's strategic importance for Armenia: 'The borders of Soviet Armenia, drawn in 1920-23, precluded any possibility of Armenia to be geopolitically viable state in the event of any future repetition of the collapse of the Russian Empire. Siunik represents a case of extreme strategic vulnerability. This region is totally lacking in any strategic depth. Its territory extends for some 50 km between Nakhichevan and Azerbaijan, in the two narrowest parts of Meghri and Jermuk, it shrinks to only about 40 km. The threat to Siunik becomes clear when we consider the ferocity of combined Azerbaijani-Turkish attempts to conquer Siunik by force in 1918-21 with the aim of providing a direct territorial link from Turkey to Azerbaijan and from there to Turkophone Central Asia.' Cited in Ibid.

ing the war, while Russia sent military support to Armenia, Turkey did the same for Azerbaijan. In 1994, a Russian-led ceasefire was signed between the conflicting parties in Bishkek, which resulted in with victory for Armenia, which gained the right to control NK and the seven Azeri districts covering NK. Today, the Republic of Nagorno-Karabakh, which has a democratically elected government and a population of nearly 140.000, is an internationally unrecognized state.²⁵

Even though Armenia's main adversary in the NK conflict is Azerbaijan, it also fears that Turkey, which has very strong relations with Azerbaijan due to ethnic and linguistic commonalities, may support Azerbaijan over a possible armed conflict in the area. As evidence of their solidarity, the proclamation of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of modern Turkey in 1923, that "Azerbaijan's happiness is our happiness and its sorrow is our sorrow," and the description of Heydar Aliyev, the third president of Azerbaijan, as "two states, one nation," have been frequently quoted by the leaders of both countries.²⁶ In fact, under Turkish President Turgut Özal's policy of expanding Turkey's relations with all the former Soviet countries, Turkey wanted to improve its relations with Armenia in the early years of Armenian independence. However, the NK war prevented this because Turkey, accusing Russia of helping Armenia, militarily supported Azerbaijan and even on several occasions threatened to enter the war itself. Turkey's participation might have drawn NATO into the area, although Turkey eventually refrained from taking this risk.²⁷ As Yevgeny Ivanovich Shaposhnikov, the former Commander in Chief of the CIS (Commonwealth of Independent States) Armed Forces, put it, "If Turkey entered in militarily, the conflict could risk turning into World War III."²⁸ Instead, Turkey closed its border with Armenia in April 1993 in response to Armenian occupation of NK, and has continued to support Azerbaijan's military by selling military equipment, helping with modernisation and providing professional military training.²⁹ Since the NK war ended with Armenia's victory, Turkey has also

²⁵ Center for Security Studies, "Nagorno-Karabakh: Obstacles to a Negotiated Settlement", Zurich, No. 131, 2013, p. 2, <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CSS-Analysis-131-EN.pdf> (Accessed on: August 5, 2014).

²⁶ Tracey German, "The Nagorno- Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.32, No.2, 2012, pp. 221-222.

²⁷ Simon Payaslian, *The History of Armenia: From the Origins to the Present*, New York: Palgrave Macmillan, 2007, p. 209.

²⁸ Cited in Ibid.

²⁹ German, p. 222.

given powerful diplomatic support to Azeri claims over NK on every available international platform.³⁰

Armenia has always required the Russian support to protect itself against Azerbaijan and Turkey over NK issue. Russia has provided both military and political support to Armenia in order to maintain its interests in the South Caucasus region, seeing the NK conflict as its proxy war, a term rooted in the Cold War. It can be defined as the big powers' use of small states or paramilitary groups to establish or maintain influence in a country or region without directly involving themselves in the war. A good example of a proxy war during the Cold War years was the United States' (US) support for Afghan Mujahideen fighters against the Soviet Union. However, conflicts following the dissolution of the Soviet Union have been described differently, as ethnic or frozen conflicts, and separatist or irredentist disputes. Nevertheless, whether occurring in the Balkans, Central Asia, or the Caucasus, they can still also be understood within the concept of proxy war. For instance, Russia has exploited and provoked several conflicts in these areas by using various actors with the aim of attacking the interests of its rivals and exerting its control over its 'privileged sphere of influence'. NK is perhaps Russia's most obvious proxy war, which it sees as being low-cost and low-effort, while providing political and economic benefits. Thus, it has supported the maintenance of status quo in the NK conflict as the best option. With the help of the NK conflict, Russia has maintained its influence over the economies and major infrastructure projects of the South Caucasus, in particular in Armenia, and has, to a significant extent, managed to prevent the US or EU from gaining benefits from this region, which has many economically important energy resources and minerals.³¹ As Ruben Mehrabian correctly argues, Russia can only willingly support a settlement of the NK conflict, which would entail relinquishing Russia's protection of the status quo, if the settlement further enhanced its impact and role in the South Caucasus.³²

In order to assert its interests in the South Caucasus, Russia has placed a military base in the Armenian city of Gyumri, including nearly 5.000 military staff, tanks, helicopters, artillery pieces, Iskander-M tactical ballistic missiles, and MIG-29 aircrafts. It also has a small air base in Yerevan. Given oil-rich

³⁰ Svante E. Cornell, "Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance", **Middle Eastern Studies**, Vol.34, No.1, 1998, p. 51.

³¹ Alexander Petersen, "Nagorno- Karabakh: Russia's Proxy War in the Caucasus", **Fletcher Security Review**, December 20, 2013, <http://www.fletchersecurity.org/#!russias-proxy-war-in-caucasus/c1aiy> (Accessed on: August 25, 2014).

³² Tatev Harutyunyan, "Russia Itself has Provoked the Nagorno- Karabakh Conflict", **Unwmys**, November 14, 2013, <http://en.aravot.am/2013/11/14/162542/> (Accessed on: August 25, 2014).

Azerbaijan's increasing spending on military armaments, from an Armenian perspective, the presence of a large Russian military base in Gyumri provides a crucial security guarantee in the face of a possible war with Azerbaijan over NK, fearfully with Turkish participation on the side Azerbaijan.³³ Considering this security guarantee Armenia signed an agreement with Russia in August 2010 allowing Russian forces to remain at Gyumri until 2044.³⁴ On August 10, 2013, Azerbaijan's President Ilham Aliyev stated that "The war is not over... We should be ready at any moment to liberate our lands... We have mobilised all financial resources to strengthen our military... If the negotiations do not bring results, we will be compelled to solve the conflict by military means."³⁵ In October 2010, in response to Aliyev's declaration, the Russian commander of the Gyumri base, Colonel Andrey Ruzinsky, warned that, "If Azerbaijan decides to restore jurisdiction over Nagorno-Karabakh by force, the military base may join in the armed conflict in accordance with the Russian Federation's obligations within the framework of the Collective Security Treaty Organisation."³⁶ This was a very significant demonstration of the necessity of this base for Armenia. In addition to its military support via the base, Russia's cheap supply of modern weapons to Armenia, as well as the modernisation and training of Armenian forces by Russians, have been crucial factors in boosting the country's territorial defence.³⁷ Because, in contrary to Azerbaijan's continued spending to increase its military arsenal, Armenia, whose defence budget remains modest compared to Azerbaijan's, has primarily focused on the modernization of military equipment and professional training of its armed forces.³⁸

Aiming to maintain the status quo, Russia has prevented the settlement of the NK issue in favour of Azerbaijan through international organisations like the Organisation for Security and Co-operation's Minsk Group, created in 1992

³³ German, p. 218.

³⁴ "Armenia Extends Russia's Military Lease", **Financial Times**, August 18, 2010, <http://www.ft.com/cms/s/0/fe01cbf2-aae7-11df-9e6b-00144feabdc0.html#axzz36yWG0VXz> (Accessed on: August 27, 2014).

³⁵ Cited in Jorge Benitez, "Moscow Plays Both Sides on Nagorno-Karabakh", **Strategic Comments**, International Institute for Strategic Studies, Vol. 16, Comment 25, 2010, <http://www.iiss.org/en/publications/strategic%20comments/sections/2010-13ad/moscow-plays-both-sides-on-nagorno-karabakh-3da0> (Accessed on: August 20, 2014).

³⁶ "Russian Officer: We would Intervene in Karabakh against Azerbaijan", **Eurasianet**, November 1, 2013, <http://www.eurasianet.org/node/67712> (Accessed on: August 19, 2014).

³⁷ Mikhail Aghajanyan, "Russia and Armenia's Strategic Partnership Given New Impetus", **Strategic Culture Foundation**, December 5, 2013, <http://www.strategic-culture.org/news/2013/12/05/russia-and-armenia-strategic-partnership-given-new-impetus.html> (Accessed on: August 17, 2014).

³⁸ Center for Security Studies, pp. 2-3.

to find a peaceful and negotiated settlement of the NK conflict, the United Nations, and the Council of Europe. Of particular note is Russia's obstruction of settlement efforts under the framework of the Minsk Group, for which it holds the co-chairmanship together with France and the US. More destructively, according to many analysts, Russia was behind the organisation of terror attacks against Armenia's parliament in October 1999, which resulted in the deaths of Prime Minister Vazgen Sargsyan and the Speaker of Parliament Karen Demirchian, on the eve of the OSCE's İstanbul Summit, at which a peace agreement between Armenia and Azerbaijan was supposedly to have been concluded.³⁹

Armenia's Economic Concerns

It is possible to argue that, in addition to security concerns, President Sargsyan also took into account the country's economic dependency on Russia while abandoning the AA with the EU. It seems most likely that, while taking his decision, Sargsyan considered the importance for Armenia's economy of its large bilateral trade with Russia, significant Russian investment in its strategically important sectors, its reliance on natural gas supply from Russia, and the high remittances from Armenian workers in Russia for country's economy.

In 2013, Russia became the second trade partner of Armenia after the EU, accounting for 23.7 percent of Armenia's overall foreign trade turnover.⁴⁰ Beside its large share in Armenia's foreign trade, Russia accounted for more than 21.62 percent of all cumulative direct investments in Armenia in 2013, and nearly 1.300 Russian companies were active in the country. Russian investment in Armenia's strategically important sectors, such as nuclear and thermal energy, electricity networks, the gas transport system, railway transportation and communication, have improved the country's solidarity with Russia. Armenia's unsafe Metsamor Nuclear Power Plant, which provides 40 percent of the country's electricity requirements, is very important for the economy. Therefore, even though it was scheduled to shut down in 2016 because of international pressure, the Armenian government decided in 2012 to extend its operating

³⁹ Fariz Ismailzade, "The Geopolitics of the Nagorno-Karabakh Conflict", **Global Dialogue**, Vol. 7, No. 3- 4, 2005, <http://worlddialogue.org/content.php?id=354> (Accessed on: August 18, 2014).

⁴⁰ Armenian Development Agency, "Macroeconomic Indicators", 2013, <http://www.ada.am/eng/for-exporters/export-statistics/macro-economic-indicators/> (Accessed on: August 20, 2014).

life.⁴¹ In early October 2013, Sargsyan reached agreement with Rosatom, the Russian state nuclear agency, to modernize Metsamor so as to extend its service life for another 10 years until 2026.⁴² Hrazdan Power Plant is one of Armenia's two main thermal power plants. Its natural gas-based fifth power bloc is Armenia's most powerful and modern electricity generating unit. Inter RAO of Russia is the main builder and owner of Hrazdan.⁴³ Inter RAO is also the owner of the Electric Networks of Armenia (ENA), which has an exclusive licence to distribute electricity throughout Armenia. Armenia's railways are also run by Russian investors after the Armenian government put the modernization and operation of the country's railways out to tender, with the intention of awarding a concession to the winner of the tender in 2008. The tender was won by Russian Railways as the only bidder, after which a concession agreement was signed for 30 years with the option to extend a further 20 years after completion of the first 20 years of operation. Russians also have interests in the Armenian communication sector. For instance, Armenia Telephone Company (ArmenTel), which became the country's top fifth tax payer between January- September 2013,⁴⁴ has been owned since 2006 by VimpelCom, Russia's second largest mobile network operator.

Other economic factors making Armenia dependent on Russia are the country's highly required gas supply from Russia and remittances of the Armenian labour force from Russia. In the run-up to the Vilnius Summit of the EaP, President Putin threatened Armenia, which got 81 percent of its total natural gas imports from Russia in 2013, that he would raise natural gas prices by 60 percent if Armenia initialled the AA.⁴⁵ It seems likely that this threat also played a

⁴¹ Rosatom, "Armenia Extends Metsamor Operation", April 24, 2012, http://www.rosatom.ru/en/presscentre/nuclear_industry/2ddf28804aff022ab3defd50cfb612c (Accessed on: August 25, 2014).

⁴² "Russian Rosatom to Help Extend Life of Armenian Nuclear Power Plant until 2026", **Arka News Agency**, September 3, 2013, http://arka.am/en/news/economy/russian_rosatom_to_help_extend_life_of_armenian_nuclear_power_plant_until_2026/ (Accessed on: August 12, 2014).

⁴³ Vladimir Socor, "Armenia's Economic Dependence on Russia Insurmountable by the European Union", **Eurasia Daily Monitor**, Vol.10, No. 221:5, 2013, http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=41740&no_cache=1#.U8ZH Bfl_tKA (Accessed on: August 12, 2014).

⁴⁴ "Top Tax Payers in Armenia Named", **Armenia Now**, October 29, 2013, http://armenianow.com/economy/business/49565/armenia_top_taxpayers_state_revenues_committee (Accessed on: August 5, 2014).

⁴⁵ Luke Rodeheffer, "How Russia Pulled Armenia into the Customs Union", **Eurasia Review**, September 6, 2013, <http://www.eurasiareview.com/06092013-how-russia-pulled-armenia-into-the-customs-union-oped/> (Accessed on: August 6, 2014).

crucial role in President Sargsyan's decision as this could have increased prices of electricity, fuel and transportation in Armenia's domestic market.⁴⁶ President Sargsyan may also have been concerned about ArmRosGazprom's (ARG) investment in the country and its high levels of tax payments. ARG was established in 1997 as a joint Russian-Armenian company, with responsibility to organise and supply natural gas from Russia. When first created, Russia's Gazprom and Armenia's Energy Ministry had equal stakes in ARG at 45 percent. In the following years, however, Gazprom gradually increased its stake in the company to 80 percent by the time of the Vilnius Summit. Crucially, between January- September 2013, ARG became the Armenia's second highest tax payer.⁴⁷ Although reliable data is hard to find, it is commonly accepted that at least one half of Armenians live outside Armenia, with five million spread across various countries, particularly Russia, the US and France, leaving three million in the homeland.⁴⁸ These figures put Armenians as one of the major communities whose population living in the diaspora exceeds those living within national borders.⁴⁹ It is estimated that the number of Armenians currently living permanently or temporarily in Russia is nearly 2.000.000, with the majority living in Moscow (650.000) and St. Petersburg (300.000).⁵⁰ The Armenian economy has benefited significantly from labour remittances from Russia, which represent an important part of the country's gross domestic product (GDP). Thus, faced with President Putin's threat before the Vilnius Summit to introduce restrictive policies like visa requirements on Armenian immigrants, President Sargsyan proba-

⁴⁶ Armen Grigoryan, "Armenia Chooses Customs Union over EU Association Agreement", **Central Asia and Caucasus Analyst**, September 18, 2013, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12817-armenia-chooses-customs-union-over-eu-association-agreement.html> (Accessed on: August 7, 2014); Indeo, p. 8,

⁴⁷ "Top Tax Payers in Armenia Named", **Armenia Now**, October 29, 2013, http://armenianow.com/economy/business/49565/armenia_top_taxpayers_state_revenues_committee (Accessed on: August 5, 2014). In February 2014, Gazprom increased its stake to 100 percent with the signing of a Sales and Purchase Agreement between Russia and Armenia, and it was also decided that ArmRosGazprom will be renamed Gazprom Armenia. Gazprom, "Gazprom Increasing its Stake in ArmRosGazprom to 100 Percent". Press Release, January 16, 2014, <http://www.gazprom.com/press/news/2014/january/article182633/> (Accessed on: August 9, 2014).

⁴⁸ Susan P. Pattie, "Armenians in Diaspora", In **The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity**, eds. Edmund Herzig and Marina Kurkchian, Routledge: London and New York, 2005, p. 126.

⁴⁹ George A. Bournoutian, **Ermeni Tarihi: Ermeni Halkının Tarihine Kısa bir Bakış**, Çeviren: Ender Abadoğlu ve Ohannes Kılıçdağı, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2011, pp. 286-287.

⁵⁰ *Ibid*, p. 311.

bly considered how the return of migrants to the homeland could decrease GDP and increase unemployment.⁵¹

The EU's Inability to help Armenia Overcome its Geopolitical and Geoeconomic Challenges

Armenia has been unable to develop fully economically because it is squeezed between Turkey, Azerbaijan, Georgia, and Iran, and suffers from various geographical obstacles and disadvantages. These geopolitical and geoeconomic challenges have had a significant impact in shaping the country's foreign policy. Since independence, it has been Russia that has helped solve its geopolitical and geoeconomic problems, as explained in the previous two sections. In contrast, according to Armenians, the EU has been ineffective or unhelpful with its passive stance on the NK conflict, its insistence that Armenia shut down the Metzamour Nuclear Power Plant, and its unwillingness to put serious pressure on Turkey to open its border with Armenia. It seems likely that President Sargsyan took such failings into account when deciding to reject the EU's AA and declare his country's solidarity with Russia.

Since increasing its involvement with its Eastern neighbourhood, EU foreign policy has given more importance to regional conflicts. For instance, in the European Security Strategy of 2003, the EU pledged to take "a stronger and more active interest in the problems of the South Caucasus." This approach was soon reinforced by the introduction of the ENP in 2004 and the EaP in 2009. More specifically, in the Action Plans of Armenia and Azerbaijan within the ENP framework, the EU referred to the settlement of the NK conflict as a top priority.⁵² The appointment of the EU Special Representative for the South Caucasus in July 2003 was also regarded as an important diplomatic step, even though his power has remained very limited due to his exclusion from the OSCE Minsk Group and lack of active political support of Brussels.⁵³ Yet, despite these efforts over the last decade, Armenians see the EU as an ineffective

⁵¹ Indeo, pp. 8-9.

⁵² Fidan Huseynli, "The EU's Changing Role in the Nagorno-Karabakh Negotiation Process: Realities, Limits and Perspectives", **Journal of Conflict Transformation**, September 1, 2011, <http://caucasusedition.net/analysis/the-eu%E2%80%99s-changing-role-in-the-nagorno-karabakh-negotiation-process-realities-limits-and-perspectives/> (Accessed on: August 8, 2014).

⁵³ Marco Siddi, "Engaging External Actors: The EU in the Geopolitics of the Nagorno-Karabakh Conflict", IEP Policy Briefs on Enlargement and Neighbourhood. No.7, 2012, p. 4, http://www.iep-berlin.de/fileadmin/website/09_Publikationen/Sonstige/SIDDI_Engaging_external_actors_Sep2012.pdf (Accessed on: August 8, 2014).

actor in the resolution of the NK conflict due to three general factors. Firstly, the EU has not been one of the co-chair countries of the OSCE Minsk Group, the primary international body searching for a peaceful solution to the conflict. Secondly, EU member states have varying bilateral relations with Armenia and Azerbaijan, and with the US and Russia, which has made it very difficult for the EU to offer a single, agreed solution to the NK conflict. Thirdly, the EU has no credible military capability. The solution of the NK is seen as depending on the hard powers, Russia and the US, not the EU, which can only be an observer of the peace settlement in the NK conflict with its soft power.⁵⁴

Because of Armenia's lack of oil and gas resources, the EU's continuous pressure on Armenia to close its crucial Metsamor Nuclear Power Plant has been an irritating issue for Armenians. From an Armenian perspective, while it is true that, in the last years of the Cold War period, Metsamor caused environmental pollution and increased cancer cases in the country, it helped Armenia raise its industrial production levels above that of Azerbaijan and Georgia.⁵⁵ The Soviet Union's enforced closure of the plant, which is located in a seismically active fault zone, after the devastating Armenian earthquake of 1988 that killed nearly 25.000 Armenians had a catastrophic impact on the economy and social life. Between 1992 and 1993, many schools, offices, hospitals, and factories had to remain closed due to lack of electricity and heating. To provide heat, some Armenians had to burn books and trees.⁵⁶ In 1993, the crisis led the Armenian government to decide to restart Metsamor. Since Metsamor resumed operation in 1995, the EU has severely pressured Armenia to close and decommission it because it is poorly constructed and located on a fault zone, making it a potential regional disaster.⁵⁷ Despite this pressure, successive Armenian governments have refused to shut it down because of its vital importance. In 2004, the government even rejected a 200 million Euro loan from the EU to finance its

⁵⁴ David Janssen, "The Impact of the European Union on the Nagorno-Karabakh Conflict", **Turkish Policy Quarterly**, Vol.11, No.1, 2012, p. 162.

⁵⁵ Bournoutian, p. 276.

⁵⁶ Ibid, p. 328.

⁵⁷ "EU Calls on Armenia to Close Nuclear Plant", **Hürriyet Daily News**, March 21, 2013, <http://www.hurriyetdailynews.com/eu-calls-on-armenia-to-close-nuclear-plant.aspx?pageID=238&nID=43405&NewsCatID=359> (Accessed on: August 11, 2014); European Commission. "EU/Armenia Action Plan", 2006, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/action_plans/armenia_enp_ap_final_en.pdf (Accessed on: August 11, 2014); Peter Magdashian, "Armenia: A Nuclear Standoff", Institute for War & Peace Reporting, CRS Issue: 116, February 18, 2002, <http://iwpr.net/report-news/armenia-nuclear-standoff> (Accessed on: August 11, 2014).

decommissioning.⁵⁸ As President Sargsyan once put it, “Only nuclear power can allow us to maintain the proper level of the country’s energy security and independence.”⁵⁹

Another frustrating issue for Armenia has been the EU’s reluctance pressure Turkey to open its land border with Armenia. After Armenian forces captured the Azerbaijani province of Kelbajar in the NK war, the Turkish government decided to close its land and air borders with Armenia in April 1993, although the airspace was reopened in 1995 as a result of international pressure. By closing its land border, Turkey aimed to punish Armenia economically and show its disapproval of Armenian government’s policies. The closed border has indeed had a significant negative impact on landlocked Armenia’s economic development. Although an accurate figure is very difficult to calculate, Armenia claims that the annual cost of the closed border for the Armenian economy is nearly 500 million dollars.⁶⁰ For Armenia, an open border with Turkey obviously means a more direct territorial connection to EU, new employment opportunities, decrease in transportation costs, trans-border pipeline benefits, and increased foreign trade and tourism income.⁶¹ In October 2009, Armenia and Turkey took a historic step to normalise relations by signing two protocols, which comprised of establishing diplomatic ties and reopening of their shared border. In April 2010, however, the reconciliation process stalled due to the Turkish government’s reluctance to present the protocols to parliament for ratification as result of both Azerbaijani and domestic pressure to require Armenia to first achieve progress on resolving the NK conflict, although NK was not incorporated in the protocols.⁶² Since this setback, Armenia has started to call more

⁵⁸ Fariz Ismailzade, “Renewed Calls to Close Metsamor Nuclear Power Station”, **Eurasia Daily Monitor**, Vol. 8, No.77, 2011, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=37817#.VAlYiv1_tKA (Accessed on: August 12, 2014).

⁵⁹ “Russia Offers to Subsidize Nuclear Plant”, **Asbarez Armenian News**, November 6, 2013, <http://asbarez.com/115886/russia-offers-to-subsidize-nuclear-plant/> (Accessed on: August 12, 2014).

⁶⁰ Kamer Kasım, “Türkiye’nin Kafkasya Politikası: Fırsatlar ve Güvenlik Problemleri”, In **Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, eds. Sedat Laçiner, Hacı Necefoglu and Hasan Selim Özertem, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 2009, p. 67.

⁶¹ Ersan Bocutoğlu and Emre Bulut, “Türk-Ermeni Sınırının Açılmasının Ülke Ekonomileri Üzerine Olası Etkileri Üzerine Bir Araştırma”, In **International Conference on Eurasian Economies 2010**, eds. Selahattin Sarı, İstanbul: Beykent University Press, 2010, p. 398.

⁶² Thomas de Waal, “Armenia and Turkey: Bridging the Gap”. Carnegie Endowment for International Peace, Policy Brief: 87, October 2010, p. 4, http://carnegieendowment.org/files/armenia_turkey.pdf (Accessed on: August 13, 2014).

loudly on the EU to put real pressure on Turkey to open the border, even trying to use the AA as a trump card. For instance, at the Third European People's Party Eastern Partnership Leader's Summit in Chisinau in July 2013, President Sargsyan stated that the "Deep and Comprehensive Free Trade Agreement, which is currently being negotiated with the European Union, cannot work in full, after coming into force, if the Armenian-Turkish border remains closed. We think that the European Union should seriously address the issue of closed borders because their existence cannot make trade with the EU's customs union effective."⁶³

Concluding Remarks

As this article has argued, there were three main reasons behind Armenian President Sargsyan's decision on September 3, 2013, to renounce the initial AA, including DCFTA, at the Vilnius Summit of the EaP in November 2013 and instead announce a further integration with Russia, firstly through the Customs Union and then with the Eurasian Union. The first main reason was Armenia's security concerns. Since independence, Armenia's most important security problem has been the NK conflict with Azerbaijan. In this conflict, Armenia has relied on Russian support to ease its fears. Armenia has aimed to win any possible war with Azerbaijan because of NK and prevented the NK conflict from being resolved in line with Azerbaijan's claims in international organisations. To achieve this success, Armenia has required the continuation of Russia's military support through its military bases in Armenia and its political support within the framework of various international organisations, most importantly the OSCE's Minsk Group, the leading international body responsible for finding a peaceful solution to the NK conflict. The second main reason was Armenia's economic concerns. The main issues probably taken into account by President Sargsyan were Armenia's large bilateral trade volume with Russia, Russian commercial investment in strategically important sectors of the Armenian economy, such as energy, transportation and communication, Armenia's essential gas supply from Russia, and the importance of remittances from Armenian workers in Russia. These first two have made Armenia enormously dependent on Russia. The third main reason is the EU's inability to help Armenia deal with its various geopolitical and geoeconomic challenges. Notably, the EU's ineffectual, passive position on the NK conflict, its continuous pressure on Armenia to

⁶³ "Sarkisian Calls for EU Pressure on Turkey", **Abbarex Armenian News**, July 12, 2013, <http://asbarex.com/111435/sarkisian-calls-for-eu-pressure-on-turkey/> (Accessed on: August 13, 2014).

close Metzamour Nuclear Power Plant, and EU reluctance to put real pressure on Turkey to open its land border with Armenia have all been considered by Armenians as frustrating issues in the country's relations with the EU.

In order to present his rewards to Armenia in exchange for the country's decision to increase integration with Russia, President Putin visited Armenia on December 2, 2013, to sign twelve agreements, mostly economic. He started his visit at the Russian military base in Gyumri to demonstrate that Russia would maintain its military presence in Armenia, stating that "We believe that the presence of Russian troops on Armenian soil serves the purpose of strengthening stability and security in the South Caucasus, increases the level of practical cooperation between Russia and Armenia as CSTO member states in the military and military-technical cooperation."⁶⁴ In addition to this gesture of solidarity, President Putin reaffirmed his earlier promises that Russia would supply arms and equipment to Armenia's military forces at domestic Russian manufacturers' prices.⁶⁵ Regarding economic cooperation, the most important agreement that the two presidents signed was that, starting from 2014, Russia would begin to sell natural gas to Armenia at 189 dollars per 1,000 cubic meters, approximately half the price Russia charges European countries. Accepting that increases in Russian duties on petroleum products would cause huge problems for some CIS countries, President Putin also agreed to cancel a 35 percent duty on Russian exports of petroleum products to Armenia.⁶⁶ While these gifts, which only Russia not the EU had the capability to offer, can undoubtedly help Armenia overcome its security and economic concerns. They have, however, made Armenia even more dependent on Russia.

References

"Armenia Extends Russia's Military Lease", **Financial Times**, August 18, 2010, <http://www.ft.com/cms/s/0/fe01cbf2-aae7-11df-9e6b-00144feabdc0.html#axzz36yWG0VXz> (Accessed on: August 27, 2014).

⁶⁴ "Putin Politics: Russia Steps up Presence in Armenia, Says won't Withdraw from South Caucasus", **Armenia Now**, December 3, 2013, http://www.armenianow.com/commentary/analysis/50577/armenia_russia_relations_putin_vis_it_serzh_sargsyan (Accessed on: August 27, 2014).

⁶⁵ Vladimir Socor, "Putin's Visit Reinforces Military, Political Ties with Armenia", **Eurasia Daily Monitor**, Vol. 10, No. 221: 3, 2013, http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=41739&no_cache=1#.VA1_L_P1_tKA (Accessed on: August 27, 2014).

⁶⁶ "Putin Arrives in Armenia Amid Protests against Customs Union", **Radio Free Europe/Radio Liberty**, December 2, 2013, <http://www.rferl.org/content/putin-yerevan/25186637.html> (Accessed on: August 27, 2014).

- “Armenia to Join Russia Trade Bloc, Surprises EU”, **EU Observer**, September 3, 2013, <http://euobserver.com/foreign/121304> (Accessed on: August 20, 2014).
- “At EU- Russia Summit, Signs of Strategic Division, not Strategic Partnership”, **Radio Free Europe/Radio Liberty**, May 22, 2009, http://www.rferl.org/content/At_EURussia_Summit_Signs_Of_Strategic_Division_Not_Strategic_Partnership/1737474.html (Accessed on: August 14, 2014).
- Emerson, Michael and Hrant Kostanyan, “Putin’s Grand Design to Destroy the EU’s Eastern Partnership and Replace with a Disastrous Neighbourhood Policy of His Own”, Centre for European Policy Studies, Comment, September 17, 2013, <http://eap-csf.eu/assets/files/Articles/ME%20&%20HK%20EU%20and%20the%20Eastern%20Partnership.pdf> (Accessed on: August 2, 2014).
- “EU Calls on Armenia to Close Nuclear Plant”, **Hürriyet Daily News**, March 21, 2013, <http://www.hurriyetaidailynews.com/eu-calls-on-armenia-to-close-nuclear-plant.aspx?pageID=238&nID=43405&NewsCatID=359> (Accessed on: August 11, 2014).
- “EU Expanding its ‘Sphere of Influence’ Russia Says”, **EU Observer**, March 21, 2009, <http://euobserver.com/foreign/27827> (Accessed on: August 13, 2014).
- “EU Stunned by Armenia U-Turn”, **The Wall Street Journal**, September 4, 2013, <http://blogs.wsj.com/brussels/2013/09/04/eu-stunned-by-armenia-u-turn/> (Accessed on: August 6, 2014).
- “Putin Arrives in Armenia Amid Protests against Customs Union”, **Radio Free Europe/Radio Liberty**, December 2, 2013, <http://www.rferl.org/content/putin-yerevan/25186637.html> (Accessed on: August 27, 2014).
- “Putin Politics: Russia Steps up Presence in Armenia, Says won’t Withdraw from South Caucasus”, **Armenia Now**, December 3, 2013, http://www.armenianow.com/commentary/analysis/50577/armenia_russia_relations_putin_visit_serzh_sargsyan (Accessed on: August 27, 2014).
- “Russia Forms Eurasian Economic Union with Former Soviet Republics”, **The Wall Street Journal**, May 29, 2014, <http://online.wsj.com/articles/former-soviet-states-form-new-trade-bloc-1401355769> (Accessed on: August 5, 2014).
- “Russia Offers to Subsidize Nuclear Plant”, **Asbarez Armenian News**, November 6, 2013, <http://asbarez.com/115886/russia-offers-to-subsidize-nuclear-plant/> (Accessed on: August 12, 2014).
- “Russian Officer: We would Intervene in Karabakh against Azerbaijan”, **Eurasianet**, November 1, 2013, <http://www.eurasianet.org/node/67712> (Accessed on: August 19, 2014).
- “Russian Rosatom to Help Extend Life of Armenian Nuclear Power Plant until 2026”, **Arka News Agency**, September 3, 2013, http://arka.am/en/news/economy/russian_rosatom_to_help_extend_life_of_armenian_nuclear_power_plant_until_2026/ (Accessed on: August 12, 2014).
- “Sarkisian Calls for EU Pressure on Turkey”, **Asbarez Armenian News**, July 12, 2013, <http://asbarez.com/111435/sarkisian-calls-for-eu-pressure-on-turkey/> (Accessed on: August 13, 2014).

- “Top Tax Payers in Armenia Named”, **Armenia Now**, October 29, 2013, http://armenianow.com/economy/business/49565/armenia_top_taxpayers_state_revenues_committee (Accessed on: August 5, 2014).
- Adomeit, Hannes, “Putin’s ‘Eurasian Union’: Russia’s Integration Project and Policies on Post-Soviet Space”, Center for International and European Studies of Kadir Has University, Neighbourhood Policy Paper, No. 4, 2012, [http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/black_sea_04\(1\).pdf](http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/black_sea_04(1).pdf) (Accessed on: August 21, 2014).
- Aghajanyan, Mikhail, “Russia and Armenia’s Strategic Partnership Given New Impetus”, **Strategic Culture Foundation**, December 5, 2013, <http://www.strategic-culture.org/news/2013/12/05/russia-and-armenia-strategic-partnership-given-new-impetus.html> (Accessed on: August 17, 2014).
- Armenian Development Agency, “Macroeconomic Indicators”, 2013, <http://www.ada.am/eng/20/exporters/export-statistics/macroeconomic-indicators/> (Accessed on: August 20, 2014).
- Benitez, Jorge, “Moscow Plays Both Sides on Nagorno-Karabakh”, **Strategic Comments**, International Institute for Strategic Studies, Vol. 16, Comment 25, 2010, <http://www.iiss.org/en/publications/strategic%20comments/sections/2010-13ad/moscow-plays-both-sides-on-nagorno-karabakh-3da0> (Accessed on: August 20, 2014).
- Bocutoğlu, Ersan and Emre Bulut, “Türk-Ermeni Sınırının Açılmasının Ülke Ekonomileri Üzerine Olası Etkileri Üzerine Bir Araştırma”, In **International Conference on Eurasian Economies 2010**, eds. Selahattin Sarı, İstanbul: Beykent University Press, 2010.
- Bournoutian, George A., **Ermeni Tarihi: Ermeni Halkının Tarihine Kısa bir Bakış**, Çeviren: Ender Abadoğlu ve Ohannes Kılıçdağı, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2011.
- Center for Security Studies, “Nagorno-Karabakh: Obstacles to a Negotiated Settlement”, Zurich, No. 131, 2013, <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CSS-Analysis-131-EN.pdf> (Accessed on: August 5, 2014).
- Chufrin, Gennady, “A Difficult Road to Eurasian Economic Integration”, Center for Security Studies, **Russian Analytical Digest**, No. 112, April 20, 2012, <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/RAD-112-5-8.pdf> (Accessed on: August 20, 2014).
- Cohen, Ariel, “Russia’s Eurasian Union Could Endanger the Neighbourhood and U.S. Interest”, The Heritage Foundation, Backgrounder, June 14, 2013, <http://www.heritage.org/research/reports/2013/06/russias-urasian-union-could-endanger-the-neighborhood-and-us-interests> (Accessed on: August 21, 2014).
- Cornell, Svante E., “Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance”, **Middle Eastern Studies**, Vol.34, No.1, 1998.
- Council of the European Union, “A Secure Europe in a Better World- European Security Strategy”, Brussels, December 12, 2003, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (Accessed on: August 3, 2014).

- Council of the European Union, “Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit”, Brussels, 8435/9, May 7, 2009, http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/eastern_partnership/documents/prague_summit_declaration_en.pdf (Accessed on: August 3, 2014).
- De Waal, Thomas, “Armenia and Turkey: Bridging the Gap”. Carnegie Endowment for International Peace, Policy Brief: 87, October 2010, http://carnegieendowment.org/files/armenia_turkey.pdf (Accessed on: August 13, 2014).
- European Commission, “Communication from the Commission to the European Parliament and the Council- Eastern Partnership”, Brussels, COM (2008) 823 Final, December 3, 2008, http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/eastern_partnership/documents/eastern_partnership_communication_from_the_commission_to_the_european_parliament_and_the_council_en.pdf (Accessed on: August 8, 2014).
- European Commission. “EU/Armenia Action Plan”, 2006, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/action_plans/armenia_enp_ap_final_en.pdf (Accessed on: August 11, 2014).
- European External Action Service, “Foreign Affairs”, http://eeas.europa.eu/policies/index_en.htm (Accessed on: September 28, 2015).
- Gazprom, “Gazprom Increasing its Stake in ArmRosGazprom to 100 Percent”, Press Release, January 16, 2014, <http://www.gazprom.com/press/news/2014/january/article182633/> (Accessed on: August 9, 2014).
- German, Tracey, “The Nagorno- Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol.32, No.2, 2012.
- Grigoryan, Armen, “Armenia Chooses Customs Union over EU Association Agreement”, **Central Asia and Caucasus Analyst**, September 18, 2013, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12817-armenia-chooses-customs-union-over-eu-association-agreement.html> (Accessed on: August 7, 2014).
- Harutyunyan, Tatev, “Russia Itself has Provoked the Nagorno- Karabakh Conflict”, **Unwys**, November 14, 2013, <http://en.aravot.am/2013/11/14/162542/> (Accessed on: August 25, 2014).
- Hoffmann, Katharina, “Eurasian Union- A New Game for an Old Integration Idea”, Center for Security Studies, **Russian Analytical Digest**, No. 112, April 20, 2012.
- Huseynli, Fidan, “The EU’s Changing Role in the Nagorno-Karabakh Negotiation Process: Realities, Limits and Perspectives”, **Journal of Conflict Transformation**, September 1, 2011, <http://caucasusedition.net/analysis/the-eu%E2%80%99s-changing-role-in-the-nagorno-karabakh-negotiation-process-realities-limits-and-perspectives/> (Accessed on: August 8, 2014).

- Indeo, Fabio, "Eastern Partnership vs Eurasian Union: Geopolitical, Energy and Economic Implications", NATO International School of Azerbaijan, Policy Brief, 2014, http://www.nisa.az/wp-content/uploads/2014/01/Fabio-Indeo_Eastern-Partnership-vs-Eurasian-Union-geopolitical-energy-and-economic-implications.pdf (Accessed on: August 8, 2014).
- Ismailzade, Fariz, "Renewed Calls to Close Metsamor Nuclear Power Station", **Eurasia Daily Monitor**, Vol. 8, No.77, 2011, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=37817#.VAlYivl_tKA (Accessed on: August 12, 2014).
- Ismailzade, Fariz, "The Geopolitics of the Nagorno-Karabakh Conflict", **Global Dialogue**, Vol. 7, No. 3- 4, 2005, <http://worlddialogue.org/content.php?id=354> (Accessed on: August 18, 2014).
- Janssen, David, "The Impact of the European Union on the Nagorno-Karabakh Conflict", **Turkish Policy Quarterly**, Vol.11, No.1, 2012.
- Jozwiak, Rikard, "Explainer: What Exactly is an EU Association Agreement", Radio Free Europe/ Radio Liberty, November 20, 2013, <http://www.rferl.org/content/eu-association-agreement-explained/25174247.html> (Accessed on: August 15, 2014).
- Kasčiūnas, Laurynas and Dovilė Šukytė, "Creation of the Eurasian Union and its Implications for the European Neighbourhood Policy", **Lithuanian Foreign Policy Review**, Vol. 29, 2013.
- Kasım, Kamer, "Türkiye'nin Kafkasya Politikası: Fırsatlar ve Güvenlik Problemleri", In **Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, eds. Sedat Laçiner, Hacı Necefoglu and Hasan Selim Özerterem, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 2009.
- Magdashian, Peter, "Armenia: A Nuclear Standoff", Institute for War & Peace Reporting, CRS Issue: 116, February 18, 2002, <http://iwpr.net/report-news/armenia-nuclear-standoff> (Accessed on: August 11, 2014).
- Mirzoyan, Alla, **Armenia, the Regional Powers and the West**, New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Pattie, Susan P., "Armenians in Diaspora", In **The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity**, eds. Edmund Herzig and Marina Kurkchiyan, Routledge: London and New York, 2005.
- Payaslian, Simon, **The History of Armenia: From the Origins to the Present**, New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Petersen, Alexander. "Nagorno- Karabakh: Russia's Proxy War in the Caucasus", **Fletcher Security Review**, December 20, 2013, <http://www.fletchersecurity.org/#!russias-proxy-war-in-caucasus/c1aiy> (Accessed on: August 25, 2014).
- Putin, Vladimir, "A New Integration Project for Eurasia: The Future in Making", **Izvestia**, October 3, 2011, <http://www.russianmission.eu/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-new-integration-project-eurasia-future-making-izvestia-3-> (Accessed on: August 23, 2014).

- Rodeheffer, Luke, “How Russia Pulled Armenia into the Customs Union”, **Eurasia Review**, September 6, 2013, <http://www.eurasiareview.com/06092013-how-russia-pulled-armenia-into-the-customs-union-oped/> (Accessed on: August 6, 2014).
- Rosatom, “Armenia Extends Metsamor Operation”, April 24, 2012, http://www.rosatom.ru/en/presscentre/nuclear_industry/2ddf28804afff022ab3defd50cfb612c (Accessed on: August 25, 2014).
- Siddi, Marco, “Engaging External Actors: The EU in the Geopolitics of the Nagorno-Karabakh Conflict”, IEP Policy Briefs on Enlargement and Neighbourhood. No.7, 2012, http://www.iep-berlin.de/fileadmin/website/09_Publikationen/Sonstige/SIDDI_Engaging_external_actors_Sep2012.pdf (Accessed on: August 8, 2014).
- Smith, Karen A., **European Union Foreign Policy in a Changing World**, Cambridge and Malden: Polity Press, 2006.
- Socor, Vladimir, “Armenia’s Economic Dependence on Russia Insurmountable by the European Union”, **Eurasia Daily Monitor**, Vol.10, No. 221:5, 2013, http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=41740&no_cache=1#.U8ZHBfl_tKA (Accessed on: August 12, 2014).
- Socor, Vladimir, “Putin’s Visit Reinforces Military, Political Ties with Armenia”, **Eurasia Daily Monitor**, Vol. 10, No. 221: 3, 2013, http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=41739&no_cache=1#.VAI_LPI_tKA (Accessed on: August 27, 2014).
- Yıldız, Uğur Burç, “The Union for the Mediterranean: Why Did It Fail and How Should It Be Effective”, **Review of International Law & Politics**, Vol.8, No.32, 2012.

MULTICULTURALISM AND ETHNIC DIVERSITY: HISTORICAL ROOTS OF CONTEMPORARY

Mayya JAFARGULIYEVA

(Baku Slavic Uni.)

Abstract

This paper examines the correlation of the concepts “multiculturalism” and “ethnic diversity” by reviewing in the frame of the multiculturalism state policy of Azerbaijan. The main objective of this researching is to observe the experience of the multicultural society and analyze the historical roots of multiculturalism and policy priorities of Azerbaijan in this field. In this regard special attention is given to the state policy of multiculturalism and its principles that makes possible the successful realization of national model of multicultural society. The research is shedding the light on the specifics of multicultural space in the country with ethnic diversity. Besides Azerbaijanis, Mountain Jews, Tats, Talyshs, Kurds, Ingiloyts, Tsakhurs, Avars, Lezgins, Khynalygs, Buduqlus, Grysz and other ethnic groups live on this territory. The representatives of ethnic groups consider themselves as a part of Azerbaijani community but each group has retained specific cultural elements which are reflected in various traditions. On the background of active processes taking place in the world as cooperation on the one hand or clashes of cultures on other, Azerbaijan conducted successful multiculturalism state policy related to ethnic and religious groups. Azerbaijani model of multicultural society is positive example which is based on strong historical roots and principles of tolerance and mutual understanding that makes improving inter-civilization dialogue, cross-cultural cooperation produces a peaceful living together of different ethnic groups. These principles are expressed in Constitution of Azerbaijan Republic: Article 15 “Equality right”, Article 44 “National identification right”, and Article 45 “Mother tongue right”. Azerbaijan is a country where religious, ethnic, cultural tolerance reigns against the growing negative social affects and conflicts in many countries of the world.

Anahtar Kelimeler / Key Words: Azerbaijan, Policy, Multiculturalism, Ethnic Diversity

ULUSLARARASI SİSTEMDE YENİ DÜZEN ARAYIŞLARINDA DEĞİŞMEYEN BİR SORUN: DAĞLIK KARABAĞ

Doç. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ

(Yıldırım Beyazıt Üniv.)

Özet

Bu çalışmada genel olarak ilk etapta Karabağ bölgesinin siyasi tarihi üzerinde durulacaktır. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği döneminde Karabağ bölgesinde yaşanan gelişmelere kısaca değinildikten sonra Soğuk Savaş sonrası süreçte bölgenin geçirmiş olduğu siyasi dinamikler ele alınacaktır. Çalışmada ayrıca Karabağ sorununun Türk-Ermeni, Türk-Azeri ve Ermeni Azeri ilişkilerine olan etkileri de değerlendirilerek gelinen noktada veya yeni dünya düzeninde konuyla ilgili olarak neden somut adımların atılmadığı, sorunun taraflarının konuya bakış açıları üzerinde durulacaktır. Uluslararası kuruluşların ve Batılı devletlerin meseleye bakış açıları, çözüm önerileri ve bu önerilerin hayata geçirilmesinde Türkiye'nin rolü de irdelenecektir. Bu çerçevede Karabağ meselesinin çözümü noktasında Soğuk Savaş sonrası süreçte Amerika Birleşik Devletleri ile Rusya'nın karşılıklı ortaya koydukları politikaları ile bu politikaların doğrudan ve dolaylı olarak Türk-Ermeni ilişkilerine etkileri konularına da yer verilmeye çalışılacaktır. Ayrıca bölgesel bir sorun olarak başlayan Dağlık Karabağ meselesinin nasıl uluslararası bir soruna dönüştüğüne de yer verilecektir. Bu çerçevede Güney Kafkasya bölgesinde nasıl bir çatışma ortamının devam ettiği ve uzun vadede bu sorunun çözümü önündeki engellere ve tarafların çözüm önerileri ile bu önerilerin hayata geçirilebilme ihtimallerine de dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Karabağ, Azeri, Ermeni, Kafkasya, Rusya, ABD.

Giriş

Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan Dağlık Karabağ sorunu tıpkı Ermeni meselesi gibi gerek Güney Kafkasya ülkeleri gerekse bölgedeki diğer ülkeler açısından sık sık gündeme gelen ve halen çözüme kavuşturulamamış, coğrafi, tarihi ve siyasi boyutları olan güncel bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Meselenin bugünkü durumundan bahsetmeden önce Karabağ sorununun tarihsel geçmişine kısaca bakılmasında yarar vardır.

Dağlık Karabağ sorununun temeli başta *Büyük Oyun* ve *Doğu Sorunu* olmak üzere tarih ve uluslararası ilişkiler literatüründe sıkça karşımıza çıkan tarihsel kökenlere kadar dayandırılabilir. Nitekim tıpkı Ermeni meselesinde

olduğu gibi Karabağ sorununun ortaya çıkması ve günümüze kadar sorunun çözümlenememesinde de Büyük Güçlerin önemli bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda başta Kafkasya ve özelde Güney Kafkasya olmak üzere bölgedeki tarihsel süreçte Rusya, ABD, İngiltere ve Türkiye'nin bölgedeki en etkin aktörler olduğunu söylemek mümkündür.

Tarihsel süreçte Rusların güneye ve sıcak denizlere inme politikalarının temel olarak Balkanlar, Boğazlar ve Kafkasya yolu ile denenmiştir. Bu denemelerin ilk dönemleri, 1721 yılında gerçekleştirilmiştir. Ruslar, İsveç'in yenilmesiyle Niştat Barışıyla¹, Livonya, Estonya, İngriya ve Finlandiya'nın bir kısmını ele geçirmiştir. Böylelikle Petro, Rusya'nın Korkunç İvan zamanından beri ele geçirmek istediği Baltık Denizi sahillerini almıştır. Bu nedenle Rus Senatosu 22 Kasım 1721'de Petro'ya "Bütün Rusya İmparatoru", "Vatanın babası" ve "Büyük" lakabını vermiştir. Baltık kıyılarından sonra Petro, Osmanlı Devletiyle birlikte İran'a hücum etmiş ve Petersburg Anlaşması ile İran'dan Derbent ve Bakü ile Hazar Denizinin güneyindeki Geylan, Mazenderan ve Astrabad bölgelerini almıştır. 1722-1723 yıllarında Rusya, bu suretle Kafkasların güneyine kadar inmiştir. Petro'nun idaresinde Rusya, "emperyalist" bir devlet olmak yolunda hızlı adımlarla ilerlemeye başlamıştır.²

Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bölgeyi bilen Ermeniler kısmen Rusların yanında yer alırken, savaş sırasında Erivan'daki Türkler Türkiye'ye göç ettirilmiştir.³ Edirne Antlaşmasıyla Ruslar geri çekilince Ermenilerde onlarla birlikte

¹ Karadeniz'e açılmayı başaramamış olmakla beraber yirmi yıldan fazla sürmüş olan İsveç savaşlarını zaferle bitiren Rusya (1721, Niştat / Nystad Antlaşması) Baltık denizinde kesin olarak yerleşti. Sahip olduğu topraklar üzerinde zamanı için büyük bir sayı olan toplam 15,5 milyonluk nüfusa erişti. Küçük Alman prenslikleriyle yapılan evliliklerle akrabalıklar oluşturuldu. İmparator unvanı bunlar arasında kullanılmaya başlandı, bu sıfat Prusya ve Danimarka tarafından hemen kabul gördü, İsveç (1723), Avusturya (1742), Fransa, İspanya, İngiltere (1745) ve nihayet kalıcı olarak kullanılmak üzere Osmanlı Devleti tarafından resmen tanındı (1774). Petro öldüğünde Rusya'da derin izler bırakan değişiklikler meydana getirilmiş olmakla beraber sosyolojik anlamda radikal bir değişikliğin oluştuğunu ileri sürmek mümkün değildir. Avrupa teknolojisinin uygulanması yanında kültürel sahadaki imtisal, dinî ve mânevî hayatı Batı istikametindeki reformlarla yeniden şekillendirme gayretleri, Rus toplumunda Batıcılar ve Slavcılar olmak üzere iki büyük hizbin oluşmasına yol açmış, Osmanlı yenileşme hareketleriyle önemli paralellikler arzeden bir gelişme göstermiş olarak çağdaşlaşma atılımları ve kavgaları ileriki yıllarda bunlar arasında cereyan ederek sürüp gitmiştir. Kemal Beydilli, Rusya, *İslam Ansiklopedisi*, İSAM Yayınları, Cilt: 35; s. 255.

² Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yayınları, 5. Baskı, 2010, ss. 262-263'den aktaran Barış Özdal, R. Kutay Karaca, *Diplomasi Tarihi I, Ders Notları 2015*, s.329.

³ 1832 yılındaki Çarlık Rusyası resmi sayımlarında Karabağ bölgesi nüfusunun % 64,8-i Türk (Azerbaycanlı), %34,8-i Ermeni olarak kayda geçmiştir. Dursun Yıldırım ve Cihat Özönder, *Karabağ Dosyası*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1991, s.87'den aktaran

geri göç etmiştir. Osmanlı topraklarından Ermeni ve Yezidiler söz konusu dönemde Ermenistan vilayetine göç ettirilmiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Ruslar ciddi oranda Ermeni nüfusunu Kafkasya'ya yerleştirmiştir. Ancak Ermeniler burada Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi rahat olmadıklarından geri dönüş yollarını bulmaya çalışmışlardır.⁴

1853 yılına gelindiğinde ise bu kez Kırım Savaşı ile Balkanlara ve Anadolu'ya ilerleyişi durdurulan Rusya'nın faaliyet alanı olarak Türkistan'ı hedeflediği görülmektedir. 18 yüzyıldan beri Türkistan'da Hokand, Buhara ve Hiva hanlıkları arasındaki mücadelenin Türkistan'ı Rus ilerlemesi için elverişli bir hale getirmiştir. Ruslar, 1860'da Tanrı Dağları'ndan Doğu Türkistan'a giden yolları kontrol altına almıştır. 1865'te ise Taşkent'i ele geçirmiş ve böylelikle Türkistan'da Rus ilerlemesi hızlanmıştır.⁵

I. Dünya Savaşı sırasında da Rusların Ermenilere yönelik yardımlarının tarihsel politikaları ile paralellik arz ettiği görülmektedir. Rusların 1917'de çekilmeye başlamasıyla birlikte Ermeniler bölgede katliamlara başlamıştır. Bu süreçte özellikle İngiltere de Kafkasya'da Ermeni nüfusunu arttırmaya çalışarak, bölgeye uzman ve para göndererek maddi ve manevi destekte bulunmuştur. İngiltere Ermenilere yardım ederek hem Kafkasya'da Sovyetlerin ilerleyişini durdurmak için bir tampon bölge hem de Sovyetlerle Milli Mücadele yönetiminin birleşmesini veya yardımlarının önüne geçilmesi politikasını hayata geçirmeyi düşünüyordu. İngiltere söz konusu yardımlarla ayrıca Doğuda Ermeni, Kürtleri destekleyerek, Batıda ise Yunanlılara destekleyerek Milli Mücadele ekibini iki ateş arasında bırakma politikasını da hayata geçirmeyi düşünmüştür. Söz konusu gelişmeler üzerine 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'in harekete geçtiği ve burada önemli başarılar elde etmiştir.⁶

Araştırmacılara göre XIX yy sonları ile XX yy başlarında bölgede çeşitli isyanlar ortaya çıkmış olsa da 1918 yılına kadar Karabağ coğrafyası, Çarlık

Toğrul Aliyev, *Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler*, Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens. Ul. İl. Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.8-9.

⁴ Betül Aslan, *Erzurum'da Ermeni Olayları, 1918-1920: Hatıralar, Belgeler, Kazılar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2004, ss.7-11.

⁵ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yayınları, 5. Baskı, 2010, ss. 262-263'den aktaran Barış Özdal, R. Kutay Karaca, *Diplomasi Tarihi I, Ders Notları 2015*, s.329.

⁶ Rahmi Doğanay, "Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikaları", *Fırat University Journal of Social Science*, Cilt: 19, Sayı: 2, Elazığ: 2009, Sayfa: 279-298.

Rusya'sında Azerbaycan'ın bir bölgesi olarak (Gence Guberniyası'na bağlı olarak) yer almaya devam etmiştir.⁷

SSCB döneminde ise Karabağ sorunu açısından sessiz bir dönem yaşandığını, ancak SSCB'nin kurulduktan sonraki döneminde Moskova yönetiminin izlediği stratejilerin Azerbaycan içerisinde sorunun potansiyelinin sürekli tırmanmasına yol açtığını söylemek mümkündür. Bu yönüyle SSCB döneminde Moskova yönetiminin Karabağ sorunu konusunda çifte standart uyguladığı, Ermeni yanlısı politikalar izleyerek “sessiz dönem” olarak adlandırılan bu süreçte Ermeni taraftarı politikalar izlediği ileri sürülmektedir.⁸

Sonuç olarak tarihsel süreçte Soğuk Savaş dönemiyle birlikte dünya Doğu ve Batı bloku olmak üzere ikiye ayrılmaya başlamış, doğu Blokunda SSCB yer alırken Batı Blokunu ise ABD oluşturmuştur. Truman Doktrini ile dünyanın iki kutuplu bir şekil almaya başladığı ve rekabetin ABD-SSCB arasında yoğunlaştığı bu dönemde, ABD, II. Dünya Savaşından zarar gören ülkeleri yanına alarak yardım sözü vermiştir. Buna göre söz konusu yardıma uluslar arası literatürde Marshall planı adı verilir. Türkiye'nin de söz konusu yardımdan yararlandığı, Türkiye'nin yanı sıra 16 ülke de bu yardımlardan yararlanmış. ABD söz konusu ülkeleri yanına almak için Marshall Planını ilan ederken buna karşılık SSCB ise Komekom'u kurmuştur. ABD'nin söz konusu 16 ülke ile günümüzde NATO olarak bilinen uluslar arası önemli bir aktör olan kurumu oluşturduğu ve böylelikle Batı blokunun önemli bir saçı ayağının bu kuruluş tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. Doğu Blokunda ise SSCB'nin siyasi alanda Kominform, ekonomik alanda Kominekom ve askeri alanda ise Varşova Paktı ile bir blok oluşturduğu görülmektedir. Ancak tüm bu bloklaşma çabalarının temelinde daha öncede belirtildiği üzere tarihsel süreçte bölge üzerindeki özellikle de Güney Kafkasya coğrafyasına yönelik Büyük Güçlerin hakimiyet için yürüttükleri rekabet ve çıkar mücadelesi önemli bir yer almaktadır. Bu kapsamda araştırmacılar tarafından hem yerel coğrafya, hem de jeopolitik açıdan önemli bir bölge olarak adlandırılan Karabağ Bölgesi'nin Ermeniler açısından “Büyük Ermenistan” hayalinin gerçekleştirilmesi için sembolik bir özelliğe de sahip olduğunun altını çizmekte yarar vardır. Bu politika kapsamında araştırmacılar 1938–1953 yılları arasındaki dönemin Sovyetlerde “suçlu halkların sürgün” dönemi olarak kabul edildiğine işaret eder. Bu çerçevede II. Dünya Savaşı boyunca gösterdikleri çetin mücadeleye ve kazandırdıkları zafere rağmen, Sovyetler Birliği (Ruslar)'nin, kendi vatandaşlarından Türk ve Müslüman olanları “halk düşmanı” ilan

⁷ Toğrul Aliyev, *Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler*, Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens. Ul. İl. Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.9.

⁸ Toğrul Aliyev, a.g.e., s.17.

ederek cezalandırma yoluna gittiğini belirten Mustafayev'e göre, Rusların asıl amacı Ermenistan'ı Müslüman nüfusundan arındırmaktır.⁹ Benzer şekilde Toğrul Aliyev de genellikle Ermeniler tarafından Sovyet yönetiminin Karabağ bölgesini kendilerinden zorla alınarak Azerbaycan'a bağlandığı şeklinde iddialar ortaya atılsa da asıl gerçeğin ve resmi belgelerin bunun tam tersini söylediğini kaydetmiştir.¹⁰

Sonuç olarak Sovyet dönemi göç politikaları sonucunda etnik sınırlar ile siyasi sınırların çok da uyumlu bir sonuç vermediği görülmektedir. Bu kapsamda 1979 yılında Sovyetler Birliği'nde yapılan nüfus sayımında birbirinden farklı 104 ulusun olduğu kaydedilmiştir. Sovyetlerin oluşturduğu bu yapı farklı özelliklere sahip olmalarına rağmen tek ve kesin bir siyasal sistemde yer almaları sonucu, Karabağ örneğinde olduğu gibi Sovyet Rusya'nın çöküşü döneminde etnik çatışmaların yaşanmasına zemin hazırlamıştır.¹¹

Tarihsel Süreçte Karabağ Bölgesi

Tarih kitaplarına göre Karabağ vilayetinin sınırı, Güneyden Hudafer'in köprüsünden Sınık köprüye kadar Araz nehridir. Günümüzde Sınık köprü olarak bilinen, Kazak, Şemseddin ve Demirci-Hasanlı cemaati arasındadır ve Ruslar tarafından Altın köprü olarak adlandırılır. Doğudan Kür nehrine ulaşır ve Cavad köyünde Aras nehrine kavuşarak ileride Hazar denizine dökülür. Kuzeyden Karabağ'ın Yelizavetpol'la sınırı Kür nehrine kadar-Goran nehridir ve Kür nehri çoğu yerden Aras nehrine ulaşır. Batıdan Küşbek, Salvartı ve Erikli denilen yüce Karabağ dağlarıdır. Geçmiş yüzyıllarda bölgede karışıklıklar ve değişiklikler olmuş, bazen İran, Osmanlı ve Türkistan padişahları bu vilayetleri fethedip ayrı ayrı sınırlar çizmiş, kaleler inşa etmiş ve onlara başka isimler vermişlerdir.¹²

Karabağ bölgesiyle ilgili en eski kayıtlar Milattan önce (M.Ö.) dördüncü binyıla aittir. Bu tarihten itibaren bölgede yaşayanlar arasında "Hürriler" yer almıştır. Ayrıca M.Ö. birinci binyılın başlarında bölgede Urartuların yaşadığı, daha sonra bölgeye Sakaların yerleştiği kaydedilmiştir. Yine M.Ö. 250'lerde

⁹ Beşir Mustafayev, "Sovyetler Döneminde Rusya'nın Dağlık Karabağ Politikası", *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2013, Sayı 39, s.53.

¹⁰ Toğrul Aliyev, a.g.e, s.13.

¹¹ Mustafa Gökçe, "Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, Volume 6/1 Winter 2011, s. 1113.

¹² Mirza Cemal Cavanşir Karabağî, Çev. Muhammet Kemaloğlu, *Karabağ Tarihi*, Hikmet Yurdu, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 14, Temmuz – Aralık, 2014/2, s.212, ayrıca bkz. Elvin Valiyev, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya: Osmanlı, Safevi ve Rusya Kışkırcısında*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014.

Karabağ bölgesinde, Oğuzların Üçoklar boyundan olan Arsaklar, M.S. birinci yüzyılda Kafkasya Türk Albanları, ikinci yüzyılda Romalılar, üçüncü yüzyılda Sasaniler, altıncı yüzyılda Hun Türkleri ve yedinci yüzyılda Hazar Türklerinin bölgede hüküm sürdükleri bilinmektedir.¹³

Karabağ bölgesinde yedinci yüzyıldan itibaren İslam kuvvetlerinin hâkimiyetinin başladığını kaydeden Aliyev, bölgenin Osmanlılar tarafından alınmasına kadarki süreçte yaşanan gelişmeleri şöyle kaydeder;

“Yedinci yüzyıldan itibaren Karabağ bölgesi dönemin İslam kuvvetlerinin yönetimi altına geçmiştir. 642 yılında Arap İslam orduları, 646 yılında ise Müslüman Oğuzlar burada hükmetmeye başlamıştır. Sekizinci yüzyılda bölgede Müslüman idareye karşı isyanlar başlamıştır. Bu isyanlar dokuzuncu yüzyılda Türk kökenli Babek’in liderliğinde doruğuna ulaşmıştır. 837 yılında isyan yenilgiye uğratılmış ve 838 yılında isyancıların lideri Babek Samire şehrine götürülerek burada idam edilmiştir. 892- 930 yılları arasında Saç Oğulları isimli Müslüman Türk Beyliği bölgenin hâkimi olmuştur. XI yüzyıldan itibaren bölge Selçukluların akımına uğramıştır. 1064 yılında Gürcistan seferinden dönen Alp-Arslan ve 1076’ta onun oğlu ve halefi Melik Şah burayı baştan-başta iskân etmiştir. 1256’dan itibaren Karabağ bölgesi İlhanlıların (Türk devleti) yönetimi altına geçmiştir. 1396’dan sonraysa, Kıpçak seferinden dönen Timur’un orduları buraları işgal etmiştir. XV yüzyıl boyunca bölge daha çok Akkoyunluların yönetimi altında bulunmuştur. XIV yüzyılın sonlarında Osmanlılar tarafından alınmaya kadar, bölge Safevilerin yönetiminde kalmıştır...”¹⁴

Güney Kafkasya bölgesi, XVIII. yüzyılın başlangıcında iki büyük Türk devleti olan Osmanlı ve Safevi İmparatorluğun hâkimiyeti altına girmiştir. Güney Kafkasya’nın büyük bir kısmı: Kartli, Kahetiya, Şirvan, Gence-Karabağ, Revan ve Nahçıvan Safevi hâkimiyetinin, Güney Kafkasya’nın batı kısmı: Saatabego, İmereti, Abhaziya ve Guriya ise Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkimiyetinde olmuştur. Safevi hâkimiyeti altında olan Güney Kafkasya; Şirvan, Gence-Karabağ ve Çukur Sa’ad beylerbeyliğine taksim edilerek Şah tarafından tayin edilen beylerbeyi tarafından yönetilmiştir.¹⁵ Osmanlı İmparatorluğu Güney Kafkasya’yı ilhak ettikten sonra vergilerin düzenli bir şekilde toplanması için bölgenin tahririni ve taksimini yapmıştır. Yapılan taksim-

¹³ Cemalettin Taşkıran, *Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1995, s. 31’den aktaran Toğrul Aliyev, a.g.e., s.5-6.

¹⁴ Toğrul Aliyev, a.g.e., s.6-7.

¹⁵ Sadık Müftü Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, İstanbul, 2012, s.127’den aktaran Elvin Valiyev, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya: Osmanlı, Safevi ve Rusya Kıskaçında*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014, s.34.

mat sonucunda Osmanlı İmparatorluğu tarafından ilhak edilen Güney Kafkasya toprakları Tiflis Eyaleti, Gence-Karabağ Eyaleti ve Revan Eyaleti olmak üzere üçe bölünmüştür.¹⁶

Bölgenin Osmanlı'dan çıkıp Rusya'ya bağlanma sürecine bakıldığında ise ilk önemli aşamanın 1805 yılında, Karabağ ve Rusya arasında imzalanmış olan Kürekçay Antlaşması olduğu görülmektedir. Rusya Karabağ bölgesini kendisine bağlayacak olan bu antlaşmayı Azerbaycan Türkleriyle yapmıştır. Bu antlaşma bölgenin etnik yapısının ağırlıklı olarak Türklerden oluştuğunun önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir.¹⁷

1832 yılındaki ilk resmi Rus sayımına göre Karabağ nüfusunun % 64'ü Azerbaycan Türk'ü, % 34'ü Ermeni idi. Özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında Ermeni göçlerinin çok olması ve bunların Karabağ'a yerleştirilmesi bölgede Ermenilerin sayısını arttırmış ve Azerbaycan topraklarında yapay bir Ermeni bölgesi oluşturulmuştur.¹⁸

Azerbaycan'ın en eski bölgelerinden biri olarak Küçük Kafkas Dağları, Kür ve Aras nehirleri arasında bulunan bu bölge, Milattan önce ve orta asırlarda, günümüzdeki Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sınırları içinde yer alan Kafkas Hristiyan Alban Devleti'nin bir parçası olmuştur. Karabağ'ın¹⁹ dağlık bölgesi Kafkas Alanya'sının Artsakh Orkhistine olarak bilinen vilayetinin parçasıdır.²⁰ Yerli ahalisi Hristiyan Albanlar olmuştur. 17. yüzyılda Arap istilasından sonra bir kısım halk İslam'ı kabul ederken, büyük bir kısım Hristiyan olarak kalmıştır. Arap Halifeliğinin ve Alban Kilisesi'nin dogmatik parçası olan Ermeni Kilisesi'nin yoğun çabaları sonucu Artsakh ahalisinin büyük bir kısmı Gregoryenleşmiş ve aynı zamanda Ermenileşmiştir. Orta Asırlarda bölge Osmanlı ve Fars İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. XVIII. yüzyılda Nadir Şahın iktidarını kaybetmesi sonucu, Azerbaycan coğrafyasında birden fazla hanlık kurulmuş ve

¹⁶ Elvin Valiyev, a.g.e., 2014, s.81.

¹⁷ Araz Aslanlı, "1828 Yılından Sonra Karabağ Topraklarında İdari Değişiklikler", *Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ İhtilafı: Bölgesel Barış ve Güvenliğe ve Komşuluk İlişkilerine Bir Tehdit*, AVİM Yayınları, Ankara, 2014, s.24.

¹⁸ S. Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 1999, s.22-23'den aktaran Mustafa Gökçe, "Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, Volume 6/1 Winter 2011, s 1112.

¹⁹ Karabağ, Azerbaycan Türkçesinde "kara bahçe" anlamına gelir. Dr. Gulçen Paşayeva vd. s.71.

²⁰ Movses Kalankatutacy, *The History of the Caucasian Albanians*, London, 1961, s.26; F. Mamedova.

Politicheskaya istoriya i istoricheskaya geografiya Kavkazskoy Albanii, Baku, «Elm», 1986, ss.104-105.'den aktaran Dr. Gulçen Paşayeva, Dr. Irada Bağirova, Dr. Kamal Makili-Aliyev, Dr. Ferhad Mehdiyev, "SSCB'de Yarı-Özerkliğin Hukuki Durumu: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Örneği", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 2013, Sayı: 14, s.71.

bunlardan biri Karabağ Hanlığı olmuştur. 1750 yılında Karabağ Hani Azerbaycan Türkü Penah Ali Han'ın Şuşa kalesini yaptırması ile Şuşa şehri Karabağ Hanlığının başkenti olmuştur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Şuşa'nın yöneticileri ve ahalisinin çoğunluğu Müslüman Azerbaycan Türkleri olmuştur.²¹

Tarihsel süreçte Azerilerin²² Oğuz boyundan geldiğini kaydeden Betül Aslan, 1828 yılına kadar bölgenin bir bütün olduğunu belirtir. Aslan'a göre Azerbaycan toprakları Türkmençay Antlaşması ile Rusya ve İran arasında bölünmüştür. Böylelikle Kuzey ve Güney Azerbaycan bölgelerinin oluştuğunu, İlhanlılardan sonra Azeri sözcüğünün kullanılmaya başlandığını ifade eder. Aslan'a göre İlhanlılardan sonra bölge tamamen Türkleşmiş olmakla birlikte bölgede önceleri Asur-Babil, sonra ise Pers, Yunan-Makedon çekişmesi yaşanmıştır. Parthlarla Romalılar, Sasanilerle Bizanslılar da yine bu bölgede çatışmışlardır. Tarihsel süreçte Arap-Sasani, Arap-Bizans, Türkmen-Moğol akınlарının da bu bölgede yaşandığını kaydeden Aslan, bölgenin Osmanlı-İran, Osmanlı-Rus, Rus-İran çekişmelerine de sahne olduğunu belirtir. Azerbaycan'ın tarihsel süreçte 3 dönemde Türkleştiğine dikkat çeken Aslan, bu dönemlerin Selçuklu, Moğol ve Moğollardan sonraki devirlerde Karakoyun, Akkoyun, Safevi dönemleri olduğunu kaydeder. Rusya'nın Azerbaycan'ı almasının zor olmadığını kaydeden Aslan, söz konusu dönemlerde Osmanlı'nın Kafkaslar ile yeterince ilgilenmediğini belirtir. Bu süreçte İran'ın ise iç karışıklıklarla uğraştığını ve Rusya'nın bu durumdan yararlanarak Azerbaycan'ı ele geçirdiğini ifade eder. Rusların önce buradaki aşiretleri yanlarına çekmeye çalıştığını, bunu başaramayınca da işgal yoluyla Azeri topraklarını ele geçirdiğini kaydeder. Buna göre 1813 Gülistan Antlaşmasıyla Rusya, Azerbaycan'ı ikiye bölmüştür. 1828 Türkmençay Antlaşması ise Azerbaycan'ı Rusya-İran arasında ikiye bölmüştür. Türkmençay Antlaşmasının ardında bu kez Osmanlı-Rus savaşının çıkmasıyla Osmanlı, Balkanlarda ve Kafkaslarda Ruslara yenilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 1829 Edirne Antlaşmasıyla Nahçıvan ve Erivan'ı Ruslara bırakmıştır. Böylelikle Ruslar bölgeye Rus nüfusu yerleştirerek etkili olmayı planlamıştır. Azerbaycan'daki ağa ve beylerin topraklarını ellerinden alan Rusların bu sistemi uzun sürede başarılı olmamıştır. Şeyh Şamil sorunuyla da uzun süre uğraşmak zorunda kalan Ruslar, 1846'da kanun çıkararak Azerbaycan ağa ve beylerinin ellerinden almış olduğu toprakları onlara geri vermiştir. Çar Erivan guberniyası kurarak, burada Türklerle Azerilerin doğrudan temasını engellemeye çalışmıştır. Çar ayrıca bu yolla kendine bağlı bir Ermeni Hristiyan nüfusunun temellerini de atmış oluyordu. Ruslar buradaki Türk nüfusu türlü gerekçelerle bölgeden uzaklaştırarak bir Ermeni vilayetinin temellerini atmıştır. Ruslar bölgedeki Azerile-

²¹ Dr. Gulçen Paşayeva vd. s.71.

²² Azer Farsçada ateş anlamına gelir.

rin Tatar olduğunu, böylelikle Tatarların ne Türklerle ne de İranlılarla bir bağı olmayan bir millet olduğunu öne sürmüştür. Bu dönemde Türkçeyi yasaklayarak buradaki Müslümanları Ortodokslaştırmak istemiştir. Ruslar Müslümanları Hristiyanlaştırmak için bölgede Hristiyanlığı Yayma Cemiyeti bile kurmuştur. 1820-30'lu yıllarda İran ve Türkiye'den 150.000 Ermeni aileyi Azerbaycan'a göç ettiren Ruslar, bu nüfusu Erivan'a yerleştirmiştir. Ruslar genel olarak Azerileri Türk kimliğinden, dilinden, dininden ve toprağından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Azeri topraklarına Ermeni nüfusunu getirerek bir Ermeni vilayeti oluşturmuş, burada yaşayan Türkleri ise sürmüştür.²³

Görüldüğü gibi Rusya, 1813-1827 yılları arasında kendi politikalarını destekleyen bir grup oluşturmak için Ermenileri Azerbaycan topraklarına yerleştirmiştir. Türkmençay Antlaşmasıyla İran'dan çıkarılan Ermeniler de Kafkasya'ya yerleştirilmiştir. Özellikle İran'dan gelen Ermeniler Karabağ'ın en verimli topraklarına yerleştirilmişlerdir. Çarlık Hükümeti Ermenilere öncelik tanıdığı için bir çok Ermeni Bakü'ye de getirilip petrol vb. alanlarda söz sahibi olmalarını sağlamıştır.²⁴ Kısaca Çarlık Rusya'sının Ermenileri bu bölgeye yerleştirmekte istekli olduklarını belirtmekte yarar vardır. Ermeniler Çarlık Rusya'sı tarafından, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve İran'dan bölgeye göç ettirmek için cesaretlendirilmiş ve sınır bölgelere yerleştirilmiştir. 1828-1829 Rusya-Osmanlı Savaşından sonra, 1829'da Rusya ve Osmanlı arasında imzalanan Edirne Anlaşması ile Osmanlı ve İran coğrafyasında yaşayan Ermeniler, Güney Kafkasya'ya Azerbaycanlıların çoğunlukta yaşadığı bölgelere getirilmişlerdir. 1853-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1879 Osmanlı-Rus Savaşından sonra çok sayıda Ermeni nüfusu Güney Kafkasya'ya özellikle Karabağ'a yerleştirilmiştir. Bu nedenle XIX. yüzyıl boyunca Güney Kafkasya'da Rusya'nın yayılması bölgenin demografik ve politik durumunda köklü değişimlere neden olmuştur. Karabağ özelinde 1831-1916 yılları arasında göç nedeniyle Ermeni nüfusunun sayısı 19 binden 119 bine kadar artmıştır.²⁵

1900'lü yılların başına gelindiğinde Rusya'nın izlediği bu politikaları sayesinde petrol, balık, tütün gibi en önemli alanlarda Çarlık Ermenilerinin güçlenmesi sağlanmıştır. Ancak Ermenilerle Azeriler arasındaki dini ve kültürel farklara ekonomik farklar da eklenince sorun iyice büyümüştür. Ruslar Ermenileri Bakü'ye ve Azerbaycan'a yerleştirip onları Türklere karşı destekleyince dini, kültürel farklara ekonomik farklarda eklenince Türk-Ermeni çatışması

²³ Betül Aslan, *I. Dünya Savaşı Esnasında "Azerbaycan Türkleri'nin "Anadolu Türkleri"ne "Kardeş Kömeği (Yardımları)" ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, ss.1-17.

²⁴ Betül Aslan, a.g.e. ss.30-33.

²⁵ Dr. Gulçen Paşayeva vd., s.72.

ortaya çıkmıştır. Ruslar aynı zamanda Kafkasya’da Ermenileri gizlice silahlandırmış ve 1905’deki Türk katliamını yapmalarındaki yegane sebep ve sorumlu devlet olmuşlardır.²⁶

Yukarıda bahsedilen Rusya’nın göç politikalarının yanı sıra Azerbaycan ve Ermeni halkları arasında ortaya çıkan ticaret, ekonomik, teritoryal ve etnik rekabet de gelecekteki düşmanlığın temelini atmıştır. Taraflar arasında bir asırdan fazla bir dönemi değerlendirdiğimiz zaman karşılıklı katliam şeklinde ortaya çıkan kitlesel şiddetin ilk defa 1905 Rusya Devrimi döneminde ortaya çıktığı ve Rusya devleti krizde olduğu sırada, sivil savaşın 1918 yılında meydana geldiği ve perestroika dönemi olarak tanımlanan 1988 yılında yeniden canlandığı bilinmektedir.²⁷

Kısaca belirtmek gerekirse, Dağlık Karabağ bölgesindeki sınır anlaşmazlıkları 19. yüzyıla kadar uzanmasına karşın, I. Dünya Savaşının hemen ardından kısa süreli bir ömre sahip olan Transkafkasya Federasyonunun 1918 yılı başlarında parçalanması ve bugünkü Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’ın bağımsızlık talep etmeleri üzerine bu tarihten Sovyet yönetiminin 1920’de bölgeyi kontrolü altına almasına kadarki süreçte, Azerbaycan ve Ermenistan arasında sırf bu nedenlerle savaş yaşandığını söylemek mümkündür.²⁸ Bu kapsamda Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’nin 1923 yılında Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti sınırları içerisinde kurulmuş olsa da, sorunun çözümü için ilk adımların 1918 yılında atıldığını söylemek mümkündür. Söz konusu dönemde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC) (1918-1920) ile Ermenistan arasında görüşmeler yapılmıştır. Soruna Paris Barış Konferansı’nda çözüm bulunuluncaya kadar, AHC yönetimi Hosrov Bey Sultanov’u Karabağ’ın ve Zengezur’un Valisi olarak tayin etmiştir.²⁹ Ağustos 1919’da Karabağ Ermenileri ile AHC arasında Ermenilerin yaşadığı Karabağ’ın dağlık kısmının AHC sınırları içinde yer aldığını öngören geçici anlaşma imzalanmıştır. Çözüm ise Karabağ’ın Ermeni nüfusunun "kültürel kendi kaderini tayin hakkını tanıyan" bir temele dayanmıştır.³⁰ Daha sonraki süreçte Kızıl Ordu Azerbaycan ve Ermenistan’ı işgal etmiştir. Ancak iki ülke

²⁶ Betül Aslan, a.g.e., ss.30-33.

²⁷ T.Swietoehowski, *Russia and Azerbaijan: A Borderland in Transition*, New York, Columbia University Press: 1995, s.8’den aktaran Dr. Gulçen Paşayeva, a.g.e., s.72.

²⁸ L. Jerry Johnson, *Crossing Borders - Confronting History: Intercultural Adjustment in a PostCold War World*, Lanham: University Press of America, 2000, s. 142’den aktaran Mehmet Merdan Hekimoğlu, "Self-Determinasyon Hakkı Bağlamında Dağlık Karabağ Sorunu", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt. 11, Sayı. 41, s. 103-105.

²⁹ Dr. Gulçen Paşayeva, a.g.e., s.73.

³⁰ *Vremennoye soglashiye armyan Nagomogo-Karabakha s Azerbaydjanskim Pravitelstvom*, 26 avgusta 1919 g., parag. 2 // K istorii obrazovaniya NKAO Azerbaycanskoy SSR, Sbornik dokumentov i materialov Baku, 1989, s. 25.’den aktaran Dr. Gulçen Paşayeva, a.g.e., s.73.

arasındaki bu sorun 1920’li yıllarda da devam etmiştir. 1923 yılına gelindiğinde ise Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ASSC) tarafından Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin kurulması yönünde bir kararname hazırlanmıştır. 1924 yılında ise Dağlık Karabağ’ın ASSC’nin bir parçası olduğu onaylanmıştır. İlerleyen yıllarda Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde yaşayan Ermeniler 1920-30’lu yıllarda Karabağ’a yerleşmeye başlamışlardır. Bu değişim beraberinde Dağlık Karabağ’daki demografik durumun da değişmesine neden olmuştur. Bölgedeki Ermeni nüfusunun Azeri nüfusuna oranla çoğunluk hale getirilmesinde Bolşevizm dönemindeki Ermeni yöneticilerin Azerilere yönelik toprak ve kırsal alanlardaki ayrımcı politikalarının etkili olduğunu söylemek mümkündür.³¹

Sonuç olarak 1590 yılından itibaren Osmanlı merkezi yönetiminin ayrılmaz bir parçası olarak yönetilen Karabağ bölgesi’nin Osmanlı, Rus, Türk, İran hanedanları arasında sık sık el değiştirdiği görülmektedir. X. yüzyıldan itibaren bölge tamamıyla Türk devletleri ve hanedanlarının hâkimiyetine girmiş 1828 Türkmençay ve 1829 Edirne Antlaşmasıyla bölge Rusların eline geçmiştir. Rusların etnik politikaları neticesinde Karabağ ve Revan bölgesi sistemli bir şekilde Ermenileştirilmiştir. Böylelikle Rusya, İran ve Osmanlı Devleti sınırlarında kendi politikaları için kullanabileceği bir müttefik oluşturmaya çalışmıştır. Rusların bu politikası aynı zamanda Türklerle Azeriler arasında Hristiyan bir set oluşturmaya da amaçlamıştır.³² Dolayısıyla Dağlık Karabağ bölgesinde Ermeni nüfusunu arttırma politikalarının 19 yüzyılda başladığını ve bunun Sovyetler döneminde daha da hız kazandığını söylemek mümkündür. Ancak bu politikalar beraberinde bir çok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sovyetler döneminde Karabağ, Stalin tarafından Azerbaycan’a verilmiştir.³³ 1988 yılına gelindiğinde ise DKÖB temsilcilerinin müracaatıyla Azerbaycan SSC’den Ermenistan SSC’ne geçmek için müracaata bulunmuş ancak SSCB tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Ermenistan-Azerbaycan arasında çatışmalar başlamıştır. 1988 yılında DKÖB Azerbaycan SSC’den ayrıldığını ilan edince ASSC bu kararın yasa dışı olduğunu ilan etmiştir. SSCB DKÖB Ermenistan SSC’ne katılma yönündeki bu kararını reddederek bunun yerine DKÖB bağımsızlığını desteklemek ve gözlemlemek için bir komisyonun kurulması kararını almıştır. SSCB komitesi tarafından söz konusu komisyonun başkanlığı yürütülmesi kararı da alınmıştır. Bu komisyon aracılığıyla DKÖB yönetimi ASSC’den alınmış

³¹ Dr. Gulçen Paşayeva, a.g.e., s.74-75.

³² Yusuf Sarınoy, “Osmanlı Arşivlerinde Karabağ”, *Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ İhtilafı: Bölgesel Barış ve Güvenliğe ve Komşuluk İlişkilerine Bir Tehdit*, AVİM Yayınları, Ankara, 2014, s.22.

³³ Araz Aslanlı, a.g.e., s.24.

fakat resmi açıklamalarda DKB'nin ASSC'nin bir parçası olduğu yönünde ifadeler kullanılmıştır.³⁴

Uluslararası Kuruluşların Dağlık Karabağ Sorunu konusundaki Tutumları

Azerbaycan bağımsızlığını kazandığı ilk günden itibaren uluslararası kurumlara üye olmayı bir amaç olarak gördüğünü ve bunun Azerbaycan'ın dış politikasının önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Azerbaycan'ın özellikle küresel sorunların çözümü için dünya devletleri ile işbirliği yapmaya ayrı bir önem verdiğini ve dış politikasının temel önceliklerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu politikanın öneminin özellikle de Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırısının arttığı bir dönemde daha da ön plana çıktığına vurgu yapan Sevinç Seyidova, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası örgütlerin aracılığıyla uluslararası topluluğun dikkatini Karabağ bölgesine çekerek, dünya kamuoyunda objektif bir görüş yaratmaya çalıştığının altını çizer.³⁵

Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte iyice belirgin bir hal alan Karabağ sorununun ortaya çıkış süreci ve sonrasında çeşitli uluslararası kuruluşların konuyla ilgili beyanları ve tutumları söz konusu olmuştur. Genel hatlarıyla sorunun çözümü noktasında herhangi bir katkıları olmasa da bu kuruluşların konuya yaklaşımlarına kısaca bakılmasında yarar vardır.

Bu çerçevede başta Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) olmak üzere uluslararası kuruluşların Karabağ Sorununa bakış açılarının genel anlamda olumsuz yada taraflı olarak adlandırabileceğimiz bir tutum içinde olduğunu söylemek mümkündür. Benzer şekilde Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin de aldığı kararlarda net bir tutum sergileyemeyerek sorunun çözümünde nihai bir karar alınmasının önünde ciddi bir engel teşkil ettiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Karabağ sorunu sadece Azerbaycan-Ermenistan ilişkileri açısından değil aynı zamanda Türkiye-Ermenistan ve Türkiye-Azerbaycan ilişkileri açısından da önemli bir parametre olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Hazar çevresindeki zengin enerji kaynakları ve bu kaynakların geçiş güzergahları açısından da Karabağ sorunu hem bölge ülkeleri hem de uluslararası kuruluşlar nezdinde büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Karabağ sorununun barışçıl yollarla çözümlenmesi noktasında başta temel aktörler olan bölge ülkeleri ile AB, ABD ve diğer uluslararası kuruluşların ortak hareket etmeleri gerekmektedir.

³⁴ Dr. Gulçen Paşayeva, Dr. Irada Bağirova, Dr. Kamal Makili-Alıyev, Dr. Ferhad Mehdiyev, "SSCB'de Yarı-Özerkliğın Hukuki Durumu: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Örneği", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 2013, Sayı: 14, s.76-77.

³⁵ Sevinç Seyidova, "Uluslararası Kuruluşların Dağlık Karabağ Sorununa Bakış Açılı ve Etkileri", *Turkish Studies*, Volume 9/4 Spring 2014, p. 1035-1048, Ankara, s. 1037.

Dağlık Karabağ Meselesinde BM'nin Tutumu

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ise Karabağ Sorununu Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'ne götürerek, gelişmeler karşısında ciddi endişe duyulduğunu ifade etmiştir. Güvenlik Konseyi Başkanı yaptığı açıklamada ateşkes yapılmasını ve Ermeni güçlerinin işgal ettiği bölgelerden çekilmesini istemiştir. BM Güvenlik Konseyi, 30 Nisan 1993 tarihinde kabul ettiği 822 sayılı kararla, kalıcı bir ateşkes sağlanabilmesi için, tüm çatışmaların ve düşmanca hareketlerin derhal durdurulmasını, Kelbecer bölgesinden ve Azerbaycan'ın yakın zamanda işgal edilmiş diğer bölgelerinden tüm işgalci güçlerin çekilmesini istemiştir. Kararın giriş bölümünde bölgedeki tüm devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gereğinden, uluslararası sınırların dokunulmazlığından ve toprak kazanmak için kuvvete başvurulmasının kabul edilemeyeceğinden bahsedildiği görülmektedir.³⁶

Dağlık Karabağ ve Kafkasya'daki diğer siyasi sorun ve çatışmalara yönelik Birleşmiş Milletlerin açık ve anlaşılır bir politika belirleyemediğini kaydeden Gürbüz'e göre, Kafkasya'daki sorunlar ve çatışma ortamında çözüm için misyonu gereği en fazla sesini yükseltmesi gereken kurum BM'dir. Bölgenin en önemli sorunu olan Dağlık Karabağ Meselesi konusunda BM'nin hangi kanadının Güvenlik Konseyi'nin mi yoksa Genel Sekreterin mi sorunla ilgileceği halen kesinlik kazanmamış olması da ciddi bir sorun olarak görünmektedir.³⁷

BM sürekli olarak AGİK/AGİT ve Rusya'nın barış çabalarını desteklediğini ifade ederken, Türkiye, İran, Kazakistan ve diğer bölgesel ülkelerin barış çabalarına katkıda bulunmaları yönünde herhangi bir atıfta dahi bulunmayı istememektedir. BM Güvenlik Konseyi Ocak 1994'te Rusya'nın Dağlık Karabağ sorununa müdahale etmesini tercih ettiğini açıklayarak bu konuda tutumunu ortaya koymuştur. BM'den destek gören Rusya gösterdiği çaba sonucunda sorun üzerinde 14 Mayıs 1994'te bir ateşkes anlaşmasına ulaşılmış ve bu anlaşma Rusya komutasındaki BDT askerlerinin bölgeye konuşlandırılması için meşru bir zemin oluşturmuştur.³⁸

Sonuç olarak BM'nin Dağlık Karabağ meselesi konusunda soruna çözüm bulmaktan uzak olması üzerine bölge ülkeleri sorunlarını çözmek için zayıf bazı siyasi birlikler kurmaya çalışmış ancak başarılı olamamışlardır.³⁹

³⁶ Ömer Engin Lütem, "The Karabakh Problem", Ömer Engin Lütem (Ed.), *The Armenian Question: Basic Knowledge and Documentations*, Terazi Publishing, Ankara, 2009, s. 282-283.

³⁷ Vedat Gürbüz, *Kafkasya'da Siyaset, Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler*, Kadim Yayınları, Ankara s. 446.

³⁸ Vedat Gürbüz, a.g.e., s.446.

³⁹ Vedat Gürbüz, a.g.e., s.446.

Dağlık Karabağ Meselesinde NATO'nun Tutumu

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin NATO ve diğer uluslararası kuruluşlara entegrasyonunun stratejik amaçlar taşıdığını belirten Askerzade'ye göre, Azerbaycan, kendi dış politika stratejisini oluştururken önemli uluslararası kuruluşlar ve bu kuruluşlara üye olan devletler ile işbirliğine önem vermektedir. Azerbaycan'ın savaş ortamında olması, bu ülkeyi tüm olanaklardan yararlanarak uluslararası bağlantılarını genişletmeye, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelik tehditlere dikkat çekmeye zorlamaktadır. Askerzade, Azerbaycan'ın, Avrupa ve Avroatlantik coğrafyada istikrarsızlığın, çatışmaların ve tehditlerin ortadan kaldırılmasında NATO ile işbirliğine büyük önem vererek NATO ile uluslararası güvenlik sistemine entegre olma konusunda da işbirliği yaptığını kaydetmiştir.⁴⁰

Karabağ Sorununda NATO'nun bir uyanış devresine girdiğini belirten Glen Howard, NATO'nun giderek Azerbaycan'a daha fazla önem vermek zorunda kalacağına işaret etmiştir. Batı'nın Karabağ sorununa gereken önemi vermediğini belirten Howard, Azerbaycan'ın Güney Kafkasya'da giderek daha da önemli bir aktör haline geleceğine işaret etmiştir.⁴¹

Azerbaycan'ın NATO ile ilişkilerinin 1992 yılından itibaren şekillenmeye başladığını kaydeden Seyyidova, NATO'nun SSCB dağıldıktan sonra Güney Kafkasya ülkeleri ile ilgilenmeye başladığını belirtir. Bu ilginin tamamen Kafkasya'nın jeopolitik durumuyla ilgili olduğunu ve 1992 yılında Azerbaycan'ın bu nedenlerle Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne üyeliğine kabul edildiğini ileri sürer. Seyyidova'ya göre Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunu hakkındaki gerçekleri NATO'nun desteğinden faydalanarak daha aktif hale getirmiştir. Ermenistan tarafından teröre maruz kalan Azerbaycan 11 Eylül 2001'de ABD'nin önderliğindeki antiterör koalisyonunun aktif üyesine çevrilerek terörizmin küresel tehditlerine karşı mücadeleye katılmıştır. NATO Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını destekleyen bir kurum olmakla birlikte Azerbaycan'ın NATO ile gelecekte daha sıkı askeri işbirliği kurmayı planladığı ifade edilmiştir.⁴²

Dağlık Karabağ sorununda NATO'nu rolüne bakıldığında şöyle bir tablonun ortaya çıktığı görülür. Azerbaycan'ın NATO ile ilişkileri 1992 yılından itibaren şekillenmeye başlamıştır. NATO tamamen jeopolitik gerekçelerle SSCB dağıldıktan sonra Güney Kafkasya ülkeleri ile ilgilenmeye başlamıştır.

⁴⁰ Aygün Askerzade "NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askerî İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları", *Karadeniz Araştırmaları*, 2009, Sayı: 20, s.3.

⁴¹ Glen Howard, *Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ İhtilafı: Bölgesel Barış ve Güvenliğe ve Komşuluk İlişkilerine Bir Tehdit*, Avım Yayınları, Ankara, 2014, s.13-17.

⁴² Sevinç Seyyidova, a.g.e., s. 1046.

1992 yılında Azerbaycan'ın Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne üyeliği kabul edilmiş ve 1994 yılında ise Azerbaycan "Barış için ortaklık" programına katılmıştır. Azerbaycan 11 Eylül 2001'de ABD'nin önderliğindeki antiterör koalisyonunun aktif üyesine çevrilerek terörizmin küresel tehditlerine karşı mücadeleye de katılmıştır.⁴³

Azerbaycan'ın BM, AGİT, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, İslam Konferansı Örgütü, Bağımsız Devletler Topluluğu vb. uluslararası ve bölgesel kuruluşlara üye olarak hem aktif dış politika yürütmeyi hem de söz konusu kuruluşlar aracılığıyla Dağlık Karabağ sorununu çözmeyi hedeflediğini söylemek mümkündür. Bu kuruluşlardan özellikle BM, AGİT ve NATO kurulduğu günden bu güne kadar bir takım sorunların çözümünde yer almış ve sorunların çözümünün barışçıl yöntemlerle uygulanmasını tercih etmişlerdir. Seyyidova'ya göre bir sorunun uluslararası hukuka uygun çözüm garantörü söz konusu uluslararası ve bölgesel kuruluşlar olduğundan Azerbaycan'ın bu kuruluşlarla ilişkilerini devam etmesi kaçınılmazdır.⁴⁴

Dağlık Karabağ Meselesinde Avrupa Konseyi'nin Tutumu

Azerbaycan'ın Avrupa Konseyi ile ilişkileri "özel davet olunmuş misafir" statüsü verilmesi talebiyle Avrupa Konseyine başvuruda bulunmasıyla gündeme gelmiştir. Avrupa Konseyi'nin Karabağ Sorunuyla ilgili kabul ettiği ilk belgelerde kasıtlı ve adil olmayan yorumlara yer verdiği ileri sürülmektedir. Bu kapsamda ilk olarak 1992 yılı şubat ayında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin Avrupa Konseyine Üye Olmayan Avrupa Ülkeleriyle İlişkiler Komitesi Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasına dair ilk bildiriye kabul etmiştir. Bu belgede Dağlık Karabağ'da durumun kötüleşmesinden duyulan endişe ifade edilerek, taraflara ateşkes ilan etmek, çatışmayı barışçıl yolla durdurma önerilerinde bulunulmuştur.⁴⁵

1993 yılında ise AK Bakanlar Komitesi BM'nin bölgede barışın inşasına dair taleplerini desteklerken operasyonların bir an önce durdurulması talebinde bulunmuştur. 1994 yılında AK'ya Üye Olmayan Avrupa Devletleriyle İşbirliği Komitesi Strasburg 'da çatışmanın çözümüyle ilgili görüşmelere başlatılmasını önerirken, müzakerelere Dağlık Karabağ'daki ayrılıkçı rejimin temsilcilerini de davet ederek müzakerenin gerçekleşmemesine neden olmuştur. Daha sonra Strasburg'da Avrupa Konseyinin inisiyatifiyle Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasına dair yapılan müzakerelerde Azerbaycan burada yer alarak

⁴³ Sevinç Seyyidova, a.g.e., s. 1046.

⁴⁴ Sevinç Seyyidova, a.g.e., s. 1046.

⁴⁵ "Dağlık Karabağ Çatışması Avrupa Konseyinde", http://garabagh.net/content_252_tr.html (E.T. 23.02.2016.)

AK'na Üye Olmayan Avrupa Devletleriyle İlişkiler Komitesinin Başkanı David Atkinson'un başkanlığında bölgeye bir delegasyon gönderilmesinde aktif rol almıştır.⁴⁶

1997 yılında Avrupa Konseyi Dağlık Karabağ çatışmasına dair aldığı kararda Abhazya ve Dağlık Karabağ'daki çatışmaların çözümüne Avrupa Konseyinin yardım etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kararda çatışmaların çözümünde sınırların dokunulmazlığı, bölge halkları için çokuluslu barış gücü tarafından desteklenen garantili güvenlik, Abhazya'ya ve Dağlık Karabağ'a özerklik statüsünün verilmesi, mülteci ve göçmenlerin geri dönüşü ilkelerine dayanarak mümkün olacağına işaret edilmiştir.⁴⁷

2001 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de benzeri bir adım atarak bu kararın yasal yürürlüğe girmesini sağlamış ve Azerbaycan'ın Avrupa Konseyine kabulü töreni yapılmıştır. Bu tarihten itibaren Dağlık Karabağ çatışmasına dair gerçekleri yansıtan belgeler yayınlanmaya başlanmıştır. 2001 yılında ilk kez George Taylor Ermenilerin Dağlık Karabağ'da yaptığı vahşetten bahsetmiş ve burada insan haklarının açık şekilde ihlal edildiğini, Ermenilerin Azerbaycan'a karşı işgalci politika yürüttüklerini, mültecilerin ve mecburi göçmenlerin ağır koşullarda yaşadığına dikkati çekerek AK'nın bu yönde ciddi adımlar atması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸

İlerleyen yıllarda Azerbaycan'ın aktif çalışmaları sayesinde Bakanlar Komitesinin 108. dönem toplantısında Ermenistan'ın Karabağ politikaları eleştirilmiştir. 2001 yılında AK PA Başkanı Rassel Jonston'ın Bakü ziyareti sırasında önemli görüşmeler yapılmış ve Dağlık Karabağ'daki ayrılıkçı rejimin düzenlediği kanunsuz "seçimler"i AK'nın tanımadığını ve Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olduğu beyan edilmiştir. 2002 yılında "Azerbaycan Cumhuriyetinin İşgal Edilmiş Topraklarında Nükleer Teknolojiler ve Nükleer Atıklar Hakkında" belge yayınlamıştır. Bu belgede Ermenistan tarafından işgal edilmiş topraklarda nükleer atıkların gömülmesi ve burada nükleer teknolojilerin bulundurulduğuna dair gerçekler de yer almıştır. 80 parlamenterin ve 30 devletin imzaladığı belge AK PA'nın resmi belgeleri arasına girmiştir.⁴⁹

⁴⁶ "Dağlık Karabağ Çatışması Avrupa Konseyinde", http://garabagh.net/content_252_tr.html (E.T. 23.02.2016.)

⁴⁷ "Dağlık Karabağ Çatışması Avrupa Konseyinde", http://garabagh.net/content_252_tr.html (E.T. 23.02.2016.)

⁴⁸ "Dağlık Karabağ Çatışması Avrupa Konseyinde", http://garabagh.net/content_252_tr.html (E.T. 23.02.2016.)

⁴⁹ "Dağlık Karabağ Çatışması Avrupa Konseyinde", http://garabagh.net/content_252_tr.html (E.T. 23.02.2016.)

Dağlık Karabağ Meselesinde Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı

Azerbaycan'la AB arasındaki ilişkiler ilk kez 1993 yılında meydana gelmiştir. AB, Dağlık Karabağ'la ilgili tutumunu 7 Nisan 1993 tarihli bildirisıyla belirlemiştir. Bildiride AB ve üye devletlerin Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri arasında Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili olarak ilişkilerin kötüye gitmesinden dolayı endişe duyduklarını, Kelbecer ve Füzuli rayonlarında askeri operasyonların büyümesinden dolayı üzüntülerini dile getirmişlerdir.⁵⁰

AB üye devletleri taraflara AGİK Minsk Grubu çerçevesinde müzakereleri devam ettirme çağrısında bulunarak, 3 Eylül 1993'te Dağlık Karabağ'la ilgili başka bir bildiri imzalamışlardır. Bildiride AB üye devletleri, yerel Ermeni kuvvetlerinin hücumlarını şiddetle kınıyor ve BM Güvenlik Konseyi'nin 822 ve 853 sayılı kararlarının uygulanacağını umduklarını belirtmişlerdir. Bildiride ayrıca AB ve üye devletlerin, bölgede devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliği prensiplerini onayladıkları, üye devletlerin ateşin geçici olarak durdurulması çalışmalarının AGİK Minsk Grubu çerçevesinde devam ettirilmesinin desteklediklerini belirtmişlerdir.⁵¹

AB'nin genel olarak konuyla ilgili bildirimlerine bakıldığında sorunun nedenlerinin açıklanmadığı, saldırganın kim olduğunun, özellikle de Ermenistan'ın saldırgan tavırlarının göz ardı edildiğini, AB'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü desteklediğini Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığının kabul edilmezliğini belirttiğini söylemek mümkündür.⁵²

Dağlık Karabağ Meselesinde İslam Konferansı Örgütü'nün Tutumu

Azerbaycan 8 Aralık 1991 tarihinde İslam Konferansı Örgütü'ne (İKÖ) üye olmuştur. İKÖ'ye üye olduktan sonra Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı devam eden saldırıları İKÖ'nün devamlı olarak yapılan konferanslarında gündeme getirilmiştir.⁵³

1992'de İKÖ Dış İşleri Bakanları Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı son saldırıları ve Azerbaycan topraklarının işgalini şiddetle kınamış ve BM Genel Sekreteri'nden ve Güvenlik Konseyi başkanından Azerbaycan'ın işgal edilmiş bütün topraklarını Ermeni birliklerinin terk etmesini talep eden bir karar almasını talep etmişlerdir. 1993'te ise İKÖ üyeleri Ermenistan'ın Kelbecer'e saldırılarını kınayarak BM Genel Sekreteri'nin Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporu dinledikten sonra, saldırgan devlete karşı gereğinin yapılması için tedbirler al-

⁵⁰ Toğrul Aliyev, a.g.e., s.144.

⁵¹ Toğrul Aliyev, a.g.e., s.145-146.

⁵² Toğrul Aliyev, a.g.e., s.145-146.

⁵³ Toğrul Aliyev, a.g.e., s.147.

maya davet etmişlerdir. İKÖ ayrıca Azerbaycan hükümetinin ve halkının kendi ülkesini savunma amaçlı çabalarına tamamen katıldığını, yaşadığı yerlerden kaçmaya mecbur olan insanların güvenli bir şekilde kendi topraklarına dönmeleri için kolaylık sağlanmasını da talep etmiştir. İKÖ üye devletlerinin İslam Gelişme Bankası'ndan ve diğer İslam tesisatlarından Azerbaycan Cumhuriyeti'ne finansal yardım yapmaları için müracaat ederek, BM Genel Sekreteri'nden ve Güvenlik Konseyi Başkanı'ndan Güvenlik Konseyi'nde Ermenistan'ın saldırısını kınayan ve Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarını Ermeni birliklerinin terk etmesini talep eden karar almasını talep etmiştir. Söz konusu kararda genel hatlarıyla Azerbaycan'ın egemenliğinin toprak bütünlüğünün sağlanması talep ediliyor, Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı tecavüzü ilk kez uluslararası düzeyde kınanıyor, saldırganın işgal ettiği Azerbaycan topraklarını hemen terk etmesi gerektiğine işaret edilmiştir.⁵⁴

1994'te alınan kararda ise Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırısı ve Azerbaycan topraklarının %20'sinin işgali şiddetle kınanmış, Ermenistan Cumhuriyeti'nden BM Anayasası'nın ve Güvenlik Konseyi'nin sorunla ilgili alınmış kararlarının uygulanmasını, Ermenistan silahlı birliklerinin işgal edilmiş Azerbaycan topraklarını terk etmesi talep edilmiştir. 1996 yılında ise Endonezya'nın Cakarta şehrinde düzenlenen Dış İşleri Bakanlarının 24. konferansında, Ermenistan Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a saldırısı hakkında karar alınarak, Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırısı şiddetle kınanmış ve diğer kararlarda olduğu gibi Ermeni silahlı birliklerinin işgal edilmiş toprakları terk etmesi talep edilmiştir.⁵⁵

1997'de İKÖ'nün Devlet ve Hükümet Başkanlarının İran İslam Cumhuriyeti'nin başkenti Tahran'da düzenlenen VIII. Zirve Konferansı önceki kararlara vurguda bulunarak aldığı kararda daha önceki kararlar gibi Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgali kınanmıştır. Görüldüğü üzere İKÖ'nün Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunundaki girişimlerine bakıldığında teşkilatın Ermenistan'ı açık şekilde işgalci devlet olarak tanıyan ilk ve tek uluslararası örgüt olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁶

Büyük Güçlerin Karabağ Meselesine Bakış Açısı

Ermeni meselesinin ortaya çıkışı ve gündemde tutulmasında olduğu gibi Dağlık Karabağ sorununda da Büyük güçler daima aktif rol oynamıştır. Bu ülkeler arasında özellikle İngiltere ve Rusya'nın tarihsel süreçte diğer ülkelere

⁵⁴ Toğrul Aliyev, a.g.e., s.147-151.

⁵⁵ Toğrul Aliyev, a.g.e., s.147-151.

⁵⁶ Toğrul Aliyev, a.g.e., s.147-151.

oranla daha fazla etkin olduklarını söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında İngiltere'nin tarihsel süreçte asıl amacının aslında Rusya'nın Basra Körfezine inmesini engellemek olduğu için Ermeni meselesini daima desteklediği görülür. Bu politika ile İngiltere aslında Ermenileri Rusya'ya karşı bir tampon bölge olarak kullanmak istemiştir.⁵⁷ Benzer bir süreç yakın dönemde ise bu kez Rusya tarafından Dağlık Karabağ sorununda ortaya çıkmış, Rusya bölgesel sorunları kullanarak bölgeyi kendi hakimiyet altında tutmaya çalışmıştır. Özellikle Sovyet sonrası kurulan bağımsız devletlerin yüzünü Batıya çeviren politikaların önüne geçmeye çalışarak daha ziyade kendi güdümünde ve kendine bağımlı devletçikler oluşturma politikaları izlediğini söylemek mümkündür.

Bir bakıma Büyük güçlerin bölge halklarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaları tarihte olduğu gibi, hem Soğuk Savaş dönemi, hem de Sovyet sonrası izlenen politikalarda da kendini göstermiştir. Tarihte İtilaf Devletleri Bolşeviklerin Kafkas Halkları ile çarpışmalarını sağlamak için Kafkas uluslarının bağımsızlıklarını tanıyarak yanına çekmeye çalışmıştır.⁵⁸ Günümüzde de benzer şekilde Büyük devletler ya da Batılı güçler Kafkasya bölgesinin Rusya'nın hakimiyetine girmesini engellemek için çeşitli politikalar izlemektedir. Bu nedenle Dağlık Karabağ sorunu tarihsel süreçte herhangi bir değişime uğramadan günümüze kadar gelmiştir diyebiliriz. Nitekim bölge üzerinde Soğuk savaş öncesi süreçte Büyük Devletler-Rusya çekişmesi belirgin iken, günümüzde de bu sorunun boyut değiştirerek bu kez ABD, Avrupa Birliği-Rusya çekişmesine sahne olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla Dağlık Karabağ sorununun önümüzdeki süreçte çözümünün pek de mümkün görünmediği, tıpkı Ermeni sorununda olduğu gibi bu konunun çözümünde de sorunun muhataplarının birden fazla olması nedeniyle bir ilerleme kaydetmenin kısa vadede mümkün görünmediğini söylemek mümkündür.

Dağlık Karabağ sorununda konuya müdahil olan bir diğer bölge ülkesi de Türkiye olmuştur. Türkiye, Ermenistan-Azerbaycan arasında yaşanan sorunlar nedeniyle sınırlarını kapatmak zorunda kalmıştır. Ermenistan tarafı Türkiye'den 1915 yılında yaşanan Ermeni tehcirini soykırım olarak tanımasını, 1990'ların başından beri Türkiye tarafından tek taraflı olarak kapatılmış olan Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını ve Karabağ meselesinde tarafsız bir politika izlemesini istemektedir. Türkiye ise Ermenistan'ın soykırım, toprak ve tazminat iddialarından vazgeçmesini, Karabağ işgalinin sonlandırılmasını, 1915 Olaylarını incelemek üzere ortak tarihçiler komisyonu kurulmasını ve çeşitli ülkelerde

⁵⁷ Tolga Başak, "İngiltere'nin Kafkasya Politikası ve Ermeni Sorunu (1917-1918)", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 45, 2013, ss. 93-122.

⁵⁸ Betül Aslan, *Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923)*, Kaynak Yayınları, Ankara: 2004, s. 19-22.

Türkiye aleyhinde yürütülen propaganda faaliyetlerinin sonlandırılmasını istemektedir. Kısacası, tarafların birbirine tamamen zıt istekleri iletişim kanallarının kapanmasına ve taraflar arasında sağlıklı bir iletişim kurulamamasına neden olmaktadır.

Görüldüğü üzere Dağlık Karabağ meselesi doğrudan ve dolaylı olarak Türkiye-Ermenistan ilişkilerini de etkilemiştir. Örneğin yakın dönemde Türkiye-Ermenistan arasında buzların erimeye başladığı bir süreçte uzlaşmanın sağlanması hususunda protokoller imzalanmıştır. Her ne kadar bu protokoller hayata geçirilememiş olursa da, protokollerin imzalanması sırasında Türkiye, Karabağ Sorununun çözümü konusuna dolaylı da olsa protokollerde yer vermiştir. Doğrudan birinci ve ikinci protokollerde bu husus yer almasa da Türkiye Ermenistan'la yapılacak bir anlaşmada Karabağ sorununun çözümünün de gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu da Karabağ sorununun çözümü olmadan Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde doğrudan bir aşama kaydedilemeyeceğinin önemli göstergelerinden biri olmuştur. Bu yönüyle ikinci protokollerde Türkiye “tarafların “bölgesel istikrar ve güvenin güçlendirilmesi için işbirliği yapmalarının ortak amaçları olduğu; bölgesel ve uluslararası uyuşmazlık ve çatışmaların uluslararası hukuk ilkeleri ve normları esas alınarak barışçı bir şekilde çözümlenmesi hususunda taahhütleri bulunduğu” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁹ Bu yönüyle Karabağ sorununun hem Ermenistan-Azerbaycan hem de Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde belirleyici bir parametre olduğunu söylemek mümkündür.

Hasan Köni “Jeopolitik Oyunlar Ermenistan, Türkiye, Büyük Güçler” konulu çalışmasında Karabağ Sorununun büyük oranda Soğuk Savaş sürecinde jeopolitik nedenlerle şekillendiğini ifade eder. Köni’ye göre Türkiye’nin ABD’nin yanında yer alarak Suriye’yi sıkıştırmasına karşılık, Rusya da Türkiye’yi köşeye sıkıştırmak istemektedir. Bu politikanın da aslında temellerinin yine Soğuk savaş dönemine dayandığını kaydeder. Kızıl Ordu’nun daha 1957’li yıllarda Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnaklar) ile temasa geçtiğini ve “Taşnakların Batılıların yanından ayrılıp Sovyetlerin yanında yer almaları halinde Karabağ’ı Ermenistan’a bağlamak ve 1915 Olaylarını uluslararası düzeyde soykırım olarak tanıtmaya sözü” verdiklerini kaydetmiştir.⁶⁰ Dolayısıyla Karabağ sorununun ortaya çıkışında olduğu gibi çözüme kavuşturulmasında da Büyük Güçlerin ve bölge ülkelerinin aynı masa etrafında bir araya gelmelerinin elzem olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle bölgede tarihsel süreçte ciddi çıkarları bulunan Rusya’nın yer almadığı bir anlaşmanın, uzun soluklu bir çözüm

⁵⁹ Ömer Engin Lütem, “Türkiye Ermenistan İlişkilerinin Güncel Durumu”, *Ermeni Araştırmaları*, 2015, Sayı: 50, s. 274.

⁶⁰ Hasan Köni, “Jeopolitik Oyunlar Ermenistan, Türkiye, Büyük Güçler”, *TESAM Akademi Dergisi*, s. 247-248.

getireceği söylenemez. Çünkü geçmişten günümüze Rusya, bölgenin gerek coğrafi gerekse siyasi ve tarihi özellikleri nedeniyle en önemli aktörü olmuştur. Bu durum Çarlık Rusya'sı döneminde son derece ileri boyutlara ulaşmışken, Sovyetler döneminde de etkisini sürdürmüştür. Soğuk Savaş sonrası döneme bakıldığında bu etkinin kısmen kırılmışsa da halen devam etmekte olduğu ve bölge ülkeleri üzerinden Batı ile Rusya'nın çekişmesinin farklı adlar altında devam etmekte olduğu görülmektedir.

Bilindiği üzere Rusya, dünya gücü olmaya başladığı tarihlerden itibaren daima sıcak denizlere inme politikası izlemiştir. Rusya'nın izlediği bu politikalarda Kafkasya'nın coğrafi olarak yer alıyor olması, Rusya'nın bölgeye yönelik politikalarının şekillenmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu yönüyle Rusya tarihsel süreçte ilk olarak Balkanlar yoluyla İstanbul ve Boğazlar bölgesine inerek Ege Denizi ve Akdeniz'e açılan kıyılara hakim olmayı arzulamıştır. İkinci olarak ise Kafkasları bir hareket üssü olarak kullanmak yoluyla Doğu Anadolu'yu ele geçirerek İskenderun Körfezi'ne ve dolayısıyla Akdeniz'e inmeyi hedeflerken üçüncü hedefinde ise Kafkasları kullanarak İran üzerinden Hint Okyanusuna ulaşmak yer almıştır.⁶¹ Görüldüğü gibi Rusya'nın söz konusu politikaları gerçekleştirebilmesinde Kafkasya coğrafyası stratejik ve jeopolitik bir öneme sahip olduğundan, Rusya bölgedeki sorunlarla yakından ilgilenmiştir. Bu çerçevede başta Soğuk Savaş sonrası süreçte başta Dağlık Karabağ olmak üzere, Abhazya, Güney Osetya vb. bölgesel ihtilaflar Rusya'nın bölge üzerindeki etkisini devam ettirmeye çalıştığına önemli göstergeleri olarak kabul edilebilir.

Dolayısıyla Rusya'nın özellikle Güney Kafkasya ülkelerine yönelik izlediği politikalarının belirlenmesinde Güvenlik Doktrinleri ile Avrasyacı-Atlantikçi görüşlerin de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Rusya açısından Kafkasya, 1992 yılının ortalarına kadarki süreçte, savunma ve strateji politikalarını yeniden belirleyen anahtar bir bölgedir. Rusya'nın Güney Kafkasya ile buluşmasının temel nedeni, bölgede potansiyelin üzerinde gerçekleşen anlaşmazlıklar ve çatışmalar olmuştur.⁶²

Araştırmacılara göre Rusya, yeniden eski Sovyet Cumhuriyetlerini etkisi altına almaya çalışmaktadır. Bunun için de Kafkasya bölgesi yeni Rus siyasi literatüründe Rusya'nın en hayati yakın çevresi konumuna karşılık gelmiştir. Moskova bu nedenle Kafkaslarda kendine dost yada uydu olacak yönetimlerden oluşan bir güvenlik kordonu oluşturmak istemektedir. Bu politikanın ispatı mahiyetinde bir açıklama Dağlık Karabağ'ın Sovyet yöneticisi Arkadi Volsky'nin

⁶¹ Fırat Karabayram, *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*, Lalezar Yayınları, Ankara, 2007, s. 130.

⁶² Fırat Karabayram, a.g.e., s.101.

1992’de yaptığı bir konuşmada şöyle ifade edilmiştir; “Kafkaslardaki jeopolitik yapı 19 yy dönemiyle aynı özellikleri taşımaktadır ve Rusya’nın bu bölgeden çekilmesi en aptalca şey olacaktır”.⁶³

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Rusya’nın hemen toparlanamadığı kaydeden Gürbüz’e göre Rusya, bu süreçte Kafkasya’da çatışmaları körükleyen iki taraflı politikalar izlemiştir. Bu yolla bölgedeki nüfusunu kaybetmemeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Gürbüz ayrıca, Rusya’nın Dağlık Karabağ meselesinde Ermenistan’ın tarafını tuttuğunu, aynı zamanda Azerbaycan’ı da kendisine mecbur kılacak karşı politikaları uygulamaktan da vazgeçmediğini ileri sürmektedir.⁶⁴

Konuyla ilgili bir diğer araştırmacı olan Karabayram da Gürbüz’le benzer şekilde enerji kaynakları, özellikle de Hazar petroleri açısından önem taşıyan bu bölgenin yabancı güçlerin etki alanına dönüşmesinin Rusya için önemli bir kayıp olacağına işaret etmektedir. Karabayram’a göre Rusya bölgedeki bazı uyumsuzlukları tırmandırarak bölgenin ekonomik açıdan yabancı güçlerin etkisine girmesini engellemeye çalışabilmektedir. Fakat bu kez de Rusya açısından, bölgedeki merkezkaç güçlerin tepkisel olarak güçlenmesi ve Batıya yaklaşımları tehlikesi ortaya çıkacağından, Rusya bilinçli politikaları ve stratejik hesapları, başta Azerbaycan ve Gürcistan olmak üzere yakın çevresindeki ülkeleri Batıya iten faktörlerden biri olmuştur. Bölgedeki doğal kaynaklar ve bunların taşınması meselesi, Rusya için önem taşımaktadır. Bu nedenle Rusya’nın bu bölgede Batının etkisini mümkün olduğunca minimum seviyeye indirmeye çalışması doğal kabul edilmelidir.⁶⁵

Karabayram ayrıca Rusya’nın, güney sınırında ekonomik açıdan diğer Güney Kafkasya devletlerinden güçlü ve yüzü Batıya dönük bir Azerbaycan oluşmasını istemediğini de kaydeder. Çünkü böyle Azerbaycan’ın böyle bir konumda yer alması, ABD etkisinin Orta Asya, Kuzey Kafkasya ve Volga nehri havzasına kadar yayılmasına imkan sağlayabilir. Dolayısıyla Rusya ayrıca, Azerbaycan üzerinde etkinlik sağlayarak, İran’ın bu ülkeye girmesine engel olabilecektir.⁶⁶

Rusya’nın bölge politikasını belirleyen en önemli unsurlardan biri de enerjidir. Rusya, bölge enerji rezervlerini, petrol ve doğalgaz boru hatları güzergahlarını denetimi altında tutmak istemektedir. Güney Kafkasya’daki Azerbaycan Cumhuriyeti’nin sahip olduğu petrol kaynakları da Rusya’nın ilgi ala-

⁶³ Vedat Gürbüz, a.g.e., s.351-352.

⁶⁴ Vedat Gürbüz, a.g.e., s.352.

⁶⁵ Fırat Karabayram, a.g.e., s.138.

⁶⁶ Fırat Karabayram, a.g.e., s.329.

nındadır. Ayrıca Güney Kafkasya bölgesi, Hazar petrolünün Batı'ya taşınmasında düşünülen muhtemel boru hatları üzerinde bulunması nedeniyle Rusya için kesinlikle vazgeçilemeyecek bir konumdadır. Rusya ayrıca Ermenistan ile stratejik işbirliğini pekiştirerek ve bu ülkedeki askeri üslerini güçlendirerek Azerbaycan'ın güvenliğini tehdit etmek gibi askeri taktiklerle bölgedeki etkinlik arayışlarını sürdürmektedir.⁶⁷

Dağlık Karabağ sorununda Rusya'nın izlediği politikalara bakıldığında genel hatlarıyla Gürbüz'ün ve diğer araştırmacıların da işaret ettiği üzere, Rusya'nın iki yönlü bir politika izleyerek her iki bölge ülkesini kendine bağımlı hale getirmektedir. Bu çerçevede Rusya'nın bölge sorunlarını sürdürmek yada şiddetlendirmek noktasında önemli bir rol alarak bölge ülkelerini bölgesel sorunların çözümü noktasında kendine mahkum ettiği söylemek mümkündür.

Karabağ sorununun çözümü noktasında, Ermenistan ve Azerbaycan devletlerinin uluslararası gelişmeler karşısında tek başına rol almalarının pek de mümkün olmadığı görülmektedir. Karabağ Sorununda Ermenistan, Azerbaycan ve hatta Türkiye'nin de dahil olduğu bir mekanizma oluşturularak çözüm sağlansa bile tarihten günümüze Güney Kafkasya'yı kaybetmek istemeyen başta Rusya ve diğer büyük devletlerin buna izin vermeyeceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla gerek Ermeni sorunun gerekse Karabağ sorunun da Ermenistan'ın hem Rusya hem de Batılı devletler tarafından desteklendikleri görülmektedir. Bu yönüyle büyük güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda olsa da Ermenilerden yana bit tutum içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Sonuç

Tarihsel süreçte Rusların bölgeyi ele geçirdikten sonra demografik yapının değiştirilmesi konusunda Ermenilerin lehine bir takım politikalar izledikleri anlaşılmaktadır. Bunun en önemli nedenleri arasında kuşkusuz bölgede Hristiyan nüfusunu artırmanın yanı sıra Türklerle Azerilerin arasına başka unsurları yerleştirerek buradaki Türk nüfusun sayısını azaltmak düşüncesinin öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Böylelikle Azerbaycan halkının milli dil, din ve kültürel bilincinin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Dolayısıyla 18 ve 19 yüzyıldan itibaren bölgede Rus hakimiyetinin oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu hakimiyet beraberinde Ermenilere yüzyıllardır hayalini kurdukları Büyük Ermenistan'ın kurulması için de birtakım fırsatlar barındırdığından, bu süreçte ciddi bir takım adımların atıldığı görülmektedir. Bu adımlar arasında özellikle Sovyet döneminde Karabağ sorunuyla birlikte bölgeye çok sayıda radikal olarak tanımlanabilecek Ermeni gruplarının yerleştirildiği görülmektedir. Özellikle Haydar Ali-

⁶⁷ Fırat Karabayram, a.g.e., s.329-330.

yev döneminde Karabağ sorununun çözümü için her ne kadar uluslar arası kuruluşlar ve örgütlerle çok sayıda görüşmeler yapılmışsa da gelinen noktada sorunun çözümü hususunda bir ilerleme sağlanamadığı görülmektedir. Aliyev, çatışma konusunda başta BM Genel Sekreteri olmak üzere, AGİT, NATO, BDT, İKÖ ve diğer uluslararası kuruluşların zirve toplantılarında defalarca Karabağ konusunu gündeme getirmiş ancak bir uzlaşma sağlanamamıştır.⁶⁸ Özellikle 1991'den günümüze kadar olan süreçte Dağlık Karabağ meselesinin çözümü noktasında Azerbaycan'ın birçok önemli uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla kapsamlı ilişkiler kurduğunu ve Dağlık Karabağ sorununu bu ilişkiler çerçevesinde barış yoluyla çözmeye çalışan bir taraf olduğunu söylemek mümkündür.⁶⁹ Ancak burada sorunun tek muhatabı Azerbaycan olmadığından hem Ermenistan hem de bölge ülkelerinin bu meseleden doğrudan etkilenmektedir. Buna örnek olarak Karabağ sorunu nedeniyle Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde yaşanan sorunları örnek vermek mümkündür. Dolayısıyla bölgesel bir sorun olarak Dağlık Karabağ meselesi çözüme kavuşturulmadığı sürece Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde de yakın vadede bir uzlaşma görünmemektedir. Ancak bu durum Türkiye veya Azerbaycan'dan ziyade Ermenistan'ın bölgesel ve uluslararası projelerin dışında kalmasına neden olmakta ve ülkenin hem ekonomik hem de stratejik açıdan zarar görmesine neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yayınları, 5. Baskı, 2010.
- Aras, Osman Nuri; Dedeyev, Bilal; Yılmaz, Reha; İbayer, Vefaddin. (2008), "Karabağ Savaşı, Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz" *Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*, Bakü, 2008.
- Aslanlı, Araz; "1828 Yılından Sonra Karabağ Topraklarında İdari Değişiklikler", *Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ İhtilafı: Bölgesel Barış ve Güvenliğe ve Komşuluk İlişkilerine Bir Tehdit*, AVİM Yayınları, Ankara, 2014.
- Arslanlı, Araz; "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar, 2001.
- Aslan, Betül; *Erzurum'da Ermeni Olayları, 1918-1920: Hatıralar, Belgeler, Kazılar, Erzurum*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Aslan, Betül; *I. Dünya Savaşı Esnasında "Azerbaycan Türkleri'nin "Anadolu Türkleri"ne "Kardeş Kömeği (Yardımları)" ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

⁶⁸ Sevinç Seyidova, a.g.e., s. 1035.

⁶⁹ Sevinç Seyidova, a.g.e., s. 1046.

- Aslan, Betül; *Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923)*, Kaynak Yayınları, Ankara: 2004.
- Aydın, Mustafa; “Dağlık Karabağ Sorunu”, Baskın Oran (ed), *Türk Dış Politikası*, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Beydilli, Kemal, “Rusya”, *İslam Ansiklopedisi*, İSAM Yayınları, Cilt: 35.
- Bilge, Müftü, *Osmanlı Çağında Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, İstanbul, 2012.
- Boz, Hakan; “Askeri Doktrinden Sivil Doktrine Karabağ Sorunu; Güvenlik Konseyi Üyeliği Karabağ Sorununu Çözer mi?”, *21. Yı Enstitüsü Yayınları*, (E.T.25.02.2016) <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/azerbaycan/2011/10/31/6350/askeri-doktrinden-sivil-doktrine-karabag-sorunu-guvenlik-konseyi-uyeligi-karabag-sorununu-cozer-mi>
- Demirtepe, Turgut; “*Dağlık Karabağ Sorunu*”, Turgut Demirtepe (Ed.), Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Avrasya Araştırmaları Merkezi, Eylül, 2011.
- Gömeç, S; *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara, 1999.
- Gürbüz, Vedat; Kafkasya’da Siyaset, Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler, Kadim Yayınları, Ankara,
- Gürbüz, Vedat; “Dağlık Karabağ Sorunu Karşısında Taraf Ülkeler, Bölgesel ve Küresel Güçler” *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye*, KSU Yayınları, Kahramanmaraş, 2008.
- Howard, Glen; *Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ İhtilafı: Bölgesel Barış ve Güvenliğe ve Komşuluk İlişkilerine Bir Tehdit*, Avim Yayınları, Ankara, 2014.
- Özdal, Barış; Karaca, R. Kutay, *Diplomasi Tarihi I*, Ders Notları 2015.
- Karabayram, Fırat; *Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası*, Lalezar Yayınları, Ankara, 2007.
- Kalankatuty, Movses; *The History of the Caucasian Albanians*, London, 1961.
- Laçiner, Sedat, *Türkler ve Ermeniler*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.
- Lütem, Ömer Engin. (2009), “The Karabakh Problem”, Ömer Engin Lütem (Ed.), *The Armenian Question: Basic Knowledge and Documentations*, Terazi Publishing, Ankara, 2009.
- Sarıнай, Yusuf; “Osmanlı Arşivlerinde Karabağ”, *Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ İhtilafı: Bölgesel Barış ve Güvenliğe ve Komşuluk İlişkilerine Bir Tehdit*, AVİM Yayınları, Ankara, 2014.
- Swietoehowski, T; *Russia and Azerbaijan: A Borderland in Transition*, New York, Columbia University Press: 1995.
- Şihaliyev, Emin; Türkiye ve Azerbaycan Açısından Ermeni Sorunu, Türk Kültür ve Eğitim Norm Geliştirme Vakfı Yayını, Ankara, 2002.
- Taşkıran, Cemalettin; *Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1995.
- Yıldırım, Dursun; Özönder, Cihat; *Karabağ Dosyası*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1991.

Johnson, L. Jerry; *Crossing Borders - Confronting History: Intercultural Adjustment in a PostCold War World*, Lanham: University Press of America, 2000.

Makaleler

- Ahmedov, Elçin; “Azerbaycan’ın Avrupa Konseyi ile İşbirliğinin Yeni Aşaması”, (E.T. 25.02.2016) <http://www.habergunebakis.com/haberdetay/1392-Azerbaycan%C4%B1n-Avrupa-Konseyi-ile-i%C5%9Fbirli%C4%9Finin-yeni-a%C5%9Famas%C4%B1.html>
- Aslanlı, Araz; “Ermenistan’ın Azerbaycan Topraklarını İşgal Sorununun Hukuki Boyutu: Azerbaycan’ın Meşru Müdafaa Hakkı Devam Ediyor Mu?”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 9, Bahar 2003, <http://www.eraren.org/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=68>
- Askerzade, Aygün; “NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askerî İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları”, *Karadeniz Araştırmaları*, 2009, Sayı: 20.
- Başak, Tolga, “İngiltere’nin Kafkasya Politikası ve Ermeni Sorunu (1917-1918)”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 45, 2013, ss.93-122.
- Hekimoğlu, Mehmet Merdan; “Self-Determinasyon Hakkı Bağlamında Dağlık Karabağ Sorunu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt. 11, Sayı. 41, 2015, s. 103-121.
- Doğanay, Rahmi; “Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikaları”, *Firat University Journal of Social Science*, Cilt: 19, Sayı: 2, Elazığ: 2009.
- Gökçe, Mustafa; “Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, Volume 6/1 Winter 2011, s. 1113.
- Gürel, Şükrü S. “Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not”, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5152.pdf>
- Karabağî, Mirza Cemal Cavanşir; Çev. Muhammet Kemaloğlu, “Karabağ Tarihi”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 14, Temmuz – Aralık, 2014/2, s.212.
- Karaağaçlı, Abbas; “İşgal Altındaki Dağlık Karabağ Sorunu” http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2136:gal-altndaki-dalk-karaba-sorunu&catid=86:analizler-kafkaslar&Itemid=148
- Köni, Hasan; “Jeopolitik Oyunlar Ermenistan, Türkiye, Büyük Güçler”, *TESAM Akademi Dergisi*, s.247-248.
- Lütem, Ömer Engin; “Türkiye Ermenistan İlişkilerinin Güncel Durumu”, *Ermeni Araştırmaları*, 2015, Sayı: 50, s.274.
- Mustafayev, Beşir; “Sovyetler Döneminde Rusya’nın Dağlık Karabağ Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2013, Sayı 39, s.53.
- Paşayeva, Dr. Gulçen; Bağirova, Dr. Irada; Makili-Aliyev, Dr. Kamal; Mehdiyev, Dr. Ferhad; “SSCB’de Yarı-Özerkliğin Hukuki Durumu: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Örneği”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 2013, Sayı: 14, s.72.
- Seyidova, Sevinç; “Uluslararası Kuruluşların Dağlık Karabağ Sorununa Bakış Açılı ve Etkileri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature*

and History of Turkish or Turkic, Volume 9/4 Spring 2014, p. 1035-1048, Ankara-Turkey.

Ibrahimov, Rovshan; “Dağlık Karabağ Sözde Cumhuriyeti’nin Bağımsızlığının Tanınması Durumunda, Uluslararası Alanda Ortaya Çıkabilecek Sorunlar”, *Ermeni Araştırmaları*, No.6, Yaz, 2002.

Vremennoye soglasheniye armyan Nagomogo-Karabakha s Azerbaydjanskim Pravitelstvom, 26 avgusta 1919 g., parag. 2 // K istorii obrazovaniya NKAO Azerbaycanskoy SSR, Sbomik dokumentov i materialov Baku, 1989.

Yılmaz, Reha; ”Kafkasya’da Çözülemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 2(1)*, 2013.

Politcheskya istoriya i istoricheskaya geografiya Kavkazskoy Albanii, Baku, «Elm», 1986, ss.104-105.

İnternet Kaynakları

“Dağlık Karabağ Çatışması Avrupa Konseyinde”, http://garabagh.net/content_252_tr.html (E.T. 23.02.2016).

“Saldırganı Taniyan İlk Örgüt”, http://garabagh.net/content_113_tr.html

AZG, Armenian Daily, 29 Haziran 2006, “Statement by the Minsk Group Co-Chairs to the OSCE Permanent Council”, <http://www.azg.am/EN/2006062901>

Tezler

Aliyev, Toğrul, *Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Valiyev, Elvin, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya: Osmanlı, Safevi ve Rusya Kışkacında*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014.

SEMİNER SALONU-2

(1. GÜN-SAAT: 13: 30-15: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Sibel TURAN

Uluslararası Ekonomik-Politik Rekabet Çerçevesinde Avrasya Ekonomik Topluluğu

Prof. Dr. Sibel TURAN - Öğr. Gör. Hulusi Ekber KAYA (Trakya Üniv.)

Ekonomik Yaptırımlar Sonrası İran Ekonomisindeki Donuşumun Türkiye ve Dünya Ekonomisine Etkiler

Doç. Dr. Rüstem YANAR (Gaziantep Üniv.)

Ankara-Erbil-Bağdat Üçgeninde ‘Enerji’ Sorunsalı

Doç. Dr. İdris DEMİR (İstanbul Medeniyet Üniv.)

Yükselen Güçler ve Küresel Etkinlik: Orta Doğu’da Bir Aktör Olarak Brezilya

Arş. Gör. Segah TEKİN (Necmettin Erbakan Üniv.)

İşbirliği ve Rekabet Ekseninde Türkiye-İran İlişkilerin Son 15 Yılı

Arş. Gör. Feyza KAVİ (Kocaeli Üniv.)

ULUSLARARASI EKONOMİK-POLİTİK REKABET ÇERÇEVESİNDE AVRASYA EKONOMİK TOPLULUĞU

Prof. Dr. Sibel TURAN, Öğr. Gör. Hulusi Ekber KAYA
(Trakya Üniversitesi)

Özet

20. yüzyılın sonlarında politik, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan gelişmeler sonucu oluşan küreselleşmenin, uluslararası ilişkilere hiç şüphesiz yansımaları olmuştur. Günümüzde ülkeler arasındaki ilişkileri incelediğimizde ekonomik boyutun, güvenlik boyutunun önünde seyrettiğini görmemiz mümkündür. Böyle bir ortamda ekonomik-politik rekabet kaçınılmazdır. Uluslararası ekonomik ilişkiler içerisinde, politik ve ekonomik bir boyut kazanan entegrasyon hareketleri, özellikle coğrafi açıdan birbirine yakın olan ülkelerin, birbirleri ile olan ekonomik ilişkilerini hızlandırmayı ve kolaylaştırmayı, uluslararası sistemde artan rekabet koşullarına karşı birlikte ilerlemeyi ve küresel ekonomik düzende söz sahibi olmayı amaçlamasından dolayı önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bugün ekonomik entegrasyon kurma çabalarının yoğunlaştığı bölge Kafkasya'nın batısından Çin'e kadar uzanan ve günümüzde Avrasya olarak adlandırılan coğrafyada kendini göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte Sovyet coğrafyasında yer alan ülkeler arasındaki ekonomik, politik ve kültürel işbirliği seviyesi büyük oranda kaybolmuştur. Bu durum bölge ülkelerini yeni ekonomik ortaklıklar aramaya ve bu çerçevede Batı ile bütünleşmeye yöneltmiştir. Bu çalışma ile Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra başta Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Beyaz Rusya olmak üzere, topluluğa üye diğer ülkeler ve üye olması muhtemel ülkelerin de içinde bulunduğu entegrasyon hareketi ekonomik-politik bağlamda ele alınacak ve Avrasya Ekonomik Topluluğu'na yönelik bir bakış açısı elde edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrasya, Entegrasyon, İşbirliği, Küreselleşme

THE EURASIAN ECONOMIC COMMUNITY WITHIN THE TERMS OF INTERNATIONAL ECONOMIC - POLICY COMPETITION

Abstract

Certainly, globalization, as a result of the political, economical and cultural developments, has reflects on international relations. When we observe the relationship between the countries, we can see that the economical field comes before the security field. In that condition, the economic-policy competition is

inevitable. The integration movements which have economical and political field in international economical relations, are gaining big importance because the countries especially which are on the same geographical environment intend to develop and facilitate their economical relations between each other, to walk together in the international competitive field and to have voice in the global economical field. Today, the region on which economical integration intentions major is lying on West of Caucasia to China which called Eurasia. After the collapse of Soviet Union, the economical, political and cultural cooperation between the countries, which took place in Soviet geography, widely lost. In that condition the regional countries began to look for new economical partners and to be integrate with West. In that study, after the collapse of Soviet Union, the integration movements of the Russian Federation, Kazakhstan and Belarus which are the initial members of the Eurasian Economic Community and of the other potential members will be economic- politically handled, and will try to have a perspective on Eurasian Economic Community.

Key Words: Eurasia, Integration, Cooperation, Globalization

ULUSLARARASI EKONOMİK-POLİTİK REKABET ÇERÇEVESİNDE AVRASYA EKONOMİK TOPLULUĞU

1. Avrasya'nın Önemi Üzerine

Avrasya kavramı üzerinde tartışılan ve ortak bir tanımlaması yapılamayan bir bölgedir. Kelime olarak Avrupa ve Asya kıtalarının tümünü içine alan coğrafi alana verilen addır. Fakat günümüzde Avrasya; stratejik, siyasi ve kültürel çağrışımlar taşıyan geniş jeopolitik ve jeoekonomik alanı içermektedir. Avrasya, Kafkasya bölgesinin batısından başlayan ve doğuda Çin'e kadar devam eden, Rus ile Türk halklarının ya da akraba topluluklarının yaşadığı bölgeyi tanımlamaktadır. Türkiye için çok farklı sınırları ifade eden Avrasya kavramı, Rusya için de farklı bir coğrafyayı ifade etmektedir. Yani ülkeler kendi etki alanlarına göre bunu tanımlamaktadırlar. Avrasya tanımını ilk olarak İngiliz coğrafyacı H. Mackinder'in yaptığını görmekteyiz¹. 25 Ocak 1904'te düzenlenen ve daha sonra çok meşhur olan bir konferansta Mackinder: "*Asya tarihin eksenidir. Modern teknolojiyle, özellikle demiryolu teknolojisiyle tarihi denetleyecek, dünyaya egemen olacaktır.*" demiştir.² Mackinder Tarihin Coğrafi Mihveri isimli bildirisini Kraliyet Coğrafya Derneği'ne sunmuş ve bu bildiri jeopo-

¹ Reha Yılmaz, "Beklenti ve Endişeler Cenderesinde Avrasya Birliği Paradoksu", *Avrasya Paradoksu Beklentiler ve Endişeler*, Ankara 2013, s.7.

² Alexandre Defay, *Jeopolitik*, Dost Kitabevi, Ankara 2005, s.19.

litiğin temel kaynaklarından biri olmuştur. Bildiride deniz gücünün kara gücüne göre zayıfladığını öne süren Mackinder, “Kalpgah/Heartland” teorisini ortaya koymuştur.³ Jeopolitik strateji, Kalpgah’ın ya da Sibiryaya ile Doğu Avrupa üzerinden Orta Asya ve Rusya’yı kucaklayan kıta aşırı devasa Avrasya coğrafyasını denetim altına alınmasıydı. Kalpgah, Afrika kıtasının geri kalanı ve Asya ile birlikte, Dünya Adası’nı oluşturmaktadır. Kalpgah’ın kendisi de denize erişilmezliği ile tanımlanmaktaydı. Bu da onu, dünya üstündeki en büyük doğal kale haline getirmekteydi. Mackinder’a göre, kara kuvvetlerinin belirleyici hale geleceği ve deniz kuvvetlerinin hakimiyetini yitireceği yeni bir Avrasya çağına girilmekteydi.⁴ Mackinder ünlü kara hakimiyet teorisinde Doğu Avrupa’ya hükmedenin Kalpgah’a (Heartland) hakim olacağını, Kalpgah’a hakim olanın da, Dünya Adası’na hükmedeceğini, Dünya Adası’na kim hükmedenin de Dünya’ya hakim olacağından bahsetmektedir.⁵

Mackinder, Coğrafyanın anlamının artık değiştiğini, eskiden keşfedilmemiş yerlerin keşfedilmesi olarak görüldüğünü ancak artık coğrafyanın felsefi tahlillere yönelmesi gerektiğini ve araştırma amaçları geliştirmesi gerektiğini savunmuştur. Kolomb sonrası dönemde sosyal güçlerin her patlaması bir yerde yok olmayacak, dünyanın en uzak köşesini de etkileyebilecektir ve dünyanın ekonomik ve politik organizmasının zayıf unsurları parçalanacaktır şeklinde öngöründe bulunmaktadır. Bu noktada Mackinder devlet adamlarının ilgilerinin her ne kadar tam olarak farkında olmasalar da ülke topraklarını genişletmeye çalışmaktan etkinlik kurma mücadelesine kaydığını belirtmektedir. Önceleri buhar gücünün kullanılması ve Süveyş Kanalı’nın açılması deniz gücünün hareket yeteneğini arttırmıştır. Fakat demir yolunun steplerde hareket yeteneğini arttırmış olması gözle görülür bir gerçektir. Mackinder’a göre Avrasya dünya siyasetinin Mihver bölgesidir çünkü bu bölgede askeri hareket yeteneği ve ekonomik gelişme şartları vardır. Rusya’nın 1904 yılına kadar olan dönemde Moğol İmparatorluğunun yerine geçtiğini, Finlandiya, İskandinavya, Polonya, Türkiye, İran, Hindistan ve Çin üzerindeki baskıyı Rusya topraklarının önemine örnek olarak göstermektedir. Almanya’nın Avrupa’daki stratejik önemine Rus-

³ Yılmaz Tezkan-M.Murat Taşer, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, Ülke Kitapları, Ankara 2002, s.77-78.

⁴ Atilla Sandıklı, “Jeopolitik ve Türkiye Riskler ve Fırsatlar”, <http://www.bilgesam.org/images/dokumanlar/0-81-201404088jeopolitikveturkiye.pdf>, (05.10.2015), s.5.

⁵ Halford John Mackinder, *Democratic Ideals and Reality : A Study in the Politics of Reconstruction*, London Constable and Company LTD, Great Britain 1919, s.194

ya da sahiptir. Demiryollarının sağlayacağı rekabet avantajına Rusya'nın da sahip olması an meselesidir.⁶

Türkiye jeopolitik bakımdan deniz ve kara güçlerinin kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda geçiş bölgelerinin ve hakimiyet alanı mücadelelerinin merkezi durumundadır. Deniz geçiş bölgesi Boğazlar, Kuzey-güney doğrultusunda Avrasya Kalpgah'ını sıcak denizlere ve Afrika'ya bağlayan kara geçit bölgeleri Balkanlar ve Kafkaslar Türkiye'de kesişmektedir. Bu şekilde Türkiye Avrasya Kalpgah'ını Hazar ve Ortadoğu bölgesine bağlamaktadır. Anadolu, doğu-batı doğrultusunda Avrasya'yı kuşatan stratejik yarımada kuşağının önemlisidir. Türkiye bu jeopolitik konumunu Soğuk Savaş boyunca çevre unsuru olmayı kabul ettiği İttifak Bloğu üzerinde saygınlığını ve pazarlık gücünü korumak için kullanmıştır.⁷ Karadan, denizden ve havadan Kalpgah'ın kontrolü için en avantajlı bölge Anadolu toprakları olarak görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında Türkiye'yi ısrarla savaşa çekme istekleri de Türkiye'nin bu jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Günümüzde de Türkiye'nin jeopolitik konumu gündemde kalmasının sebeplerindedir.⁸

Zbigniew Brzezinski'ye göre Avrasya, büyük güç olma yolundaki Çin, Hindistan, Avrupa ve Rusya'dan oluşan bir bölgedir. Avrasya'nın büyük ekonomik, demografik ve kültürel değerlere sahip büyük bir kıta olduğunu ve konumu itibarıyla de dünyanın diğer bölgelerine rahat bir şekilde ulaşabilme ve müdahalede bulunabilme yetkisine sahip olduğunu ifade etmektedir. Brzezinski, Avrasya'nın önemini şu şekilde ortaya koymaktadır: Avrasya jeopolitik bir eksenidir ve aynı zamanda da yerkürenin en büyük kıtasıdır. Dünyanın en ileri ve ekonomik olarak verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edebilmek Avrasya'ya egemen olmak gerekir. Dünya nüfusunun yarısından fazlası Avrasya coğrafyasında yaşamaktadır ve gerek yeraltı zenginlikleri gerekse ekonomik açıdan GSMH'sinin %60'ı ve tespit edilen enerji kaynaklarının dörtte üçü yine bu coğrafyada bulunmaktadır. Aynı zamanda Avrasya dünyada siyasal anlamda en dinamik ve iddialı ülkelerinin bulunduğu bölgedir. Amerika'dan sonra gelen en büyük altı silah alıcısı ve en büyük altı ekonomi, Dünya'daki biri hariç resmi olarak tespit edilmiş tüm nükleer güçler yine Avrasya coğrafyasında yer almaktadır. Dünyanın en kalabalık nüfusa sahip ve küresel etki ve bölgesel hegemon-

⁶ H.J Mackinder, "Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, Vol.23, No:4, 1904, s.434-436.

⁷ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul 2011, s.116-117.

⁸ Ramazan Özey, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2012, s.249-250.

ya meraklısı iki devleti de Avrasyalı'dır. Amerikan önceliğinin bütün potansiyel ekonomik ve/veya meydan okuyucuları da Avrasyalı'dır.⁹

Henry Kissenger'a göre Avrasya'nın iki başlıca küresinden olan Asya veya Avrupa'dan herhangi birisinin sadece bir büyük devlet tarafınca bile hâkimiyet altına alınması, ABD açısından stratejik tehlikenin güzel bir tanımlamasını oluşturmaktadır. Bu şekilde bir gruplaşma Amerika'yı ekonomik ve sonuç olarak da askeri açıdan geride bırakabilir. Bu tehlike karşısında, hakim güç, iyi niyetli bile olsa direnmelidir. Aksi halde ABD etkili bir biçimde direnemeyecek kadar kapasitesini kaybedebilir ve olaylara yön verme bakımından zor durumda kalabilir.¹⁰

2. Ekonomik Entegrasyona Doğru

Entegrasyon kavramı siyasi, askeri ve ekonomik boyutlarıyla ele alınabilir. Ortak bir tanımlama olmamakla beraber ekonomik entegrasyon genel itibarıyla ülkelerin kendi aralarında ulusal çıkarların maksimizasyonuna dayanan birlikler kurmalarıdır şeklinde tanımlanabilir. Son zamanlarda ise küresel çıkarların da bu kavram kapsamına girmiştir. Bela Balassa ekonomik entegrasyonu hem bir süreç hem de bir durum olarak tanımlamaktadır. Süreç açısından entegrasyon, farklı ulusal devletlerin sahip olduğu ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmak için önlemler alınmasıdır. Durum olarak entegrasyon ise, ulusal ekonomiler arasında ayrımcılığın olmamasıdır.¹¹

Ekonomik entegrasyon hareketleri, işbirliği girişimlerine göre daha derin ve detaylı bir ekonomik örgütlenmeyi öngörmektedir. Bu örgütlenme şeklinde, işbirliğine göre en önemli farklılık üye ülkelerden belli konularda yetki devralmasıdır. Böylece söz konusu örgütler, uluslararası arenada yeni bir hakim kişilik olarak varlığını ortaya koymuş olmaktadır. Bu tip kuruluşların ilk amacı üyeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesi ve uluslararası ticareti engelleyici her türlü uygulamanın kaldırılmasıdır. Entegrasyon girişimi içinde olan ülkelerin, bu hareketlerinde tüm üyelerin çıkarlarına uygun dengeli bir başarı elde edebilmeleri için ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda birbirleriyle ortak özellikleri bulunması zorunlu bir haldir.¹²

⁹ Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere, 2. Baskı, Sabah Kitapları, İstanbul 1998, s.32.

¹⁰ Henry Kissenger, *Diplomasi*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.773-774.

¹¹ Pınar Yardımcı, *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Detay Yayıncılık, Ankara 2014, s.18-19.

¹² Mehmet Karagül, *Uluslararası İktisadi Örgütler ve Azgelişmiş Ülkeler*, 4. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2014, s.19.

C.P Kindleberger “Kapsamı açıklanmadıkça hiçbir anlam ifade etmeyen entegrasyon kelimesi işbirliği, düzenleme ve örgütlenme gibi çok heceli bir kelimedir.” demektedir ve “ekonomik entegrasyon üretim faktörleri fiyatının eşitlenmesi” diye tanımlamaktadır.¹³ Reinhard Meyers’in tanımıyla entegrasyon, katılımcı aktörler arasında konsensüs ile ortak normların, çıkarların ve hedeflerin geliştirildiği, temelde barışın devamlılığı amacını sağlamaya yönelik siyasal bir topluluğun uluslararası sistem içerisinde oluşması sürecidir. temelde bu kavram altında uluslararası ve uluslararası topluluklardan söz etmek mümkündür.¹⁴

En geniş anlamda entegrasyon, küreselleşmeyle birlikte bir kaynaşma ve iç içe geçmeyi ifade eder. Küreselleşme, özellikle Soğuk Savaş sonrasında hız kazanmış ulusal ekonomilerin, kültürlerin ve politikaların bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Entegrasyondan söz edebilmek için farklı birimlerin bir araya gelerek ortak politikalar oluşturmak için ortak kurumlar yaratması gerekmektedir. Bu anlamdaki entegrasyon, sadece tesadüfen biriken olaylar sonucu değil, belirli hedeflere yönelik bilinçli uygulamalar, politikalar ve kurumlar bütünüdür. Buradan da entegrasyonun önemli bir kurumsal boyutu olduğunu görmekteyiz. Johann Galtun’a göre entegrasyon “iki veya daha fazla sayıda aktörün yeni bir aktör oluşturma sürecidir.” Ortaya çıkan yeni bir aktör değilse, entegrasyondan söz edilemez. Ernst B. Haas entegrasyonu, “birimler arasındaki ilişkilerin yapısını ve uluslararası sistemi bir bütün olarak değiştiren evrimsel ve dinamik bir süreç” olarak tanımlamaktadır.¹⁵

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesini izleyen yıllarda dünyada ekonomik olarak çok sayıda entegrasyon hareketleri denenmiştir. 20. yüzyılın son döneminde ülkelerin birbirleriyle ekonomik yakınlaşmaları ve destekleşmeleri her geçen zamanda artmaya başlamıştır. Günümüz artık ekonomik entegrasyon hareketlerinin yaşandığı bir çağ olmuştur. Dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerinde çeşitli ekonomik birleşmelerin görülmesi konunun önemini ortaya koymaktadır. Dünya bir yandan küreselleşirken diğer yandan da bölgeselleşmektedir. Ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasi bağların artması aralarındaki işbirliği hareketlerini körüklemektedir. En genel anlamda ekonomik birleşme, birleşmeye giden ekonomilerin mal ve hizmetlerine serbest dolaşım sağlanarak bir serbest pazar oluşturmaktır. Böylece ekonomik entegrasyon ile daha geniş

¹³ Emin Ertürk, *Uluslararası İktisadi Birleşmeler*, 4. Baskı, Alfa Aktüel, İstanbul 2006, s.54.

¹⁴ Haydar Çakmak, *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s.140.

¹⁵ Haluk Özdemir, *Avrupa Mantığı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*, 2. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012, s.33-35.

bir pazar için üretim yapmak ve bu üretimin sağladığı olanaklardan yararlanmak mümkündür.¹⁶

Ekonomik işbirliği ve Ekonomik entegrasyon politikacı ve iktisatçılar tarafından birbirinin yerine sıklıkla kullanılan iki terimdir. Bazen ekonomik işbirliği ekonomik entegrasyonun ilk safhası mıdır? sorusu akıllara gelmektedir. Entegrasyon süreci, genel olarak bir bölgenin meydana gelmesine sebep olmaktadır. Ekonomik işbirliği ise coğrafi açıdan bir bölgeye dayanmak zorunda değildir. Entegrasyon yeni ekonomik yapılanmaların oluşturulmasını amaç edinirken ekonomik işbirliğinde böyle bir zorunluluk söz konusu değildir. Entegrasyon, ekonomik işbirliğinin aksine, ekonomik ve sosyal alt yapıları birbirine yakın olan ülkeler arasında oluşturulabilmektedir. Entegrasyonda uluslar üstü bir otorite ülkeler adına karar alırken ve iktisadi kaynakları karşılıklı harekete geçirmek için yaparken, ekonomik işbirliğinde ise ulusal egemenlik korunarak sınırlı miktarda ekonomik ilişkiler kurulmaktadır.¹⁷

Ekonomik entegrasyonların ülkeler üzerindeki etkileri farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Kutuplaşma teorisine göre gelişme yolundaki ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyon daha çok sanayileşmiş ülkeler lehinedir. Çünkü gelişme yolundaki ülkeler sanayileşmiş ülkeler ile rekabet edemezler. Ayrıca bu ülkelerden önemli miktarda emek ve sermaye sanayileşmiş ülkelere gider. Yakalama paradigmasına göre ise ekonomik entegrasyona giden ülkeler arasında bir yakınlaşma söz konusu olur. Bunun için birleşmeye giden ülkelerin gelişmiş ülke olması gerekir. Eğer birleşmeye giden ülkelerin gelişmişlik düzeyi düşük ise, uzaklaşma ortaya çıkar.¹⁸

Ekonomik entegrasyonların, coğrafi bakımdan birbirine yakın olan ülkelerin ekonomik ilişkilerini kolaylaştırmasından, günümüzde artan rekabet koşullarının önünde birlikte durmayı gerektirmesinden ve globalleşen pazarlarda etkin olma gayretinden ötürü önemi her geçen gün artmaktadır. Dünyaya baktığımızda ekonomik anlamda en başarılı bütünleşme hareketinin, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da oluşan ve hiç de kısa denilemeyecek bir süre sonrasında Avrupa Birliği ismini alarak meydana gelen birleşme olduğunu görmekteyiz. Bugün, ekonomik bir bütünleşme gerçekleştirme çabalarının yoğun olarak görüldüğü bölge Avrasya’dır. Bu bölgenin yeraltındaki kaynakları bakımından zengin olması ve jeopolitik konumunun önemi, SSCB’nin dağılmasından sonra ABD’nin ve Avrupa’nın dikkatini bu bölgeye yöneltmesine neden olmuştur.

¹⁶ S. Rıdvan Karluk, “Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar”, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2014, s.505-508.

¹⁷ Emin Ertürk, *a.g.e.*, s.55.

¹⁸ S. Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s.518.

Böylece Avrasya’da siyasi ve ekonomik açıdan yenede düzenleme süreci görülmeye başlanmıştır.¹⁹

Yiğit’e göre ekonomik entegrasyonların başarılı olabilmesi için; entegrasyon hareketi içindeki ülkelerin üretim yapıları ve kalkınma seviyeleri birbirlerine az çok benzemesi, dış ticaret politikalarının benzer olması, kültürel ve coğrafi anlamda birbirleri yakınlık ve ortak bir geçmişe sahip olmaları, ulaştırma yani altyapı olanaklarının gelişmişlik düzeyi ve son olarak entegrasyon içinde olan ülkelerin ekonomik durumlarının birbirini tamamlayıcı nitelikte olması önem teşkil etmektedir.²⁰

3. Avrasya Ekonomik Topluluğu

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla Avrasya bölgesi ABD’nin egemen güç olduğu yeni dünya düzeninde sahip olduğu zengin doğal kaynak rezervleri ve jeopolitik konumunun önemi ile dikkatleri üzerine çeken bir bölge olmuştur. SSCB’nin dağılması sonucu meydana gelen ve açık bir pazar halini alan Avrasya bölgesindeki olası entegrasyon hareketleri incelendiğinde böyle bir hareketin gerçekleşeceği yerlerden birinin de Bağımsız Devletler Topluluğu’nun (BDT) bulunduğu coğrafya olma ihtimalinin fazla olduğu görülmektedir. Coğrafi açıdan sınırlarının net bir şekilde çizilemediği veya belirtilemediği Avrasya, Ortadoğu coğrafyasının iki katı kadardır. Enerji, küreselleşen dünyamızda, uluslararası ekonomiyi iten bir güç halini alırken; gelecekte de sosyal ve ekonomik gelişme bakımından önemini arttırmayı beklenen bir unsurdur.²¹ Avrasya’da bulunan ülkelerin, buradaki sıkıntılara çare arayışları ve giderek arttığı görülen küresel rekabet içinde sağlam durabilme gayretleri, bahsi geçen bu ülkelerin birbirleri ile anlaşarak bölgesel anlamda bir işbirliğinin yapılmasının gerekliliğini doğurmuştur. Başlayan girişimlerin en dikkat çekenini de Avrasya Ekonomik Topluluğu olmuştur.²²

Avrasya Ekonomik Topluluğu Kazakistan’ın girişimleri ile 10 Ekim 2000 tarihinde beş BDT ülkesi; Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında kurulmuştur. Özbekistan 2006 yılında topluluğa katılmış fakat 2008 yılında ayrılmıştır. 2003 yılından beri de toplulukta gözlemci ülke statüsüne sahip üç ülke (Ukrayna, Moldova ve 2003 yılından beri de Ermenistan) vardır. SSCB’nin dağılmasının ardından Avrasya’da ekonomik ve

¹⁹ Bahar Şanlı, “Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği’nin Olabilirliği”, Atatürk Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt No: 22, 2008, s. 14.

²⁰ Mehmet Yiğit, *Ekonomik Entegrasyon*, Beta Yayınları, İstanbul 2003, s. 387.

²¹ Bahar Şanlı, *a.g.m.*, s. 17-19.

²² Bahar Şanlı, *a.g.m.*, s. 24.

siyasal birliklerin çeşitli nedenlerle yürümediğinin, yapılan görüşmelerin ve anlaşmaların sadece kâğıt üstünde kalan işlemler olduğunun iddia edildiğini görmekteyiz. Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında her şeye rağmen 1 Ocak 2010 tarihinden itibaren geçerli olmak koşulu ile bir gümrük birliği kurulmuş bulunmaktadır. Topluluğun hedefleri arasında bölgenin jeopolitik konumunun ve sahip olduğu enerji kaynaklarının öneminden dolayı enerji güvenliğinin ve birlikteliğinin sağlanması için tek enerji alanı oluşturulması olmuştur.²³ Diğer yandan Rusya ekonomisinin yakın zamanda aynı performansı göstermeyeceği ihtimali de düşünülmelidir. Doğal gaz ve petrol fiyatlarında meydana gelen şiddetli iniş çıkışlar Rusya'nın ekonomisini ciddi anlamda etkileyebilmektedir. Kazakistan'ın ekonomisi için de aynı risklerin geçerli olduğunu söylemek mümkün. Beyaz Rusya'ya bakıldığında ise Rusya'ya borçlanarak idare edilen bir ekonomik düzen dikkatleri çekmektedir. Bu durum da Beyaz Rusya ekonomisinin sürdürülebilir olmadığını göstermektedir. Bu pencerelerden bakıldığında da Avrasya Ekonomik Topluluğu projesinin gerçekleşmesinin zor olduğunu görmekteyiz.²⁴

Rus siyaset bilimci İgor Zevlyov, Sovyetler Birliği sonrası Rusya'yı iki temel yaklaşımda değerlendirmiştir. Bunlardan ilki Avrupa ve ABD'nin dayattığı liberal düşünce, kaos ve devrime karşı mücadeleci ve tutucu güçlerin kalesi olarak güçlü ve bağımsız bir devlet olmalıdır. İkincisinde ise Rusya'nın Rus dünyası ve medeniyetinin varlığının temsil edici rolünün üstlenmesi gerektiğini söylemektedir.²⁵ Radyo Sputnik editörlerinden Süheyla Demir, Avrasya'daki yeni bütünleşme sürecini gerçekleştirdiği görüşmeler ile ele almıştır. Özbay'a göre Avrasya Ekonomik Birliği ile hedeflenen amaç Asya ile Avrupa arasında bir köprü inşa etmek ve Avrupa Birliği'ne benzeyen bir odak haline gelecek bir ekonomik yapı yaratmaktır. Böylelikle hem Rusya bölgedeki ekonomik bütünleşmeyi sağlayacak hem de eski Sovyet zamanında elinde bulundurduğu etkiyi devam ettirmiş olacaktır. Özbay'a göre Rusya bu birlik ile sadece ekonomik bütünleşme projesini gerçekleştirmemekte, tıpkı Avrupa Birliği'nde olduğu gibi önce ekonomik birlikten hareket ederek bir medeniyet projesi kurmaya çalışmaktadır. Bu birlik ABD'nin tek kutupluluk direktmesine bir karşı duruş ya da dengeleme projesi olarak ortaya çıkmaktadır. Özdal'a göre ise ABD Batılı diğer ülkeler ile birlikte uluslararası arenada kendi değerlerini yaygınlaştırmaya ça-

²³ Volkan Öngel, "Türkiye İçin Alternatif Bir Dış Ticaret Pazarı: Avrasya Ekonomik Topluluğu", <http://avekon.org/papers/222.pdf>, (05.10.2015), s.87-88.

²⁴ Orhan Gafarlı, *Avrasya Çıkması Yeni Büyük Oyunu Kim Kazanacak?*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015, s.10-11

²⁵ Bakır Oflaz, "Neo-SSCB: Avrasya Birliği Profesi", <http://politikaakademisi.org/2014/05/31/neo-sscb-avrasya-birligi-projesi/>, (06.10.2015).

lımaktadır. Bu açıdan ayrı bir medeniyet sistemini elinde bulundurduğunu ve bunları müdafaa etmesi gerektiğini düşünmektedir. Uluslararası sistemi değerlendiren devletlerin güçlerini artırmaya çalıştıklarını ve etki alanlarını korumaları gerektiğini göz önünde bulundurduğunuzda Rusya'nın bölgesel bütünlüşmeye gitmek şartıyla uluslararası alanda etkili ve de önemli aktörlerden bir tanesi olma endişesi içinde olduğunu görmekteyiz.²⁶

Avrupa Birliği'ne baktığımızda Almanya'nın güçlü bir aktör portresi çizdiğini, Avrasya Birliği'ne baktığımızda ise bu güçlü aktörün Rusya olduğu görmekteyiz. Rusya'nın geçmişi Avrasya'da güçlü bir aktör olmasında önemli etkiye sahiptir. Sovyetler Birliği'nde ve sonrasında Bağımsız Devletler Topluluğu'nda etki alanı önemli ölçüde büyük olan Rusya'nın son dönemde BDT üzerindeki etkisinin azalmaya başladığını görmekteyiz, Rusya'nın, bölgedeki en gelişmiş ülke olan Kazakistan'ı da yanına alarak böyle bir projeye dünyada enerji hâkimiyetini sağlamaya çalışacağını söylemek mümkündür.²⁷ Avrasya Ekonomik Birliği'ne baktığımızda kurumsal açıdan nasıl bir yöntemi takip edeceği ile ilgili kafa karışıklığının olduğu görülmektedir. Avrasya Ekonomik Birliği'nin birçok yönden Avrupa Birliği'ne benzeyen bir kurumsallaşma yoluna gideceği, fakat, Avrupa Birliği tarzı bir siyasal entegrasyon amacının da olmadığı yönünde değerlendirmeler de mevcuttur.²⁸ Rusya, Avrasya birliği projesi ile bölgesel bir hegemonia dönüşmeye çalışmaktadır. Böylelikle zamanında oluşturulan Sovyet kimliği yerine Avrasya kimliği yerleştirilmesi sağlanmış olacak ve sonuç olarak Rusya yenilenmiş görünümü ile bölgede başat aktör olabilecektir. Ancak Avrasya Ekonomik Topluluğu projesine şüphe ile yaklaşılmaktadır. Önceki SSCB toplumlarında yer etmiş Sovyetler Birliği zamanına ait pek de iyi olmayan anılar tazeliğini korumaktadır.²⁹ Rusya'nın BDT'ye yönelik politikasının temel amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz: Hususi bir Rus nüfuz bölgesinin kurulması, BDT bölgesinde yabancı varlığı ve nüfuzunun yayılmasının en aza indirilmesi, Bölgesel savaşların önlenmesi veya çevrelenmesi ve son olarak Sınırlar dışındaki etnik Rusların ve Rus vatandaşlarının korunması. Rusya bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için üç temel araç kullanmıştır. Bunlardan ilki BDT çerçevesinde daha sıkı bir ekonomik ve askeri entegrasyonun sağlanması,

²⁶ Süheyla Demir, "Avrasya Ekonomik Birliği: Bir Medeniyet Projesi", <http://tr.sputniknews.com/analiz/20150107/1013359480.html>, (05.10.2015).

²⁷ Dilruba Kurut, "Avrupa Birliği-Avrasya Birliği Karşılaştırmalı Kurulum Süreçleri", <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/avrupa/4620-avrupa-birligi-avrasya-birligi-karsilastirmali-kurulum-surecleri>, (05.10.2015).

²⁸ Göktürk Tüysüzoğlu, "Bölgesel bir Hegemonya Girişimi: Avrasya Ekonomik Birliği", <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bolgesel-bir-hegemonya-girisimi-avrasya-ekonomik-birligi>, (05.10.2015).

²⁹ Orhan Gafarlı, *a.g.e.*, s.10.

bir diğeri Hazar havzası devletlerini Rusya'ya bağlamak için askeri, ekonomik ve politik kontrolün kullanılması, son olarak da eski SSCB bölgesinde barış ve istikrarın sağlanması için Rusya idaresinde özel bir BDT barış koruma rolünün ve barışın devamlılığı açısından da garantör sıfatıyla Rusya'nın özel yetkilerinin uluslararası olarak tanınması olarak sıralanabilir.³⁰

Karluk'a göre Türkiye, hiçbir yakınlığı olmamasına rağmen bu Birliğe katılma girişiminde bulunmuştur. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, dönemin başbakanı Erdoğan'ın Rusya, Kazakistan ve Belarus arasında yapılan Gümrük Birliği'ne Türkiye'nin de katılması için kendisi ile görüştüğünü belirtmiştir. Belarus'un başkenti Minsk'te gerçekleştirilen Avrasya Ekonomik Yüksek Konseyi'nde konuşan Nazarbayev, Erdoğan'ın kendisi ile konuştuğunu ve Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne alınmasına imkân olup olmadığını sorduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin büyük bir ülke olduğunu, ortak sınırların bulunduğunu cümlelerine eklemiştir. Devamlı Sovyetler Birliği'nin yeniden kurulmaya çalışıldığının bir sorunsal haline geldiğinden bahseden Nazarbayev, Türkiye'nin Birliğe alınması ile bu sorunun da ortadan kalkacağına inanmaktadır.³¹ Nazarbayev'in Birliğin nasıl meydana geldiği ve geleceğe dönük hedeflerinin neler olacağı bakımından Putin'den daha fazla açıklama yapıyor olması, Rusya'nın Birliği'nde uygulamak istediği çok sesliliği ve eşit üyelik kriterine dikkat çeken bir uygulamadır. Rusya'nın, Birliğin başarılı olması durumunda ile en başta ABD, AB ve Çin olmak üzere Avrasya'ya karşı yakın ilgileri olan bölgesel ve küresel aktörlere karşı kayda değer bir mevzi elde edeceği meydandır.³²

Kazakistan'da haftalık olarak yayınlanan Türkistan Gazetesi'nin 14 Kasım 2013 tarihli sayısında yer alan bir makalede Avrasya Ekonomik Komisyonu'nun Başkanı Viktor Hristenko Türkiye'nin Gümrük Birliği için bir üyelik başvurusunda bulunmadığını söylemiştir. Siyasi açıdan durumu gözlemleyenlere göre, Nazarbayev'in bu teklifinin altında yatan sebeplerden biri Suriye konusunda Rusya ile çatışan bir politika izleyen Türkiye'ye Gümrük Birliği'ni sunarak Rusya'nın Suriye'nin Birliğe üye olması mümkündür ifadesine karşı atılmış bir adımdır. Rusya Türk dünyasının en güçlü ülkesinin Moskova'nın siyasi projelerine dahil olmasına kesin olarak karşıdır. Dil-kültür dengeleri Türkiye'nin Birliğe katılması ile değişecek ve bu durumun sonucunda da uluslararası belgelerin sadece Rusça değil ikinci bir dilde hazırlanması gerekecektir. Gümrük Birliği ile amaçlanan Rusya'nın eski Sovyet ülkeleri

³⁰ Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, 2. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa 2013, s.193-194.

³¹ S. Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s.621-622.

³² Göktürk Tüysüzöğlü, *a.g.m.*

üstündeki etkisini güçlendirmektedir.³³ Putin AB'yi itibarsızlaştıran bir yaklaşımla, AB'nin Türkiye için doğru tercih olmadığını vurgulamıştır. Birleşik Rusya Partisi'nin Milletvekili Sergey Markov, AB üyeliği konusunda aradığını bulamayan Türkiye'nin gelecekte bu Avrasya Birliği'ne dahil olmasının mantıklı olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin, tercihini Avrasya Birliği'nden yana kullanıp kullanmayacağı üzerinde durulması gereken bir konudur. Türkiye'nin bu birlik içinde yer alması bir anlamda Rusya'nın yanında bulunması anlamını taşırken, diğer taraftan Türk Cumhuriyetleri ile bütünleşme anlamı taşımaktadır.³⁴

Özbay'a göre Avrasya Ekonomik Birliği'ne üyelik, Türkiye'nin dış politika dengelerini değiştirecek bir hareket olur. Türkiye böyle bir hamle için hazır görünmemektedir. Çeşitli perspektiflerden (güvenlik, savunma, ekonomi...) bakıldığında Türkiye için Avrupa-Atlantik ve NATO ile ilişkiler önemli görünmektedir. Diğer taraftan Rusya ile Türkiye arasında hızlı ve iyi gelişen münasebetler vardır. Bu bakımdan Özbay, Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği'ne ilgisini fazlalaştırması gerektiğini, hatta icap ederse 'gözlemci ülke' statüsü ile veya başka bir yoldan bu entegrasyon hareketini takip etmesi gerektiğini düşünmektedir.³⁵

90'lı yıllarda dış politikada Avrasyacı söylem ile Atlantikçi söylemin bir-biri ile mücadelesini görmekteyiz. Bağımsız Devletler Topluluğu başta olmak üzere Sovyetler coğrafyasının tekrar düzenlenmesine yönelik bir takım girişimler söz konusu olmuştur. Bu girişimlerin Rus dış politikasındaki ağırlığı Putin yönetimi ile büyük oranda değişikliğe uğramıştır. Rusya'nın uluslararası arena da başat aktörlerden biri olması ve SSCB'nin yıkılması ile kaybettiği prestijini yeniden kazanması Putin iktidarındaki Rusya'nın dış politikasının ana söylemleri olmuştur. Sovyet coğrafyasının yeniden şekillendirilmesi 1993 senesinde yakın çevre doktrininin duyulmasıyla birlikte Rus dış politikasında öncelik kazanmıştır. Bu bağlamda Rusya 2000'li yıllarda bir taraftan yakın çevresine olan etkisini ekonomik ve askeri işbirlikleri ile genişletme yoluna giderken bir taraftan da uluslararası sistemin içindeki diğer büyük aktörler ile ilişkisini geliştirmeyi amaçlamıştır.³⁶ Putin, kısa sürede ilk on yılda ortaya çıkmış oligarşiyi denetime almış, Çeçenistan, Dağıstan ve diğer özerk yönetimlerde ortak bir dil oluşturulup, güvenliği sağlayabilmiştir. Ülke ekonomisinin seviyesini petrol ve doğal gaz ihracatı ile yükseltmiş fakat ekonomik birçok sorunu tam çözememiş-

³³ S. Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s.622-623

³⁴ Reha Yılmaz, *a.g.e.*, s.25.

³⁵ Süheyla Demir, *a.g.m.*

³⁶ Osman Ergül, "Rus Dış Politikasında Bölgeselleşme ve Rusya'nın Entegrasyon Stratejisi: Avrasya Ekonomik Topluluğu", <http://avekon.org/papers/560.pdf>, (05.10.2015), s.468-469.

tir.³⁷ Baltık, Balkan, Kafkasya ve Orta Asya'nın eski sosyalist cumhuriyetlerinin hepsi Rusya'nın yakın çevresi içinde bulunduğu için, ulusal çıkarları yönünde bu ülkelerle yakından ilgilenmeye devam edeceğini Rusya Federasyonu resmen açıklamıştır. Böylelikle Rusya geri çekildiği Avrasya'ya ilgisinin devam edeceğini ve bu doğrultuda her şeyi yapabileceğini açıkça bütün dünyaya ilan etmiştir. Rusya bir Avrasya devi olarak kendi güvenliğinin yakın çevresiyle ilgilenmekten geçtiğini net olarak görüyordu.³⁸ Rusya, SSCB sonrasında hem yakın çevre doktrini ile hem de BDT girişimiyle Avrasya bölgesinden vazgeçmediğini göstermiştir. Rus devleti vazgeçse bile Rusya'daki Avrasyacı birikimin buna izin vermeyeceği anlaşılmıştır. Batılı ve milliyetçi olmayan Rus aydınları tarihten gelme birikimleri doğrultusunda günümüzde de Avrasyacılık yapmaktalar ve Rusya'nın geleceğinin gene Avrupa değil, ama Avrasya olduğunu savunmaktadırlar.³⁹

Avrasya Ekonomik Birliği'nde 5-10 yıl arasında ortak para birimine geçilmiş olacağını söyleyen Rusya Birinci Başbakan Yardımcısı Igor Shuvalov, bu konunun profesyonel çevrelerde tartışılacağını da sözlerine eklemiştir. Avrasya Ekonomik Birliği'nin geleceğine yönelik Kazan'da değerlendirmelerde bulunan Shuvalov, SSCB'nin dağılmasıyla ortak ekonomik bölgenin bozulduğunu, Avrasya Ekonomik Birliği ile hedeflediklerinin bağımsız ülkeler olarak yeniden bir ortak ekonomik bölge oluşturmak olduğunu belirtmiştir.⁴⁰

Soğuk Savaş sonrası iki dünya gücü arasındaki rekabet de büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bakıldığında 1990'lı yılların başlarında pek çok konuda Rusya-ABD yakınlaşması gelişim göstermiştir. Bölgede nispeten azalan stratejik gücüne karşın, Rusya Transkafkasya ve Orta Asya'yı hayati çıkar alanları olarak tanımlamaya devam etmiştir. Dönemin Başkanı Yeltsin'in siyasi danışmanlığını da yapmış olan Andranik Migranian, eski Sovyet Birliği ülkelerinin Rusya için hayati çıkar alanlarını oluşturduklarını ve bu ülkelerin kendi içlerinde veya üçüncü ülkelerle Rus karşıtı birliktelikler oluşturulmalarına izin verilememesi gerektiğini belirtmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri hızlı bir şekilde ABD-NATO-AB etkisine girerlerken, Rusya'nın stratejik ağırlığını hissettirmek istediği öncelikli bölge hiç şüphesiz yakın çevresi olmuştur. Rusya'nın Bölgesel işbirliğine yönelik politikasına bakıldığında, bölgedeki devletlerin Rusya'nın kontrolü dışında değil de aksine Rusya'nın liderliği ve yönlendirilmesinde çok

³⁷ Orhan Gafarlı, *a.g.e.*, s.13.

³⁸ Anıl Çeçen, *Türkiye ve Avrasya Türkiye'nin Stratejik Arayışları*, 2. Baskı, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2015, s.33.

³⁹ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.35.

⁴⁰ <http://www.dunya.com/dunya/uluslararası-kuruluslar/10-yil-icinde-ortak-para-birimine-gecilecek-234374h.htm>, (05.10.2015)

boyutlu bir işbirliği sürecine sokulmaya çalışılması, bu ülkenin bölgede etkinlik kurmak için kullandığı önemli araçlardan biri olmuştur.⁴¹

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev her ne kadar birliğin ekonomik açıdan daha ağır bir oluşum olduğunu ifade etse de Kasım'a göre, Putin'in AB'den Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada siyasi gücünü de arttırmak istediğini vurgulamıştır. Özellikle Ukrayna'da yaşanan kriz sonrası soğuk savaş dengeleri geri mi dönüyor şeklinde tartışmalarının arttığını da sözlerine eklemiştir. Kasım konu ile ilgili olarak Birliğin ne şekilde olursa olsun ister ekonomik ister siyasi Rusya'nın etkisini artıracaklarını söylemiştir. Ekonomik yönü ağır basan bir birlik olsa bile Türkiye'ye olumsuz etkileri olma olasılığı yüksektir. Türkiye-Rusya ilişkilerinin geliştiği söylene de Türkiye ekonomik anlamda zararda görünmektedir. Türkiye Rusya'dan enerji almakta ve mal satmakta fakat Rusya ile ihracatını istediği düzeyde büyütememektedir. Dolayısıyla Avrasya Ekonomik Birliği Türkiye için olumlu sonuçlar doğurmayabilir.⁴² Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi Prof. Dr. Canseyit Tüymebayev bu Birliği kurarken, tüm siyasi oluşumlardan ve söylemlerden kaçındıklarını, ortak görüşlerine uymayan tüm kaidelerden kurtulmaya çalıştıklarını ve sonunda ortak hedefleri olan Ekonomik Birliği sağlamak için saf ekonomik bir birlik kurmuş olduklarını ifade etmiş, somut ekonomik alanlardaki hedeflerini ve tüm hareketlerini net olarak yazarak, bu Birliğe gittiklerini yani en başından itibaren "ekonomi"nin entegrasyonun ana temeli olduğunu da belirtmiştir. Tüymebayev son olarak Birliğin iki üst yönetim organı olduğunu söylemiştir. Bunlardan ilki üye ülke devlet başkanlarından oluşan Yüksek Avrasya Ekonomi Konseyi ve diğeri ise daimi organ görevini üstlenecek Avrasya Ekonomi Komisyonu'dur olarak ifade etmiştir.⁴³

Özbay'a göre yolun daha başında olan bu ekonomik birliğin Türkiye'nin etkinliğini azaltma potansiyeline sahip olduğunu, birliğin ekonomik bir çatı altında siyasal bir görünüme evrilecekse Türkiye'nin bu birlik içinde yerinin olmadığını ve AB karşısında da Türkiye'ye bir alternatif olamayacağını ama yakından takip edilmesi gerektiğini ve işbirliği için olanakların aranması gerektiğini düşünmektedir.⁴⁴

⁴¹ Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s.176-187.

⁴² Ayşe Karabat, "Türkiye'nin Gözü Avrasya Birliği'nde", <http://www.aljazeera.com.tr/aljazeera-ozel/turkiyenin-gozu-avrasya-birliğinde>, (05.10.2015).

⁴³ Canseyit Tüymebayev, "Avrasya Ekonomik Birliği ve Üye Ülkelere Katkıları", <http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=181&Lang=TR>, (06.10.2015).

⁴⁴ Ayşe Karabat, *a.g.m.*

Avrasya düşüncesinin tekrar Rusya'da canlanması ABD'nin Avrasya hamlesi üzerine gündeme gelmiştir. ABD'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra çeşitli gerekçelerle Avrasya bölgesine gelmesi, terörü ve ticari ilişkileri kullanarak buralara yerleşmesi güvenlik gerekçesi ile üsler kurması, Avrasya'nın geleceğinde bir Atlantik egemenliği olasılığını ortaya çıkarmıştır. Rusya tıpkı Çin gibi bir bölge ülkesi olarak ve daha da önemlisi bir Avrasya gücü olarak böylesine bir Atlantik işgalini Avrasya'da gerçekleştirilmek istenmesine açıkça karşı çıkmış ve ABD'nin arka bahçesi olarak gördüğü Latin Amerika'da devreye girerek anti Amerikan sol iktidarların işbaşına gelmelerine destek vermiştir.⁴⁵

Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun, dış faktörlerle nasıl yaşayacağı da önemli bir husustur. Topluluk Avrupa Birliği'ne karşı rekabet unsurları barındırsa da, özellikle Kazakistan tarafından gelen açıklamalar, bunun aksini göstermektedir. Avrupa bir yana, Rusya için asıl mesele Çin diyebiliriz. Bu bağlamda, Rusya Çin ile çeşitli konularda anlaşmaya varmış olsa da, iki ülkenin bölgedeki heveslerinin çakışma ihtimali yüksek görünmektedir. Zira bölgede küresel ABD hâkimiyetine engel olmanın yolu, iki taraf için de Avrasya'dan geçtiğini söylemek yanlış olmaz. Çin'in İpek Yolu Projesinin AEB ile ters düşüp düşmeyeceği bu noktada önem taşımaktadır. Çin'in bu konuda Rusya'ya işbirliği önermesi, iki hayalin birleşerek güçlü bir gerçeğe dönüşme olasılığını akıllara getirmektedir.⁴⁶

Yakın zamanda Asya'nın, ekonomik ve siyasi gelişmelerle birlikte rekabet alanına sahne olması beklenmektedir. Rusya arka bahçesi olarak gördüğü Kafkasya'da ve yumuşak karnı olarak adlandırdığı Orta Asya'da ABD ve AB'nin yanı sıra Çin, Hindistan, İngiltere ve Türkiye ile rekabet içindedir. Moskova, Asya'daki dengeleme ve rekabet oyununa hazırlıksız yakalanmaktan endişe duymaktadır. Hindistan, Çin ve Japonya gibi Asya güçleri ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişmişlik düzeyleri bakımından Rusya'nın önündedir. Rusya bu nedenle yakın zamanda oluşabilecek tehditlerin önüne geçebilmek için zamanında etkili olduğu alanlarda kısa süre içinde ekonomik anlamda bir birlik kurmayı amaçlamaktadır. Lukaşenko ve Nazarbayev bugün Rusya'nın dostu olabilirler fakat zaman içinde onların yerine geçecek kişilerin aynı dostane tavırları sergilememe olasılığı da göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁷

⁴⁵ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, 33.

⁴⁶ Hatice Karahan, "Avrasya'da Büyük Ekonomi Oyunu", <http://setav.org/tr/avrasyada-buyuk-ekonomi-oyunu/yorum/18081>, (06.102015).

⁴⁷ Orhan Gafarlı, *a.g.e.*, s.15-16.

Vladimir Putin, yeni dönem içinde Moskova'nın dış politikasında en önemli bir yere sahip olan Avrasya üzerine yeni bir proje ortaya atmıştır. Her ne kadar Putin, Avrasya Birliği'nin SSCB'nin devamı olmayacağını belirtirse de önceliğin BDT ülkelerine verileceği ifade edilmiştir. Hatta Putin, Ukrayna ve Gürcistan gibi Avrupa Birliği ve NATO ekseninde politikalarını yürüten ülkelere Avrasya Birliği'nin özgürlük, demokrasi ve pazar ekonomisi değerleriyle Avrupa'nın bir parçası olacağı şeklindeki ifadeleriyle de mesajını vermiştir.⁴⁸

Sonuç olarak Avrasya Ekonomik Topluluğu SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'nın uluslararası arenada tekrar eski prestijini kazanabilmesi için Orta Asya'daki ekonomik ve politik ayağı olarak değerlendirilebilir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan ve Irak müdahalesi sonrası hedef olarak İran'ı göstermesi, Rusya'nın için Batı tarafından çevrelendiği algısını yarattığını söylemek yanlış olmaz. ABD destekli turuncu devrimlerin, Ukrayna ve Gürcistan krizinin Rusya lehine sonuçlar doğurması ve günümüzde halen devam eden Suriye krizinde masadaki aktörlerden birinin de Rusya olması, Rusya'nın Avrasya coğrafyasında başat aktör olduğunu göstermekte ve bu bağlamda ABD, NATO ve AB'ye gözdağı vermektedir. Avrasya Ekonomik Topluluğu ile her ne kadar bölgede kendisi gibi önemli bir oyuncu olan Çin'i ekonomik açıdan frenlemek istese de asıl amacın SSCB'den ayrılan devletleri bir çatı altında toplayarak iki kutuplu dünya düzenini tekrardan kurgulamak olduğu günümüzde tartışılmaya devam etmektedir. Bölgedeki ülkelerin ekonomik verileri göz önüne alındığında Avrasya Ekonomik Topluluğu kısa vadede başarılı bir oluşum olarak karşımıza çıkmasa da gerekli altyapı çalışmalarının başarılı bir şekilde gerçekleşmesi ve kurumlarının oturması ile uzun vadede uluslararası konjonktür için önem arz edeceğe benzemektedir.

KAYNAKÇA

- BRZEZINSKI Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere, 2. Baskı, Sabah Kitapları, İstanbul 1998
- ÇAKMAK Haydar, *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014
- ÇEÇEN Anıl Çeçen, *Türkiye ve Avrasya Türkiye'nin Stratejik Arayışları*, 2. Baskı, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2015
- DAVUTOĞLU Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul 2011
- DEFAY Alexandre, *Jeopolitik*, Dost Kitabevi, Ankara 2005

⁴⁸ Kerim Has, Putin'in Yeni Hamlesi: Neo-Avrasyacılık ve Avrasya Birliği Projesi, http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=7&cat=365345#.ViQYK0vN0fE, (05.10.2015)

- DEMİR Süheyla, “Avrasya Ekonomik Birliği: Bir Medeniyet Projesi”, <http://tr.sputniknews.com/analiz/20150107/1013359480.html>, (05.10.2015)
- ERTÜRK Emin, *Uluslararası İktisadi Birleşmeler*, 4. Baskı, Alfa Aktüel, İstanbul 2006
- GAFARLI Orhan, *Avrasya Çıkamaz Yeni Büyük Oyunu Kim Kazanacak?*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015
- HAS Kerim, “Putin’in Yeni Hamlesi: Neo-Avrasyacılık ve Avrasya Birliği Projesi”, http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=7&cat=365345#.ViQYK0vN0fE, (05.10.2015)
- <http://www.dunya.com/dunya/uluslararasi-kuruluslar/10-yil-icinde-ortak-para-birimine-gecilecek-234374h.htm>, (05.10.2015)
- İŞYAR Ömer Göksel, *Avrasya ve Avrasyacılık*, 2. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa 2013, s.193-194.
- KARABAT Ayşe, “Türkiye’nin Gözü Avrasya Birliği’nde”, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiyenin-gozu-avrasya-birliğinde>, (05.10.2015)
- KARAGÜL Mehmet, *Uluslararası İktisadi Örgütler ve Azgelişmiş Ülkeler*, 4. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2014
- KARAHAN Hatice, “Avrasya’da Büyük Ekonomi Oyunu”, <http://setav.org.tr/avrasyada-buyuk-ekonomi-oyunu/yorum/18081>, (06.10.2015)
- KARLUK S. Rıdvan, “Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar”, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2014
- KISSENGER Henry, *Diplomasi*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998
- KURUT Dilruba, “Avrupa Birliği-Avrasya Birliği Karşılaştırmalı Kurulum Süreçleri”, <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/avrupa/4620-avrupa-birligi-avrasya-birligi-karsilastirmali-kurulum-surecleri>, (05.10.2015)
- MACKINDER Halford John, “Geographical Pivot of History”, *The Geographical Journal*, Vol.23, No:4, 1904
- MACKINDER Halford John, *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, London Constable and Company LTD, Great Britain 1919
- ERGÜL Osman, “Rus Dış Politikasında Bölgeselleşme ve Rusya’nın Entegrasyon Stratejisi: Avrasya Ekonomik Topluluğu”, <http://avekon.org/papers/560.pdf>, (05.10.2015)
- OFLAZ Bakır, “Neo-SSCB: Avrasya Birliği Profesi”, <http://politikaakademisi.org/2014/05/31/neo-sscb-avrasya-birligi-projesi/>, (06.10.2015).
- ÖNGEL Volkan, “Türkiye İçin Alternatif Bir Dış Ticaret Pazarı: Avrasya Ekonomik Topluluğu”, <http://avekon.org/papers/222.pdf>, (05.10.2015)
- ÖZDEMİR Haluk, *Avrupa Mantiği Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*, 2. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012
- ÖZEY Ramazan, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2012
- SANDIKLLI Atilla, “Jeopolitik ve Türkiye Riskler ve Fırsatlar”, <http://www.bilgesam.org/images/dokumanlar/0-81-201404088jeopolitikveturkiye.pdf>, (05.10.2015)

- ŞANLI Bahar, “Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt No: 22, 2008
- TEZKAN Yılmaz-TAŞER M.Murat, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, Ülke Kitapları, Ankara 2002
- TÜYMEBAYEV Canseyit, “Avrasya Ekonomik Birliği ve Üye Ülkelere Katkıları”, <http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=181&Lang=TR>, (06.10.2015)
- TÜYSÜZOĞLU Göktürk, “Bölgesel bir Hegemonya Girişimi: Avrasya Ekonomik Birliği”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bolgesel-bir-hegemonya-girisimi-avrasya-ekonomik-birligi>, (05.10.2015).
- YARDIMCI Pınar, *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Detay Yayıncılık, Ankara 2014
- YİĞİT Mehmet, *Ekonomik Entegrasyon*, Beta Yayınları, İstanbul 2003
- YILMAZ Reha, “Beklenti ve Endişeler Cenderesinde Avrasya Birliği Paradoksu”, *Avrasya Paradoksu Beklentiler ve Endişeler*, Ankara 2013

EKONOMİK YAPTIRIMLAR SONRASI İRAN EKONOMİSİNDEKİ DONUŞUMUN TÜRKİYE VE DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLER

Doç. Dr. Rüstem YANAR

(Gaziantep Üniv.)

Özet

ABD, AB ve BM tarafından İran'a uygulanan ekonomik yaptırımların 14 Temmuz 2015 tarihinde P5+1 ülkeleri ile varılan mutabakatla kaldırılacağı gündeme gelmiştir. 2011 sonrası ciddi bir ekonomik darboğazdan geçen İran ekonomisi için bu süreç oldukça büyük avantajlar içermektedir. Yaptırımların kaldırılmasının hem İran ekonomisi hem de dünya ekonomisi açısından önemli sonuçlar doğuracaktır. Bu etkilerin ilki hiç şüphesiz petrol piyasası üzerindeki etkileridir. İran 2011 yılında günlük ortalama 2,5 milyon varil olan petrol ihracatı, 2014 yılında bir milyon varile düşmüştür. Ambargo sonrası petrol üretiminin yeniden 2011 seviyesine çıkması, bir yandan İran ekonomisindeki büyümeyi hızlandırırken bir yandan da petrol fiyatlarının daha da düşmesine neden olacaktır.

İkinci etki dış ticaretin serbest kalmasının yaratacağı etkilerdir. Yaptırımların kalkması ile İran'ın dış ticareti hem hacim hem de ticaret ortaklıkları açısından değişime yol açacaktır. Bu açıdan önemli bir ticaret partneri olması nedeni ile Türkiye ekonomisi bu süreçten doğrudan etkilenecektir. Çalışmada Dış ticaretteki dönüşüm potansiyeli, bölgesel ve küresel etkileri değerlendirilecektir.

Üçüncü etki finansal serbestleşme ve doğrudan yabancı yatırımların artması açısından ele alınacaktır. Ülkede Yabancı sermaye yatırımlarının artmasının yaratacağı, büyüme ve istihdam potansiyeli değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

ANKARA-ERBİL-BAĞDAT ÜÇGENİNDE 'ENERJİ' SORUNSALI

Doç. Dr. İdris DEMİR

(İstanbul Medeniyet Üniv.)

Özet

Ekonomik rasyonalite ve Orta Doğu bölgesinde hâkim olan yeni jeostratejik düşünce algısı Ankara'yı enerji tedarikçilerini çeşitlendirme yolunda daha ciddi adımlar atmaya yönlendirmiştir. Enerji arzı açısından büyük oranda bağımlı olduğu Rusya ve İran etkisini hafifletebilmesi için Irak, Türkiye açısından pazarlık masasına daha sağlam ve güçlü olarak oturabileceği yeni bir partner/ortak olarak algılanmıştır. Türkiye, bu çerçevede, hem merkezi Irak hükümeti ile hem de rezervlerin çoğunluğunun bulunduğu kuzeydeki bölgesel yönetim ile yeni bir ilişki biçimi geliştirmiştir. Bu stratejik tercih/yönelişin taraflara sunduğu farklı avantajlar bulunmaktadır. Irak, Türkiye için yüksek kaliteli ve düşük maliyetli enerjiye kavuşma imkanı sunarken Türkiye, Irak'a Avrupa'ya enerji ihraç etme koridoru altyapısı sunmaktadır. İKBY petrolünün Akdeniz'e ulaşmasının bir yolu Suriye'nin kuzeyinden geçecek bir boru hattının inşa edilmesidir. İç savaşın sürdüğü, terör eylemlerinin yaşandığı bu bölgede herhangi bir boru hattının inşa edilmesi çok uzun zaman alacak, büyük güvenlik risklerine açık olacak ve yüksek maliyetler getirecektir. Musul/Kerkük - Ceyhan boru hattı güzergâhı ise DAESH tarafında bloke edilen unsurların etkisinden uzak olacaktır. BTC boru hattının uluslararası pazara açılma limanı olan Ceyhan'ın İKBY petrolünün de küresel pazara ulaşmasının sağlanması ile Türkiye nakliyesi yapılan her varil petrol için belirli bir taşıma ücreti, transit geçiş ücreti ve boru hattında taşınan petrolün bir kısmını küresel fiyatlardan daha ucuza satın alma imkânından istifade etmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler / Key Words: Türkiye, Irak, İKBY, Rusya, İran

YÜKSELEN GÜÇLER VE KÜRESEL ETKİNLİK: ORTA DOĞU'DA BİR AKTÖR OLARAK BREZİLYA

Arş. Gör. Segah TEKİN
(Necmettin Erbakan Üniv.)

Özet

Küresel güç olmanın en önemli ayırt edici iki özelliği; bulunduğu coğrafi bölge dışında yaşanan gelişmeleri ve uluslararası kuruluşların kararlarını etkileyebilme kapasitesidir. Bu nedenle günümüzde yükselen güçlerin çok kutuplu bir dünya düzeni beklentileri çerçevesinde dünyanın çeşitli bölgelerinde büyük güç adayı olarak etkili olmaya çalıştıkları ve uluslararası sorunların çözümünde rol oynamaya istekli oldukları görülmektedir. 2000'lerin başından bu yana sergilediği ekonomik performans ve uluslararası alanda artan etkinliği ile yükselen güçler arasında yer alan BRICS ülkesi Brezilya için Orta Doğu; Güney Amerika ve Afrika'nın ardından bir aktör olarak yer almak istediği öncelikli bölgelerden biridir. Bu süreçte Brezilya; Türkiye ile işbirliğine giderek İran'ın nükleer programı hakkında Tahran Deklarasyonu'nun ilan edilmesini sağlamış; Lübnan ve Filistin'de önemli bir dış yardım sağlayıcısı olmuş; Arap Ligi ülkeleri ile ticari ve diplomatik ilişkiler geliştirmiştir. Hem Filistin hem de İsrail ile yakın ilişkileri bulunan Brezilya; Filistin sorununda barışçıl yollardan iki devletli bir çözümün sağlanması için aktif rol oynamaktadır. Brezilya'nın Orta Doğu politikası ülkenin genel dış politika çizgisine paralel olarak büyük ölçüde yumuşak güç öğelerine dayanmakta ve ABD ve Avrupa ülkelerinin uygulamalarının aksine şartsız dış yardım anlayışı çerçevesinde inşa edilmektedir. Orta Doğu'daki çatışmaların çözümünde kuvvet kullanımına ise pasifist bir yaklaşımla oldukça mesafeli bir duruş sergilemektedir. Fakat coğrafi uzaklık ve Brezilya'nın Orta Doğu petrollerine bağımlılığının bulunmaması nedeniyle bölgede yaşanan hiçbir gelişme ülkenin askeri, ekonomik ve siyasal çıkarları üzerinde kayda değer etkiye sahip değildir. Brezilya, Orta Doğu'yu yalnızca bir coğrafi bölge olarak değil, büyük güçlerin etkinlik sahası olarak görmekte, Orta Doğu'da yer almayı küresel güç olma yolunda bir gereklilik olarak değerlendirmektedir. Bu çalışmada Brezilya'nın Orta Doğu'da bir aktör olarak yer alma çabası; Tahran Deklarasyonu, Arap ülkeleri ile artan ilişkileri, Filistin sorununun çözümüne yönelik girişimleri ve Suriye'deki iç savaş konusundaki tutumu ekseninde siyasal ve ekonomik yönleri ile ele alınarak Brezilya'nın küresel bir aktör olma isteği çerçevesinde Orta Doğu'daki konumu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Brezilya, Orta Doğu, Tahran Deklarasyonu, Filistin, Yükselen Güç

İŞBİRLİĞİ VE REKABET EKSENİNDE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİN SON 15 YILI

Arş. Gör. Feyza KAVİ
(Kocaeli Üniv.)

Özet

Değişen bölgesel şartlar ve güncellenen Türk dış politikası sonucunda 2000'lerin başından itibaren Türkiye- İran ilişkilerinde bir yakınlaşma yaşanmıştır. Bu yeni dönemde iki komşu arasındaki ilişkileri rehin alan ideolojik ve güvenlik boyutlu kaygılar yerini pragmatik düşünceye bırakmıştır. Hem iç siyaset hem de bölge siyasetinde yaşanan birtakım gelişmeler pragmatizmin önünü açmıştır. Hızla ivme kazanan ekonomik işbirliğinin yanı sıra güvenlik ve diplomasi konularında da birlikte çalışma fırsatları yaratılmıştır. Filistin meselesi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer enerji elde etme hakkı gibi birtakım bölgesel konularda iki ülkenin duruşu uyumludur. Ancak 2011'den itibaren ilişkilerde sorunlu yeni bir döneme girilmiştir. Bunda Suriye iç savaşı, Kürtlerin güçlenmesi ve Türkiye'nin NATO radar sistemlerini topraklarına yerleştirilmesini kabul etmesi gibi bazı gelişmelerin payı bulunmaktadır. Doksanlı yılların aksine 2002'den sonra açılan yeni dönemde Türkiye ve İran, rejim farklılığı kaynaklı güvensizliklerini aşmış ve istikrarlı bir ilişki geliştirmiştir. Özellikle 2011 sonuna kadar teröre karşı işbirliği, Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı temeline dayanan bölgesel politika, rejim sorunlarının aşılması, İran üzerindeki nükleer enerji krizi kaynaklı uluslararası baskıların kırılması noktalarında siyasi işbirliği geliştirmişlerdir. Çalışma kapsamında ilk bölümde Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin tarihi arka planı incelenecektir. İkinci bölümde siyasi işbirliğinin geliştiği alanlar ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ilişkilerin rasyonelleşmesinde önemli katkısı olan ekonomik işbirliği anlatılacaktır. Son bölümde ise Suriye krizi, Kürtlerle ilişkiler ve NATO füze kalkanları üzerinden ilişkilerde gerilim alanları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Ortadoğu, İşbirliği, Rekabet

III. OTURUM

BÜYÜK SALON

(1. GÜN-SAAT: 15: 30-17: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

Arap Baharı'nın 5. Yılında Türk Dış Politikası: Bölgesel Aktör Olmak mı, Değerli Yalnızlık mı?

Doç. Dr. Barış DOSTER (Marmara Üniv.)

Arap Baharı ve DESERTEC Projesi

Doç. Dr. Murat AKTAŞ (Muş Alparslan Üniv.)

Tunus'ta Arap Baharı ve Sonrasında Yaşanan Siyasal Gelişmeler

Mevlüt AKÇAPA (Ekonomi Bakanlığı)

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Mısır'da Silahlanma Faaliyetleri ve Güvenlik İlişkisi

Arş. Gör. Özge Gökçen TERZİ (Uludağ Üniv.)

Ortadoğu'da Mezhepler Üstünden İran – Suudi Arabistan Güç Mücadelesi

Hazar VURAL (Yıldız Teknik Üniv.)

ARAP BAHARI’NIN 5. YILINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI: BÖLGESEL AKTÖR OLMAK MI, DEĞERLİ YALNIZLIK MI?

*Doç. Dr. Barış DOSTER**

(Marmara Univ)

Bildiri Özeti

2010 yılı sonunda başlayan, 2011’den itibaren şiddetlenerek Ortadoğu’ya yayılan ve adına “Arap Baharı” denilen süreç inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Kimi ülkelerde iktidarın değişmesini sağlamış, kimilerinde kanlı iç savaşlara neden olmuştur. Kimi ülkelerde ise iktidarları daha dikkatli, temkinli davranmaya zorlamıştır. Ulusal, bölgesel, küresel dinamikler iç içe geçmiş, karşılıklı olarak birbirini etkilemiş, tetiklemiş, beslemiştir. Arap Baharı’nın başından bu yana, bölgedeki gelişmeleri yakından izlemeye çalışan, özellikle Mısır, Suriye, Libya’daki gelişmelerde aktif taraf olan, bu ülkelerin iç siyasetine müdahale eden Türkiye, bölgesel aktör olmaya çalışırken, hızla yalnızlaşmıştır. Yıllarca, dengeli bir rekabet içinde olduğu İran’la, ilişkilerini her zaman belli düzeyde tutmaya çalıştığı Mısır’la, en uzun kara sınırına sahip olduğu Suriye’yle, önemli bir komşusu olan Irak’la ters düşmüştür. İran ve Suriye’yi öncelikli tehdit olarak algılayan İsrail’le de ilişkileri gerginleşmiştir. Bu dönemde Avrupa Birliği’yle ilişkiler soğumuş, ABD’yle zaman zaman gerginlik yaşanmıştır. Rusya’yla ise Suriye sorunu nedeniyle ters düştükten sonra, 24 Kasım 2015’te Türk hava sahasını ihlal eden Rus uçağının düşürülmesiyle ilişkiler oldukça gerilmiştir. Türkiye’nin, siyasi, iktisadi, askeri, toplumsal, kültürel, bilimsel gücüyle, yumuşak güç unsurlarıyla, devlet kapasitesiyle ters orantılı bir hedef güttüğü yönünde yaygın bir algı oluşmuştur. Bu dönemde Türkiye bölgesel aktör olarak öne çıkmamış, tersine hızla yalnızlaşmıştır. Bu çalışmada Arap Baharı ile başlayan dönemde Türkiye’nin izlediği dış politikanın bölgesel aktör olabilmek için yeterli güce sahip olup olmadığı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Arap Baharı, Ortadoğu, Suriye, ABD.

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, baris.doster@marmara.edu.tr

TURKISH FOREIGN POLICY FIVE YEARS AFTER THE ARAB SPRING: BECOMING REGIONAL POWER OR PRECIOUS LONELINESS

Abstract

The Arab Spring, which began at the end of 2010, deepened and spread to the Middle East from 2011. The output of this process has followed a bouncy progression. The Arab Spring has provided the change of government in some countries, has led to a bloody civil war in others. In some countries the government has been forced to be more careful and cautious. National, regional and global dynamics are intertwined, mutually influenced, triggered, and nourished. Turkey, since the beginning of the Arab Spring, has tried to follow closely the developments in the region. Especially in Egypt, Syria and Libya, it has been active part in the developments. The domestic policies of these countries interfere with Turkey, which was trying to become a regional actor, but it was rapidly isolated. For years, the relations with Iran, Egypt, Syria and Iraq have been prejudicial. Furthermore, Turkey perceived as a threat by Iran and Syria, which have strained relations with Israel as well. This period has soured relations with the European Union. There have been occasional tensions with the US. November 24, 2015 Turkey shot down a Russian warplane near the Syrian border, saying the jet had violated its air space. The crisis between Turkey and Russia worsened after this. Turkey's political, economic, military, social, cultural, scientific power, soft power elements, state capacity are not strong enough for an ecological dominance in the region and for its political goals, but the perception that Turkey is trying to be the leader of the Middle East. This perception spread in the region rapidly, Turkey lost its reputation and isolated. This paper discusses Turkish foreign policy after the Arab Spring and its position, from “regional power” to “precious loneliness”.

Keywords: Turkey, Arab Spring, Middle East, Syria, The USA.

Giriş

Türkiye, 2010 yılı sonunda başlayan ve o günden bu yana dünya gündeminde ilk sıralarda yer alan Arap Baharı'na, diğer ülkeler gibi hazırlıksız yakalanmıştır. Sürecin ilerleyen aşamalarında da istikrarlı, bütüncül, kapsamlı, tutarlı bir diplomasi izleyememiştir. Dahası; Libya, Mısır, Suriye'de olduğu gibi, sürece etkilenen ülkelerin içişlerine müdahale etmeye çalışmış, ülkeler arası sorunlarda da taraf olmuştur. 2011 yılı Mart ayında Suriye'de başlayan çatışmalar sonrasında ise önce kararsız kalmış, kısa süre sonra da Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ve rejim karşıtı bir diplomasi izlemeye başlamıştır. Libya'da,

Libya Lideri Muammer Kaddafi karşıtı gruplara mali, politik ve diplomatik destek vermiştir. Mısır'da ise eski cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in devrilmesiyle sonuçlanan gelişmelerde aktif biçimde Müslüman Kardeşler (İhvan) örgütünü ve bu örgütün desteğiyle cumhurbaşkanı seçilen Muhammed Mursi'yi desteklemiştir. Mursi'nin devrildiği dönemde ve yerine Abdülfettah el- Sisi'nin geldiği süreçte de Mısır iç siyasetinde açıktan taraf olmuştur.

Belirtmek gerekir; Arap Baharı'ndan etkilenen ülkeler aynı gelişmeleri yaşamamıştır. Libya'da, Mısır'da, Tunus'ta, Yemen'de, Suriye'de olaylar farklı seyir izlemiştir. Süreç kimi ülkelerde daha hafif atlatılmış, kimilerinde kanlı çatışmalar yaşanmıştır. İç dinamikleri demokrasiye geçmeye elverişli olmayan, Sanayi Devrimi'ni yaşamayan, demokratik bir rejim kurmak için gereken tarihsel, siyasal, iktisadi, toplumsal, kültürel birikime, deneyime, altyapıya sahip olmayan, laik toplum yaratamamış ülkelerin Arap Baharı ile yaşadıkları deneyim şunu bir kez daha göstermiştir: Etnik, mezhepsel kimlikler, feodal aidiyetler, aşiret, tarikat, cemaat, kabile bağları üzerinden demokrasi inşa etmek olanaksızdır. Bunun yanı sıra işsizlik, yoksulluk, yolsuzluk, üretimsizlik, eşitsizlik, verimsizlik, eğitimsizlik, baskıcı yönetimler gibi temel sorunları olan Arap toplumlarının demokrasiyi içselleştirmesinin kolay olmadığı da kanıtlanmıştır. Demokrasinin sadece dış dinamiklerle gelmesinin mümkün olmadığı, öncelikle iç dinamiklerin güçlü olması gerektiği görülmüştür.

Batılı, büyük, gelişmiş, merkez, kapitalist, emperyalist ülkeler Arap Baharı başladığında, sürecin başlatanı, öncüsü konumunda olmasalar bile, kısa süre içinde söz konusu toplumsal hareketlerin içine sızıp, bu hareketleri ve bunlara bağlı siyasal gelişmeleri yönlendirmeye, kendi amaçlarına uygun olarak kullanmaya çalışmışlardır. ABD başta olmak üzere bölge dışı büyük güçler, bu çabalarında önemli ölçüde başarılı da olmuşlardır. ABD, “insani müdahale”, “demokratikleştirici işgal”, “özgürleştirici savaş”, “insancıl emperyalizm” gibi kavramlarla da nitelenen rejim ve sınır değiştirme faaliyetleri yerine, psikolojik harp, algı yönetimi, toplum mühendisliği, vekâleten savaş, melez savaş¹ yöntemlerini kullanarak etkili olmaya çalışmıştır. Gerektiğinde terörist unsurları kullanmaktan, muhalif güçleri silahlandırmaktan asla çekinmemiştir. Suriye örneğinde olduğu gibi, PKK terör örgütünün Suriye uzantısı olan PYD ve onun silahlı gücü YPG'yi açıktan desteklemiştir. PYD ve YPG'yi müttefiki olarak tanımlamış, terör örgütü olarak görmediğini beyan etmiştir. Ancak gelişmeler ne tamamen ABD başta olmak üzere batılı büyük güçlerin etkisi ve yönlendirmesiyle ne de onlar dışarıda bırakılarak açıklanabilir. Ortadoğu gibi önemli bir coğrafyada, bu kadar geniş katılımlı toplumsal hareketleri tamamen batının

¹ ABD'de bu savaş yöntemi için “Hybrid war”, “Proxy war” gibi kavramlar kullanılmaktadır.

yönlendirmesiyle açıklamak yanlıştır. Bu hareketlerde batının parmağı olmadığını öne sürmek ise fazla saf bir yaklaşımdır. O yüzden iç ve dış dinamikleri, bunlar arasındaki etkilemiş, emperyalist merkezlerin müdahalelerini ve bu merkezler arasındaki çelişkiyi birlikte ele almak gerekir.

1- Bölgesel Aktör Olmanın Asgari Şartları ve Türkiye'nin Durumu

Türkiye, Arap Baharı'nın çok öncesinden başlayarak, bölgesel aktör olmaya çabalamıştır. Bunun için gerekli bazı temel özelliklere sahip olduğu da açıktır. Bunlar arasında jeopolitik konumu, tarihsel derinliği, toplumsal, kültürel zenginliği ve çeşitliliği ilk akla gelenlerdir. Üç yanının denizlerle çevrili olması önemli bir avantajdır. Dünya enerji kaynaklarının yaklaşık üçte ikisinin bulunduğu Ortadoğu ve Avrasya açısından stratejik konumda olan bir ülkedir. Keza Balkanlar ve Kafkaslar için de önemi büyüktür. Tüm bu bölgelerin kesişme noktasında olması, Türk Milleti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiye edildiği bir süreçte, Kurtuluş Savaşı vererek ve Cumhuriyet kurarak tarihteki varlığını sürdürmesi de çok önemlidir. Bu durum, önemli bir tarihsel sürekliliğe ve devlet aklına ve geleneğine sahip olduğunun da kanıtıdır.

Ancak tüm özellikler, gerek şart olmakla birlikte yeter şart değildir. Türkiye, önüne koyduğu iddialı hedefe ulaşmak için, iktisadi gücü başta olmak üzere gereken güç unsurlarından yoksundur. Yumuşak gücü, devlet kapasitesi, bölge ülkeleriyle ilişkileri yetersizdir. Dahası, toplumsal ve siyasal yapısı çatışmaya açıktır. Son yıllarda rejime ve ülke bütünlüğüne yönelik endişeler de artmıştır. Ve tüm bu gelişmeler bölgesel aktör olma yolunda Türkiye'nin elini zayıflatmıştır. Türkiye'nin çok boyutlu kimliğinin, alınan büyük mesafeye karşın, güçlü bir milli sentezle pekiştirilmesi, taçlandırılması yönünde ortaya çıkan zaaflar, Türkiye'nin zamanının ve enerjisinin önemli bölümünü heba etmiştir. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, özellikle de 1984 yılında terör örgütü PKK'nın ilk eylemlerini gerçekleştirmesinin ardından yaşananlar, etnik kimliklerin, mezhepsel aidiyetlerin sert tartışmaların konusu olmasına neden olmuştur. Toplumsal çatışmaların, siyasal tartışmaların etnik, dinsel, mezhepsel kimlikler üzerinden yapılması, terör örgütlerinin bu kimlikleri kullanarak, bu kimlikler üzerinden taban bulması, kimlik tartışmalarının siyasal kutuplaşmayı beslemesi ve bu kutuplaşmadan beslenmesi, Türkiye'nin sadece içte değil dışta da elini zayıflatmıştır.

Uluslararası ilişkilerde, dış politikada, diplomaside, ittifaklar ihtiyaçlardan doğar. İhtiyaçlar değişince ittifaklar da değişir. Ve her ittifak karşısında yeni bir ittifakın doğmasına neden olur. Ülkeler arası ittifakların siyasal, iktisadi, askeri, diplomatik düzlemde ortak hedeflere, ortak çıkarlara sahip olması, sürekli olarak ittifakların geliştirilip, değişen ihtiyaçlara uyarlanması zorunludur.

İttifakların sağlıklı, uzun ömürlü, kalıcı olması için hedef birliğinin, değişen koşullara uyum kabiliyetinin yanında, ittifak üyelerinin coğrafi yakınlığı da önemlidir. Güç kapasitesinin yanında diplomatik bilgi, birikim, bellek ve deneyim de, liderlik kabiliyeti de çok değerli unsurlardır.

Bir ülkenin bölgesel aktör olabilmek için bu vasıflara sahip olması yetmez, aynı zamanda bölgesel ittifaklara da öncülük etmesi, inisiyatif alması, tepkisel değil, ön alıcı bir diplomasi izlemesi gerekir. Yapması gerekenlerden biri de bu ittifakları geliştirmek, etkili kılmak, büyütmeştir. Bölge ülkelerinin başkentlerinde etkili bir güç, sorun çözücü bir devlet, arabuluculukta başarılı bir ülke olarak tanınmak, algılanmaktır. Bölge ülkeleriyle ticari ilişkiler geliştirmektedir. Tüm bunları yapmadan bölgesel aktör olmak olanaksızdır. Bu açıdan bakıldığında, Arap Baharı'ndan yıllar öncesinden başlayarak Türkiye'nin bölgede yaptığı arabuluculuk faaliyetlerinin de, "komşularla sıfır sorun" politikasının da umulan sonucu vermediği görülür. Çünkü Türkiye, arabuluculuk yapmak için gereken şu temel özelliklerle sahip değildir. 1- Sorun yaşayan taraflar arasında arabulucu olabilmek için tüm taraflarla ilişkiye sahip olmak ve tarafların bu arabuluculuğu kabul etmesi. 2- Taraflardan biri müzakere masasından kalkmaya çalışırsa, onu masada tutacak araçlara sahip olmak. 3- Dünyanın da o ülkeyi arabulucu ülke olarak tanıması.

Türkiye'nin 5 bölge ülkesinde (Suriye, Mısır, Libya, Yemen, İsrail) büyükelçisi yoktur. İran, Irak, Suriye, Rusya, Mısır gibi önemli bölge ülkeleriyle ilişkilerinde ters düşmesi, Türkiye'yi ekonomik olarak da zarara soktuğu gibi, bölgesel aktör olma yarışında zayıflatmıştır. Bölge ülkeleri arasındaki sorunlarda taraf olması, onların içişlerine karışması, hem manevra sahasını daraltmış hem de üçüncü ülkeler nezdinde Türkiye'nin itibarını sarsmıştır. Örneğin; Ermeni açılımı Azerbaycan ile ilişkileri germiştir. Suriye siyaseti Rusya, İran ve Irak'la ilişkilere yansımıştır. Irak'ın kuzeyinde, Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani'ye verilen destek sadece Irak'la değil, İran ve Rusya'yla da ilişkileri germiştir. Bu politikalar nedeniyle Türkiye Mısır'da, Yemen'de, Irak'ta, özellikle de Suriye'de mezhepçi (Sünnici), Kuzey Irak'ta ise etnikçi (Kürtçü) bir diplomasi izlemekle eleştirilmiştir. Bu ülkelerin içişlerine karışmakla, rejim karşıtı yapıları desteklemekle suçlanmıştır.

Her politik ve diplomatik gelişme ekonomik gelişmeleri beslediğinden, her ekonomik gelişme de politik, diplomatik gelişmeleri tetiklediğinden, Türkiye'nin izlediği politikaların ekonomik yansımaları da olmuştur. Örneğin Mısır'ın iç siyasetinde aktif biçimde taraf olmak, sadece bu ülkeyle ilişkileri germekle kalmamış, Türkiye'nin özellikle petrol ithalatında büyük önem taşıyan ro

– ro anlaşmasının Mısır tarafından yenilenmemesine yol açmıştır.² Dahası, Mısır Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'yle yakınlaşmasına hız vermiştir. Üç ülke Akdeniz'de enerji işbirliğini artırmıştır. O kadar ki, Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) tartışmaları yeniden gündeme gelmiştir. Bu bağlamda ekonomik bunalım yaşamasına rağmen Yunanistan'ın jeopolitik konumunu başarıyla kullandığı, bölgesel strateji geliştirmede yetkin olduğu dikkat çekmektedir. Rusya ve İran da bölgesel strateji geliştirmede başarılı ülkelerdir.

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinin ardından Irak fiilen üçe bölünürken, ülkenin kuzeyindeki Kürt Bölgesel Yönetimi, bağımsızlık yönünde hayli yol almıştır. Türkiye de onu politik, ekonomik ve diplomatik olarak desteklemiş, bağımsızlık yönünde teşvik etmiştir. Irak işgali sonrasında İran, bölgesel olarak en çok kazanan, Irak üzerinde nüfuzunu daha da artıran ülke olarak öne çıkarken, 1990 – 1991'deki Birinci Körfez Savaşı'ndan bu yana bölgede en çok kazanan unsurlardan biri de bölgedeki, özellikle de Irak'ın kuzeyindeki Kürtler olmuştur. Irak ve Suriye'deki Kürtlerin, ABD'den başka Rusya'yla ilişkileri de hızla gelişmiştir. IŞİD'in artan terör eylemleriyle birlikte, süreç öncesinde gerginlik yaşayan ABD ile İran ve ABD ile Rusya arasındaki işbirliği de hızla gelişmeye başlamıştır. Bunların yanında bölgedeki diğer gelişmeler de, Türkiye'nin sadece dış politikasını değil, iç siyasetini de yakından etkileyecek boyuta ulaşmıştır. Kamuoyunda kısaca "Açılım Süreci" olarak adlandırılan süreçteki iniş çıkışlar bunun somut örneğidir.

2- Türk Dış Politikasının ABD'deki Yansımaları ve Artan Eleştiriler

Türkiye'nin bölgesel aktör olmadaki yetersizlikleri ve hızla yalnızlaşması, gerek küresel gerekse bölgesel konularda müttefiki olarak gördüğü ABD nezdinde de saptanmış ve bu durum kaçınılmaz olarak ABD'nin Türkiye politikalarına da yansımıştır. Bunda şüphesiz, Türkiye'nin vaatleri ile gücü arasındaki dengesizliğin ve verdiği kimi sözleri yerine getirememesinin etkisi vardır. Türkiye, bu yüzden ABD'de eleştirilere muhatap olmaya başlamıştır. Örneğin; ABD'nin önde gelen düşünce kuruluşlarından olan, ABD Başkanı Obama'ya yakınlığıyla bilinen Center For American Progress'in Ortadoğu ve Türkiye uzmanı Michael Werz, Türkiye'nin giderek ABD'de daha çok sorgulandığını, daha fazla şüpheyle izlendiğini ve dostlarını kaybettiğini söylemiştir. İki ülke ilişkilerinin artık sadece al – ver'e dayalı olduğunu, Washington'da kimsenin Türkiye'ye büyük iyilik yapmayacağını belirtmiştir. Türkiye'nin analitik öngörü ve istihbarat kapasitesinden yoksun olduğunu, Müslüman Kardeşler sempatisinin Türk dış politikasına önderlik ettiğini vurgulamıştır. Türk halkının tamamını

² "Mısır ve Türkiye Arasındaki Ro – Ro Anlaşması Sona Erdi", Sputnik News, 23.04.2015, <http://tr.sputniknews.com/ekonomi/20150423/1015150988.html>

kapsamayan bir dizi inancı dış politikada ahlaki değer olarak tanımlamanın sorunlu olduğuna dikkat çekip, “Türkiye askeri gücü ya da dini ideolojisiyle değil, demokrasisiyle örnek olmalı” demiştir.³

Türkiye'nin gücünün sınırlarına dikkat çeken bir diğer saptama da Türkiye'de büyükelçilik yapmış iki ABD'li diplomatın yazdığı raporda yapılmıştır. Bipartisan Policy Center adına, Morton Abramowitz ve Eric Edelman tarafından yazılan “From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy”⁴ başlıklı, Ekim 2013 tarihli raporda, Türkiye'nin bölgesinde yalnızlaştığı, gücünün sınırlı olduğu, ABD'nin Türkiye'ye ilişkin beklentilerinin gerçekçi olması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'ye, Suriye'deki radikal İslamcı unsurlarla değil, ılımlı muhalefetle işbirliği yapması önerilmiştir. Türkiye'nin Hamas'a verdiği destek, İsrail, Mısır ve Irak'la yaşadığı gerginlik eleştirilmiştir. Türkiye'nin, bölgesel güç olmaya çalışırken ABD'den uzaklaştığı, bölgede Sünni yapılarla ittifakı önemseydiği, mezhepçi görüntü verdiği, komşularla sıfır sorun siyasetinin başarısız olduğu, bir tek Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'yle ilişkilerin sorunsuz yürüdüğü ifade edilmiştir. ABD'nin bile, İran ve Suriye'yle olan yakınlığına rağmen Irak hükümetiyle ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı anımsatılmıştır. Türkiye'nin Irak'ın bütünlüğü, Kuzey Irak'ın ise özerk olarak kalması yönünde diplomasi izlemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yine aynı düşünce kuruluşunun Aralık 2013 tarihli “The Roots of Turkish Conduct: Understanding the Evolution of Turkish Policy in the Middle East”⁵ başlıklı raporu da (yazarları: Eric Edelman, Svante E. Cornell, Aaron Lobel, Michael Makovsky) Türkiye'ye ilişkin eleştirilerle doludur. Türkiye'nin bölgede nüfuz alanının olmadığı, ABD ile arasında sanılandan daha az ortak çıkar bulunduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Abramowitz, *The National Interest* dergisinde, Türk dış politikasına yönelik eleştirilerini sıralarken, Türkiye'nin devlet kapasitesiyle hedefleri arasındaki uyumsuzluğa dikkat çekmiştir.⁶ ABD'li istihbaratçı ve uluslararası ilişkiler uzmanı Prof. Dr. Henri Barkey ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı sadece dış politikası açısından değil, aynı zamanda yönetim

³ Cansu Çamlıbel, “Michael Werz: Gülen'in sınır dışı edilmesi zor gözüküyor”, *Hürriyet*, 26. 01. 2015.

⁴ Morton Abramowitz ve Eric Edelman, **Bipartisan Policy Center**, “From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy”, Ekim 2013, <http://bipartisanpolicy.org/sites/default/files/US%20Turkey%20Policy.pdf>

⁵ Eric Edelman, Svante E. Cornell, Aaron Lobel, Michael Makovsky, **Bipartisan Policy Center**, “The Roots of Turkish Conduct: Understanding the Evolution of Turkish Policy in the Middle East”, Aralık 2013, <http://bipartisanpolicy.org/library/report/roots-turkish-conduct-understanding-evolution-turkish-policy-middle-east>

⁶ Morton Abramowitz, **The National Interest**, <http://nationalinterest.org/archives/by/970>

anlayışı, üslubu nedeniyle eleştirmiştir. Barkey, Gezi Parkı olaylarının başlamasından hemen sonra kaleme aldığı yazıda, Erdoğan'ın her sorunu kendisinin çözebileceğine inanan, otoriter tutumuna dikkat çekmiş, iktidarın fiilen tek adam – tek parti siyasi sistemi olduğunu belirtmiştir. Erdoğan'ın bu duruma gelmesinde partisinin üst üste kazandığı başarının, ana muhalefetteki CHP'nin başarısızlığının payı olduğunu vurgulamıştır. Erdoğan'ın danışmanlarının, her konuda lideri destekleyen, onu hiç uyarmayan, daima “evet efendim” diyen tutumunu eleştirmiştir.⁷

Türkiye'ye yönelik eleştiriler artarak sürerken, IŞİD'e karşı mücadelenin öne çıkmasıyla, eleştirilerin içeriği çeşitlenmiş, dozu ise artmıştır. Türkiye, IŞİD'e karşı mücadelede isteksiz davranmakla, IŞİD'e hoşgörü göstermekle, hatta el altından yardım etmekle, ona karşı mücadele eden Kürtleri yalnız bırakmakla, onlara askeri müdahalede bulunmakla suçlanmıştır. ABD'de Cumhuriyetçi Parti'nin, kısaca Neo Con olarak bilinen yeni muhafazakâr kanadın önde gelen isimlerinden olan, 2008'deki başkanlık seçimlerinde Obama'nın rakibi olarak yarışa katılan John McCain de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı eleştirerek, “Erdoğan gerçek bir İslamcıya dönüştü. Daha da kötüsü baskıcı bir diktatör oldu. Gerçek bir hayal kırıklığı” demiştir.⁸ Obama'nın da sık sık danıştığı bir uzman olan Zbigniew Brzezinski de, benzer düşünceler paylaşarak, “Cumhurbaşkanı Erdoğan adım adım İslam dininin belirleyici olduğu bir restorasyona yöneliyor”⁹ diye konuşmuştur.

Tüm bunlar yaşanırken, ABD'de pek çok uzman, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinden sonra, Suriye'nin kuzeyinde de Kürt özerk bölgesine alışması gerektiğini söylemeye başlamıştır. ABD, Suriye ve Irak'taki Kürt örgütlerini IŞİD'e karşı birlikte mücadele etmeleri yönünde uyarıp, baskı yaparken, bu sayede hem aralarındaki anlaşmazlıkları çözmeleri için teşvik etmiş, hem de IŞİD'e karşı savaşan güçler olarak Batı kamuoylarında desteklenmelerine yardımcı olmuştur. Bu durum, söz konusu Kürt örgütlerinin Türkiye'yi karşı konumlarını da, hem ABD, hem de Avrupa nezdinde güçlendirmiştir. Pek çok uzman bu gelişmeyi, gelecekte kurulacak bir Kürt devletinin ordusunun ön hazırlığı şeklinde yorumlamıştır.

Suriye bunalımına çözüm bulmak amacıyla, 2015 Ekim ayı sonunda ABD, Rusya, Türkiye ve Suudi Arabistan temsilcilerinin bir hafta içinde iki kez bulunduğu Viyana'daki görüşmelere, Suudi Arabistan'ın itirazına rağmen

⁷ Henri Barkey, **The National Interest**, “All the Prime Minister's Yes-Men”, 4 Haziran 2013, <http://nationalinterest.org/commentary/all-the-prime-ministers-yes-men-8546>.

⁸ “McCain Erdoğan'a ‘diktatör’ dedi”, **Cumhuriyet**, 20.11.2014.

⁹ “Brzezinski'nin Erdoğan yorumu”, **Cumhuriyet**, 21.11.2014.

İran'ın, Türkiye'nin itirazına rağmen de Mısır'ın katılması, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın ABD nezdinde azalan ağırlığının kanıtı olarak görülmüştür. Buna karşın İran ve Mısır'ın görüşmelere katılması ise bu ülkelerin artan önemiyle açıklanmıştır. ABD böylelikle Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın Suriye sorunundaki etkisinin yetersiz kaldığını kabul etmiştir. The Independent gazetesinin Ortadoğu uzmanı Robert Fisk de, Batının gözündeki İran'ın konumunun dışlanan ülkeden, Körfez'in gelecekteki polisine doğru kaydığına dikkat çekmiştir. İran'a dair asıl meselenin, nükleer program, Devrim Muhafızları ya da Şii yayımlıcağı olmadığını, gelecekte Ortadoğu ve Güneydoğu Asya'da oynayacağı jeostratejik rol olduğunu belirtmiştir.¹⁰ İran'ın; Irak, Suriye, Afganistan, Pakistan'ın istikrarı için yaşamsal önemde olması, İran dışlanarak bölgeye istikrar getirilemeyeceğinin anlaşılması, İran'la yumuşamanın petrol fiyatlarında düşüş sağlaması da, Batıda İran'a yönelik politikaların değişmesini sağlamıştır.

3- IŞİD Terörü ve Türkiye'nin Konumu

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ABD'nin 2001'de Afganistan, sonrasında da 2003'te Irak işgalleriyle gündeme gelen Büyük Ortadoğu Projesi, bölgede sınırları ve rejimleri değiştirmeyi amaçlayan bir proje olarak tarihe geçmiştir. 2010 yılı sonunda başlayan Arap Baharı ise etkili olduğu ülkelerde farklı sonuçlar doğurmuştur. Geline nokta özellikle Suriye'deki iç savaş, dünya gündemindeki önemini korurken, ABD, İran'ın desteği olmaksızın, bölgede çözümün mümkün olmadığını anlamıştır. İran ile P5+1 (BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi+Almanya) arasında imzalanan nükleer anlaşma sonrasında da ABD – İran ilişkileri hızla gelişmeye başlamıştır. İran'a yönelik ambargoların aşamalı olarak kaldırılacağı açıklanmıştır. İran, batıda dondurulmuş olan 100 milyar dolarlık varlığına kavuşma şansı elde etmiştir. Doğalgaz ve petrol zengini bir ülke olarak Batı pazarlarına açılmanın, Batılı büyük yatırımcıları çekmenin, ticaretini geliştirmenin, küresel dünya sistemine dönmenin, sadece bölgesel düzlemde değil, küresel düzlemde İran'a büyük avantaj sağlayacağı açıktır.

IŞİD terör örgütü ise Irak işgali sonrasında, Suriye'deki iç savaşın ardından, güç toplamak için uygun zemin bulmuş, hızla gelişmiş bir örgüttür. Örgütün, kuruluş aşamasında ABD'den destek aldığına ilişkin çok sayıda bilgi vardır. IŞİD, kısa sürede etkinlik alanını, taraftar sayısını, toplumsal tabanını genişletmiştir. Musul'a saldırıp ele geçirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Musul Başkonsolosluğu'nu basıp, diplomatları, çalışanları, aileleriyle birlikte uzun süre rehin almıştır. Örgütün petrol satışından kazandığı gelir ayda 40 milyon doları bulmakta, yılda 500 milyon dolara ulaşmaktadır. Petrol ticaretinin büyük bölümünü Türkiye üzerinden yaptığına ilişkin iddialar sürekli gündemdedir. Bünye-

¹⁰ "İran Körfez'in yeni bekçisi olur mu", *Cumhuriyet*, 25.11.2014.

sinde 80 ülkeden 80 bin dolayında terörist savaşmaktadır. 40 ülke ise IŞİD'den petrol alarak örgüte finansal destek sağlamaktadır. Bu ülkeler arasında G 20 üyesi ülkeler de vardır.

Suriye ve Irak'ta IŞİD'in artan etkinliği sonrasında, ABD'nin, "danışman" olarak da olsa Suriye'ye özel kuvvetlere mensup 50 asker yollaması, Afganistan ve Irak işgallerinin sona ermesinin ardından, tekrar bölgede askeri ağırlığını artırmaya çalıştığıнын belirtisidir. Zira ABD, IŞİD'i etkisiz kılmak için hava saldırılarının yeterli olmadığını, karada da Barzani'ye bağlı peşmerge güçleriyle, PKK ve YPG terör örgütleriyle IŞİD'in yenilemeyeceğini anlamıştır. Her ne kadar ABD Başkanı Obama, Afganistan ve Irak işgallerini bitirme sözüyle iktidara gelse de, iktidarı döneminde iki ülkeden büyük ölçüde asker çekse de, Afganistan'da da, Irak'ta da bu ülkelerin ordularını eğitmek için bir miktar asker bırakmıştır. Irak'ta 3 bin 500'den fazla askeri görev yapmaktadır. En büyük büyükelçiliği Bağdat'tadır. 16 bin çalışanı, 6 milyar dolar yıllık bütçesi vardır. IŞİD saldırıları başladığında, Suriye'ye kesinlikle muharip kara kuvveti yollamayacağını açıklayan ABD'nin tavrında böylesine köklü bir değişiklik olması, sürpriz sayılmamalıdır. Çünkü Ortadoğu, emperyalist bir ülke olan ABD için stratejik önemdedir.

ABD'nin "danışman" adıyla da olsa 50 kişilik bir kara gücünü Suriye'ye yollamasının tek nedeni IŞİD'e karşı verilen mücadeleye destek vermek değildir. Aynı zamanda Rusya ve İran'ın bölgede artan ağırlığını dengeleme çabasıdır. Açıktan ve kalabalık bir kara gücüyle değil, 50 kişilik, küçük bir askeri güç yollayarak, fazla dikkat çekmeden, eleştiri almadan, ABD kamuoyunun itirazının da önüne geçmeye çalışmıştır. ABD ve Türkiye'nin öne çıktığı 500 milyon dolar bütçeli, 5 bin kişiyi eğitmeyi ve silahlandırmayı amaçlayan eğitim – donat projesinin başarısız olduğu, Ekim 2015'te iptal edildiği bir dönemde, Obama bu yolla, Suriye'ye kara gücü yollamasını isteyen çevrelerin de tepkisini biraz olsun hafifletmek istemiştir. Çünkü ABD'nin öncülük ettiği IŞİD karşıtı koalisyon güçlerinin hava saldırılarında 12 bin IŞİD mensubu teröristin öldürüldüğü açıklanmasına rağmen, IŞİD'in yenildiğine ilişkin açık, belirgin bir işaret yoktur. ABD ise 30 Eylül 2015'te havadan IŞİD'i vurmaya başlayan Rusya'nın bu akınlarından memnun olsa da, Esad muhaliflerini vurmasından rahatsızdır. 2012'den bu yana Suriye'deki rejim karşıtı gruplara 500 milyon dolar yardım yapan¹¹ ABD, Suriye ve Ukrayna sorunlarında zıt pozisyonda olduğu Rusya'nın ve İran'ın işbirliğini, IŞİD konusunda önemsemektedir. Çünkü bölgedeki müttefikleri Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın gücünün, kara gücü olarak kullan-

¹¹ "Sadece IŞİD'le savaşacağız", **Cumhuriyet**, 02.11.2015.

dığı Kürt grupların savaş kabiliyetinin IŞİD'i yenmek için yeterli olmadığını anlamıştır.

ABD'nin, Türkiye'nin tüm itirazlarına rağmen, terör örgütü PKK'nın Suriye kolu olan PYD'nin silahlı kanadı YPG'ye verdiği destek de Türkiye'nin yalnızlaşmasıyla, sadece Ortadoğu'da değil batıda da etkisinin azalmasıyla açıklanabilir. ABD, her ne kadar Türkiye'nin baskıları sonucunda "YPG'ye bundan böyle silah vermeyeceğiz" demişse de, Suriye'de kara gücü olarak kullandığı Kürt gruplardan vazgeçmesi beklenemez. ABD sık sık "PKK bir terör örgütüdür. Türkiye'nin ona karşı her türlü önlemi alma hakkına saygı duyuyoruz. Ama PYD'yi terör örgütü olarak görmüyoruz, onunla işbirliğini sürdüreceğiz" demektedir. Türkiye bu süreçte hem PKK ve PYD hedeflerini hem de diğer koalisyon güçleriyle birlikte IŞİD hedeflerini vurmuştur. ABD ise Türkiye ile PYD'nin konumu, ağırlığı, önemi asla kıyaslanıp, bir tutulamayacağı için, PYD nedeniyle Türkiye'yle daha fazla ters düşmekten kaçınmıştır, hele de Ortadoğu'da Rusya, Çin ve İran'ın ağırlığının arttığı, ABD ve bölgesel müttefiklerinin ağırlığının azaldığı bir süreçte. O yüzden ABD, PYD – YPG'ye yardımlarını doğrudan değil, Suriye Arap Koalisyonu (Suriye Demokratik Güçleri) üzerinden yapmaya başlamıştır. Çünkü bu örgütün omurgasını PYD – YPG oluşturmaktadır. Bu örgüte yapılan yardımlar da doğal olarak PYD – YPG'ye yapılmış olmaktadır.

IŞİD terör örgütünün eylemleri, özellikle de Fransa'nın başkenti Paris'te yaptığı büyük çaplı terörist faaliyetler, batıda da Suriye lideri Esad'ın görevini sürdürmesini önerenlerin sayısını artırmıştır. Esad'ın katkısı olmadan IŞİD'in yenilmesinin olanaksız olduğu yönündeki kanaat güçlenmiştir. Her ne kadar ABD Başkanı Obama, "Beşar Esad iktidarda kaldığı sürece Suriye savaşına çözüm göremiyorum" demeyi sürdürse de, Esad, IŞİD yenilene dek görevini bırakmayacağını yinelemektedir. Geçiş hükümeti, seçim takvimi gibi tüm önerilerin, ancak terörizmi yendikten sonra hayata geçebileceğini vurgulamıştır¹² Esad, sürekli olarak Türkiye'nin IŞİD'e, Müslüman Kardeşler'e, Hamas'a destek verdiğini belirtip, Türkiye'yi batı ülkelerinin uzantısı, sözcüsü, taşeronu olmakla eleştirmektedir. Dünyaca bilinen PEW kamuoyu araştırma şirketinin 11 Müslüman ülkede yaptığı ankette, Türkiye'de IŞİD'e sempati duyanlarının oranının yüzde 8 olarak çıkması da Türkiye'ye ilişkin bu algıyı güçlendirmiştir.¹³

ABD'li yetkililer de Türkiye'nin Suriye sınırındaki IŞİD varlığından yakınmaktadırlar. ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Türkiye'nin Suriye sınırını IŞİD'den temizlemek için Ankara ile ortak operasyon yapacaklarını açıklayıp,

¹² "Esad: IŞİD yenilmeden bırakmam", **Cumhuriyet**, 20.11.2015.

¹³ "Vahim anket, yüzde 8 IŞİD sempatisini", **Cumhuriyet**, 19.11.2015.

“Bu mücadele Türkiye üzerinden yüz milyonlarca dolarlık petrol kaçakçılığını önleyene dek sürecek” derken, ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Yardımcısı Ben Rhodes da “Türkiye’den Suriye sınırının güvenliği için çok özel taahhüt istiyoruz” demiştir.¹⁴ Türkiye’den IŞİD terör örgütüne 2 bin kişinin katılması, bunların 400’ünün çatışmalarda öldürülmesi de¹⁵, Türkiye üzerindeki baskıları artırmıştır. Paris’te, 13 Kasım 2015’te gerçekleşen terör eylemleri sonrasında da, ABD ve Avrupa’daki müttefikleri ile Rusya arasında IŞİD terörüne karşı birlikte tavır alınması yönündeki eğilim güçlenmiştir. Öyle ki, ABD Başkanı Obama, uzun bir aradan sonra Rusya Devlet Başkanı Putin’den “ortak” diye söz etmiştir.¹⁶

Rusya’nın Suriye’de IŞİD hedeflerine etkili hava akınları düzenlemesi, ayrıca ülkeye kara birlikleri yollaması da, Suriye ve Ukrayna bunalımları nedeniyle batıda Rusya’ya yönelik gelişen tepkiyi azaltmıştır. ABD, IŞİD ile mücadeleye günde 10 milyon dolar harcarken, Rusya’nın Suriye’deki askeri harekâtlarının günlük maliyeti 2.3 ile 4 milyon dolar arasında değişmektedir. Petrol fiyatlarının düşmesi, Rus rublesinin değer kaybetmesi, Ukrayna sorunu nedeniyle ABD ve Avrupa ülkelerinin koyduğu yaptırımlar sonrasında 2015’in ilk yarısında Rus ekonomisinin yüzde 3.4 küçülmesi, Rusya’yı zor durumda bıraksa da, Putin geri adım atmamıştır. Rusya’nın 2016 savunma bütçesi de 51 milyar dolar olarak açıklanmıştır.¹⁷

4- Türkiye’nin Avrasya Güçleriyle Zayıflayan İlişkileri

Türkiye’nin izlediği dış politika, sadece bölgesinde yalnızlaşmasına, batıda sorgulanmasına ve eleştirilmesine neden olmuştur. Aynı zamanda Avrasya’nın iki büyük, önemli ve yükselen gücü Çin ve Rusya’yla ilişkilerine de yansımıştır. Her iki ülkeyle de Suriye konusunda farklı cephede olmanın yanında, bir diğer açmazı daha vardır. Ortadoğu’da da etkilerini artıran Rusya ve Çin, Türkiye’nin Almanya’dan sonra en büyük dış ticaret ortaklarıdır. Rusya ve Çin, Türkiye’nin toplam dış ticaretinde önemli paya sahiptirler. Rusya’yla yaklaşık 35, Çin’le de 28 milyar dolarlık ticaret hacmi söz konusudur. Türkiye’nin Rusya’dan ithalatını ağırlıklı olarak enerji, özellikle de doğalgaz oluştururken, Çin’den ithalatını büyük oranda demir – çelik oluşturmaktadır. Çin’le Türkiye arasında imzalanması beklenen füze savunma ihalesinin uzun süre müzakere masasında kaldıktan sonra Kasım 2015’te iptal edilmesi de, ikili ilişkilerde soğuk düş etkisi yaratmıştır. Rusya’yla iktisadi açıdan gelişen ilişkilere karşın,

¹⁴ “Washington Türkiye’nin Suriye sınırı için baskıyı artırıyor”, **Cumhuriyet**, 20.11.2015.

¹⁵ Saygı Öztürk, “IŞİD’e 2 bin Türk katıldı, bunların 400’ü öldürüldü”, **Sözcü**, 23.11.2015.

¹⁶ “Fransa, Rusya ve ABD koalisyonu”, **Cumhuriyet**, 19.11.2015.

¹⁷ “Savaşın Ruslara maliyeti günde 4 milyon dolar”, **Cumhuriyet**, 27.10.2015.

Suriye nedeniyle yaşanan siyasi gerginlik ise 24 Kasım 2015'te Türk hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçağının düşürülmesi sonrasında, daha da artmıştır.

Bu olayın hemen sonrasında Rusya Türkiye'yle askeri ilişkileri askıya almış, ekonomik yaptırımlara, Türk işadamlarına zorluk çıkarmaya başlamış, ihaleleri iptal etmiş, ikili görüşmelerden vazgeçmiştir. Türk yurttaşlarına tanıdığı vize muafiyetini kaldırmıştır. Sözde soykırım iddialarını gündeme getirmiş, Ortadoğu'daki Türkiye karşıtı bölücü örgütlerle açıktan temas kuracağını, etkili olduğu Güney Kıbrıs Rum Yönetimi üzerinden KKTC'yi sıkıştıracağını işaretlerini vermiştir. Türkiye'nin Rus doğalgazına olan bağımlılığının yüzde 60'ı bulduğu, Türkiye'nin ilk nükleer santral ihalesinin 22 milyar dolar bedelle Rusya'ya verildiği, Rusya'dan Türkiye'ye her yıl 4 milyon turist geldiği dikkate alındığında, Rusya'yla yaşanan gerginliğin sadece diplomatik değil, ekonomik olarak da Türkiye'yi zorlayacağı açıktır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya lideri Putin'e birkaç yıl önce "Bizi Şanghay İşbirliği Örgütü'ne alın, biz de Avrupa Birliği'nden vazgeçelim" diye öneride bulunduğu ve Türkiye'nin ŞİÖ'de diyalog ortağı olduğu anımsandığında, yakın gelecekte Hindistan, Pakistan ve İran'ı üye yapacak olan ŞİÖ ile Türkiye'nin ilişkilerinin zayıflaması muhtemeldir. Ukrayna ve Kırım sorunları nedeniyle Avrupa'yla yaşadığı gerginlik sonrasında, Rusya'nın Güney Akım Projesi'ni iptal etmesiyle, bizzat Putin tarafından açıklanan, ancak bir süre sonra görüşmeleri askıya alınan Türk Akımı Projesi'nin akıbeti ise çok daha belirsiz hale gelmiştir. Rusya, Suriye'ye verdiği destekle ve yaptığı askeri yığımla hem savaş gücünü, hem silah teknolojisini göstermiştir. Batılı uzmanlar Rus ordusunun savaş taktiklerinin, manevralarının, silah teknolojisinin, sandıklarından çok daha iyi olduğunu belirterek, SSCB'nin dağılması sonrasında, Rus ordusunu çökmüş, köhne, önemsiz bir güç olarak görmekle büyük yanlış yaptıklarını, yanlışlıklarını itiraf etmişlerdir.

Türkiye'nin bölgesinde yalnızlaşması, yıllarca dengeli bir rekabet içinde olduğu İran'la da ilişkilerine yansımıştır. Bölgede, Atlantik ittifakının bir üyesi olan Türkiye'ye karşı, Avrasya güçlerinin temsilcisi konumunda olan İran'ın batıyla ilişkilerinin düzelmesi, İran'ın manevra sahasını genişletirken, Türkiye'ninkini daraltmıştır. Türkiye'nin bu konumu kaçınılmaz olarak Akdeniz siyasetindeki etkisini de azaltmıştır. Kıbrıs sorununda zaten hiç müttefiki olmayan Türkiye'nin, Akdeniz'e kıyıdaş olan ülkelerle, Mısır'la, Suriye'yle, İsrail'le, Libya'yla büyükelçisini çekecek kadar gerginlik yaşamaması, Türkiye'nin Ortadoğu'da ve Avrasya'daki nüfuzunu olumsuz etkilemiştir. Doğu Akdeniz Havzası'nın Ortadoğu için önemi ve Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ndeki ağırlığı dikkate alındığında, bu durum daha net anlaşılır. Rusya, Suri-

ye'nin Tartus limanındaki üssüne ek olarak bir de Lazkiye'de üs kurarken, Yunanistan – Güney Kıbrıs Rum Kesimi – İsrail ve Mısır – Yunanistan – Güney Kıbrıs Rum Kesimi arasında Akdeniz'de münhasır ekonomik bölge (MEB) ve enerji sondajları odaklı yakınlaşmalar yaşanırken, Türkiye'nin ağırlığı azalmıştır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki tezlerini desteklemesi muhtemel olan iki ülkeyle, yani Mısır ve Suriye'yle yaşadığı gerilim, bölgedeki rakiplerine avantaj sağlamıştır. Geleneksel olarak iyi ilişkilere sahip olan Rusya ve Yunanistan arasında daha da güçlenen ilişkiler, Türkiye'nin politikalarını olumsuz etkilemeye başlamıştır.

Sonuç

Bölgesel aktör olmak isteyen bir gücün, bölgesindeki tüm aktörlerle ilişkisi olması gerekir, Türkiye ise aksine yalnızlaşmıştır. Suriye meselesinde olduğu gibi aynı anda birkaç cephede (hem Suriye lideri Esad'a, hem IŞİD terör örgütüne, hem terör örgütü PKK – PYD'ye karşı) mücadele etmeye yönelmiştir. Ancak dünyada IŞİD'e destek veren, hoşgörülle yaklaşan bir ülke algısı pekişirken, terör örgütü PKK ile Oslo'da gizli müzakereler yürütüldüğü, PYD eş başkanı Salih Müslim'in ise bir zamanlar Ankara'da ağırlandığı Türk makamlarına anımsatılmıştır. Bunlar da Türkiye'nin elini zayıflatmış, inandırıcılığını ve ciddiyetini zaafa uğratmıştır. Atılan diplomatik adımlar, üçüncü ülkelerde olumsuz etki yarattığı gibi, Türkiye'nin devlet kapasitesi ve yumuşak gücüyle, hedefleri arasında uyum olmadığı görülmüştür. Türkiye'nin iç siyasetindeki gerginlikler, rejime ve ülke bütünlüğüne ilişkin tartışmalar da, iç siyasetin tamamlayıcı, uzantısı, yansıması olan dış politikada Türkiye'nin etkisini, caydırıcılığını aşağı çekmiştir. Sayıları 2.5 milyona ulaşan Suriyeli sığınmacılar nedeniyle AB ile yürütülen müzakerelerde de Türkiye'nin şartlarının dikkate alınmaması, 3 milyar Euro tutarındaki kaynak karşılığında Türkiye'nin tampon ülke olmayı kabul etmesi de bunun kanıtlarından biridir.

Türkiye, tarihi boyunca bölgesinde her zaman için önemli bir aktör olmuştur. Bölge ülkeleriyle dengeli politikalar izlemeye çalışmıştır. Bu ülkelerin içişlerine karışmamış, bölge ülkeleri arasındaki sorunlarda taraf olmamıştır. Genç Cumhuriyet, o dönemde SSCB ile Romanya arasındaki anlaşmazlığın çözümünde rol almıştır. İran – Irak ve İran – Afganistan arasındaki sınır uyuşmazlıklarının çözümünde arabuluculuk yapmıştır. 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanan Balkan Antantı da, 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'ın imzaladığı Sadabat Paktı da Türkiye'nin öncülük ettiği ittifaklardır. Bu iki ittifaktan başka, Türkiye bölgesel ve küresel dengeleri gözeterek, gelişmeleri doğru öngörerek, 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasını sağlamıştır. Atatürk'ün ölümünün ardından 1939'da

da Hatay'ın anavatanına katılmıştır. Tüm bunlar o dönemde başarılı bir bölgesel güç olan Türkiye'nin, bölge politikalarındaki isabetin örnekleridir. Sonraki yıllarda da Türkiye, Adnan Menderes ve Turgut Özal dönemlerindeki bazı girişimleri dışında, bölgesinde çatışmalardan uzak duran, sorunlarda taraf olmayan bir ülke olarak öne çıkmıştır. 1980 – 1988 arasında yaşanan İran – Irak savaşında, söz konusu iki ülkenin de güvenini kazanan bir diplomasi izlemiştir.

Şunu unutmamak gerekir: Bölgesel aktör olmak için, siyasi, iktisadi, askeri ağırlığın, yumuşak gücün, diplomatik kabiliyetin yanında, bölge ülkelerini her açıdan, derinlemesine, ayrıntısıyla çok iyi tanımak, bu yetkinlikte kurumlarla, kadrolara sahip olmak, bölge üzerine kapsamlı bilimsel araştırmalar yapmak da gerekir. Türkiye'nin bölgesel aktör olabilmesi için, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki diplomasi anlayışı çok önemli ve olumlu bir örnek olarak iyi incelenmeli, ayrıca Türkiye'nin bölgesini çok iyi tanıması, gelişmeleri öngörebilmesi, hazırlıklı olması için de zihinsel, bilimsel, fikri hazırlığa çok yetkin olmalıdır. Aksi halde, iddialı sözler edip, bunun gereğini yapamamak, altını dolduramamak, mevcut ağırlığı, itibarı ve caydırıcılığı da olumsuz etkiler.

Kaynakça

- Abramowitz, Morton; **The National Interest**, <http://nationalinterest.org/archives/by/970>
- Abramowitz, Morton - Edelman, Eric, “From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy”, **Bipartisan Policy Center**, <http://bipartisanpolicy.org/sites/default/files/US%20Turkey%20Policy.pdf>
- Barkey, Henri; “All the Prime Minister's Yes-Men”, **The National Interest**, 4 Haziran 2013, <http://nationalinterest.org/commentary/all-the-prime-ministers-yes-men-8546>
- “Brzezinski'nin Erdoğan yorumu”, **Cumhuriyet**, 21.11.2014.
- Çamlıbel, Cansu; “Michael Werz: Gülen'in sınır dışı edilmesi zor gözüküyor”, **Hürriyet**, 26.11.2015.
- Edelman, Eric; Cornell, Svante E.; Lobel, Aaron; Makovsky, Michael; **Center**, “The Roots of Turkish Conduct: Understanding the Evolution of Turkish Policy in the Middle East”, **Bipartisan Policy**, <http://bipartisanpolicy.org/library/report/roots-turkish-conduct-understanding-evolution-turkish-policy-middle-east>
- “Esad: IŞİD yenilmeden bırakmam”, **Cumhuriyet**, 20.11.2015.
- “Fransa, Rusya ve ABD koalisyonu”, **Cumhuriyet**, 19.11.2015.
- “İran Körfez'in yeni bekçisi olur mu”, **Cumhuriyet**, 25.11.2014.
- “McCain Erdoğan'a 'diktatör' dedi”, **Cumhuriyet**, 20.11.2014.
- “Mısır ve Türkiye Arasındaki Ro – Ro Anlaşması Sona Erdi”, **Sputnik News**, 23.04.2015, <http://tr.sputniknews.com/ekonomi/20150423/1015150988.html>,
- Öztürk, Saygı; “IŞİD'e 2 bin Türk katıldı, bunların 400'ü öldürüldü”, **Sözcü**, 23.11.2015.
- “Sadece IŞİD'le savaşaacağız”, **Cumhuriyet**, 02.11.2015.
- “Savaşın Ruslara maliyeti günde 4 milyon dolar”, **Cumhuriyet**, 27.10.2015.
- “Vahim anket, yüzde 8 IŞİD sempatzanı”, **Cumhuriyet**, 19.11.2015.
- “Washington Türkiye'nin Suriye sınırı için baskıyı artırıyor”, **Cumhuriyet**, 20.11.2015.

ARAP BAHARI VE DESERTEC PROJESİ

Doç Dr. Murat AKTAŞ¹

(Muş Alparslan Univ.)

Özet

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayarak Mısır, Libya, Yemen ve Suriye gibi Arap ülkelerine yayılan halk ayaklanmaları beraberinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki yönetimlerde önemli değişiklikler meydana getirdi. Libya'da Muammer Kaddafi yönetimi ve Suriye'de Beşar Esad yönetiminin ayaklanmalara sert bir şekilde cevap vermesiyle bu ülkeler iç savaşa sürüklendi. Bu süreci bazı uzmanlar Arap Baharı bazıları Arap Ayaklanmaları bazıları ise Arap Devrimleri olarak yorumladılar. Kimileri bu süreci Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da baskıcı yönetimler altında yaşayan halkların spontane olarak gelişen tepkileri biçiminde yorumlarken kimileri büyük güçlerin bölgeyi yeniden dizayn etme ve enerji kavgası üzerinden yorumladılar. Bu çalışma her iki görüşün de dayandığı doğru temel argümanlar olduğunu savunmaktadır. Ancak çalışma başlangıçta spontane olarak ortaya çıkan ayaklanmaların ardından büyük güçler tarafından yönlendirildiğini savunmaktadır. Bu arada Tunus, Mısır ve Libya'daki yönetimleri deviren ayaklanmalar devam ederken başını Avrupalı büyük şirketlerin çektiği Desertec Enerji Konsorsiyumu, Sahra Çölü'nde dünyanın en büyük güneş enerjisi projesi için çalışmalarını sürdürmekteydi. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki çöller, güneş enerjisiyle çalışan bir dizi santralin kurulması yoluyla gerçekleştirilecek projenin 2050 yılına kadar bütün Avrupa'nın enerji ihtiyacının yüzde 15'ini karşılaması planlanıyor. Peki Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin Ortadoğu'daki enerji kaynakları ve Desertec Projesi ile bir ilişkisi olabilir mi? Bu çalışma Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin Ortadoğu'daki enerji kaynakları ve Desertec Projesi ile ilişkisini ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Desertec Projesi, Yenilenebilir Enerji, Ortadoğu ve Kuzey Afrika.

THE ARAB SPRING AND DESERTEC THE PROJECT

Abstract

The uprisings started in Tunisia in December 2010 and spread throughout such Arab countries as Egypt, Libya, Yemen and Syria carried with important

¹ Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı, muratmha@hotmail.com

changes of regime in the Middle East and North Africa. Since Muammer Gaddafi's rule in Libya and Besar Assad's rule in Syria quelled harshly these uprisings, the two countries were plunged into civil war. This period was interpreted in various ways as Arab Spring, Arab Uprisings and Arab Revolutions. The source of revolts was considered in two different views for researchers; the first one is that it was a result of oppressive regimes where people are not comfortable with the rulers and they acted spontaneously, while second view evaluates the process as a way that the great powers wanted to redesign the region for energy need. This study supports that these two views have correct fundamental arguments. Although at the beginning, the revolts took place spontaneously, afterward these revolts were directed by the great powers. While ongoing uprisings were overthrowing the rulers in Tunisia, Egypt and Libya, the Desertec Energy Consortium, led by the European large companies, initiated the world's largest solar project in Sahara Desert. It is aimed to fulfill 15 per cent of entire Europe's energy needs by an establishment of a range of solar-powered power plant project in the desert of North Africa and the Middle East by 2050. In this case, is there a relationship between Arab Spring and Desertec Project in terms of energy sources in the Middle East? This study aims to address the process referred to as Arab Spring and its relationship between energy sources in the Middle East and the Desertec Project.

Keywords: Arab Spring, the Desertec Project, Renewable Energy, Middle East and North Africa.

GİRİŞ

Küreselleşme süreci ile birlikte dünyanın farklı noktalarında yaşayan insanların internet ve sosyal medya ağları üzerinden rahatça iletişerek, birbirlerini etkilemesi ve birbirlerinden etkilenmesi, insanların demokrasi ve hak taleplerini de geliştirerek beraberinde bir toplumsal uyanışı getirdi. Bir yandan uydu üzerinden dünyanın değişik yerlerinden yayın yapan televizyon kanalları ve sinemanın sunduğu yeni hayat biçimleri Ortadoğu toplumlarında da bireyselleşme özendirip geliştirirken diğer yandan iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte ucuzlaşan ve kolay ulaşılır hale gelen bilgi gittikçe toplumların daha geniş kesimlerine yayıldı. Böylece daha fazla hak ve özgürlük talebini de beraberinde getiren bu süreç siyasal yapıları da değişime zorladı. Bu süreçte gelişen vatandaşların daha fazla özgürlük ve hak taleplerine kulak vererek değişime ayak uyduran ülkeler demokrasiye biraz daha yaklaşırken, vatandaşlarının taleplerine kulaklarını tıkayan Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki Arap ülkelerinde kitlesel halk ayaklanmaları meydana geldi.

Vatandaşlarının taleplerine cevap vermeyen söz konusu ülke yönetimleri binlerce protestocuyu tutuklamaktan ve kitlelere karşı şiddete başvurmaktan kaçınmadı. Baskıcı yönetimlerin uyguladığı şiddete rağmen, 18 Aralık 2010'da Tunus'ta başlayarak Arap dünyasına yayılan gösteriler, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde domino etkisi yaratarak Tunus, Mısır ve Libya'yı yıllardır baskı ile yöneten iktidarların devrilmesine neden oldu. İnternet ve cep telefonları gibi iletişim araçları, CNN ve El Cezire gibi uydu kanalları, cep telefonları, Facebook ve Twitter gibi sosyal medya ağlarının sağladığı olanaklarla küresel bilgiye ulaşmanın kolaylaşması, Arap Dünyası'ndaki baskıların ve ayaklanmaların hızlıca dünyaya yayılmasını sağladı. Bu ayaklanmalar sonucunda Tunus, Mısır ve Libya'da yönetimler değişti.

Tunus, Mısır ve Libya'daki yönetimleri deviren süreç devam ederken başını Avrupalı şirketlerin çektiği Desertec Enerji Konsorsiyumu, Sahra Çölü'nde dünyanın en büyük güneş ve rüzgar enerjisi projesi için çalışmalarını sürdürmekteydi. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki çöllere, güneş, rüzgar ve buhar enerjisiyle çalışan bir dizi santralin kurulması yoluyla gerçekleştirilecek projenin 2050 yılına kadar Avrupa'nın enerji ihtiyacının yüzde 15'ini karşılaması planlanıyor. Güneş enerjisinden üretilen elektriğin Akdeniz'in altından geçecek kablolarla Avrupa'da 3 bin kilometrelik bir şebekeye dağıtılması hedefleniyor. Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin bu enerji kaynakları ile bir ilişkisi var mı? Bazılarının iddia ettiği gibi Arap Baharı bizzat Batılı güçler tarafından oluşturulan bir süreç mi yoksa bölgenin iç dinamiklerinin ortaya çıkardığı bir süreç mi?

Arap Baharı

Muhammed Bouazizi adında Tunuslu genç bir manavın, el arabasına el koymaya çalıştıkları için polise karşı çıkması ve bu nedenle bir kadın polis tarafından tokatlanarak gözaltına alınması üzerine Bouazizi'nin onurunu kıran bu olayı protesto etmek amacıyla 17 Aralık 2010 günü bedenini ateşe vermesi ile Tunuslular 18 Aralık'ta ayaklanarak sokaklara döküldüler. Spontane olarak ortaya çıkan protestolar birbirini takip ederek ve çığ gibi büyüyerek baskı ve yoksulluğun hakim olduğu Arap dünyasına yayıldı. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da domino etkisi yaratan bu gösteriler 25 Ocakta Lübnan ve Mısır, 3 Şubat'ta Yemen'e, 14 Şubat'ta Bahreyn'e 18 Şubat'ta Libya'ya, 25 Şubat'ta Ürdün, Irak ve Suriye'ye sıçradı. Tunus, Mısır ve Libya gibi Arap ülkelerinin yönetimleri devrildi. Suriye'de iç savaş hala sürerken bir türlü istikrarlı bir yapıya kavuşamayan Yemen'e Suudi Arabistan müdahale etti.

Tunus ve Mısır'daki ayaklanmalar karşısında şaşırılmış gibi görünen ABD, İngiltere ve Fransa öncülüğündeki Batılı güçler Libya'da farklı bir politika izlediler. Libya'da ayaklanmalar başladığında bu ülkelerin gizli servislerinin bizzat

alandaki muhalifleri yönlendirdikleri ile ilgili medyada haberler çıktı. Nitekim söz konusu güçler Libya’da direk olarak olaya müdahale ederek bizzat muhalifleri desteklediklerini gizlemediler. Başlangıçta Kaddafi yanlısı bir politika izleyen Türkiye de kısa sürede politikasını değiştirerek NATO’ya destek verdi. Türkiye’nin yanı sıra Arap Birliği Örgütü ülkelerinin de NATO güçlerinin Libya’yı bombalamasına destek vermesi son derece düşündürücüdür.

İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana Ortadoğu’daki enerji kaynakları ve ülkelerin rejimleri üzerinde etkili olan ABD, Rusya ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri bölgede daha fazla etkili olmak için Arap Ayaklanmaları ile birlikte ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalandılar. Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da etkili olan siyasal aktörler bakımından da önemli değişiklikler ortaya çıkaran Arap Baharı ile birlikte, başlangıçta Türkiye ve İran’ın bölgedeki etkisi öne çıkıyordu. Özellikle ABD’nin Irak işgali öncesinde askerlerinin Türkiye üzerinden Irak’a girişine yönelik geçiş iznini reddetmesinin ardından Arap sokaklarında popülaritesi artan Türkiye’nin izlediği komşularla “sıfır sorun politikası” da bu süreçte derinden etkilendi. Türkiye, özellikle Suriye ve İsrail politikası nedeniyle sürüklendiği yalnızlık ve girdiği çıkmazlar nedeniyle hızla etkisini yitirdi ve bu süreçte çatışmaları yaşayan bölge ülkelerinden sonra en çok zarar gören ülkelerden biri haline geldi. Oysa başlangıçta rejimleri değişmekte olan Arap ülkelerine Türkiye “model” olarak gösteriliyor², Türkiye’nin bu ülkelerle münasebetleri ve bölge ile ilgili politikaları Türkiye’de olduğu gibi Arap ülkelerinde, Avrupa’da, ABD’de hatta Rusya ve Çin’de bile uzun zamanın gündeminde geliyordu. ABD ve Batılı ülkelerin Ortadoğu’daki en büyük muhalifi olarak görülen Rusya, özellikle 2000 yılından sonra İran ve Türkiye ile işbirliğini güçlendirmeye yönelik bir dış politika izlediği izlenimi uyandırırken Arap Ayaklanmaları sürecinde direk olarak Suriye’nin yanında yer alarak Türkiye’nin tezlerine sürekli karşı çıktı. Ve nihayetinde Türkiye Rusya ilişkileri de önemli yaralar aldı.

Fransa’da 2007’deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki seçim kampanyası için Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi’den 50 milyon Avro aldığı³ söylenen Nicolas Sarkozy’nin başında bulunduğu Fransa önderliğindeki NATO

² Murat Aktas, “Can Turkey be a Role Model for the other Muslim Countries”, 2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences, IPEDR vol.17, IACSIT Press, Singapore, 2011, pp.164-168.

³ Le Nouvel Observateur, L’ex-Premier ministre libyen confirme le versement de 50 millions d’euros à la campagne 2007 de Sarkozy, selon Mediapart, <http://tempsreel.nouvelobs.com/monde/20120503.FAP3293/l-ex-premier-ministre-libyen-confirme-le-versement-de-50-millions-d-euros-a-la-campagne-2007-de-sarkozy-selon-mediapart.html>, (05.05.2015).

savaş uçakları isyancılara destek vererek bizzat stratejik noktaları bombaladı. Aylarca süren çatışmaların ardından isyancılar 21 Ağustos 2011’de Başkent Trablus’a girerek yönetimi resmen ele geçirirken, Muammer Kaddafi ortadan kayboldu. Kaddafi 20 Ekim 2011 Sirte’de, isyancılar tarafından linç edilerek öldürülürken ölüsünün üzerine basarak fotoğraf çekirtmek için sıraya giren Libya vatandaşlarının görüntüleri dünya medyasında yayınlandı.

Nicolas Sarkozy’nin Cumhurbaşkanlığındaki Fransa’nın Libya’ya alelacele yapılan müdahalede başrolde yer alması acaba aldığı 50 milyon Avronun hesabını kapatmak için mi yoksa Libya’nın enerji kaynaklarını paylaşmak için miydi? Çünkü Arap Ayaklanmaları başladığında Libya dünyanın on ikinci, Afrika’nın en büyük üçüncü petrol ihracatçısı durumundaydı. Libya, dünya günlük petrol üretiminin yaklaşık yüzde 2’sini, OPEC’in toplam üretiminin ise yüzde 4,4’ünü gerçekleştiriyordu. 12 OPEC ülkesi içinde, 9’uncu sırada yer alan Libya petrol ve doğal gaz kaynakları açısından son derece önemli bir yere sahip. Kaddafi, Libya’nın güneşi kullanılarak Avrupa ülkelerinin elektrik ihtiyacının karşılanmasına da karşı çıkıyordu.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde ortaya çıkan halk ayaklanmalarını kimileri “Arap Uyanışı”, kimileri “Arap Devrimi”, kimileri “Arap Ayaklanmaları”, kimileri de “Arap Baharı” olarak adlandırdı. Tunus’ta “tesadüfî” havası vererek ortaya çıkan, ancak kapalı rejimleri hedef alan Arap Baharı, mevcut haliyle 1789 Fransız İhtilali ve 1917 Bolşevik İhtilali’nden farklı algılandı. Arap Baharı, tabiatı itibarıyla en çok 1989-1991 döneminde Soğuk Savaş ve Sovyetler Birliği ile Varşova Pakti’ndan popüler bir şekilde kurtulan Doğu Avrupa ülkelerindeki hareketlere benzetildi.⁴

Başlangıçta bir başkaldırı ve isyan olarak nitelendirilen Arap dünyasındaki hareketlere dünyanın diğer coğrafyalarında herhangi bir sebeple ortaya çıkacak başkaldırı ve isyanları meşru hale getirebilir endişesiyle, biraz da İran İslam Devrimi’ne alternatif olsun diye “Arap Devrimi” ismi verildi. Ancak bu defa “devrim” kavramı; Soğuk Savaş dönemini çağrıştırdığı, ABD ve Batılı ülkelerin oluşturduğu Batı Bloku için; geçmişte “lanetli” bir kelime olarak görülerek sevilmediği için bu kavramı meşrulaştırmanın kendi geçmişiyle çelişme geliyor. Aynı zamanda yeni dönemde neo-komünist ülkeler için yeni Ortadoğu bölgesinde yeni ideolojik zeminler oluşturma tehlikesi yüzünden ve Avrupa’da da Sosyal Demokrat ve Sosyalist Partiler için bir söylem dalgası yaratmamak için de bu kavramdan vazgeçildi. O’nun yerine 1968’de Batı Bloku’nun destek-

⁴ Celalettin Yavuz ve Serdar Erduramaz, **Arap Baharı ve Türkiye**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 1.

lediği Çekoslovakya'daki liberal eğilimli Prag Baharından esinlenilerek Arap Baharı kavramının kullanılması uygun görüldü.⁵

Böylece bu süreçte popüler olan “Arap Baharı” kavramını, bazıları ekonomik bunalım içindeki Çekoslovakya’da yoksullukla boğuşan halkın rejime karşı tepkilerini dile getirmek için 1968’de başlattıkları protesto gösterilerine verilen “Prag Baharı” isimlendirilmesinden esinlenerek kullandı ve yorumladı. Gençlerin öncülüğünde ortaya çıkan ve bütün dünyada büyük yankı uyandıran “Prag Baharı” Sovyetler Birliği’nin Çekoslovakya’ya işgal etmesiyle son buldu. Prag Baharı kavramına kaynaklık eden, 1848’de Avrupa’da ortaya çıkan ve beraberinde Avrupa’da büyük değişiklikler ortaya çıkararak “Halkların Baharı” da Arap Baharı kavramını kullananlar için esin kaynağı oldu. On dokuzuncu yüzyılda, bir yandan dünyanın önemli bir bölümünü sömürgeleştiren, diğer yandan Sanayi Devrimini gerçekleştiren Avrupa’nın büyük şirketleri, büyük ölçüde kârlar elde ederken, halkın bu zenginliklerden pay alamaması, büyük halk kitlelerinin yoksullukla boğuşması ve işçilerin 15-16 saat çalışmaları sonucunda yönetime karşı tepkiler oluşturmuş ve 1848’deki halk hareketlerini tetiklemişti. Özellikle günümüzde Arap ülkelerinde olduğu gibi o zaman da Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya ve Polonya gibi Avrupa ülkelerinde etkili olan bu geniş çaplı protesto gösterileri “Halkların Baharı” olarak adlandırılmıştı.

Sanayi Devrimi ve bilginin toplumun geniş kesimlerine yayılmasının ortaya çıkardığı Avrupa’daki 1848’deki halk hareketleri ile küreselleşme sürecinin itici gücü olduğu Arap Ayaklanmaları birçok noktada benzer özellikler taşımaktadır. Aydınlanma hareketi ve Sanayi Devriminin getirdiği toplumsal değişim ve dönüşüm on dokuzuncu yüzyıldaki toplumsal değişim ve dönüşümü tetiklerken, iletişim teknolojileri ve sosyal medyanın getirdiği yenilikler de Arap Ayaklanmalarını tetikleyen veya yayılmasını sağlayan enstrümanlar oldu. Ancak Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki ayaklanmalara ilişkin değişik yorumlar ve görüşler ortaya atıldı ve genel olarak iki görüş yaygın olarak dillendirildi. Bu görüşlerden biri; bölgedeki halk ayaklanmalarını “Arap Baharı” ve/veya Arap Devrimi olarak isimlendirilerek, olayları bölge halklarının kendilerini baskıyla yöneten otoriter rejimlere karşı bir kurtuluş, demokrasi ve özgürlük hareketi olarak değerlendirdi. Diğer bir görüş ise bölgede yaşanan olayları aslında küresel güçlerin Ortadoğu’yu yeniden dizayn etme projesinin bir parçası, daha da özelden; Büyük Ortadoğu Projesi’nin (BOP) bir devamı olarak yorumladı. Her iki görüş de kendilerine göre haklı bir takım argümanlara dayanmaktadır⁶.

⁵ Barış Adıbelli, “Arap Baharı’ndan Amerikan Gazabına: Çin-Suriye İlişkileri”, (içinde) Editör: Dr. Barış Adıbelli, **Arap Baharı ve Suriye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 74.

⁶ Murat Aktaş, **Arap Baharı: Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli**, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2012. s. 10.

Başlangıçta spontane olarak ortaya çıkan Tunus'taki ayaklanmaların bu ülkenin kendi iç dinamikleri ile ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Hatta o kadar spontane ve kendiliğindendi ki kimse bu ayaklanmaları önceden öngörememişti. ABD ve AB dahil bütün dünya ayaklanmaları şaşkınlıkla karşıladı. Örneğin Fransa Dışişleri Bakanı Tunus'taki olaylar başladığında önce Zeynel Abidin Bin Ali yönetiminin yanında yer alarak eğer Tunus hükümeti isterse Fransa'nın askeri gücü ile birlikte rejime karşı yapılan başkaldırımı bastırmak için Tunus'a gitmeye ve müdahale etmeye hazır olduğunu belirtti. Ancak gösteriler yayılarak gelişip olayların ciddiyeti anlaşılınca Fransa pozisyonunu değiştirerek Tunus'taki halkın demokrasi talebini desteklediğini belirtmek durumunda kaldı. Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan ayaklanmalar Mısır'a yayılıp Ortadoğu'da domino etkisi yaparken Avrupa Birliği de uzun süre ayaklanmalara nasıl tepki vereceğini bilemedi. AB olaylarla ilgili resmi pozisyonunu belirten açıklamasını ancak Şubat ayında yapabildi. Ancak ayaklanmaların yayılması ve bazı aktörlerin ve faktörlerin belirginleşmeye başlamasıyla birlikte küresel güçlerin müdahaleleri gözlemlendi. Mısır'da ayaklanmaların başlamasıyla ABD ve Avrupa devletlerinin konuyla yakından ilgilendiği gözlenirken, Libya'da ise ayaklanmaların başından itibaren küresel güçlerin bizzat devrede olduğu, İngiltere, ABD ve Fransa gizli servislerinin sahada olduğu görüldü.⁷

Diğer yandan İngiltere merkezli Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nin (SOHR) Ağustos 2015'te yaptığı açıklamaya göre Suriye'de çatışmaların başladığı 2011'den bu yana 240 binden fazla insan yaşamını yitirdi. SOHR bunların 71 binden fazlasının sivil olduğunu belirtiyor. Ancak Libya'ya müdahale ederek rejimi deviren uluslararası güçler beş yıl boyunca Suriye'ye müdahale etmedi. Peki neden?

Arap Baharı ve Enerji Savaşları

Arap Ayaklanmalarının en çarpıcı ve kanlı olanlarından biri olarak halen sürmekte olan Suriye'deki ayaklanmalara baktığımızda özellikle Rusya, İran, Suudi Arabistan ve ABD gibi enerji devlerinin aktif olarak görülmeleri dikkat çekmektedir. Ayrıca bu savaştan yakından etkilenen Türkiye ve Irak gibi ülkelerin varlığının yanı sıra Katar ve Avrupa Birliği ülkelerinin aktif olarak müdahil olmaları dikkat çekiyor. Avrupa Kıtası'nın refahını ve huzurunu korumak için sık sık gündeme getirdiği Akdeniz Politikaları bölgede süküneti sağlamaya yönelik anlaşmalar ve projeler içerdiği hatırlandığında AB ülkelerinin Arap Ayaklanmaları ve özellikle de Suriye ve Libya gibi ülkelerde aktif olarak gözlenmesi son derece düşündürücü bir nokta olarak göze çarpmaktadır. Ancak Rusya'nın

⁷ Murat Aktaş, **Arap Baharı: Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli**, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2012, s. 10.

gazına bağımlı olan ve dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz ithalatçılarından biri olan Avrupa'nın gittikçe büyüyen enerji açığı hatırlandığında Eski Kıta'nın neden bu kadar aktif olarak bu savaşta yer aldığı anlaşılıyor. Medyada çok fazla dillendirilmemesine rağmen Suriye'nin jeo-stratejik konumu ve enerji kaynaklarının da Suriye'deki iç savaş ve bu savaşa müdahil olan bunca güçle yakından ilişkisi bulunmaktadır.

İki önemli nokta bu güçlerin Suriye'deki vekâlet savaşlarını daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bunlardan biri çok bilinmemekle birlikte Suriye'nin bizzat sahip olduğu hidrokarbon kaynaklarıdır. Savaşın başladığı 2011 yılı verilerine göre günde 340 000 varil petrol üreten Suriye dünyada 33'üncü sıradaydı. Suriye aynı yılın verilerine göre yılda 11 milyar m3 üretimle dünyadaki gaz üretiminde ise 46'ıncı sırada yer alıyordu. Ancak çok yüksek görünmeyen bu rakamlar Suriye'nin enerji kaynakları ile ilgili son derece yanıltıcı olabilir. Çünkü Suriye'nin petrol ve gaz rezervleri onun gelecekte ciddi bir enerji cenneti olacağını göstermektedir. *Oil and Gaz Journal*⁸'in verilerine göre Suriye, 2.5 milyar varil rezervi ile Irak'tan sonra Akdeniz'deki en büyük petrol rezervlerine sahip. *Oil and Gaz Journal*'in verilerine göre Suriye'nin kanıtlanmış gaz rezervleri ise 12 000 milyar m3. 2013 Aralık ayında Şam'ın Rusya'nın önemli enerji şirketlerinden Soyuzneftgaz ile imzaladığı keşif anlaşması da bu iddiaları doğrular nitelikte görünmektedir. Diğer yandan Basra Körfezi'nden gelen enerji hattı Suriye'nin jeo-stratejik önemi göstermektedir. Hali hazırda Suriye'nin buradan gelen bir boru hattı bulunmaktadır. Ayrıca buradan Akdeniz'e gelen bir enerji hattı üzerinden İran, Irak, Azerbaycan ve Mısır'dan gaz ve petrolü Avrupa pazarlarına ulaştırma projeleri AB ülkelerini de rahatlatacaktır. Bu amaçla Irak petrolerini Akdeniz'e ulaştırmayı amaçlayan iki proje üzerinde çalışılmaktadır. Aynı zamanda günü geldiğinde İran gazını Avrupa'ya ulaştırmak amacıyla 2011 yılında İran, Irak ve AB ile üçlü bir anlaşma imzalandı. Suriye'deki savaşın bitmesini bekleyen çok sayıda anlaşma ve projenin de hazırda beklediği bilinmektedir. İran, Irak, Suriye ve Mısır'ı içine alan bu alan mücadelesi tıpkı bir matruşka gibi iç içe geçmiş çok denklemlili ve karmaşık bir mücadele olarak görünmektedir⁹.

Burada özellikle ABD ve Rusya arasındaki rekabet en büyük belirleyiciler olarak dikkat çekmektedir. ABD Kafkasya'dan Ortadoğu ve Afrika'yı içine alan geniş bir yelpazede bölgedeki enerji kaynaklarını ve akışını kontrol ederek bölgedeki hegemonyasını sürdürmeye ve pekiştirmeye çalışırken, AB ülkeleri

⁸ Oil and Gas, Syria Oil And Gas Profile, <http://abarrelfull.wikidot.com/syria-oil-and-gas-profile>, (29.11.2015).

⁹ Claude Nigoul, "L'Europe et la Méditerranée: le défi énergétique", *L'Europe en Formation*, 2014/1 (n° 371), ss. 93-108.

de kendi ihtiyaçlarını en ucuz şekilde karşılamaya ve enerjilerini güvence altına almaya çalışmaktalar. Ancak Rusya da burada söz sahibi olmak için bütün kozlarını oynamaya çalışmaktadır. Avrupa gazının önemli bir bölümünü sağlamakta olan Rusya bir yandan geliştirilecek alternatif enerji yollarının AB'nin kendisine bağımlılığını ortadan kaldıracacağı endişesini taşıırken, diğer yandan Kafkasya ve Ortadoğu'daki enerji kaynakları ve trafiği üzerinde söz sahibi olmak istiyor.

NATO'nun alenacele müdahale ederek rejim değişikliğine neden olduğu Libya'da da durum farklı değil. Libya müdahalenin yapıldığı 2011 yılı verilerine göre petrol rezervleri bakımından dünyada 7'inci sırada, doğalgazda ise 22'inci sırada yer alıyordu. Libya 46,4 milyar varille dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin %3,5'ine yani Afrika Kıtasının en büyük kısmına sahip. Ayrıca yüksek kaliteli Libya petrolünün çıkarılması ve işlenmesi de ucuz. Diğer yandan Libya'nın konumu ve Avrupa'ya yakınlığı Nijerya ve Ortadoğu ülkelere göre petrol ve doğal gazının Avrupa'ya daha kolay ulaşmasını sağlıyor.¹⁰

Bu enerji savaşlarının Avrupa'nın enerji ihtiyaçları ile de yakından ilişkisi var. Çünkü Avrupa Birliği dünyanın en büyük enerji ithalatçısı olarak dikkat çekiyor. AB ülkelerinin enerji bağımlılığı 2011 yılında %54'e çıktı. Fransa'nın enerji bağımlılığı %50. Ayrıca bu enerji bağımlılığının gittikçe büyümesi bekleniyor. 2030 yılına kadar bu rakamların %70-80'lere çıkabileceği tahmin edilmektedir.¹¹ AB'nin 2006 yılında yayınladığı "Avrupa için Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Siyaseti" adlı rapor AB ülkelerinin enerji konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Söz konusu senaryoya göre, 25 üyeli AB'nin 2005 yılında 1.727,4 milyon tpe enerji tüketimi gerçekleştireceği göz önüne alındığında, 2010-2020 döneminde ortaya çıkacak enerji ihtiyacının sırasıyla %3,5 ve %9,7 daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Enerji ihtiyacındaki bu artışın yanı sıra, özellikle tüketilen enerjinin hangi kaynaklardan karşılandığı da önem taşımaktadır. Mezkûr senaryoda belirtildiği üzere, toplam enerji tüketimi içinde 2030 yılına kadar doğal gazın ve yenilenebilir enerji türlerinin payının artacağı, katı yakıtların (örneğin kömür) ve nükleer enerjinin katkısının ise azalacağı değerlendirilmektedir. AB ve dünya kamuoyunun gelecekte önemini artacağını

¹⁰ Naim Ameer, "La Libye entre les entérêts de l'Occident et la resistance de Kadhafi", (in) Arabie Heureuse, Outre-Terre, **Revue européenne de géopolitique**, No: 29, 2011, s. 299.

¹¹ Claude Nigoul, "L'Europe et la Méditerranée: le défi énergétique", **L'Europe en Formation**, 2014/1 (n° 371), ss. 93-108.

bekledikleri yenilenebilir kaynakların (örneğin güneş enerjisi) katkısı ancak %6,2 olabilecektir.¹²

AB ülkelerinin gelecek yıllardaki enerji politikasına esas olacak stratejik değerlendirmelerin yer aldığı raporun en ilginç başlıklarından biri, “enerji temininin güvenliği” ile ilgilidir. Bu başlık altında “gelişmekte olan krizlerin enerji teminine engel olmaması için AB düzeyinde alınması gereken tedbirler ele alınmaktadır. Raporda, AB fiziksel enerji altyapısı için bu tehditler, “doğal afetler” ve “siyasi risklere karşı terör tehdidi” olarak belirtilmektedir. Kısaca Avrupa’nın enerji altyapısının fiziksel olarak korunması için önlem alınması gereken en önemli konu “terör tehdidi”¹³dir. Yani, Avrupa’nın kendisine enerji sağlayan tesislerin ve enerji iletim hatlarının güvenliğinden emin olması gerekiyor. Ayrıca enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve yeni alternatiflerin geliştirilmesi de AB’nin en önemli hedeflerinden biri olarak öne çıkıyor. Desertec Projesi de bu amaçla geliştirilen en önemli projelerden biri olarak dikkat çekiyor.

Desertec Projesi

Desertec; Kuzey Afrika ve Ortadoğu’daki çöllerde devasa güneş panelleri, rüzgâr ve buhar türbinleri, termal ve fotovoltaik güneş santralleri kurularak oluşturulması planlanan bir enerji ağının kurulmasına yönelik enerji projesidir. Kuzey Afrika, Ortadoğu ve AB ülkelerinin enerji ihtiyacının karşılanması için 2007 yılında başlatılan Proje¹⁴ aynı zamanda yenilenebilir enerji üretiminin artırılmasını amaçlamaktadır. Avrupalı bir grup politikacı, bilim insanı ve ekonomist tarafından geliştirilen projenin koordinasyonunu sağlamak amacıyla 2009 yılında Desertec Endüstri Girişimi (Desertec Industrial Initiative-Dii) Konsorsiyumu kuruldu. Dünyanın en büyük güneş enerjisi projesi olma özelliği taşıyan projede Deutsche Bank, Siemens, München RE ve enerji devleri E.On ile RWE gibi Avrupa’nın en büyük firmaları da yer aldı. 2050 yılına kadar AB ülkelerinin enerji ihtiyacının %15’ini karşılamayı hedefleyen proje tamamlandığında aynı zamanda bu enerjinin üretildiği ülkelerin enerji ihtiyacının da burada

¹² Enerji 2023 Derneği, AB’nin Enerji Politikaları ve Bu Politikanın Gelişimi, http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=185:abnn-enerji-politkasi-ve-bu-politkanin-gelm&catid=7:goerueler&Itemid=18, (25.11.2015)

¹³ Green Paper, Commission of the European Communities, A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy {SEC(2006) 317}, http://fire.pppl.gov/eu_energy_greenpaper_030806.pdf, (25.11.2015).

¹⁴ Hamza Hamouchene, Desertec : vers un accaparement des sources d’énergie renouvelable en Afrique du Nord?, 10 Mart 2015, <http://multinationales.org/Desertec-vers-un-accaparement-des-sources-d-energie-renouvelable-en-Afrique-du>, (29.11.2015)

kurulacak enerji santrallerinden temin etmeleri beklenmektedir.¹⁵ Proje Avrupa Birliği tarafından da desteklenmektedir.

Avrupa'nın gittikçe azalan fosil yakıtlar konusunda dışa bağımlı olması, kuzeyde Norveç denizindeki petrol rezervlerinin tükenmeye başlaması, Almanya'nın 2020 yılına kadar nükleer elektrik santrallerini kapatma kararı alması, AB ülkeleri için Desertec Projesinin önemini daha da arttırıyor. Avrupa Birliği ülkeleri bu proje sayesinde yenilenebilir enerji tüketimlerini %80 oranında arttırmak ve karbondioksit emisyonlarını da %80 oranında düşürebilmek amacıyla projeyi önemsemektedirler¹⁶.

Güneş enerjisinin güneş panelleri vasıtasıyla elektrik enerjisine çevrilmesi pek çok yerde kullanılmaktadır. Desertec Projesi kapsamında güneş enerjisinin içbükey aynalar ile tek bir noktada yoğunlaştırılarak toplanması, toplanan bu noktada suyun buharlaştırılarak buhar türbinlerinin çevrilmesi suretiyle elektrik enerjisi üretilmesi planlanmaktadır. Yani bu projede güneşin yanı sıra su kaynaklarına da ihtiyaç duyulmaktadır. Ekvator hattı boyunca tüm yıl güneş alan çöllere sahip; içinden Nil nehri geçen Sudan ve içinden Nijer nehri geçen Mali gibi ülkeler projenin uygulama sahaları ve su kaynakları olarak görülüyor. Hemen hemen yılın bütün ayları boyunca güneş gören Kuzey Afrika ve Ortadoğu çölleri: (Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Ürdün, Sudan, Suriye, Irak, Umman, Bahreyn, Yemen ve Mali gibi ülkeler) bu proje için mükemmel fırsatlar sunuyor. Ayrıca Akdeniz ve Hint Okyanusu'nun suları ve bölgedeki su kaynakları da bulunmaktadır. Bahsedilen ülkelerin Arap Baharından etkilenen ülkeler olması dikkat çekiyor. Burada Arap Baharı ile devrilen liderler, yıkılan sistemler ile yaşanan rejim değişikliklerinin Avrupa'nın yeni enerji kaynaklarının güvenliği ile ilişkisi olup olmadığı sorusu da sorulabilir.

Almanya ve Fransa Faktörü

Avrupa Birliği'nin desteklediği projenin Desertec Projesi'nin en önemli öncüleri önümüzdeki yıllarda ciddi enerji sorunları yaşanması beklenen Almanya ve Fransa'dır. Almanya kullandığı elektriğin %43'ünü kömürden, %22'sini nükleer enerjiden, %18'ini yenilenebilir enerji kaynaklarından, %17'sini ise doğal gaz ve diğer kaynaklardan sağlamaktadır. 2020 yılı itibariyle, Almanya kullanım süresi dolacak olan nükleer enerji santrallerini kapatacağını açıklamış bulunuyor. Dolayısıyla 2020 yılına gelindiğinde, Almanya'nın elektrik enerjisi

¹⁵ Murat Aktas, "The Arab Spring and the European Union", (in) Murat Aktas (Ed.) **The Arab Uprisings and The Struggle of Soft Powers in the Middle East**, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2012, s.66.

¹⁶ Ayşe Eraslan, "Arap Baharı Desertec'i Sallıyor", EKOIQ Çevre Dergisi, Şubat 2012 Sayı: 14, s.45, <http://ekoiqu.com/arsiv/ekoiqusayi14.pdf>.

üretimi portföyünde %22'lik bir açık meydana gelecektir. Dolayısıyla bu %22 oranındaki elektrik enerjisi açığı karşılamak için Desertec projesi önemli bir alternatif olarak görülmektedir.

Almanya'nın su kaynakları ve hidroelektrik enerji bu açığı kapatmak için yeterli değil. Kömür kullanarak enerji üretimini de daha fazla arttırması da zor görünüyor. Çünkü hem imzaladığı Kyoto Protokolü hem de yeni kuracağı enerji üretim maliyetleri bu seçeneği zorlaştırıyor. Doğal gazın payını arttırmak ise stratejik olarak dışarıya bağımlı kalmak anlamına geliyor. Geriye yenilenebilir enerji kaynakları yani rüzgâr ve güneş kalıyor. 2010 yılı itibariyle, Almanya'da rüzgâr kullanarak elektrik üretimi %18 seviyesine ulaşmıştı. Ülkenin coğrafi konumu göz önüne alındığında bu oranın daha fazla arttırılması da zor görünüyor. Zaten ülkede rüzgâr türbini kurulacak açık alan kalmadığı için artık yeni rüzgar türbinleri açık denizlere kuruluyor. Elektrik üretimi için geriye tek bir alternatif güneş enerjisi kalıyor. Ancak Almanya, yoğun güneş alan bir ülke olmadığı için kendi sınırları içerisinde güneşi kullanarak elektrik üretme şansı da çok zor görünüyor.

Fransa'nın elektrik enerjisi üretim portföyü de benzer durumda. Fransa kullandığı elektriğin %78'ini nükleer enerjiden, geriye kalan %22'sini ise kömür, doğal gaz, hidroelektrik ve rüzgardan sağlıyor. Fransa'nın nükleer santrallerinin yaşlanması da bir süre sonra bunların devre dışı kalacağı anlamına geliyor. Dolayısıyla rüzgar ve enerji üretecek su kaynakları konusunda Almanya kadar zengin olmayan Fransa için de Desertec projesi büyük önem taşıyor.

Bu arada Desertec Projesi, enerji bakımından dışarıya bağımlı olan Türkiye için de büyük önem taşıyor. İletim hatlarının bir kısmının Türkiye'den geçiyor olması Türkiye'nin bir yandan bu enerjiden faydalanarak enerji kaynaklarını çeşitlendirebileceği alternatifini geliştirirken aynı zamanda bu konuda söz sahibi olabileceği ve bu projeden kazançlı çıkabileceğini de gösteriyor. Bu yüzden Türkiye'den de adının açıklanmasını istemeyen büyük bir firmanın DESERTEC Konsorsiyumu ile görüşmeler yürüttüğü ve 2020 yılında projeye dâhil olmak istediği ile ilgili bilgiler Türkiye basınında yer aldı.

Projenin Önündeki Engeller

Projenin uygulanabilirliğine bakıldığında; dünya'da benzer şekilde elektrik enerjisi üreten santrallerin bulunması böyle bir şeyin mümkün olduğunu gösteriyor. Ancak Desertec projesinin günümüzde mevcut olan benzer sistemlerden çok daha büyük bir alanda gerçekleştirilmek istenmesi beraberinde bazı soru işaretlerini de gündeme getirmektedir. Yani Afrika çöllerinde kurulacak olan enerji tarlaları ve bunun Avrupa'ya iletilmesi önünde bazı önemli engeller

bulunmaktadır. Bu projenin, kaynakların, enerji santrallerinin ve iletim hatlarının güvenliği önemli bir sorun olarak gündeme geliyor. Çünkü enerji santrallerinin kurulacağı ülkeler siyasi olarak istikrarsız ve AB ülkelerine sevkiyatı keşebilirler. Arap Baharı'ndan önce bu projeye karşı çıkan Kaddafi gibi liderler projenin geleceği, proje üzerinde hakimiyet ve projenin karlılığı ile ilgili bazı soru işaretlerini gündeme getiriyordu. Ancak Arap Baharı ile birlikte bölgede artan terör eylemleri bu defa ciddi güvenlik sorunları gündeme getirerek işi daha da içinden çıkılmaz hale getirmiş bulunuyor.

Ayrıca bazı yatırımcılar şimdilik 400 milyar Avro olarak hesaplanan projenin maliyetini çok pahalı bulmakta ve bölgedeki siyasi istikrarsızlıklardan dolayı bu büyük yatırımın çok riskli olduğunu savunmaktalar. Bazıları ise bu proje ile ilgili çalışmalar sürerken bu projenin diğer seçeneklerin önünü kesmesi gerektiğine dikkat çekiyor. Bu görüşü savunanlara göre; bu proje iyi bir fikir ve uygulanabilir, fakat alternatiflerin aranması sürdürülmeli ve diğer seçenekler dışlanmamalıdır.

Diğer yandan sert çöl fırtınaları da yatırımcıları endişelendiriyor. Kurulacak panellerin saatte 120 kilometre hızla esen rüzgârlara dayanıklı şekilde inşa edilmesi gerekiyor. Diğer yandan termal güneş santralleri fotovoltaik güneş santrallerinden farklı olarak geceleri de enerji üretebiliyor olmaları nedeniyle daha avantajlılar. Ancak teknik olarak çölde güneş enerjisi üretimi yapmanın bazı sorunları da var. Bunlardan biri, güneş aynalarının üstünde biriken tozun sürekli olarak temizlenmesi gereği ve buna bağlı olarak suya erişim mecburiyettir. Ayrıca elektrik hatlarına olan yakınlık da büyük önem taşıyor, çünkü bağlantı hatlarının kurulması da bir hayli maliyetli oluyor. Diğer bir kritik nokta ise çölde, kış geceleri hava sıcaklığının düşmesi nedeniyle enerji üretmek için gerekli olan borular içindeki yağın kristalleşmesi ve boruların tıkanması. Bu sebeple, kışın gerekli durumlarda boruların ısıtılması için ayrıca bir enerji kullanılması gerekiyor. Ancak termal güneş santrallerinin kurulmasındaki en önemli zorluklardan biri de yüksek maliyetli oluşlarıdır. Desertec'in ortağı olduğu Dii kuruluşunun yöneticisi Paul Van Son'un açıklamasına göre güneş enerjisi için bir pazar yaratmak hiç kolay değil, çünkü şu ana kadar hâlâ kömür ve doğalgaz santrallerinden daha maliyetli durumda. Kurulacak ilk Desertec santralinin 2 milyar Avroya mal olması bekleniyor. Alman Hava ve Uzay Yolları Merkezi'nin tahminine göre santrallerin ve enerji nakil hatlarının kurulmasının toplam maliyetiyse 400 milyar Avroya ulaşacak. Ancak uzmanlar, kurulacak her güneş enerjisi santralinin, bir sonrakinin fiyatını düşüreceğini ve 2020 yılına kadar bu

maliyetin yarıya ineceğini dolayısıyla fosil yakıtlardan elde edilen enerjinin fiyatının yükseleceğini tahmin ediyorlar.¹⁷

Desertec Projesi'nin uygulanabilmesi için büyük çöllerde sahip olan Libya en kritik ülke konumunda. Proje kapsamında Afrika ve Ortadoğu'ya kurulması planlanan toplam 21 güneş enerjisi santralının 12'si Libya sınırları içerisinde yer alıyor. Üstelik Libya'nın jeo-stratejik konumu Avrupa'ya enerjinin direk olarak aktarılabilmesi açısından büyük önem taşıyor. Fakat, Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi, Desertec Projesi'nin karşısındaki en büyük engeldi. Desertec Projesi'ni "emperyalistlerin yeni bir sömürü planı" olarak tanımlayan Kaddafi, "düne kadar petrolümüzü çalan Batılılar şimdi de güneşimizi çalışıyorlar"¹⁸ diyerek tepkisini dile getirmişti. Kaddafi'nin pozisyonu Libya'ya yapılan, başını Fransa'nın çektiği, "insani müdahale"nin bu proje ile ilgisi olup olmadığı sorusunu da gündeme getirmektedir.

Bu arada Arap Ayaklanmaları ile birlikte on yıllarca süren baskıcı rejimlerden kurtulan Güney Akdeniz geri dönülmez bir değişim sürecine girdi. 2010'da Arap ayaklanmalarının başlamasından hemen önce AB'nin Akdeniz Bölgesi'ndeki ülkelerle ilişkileri devletlerin hakim olduğu daha çok güvenlik odaklı bir tür karşılıklı işbirliği ilişkisi içerisinde gelişmekteydi. Türkiye ve İsrail'deki büyüme ve ekonomik yatırımlara paralel olarak bölgenin global GDP'den aldığı payı 2030'da %50 oranında arttıracığı tahmin ediliyordu.¹⁹ On yıllarca bölgenin demokratikleşmesi için çaba harcayacağına bölgedeki otoriter rejimlerle işbirliği yaparak mevcut durumun devamına neden olan AB politikaları, terörizmle mücadele ve göç gibi konulara yoğunlaşırken, siyasal reformlar ve insan hakları gibi konular ihmal edildi. Son olarak Fransa öncülüğünde geliştirilen Akdeniz İçin Birlik Projesi'nin geliştirdiği politikalarla AB'nin Akdeniz'e yönelik politikalarının bir sonucu olarak bölge kırılğan bir geleceğe doğru yol almaktaydı. Ancak Arap Ayaklanmalarıyla bölge artık bir bilinmeze doğru evrilmeye başladı ve dış aktörler bölge ile politikalarını yeniden gözden geçirmeye başladılar.²⁰ Ancak açık olan bir şey var ki o da; ayaklanmalarla birlikte özellikle Türkiye ve İsrail'e yapılan yatırımlar sayesinde bölge sakinlerinin gelirinin artması elimine edilmiş durumda.

¹⁷ Ayşe Eraslan, "Arap Baharı Desertec'i Sallıyor", EKOIQ Çevre Dergisi, Şubat 2012 Sayı: 14, s.45, <http://ekoiqu.com/arsiv/ekoiqusayi14.pdf>.

¹⁸ Teknik Elektrik Postası, <http://www.teknikelektrik.com/mobil/kose-yazisi/257/cambaza-bakarken-deserteci-gorememek.html>, (25.11.2015).

¹⁹ Bknz: Rym Ayadi and Carlo Sessa, What scenarios for the Euro-Mediterranean in 2030 in the wake of the post-Arab spring?, MEDPRO Policy Paper No. 2/October 2011.

²⁰ Bknz: Rym Ayadi and Carlo Sessa, What scenarios for the Euro-Mediterranean in 2030 in the wake of the post-Arab spring?, MEDPRO Policy Paper No. 2/October 2011.

Sonuç

Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketleri Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan değişimlerden sonraki en kapsamlı siyasal ve yönetsel değişiklikleri de beraberinde getirdi. Bir yandan Mısır, Tunus ve Libya gibi ülkelerde on yıllarca halklarını baskı ile yöneten otoriter iktidarlar değişirken, diğer yandan Irak, Libya, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde devlet otoritelerinin zayıflaması ile birlikte çok sayıda terörist örgüt ortaya çıkarak bölgeyi istikrarsızlığa sürükledi. Böylece bölgede sözü edilen devletlerin iktidarları ve rolleri büyük oranda zayıflarken örgütler daha etkili aktörler olarak öne çıktı. Tunus, Mısır ve Libya'daki yönetimleri deviren süreç devam ederken başını Avrupalı büyük şirketlerin çektiği Desertec Projesi'nin çalışmaları devam ediyordu.

Arap Ayaklanmaları başladıktan sonra meydana gelen değişiklikler ve yapılan açıklamalara baktığımızda bu sürecin Desertec Projesi'ni hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilediğini görmekteyiz. Fakat şimdilik olumsuz etkilerin daha fazla olduğu görünmektedir. Arap Ayaklanmaları sürerken bir açıklama yapan projenin sorumlusu Paul Van Son bu sürecin projelerini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilediğini söylüyordu. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler öncesinde bölgedeki politik istikrar için endişelerin bulunduğu söyleyen Van Son yaşanan gelişmelerin bu endişeleri ortadan kaldırdığını söyledi. Bölgede değişen yönetimlerin fırsatlar ile beraber proje ile ilgili bazı soruları da beraberinde getirdiğini söyleyen Van Son, oluşan demokratik yapının ise projeye olan desteği artırdığını belirtti. Van Son'a göre bölgedeki siyasi yapının değişmesi aynı zamanda Desertec Projesi'ne olan ilginin ve farkındalığın artmasını sağladı.²¹

Ancak Arap Ayaklanmaları ile birlikte bölgede yayılan terörist örgütlerin faaliyetleri bölgedeki siyasi, ticari, ekonomik birçok faaliyeti olumsuz etkiledi. Sonuçta Desertec Projesi de bu olumsuzluklardan nasibini aldı. 2015 yılı itibarıyla Projenin 50 ortağından 47'si projeden çekildi. Bunların bazıları ilerleyen süreçte bölgenin istikrara kavuşması ve bölgedeki gelişmelere göre yeniden projeye katılabileceklerini bildirdiler. Neticede er ya da geç yapılacağına kesin gözüyle bakılan proje Arap Baharı süreciyle ciddi biçimde olumsuz etkilendi. Bu süreçte ortaya çıkan otorite boşluğu, siyasi istikrarsızlıklar ve belirsizlikler şimdilik projenin güvenliğini olumsuz yönde etkilemiş gözüküyor. Fakat bölgenin yeniden dizayn edilerek bir istikrara kavuşması sonrası bu olayların ve süreçlerin birbirleriyle ilişkisi daha net anlaşılacaktır.

²¹ Yeşil Ekonomi, Arap Baharı Desertec Projesine Desteği Artırdı, <http://yesilekonomi.com/arap-bahari-desertec-projesine-destegi-artirdi>, (29.10.2015).

KAYNAKÇA

- Adıbelli, Barış, “Arap Baharı’ndan Amerikan Gazabına: Çin-Suriye İlişkileri”, (içinde Editör: Dr. Barış Adıbelli, **Arap Baharı ve Suriye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.,74.
- Aktas. Murat, “The Arab Spring and the European Union”, (in) Murat Aktas (Ed.) **The Arab Uprisings and The Struggle of Soft Powers in the Middle East**, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2012, s.66.
- Aktaş, Murat, Arap Baharı: Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2012. s10.
- Murat Aktas, “Can Turkey be a Role Model for the other Muslim Countries”, 2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences, IPEDR vol.17, IACSIT Press, Singapore, 2011, pp.164-168.
- Ameur, Naim, “La Libye entre les entérêts de l’Occident et la resistance de Kadhafi”, (in) Arabie Heureuse, Outre-Terre, **Revue européenne de géopolitique**, No:29, 2011, s. 299.
- Ayadi, Rym Ayadi and Sessa, Carlo, “What scenarios for the Euro-Mediterranean in 2030 in the wake of the post-Arab spring?”, **MEDPRO** Policy Paper No. 2/October 2011.
- Claude Nigoul, “L’Europe et la Méditerranée: le défi énergétique”, **L’Europe en Formation** 2014/1 (n° 371), ss. 93-108.
- Enerji 2023 Derneği internet sitesi, AB’nin Enerji Politikaları ve Bu Politikanın Gelişimi, http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=185:abnn-enerj-poltkasi-ve-bu-poltkanin-gelm&catid=7:goerueller&Itemid=18, (25.11.2015).
- Eraslan, Ayşe, “Arap Baharı Desertec’i Sallıyor”, **EKOIQ** Çevre Dergisi, Şubat 2012 Sayı: 14, ss.44-47, <http://ekoiiq.com/arsiv/ekoiiqsayi14.pdf>.
- Green Paper, Commission of the European Communities, A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy {SEC(2006)317}, http://fire.pppl.gov/eu_energy_greenpaper_030806.pdf, (25.11.2015).
- Hamouchene, Hamza, Desertec : vers un accaparement des sources d’énergie renouvelable en Afrique du Nord?, 10 Mart 2015, <http://multinationales.org/Desertec-vers-un-accaparement-des-sources-d-energie-renouvelable-en-Afrique-du->, (29.11.2015).
- Le Nouvel Observateur, L’ex-Premier ministre libyen confirme le versement de 50 millions d’euros à la campagne 2007 de Sarkozy, selon Mediapart, <http://tempsreel.nouvelobs.com/monde/20120503.FAP3293/l-ex-premier-ministre-libyen-confirme-le-versement-de-50-millions-d-euros-a-la-campagne-2007-de-sarkozy-selon-mediapart.html>, (05.05.2015).
- Nigoul, Claude, “L’Europe et la Méditerranée: le défi énergétique”, **L’Europe en Formation**, 2014/1 (n° 371), ss. 93-108.
- Oil and Gas, Syria Oil and Gas Profile, <http://abarrelfull.wikidot.com/syria-oil-and-gas-profile>, (29.11.2015).
- Teknik Elektrik Postası, <http://www.teknikelektrik.com/mobil/kose-yazisi/257/cambaza-bakarken-deserteci-goremek.html>, (25.11.2015).
- Yavuz Celalettin ve Erduramaz Serdar Erduramaz, Arap Baharı ve Türkiye, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 1.
- Yeşil Ekonomi, Arap Baharı Desertec Projesine Desteği Artırdı, <http://yesilekonomi.com/arap-bahari-desertec-projesine-destegi-artirdi>, (29.10.2015).

TUNUS'TA ARAP BAHARI VE SONRASINDA YAŞANAN SİYASAL GELİŞMELER

*Mevlüt AKÇAPA**

(Ekonomi Bakanlığı)

Özet

Tunus siyasetinde 2011 yılına kadar Zeynel Abidin Bin Ali'nin mutlak iktidarı belirleyici olmuştur. Arap Baharı, 23 yıllık otoriter Bin Ali yönetimini sona erdirmiştir. Baskıcı ve otoriter yönetimlerin hakim olduğu Arap ülkelerinde başlayan isyan dalgası, tüm Ortadoğu'da dönüştürücü bir etki yaratmıştır. 17 Aralık 2010'da Tunuslu Muhammed Bouazizi'nin kendisini ateşe vermesi, Arap Baharı'nın başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. 17 Aralık sonrası gelişmeler Tunus'ta demokratikleşme sürecinin önünü açmıştır. 14 Ocak 2011'de Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinin ardından, Tunus siyasetinde yeni bir dönem başlamıştır.

Devrim sonrası süreçte En-Nahda hareketi Tunus siyasetinde etkili bir aktör olarak öne çıkmıştır. Hareketin sürgündeki lideri Raşid Gannuşi'nin 30 Ocak 2011'de Tunus'a geri dönüşü, siyasal dengeleri doğrudan etkilemiştir. 23 Ekim 2011'de gerçekleştirilen Tunus Kurucu Meclisi seçimlerinde; En Nahda partisi oyların yaklaşık 1,5 milyonunu alarak yüzde 41'lik oy oranına ulaşmış ve birinci parti olmuştur. Uzun yıllar siyaset dışına itilen bir hareketin iktidar deneyimi, ciddi problemleri aşma konusunda yetersiz kalmıştır. Seküler muhalefetin sert eleştirileri, seleflerin şiddet yanlısı tutumu ve ardı ardına gerçekleşen siyasi suikastlar iktidarın işini zorlaştırmıştır. Bununla birlikte ekonomik ve sosyal problemlere çözüm üretmekte yetersiz kalması da En-Nahda'nın iktidarını sürdürmesini engellemiştir.

Çalışmada Arap Baharı ile ortaya çıkan yeni konjonktürde, Tunus siyasetini belirleyen dinamikler ve aktörler analiz edilmiştir. En Nahda iktidarı ile birlikte Tunus'ta İslamcılar ve Laikler arasında ortaya çıkan kutuplaşmaya karşın, 29 Nisan 2014 tarihinde onaylanan seçim yasası ile uzlaşma zemini mümkün hale gelmiştir. Siyasi aktörlerin uzlaşmacı pozisyonu, Tunus demokrasisinin önünü açan gelişmelerden biri olmuştur. 2014 yılında gerçekleştirilen milletvekili ve cumhurbaşkanlığı seçimleri, Tunus demokrasisi için olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Tunus'ta, Arap Baharı'nın etkilediği diğer ülkelere göre daha istikrarlı bir siyasi yaşam söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Zeynel Abidin Bin Ali, Arap Baharı, Yasemin Devrimi, En-Nahda, Seçimler.

THE EXPERIENCED POLITICAL DEVELOPMENTS AFTER THE ARAB SPRING IN TUNISIA

Abstract

Zine El Abidine Ben Ali's absolute power was determinant on the Tunisia politics until 2011. The Arab Spring has ended 23-year authoritarian Ben Ali government. The wave of upspring in Arab countries which are ruled by repressive authoritarian regimes; has created a transformative effect on the entire Middle East. Tunisian Mohamed Bouazizi's setting himself on fire is considered as the starting point of the Arab Spring. Post - December 17 developments have paved the way for the democratization process in Tunisia. After Ben Ali's leaving Tunis on 14 Jan 2011, a new era has started in Tunisian political life.

En-Nahda movement has emerged as an influential actor after the Tunisian Revolution. The return of Rashid Ghannouchi -the leader of the movement in exile- to Tunisia on 30 Jan 2011 has a direct impact on political balances. En Nahda party has reached the 41 per cent share of the vote and became the first party by getting about 1.5 million votes at the Constituent Assembly elections which was held on 23 October 2011. The government experience of a movement which was excluded from politics for many years was insufficient to handle serious problems. The Secular opposition's harsh criticism, violent attitude of the Salafis and the political assassinations that took place in succession; have complicated the task of government. However the inability to find solutions to economic and social problems has prevented to maintain the En-Nahda government.

In this study, the dynamics and actors were analyzed that determines the Tunisian politics at the new conjuncture occurred with the Arab Spring. Despite the polarization between Islamists and secularists in Tunisia after the En Nahda government, the reconciliation has become possible with the election law approved on 29 April 2014. The conciliatory position of the political actors has been one of the developments that paves the Tunisian democracy. The parliamentary and the presidential elections held in 2014 has been considered positive developments for Tunisian democracy. There is a more stable political life in Tunis when compared to other countries affected by the Arab Spring.

Key Words: Zine El Abidine Ben Ali, Arab Spring, Jasmine Revolution, En-Nahda, Elections.

Arap Baharı (Yasemin Devrimi)

21. Yüzyılın en önemli gelişmelerinden biri olarak "Arap Devrimleri", "Arap İsyanları" ve "Arap Uyanışı" olarak da ifade edilen Arap Baharı; 2010

yılıının Aralık ayında dünya gündeminin ilk sırasına yerleşmiştir. Baskıcı ve otoriter yönetimlerin hakim olduğu Arap ülkelerinde başlayan isyan dalgası; yayılarak değiştirici, dönüştürücü ve aynı zamanda yıkıcı bir etkiye haiz olmuştur.¹ Tarihsel süreçte birçok gelişmenin sembolik bir başlangıç noktası vardır. Ortadoğu bölgesi için sarsıcı bir değişime neden olan Arap Baharı'nın² başlangıcı da çoğu gözlemciye göre, 17 Aralık 2010'da Tunuslu Muhammed Bouazizi'nin kendisini ateşe vermesi olarak kabul edilmektedir.³ Bouazizi'nin ölümü ve ardından başlayan protesto dalgası Cezayir, Lübnan, Ürdün, Moritanya, Sudan, Oman, Yemen, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Libya, Irak, Bahreyn, Kuveyt gibi ülkelerde de devam etmiş ve gösterilere sahne olmuştur. Bu protesto ve gösterilerin etkileri bazı ülkeler için sınırlı olurken; Tunus, Mısır ve Libya'da yönetim değişikliklerine sebep olmuş, Suriye'de ise iç savaşın kapısını aralamıştır.

Çekoslovakya'da 1968 yılında çoğunluğu gençlerden teşekkül eden kalabalıklar komünizm karşıtı bir hareketi başlatmışlardır. Bu hareketin dinamiği gençlerden oluştuğu ve Çekoslovakya'nın başkenti Prag'da başladığı için "Prag Baharı" tanımı kullanılmıştır.⁴ Arap Baharı kavramı da buradan ilhamla ortaya çıkmıştır. Arap Baharı kimilerine göre ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin(BOP) bir ayağı, kimilerine göre totaliter rejimlerde yaşayan ve temel insani haklardan mahrum bırakılan çaresiz kalabalıkların isyanını ifade eden sosyolojik bir olgudur.⁵ Arap Baharı etkilerinin sarsıcı bir şekilde devam ettiği bu günlerde bile bu tartışmalar henüz bitmiş değildir.

Tunus'ta başlayan Arap Baharı gelişmeleri, sırasıyla Mısır ve Libya'ya da sıçrayarak dünya kamuoyunun gündeminin ilk sıralarına yerleşmiştir. Kuzey Afrika'da aynı hat üzerinde yer alan bu üç kapalı rejimde meydana gelen olayların yansımaları, diğer Kuzey Afrika ülkeleri Cezayir ve Fas'ta da kısmen hissedilmiştir.⁶ Gelişmeler Batılı projenin sonuçları olarak tezahür etmiş olabilir ya da farklı kompto teorileri üretilebilir fakat Ortadoğu ülkelerinde yaşayan halkla-

¹ Duygu Dersan Orhan, "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 18.

² Arap Baharı gelişmelerini interaktif bir içerikle ayrıntılı olarak inceleyen bir çalışma için bkz. Garry Blight, Sheila Pulham and Paul Torpey, **Arab spring: an interactive timeline of Middle East protests**, <http://www.theguardian.com/world/interactive/2011/mar/22/middle-east-protest-interactive-timeline>, Erişim Tarihi: 05.10.2014.

³ Zack Brisson, Kate Krontiris, "From revolutions to institutions TUNISIA", **The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank**, 2012, s. 11.

⁴ Celalettin Yavuz, Serdar Erdurmaz, **Arap Baharı ve Türkiye – Ortadoğu'nun Kıvrılan fay Hatları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 1.

⁵ Yavuz, -Erdurmaz, **a.g.e.**, s. 1.

⁶ Yavuz, Erdurmaz, **a.g.e.**, s. 9.

rın yaşadığı sıkıntılar, diktatör yöneticilerin halkın taleplerini dikkate almaması gibi gerçekler sosyolojik bir olgunun gelişmeleri tetiklediğini göstermektedir.

Tüm Ortadoğu ülkelerinde yaşayan insanlar benzer sorunlarla mücadele içindedir. Bu sebeple Tunus'ta isyan fitilinin ateşlenmesi bölge ülkelerinin çoğunda karşılık bulmuştur. Artan nüfus oranlarıyla ters orantılı olarak hayat standardının hızla düşmesi, otoriter yönetimlerin adaletsiz uygulamaları, halkın yönetime katılımını engelleyen şeffaf olmayan seçimler, yolsuzluklardaki artış, adaletsiz gelir dağılımı gibi birçok sorunlu alan Tunus'ta bir isyan dalgasının başlamasına yol açmıştır.⁷ “Niall Ferguson tarafından “küresel öfke patlaması” olarak adlandırılan Yasemin Devrimi'nin neredeyse “domino etkisi” ile tüm coğrafyaya yayılan üç ortak noktası vardır. Birinci ve en önemli ortak nokta, sürecin içindeki işsiz ve öfkeli gençlerin rolüydü. Geleceğe dair umutları kalmayan, üniversite mezunu, işsiz bu gençler uzun zamandan beri deyim yerindeyse “patlamaya hazır” ancak ne zaman patlayacağı belli olmayan “bomba” niteliğindedir. Sürecin ikinci önemli ortak noktası, Hüsnü Mübarek'in devrilmesi, medya devi Rupert Murdoch'un telekulak skandalında sorgulanması gibi örnekler, gençlere geleneksel otoritelerin de yıkılabileceği fikrini vermesidir. Sürecin son ortak noktasıysa kitlelerin, sosyal medya araçları üzerinden organize olmasıydı.”⁸ Tunus'ta 17 Aralık günü gündeme gelen isyanı, üniversite mezunu seyyar satıcılık yapan bir gencin başlatması olayların sosyolojik temelini anlamak açısından oldukça önemlidir. Aslında 17 Aralık'ta başlayan isyan dalgası Tunus'la sınırlı kalsaydı, büyük ihtimalle “Yasemin Devrimi”⁹ kavramı çok daha ön planda olacaktı ancak Mısır'a sığınan ve daha sonra diğer Arap ülkelere yayılan halk hareketleri sonucunda Arap Baharı kavramının kullanıldığı görülmektedir.¹⁰

2010 Aralık'ında zirve noktasına ulaşan Tunus'taki olayların başlangıç noktası aslında geçmiş aylara dayanmaktadır. 2010 yılı içerisinde Tunus'ta protesto gösterileri, küçük çaplı ayaklanmalar baş göstermiş olmakla birlikte; otoriter Bin Ali yönetimi medya üzerinde de baskı kurarak, olayların gerçekleştiği bölgeden diğer bölgelere yayılmasını engellemiştir. Ayrıca sert güvenlik tedbirleri uygulayarak gösterileri bastırma yolunu tercih etmiştir. Ancak Sidi Buzid şehrinde başlayan isyan dalgası hızla diğer bölgelere yayılmış ve isyana katılanların sayısı birden artmıştır. Gösteri ve protesto eylemlerinin başkente de sıçra-

⁷ Ruhat Gülşah Erdem, Tunus'ta İslamcı Hareketlerin Yükselişi: El Nahda Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s. 1.

⁸ Erdem, **a.g.t.**, s.78.

⁹ Yasemin, Tunus'un milli çiçeği olarak bilinmektedir ve Tunus'taki isyanlar için, özellikle Batı medyasında “Yasemin Devrimi” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰ Yavuz, Erduramaz, **a.g.e.**, s. 41.

ması Bin Ali yönetiminde Tunus'un önüne dikilen korku duvarının yıkılması anlamına gelmektedir.¹¹ Böylece Arap Baharı'nın ilk somut sonucu ortaya çıkmış ve Tunus'ta yönetim değişikliği yaşanmıştır. Bin Ali rejimin, olayların dünya kamuoyunda yer almasının ardından çok kısa bir sürede yıkılması Mısır ve Libya'da yaşayan halkları cesaretlendirmiştir.¹² Arap Baharı sürecinin ilk başarılı halkası olarak rejimin resmi olarak yıkılması; 23 yıldır ülkeyi yöneten Zeynel Abidin Bin Ali'nin başkanlığı bırakıp 14 Ocak 2011'de ülkesini terk etmesiyle kesinleşmiştir.¹³

Zeynel Abidin Bin Ali Dönemi Tunus Siyaseti

Zeynel Abidin Bin Ali 1956'da Tunus'un bağımsızlığını kazanmasında önemli bir rolü olan Burgiba'dan görevi devralmıştır. Tunus'un Fransız işgalinden kurtuluş mücadelesinde ön saflarda yer alan Burgiba 1957'de devlet başkanlığı olmuş ve 1987 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Burgiba yönetiminde başbakan olan Bin Ali, kansız bir müdahale aracılığıyla sağlık sorunlarını gerekçe göstererek Burgiba'yı görevden uzaklaştırmış ve devlet başkanlığı görevini üstlenmiştir.¹⁴

Bin Ali'nin kansız bir müdahale ile yönetimi devralmasında Tunus'taki birtakım siyasi gelişmeler etkili olmuştur. Bunların başında Burgiba iktidarının karşı karşıya olduğu siyasal baskının yanı sıra, ekonomik alanda yaşadığı problemler de yer almaktadır. Burgiba ekonomik olarak çok ciddi bir toplumsal muhalefetle yüzleşmek zorunda kalmıştır. 1984 yılında Tunus tarihine damgasını vuran "Ekmek İsyanı" olarak anılan protesto gösterileri bu muhalefetin ortaya çıkardığı önemli gelişmelerden biri olmuştur. İsyancılar, sendikal grevler ve İslamcı kesimle yaşanan gerilimler Burgiba iktidarının meşruiyetinin zaafa uğraması sonucunu doğurmuştur. Zeynel Abidin Bin Ali, bu karışık siyasal ortamda fırsatları değerlendirip tüm muhalif kesimlerle işbirliği ve ekonomik alanda iyileştirme vaatleriyle kolayca devlet başkanlığı görevini elde etmiştir.¹⁵

Bin Ali göreve gelirken dile getirdiği vaatlerini yerine getirmesi bağlamında, En-Nahda hareketi lideri Gannuşi'yi serbest bırakmış, farklı kesimlerden muhalefet liderlerinin sürgündeki liderlerine Tunus'a dönüş imkanı sağlamıştır.

¹¹ "Tunus Halk Devrimi Ve Sonrası", **Orsam**, Rapor No: 36, Ankara, 2011, s. 11.

¹² Ali Oğuz Diriöz, "Bağımsızlıktan Günümüze Tunus'a Kısa Bir Bakış", **Ortadoğu Analiz**, Aralık 2011 - Cilt: 3 - Sayı: 36, s. 80.

¹³ "Timeline: Tunisia's uprising, Chronicle of nationwide demonstrations over the country's unemployment crisis", <http://www.aljazeera.com/indepth/spotlight/tunisia/2011/01/201114142223827361.html>, Erişim Tarihi: 19.10.2014.

¹⁴ Diriöz, **a.g.m.**, s. 81.

¹⁵ Veysel AYHAN, "Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması", **Ortadoğu Etütleri**, Cilt 3, No 2, 2012, ss. 68-69.

1989 yılında yapılan seçimlerde Nahda'nın desteklediği adayların yüksek oranlarda oy potansiyelinin olduğunun görülmesi, Bin Ali rejiminin bu konuda tehdit algılamasına sebep olmuştur.¹⁶ İslamcıların rejim için bir tehdit olarak görülmesi En Nahda'nın terörist bir yapı olarak kabul edilmesiyle sonuçlanmış ve parti üyeleri; tutuklanma, işten çıkarılma, kamuda çalışmalarının yasaklanması gibi sert tedbirlerle karşılaşmıştır. Bu tedbirlere ilaveten yine İslami kesimi hedef alan başörtüsüyle resmi dairelerde çalışmanın yasaklanması ve üniversitede öğrenim hakkının engellenmesi gibi uygulamalar, Nahda hareketinin gücünü kırmaya yönelik uygulamalar olarak Tunus siyasal tarihine geçmiştir.¹⁷

Zeynel Abidin Bin Ali iktidarda olduğu süre zarfında, rejimi karşısında şekillen siyasal muhalefeti engelleme girişimlerine öncelik vermiştir. Ancak bu çabaları ekonomik sebeplerle oluşan toplumsal muhalefeti engelleme konusunda yetersiz kalmıştır. "Tunus'un güneybatı bölgesinde yer alan Gafsa'da, bölgenin en büyük işvereni olan "Gafsa Fosfat İşletmesi"ne yeni işe alımlar sırasında yaşanan sorunlar bölgede rejime yönelik var olan öfkenin bir isyana dönüşmesine yol açmıştır. 2008'deki isyan, işe alım sınavının açıklandığı 5 Ocak tarihinde, sınav sonucunu bekleyen adaylar ve ailelerinin kendiliğinden düzenlediği tepki gösterileriyle başlamıştı. Gafsa ayaklanmasının bastırılmasında, hükümetin baskı politikalarından ziyade, isyanın sınırlı bir bölgede kalması ve ülke geneline yayılamaması etkili olmuştu. Bununla birlikte elde edilen tecrübe ve deneyim 2011 yılındaki isyanın başarılı olmasında hayati bir rol oynamıştır."¹⁸ Bin Ali yönetimi siyasal alanda uyguladığı sindirme ve baskılama politikalarını sürdürebilecek ekonomik bir refah seviyesine ulaşamadıkları için toplumsal muhalefetle sürekli yüzleşmek zorunda kalmıştır. Gafsa'da ortaya çıkan isyan ruhu, Arap Baharı'nın işareti olarak değerlendirilmektedir.

Arap Baharı Sonrası Siyasal Gelişmeler

17 Aralık'ta başlayan olaylar sonucunda gösterilerin ülkenin her yerine yayılmasıyla, 23 yıldır Tunus'u tek adam rejimiyle yöneten Bin Ali 14 Ocak 2011'de olaylar başladıktan yaklaşık bir ay sonra ülkeden kaçmıştır. Bin Ali Fransa'ya iltica etmek istemiş, ancak Sarkozy'nin reddetmesi nedeniyle Suudi Arabistan'a gitmiştir. Öncelikle yönetimi 1999'dan beri Başbakan olan Muhammed Gannuşi devralmış, ardından 15 Ocak 2011'de geçici Başbakanlık görevini Fuad Mebazaa'ya vermiştir. 17 Ocak'ta kurulan geçici hükümette eski iktidar partisi üyelerinin önemli bakanlıklara atanması gösterilerin yeniden alevlenmesine sebep olmuştur. Bu süreçte Bin Ali'nin eşinin yüksek miktarda altın-

¹⁶ Ayhan, **a.g.m.**, s.70.

¹⁷ Ayhan, **a.g.m.**, s.71.

¹⁸ Ayhan, **a.g.m.**, ss.73-74.

la beraber kaçtığı haberleri gibi gelişmeler Tunusluların eski rejim unsurlarına karşı tahammülünü son noktasına getirmiştir. 24 Ocak'ta ordu da protestoculara destek verdiğini açıklamıştır.¹⁹

Bin Ali rejiminde siyasal baskılara maruz kalan En Nahda hareketinin lideri Raşid Gannuşi, Tunus'ta ortaya çıkan gelişmeler üzerine 30 Ocak 2011'de Tunus'a geri dönmüştür. Kuşkusuz Gannuşi'nin dönüşü Tunus'taki siyasal dengeleri doğrudan etkileyecek güce sahiptir. Nitekim devrim sonrası yapılan ilk seçimde bu etki net bir şekilde görülmüştür. 23 Ekim 2011'de gerçekleştirilen Tunus Kurucu Meclisi seçimlerinde En Nahda partisi oyların yaklaşık 1,5 milyonunu alarak yüzde 41'lik oy oranına ulaşmış ve birinci parti olmuştur. Böylece Gannuşi liderliğindeki En Nahda 217 sandalyeden 89'una sahip olmuştur.²⁰ "Arap Baharı olarak anılan Ortadoğu'daki değişim sürecinin ilk olarak başladığı ülke olan Tunus'ta 23 Ekim 2011 tarihinde gerçekleştirilen kurucu meclis seçimleri, bu sürecin içerisinde yer alan ülkelerde yapılan ilk serbest ve adil seçimler olarak tarihe geçmiştir. Devrik Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle birlikte başlayan geçiş sürecinde yüzün üstünde parti kurulmuş ve ülke genelde sorunsuz geçen bir propaganda ve kampanya sürecinden geçerek seçimleri yine sorunsuz ve adil olarak gerçekleştirmiştir."²¹ 23 Ekim seçimleri işbirliği içinde, adil ve şeffaf olarak gerçekleştirilmiştir.²² Uluslararası gözlemci heyetlerinin de takip ettiği²³ ve başarılı bir şekilde sonuçlandırılan 23 Ekim seçimleri Tunus demokrasisi için önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilebilir.

En Nahda dışında seçim sonuçları itibariyle etkili olan siyasi partiler, Cumhuriyet için Kongre Partisi (CPR) ve Halkın Talebi Partisi (al-Aridha)'dir. CPR 29 sandalye kazanırken al-Aridha'nın elde ettiği sandalye sayısı 26 olmuştur. Demokratik Forum Partisi(FDTL) ve İlerici Demokratik Parti ise sırasıyla

¹⁹ Yavuz, Erdurmaz, **a.g.e.**, s. 22.

²⁰ Erdem, **a.g.t.**, s. 81.

²¹ Ufuk Ulutaş, Furkan Torlak, "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi", **Seta Analiz**, Sayı:46, 2011, s.4.

²² Alexis Arieff, "Political Transition in Tunisia", **Congressional Research Service**, 2011, s. 5. <http://www.fas.org/sfp/crs/row/RS21666.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2014.

²³ 23 Ekim 2011 seçimlerinin adil ve başarılı bir şekilde gerçekleştirildiğine dair bkz. "Carter Center Preliminary Statement Tunisian National Constituent Assembly Elections Carter Center Reports Peaceful and nthusiastic Participation in Tunisia's Landmark Elections", 25.10.2011, <http://www.cartercenter.org/news/pr/tunisia-102511.html>, Erişim tarihi: 05.11.2014. "Parliamentary observers applaud Tunisian elections: vote shows country on its way tok guaranteeing freedom, human rights, democracy, 25.10.2011, <http://www.osce.org/pa/84325>, Erişim tarihi: 05.11.2014.

20 ve 16 milletvekili çıkarmıştır.²⁴ Tunus seçmeni eski rejimin politikalarını savunan MDS, PUP, UDU, PSL, PVP ve Ettacdid partilerine ise parlamentoya girme şansı vermemiştir.²⁵

En Nahda hareketi Müslüman Kardeşler hareketiyle ideolojik bir yakınlık içindedir. 1981’de kurulan En Nahda Zeynel Abidin Bin Ali döneminde siyasi yasak ve baskılarla mücadele ettikten sonra Yasemin Devrimi’nin ardından Tunus siyaset sahnesinde yerini almıştır. Hareketin yıllardır sürgündeki lideri Raşid Gannuşî devrim sonrası ülkesine döndükten sonra siyaset çalışmalarına başlarken Tunus’un demokrasi mücadelesinde Türkiye’yi örnek aldıkları teziyle yola çıkmıştır. Türkiye’nin bölgesinde ekonomik bir güç olarak demokrasininin Tunus’a yol gösterebileceği görüşünü savunan Gannuşî Türkiye-Tunus ilişkilerinin de gelişerek, iki ülke arasında daha sıkı bağların tesis edilmesi gerektiğini savunmuştur.²⁶

Gannuşî’nin 23 Ekim 2011 seçimlerine hazırlanırken siyasi söyleminin çerçevesini maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz,²⁷

- ✓ Türkiye modelini de göz önüne alarak, İslam ve modernite arasında bir denge kurmak.
- ✓ Uzlaşma ve diyalog ekseninde bir meşruiyet arayışına girerek, seçim sonuçlandıktan sonra ulusal birlik hareketi kurarak Tunus’un geleceğini şekillendirmek.
- ✓ Yıllarca otoriter yönetimlerin esiri olmuş Tunus’un siyasal sisteminin tam manasıyla demokratikleşmesini sağlayarak, ekonomik ve toplumsal anlamda topyekun bir kalkınma sürecini başlatmak.(Seçim çalışmaları kapsamında Nahda hareketi “Tunus için Özgürlük, Adalet ve Kalkınma” başlıklı bir seçim beyannamesi yayınlamıştır.)
- ✓ Tunus’u “dini İslam, dili Arapça, rejimi cumhuriyet, önceliği devrimin hedeflerini gerçekleştirmek olan bağımsız ve özgür bir devlet” olarak varlığını devam ettirmek.
- ✓ Parlamenter sistemin Tunus’ta hakim kılınmasıyla, egemenliğin millete geçmesini sağlamak.

²⁴ Ulutaş, Torlak, **a.g.r.**, s. 13.

²⁵ Erdem, **a.g.t.**, s.81.

²⁶ Burak Coşkun, “Türkiye'nin deneyimlerinden faydalanacağız”, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/17358--turkiye-nin-deneyimlerinden-faydalanacagiz>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.

²⁷ Ulutaş, Torlak, **a.g.r.**, ss. 8-9.

- ✓ Yargı bağımsızlığının tesis edilmesiyle adaletin ülkede hakim kılınmasını sağlamak ve hesap verilebilir, şeffaf bir yönetimi Tunus'ta hayata geçirmek.
- ✓ Sağlık sisteminde reform yapılmasını, eğitime verilen önemin artırılması ile bu konuda yapılacak yatırımların artırılmasını sağlamak. Tunus aile yapısı, gençler ve çocuklar ile ilgili politikalar geliştirerek Tunus toplumsal yapısını geliştirmek.

En Nahda'nın ortaya koyduğu siyasi vizyon uluslararası camia dahil olmak üzere Tunus'ta da söylem itibariyle kabul görmüştür. Ancak özellikle Tunus'un seküler kesimini oluşturanlar tarafından En Nahda'nın söylemine zıt bir şekilde gizli bir ajandası olabileceği iddiaları gündeme getirilmiştir. Buna mukabil Nahda hareketi liderleri, söylemlerinde samimi olduklarını ve gizli bir ajandalarının olmadığını her fırsatta dile getirmişlerdir.

Gannuşi başta olmak üzere Nahda hareketi mensupları bu tartışmaları sonlandırabilmek için çoğunlukla Türkiye'de iktidarda bulunan Adalet ve Kalkına Partisini örnek vermişlerdir. "Türkiye'yi Tunus'ta görünür kılan husus İslamcı gelenekten gelen AK Parti'nin İslam ve demokrasinin bağdaşabilmesinin başarılı bir örneği olmasıdır. İslamcı Nahda Hareketi, kendisini Tunus'un AK Partisi olarak lanse ederken, ülkede laiklik ve İslamcılık karşıtlığı çerçevesinde üretilen Nahda korkusunu Türkiye örneğini kullanarak hafifletme çabası içerisine girmiştir. Seçim kampanyalarını Türkiye'nin de alışık olduğu gibi laiklik vurgusu ve Şeriat korkusu üzerine kuran bazı laik partilere Nahda Hareketi, çoğulculuğa ve ülkede kazanılmış demokratik haklara saygılı olacağı ve bu yolda AK Parti'yi örnek aldığı şeklinde cevap vermiştir.²⁸ Ak Parti de kurulduğundan itibaren aynı suçlamalarla karşılaşmıştır ve Türkiye'deki laik yapının değiştirilmesine ilişkin somut bir gelişme yaşanmamıştır. En Nahda Türkiye'de yaşanan yaklaşık on yıllık tecrübeyi örnek göstererek, Tunus için de benzer bir siyasi vizyona sahip olduğu konusunda Tunus toplumunu ikna etmeye çalışmıştır.

En Nahda hareketi sandalyelerin çoğunu kazandığı seçim sonrasında CPR ve Ettakatul ile birlikte koalisyon hükümetini kurmuştur. Troyka koalisyonu olarak adlandırılan oluşum sonucunda En Nahda Genel Sekreteri Hamadi cebali Başbakanlık görevini üstlenirken, CPR lideri Munsef Merzuki Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ettakatul'dan ise Mustafa bin Cafer Meclis Başkanlığını görevini almıştır. Troyka koalisyonu çalışmalarını yeni anayasa yapılması ve 2013 yılın-

²⁸ Ulutaş, Torlak, **a.g.r.**, s. 21.

da seçimlerin yapılması konusuna odaklanmıştır.²⁹ “Gannuşi’nin iktidara gelmesi ile birlikte İslam, Tunus siyasetine geri dönmüştür. Gannuşi iktidarı, Tunus’u “İslamileştirmek” ve devleti laik karakterinden uzaklaştırmak ile suçlanmış, ekonomi ve güvenlik konularında da ağır eleştiriler maruz kalmıştır. Bu durum ülke çapında yoğun protesto gösterilerine neden olmuştur.”³⁰ Seçimler öncesinde başlayan Nahda hareketinin gizli bir ajandası olduğu ve şeriat devleti planlarının varlığı iddiaları, hareketin iktidar ortağı olduktan sonra da mücadele etmek zorunda kaldığı en önemli sorunlardan biri olmuştur.

En Nahda’ya karşı yükselen muhalefet, özellikle seküler kesimden oluşmaktadır. Laik muhalefetin sözcüleri, hükümetin muhalif unsurları sindirme politikaları uyguladığı, basını sindirmeye çalıştığı ve devlet kurumları üzerinde denetim sağlamaya çalıştığı gibi gerekçelerle iktidarı sert bir şekilde eleştirmişlerdir. İslamcılar ve laikler arasında ciddi bir kutuplaşmanın işareti olan bu gelişmeler bazı Selefi grupların şiddet eylemlerinin ardından Tunus için daha problemli bir noktaya taşımıştır. Bununla birlikte Gannuşi’nin Selefilere radikal talepleriyle ilgili yaptığı konuşma En Nahda’nın gizli ajandası olduğu yönündeki iddiaların daha yüksek sesle dillendirilmesine sebep olmuştur. Gannuşi konuşmasında; Selefilere daha sabırlı olmaları gerektiğini tavsiye etmiştir. “Azınlıkta olsalar da laikler medyayı ve ekonomiyi kontrol ediyorlar. Genç Selefi dostlarıma diyorum ki sabredin. Ordu ve polisten henüz emin değiliz. Neden acele ediyorsunuz ki? Bugün artık sadece bir camimiz yok. Din işleri bakanlığımız var. Sadece bir dükkânımız yok. Bir devletimiz var. Fakat ekonomi hâlâ onların elinde”³¹ ifadeleriyle Selefilere radikal eylemlerini ve taleplerini engellemeye çalışan Gannuşi takiiye yaptığı konusunda eleştirilere hedef olmuştur.

İslamcılar ve laikler arasındaki kutuplaşmanın su yüzüne çıktığı gelişmelerden biri, anayasa çalışmalarının 2012 yılında hızlanması sürecidir. Yeni anayasanın şeriat hükümlerine dayandırılması konusu tartışmaların en temel belirleyici noktası olmuştur. En Nahda destekçileri sokak gösterileri dahil olmak üzere yeni anayasanın şeriata dayandırılması konusunda hükümete baskı yaparken, laik kesim bu konuda çok sert bir tutum takınmıştır. En Nahda bu atmosferde anayasanın şeriata dayandırılması konusunda teklif vermiş olmasına karşın, gelen tepkiler sonucunda bu tekliften vazgeçmek zorunda kalmıştır.³²

²⁹ Erdem, **a.g.t.**, s. 82.

³⁰ Orhan, **a.g.m.**, s. 22.

³¹ “Tunus’ta Ennahda takiiye mi yapıyor”, 09.12.2014, <http://www.milliyet.com.tr/tunus-ta-ennahda-takiiye-miyapiyor/dunya/dunyadetay/15.10.2012/1611788/default.htm>, Erişim Tarihi: 22.11.2014.

³² Erdem, **a.g.t.**, s. 83.

Selefilere faktörü de hükümeti en çok zorlayan konulardan biri olmuştur. Devrim sonrası Selefilere görünürlüğü artmış, alkol satan yerlere, sol muhalefet partilerinin ofislerine ve sanat galerilerine Selefilere tarafından yapılan saldırılar En Nahda için aşılması zor bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Gannuşi'nin Selefilere yönelik yaptığı konuşması ve Selefilere de sistem içine entegre edilerek siyasi süreçlere katılması gerektiği yönündeki fikirleri sorunu çözmek bir yana En Nahda'nın kapatma davası ile karşılaşmasına yol açmıştır. 2012 Ekim ayında "laikliğe aykırı tutumları olduğu" iddiasıyla En Nahda partisine kapatma davası açılmıştır.³³ Gannuşi'nin siyasi pozisyonundan ne Selefilere ne de laikler memnun olmamıştır. İki kesim de En Nahda'yı sert bir şekilde eleştirmiş ve bu durum En Nahda için baş edilemez boyutlara ulaşmıştır.

Devrim sonrası Tunus'taki demokrasi denemesini en çok zorlayan konulardan biri 2013 yılında gerçekleşen suikastlardır. Suikastlar Tunus'un sağlıklı bir sistem kurmalarının önünde ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Toplumsal kutuplaşmayı derinleştiren bu gelişmeler hükümetin istifasına giden yolun taşlarını döşemiştir. Suikastlardan ilki 6 Şubat 2013'te gerçekleştirilmiştir. Tunus'ta sol muhalefetin önde gelen isimlerden biri olan Yurtseverler Partisi Genel Sekreteri Şükrü Belayid 6 Şubat'ta kurşunlanarak öldürülmüştür. Suikast üzerine ülke genelinde şiddetli protesto gösterileri düzenlenmiştir. Belayid'in ailesi başta olmak üzere En Nahda'ya muhalif olan kesimler, Belayid suikastından En Nahda'yı sorumlu tutmuştur. İktidar partisi En Nahda'nın Mezune kentindeki binası ateşe verilmesi, Gafsa'daki En Nahda binasının tahrip edilmesi gibi gelişmeler toplumsal çatışmanın şiddet eksenli devam etmesine sebep olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Demokrat Yurtseverler'in içinde olduğu Halk Cephesi ve Cumhuriyetçi Parti ile El Massar ve Tunus Nidası grupları, yeni anayasayı hazırlamakla görevli Kurucu Meclis'ten çekildiğini açıklamış ve genel grev çağrısı yapmıştır.³⁴ Bu suikast sonucunda Tunus, Zeynel Abidin Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinden beri en ciddi siyasi krizle karşı karşıya kalmıştır.³⁵

En ciddi siyasi krizlerinden birini yaşayan Tunus'ta, yeni çözüm arayışlarının ortaya çıkması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bir teknokrat hükümeti kurma çabasına giren, ancak başarılı olamayan Başbakan Hamid Cebali 19 Şu-

³³ Erdem, **a.g.t.**, s. 84.

³⁴ "Şükrü Belayid suikastı Tunus sokaklarını karıştırdı", http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/02/130206_tunisia_assasination_update2.shtml, Erişim Tarihi: 15.11.2014.

³⁵ Yasmine Ryan, "Who killed Tunisia's Chokri Belaid?", <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/09/201394183325728267.html>, Erişim Tarihi: 20.11.2014.

bat 2013'te istifa etmiştir. İstifanın ardından bir ara çözüm olarak hem siyasilerden hem de teknokratlardan oluşan karma bir hükümet kurulmasına karar verilmiştir. Cebali hükümetinde İçişleri bakanı olan Ali Larayed, hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve 8 Mart 2013 tarihinde Larayed'in kurduğu hükümet görevine başlamıştır. Hamid Cebali'nin istifası ile görevi sonra eren ilk troyka hükümetinin ardından, ikinci bir troyka hükümeti olarak Tunus'un yönetimine geçen En Nahda, CPR, Ettakatol partileri ve teknokratlardan oluşan koalisyon Tunus'taki siyasi krizi sonlandırma başarısını gösterememiştir.³⁶ Belayid suikastından sorumlu tutulan Raşid Gannuşi, bu suikastın Tunus devrimini akamete uğratmak ve islam ve demokrasinin bir arada olmasını engellemek isteyen güçlerin bir komplosu olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Gannuşi, bu suikastla En Nahda'yı devirmek için bir darbe planı yapıldığını ifade etmiştir.³⁷

Tunus'taki siyasal dengeler altüst olmuş durumdayken, ikinci bir suikast problemin daha da derinleşmesine yol açmıştır. Bu kez, 25 Temmuz 2013'te Tunus Ulusal Kurucu Meclis Üyesi Muhammed Brahimi evinin önünde vurularak öldürülmüştür.³⁸ "Brahimi, 2011 yılı Mart ayında kurulan Halk Hareketi Partisi'nin milletvekili olarak kurucu Ulusal Meclis (Parlamento) üyesiydi... Halk Hareketi lideri Brahimi'nin tercih ettiği koalisyonlar haritası onu, "siyasal İslamcı" akımlara, -özellikle de "Cumhuriyetçi Parti" ve "Tekettül" Partisi ile birlikte iktidarı yürüten en-Nahda Hareketi'ne- karşıt bir ideolojinin mensubu haline getirmiştir. Son zamanlarda Brahimi'nin en dikkat çekici tavrı, 4 Temmuz 2013 tarihinde kurucu Ulusal Meclis oturumunda yaptığı konuşmada, Mısır ordusunun müdahalesini ve Muhammed Mursi'yi görevden almasını desteklemiş olması ve "Mısır kendi tarihinde yepyeni bir sayfa açmıştır." ifadelerini kullanmış olmasıdır. Oysa aynı anda en-Nahda Hareketi, Mursi'ye destek gösterilerine çağrıda bulunmaktaydı."³⁹ En Nahda karşıtı pozisyonu ile siyasi varlığını ortaya koyan Brahimi'nin bir suikast sonucu öldürülmesi, yine şüphelerin En Nahda üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. En Nahda ise bir önceki suikastta olduğu gibi, bu eylemin de aynı şekilde En Nahda'ya karşı düzenlenmiş bir komplo olduğunu savunmuştur.

³⁶ Nebahat Tanrıverdi Yaşar, "Tunus Seçimleri Arifesinde Türkiye-Tunus İlişkileri", **Orsam**, Rapor No: 192, Ankara, 2014, s. 13.

³⁷ Andrew McGregor, "Assassination Sparks Political Crisis in Tunisia." **Terrorism Monitor**, Volume XI, Issue 4, Washington, 2013, s. 2.

³⁸ Carlotta Gall, "Second Opposition Leader Assassinated in Tunisia", http://www.nytimes.com/2013/07/26/world/middleeast/second-opposition-leader-killed-in-tunisia.html?pagewanted=all&_r=0, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

³⁹ Fuad Ferhavi, "Muhalef Muhammed Brahimi Suikasti, Tunus Hükümeti'ni Düşürecek mi?", http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2108&cat=351, Erişim Tarihi: 15.11.2014.

Altı aylık süre zarfında gerçekleşen ve Tunus'un devrim sonrası demokrasi denemelerini sekteye uğratan iki suikast konusuna, her kesimden farklı tepkiler yükselmiştir. Olayların perde arkasında kimlerin olduğu konusunda birtakım şüpheler ortaya çıkmıştır. Laik muhalefet başta olmak üzere, iktidardaki En Nahda'yı suikastlardan sorumlu tutarken; En Nahda yetkilileri ise kendilerine karşı yapılan bir komploya işaret etmişlerdir. Her iki suikastta kullanılan silahın aynı olması gibi gelişmeler, Tunus'taki demokrasi çabalarına engel olmaya çalışan görünmeyen bir elin varlığına işaret etmektedir. Nitekim Tunus İçişleri Bakanı Lotfi Ben Jeddou; suikastlarda kullanılan mermilerin balistik incelemeleri sonucunda Brahmi ve Belayid suikastlarında kullanılan silahın aynı olduğunu tespit ettiklerini duyurmuştur.⁴⁰

2014 Seçimleri

Suikastların sürüklediği kaotik ortam, siyasal yaşamın sağlıklı bir şekilde sürdürülmesini tamamen engellemeye başlamıştır. İkinci Troyka hükümeti derinleşen siyasal krizin çözümü için tüm kesimlerle diyalog için harekete geçmiştir. 6 Ağustos tarihinde parlamentoyu askıya alarak muhalefet ve iktidar partilerinin birlikte çözüm aramasının yolunu açmıştır. Ancak taraflar arasında uzlaşma sağlamak mümkün olmamıştır. Hükümetin istifa ön şartıyla hareket eden muhalefete karşı, iktidar aynı görüşte olmamıştır. Siyasi partilerin yanı sıra Tunus Genel İşçi Sendikası (UGTT) gibi sivil toplum örgütleri de müzakere girişimlerine destek olmuş ancak, girişimler başarılı olmamıştır. Bu çalkantılı sürecin ardından 22 Ağustos 2013'de Gannuşi, UGTT ile yaptığı görüşme sonrasında siyasilerin yer almadığı bir hükümetin kurulması teklifini kabul ettiklerini, muhalif unsurların ve iktidar ortaklarının bir araya gelerek yol haritasını müzakere etmeleri gerektiğini açıklamıştır. Ulusal diyalog görüşmelerinin ardından 20 Eylül'de Nahda Partisi, muhalefet ile yol haritası konusunda anlaşacağını açıklamıştır.⁴¹

Üzerinde mutabakata varılan yol haritası çerçevesinde anayasanın kısa süre içerisinde hazırlanıp referanduma götürülmesi, parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri için seçim takviminin hazırlanması ve troyka hükümetinin istifa edip görevini tarafsız bir teknokrat hükümetine devretmesi gibi hususlarda hızlı gelişmelerin yaşandığı görülmüştür. 216 milletvekilinden 200'ünün oyuyla

⁴⁰ "Tunus: iki suikast, tek silah", http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/07/130726_tunus_teksilah, Erişim Tarihi: 10.11.2014.

⁴¹ Yaşar, **a.g.r.**, s. 13.

Ulusal Kurucu Meclis, 27 Ocak 2014 tarihinde anayasa taslağını onaylamıştır.⁴² Nahda, CPR ve Ettakatol ittifakının oluşturduğu Troyka hükümetinin istifasını sunmasının ardından 29 Ocak 2014’de başbakanlık görevi kendisine verilen Mehdi Cuma tarafından teknokrat hükümeti kurulmuştur.⁴³

Tunus Ulusal Kurucu Meclisi 29 Nisan 2014 tarihinde ülkeyi 2014 yılı sonunda seçime götürmeyi planlayan seçim yasasını onaylamıştır. 65 üyenin katılmadığı 9 üyenin çekimser kaldığı oylamada, 11 oya karşılık 132 oyla seçim yasası kabul edilmiştir.⁴⁴ Meclis Başkan Yardımcısı Mehrzia Labidi, seçim yasasının Ulusal Kurucu Meclis tarafından onaylanmasını önemli bir adım olarak nitelemiştir. Çünkü Zeynel Abidin Bin Ali’nin devrilmesinin ardından, ilk seçimler sonucunda En Nahda partisi iktidarı ile birlikte Tunus’ta İslamcılar ve laikler arasında ciddi bir toplumsal kutuplaşma söz konusuydu. Seküler kesimden iki siyasinin suikasta uğraması, Tunus’un demokrasi yürüyüşüne darbe vuracak nitelikteydi.⁴⁵ Ancak seçim yasasının onaylanmasında görüldüğü üzere, siyasetin uzlaşmacı pozisyonu, Tunus demokrasisinin yürüyüşünün önünü açan gelişmelerden biri olmuştur.

Seçim yasasının onaylanmasının ardından Tunus’ta siyasal gelişmeler uzlaşma zemininde yürümeye devam etmiştir. 23 Haziran 2014 tarihinde seçim takvimi üzerinde bir uzlaşma gerçekleşmiş ve parlamento seçimlerinin 26 Ekim 2014’te, cumhurbaşkanlığı seçiminin ise 23 Kasım 2014’te yapılmasına karar verilmiştir.⁴⁶ Takvim belirleme çalışmaları kapsamında Kurucu Meclis, Ulusal Diyalog heyeti adı altında bir komisyon kurmuş ve seçimlerin aynı anda mı yoksa farklı tarihlerde mi yapılacağını tespit etmek için çalışmalar yapmıştır. Tunus’ta en büyük siyasi güç olan En Nahda, milletvekili ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı anda yapılmasının ekonomik maliyetleri düşürme anlamında daha faydalı olacağını düşünmekteydi. Buna mukabil özellikle sol partiler, seçimlerin şeffaf bir ortamda gerçekleştirilebilmesinin iki seçimin farklı tarihlerde

⁴² “Tunisia signs new constitution into law”, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2014/01/tunisia-assembly-approves-new-constitution-201412622480531861.html>, Erişim Tarihi: 02.12.2014.

⁴³ Yaşar, **a.g.r.**, s. 13.

⁴⁴ Tristan Dreisbach, “Assembly Approves Electoral Law, Paving Way for 2014 Polls”, <http://www.tunisia-live.net/2014/05/02/assembly-approves-electoral-law-paving-way-for-2014-polls/>, Erişim Tarihi: 02.12.2014.

⁴⁵ “Tunisian assembly approves new electoral law”, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2014/05/02/Tunisian-assembly-approves-new-electoral-law.html>, Erişim Tarihi: 02.12.2014.

⁴⁶ Nebahat Tanrıverdi Yaşar, “Tunus Siyasetinde Yeni Döneme Doğru: 2014 Parlamento Seçimleri”, Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, **Orsam**, 2014, ss. 2-3.

yapılmasıyla mümkün olabileceği görüşünü savunmuştur.⁴⁷ Sonuç olarak seçimlerin farklı tarihlerde yapılmasına yüksek bir mutabakatla karar verilmesi, siyasi tansiyonu yükseltmeden seçim sürecinin işlemesine yardımcı olmuştur.

Kuşkusuz siyasi tansiyonun düşmesinde ve sağlıklı bir seçim atmosferi oluşmasında En Nahda hareketinin yapıcı tavrı göz ardı edilemez. Yüksek bir temsil gücüne sahip olan ve devrim sonrası iktidarı elinde bulunduran En Nahda'nın; karşılaşılan krizler karşısındaki esnekliği ve iktidarı paylaşmaya yönelik davranışları Tunus'ta demokratik olgunluğun gelişmesine katkı sunmuştur. En Nahda'ya benzer bir şekilde 2013 yılında iktidara gelen Müslüman Kardeşler ve Mursi'nin darbe ile Mısır yönetiminden uzaklaştırılması⁴⁸ ve ardından Mısır'da yaşanan kaos; Tunus için önemli bir tecrübe olmuştur. En Nahda'nın iktidarı sürdürme konusunda ısrar etmemesinin nedenleri arasında Mısır'dan ders çıkartması da sayılabilir. "Esasen bu noktada Ennahda'nın doğru bir adım attığını ve gerginliği daha fazla tırmandırıp ülkenin bir iç savaşa sürüklenmesine neden olacak bir tercihte bulunmaktan ve kendi meşruiyetini tamamen yok etmektense geri adım atarak kendi siyasal varlığını korumayı tercih ettiğini görüyoruz. Bu tercih ve duruş dahi Tunus'ta belli bir demokratik olgunluğun oluştuğunu gösteren bir gelişmedir."⁴⁹ Bu noktadan hareketle, 2013 yılında gerçekleşen suikastları kendisine karşı yapılmış bir komplo olarak nitelendiren En Nahda'nın suikastlarla hazırlanan tuzağa düşmediği söylenebilir.

Milletvekili seçimlerine giden süreçte öne çıkan iki parti En Nahda ve Nida Tunus(Tunus'un Sesi) partileri olmuştur. "Nahda Partisi ülke genelinde organize olabilen, kurumsal kapasitesi yüksek ender partilerdendir. Tüm seçim bölgelerinde varlık ve faaliyet göstermektedir. Ayrıca Tunus'taki diğer pek çok partinin aksine parti içi sürtüşme, mücadele, fikir ayrılıkları ve parçalanma yaşamamaktadır."⁵⁰ En Nahda, parti içindeki birlik görüntüsünün yanı sıra birçok

⁴⁷ "Tunus'ta seçimler farklı tarihlerde", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-secimler-farkli-tarihlerde>, Erişim Tarihi: 01.12.2014.

⁴⁸ Muhammed Mursi, Mısır'da 2011'de yapılan devrimle Hüsnü Mübarek'in görevden ayrılmasının ardından ilk demokratik seçimle Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştu. Mursi, ülke ekonomisini yoluna koyamadığı için ve İslamcıları güçlendirdiği için eleştirilerin hedefi oluyordu. Muhammed Mursi'nin istifası için sokağa dökülen muhalifler ve Müslüman Kardeşler arasındaki çatışmaların birinci haftasında, ordu yönetime el koydu. Genelkurmay Başkanı Abdülfettah el Sisi Mursi'nin cumhurbaşkanlığının sona erdiğini, Anayasanın askıya alındığını ve yeni cumhurbaşkanlığı seçimlerinin en kısa zamanda gerçekleştirileceğini duyurdu. Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur, geçici cumhurbaşkanı olarak belirlendi ve geçici teknokrat bir hükümet kurmakla görevlendirildi.

⁴⁹ Göktürk Tüysüzoğlu, "Tunus Parlamento Seçimleri: Demokratik Dönüşüm Devam Ediyor", <http://politikaakademisi.org/tunus-parlamento-secimleri-demokratik-donusum-devam-ediyor/>, Erişim Tarihi: 25.11.2014.

⁵⁰ Yaşar, **a.g.m.**, ss. 6-7.

avantajlı pozisyona sahip olmakla birlikte seçim öncesi yapılan kamuoyu yoklamalarında Nida Tunus Partisi'nin gerisinde kaldığı tespit edilmiştir.⁵¹ Arap Baharı sonrası ilk seçimlerle birlikte iktidar tecrübesini yaşayan En Nahda'nın, devrim sonrası yaşanan sıkıntılardan dolayı 2014 seçimlerine giden süreçte etkinliğinin azaldığı görülmüştür. Seçim anketlerinde oylarının arttığı görülen Nida Tunus Partisi 2012 yılında resmi olarak Tunus siyasetinde sahne almış milliyetçi-seküler çizgiye sahip bir oluşumdur. Bacı Said el Sebsi tarafından kurulan Nida Tunus, Nahda Partisi ve troyka hükümetine rakip bir pozisyon belirlemiştir. Eski rejim unsurlarını bünyesine almakla eleştirilen Nida Tunus Partisi'nin birbirinden farklı siyasi pozisyonlara sahip isimleri bir araya getirmesi kendisine olan desteğin artışında önemli bir faktördür.⁵² En Nahda ve Nida Tunus'un ardından seçim yarışında öne çıkan diğer partiler; Halk Cephesi İttifakı, Ettakatol- Demokratik Emek ve Özgürlükler Forumu ve Cumhuriyetçi Kongre Partisi (CPR) olmuştur.

26 Ekim 2014 tarihinde Tunus'ta gerçekleştirilen seçimleri Türkiye şu ifadelerle karşılamıştır; “Tunus'un demokratik geçiş sürecinde yeni anayasanın kabulünden sonraki önemli bir aşamayı oluşturan ilk genel seçimlerin 26 Ekim 2014 tarihinde barışçı ve şeffaf bir ortamda gerçekleştirilmiş olmasından memnuniyet duyuyoruz. Tüm bölge için örnek teşkil edebilecek nitelikteki adımları büyük bir olgunlukla ve takdire şayan bir uzlaşma anlayışıyla atan Tunus'un Kasım ayında da Cumhurbaşkanlığı seçimlerini gerçekleştirerek siyasi geçiş sürecini başarıyla sonuçlandıracağına inanıyoruz. Türkiye devrim sürecinin başından beri yanında olduğu ve stratejik düzeyde işbirliği geliştirdiği dost ve kardeş Tunus halkına destek olmaya devam edecektir.”⁵³ Açıklamada ifade edildiği gibi seçimlerin şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmesi devrim sonrası geçiş sürecinin başarılı bir şekilde devam ettiğini göstermiştir. Bu görüş sadece Türkiye'nin değil seçimleri yakından izleyen tüm devletlerin ortak görüşü olarak değerlendirilmektedir.

26 Ekim'deki parlamento seçimlerinde seküler tabanlı Nida Tunus Partisi 217 sandalyeli meclisten 85 milletvekili çıkarırken Müslüman Kardeşler'e yakın

⁵¹ 2014 seçimleri hakkında kamuoyu çalışmaları için; http://www.iri.org/sites/default/files/2014%20August%2019%20Survey%20of%20Tunisian%20Public%20Opinion.%20June%2022-July%201,%202014_0.pdf; Al Monitor, “Tunisia Poll Shows Nidaa Tunis More Popular Than Ennahda”, Mayıs 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2013/05/tunisianpoll-ennahda-popularity-declines-nidaa-tunis.html>, Aktaran: Yaşar, a.g.m., s.7.

⁵² Yaşar, a.g.m., s.s. 7-8.

⁵³ “No: 332, 28 Ekim 2014, 26 Ekim 2014 tarihinde Gerçekleştirilen Tunus Parlamento Seçimleri Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-332_-28-ekim-2014_-26-ekim-2014-tarihinde-gerceklestirilen-tunus-parlamento-secimleri-hk_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 03.12.2014.

Nahda Partisi ise 69 sandalye sayısı ile ikinci parti olarak seçim yarışını tamamlamıştır. Devrim sonrası yükselişe geçen En Nahda'nın koalisyon ortaklarıyla beraber karşı karşıya kaldığı siyasi çalkantılar bu seçimlerdeki mağlubiyetin zeminini hazırlamıştır. Ekonominin kısa sürede rayına oturtulamaması ve suikastların da tırmandırdığı güvenlik problemleri En Nahda'nın bu süreçte işini zorlaştıran faktörler olarak öne çıkmıştır. Bununla birlikte En Nahda'nın toplumun diğer kesimleriyle diyalog çabası, seçimlerin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayarak Arap Baharı'nın yakıcı etkilerinin yaşandığı diğer Arap ülkelerinden farklı olarak Tunus'un geleceği açısından olumlu bir sürece kapı aralamıştır.⁵⁴ Mısır'daki demokrasi denemesi kesintiye uğrarken Tunus'ta göreceli olarak başarılı bir şekilde devam eden demokrasi denemesinin sebepleri konusunda çok sayıda görüş ortaya konulmaktadır. Fareed Zakaria iki ülkedeki İslamcılarının farklılıklarının bu süreci şekillendirdiği konusunda ortak bir görüş olduğunu ifade etmektedir. En Nahda iktidarı paylaşma konusunda istekli davranırken Müslüman Kardeşler'in bu konudaki çekimserliği Mısır'daki darbeyi hazırlayan bir etken olarak öne sürülmüştür. Tarık Mesud ise bu görüşün aksine iki ülke İslamcılarının arasındaki farktan ziyade, iki ülkenin siyasi çevrelerindeki farklılığı öne çıkartarak bu durumu izah etmektedir. Mesud'a göre En Nahda Müslüman Kardeşler kadar güçlü olmadığı için iktidarı paylaşmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Mısır'da Müslüman Kardeşler kadar organize olmayan muhalefetin orduyu göreve çağırmasının bu konuda belirleyici olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁵ Mısır ve Tunus ordularının güçleri konusundaki ciddi fark da kuşkusuz iki ülke demokrasilerinin gidişatı konusunda belirleyici olmuştur. Yine uluslararası toplumun Mısır'ın demokrasi denemesini kesintiye uğratan darbe girişimine sessiz kalması ayrıca dikkate alınması gereken bir husustur.

Arap Baharı ile başlayan süreçte Tunus'taki siyasal gelişmelerin son halkası cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur. 21 Aralık'ta gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerini Nida Tunus Partisi'nin kurucusu El-Baci Kaid Es-Sibsi oyların 55.68'ini alarak kazanmıştır. El-Munsif El-Merzuki'yi geride bırakarak seçimi kazanan 88 yaşındaki Es-Sibsi Tunus'un ilk seçilmiş cumhurbaşkanı unvanını almıştır.⁵⁶ Ülkenin kurucusu Habib Burgiba döneminde içişleri bakan-

⁵⁴ Özgür Tomakin, "Tunus'ta 'vatandaş devleti'ne doğru", <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/tunusta-vatandas-devletine-dogru>, Erişim Tarihi: 20.12.2014.

⁵⁵ Fareed Zakaria, "Why democracy took root in Tunisia and not Egypt", http://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-why-democracy-took-root-in-tunisia-and-not-egypt/2014/10/30/c5205adc-606a-11e4-9f3a-7e28799e0549_story.html, Erişim Tarihi: 25.12.2014.

⁵⁶ "Essebsi wins Tunisia presidential vote", <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/12/essebsi-declared-tunisia-presidential-winner-2014122212464610622.html>, Erişim Tarihi: 01.01.2015.

lığı, Zeynel Abidin Bin Ali döneminde meclis başkanlığı görevlerinde bulunan Es-Sibsi eski rejimi diriltme ihtimal konusunda eleştirilmektedir.⁵⁷ Es-Sibsi cumhurbaşkanı olarak birbiriyle bağlantılı üç amacının olduğunu ifade etmiştir; Bin Ali döneminde başlayan ve devrim sonrası yıllarda derinleşen ekonomik/sosyal problemleri çözmek, ülkede güvenliği tesis etmek ve bölge için umut olan Tunus'un genç demokrasisini sağlamlaştırmak.⁵⁸

Tunus'ta siyasal gelişmeler uzlaşma ve diyalog ekseninde devam ederken, güvenlik problemleri Tunus'un demokratikleşme çabalarına olumsuz etki edecek nitelikte gelişim göstermektedir. "2015 yılında ise Tunus'un karşı karşıya kaldığı bir dizi terör saldırısı, mevcut tabloyu daha kaygı verici bir şekilde dönüştürmüştür. Önce parlamento binası yanındaki Bardo Müzesi'ne yapılan saldırı, ardından Tunuslu diplomatların Libya'da kaçırılmaları, Tunuslu gazetecilerin Libya'da infaz edilmeleri, Libya Ras Jdeir Sınır Kapisından Tunus'a 100'e yakın yük aracının zorla giriş yapması ve en son olarak da Suse'de gerçekleşen saldırı, Tunus'ta IŞİD varlığını ve etkisini ciddi bir şekilde tartışmaya açmıştır. Bir yandan Bardo Müzesi saldırısından itibaren yoğun bir şekilde terörle mücadele kanun tasarısının olası etkileri tartışılmaktadır."⁵⁹ 2015 yılında Tunus, terörizmle ciddi şekilde yüzleşmek zorunda kalmıştır. Özellikle Bardo Müzesi saldırısı ve Suse saldırısı Tunus ekonomisinin belkemiği olan turizme darbe vurucu nitelikte gerçekleştirilmiştir. İki saldırıda da ölenlerin çoğu turist olmuş ve bu gelişmeler sonucunda çok sayıda turist Tunus'u terk etmiştir.⁶⁰ Bu aşamada Tunus için en büyük tehlike güvenlik-özgürlük dengesi bağlamında güvenlikçi politikaların izlenmesi ve demokratikleşme çabalarının sekteye uğraması olacaktır.

⁵⁷ Tunisia election: Beji Caid Essebsi sworn in as president, <http://www.bbc.com/news/world-africa-30639792>, Erişim Tarihi: 01.01.2015.

⁵⁸ Béji Caïd Essebsi, Béji Caïd Essebsi: My three goals as Tunisia's president, http://www.washingtonpost.com/opinions/beji-caid-essebsi-my-three-goals-as-tunisia-president/2014/12/26/46a4dad6-8b8d-11e4-a085-34e9b9f09a58_story.html, Erişim Tarihi: 01.01.2015.

⁵⁹ Nebahat Tanrıverdi Yaşar, Tunus'ta Suse Saldırısı ve Güvenlik Sorunları, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=5427>, Erişim Tarihi: 02.08.2015.

⁶⁰ Tunis museum attack: 20 people killed after hostage drama at tourist site, <http://www.theguardian.com/world/2015/mar/18/eight-people-killed-in-attack-on-tunisia-bardo-museum>, Erişim Tarihi: 05.08.2015, Tunisia attack: UK tourists advised to leave country, <http://www.bbc.com/news/uk-33469718>, erişim Tarihi: 05.08.2015, Tourists fly out of Tunisia amid row over Foreign Office advice for Britons to leave, <http://www.theguardian.com/world/2015/jul/10/tourists-leave-tunisia-row-foreign-office-advice-britons>, Erişim Tarihi: 05.08.2015.

SONUÇ

2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta başlayan Arap isyanları bölge ülkelerinde dramatik değişimlerin kapısını aralamıştır. Tunuslu Muhammed Bouazizi'nin kendini ateşe vermesi, aynı zamanda devrim ateşini de yakması manasına gelmiştir. Bölge ülkelerinin neredeyse tümünü etkisi altına alan Arap Baharı; Tunus, Mısır ve Libya'da yönetim değişikliklerine sebep olmuş, Suriye'de ise derinleşerek devam eden savaş ve çatışma ortamına sebep olmuştur. Tunus'ta otoriter Zeynel Abidin Bin Ali yönetimini düşüren gelişmeler, demokrasi denemelerinin yolunu açmıştır. Arap Baharı gelişmeleri bağlamında; diğer bölge ülkeleri ile kıyaslandığında daha kansız bir geçiş sürecine sahne olan Tunus, demokratik seçim süreçlerini hayata geçirme yolunda önemli adımlar atmıştır. İlk seçimlerde iktidarı ele geçiren En-Nahda hareketi, karşılaştığı sert muhalefet, suikast girişimleri ve ekonomik problemlerin çözülmemesi gibi sorunlarla mücadele etmekte zorlanmıştır. En-Nahda hareketi bu süreçte toplumun diğer kesimleriyle diyalog kanallarını açma konusunda önemli adımlar atmış ve Tunus'un kaos ve çatışma ortamına sürüklenmemesinde etkili olmuştur. En-Nahda'nın iktidarını geçici hükümete devretmesi ve anayasa çalışmalarının başlamasıyla birlikte Tunus için 2014 seçimlerine giden yol açılmıştır. 2014 seçimlerine giden yolda Tunus siyasetinde, laik karakterli Nida Tunus Partisi etkili olmuştur. En-Nahda karşıtı toplumsal grupları bir araya getirmeyi başaran Nida Tunus eski rejimin izlerini taşıdığı gerekçesiyle eleştirilerin hedefi olmuştur. Arap Baharı sonrası çalkantılı siyasi gelişmelerin sonucunda 2014 yılında gerçekleştirilen milletvekili ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Nida Tunus Partisi yarışı önde bitirmiştir. Tunus siyasi çevreleri savaş ve çatışmanın ülkelerini rehin almasının önüne geçerek, genç Tunus demokrasisinin kökleşmesi yolunda ilerlemektedir. Siyasi gruplar arasındaki diyalog ve uzlaşma Tunus'ta siyasi tansiyonu düşürürken, Tunuslular terör tehdidi ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. IŞİD'in üstlendiği terör eylemleri Tunus turizmine ve dolayısıyla Tunus ekonomisine darbe vuracak nitelikte olmuştur. Yeni bir demokratik düzen inşasında Tunus'un karşı karşıya kalacağı en büyük tehditlerin başında terörün yer alacağı görülmektedir.

KAYNAKLAR

- ARIEFF Alexis, "Political Transition in Tunisia", **Congressional Research Service**, 2011, s. 5. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS21666.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2014
- AYHAN Veysel, "Tunus İsyani: Arapların Devrim Ateşini Yakması", **Ortadoğu Etütleri**, Cilt 3, No 2, Ocak 2012, ss.59-93.
- BLIGHT Garry, PULHAM Sheila, TORPEY Paul, **Arab spring: an interactive timeline of Middle East protests**,

- <http://www.theguardian.com/world/interactive/2011/mar/22/middle-east-protest-interactive-timeline>, Erişim Tarihi: 05.10.2014.
- COŞKUN Burak, “Türkiye'nin deneyimlerinden faydalanacağız”, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/17358--turkiye-nin-deneyimlerinden-faydalanacagiz>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- DIRİÖZ Ali Oğuz, “Bağımsızlığından Günümüze Tunus’a Kısa Bir Bakış”, **Ortadoğu Analiz**, Aralık 2011 - Cilt: 3 - Sayı: 36, s. 80.
- DREISBACH Tristan, “Assembly Approves Electoral Law, Paving Way for 2014 Polls”, <http://www.tunisia-live.net/2014/05/02/assembly-approves-electoral-law-paving-way-for-2014-polls/>, Erişim Tarihi: 02.12.2014.
- ERDEM Ruhay Güleşah, Tunus'ta İslamcı Hareketlerin Yükselişi: El Nahda Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.
- ESSEBSİ Béji Caïd, Béji Caïd Essebsi: My three goals as Tunisia's president, http://www.washingtonpost.com/opinions/beji-caid-essebsi-my-three-goals-as-tunisias-president/2014/12/26/46a4dad6-8b8d-11e4-a085-34e9b9f09a58_story.html, Erişim Tarihi: 01.01.2015.
- FERHAVİ Fuad, “Muhafız Muhammed Brahimi Suikasti, Tunus Hükümeti'ni Düşürecek mi?”, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2108&cat=351, Erişim Tarihi: 15.11.2014.
- GALL Carlotta, “Second Opposition Leader Assassinated in Tunisia”, http://www.nytimes.com/2013/07/26/world/middleeast/second-opposition-leader-killed-in-tunisia.html?pagewanted=all&_r=0, Erişim Tarihi: 28.11.2014.
- MCGREGOR Andrew, “Assassination Sparks Political Crisis in Tunisia.” **Terrorism Monitor**, Volume XI, Issue 4, Washington, 2013.
- ORHAN Duygu Dersan, “Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği”, **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, ss. 17-29.
- RYAN Yasmine, “Who killed Tunisia's Chokri Belaid?”, <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/09/201394183325728267.html>, Erişim Tarihi: 20.11.2014.
- TOMAKİN Özgür, “Tunus'ta 'vatandaş devleti'ne doğru”, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/tunusta-vatandas-devletine-dogru>, Erişim Tarihi: 20.12.2014.
- TÜYSÜZOĞLU Göktürk, “Tunus Parlamento Seçimleri: Demokratik Dönüşüm Devam Ediyor”, <http://politikaakademisi.org/tunus-parlamento-secimleri-demokratik-donusum-devam-ediyor/>, Erişim Tarihi: 25.11.2014.
- ULUTAŞ Ufuk, TORLAK Furkan, “Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi”, **Seta Analiz**, Sayı: 46, 2011.
- YAŞAR Nebahat Tanrıverdi, “Tunus Seçimleri Arifesinde Türkiye-Tunus İlişkileri”, **Orsam**, Rapor No: 192, Ankara, 2014.
- YAŞAR Nebahat Tanrıverdi, “Tunus Siyasetinde Yeni Döneme Doğru: 2014 Parlamento Seçimleri”, Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, **Orsam**, 2014.
- YAVUZ Celalettin, ERDURMAZ Serdar, **Arap Baharı ve Türkiye – Ortadoğu'nun Kırlan fay Hatları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.

- ZAKARIA Fareed, “Why democracy took root in Tunisia and not Egypt”,
http://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-why-democracy-took-root-in-tunisia-and-not-egypt/2014/10/30/c5205adc-606a-11e4-9f3a-7e28799e0549_story.html, Erişim Tarihi: 25.12.2014.
- Al Monitor, “Tunisia Poll Shows Nidaa Tunis More Popular Than Ennahda”, Mayıs 2013,
<http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2013/05/tunisianpoll-ennahda-popularity-declines-nidaa-tunis.html>, Erişim Tarihi: 25.11.2014.
- “Tunus Halk Devrimi ve Sonrası”, **Orsam**, Rapor No: 36, Ankara, Mart 2011.
- “Timeline: Tunisia's uprising, Chronicle of nationwide demonstrations over the country's unemployment crisis”,
<http://www.aljazeera.com/indepth/spotlight/tunisia/2011/01/201114142223827361.html>, Erişim tarihi: 19.10.2014.
- “Carter Center Preliminary Statement Tunisian National Constituent Assembly Elections Carter Center Reports Peaceful and nthusiastic Participation in Tunisia's Landmark Elections”, 25.10.2011, <http://www.cartercenter.org/news/pr/tunisia-102511.html>, Erişim Tarihi: 05.11.2014.
- “Parliamentary observers applaud Tunisian elections: vote shows country on its way to guaranteeing freedom, human rights, democracy, 25.10.2011,
<http://www.osce.org/pa/84325>, Erişim Tarihi: 05.11.2014.
- “Tunus'ta Ennahda takiye mi yapıyor”, 09.12.2014, <http://www.milliyet.com.tr/tunus-ta-ennahda-takiye-miyapiyor/dunya/dunyadetay/15.10.2012/1611788/default.htm>, Erişim Tarihi: 22.11.2014.
- “Şükrü Belayid suikastı Tunus sokaklarını karıştırdı”,
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/02/130206_tunisia_assasination_update2.shtml, Erişim Tarihi: 15.11.2014.
- “Tunus: iki suikast, tek silah”,
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/07/130726_tunus_teksilah, Erişim Tarihi: 10.11.2014.
- “Tunisia signs new constitution into law”,
<http://www.aljazeera.com/news/africa/2014/01/tunisia-assembly-approves-new-constitution-201412622480531861.html>, Erişim Tarihi: 02.12.2014.
- “Tunisian assembly approves new electoral law”,
<http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2014/05/02/Tunisian-assembly-approves-new-electoral-law.html>, Erişim Tarihi: 02.12.2014.
- “Tunus'ta seçimler farklı tarihlerde”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-secimler-farkli-tarihlerde>, Erişim Tarihi: 01.12.2014.
- http://www.iri.org/sites/default/files/2014%20August%2019%20Survey%20of%20Tunisian%20Public%20Opinion,%20June%2022-July%201,%202014_0.pdf, Erişim Tarihi: 25.11.2014.
- “No: 332, 28 Ekim 2014, 26 Ekim 2014 tarihinde Gerçekleştirilen Tunus Parlamento Seçimleri Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-332_-28-ekim-2014_-26-ekim-2014-tarihinde-gerceklestirilen-tunus-parlamento-secimleri-hk_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 03.12.2014.

“Essebsi wins Tunisia presidential vote”,

<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/12/essebsi-declared-tunisia-presidential-winner-2014122212464610622.html>, Erişim Tarihi: 01.01.2015.

Tunisia election: Beji Caid Essebsi sworn in as president, <http://www.bbc.com/news/world-africa-30639792>, Erişim Tarihi: 01.01.2015.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE MİSİR'DA SİLAHLANMA FAALİYETLERİ VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ

Arş. Gör. Özge Gökçen TERZİ
(Uludağ Üniv.)

Abstract

Silahlanma faaliyetleri dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Orta Doğu'da da politikaların belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Gerek tarihsel ve kültürel derinliği gerekse stratejik konumu gereği bölge politikalarında kilit aktörlerden biri olarak kabul edilen Mısır'ın silahlanma faaliyetleri de hem komşuları hem de bölge dışı aktörler tarafından dikkatle takip edilmektedir. Mısır, Nasır döneminde gücünü maksimum kılmak ve İsrail ya da Irak gibi bölge ülkelerinden duyduğu güvenlik kaygılarını gidermek amacıyla silahlanmaya çalışmıştır. Nasır batıyla silah ticareti konusunda anlaşamayınca SSCB'ye yönelmiş ve Çekoslovakya ile silah anlaşması yaparak bölgedeki silahlanmanın fitilini ateşlemiştir. Enver Sedat döneminde ise dış politikada bir eksen kayması yaşanmış, İsrail'le barış anlaşması yapılmış ve bu ülkenin silahlanma faaliyetlerini derinden etkilemiştir. Bu tarihten sonra ABD Mısır'ın en önemli silah tedarikçisi konumuna yükselmiştir. Hüsnü Mübarek döneminde de ABD'nin bu konuda ki başat rolünde hiçbir değişiklik yaşanmamıştır. Muhammed Mursi'nin kısa iktidarının ardından darbeyle yönetimi ele geçiren Abdülfettah el-Sisi ile beraber Mısır'da ordunun belirleyici konumu bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Bu dönemde Rusya ve Fransa ile yapılan silah anlaşmaları ülkenin ABD'ye alternatif arayışı içinde olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Söz konusu çalışmada Mısır'ın silahlanma faaliyetleri Soğuk Savaş Sonrası dönem dikkate alınarak ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda Mısır'ın güvenlik algısının silahlanma faaliyetlerine nasıl yansıdığı, neden ve nasıl silahlandığı, dış politikada yaşadığı eksen kaymalarının silahlanma faaliyetlerini etkileyip etkilemediği çalışma kapsamında cevaplandırılmaya çalışılacak olan soruları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler / Key Words: Mısır, Silahlanma, Ordu, Savunma Harcaması, Güvenlik

ORTADOĞU'DA MEZHEPLER ÜSTÜNDEN İRAN – SUUDİ ARABİSTAN GÜÇ MÜCADELESİ

Hazar VURAL

(Yıldız Teknik Üniv. Doktora Öğrencisi)

Özet

Sürekli olarak dinamikleri değişen Ortadoğu bölgesinde farklı mezheplerin temsilcileri olarak dar anlamda Körfez'de ve geniş anlamda bölgede tarihsel rekabet halinde olan İran ve Suudi Arabistan arasındaki ilişki, ABD ve Batı'nın İran'la yaptığı P5+1 anlaşması ile yeni bir döneme girmiştir.

Her ne kadar İran'ın siyasal yapısında güçlü halde bulunan muhafazakârlar, ABD'ye güvenilemeyeceğini savunarak P5+1 Anlaşması'na karşı çıksa da Hasan Ruhani'nin bu başarısının İran'ı ekonomik yönden rahatlatacağı ve böylelikle kaynaklarını daha etkin kullanan İran'ın bölgede güçleneceği düşünülmektedir. Zira ambargoların kalkmasıyla birçok ülke İran pazarına girmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan, bölgedeki karışıklıkların, bölgedeki güç dengelerine ve İran-Suudi Arabistan İlişkilerine nasıl etki edeceği de bir başka durumdur.

Bu çalışmanın amacı bölgede güçlenen İran'ın önündeki fırsat ve engellerin İran – Suudi Arabistan ilişkilerine nasıl yansıtacağı ve iki devlet arasındaki ilişkilerin Körfez Bölgesi güvenliğini nasıl etkileyeceğine dair değerlendirme yapmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: İran, Suudi Arabistan, Mezhep Çatışması, Nükleer Müzakereler

KÜÇÜK SALON

(1. GÜN-SAAT: 15: 30-17: 00)

Oturum Başkanı:

Yrd. Doç. Dr. Sezgin KAYA

The UN System in Search for a More Secure World In the Post-Cold War Era

Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ (Bandırma 17 Eylül Üniv.)

Structural Violence In Post-Soviet Russia

Yrd. Doç. Dr. Fikret BİRDİŞLİ (Sütçü İmam Üniv.), Sedat Çobanoğlu (Balıkesir Üniv.)

Comparative Conundrum Between Nation-State and Muslim Governance

Nassef Manabilang ADIONG (ODTÜ)

Rethinking NATO's Comprehensive Approach In The New Security Environment

Dr. Suat DÖNMEZ (Plato MYO)

THE UN SYSTEM IN SEARCH FOR A MORE SECURE WORLD IN THE POST-COLD WAR ERA

*Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ**

(Bandırma 17 Eylül Üniv.)

Abstract

This study aims to evaluate the efficacy of the United Nations (UN) as the guardian of international peace and security in the post-Cold War era in terms of its strengths and shortcomings. The UN is argued to have a utility in coping with large-scale conflicts between or within states in most cases. Yet many serious problems the UN has been experiencing are also addressed, including primary reliance of states on self-help in the face of serious threats, no actual tradition of pooled sovereignty, as well problems regarding personnel, finance, training and language problems of UN forces. The study concludes that with common will and many reforms, outlined in the study, the UN system can be turned into a more effective conflict management machinery, but on the other hand, many restrictions limiting the efficiency of the UN are likely to continue.

Key Words: United Nations, Collective Security, Conflict Management, Peacekeeping, Peace Enforcement.

DAHA GÜVENLİ BİR DÜNYA YOLUNDA SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE BM SİSTEMİ

Özet

Bu çalışma, uluslararası barış ve güvenliğin temel koruyucu örgütü olarak Birleşmiş Milletler'i (BM), Soğuk Savaş sonrası dönemde güçlü ve zayıf yönleriyle değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, her şeyden önce devletler arası ve devlet içi geniş ölçekli çatışmalarda BM'nin göz ardı edilemez faydalarının bulunduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte, Örgütün çalışma kapasitesini zayıflatan sistemsel ve diğer sorunlar da ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır. Bunlar arasında, özellikle BM'nin uluslar üstü değil, uluslararası bir yapılanma olduğu gerçeği ile Örgütün personel, bütçe, eğitim ve dil sorunları ala-

* Prof. Dr., Bandırma Onyedinci Eylül University, Department of International Relations. E-mail: muzafferercan@balikesir.edu.tr

nındaki zayıflıklarına işaret edilmektedir. Çalışma, uluslararası ortak çaba ve reformlarla BM sisteminin daha etkin bir güvenlik mekanizmasına dönüştürülebileceği, fakat BM'nin etkinliğini sınırlayan sistemseller sorunların da büyük bir olasılıkla devam edeceği neticesine varmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Birleşmiş Milletler, Kolektif Güvenlik, Çatışma Yönetimi, Barış Gücü, Barışın Güçle İnşası.

Introduction

The failure of the League of Nations led to the creation of another, and better-structured, global organization, the United Nations (UN), after Second World War. The term "United Nations" was coined by United States President Franklin D. Roosevelt and it was first used in the "Declaration by United Nations" of January 1, 1942, during the Second World War, when representatives of 26 countries pledged their governments to continue fighting together against the Axis Powers.

In 1945, representatives of 50 countries met in San Francisco at the UN Conference on International Organization to draw up the UN Charter. These delegates deliberated on the basis of proposals worked out by the representatives of China, the Soviet Union, the United Kingdom, and the United States at Dumbarton Oaks, United States, in August-October 1944. The Charter was signed on June 26, 1945 by the representatives of the 50 countries. Poland, which was not represented at the Conference, signed it later and became one of the original 51 member states.

The UN officially came into existence on October 24, 1945, when the Charter had been ratified by China, France, the Soviet Union, the United Kingdom, the United States and a majority of other signatories.

Preventing war and maintaining peace are the top priority for the UN system and the notion of global collective security is the accepted means to that end. The purpose of this study is to discuss the efficacy of the UN's collective security system based mainly on the evaluation of UN peacekeeping forces and its evolution over the years. Starting with a brief summary of the Cold War years, post-Cold War developments, strengths and weaknesses of UN peacekeeping, as well as reform efforts of the UN system are talked about, in that order. Several concluding remarks are also added in the end with regard to the possible future of the UN collective security machinery.

The Cold War Period

In general, during the Cold War, the UN's capacity to deal with disputes was sharply limited by the Soviet Union's distrust of the institution that it could not fully control. Thus, for about two decades, the United States commanded a majority and was relatively open to the use of UN mechanisms –though not for its most sensitive actions, such as the Vietnam War, which were not winning majority support.

Nevertheless, UN peacekeeping was modestly successful throughout the Cold War. Lightly armed and politically neutral battalions contributed by member countries were placed, for example, between Arabs and Israelis, Congolese factions, Greek and Turkish Cypriots, and Indians and Pakistanis. They were helpful in freezing many international conflicts, reducing some competitive interventions by neighboring or major powers, and isolating local conflicts from the Cold-War's ideological struggles.¹

Until the collapse of communism in the late 1980s, there were a total of 13 UN peacekeeping operations, most of which concerned conflicts that had arisen after European de-colonization. Many other issues, particularly East-West conflicts, on the other hand, were dealt with outside the UN because of the lack of cooperation between the United States and the Soviet Union.

As they evolved from the 1950s to the 1980s, the traditional tasks of UN peacekeeping operations included interposing between conflicting parties and monitoring cease-fires. These tasks were usually carried out on the ground of three key principles: the advance consent of all of the fighting parties, impartiality, and non-use of force.²

The Post-Cold War Era

The end of the Cold War encouraged the leaders of major powers to believe that the time had come for more proactive use of multilateral machinery to deal with emerging conflicts. Also, the post-Cold War era generally demanded an increasing need for stronger international peacekeeping forces. Especially, the collapse of two federal communist states in the early 1990s, the Soviet Union and Yugoslavia, resulted in many ethnic conflicts that called for active UN interventions. Then, the early 1990s brought controversial escalation from the accepted rules and premises of peacekeeping toward an uncharted gray zone

¹ Muzaffer Ercan Yılmaz. "UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era", **International Journal on World Peace**, Vol. 12, No.2. 2005, p. 5.

² Ibid. p. 6.

variously labeled peace enforcement, humanitarian intervention, or “peacekeeping plus”, downgrading the consent of conflicting parties and leaving greater room for the use of force.³

Yet the increasing militarization of UN peacekeeping forces gave rise to many serious problems. One is that any strong use of force in frequently involves killing or injuring civilians, as well as adversaries. When this happens the UN risk being accused of acting in a colonial manner. Second, the use of force inevitably undermines the impartiality of peacekeeping forces. This, in turn, leads to a decline in the credibility of peacekeepers. Lastly, the UN system of decision making is not well geared to controlling major uses of force. When violent situations call for heavier tactics, disagreements tend to arise among the participants of peacekeepers regarding the degree of UN control.

Aside from increasing militarization, since the end of the Cold War, UN peacekeeping operations have also involved a great number of activities that have been either totally new or implemented on a much larger scale than before, such as monitoring and even running local elections, protecting certain areas as “safe areas” from adversary attacks so that people feel secure at least in these areas, guarding the weapons surrendered by or taken from the parties in conflict, ensuring the smooth delivery of humanitarian relief supplies during an ongoing conflict, and assisting in the reconstruction of state functions in war-torn societies.⁴

Lastly, UN peacekeeping operations numerically increased in the post-Cold War era to a great extent. While from 1948 to 1978, only 13 peacekeeping forces were set up, and in the following ten-year period, no new forces were established, from May 1988 to October 1993, a further 20 forces were created. As of March 31, 2015, the number of UN peacekeeping operations has reached 71, 16 of which are still operating in the field, involving 125396 military and civilian personnel.⁵

While there cannot be any objection, in principle, to increasing missions and expanding tasks, UN peacekeeping operations have begun to suffer some fundamental weaknesses in the post-Cold War period.

³ Marrack Goulding. “The Evolution of UN Peacekeeping”, *International Affairs*, Vol. 69, No. 3, 2003.

⁴ Thierry Tardy and Marco Wyss. *Peacekeeping in Africa: The Evolving Security Architecture*. New York: Routledge, 2014.

⁵ Source: <http://www.un.org/peace/bnote010101.pdf> (recruited June 10, 2015).

First of all, there is a growing disparity between the capacity of the UN and demands of international peace and security. The UN Charter stipulates that to assist in maintaining peace and security around the world, all member states of the UN should make available to the Security Council necessary armed forces and facilities. Since the first peacekeeping operation in 1948, about 130 nations have contributed military and civilian police personnel to peace operations. While detailed records of all personnel who have served in peacekeeping missions are not available, it is estimated that over one million soldiers, police officers and civilians have served under the UN flag in the last 56 years.⁶

Despite the large number of contributions, however, several of the world's most capable militaries, including the United States and British military, are heavily committed in a long-term struggle of defeating international terrorism, thereby focusing on certain countries. Their priority is not to be the "world police". The contributions of other major powers, too, are rather limited. The Russian participating in peacekeeping personnel today is a little more than one percent, while about ten percent come from the European Union. China's contribution is approximately six percent, and Japan does not provide any personnel at all.⁷

So the little and reluctant support of great powers make mostly developing nations as main contributors of peacekeeping personnel. In fact, as of June 2015, the top troop-contributing countries include Bangladesh, Pakistan, India, Ethiopia, Rwanda, Nepal, Senegal, Ghana, and Nigeria, in that order.⁸ But these countries have generally limited means and qualified personnel. Thus, finding troop contingents for burgeoning peacekeeping operations still remains a major concern.

Second, the budgeting of expanding peacekeeping operations is a continuing problem. The approved budget for UN peacekeeping operations for the fiscal year July 1, 2014 – June 30, 2015 is about \$7.06 billion. Yet with the additional requirements of the new and recently expanded missions, that amount could grow by a further \$1 billion.⁹

Who pays the money? Legally, every member state is obliged to pay their share of peacekeeping costs under a complex formula shaped mainly in accordance with their economic capacity. Yet in spite of this legal obligation, mem-

⁶ Source: <http://www.un.org.peace> (recruited June 10, 2015).

⁷ See, UN Monthly Summary, June 2015.

⁸ Source: <http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/contributors.shtml>

⁹ For further information about the financial problems of the UN, visit <http://www.policy.org/finance> (recruited June 11, 2015).

ber states have been reluctant to pay. As of June 2015, they owe approximately \$4.5 billion to the UN, the largest debtor being the United States (about \$1 billion).¹⁰

Many proposals for UN reform deal with restructuring the UN's funding. Some suggest that the UN must seek alternative financing sources to fund its programs. Proposals include instituting a global tax on currency transactions, while others propose environmental taxes and taxes on arms-trade.¹¹ However, member states responsible for the highest contributions are reluctant to reform the system, fearing that they would lose political leverage.

Third, many of the expanded tasks of UN peacekeeping operations proved to be problematic in practice. For example, assisting democracy or certain governmental functions in states that has experienced civil wars depends upon local cooperation and when this cooperation is denied, serious problems begin regarding the operational success.¹² After all, peacekeepers are alien forces and they cannot function successfully without some local support. Likewise, the establishment of safe areas in war-torn countries threatened the impartiality of UN as peacekeeping units that utilized force to establish such areas and to protect them from external attacks. Even in the case of humanitarian relief, the delivery of aids often produced a failure for the UN personnel to think deeper about the root causes of conflicts.¹³

A fourth problematic area is training and language. Troops, civilian police, and other personnel have been, and still are, of extraordinarily uneven quality. In spite of the UN's urgent need for such personnel, there must be higher standards that UN personnel are required to meet before they can be dispatched on a peacekeeping operation. As for language, UN personnel are usually crippled by two kinds of language problems. First, different contingents in the same unit often have a difficulty in communicating with one another. Second, the contingents may not be able to communicate effectively with the local population. This could be particularly crippling when there is a need for intelligence, policing, and administration.¹⁴

¹⁰ Ibid.

¹¹ Muzaffer Ercan Yılmaz. "The United Nations As Conflict Manager: A Discussion on Global Collective Security", **Near East University, Journal of Social Sciences**, Vol. 2, No. 2, 2009, p.41.

¹² Lisa M. Howard. **Peacekeeping In Civil Wars**. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2008.

¹³ Muzaffer Ercan Yılmaz. **Barışı İnşa Etmek**. Bursa: Dora, 2015, s. 74.

¹⁴ Robert A. Rubenstein. **Peacekeeping Under Fire: Culture and Intervention**. Boulder, CO: Paradigm Publishers, 2008. .

Fifth, in some cases, peacekeeping's tendency to continue indefinitely without real progress in peacemaking or peace building is another issue. This was the case in the Horn of Africa¹⁵ In the Arab-Israeli conflict, there was a positive value in fielding a succession of UN peacekeeping missions trying to fence off the conflict to avoid escalation in the strategic Middle East, while efforts continued to seek solutions. Yet a periodically renewed UN mandate in Cyprus has lessened the pressure on the parties there to settle.

A final shortcoming of UN peacekeeping is that establishing these missions still necessitates a consensus among permanent members of the Security Council. It was addressed above how peacekeeping was paralyzed by the veto power during the Cold War era. The end of the Cold War has resulted in a spirit of cooperation and excluded largely the former ideological clashes between the United States and Russia. But no one can guarantee that this trend will be holding.

All these weaknesses, however, are not to argue that peacekeeping missions have no utility. In coping with frequent internal strives and occasional interstate conflicts of the post-Cold War era, UN peacekeeping is an indispensable tool. Its legitimacy and universality are unique, acting on behalf of 193 member states. And compared to the cost of war, in both financial and human terms, peacekeeping is the "cheap" alternative in the process of conflict resolution. Moreover, UN peacekeeping can open doors which might otherwise remain closed to efforts in peacemaking and peace-building, to secure lasting peace.

Yet, on the other hand, as the above arguments reveal, the problems UN peacekeeping faces today confirm that a general and uniform global system of collective security is still not imminent. UN peacekeeping is patchy, *ad hoc*, and contingent upon the interests and cooperation of major states, while it is also more appropriate in some situations than in others.

Reform Efforts of the UN

Since the end of the Cold War, there have been some serious reform efforts to enhance the UN's effectiveness in the 21st Century. At the September 2005 World Summit, for example, world leaders affirmed their commitment to a strengthened UN with enhanced authority and capacity to effectively and rapidly respond to the full range of global challenges of our time. It was also confirmed that with the organization engaged with a range of pressing global issues

¹⁵ Leonco Lato. **Peacekeeping as State Building: Current Challenges in the Horn of Africa.** Trenton: Red Sea Press, 2012.

in every part of the world, a renewed, revitalized and more responsive UN was needed more than ever.¹⁶

Afterwards, in January 2008, Secretary-General Ban Ki-moon outlined the areas the UN needs to advance if it is to meet the challenges facing the member states and their peoples in the 21st Century. In this regard, he stressed that in areas like the environment, public health and human security, the world is facing threats and challenges that respect no boundaries. Thus, international cooperation is needed, along with the UN's senior officials and staff, to meet the challenges in the new century.¹⁷

But the main focus of the reform efforts was the area of collective security. The General Assembly approved the Secretary-General's proposal to restructure the Department of Peacekeeping Operations (DPKO) in June 2007, creating a Department of Field Support (DFS) to consolidate the support functions of recruitment for field personnel, including senior appointments, procurement and financial management. DFS's establishment is hoped to ensure more effective and accountable management of resources and improved responsiveness to field support requirements.¹⁸

As peacekeeping continues to expand, the DPKO was also decided to focus more on providing effective mission management, strategic planning, and policy guidance. To that end, key sectors within DPKO, such as Rule of Law and Security Institutions, Military Affairs and Police were all strengthened as well. Through the establishment of Integrated Operational Teams, the two departments are expected to work as one to ensure maximum efficiency, promote both accountability and transparency, and maintain clear reporting lines to facilitate the overall harmonization of efforts.

The reform efforts also targeted preventive diplomacy and peacemaking. In this respect, it was stressed that the UN needed to strengthen its capacity not only to stabilize situations through the deployment of forces after peace agreements are reached, but also to prevent and resolve conflict through political means. The Secretary-General wanted to better equip and better position the UN to prevent and resolve conflicts at an early stage, before they escalate into larger and costlier tragedies. To this end, the Secretary-General unveiled in November

¹⁶ For further information, visit <http://www.un.org/summit2005> (recruited June 13, 2015).

¹⁷ For further information, visit <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=25214&Cr=algiers&Cr1=staff&Kw1=Secretary-General+&Kw2=&Kw3=> (recruited June 13, 2015).

¹⁸ For further information, visit http://www.un.org/reform/peace_security.shtml#1 (recruited July 03, 2015).

2007 a proposal to strengthen and restructure the Department of Political Affairs, to transform it into a more mobile and field-oriented structure, allowing for more proactive and effective use of the tools of preventive diplomacy, including mediation and the good offices of the Secretary-General.

The third area of reform efforts was struggling with terrorism. While terrorism has been on the agenda of the UN for decades, in September 2006, for the first time in UN history, all UN member states agreed on a common strategic and operational approach to fight terrorism, adopting, in this regard, by consensus in the General Assembly the UN Global Counter-Terrorism Strategy.

This strategy spells out concrete measures for member states to take individually, as well as collectively, to address the conditions conducive to the spread of terrorism, prevent and combat terrorism, and strengthen their individual and collective capacity to do so. The strategy calls for member states to work with the UN system to implement the provisions of the plan of action contained in the strategy, and at the same time, calls for UN system entities to assist member states in their efforts.¹⁹

Above all, financing of the UN is central UN reform. The UN cannot perform effectively so long as its budget remains tightly constrained. For all the issues, the UN mainly needs money. Financial reforms must consider new ways to raise funds, including “alternative financing”, such as global taxes.²⁰

Conclusion

The conclusion emerging from the above arguments is that although in most conflict settings, the UN has an undeniable positive role to play, the existing UN system suffers from some major weaknesses. In their local settings, people know what compliance and enforcement mean, knowing also the cost of breaking the law. At the international level, on the other hand, world society is still a partial and imperfect community that lacks the essential qualities of world government. The UN stimulates government, but cannot really act like one.

By extension, UN peacekeeping is still patchy, *ad hoc*, and contingent upon the interests of major states.

It is for sure that peace, security, and welfare of all nations logically require improved arrangements for international governance, but the limiting reali-

¹⁹ For further information, visit <http://www.un.org/terrorism> (July 12, 2015).

²⁰ For global taxes, visit <http://www.globalpolicy.org> (July 13, 2015).

ties cannot be denied: decentralized power centers, fragments of organization, primary reliance on self-help in the face of serious threats, and above all, no real tradition of pooled sovereignty. These restrictions, combined with the undeniable financial problems, are likely to continue, limiting the capacity of the UN in securing international peace in the twenty first century.

REFERENCES

- Goulding, Marrack. "The Evolution of UN Peacekeeping", **International Affairs**, Vol. 69, No. 3, 2003.
- Howard, Lisa M. **Peacekeeping In Civil Wars**. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2008.
- Lato, Leonco. **Peacekeeping as State Building: Current Challenges in the Horn of Africa**. Trenton: Red Sea Press, 2012.
- Rubenstein, Robert A. **Peacekeeping Under Fire: Culture and Intervention**. Boulder, CO: Paradigm Publishers, 2008.
- Tardy, Thierry and Wyss, Marco. **Peacekeeping in Africa: The Evolving Security Architecture**. New York: Routledge, 2014.
- UN Monthly Summary, June 2015.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan Yılmaz. "UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era", **International Journal World Peace**, Vol. 12, No.2. 2005.
- _____. "The United Nations As Conflict Manager: A Discussion on Global Collective Security", **Near East University, Journal of Social Sciences**, Vol. 2, No. 2, 2009.
- _____. **Barışı İnşa Etmek**. Bursa: Dora, 2015.

Internet References

- <http://www.un.org.peace/bnote010101.pdf> (June 10, 2015).
- <http://www.un.org.peace> (June 10, 2015).
- <http://www.policy.org/finance> (recruited June 11, 2015).
- <http://www.un.org/summit2005> (recruited June 13, 2015).
- <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=25214&Cr=algiers&Cr1=staff&Kw1=Secretary-General+&Kw2=&Kw3=> (recruited June 13, 2015).
- http://www.un.org/reform/peace_security.shtml#1 (recruited July 03, 2015).
- <http://www.un.org/terrorism> (July 12, 2015).
- <http://www.globalpolicy.org> (July 13, 2015).

STRUCTURAL VIOLENCE IN POST-SOVIET RUSSIA

Yrd. Doç. Dr. Fikret BİRDİŞLİ

(Sütçü İmam Üniv.)

Sedat ÇOBANOĞLU

(Balıkesir Üniv.)

Abstract

The term of the structural violence has been coined by John Galtung around 1969 to recon elaborates of the violences. The real threats are not limited only by direct violence in a war or a conflict. Actually social structure has also some traps for suppression of human potential. According to Johan Galtung, “avoidable impairment of fundamental human needs or the impairment of human life, which lowers the actual degree to which someone is able to meet their needs below that which would otherwise be possible” this is called structural violence.

In this context structural violence is embedded in political and economic organization of any society, it can lead to bigger problems if it’s not resolved. Besides, analyzing of structural violence could indicate real socio-political stability and welfare of any society, because actually effect of the structural violence is almost invisible in ordinary acceptances of the daily life.

In additionally, there are some difficulties for analyzing of structural violence. Because of standard indicators has not been determined for analyzing in theory. Therefore theory has been reduced to level an explanatory guide for critical security studies. In this manner, this paper has focused on the post Soviet Russia to perform application of theory. So, selected data such as death birth rate, life expectancy cycle, gini coefficient and unemployment rate has been evaluated with macro economic data of Russia. Official data and qualitative/quantitative methods have been used for this research.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

COMPARATIVE CONUNDRUM BETWEEN NATION-STATE AND MUSLIM GOVERNANCE

Nassef Manabilang ADIONG
(ODTÜ)

Abstract

Since the dissolution of the Office of the Caliphate by the Grand National Assembly of Turkey in 1924, and the collapse of major Muslim polities including the Andalusians (711-1492), the Safavids (1501-1736), the Mughals (1526-1857), and the Ottomans (1299-1923) at the behest of unilateral interventions of Western colonial forces, the whole Muslim civilization has never been the same again. Although, lest we forget, the Ahmadiyya Muslim Community had established their own caliphate since 1908 in Lahore and London, and this also include the 2014 self-styled 'Islamic State' (ISIS, ISIL, Daesh), a hybrid of transnational terrorist organization with institutional state mechanisms, where several contemporary radical individuals and extremist groups have pledged allegiance to them.

Upon the establishment of political control by the colonial powers through the imposition and abrupt adaptation of their socio-political traditions and experiences, the territorial quasi- boundaries in the Middle East, Africa, and Asia are still struggling with the notion of the modern (Westphalian) nation-state system. Numerous Muslim communities were divided based on multifaceted identities carved via colonial vested interests, and this is apparent because of their loss of power and subjugation to external forces.

The study finds compelling points of contentions in comparing both nation-state and Muslim governance in terms of the 1933 Montevideo criteria (territoriality, citizenry, authority, and sovereignty) including elements of history, constitution, Hallaq's moral predicament with modernity, and difficulties with democracy, secularism, capitalism, and nationalism. To go beyond this comparative conundrum, the study recommends to theoretically look into selected worldviews such as Alexander Wendt's proposal of a World State theory and various Islamicate civilizational analyses (i.e. from Khaldunian sociological perspective to Şentürk's Open Civilization thesis) as alternative world orders in order to encompass an inclusive pluralist understanding of units of analysis in the international system/society.

Key Words: Nation – State, Ummah, Polity, Civilization, Islamicate

RETHINKING NATO'S COMPREHENSIVE APPROACH IN THE NEW SECURITY ENVIRONMENT

*Suat DÖNMEZ**

(Plato MYO)

Abstract

Development of the several concepts to adapt to evolving security environment has been a major workload in NATO alliance during the last decades. Comprehensive Approach has been one of these efforts recently. It mainly aimed at reorganizing all lines of efforts of the alliance to harmonize them in the complex operational environment. Addressing diverse challenges and reaching successful end state in resolving conflicts of multilayered nature have been a concern for the alliance. Nevertheless this concept has been developed in the dynamics of low intensity peace support type operations. High intensity conflict scenarios that may require Article-5 are not far from thinking in NATO circles ever since when compared with the ones of last decade. Thus, this concept needs to be revisited after changes in NATO-Russia relations and nature of the security environment in Europe. This Paper intends to discuss these challenges by examining the needs of both types of operational environment and to focus on how to adapt comprehensive approach to satisfy the requirements of high intensity conflicts. NATOS's relations with other organizations (such as the UN and EU) NGOs, local populations and authorities in these efforts may require different approach and procedures. This paper in this sense will also provide with a baseline for further thinking by triggering new ideas on the international security field.

Keywords: Comprehensive Approach, NATO, Crisis Management, Crisis Response, High intensity conflict

Introduction:

The concept of Comprehensive Approach actually goes back to previous practices of military forces in crisis interventions. Civil military affairs have been always an issue of concern for the military operations. In many armed forces there are staff and/or units designed for this particular purpose. Mainly NATO has realized that the more efforts needed to be given on this field after

* Dr., PLATO Meslek Yüksek Okulu, ssdd84@hotmail.com

having intervened in the Balkan crisis at the end of the cold war and the alliance has created both a concept and capability to meet such challenges in the field of civil-military interaction¹. Civil Military cooperation (CIMIC) became one of the major functions of the military operations to succeed in these disputes. NATO has developed CIMIC concepts and organized its civilian and military structures including civilian affairs components to headquarters of Task Forces. This was a necessity for transforming military structures and more importantly changing the mindset to cope with the newly emerging security environment after the Cold War.

Regardless of the type of the crisis, experiences have shown that the CIMIC issues are crucial on the road to a successful end-state. In a permissive or non-permissive crisis area either from the very beginning or after a high intensity conflict situation a robust civilian affairs coordination capability becomes necessary for military missions. In many countries the military structures have been adjusted to satisfy these needs. Since conventional warfare threat has almost disappeared from the intelligence assessments of the NATO, this has become a focal point for crisis interventions. Military forces added new staff to their composition mainly at all levels of headquarters. New doctrines and procedures were being developed according to the lessons learned from crisis interventions in the last two decades. By using this component military can establish close contact and relations with civilians and better understand the needs of the civil population in the post conflict area. These needs are mainly medical, logistics and engineering needs which military units in its organic structure possess.

The nature of crisis areas and the new actors:

Traditional thoughts of security mainly focus on the military and state-centric studies. Thus, identifying security issues is easier for traditionalists, since they define security mainly with military issues and use of force concept. Security is more than traditional approaches it includes political, societal, economic and environmental aspects in addition to military/state aspects². With globalization and the revolution in cyber communications, the actors and forces that determine our collective welfare and security proliferated, becoming more complex and intertwined. Increasingly, entities outside of governments have a

¹ Hans-Jürgen Kasselmann; Civil-Military Cooperation, A Way to Resolve Complex Crisis Situations, “**Prism: a Journal of the Center for Complex Operations**”. December 2012, Vol.4, No.1 p.18.

² Buzan, B., Waever, Ole., de Wilde, Jaap., **Security; New Framework for Analysis**, Lynne Rienner Publishers, Inc., 1998, p.1.

determining, influential, or at least interested role in the dynamics of international relations and national security³.

It is a fact that there are new and many actors in the crisis areas. This is newly emerging phenomenon in the mission areas for military formations. These new actors are not known well and usually cannot be controlled by one single authority. Moreover they are not willing to be influenced or directed by the military forces in the crisis areas. Compared with the previous experiences military commanders in the field are not used to this type of existence in their area of responsibility. In the minds of military circles warfare is fought with military concerns and modalities. In particularly conventional warfare, military units are the main and usually the single actor and they operate in their formats and procedures. They put the rules and regulations, as they want to achieve their goals. There is only very few or no one that can bother or affect those efforts and achievements. After the end of cold war, fragmentation in many areas in the world mainly in Europe has thought new lessons to military planners. Internal and usually ethnic disputes and complex security situations with a prevailing humanitarian concern became a major issue of for European and international security. Civil side effects of crisis became the center of the problem and military thinker understood that they couldn't reach their objectives by ignoring this civil side of the problems. Since there are many civilian actors in crisis areas other than military, they thought they could benefit and exploit the capacity and power of these new actors as an added value to their efforts.

Who are the actors in in the field of a crisis? They are mainly military forces and their civilian components of the military mission. These groups usually have a mandate and all kinds of objectives leading to political military end-state are clearly if not very precisely defined. They are generally in the form of a coalition led by an alliance such NATO or a coalition of the willing of an ad-hoc type. In either case the common nature is that they are composed of several nationalities. Although they work and combine their efforts for the same goal and objectives this may not always happened as desired.

Who are the civilians on the field? Number of civilian organizations besides military forces appears on the crisis areas over the last twenty years during the crisis interventions several places in the world. These are mainly national or international organization; such as the UN organizations and non-governmental organizations. They can also be classified according to their functional area. Some of them are humanitarian aid organizations while some others are focus-

³ James Stavridis, Evelyn N. Farkas; The 21st Century Force Multiplier: Public-Private Collaboration, "The Washington Quarterly," Spring 2012, 35:2 p. 9.

ing on development of infrastructure or government agencies. They, in nature, do not have a common objective and are not operating under a same mandate and usually in poor coordination with each other. They may need security assistance from the mandated military forces in many cases but in some cases they refuse to get such assistance for the sake of neutrality. In addition to these groups, local governmental civilian organizations are also act and functions in the crisis areas.

What is Comprehensive Approach and why is it needed?

Although there is no internationally agreed definition on what Comprehensive Approach is, it is understood that the term refers to a holistic and all-inclusive efforts to management of the crises⁴. What is needed after a conflict has been settled? When a crisis situation has been taken under control, mainly from a security point of view, other areas of development become necessary for a long and lasting peace in a crisis area. These areas are mainly rule of law, good governance, infrastructure that usually has been damaged heavily during the conflict, and development in several areas such as education, economics and if necessary building new security forces together with law enforcement agencies. After intervention of international community with a security forces, usually other lines of operations -like social, economic and political- are missing in many turmoil areas. This is one of the main lessons learnt from the crisis intervention and crisis management during the last two decades.

Threats have dramatically changed when the cold war was over and the intelligence agencies and alliances have identified this new environment as non-conventional security environment. Threats to international security were no longer conventional military forces' attack emanating from the other blocks or other states. They are more complex and difficult to define in a clear way. Thus, unconventional and complex threats cannot be encountered with classic methods and understanding. Nature of modern conflicts is multi-layered and multi-actor that needs a heavy involvement from the different angles of both military and civilian. Security situation and the agenda of world politics has become like a tree-dimensional chess game. On top of it there is classic interstate military issues. On the middle board there are interstate economic issues. First top layer is unipolar and middle layer is multipolar, whereas the third and bottom board is occupied with transnational issues like terrorism, international crime, and cli-

⁴ Cecilia Hull, Focus and Convergence through a Comprehensive Approach: but which among the many? Swedish Defence Research Agency, http://www.dodccrp.org/events/16th_icrts_2011/papers/088.pdf (accessed on 15 October 2015)

mate change⁵. One can add many other security issues to this list that altogether make security issues more complicated and hard to contain only by classic means and approaches. Considering all those different and newly emerging issues in security we can come to an understanding that there is a need to develop new concepts and procedures to cope with them. NATO adapted the Comprehensive Approach to satisfy the needs for proactive engagement, to foster cooperation, coordination and contribution of all actors, before and during a crisis⁶. It is a transformation reflex of the NATO alliance to this newly emerging security environment. The Concept of Comprehensive Approach has been discussed and an Action Plan was developed. This commitment and decisiveness has been reiterated in Lisbon summit in 2010 and in Chicago Summit in 2012. In this context a modest but appropriate civilian crisis management capability has been established, both at the NATO Headquarters⁷. New NATO Strategic Concept (2010) also emphasized this need and NATO's commitment to conduct crisis management in the light of the Comprehensive Approach Concept⁸. NATO's strategic partnership with the EU is also based on the fact that it is an important element of an international approach to crisis management and operations within the framework of a Comprehensive Approach. The EU has capabilities in civilian areas that is needed for the application of the concept⁹.

In this complex security environment humanitarian hardships are more likely to emerge in times of crisis. International community is also reacting in several ways to ease human suffering and numerous non-governmental organizations (4016 registered international NGOs in Afghanistan since 2005)¹⁰ are operating in those areas in addition to international and governmental ones.

⁵ Joseph Nye, **Soft Power: The Means to Success in the World Politics**, Public Affairs, New York, 2004, p.4.

⁶ Aurelian Ratiu, Oana-Bianca Boier; Tendencies concerning North Atlantic Treaty Organization's Comprehensive Approach in the Process of Transition to full Afghan Security Responsibility, "**Revista Academiei Fortelor Terestre**", **Military Art and Science** Nr. 3(75)/2014, p. 248

⁷ NATO Summit declaration. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm (Accessed on 17 October 2015)

⁸ NATO Website, NATO Strategic Concept http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf (Accessed on 17 October 2015)

⁹ NATO Website, NATO-EU partnership http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49217.htm?selectedLocale=en (accessed on 20 October 2015)

¹⁰ The International Center for Not-for-Profit Law ICNL, NGO Law Monitor: Afghanistan, available on <http://www.icnl.org/research/monitor/afghanistan.html> (accessed on 17 October 2015)

Combination of these actors makes the area in concern a complex and more importantly difficult to manage. All these actors with different mandates and interests influence and complicate the missions' success. In cases of a legitimate mission in a crisis area there is usually an international organization in lead. This organization such as a military alliance has a mandate and mission to accomplish. The main responsibility in the international community belongs to this organizations task force. This organization cannot act in an isolated manner while accomplishing its mission. Other actors can sometimes be deemed as hampering existence while they generally support the overall mission by easing the humanitarian difficulties in the crisis areas. Thus, the lead international organizations have to learn to function in a harmony and collaboration with these newly emerging actors and benefit from their expertise and experience by exploiting their capabilities. Military alliances may not be well trained and equipped to cope with the humanitarian issues in the development and welfare fields. All these functions need to be utilized to reinforce the security efforts.

After the post-cold war period:

NATO enjoyed its deterrence concept during the cold war years and when the cold war was over the alliance was named as a sole international organization that can conduct robust and successful peace support operations. This has been well proven and rightly deserved reputation for the alliance given the fact that NATO led crisis interventions in the Balkans delivered successful end-state by terminating humanitarian suffering and establishing peace and security. This fame for NATO continued during the recent interventions in Libya and Operations in Afghanistan, but with troublesome result. Libya turned to a chaotic situation after successfully overthrowing the Libyan leader by the NATO led Coalition's intervention. Afghanistan after more than ten years NATO involvement in this intervention did not prove a successful end-state yet and future of the country is still unpredictable.

NATO countries have started to have budget cuts for defense expenses due to financial hardships. Despite the agreement in NATO to spend at least 2 % of the GDP on defense¹¹, this commitment has not met by many allied countries during the post-cold war years. The average of defense expenditure of the European allies is 1.5% and as of 2014, only four of the allied countries invest-

¹¹ NATO Web site; <http://www.nato.int/docu/speech/2006/s060608m.htm> (accessed on 03 October 2015)

ed in defense over the agreed threshold¹². The argument of many allies based on the fact that the nature of threat has changed dramatically and it was not necessary to spend more on the defense. The capability gap between the European allies and the US has widened. Another reason for the European allies to act in this manner was their commitment to the EU. While the EU was trying to reach its own capability to conduct mainly peace operations independently from the US military might it was seen as an excuse for them not to invest in NATO capabilities simultaneously. Despite this ambition the EU couldn't reach its goals for achieving operational capability on its own. Severe financial crisis throughout Europe since 2008 has been an additional showstopper in this endeavor.

All these developments in the security environment have led NATO countries, mainly European members, to invest in soft power capabilities and this approach has been reinforced by the changes in the threats and also threat perception. The absence of a major war threats to NATO has been an input for them to enjoy the cut in their defense budgets. These reasons altogether in the long run affected their armed forces capabilities. Deviation from cold war mentality and less investment in hard power capacity made them incapable of planning, conducting and sustaining a major war in high intensity format. This was seen many times even during the peace support operations conducted NATO. Bosnia and Kosovo operations were conducted in the capabilities of the USA military might. Without its contribution the European allies could have not been able to successfully conduct these interventions, since majority of the command and control systems and military equipment were supplied by the US. European allies wanted to invest in the EU military capabilities but this has not been realized in the foreseen timeframe. Additionally, their reluctance to invest in NATO capabilities and their preference towards the EU capabilities put NATO investments in danger. As a result NATO as a whole has losing its high intensity war fighting capability. With the help of new concepts such as Comprehensive Approach NATO has been able to counter post-cold war period threats to some degree. Mainly internal disputes and refugee flows and international terrorism and humanitarian disasters emanating from these factors were targeted and interventions made throughout the same period. Bosnia, Kosovo, Afghanistan, Iraq and Libya interventions were these types of intervention and main sources of threat to international security.

¹² NATO Website;
http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150622_PR_CP_2015_093-v2.pdf (accessed on 05 October 2015)

But security environment is not steady and it is vulnerable to changes as it has always been. Besides, after all interventions done in this period it is still questionable whether all of them were conducted successfully. Situation in Libya is still chaotic and not any better than before intervention. Afghanistan, after a long period of time cannot be considered a success story for the NATO-led Coalition. Good governance, rule of law among others are still questionable. Comprehensive Approach concept was considered as an answer to the difficulties for the crisis intervention and successfully conducting these operations in the crisis areas. But due to several reasons mentioned earlier this concept encountered difficulties during its implementation.

While NATO allies are enjoying the post cold war era security environment and reducing their defense budgets with enormous cuts on resources including manpower and finance, Russia on the other hand did not follow the same path. Russian defense budget share in the GDP has always been much higher than Europe with an average 4.04% of the GDP between 1992 and 2014¹³. This posed a clear distinction to future security perception between Russia and the Western alliance. European allies of NATO relied on their soft power and with the EU idea they developed their security policies on the post cold war threat perception. Soft power capabilities seemed to be more capable of solving these security challenges and they invested in these capabilities while staying away from hard power capabilities. European allies of the NATO depended on the US capabilities for interventions right after the end of the Cold War period. It has been more than two decades since then and European allies with the diminished defense budgets are far from those days capabilities to wage large scale high intensity warfare. This makes the transatlantic link crucial for them without which they probably are not able to balance Russian power in Euro-Asian region. This makes the European security architecture look like similar as it was during the cold war years. There is a potential threat to its security and they (European countries) are not capable of defending themselves against it without the US support.

New Security environment after the Russian move in Ukraine: Back to the History?

Security is in a constant change. It evolves around the other factors that are affecting its nature. After the end of the cold war, perception of security has changed dramatically as it has been mentioned earlier in this article. From a

¹³ Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI Military Expenditure Database available on http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database (accessed on 14 October 2015)

major war threat it evolved to a chaotic and uncertain condition with internal conflicts and their spillover affect to other regions, refugee flows, humanitarian crisis, the possibility of spread of weapons of mass destruction, international terrorism and others alike. This new phenomenon brought unpredictability to security environment and it has been main character of this period. It made many alliances and countries to transform their military forces and decision-making procedures to cope with these new developments.

When the Russian Georgia crisis happened in 2008, it has been a warning shot for the west that Russia was on the move to change the security game in this region. But this was perceived that Russia has limited aims within its capabilities. But when the Ukrainian crisis started and Russia annexed Crimea region of Ukraine in 2014 despite the international law and opposition of the west, it was a very clear for all that security situation is now entering in a new phase. Moreover Russia did not limit its move just with this action and started a paramilitary resistance in the eastern provinces of Ukraine, which is covertly supported by Russia. It has been a real game changer for the West and a dramatic move by Russia indicating that Russia is not just bluffing and she is very determined to pursue her national interests in this region no matter what. It has been a kind of cold shower for the west. This move has indicated several changes in the international security system, which was valid since the end of the cold war. These changes can be explained in four categories.

First, the threat for a major war is not a too far from happening. It can be very close since Russia showed her determination to dare it for her national interests. Russian activities mentioned above imply that Russia is determined to use of force if and when necessary for pursuing national interests. Despite warnings and military show force form the Western countries and the NATO Alliance against Russian foreign policy on Ukraine, Russia did not change its actions and finalized its annexation of Crimea and continued its covert actions in the eastern part of Ukraine. The Western response has been a number of economic and diplomatic sanctions, which so far did not prove to be successful enough to affect Russian move on this issue. But the NATO alliance started to build up and increase its military existence in many part of the Europe mainly in the Eastern Europe and the Baltics. This means that the West has seen Russian card and it clearly leads to an escalation of the tension and deteriorating the international security situation.

Second, one of the major power in the world depicted that -despite the international law and the level of todays understanding about the sovereignty of the states- the borders can be changed by force. Although this has been done by

a referendum after a declared independence of Crimea region from Ukraine, the West saw this as a clear violation of the UN Charter and International law¹⁴. This has not happened during the post cold war years and it can be perceived as a major deviation from the practices of this period.

Third, it can be deemed as the end of one block status of the international system led by the USA. Also an end of the Post Cold War era may lead the international order back to history where blocks have been major actors in influencing and determining the flow of events in the system. All the diplomatic and political efforts reinforced by military show of force by the West were not able to stop Russia from achieving its desire on the Ukrainian fate. Russia depicted its determination that it by no means allows the NATO alliance to enlarge to its borders and Ukraine should stay under its sphere of influence.

Fourth, Russian move in the annexation of Crimea and support to resistance by using Russian ethnic groups in the eastern provinces of Ukraine has introduced and added a new phase in the war fighting concepts and doctrines; “Hybrid warfare”. Russia clearly indicated that hybrid warfare is going to be a major way of conducting future conflicts. Hybrid warfare, although an emerging concept with the help of the improvements in the computer and communication fields of information technology, it was not so clearly put into daylight up to now. Hybrid warfare emphasizes the combination of conventional and unconventional war doctrines with the use of cyber warfare technology and paramilitary forces (irregular forces) within the target area¹⁵. Information warfare is one of the major pillars of this type of the war concept. NATO was caught in an unprepared and inapt situation to develop a robust and decisive response to this situation. After more than two decades of being busy with crisis interventions, NATO allies are either reluctant to invest more in defense or not able to raise their defense budgets. In fact this is not only a budgetary issue. It requires a process to get those capabilities back even the financial resources are available. NATO as an alliance is no longer capable of providing deterrence, as it was able during the cold war years. Russia is on the move with hard power politics and the West is just trying to develop a united response that seems to be weak in a sense to stop and deter Russia.

¹⁴ Fred Dews, NATO Secretary-General: Russia's Annexation of Crimea Is Illegal and Illegitimate, **Brookings**, March 19, 2014. Available on <http://www.brookings.edu/blogs/brookings-now/posts/2014/03/nato-secretary-general-russia-annexation-crimea-illegal-illegitimate> (accessed on 15 October 2015)

¹⁵ NATO Review, Hybrid war – does it even exist? Available at <http://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/index.htm> (accessed on 13 October 2015)

Requirements of High Intensity Warfare:

There are main differences between high intensity and low intensity warfare. High intensity warfare is characterized by large armed forces with heavy weaponry, equipment, command and control systems and logistics that can be deployed and sustain the troops for a long time period. Besides organization and military equipment also war concepts and doctrines need to be developed for these type of war fighting environment. Major wars are relied heavily on the hard power tools and trained manpower that is able to use and operate this equipment. Crisis interventions are usually require more softer power capabilities and civilian touch and capacities are of great importance. Civil-military issues are need to be well coordinated and military structures and mindset should be designed according to these needs. Equipment needs of the military forces are far different in the two types of warfare. Light and mobile equipment are more useful in the crisis operations, whereas high intensity warfare mainly relies on the massive firepower and heavy weaponry.

Threat assessment after the cold war period have led western armies to transform their equipment to be able to operate in this crisis environment. They also invested in mobile and light weaponry suitable for crisis areas' needs. They also changed their trainings and exercises mainly focusing on the crisis intervention scenarios. NATO schools are intensified their training and education curriculum on the crisis situations. This led the NATO armies to develop new concepts and doctrines for the new battle spaces requirements. Development and implementation of the Comprehensive Approach concept to crisis intervention operations was initiated to meet these requirements. Financial constraints and changes on the threat assessment have been reinforcing factors to continue in this direction. This approach was well received by many NATO allies not only it suited to the new environment but also it was a cost saving tool for them. Supporting the defense capabilities with the existing civilian ones seems to be a smart way of planning the defense issues. Public opinion demands of these countries were also in the similar vein due to financial difficulties. In the end expectations were overlapping for the states and the societies.

On the other hand all developments in this direction made many of the NATO armies far away from the capabilities that are required by a conventional total war. It was a paradigm shift equipping and training the armed forces from conventional war situation to crisis intervention situations. It took a long time and effort to transform them to these new capabilities. As conditions are changing to potential high intensity warfare, it will take in similar vein time period and effort to transform back to this new required capabilities. Very recent Rus-

sian activities in Syria while this article is being written reinforce this new security situation discussed in the previous parts of the article. The new security environment with potential threats will require new mindsets. Conventional and non-conventional warfare environment together with extensive use of information operations and cyber dimension and use of paramilitary/irregular forces alongside with regular forces will pose a wide range of challenges to understanding of future warfare. All these may lead to a new transformation processes to cope with these new challenges. A move away from classic military thinking on focusing on kinetic warfare during the post cold war period took a painful process, which may mean that the reverse path can also be a difficult, and time consuming one. If NATO wants to be pro-active, this transformation needs to be a rapid one since Russia is already taking initiative and NATO is in reaction mode.

New type of warfare -although it relies heavily on hard power as well as soft power- may require Comprehensive Approach concept while conducting military operations. In order to understand real requirement of this newly emerging security environment, it needs to be defined and understood well and concepts developed accordingly.

Conclusion:

Comprehensive Approach to security problems has been a necessity for the NATO alliance to meet the challenges of the post cold war period. A number of crisis interventions in two decades forced NATO to transform its capabilities to successfully conduct these operations. Although the level of success of these operations and execution of the Comprehensive Approach concept may be questionable, it was deemed a necessity and an answer to the new environment in the post cold war era. Benefitting from the civilian expertise of many actors in the crisis areas and cost saving practices while improving the quality of the operational activities has been positive development.

However security needs are in a constant change and they need vigilance and swift response to have success in this field. After a long time of low profile and cooperative manner with the NATO alliance, Russia started to act in a revisionist way with Georgia (2008) and Ukraine crises (2014). Days of partnership with NATO on security matters within the framework of the Partnership for Peace Initiative are no longer in sight. NATO and Russia are reinforcing their trenches first time after lukewarm days of post cold war period. With these moves Russia clearly stated that Russia would not hesitate from pursuing its national interests at the expense of armed conflict. This edge is the farthest move in a long time on the security matters in this region.

NATO and its allies on the other hand are still in a transformation phase to cope with the challenges of the post cold war period and busy with crisis interventions. NATO-led coalition just diminished its operations in Afghanistan to a lowest level. NATO's armed forces were designed to be able to handle the challenges of these crises. With budget cuts and transformational activities some allies are generally far from conducting large-scale total war, since their structures were designed to counter post cold war period.

Security situation has been changing and needs of future wars requires hard and soft capabilities together. This necessitates transformation efforts to be leveraged to a new phase where armed forces need to be equipped and trained to meet the challenges emanating from new threats. The new war environment is an amalgamation of conventional and non-conventional threats with cyber domain and existence of irregular forces with regular forces. This new type of warfare can be described as Hybrid Warfare. Hard power capabilities have always been proven security tools despite all changes in security matters.

The fog of war despite enormous developments in the technology still exists and will continue to exist. New tactics and techniques are changing procedures in the battlefield, but the main philosophy and principles of war do not change. This relationship between main principles and changing nature of practices and procedures needs to be well understood. In the changing security environment NATO should focus more on hard-power capabilities and change its effort to a new mindset even though it is a time consuming and costly path. Cost saving in security can always be possible but it requires a thorough analysis and realist approach. The needs for the last two decades' security environment should not take NATO hostage and a successful concept such as the Comprehensive Approach, which fits on crisis response operations, should not serve as pacifier for NATO armies.

References:

- Buzan, Barry, Waeber, Ole, de Wilde, Jaap, **Security; New Framework for Analysis**, Lynne Rienner Publishers, Inc., 1998.
- Dews, Fred; NATO Secretary-General: Russia's Annexation of Crimea Is Illegal and Illegitimate, **Brookings**, March 19, 2014. Available on <http://www.brookings.edu/blogs/brookings-now/posts/2014/03/nato-secretary-general-russia-annexation-crimea-illegal-illegitimate> (accessed on 15 October 2015)
- Kasselmann, Hans-Jürgen; Civil-Military Cooperation, A Way to Resolve Complex Crisis Situations, "**Prism: a Journal of the Center for Complex Operations**". December 2012, Vol.4, No.1
- Hull, Cecilia; Focus and Convergence through a Comprehensive Approach: but which among the many?

- , http://www.dodccrp.org/events/16th_iccrts_2011/papers/088.pdf (accessed on 15 October 2015)
- Nye, Joseph, **Soft Power: The Means to Success in the World Politics**, Public Affairs, New York, 2004.
- Ratiu, Aurelian.; Boier, Oana-Bianca; Tendencies concerning North Atlantic Treaty Organization's Comprehensive Approach in the Process of Transition to full Afghan Security Responsibility, "**Revista Academiei Fortelor Terestre**", **Military Art and Science** Nr. 3(75)/2014.
- NATO Review, Hybrid war – does it even exist? Available at <http://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/index.htm> (accessed on 13 October 2015)
- NATO Website at http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49217.htm?selectedLocale=en (accessed on 20 October 2015)
- NATO Website available at http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150622_PR_CP_2015_093-v2.pdf (accessed on 05 October 2015)
- NATO Website available at <http://www.nato.int/docu/speech/2006/s060608m.htm> (accessed on 03 October 2015)
- NATO Summit declaration.
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm(accessed on 17 October 2015)
- NATO Strategic Concept
http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf (Accessed on 17 October 2015)
- SIPRI, Stockholm International Peace Research Institute, Military Expenditure Database available on http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database (accessed on 14 October 2015)
- Stavridis, James. Farkas, Evelyn N.; The 21st Century Force Multiplier: Public-Private Collaboration, "**The Washington Quarterly**," Spring 2012, 35:2
- The International Center for Not-for-Profit Law ICNL, NGO Law Monitor: Afghanistan, available on <http://www.icnl.org/research/monitor/afghanistan.html> (accessed on 17 October 2015)

SEMİNER SALONU-1

(1. GÜN-SAAT: 15: 30-17: 00)

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Rüstem YANAR

Az Gelişmiş Ülkelerin İstikrar ve Gelişimi Bağlamında Commonwealth'in Etkinliği: Eleştirel Bir Bakış

Arş. Gör. İbrahim Çağrı ERKUL (Uludağ Üniv.)

Uluslararası İlişkilerde Devletlerin Değişen Güven(Siz)lik Algısı: Yeni Bir Mücadele Alanı Olarak Siber Savaşlar ve Siber Caydırıcılık

Arş. Gör. Vahit GÜNTAY (Karadeniz Teknik Üniv.)

Uluslararası İlişkilerde Gücün Dönüşümü ve Siber Uzay

Arş. Gör. Uğur ERMİŞ (Uludağ Üniv.)

NATO'nun Siber Güvenlik Stratejisinin Analizi

Burak DARICILI (Uludağ Üniv. Doktora Öğrencisi)

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN İSTİKRAR VE GELİŞİMİ BAĞLAMINDA COMMONWEALTH'İN ETKİNLİĞİ: ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Arş. Gör. İbrahim Çağrı ERKUL
(Uludağ Üniv.)

Özet

Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, 1949 Londra Deklarasyonu ile kurulan Modern Commonwealth'in üye sayısı, sömür-gelerin bağımsızlıklarını kazanmalarına paralel olarak artmıştır. Bugün, 53 üyesi olan Commonwealth üyelerinin büyük bir çoğunluğu azgelişmiş ülkeler grubu içerisinde yer almaktadır. Bu ülkeler başta ekonomi, insan hakları, demokrasiye ilişkin sorunlar olmak üzere ırkçılık, açlık, salgın hastalık, HIV/AIDS, sınır anlaşmazlıkları, terörizm ve çevre sorunlarıyla da mücadele etmektedirler. Üyelerin katılımıyla düzenli olarak yapılan Commonwealth Hükümet Başkanları Toplantıları, adı geçen sorunların görüşüldüğü bir zirve olsa da, çözüm noktasında işlevsel olmaktan uzak bir görüntü vermektedir. Bu çözümsüzlüğün temel sebepleri arasında; Commonwealth'in kaynaklarının sınırlı olması, Örgüt'ün heterojen yapısı, üye ülkelerde yaşanan devlet halk ikilemi, üye ülkelerin ulusal çıkar takibi ve uluslararası sistemin yapısal özellikleri sayılabilir.

Bu çalışma kapsamında, öncelikle Commonwealth'in “ortaklık” vurgusu, yukarıda değinilen sorunlar dikkate alınarak eleştirel bir analize tabi tutulacak, ardından az gelişmiş Commonwealth üyelerinin bu sorunlarına çözüm bulunmasının, uluslararası barış ve istikrara yapabileceği katkı ele alınacaktır. Bu bağlamda, Commonwealth'in görelî olarak başarılı olduğu konulara yer verilerek, özellikle Genel Sekreterlik ve Commonwelath Teknik İşbirliği Fonu'nun nasıl daha etkin hale getirilebileceği irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Commonwealth, Azgelişmişlik, Gelişme, Birleşik Krallık, Uluslararası Yardım

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DEVLETLERİN DEĞİŞEN GÜVEN(SİZ)LİK ALGISI: YENİ BİR MÜCADELE ALANI OLARAK SİBER SAVAŞLAR VE SİBER CAYDIRICILIK

*Arş. Gör. Vahit GÜNTAY**

(KTÜ)

Özet

Uluslararası ilişkilerin doğasındaki çatışma olgusu ve güç mücadelesi yeni bir çatışma alanını ve savaş türünü de beraberinde getirmiştir. Siber güvenlik alanında tüm uluslararası aktörlerin elinde artık bir caydırma mekanizması haline gelen siber saldırılar ve uluslararası gündemi meşgul eden siber terörizm ve savaşlar uzun vadede tüm devletlerin gündeminde geniş yer tutacaktır. Siber anlamda, politik düzeydeki kararlar ve bunların devletlerin elinde enformasyon olarak avantaj sağlaması ya da müdahaleler devletlerin birbirleri üzerindeki caydırıcılığını da artırarak diplomatik ilişkileri de çeşitlendirecektir. Bu türden iletişimin ve devletler arasındaki görüşmelerin, ittifakların gizli olarak, yasal ve yasal olmayan kişi ve kurumlarla bir çok devlet tarafından yürütüldüğü düşünülürse; güç kavramı çıkar ilişkilerini bu boyutta da şekillendirmektedir. Bu çalışma kapsamında siber güvenliğin önemli aktörlerinden olan devletlerin kararlarını etkileyen faktörlerin tespiti yapılacak ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin ne tür politikalar izleyebileceklerine dair çözüm önerileri ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Güvenlik, Siber Güvenlik, Siber Caydırıcılık, Siber Savaşlar

CHANGING SECURITY PERCEPTION OF STATES IN INTERNATIONAL RELATIONS: CYBER WARS AND CYBER DETERRENCE AS A NEW CONFLICT AREA

Abstract

Conflict fact and power struggle in the nature of international relations have revealed a new conflict area and a kind of war. Cyber attacks which have become a deterrence mechanism in possession of states at cyber security area and cyber terrorism that occupying the agenda will have a wide coverage of

* Araştırma Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, vahitguntay@gmail.com

states' agenda in a long term. In the manner of cyber, decisions at political level and these advantages in possession of states as an information or responses will form the diplomatic relations with increasing deterrence between the states. When it is thought that these kind of communication and negotiations, alliances between states are carried out secretly with legal or illegal person and institutions, power concept is also forming a relationship based on self-interest in this dimension. In this study, the factors which are effecting the decisions of states as an important actor in cyber security will be determined and also will be revealed some solutions about developing states' policies.

Keywords: International Relations, International Security, Cyber Security, Cyber Deterrence, Cyber Wars

Giriş

Devletlerin sahip oldukları konvansiyonel ya da nükleer güç bir caydırıcılık oluştururken, bu türden unsurların kullanımı yıkıcı etkilere sahip olabilmektedir. Özellikle büyük güçlerin sahip oldukları başta nükleer silahlar ve askeri kapasiteleri ile diğer kuvvet unsurları, kullanıldığı anda yakın çevrede büyük tahribatlar oluşturmaktadır. Güvenlik bağlamında nükleer caydırıcılık açısından tarafların taarruz kabiliyeti tam olarak bilinmese de ölçüsü ve niteliği az çok tahmin edilebilmekte ve sonuçları öngörülebilmektedir. Hatta büyük bir nükleer savaş sonrasında dünyanın büyük olasılıkla yok olacak duruma gelebileceğini tahmin etmek zor değildir. Savunma mekanizması ise bu doğrultuda yetersiz kalacaktır. Nükleer güç ile ilgili bir gövde gösterisi dahi düşmanı geri adım atmaya zorlayabilmektedir.

Devletlerin çıkar amaçları bu doğrultuda yeni savaş ve saldırı yöntemlerini beraberinde getirmiştir. “Siber Terörizm”¹, “Siber Saldırıları”, “Siber Caydırıcılık”, “Siber Güvenlik” olarak ele alınan kavramlar farklı gelişmeleri ve uluslararası arenada farklı bir çatışma alanını ortaya çıkarmıştır. Hem mikro hem de makro düzeyde yapılan bu türden saldırılar maliyet açısından devletleri zorlamazken, saldırıları kimin yaptığına ulaşılammaktadır. Bu da devletlerin elini güçlendirmekte ve önünü açmaktadır. Nükleer caydırıcılığın aksine siber caydırıcılıkta taarruz kabiliyeti, yeri ve zamanı bilinmezken; telafi edilemez ekonomik kayıplar verdirilebilmekte ve can kaybı da yaşanmamaktadır. Diğer taraftan

¹ Terörizmin nitelikleri göz önüne alındığında yapılan siber faaliyetlerin bir terörizm mi olduğu ya da siber terörizm olarak ifade edilmesi hususu tartışma konusudur. Mehmet Özcan siber terörü şu şekilde ifade etmektedir: “Siber terörizm belirli bir politik ve sosyal amaca ulaşabilmek için bilgisayar sistemlerinin bireylere ve mallara karşı bir hükümeti veya toplumu yıldırma, baskın altında tutma amacıyla kullanılmasıdır.”

hem saldırı hem de savunma ayağında daha etkili manevralar yapılabilmekte ve zarar en aza inebilmektedir. Fakat bu türden saldırıların veya terörizmin caydırıcılığı ancak ve ancak somut olarak uygulandığında gerçekleşebilmektedir.

Siber güvenlik sahip olduğu dolaylı etkiyle önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Örneğin, siber bir müdahalede nükleer bir santral kontrol edilebilir, yönetilebilir ve hatta bir siber saldırı sonucu yok edilebilir. Bu konuda ABD’li güvenlik uzmanı olan ve önemli görevlerde bulunmuş Richard Clarke²’m² da belirttiği önemli hususlardan birisi; dünyanın herhangi bir yerinde binlerce hedefin vurulabilme olasılığı son derece yüksek gerilimli krizlerin meydana gelmesine neden olabilirken, nükleer savaşı engelleyen güç olan caydırıcılık siber saldırılarda farklı işlemektedir. Siber savaş olgusunun yanında Soğuk Savaş döneminin açık ve şeffaf kaldığı belirtilmektedir.

Uluslararası ilişkiler literatürü bağlamında, güvenlik çalışmaları içinde siber güvenlik çalışmaları ve teorik yaklaşımlar önem kazanmaya başlamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de etki alanının genişlemesi ve diplomatik anlamda farklı sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Siber saldırıların yapılış ve gelişme biçimine göre, terörizm kavramının içinde olup olmadığı ise hala tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Uzun vadede, devletler arasındaki ilişkileri belirleyici bir etkiye sahip olabilecek siber güvenliğin pratikte de önemli sonuçlara yol açması beklenmektedir. Bu doğrultuda çalışmaların yönü ve devletlerin bu konuya ilişkin beklentileri de bu doğrultuda şekillenmektedir.

Güvenlik Kavramının Güncel Boyutu ve Siber Güvenlik

Güvenlik kavramı devlet olarak örgütlenen bir toplumun düzen ve güvenirlilik içinde olması durumunu ifade etmektedir. Uluslararası güvenlik ise, bu durumun birden fazla uluslararası aktör arasındaki uyumundan ve çatışmasından doğmaktadır. Bu çatışmanın boyutu, tek taraflı bir saldırıdan oluşabileceği gibi çok taraflı bir uyumsuzluk sonrası karşılıklı müdahalelerin ortaya çıkmasıyla derinleşebilir. Tarihsel süreç uluslararası aktörlerin kendi kimliklerini kazanmasıyla müdahaleleri genelde askeri unsurlarıyla karşımıza çıkarmıştır. Fakat günümüz imkanları ve stratejileri askeri unsurların yıkıcı özelliklerini inanılmaz boyutlara taşımıştır. Bu durumu göze almak istemeyen aktörler, birbirlerini caydırmada ve etkilemede farklı saldırı ve savaş tekniklerini geliştirmeye de başlamıştır. Bu değişim aslında önemli bir teorisyen olan Kenneth Waltz’un 1954’te vurguladığı verileri destekler niteliktedir. “Man, State and the War” adlı

² “Cyber War, The Next Threat to National Security and What To do About It” adlı kitabın da yazarı olan Clarke, “Siber Savaş” olarak adlandırdığı çekişme alanıyla ilgili ABD’de bağımsız bir merkez in de yürütülmesinde önemli görevler almıştır.

eserinde savaşın nedenleri ve gelişimi ile ilgili görüş ayrılıklarını ortaya koymaya çalışan Waltz, filozoflar arasındaki görüş ayrılıklarının aslında belirleyici olmadığını, sadece zamanın ve uygulamanın değiştiğine dikkat çekmektedir. Aslında kendi zamanından örneklerle yola çıkan Waltz, farklı teorilerin farklı yaklaşımları beraberinde getirdiğini, eğer ortada bir çatışma varsa bunun niteliğinin değişebileceğini vurgulamaktadır.

Güvenlik kavramı, tarihsel süreç içerisinde çeşitli anlamlar kazanmış ve günümüze ulaşmıştır. Bir bakıma kavramın anlamı ve aktörlerin bu kavramla ilgili algıları sürekli bir devingenlik içinde dönüşmektedir. 20. yüzyılda yaşanan büyük savaşlar ve toplumsal değişimler, uluslararası ilişkilerde yeni görüşlerin ortaya çıkmasıyla birlikte güvenlik kavramını da değişime uğratmıştır. 20. yüzyılın sonlarına doğru ise Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle güvenliğin farklı sektörleri ortaya çıkmış ve ortaya çıkan bu ‘sektörleşme’ kavramı güvenlik algılarında da derinleşmeye yol açmıştır. Bu dönemde güvenlik konusu ve kavramı farklı konular için yeniden değerlendirilmiş ve eski yaklaşımlara eleştiriler getirilerek yeni yaklaşımlar ortaya konulmuştur.³

Geleneksel olarak, birçok yazar güvenliğin tartışmalı bir kavram olduğu konusunda hemfikirdir. Bu yazarlardan birçoğu güvenliğin temel değerlere (hem bireyler hem de gruplar için) yönelik tehditlerden özgür olunması anlamına geldiği konusunda uzlaşsalar da analizlerin temel odağının “bireysel”, “ulusal” ya da “uluslararası” güvenlik mi olması gerektiği konusunda farklılaşmaktadırlar. Büyük ölçüde askeri açıdan tanımlanan ulusal güvenlik tarihsel olarak literatüre hakim olmuştur. Temel ilgi alanı ise devletlerin kendilerine yönelik tehditlerle mücadele etmek için geliştirmeleri gereken askeri imkan ve kabiliyetler üzerine eğilimleridir. Fakat son zamanlarda, bu güvenlik anlayışı eleştirilmiş ve birçok uluslararası ilişkiler uzmanı, ulusal güvenlik anlayışını diğer meseleleri de içerecek şekilde genişleterek, genişletilmiş bir güvenlik kavramı önerisinde bulunmuşlardır.⁴

Bu yaklaşımlara paralel olarak, sosyal bilimlerde çoğu kavramın birden çok tanıma sahip olduğunu söyleyebiliriz. Güvenlik kavramı da bunların içinde yer alan çok yönlü kavramların başında gelmektedir. Günümüzde hala farklı tanımları üzerinde durulan “güvenlik” kavramı önemli tartışma alanlarından birini de oluşturmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında yaşanan gelişme-

³ Bezen Balamir Coşkun, “Günümüzde Değişen Güvenlik Algıları ve Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs”, **Tamçelik Soyalp (Ed.), 2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu**, EkoAvrasya Yayınları, 2013, s.203-206.

⁴ John Baylis, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), s.69-85.

lerle birlikte güvenlik algısında ve deneyimlerinde de farklı unsurlar ön plana çıkmıştır. Bu unsurların ortaya çıkışında nükleer caydırıcılığın yoğunlaştığı Soğuk Savaş döneminin aksine 11 Eylül sonrası farklı bir tehdit anlayışının varlığı önemli bir yere sahiptir. “Terörizm”, “Haydut Devletler”, “Etnik Çatışmalar”, “Siber Tehditler” bunların belli başlı alt çalışma alanlarını oluşturmaktadır.

Bu türden bir değişimin ortaya çıkışında hedeflerin ve tehdit algulamalarının evrimi de önemli bir yere sahiptir. Yeni güvenlik arayışlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet ve birey bazındaki gelişmeler, dünya görüşünün değişimi ve hedeflerin farklılaşması, tekrar yakalanan bu hedeflerin yitirilmesinin verdiği korku da farklı yaklaşımları beraberinde getirmektedir. Sahip olunmayan bir güce kavuşmak, güvenlik olarak daha özgür adımları beraberinde getirir. Bu doğrultuda, sahip olunan bir gücün kaybı tüm aktörler adına daha saldırgan bir tutum ortaya çıkarabilir.⁵

Özellikle uluslararası ilişkiler bağlamında, günümüzde güvenlik çalışmalarına ve alanına yönelik yaklaşımlar da teorik olarak farklılaşmıştır. Bu yaklaşımların değişiminde, Soğuk Savaş’ın sonuçlanmasından bu yana geçen süreçte güvenlik tanımı ve algılamalarındaki farklılık, dönemin yapısını belirlemede büyük rol oynamaktadır. Küreselleşme ve diğer taraftan bölgesel ölçekli etnik ve dini çatışmalarla yoğrulan uluslararası sistem, ekonomik istikrarsızlık ve ‘risk kültürü’ ile şekillenen bir dönemi beraberinde getirmiştir.⁶

Değişen ve gelişen dünyanın⁷ ortaya çıkarmış olduğu yenilikler, teknolojik olarak uluslararası aktörlerin saldırı ve savaş stratejilerini de etkilemiştir. Bu durum an itibarıyla o kadar gelişmiştir ki, teknolojik altyapıya bağlı olan siber saldırıların da zamana ve mekana göre bir kapasitesi olmuştur. Tartışılan ve tam olarak adının koyulmadığı boyut ise, yaşanılanların tek taraflı bir saldırı olduğu mu yoksa savaş olduğu mudur.

Soğuk Savaş’ın getirdiği imkanlar, bu doğrultuda belirleyici bir unsur olmuştur. Gelişen dünyadaki imkanların doğası tamamen değişmiştir. Değişen ekonomik koşullara göre devletlerin verdiği cevap ve manevralar ise, temelden

⁵ Şeref Çetinkaya, “Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları”, 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, Sayı: 2, Aralık-Ocak-Şubat 2012-2013, s.241-245.

⁶ Zerrin Ayşe Bakan, “Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye’nin Güvenlik Algulamaları”, 21. Yüzyıl Dergisi, Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 36-43.

⁷ Vurgulanan bu kavramın algısı dünyanın farklı yerlerinde farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Dünyanın değişimi gelişmiş ülkelerde hayatı kolaylaştıran bir algı olarak yer edinirken, gelişmekte olan ülkelere yeni ufuklar ve umutlar olarak algılanmakta, az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelere ise değişimin ve teknolojinin dünyayı ipotek altına aldığı ve bu değişimin belirli bir zümreye hitap ettiği yönündedir.

birçok unsuru etkilemiştir. Kural koyucuların düşündükleri durum, devletin çıkarlarını sadece uluslararası arenada maksimize etmek olmamış, ayrıca iç hukukta da güvenlik kaygılarını ön plana çıkarmıştır. Bu türden bir yaklaşım, siber güvenlik anlamında devletleri farklı bir savaş türüne yönlendirmiş, farklı tatbikat türlerini ve ittifak biçimlerini, arka plandaki politik faaliyetleri beraberinde getirmiştir.⁸

Bu doğrultuda yapılan çalışmalar siber güvenlik çalışmalarının 8 önemli un- surunun olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar:

1. *Ulusal politika ve stratejinin geliştirilmesi*
2. *Yasal çerçevenin oluşturulması*
3. *Teknik tedbirlerin geliştirilmesi*
4. *Kurumsal yapılanmanın belirlenmesi*
5. *Ulusal işbirliği ve koordinasyonun sağlanması*
6. *Kapasitenin geliştirilmesi*
7. *Farkındalığın artırılması*
8. *Uluslararası işbirliği ve uyumun sağlanmasıdır.*⁹

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle siber uzay yoğun şekilde paylaşılan ve geniş kullanıcı kitlesine sahip bir alana dönüşmüştür. Devletler güvenlik haberleşmelerinden kamusal hizmetlerine kadar birçok bilgiyi buradan sunmaya başladılar. Öte yandan işlemcilerin günden güne daha da hızlanması kamusal hizmetlerde otomasyon imkanı sağladığı için, bilgisayar daha çok kullanılmaya başlandı. Özellikle su, gaz, elektrik dağıtımı gibi hizmetlerin yanında havayolları, karayolları ve denizyollarının kontrolü de bilgisayar sistemlerince yapılmaya başlandı. Günümüzde çokça tartışılan bu alt yapıya saldırının önemli siber tehditler arasında olduğunu belirtmekte fayda vardır.¹⁰

Siber Terörizm ve Caydırıcılık Üzerine;

Devletler her koşulda uluslararası arenada çıkarlarını, en üst düzeye getirmek istemektedir. Eğer ki bu çıkarlar yakın coğrafyada boy gösterirse, çoğu zaman çatışmalar ve gerginlikler kaçınılmaz hale gelmektedir.

⁸ Christopher Kinsey, **Corporate Soldiers and International Security**, Routledge, London and New York, 2006, pp. 114-116.

⁹ Mustafa Ünver, Cafer Canbay, “**Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Siber Güvenlik**”, **Elektrik Mühendisliği**, Sayı 438, Mart 2010, s. 99.

¹⁰ Salih Bıçakçı, “**NATO'nun Değişen Güvenlik Algısı, 21. Yüzyılda Siber Güvenlik**”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), s. 101-130.

Siber güvenlik dünyası açısından, tehditlerin büyük kısmı birden fazla değişkenle meydana gelmektedir. Tehdidin çok boyutluluğu, savunma içinde benzer bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Hamlelerin gizliliği yanında, gelişmiş ağ güvenlik çözümleri ile ortaklıkların kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.¹¹

Güvenlik sağlanması adına kurulan ittifaklar, büyük ölçüde hem ittifak üyelerinin ortak çıkar kesişmesini hem de karşı tarafın riskini benzer biçimde algılanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, birbirleri ile etkileşim halinde olan askeri, ekonomik ve jeostratejik faktörlerin tümü, hem biz hem de öteki kavramına göre düzenlenmektedir.¹² Siber anlamda oluşturulacak ittifakta, kimin çıkarlarının ön planda olacağı konusunda sorunlar baş gösterecektir.

Bölgesellekle güvenlik arasındaki bağlantıya bakacak olursak, bu bağlantının özü yerel çatışmaların bölgesel sonuçları ile ilgilidir. Bunlar güvenlik yapısının tabiatına ve çeşitli güvenlik problemlerinin belirli bölgelerde yatay ve dikey ilişkili olmasına bağlıdır. Bunun oranları ise değişken olabilir. Örneğin, bir bölgedeki güvenlik işbirliği istikrarın gelişmesine yol açabilmektedir.¹³ Fakat siber anlamda, devletlerin birbirlerine karşı uyguladığı baskı hep bir kuşku-yu beraberinde getirebilecektir.

Örnek bir olay olarak, Gürcistan'a 2008 yılında gerçekleştirilen saldırılarda, siber savaşın dünya gündeminde kinetik bir savaş¹⁴ ile birlikte anılmasının sebebi kara saldırısı ile eşzamanlı olarak ortaya çıkmasıdır. Siber saldırıların hedefi göz önüne alındığında, yine Estonya saldırıları gibi benzer hedeflerin seçildiği görülmektedir ve amaçlanan süreç yıpratmaya dayalı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵ Bu atakların devletlerarasındaki samimiyeti zedelediği ve hep bir şüpheyle birbirlerine yaklaşmasına sebep olduğu gözlenmektedir. Rusya'nın Estonya'ya ve Gürcistan'a yaptığı siber saldırılar, diğer devletleri arka planda tedirgin etmiştir ve bölgesel işbirliği adımlarını zedelemiştir.

¹¹ Salih Bıçakçı, **21. Yüzyılda Siber Güvenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.39-45.

¹² Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, Derin Yayınları, 2003, s.222-225

¹³ Björn Hettne, "Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi", **Aydın Mustafa (Ed.), Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.355-357.

¹⁴ Dünyamızın ve toplumların siber uzaya bağımlılığı artmaktadır ve bu alan vasıtasıyla, bu alandan veya bu alana yapılacak saldırılar kinetik savaşlardan daha etkili olabilecektir. Ayrıca siber uzayı kullanmak devlet dışı aktörler açısından da kinetik savaşlara oranla çok daha ucuz bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁵ Barış Erdoğan, "Siber Savaş", **Milli Güvenlik ve Askeri Bilimler**, Cilt 1, Sayı 2, İlkbahar 2014, s.177-179.

2007 yılında Estonya saldırısı ile başlayan süreçte, uluslararası güvenlik algılarında paradigma boyutunda kayma yaşanacağı tahmin edilememiştir. Aslında tamamen bilgi üstünlüğünün bir sonucu olarak gelişen ve önceleri destek aracı iken zaman içinde ana muharip unsuru haline dönüşen siber güç, klasik güvenlik algısı ve stratejilerinde geriye dönülmez dönüşümlere bölgesel olarak da sebep olmuştur. Savaş öncesinde ve esnasında yaşanan siber saldırılar ile Rusya, Gürcistan hareketinde olduğu gibi psikolojik bir üstünlük sağlamıştır.¹⁶

Ülkeler siber güvenliğin temelleri bağlamında siber alanda istihbarat operasyonları yapabilme, bu tür operasyonlara da karşı koyabilme becerisini geliştirme yollarını aramaya başlamıştır. Siber güvenlikte kriz yönetimi ve kritik altyapıların¹⁷ korunması hususunda bölge ülkeleri ciddi atılımlar içine girmiştir. Siber diplomasi masalarının oluşturulması ve bu bağlamda çalışmalarının hızlandırılması, bölge ülkeleri açısından hız kazanmıştır. Türkiye ölçeğinde de birimler kurulmuş ve siber tatbikatlar gerçekleştirilmiştir. Sadece ülkeler ölçeğinde değil, makro düzeyde NATO ve Avrupa Birliği gibi kuruluşların da siber güvenlik stratejileri ürettiği gözlenmektedir.

Güvenlik kavramı, özerklik ve bağımsızlığın koruyucusu ve güvencesi olarak ortaya çıkmaktadır. Güvenlik olmadan, gruplaşmak suretiyle hürriyete ve güven ortamına ulaşmak çok zor bir süreçtir.¹⁸ Çatışmacı ortamın getirdiği süreçte kazanan yanında kaybedenin olması, tekrar kazanma veya kaybettiğini geri alma gibi mücadelelerin sonunu getirmeyecektir.

Bu çatışmacı ortamla ilgili yaklaşıma benzer olarak yakın bir dönemde ABD Başkanı Barack Obama ve İngiltere Başbakanı David Cameron özellikle siber güvenliğin de yer aldığı bazı konularda işbirliğini artırma yönünde niyet belirterek adımlar atmışlardır. Bu doğrultuda ortak siber tatbikatlar yapılması hususunda ciddi girişimlerde bulunulmuştur. Avrupa Birliği bağlamında bu tür tatbikatların yapılması, uygulama alanı ve boyutu ciddi derecede ele alınıp, tartışılır bir hal almıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de özellikle ABD ve AB gibi aktörlerin uğradıkları geniş çaplı saldırılar ve verilen maddi kayıplar olmuştur.

¹⁶ Erdoğan, “**Siber Savaş**”, s.184-187.

¹⁷ *Kritik altyapı* kavramı özel bir öneme sahiptir. Bu altyapılardan işlenen bilginin gizliliği, bütünlüğü veya erişilebilirliği bozulduğunda; can kaybına, büyük ölçekli ekonomik zarara, ulusal güvenlik açıklarına veya kamu düzeninin bozulmasına varabilecek ciddi sıkıntılar doğabilmektedir.

¹⁸ Hürsoy, Siret, “**Kuramlar ve Kıbrıs Sorunu Üzerine Çıkarımlar**”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 13, Sayı 2, Nisan 2013, s. 260-262.

Siber ortamda devletler her zaman güçleri ile doğru orantılı olarak mücadele edemedikleri için, siber savaş benzer bir asimetrinin¹⁹ yaşanmasını sağlamaktadır. Bu asimetri Estonya, Gürcistan ve İran'daki siber saldırı örneklerinde olduğu gibi, bilgi üstünlüğüne sahip taraf lehine büyük avantaj sağlamaktadır. Önümüzdeki dönemde konvansiyonel olarak yenilmesi mümkün olmayan düşmanın, mağlup edilmesini mümkün kılabilen bu tür asimetrik olaylara da rastlanabilecektir.²⁰ Bu bağlamda saldırı ve savunma stratejileri ve gelişmeleri yanında kritik altyapıların sahip olduğu nitelik de önem taşımaktadır.

Siber güç siber savunma ve siber taarruzun birleşiminden oluşmakta ve siber caydırıcılık da siber güç ile doğru orantılı olarak ele alınmaktadır. Siber güvenlik konusunda daha ileri düzeydeki devletlere baktığımızda siber ve savunma ve taarruzun ayrı ayrı ele alındığını görmekteyiz. Savunma yapan personel ile taarruz yapacak personelin profillerinde de farklılıklar göze çarpmaktadır. Siber savunma yapan personel belli kurallar çerçevesinde çalışan bir özellik gösterirken, siber taarruz yapan personelin kuralların sınırı zorlayan kişilik özellikleri gösterdikleri kabul edilmektedir.²¹

Yakın bir gelecekte siber silahlarla gerçekleştirilebilecek saldırıların, sonuçları açısından klasik savaşları aratmayacağı ve elektrik santrallerinin devre dışı bırakılması, nükleer santrallerin kontrollerinin ele geçirilerek potansiyel birer atom bombasına dönüştürülmesi, basıncın artırılarak doğal gaz borularının havaya uçurulması, baraj kapakları açtırılarak şehirlerin sular altında bırakılması, iletişim ağlarının devre dışı bırakılmasıyla haberleşmenin sekteye uğratılması ve hava, kara ve deniz trafiğinin aksatılması gibi sonuçlar doğuracağı beklenmektedir.²² Siber tehditlerin kritik altyapılar olarak yoğunlaştığı bu türden enformasyon savaşlarında güç boşluğunun olması ve eksiklikler devletler için başarısızlıkları da her açıdan beraberinde getirebilecektir.²³

¹⁹ Asimetri Brockhaus sözlüğünde “eşitsizlik, simetri eksikliği” olarak tanımlanmaktadır. Asimetri, eşitsizlik ve nispetlilik bağlamında uluslararası ilişkilerde hemen hemen sisteme dair bir olgudur. Aktörler arasındaki yaygın ayrım da; süper güç, bölgesel güç, küçük-orta ölçekli devletler olarak eşitsizlik üzerinedir. Bkz. Oğuzhan Ergün, “Güvenlik Kavramında Gelişmeler ve Asimetrik-Hibrit Savaşlar”, 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, Sayı: 8, Haziran-Temmuz-Ağustos 2014.

²⁰ Erdoğan, “Siber Savaş”, s.172-173.

²¹ Y. İduğ, F. Çalışkan, T. Güler, “Siber Caydırıcılık ve Türkiye'nin İmkan ve Kabiliyeti”, 6. Uluslararası Bilgi Güvenliği ve Kriptoloji Konferansı, Eylül 2013, s.287-289.

²² Mehmet YAYLA, “Hukuki Bir Terim Olarak –Siber Savaş–”, TBB Dergisi 2013 (104), s.198

²³ Nazli Choucri, *Cyberpolitics in International Relations*, The MIT Press, Cambridge, 2012, pp.150-156.

Sonuç Olarak;

Uluslararası sistem yeni teknolojik gelişmelerle birlikte güvenlik anlamında evrimini sürdürecektir. Güvenlik olarak bu türden gelişmeler iki yönlü bir değişimi beraberinde getirecektir. Bunlardan ilki nükleer ve konvansiyonel silahların sahip oldukları kalitenin ve etkinin gelişimidir. Gelişen imkanlarla birlikte bu tür silahların etki alanı ve düzeyi, caydırıcılık rolü uzun bir dönemde yine en üst seviyede sınırları zorlayacak ve devletleri karşı karşıya getirecektir. İkinci değişim ise siber anlamda yaşanacak olan çekişmelerdir. Bilgiye erişim ve bu bilginin karşı bir güç olarak tekrar kullanılması, devletlerin yönetsel ve askeri anlamda sistemleri üzerinde olan etkisini ve önemini daha da artıracaktır. Öyle ki bu düzeyin etki olarak nükleer ve konvansiyonel caydırıcılık düzeyine ulaşması bile beklenebilir.

Uluslararası güvenliğin oluşturulmasında ve devam ettirilmesinde en önemli unsurlardan bir tanesi de başta devletler olmak üzere uluslararası aktörler arasındaki samimiyettir. Siber saldırıların kim tarafından yapıldığı konusundaki kirlilik bu türden gelişmeler sonrasında söylenti ve komplolarla birlikte samimiyet ortamını zedeleyici bir duruma dönüşmektedir. Devletler açık veya kapalı şekilde siber saldırıları desteklemekte veya bizzat uygulamaktadır. Siber saldırılar sonrası bu türden gelişmeler suçlamalarla birlikte güven ortamını zedelemektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de yakın coğrafyada karşılıklı ilişkilerin bozulmaması yönündeki istektir.

Siber güvenlik anlamında geline nokta, hiçbir devlet adına tatmin edici olmayacaktır. Adeta organik bir yapıya sahip olan siber dünya, yenilenmenin ve savunmanın yanında saldırı bilincinin de olmasını gerekli kılmaktadır. Bu bilinç gelişen kapasitelerle birlikte caydırıcılık boyutunda ve diplomatik ilişkilerde bir kart olarak kullanılacaktır. Bu yüzden devletlerin kendi özelinde, bu kavramla ilgili politikalarında daha somut bazı düzenlemeleri pratiğe de dökmeleri zorunluluk olarak gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- Barış ERDOĞAN, “Siber Savaş”, Milli Güvenlik ve Askeri Bilimler, Cilt 1, Sayı 2, İlkbahar 2014.
- Beril DEDEOĞLU, Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Derin Yayınları, İstanbul 2003.
- Bezen Balamir COŞKUN, “Günümüzde Değişen Güvenlik Algıları ve Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs”, Tamçelik Soyalp (Ed.), 2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu, EkoAvrasya Yayınları, 2013.

- Björn HETTNE, “Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi”, Aydın Mustafa (Ed.), Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- Christopher KINSEY, Corporate Soldiers and International Security, Routledge, London and New York 2006.
- Erhan BÜYÜKAKINCI, “Security Issues and Patterns of Cooperation in the Black Sea Region”, The Turkish Yearbook, Vol.XXXV, 2004.
- John BAYLIS, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008)
- Mehmet YAYLA, “Hukuki Bir Terim Olarak –Siber Savaş–”, TBB Dergisi 2013 (104).
- Mustafa ÜNVER, Cafer CANBAY, “Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Siber Güvenlik”, Elektrik Mühendisliği, Sayı 438, Mart 2010.
- Nazlı CHOUCRI, Cyberpolitics in International Relations, The MIT Press, Cambridge, 2012.
- Salih BIÇAKÇI, “Yeni Savaş ve Siber Güvenlik Arasında NATO’nun Yeniden Doğuşu”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 34, Yaz 2012.
- Salih BIÇAKÇI, “NATO’nun Değişen Güvenlik Algısı, 21. Yüzyılda Siber Güvenlik”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014)
- Salih BIÇAKÇI, 21. Yüzyılda Siber Güvenlik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- Siret HÜRSOY, “Kuramlar ve Kıbrıs Sorunu Üzerine Çıkarımlar”, Ege Akademik Bakış, Cilt 13, Sayı 2, Nisan 2013.
- Şeref ÇETİNKAYA, “Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açılıarı”, 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, Sayı:2, Aralık-Ocak-Şubat 2012-2013.
- Y. İduğ, F. Çalışkan, T. Güler, “Siber Caydırıcılık ve Türkiye’nin İmkan ve Kabiliyeti”, 6. Uluslararası Bilgi Güvenliği ve Kriptoloji Konferansı, Eylül 2013.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜCÜN DÖNÜŞÜMÜ ve SİBER UZAY

Arş. Gör. Uğur ERMİŞ

(Uludağ Üniv.)

Özet

1. Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar ulus-devletler sisteminin tek meşru aktörü olarak varlıklarını devam ettirmiştir. Günümüzde yaklaşık 200 devletten oluşan uluslararası sistem her ne kadar varlığını devam ettirse de ulus devletlerin varlıkları ve güçleri her geçen gün sorgulanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş devam ederken kurulan ulus-üstü bir birlik olan Avrupa Birliği (AB), Soğuk Savaş sonrası yaşanan küreselleşmeyle sayıları hızla artan çok uluslu şirketler, dünya çapında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları makro ölçekte devletlerin meşruiyetlerini sorgulatıp güçlerini azaltırken, siber uzayda aynı eylemi mikro ölçekte gerçekleştirmektedir. Ağlanmışlığın gelişmiş ülkelerde oldukça yüksek, gelişmekte olanlarda ise hızla yükseldiği günümüzde siber uzay ulus-devlet içinde ve/veya ulus-devletten bağımsız yeni aktörler oluşmasını sağlamaktadır. Siber uzay üzerinden bireyler ulusal kimliklerinden bağımsız olarak dünya çapında örgütlenebilmektedir. Ortaya çıkan bu örgütlenmeler ulus-devletlere farklı konularda tepkilerini dile getirebilmek için hacktivism yapabilmektedir. Edward Snowden, Julian Assange gibi bireyler fiziki yollarla elde ettikleri bilgileri siber uzay üzerinden kamuoyuna açıklayarak ulus-devletlere olan bağlılığın sorgulanmasına yol açabilmektedir.

Çok uluslu şirketlerin siber uzay üzerindeki güçleri de egemenlik ve meşru şiddet kullanım hakkını tartışmaya açmaktadır. Sony, Google gibi şirketler aktif siber savunma kapsamında kendilerine yapılan saldırılara karşılık verebilmektedir. Verilen karşılık neticesinde meydana çıkan zarar sadece saldırıyı yapanın etkisiz kalmasıyla sonuçlanmamakta aynı zamanda ulus-devletlerin egemenlik alanları içerisinde fakat ulus-devletlerin bağımsız diğer aktörlerin birbirleriyle ilişki kurduğu yeni bir yapı ortaya koymaktadır. Post-Westphalian dönemde ortaya çıkan bu koatık yapı Pre-Westphalian dönemin aktör ve egemenlik karmaşasıyla benzerlik göstermektedir. Siber uzay sayesinde ortaya çıkan sanal cemaatler güçlerini her geçen gün fiziki dünyada arttırmaktadır. Westphalian dönem boyunca her geçen gün merkezileşen ve yatay olarak el değiştiren güç, siber uzayında etkisiyle Post-Westphalian dönemde tekrar ve dikey olarak el değiştirmektedir. Bu yeni dağılım ulus-devlet üzerinde örgütlenen makro aktörlerin ve ulus-devlet altında oluşan mikro aktörlerinin de olduğu yeni bir sistem oluşturmuştur. Sistemin yeni aktörleri ile eski aktörleri arasındaki çatış-

ma, eski aktörler yeni aktörlerin varlığını de jure olarak tanıyacağı güne değin devam edecektir.

Anahtar Kelimeler / Key Words: Siber Uzay, Güç, Post Wesphalia, Uluslararası Sistem

NATO’NUN SİBER GÜVENLİK STRATEJİSİ’NİN ANALİZİ

Burak DARICILI¹

(Uludağ Univ. Doktora Öğrencisi)

Özet

Genel anlamda NATO’nun kuruluşundan günümüze kadar geçen dönemde, İttifakın stratejik yaklaşımının dört belirgin evreden geçtiği söylenebilir:

1- Soğuk Savaş Dönemi (1949-1991)

2- Soğuk Savaş’tan Hemen Sonraki Dönem (1991-2001)

3- 11 Eylül 2001 Sonrası Güvenlik Ortamı (2001-2010)

4- NATO’nun Lizbon Zirve Deklarasyonu ve kabul edilen yeni Stratejik Konsept.

19-20 Kasım Lizbon Zirve Toplantısı’ndan sonra yayımlanan Deklarasyon ise İttifak üyesi Devlet ve Hükümet Başkanları’nın Soğuk Savaş’tan bu yana, özellikle 11 Eylül sonrasında günümüze kadar karşılaşılan güvenlik sorunlarına bakış açılarını ortaya koymaktadır.

Deklarasyon’da yer alan ilgi çekici konuların başında ise siber tehditlerin hızla artması sebebi ile taarruzlara karşı siber güvenliğin sağlanması konularının NATO stratejileri içinde yer almasıdır. Siber savunma kapsamında bu tür saldırıların tespiti, değerlendirilmesi, önlenmesi, saldırı sonrası sistemlerin geri kazanımı konularının merkezi siber korunma yeteneği kapsamında ele alınması planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: NATO, 11 Eylül, Güvenlik Stratejisi, Lizbon Deklarasyonu, Siber Güvenlik

THE ANALYSIS ON THE STRATEGY OF CYBER SECURITY OF NATO

Abstract

In general, it can be said that there are four phases in the strategic approach of NATO from its establishment to today.

¹ Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD Doktora Öğrencisi, daricili@yahoo.com

- 1- The Period of the Cold War (1949-1991)
- 2- The Period just after the Cold War (1991-2001)
- 3- The Security Period after September 11 (2001-2010)
- 4- The New Strategic Concept adopted and the Declaration of Lisbon Summit of NATO

The declaration issued in Lisbon Summit on 19-20 November set a look of the state and government presidents that are member of the alliance about the security problems met since the Cold War, especially after September 11.

One of the most outstanding issues in the declaration was to form the framework of cyber security against the cyber attack deepened by the increase of cyber threats in the strategies of NATO. Detecting, evaluating and preventing such attacks within cyber defense were taken into consideration in a plan aiming to recover the systems after attacks.

Key Words: NATO, September 11, The Strategy of Security, Lisbon Declaration, Cyber Security

Giriş

Zaman içinde hızla gelişen bilgisayar ve iletişim teknoloji, artık bilginin sadece saklandığı değil, işlendiği, kullanıldığı ve geliştirildiği en önemli ortam haline gelmiştir. Kişisel kullanıcıların yanı sıra kurumsal kullanıcılar tarafından da etkin şekilde kullanılan bu dijital bilgi dünyasının internet ortamına taşınması, erişilebilirliği kolaylaştırmakla birlikte bilgiyi daha çekici ve hedeflenebilir bir hale getirmiştir. Hem kişiler hem kurumlar hem de devlet ve uluslararası örgütler tarafından çok etkin kullanılan siber dünya giderek daha tehlikeli bir yer haline gelmeye başlamıştır. Siber güvenlik, siber saldırı, siber savaş, siber güç, siber caydırıcılık sözcükleri hem bireylerin hem de devletlerin kelime dağarcığına yerleşmiş, gün geçtikçe daha vahim anlamlar içermeye ve çağrışımlar yapmaya başlamıştır.

Klasik güvenlik anlayışı çerçevesinde bireyler, toplumlar ve devletler, kendileri için hayati önem taşıyan güvenliği sağlayabilmek için hukuki düzenlemeler yapmış, ordular ve polis teşkilatları gibi kurumlar oluşturmuş, güvenlik ihlallerine karşı silahlanma gibi tedbirler almışlardır. Ancak, hayat dinamiktir ve sürekli bir değişim içindedir. Dinamik bir hayatta statik bir anlayışla güvenliğin sağlanması da mümkün değildir. Politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmeler güvenlik anlayışını da etkilemekte ve bu etkiye bağlı olarak alınacak tedbirlerin de değiştirilmesini gerektirmektedir.

1990 sonrası Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'nin hızla gelişmesi, 2000'li yıllarla birlikte BİT'lerin tüm dünya çapında yayılması, buna paralel olarak gerek kamu gerekse de özel kesimin uygulamalarını elektronik ortama aktarmaları, hayatı bir anlamda BİT'lere bağımlı hale getirmiştir. İnsanoğlu için çok büyük yararlar sağlayan bu gelişmelerin kötü niyetli bazı kişiler tarafından suistimal edilmesi, siber ortamın tehdit, saldırı, cana ve mala zarar verme gibi amaçlarla kullanılması ve siber saldırılar dolayısıyla kişilerin ve devletlerin gördüğü zararların büyük boyutlara ulaşması güvenlik anlayışında değişikliklere yol açmış ve siber güvenlik konusu bireylerin, kurumların, devletlerin ve uluslararası kuruluşların gündeminin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.

Belirtilen gelişmelerden de anlaşıldığı üzere siber güvenlik alanındaki gelişmelerin uluslararası güvenliğe etkilerinin detaylı olarak analizi günümüzde büyük önem kazanmıştır. Artık, siber savaşlar, devletlerin güvenlik stratejilerinde yer almaya başlamıştır. Devletler, siber kuvvetler tesis etmeye yönelmiştir. Yakın gelecekte devletlerarası mücadelenin siber alanda yoğunlaşacağı açıktır. Bilgi ve bilişim sistemlerinin güvenliği ulusal ve uluslararası güvenliğin bir parçası haline gelmektedir. Bu kapsamda, Kuzey Atlantik Paktı (NATO)'nın siber güvenlik stratejilerinin analizini, siber güvenlik alanındaki gelişmelerin uluslararası ilişkileri disiplinine olan etkisinin daha net anlaşılmasına fayda sağlayacağı açıktır. Bu çalışmada NATO'nun siber güvenlik stratejisi analiz edilerek, bu stratejiyi etkileyen faktörler üzerinde durulacaktır.

NATO'nun Güvenlik Stratejilerinin Gelişim Evreleri

İkinci Dünya Savaşı'nın son ermesi ile birlikte, Sovyet Rusya işgal altında bulundurduğu Doğu Avrupa'daki rejimleri hızla değiştirerek, Avrupa'da kominizm tehlikesinin oluşmasına neden olmuştur. Beş yılı aşan bir süre savaş ekonomisi uygulayan Batı Avrupa ve ABD'nin bir an önce toparlanmaya ve yıkım halindeki Avrupa devletlerini yeniden ayağa kaldırabilmek için çok büyük ekonomik kaynaklara ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle çok sayıda konvansiyonel kuvveti silâh altında tutmaya devam edebilmek demokrasi ile yönetilen devletlerde olanaksız hale gelmiştir.² Oysa Sovyet Rusya işgali altındaki Doğu Avrupa'da durum çok farklı bir hal almıştır. Kızıl Ordu işgal altında tuttuğu devletlerdeki kuvvetlerinin sefer mevcutlarını aynen korumakta olduğu gibi Sovyet siyasi yöneticileri de komünizmi Dünya çapında yayma gayretlerini

² <http://www.bilgesam.org/incele/1221/-baslangicindan-bugune-natostratejikkonsepti%E2%80%99nin-geçirdigi-evreler/> (e.t. 26.10.2015)

sürdürürken diğer taraftan Avrupa'nın geri kalan bölümünü de istila tehdidinde bulunmaktan kaçınmamışlardır.³

Soğuk Savaş dönemi olarak belirtilen bu dönemde, ABD Truman Doktrini ve Marshall Planı ile birlikte, Avrupa'yı ekonomik olarak kalkındırmak, aynı zamanda da kolektif bir savunma sistemi ile korumayı planlamıştır. Bu dönemde, Sovyetlerin muazzam konvansiyonel gücüne karşın nükleer kapasitesi henüz yeterli düzeye ulaşmamıştır. Bu kapsamda, ABD nükleer kapasitesinin yarattığı caydırıcılıktan da istifade ederek NATO'nun kuruluş hazırlıklarını kısa sürede tamamlamıştır.⁴

NATO'nun Güvenlik Stratejilerinin Evreleri ve Siber Güvenlik Stratejisinin Gelişimi

Genel anlamda NATO'nun kuruluşundan günümüze kadar geçen dönemde, İttifakın stratejik yaklaşımının dört belirgin evreden geçtiği söylenebilir:⁵

1- Soğuk Savaş Dönemi (1949-1991)

2- Soğuk hemen sonraki dönem (1991-2001)

3- 11 Eylül 2001 sonrası güvenlik ortamı (2001-2010)

4- NATO'nun Lizbon Zirve Deklarasyonu ve kabul edilen yeni stratejik konsepti.

1949'dan 1991'e kadar geçen dönemde NATO stratejisini esas itibarı ile savunma ve caydırıcılık olarak tanımlamak mümkündür. Bununla birlikte dönemin son yirmi yıllık bölümünde diyalog ve detant (yumuşama)a giderek artan ölçüde önem verilmiş olduğu da ifade edilebilecektir. 1991'den sonra ise temeli oluşturan caydırıcılık ve savunma konseptlerinin yanı sıra işbirliği ve güvenlik kavramlarının da kabul edildiği daha geniş bir yaklaşım benimsenmiştir.⁶

11 Eylül saldırılarından sonra NATO'nun askeri planlama olarak, terörizmle savaş ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesine daha fazla odaklanmıştır. 7 11 Eylül sonrası dönemde NATO'nun, genişleme stratejisine de uygun olarak Avrupa-Atlantik bölgesi dışındaki bölgelere kuvvet sevk etmiş,

³ Ibid.

⁴ The Strategic Concept For the Defense of the North Atlantic Area (DC 6/1) 6 January 1950

⁵ <http://www.bilgesam.org/incele/1221/-baslangicindan-bugune-natostratejikkonsepti%E2%80%99nin-gecirdigi-evreler/> (e.t. 26.10.2015)

⁶ Ibid.

⁷ The Alliance's Strategic Concept 19 November 1991

ittifak üye sayısı 28'e çıkarmıştır.⁸ Ayrıca enerji güvenliği ve siber taarruzlar gibi yeni tehditlere karşı planlamalar geliştirmiştir.⁹ Tüm bu gelişmeler ile birlikte, NATO 2010 yılında yeni bir stratejik savunma konsepti oluşturmuştur.

NATO'nun siber güvenlik stratejisinin oluşturulması ise internetin gelişimi ile birlikte Körfez ve Çeçen savaşları dönemi, Kosova müdahalesi sonrası dönem, Estonya'ya yönelik siber saldırılar sonrası dönem ile 2009 Strazburg ve 2010 Lizbon zirveleri akabinde ki dönem şeklinde analiz edilebilir.

İnternetin Gelişimi, Kosova ve Çeçen Savaşları Dönemi

1991 sonrasında sivilleşen ve dünyanın kullanımına açılan internet uluslararası sistemin aktörleri olan devlet, toplum ve bireyleri birbirlerine daha etkin şekilde bağlamıştır. İnternet, zihinlerdeki Soğuk Savaş tansiyonunun düşmesinde ve farklı kamplardaki insanların arasındaki perdelerin ortadan kalkmasında önemli bir rol oynamıştır. 1991 Körfez Savaşı'nın detaylarının internet ve medya üzerinden canlı biçimde takip edilmesi yeni dönemin farklı olacağına en büyük göstergesi olmuştur.¹⁰ Körfez Savaşı'nın bir "iletişim savaşı" olduğunun iddia edilmesi bu nedenledir.¹¹

Ağ teknolojilerinin ordular tarafından yoğun bir şekilde kullanılması savaşın ve ordu içindeki iletişimin daha hızlı yapılmasına neden olmuştur. Bu bakımdan, Körfez savaşında adeta bir bilgisayar oyunu gibi medya tarafından yansıtılan füze görüntüleri, siber güvenliğin gelecek dönemde hayatımızı ne ölçüde etkileyeceğinin ilk ayak sesleridir.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte hızla genişleyen pazar ekonomisi, siyasi değişimleri körükleyerek hızlandırmış ve şekillendirmiştir. Savunma için ayrılan bütçeler azalmaya başlamıştır.¹² Bugün de devam eden bu değişim sürecinde, geleneksel savaş metodu terk edilerek farklı savunma stratejilerini yöntemleri bir arada kullanabilen ve aynı anda düzenli/düzensiz savaş icra edebilme kabiliyetine sahip olan stratejilere doğru ilerlenmektedir. Orduların sayısal yüküklükleri azalırken vuruş güçleri ve müdahale hızları artmaktadır.¹³

⁸ MC Directive for Military Implementation of the Alliance's Strategic Concept (MC 400) 12 April 1999.

⁹ The Alliance's Strategic Concept 24 April 1999.

¹⁰ Salih Bıçakcı, "Yeni Savaş ve Siber Güvenlik Arasında NATO'nun Yeniden Doğuşu", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 9, Sayı 34, Yaz 2012, s. 206.

¹¹ Ibid., s. 207.

¹² Savunma bütçeleri Soğuk Savaş sonrasında düşüş trendi izlemiştir. Ayrıntı için; <http://milexdata.sipri.org>

¹³ Bıçakcı, op.cit., s.209.

İnternetin ve bilişim teknolojilerin bu denli hayatımıza girdiği bu dönemde, Aralık 1994’de Rus birlikleri 1994’de Rus birlikleri Çeçenistan’ın başkenti Grozni’ye girmişlerdir. Ağır silahlarla şehre giren Rus birlikleri direnişinin kısa süreceğini öngörmüşlerdir.¹⁴ Fakat sahadaki gerçekler beklentilerle uyuşmayınca Soğuk savaş sonrasında ilk defa askeri bir çatışma internet ortamına da yansımıştır. Çeçenler bütün medya imkânlarını, özellikle de interneti kullanarak bilgi savaşının (*information war*) ilk örneklerini vermişlerdir.¹⁵ Çeçenlerin internete yükledikleri ölü Rus askerlerinin resimlerini gören anneler, çocuklarını kurtarmak için harekete geçmişlerdir. Bu bilgi ve propaganda internetin savaş alanı olarak kullanıldığı ilk örneklerde birisi olmuştur.

Bu yeni dönemde internet sadece iletişimin yapıldığı bir ortam olmaktan çıkıp, korunması gereken bir alan haline gelmeye başlamıştır. Rus-Çeçen çatışmasında internetin kullanılması ister istemez alternatif tehditleri akla getirince uluslararası sistemin güçlü devletleri muhtemel saldırılara karşı hazırlık yapmaya başlamıştır. Ulus devlet düzeyindeki hazırlıklar bütün aktörler açısından yeterince etkin olamayınca uluslararası yapılar devreye girmeye başlamıştır. Bunun öncülerinden olan NATO, daha 1999’da üyelerini askeri haberleşme sistemlerine karşı yapılabilecek saldırılar hakkında hazırlıklı olmalarını istemiştir.¹⁶

Kosova Müdahalesi Sonrası Dönem

Rus birlikler ile Çeçen savaşçılar arasındaki çatışmadan sadece beş yıl sonra Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nden bağımsızlığını isteyen Kosovalılar ile Yugoslavya kimliği altında bunu durdurmaya çalışan Sırp güçler arasındaki çatışmanın giderek büyük bir çatışmaya dönüşmesi üzerine NATO, 1999 yılının Mart ayında Sırp güçlere yönelik hava saldırılarına başlamıştır. 7 Mayıs 1999 tarihinde ABD Hava Kuvvetleri tarafından düzenlenen hava saldırısında yanlışlıkla Belgrat’taki Çin Büyükelçiliği’nin vurulması üzerine üç Çinli gazeteci hayatını kaybetmiş, büyükelçilik binası ise hasar görmüştür.¹⁷

Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, bu olayın bir kaza olduğunu belirtip Çinli resmi makamlardan özür dilemişse de gerek Çin Hükümeti gerekse Çin kamuoyu bu olayın kasıtlı olduğunu düşünmüşlerdir. Takip eden süreçte hükümet destekli Çin Kızıl Hacker Grubu NATO’nun ve ABD’nin birçok önemli

¹⁴ Salih Bıçakçı “NATO’nun Gelişen Tehdit Algısı: 21. Yüzyılda Siber Güvenlik”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 10, Sayı 40 Kış 2014, s. 117.

¹⁵ Ibid., s. 118.

¹⁶ Ibid., s. 119.

¹⁷ <http://www.biltekhaber.net/infografya-natonun-siber-guvenlik-politikasinda-kirilma-noktalari.html> (e.t. 17.10.1977)

internet sitesine siber saldırıda bulunmuştur.¹⁸ Çinli hackerler kadar Sırp hackerler de ciddi siber saldırılarda bulunmuşlardır. Bu saldırılarda NATO'nun merkez karargâhında içinde e-posta sunucusunun da yer aldığı yaklaşık yüz sunucu kilitlenmiştir. Bu sebepten NATO ne kendi içerisindeki online koordinasyonu sağlayabilmiştir ne de üye devletlerle olan online ilişkisini muhafaza edebilmiştir. Çinli ve Sırp hackerler tarafından Kosova Savaşında NATO merkezi sistemini hedef alan bu saldırılar tarihte NATO'yu doğrudan hedef alan ilk siber saldırıları oluşturmuştur.¹⁹

Soğuk Savaş dönemi boyunca karşısında elle tutulur, gözle görülür bir düşmanı bulunan NATO bütün savaş stratejilerini de haliyle bu yönde hazırlamıştır. Ancak soğuk savaş sonrası dönemde tehdit algısının değişmesi NATO'yu 1999 yılında yeni bir stratejik doküman hazırlamaya zorlamıştır. Bu dokümanda siber tehditlere çok az değinilmiş olsa da NATO siber güvenlik alanında ilk adımı bu şekilde atmıştır.²⁰

Diğer yandan, Kosova müdahalesi sonrası dönemde, NATO'nun 2002 Prag zirvesinde "siber güvenlik" askeri kabiliyetin artırılmasına yönelik bir destek enstrümanı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Etkinleştirilmiş Güç (Network-Enabled Capability-NNEC) Programı ve NATO İletişim ve Enformasyon Sistemleri Servisi Ajansı (NATO Communication and Information System Services Agency-NCSA) isimli kuruluşlar kurulmuştur.²¹

Estonya'ya Yönelik Siber Saldırıların Sonrası Dönem

Dünyada interneti ve online sistemleri en iyi kullanan devletlerin başında gelen Estonya, soğuk savaş döneminde SSCB'nin en önemli bilişim üslerinden biri olmuştur.²² Bu sebepten soğuk savaş bitip, Estonya bağımsız bir devlet olduğunda Rusya, Estonya ile arasındaki bağı her daim güçlü tutmaya çalışmıştır. Ancak her geçen gün Batı'ya daha çok yaklaşan Estonya'nın özellikle 2002 yılında NATO'nun Prag Zirvesi'nde üyelik müzakerelerine başlaması ve 2004

¹⁸ "Non-Military Asymmetric Challenges", Whitehall Papers, Cilt 49 (1), 2000, s. 50-68.

¹⁹ <http://www.biltehaber.net/infografya-natonun-siber-guvenlik-politikasinda-kirilma-noktaları.html> (e.t. 17.10.2015)

²⁰ Salih Bıçakçı "NATO'nun Gelişen Tehdit Algısı: 21. Yüzyılda Siber Güvenlik", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), s. 118.

²¹ NATO Müşterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (CCD COE), <https://ccdcoe.org/news.html> (e.t. 20.10.2015)

²² M. Ernsdorff ve A. Berbec, "Estonia: The Short Road to E-government and E-democracy", P.Nixon ve V. Koutrakou (Der.), E-government in Europe. Abingdon, Routledge. 2007, s.171.

yılında NATO'ya üye olması Rusya ile olan bağını zayıflatmış; 2007 yılına gelindiğinde ise kopma noktasına getirmiştir.²³

Estonya'nın başkenti Tallinn şehrinde SSCB döneminden kalmış olan Bronz Asker Heykeli (*Bronze Soldier Monument*), Estonyalı idareciler tarafından askeri mezarlığa taşınmak istendiğinde Estonyalı Ruslar bu duruma tepki göstermekle kalmamış 27 Mayıs gecesinde Estonya'nın bilişim sistemindeki bütün sinir uçlarını devre dışı bırakmışlardır. Estonyalı Ruslar, sadece Rusya'dan değil dünyanın yaklaşık yüz farklı noktasından aldıkları destekle yaklaşık bir ay boyunca bu saldırılara devam etmişlerdir. Nihayetinde bir NATO müttefiki olan Estonya siber saldırılara maruz kalmışken NATO'nun bu konudaki birimleri böylesi bir saldırıya hazırlıklı olmadıkları için anlık destek sağlamamışlardır.²⁴

Sonuç olarak, Estonya Savunma Bakanlığı NATO'dan yardım talebinde bulunmuş ve geçici yardım takımları ile Estonya'daki siber saldırılar sonlandırılmıştır. Estonya saldırı sonrasında, NATO'nun 2008 Bükreş zirvesinde siber güvenlik konusu kapsamlı olarak ele alınmıştır.²⁵ Ayrıca, siber savunma çalışmalarının tek bir merkezde toplanması amacıyla, Siber Savunma Yönetim Otoritesi (Cyber Defense Management Authority-CDMA) ve eğitim faaliyetlerinin organize edilmesi, araştırmalar yapılması, devam eden saldırılara yönelik tavsiyelerde bulunulması ve kavramsal üretim gerçekleştirmek amacıyla da Talin merkezli NATO Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence-CCD COE) isimli kurumlar tesis edilmiştir.²⁶

2009 Strazburg ve 2010 Lizbon Zirveleri Sonrası Dönem

Kosova saldırıları sonrası 2009 Strazburg zirvesinde; üye devletlere yönelik siber saldırılara karşı koymak amacıyla Hızlı-Tepki Takımları (*Rapid-Response Teams-RRTs*) oluşturulması, üye devletlerin siber savunma kapasitelerini yükseltmek amacıyla çalışma başlatması, NATO karargâhında görevli uzmanların üye devletlerle siber savunmanın hukuki yönlerini tespit etmek amacıyla araştırma yapması kararlaştırılmıştır.²⁷

²³ <http://www.biltekh Haber.net/infografya-natonun-siber-guvenlik-politikasinda-kirilma-noktaları.html> (e.t. 17.10.2015)

²⁴ <http://siberbulten.com/makale-analiz/nato-ve-siber-guvenlik-2-strateji/>(e.t. 20.10.2015)

²⁵ NATO Müşterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (CCD COE), <https://cedcoe.org/history.html> (e.t. 20.10.2015)

²⁶ Salih Bıçakçı, "Yeni Savaş ve Siber Güvenlik Arasında NATO'nun Yeniden Doğuşu", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), s. 216.

²⁷ IBID, S. 220.

NATO'nun 2010 Strazburg zirvesinde ise savunma stratejisinin belirlenmesi amacıyla, Akil Adamlar Kurulu'nun oluşturulması karara bağlanmıştır.²⁸ Anılan heyet tarafından yapılan çalışma neticesinde ise,²⁹

1-NATO'nun kritik ağları takip etme gücü arttırmalı ve tanımlanmış bütün zayıflıklar sağlamaştırılması gerektiği,

2-Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi'nin daha fazla eğitim yaparak ittifak üyelerinin siber savunma programlarını geliştirmesinin zorunlu olduğu,

3-İttifak üyelerinin, NATO genelindeki alıcıları ve ağ düğümlerini (node) izleyerek erken uyarı kabiliyetlerini arttırmasının faydalı olacağı,

4-İttifakın, büyük siber saldırı yaşayan ya da bu tehdidi hisseden üyelerine uzman takımı gönderebileceği ve zaman içinde NATO, aktif ve pasif siber savunma unsurlarının tamamına cevap verebilecek yeterlilikte bir stratejiyi uygulamayı planlaması gerektiği şeklinde tavsiye kararları alınmıştır.

2012 yılındaki Chicago Zirvesi'nde ise üye devletler arasında hala önemli koordinasyon eksikliğini olduğu fark edilmiştir. Bunun için 2013 yılında beş NATO üye ülkesi (*Danimarka, Hollanda, Kanada, Norveç ve Romanya*) daha fazla işbirliği ve koordinasyon için Çokuluslu Siber Savunma Kapasitesi Geliştirme Projesini (*Multinational Cyber Defense Capability Development Project*) başlatmıştır. Ancak bu proje sadece bu beş ülke tarafından desteklendiği için fazla verimli olamamıştır.³⁰

Daha sonra toplanan 2014 yılında toplanan Newport Zirvesi'nde ise; Küresel siyasette 2010 yılında başında başlayan hareketlilik NATO'yu birçok alanda varlık göstermeye zorladığı için belirli alanlara daha fazla ağırlık verilmesini gerektirmiştir. Özellikle 2014 yılındaki Newport Zirvesi'nde NATO'nun üzerindeki aşırı yük kendini göstermiş ve konjonktürel sebeplerden ötürü zirvenin ağırlığı Ukrayna Krizi ve IŞİD terör örgütüne verildiğinden siber savunma politikası haliyle ön plana çıkamamıştır.³¹

NATO'nun aşırı iş yüküne rağmen siber güvenlik politikası Newport Zirvesi öncesinde belirlenen beş öncelikli (Ukrayna Krizi, Afganistan'ın geleceği, yeni tehditlerle mücadele, silahlı kuvvetler için desteğin artması ve üye devletler arasında işbirliğini güçlendirmek) alan içerisinde "yeni tehditlerle mücadele"

²⁸ <http://www.nato.int/strategic-concept/experts-strategic-concept.html>, (e.t. 20.10.2015)

²⁹ "NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement", s.17.

³⁰ <http://siberbulten.com/makale-analiz/nato-ve-siber-guvenlik-2-strateji/>(e.t. 20.10.2015)

³¹ NATO Müşterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (CCD COE), <https://ccdcoe.org/history.html> (e.t. 20.10.2015)

başlığı altında yer almıştır. Zirvede bu konuya dair kısıtlı tartışmalar neticesinde Güçlendirilmiş Siber Savunma Politikası (*Enhanced Cyber Defense Policy*) kabul edilerek NATO'nun siber güvenlik politikasının gelişimi adına yeni bir adım daha atılmıştır. Zirvenin sonuç bildirgesinde ise dört (64, 72, 73 ve 104) maddede siber tehditlere ve güvenliğe dair aşağıdaki şu önemli kararlar alınmıştır;³²

1-Gelecekte siber tehditlerin kapsamı ve sayısı artacağından üye devletler daha fazla işbirliği yapmalıdır;

2-Uluslararası hukukta siber uzaya dair büyük bir boşluk bulunduğundan üye devletler bu konuda daha fazla koordinasyon halinde olmalıdır;

3-Siber güvenliğe yönelik üye devletler kendi politikalarını güçlendirmelidir;

4-Avrupa Birliği gibi siber güvenlik konusunda girişimde bulunan oluşumlar ile ilişkiler artırılmalıdır;

5-Siber uzay sektöründe faaliyet gösteren şirketler ile ilişkiler güçlendirilmelidir.

Sonuç

1999 yılından bu yana NATO içinde farklı seviye ve önem altında tartışılan Siber güvenlik konusunda NATO merkez karargâhı ile ittifak üyesi devletler arasında ortak bir stratejisinin uygulamaya konmasının kolay olmadığı bir gerçektir ve böyle bir stratejinin geliştirilmesi zaman alacaktır. Bunun nedenleri ise aşağıda belirtilen gerekçeler ile açıklanabilir:

- NATO ittifakını oluşturan üye devletlerin orduları konvansiyonel taktiklere göre düzenlenmiştir. Bu nedenle yeni bir savaş konsepti kavramını içinde barındıran siber güvenlik stratejilerine ittifak kuvvetlerinin intibakı zaman alacaktır.
- NATO merkezi tarafından alınan tüm kararlara üye devletlerin hemen uydukları ve adapte oldukları bir yanılgıdır. İttifak üyeleri zaman zaman ulusal çıkarları nedeniyle ittifak karargâhının kararlarını uygulamada çekinceler ileri sürebilmektedirler.

³² <http://www.biltektehaber.net/infografya-natonun-siber-guvenlik-politikasinda-kirilma-noktalari.html> (e.t. 17.10.2015)

- NATO üyesi devletlerin orduları birbirinden farklı dijital gelişmişlik düzeyine sahiptir. (Örneğin; ABD-İngiltere orduları ile Romanya-Bulgaristan ordularının kıyaslanması)
- Siber savunma konusunda tehdidin niteliği ortak bir strateji geliştirilmesi noktasında ciddi bir engeldir. Siber tehditler, her gün değişikliğe uğrayan yapısı ile NATO karargâhının hantal bir işleyişe sahip organizasyonunu rahatlıkla zorlayabilecektir.
- Tehdidi oluşturan teknolojilerin önemli bir kısmı özel sektör tarafından üretilmektedir. Bu nedenle de NATO'nun üye devletlerin özel sektörü ile sıkı işbirliği içinde olmasının milli çıkarlar ve iç hukuk açısından ciddi zorlukları bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

“NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement”, s.17.

“Non-Military Asymmetric Challenges Whitehall Papers, Cilt 49 (1), 2000, s. 50-68.

BIÇAKCI Salih, “NATO'nun Gelişen Tehdit Algısı: 21. Yüzyılda Siber Güvenlik”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014)

BIÇAKCI Salih, “Yeni Savaş ve Siber Güvenlik Arasında NATO'nun Yeniden Doğuşu”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012)

ERNSDORFF M. ve Berbec A., “Estonia: The Short Road to E-government and E-democracy”, P.Nixon ve V. Koutrakou (Der.), **E-government in Europe**. Abingdon, Routledge. 2007

<http://milexdata.sipri.org> (e.t. 20.10.2015)

<http://siberbulten.com/makale-analiz/nato-ve-siber-guvenlik-2-strateji/> (e.t. 20.10.2015)

<http://www.biltekh Haber.net/infografya-natonun-siber-guvenlik-politikasinda-kirilm-noktalari.html> (e.t. 20.10.2015)

<http://www.nato.int/strategic-concept/experts-strategic-concept.html>, (e.t. 20.10.2015)

NATO Müşterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (CCD COE),
<https://ccdcoe.org/history.html> (e.t. 20.10.2015)

The Alliance's Strategic Concept, 19 November 1991

The Alliance's Strategic Concept, 24 April 1999

The Strategic Concept For the Defense of the North Atlantic Area (DC 6/1) 6 January 1950

SEMİNER SALONU-2

(1. GÜN-SAAT: 15: 30-17: 00)

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. İdris DEMİR

Public Policies in Favour for Youth: Government Strategies for Conserving Peace in Algeria

Prof. Dr. Mourad Moulai HADJ (Oran 2 Uni.)

Locating Turkey and China as “Different” Rising Powers in Sub-Saharan Africa Through Their Development Cooperation Policy

Doç. Dr. Emel Parlar DAL, Samiratou DIPAMA, Arş. Gör. Ferit BELDER (Marmara Univ.)

Rising Number of African Migrants and Refugees Across Gulf of Aden

Raphael ADEKOLA (University of Ilorin Kwara State)

Towards a New Socio-Economic and Cultural Cooperation Between African and Asian Countries: The Case of Algeria

Hafsa ELAGAG (Oran 2 Uni.)

PUBLIC POLICIES IN FAVOUR FOR YOUTH: GOVERNMENT STRATEGIES FOR CONSERVING PEACE IN ALGERIA

Prof. Dr. Mourad Moulai HADJ

(Oran 2 Uni.)

Abstract

The majority of political and sociological observers may ask questions about the absence of youth movement that overthrow the political system in Algeria.

2011 represents the year of protests and movement that led to the demand of changing the system in some Arab countries. Tunisia was the first country that noticed the youth protest demanding the depart of their president who represents one of the dictator image in the Arab world, this was followed by the Egyptian crisis, Yemeni and Libyan and Syria. If we analyse these movements, we can find that the youth represent the main actors in this large political actions. Algeria represents one of the Arab countries that resist this kind of conflict. It has managed to keep a peaceful state and stability as it has practised a strategy that helps the integrity of the youth that will keep them more helpful for the system. This was possible by the launching for a public policy towards this category of people. The petrol revenues and entries have served for the application of such strategies. The offered of economic plan and investment through its public institution has participated for such peaceful state.

At the same time foreign strategies can be sum up in the role of the European Union and America in maintaining peace and stability in Algeria. European countries and the United States supported Algerian authorities in its fighting of terrorism and its efforts to stop the spread of political Islam.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

LOCATING TURKEY AND CHINA AS “DIFFERENT” RISING POWERS IN SUB-SAHARAN AFRICA THROUGH THEIR DEVELOPMENT COOPERATION POLICY

*Samiratou DIPAMA**, *Emel PARLAR DAL***

(Marmara Univ.)

Abstract

This paper aims to locate Turkey and China as different rising powers in Sub Saharan Africa and understand their diverging and converging approaches to the changing international order through their development aid policies towards this region. In doing so, it will first examine how the two countries conform to and challenge the international order and how their “different” rising power status affect their positioning, behaviours and engagements within the shifting international order towards both the major Western powers and other rising powers inside and outside the Global South. Second, it tries to assess how they position themselves as rising humanitarian actors and new/rising aid donors in Sub-Saharan Africa by looking at their differing motivations, strategies, instruments and policies in the field of development cooperation. Third, it focuses on how their differing approaches to the international order are reflected in their development aid policies towards Sub-Saharan African countries.

Keywords: Turkey, China, Development Aid Policy, Rising Powers, Sub-Saharan Africa.

Özet

Bu çalışma Türkiye ve Çin’i Sahra-Altı Afrika’da farklı yükselen güçler olarak konumlandırmayı ve bölgeye dönük kalkınma yardımları aracılığıyla, değişen uluslararası düzene yönelik farklılaşan ve benzeşen yaklaşımlarını anlamayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken, ilk önce her iki ülkenin uluslararası düzene nasıl uyum gösterdikleri ve karşı çıktıklarını ve “farklı” yükselen güç statüsünün davranış ve bağlantılarını Batılı güçler ve Küresel Güney’in içerisinde ve dışarısındaki diğer yükselen güçlere karşı değişen uluslararası düzen içeri-

* Samiratou Dipama is PhD candidate in EU Politics and International Relations at European Union Institute of Marmara University, Istanbul. Email:dipamamis@yahoo.fr

** Emel Parlar Dal is Associate Professor of Batılı Relations in the International Relations Department of Marmara University. Email: emelparlar@yahoo.com

sinde nasıl konumlandığını inceleyecektir. İkinci olarak, çalışma, onların Sahra-Altı Afrika’da kendilerini yükselen insancıl aktörler olarak ve yeni/yükselen yardım donörleri olarak nasıl konumlandıklarını, kalkınma işbirliği alanında değişen motivasyonları, stratejileri, araçları ve politikalarına bakarak anlamaya çalışacaktır. Üçüncü olarak, uluslararası sisteme farklılaşan yaklaşımlarının Sahra-Altı Afrika ülkelerine yönelik kalkınma yardımı politikalarına nasıl yansıdığına yoğunlaşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çin, Kalkınma Yardımı Politikası, Yükselen Güçler, Sahra-Altı Afrika

Introduction

The twenty first century’s international system has been witnessing the emergence of ‘rising powers’, which are states with growing economic might and political weight and which are able to influence significantly the world politics. This paper aims to locate Turkey and China as different rising powers in Sub Saharan Africa and understand their diverging and converging approaches to the changing international order through their development aid policies towards this region. In doing so, it will first examine how the two countries conform to and challenge the international order and how their “different” rising power status affect their positioning, behaviours and engagements within the shifting international order towards both the major Western powers and other rising powers inside and outside the Global South. Second, it tries to assess how they position themselves as rising humanitarian actors and new/rising aid donors in Sub-Saharan Africa by looking at their differing motivations, strategies, instruments and policies in the field of development cooperation. Third, it focuses on how their differing approaches to the international order are reflected in their development aid policies towards Sub-Saharan African countries.

1. Decrypting Turkey and China as “rising powers” status in international order: accommodation or challenging?

The term “Rising Powers” designates a category that includes the BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa) as well as other key countries such as Mexico, Turkey and Indonesia¹. One of the most commonalities of the rising Powers is that they “have mostly moved from low- to middle-income status with the adoption of innovative economic and social policies”, and “have

¹ Musab Younis et al, **Rising Powers in International Development: An Annotated Bibliography**, Institute of Development Studies, March 2013, P.6.

acted as role models to low-income states”². Another feature commonly shared by rising powers is their growing economic and political weight in World politics, to an extent that they have the potential to reshape the World economy and to reshape the global political landscape of the 21st century³. Moreover, and according to Hurrell, emerging Powers have put great emphasis on normative issues like “justice” and “fairness”⁴ and they are “ expected to challenge the established institutions or at least attempt to revise the dominant norms of the system in order to reflect their own interests and values⁵.

From these perspectives, China and Turkey could be considered as “rising Powers”, although their approaches to the current international order might differ. On one hand, in the first half of the 2000s, Turkey’s rapid economic boom as well as the coming to power of the neo-conservative party, the Justice and Development Party (AKP) have significantly changed the foreign policy landscape of Turkey. Indeed, Turkey has become more assertive and pro-active in international politics and has shifted its foreign policy from a western-oriented and passive perspective to an eastern and pro-active one. In this context, Turkey is gradually building its own image as a regional power in the Middle East and in Africa. In doing so, Turkey has gradually improved its relations with its neighbourhood in the Middle East and in South-East Europe through the zero-problem policy. In Africa, Turkey has started to re-engage with the African continent, which had in the past historical ties with the Ottoman Empire.

Turkey’s efforts to build its “rising power” status is no longer debatable. Turkey’s UNSC (United Nations Security Council) temporary membership in 2009-2010, its host of the fourth conference of the LDCs under the auspices of the UN in 2010, its application for the UNSC’s non-permanent membership for the period 2015-2016, as well as its current presidency to the G20 since December 2014, clearly illustrate the increasing willingness on the side of Ankara to

² Musab Younis et al, **Rising Powers in International Development: An Annotated Bibliography**, Institute of Development Studies, March 2013, P. 7.

³ Andrew F. Hart and Bruce D. Jones, “How Do Rising Powers Rise?”, **Survival: Global Politics and Strategy**, Vol. 52, No. 6, 2010, P. 65

⁴ Hurrell and Sengupta, “Emerging Powers, North-South relations and global climate politics”, **International Affairs**, Volume 88, Issue 3, May 2012, P. 464.

⁵ Gonca Oğuz Gök, “Tracing the shift in Turkey’s normative approach towards the international order through debates in the UN”, **Perceptions**, Winter 2014, volume XIX, Number 4, 2014, p. 78.

have an active role in international politics⁶. In addition, since 2002, Turkey's foreign policy has reflected a more "value-oriented" outlook towards order, both in discourse and practice⁷. Turkey self-conceived itself as the voice of the voiceless fellow muslim countries in Africa and in the Middle East, in international institutions. In other words, Turkey is willing to use its relative material and political power capabilities to influence the course of events in international order in favor of the low-income countries, preferably the Muslim countries. In favor of his visit to Cameroon in March 2010, former President Gul declared that the world has moral and political responsibility to African nations, and Turkey will be the voice of Africa in international institutions⁸ and in 2011 Turkey has then increasingly enacted a civilizational anti-hegemonic discourse, which "come to function as oppositional, as a search for anti-hegemony, and as a center of an increasingly pluralist World order perspective vis-a-vis the existing World order as its dominance"⁹. This point is corroborated by the statement made by President Erdoğan at the UN General Assembly in 2014 that "the World is bigger than Five" and that "the West is no longer the only center of the World"¹⁰. However, Turkey as a rising power does not intend to take a systematic anti-western position or third worldist ideology, "but clearly fall into the framework of a within system challenge"¹¹. Turkey's strong ties with the western World since the early years of the Ottoman Empire constraint it to be an accomodating rising power, which means that it "prefers cooperation as a response to regional and transnational threats"¹². As a member of NATO, OECD and a potential candidate to the EU, Turkey has most often sought a more-balanced position in foreign policy. This argument has been proven right during

⁶ Emel Parlar Dal and Gonca Oğuz Gök, "Locating Turkey as a 'rising power' in the changing international order: An introduction", **Perceptions**, winter 2014, Volume XIX, Number 4, 2014, P. 8.

⁷ Ziya Öniş and Mustafa Kutlay, "Rising Powers in a Changing Global Order: The Political Economy of Turkey in the Age of BRICS", **Third World Quarterly**, Vol. 34, No. 8 2013, P. 1411.

⁸ New Vision, "Turkey-Africa: Solidarity and Partnership", Nov 13, 2014, <<http://www.newvision.co.ug/news/661775-turkey-africa-solidarity-and-partnership.html>>

⁹ Murat Yeşiltaş, "Turkey's Quest for a "New International Order": The Discourse of Civilization and the Politics of Restoration", **Perceptions**, Winter 2014, volume XIX, N4, P. 43.

¹⁰ Al Jazeera Türkçe, "Erdoğan: Dünya Beşten Büyüktür", 24 September 2014.

¹¹ Emel Parlar Dal and Gonca Oğuz Gök, "Locating Turkey as a 'Rising power' in the Changing International Order: An introduction", **Perceptions**, winter 2014, Volume XIX, Number 4, P. 2.

¹² Emel Parlar Dal and Gonca Oğuz Gök, "Locating Turkey as a 'Rising Power' in the Changing International Order: An Introduction", **Perceptions**, winter 2014, Volume XIX, Number 4, 2014, P. 7.

the early years of the Arab spring where Turkey sided with the West camp to support popular revolutions in Tunisia, Algeria, and Libya.

On the other hand, Beijing has converted its material capabilities into political leverage to shape and influence the current international order. China stands today as the fastest economic growing country with huge military capabilities. The rapidness and still ongoing economic growth of China has made some analysts think that a power shift from the US to China is foreseeable in the nearer future. As an incontestable strong rising power, « Beijing has expanded and intensified its bilateral relations throughout the world, has joined regional bodies dealing with security and economic issues, and has extended its involvement in multilateral organisations »¹³. China is also concerned about normative issues in international politics. Drawing experiences from its past story as a third country, and as a victim of years of colonial humiliation, China also advocates for a fairer distribution of power and wealth in international instances. In this line, Beijing uses its permanent seat in the UN Security Council to position itself as a mentor and defender of the Least developed countries, especially the African countries. From this perspective, China has claimed for a fairer global trade and an enlarged UN Security Council, and has supported various African organizations such as the New Partnership for Africa's Development (NEPAD) and the African Union (AU)¹⁴. Beijing has also advocated for debt cancellation in favour of African countries¹⁵. For instance, over the past few years, China has cancelled the bilateral debts of 31 African countries, totaling some \$1.27 billion¹⁶.

Compared with China, Turkey's material capabilities and bargaining power remains lower vis a vis the industrialized Powers¹⁷. Infact, China's status as a permanent member of the UNSC and its veto right considerably increases its bargaining and balancing power in international fora. In illustration, China has vetoed against a UN resolution to impose sanctions on Zimbabwe as well as a UN resolution on the Syrian crisis. However, this does not mean that China is

¹³ Denis M. Tull, « China's Engagement in Africa: Scope, Significance and Consequences », **Journal of Modern African Studies**, 44-3, 2006, P. 460.

¹⁴ Denis M. Tull, « China's Engagement in Africa: Scope, Significance and Consequences », **Journal of Modern African Studies**, 44-3, 2006, P. 462.

¹⁵ Denis M. Tull, « China's Engagement in Africa: Scope, Significance and Consequences », **Journal of Modern African Studies**, 44-3, 2006, P. 463.

¹⁶ BBC Monitoring Newsletter, Africa Confidential, London; Africa Energy, Hastings; AIM, Maputo; London, 2005.

¹⁷ Emel Parlar Dal and Gonca Oğuz Gök, "Locating Turkey as a 'Rising Power' in the Changing International Order: An Introduction", **Perceptions**, winter 2014, Volume XIX, Number 4, 2014, P. 7.

systematically opposed to any kind of multilateralism. Similar to Turkey, China does not intend to defeat the existing global governance system but to support a ‘‘shift in the balance of global influence toward multipolarity’’¹⁸. China has been very supportive of the UNSC resolution that directly target ISIS and actively participate in the fight against piracy in the horn of Africa¹⁹. Still, what demarcates China from Turkey is the former’s untradable opposition to any international intervention and any attempt to national sovereignty in its foreign policy, and this should be understood as part of the overall reaction to the ‘Century of Humiliations’ and China’s collective memory of colonial experiences²⁰.

2. Assessing Turkey’s and China’s rise as new aid donors within humanitarian and development cooperation dynamics

If the traditional western powers have long had an exclusive sphere of influence in Africa in terms of development, they now have to share this power with new emerging powers that are actively involved in the continent, politically, economically and culturally. These new entrants have growing economic power, and in some cases also significant political influence. If Chinese presence on the African continent as an aid provider is unquestionable nowadays, one has to admit that Turkey is also gaining a non-negligible place in Africa’s aid landscape.

To begin with, China’s involvement in Africa goes back more than fifty years. However, over the past decade its presence on the continent has been growing at an exponential rate, as China ranks among the main aid donors to the African countries. In April 21, 2011, the information office of the Chinese State Council, issued, for the very first time, the white paper on ‘‘China’s Foreign Aid’’. According to this White Paper, by the end of 2009, China had provided a total of 256.29 billion Yuan (around 41.5 billion USD) in aid to foreign countries and Africa’s share account for 45.7% of the total amount of Chinese aid²¹. According to the 2014 White Paper, China provided 89.34 billion yuan (14.41 billion US Dollars) for grants, interest free loans and concessional loans be-

¹⁸ G. Chin, **China’s Rising Institutional Influence**, in A. S. Alexandroff and A. F. Cooper (eds), **Rising States, Rising Institutions**, Brookings Institution Press, 2010, P. 85.

¹⁹ European Parliament- Directorate-General For External Policy Department, ‘‘China’s foreign policy and external relations’’, European Union July 2015, P. 13.

²⁰ European Parliament- Directorate-General For External Policy Department, ‘‘China’s foreign policy and external relations’’, European Union July 2015, P. 20.

²¹ The State Council, ‘‘The People’s Republic of China, White Paper’’, 2011, P. 3.
http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284620.htm

tween 2012 and 2014 (Africa's share account for 51.8%)²². Nonetheless, although China ranks among the top aid donors in Africa, Beijing does not call itself a 'donor'. Rather, it conceives itself as 'a developing country and its relations with the African continent as a kind of mutual assistance among friends that falls into the category of South-South cooperation'²³. This vision of China mainly stem from its shared feeling of humiliation resulting from the colonial past with the African continent, and the need to establish an equal partnership with African countries both in policies and practices. China's role as a development aid provider in Africa continues to be the centre of a heated debate among on one hand those who see China as a "rogue aid" donor mostly related to critics ranging from the bad working conditions and worsening environment conditions, to Beijing's support of the leaders accused of corruption and human rights violations, and the others who see it as a miraculous alternative to decades of failed western aid, mainly linked with the pragmatism of Chinese aid²⁴.

Like China, Turkey, has discretely developed its links with Sub-Saharan Africa, and is now becoming a major player in the region. This is especially the case since the coming to power of the AKP (Justice and Development Party) in 2002. The year 2005 was declared as the "Year of Africa" by the Turkish Government, and Turkey was accorded observer status by the African Union the same year. In 2008 the first ever Turkey-Africa Cooperation Summit was held in Istanbul with the participation of representatives from 50 African countries; Turkey was simultaneously declared as a strategic partner at the tenth African Union summit held in January 2008.²⁵ In terms of development aid, Turkey's aid to Africa has dramatically increased in the last decade. For instance, Africa had a share of 24 percent from Turkey's official development assistance in 2013 – which represents an amount of 782 million USD. Compared to the figures for last five years, this represents a big increase (it was 31 million USD in 2007, 52 million USD in 2008, 47 million USD in 2009, 38 million USD in 2010, 269

²² The State Council, "The People's Republic of China, White Paper", 2014, P. 1. http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986592.htm

²³ <http://www.brookings.edu/~media/Research/Files/Reports/2013/08/us-africa-china-trilateral-dialogue/All-China-Aid-Papers.pdf?la=en,p2>.

²⁴ Davis, Steve and Woetzel, Jonathan, "Making the most of Chinese aid to Africa", June 2010. <http://www.mckinsey.com/insights/public_sector/making_the_most_of_chinese_aid_to_africa>

²⁵ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <<http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa>>

million USD in 2011 and 750 million USD in 2012²⁶). Turkish foreign policy makers see this increasing development aid capability of Turkey as a signal of its rising power status, a country that had for long been an aid-recipient country. Former President Abdullah Gul depicted Africa as the mirror that reflects Turkey's rising status in the following statement: " *Turkey once had to borrow from foreigners; now we are offering loans to African states* " ²⁷.

Turkey's rising capacity to affect international politics enabled the creation of a new foreign policy discourse called as *humanitarian diplomacy* that was introduced by Ahmet Davutoğlu, current Prime Minister and former foreign minister of Turkey. Humanitarian diplomacy, from the understanding of Turkish foreign policy makers, encompasses three dimensions, mainly – citizens of Turkey, policies toward crisis zones and global world order²⁸. The country's most remarkable humanitarian feat has been its humanitarian engagement in Somalia in August 2011, where, at the height of the most recent hunger crisis in the Horn of Africa, then Prime Minister, current President of Republics Erdoğan was the first non-African Head of State to visit Somalia in nearly 20 years.

3. Turkey and China's engagement in Sub-Saharan Africa as humanitarian actors: converging and contrasting approaches and policies

In terms of development aid, China and Turkey have both diverging and converging approaches and policies.

First, while official development aid in Turkey is administered by TİKA, China does not have a central and autonomous aid agency. China's aid programme is administered by four main actors: the Ministry of Commerce (MOFCOM), Ministry of Foreign Affairs (MOFA), China Export Import Bank (China Eximbank) and the China Development Bank. Sometimes, conflict of competences arises within these institutions. For instance, MOFCOM, which is mainly charged with disbursing grants and zero-interests loans, often work with Eximbank for concessional loans. Both in Turkey and in China, the principles governing the modalities of how aid is delivered include those anchored in the 2005 Paris Declaration on Aid Effectiveness, which emphasized that aid should

²⁶ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <<http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa>>

²⁷ Bacık, Gökhan and Afacan, İsa, "Turkey Discovers Sub-Saharan Africa: The Critical Role of Agents in the Construction of Turkish Foreign Policy Discourse", **Turkish Studies**, 14: 3, 2013, Pp. 483-502.

²⁸ Davutoğlu, Ahmet, "Turkey's Humanitarian Diplomacy: Objectives, Challenges and Prospects", **Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity**, 41: 6, 2013, Pp. 865-870

be given in ways that support ownership, harmonization, alignment, results, and mutual accountability²⁹. Yet, while Turkey's development aid structure falls into the categorization of Official development Aid (ODA)³⁰, as defined by OECD, while china's aid can hardly be considered as an ODA. The use of concessional loans and infrastructure-resources loans make difficult to consider all Chinese aid instruments as ODA.

Third, China and to a certain extent Turkey do not include conditionality in their aid structure, which means that political considerations such as democracy and good governance are not at the top priority of Turkey's and China's development aid framework. This derives from the fact that both countries consider political conditionalities as a form of intervention in the domestic politics of recipient countries, as a means of establishing asymmetrical relations between the aid provider and aid-recipients, as a form of neo-colonialism. The neo-colonial argument is particularly important for both countries in two different ways. As a victim of colonization, China systematically rejects any attempt to national sovereignty of developing countries in Africa and elsewhere. Turkey praised itself for having never been in a colonial position with the African continent, and Mevlüt Çavuşoğlu, a former foreign minister underlined historical solidarity between Africans and Turks, says: *"Turkey has never been in a colonial position or relationship with the Continent. On the contrary, African nations looked for help from Ottomans in their struggle against colonial oppressors. Furthermore, it is known that our War of Independence, which we fought close to a century ago under the able leadership of the founder of the Turkish Republic, Mustafa Kemal Atatürk, has had a strong influence on the African peoples in their struggle for liberation and independence. Echoes of this past have been heard all along when the Turkish Navy was making port visits in 24 African nations"*³¹. Nonetheless, Turkey's opposition to international intervention is not too radical, as the country agreed to NATO'S military interventions

²⁹ Condon, Madison, « China in Africa: What the Policy of Nonintervention Adds to the Western Development Dilemma », **Praxis: The Fletcher Journal of Human Security**, Volume XXVII, 2012, P. 28.

³⁰ ODA is defined as "Those flows to countries and territories on the DAC List of ODA Recipients and to multilateral institutions which are provided by official agencies, including state and local governments, or by their executive agencies; and each transaction of which is administered with the promotion of the economic development and welfare of developing countries as its main objective; and is concessional in character and conveys a grant element of at least 25 per cent (calculated at a rate of discount of 10 per cent)" (See *OECD, Official Development Assistance – Definition and Coverage*).

³¹ New Vision, "Turkey-Africa: Solidarity and Partnership", Nov 13,2014. <<http://www.newvision.co.ug/news/661775-turkey-africa-solidarity-and-partnership.html>>

in Libya in 2011 and most recently the country was favorable towards the idea of a possible humanitarian intervention for ending the Syrian civil war³².

However, Turkey and China's aid is not as unconditional as we may think. In the former, achieving the "One-China policy," constitutes one of the main motives behind China's aid program in Africa. The logic of this policy is to reward African countries that do not recognize Taiwan as an independent country³³. According to Chinese Official Finance to Africa Dataset and the OECD DAC Creditor Reporting System, from 2000 to 2011, Ghana ranks first as the largest recipient of Chinese aid, followed by Nigeria, Sudan, Mauritania, Angola, Zimbabwe, Equatorial Guinea Cameroon, and South Africa, respectively³⁴. In the latter, Turkey's development aid policy is much more Islamic-orientated, meaning that Muslim countries are more prioritized in the distribution of Turkey's aid in Africa. According to OECD Statistics, in 2013, the most significant Sub-Saharan African aid-recipient countries in the last three years were Somalia (295,740,000 Million USD), Sudan (89,960,000 Million USD), Niger (15,210,000 Million USD), and Senegal (9,190,000 Million USD). More specifically, the two largest recipients were the Muslim majority countries: Somalia and Sudan³⁵.

Economic considerations are also important in the distribution of China's aid to Africa. Facilitating the extraction of natural resources seems to be at the heart of Chinese aid program in Africa. Indeed, the necessity to sustain and fuel Chinese rapid economic growth constitutes the main reason why China is constantly in need of resources (oil, minerals, and timber in particular) and these are mentioned frequently as commercial motives of its aid. According to the Chinese official finance to Africa Dataset, Countries that benefited from these largest projects were Ghana (2009 and 2010), Nigeria (2006), Mauritania (2006), Equatorial Guinea (2006), Ethiopia (2009), South Africa (2011), Angola (2004 and 2009), Zimbabwe (2004), Cameroon (2003 and 2009), Mozambique (2009), Mauritius (2009), Sudan (2003 and 2007), Zambia (2010), Madagascar (2008)³⁶, most of them are plenty with natural resources and economically

³² Emel Parlar Dal, "On Turkey's Trail as a Rising Middle Power in the Network of Global Governance: Preferences, Capabilities, and Strategies", *Perceptions*, Winter 2014, volume XIX, N4, p. 123.

³³ Except for Burkina Faso (1961-1973, 1994), Sao Tomé and Príncipe (1997) and Swaziland (1968), African countries have no diplomatic relations with Taiwan.

³⁴ AidData's, *Chinese Official Finance to Africa Dataset*, Version 1.0
<<http://international.cgdev.org/sites/default/files/chinese-development-finance-africa.pdf>.

³⁵ See OECD, <<http://stats.oecd.org/qwids/>>

³⁶ AidData's, *Chinese Official Finance to Africa Dataset*, Version 1.0
<<http://international.cgdev.org/sites/default/files/chinese-development-finance-africa.pdf>.

powerful in Africa. In contrast, economic considerations play a lesser role in Turkey's development aid programme, In fact, Turkey's development aid in Africa is much more humanitarian oriented, considering the intervention on the grounds of various humanitarian organization in Africa. Among many Turkish NGOs operating in Africa, the IHH (Human Rights and Freedoms Humanitarian Aid Foundation), one of the leading humanitarian aid organizations in Turkey, is the most active on ground.

Finally, in terms of the scope of development aid, direct financial support is not usually used in China and Turkey's aid programme. Aid is generally channelled through project support, which mostly focuses on "infrastructure construction, providing technical assistance, supplying medical and expert teams, providing training and offering scholarships"³⁷. Yet, the Chinese focus more their aid on infrastructure, which they consider as the major obstacle to the development of the continent. According to Chen: "The chances of Africa reaching the Millennium Development Goals (MDGs) in the most part will be determined by the region's ability to tackle critical infrastructure challenges. A properly developed infrastructure will reduce the costs of doing business, enable access to markets, facilitate trade and regional and global economic integration and assist human development. In the process it will give the region a fighting chance of reaching the MDGs"³⁸.

From an African perspective, African leaders and people have generally a positive perception of Chinese and Turkish aid in Africa because thanks to the lack of colonial legacy on both sides and their own experience as aid-recipient countries, they are generally considered as more able to understand the continent's situation and to show the best way the development aids should be provided for mutual benefit and development goals.

Conclusion

This papers locates Turkey and China as "rising Powers" with diverging and converging approaches towards the current international order. The main argument is that both China and Turkey are trying to use their increasing material capabilities and political power to shape the current international system. However, Turkey's historical and continuing ties with the West makes it more accommodating as a "rising power" than China is. However, this does not mean

³⁷ Brautigam, Deborah, "China's African Aid: Transatlantic Challenges," German Marshall Fund of the United States, Program on Aid Effectiveness, Policy Paper, April 2008, P. 15.

³⁸ Chen L, "Closing Africa's Infrastructure Gap is Essential for Reaching the MDGs", 2 July 2008. <[431](http://businessfightspoverty.ning.com/group/mdgsatthemidpoint/forum/topics/2014886:Topic:10751.></p></div><div data-bbox=)

that China is radically opposed to any form of cooperation with the West. For proof, China has been collaborating tightly with the West in the fight against terrorism and piracy. In addition, China and Turkey have emerged as new aid donors in the African continent and are sometimes challenging the traditional western institutional approach to development aid. They both focus on projects in their aid structure and do not include political conditionality in their aid framework. Nonetheless, some implicit conditionalities are found in both Turkish and Chinese aid. In the case of China, the one-china policy and economic interests are found as important factors, while in the Turkish case, religion plays an important role.

References

- AidData's Chinese Official Finance to Africa Dataset, Version 1.0 and OECD DAC Creditor Reporting System
- Al Jazeera Türkçe (2014), "Erdoğan: Dünya Beşten Büyüktür", 24 September 2014.
- Andrew F. Hart and Bruce D. Jones (2010), "How Do Rising Powers Rise?", **Survival: Global Politics and Strategy**, Vol. 52, No.6 .
- Bacık, Gökhan and Afacan, İsa (2013), "Turkey Discovers Sub-Saharan Africa: The Critical Role of Agents in the Construction of Turkish Foreign Policy Discourse", **Turkish Studies**, 14:3, 483-502.
- BBC Monitoring Newsletter (2005), Africa Confidential, London; Africa Energy, Hastings; AIM, Maputo; London.
- Brautigam, Deborah (2008), "China's African Aid: Transatlantic Challenges," German Marshall Fund of the United States, Program on Aid Effectiveness, Policy Paper, April 2008.
- Chen L (2008), « Closing Africa's Infrastructure Gap is Essential for Reaching the MDGs », 2 July 2008.
- <[Condon, Madison \(2012\), "China in Africa: What the Policy of Nonintervention Adds to the Western Development Dilemma", **Praxis: The Fletcher Journal of Human Security, Volume XXVII**.

Davis, Steve and Woetzel \(2010\), Jonathan, "Making the most of Chinese aid to Africa", June 2010,

<

Davutoğlu, Ahmet \(2013\), "Turkey's Humanitarian Diplomacy: Objectives, Challenges and Prospects", **Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity**, 41:6, 865-870](http://businessfightspoverty.ning.com/group/mdgsatthemidpoint/forum/topics/2014886:Topic:10751.></p><p>CNN Turk TV (2010).)

- Denis M. Tull (2006), "China's Engagement in Africa: Scope, Significance and Consequences", **Journal of Modern African Studies**, 44-3, pp. 459-479.
- Emel Parlar Dal and Gonca Oğuz Gök (2014), "Locating Turkey as a 'rising power' in the changing international order: An introduction", **Perceptions**, winter 2014, Volume XIX, Number 4, p1-18.
- Emel Parlar Dal (2014), "On Turkey's Trail as a Rising Middle Power in the Network of Global Governance: Preferences, Capabilities, and Strategies", **Perceptions**, Winter 2014, volume XIX, N4, p.107-136
- European Parliament- Directorate-General For External Policy Department, "China's foreign policy and external relations", European Union July 2015.
- G. Chin (2010), **China's Rising Institutional Influence**, in A. S. Alexandroff and A. F. Cooper (eds), **Rising States, Rising Institutions**, Brookings Institution Press, 2010.
- Gonca Oğuz Gök (2014), "Tracing the shift in Turkey's normative approach towards the international order through debates in the UN", **Perceptions**, Winter 2014, volume XIX, number 4, pp. 77-106
- Hurrell and Sengupta, "Emerging Powers, North-South relations and global climate politics", **International Affairs**, Volume 88, Issue3, May 2012, P. 463-484.
- Murat Yeşiltaş (2014), "Turkey's Quest for a "New International Order": The Discourse of Civilization and the Politics of Restoration", **Perceptions**, Winter 2014, volume XIX, N4, p. 43-73.
- Musab Younis et al (2013), "Rising Powers in International Development : An Annotated Bibliography", Institute of Development Studies, March 2013.
- New Vision (2014), "Turkey-Africa: Solidarity and Partnership", Nov 13, <<http://www.newvision.co.ug/news/661775-turkey-africa-solidarity-and-partnership.html>>
- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa>
- The State Council (2011), "The People's Republic of China, White Paper", 2011. http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284620.htm
- The State Council (2014), "The People's Republic of China, White Paper", 2014. http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986592.htm
- Ziya Öniş and Mustafa Kutlay (2013), "Rising Powers in a Changing Global Order: The Political Economy of Turkey in the Age of BRICS", **Third World Quarterly**, Vol. 34, No. 8, pp. 1409-1426.

RISING NUMBER of AFRICAN MIGRANTS and REFUGEES ACROSS GULF of ADEN

Raphael ADEKOLA

(University of Ilorin Kwara State)

Abstract

Migration continues to radically rearrange the make-up of populations all over the earth. These large-scale changes make migration one of the most important and urgent issues in today's world. This paper examines the connection between mixed migration movement from the horn of Africa as an issue affecting the region beyond a particular country. The paper offers a critical analysis of the concept South South migration and calls attention to five fundamental problems. It then provides a broad overview of the changing patterns of migration in this developing region, with a particular focus on mobility within the African continent. It outlines some of the economic conflict, social conflict, effects of climate change and political instability as drivers of migration within the poorer region. It also highlights the role of the state in influencing people's movements and the outcome of migration. It examines the proliferation in smuggling and trafficking, a significant increase in reported cases of violence and abuse; the increased presence of criminals and armed gangs of smugglers and traffickers as well as the distinctive contribution that migration has within the developing region in making human development in terms of income, human capital and broader processes of social and political change. The paper finally analyses migration in this poorer region of the world and its connection with human development that it requires much more data than is currently available.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

TOWARDS A NEW SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL COOPERATION BETWEEN AFRICAN AND ASIAN COUNTRIES: THE CASE OF ALGERIA

Hafsa ELAGAG

(Oran 2 Uni.)

Abstract

Algeria is an example of many African countries, which noticed socio economic changes affected their interactions and relations with the global world in an extended form of Globalization. It has noticed a new economic boom after the 1988, the date of political reforms to a multiparty democratic move. This event led to a new economic openness to the liberal market after the defeat of the socialist development plans. This has been a factor to diversify its economic cooperation with other countries. The main observation we may notice is the new cooperation with Asian countries. These economic co-operations have raised a new cultural contact with the concerning countries; this may be clear with the growing of new Asian (Turkish, Indian, and Chinese) restaurants in Algerian large cities; the wide spread of Chinese goods with the increase number of Chinese store shops. These have another effect on the mobility of the labour force between Asian societies and Algeria; the increase of flight links between Algiers and Asian capital cities; the case of Algiers and Beijing, at the same time the increase of the number of flights that deserve the mobility of the labour force the case of Turkish airlines.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

IV. OTURUM
BÜYÜK SALON
(2. GÜN-SAAT: 10: 30-12: 00)
Oturum Başkanı:
Prof. Dr. Ferudun YILMAZ

Yeni Dünya Düzeninin Formalaşması ve Kafkasya'nın Yeniden Büyük Devletlerin Maraqları Alanına Dahil Olması

Doç. Dr. Sevinç RUINTAN (Bakü Devlet Üniv.)

The Analysis of the Crimean Crisis in 2014 Between Russia and Ukraine within the Framework of the Conflict Analysis Theories and The Crimean Tatars

Doç. Dr. Sezai ÖZÇELİK (Çankırı Karatekin Üniv.)

Diversification of Supply Routes of the EU After 2006/2009 Russian-Ukrainian Energy Crisis: Can Turkey Become an Energy Hub for Europe?

Yrd. Doç. Dr. Sezer ÖZCAN (Hasan Kalyoncu Uni.)

Circassian Ethnic Mobilization as a Factor of Contemporary Russian-Turkish Relations

Dr. Veronika TSIBENKO (Southern Federal Uni.)

YENİ DÜNYA DÜZENİNİN FORMALAŞMASI VE KAFKASYA'NIN YENİDEN BÜYÜK DEVLETLERİN MARAQLARI ALANINA DAHİL OLMASI

Doç. Dr. Sevinç RUİNTAN¹

(Bakü Devlet Üniv.)

Özet

XX yüzyılın sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması, yeni dünya düzeninin oluşumu ile Kafkasya bölgesinde 4 yeni bağımsız devlet kurulmuş oldu. Güney Kafkasya'da 3 devlet – Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. Kuzey Kafkasya ise Rusya Federasyonu'nun bir parçası olarak kalmaya devam ediyor. Bu zamandan itibaren dünyanın büyük güçleri Kafkasya bölgesini kendilerinin çıkarları dairesinde ilan ettiler. Bilimsel edebiyatlarda büyük güçlerin Kafkasya bölgesinde çıkarlarının sadece jeopolitik ve ekonomik maraqlarla çerçeveslenmediği gösterilir. Onlara göre, bu

¹ Doç.Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih fakültesi, e-mail: seva6611@rambler.ru

çıkarların oluşumuna hem de batıda var olan "rusofobiya" faktörünün de önemli bir etkisi vardır. Ümumilikde, uluslararası ilişkilerde öncelikle jeopolitik, kültürel ve medeniyetler alanı olarak bilinen Kafkasya, aynı zamanda doğal olan - coğrafi, iklimsel ve bölgesel özellikleri ile de tarih boyu büyük güçlerin ilgisini çekmiştir. Kafkasya'yı belirleyen önemli ölçüde gerçeklerden biri de, Hıristiyan ve İslam medeniyetlerinin, başka sözle, Batı ile Doğu sivilizasyonlarının çovuşuğunda yerleşmesidir. Dolayısıyla, Kafkaslar jeopolitik verilere dayalı tahmin doğrudan erişime malikdir.

Genel olarak, Avrupa tarihinin XVII, Rusya tarihinin XIX yüzyıldan başlayan yeni dönemi boyunca Kafkasya bölgesinin uluslararası ilişkiler sisteminde yerini gözden geçirirken 4 aşamayı belirtmek gerekir.

1. XVIII/XIX yüzyılın başları - 1917 - Kafkasya'nın Rusya tarafından birinci işgali yılları.

2. 1917 - 1922 yılları - Kafkasya'nın Rusya tarafından ikinci işgali yılları.

3. 1922 - 1991 yılları - Kafkasya'da Sovyet dönemi.

4. 1991 yılında SSCB'nin çöküşü ile başlayan ve Kafkasya'nın yeniden büyük devletlerin maraqları alanına dahil olduğu aşama.

Hazırki mekalede son aşamadan, XX yüzyılın sonlarında Kafkasya'nın yeniden büyük devletlerin maraqları alanına dahil olmasından bahs edilecektir. Esasen, Güney Kafkasya'da cereyan eden olaylar gözden geçirilecek, Kuzey Kafkasya meselelerine yeri geldikçe dikkat ayrılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Dünya Düzeni, Kafkasya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Etnik ve Arazi Münaqişeleri

THE FORMATION OF A NEW WORLD SYSTEM AND ENTERING THE CAUCASUS INTO THE SPHERE OF INTERESTS OF THE GREAT POWERS

Linned with the collapse of the USSR in the end of the XX century and creation of the new world order, there were created 4 new independent country in Caucasus region. Three union republic of the South Caucasus declared the independence: – Azerbaijan, Armenia and Georgia. Northern Caucasus has still continued being as a part of Russian Federation. Since this time, the big powers of the world, announced Caucasus the region which include of their interests. The scientific literatures shows that the big powers interests on Caucasus region not only includes the geopolitical and economic interests. The main factor

which effected for the creation of these interests in the west was “russophobia”. In generally, Caucasus which is known is geopolitical, cultural place in international arena, and which is at the same time specific with its natural-geographic, climatic and provincial factors during the history, was attracted the interests of big powers. Other specify of Caucasus is that Caucasus is the center of clashes of Christian and Islam religions and clashes of West and East civilizations. So, Caucasus is the region that with its specify attracts big powers interests.

The Caucasus entered into the interests of the world states with the formation of a new world system at the end of 20th century. Generally, it is also important to review 4 stages of international relations system of Caucasus region during the new era which began from the 17th century European, 19th century Russian history.

1. XVIII/the beginning of XIX century – 1917 – the first occupation years of the Caucasus by Russia.

2. 1917 – 1922 years – the second occupation years of the Caucasus by Russia.

3. 1922-1991 - the Soviet period in the Caucasus.

4. 1991 – the stage – starting with the dissolution of USSR and entering the Caucasus into the interests of great powers.

From the last stages, entering the Caucasus into the scope of interests of great powers will be talked in this report. Mainly, the events which happens an South Caucasus will be seen, and for the issues linned Northern Caucasus will be separated attention.

Keywords: The New World System, Caucasus, Azerbaijan, Armenia, Georgia, Ethnic and Territorial Conflicts

XX yüzyılın sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bütünlükde postsovyet mekanda mühüm jeopolitik değişiklikler prosesi başlanmış oldu. Yeni dünya düzeninin oluşumu ile Kafkasya bölgesinde 4 yeni bağımsız devlet kuruldu. 1991 yılında Güney Kafkasya'da 3 devlet – Azerbaycan², Ermenistan³ ve Gürcistan⁴ Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. Kuzey Kafkasya ise

² <http://mfa.gov.az/content/544>

³ <http://www.mfa.am/en/armenia-history/#armenia>

⁴ <http://www.mfa.gov.ge/ForeignPolicy/NationalSecurityConcept.aspx>

Rusya Federasyonu'nun bir parçası⁵ olarak kalmaya devam ediyor. Bu zamandan itibaren dünyanın büyük güçleri Kafkasya bölgesini kendilerinin çıkarları dairesinde ilan ettiler (bazı melumatlara göre, 30-dan artık devlet⁶). Bölge devletleri olan Rusya, Türkiye, İranla beraber ABD ve Avrupa Birliği de Kafkasya'da nüfuz uğrunda mübarizeye katılmış oldular. Genel olarak bölgede mücadelenin ABD ve müttefikleri ile Rusya ve müttefikleri arasında gittiğini özel vurgulamayı gerekli hesap ediyoruz. Rusya'nın müttefikleri sırasında batı aleyhtarları olmaları bakımından yer alan devletlerin olduğu da bilinmektedir (mesele, İran). Bu bakımdan, qeyd ediliyor ki, Kafkasya'da bütün çatışmalar iki küresel gücün, yani ABD ve Rusya'nın (daha geniş anlamda, Rusya ve Avrupa-Atlantik İttifak'ın) birbirine aksi küresel çıkarlarının çarpması sonucu meydana gelmiştir ve meydana gelmektedir⁷. Jeopolitikaya göre, devletlerin coğrafi yerleşmeleri onların siyasi güçlerini belirler. Hala 1991 yılında ABD Dışişleri Bakanı John Beyker diyordu ki, "Hazar sadece ekonomik ya da sadece jeopolitik sorun değil. Hazar - birinci derece öneme sahip jeopolitik sorundur"⁸. Kafkasya'yı büyük güçler için önemli eden bir neçe sebep vardır. Coğrafi, iklimsel ve bölgesel özellikleri ile tarih boyu büyük güçlerin ilgisini çekmiş, onlar arasında rekabet meydanı olmuş, Batı ve Doğu sivilizasyonlarının çovuşuğunda yerleşen, jeopolitik verilere dayalı bölge olan Kafkasya, günümüzde daha çok stratejik önemi ile dikkat çekmektedir. Kafkas çeşitli uygarlıklar ve kültürler, jeopolitik sistemler arasında engel de olabilir, onları birbirleri ile bağlayan köprü de.

Kafkasya'nın jeostrategjik önemi. Ümumavrupa güvenlik bölgesinin sınırında yerleşmesi sebebinden, Kafkasya çağdaş dünyanın jeopolitik açıdan en önemli bölgelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kafkas ayrıca Yakın Orta Doğu, Hazar ve Karadeniz havzalarına etki açısından elverişli plasdarm konumuna sahiptir. Bunlardan başka, bölge batı devletlerinin mevcut petrol-doğalgaz marşrutlarının diversifikasyonu planları bakımından, hemçinin Hazar'ın enerji

⁵ Конституция Российской Федерации. Глава 3. Федеративное устройство, ст.65. (Online). Источник: <http://www.constitution.ru/> [Посмотрено: 30.11.2015]

⁶ Е.С.ЩЕПИН. (2013). Столкновение геополитических интересов НАТО и России на постсоветском пространстве / **Геополитика постсоветского пространства**. Екатеринбург, с.36

⁷ Владимир ШЕВЕЛЕВ. (1 мая 2010). Кавказ: пространство как политическая сила. **Евразия. Информационно-аналитический портал**. (Online). Источник: <http://evrazia.org/article/1311> [Просмотрено: 23.07.2015]

⁸ Парвин ДАРАБАДИ. (2003). Каспийский регион в современной геополитике. **Центральная Азия и Кавказ**, №3(27). (Online). Источник: http://www.cac.org/journal/2003/journal_rus/cac-03/09.darrus.shtml [Просмотрено: 28.11.2015]

kaynaklarının üretimi ve nakli açısından büyük öneme sahip bölgedir⁹. Bunları esas alarak, NATO Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra Güney Kafkasya'nın stratejik çıkarları çerçevesine dahil olduğunu ilan etti ve bölgeye aşamalı gelişi planını hazırladı. Teşkilata üzv olacağı öngörülen devletlerle ilk aşamada "Sülh namine terefdaşlıq" programı (PFP) çerçevesinde işbirliği yapılması nezerde tutuluyordu. Sonraki merhelede Bireysel işbirliği planı çerçevesinde (İPAP) teşkilata aday devlet statüsü verilecek ve nihayet, son aşamada bu devletler NATO'ya üye kabul edilecekdiler¹⁰. Bu ise o demek ki, Batı bölgede nüfuzunu artırmaya cehd edecek, buna ulaşmak için Rusya'yı bölgeden çıkışdırıb çıkarmaya çalışacaktır¹¹. Lakin Rusya da öz növbesinde geleneksel etki alanlarında, o cümleden Güney Kafkasya'da kayıp maraqlarını kurtarmaya niyyetli idi. Tarihi, coğrafi, ekonomik, siyasi bağlarla bağlı olduğu bölgeleri Rusya da ayrıca kendi ulusal çıkarları sferasına aid etdi ve bu niyyetinin her ne kadar burada oluşan yeni devletler için yeni riskler ve tehlikeler ortaya çıkmasına neden olmasına rağmen, gerçekleştirmeye kalkıştı. Bu faktör bölgeni birbiriyle rekabet içinde olan devletler arasında mücadele meydanına çevirdi.

Bölgenin yeni bağımsız devletlerinin kendileri için gelecek inkişaf yolunu belirleyerken, çok da seçim karşısında kalmış olduğu söylene bilmez. Bağımsızlıklarının ilk günlerinden, hatta müeyyen mekamlarda daha önceden tarafların müeyyenleşmiş olduğu aydın görünür. Ermenistan Rusya yönlü politika yürütmeyi tercih etdi. Hetta Azerbaycan topraklarının işgalını da Rusya'nın bölgedeki ordu hisselerinin yardımı ile gerçekleştirdiyi melum hakikatlardandır. Gürcistan ilk günlerden batı yönümlü politika yürüdür. NATO-ya ve AB-ye üyelik istikametinde faaliyet gösterir. Rusya'ya münasibetde çox sert mövqe nümayiş etdirir. E.Şevardnadzenin Cumhurbaşkanlığı döneminde (1995-2003) müeyyen yumşalma müşahide olunsa da, genel olarak bağımsızlık illerinde Gürcistanın Rusya ile ilişkileri, melum sebeplerden, çok da sıcaklığı ile seçilmemiştir. Azerbaycan bağımsızlığının ilk günlerinden tarafsız politikayı tercih etmiştir. Bilimsel edebiyatlarda farklı fikirler söylene de, ilk yıllarda Rusya, daha sonra Türkiye yönümlü politika yürüdüldüyü iddia edilse de, bununla tam

⁹ Alla YAZKOVA. (2014). *The states of the Southern Caucasus in the system of international coordinates. The Caucasus & Globalization*, Volume 8, Issue 3-4. (Online). Retrieved from: http://www.ca-c.org/c-g/2014/journal_eng/c-g-3-4/00.shtml [Accessed: 20.05.2015]

¹⁰ ГЕГЕЛАШВИЛИ Н. (2011). Политика США на Южном Кавказе в контексте перезагрузки. *Вестник Европы*, №30. (Online). Источник: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2011/30/ge8.html> [Просмотрено: 20.05.2015]

¹¹ Давид Мкртчичевич ГАСПАРЯН. (2009). *Мягкая безопасность Закавказья в контексте мировой политики*. (Online). Menbe: <http://www.dissercat.com/content/myagkaya-bezopasnost-zakavkazya-v-kontekste-mirovoi-politiki> [Baхılıb: 13.11.2015]

razılaşmamak için kifayet kadar deliller olduğunu hesap edirik. Lakin istenilen halde, bağımsızlığını elde ettikten az sonra Azerbaycanın balanslaştırılmış siyaset yürütmeye başladığı her kese melumdur. Hazırda Azerbaycanın hangi terefe meyl etmesinden asılı olarak, bölgede qüvveler balansının hemin tarafın lehine deyişeceyi aydındır. Lakin Azerbaycan balanslaştırılmış siyaset yürütmeye niyyetlidir. Hemçinin şu da kaydedilmelidir ki, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına, kontrolündeki toprakların ve nüfusun belli bir bölümünü kaybetmesine rağmen Rusya'nın çıkarları halen küresel düzeyde mevcut sorunları, aynı zamanda postsovyet devletlerin dış politikalarını etkilemeye devam etmektedir.

Rusya'nın ideoloji etkisini itirmesi

Каунак: Збигнев БЖЕЗИНСКИЙ. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. М.: Международные отношения, 2009, с.123.

Büyük güçlerin Güney Kafkasya'da nüfuz uğruna mücadelesi sürecinde 2 jeostratejik eksenin oluşmakta olduğu görünmektedir.

1. ABD (NATO) – Türkiye – Gürcistan – Azerbaycan yatay (horizontal) ekseni. Uzmanlar bunun Rusya için katastrofik sonuçlara getirib çıkara bileceğini belirtiyorlar. Perspektivde bu eksene Orta Asya devletlerinden de katılmak isteyenlerin olabileceği dikkate alınır, sonucun Rusya için ne kadar ağır olabileceği tahmin edilebilir. Belirtmek yerinde olacaktır ki, Sovyetler Birliği'nin

çökmesinden sonraki ilk yıllarda Sovyet mekana direk tesir etme imkanına sahip olmayan ABD, jeopolitik planlarını gerçekleştirmek, kendisi için özel önem taşıyan 3 istikamette Rusya etkisinin önlenmesinde onun için önemli olan devletleri belirledi: Rusya'nın Balkanlara etkisini azaltmak için - Ukrayna, Güney Kafkasya'ya etkini azaltmak için - Azerbaycan, Orta Asya'ya etkini azaltmak için - Kazakistan. Son iki istikâmetin Hazar bölgesi ile bağlı olması dikkat çekicidir.

2. *Moskova – Erivan – Tahran'ın katılımını öngören dikey (şaqueli) eksen.* Uzmanların görüşlerine göre, Rusya'nın bu cehdi Batı'nın yatay ekseninin karşısında çok yetersiz görünüyor. Ayrıca qeyd edilir ki, hiçbir gruplaşma organizasyon yapılarını henüz net formalaştıra bilmemiştir¹².

Az evvel qeyd etdiyimiz kimi, ABD'nin küresel jeostrategiyasının prinsipial açılarından biri, jeopolitik merkezlerin belirlenmesi ve onlarla işbirliğinin kurulması olarak kabul edilir. Jeopolitik merkez olarak müeyyenleştirilen devletler, kendilerinin güç ve imkanlarına göre değil, sadece coğrafi yerleşmelerine, aktif jeopolitik oyunculara kaynaklarla zengin önemli bölgeleri kontrol etmek imkanını verebilme durumlarına göre müeyyenleştirilirler. Z.Bjezinski yazıyor ki, ABD jeostrategiyasına göre, şu anda dünyada 5 önemli jeostrategik aktör (Fransa, Almanya, Rusya, Çin, Hindistan) ve 5 jeopolitik merkez (Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye, İran) mevcuttur. Türkiye ve İran hem de bir anlamda jeostrategik açıdan aktif ülkeler adlandırılıyor¹³.

1998 yılında Amerikalı uzman Ariel Koenin (Ariel Cohen) yazdıklarından aydın olur ki, ABD'nin Kafkasya çıkarları: Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün sağlanması; İran'ı kontrol etmek, islam fundamentalizminin yayılmasının önlenmesi; bölgenin enerji kaynaklarını kullanıma sağlamak; bölgede Rusya'nın imperiya ambisiyalarını önlemek olmuştur¹⁴. Koen ayrıca hesap edirdi ki, ABD Kafkasya'da çıkarlarını sağlamak için Bakü - Tiflis - Ceyhan boru hattının çekilmesine gereken her türlü desteği vermelidir ki, Hazar petrolü Gürcistan ve Türkiye'den geçerek nakil edilsin. Aksi takdirde Rusya veya İran marşrutu kullanılacaktır ki, bu da o ülkelerin nüfuzunun artması demek olacaktır. A.Koenə göre, paralel olarak Ku-

¹² Парвин ДАРАБАДИ. (2003). Каспийский регион в современной геополитики. **Центральная Азия и Кавказ**, №3(27). (Online). Источник: http://www.ca-c.org/journal/2003/journal_rus/cac-03/09.darrus.shtml [Просмотрено: 28.11.2015]

¹³ Збигнев БЖЕЗИНСКИЙ. (2009). **Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы**. М.: Международные отношения, с.60-61

¹⁴ Ariel COHEN. (2000). U.S. Interests in Central Asia and the Caucasus: The Challenges Ahead. **Central Asia and the Caucasus**, №2. (Online). Источник: <http://www.ca-c.org/journal/cac-08-2000/05.kohen.shtml> [Просмотрено: 28.11.2015]

zey Kafkasya'daki etnik grupların liderleri ile de görüşmelere başlanmalıdır, bölgede duruma kontrol edebilmek için onlarla diyalog kurulmalıdır. Genel olarak ABD bölgede kendi iletişim analitik yeteneklerini artırmalıdır¹⁵. Bazı rusiyalı siyasetçiler ABD'nin bu cehdine karşılık olarak, Rusya'ya Azerbaycan ve Gürcistan'a tazyiq edə bilmə için Abhazya, Güney Osetya, Yukarı Karabağ çatışmalarından kullanmayı; Azerbaycan'da da etnik azınlık olan lezgileri "müqədderatlarını tayin etmə" istikametine yöneltmeyi; ayrıca, Rusya vatandaşlarını kullanmayı teklif ediyorlardı¹⁶.

Fabrisio Bielmini yazıyor ki, ABD bölgeye gelişini her ne kadar demokrasinin yayılması, bölgede barışın ve istikrarın korunması konularında yardım etmek niyetiyle esaslandırmağa çalışsa da, gerçekte amaç Z.Bjezinskinin "Büyük satranç tahtası" kitabında belirtildiği gibi, Avrasya kıtasına kontrol elde etmektir¹⁷.

1991-2001 yıllarında Kafkasya ve Merkezi Asya bölgelerinde nüfuzunun güçlendirilmesi ABD'nin Avrasya politikasının karşısında duran önemli görevlerden biri idi, **ama en** önemlisi değildi. Bu dönemin temel görevi - postsovet mekanda Rusya'nın etkisinin azaltılması, Sovyet İmparatorluğu'nun restorasyonuna imkan vermemekden ibaret olup. Bu meqsedle ABD jeopolitik plüralizmi destekleyip, yeri geldikçe, yerli halklar arasında rusofobyaya **ahval**-ruhiyesinin yayılmasını da kullanmıştır. 11 Eylül 2001 olaylarından sonra küresel askeri-**siyasi** gerginlik merkezinin Orta ve Güney Asya'ya geçmesiyle ilgili, **Kafkasya ve Orta** Asya bölgelerinin jeopolitik önemi daha da artmış oldu. Bu zamana kadar enerjidaşıyıcılarını kontrol için önemli olan Kafkaslar, artık hem de ABD'nin terörle mücadele stratejisinin temel unsurlardan birine cevrilmiş oldu¹⁸.

Ekonomik maraqlar. Enerji çıkarları hem Rusya, hem de ABD ve AB'nin stratejik çıkarları sırasında yerini almaktadır. Zengin karbohidrolen kaynaklarına sahip olan Hazar havzası ve Orta Asya bölgesi hem de bu bakımdan büyük

¹⁵ İbid.; Загир АРУХОВ. (6 марта 2012). Глобальная геостратегия США на Кавказе: Дагестан под прицелом. **Евразия. Информационно-аналитический портал.** (Online). Источник: <http://evrazia.org/article/1923> [Просмотрено: 28.11.2015]

¹⁶ Загир АРУХОВ. (6 марта 2012). Глобальная геостратегия США на Кавказе: Дагестан под прицелом. **Евразия. Информационно-аналитический портал.** (Online). Источник: <http://evrazia.org/article/1923> [Просмотрено: 28.11.2015]

¹⁷ Fabrizio VIELMINI. (2005). The Influence Of Mackinder's Theory On Current U.S. Deployment In Eurasia: Problems And Perspectives. **Central Asia and the Caucasus**, №4 (34). (Online). Источник: http://www.ca-c.org/journal/2005/journal_eng/cac-04/08.veleng.shtml [Просмотрено: 28.11.2015]

¹⁸ Виктор ПАНИН. Геополитическая экспансия США на Кавказе. **Русофобия.** (Online). Источник: <http://www.russophobia.net/> [Просмотрено: 30.11.2015]

güçlerin rekabet alanına çevrilmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, ABD'nin ve AB'nin jeopolitikasında Kafkasya bölgesine ayrı bir birim olarak değil, Karadeniz, Hazar Denizi ve Orta Asya bölgesi ile bir tam kimi bakılıyor¹⁹. Batı ile Rusya arasında 1980'lerin sonlarından başlamış enerji kaynakları uğruna mücadele 1994 Eylül ayının 20-de Baküde "Asrın Antlaşması"nın imzalanması ile karadan denize geçmiş oldu. Bakü - Tiflis - Ceyhan petrol boru hattının inşası hakkında anlaşmanın elde edilmesi ile bu mücadele daha keskin bir karakter aldı²⁰. Bele ki, Rusya Hazar'ın enerji kaynaklarının Rusya'dan yan geçmekle, Türkiye üzerinden naklini kendi ulusal çıkarlarına ve bölgesel güvenliğe ciddi tehdit olarak görüyor²¹. Hatta Rusya'nın ulusal güvenlik stratejisinde enerji taşıyıcılarına sahip olması onun uluslararası politikasının önemli bir parçası olarak gösteriliyor²². Mevcut marşrutların diversifikasyonu Batı devletleri için de ekonomik açıdan daha çok, siyasal önem taşıyor. Genel olarak, Batı devletlerinin Kafkasya - Hazar havzası bölgede maraklarından bahsederken, bu marakların sadece karbohidrojen ehtiyatları ile çerçiveleniyini söylemek doğru olmaz. Her ne kadar enerji taşıyıcılarının diversifikasyonu önemli olsa da, burada jeopolitik çıkarların daha geniş dairesinden konuşulması gerekir.

Güney Kafkasya, genellikle postsovyet mekanda jeopolitik proselere önemli etki gücüne sahip ülkelerden biri de Türkiye Cumhuriyetidir. Türkiye Karadeniz bölgesinde istikrarın saklanması büyük öneme sahiptir, Karadeniz'den Akdeniz'e çıkışı kontrol altında tutur (20 Temmuz 1936 cı il Montrö sözleşmesine göre), Kafkasya'da Rusya'nın etkisini dengeleyir, NATO'nun güney sınırı ve Z.Bjezinskiyə göre, "müslüman fundamentalizmi zehirini" engel-

¹⁹ КОНОВАЛОВ В.Н. (2010). Геополитические процессы на большом Кавказе в свете национальных интересов России. **Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке**, № 4, с.67. (Online). Источник: <http://cyberleninka.ru/article/n/geopoliticheskie-protsessy-na-bolshom-kavkaze-v-svetenatsionalnyh-interesov-rossii> [Просмотрено: 20.05.2015]

²⁰ Парвин ДАРАБАДИ. (2003). Каспийский регион в современной геополитике. **Центральная Азия и Кавказ**, №3(27). (Online). Источник: http://www.cac.org/journal/2003/journal_rus/cac-03/09.darrus.shtml [Просмотрено: 28.11.2015]

²¹ КОНОВАЛОВ В.Н. (2010). Геополитические процессы на большом Кавказе в свете национальных интересов России. **Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке**, № 4, с.65. (Online). Источник: <http://cyberleninka.ru/article/n/geopoliticheskie-protsessy-na-bolshom-kavkaze-v-svetenatsionalnyh-interesov-rossii> [Просмотрено: 20.05.2015]

²² Концепция внешней политики Российской Федерации. (12 февраля 2013). (Online). Источник: http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F [Просмотрено: 28.11.2015]

leme gücüne maliktir²³. Genel olarak, Türkiye'nin her hangi açıdan zayıflaması Kafkasya'da Rusya'nın etkisinin restorasyonu demek ola bilir neredeyse.

Kafkasya bölgesinde nüfuz uğrunda mücadelede diğer iştirakçi devlet İran İslam Cumhuriyeti'dir. İİR genel olarak antiamerika, antiatlantik konuma sahiptir ve bu nedenle bir çok konuda marakları Rusya'nın marakları ile üst-üste düşüyor. "Düşmanımın düşmanı benim dostumdur" ilkesinin görsel örneklerinden biridir. Ama aynı zamanda çarpan maraqlarının da az olmadığı belirtilmelidir. Bu bakımdan, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde Rusya etkisinin restore edilmesinin önünü bir kadar alacağı aydın bilinmektedir. ABD jeostrategiyasına göre İran'ın jeopolitik merkez, hem de belirli konularda jeostratejik aktör gördüğü de dikkate alınır, Batı devletlerinin bölge ile ilgili projelerde onu tamamen kenarlaştıra bilmeyeceği anlaşılmaktadır²⁴. Son yıllarda ayrıca Çin ve Japonya da Hazar bölgesinde yeni büyük jeopolitik oyuna katılmaya niyetli olduklarını sergiliyorlar.

ABD Hazar petrolünü alternatif enerji teminatı olarak görüyor. Fars körfesi ülkelerinden idhalda sorun yaşanarsa, Hazar petrolünü kullanabileceğini düşünüyor. Ayrıca, ABD Merkezi Asya - Hazar karbohidrojen kaynaklarını kendisinin Avrupa'daki müttefiklerine ve Japonya'ya etki imkanlarını saklamak için kullanmayı düşünüyor. Rusya'dan doğalgaz bağımlılığının azalması, Rusya'nın aynı zamanda dünya siyasetine etki gücünün azalması demektir.

Bilimsel edebiyatlarda büyük güçlerin Kafkasya bölgesinde çıkarlarının sadece jeopolitik ve ekonomik maraqlarla çerçivelenmediği gösterilir. Onlara göre, bu çıkarların oluşumuna yukarıda belirtilen nedenlerle birlikte, batıda var olan "rusofobiya" faktörünün de önemli bir etkisi vardır. Bele ki, Kafkasya uzun müddet rus etkisi altında olmuştur. Evvelde qeyd edildiyi kimi, XIX yüzyılın başlarında Rusya, Osmanlı ve İran imperatorlukları arasında savaşlar sonucunda bölgenin yeni sınırları belirlenmiş, Güney Kafkasya toprakları Rusya ve İran arasında bölüştürülmüştü. 1824 - 1864 yıllarında Rusya'nın Kafkasya halklarıyla savaş sonucunda Kuzev Kafkas Rusya'ya tabe edilmişdi. 1917 yılında Rusya'da Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesine kadar Kafkasya bölgesi Rusya İmparatorluğu'nun nüfuz dairesinde olmuştur. Bolşevikler iktidara geldikten sonra "uluslara kendi kaderlerini tayin hakkı" verdiklerini ilan ettiler. 1918 - 1920 yıllarında Rusya'da İç savaş sırasında Güney Kafkasya halkları bağımsız devlet-

²³ Збигнев БЖЕЗИНСКИЙ. (2009). *Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы*. М.: Международные отношения, с.68

²⁴ Парвин ДАРАБАДИ. (2003). Каспийский регион в современной геополитике. *Центральная Азия и Кавказ*, №3(27). (Online). Источник: http://www.cac.org/journal/2003/journal_rus/cac-03/09.darrus.shtml [Просмотрено: 28.11.2015]

lerini kurdular ve bağımsızlıklarının büyük devletler tarafından tanınmasına cehd ettiler. 1920 yılında İç Savaşı'nı galibiyetle sona erdiren Bolşevikler Rusya İmparatorluğu'nun eski sınırlarını berpa etmek yönünde faaliyete başladılar ve Kafkasya'nın ikinci işgalini gerçekleştirdiler. Sovyet tarihçileri bu yılları "sosyalist inkilabının zafer yürüyüşü" adlandırdılar. Şu anda ise, tarihçilerin bir kısmı bu yılların "Rusya İmparatorluğu halklarının milli-özgürlük hareketinin yükselişi dönemi" olduğunu qeyd edirler. Sovyetler Birliği'nin kurulması ile Kuzey Kafkasya RSFSR-in terhib hissesi olarak; Güney Kafkasya'nın 3 ittifak Cumhuriyeti - Azerbaycan SSC, Ermenistan SSC, Gürcistan SSC SSCB'nin subyektləri oldular. 1991 yılına kadar Kafkasya bölgesi Rusya'nın nüfuz daire-sinde kalmış oldu. Yalnız Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile veziyyet değıştı.

Sovyetler Birliği dağılınca hemen toparlanamayan Rusya bu süreçte Kafkasya'da çatışmaları körükleyen iki taraflı politikalar izleyerek bölge üzerende-ki nüfuzunu kaybetmemeye çalışmış ve buna müeyyen kadar muvaffak da olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılması üzerine Rusya Federasyonu, özellikle askeri alanlarda, Kafkas bölgesiyle ilgilendiği kadar herhangi bir eski Sovyet bölgesiyle ilgilenmemiştir. Güney Kafkasya'nın bağımsız devletlerini "yakın dış ülkeler" kategorisine dahil eden Rusya Kafkasya, Hazar havzası ve Orta Asya bölgesinde politikasının öncelikli alanlarından biri olarak burada ekonomik ve askeri katılımını koruyup saklamayı belirlemiştir²⁵. Rusya ikili oynayarak bölgedeki sorunları şiddetlendiriyor (Dağlık Karabağ, Abhaziya, Güney Osetiya) ve sorunların çözümünü için Rus müdahalesini Kafkasya için bir şart haline getiriyordu. Gerçekte de, bu gün bile Rusya faktörü olmadan Kafkasya'da sorunları çözmek mümkün görünmemektedir²⁶.

Batı devletlerinin de regionda askeri-siyasi iştirak meselesine büyük önem verdiği görünmektedir. Hetta regionun askeri-siyasi öneminin onun ticari-ekonomik önemini ikinci plana geçirdiyi hakta fikirler de mevcuttur. Sovyetler Birliği'nin çokmesinden sonra ABD'nin Kafkasya'da siyasetinde temel amacının Rusya ve İrani bölgeden çıkarmak olduğu bildirilir. Askeri-siyasi maraqlarının prioritet olmasının göstericisi olarak, Gürcistanı göstermek mümkündür. Gürcistanın birmenalı olarak ABD yönümlü siyasetine rağmen, onun NATO-ya üyelik meselesi AB üyelik meselesinden daha çok nezerde saklanılır. Amerikalı

²⁵ КОНОВАЛОВ В.Н. (2010). "Геополитические процессы на большом Кавказе в свете национальных интересов России". **Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке**, № 4, с.67. (Online). Источник: <http://cyberleninka.ru/article/n/geopoliticheskie-protsessy-na-bolshom-kavkaze-v-svete-natsionalnyh-interesov-rossii> [Просмотрено: 20.05.2015]

²⁶ M.Vedat GÜRBÜZ. (2012). **Kafkasya'da siyaset. Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler**. Ankara: Kadim Yayınları, s.352

uzman Pol Starobin yazıyor ki, “ABD hatta “demokrasinin yayılması ve ekonomik reformlar geçirilmesine” hizmet etse bele, gözlenilmezlikler ve xaotik değişikliklerle dolu bölgede nüfuzunu artırmak istemir. ABD-nin istediği: istikrar ve hadiselerin öngörülmesinin mümkün olmasıdır; sadece değişiklikler değil”.

Sonuç. Araştırmada neticesinde aşağıdaki neticelere gelinmiştir:

1. Kafkasya yoğun dış etki ve tazyikler altında olan bir bölgedir. Bele ki, bölge genel dünya politikalarından kopuktur ve küresel güçler yalnız ihtiyaçları olduğu zamanlarda Kafkasya’ya ilgi duymakta, diğer zamanlarda ise buradaki sorunlarla ilgilenmemektedir. Hazırda bölge devletlerinin inkişaf perspektifleri onların kendilerinin mevcut ekonomik, siyasal ve diğer potansiyalından daha çok, bölgede büyük güçlerarası ilişkilerde yerlerinden asılı durumdadır. Region devletlerinde geden iç prosesler, hemçinin büyük güçlerin bölgeye münasibetde enerji ve ekonomik politikası, bölgenin askeri-stratejik öneminin get-gede artması, bölgenin genel olarak mühüm enerji koridoruna çevrilmesi Güney Kafkasya devletlerinin inkişafı prosesinde mevcut risklerin daha da artmasına, milli güvenliklerine elave tehditlerin meydana çıkmasına sebep olur. Son dönemlerde baş veren hadiseler bu risklerin ne derecede real olduğunu bir daha aydın gösterir.

2. Dünya devletleri bölge sorunları karşısında tarafgir ve sorumsuz davranıyorlar, bölgesel sorunların tırmanmasına yeterince destek vermiyorlar. Bölgede mevcut problemler, hell olunmamış kalmakta devam ediyor. Ermenistanın Azerbaycan topraklarını işğalı devam edir, Dağlık Karabağ sorunu dondurulmuş münaqişeler sırasına aid edilse de, gerçekde hem bölge için, hem Azerbaycan, ve hatta Ermenistan için çok büyük sorun menbeyi olarak kalmaktadır. Gürcistan'ın arazi bütövlüyü pozulmuş haldedir. Bunlardan elave, büyük güçler neinki, bölgede mevcut sorunların helline gereken desteyi göstermiyorlar, hatta müeyyen meqamlarda bu sorunlardan kendi çıkarılarına uygun istifade edirlir. Mesala, kendi manfaatları için yeri geldikce Ermenistanın Türkiye'ye olan sözde “soykırım” iddialarından Türkiye'ye tesir vasitesi gibi istifade etmeye; Azerbaycana ve İrana ise “Güney Azerbaycan” meselesinden istifade etmekle tesir etmeye cehd edirlir.

3. Bölgenin siyasal ehemmiyeti onun ekonomik önemini arka plana sıkışdırmıştır. Hetta bir sıra araştırmacıların fikirlerine göre, yakın gelecekte bölge devletlerinin ayrı-ayrılıkda deyil, ümumilikde bölge seviyyesinde “yumuşak tehlikesizlik” problemleri ile karşı-karşıya kalacakları kaçınılmazdır.

Seçilmiş bibliyografya:

- Ağalar ABBASBƏYLİ. (2003). **Qafqaz geostrategiya məkanında**. Bakı: Azərənəşr
- Alla YAZKOVA. (2014). *The states of the Southern Caucasus in the system of international coordinates*. **The Caucasus & Globalization**, Volume 8, Issue 3-4. (Online). Retrieved from: http://www.ca-c.org/c-g/2014/journal_eng/c-g-3-4/00.shtml [Accessed: 20.05.2015]
- Ariel COHEN. (2000). U.S. Interests in Central Asia and the Caucasus: The Challenges Ahead. **Central Asia and the Caucasus**, №2. (Online). Retrieved from: <http://www.ca-c.org/journal/cac-08-2000/05.kohen.shtml> [Accessed: 20.05.2015]
- Давид Мкртчичевич ГАСПАРЯН. (2009). **Мягкая безопасность Закавказья в контексте мировой политики**. (Online). Источник: <http://www.dissercat.com/content/myagkaya-bezopasnost-zakavkazy-a-v-kontekste-mirovoi-politiki> [Просмотрено: 13.11.2015]
- Fabrizio VIELMINI. (2005). The Influence Of Mackinder's Theory On Current U.S. Deployment In Eurasia: Problems And Perspectives. **Central Asia and the Caucasus**, №4 (34). (Online). Retrieved from: http://www.ca-c.org/journal/2005/journal_eng/cac-04/08.veleng.shtml [Accessed: 20.05.2015]
- Jannatkhan EYVAZOV. (2005). Problems of Institutionalization of the Regional Security Cooperation in the Caucasus. **History and its Problems**, Baku State University, Baku, Azerbaijan, №2, pp.184-188
- КОНОВАЛОВ В.Н. (2010). Геополитические процессы на большом Кавказе в свете национальных интересов России. **Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке**, № 4. (Online). Источник: <http://cyberleninka.ru/article/n/geopoliticheskie-protsessy-na-bolshom-kavkaze-v-svete-natsionalnyh-interesov-rossii> [Просмотрено: 20.05.2015]
- Концепция внешней политики Российской Федерации. (12 февраля 2013). (Online). Источник: http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F [Просмотрено: 28.11.2015]
- ГЕГЕЛАШВИЛИ Н. (2011). Политика США на Южном Кавказе в контексте перезагрузки. **Вестник Европы**, №30. (Online). Источник: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2011/30/ge8.html> [Просмотрено: 20.05.2015]
- Martin MALEK. (2003). Terms Of Reference Of Security Policy In The South Caucasus. **Central Asia & Caucasus**, №6(30). (Online). Retrieved from: http://www.ca-c.org/journal/2003/journal_eng/cac-06/01.maleng.shtml [Accessed: 20.05.2015]
- Masoumeh Rad GOUDARZI, Abdollah Baei LASHAKI, Samira TALEBI. (2014). The Mutual Containment Policy Of Russia And The United States In The Southern Caucasus: Achievements And Obstacles. **The Caucasus & Globalization**, Volume 8, Issue 3-4. (Online). Retrieved from: http://www.ca-c.org/c-g/2014/journal_eng/c-g-3-4/05.shtml [Accessed: 20.05.2015]
- M.Vedat GÜRBÜZ. (2012). **Kafkasya'da siyaset. Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler**. Ankara: Kadim Yayınları

- Парвин ДАРАБАДИ. (2003). Каспийский регион в современной геополитики. **Центральная Азия и Кавказ**, №3(27). (Online). Источник: http://www.cac.org/journal/2003/journal_rus/cac-03/09.darrus.shtml [Просмотрено: 28.11.2015]
- Kəmalə RUIŇTƏN. (2008). **Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və dünya siyasəti**. Bakı, Adiloğlu
- ЩЕПИН Е.С. (2013). Столкновение геополитических интересов НАТО и России на постсоветском пространстве / **Геополитика постсоветского пространства**. Екатеринбург, с.36-49
- Taууар ARI. (2010). **Orta Asya ve Kafkasya. Rekabetten işbirliğine**. Bursa: Marmara Kitap Merkezi, 2010
- Виктор ПАНИН. Геополитическая экспансия США на Кавказе. **Русофобия**. (Online). Источник: <http://www.russophobia.net/> [Просмотрено: 30.10.2015]
- Владимир ШЕВЕЛЕВ. (1 мая 2010). Кавказ: пространство как политическая сила. **Евразия. Информационно-аналитический портал**. (Online). Источник: <http://evrazia.org/article/1311> [Просмотрено: 23.07.2015]
- Загир АРУХОВ. (6 марта 2012). Глобальная геостратегия США на Кавказе: Дагестан под прицелом. **Евразия. Информационно-аналитический портал**. (Online). Источник: <http://evrazia.org/article/1923> [Просмотрено: 28.11.2015]
- Збигнев БЖЕЗИНСКИЙ. (2009). **Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы**. М.: Международные отношения

THE ANALYSIS OF THE CRIMEAN CRISIS IN 2014 BETWEEN RUSSIA AND UKRAINE WITHIN THE FRAMEWORK OF THE THE CONFLICT ANALYSIS THEORIES AND THE CRIMEAN TATARS

Doç. Dr. Sezai ÖZÇELİK

(Çankırı Karatekin Üniv.)

Abstract

In 2014, the Russian Federation unexpectedly produced a crisis in Crimea. Without a single shot, Putin's Russia illegally has annexed Crimea. This paper analyzes the historical background of the crisis with the emphasis on the Crimean Tatars. First, the history of Crimea briefly is presented. Second, the Crimean Tatars national struggle is explained by using peace studies and nonviolence concepts and theories. Third, the post-Cold War developments were examined specifically the 1995 Crisis in which Ukraine and Russia almost declared war because of the status of Crimea. With the help of the third party intervention, there was an agreement for the status of the Black Sea Fleet and Crimea. Russia accepted the autonomous status of Crimea with the understanding that Crimea is Ukraine's territory. Specifically, the OSCE High Commissioner of the National Minorities third party role is analyzed in the 1995 Crimea Crisis. Fourth, the Crimean Tatars situation is analyzed in the framework of the post-Cold War and post-September 11 world politics. Yeltsin's and Putin's foreign policy is the focus of the analysis. Last, the 2014 Crimean Crisis were explained by using not only geo-strategic and geo-economic concepts but also psycho-historical concepts, specifically chosen traumas of the Crimean Tatars and Russians. The article suggests that Russia invaded Crimea not only the strategic national interests of the Black Sea Fleet but most importantly the losing of Crimea in 1954 and 1990s as chosen traumatic events. Similarly, the Crimean Tatars were produced their national identities on their "Sürgün", the forceful deportation of the Crimean Tatars by Stalin to Siberia and the Central Asia.

Key Words: Crimean Crisis, Conflict Analysis, Crimean Tatars, Russia, Ukraine, Crimea

DIVERSIFICATION OF SUPPLY ROUTES OF THE EU AFTER 2006/2009 RUSSIAN-UKRAINIAN ENERGY CRISIS: CAN TURKEY BECOME AN ENERGY HUB FOR EUROPE?

Yrd. Doç. Dr. Sezer ÖZCAN

(Hasan Kalyoncu Üniv.)

Abstract

The European Union (EU) is unable to meet its own energy needs, and is becoming increasingly dependent on natural gas resources, which is predicted to import 80% of its natural gas by 2030, compared to 64% today. Debates on the development of the European energy policies have become dominated by a discourse of insecurity relating to the questions of energy dependence and the relations with energy suppliers. Therefore, Europe urgently needs to locate alternative sources and suppliers for its energy policies. To reduce energy dependence on energy suppliers (mainly on Russia), the EU has been developing various mechanisms for the security of its energy supply, most important of which are the single energy market and the diversification of energy suppliers. In such a context, Turkey, located between the Middle East and the Caspian Region in the East which hold 75% of the world oil and natural gas resources, can definitely play a key role as a transit country for Europe. Within that framework, the primary objective of this study is to represent the Copenhagen School's securitization approach with its conceptual tools and to show this approach within the European energy security policies from the 2006 to the 2009 Natural Gas Crises. Another goal of this study is to try to find an answer to the question of can Turkey effectively utilize its position to become a major European energy hub?

Anahtar Kelimeler / Key Words: The EU, Energy securitization, Russia, Turkey, Diversification.

ÇAĞDAŞ TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN FAKTÖRÜ OLARAK ÇERKES ETNİK MOBİLİZASYONU

*Veronika TSIBENKO**

(Southern Federal Univ.)

Özet

İki yüzdür Çerkes Sorunu Türk-Rus ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır. Batı Kafkasya 1829 yılında resmi olarak Rusya'nın parçası olduktan sonra Çerkes Sorunu uluslararası politikasında önemini kazanmıştı. 'Demir Perde'nin kaldırılması ve Çerkes Diasporanın Kafkasya'daki Çerkeslerle bağlantıları yeniden kurması yüzünden XX yüzyılın 80'lerinde başlayan Çerkes etnik mobilizasyonu, Çerkes Sorununu yine gündeme taşımıştı. SSCB'nin dağılması da Çerkes dahil olmak üzere Kafkas halklarının geleceği tartışma noktasına getirmişti.

O zamandan beri Çerkes cemiyeti çok değişmişti. Rusya'daki Adıge halklarını (Kabardeyler, Adıgeyler, Çerkesler ve diğerleri) birleştirme çabaları gösterilmişken Türkiye'de Çerkes-Kafkas etnik kimliği Çerkes-Adıge kimliğine dönüşmeye başlamıştı. Bundan başka Abhazlar ve Çeçenler kendi milli hareketleri kurmak için Çerkes cemiyetinden ayrılmayı tercih etmişti. Çerkes Sorununa 2014 Kış Olimpiyatları Soçi'de olacağı kararı belirtilmekten sonraki uluslararası toplum dikkati Çerkes etnik mobilizasyonuna hız vermişti.

Türkiye'deki büyük ve politik olarak aktif olan Çerkes Diasporası, Çerkes etnik mobilizasyonunun Türk-Rus ilişkilerine etkisini çok artırmaktadır. Çerkes faktörü genellikle olumsuz olarak görüldüğü halde pozitif potansiyeli olmaktan eminiz.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Etnik Mobilizasyonu, Çerkesler, Çerkes Sorunu, Türk-Rus İlişkileri

CIRCASSIAN ETHNIC MOBILIZATION AS A FACTOR OF CONTEMPORARY RUSSIAN-TURKISH RELATIONS

Abstract

Almost two hundred years the Circassian question has been playing a significant role in Russian-Turkish relations. It gained a great importance in the

* PhD, Southern Federal University, tsibenkovv@sfnu.ru.

international policy since the Western Caucasus had become de jure a part of the Russian Empire in the first third of the 19th century.

The process of the Circassian ethnic mobilization that began in the late 80-s of the 20th century due to the destruction of the 'Iron Curtain' and the resumption of close ties with Circassian Diaspora opened a new chapter in the actualization of the Circassian question on the international scene. The collapse of the USSR made the future of the Caucasian, including Circassian peoples the problem of the day.

Since then the Circassian community has undergone profound changes. The attempts to unify Adygh peoples in Russia (the Kabardians, the Cherkess, the Adygheans, and others) under the common name 'Circassians' started along with identity shift in Diaspora. Circassian-Caucasian identity has been transforming to the Circassian-Adygh one. Besides, Abkhazians and Chechens preferred to separate from Circassian community and carry out the national projects of their own. The additional impetus to the development of the Circassian national movement gave the international attention to Sochi in the run-up to the 2014 Winter Olympics.

The presence of large and politically active Circassian Diaspora in Turkey makes the influence of Circassian ethnic mobilization over contemporary Russian-Turkish relations substantial. Though it is usually considered in a negative way, we are tending to see a positive potential of Circassian factor in Russian-Turkish relations.

Key Words: Caucasus, Ethnic Mobilization, Circassians, Circassian Question, Russian-Turkish Relations.

Almost two hundred years the Circassian ethnic mobilization has been playing a significant role in the Russian-Turkish relations. Lately there has been a new upsurge of the Circassian national movement both in Russia and in Turkey, which makes the study of these processes especially important.

For the first time Circassians ethnic mobilization gained a great importance in the international policy since the Western Caucasus had become de jure a part of the Russian Empire according to the results of the Russo-Turkish war of 1828-1829. In the Adrianople peace treaty of 1829, the Sultan acknowledged the right of the Russian Tsar on possession of the Caucasian territories and Russia acquired the entire Eastern coast of the Black Sea from the mouth of the Kuban River to the St. Nicholas pier with the Ottoman fortresses of Anapa, Sujuk-Qale and Poti. As noted in the draft of the Treaty drawn up by the Rus-

sian side: “The required space, especially Anapa, are of the utmost importance for Russia not as a territorial gain, but as a guarantee of security and future tranquility of all boarding provinces of Russia, and particularly the Asian coast of the Black Sea. Finally, this is a tool to stop ongoing conflicts that are still invoked by behavior of the governing there Pashas, and therefore the means to extinguish the smoldering sparks of disagreements between Russia and the Porte”¹.

Indeed, soon the Russian-Turkish relations took a turn for the better – between the Russian Tsar and Mahmoud II a friendship developed, bonded by military support that Nicholas I gave to the Sultan in the Turkish-Egyptian war with the Ottoman vassal Muhammad Ali. In 1833 the Unkiar Skelessi treaty of peace, friendship and defensive alliance between the two empires was signed.

However, the accession of the Western Caucasus to Russia significantly changed the balance of power in the strategically important region and exacerbated competition between Great Britain and Russia in the Great Game. British Empire perceived the presence of Russia in the Black Sea and the Caucasus as a direct threat to its trade interests in the Ottoman Empire, Iran and India. Defending the principle of free trade and rejecting the Adrianople peace treaty as illegitimate Great Britain established trading relations with Circassian tribes. The British agents carried out long trips to Cherkessia, bringing with them weapons, ideas about independence and Russophobia². When one of the henchmen of the British Government and the future creator of the Circassian flag David Urquhart arrived to the Circassians, “he found the only people in the whole of Europe and the Near East, from the Atlantic to the Indian Ocean, who were prepared to resist tsarist expansion. “Then it was that an involuntary oracle burst from my lips, ‘You are no longer tribes but a people; you are Circassians, and this is Circassia’”³.

Despite all the efforts to unite the disparate tribes of Circassian “stateless society”⁴ it was partially archived in 1861 only. Then the Circassian deliberative body (Majlis) was created, that sent delegations to the rulers of Russia, Turkey and Britain. However, in the creation of the Majlis only 3 Circassian tribes (the

¹ Vitaliy Sheremet, **Turkey and the Treaty of Adrianople (1829). From the History of Eastern Question** (In Russian), “Nauka”, Moscow, 1975, pp. 89-90.

² Veronika Tsibenko, Sergey Tsibenko, “Circassian Question: Transformation of Content and Perception”, **Bylye Gody**, 2015, Vol. 36, No. 2, pp. 450-460.

³ Charles King, “Imagining Circassia: David Urquhart and the Making of North Caucasus Nationalism”, **Russian Review**, Apr. 2007, Vol. 66, No. 2, p. 252.

⁴ Paul Manning, “Just like England: On the Liberal Institutions of the Circassians”, **Comparative Studies in Society and History**, 2009, Vol. 51, No. 3, p. 598.

Abadzekhs, the Shapsugs and the Ubykhs) participated. In 1863 with the support of Britain the Circassian Majlis under the leadership of Ismail Barakai and Beşhana Efendi was established in Istanbul. By 1864 the Caucasian war was already finished and Circassians had no time for the development of a united national movement and achievement of international recognition. The end of the Caucasian war turned out to the great part of Circassians to be a collapse of hopes and mass migration from the Caucasus into the territories of the Ottoman Empire.

Since that time the history of the Circassians in the Caucasus and Diaspora has evolved in two different ways. This led to a situation in which even the identity of the Circassians in Russia and Turkey, where the largest Circassian Diaspora settles, differs considerably. In Turkey due to the Ottoman tradition all emigrants from the Caucasus are called Circassians, regardless of their ethnicity, while in Russia under the Circassians are understood the Adygs alone, that reflects the correct ethnical division in the Western Caucasus.

As the Circassian ethnic mobilization became a significant factor in the Russian-Turkish relations, there should be distinguished several major periods, during which the Circassian issue was of particular importance to Russia and Turkey. The first period is associated with the coming to power of the Young Turks, among whom were many Circassians. Young Turks included the Caucasus in their strategic plans for the expansion of the borders of the Ottoman Empire. As early as 1908 in Istanbul the Circassians organized the Circassian Unity and Solidarity Association (Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti), which consisted of marshals and generals of the Ottoman army. The main purpose of the society was an achievement of independence of the Caucasus, so its leaders and participants took an active part in military actions of the Ottoman Empire on the Caucasian front during the World War I⁵.

Full support to the Circassian national movement during this period was provided by Germany. Thus, in 1914, the German leadership through its Ambassador in Istanbul Hans Freiherr von Wangenheim promised the North Caucasian Diaspora leaders – the Circassian Müşir Fuad Paşa and the Dagestani Muhammed Fazıl Paşa – the material and informational assistance in organizing the resistance movement to the Russian troops in the Caucasus and the recognition of the independent Caucasian confederated state after the war's end. Germany also brooded over plans for creation a Circassian legion to use it against

⁵ Elmas Zeynep Aksoy, "Çerkes Teavün Cemiyeti", **Toplumsal Tarih** (In Turkish), Eyl. 2003, No. 117, pp. 100-101.

Russia on the Caucasian front⁶. In 1915 the Circassians created Committee for the Liberation of the Caucasus (Kafkasya İstiklâl Komitesi) under the command of Marshal Müşir Fuad Paşa and with the support of the Young Turks. The Committee immediately sent a delegation to Germany and Austro-Hungary requesting the recognition of independence of the Caucasus, as well as the moral and material support⁷.

In 1918 in Turkey the North Caucasian Association (Şimali Kafkas Cemiyeti), striving for the independence of the Caucasus from Russia, was formed. It was designed to carry out mediation between the representatives of the Circassian national movement on the one hand and the Government of the Young Turks and the Ottoman society on the other. The Association was directly supervised and financed by Enver Pasha and Talaat Pasha⁸. However, all these initiatives came to an end with the formation of the Republic of Turkey. The Turkish nationalism and good-neighbourly relations with the Soviet Union for a while hindered the use of the Circassian ethnic mobilization for political expediency. Having become a part of a single Turkish nation, the Circassians to a large extent lost their native language and were subjected to assimilation.

In Russia, on the contrary, the forced development of the national identity of several large Circassian tribes took place, the projects for support of national culture and development of written languages were implemented. As a result of Soviet social-engineering the “Circassian”, the “Kabardian” and the “Adyghe” peoples became the “titular nations” of the USSR. Unlike the Turkish Circassians⁹ they were demonstrating constant population growth (fig. 1). Although some researchers perceive the process of Soviet nation-building in relation to the Circassians as a division of a single Circassian nation into separate artificial “Soviet narodnosti (nationalities) with different ethnonyms in Russian¹⁰”, one can agree with Aslan Borov, who considers that “the judgments that the Soviet power deliberately and ‘artificially’ divided a ‘single ethnos’ between three national state entity have no satisfactory evidence and (are) based on extrapola-

⁶ Werner Zürrer, **Avrupa Gözüyle Çerkesler (Anı-İnceleme)** (In Turkish) / W. Zürrer, B. Özbek et al., “Kafdağı Yayınları”, Ankara, 1997, pp. 69-71.

⁷ Aydın Turan, “‘Kafkasya Komitesi’ ve ‘Türkiye’deki Kuzey Kafkasya Siyasi Göçmenleri Komitesi’ Üzerine Bazı Kaynaklar. Gotthard Jäschke’nin Bir Makalesi”, **Tarih ve Toplum** (In Turkish), 1997, No. 165, pp. 14-15.

⁸ Mustafa Butbay, **Kafkasya Hatıraları**, “Türk Tarih Kurumu Yayınları”, Ankara, 1990, pp. 1-2.

⁹ William Brice, “The Population of Turkey in 1950”, **The Geographical Journal**, Sep. 1954, Vol. 120, No. 3, p. 350.

¹⁰ Sufian Zhemukhov, “The Circassian Dimension of the 2014 Sochi Olympics”, **Ponars Policy Memo**, 2009, No. 65, p. 1.

tion into the past of the modern ethno-ideological concepts. National autonomous regions were not aimed at the formation of the ‘national statehood’, their territorial limits were not determined on the basis of ‘historical territories’ of any given peoples, but on an actual resettlement of national groups on current ethnographic borders¹¹”. Moreover, in 1922 the Circassian peoples got their own independent regions, as late as in 1936 the Republic of Kabardino-Balkaria was formed, and in 1990 and 1992 the Republic of Adygea and Karachay-Circassian Republic were created, respectively.

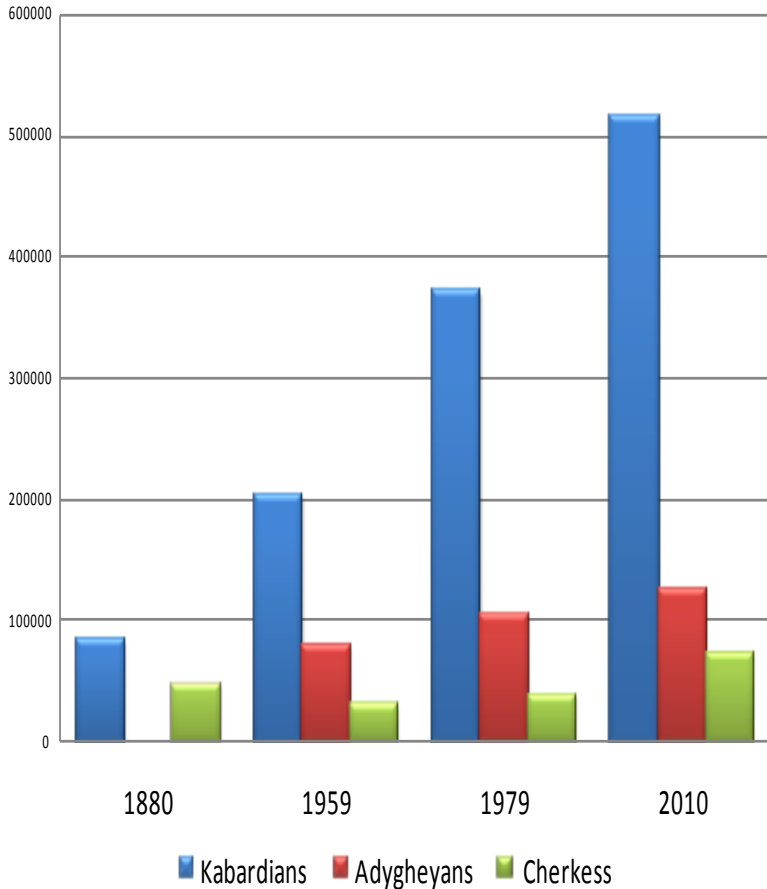

Fig. 1. The population growth of the Circassian peoples in Russia.

¹¹ Aslan Borov, “Circassian question” as a historical-political phenomenon (In Russian), “PH KBSC, RAS”, Nalchik, 2012, pp. 17-18.

Some recovery of the Circassian national movement started in Turkey in the 50-ies, that is connected with the onset of the Cold war and Turkey's accession to NATO. A part of the Turkish Circassians poured into the anti-Soviet movement, actively cooperating with Turkish ultranationalists. In 1951 the North Caucasus Association of Turkic Culture and Assistance (Kuzey Kafkasyalılar Türk Kültür ve Yardım Derneği, KKTKYD) appeared, among the organizers of which was even a grandson of Imam Shamil – the Avar Said Shamil. The Association was prominent for its strongly marked nationalist and anticommunist position, advocated the unified and independent Caucasus.

At that time the Circassians became an object of interest to the United States. In 1952 the Circassian Benevolent Association (CBA) was opened, and in 1965 was created a Committee for liberation of North Caucasia. The interest to the Circassian issue was demonstrated by such Western experts as William Edward David Allen, Peter Brock, Paul Muratoff and Charles Webster. At that time in Western studies dominated the view of an allegedly peculiar to Russia and the Soviet Union striving to expand its borders and “enslave” annexed territories. To prove this concept the writings of the 19th century were actively used, in particular, of the mentioned David Urquhart, who described the Caucasus as a shield, covering Turkey and Persia, and, consequently, the British India from Russian attacks.

It should be noted that the ‘Iron Curtain’ hindered the penetration of these ideas into the Western Caucasus. Interaction with foreign Circassians took place within specially crafted programs and was governed in accordance with the priorities and objectives of the Soviet Union. For this purpose the Association for Relations with Compatriots Abroad “Rodina” (established in 1955) and the Kabardino-Balkar branch of the Soviet Committee for cultural relations with compatriots abroad (established in 1966) were used. The activities of these organizations were so effective that they successfully spread socialistic ideas among the Diaspora Circassians. Contacts in Turkey were made through North Caucasus Cultural Association (Kuzey Kafkasya Kültür Derneği), founded in 1961. Thus, at that period an effective strategy of the USSR prevented the transformation of the Circassian ethnic mobilization into the negative factor of the Soviet-Turkish relations.

A new stage of development of the Circassian ethnic mobilization began in the late 80-s of the 20th century and opened a new chapter in the actualization of the Circassian issue on the international scene. The collapse of the USSR made the future of the Caucasian, including Circassian peoples the problem of the day. At that time in the Western Caucasus a concept of the Circassian geno-

cide was formed, that overlapped onto the Soviet historiography tradition of interpretation of the Circassians's past, as well as other peoples', in the spirit of confrontation to the imperialistic Tsarism. In 1990 at the Conference entitled "National liberation struggle of the peoples of North Caucasus and the Muhajir problems" held in Nalchik a final conclusion was made displaying that the policy of the Russian tsars in the Caucasus region was "invasive, colonial in nature and linked with enslavement, genocide and expulsion and exile of the Adyghe and other local peoples from their Motherland¹²".

In 1991, in Nalchik the First World (International) Circassian Congress was held, at which it was decided to create the International Circassian Association. This decision was prepared a year earlier in Den-Alerdnik at the Conference of Circassian organizations from the United States, Turkey, FRG, Holland and Kabardino-Balkaria. Alongside in Turkey the consolidation of the Circassian Associations took place. In 1991 fourteen organizations formed a Coordinating Council of the Caucasian Associations (Kafkas Dernekleri Koordinasyon Kurulu, KAF-KUR). The first activities, commemorating the "Circassian exile of 21 May 1864" began.

Although in the 90-s of the 20th century there existed all the prerequisites for transformation of the Circassian ethnic mobilization into the problematic issue for Russian-Turkish relations, it went on the second plan in the background of other, more pressing problems. However, that time the organizational structure for Circassian ethnic mobilization was prepared. This process continued in the early 2000s with the formation of numerous Circassian public organizations, unions, federations, that skipped from the cultural-educational to the political activities.

The new impetus to the development of the Circassian national movement gave the international attention to Sochi after the IOC decision to hold 2014 Winter Olympics in Russia. The ideas of the Circassian genocide and the bloody Olympic Games on Circassian bonds provided to the Circassian movement a "golden opportunity to reshape its ethnopolitical agenda and to give a new impetus towards the realization of all its aspirations"¹³. In that period various international structures began to openly support the Circassian ethnic mobi-

¹² **National Liberation Struggle of North Caucasian Peoples and the Muhajir Problems** (In Russian), "Elbrus", Nalchik, 1994, p. 260.

¹³ Tiago Ferreira Lopes, "End Game or New Game to the Circassian Ethnonational Agenda?" [Electronic resource], **Strategic Outlook**, available at: www.strategicoutlook.org/caucasus/news-end-game-or-new-game-to-the-circassian-ethnonational-agenda.html (accessed: November 23, 2015).

lization, acting as initiators or sponsors of the public events. Thus, the Jamestown Foundation (USA) organized a series of conferences and seminars, focusing on the theme of the “Circassian genocide”. At one of them entitled “Hidden Nations, Enduring Crimes: The Circassians & the Peoples of the North Caucasus Between Past and Future” a claim to the Georgian government with a demand to recognize the Circassian genocide was formed, and this was fulfilled immediately.

Despite the strong pressure of the Circassian organizations upon the Turkish government it didn’t allowed the Circassian issue to prevent strategic partnership of Russia and Turkey. The prime minister of Turkey Recep Tayyip Erdoğan not only rejected to boycott the Olympic Games, but personally attended the celebration events in Sochi.

The Circassian claims during this period were not limited to non-admission of the Olympics on the lands of Circassia, but also formed three strategic objectives: recognition of the Circassian genocide, unification of Circassian territories in the homeland, and repatriation of the “expelled” population¹⁴. Thus the image of Circassia among the Circassians could differ considerably. For example, on one of the maps propagated by the Circassian activists, Circassia goes so far beyond the territory of the residence of the Adyghe peoples, that in addition to the Kabardino-Balkaria, Karachay-Cherkessia and Adygeya with an ethnically mixed population, it is spread through the Stavropol, Krasnodar regions, and also to the part of the Rostov region and the Republic of Kalmykia (Fig. 2).

¹⁴ Sufian Zhemukhov, “The birth of modern Circassian nationalism”, **Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and ethnicity**, 2012, Vol. 40, No. 4, p. 505.

Fig. 2. Circassia.

Bi Mahmut, “Çerkes Uygarlığını ve Ruhunu Yaşatacak Olan Bizdeki, İçimizdeki Sönmeyen Ateştir” [Electronic resource], **Cherkessia** (In Turkish), available at: http://cherkessia.net/author_article_detail.php?article_id=4091 (accessed: November 23, 2015).

In ethnic mobilization of Circassians during this period the Internet started to play a leading role. Hundreds of Circassian websites, groups and communities in social networks broadcasting the Circassian requirements occurred. The same picture was observed in the blogs and services of short messages. According to the results of the research conducted in 2014 and examining the Internet activity of Circassians in the Adygh, Russian, Turkish, English and Arabic lan-

guages the maximum degree of activity and politicization was revealed at the Turkish Circassians¹⁵. In Turkish segment more than a half websites were updated daily or regular. But in Russian and English segments the picture was quite different (Fig. 3). Though the English one turned out a leading segment in the new information production on the Circassian question, including Circassian Genocide. The materials were written in English by Western experts (researches and journalists) and then being disseminated in other languages by the means of Internet. On the contrary, for Russian segment Circassian question was not the problem of the day. Thus, the Circassian ethnic mobilization on the Internet also negatively influenced during this period on the Russian-Turkish relations, moreover, with the active participation of the third sides.

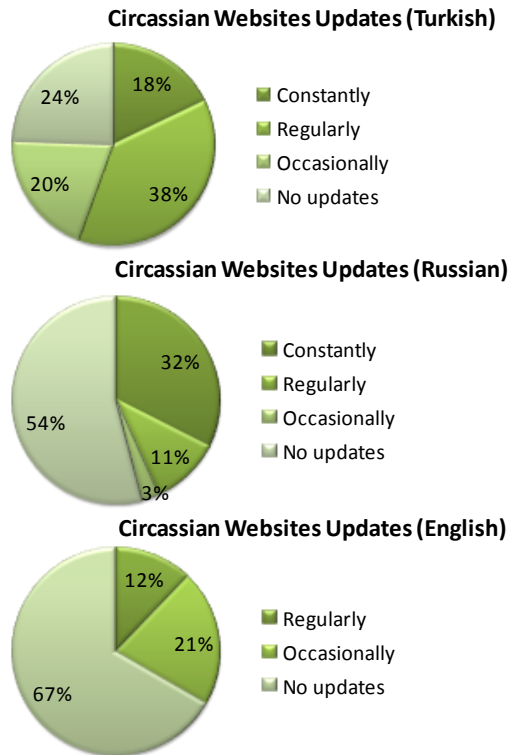

Fig. 3. Circassian Websites Updates.
Data on January, 2015.

¹⁵ Veronika Tsibenko, Sergey Tsibenko, “Circassian Web Resources: Structural Features, Dynamics of Development, Content Aspects”, *Naučnaâ mysl' Kavkaza* (In Russian), 2015, No. 2, pp. 64-69.

Although the peak of actualization of Circassian question was predicted to be in 2014, the year of Sochi Olympics and the 150th anniversary of the end of Caucasian war, the Circassian activity in Turkey on the contrary, increased in 2015. Thus, on May 21 about 5 thousands people¹⁶ came to the consulate general of Russian Federation in Istanbul pronouncing anti-Russian slogans like: “Genocidic Russia, get out of the Caucasus!”.

The high importance of the Circassian question in Turkey and its influence on Russian-Turkish relations in the current period was clearly manifested in the general elections held in Turkey on 7 June 2015. For the first time the Circassian Diaspora made a number of political claims to the parliamentary candidates, that included official recognition of genocide committed against the Circassians by Imperial Russia 151 years ago; obtaining dual citizenship for members of the Circassian Diaspora with transfer of social rights; developing of relations with so-called “Circassian Republics”. As it was noted in the statement of the Federation of the Caucasian Associations (Kafkas Dernekleri Federasyonu, Kaffed), “May 21 should be taken as a symbolic date of genocide and exile of the Circassians. Since the Circassians were forcibly uprooted from their homeland, they have a historically approved right to return to their homeland. Links of the Turkish Circassians with their homeland should be provided with the legality of the agreement with Russia on dual citizenship. The transfer of social rights of those wishing to return and settle in the Caucasus should be provided. To do this, between Russia and Turkey an agreement on the transfer of social rights should be concluded”¹⁷.

The recognition of Circassian genocide, repatriation of the Diaspora to the homeland and the reintegration of Circassian territories are seen by Circassian activists as a Circassian Question, which should be solved with the help of Turkey. These demands were also promoted by Pluralist Democracy Party (Çoğulcu Demokrasi Partisi, ÇDP), which was founded in 2014 by Circassians, that indicates a new institutionalization stage of the Circassian national movement. The ÇDP nominated for election 9 independent candidates (8 Circassians and one Laz) in such cities as Ankara, Istanbul, Bursa, Kayseri, Samsun, Düzce, Eskişehir.

Besides, Circassian claims were shared by one of the leading opposition parties – Peoples’ Democratic Party (Halkların Demokratik Partisi, HDP). Sup-

¹⁶ “Çerkes sürgününde ölenler anıldı”, **Al Jazeera** (In Turkish), 21.05.2015.

¹⁷ “2015 Genel Seçimleri Üzerine” [Electronic resource]. **Kafkas Dernekleri Federasyonu** (In Turkish), available at: <http://www.kaffed.org/haberler/federasyondan/item/2515-2015-genel-se%C3%A7imleri-%C3%BCzerine.html> (accessed: November 23, 2015).

porting Circassians, pro-Kurdish HDP used Circassian question to criticize ruling Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) and even propagated a thesis about “cultural genocide of Circassians” in Turkey. In its official statement on 21 may 2015, the party demanded: “The Russian Federation should apologize to the Circassians, grant the Circassian people dual citizenship, including citizenship of the countries of residence, provide the legal basis for the possibility of the return of the Circassian nation to their historical homeland. Policy of non-recognition and assimilation aimed at the Circassians and other peoples in Turkey should be terminated”¹⁸.

In turn, the AKP included 19 Circassians in the official preliminary list of candidates, although in the final there were only three. Reacting on Putin’s visit to Yerevan on April 24, the Prime Minister of Turkey Ahmet Davutoğlu indirectly accused Russia of Circassian genocide, having addressed at the pre-election meeting with words: “Let those who, sitting in the capitals, pass decisions against Turkey give the answer for the Abkhazians, the Circassians, the Chechens, the Meskhetian Turks and the Georgians which underwent exile from the Caucasus and genocide and were compelled to run away to Anatolia”¹⁹.

A number of statements were also made by the representatives of AKP on May 21, Circassian Genocide and Exile Day as it is called by Circassian Diaspora. For example, AKP Provincial Chairman Hüseyin Cahit Özden said on May 21: “Circassian and Caucasian peoples, possessing a great past in the Caucasus, where they have lived since the ancient times, despite its centuries-long valiant resistance, were subjected to genocide of the imperialist powers and Tsarist Russia in carrying out its illegal policies and insidious strategic objectives, and were expelled from the Caucasus”. The leader of the Republican People’s Party (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP) Kemal Kılıçdaroğlu was more careful in his statements, noting: “Today is a celebration. 151 years ago our Circassian citizens migrated from the Caucasus. There happened a big disaster. All my fellow citizens here, all of you be willing to share their pain”²⁰.

¹⁸ “Çerkes halkının acılarını unutmuyoruz” [Electronic resource], **Halkların Demokratik Partisi** (In Turkish), available at: <http://www.hdp.org.tr/ciz%C3%83%C2%AEre-halkinin-ozerklik-kararini-selamliyoruz/haberler/basin-aciklamalari/cerkes-halkinin-acilarini-unutmuyoruz/6132> (accessed: November 23, 2015).

¹⁹ “Başbakan Davutoğlu’nun Erzurum Mitingi konuşmasının tam metni” [Electronic resource], **Ak Parti** (In Turkish), available at: <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-davutoglundun-erzurum-mitingi-konusmasinin-tam-metni/73752#1> (accessed: November 23, 2015).

²⁰ “Kemal Kılıçdaroğlu CHP Kocaeli mitinginde konuştu”, **Bugün** (In Turkish), 16.05.2015.

So, we can state that the Circassian issue in Turkey is shifting to the actual political phase. The Circassians are creating their party, and the pro-Kurdish HDP actively defends Circassian claims. Moreover, the leading parliamentary parties also attach great importance to the Circassian ethnic mobilization, which seriously affects the Russian-Turkish relations. In this regard, the difference in the position of the Circassians in Russia and Turkey, and the possible prospects of further politization of the Circassian national movement is worth noting.

First of all, the very state systems of the two countries are very different. In Russia as a Federation, not a national state, the special laws exist providing the preferences in support of native cultures, languages and education for different peoples. Such support is supplied for Circassians in three There are three republics in republics: Kabardino-Balkaria, Karachay-Cherkessia and Adygea (Fig. 4), thus only one shows the dominance of the Circassian population (Fig. 5). Circassians are living predominantly in these three separate Republics and consist 0,5% in multiethnic structure of the country's population. Such a structure was formed in Russia for decades, and in Turkey the transition to the federative state, even when desired, is impossible in a short time, so long as it will unbalance the system, based on the Turkish nationalism since the establishment of the Republic of Turkey.

Fig. 4. "Circassian" Republics in the Western Caucasus.

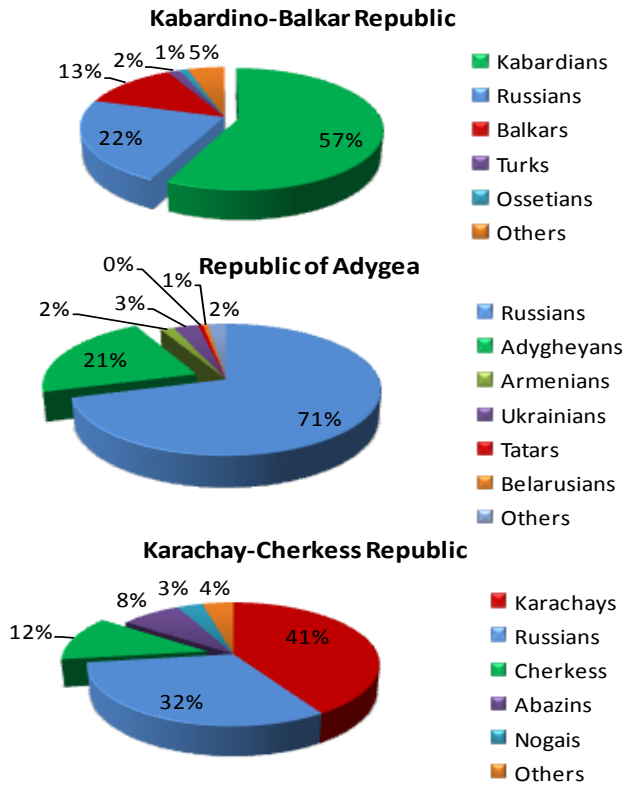

Fig. 5. Ethnic composition of the Kabardino-Balkaria, Karachay-Cherkessia and Adygea.

2010 Census data. See: “The population according to nationality and language in Federal Subjects of Russian Federation” [Electronic resource], **Russian Federation Federal State Statistic Service**, available at:

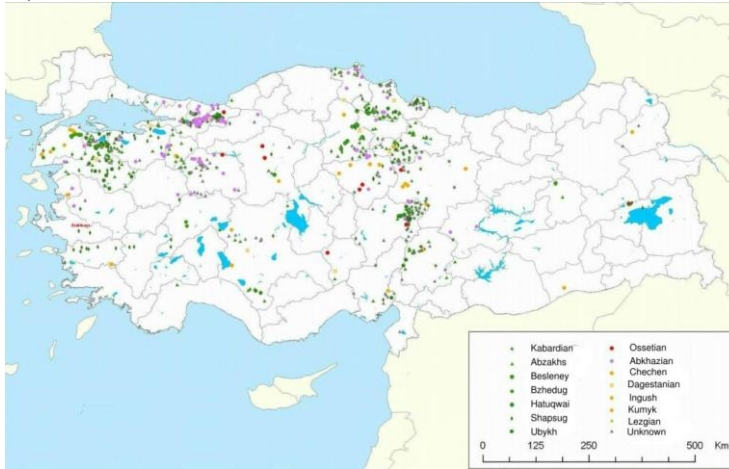
www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-04.xlsx (accessed: November 23, 2015).

The difference in understanding of the ethnonym “Circassian” in the two countries is also significant. In Russia the Circassians (Adygs) are divided to four main groups: the Kabardians, the Adygheys, the Cherkess and the Shapsugs (Tabl. 1). In the 90-ies of the 20th century a substantial transformation of the Adyghe peoples identity occurred. As a result, national identity slowly began to give way to the common Circassian. However, national identity is still prevailing, which is especially noticeable among the Kabardians.

Tabl. 1. Distribution of the Circassians in groups.

Kabardians	72%
Adygheys	17%
Cherkess	10%
Shapsugs	1%

At the same time, Turkey started the reverse process of replacing Circassian-Caucasian identity to the Circassian-Adygh one. The changings in the Turkey's political climate that allowed ethnic minorities to express more freely the belonging to non-Turkic ethnic groups played a significant role in this shifting. Ensuring the cultural and language rights and fighting against assimilation became the predominating questions for the Circassian Diaspora. However the situation is complicated by the blurring of borders of the ethnonym "Circassian" and the lack of official statistics on the number of Circassians in Turkey, which can varies from 200 thousand²¹ to 10 million²². The ethnic composition of the Circassians still includes, in addition to the Circassians, the Ossetians, the Abkhazians, the Chechens, the Dagestanis, the Ingushi, the Kumyks, the Lezgini, etc. (Fig. 6)

Fig. 6. "Circassian villages" in Turkey.

TheAdige.com [Electronic resource], available at: <http://theadige.com/cerkezler.html> (accessed: November 23, 2015).

²¹ Ali Tayyar Önder, **Türkiye'nin Etnik Yapısı. Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler** (In Turkish), Kripto Kitaplar, Ankara, 2011, p. 302.

²² Necdet Hatam Meşfeşşü, "Türkiye'deki Çerkes Sayısı -1" [Electronic resource], **Circassian Center** (In Turkish). available at: http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/cc_katilimcileri/026_turkiyedeki-cherkes-sayisi-01.htm (accessed November 23, 2015).

Besides, the Diaspora is characterized by high fragmentation and polarization. Though a significant part of Circassians still preserves an idea of all-Caucasian unity, Turkish Abkhazians and Chechens preferred to separate from Circassian community and carry out the national projects of their own. The Diaspora is divided on the left and right wings, the first of which shows oppositional activity and joined Kurdish national movement.

One more significant feature of the Circassian Diaspora is a high level of politization. Diaspora became rapidly politicized in an effort to influence not only the domestic political situation, but also the foreign policy of Turkey. The politization of Diaspora is also evident through its hyper-organization. If in Russia there are about 50 Circassian organizations, localized all together in 17 cities predominantly in the Western Caucasus, in Turkey there are more than 100 Circassian (Caucasian) organizations, scattered almost all over the country in 80 places, except Eastern Anatolia and with the significant presence in the largest cities (Fig. 7).

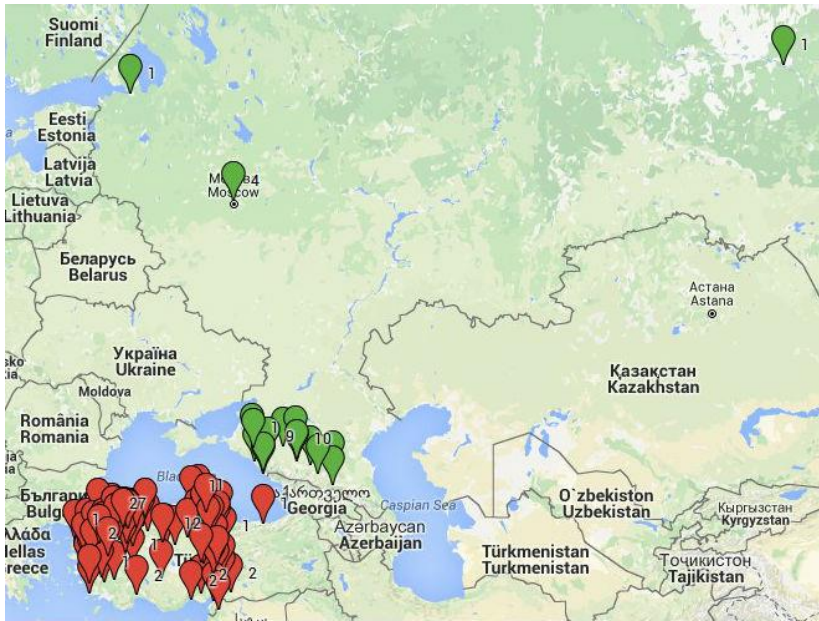

Fig. 7. Circassian Associations in Russia and Turkey.

Taking all above-mentioned into consideration we should note, that the high level of politization of Turkish Circassians and growing influence of Circassian national movement on the Turkish policy have a negative impact on the

Russian-Turkish relations. This transforms the Circassian ethnic mobilization into a negative factor, that can be used by international actors in their own interests, but has no benefits for Russia and Turkey. The support of the Circassian ethnic mobilization and implementation of the Circassian demands will inevitably lead to further complication of inter-ethnic situation in the Western Caucasus and oppression of the Turkic peoples there, but also can lead to the inter-ethnic tensions inside Turkey, which still preserves the features of Turkish national state.

In spite of this we are tending to see the strong positive potential of Circassian factor for the Russian-Turkish relations. In the case of depolitization Circassian Diaspora can become a bridge of friendship between our countries in such important areas as tourism and business, as well as promote the nonconfrontational and steady development of the Circassian culture and language for the Circassians in Turkey.

REFERENCES

- Aksoy Elmas Zeynep, “Çerkes Teavün Cemiyeti”, **Toplumsal Tarih** (In Turkish), Eyl. 2003, No. 117, pp. 100-101.
- “Başbakan Davutoğlu’nun Erzurum Mitingi konuşmasının tam metni” [Electronic resource], **Ak Parti** (In Turkish), available at: <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-davutoglundun-erzurum-mitingi-konusmasinin-tam-metni/73752#1> (accessed: November 23, 2015).
- Bi Mahmut, “Çerkes Uygurluğunu Ve Ruhunu Yaşatacak Olan Bizdeki, İçimizdeki Sönmeyen Ateştir” [Electronic resource], **Cherkessia** (In Turkish), available at: http://cherkessia.net/author_article_detail.php?article_id=4091 (accessed: November 23, 2015).
- Borov Aslan, “**Circassian question**” as a historical-political phenomenon (In Russian), “PH KBSC, RAS”, Nalchik, 2012.
- Brice William, “The Population of Turkey in 1950”, **The Geographical Journal**, Sep. 1954, Vol. 120, No. 3, pp. 347-352.
- Butbay Mustafa, **Kafkasya Hatıraları**, “Türk Tarih Kurumu Yayınları”, Ankara, 1990.
- “Çerkes halkının acılarını unutmuyoruz” [Electronic resource], **Halkların Demokratik Partisi** (In Turkish), available at: <http://www.hdp.org.tr/ciz%C3%83%C2%AEre-halkinin-ozerklik-kararini-selamliyoruz/haberler/basin-aciklamalari/cerkes-halkinin-acilarini-unutmuyoruz/6132> (accessed: November 23, 2015).
- “Çerkes sürgününde ölenler anıldı”, **Al Jazeera** (In Turkish), 21.05.2015.
- “Kemal Kılıçdaroğlu CHP Kocaeli mitinginde konuştu”, **Bugün** (In Turkish), 16.05.2015.
- King Charles, “Imagining Circassia: David Urquhart and the Making of North Caucasus Nationalism”, **Russian Review**, Apr. 2007, Vol. 66, No. 2, pp. 238-255.
- Lopes Tiago Ferreira, “End Game or New Game to the Circassian Ethnonational Agenda?” [Electronic resource], **Strategic Outlook**, available at:

www.strategicoutlook.org/caucasus/news-end-game-or-new-game-to-the-circassian-ethnonational-agenda.html (accessed: November 23, 2015).

Manning Paul, “Just like England: On the Liberal Institutions of the Circassians”, **Comparative Studies in Society and History**, 2009, Vol. 51, No. 3, pp. 590–618.

Meşfeşşü Necdet Hatam, “Türkiye’deki Çerkes Sayısı -1” [Electronic resource], **Circassian Center** (In Turkish). available at: http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/cc_katilimciları/026_turkiyedeki-cherkes-sayisi-01.htm (accessed November 23, 2015).

National Liberation Struggle of North Caucasian Peoples and the Muhajir Problems (In Russian), “Elbrus”, Nalchik, 1994.

Önder Ali Tayyar, **Türkiye’nin Etnik Yapısı. Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler** (In Turkish), Kripto Kitaplar, Ankara, 2011.

Sheremet Vitaliy, **Turkey and the Treaty of Adrianople (1829). From the History of Eastern Question** (In Russian), “Nauka”, Moscow, 1975.

TheAdige.com [Electronic resource], available at: <http://theadige.com/cerkezler.html> (accessed: November 23, 2015).

“The population according to nationality and language in Federal Subjects of Russian Federation” [Electronic resource], **Russian Federation Federal State Statistic Service**, available at: www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-04.xlsx (accessed: November 23, 2015).

Tsibenko Veronika, Tsibenko Sergey, “Circassian Question: Transformation of Content and Perception”, **Bylye Gody**, 2015, Vol. 36, No. 2, pp. 450-460.

Tsibenko Veronika, Tsibenko Sergey, “Circassian Web Resources: Structural Features, Dynamics of Development, Content Aspects”, **Naučnaâ mysl' Kavkaza** (In Russian), 2015, No. 2, pp. 64-69.

Turan Aydın, “‘Kafkasya Komitesi’ ve ‘Türkiye’deki Kuzey Kafkasya Siyasi Göçmenleri Komitesi’ Üzerine Bazı Kaynaklar. Gotthard Jäschke’nin Bir Makalesi”, **Tarih ve Toplum** (In Turkish), 1997, No. 165, pp. 13-21.

Zhemukhov Sufian, “The birth of modern Circassian nationalism”, **Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and ethnicity**, 2012, Vol. 40, No. 4, pp. 503-524.

Zhemukhov Sufian, “The Circassian Dimension of the 2014 Sochi Olympics”, **Ponars Policy Memo**, 2009, No. 65, pp. 1-5.

Zürrer Werner, **Avrupa Gözüyle Çerkesler (Anı-İnceleme)** (In Turkish) / W. Zürrer, B. Özbek et al., “Kafdağı Yayınları”, Ankara, 1997.

“2015 Genel Seçimleri Üzerine” [Electronic resource]. **Kafkas Dernekleri Federasyonu** (In Turkish), available at: <http://www.kaffed.org/haberler/federasyondan/item/2515-2015-genel-se%C3%A7imleri-%C3%BCzerine.html> (accessed: November 23, 2015).

KÜÇÜK SALON

(2. GÜN-SAAT: 10: 30-12: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Tarık OĞUZLU

Asya-Pasifikte Güvenlik Sorunları Bağlamında Tayvan Sorunu

Prof. Dr. Kamer KASIM (Abant İzzet Baysal Üniv.)

Orta Asya'da Denge Arayışları ve Hindistan'ın Rolü

Arş. Gör. Ömer ATAGENÇ (Kırklareli Üniv.)

Türkiye-Çin İlişkileri: Stratejik Ortaklığa Doğru

Öğr. Gör. Dr. Özlem Zerrin KEYVAN (Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler MYO)

Türkiye'nin Afrika Politikasındaki Dönüşümün Neden ve Sonuçları: Somali Örneği

Arş. Gör. Tunç DEMİRTAŞ (Uludağ Üniv.)

ASYA PASİFİKTE GÜVENLİK SORUNLARI BAĞLAMINDA TAYVAN SORUNU

*Prof. Dr. Kamer KASIM**

(Abant İzzet Baysal Üniv.)

Özet

Uluslararası sistemde yükselen bir bölge olan Asya-Pasifik, giderek artan ağırlığına bağlı olarak barındırdığı güvenlik sorunları ve bölge ülkeleri arasındaki rekabetle de tartışılmaya başlandı. Güney ve Doğu Çin Denizi'ndeki sorunlar, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile bölgede ABD'ye yakın olan ülkelerin problemleri, ABD-ÇHC ilişkilerindeki ana konulardan birisi oldu. Bu ortamda Tayvan sorununun seyri bölgedeki parametreleri değiştirecek önemdedir. Tayvan ABD ile yakın askeri bağlarına rağmen ÇHC ile ilişkilerinde geline nokta özellikle Güney Çin Denizi sorununda ABD'nin müttefiklerinden farklı bir duruş sergilemektedir. ABD özellikle Obama döneminde Asya-Pasifik'e özel bir önem vermiştir. ABD Tayvan sorununa yaklaşımda "Tek Çin" politikasına devam etmekle birlikte mevcut statükonun silah kullanarak değiştirilmesine karşı olma politikasını da sürdürmektedir.

Bu çalışmada Tayvan sorununda geline noktanın Asya-Pasifikte güvenlik boyutuyla analizi yapılacak ve bu çerçevede konunun ÇHC'nin bölge ülkeleyle ve ABD ile ilişkilerine etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tayvan, Çin, ABD, Asya Pasifik

TAIWAN PROBLEM IN THE CONTEXT OF SECURITY ISSUES IN ASIA-PACIFIC

Abstract

The importance of Asia-Pacific region in the international system increased in recent years. This led states to focus on the developments and security problems of the region. South and East China Sea problems, People's Republic of China's (PRC) relations with the US's allies in the region and the US-PRC relations became the main subjects to be discussed regarding Asia-Pacific region. In this atmosphere Taiwan problem has specific importance since it has

* Prof. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, kamerkasim@gmail.com

the potential to change regional parameters. Despite Taiwan's close relations and military ties with the US, Taiwan acts differently in South China Sea problem from the US allies in the region. The US pays special attention to the Asia-Pacific region particularly with the Obama's Presidency. The US continue to support "One China" policy. However, the US also continue to be against using armed means to change status quo.

In this article Taiwan problems' impact on the security in Asia-Pacific will be analyzed. In this framework, Taiwan's effect on PRC's relations with regional countries and the US will also be discussed.

Keywords: Taiwan, China, USA, Asia-Pacific

Giriş

Tayvan sorunu Soğuk Savaş döneminde biçim değiştirmiş, Soğuk Savaş sonrasında ise değişen uluslararası konjonktürde tamamen farklı parametrelerde tartışılmaya başlanmıştır. 1895-1945 yıllarında Japonya'nın kontrolünde olan Tayvan'da İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'nın yenilgisiyle yeni bir dönem başlamıştır. Kıta Çin'indeki iki büyük güç milliyetçiler (Kuomintang) ile Çin Komünist Partisi arasında iç savaş çıktı. Komünistlerin kıta Çin'ini kontrolüyle birlikte Çan Kay Şek komutasındaki milliyetçiler Tayvan'a çekilmişlerdir. Çan Kay Şek bir gün tüm Çin'i kontrol edebileceğini umarken oluşturduğu statüko bugüne kadar devam etti. 36,191 kilometrekare alanda 23 milyon kişinin yaşadığı Tayvan dünyanın yaşam standardı bakımından en gelişmiş yerlerinden birisidir. GSMH 1 trilyon doları geçip kişi başı geliri 45 bin doları bulan Tayvan'ı sorun olarak tartışmamızın nedeni ise Çin üzerinde iki ayrı egemenlik iddiasının bulunmasıdır. Tayvan sorununda ilk önemli parametre değişimi ise Batılı ülkelerin ve en önemlisi ABD'nin politika değiştirerek "Tek Çin" politikasına dönmesi olmuştur. Tayvan'ın BM'deki koltuğunu kaybetmesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) Çin'i temsil etmesine yol açan bu duruma rağmen Tayvan varlığını ve egemenliğini korudu. Soğuk Savaş dönemi sonrasındaki uluslararası sistem ise Asya-Pasifik bölgesinin artan önemi ve ÇHC'nin sistem içinde yükselişle Tayvan sorununu dönüştürdü.

Soğuk Savaş Döneminde Tayvan Sorunu

Tayvan'ın BM Güvenlik Konseyi'nde Çin'i temsil etme durumu uluslararası konjonktürdeki değişimle birlikte Batılı ülkelerin ÇHC'ni tanımlarıyla değişti. Özellikle ABD'deki politika değişikliğinin en önemli nedenleri Vietnam Savaşı ile ÇHC ve Sovyetler Birliği arasındaki ayrışmadan yararlanma düşüncesidir. ABD pinpon diplomasisiyle başlayan süreç sonunda ÇHC'ni tanımına

ve “Tek Çin” politikasını ilan etmesine rağmen ÇHC’nin Tayvan üzerindeki egemenliğini ve statükonun kuvvet kullanılarak değiştirilmesini kabul etmemiştir.²³ ABD 1979’da ÇHC’ni tanımış ve aynı yıl Tayvan ile ilişkileri düzenleyen yasayı (*Taiwan Relations Act*) kabul etmiştir. Diplomatik ilişkilerin olmadığı bir ortamda ilişkileri düzenleyen metne göre ABD, Tayvan’ın geleceğini barışçı yolların dışında, boykot, ambargo ve güç kullanma tehdidi dâhil araçlarla şekillendirmeye yönelik hareketler ve Batı Pasifik bölgesinin güvenliğinden kaygı duymaktadır. Metne göre ABD Tayvan’a savunma amaçlı silahlar sağlayacaktır. ABD Tayvan’ın güvenlik, sosyal veya ekonomik sistemini tehlikeye düşürecek girişimlere karşı duracak kapasiteye her zaman sahip olacaktır.²⁴ ABD ayrıca 1982’de Tayvan’a 6 konuda garanti verdi. Buna göre ABD Tayvan’a silah satışı durdurmak için bir tarih belirlemek konusunda anlaşmamıştır. ABD Tayvan’la İlişkiler Yasası’nı (*Taiwan Relations Act*) değiştirmeyecektir. ABD Tayvan’a silah satışından önce Çin’e danışmayacaktır. ABD Tayvan ile Çin arasında arabulucu olmayacaktır. ABD Tayvan’ın egemenliği konusundaki pozisyonunu değiştirmeyecektir. Konu Çinliler arasındaki görüşmeyle barışçı yollardan çözümlidir. Görüşmelere girme konusunda ABD Tayvan’a baskıda bulunmayacaktır. ABD Çin’in Tayvan üzerindeki egemenliğini tanımayacaktır.²⁵ Bu parametrelerle Soğuk Savaş döneminde şekillenen ABD’nin Tayvan politikası Soğuk Savaş dönemi sonrasında Tayvan sorunundaki ve uluslararası sistemdeki değişiklikler çerçevesinde şekillenmiştir.

Soğuk Savaş Dönemi Sonrasında Tayvan Sorunu

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi Asya-Pasifik bölgesinde ve Tayvan sorununda yeni bir dönemi başlattı. Uluslararası sisteme yeni katılan devletler ile birlikte etnik temelli sorunlar ve dağılan devletler içerisindeki yapıların ortaya çıkardığı çatışmalar yeni gelişmelere yol açtı. Kosova’nın Şubat 2008’de bağımsızlık ilanı, Ağustos 2008 Rusya Gürcistan çatışmasından sonra Abhazya ve Güney Osetya’nın bağımsızlık ilanlarının Rusya tarafından tanınması, K1-

²³ Bakınız Nicholas Griffin, **Ping-Pong Diplomacy: The Secret History Behind the Game that Changed the World**, Simon&Schuster, 2014.

²⁴ Taiwan Relations Act için bakınız <http://www.ait.org.tw/en/taiwan-relations-act.html>.

²⁵ Bakınız, <http://www.taiwandocuments.org/assurances.htm>. William Lofther, “US Pay Tribute to Six Assurances”, **Taipei Times**, <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2012/07/15/2003537795>, 15 Temmuz 2012. Szu-Yin Ho, “The Republic of China’s Policy Toward the United States, 1979-1989”, Yu San Wang (Ed.), **Foreign Policy of the Republic of China on Taiwan, An Unorthodox Approach**, New York, Praeger Publisher, 1990, p. 29-44.

rım'ın Rusya tarafından ilhaki ve Ukrayna'daki çatışmalar yeni dönemdeki krizlere örneklerdir.²⁶

Tayvan sorununda da Tayvan ile ÇHC arasında ilişkilerde bir süreklilik olduğu gibi değişimlerde olmuştur. ÇHC Tayvan'a yönelik güç kullanma tehdidini devam ettirmiştir. Tayvan Devlet Başkanı Lee'nin 1999'da ÇHC ile ilişkileri devletlerarası ilişkiler olarak tanımlaması üzerine ÇHC'den güç kullanma tehdidi açık bir şekilde gelmiştir.²⁷ Fakat asıl gerginlik 2000 yılında yapılan seçimlerde Demokratik İlerleme Partisi'nin (DİP) adayı Chen Shui-bian'ın Devlet Başkanı seçilmesiyle oldu. DİP "Tek Çin" politikasını sorgulamaya başladı. Hatta Başkanlık Genel Sekreter Yardımcısı Joseph Wu bağımsızlığın gerçek statüko olduğunu açıkladı.²⁸ DİP ve Devlet Başkanı Chen Shui-bian Tayvan'ın geleceği için referandum seçeneğini dillendirmişler ve Tayvan ve Çin'in Tayvan Boğazı'nın iki yakasında yer alan iki ülke olduğunu vurgulamışlardır. Hatta Devlet Başkanı Chen Shui-bian Tayvan'ın başkasının yerel bir hükümeti veya eyaleti olmadığını ifade etmiştir.²⁹

Bu dönemde ÇHC ve Tayvan arasında sürekli gerginlik ve karşılıklı güç gösterileri oldu. Tayvan'da 2008'de yapılan seçimleri Kuomintang (KMT) adayı Ma Ying-jeou kazanınca Tayvan ile ÇHC arasındaki görüşmeler yeniden başladı. Tayvan stratejisini bağımsızlığa, birleşmeye ve güç kullanmaya hayır olarak formüle etti.³⁰ Tarafların 1992'de ortaya koyduğu uzlaşmada ifade edilen "Tek Çin" konsepti ise Tayvan ve ÇHC tarafından farklı yorumlanmaktadır.³¹ KMT'li Başkan Ma'da ÇHC ile diyaloga girse de Tayvan'ın egemenlik ve ulusal çıkarlarından taviz vermeyeceğini açıklamıştır.³² Tayvan ile ÇHC arasında diyalogu canlandırmak ve ilişkilerde yeni bir sayfa açmak için yapılan girişimleri 1980'lere kadar götürmek mümkündür. Tayvan vatandaşlarının kıta

²⁶ Kamer Kasım, "The August 2008 Russian-Georgian Conflict and its Implications: A New Era In The Caucasus?" **Journal of Central Asian and Caucasian Studies**, Vol. 5, No. 9, 2010, p. 64-81.

²⁷ Gary Klintworth, *China and Taiwan-From Flashpoint to Redefining One China*, Research Paper, 15-2000-01, http://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp0001/01RP15#develop, 7 Kasım 2000. Andrew Scobell, "Show of Force: The PLA and the 1995-1996 Taiwan Strait Crisis", <http://iis-db.stanford.edu/pubs/10091/Scobell.pdf>, Ocak 1999.

²⁸ Joseph Wu, "Independence is the real Status quo", *Taipei Times*, 6 Ocak 2004.

²⁹ <http://www.taiwandc.org/twcom/tc102-int.pdf>

³⁰ Jacques DeLisle, "Taiwan under President Ma Ying-jeou", **Foreign Policy Research Institute**, <https://www.fpri.org/enotes/200806.delisle.taiwanmayingjeoufull.html>, Haziran 2008.

³¹ Shirley A. Kan and Wayne M. Morrison, **US-Taiwan Relationship: Overview of Policy Issues**, Congressional Research Service, CRS Report, 18 Kasım 2013.

³² Francis Yi-hua Kan, "Taiwan's New Foreign Relations and National Security", <http://www.mcsstw.org/web/content.php?PID=5&Nid=947>, 30 Mayıs 2012.

Çin’indeki akrabalarını ziyaret etmelerine 1987’de izin verilmiştir. Tayvan Boğazı’nın Karşı Yakasıyla İlişkiler Derneği yetkilileri görüşmeler için 1993’te Tayvan’a gelmişlerdir.³³ Tayvan ile ÇHC arasında ilk doğrudan charter uçak seferleri ise 2005’te başlamıştır. İki taraf arasında düzenli doğrudan uçak seferleri ise 2008’de başlamış ve turizmden ticarete temaslar 2008’le birlikte hızla artmıştır. Tayvan ile ÇHC arasında ticaret hacmi 2013’te 197,2 milyar doları bulmuş ve Tayvan kıta Çin’ine 1,89 milyar dolar yatırım yapmıştır. Tayvanlı girişimcilerin kıta Çin’inde 1804 projede yer aldıkları görülmektedir. Daha da önemlisi Şubat 2014’de taraflar arasında ilk resmi görüşmeler yapılmıştır. Tayvan Anakara İşleri Konseyi Başkanı Wang Yu-chi ÇHC’nin Tayvan’dan sorumlu ofisinin direktörü Zhang Zhijun ile Nanjing’de görüştü. Taraflar sürekli bir temsilci ofisi açılması konusunda anlaşdılar. Ancak ÇHC Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Zirvesi’nde başkanlar düzeyinde bir toplantı yapılmasını reddetti.³⁴

Tayvan’da ÇHC ile gerçekleşen yakınlaşma diyalog ortamının Tayvan’daki nüfusun soruna bakışında bir değişime yol açmadığı ifade edilmektedir. Tayvanlıların % 84,5 statükonun devamından yanadır. ÇHC ile birleşmeye destek % 1,5 oranındadır. % 7 ise en kısa sürede bağımsızlık ilanını istemektedir. Başkan Ma’nın ÇHC ile temasları içeride yoğun eleştiriyile karşılaşmıştır.³⁵ Özellikle hizmet sektörüyle ilgili yapılan anlaşma üniversite öğrencilerinin tepkisine neden olmuş ve öğrenciler parlamento binasını işgal etmişlerdir.³⁶ Göstericiler Tayvan’ın ÇHC ile tartışmalı ticaret anlaşmasından çekilmesini istemişlerdir.³⁷ Tayvan’ın demokratik rejime sahip olması ve bu noktada ÇHC ile arasındaki büyük farklılık özellikle Tayvanlı gençleri ÇHC ile temasların artmasıyla tedirgin etmiştir. Üniversite öğrencilerinin 2014’te üç hafta süren gösterileri Parlamento Sözcüsü Wang Jin-pyng’in konunun ÇHC ile yeniden ele alınacağı-

³³ See Su Chi, **Taiwan’s Relations with Mainland China, A Tail Wagging Two Dogs**, Routledge, 2009, p. 1-30.

³⁴ Michael Pizzi, “What is next for China-Taiwan Relations?”, <http://america.aljazeera.com/articles/2014/2/15/what-s-next-for-chinataiwanrelations.html>, 15 Şubat 2014.

³⁵ Shirley A. Kan and Wayne M. Morrison, **US-Taiwan Relationship: Overview of Policy Issues**, Congressional Research Service, CRS Report, 18 Kasım 2013, p. 13.

³⁶ Chris Wang, “Opposition, Groups Protests Trade Pact”, **Taipei Times**, <http://www.taipei-times.com/News/front/archives/2014/03/19/2003586009>, 19 March 2014. Michelle FlorCruz, “Taiwan Student Protests Escalate: Economic Trade Agreement With Beijing Reflects Annexation Fears”, **International Business Times**, <http://www.ibtimes.com/taiwan-student-protests-escalate-economic-trade-agreement-beijing-reflects-annexation-fears-photos>, 24 Mart 2014.

³⁷ Ray Sanchez and Zoe Li, “Taiwan Legislature occupiers’ ultimatum passes without response from government”, <http://edition.cnn.com/2014/03/19/world/asia/taiwan-student-protests/>, 21 Mart 2014.

nı ifade etmesiyle son bulmuştur.³⁸ ÇHC anlaşmayı yeniden görüşmekle ilgili bir açıklama yapmazken, Tayvan Anakara İşleri Konseyi Başkanı Wang Yu-chi Parlatmentonun anlaşmayı yeniden ele alması halinde yürütmenin ya bunu sonlandırmak ya da yeniden görüşmek zorunda kalacağını ifade etmiştir.³⁹ ÇHC'nin bir ülke iki sistem olarak ifade ettiği Tayvan politikası doğrudan bir müdahale olmadan Tayvan'la bütünleşmeyi hedefliyor. Bunu gerçekleştirmek için önce Tayvan'da kalpleri kazanma politikası izleyen ÇHC Tayvan yönetiminin politikalarını yakından takip edip, bağımsızlığa yönelik Tayvan'dan bir adım gelmedikçe baskı uygulamıyor. Ancak ÇHC ile yapılan görüşmelerin sürdürülmesinin de Tayvan'da popüler olduğu söylenemez. Ağustos 2014'de yapılan bir araştırma Tayvanlıların % 58'inin boğazın karşı yakasına yönelik politikadan memnun olmadığını gösteriyor.⁴⁰ Tayvan'da ağırlıklı olarak üniversite öğrencilerinin oluşturduğu ayçiçeği hareketi olarak adlandırılan protestolar boğazın iki yakası arasındaki görüşmelerde hizmet sektörü ile ilgili yapılan anlaşmanın uygulanmasını zorlaştırıyor.

Tayvan'ın DİP döneminde ortaya koyduğu bağımsızlığa yakın çizgideki politikası ABD yönetimi tarafından "Tek Çin" politikasına aykırı görülse de, Bush yönetimi ABD'nin Tayvan'ı savunmak konusundaki kararlılığını teyit etmiştir. Yine de Bush'ın mevcut statükoyu koruma yönündeki açıklamalarını ABD'nin demokratik Tayvan'ı otoriter ÇHC'ne karşı korumadığı şeklinde değerlendirip eleştirenler olmuştur.⁴¹ KMT'nin 2008'de seçimleri kazanmasından sonra ortaya koyduğu çizgi ABD tarafından daha rahatlatıcı olmuştur.

Tayvan Sorununa Obama döneminde ABD'nin Bakışı

ABD'de Obama'nın seçimleri kazandığı 2008, Tayvan'da da Kuomintang seçimleri kazanmıştır. Böylece Tayvan ile ÇHC ilişkilerinde diyalog süreci başladı. 2008 sonrası dönem aynı zamanda Obama ile birlikte ABD'nin Asya-Pasifik bölgesine özel bir önem verdiği ve bölgede Güney Çin Denizi ve Doğu

³⁸ Lu Chen, "Taiwan Protesters End Occupation of Parliament", **Epoch Times**, <http://www.theepochtimes.com/n3/607903-taiwan-protesters-end-occupation-of-parliament/>, 7 Nisan 2014.

³⁹ "Beijing Exerts no Pressure on Trade Pact: MAC Chief", **The China Post**, <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/china-taiwan-relations/2014/04/12/405138/Beijing-exerts.htm>, 12 Nisan 2014.

⁴⁰ Emily S. Chen, "China's Hearts-and-Minds Policy in Taiwan", **The Diplomat**, <http://thediplomat.com/2014/11/chinas-hearts-and-minds-policy-in-taiwan/>, 20 Kasım 2014.

⁴¹ Shirley A. Kan, "China/Taiwan: Evolution of the "One China" Policy-Key Statements From Washington, Beijing, and Taipei", in Meredith A. Costa and Jeremy P. Silva (Eds), **China, Taiwan and the Evolution of "One China" Policy**, New York, Nova Science Publishers, 2011, p. 10-11.

Çin Denizi gibi sorunların belirginleşmeye başladığı bir sürece işaret etmektedir. Obama ikinci kez seçildiği Kasım 2012 seçimlerinden hemen sonra da Asya-Pasifik ülkelerini içeren bir tura çıkmıştır. Obama yeniden dengeleme stratejisi adı verilen bölgeye yönelik kapsamlı bir çalışmaya girişmiştir. Bu stratejinin ekonomik ayağını Trans-Pasifik Ortaklığı (*Trans-Pasific Partnership-TPP*) oluşturmaktadır. Dünya GSMH'nin % 40'ını oluşturan 12 ülkenin yer alacağı yapı ABD tarafından bölgenin ekonomisinin geleceği açısından temel görülmektedir. Obama'nın stratejisinin askeri ayağını ise bölgedeki Amerikan üsleri oluşturmaktadır. Bu üsler özellikle ÇHC'nin Güney ve Doğu Çin Denizi sorunlarındaki tutumundan dolayı ABD açısından bölgedeki müttefiklerini destekleme amacı taşımaktadır. Avustralya ile 2011'de Darwin üssüyle ilgili olarak anlaşılan ABD 2014'te Filipinler ile bu ülkedeki üsleri ABD'nin kullanımını içeren 10 yıllık bir anlaşma imzalamıştır. ABD ve Güney Kore mevcut füze savunma sisteminin ortak kullanımını içeren bir anlaşma imzalamışlardır. ABD Japonya ile Çin arasındaki Senkaku Adaları sorununda (ÇHC Diayou Adaları diyor) Japonya'ya tam destek vermektedir. ABD-Japonya Karşılıklı İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması bu adaları da içermektedir. ABD'nin Asya-Pasifik'te dengeleme stratejisinin önünde uluslararası sistemdeki gelişmelerden kaynaklanan engellerde vardır. ABD içerisinde savunma bütçesinin kısılması baskıları bir tarafa, Rusya ile gerilen ilişkiler, ÇHC ile bir ölçüde uzlaşmaya ABD'yi yöneltmektedir. ABD yeniden dengeleme stratejisi izlerken bunun ÇHC tarafından bir tehdit ve çevreleme politikası olarak algılanmasını da istememektedir.⁴² ABD Tayvan sorununda da "Tek Çin" politikasına Obama döneminde de vurgu yapmaya devam etmiş ancak statükonun kuvvet kullanılarak değişmesine karşı olduğunu ve Tayvan'a olan desteğini de vurgulamıştır.⁴³

Güney ve Doğu Çin Denizi sorunlarında Tayvan ile ABD'nin diğer müttefiklerinin çıkarlarının çatıştığını da belirtmek gerekir. Örneğin 2013'de Tayvanlı bir balıkçı teknesine Filipinlere ait bir geminin ateş açması sonucu Hong Shiceng adlı balıkçının ölmesi krize neden olmuştur. Tayvan saldırının BM Deniz Hukuku Sözleşmesine aykırı olup Filipinler gemisinin orantısız güç kullandığını ileri sürmüştü. Tayvan ve ÇHC dokuz çizgi hattı denen U şeklinde bir hatta Güney Çin Denizi'nde egemenlik iddiasında bulunup bunu tarihsel gerekçelere dayandırıyorlar. Filipinler ve Malezya gibi ülkeler ise bu gerekçeleri kabul etmeyerek konuyu uluslararası alanda BM ve ASEAN çerçevesinde

⁴² Kamer Kasım, "Obama's Asia Tour Under the Shadow of the 'New Cold War'", **Journal of Turkish Weekly**, <http://www.turkishweekly.net/2014/05/02/comment/obama-s-asia-tour-under-the-shadow-of-the-new-cold-war/>, 2 Mayıs 2014.

⁴³ Bakınız Kamer Kasım, "Turkey-Taiwan Relations in the Context of Turkey's Asia Pacific Policy", **Uluslararası İlişkiler/International Relations**, Vol. 12, No. 45, 2015, p. 83-100.

çözmei istemektedir. ÇHC ise daha avantajlı olduğu düşüncesiyle ikili temasları tercih etmektedir. Filipinler, Malezya ve Vietnam iddialarını 2009'da Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılması konusunda BM Komisyonuna taşımışlardır. ÇHC resmi düzeyde dokuz nokta çizgisi iddiasını tekrarlamıştır. Filipinler, Malezya ve Vietnam BM Deniz Hukuku Sözleşmesi çerçevesinde uluslararası destek beklmelerinin yanında, özellikle ABD ve Japonya'dan destek beklemektedir.⁴⁴

Tayvan sorununda mevcut statükunun devamı, Tayvan'da genel olarak desteklenen bir durumdur. ÇHC ise Tayvan ile görüşmeler yoluyla zaman içinde bağımlılık oluşturarak Tayvan'ı "Tek Devlet İki Sistem" anlayışıyla kendisine bağlamak istemektedir. ÇHC açısından Tayvan ülkesinin bir parçasıdır. Tayvan'da ise KMT bağımsızlık ilanına sıcak bakmazken muhalefetteki DİP'de farklı görüşler vardır. Tayvan'ın egemenliği konusunda hukuki olarak 1951'de Japonya ile yapılan Barış Antlaşması ileri sürülmektedir. 1951'de yapılan antlaşma ile Japonya Formosa (Tayvan) adası ve Penghu (the Pescadores) üzerindeki tüm hak ve iddialarından vazgeçmiştir. Antlaşma Japonya'nın çekilmesinden sonra adaların egemenliğinin kime bırakılacağını açıkca belirtmemiştir.⁴⁵ Ancak 1952'de imzalanan Çin Cumhuriyeti (Tayvan)-Japonya Barış Antlaşması ve Japonya mahkemelerinde verilen bazı kararlar egemenliğin Tayvan'a bırakıldığını vurgulamaktadır. Bu antlaşma ile Çin Cumhuriyeti ve Japonya arasındaki savaş durumu sona ermiştir.⁴⁶ Tayvan ile ÇHC arasında 2008 yılından itibaren gelişen süreç ve diyalog ortamı havayı yumuşatsada bu ortamın mimarı olan Milliyetçi Parti KMT ve Devlet Başkanı Ma'nın popülaritesinin azalması ve kamuoyunda DİP'nin yükselişi sürecin sağlam temellere oturmadığını göstermektedir. KMT'nin ÇHC ile yapılan görüşmelerde izlediği politikanın Tayvan'ın çıkarlarını satmak olarak algılanması hatta bunun için Pekin ve Washington'dan rüşvet aldığı iddiaları gelecek yıl Tayvan'da yapılacak seçimler öncesinde körfezin iki yakası arasındaki diyalog süreci üzerinde soru işaretlerine yol açtı.⁴⁷

Tayvan'ın ABD-ÇHC ilişkilerinde bir engel olduğu ve/veya ABD-Çin ilişkilerinde pazarlıkta kullanılabileceği de ileri sürülmüştür. Aslında ABD'nin

⁴⁴ Kamer Kasım, "Güney Çin Denizi Tehlikeli Sular", http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2252&cat=323#.Vh9mnuKheM8, 1 Mart 2014.

⁴⁵ Hans Kuijper, "Is Taiwan a Part of China?", Jean-Marie Henckaerts (Ed), **The International Status of Taiwan in the New World Order, Legal and Political Considerations**, London, The Hague and Boston: Kluwer Law International Ltd, 1996, p. 10-13.

⁴⁶ For the Treaty of Peace between the Republic of China and Japan see <http://www.taiwandocuments.org/taipei01.htm>

⁴⁷ Stephen Harner, "How to Solve the 'Taiwan Problem' in US-China Relations", **Forbes**, <http://www.forbes.com/sites/stephenharner/2015/06/17/how-to-solve-the-worsening-taiwan-problem-in-u-s-china-relations/>, 17 Haziran 2015.

Tayvan sorunuyla ilgili pozisyonu “Tek Çin” politikasından beri değişmemiştir. ABD sorunun barışçı yollardan çözülmesini istemekte ve ÇHC’nin kuvvet kullanma olasılığına karşı Tayvan’a destek vermektedir. Tayvan’ın ABD-Çin ilişkilerinde pazarlık unsuru olabilmesi de pek mümkün görülmemektedir. ABD Tayvan’la ilgili olarak taahhütlerinden vazgeçmeyeceği gibi ÇHC’de Tayvan’ın Çin’in bir parçası olduğu tezinden vazgeçmez.⁴⁸

Tayvan ile ÇHC arasında görüşmeler ise devam etmektedir. 14 Ekim 2015’de ÇHC’de Guanzhou’da yapılan toplantıda taraflar görüşmelerin devam etmesi yönünde karar almışlardır. Ancak ÇHC’den gelenlerin Tayvan havaalanlarını transit olarak kullanıp diğer ülkelere seyahat etmeleri konusunda taraflar anlaşamamışlardır. Tayvan ÇHC’nin Tayvanlı ziyaretçilere elektronik giriş kartı verilmesiyle ilgili kararından da rahatsızdır.⁴⁹ Singapur’da Ma ile ÇHC Devlet Başkanı Şi Ping’in görüşmesi tarihi bir önem taşıyor. Görüşme sonrasında Tayvan lideri Ma’nın açıklamalarında statüko, barış ve gelişmenin sürdürülmesi için beş noktanın altını çizmiştir. Bunlar: Tek Çin anlayışının farklı yorumlarına saygı temeline dayanan 1992 uzlaşmasının konsolide edilmesi, düşmanlığın azaltılıp, anlaşmazlıkların barışçı yollardan ele alınması, boğazın iki yakası arasındaki geliş gidişlerin artması ve kıta Çin’inden gelenlerin diğer ülkelere seyahatlerinde Tayvan’ın bir transfer noktası olması, boğazın iki yakası arasında önemli konuların ele alınması için sürekli bir hattın kurulması. Bu çerçevede Tayvan Anakara İşleri Konseyi Başkan Yardımcısı ve ÇHC’deki Tayvan İşleri Ofisi Başkan Yardımcısı arasında sürekli bağ sağlanması. Boğazın iki yakasında refah için işbirliği yapılması.⁵⁰

Sonuç

Tayvan sorunu, Soğuk Savaş dönemi sonrasında ÇHC’nin uluslararası sistemdeki yeni durumu, Asya-Pasifik bölgesinin artan önemi ve ABD’nin yeni bölgesel politikasından etkilenmiştir. ÇHC uluslararası sistemdeki artan ağırlığıyla Tayvan sorununu istediği gibi çözebileceği algısına sahip olmuştur. Ancak

⁴⁸ Noah Lingwall, “The Taiwan Problem: If It Ain’t Broke, Don’t Fix It”, The Diplomat, <http://thediplomat.com/2015/08/the-taiwan-problem-if-it-aint-broke-dont-fix-it/?allpages=yes&print=yes>, 8 Ağustos 2015.

⁴⁹ “Hsia-Zhang Meeting Ends Without Progress on Transit Stop Issue”, The China Post, <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/china-taiwan-relations/2015/10/14/448407/Hsia-Zhang-meeting.htm>, 14 Ekim 2015.

⁵⁰ “Opening remarks by President Ma Ying-jeou at his meeting with mainland Chinese leader Xi Jinping”, Foreign Press Liaison Office, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 7 Kasım 2015. “China’s Xi, Taiwan’s Ma Begin Historic Talks in Singapore”, Nikkei Asian Review, <http://asia.nikkei.com/Politics-Economy/International-Relations/China-s-Xi-Taiwan-s-Ma-begin-historic-talks-in-Singapore>, 7 Kasım 2015.

DİP'nin giderek güçlenmesi ve 2000'de iktidara gelmesi Tayvan'da bağımsızlık söyleminin yayılmasına yol açmıştır. KMT'nin 2008'de iktidarıyla birlikte DİP'ten farklı yaklaşımı ÇHC'de diyalog sürecine yöneltmiştir. KMT ve Ma'nın yönetimindeki Tayvanla ÇHC arasında yakınlaşmanın geldiği nokta, artan karşılıklı geliş gidişler ve tarifeli uçak seferlerinin yapılması yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu yeni dönemin etkisiyle ticaret ve hizmet sektöründe işbirliğini iletlemeye tarafların yönelmesi sorunları ortaya çıkarmıştır. Tayvan'da ÇHC ile yakınlaşmanın egemenliğin bırakılması ve ÇHC'nin zamanla Tayvan'a hakimiyetine yol açacağını ve bunun Tayvan'ın demokratik kazanımlarına ve ekonomisine zarar vereceğini düşünen bir kesim KMT aleyhine dönmüş ve üniversite öğrencilerinin parlamentoyu işgaline varan gösteriler olmuştur. ÇHC Tayvan'la olan geliş gidişler ve yakınlaşmanın "Tek Devlet İki Sistem" politikasına sorunsuz şekilde hizmet edeceğini düşünse de ÇHC'den gelip Tayvan'ı ziyaret edenlerin Tayvan'daki demokratik yapı ve ekonomik sistemden etkilenmeleri ve bunu ÇHC'de yönetimden taleplere dönüştürmeleri de mümkündür. ÇHC'de mevcut statükonun hemen değişmesi taraftarı değildir. Çin Denizi'ndeki sorunlarda Tayvan'ın desteğini beklemektedir.

ABD'nin Obama dönemiyle Asya-Pasifik'e özel bir önem vermesi ve müttefikleriyle olan askeri bağlarını sıkılaştırması ve bölgenin ABD-ÇHC reketinin ana eksenine haline gelmeye başlaması Tayvan sorununu ABD-Çin ilişkilerinin gündemine de taşımıştır. ABD öncelikli olarak bölgedeki müttefiklerinin Güney ve Doğu Çin Denizi sorunlarında birlikte hareket etmelerini istemektedir. Tayvan ile Japonya arasındaki balıkçılık anlaşmasında ABD'nin girişimi önemli rol oynamıştır. ABD'nin Çin'i dengeleme stratejisi Soğuk Savaş döneminde Batının Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisiyle aynı değildir. Joseph Nye'nin dediği gibi Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası uygulandığında taraflar arasında hemen hiç ticaret yoktu ve çok az sosyal kontak vardı. Oysa şimdi ABD üniversitelerinde okuyan Çinli öğrenci sayısı 157 bini geçmiştir.⁵¹

Tayvan sorununda statükonun kısa ve orta vadede değişmesi beklenmemekte, taraflar ilişkileri mevcut pozisyonlarını değiştirmeden geliştirmektedir. ÇHC "Tek Devlet İki Sistem" politikasını zaman içerisinde gerçekleştireceğini düşünürken, Tayvan egemenliğini korumakta ısrarcıdır. Tayvan demokratik yapısı ve ekonomik sistemini kazanım olarak görmektedir. Tayvan ABD desteğini aldığı sürece ÇHC statükoyu güç kullanarak değiştiremeyecektir.

⁵¹ Bakınız Joseph S. Nye Jr, "Our Pacific Predicament", The American Interest, <http://www.the-american-interest.com/articles/2013/2/12/our-pacific-predicament/>, Mart/Nisan 2013.

KAYNAKÇA

- Chen Lu, "Taiwan Protesters End Occupation of Parliament", **Epoch Times**, <http://www.theepochtimes.com/n3/607903-taiwan-protesters-end-occupation-of-parliament/>, 7 Nisan 2014.
- Chen S. Emily., "China's Hearts-and-Minds Policy in Taiwan", **The Diplomat**, <http://thediplomat.com/2014/11/chinas-hearts-and-minds-policy-in-taiwan/>, 20 Kasım 2014.
- Chi Su, **Taiwan's Relations with Mainland China, A Tail Wagging Two Dogs**, Routledge, 2009, p. 1-30.
- DeLisle Jacques, "Taiwan under President Ma Ying-jeou", **Foreign Policy Research Institute**, <https://www.fpri.org/enotes/200806.delisle.taiwanmayingjeoufull.html>, Haziran 2008.
- FlorCruz Michelle, "Taiwan Student Protests Escalate: Economic Trade Agreement With Beijing Reflects Annexation Fears", **International Business Times**, <http://www.ibtimes.com/taiwan-student-protests-escalate-economic-trade-agreement-beijing-reflects-annexation-fears-photos>, 24 Mart 2014.
- Griffin Nicholas, **Ping-Pong Diplomacy: The Secret History Behind the Game that Changed the World**, Simon&Schuster, 2014.
- Harner, Stephen "How to Solve the 'Taiwan Problem' in US-China Relations", **Forbes**, <http://www.forbes.com/sites/stephenharner/2015/06/17/how-to-solve-the-worsening-taiwan-problem-in-u-s-china-relations/>, 17 Haziran 2015.
- Ho Szu-Yin, "The Republic of China's Policy Toward the United States, 1979-1989", Yu San Wang (Ed.), **Foreign Policy of the Republic of China on Taiwan, An Unorthodox Approach**, New York, Praeger Publisher, 1990, p. 29-44.
- Kan A. Shirley, "China/Taiwan: Evolution of the "One China" Policy-Key Statements From Washington, Beijing, and Taipei", in Meredith A. Costa and Jeremy P. Silva (Eds), **China, Taiwan and the Evolution of "One China" Policy**, New York, Nova Science Publishers, 2011, p. 10-11.
- Kan A. Shirley and Morrison M. Wayne, **US-Taiwan Relationship: Overview of Policy Issues**, Congressional Research Service, CRS Report, 18 Kasım 2013.
- Kan Francis Yi-hua, "Taiwan's New Foreign Relations and National Security", <http://www.mcsstw.org/web/content.php?PID=5&Nid=947>, 30 Mayıs 2012.
- Kasım Kamer, "Turkey-Taiwan Relations in the Context of Turkey's Asia Pacific Policy", **Uluslararası İlişkiler/International Relations**, Vol. 12, No. 45, 2015, p. 83-100.
- Kasım Kamer, "Obama's Asia Tour Under the Shadow of the 'New Cold War'", **Journal of Turkish Weekly**, <http://www.turkishweekly.net/2014/05/02/comment/obama-s-asia-tour-under-the-shadow-of-the-new-cold-war/>, 2 Mayıs 2014.
- Kasım Kamer, "Güney Çin Denizi Tehlikeli Sular", http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2252&cat=323#.Vh9mnuKheM8, 1 Mart 2014.
- Kasım Kamer, "The August 2008 Russian-Georgian Conflict and its Implications: A New Era in The Caucasus?" **Journal of Central Asian and Caucasian Studies**, Vol. 5, No. 9, 2010, p. 64-81.

- Klintworth Gary, *China and Taiwan-From Flashpoint to Redefining One China*, Research Paper, 15-2000-01,
http://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp0001/01RP15#develop, 7 Kasım 2000.
- Kuijper Hans, “Is Taiwan a Part of China?”, Jean-Marie Henckaerts (Ed), **The International Status of Taiwan in the New World Order, Legal and Political Considerations**, London, The Hague and Boston: Kluwer Law International Ltd, 1996, p. 10-13.
- Lingwall Noah, “The Taiwan Problem: If It Ain’t Broke, Don’t Fix It”, *The Diplomat*,
<http://thediplomat.com/2015/08/the-taiwan-problem-if-it-aint-broke-dont-fix-it/?allpages=yes&print=yes>, 8 Ağustos 2015.
- Lofther William, “US Pay Tribute to Six Assurances”, *Taipei Times*,
<http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2012/07/15/2003537795>, 15 Temmuz 2012.
- Nye S. Joseph, “Our Pacific Predicament”, *The American Interest*, <http://www.the-american-interest.com/articles/2013/2/12/our-pacific-predicament/>, Mart/Nisan 2013.
- Pizzi Michael, “What is next for China-Taiwan Relations?”,
<http://america.aljazeera.com/articles/2014/2/15/what-s-next-for-chinataiwanrelations.html>, 15 Şubat 2014.
- Sanchez Ray and Li, Zoe “Taiwan Legislature occupiers' ultimatum passes without response from government”, <http://edition.cnn.com/2014/03/19/world/asia/taiwan-student-protests/>, 21 Mart 2014.
- Scobell Andrew, “Show of Force: The PLA and the 1995-1996 Taiwan Strait Crisis”,
<http://iis-db.stanford.edu/pubs/10091/Scobell.pdf>, Ocak 1999.
- Wu Joseph, “Independence is the real Status quo”, *Taipei Times*, 6 Ocak 2004.
- Wang Chris, “Opposition, Groups Protests Trade Pact”, *Taipei Times*,
<http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2014/03/19/2003586009>, 19 March 2014.
- “Beijing Exerts no Pressure on Trade Pact: MAC Chief”, *The China Post*,
<http://www.chinapost.com.tw/taiwan/china-taiwan-relations/2014/04/12/405138/Beijing-exerts.htm>, 12 Nisan 2014.
- “Hsia-Zhang Meeting Ends Without Progress on Transit Stop Issue”, *The China Post*,
<http://www.chinapost.com.tw/taiwan/china-taiwan-relations/2015/10/14/448407/Hsia-Zhang-meeting.htm>, 14 Ekim 2015.
- “China's Xi, Taiwan's Ma Begin Historic Talks in Singapore”, *Nikkei Asian Review*,
<http://asia.nikkei.com/Politics-Economy/International-Relations/China-s-Xi-Taiwan-s-Ma-begin-historic-talks-in-Singapore>, 7 Kasım 2015
- <http://www.ait.org.tw/en/taiwan-relations-act.html>,.
- <http://www.taiwandocuments.org/assurances.htm>.
- <http://www.taiwandc.org/twcom/tc102-int.pdf>
- <http://www.taiwandocuments.org/taipei01.htm>

ORTA ASYA'DA DENGELER ARAYIŞLARI ve HİNDİSTAN'IN ROLÜ

Arş. Gör. Ömer ATAGENÇ

(Kırklareli Üniv.)

Özet

Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci girmesi ile birlikte bağımsızlığını ilan eden Orta Asya ülkeleri, kendilerini yeni bir rekabet ortamının içinde bulmuşlardır. SSCB'nin ardından oluşan bölgede oluşan boşluk başta ABD olmak üzere küresel ve bölgesel güçler tarafından doldurulmak istenmiştir. Rusya, "yakın çevre" olarak gördüğü bu bölgede kontrolü kaybetme kaygısı içine girerken, Çin açısından bölgesel güç olabilmek anlamında önemli bir fırsat ortaya çıkmış, ABD açısından ise küresel hegemonyayı oluşturmak için Avrasya coğrafyasında stratejik üstünlük elde etme şansı yakalamıştır. ABD'nin 90'lı yıllarda başlayan etkinliği 2000'li ortalarına kadar devam etmiştir. ABD'nin bu hamlesine karşı bölgenin iki önemli gücü Rusya ve Çin Şanghay İşbirliği Örgütü adı altında Orta Asya ülkeleri ile kurdukları yakın ilişkiyle ABD'yi dengelemek istemişlerdir. ABD'nin "Renkli Devrimler" sürecinin ardından giderek güç kaybetmeye başlaması ve askeri üslerinin de yavaş yavaş kapanmasıyla birlikte kan kaybetmesi ABD'yi yeni arayışlara doğru sevk etmiştir. Rusya, Çin ve İran arasında kalan bu coğrafyanın bir diğer komşusu olan Hindistan, ABD'nin bölgesel politikaları açısından süreç içinde oldukça ön plana çıkmıştır. Hindistan, 2000'li yıllara damgasını vuran "Avrasyacılık (Eurasianism)" döneminin ardından pro-Amerikan bir dış politika takip etmeye başlamış ve ABD'nin Asya-Pasifik stratejilerinin merkezine oturmuştur. Orta Asya da ABD-Hindistan ilişkileri açısından kritik bir coğrafyadır. Rusya ve Çin gibi iki önemli gücün dengelemesi ve Hindistan'ın da önemli bir Asya gücü haline gelebilmesi için Orta Asya ve Hint Okyanusu gibi iki önemli kriz bölgesinde varlığını sürdürmesi gerekmektedir. Aynı şekilde ABD'nin Orta Asya'da kaybettiği gücü yeniden kazanabilmesi için Hindistan'ın bölgedeki etkinliği oldukça önemlidir. Bir diğer önemli husus ise Hindistan'ın Pakistan ile birlikte Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliği meselesinin gündeme gelmesidir. Hindistan'ın ŞİÖ üyeliğinde önemli olan husus bu üyelikleri Rusya'nın talep etmiş olmasıdır. Çin'in örgüt içinde gücünü daha da artırdığı bir dönemde Rusya'nın bu talebi Moskova'nın yeni bir "denge" arayışına girdiğinin sinyallerini vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, ABD, Rusya, Çin, Hindistan, ŞİÖ

TÜRKİYE - ÇİN İLİŞKİLERİ: STRATEJİK ORTAKLIĞA DOĞRU

Öğr. Gör. Dr. Özlem Zerrin KEYVAN

(Hacettepe Üniv Sosyal Bilimler MYO)

Özet

1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti dışı açılma ve reform dönemi sonucunda hızlı bir büyüme performansı gerçekleştirmiştir. Bu büyüme, Çin'in yeni dünya düzeninde ABD'nin yerini alabilecek yeni süper güç olma ihtimalini barındıran tartışmalarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Türkiye, Çin ile ilgili bu tartışmalarda Çin'in kendine özgü dinamikleri çerçevesinde hızlı büyümesini tehdit olarak algılamanın yerine Türkiye için önemli bir fırsat olarak kabul etmiştir. Bu algılamalar ışığında Çin'in Türkiye ile ilişkileri de hızlı ilerleme anlamında büyük bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Türkiye'nin Çin algısı özellikle BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi Çin ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi sonucunda AB ve ABD karşısında Türkiye'nin avantajlı konuma sahip olması olarak görülmüştür.

İki ülke arasındaki ilişkilerin tarihsel geçmişine baktığımızda; 1970'li yıllara kadar Türkiye Çin'i tanımamış, Çin yerine Tayvan ile ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmiştir. 1971 yılının sonlarına doğru, ABD ile Çin arasında ilişkilerin normalleşmeye başlamasıyla Türkiye'de Çin'i resmen tanıyarak Çin ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. 2010 yılında Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler stratejik işbirliği olarak tanımlanmış, böylece ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. 2012 yılında Türkiye, 2002 yılında üye olmak için başvurduğu Şanghay İşbirliği Örgütüne diyalog ortağı olarak kabul edilmiştir. İki ülke arasında yoğunlaşan kültürel, ekonomik, askeri ilişkiler ve Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütüne diyalog ortağı olarak kabul edilmesi gibi girişimler ilişkilerin hızlı gelişmesine katkıda bulunmuştur, ancak bu girişimler stratejik işbirliği olarak tanımlanan ilişkilerin stratejik ortaklığa evrilmesine ve ivme kazanmasına bir türlü yardım edememiştir. Bu yüzden de Çin, özellikle Batı'nın yerine geçebilecek Türkiye'nin alternatif ortağı olamamıştır. Aynı şekilde Türkiye'de Çin'in Batı yerine geçebilecek alternatifi olamamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler uzun vadede beklenildiği seviyede ilerleyememiştir. Bu çalışmada Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler tarihsel bakış çerçevesinde incelenerek ilişkilerin beklenildiği seviyede ilerleyememesinin nedenleri, bu nedenleri iyi niyetle iki tarafın ortadan kaldırma ihtimali ve bu doğrultuda ilişkinin gelecekteki seyrinin araştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler / Key Words: Barış İçinde Bir Arada Yaşamının Beş İlkesi, Şanghay İşbirliği Örgütü, Diyalog Ortağı, Stratejik Ortaklık, BM Güvenlik Konseyi

TÜRKİYE’NİN AFRIKA POLİTİKASINDAKİ DÖNÜŞÜMÜN NEDEN VE SONUÇLARI: SOMALİ ÖRNEĞİ

*Tunç DEMİRTAŞ**

Özet

Bu çalışma, Türkiye’nin Afrika politikasındaki dönüşümünün neden ve sonuçlarını Somali örneğinden hareketle tartışmaktadır. Türkiye’nin Afrika politikasındaki dönüşümün nedenlerini, Türkiye’deki kimlik değişimi ile ekonomik ve siyasi istikrar şeklinde kabul eden çalışma, bu değişimin Türkiye’nin kurumsal kapasitesini güçlendirdiğini iddia etmektedir. Türkiye’nin Afrika angajmanı diplomatik temsilciliklerin sayısındaki değişimle de görülebilmektedir. Türkiye, 2008’de dünya genelinde 172 olan diplomatik temsilcilik sayısını günümüzde 209’a; 2002’de 12 olan Afrika kıtasındaki büyükelçilik sayısını da 36’ya çıkarmıştır. 2010’da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Geçici üyeliğine seçilen Türkiye bu esnada Afrika ülkelerinden büyük destek almıştır. Somali’ye yönelik 1992’de gerçekleştirilen BM müdahalesinin başarısızlığı, ülkedeki iç çatışmalar, yaklaşık 350.000 insan kaybı ve beraberinde getirmiş olduğu ekonomik kayıp Somali’de deyim yerindeyse “kendi kaderine terk edilmişlik” etkisi yaratmıştır. 1992’den bu yana kıta dışında yer alan herhangi bir ülkeden ilk üst düzey ziyaret Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından 2011 yılının Ramazan ayında gerçekleştirilmiştir. Başbakan Erdoğan ve beraberindeki heyetin gerçekleştirmiş olduğu ziyaret dikkatleri Somali’ye çevirerek Somali konusunda uluslararası alanda farkındalık yaratmış ve pozitif gündem oluşturmuştur. Türkiye’nin Somali’ye yönelik angajmanı siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda kendisini göstermekte olup temel amaçlarından biri en başta Somali’deki ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanmasıdır. Türkiye başta diplomatik temsilciliklerle, Türk Hava Yolları (THY), Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) gibi devlet kurumları ve diğer STK’larıyla Somali’de başta temel altyapı çalışmaları olmak üzere sosyal alanda, inşaat, tarım ve enerji alanlarında faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye’nin Somali’yle gerçekleştirdiği dış ticaret hacmi 1990’da 503 bin \$, 2000’de 475 bin \$, 2005’te 3 milyon, 2013’te 59 milyon \$ dolayındadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye - Afrika İlişkileri, Dış Politika, Somali Politikası, Dış Yardım, STK

* Araştırma Görevlisi, Uludağ Üniversitesi, tunc@uludag.edu.tr

CAUSES AND CONSEQUENCES OF THE TRANSFORMATION IN TURKEY'S AFRICAN POLICY: THE CASE OF SOMALIA

Abstract

This study discusses causes and consequences of transformation in the case of Somalia in Turkey's Africa policy. The study claims change of identity and also economic and political stability causes of the transformation in Turkey's Africa policy. And also this study claims that change strengthen the Turkey's institutional capacity. Turkey's engagement with Afrika can be seen with the change in the number of diplomatic mission of Turkey which had a total of 172 missions abroad in 2008, is now represented by 209 missions throughout the world. Turkey has increased number of embassies in Africa to 36 as of 2015 while there were only 12 embassies in the year of 2002. Turkey was elected as a temporary member of the United Nations Security Council for the terms of 2009-2010, which in the meantime has received great support from African countries. UN intervention performed has been unsuccessful in Somalia in 1992. Thus, internal conflicts in the country, not only has led to a loss of about 350,000 people but also economic loss "be consigned to oblivion" effect has created. President Recep Tayyip Erdogan's visit to Somalia was the first by a non-African leader to the famine-hit Somali capital in two decades corresponded with during the holy month of Ramadan. That visit created positive agenda and increase in international awareness to Somalia. Turkey's engagement towards Somalia shows itself political, economic and cultural sense. And main purpose of Turkey is to ensure economic and political stability in Somalia. First of all, Turkey's diplomatic mission, Turkish Airlines, Turkish Cooperation and Development Agency (TIKA), The Disaster and Emergency Management Authority (AFAD), Housing Development Administration of Turkey (TOKİ) as government agencies and other NGOs have continued their activities, especially in basic infrastructure, including in the field of social activities, construction and agriculture and energy. The foreign trade volume between Turkey and Somalia were 503 thousand USD in 1990, 475 thousand USD in 2000, 3 million USD in 2005 and 59 million USD in 2013.

Key Words: Turkey-Africa Relations, Foreign Policy, Somalia Policy, Foreign Aid, NGO

Giriş

Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisi iki nedenden dolayı 1990'lara kadar yok denecek kadar az olmuştur. Nitekim Afrika ülkeleri 1990'lara kadar daha ziyade bağımsızlık mücadeleleri ve sömürge sonrası düzen oluşturma girişimlerine

yönelmekteyken Türkiye hem iç politikada harcadığı enerjiden dış politikaya yeterli zaman ayıramamış hem de uluslararası konjonktür Türkiye'nin manevra alanının ve vizyonunun dar kalmasına neden olmuştur. 1998'de dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından ortaya atılan "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" ile Türkiye'nin Afrika'ya ilgisi ilk kez net bir şekilde ortaya konmuştur ancak o dönemdeki iç politik konjonktürün etkisiyle uygulanmak istenen politikaya yeterli derecede önem verilememiştir.

Türkiye'de, 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) koalisyon hükümetlerinden sonra iktidara gelmesinin sağladığı ekonomik ve siyasi istikrar dış politikaya da yansımış ve dış politikada yumuşak güç unsurlarına sistematik ve entegre bir şekilde önem verilmeye başlamıştır. Bu bağlamda 2005 yılı Afrika Yılı ilan edilmiş ve Afrika ülkeleriyle ilişkilerde yaşanan gelişmeler hız kazanmıştır. 2005'ten itibaren izlenen politikalarda Türkiye, Sahra'nın Güneyindeki Afrika (SAGA) ülkeleri ile ilişkilerini daha fazla güçlendirdiği göze çarpmaktadır. İlk olarak temsilcilik bulunmayan SAGA ülkelerine dış temsilciliklerin açılması gündeme gelmiştir. Daha sonra bu ülkelerle sömürgecilik döneminde ve sonrasında Batılı ülkelerin izlediği sömürge politikalarının aksine ekonomik zirveler ve işbirliği konseyleri gerçekleştirilmiş olup SAGA'ya yönelik karşılıklı kazan-kazan politikaları izlenmiştir. Değişen dış politikasında "insani değerlere" ve "insan onuruna" önem veren Türkiye, Birleşmiş Milletler platformu başta olmak üzere küresel ve bölgesel kuruluşlarda üstlendiği rollerle Afrika'da barış, istikrar ve kalkınmanın ortamının gelişmesine karşılıksız destek vermektedir.

Çalışmada Türkiye'nin Afrika politikasında bir başarı öyküsü olarak Somali örneği ele alınmıştır. Türkiye'nin Somali'ye yönelik politikasının oluşturulması yolunda yaşanan kurumsal alt yapının güçlendirilmesinin kıta genelinde izlenen politikaya ekonomik ve siyasi olarak yansımaları ayrı ayrı tartışılmıştır. Somali'de yaşanan insani krize Türkiye'nin yaklaşımı ile birlikte Somali politikasının temel parametreleri incelenmeye çalışılmıştır. Somali'de yaşanan iç politik ayrılıkların sonlandırılması ve ülkede barış ve güvenlik ortamının sağlanması için uygulanan arabuluculuk faaliyetleri üzerinde durulmuş olup Türkiye'nin Afrika ve Somali'de yaptığı yardımların yansımaları incelenmeye çalışılmıştır.

Türk Dış Politikası Dinamizmi ve Kurumsal Altyapının Dönüşümü

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden Soğuk Savaş'ın sona erdiği güne kadar –zaman zaman çeşitli krizler nedeniyle Batı'dan uzaklaşılsa da- "Batılı kimliğe" sahip olmuştur. Batılı kimlik sahibi olan Türk dış politikası Soğuk Savaş döneminde sınırları belirli, manevra alanı dar, yeni olanaklar yaratma

etkisi sınırlı bir yapıya sahipti.⁵² Türkiye takip ettiği Batı odaklı dış politikayla dışarıdan gelen tehditlere karşı ABD ve Batılı ülkelerden yardım istenmesi, Batı merkezli uluslararası kuruluşlara mümkün olduğunca dahil olma isteği, bölgede ve bulunduğu coğrafyada Batı'nın en ideal temsilcisi rolünde olma isteği Türkiye'nin Batı'ya ne denli entegre olma arzusunu gözler önüne sermektedir.⁵³ Türkiye, Soğuk Savaş döneminde her ne kadar batı odaklı politikalar izlese de zaman zaman özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ile ilişkilerini temel alarak izlediği politikalar hayal kırıklığı yaratmış ve ilişkilerini gözden geçirme yoluna gitmiştir.⁵⁴

Kimlik, bireyin, toplumun ya da devletin kendisini nasıl tanımladığı ve ötekilerin onu nasıl algıladığıyla ilişkilidir. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında Türkiye'nin Batılı kimliği Sovyet tehdidinin olmadığı bir dünyada Batılılarca sorgulanmıştır. Bu bağlamda **Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde uyguladığı dış politika ile Avrasyacılık, Neo-Osmanlılık ve İslamcılık gibi kimlikler ile tasavvur edilmiştir.**⁵⁵ Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle değişen uluslararası konjonktür Türkiye'nin yakın coğrafyasının jeopolitiğini yeniden çizmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin mevcut dış politika kimliğini revize etmesi ya da yeniden inşa etmesi kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir.⁵⁶ **Dile getirilen Avrasyacılık, Neo Osmanlılık ve İslamcılık kimlikleri 2002'de AK Parti'nin iktidara gelmesine kadar tam anlamıyla beklenen etkisini gösterememiştir.**

Türkiye dış politikasında yaşadığı dönüşüm ve dinamizm ile cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu doğrultuda 2000'li yıllarda birçok alanda dönüşüm gerçekleştirmiş ve yeni bir vizyon oluşturmaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Geleneksel dış politikasında sürdürdüğü “bekle – gör” anlayışının şekillendirdiği reaktif politika yerine çok boyutlu, dinamik, aktif ve daha etkin bir dış politika anlayışını benimsemiştir.

⁵² Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, s.368.

⁵³ Tarık Oğuzlu, “Soft Power in Turkish Foreign Policy”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol.61, No.1, 2007, s.37.

⁵⁴ Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, 2.Baskı, Bursa, Dora Yayınları,2013, ss. 488-491.

⁵⁵ Tarık Oğuzlu, “İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Analizi”, Ertan Efevil ve M. Seyfettin Erol (edt.), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Ankara: Barış Platin Yayınları, 2012, ss. 38-40.

⁵⁶ Hasan Kösebalaban, *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalization*, New York: Palgrave Macmillan, 2011, s.117.

Türk dış politikasının inşa eden temel devlet kurumu Dışişleri Bakanlığı olsa da bakanlıkla koordinasyon içinde çalışmalarını yürüten Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüleri (YEE), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK), Diyanet İşleri Başkanlığı; hükümet dışı organizasyon olarak Türk Hava Yolları (THY), Türk Kızılayı ve çeşitli sivil toplum kuruluşları Türkiye'nin dış politikasının inşasının yanı sıra çeşitlenmesine de imkan sağlamaktadır. Türkiye uygulamaya koyduğu yeni diplomasi anlayışı ve araçlarıyla geçmişte birikmiş olan sorunlarına çözüm üreterek ve uzun yıllar boyunca tarihsel bağlarının olduğu ancak ilişki kurmadığı coğrafyalarla diplomatik ilişkilerini geliştirerek bölgesel ve küresel aktör olma yolunda ilerlemektedir.

2002'de göreve gelen AK Parti iktidarı ile Türkiye, geleneksel dış politikasında uygulamış olduğu ilkeleri tamamen dışlamamış ancak dış politikanın temel dinamiklerini bir hayli revize edilerek uygulamaya başlamıştır. Uygulamaya koymuş olduğu temel ilkeler ile Türkiye'nin kurumsal yapısına da etki etmiştir. Türkiye kurumsal yapısında yaşadığı değişim sayesinde birçok alanda daha aktif çalışmalar yürütmeyi başarabilmiştir. Nitekim bu dönüşüm sayesinde dış politikada deyim yerindeyse "ölçek büyümesine" gidilmiş ve yakın çevrenin ötesine ulaşabilen bölgesel ve küresel düzeyde özgün inisiyatifler üstlenilebilmiştir.

Türk dış politikasında yaşanan değişimin kurumsal yapıya etkisini görebilmek açısından Tablo-1'de yer alan veriler bilgiler doğrultusunda 2000'deki 161 olan dış temsilcilik sayısını 2015'te 233'e çıkararak %69'luk bir artış gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanlığı kurumsal kapasitesindeki artışın bir diğer göstergesi, insan kaynaklarında etkili olan dinamizm olmuştur. Bu bağlamda teşkilat kanununda 2010'da yapılan değişikliklerle Bakanlık içindeki mevcut görevler yeniden düzenlenmiş ve yeni kadro unvanları açılmıştır. Bunun yanı sıra Bakanlığa alınan personel sayısında da ciddi artışlar olmuştur. Sadece meslek memurları açısından değerlendirildiğinde, 2000 yılında 1.392 olan meslek memuru sayısı, 2009 yılında 1.810'a 2015 yılı sonunda ise 2.170'e ulaşmıştır.⁵⁷

⁵⁷ Ferhat Pirinççi ve Tunç Demirtaş, "Türk Dış Politikasında İnsani Diplomasi: Suriye Krizi Örneği", **Türk Dış Politikası Yılığ 2014**, İstanbul, SETA Yayınları, 2015, s.16.

Tablo-1: 2000-2013 Türkiye'nin Yurtdışındaki Dış Temsilcilik Sayısı

2000	161
2001	163
2002	163
2003	164
2004	164
2005	165
2006	165
2007	167
2008	171
2009	178
2010	189
2011	197
2012	210
2013	221
2014	228
2015	233

Kaynak: Dışişleri Bakanlığı, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü

Türkiye'nin Afrika Açılımı

Afrika 30.217.894 km² yüzölçümüyle yeryüzündeki kara alanlarının beşte birini oluşturmaktadır. Üzerinde 54 ülke bulunduran Afrika kıtası, 1.033.000.000 nüfusuyla dünyanın en kalabalık ikinci kıtası niteliğindedir. Afrika kuzeyde Akdeniz, batıda Atlas okyanusu, doğuda Kızıldeniz ve Hint okyanusuyla güneyde ise Atlas ve Hint okyanuslarının birleştiği sularla çevrilidir. Afrika, Avrupa kıtasında Cebelitarık, Asya'dan da Arap yarımadasının güneybatı ucundaki Babülmendep boğazıyla ayrılmaktadır.⁵⁸

Afrika gerek coğrafi olarak uzaklığı gerek kültürel bağların olmaması nedeniyle Türk dış politikasında oldukça geç odaklanılan bir coğrafya olmuştur. Coğrafyaya ne kadar uzak kalınmış olsa da Türkiye'nin ve selefi olduğu Os-

⁵⁸ World Population Statistics, Africa Population 2013, <http://www.worldpopulationstatistics.com/africa-population-2013/> E.t. 01.04.2015

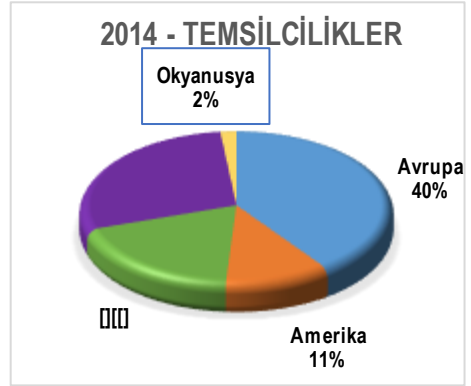
manlı Devleti'nin sömürgeciliğe karşı tavırları Afrika kıtası ülkelerinin Türkiye'ye bakışı Avrupa ülkelerinden oldukça farklı olmuştur. Son dönemde gerçekleştirilen Afrika'ya yönelik açılımlarda Türkiye'nin anlayışı sömürgecilik, açlık, yoksulluk çeken Afrika ülkelerinin kalkınmalarına katkı sağlama ve karşılıklı işbirliği üzerine kuruludur.

Türkiye'nin Afrika kıtasında yer alan ülkelerle ilişkileri incelendiğinde ilişkilerin Osmanlı'ya kadar uzandığı görülmektedir. Osmanlı yönetimi tarafından baskı ve zulme maruz kalmayan coğrafya, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın sömürgeciliğe karşı direnişinde Türklere yönelik Afrika ülkelerinde pozitif bir algı oluşmuştur. Tarihsel olarak kıta ülkeleri ve Türkiye ilişkilerini 1923 öncesi Osmanlı dönemi, 1923-1998 arası dönem, 1998'den günümüze kadar gelen ilişkiler olmak üzere üç dönemde incelemek mümkündür.⁵⁹ Ancak Osmanlı dönemi ve 1923-1998 arası dönem çalışmanın kapsamını bir hayli genişleteceği için Afrika Açılım Eylem Planının gerçekleştiği ve kıtaya yönelik Türk dış politikasının bir dönüm noktası olması nedeniyle 1998'den itibaren ilişkiler temel incelenecektir.

Son dönemde ilişkilere bakıldığında 1998 Afrika Eylem Planı'nın kabulü ile Türkiye'nin Afrika'ya ilgisi artış göstermiştir. Bu dönemden sonra ticaret hacminin artırılmasına yönelik politikalar izlenmiş, Dış Ticaret Müsteşarlığınca 2003 yılı başında "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" hazırlanmıştır. 2005 yılında ise Türkiye'de "Afrika Yılı" ilan edilmiştir. 2005 yılı Türkiye – Afrika ilişkilerinde bir kırılma noktasıdır. 2005'ten sonra büyükelçilik sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu bağlamda Türkiye, 2002'de Afrika'da yer alan büyükelçilik sayısını 12'den 2013'te 34'e ve 2015'te 39'a, 2002'de Afrika'da 2 olan başkonsolosluk sayısını ise 2015'te 4'e çıkarmıştır. Bir ülkede büyükelçilik açmak o ülke ile siyasi ve ticari ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Türkiye'nin Afrika kıtasına vermiş olduğu önem temsilcilik sayısındaki oransal olarak artıştan da göze çarpmaktadır.⁶⁰ Tablo-2'de görüldüğü üzere Türkiye'nin dünya üzerinde bulunan temsilciliklerinin %91'i Afrika kıtası dışında bulunmaktayken sadece %9'u Afrika kıtasında yer almaktaydı. 2014'e gelindiğinde ise %10'luk bir artış yaşanmış ve Türkiye'nin tüm dünyada bulunan temsilciliklerinin neredeyse beşte biri Afrika kıtasındadır.

⁵⁹ Mehmet Özkan, "Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects", **SETA Policy Brief**, No.22 (2008).

⁶⁰ Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, "13 yılda 65 yeni temsilcilik: Türkiye'nin yurtdışındaki temsilcilik sayısı 228'e çıktı", <http://kdk.gov.tr/sayilarla/13-yilda-65-yeni-temsilcilik-turkiyenin-yurtdisindaki-temsilcilik-sayisi-228e-cikti/41>, Siyaset, Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı (SETA), "21. Yüzyılda Afrika'nın Dönüşümü ve Türkiye'nin Rolü", <http://setav.org/tr/21-yuzyilda-afrikanin-donusumu-ve-turkiyenin-rolu/etkinlikler/5649>

Tablo-2: 2002 ve 2014 yıllarında Türkiye Temsilciliklerinin Kıtalaraya Göre Dağılımları

Kaynak: Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, <http://kdk.gov.tr/sayilarla/13-yilda-65-yeni-temsilcilik-turkiyenin-yurtdisindaki-temsilcilik-sayisi-228e-cikti/41>

Bunun yanı sıra 18-20 Ağustos 2008 tarihleri arasında İstanbul'da "Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi'nin" düzenlenmesiyle ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. İstanbul'da düzenlenen bu toplantıya 49 ülke katılım göstermiştir. 6 Cumhurbaşkanı, 5 Cumhurbaşkanı yardımcısı, 7 Başbakan, 1 Başbakan yardımcısı, 14 Dışişleri Bakanı, 12 Bakan, Afrika Birliği'nin de içinde olduğu 11 uluslararası ve bölgesel örgütlerin temsilcileri bu toplantıya katılmıştır. Türkiye'nin Afrika'ya Açılım politikasıyla birlikte ivme kazandığı ilişkiler sonucunda 2002'den itibaren misafir ülke olarak katıldığı Afrika Birliği'ne(AfB) 2005'te gözlemci üye olmuş ve 2008'de düzenlenen Türkiye – Afrika İşbirliği Zirvesi'nden sonra "stratejik ortak" olmuştur.

Türkiye uzun yıllar boyunca Afrika'yı sürekli uzaktan takip etmiştir. Afrika'da yaşanan iç savaşlar, salgın hastalıklar, darbeler, terörizm, göç ve kıtlık çeken çocukların görüntülerinin medya üzerinden yansımaları Türk milletinin zihnindeki Afrika imajını oluşturmuştur. Diğer taraftan Afrika vahşi bir dünya, uzak durulması gereken bir coğrafya olarak zihinlerde inşa edilmiştir.

Türkiye'nin Afrika'ya Gerçekleştirdiği Dış Ticaret Rakamları

Türkiye, Afrika ile ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirme konusunda önemli bir potansiyele sahiptir. Geçmişte kıtaya yönelik herhangi bir sömürgecilik faaliyetinde bulunmaması Afrika ülkelerinin Türkiye'ye bakışını pozitif

yönde etkilemektedir. 2003'te "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi'nin" hazırlanmasıyla birlikte Afrika ülkelerine yönelik ihracat faaliyetlerinin artırılması planlanmış ve ekonomik işbirliği imkanlarının geliştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Afrika ülkeleriyle ekonomik ilişkilerimiz ve ticaret hacmimiz son yıllarda önemli gelişme göstermiştir. Türkiye'nin 2002'de Sahra'nın Güneyindeki Afrika (SAGA) ülkeleri ile gerçekleştirilen dış ticaret hacmi 810.728 \$ seviyesinden 2014'te 6.499.110 \$ seviyesine yükselmiş ve SAGA'yla karşılıklı yapılan dış ticarete %800'den fazla bir artış yaşanmıştır. Küresel ekonomik krizin etkisiyle 2009'da dış ticaret hacmi 4.439.063 \$, 2010 yılında ise 3.983.813 \$ düzeyinde kalmıştır. Türkiye'nin SAGA ülkelerine yönelik dış ticaretinde bugüne kadar kaydetmiş olduğu ve gerçek potansiyeli henüz yansıtmayan aşama da dikkate alınarak, gelecek dönemde Türkiye'nin SAGA ile toplam ticaret hacminin 50 milyar \$ düzeyine çıkarılması hedeflenmektedir.⁶¹

Yine 2002'de Kuzey Afrika ülkeleri ile gerçekleşen dış ticaret 2.124.566 \$ seviyesinden 2014'te 13.193.890 \$ seviyesine yükselmiş ve %621 oranında artış gerçekleşmiştir. Genel olarak 2002'de Afrika kıtasının genelinde toplam 2.935.295 \$ olan dış ticaret hacmi 2014 yılında 19.693.001 \$ olmuş ve %570 bir artış yaşanmıştır. Türkiye'nin Afrika angajmanı tablo-3'e bakıldığı zaman ekonomik çıkar bağlamında da düşünülmelidir. Ancak bu ekonomik çıkar tek taraflı olmayıp kazan - kazan politikası çerçevesinde ele alınmalıdır.⁶² Afrika ülkeleriyle gelişen ticari ilişkiler sonucunda Türkiye 2008'de Afrika'nın 20 ticari ortağı arasında yer almıştır. Öte yandan Türkiye, 2011'de Afrika'ya Çin, Hindistan, Kore ve Brezilya ile en çok yatırım yapan beş ülkeden biri konumuna gelmiştir.⁶³

⁶¹ TİKA, Türkiye Kalkınma Raporu 2013, s.14.

⁶² Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State," **New Perspectives on Turkey**, No.40, 2009, p.48.

⁶³ NEPAD, "United Nations "Infrastructure Development: Within the Context of Africa's Cooperation with New and Emerging Development Partners", **Office of the Special Adviser on Africa**, s.82,
<http://www.nepad.org/sites/default/files/Role%20of%20Emerging%20Partners%20in%20Infrastructure%20Development.pdf> E.t.05.04.2015

Tablo-3: Türkiye'nin Afrika'ya Gerçekleştirmiş Olduğu Dış Ticaret Rakamları⁶⁴

	Kuzey Afrika (Dış Ticaret)	2000'e göre Değişim Yüzdesi	Sahra altı Afrika (Dış Ticaret)	2000'e göre Değişim Yüzdesi
2000	3.344.519 \$	-	742.424 \$	-
2004	3.373.304 \$	% 0.86	2.193.260 \$	% 195.41
2008	9.386.252 \$	% 180.64	5.272.826 \$	% 610.21
2012	12.751.947 \$	% 281.27	6.526.693 \$	% 779.10
2014	13.193.890 \$	% 294.49	6.499.110 \$	% 775.38
2015	11.536.691 \$	% 244.94	6.015.092 \$	% 710.19

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve dış ticaret hacminin artırılmasının yanında kıtaya yönelik gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlerde de artış yaşanmıştır. Afrika'ya yönelik gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlerde hükümet yetkilileri beraberlerinde Türk işadamlarını da götürerek adeta kıtaya çıkarma yapmışlardır. 2003'ten önceki dönemlere baktığımızda Türk işadamlarının daha çok Avrupa'ya yönelik yatırım yaptığını ve Afrika'ya yapılan yatırımların çok küçük bir yer kapladığını görebiliriz. Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)'nin 31 Mayıs 2011'de İstanbul'da düzenlemiş olduğu "Afrika'da İş ve Yatırım Olanakları" başlıklı seminerde Afrika'da yer alan ülkelerin yaşamış olduğu siyasi istikrarsızlıkların, yoksullukla mücadelenin son yıllarda ortadan kalktığı ve istikrarın kıtaya yayıldığı söylenmiştir.⁶⁵

Türk firmalarının geçtiğimiz yıllarda Afrika'ya yönelmeişinin altında birtakım sebepler yatmaktadır. Afrika kıtasında faaliyet gösteren Türk firmaları genellikle inşaat sektöründe yer almaktaydı. Diğer sektörlerde yer alan firmaların kıtadan uzak durmasının nedenleri arasında karşılıklı vize temininde yaşanan sorunlar, kalifiye eleman bulma ve çalışma izni alınmasında yaşanan sorunlar, akreditif ve teminat mektupları temininde yaşanan sorunlar, gümrük işlemlerinin işleyişinde yaşanan aksaklıklar ve gümrük mevzuatlarında yaşanan değişiklikler, yatırım imkanları ve mevzuatla ilgili bilgi temininde yaşanan sıkıntılar,

⁶⁴ Türkiye İstatistik Kurumu, "Dış Ticaret İstatistikleri", <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=5¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5809 E.t.05.04.2015>

⁶⁵ TÜSİAD, "TÜSİAD International Afrika'da iş ve yatırım olanaklarını ele alan bir seminer düzenledi", <http://www.tusiad.org.tr/blog/tusiad-international-afrikada-is-ve-yatirim-olanaklarini-ele-alan-bir-seminer-duzenledi/ E.t.06.04.2015>

ani ve kimi zaman belli olmayan mevzuat değişiklikleri, ulaştırma alanında yaşanan sıkıntılar, doğrudan bankacılık sistemlerinin eksikliği, Türk ve Afrikalı bankalar arasında muhabirlik ilişkilerinin bulunmamasından kaynaklanan sorunlar, lojistik pahalılık, gümrüklerde referans fiyat uygulaması, enerji kısıtlaması, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, dolandırıcılık, güvenlik konusunda eksikliklerin bulunması, ikili anlaşmaların eksikliği ve ulaşım sıkıntıları bulunmaktadır. Bahsedilen ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın yanı sıra alt yapının yetersiz olması Türk işadamlarını istikrarın ve altyapının olduğu Avrupa'ya yöneltmiş ve Afrika'ya yönelik yatırımlar oldukça geri planda kalmıştır. Son yıllarda Afrika'da gerçekleştirilen Türk faaliyetleri TİKA çatısı altında uygulanmaktadır. TİKA 2014'te Afrika'da 28 ülkede sağlık, altyapı, eğitim, tarım ve hayvancılık alanlarında faaliyet göstermiş ve sadece 2014 yılında TİKA'nın Afrika'ya gerçekleştirmiş olduğu yardım 26.632.000 \$ olarak kayıtlara geçmiştir.⁶⁶

Türkiye'nin Somali Açılımı

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik artan ilgisinin başladığı yıllarda Doğu Afrika ve özellikle Somali'de yaşanan açlık, yoksulluk ve kuraklık Türkiye'nin dikkatini çok çekmiştir. Türkiye'de iktidarın yanında muhalefet, sivil toplum kuruluşları ve Türk halkının duyarlılığı Türkiye – Afrika ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. 1998'den 2005'e kadar olan dönemde Türkiye – Afrika ilişkileri daha çok ilişkilerin gelişmesi için altyapının hazırlanması ve diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olurken, 2005'ten 2011'e kadar olan dönem ilişkilerin derinleştirildiği, diplomatik temsilciliklerin sayılarının artırılmasıyla ilişkilerin pekiştirildiği, sosyal, ekonomik ve kültürel bağların geliştiği bir dönemdir. 2011 sonrası dönemde ise Somali'de yaşanan açlık ve yoksulluğa karşı Türkiye'nin harekete geçmesi ve öncülük etmesi ilişkilere farklı bir boyut kazandırmıştır.⁶⁷

Somali, Türkiye'nin Afrika'ya açılımı açısından en görünür ülkelerden biri olmuş ve Türkiye, Afrika'daki ilk sınavını Somali'de vermiştir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Somali'de yaşanan açlık ve insani krizi BM'ye taşıması, Somali Sorununu çözme ve sorunlara kalıcı çözüm bulunması isteği Türkiye'nin Somali konusundaki hassasiyetinin göstergelerinden birisidir.

⁶⁶ TİKA, "TİKA Afrika'nın 28 Ülkesinde Faaliyet Gösteriyor", [http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_afrika_nin_28_ulkesinde_faaliyet_gosteriyor_\(video_haber\)-15825_E.t.05.04.2015](http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_afrika_nin_28_ulkesinde_faaliyet_gosteriyor_(video_haber)-15825_E.t.05.04.2015)

⁶⁷ Mehmet Özkan, "Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye'nin Somali Politikası", İstanbul: SETA Yayınları, 2014, s.79.

10.428.043⁶⁸ nüfusuyla Somali'de toplumun Müslüman olması Türkiye'nin bu ülkede meşruluk kazanmasını kolaylaştıran unsurlar arasında yer almaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı bu bağlamda ikili ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Öte yandan Somali'de faaliyet gösteren TİKA, ve diğer sivil toplum kuruluşları ilişkilerin geliştirmesinde kolaylaştırıcı ve katkı sağlayıcı bir role sahiptir.

Türkiye geçmişte Afganistan, Tunus, Libya, Filistin gibi ülkelerde kuracak yeni kurum ve kuruluşlar için gerçekleştirilecek projelere destek sağlamıştır. Ancak Somali'de her şeye tabiri caizse sıfırdan başladığı ve son 25 yıldır düzensiz bir sistem olduğu için Türkiye'nin burada oluşturulmaya çalışılan devlet inşası sürecine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Türkiye, Somali'de her ne kadar aktif biçimde devlet inşası süreci içinde olmasa da Somali'deki yerel aktörleri ön planda tutup, güçlendiren, projeleriyle destek veren, acil yardım ve kalkınma yardımları ile Somali'nin yeniden yapılandırmasına ve devlet inşasına yardım sürecindedir.⁶⁹

Türkiye'nin Somali Politikasının Boyutları

Türkiye'nin Somali'ye resmi politikasının beş temel parametresi bulunmaktadır. Bu parametrelerden birincisi, Somali'yi uğramış olduğu uluslararası izolasyonizmden kurtarmak; ikincisi, Somali'ye yoğun ve kapsamlı insani yardımların sağlanması; üçüncüsü, orta ve uzun vadeli kalkınma gerçekleştirerek altyapının yeniden inşa edilmesine yönelik projeler geliştirilmesi; dördüncüsü, Somali güvenlik güçlerini ve Somali'deki Afrika Birliği Misyonu'nu destekleyerek ülkedeki güvenlik ortamının yeniden tesis edilmesini sağlamak ve beşincisi ülkedeki siyasi uzlaşma ve devlet inşası sürecini desteklemenin yanı sıra Somali'nin birliğinin teşvik edilmesidir.⁷⁰

İzolasyonu ortadan kaldırmaya yönelik girişim olarak Somali'de geçtiğimiz yıllarda yaşanan kıtlık, açlık ve sağlık sorunlarının tekrar yaşanmasını önlemek için Somali'nin uluslararası sisteme entegre edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda 2011'de dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Somali'ye gerçekleştirdiği ziyaret, 2012'de Türkiye'nin Mogadişu Büyükelçiliği'nin yeniden açılması ve THY'nin Somali'ye başlatmış olduğu çift taraflı direk uçuşlar Somali'nin dünyadaki yalnızlığının kırılmasına imkan vermiştir.⁷¹

⁶⁸ CIA World Factbook, Somalia, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> E.t. 30.04.2015

⁶⁹ Özkan, Op.cit., s.86-87.

⁷⁰ Pınar Akpınar, "Turkey's Peacebuilding in Somalia: The Limits of Humanitarian Diplomacy", **Turkish Studies**, Vol. 14, No.4, 2013, s.740.

⁷¹ Ibid., s.743.

20 yıldan uzun süredir dışa kapalı bir yaşam sürdüren Somali, Türkiye'nin harekete geçmesiyle dış dünyaya açılma fırsatı yakalamıştır. Somali'nin dış dünyaya entegre olması amacıyla ve uluslararası ulaşımın daha kolay sağlanabilmesi için TİKA tarafından Mogadişu Havalimanı Rehabilitasyon Projesi gerçekleştirilmiştir.⁷²

Somali'ye yapılan insani yardımlar Türkiye'nin Somali'deki ikinci temel parametresini açıklayıcı niteliktedir. Türkiye'nin Afrika'da ve özellikle Somali'de büyük ilgi görmektedir. Türkiye'nin Somali'ye yapmış olduğu kalkınma ve insani yardımları ikili ülke ilişkilerinde ana bağlantı noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Mogadişu'da günümüzde iki bayrağın dalgalandığını söylemek mümkündür. Dalgalanan bu bayraklardan biri doğal olarak Somali'nin bayrağı iken, diğeri hastanelerde, okullarda, resmi araçlarda ve konteynırlarda ve hatta Mogadişu Belediye Başkanı'nın masasında da yer edinen Türk bayrağıdır. İki bayrağın yan yana gelmesi ilk olarak 19 Ağustos 2011'de Erdoğan'ın son 20 yılda Somali'yi ziyaret eden ilk Afrikalı olmayan lider sıfatını almasıyla gerçekleşmiştir. Somali Başbakanı Hasan Şeyh Mahmud Türkiye'ye olan ilgisi- ni "*Türkler daha önce görülmemiş bir şekilde desteklerini sunuyorlar. Onlar Mogadişu'nun değişen yüzüdür.*"⁷³ sözleriyle ifade etmiştir.

Somali'ye son 20 yılda yapılan acil insani yardımların neredeyse hemen hepsi güvenlik gerekçeleri nedeniyle fiziksel bir mesafe gözetilerek yapıldığından, Türkiye'nin orada varlık göstermesinin Somali halkı nezdinde ayrı bir değeri olmuştur. Güvenlik anlamında sorunlu olan Somali'de geçtiğimiz yıllarda birçok ölümcül saldırıya ve tehdi- de maruz kalan Türk Büyükelçiliği, Somali'deki güvenlik endişelerinden muaf değildir. Güvenlik zafiyetine rağmen Erdoğan'ın 2011'de Somali'ye gerçekleştirmiş olduğu tarihi ziyaret ülkenin ve Türkiye – Somali arasındaki ilişkilerin inşasında etkili olmuştur. Somali'ye yönelik Türkiye tarafından yapılan acil insani yardımlar Somali'nin yeniden inşası için kapsamlı bir program haline gelmiştir. Günümüzde diğer ülkeler Somali'ye yatırım yapmak için istikrarın gelmesini beklerken; Türkiye, Somali'nin istikrara kavuşması için orada bulunmakta ve yatırımlarını sürdürmektedir.⁷⁴ Somali konusu uluslararası alanda farkındalığı arttırdığı ve uluslararası yardımları tetiklediği için Türkiye'nin Afrika'daki başarılarından en önemlisi-

⁷² Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Somali Proje ve Faaliyetler 2011-2015, 2015, s.11.

⁷³ Kyle Westaway, "Turkey is poised to cash in on a stable Somalia" <http://qz.com/124918/turkey-is-poised-to-cash-in-on-a-stable-somalia/> (E.t. 30.04.2015)

⁷⁴ Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, "Türkiye-Afrika İlişkileri Ankara'da Tartışıldı", http://kdk.gov.tr/faaliyetler/paneller/turkiye-afrika-iliskileriortak-kaderortak-gelecek/124_30.04.2015

dir.⁷⁵ Somali sadece ikili ilişkilerde bir dönüm noktası olarak değerlendirilmemelidir. Somali Türkiye'nin Afrika politikasının ana hatlarını oluşturmaktadır.

Kalkınmaya yönelik uygulanan alt yapı projeleri konusunda ise Türkiye, Somali'nin geleceğinin şekillendirilmeye başladığı dönemden itibaren Somali'ye yönelik destek politikalarını kesintisiz devam ettirme gayreti içindedir. Somali'ye yapılan acil insani yardımların, kalkınma ve altyapı yardımlarının güvenilir yollardan ulaşması ve sağlıklı bir şekilde hayata geçirilmesi planlanan projelerde koordinasyonun sağlanması için TİKA bölgede çatı kurum olarak görev yapmaktadır. TİKA'nın Somali'deki program koordinasyon ofisi 12 Eylül 2011'den itibaren çalışmalarına başlamıştır.⁷⁶

Türkiye, Somali'de güvenlik sorununu çözmeye çalışan en önemli aktörlerdendir. Özellikle Mogadişu'daki Türk Büyükelçiliği, hastane ve okulların iyileştirme çalışmaları ön safhalarda yer alan binaları oluşturmaktadır. Türkiye'nin Somali'de uyguladığı faaliyetlerden rahatsız olan Eş-Şebab terör örgütü Türk hedeflerine saldırılar düzenleyip Türk yetkilileri bölgeden uzaklaştırmaya ve Türkiye'yi caydırma çabası içine girmektedir. Bu bağlamda 2011'de Mogadişu kamu binalarında intihar saldırısı gerçekleştiren Eş-Şebab terör örgütü Türkiye'nin verdiği eğitim bursları sonucunu bekleyen 70 öğrencinin ölümüne, 42 öğrencinin yaralanmasına yol açmıştır.⁷⁷ İkinci olarak 27 Temmuz 2013'te Türkiye'yi doğrudan hedef alan terör örgütü, Mogadişu Türkiye Büyükelçiliği'nin ek binası önünde canlı bomba saldırısı düzenlemiş ve bu saldırıda dört Türk özel hareket polisinden biri şehit olmuş üçü yaralanmıştır.⁷⁸ Türklere yapılan diğer saldırılara bakıldığında; 2012'de Mogadişu'da bir Türk iş adamı kaldığı otelde suikaste uğramış⁷⁹, 2013'te Kızılay yardım konvoyuna yapılan saldırıda 16 Somalili yardım görevlisi hayatını kaybetmiş ve 4 Türk yaralanmıştır.⁸⁰

⁷⁵ Cemalettin Haşimi, Turkey's Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation, **Insight Turkey**, Vol. 16, No. 1, 2014, s.128.

⁷⁶ Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Somali Proje ve Faaliyetler 2011-2015, 2015, s.5.

⁷⁷ "Türkiye'den burs bekliyorlardı", **Anadolu Ajansı**, <http://www.aa.com.tr/tr/s/20647--turkiyeden-burs-bekliyorlardı> E.t.01.05.2015

⁷⁸ Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Davutoğlu "Somali'ye yönelik politikamızda hiçbir değişiklik olmayacaktır"", http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-_somali_yonelik-politikamizda-hicbir-degisiklik-olmayacaktır.tr.mfa

⁷⁹ "Somali'de Türk işadamına suikast", **Haber Türk**, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/745117-somalide-turk-isadamina-suikast> E.t.01.05.2015.

⁸⁰ "Somali'de Kızılay konvoyuna saldırı", **Milliyet**, <http://www.milliyet.com.tr/somali-depatlama-1-olu-3-turk-yarali/gundem/gundemdetay/15.04.2013/1693613/default.htm> E.t.01.05.2015

1990'lardan bu yana güvenlik sorunlarıyla boğuşan Somali'de ulusal güvenlik, yerel kolluk kuvvetleri ve ile 2007'den beri Somali'de faal olan AMISOM (African Union Mission in Somalia - Afrika Birliği Somali Misyonu) ile sağlanmaktadır. Somali'de barış, istikrar ve ilerleme misyonuna sahip olan AMISOM, Mogadişu'da Somali güvenlik güçleriyle BM ile koordineli olarak görevini sürdürmektedir.⁸¹ Somali'de barış ve istikrarın devam etmesi ve güvenliğin sağlanabilmesi için mücadele eden Türkiye, ilk olarak 2009'da AMISOM'a 1 milyon \$lık yardımda bulunmuştur. 2013'te Etiyopya'da düzenlenen 20. Afrika Zirvesi'nde AMISOM'a ikinci kez 1 milyon \$lık yardımda bulunmuş ve gelecek dönemlerde de AMISOM'u destekleyen faaliyetlerde bulunacağını sözünü vermiştir.⁸²

Somali'de Barış'ın İnşası ve Arabuluculuk Faaliyetleri

Türkiye yeni vizyonu doğrultusunda barışın inşası, arabuluculuk, kalkınma yardımları, insani müdahale ve barışı koruma faaliyetleri dış politikasında önemli bir araç haline gelmiştir. Türkiye'deki karar vericiler aktif biçimde Afrika, Latin Amerika, Orta Doğu ve Güney Asya gibi bölgelerde yukarıda belirttiğimiz araçları kullanmıştır.

2 Ocak 2013'te düzenlenen V. Büyükelçiler Konferansı'nda konuşan dönemin Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin aktivizmine paralel olarak çeşitli bölgeler ve kriz bölgelerinde Türkiye'nin girişimlerini açıklayabilmek için "insani diplomasi" kavramını ortaya çıkarmıştır. Davutoğlu'nun deyişle "insani diplomasi insani yardımdan daha fazla şey ifade etmektedir."⁸³ Türkiye'nin insani diplomasi anlayışına göre insan hangi milliyet, din ve etnik kökene mensup olursa olsun diplomasinin merkezinde yer almaktadır. Davutoğlu'na göre Somali Krizi'ne Türkiye'nin yaklaşımı insan odaklı dış politikasının görünen örneklerinden birisidir.⁸⁴

Arabuluculuk ve barış inşası Türkiye'nin Afrika'daki önemli dış politika araçları arasında yer almaktadır. Türkiye bugüne kadar Afrika'da Kuzey Afri-

⁸¹ Ozkan, op.cit., s. 65.

⁸² "Türkiye'den Amisom'a 1 Milyon \$lık Yardım Çeki", **Haberler.com**, <http://www.haberler.com/turkiye-den-amisom-a-1-milyon-lik-yardim-ceki-4281461-haberi/>, E.t. 01.05.2015.

⁸³ Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun V. Büyükelçiler Konferansında Yaptığı Konuşma, 2 Ocak 2013, Ankara, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-v_-buyukelciler-konferansinda-yaptigi-konusma_-2-ocak-2013_-ankara.tr.mfa E.t. 30.03.2015.

⁸⁴ Ahmet Davutoğlu, "Turkey's humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects", **Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity**, Vol.41, No:6, 2013, s.867.

ka'nın yanı sıra Somali, Sudan ve Eritre'de arabulucu rol üstlenmiştir. Türkiye'nin arabuluculuk rolü bölgeye güvenli bir giriş için imkan sunmaktadır.

Somali'de yarı bağımsız bir statüye sahip olan, uluslararası alanda tanınmayan ve 1991'de bağımsızlığını ilan eden Somaliland ile Somali merkezi hükümeti olan Mogadişu arasındaki ihtilaf Somali'nin en temel sorunlarından birini oluşturmaktadır. Öte yandan ülkedeki otorite boşluğundan yararlanarak 1998'de bağımsızlığını ilan eden ancak tanınması hiçbir devlet tarafından gerçekleştirilmeyen Puntland Somali Özerk Bölgesi de ülkede ayrı bir sorunu oluşturmaktadır.⁸⁵ Türkiye, Somali'de çatışan taraflar arasında arabuluculuk faaliyetleri başlatmak için inisiyatif üstlenmiştir. Arabuluculuk faaliyetleri çoklu seviyelerde kurulmuştur. Görüşmelerin ilk aşaması Mogadişu ile Eş-Şebab arasında dolaylı şekilde ilerlemiştir. Mogadişu ve Eş-Şebab arasında gerçekleştirilen dolaylı görüşmeler kesinlikle gizli tutulmuştur ve herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Görüşmelerin ikinci aşamasında ise Türkiye, Somali ve Somaliland arasındaki uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması ve ülkenin tek bir çatı altında birleşmesini sağlamak için siyasi diyaloglarda bulunmuştur. Bu bağlamda Türkiye, 2013'ten bu yana Somali merkez hükümeti ve Somaliland arasında görüşmelere öncülük ederek sorunların çözümüne yönelik kolaylaştırıcı rol oynamaktadır.⁸⁶

Türkiye'nin üçlü bir mekanizma kurarak Somali ve Somaliland arasındaki görüşmelere ev sahipliği yapması taraflar arasında diyalog kurulması ve ülkede siyasi bütünlüğün sağlanması konusunda önem taşımaktadır. Ancak Puntland'ın müzakere dışında bırakılması bazı kesimler tarafından olumsuz olarak nitelendirilebilir. Bölgedeki tüm aktörlerle diyalog kurmaya çalışan Türkiye, uygun koşulların oluşması durumunda Puntland ile Mogadişu arasında kapsamlı barış görüşmelerini başlatacak kapasiteye sahiptir.⁸⁷

Sonuç

Türkiye'nin Afrika'ya açılım politikası 1998'de dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından uygulamaya konmaya çalışılmışsa da 1990'lardaki mev-

⁸⁵ U.S. Department of State, *Diplomacy in Action*, "The Transitional Federal Charter of the Somali Republic", **Somalia-State**, s.2-3.
<http://www.state.gov/documents/organization/171637.pdf> E.t. 01.05.2015

⁸⁶ Akpınar, *Ibid*, s.745, Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Afrika Boynuzu'na tarihi ziyaret", <http://kdk.gov.tr/haber/cumhurbaşkanı-erdogandan-afrika-boynuzuna-tarihi-ziyaret/519> E.t. 01.05.2014

⁸⁷ Dışişleri Bakanlığı, No: 6, 10 Ocak 2014, Somali Federal Cumhuriyeti Puntland Özerk Bölgesi'nde Yapılan Devlet Başkanlığı Seçimleri Hk., http://www.mfa.gov.tr/no_-6_-10-ocak-2014_-somali-federal-cumhuriyeti-puntland-ozerk-bolgesi_nde-yapilan-devlet-baskanligi-secimleri-hk.tr.mfa E.t. 01.05.2015

cut siyasi ve ekonomik istikrarsızlık bu politikanın uygulanmasına fırsat vermemiştir. 2005'te Türkiye'de "Afrika Yılı" ilan edilmesiyle birlikte uzun yıllar düşük düzeyde seyretmiş olan ilişkiler siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan artarak devam etmektedir.

Sadece bölgede yaşanan kuraklık nedeniyle birkaç yıl öncesine kadar Somali'de yarısı çocuk toplam 260 bin Somalili hayatını kaybetmiştir. Bir milyon Somalili de mülteci durumuna düşmüştür. Bu gelişmelerin yaşandığı yıllarda Türkiye'nin Somali'ye yardımları başlamıştır. Ancak Türkiye'nin Somali'ye yardımlarını son birkaç yıl ile başladığını belirtmek uyanık olacaktır. Türkiye'nin 16. yüzyıldan bu yana devam eden Afrika'ya yardımları Türk-İslam ahlakı geleneğinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün de Türkiye geçmişte olduğu gibi akla ve vicdana yatanı harekete geçirmektedir.

Türkiye'nin Afrika'daki başarısı Somali'de sembolleşmiştir. Somali konusunu Türkiye'nin uluslararası alana taşıması ve ülkenin yeniden yapılanmasına öncülük eden tavrı, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal etmenler yanında artık Afrika'da siyasi bir aktör olarak öne çıkma isteğinin en büyük belirtisi olarak yorumlanmıştır. Türkiye'nin Afrika politikasının sürekliliğini anlamak konusunda ekonomik ve ticari verilere bakarak yorumlamak eksik olacaktır. Bu yüzden Türkiye'nin özellikle Somali sorununda ve diğer kıta sorunlarında izlemiş olduğu politikalar ve sorunların barışçıl yönde çözümüne yönelik girişimleri başarılı olursa kıtaya sadece ekonomik bir gözle bakmak yerine hem ekonomik hem de siyasi gözle bakmasına yol açacaktır. Türkiye THY'den TİKA'ya, ulaşım alanından enerjiye, insani yardımdan dış yardımlara izlediği entegre siyasetin yanında demokratikleşme yönünde atmış olduğu adımlar, izlediği aktif dış politika, dünyada istikrar ve barışı sağlamaya yönelik politikaları ikili, bölgesel ve küresel hedeflerine ulaşmada kolaylaştırıcı unsurlardır.

Kaynakça

- Akpınar, Pınar. "Turkey's Peacebuilding in Somalia: The Limits of Humanitarian Diplomacy", *Turkish Studies*, Vol. 14, No.4, 2013, ss.735-757.
- Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, "13 yılda 65 yeni temsilcilik: Türkiye'nin yurtdışındaki temsilcilik sayısı 228'e çıktı", <http://kdk.gov.tr/sayilarla/13-yilda-65-yeni-temsilcilik-turkiyenin-yurtdisindaki-temsilcilik-sayisi-228e-cikti/41>, E.t. 05.05.2015.
- Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, "Türkiye-Afrika İlişkileri Ankara'da Tartışıldı", <http://kdk.gov.tr/faaliyetler/paneller/turkiye-afrika-iliskileriortak-kaderortak-gelecek/124> 30.04.2015
- Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Afrika Boynuzu'na tarihi ziyaret", <http://kdk.gov.tr/haber/cumhurbaşkanı-erdogandan-afrika-boynuzuna-tarihi-ziyaret/519> E.t. 01.05.2014

- Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Somali Proje ve Faaliyetler 2011-2015, 2015, s.11.
- Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Somali Proje ve Faaliyetler 2011-2015, 2015, s.5.
- CIA World Factbook, Somalia, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> E.t. 30.04.2015
- Davutoğlu, Ahmet. "Turkey's humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects", **Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity**, Vol.41, No:6, 2013, ss.865-870.
- Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Davutoğlu "Somali'ye yönelik politikamızda hiçbir değişiklik olmayacaktır"", http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-_somali_ye-yonelik-politikamizda-hicbir-degisiklik-olmayacaktır.tr.mfa E.t.01.05.2015
- Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun V. Büyükelçiler Konferansında Yaptığı Konuşma, 2 Ocak 2013, Ankara, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-v_-buyukelciler-konferansinda-yaptigi-konusma_-2-ocak-2013_-ankara.tr.mfa E.t. 30.03.2015.
- Dışişleri Bakanlığı, No: 6, 10 Ocak 2014, Somali Federal Cumhuriyeti Puntland Özerk Bölgesi'nde Yapılan Devlet Başkanlığı Seçimleri Hk., http://www.mfa.gov.tr/no_-6_-10-ocak-2014_-somali-federal-cumhuriyeti-puntland-ozerk-bolgesi_nde-yapilan-devlet-baskanligi-secimleri-hk.tr.mfa E.t. 01.05.2015
- Haşimi, Cemalettin. Turkey's Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation, **Insight Turkey**, Vol. 16, No. 1, 2014, ss. 127-145.
- İşyar, Göksel. **Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası**, 2.Baskı, Bursa, Dora Yayınları, 2013.
- Kirişçi, Kemal. "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State," **New Perspectives on Turkey**, No.40, 2009, ss. 29-57.
- Kösebalaban, Hasan. **Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalization**, New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Kyle Westaway, "Turkey is poised to cash in on a stable Somalia" <http://qz.com/124918/turkey-ispoised->
- NEPAD, "United Nations "Infrastructure Development: Within the Context of Africa's Cooperation with New and Emerging Development Partners", **Office of the Special Adviser on Africa**. <http://www.nepad.org/sites/default/files/Role%20of%20Emerging%20Partners%20in%20Infrastructure%20Development.pdf> E.t.05.04.2015
- Oğuzlu, Tarık. "İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Analizi", Ertan Efeğil ve M. Seyfettin Erol (edt.), **Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği**, Ankara: Barış Platin Yayınları, 2012, ss. 21-48.
- Oğuzlu, Tarık. "Soft Power in Turkish Foreign Policy", **Australian Journal of International Affairs**, Vol.61, No.1, 2007, ss.81-97.

- Oran, Baskın. “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, 1996, ss.353-370.
- Özkan, Mehmet. “Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects”, **SETA Policy Brief**, No.22 (2008).
- Özkan, Mehmet. “Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye’nin Somali Politikası”, İstanbul: **SETA Yayınları**, 2014.
- Pirinççi, Ferhat ve Demirtaş, Tunç. “Türk Dış Politikasında İnsani Diplomasi: Suriye Krizi Örneği”, **Türk Dış Politikası Yılığ 2014**, İstanbul, SETA Yayınları, 2015, ss.11-38.
- Siyaset, Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı (SETA), “21. Yüzyılda Afrika’nın Dönüşümü ve Türkiye’nin Rolü”, <http://setav.org.tr/21-yuzyilda-afrikanin-donusumu-ve-turkiyenin-rolu/etkinlikler/5649> E.t. 05.05.2015.
- “Somali’de Kızılay konvoyuna saldırı”, **Milliyet**, <http://www.milliyet.com.tr/somali-depatlama-1-olu-3-turk-yarali/gundem/gundemdetay/15.04.2013/1693613/default.htm> E.t.01.05.2015
- “Somali’de Türk işadamına suikast”, **Haber Türk**, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/745117-somalide-turk-isadamina-suikast> E.t.01.05.2015.
- TİKA, “TİKA Afrika'nın 28 Ülkesinde Faaliyet Gösteriyor”, [http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_afrika_nin_28_ulkesinde_faaliyet_gosteriyor_\(vi_deo_haber\)-15825](http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_afrika_nin_28_ulkesinde_faaliyet_gosteriyor_(vi_deo_haber)-15825) E.t.05.04.2015
- TİKA, Türkiye Kalkınma Raporu 2013.
to-cash-in-on-a-stable-somalia/ (E.t. 30.04.2015)
- “Türkiye'den Amisom'a 1 Milyon \$lık Yardım Çeki”, **Haberler.com**, [http://www.haberler.com/turkiye-den-amisom-a-1-milyon-\\$lik-yardim-ceki-4281461-haberi/](http://www.haberler.com/turkiye-den-amisom-a-1-milyon-$lik-yardim-ceki-4281461-haberi/), E.t. 01.05.2015.
- “Türkiye'den burs bekliyorlardı”, **Anadolu Ajansı**, <http://www.aa.com.tr/tr/s/20647--turkiye-den-burs-bekliyorlardi> E.t.01.05.2015
- Türkiye İstatistik Kurumu, “Dış Ticaret İstatistikleri”, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=5¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5809> E.t.05.04.2015
- TÜSİAD, “TÜSİAD International Afrika'da iş ve yatırım olanaklarını ele alan bir seminer düzenledi”, <http://www.tusiad.org.tr/blog/tusiad-international-afrikada-is-ve-yatirim-olanaklarini-ele-alan-bir-seminer-duzenledi/> E.t.06.04.2015
- U.S. Department of State, Diplomacy in Action, “The Transitional Federal Charter of the Somali Republic”, **Somalia-State**, s.2-3.
<http://www.state.gov/documents/organization/171637.pdf> E.t. 01.05.2015
- World Population Statsitics, Africa Population 2013,
<http://www.worldpopulationstatistics.com/africa-population-2013/> E.t. 01.04.2015

SEMİNER SALONU-1

(2. GÜN-SAAT: 10: 30-12: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Erhan BÜYÜKAKINCI

J. David Singer ve Savaşın Bilimsel Etüdü: Davranışsalcı Yöntemin Önemi

Prof. Dr. Erhan BÜYÜKAKINCI (Galatasaray Üniv.)

Devletlerin Savaş Yatkinlıklarının Ölçülebilirliğine İlişkin Alternatif Bir Yaklaşım

Yrd. Doç. Dr. Öner AKGÜL (Ahi Evran Üniv.)

Kenneth Waltz'un Savaşa Bakışı ve Realizmde Bilimsel Etüt Tartışması

Yrd. Doç. Dr. Menent SAVAŞ CAZALA (Galatasay Üniv.)

Samuel Huntington'ın Fay Hattı Savaşları Kavramı: Neorealist ve Konstrüktivist Arayışlar

Öğr. Gör. Dr. Bilgehan EMEKLİER (Celal Bayar Üniv.)

J. DAVID SINGER VE SAVAŞIN BİLİMSEL ETÜDÜ: DAVRANIŞSALCI YÖNTEMİN ÖNEMİ

Prof. Dr. Erhan BÜYÜKAKINCI

(Galatasaray Üniv.)

Özet

Yaptığı çalışmalarla ve verdiği akademik desteklerle, J. David Singer davranışsalci okulun en önde gelen düşünürleri arasında yer almaktadır; özellikle davranışsalci yöntemin geliştirilmesiyle uluslararası ilişkiler disiplinde bilimselci, kantitatif ağırlıklı ve çoğulcu yaklaşımların ortaya konmasında önderlik yapmıştır. Davranışsalci okulun tümevarımcı ve çoğulcu katkıları açısından bakıldığında, çatışma ve barış yaklaşımlarının ampirik ve kantitatif araştırmalarının önderi olarak kabul edilir. COW Projesi ve PRIO'nun ardından Uppsala (İsveç) Üniversitesi de uluslararası savaşlarla çatışmalara dair veritabanları oluşturma çabalarında Singer'in açtığı yolu takip etmiştir.

1930'lar ve 1940'larda yoğunluklu olarak Pitirim Sorokin, Quincy Wright ve Lewis F. Richardson'ın savaş üzerine olan çalışmaları, modern (bilimselci) yaklaşımların başlangıcı olarak sayılmaktadır; bu düşünürler, savaşlar ve silahlanma arasında doğrudan bağlantılar kurmak, çatışmaların döngüselliklerini açıklamak gibi savlardan hareket ederek uluslararası çatışmaların nedenselliğini sorgulamaktadırlar. 1960'lı yıllardan itibaren Singer, tarihçi Melvin Small ve onları izleyen birçok genç araştırmacı varolan hipotezlerden yola çıkarak savaşa ilişkin tanımlamaları yeniden değerlendirmek, istatistiksel verileri toplamak ve geliştirmek, çatışma süreçlerini etkileyen faktörleri ele almak amacıyla *COW Projesi*'nin ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir. Proje, özellikle Richardson'ın silahlanma ve savaş kayıpları noktalarından hareketle önerdiği kantitatif yöntemlerinden yola çıkarak, güç geçişlerinden silahlanma yarışına, karar alma yaklaşımlarından süregelen rekabetlere değin savaş üzerine birçok bilimsel kuramın ve yaklaşımın ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Her ne kadar davranışsalcılarla neorealistler arasında çatışmacı bir ilişki olmasa da, istatistiksel çalışmaların yol açtığı yeni sorular ve hipotezler Waltz ve onu izleyen neorealist ve neoklasik düşünürleri gücün tanımlanması konusunda yeniden sorgulamaya itmiştir.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

DEVLETLERİN SAVAŞ YATKINLIKLARININ ÖLÇÜLEBİLİRLİĞİNE İLİŞKİN ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM

Yrd. Doç. Dr. Öner AKGÜL

(Ahi Evran Üniv.)

Özet

Devletlerin güce başvurmasının nedenleri, disiplin içi ya da disiplinler arası birçok varsayımla açıklanmaktadır. Uluslararası ilişkilerde başta realist, liberal ya da Marksist yazarlar olmak üzere, gerek pozitivist gerekse post-pozitivist yaklaşımlar, bu konuda oldukça aydınlatıcı fikirler sunmaktadırlar. Tüm bu yaklaşımlarda görüldüğü gibi savaş olgusu, bir saldıran bir de saldırıya uğrayanın gerçekliğidir. Bu durum, saldıran için farklı, savunan için farklı bir gerçekliktir.

Siyasal davranışın analizinde insan doğası önemli yer tutar. Hatta devlet davranışlarının analizi, pek çok klasik düşünür tarafından insanın doğası ile başlar. İnsanın iyi ya da kötü olması, özellikle ana akım pozitivist teorilerin başlangıç noktasıdır. Doğası gereği insanın ‘iyi’ olanıyla, ‘kötü’ olanının ilişkisi mi bizi ‘barışçıl’ ile ‘saldırgan’ arasındaki ilişkiye götürür yoksa bunlardan sadece birinin varlığı bile savaş için yeterli midir?

Hobbes ve Rousseau arasında geçen doğa çevre tartışmasında, insanın doğuştan saldırgan ve doyumсу olduğunu ileri süren Hobesiyen bakışa karşılık, onun aslında iyi ve ürkek olduğunu ileri süren Rousseaucu yaklaşımın bize düşündürdüğü en temel şey, her ikisinin de aslında aynı anda var olabileceğidir. O halde biri saldıran, diğeri de savunan iki varlık arasında geçen mücadelede yapılabilecek en net gözlem, saldırma niyetini eyleme geçirerek ‘saldırgan’ payesini edinendir. Saldırganlık onu her halükarda kötü yapmayacağı gibi, savunan da her zaman ‘iyi’ olmayacaktır. Ancak saldırganlığı niyetten eyleme dönüştürebilenlerin, bunu sıklıkla kullandıkları bir araç haline getirmesi bizim açımızdan gözlemlenebilir bilgiler sunabilir. Başka bir deyişle, saldırma alternatifini görel olarak daha sık kullanan varlıklar, daha net gözlemlenebilir bir inceleme birimi olabilir.

Bir bireyden ziyade bir kolektivite, saldırgan olarak düşünüldüğünde, siyasal şiddetin gözlemlenebilirliği tartışmalıdır. Zira bireyin saldırganlığı psikolojik tetkiklerle gözlemlenebilir. Bireyin saldırganlığının gözlemlenebilirliği ile devletin saldırganlığının gözlemlenebilirliği birbirinden farklıdır. Başka bir deyişle bir devletin saldırgan davranışı, izafi bir durum olduğu kadar aynı zamanda da zamana göre de değişkenlik gösterebilir. Şiddet bireylerden, siyasal-

laşmış örgütlü kolektivitelerin kontrolünde gerçekleştiği andan itibaren ‘savaş’ sözcüğü bir anlam kazanabilir. Bu bağlamda kolektif bir siyasal şiddetin, devletlerarası savaşlardan iç savaşlara kadar, soykırımlardan etnik temizliğe ya da terörizme kadar uzanan bir örgütlü saldırı eylemleri kümesi oluşturduğu görülmektedir. O halde birçok yazar tarafından da belirtilen devlet saldırganlığı nasıl belirleneceği, savaş çalışmaları alanının da tartıştığı bir konudur. Nitekim rejimlerin, aktör çiftlerinin, liderlerin ve sistemin yapısının savaş yatkınlıkları üzerine epey çalışılmış bir konu iken, uluslararası sistemin eylemcisi olan devletlerin diğerleri ile olan ilişkilerindeki saldırganlık düzeyleri halen muğlak bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

Bir devletin saldırganlık düzeyi ölçülemeyebilir. Ancak saldırganlık sıklığı ölçülebilir niteliktedir. Bu sıklık, bize savaş yatkınlığı kavramına götürebilir. Bireyin saldırganlığının psikolojik olarak gözlemlenmesi nasıl onun şiddete başvurma eğilimlerinin gözlemlenmesinden türetilebiliyorsa, devletlerin de seçilmiş bir zaman periyodunda şiddete başvurma eğilimleri, belirli faktörleri göz önünde bulundurmak suretiyle ölçülebilir niteliktedir. Bu belirli faktörler yazardan yazara değişmektedir. Ancak literatürde bazı farklılıklar bulunmakla birlikte yazarları, bir savaşa katılmanın (participation) savaş yatkınlığının ölçülmesinde yeterli olduğu kanaatinde.

Saldırganlık düzeylerinin yüksekliğinin nedenleri, farklı çalışmaların konusu olabilir. Ancak bu çalışmada devletlerin savaş yatkınlığı hangi faktörlerle ölçülebilir sorusuna cevap aranmaktadır. Başka bir deyişle bir devletin diğerine göre ‘neden’ daha saldırgan olduğunu ortaya koymak yerine, devletlerin ‘saldırganlık düzeylerinin ölçülebilirliği’ ve yaklaşık 200 yıllık bir zaman diliminde savaşa en yatkın devletler tartışılmaktadır. COW projesi kapsamında oluşturulan üç ayrı veri setindeki rakamların analizi ile çalışmanın sorusuna cevap aranmaktadır.

Bu bağlamda devletlerin, COW-MID, COW-Interstate ve COW-Extrastate veri setlerinde belirtilen veriler aracılığıyla, devletlerin savaşı başlatma yüzdeleri belirli bir periyodik sıklıkta incelenmiş ve savaşa katılma oranları ile mukayese edilmiştir. Bu bağlamda tablolaştırılan devletler belirli bir sıralamaya tabi tutularak, savaşa en yatkın devletlerin genel özellikleri ve farklılıkları gözlemlenebilir hale getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Savaş, COW-MID, COW-Interstate, COW-Extrastate

1. Literatür Taraması

Dünya barışsever devletlerle, savaş sever devletlerden mi oluşur? Örneğin Henk Houwelling ve John Geert Siccama bu soruya BM kurucu antlaşmasının 4. Maddesinde geçen “Birleşmiş Milletler tüm *barışsever* devletlere açıktır” hükmü üzerinden cevap aramaktadır.¹ Başka bir deyişle barış sevmeyen devlet nedir? Onlara göre dünya devletler topluluğu koyunlar ve keçiler olarak ikiye ayrılmış olsalardı, bu hüküm belki daha yapıcı ve anlamlı olabilirdi. Ancak görünen o ki, bir veya daha fazla ulusun sürekli savaş çıkaran ve bunu sürdüren davranış kalıplarının olması bugün bile ilgimizi çekmeye devam etmektedir.² Yazarların birçoğu bazı devletlerin diğerlerine göre saldırma eğilimlerinin daha fazla olduğunu kabul etmektedir. Ancak özellikle belirtilmelidir ki askeri saldırganlık ile savaş yatkınlığı aynı anlama gelmemektedir.³ Savaş yatkınlığı devletlerin uzun dönemli davranışlarından gözlemlendiğimiz bir kavram iken askeri saldırganlık bir devletin o anlık politikası olabilir.

Bu bağlamda savaş yatkınlığının ne derece gözlemlenebilir olduğu da oldukça tartışmalıdır. Devletlerin savaş yatkınlığının ölçülebilirliği üzerine yapılan çalışmalarda, farklı yazarlar tarafından farklı değişkenler dikkate alınmıştır. Devletlerden bazılarının diğerlerine göre savaşa daha yatkın olması, saldırgan eylemlerin sıkça tekrarlanması ile ilişkilendirilebilir. Ancak birbirine komşu iki devletin aynı konu açısından sıklıkla çatışması onlar savaşa yatkın devletler haline getirmeyebilir. Bu nedenle zaman ve mekâna bağlı bağımlı değişkenlerin dikkate alınması ile ancak savaş yatkınlığının açıklanması mümkün olabilir.

Woods ve Baltazly de 1450-1900 yılları arasında 11 devletin savaş içinde geçirdikleri yılları hesaplayarak belirli bir rakamsal büyüklüğe ulaşmayı amaçlamıştır. Bu metot da savaş yatkınlığının devlet düzeyinde ölçülmesine ilişkin

¹ Barışsever devletler kavramı, teknik anlamda incelendiğinde en az savaşan devletler olarak nitelendirilebilir. Bu devletler hem bir savaşı başlatma hem de bir savaşa katılma bağlamında minimum düzeyde davranış sergilemektedirler. Richardson’un çalışmasında ileri sürdüğü nadir katılımcılar grubu (infrequent participants) belirli ortak özellikleri taşımaktadır. Bu nadir devletler; ekonomik açıdan görece müreffeh, tarafsız (ya da izolasyonist, ittifak dışı kalan), toprak talepleri bulunmayan, deniz aşırı kolonileri ya da kolonizasyon geçmişi bulunmayan, ideolojik bağlılıkları olmayan, dış sınıfların ve kişilerin önemli derecede sempatisine sahip, makul ölçüde savunmaya uygun coğrafi konumu bulunan, savunmaya dönük güçlü savaş hazırlıkları bulunan, güçlü uluslararası ticaret bağlantılarına sahip, anayasal hükümeti bulunan ve büyük güç statüsünden daha az bir durumda bulunmaktadır. David Wilkinson, **Deadly Quarrels: Lewis F. Richardson and the Statistical Study of War**, University of California Press, 1980s. 60.

² Henk Houwelling ve Jan Geert Siccama, *Studies of War*, Martinus Nijhoff Publ., 1988, s.99

³ J. David Singer ve Melvin Small, “The Wages of War 1816-1965 : A Statistical Handbook”, John Wiley and Sons Publ., Ann Arbor, 1972, s. 287

bir yol gösterebilir. Woods ve Baltazy 1915 yılında yayınladıkları çalışmalarında, Avusturya, Danimarka, İngiltere, Hollanda, Fransa, Polonya, Prusya, Rusya, İsveç, İspanya ve Türkiye (Osmanlı) devletlerini inceleyerek bu ulusların savaş içerisinde geçirdikleri yılları hesaplamaktadır. 1450-1900 yıl aralığı ellişer yıllık periyodlara bölünerek bir hesap yapıldığında bu devletlerin her elli yılın kaç yılını savaş içerisinde geçirdikleri hesaplanmaktadır. Buna göre Fransa (23.5), Avusturya (27.5), İngiltere (25), Rusya (30), Prusya (17), İspanya (33), Hollanda (22), İsveç (17.5), Danimarka (11.5), Türkiye (30.5) ve Polonya (24.5)'tir.⁴

Devletlerin savaş yatkinliğini, sistematik bir çerçevede açıklayan ilk çalışmanın, Lewis Richardson'un çalışması olduğu görülmektedir.⁵ Richardson'un devletlerin savaş eğilimlerinden ziyade en sık savaşa katılan devletleri ortaya koyduğu görülmektedir. Ancak ilgili bölüm "en saldırgan kimdir?" sorusu ile başlamaktadır.⁶ Richardson çalışmasında seçilen belirli devletlerin, 1820-1945 arası dönemde katıldıkları savaşları istatistiki yöntemlerle listeleyerek en fazla katılım gösteren devletleri ortaya koymaktadır. Bu dönemde gerçekleşen 94 savaşta en sık savaşa katılan devletleri ortaya koymuştur. Richardson'ın çalışmasında incelediği devletler ve katılım sayıları şu şekilde belirtilmektedir. İngiltere (28), Fransa (21), Rusya (18), Türkiye (Osmanlı dahil) (15), Çin (14), İspanya (11), Almanya (Prusya dahil), (10), İtalya (10), ABD(9), Japonya (9), Avusturya (Habsburglar) (9), Mısır (7), Yunanistan (6) olduğu görülmektedir.⁷ Richardson'un bulgularını yorumlayan Wilkinson da savaşa en fazla katılım gösteren devletlerin, büyük güçler olduğunun altını çizmektedir. Quincy Wright başyapıtı olan çalışmasında savaşkanlık düzeylerinin ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiğini, ancak bazı ülkelerin tarihsel süreç boyunca açıkça diğerlerine göre daha savaşkan olduğunu istatistiki olarak ispatlamıştır. Wright çalışmasında, 1480 ile 1940 yılları arasında 260 savaşın gerçekleştiğini ve bu savaşların çok büyük bir kısmında Batı Avrupalı devletlerin yer aldığını ortaya koymuştur.⁸ İncelenen bu 460 yıllık süreçte Fransa, Avusturya, Büyük Britanya ve Türkiye'nin (Osmanlı dâhil) görece olarak savaşa katılımının sürekli olduğu, Rusya ve Prusya'nın savaşa katılım oranlarının arttığı, İspanya, İsveç, Danimarka ve Hollanda'nın ise düşüş eğiliminde olduğu ortaya çıkmıştır. Wright bu çalışma-

⁴ Frederick Adams Woods ve Alexander Baltazy, *Is War Diminishing?: A Study of Prevalence of War in Europe from 1450 to the Present Day*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1915, s. 34, 39, 53, 64, 73, 78, 85.

⁵ Wilkinson, a.g.e., s.57-61.

⁶ Wilkinson, a.g.e., s. 59.

⁷ Wilkinson, a.g.e., s. 61.

⁸ Quincy Wright, *A Study of War*, Vol. 1, Chicago, The University of Chicago Press, 1941, s.220.

sında devletlerin savaşa katılım unsurunu dikkate almıştır. Wright'ın eseri kendinden sonra gelen yazarlara da esin kaynağı olmuştur.

David Singer ve Melvin Small tarafından yayınlanan *Savaş Üzerine İstatistik El Kitabı 1816-1965* adlı çalışmanın on birinci bölümünün adı *devletlerin savaş yatkınlıkları*dir. Devletlerin savaş yatkınlıklarından bahseden yazarlar, *devletlerin savaş deneyimleri* kavramını kullanarak savaş yatkınlığını açıklamışlardır.⁹ Devletlerin savaş deneyimleri ise 150 yıllık periyotta her devletin *katıldıkları* savaşların sayısal toplamını ifade etmektedir. Toplam listeye bakıldığında belli ülkelerin savaşa katılımları şu şekilde verilmiştir. İngiltere 19, Fransa 19, Türkiye 17, Rusya 15, İtalya 12, İspanya 9, Avusturya ve Çin 8, Japonya 7, Almanya 6, Hollanda 5. Bu rakamların tümü bu devletlerin sistem üyesi oldukları yıllar içerisinde hesaplanan katıldıkları savaşların toplamıdır.¹⁰ Savaş deneyimleri ile bu savaşlardan her devletin maruz kaldığı ölü sayıları, savaş yatkınlığını açıklama konusunda bu yazarlar tarafından bir değişken olarak kabul edilmiştir. En basit anlamda bir devletin savaş deneyimlerinin toplamı (bunlar devletlerarası ya da emperyal savaş olabilir) ile bu savaşlarda gerçekleşen ölü sayılarının birbirlerine oranı, belirli bir rakamsal değer üretmekte ve bu da onlara göre devletlerin savaş yatkınlığını ifade etmektedir.¹¹ Bu açıdan devletlerin sadece katıldıkları savaşları değil, bu savaşlarda verdikleri kayıpları da hesaba katan bir oransal yükseklik ile devletlerin savaş yatkınlıkları arasında bir ilişkinin değerlendirdikleri görülmektedir.¹² Singer ve Small'un savaş kayıplarıyla savaş yatkınlığını ölçmeleri oldukça orijinaldir. Ancak emek yoğun bir orduyla teknoloji yoğun bir ordunun arasında geçen savaşta, emek yoğun ordunun daha fazla kayıp verebilme ihtimali de akıldan çıkarılmamalıdır. Kanımızca savaş nedenli kayıplar dikkate alınarak savaş yatkınlığının ifadesi, belli toplumlar açısından makul görülse de bunu tüm uluslar açısından uygulamak güç görünmektedir.

Houweling, Siccama ve Kune'ye göre savaş yatkınlığı, bir grup devletin kendileriyle eşit şartlarda olan diğer devletlere göre beklenenden daha fazla

⁹ Singer ve Small, a.g.e., s.258-287.

¹⁰ Singer ve Small, a.g.e., s.258-287.

¹¹ Singer ve Small, a.g.e., s. 281

¹² Small ve Singer açısından ölü sayıları tek başına bir anlam ifade etmez. Bunu yaparken altı farklı unsuru, savaş yatkınlığının göstergesi olarak kabul etmişlerdir. Bunlar (i) savaş nedenli ölü sayıları, (ii) yıl başına düşen ölü sayısı, (iii) savaşta geçirilen toplam ay sayısı (war month), (iv) savaş başına düşen ay sayısı, (v) savaş başına düşen ölü sayısı, (vi) ay başına düşen ölü sayısı. Bu rakamsal değerler aynı zamanda savaşların şiddetini, büyüklüğünü ve yoğunluğunu ölçmeye de yaramaktadır. Singer ve Small, a.g.e., s. 281

savaşması durumunu ifade eder.¹³ Onlara göre savaş yatkınlığının devletlerin savaşa katılma sıklığına göre ölçmenin, saldırı ile savunma arasındaki ayrımın gözden kaçırılmasına neden olur. Bazen bazı devletler diğer devletler tarafından sürekli saldırıya uğradıklarından, varlıklarını koruma çabası içine girerler. Bu durumda devletlerin içinde buldukları savaşların sayısı, doğal olarak yüksek olacaktır.¹⁴ Bir devletin barışsever ya da savaşa yatkın olmasının belirlenmesinde, saldırı ve savunma kavramlarının kullanılması da yetersiz olduğu bu yazarlar tarafından kabul edilmektedir. İstisnai örnekler verilmekle birlikte yine Houweling ve diğer yazarlar en fazla savaşan uluslar üzerinde durmaktadırlar. Onların analizinde Türkiye (Osmanlı dahil), İngiltere, Fransa, Rusya, İspanya ve İtalya'nın (Sardinya dahil) en fazla savaşan altı devlet olduğu görülmektedir.

Zeev Maoz devletlerin çatışma karşısında geliştirdikleri davranışları, bir tür alışkanlık ile yorumlamaktadır. Ona göre bazı devletler için kavgakoliklik zaman içinde oluşan ve bir nevi bu davranış kalıbını geliştirmeye devletin kendini bağımlı hissettiği bir davranış düzensizliğidir.¹⁵ Bu kavram aslında devletler açısından tarihsel süreç içinde geliştirilmiş bir reflektir. Maoz bu davranışı açıklarken kavramın yanlış anlaşılmasını önlemek adına kastettiği şeyin bazı devletlerin veya ilişkilerin çatışmaya bağımlı olduğunu ileri sürmediğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bunun uyuşturucu bağımlılığına benzer bir yanının da bulunmadığının altını çizer. Maoz'a göre kavgakolik davranışlar bazı devletler açısından bağımlılığın yarattığı davranış bozuklukları ile obsesif davranış bozukluklarına benzetir.¹⁶ Bu durum bir devlet açısından sürekli değildir. Örneğin Meksika'nın girdiği uluslararası askeri uyuşmazlıkların %59'u ve içinde bulunduğu tüm savaşlar 19. Yüzyılda gerçekleşmiştir. Ancak sonraki dönemlerin daha barışçıl (Maoz'un ifadesiyle pasifist) geçtiği görülmektedir. Belirli dönemlerde kavgakolikliğin artışı Maoz'un amprik verileriyle de desteklenmektedir. Bu çalışma kapsamında bizim için önemli olan Maoz'un savaş yatkınlığını tanımlarken kullandığı ölçütlerin ne olduğudur. Ona göre kavgakolik davranışlar ya da savaş yatkınlığı şu şekilde belirlenebilir: *Kavgakoliklik, uzun bir zamana yayılmış ve duruma göre yıkıcı sonuçları olabilen uluslararası askerileşmiş uyuşmazlıkların tekrarlayan ve aşırı ölçüde gerçekleşmesi durumudur.*

¹³ Henk W. Houweling ve J.B. Kuné, An Inquiry into the War Proneness of Nations: 1821-1980, Current Research on Peace and Violence, Vol. 8, No. 2, 1985, s. 94, Houweling ve Siccama, a.g.e., s. 102.

¹⁴ Houweling ve Siccama, a.g.e., s. 113-114.

¹⁵ Zeev Maoz, "Pacifism and Fightaholism in International Politics: A Structural History of National and Dyadic Conflict, 1816-1992", **International Studies Review**, Vol. 6, No. 4, The Construction and Cumulation of Knowledge in International Relations December, 2004, s. 112.

¹⁶ Maoz, s.112.

*Bu davranışlar çatışmanın yürütülmesini kolaylaştıran militarizasyon ve ittifaklar gibi dış politika tercihleri ile de desteklenir.*¹⁷ Maoz'un bu çalışmasıyla ortaya koymaya çalıştığı şey saldırgan devletlerin kolaylıkla belirlenebilir olmasıdır. Ona göre uluslararası ilişkilerde her *eşleşmenin* (dyad) bir saldırganlık potansiyeli olmakla beraber bunlardan %71'inin hiçbir savaş yaşamamış olması aslında savaşmadan da gerçekleşen ilişkilerin varlığını bize kanıtlar. Geriye kalan %29'luk eşleşme grubunun ise çoğunlukla uzunca bir zaman aralığında sınırlı sayıda savaş yaşamış olmalarıdır. 1816-2007 yılları arasında toplam 99 devletlerarası savaşın gerçekleşmiş olması ve bunların da sıklıkla aynı ülkeler olması Maoz'u destekler niteliktedir.¹⁸ Maoz analizini Small ve Singer'a benzer şekilde devletlerin savaşlara *katılım* oranına göre değerlendirmektedir. Başka bir deyişle hangi devletin hangi zaman aralığında ne sıklıkta bir *savaşın parçası* olduğunu değerlendirmiştir.

Savaş yatkinliğinin hesaplanması için öncelikle dikkat edilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Örneğin devletlerin hangi sıklıkta bir savaşa katılmakta ya da savaşı başlatmaktadır. Bu yazarlar her ne kadar katılım unsurunu savaş yatkinliğini ölçmede yeterli olmayacağını ileri sürseler de analizlerini savaşa katılım üzerinden yapmışlardır. Bununla birlikte bir devlet hangi coğrafyada savaşa müdahil olmaktadır. Ne kadar kayıp vermektedir. Son olarak en önemlisi de bunların tümünü ne kadarlık bir zaman periyodunda gerçekleştirmektedir. Bu sonucunun önemi, gözlemlenen periyodun neye göre seçileceği ile ilgilidir. Nitekim kısa bir zaman diliminin dikkate alınması halinde ortaya çıkan sonuçlar, doğal olarak yanıltıcı olacaktır.

2- Savaş Yatkinliğinin Gözlemlenebilirliğinde Kullanılan Faktörler

Yukarıda belirtilen yazarların neredeyse tümü, devletlerin savaşa başvurma eğilimlerini sadece 'katılım' şartına bağlayarak açıklamıştır. Bu yazarlar için savaşı başlatma, bir ulusun saldırganlığının ölçülmesi açısından önemli olsa da çalışmalarında bunu ölçen ve bu devletleri sıralayan bir analiz yoktur. Small ve Singer, başka bir çalışmada *Savaş Bağıntuları Projesi* kapsamında elde ettikleri veriye dayanarak devletlerin bir uluslararası savaş içinde yer almalarını ya da bir uluslararası savaşa müdahil olmalarını bir ulusun dövüşkenliğini (bellicosity) açıklamada gerekli ancak yeterli olmadığını ileri sürmüşlerdir. Düşman taraf belirli davranışlarla, o devleti saldırmaya için tahrik edebilir, saldırgan ekonomik ve diplomatik davranışlarla saldırıya zemin hazırlayabilir. Başka bir deyişle her saldırı fiili bir saldırganlık içermez. Small ve Singer savaşı *başlatan* ile

¹⁷ Maoz, s.112.

¹⁸ Bu savaşların verileri hakkında COW database interstate war dataset incelenebilir. <http://www.correlatesofwar.org/data-sets> (erişim tarihi: 15 Eylül 2015)

saldırmanın(ya da bizim bu çalışmada kullandığımız tabirle savaş yatkını olanın) aynı anlama gelmediğini vurgulamakla birlikte yine de savaşı başlatma faktörünün önemini de yadsımazlar.¹⁹ Onlara göre savaşı *başlatanın* ya da düşmanın toprağına veya ordusuna ilk saldıranın belirleyici bir yanı bulunmaktadır. Savaşı *başlatma faktörüne* göre yaptıkları analizde İtalya'nın en çok savaş başlatan ya da başlatan tarafta olan devlet olduğunu tespit etmişlerdir. Fransa ve Rusya'nın ikinci, Almanya ve Japonya'nın ise üçüncü, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın ise dördüncü sırada olduğu görülmektedir.²⁰

Hangi devletin hangi savaşta bulunduğu, katılıp katılmadığı birçok çalışmada görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda devletlerin savaşa katılımlarının ölçülmesi de aslında bize oldukça önemli ipuçları vermektedir. Savaşa yatkın devlet olarak adlandırdığımız devletlere, bu yazarlar en fazla savaşa katılan devletler adını vermektedir. Ancak bu yazarlar tarafından oluşturulan listeler incelendiğinde bahsettikleri 'katılım' koşulunun, bizim ihtiyaç duyduğumuz savaş yatkınlığı kavramını açıklamadığı düşünülmektedir. Kanımızca savaş yatkınlığının hesaplanmasında, devletlerin savaşa *katılması* değil, *başlatmasının* (initiation) önemli olduğudur. Bir devletin saldırıya uğradığında kendisini savunmak için dâhil olduğu savaş (savunma savaşı), o devletin savaşa yatkın olduğunu kanımızca göstermez. Özellikle 19. ve 20. Yüzyılda, imparatorlukların dağılma sürecine girmesiyle çok sayıda savaş yaşanmıştır. Bu savaşlarda geniş topraklara sahip birçok devletin, defalarca farklı devletler tarafından saldırıya uğradıkları görülmektedir. Bu devletlerin savunma savaşlarının, literatürdeki yazarların mantığıyla katılma unsuru içermesi, savaşı başlatan devletlerle bu devletleri, savaş yatkınlığı açısından neredeyse aynı düzeye getirmektedir. Oysaki devletlerin savaşı başlatma faktörü göz önüne alındığında, savaş yatkınlığı en yüksek devletlerin sıralamasında da önemli bir değişim gözlemlenmektedir. Bir devletin bir diğerine taarruzu ile başlayan savaşların, diğer devletlere nazaran çok daha fazla olmasının, devletlerin savaş yatkınlığının ölçülmesinde önemli olduğu kanaatindeyiz.

Yukarıda bahsedilen yazarların belirttiği gibi bazı devletlerin savaş içinde geçirdikleri yıl sayıları, diğer devletlerle kıyaslandığında daha yüksektir. Tablo 1'deki rakamlar ve sıralama da bu tespitleri kanıtlamaktadır. Bahsedilen yazarların savaşa katılma faktörünü dikkate alarak analizlerini yaptıkları yukarıda belirtilmişti. Analize geçmeden önce Tablo 1 ve Tablo 2'deki rakamlardan hareketle bir kıyaslama yapılacaktır.

¹⁹ Melvin Small ve David Singer, "Patterns in International Warfare: 1816-1980", (ed) Melvin Small ve David Singer, **International War: An Anthology**, Dorsey Press, 1985, s. 33-35

²⁰ Bu sıralamada incelenen zaman diliminin 1816-1965 olduğu belirtilmelidir.

Savaşı başlatma ile bir savaşın hedefi olma (ya da yazarların belirttiği katılım) bu çalışmada çıkış noktası olarak belirlenmiştir. Savaşa katılma unsurunu dikkate alan yazarların varsayımı, COW veri setlerinden aldığımız rakamlarla kıyaslandığında tablo 1 ve 2’de belirtilen şu durumu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 1: Savaşa katılmaya göre en fazla savaşan

Tablo 2: Savaşı başlatmaya göre en fazla savaşan

	Devlet	Yıl	Ortalama Savaş Sayısı		Devlet	Yıl	Ortalama Savaş Sayısı
1	İngiltere	195	2,75	1	İngiltere	195	6,09
2	Fransa	195	3,68	2	Fransa	195	7,50
3	Rusya (SSCB d.)	195	7,80	3	Rusya (SSCB d.)	195	15,00
4	Vietnam	57	8,14	4	Vietnam	57	19,00
5	Çin	151	8,39	5	ABD	195	19,50
6	Türkiye (Osmanlı d.)	195	8,48	6	Ermenistan	20	20,00
7	İsrail	63	9,00	7	Mısır	101	20,20
8	Mısır	101	9,18	8	Japonya	144	20,57
9	İspanya	195	9,75	9	İsrail	63	21,00
10	ABD	195	10,26	10	Pakistan	64	21,33
11	G. Vietnam	21	10,50	11	Çin	151	21,57
12	Hindistan	64	10,67	12	İtalya (Sardinya p.D.)	195	24,38
13	İtalya (Sardinya p. D.)	195	10,83	13	Türkiye (Osmanlı D.)	195	27,86
14	Suriye	62	12,40	14	İspanya	195	27,86
15	Avustralya	91	13,00	15	Avustralya	91	30,33

Tablolara göre ilk dört devlet ikisinde de aynıdır. Savaşa katılma faktörüne göre değerlendirme yapıldığında İngiltere, ortalama her 2,75 yılda bir savaşa dâhil olurken, başlatma faktörü dikkate alındığında her 6,09 yılda bir, savaş başlattığı görülmektedir. Türkiye, 195 yılda ortalama 8,48 yılda bir savaşın parçası olurken, aynı devletin ortalama 27,86 yılda bir savaşı kendi inisiyatifiyle başlattığı görülmektedir. Bu durum yukarıda belirttiğimiz yazarlardan farklılaşmaktadır. Nitekim başlatma faktörünü dikkate alarak hazırladığımız ortalamalar, tablolardaki sıralamayı da değiştirmektedir. Başka bir deyişle en fazla savaşan devletler hangileridir sorusuna aranan yanıt, dikkate alınan unsura göre değişmektedir.

Bazı devletler özellikle 1800'lerin başlarından itibaren parçalanma sürecine girerken, bazı devletler de bunların aleyhine teritoryal anlamda genişlemişlerdir. Dolayısıyla bazı devletler diğerine nazaran sıklıkla işgale uğramakta ve savunma savaşlarına maruz kalmaktadırlar. Savaşa katılma faktörünü dikkate alan yazarlar, savaş yatkınlığı kavramına bir devletin çatışma deneyimlerinin toplamını dâhil ettiğinde, burada yatkınlığın gözlemlenebilirliğinden söz edilemez. Sürekli saldırıya uğrayan ve bu nedenle savunma yapan devletin toplam savaş sayısı doğal olarak yüksek olacaktır. Bu o devletin savaş yatkınlığının yüksek olduğunu göstermez. Örneğin Pakistan, bağımsızlığını kazandığı yıldan sonraki 64 yıllık dönemde, 4 savaş yaşamış bunlardan 3'ünü kendisi başlatmıştır. Peru ise 172 yılda toplam 4 savaş geçirmiş ancak hiçbirini kendi başlatmamıştır. Arjantin'in katıldığı 5 savaştan 3'ünün kendisi tarafından başlatıldığı ya da başlatan tarafta olduğu görülmektedir. Etiyopya'nın ise toplamda 6 savaş içinde bulunduğu ancak hiçbirini kendisinin başlatmadığı görülmektedir. Devletlerin toplam savaş deneyimlerini, savaş yatkınlığını ölçmede yeterli gören yazarlara göre Etiyopya Arjantin'e göre en çok savaşan uluslar listesinde daha üst bir sıradadır. Bu çalışmada ileri sürdüğümüz argümanlara göre ise durum tam aksidir.

Yöntem

Savaş yatkınlığının hesaplanması konusunda iki faktör dikkate alınmıştır. Bunlardan birincisi savaşı başlatma faktörü, diğeri ise devletlerin kriz esnasında beliren davranışların (kuvvet kullanma tehdidi ve güç gösterisi gibi savaşla sonuçlanma ihtimali bulunan) ne sıklıkta tekrarlandığıdır. Bu değişkenlerin analizi iki ayrı veri setinin kullanımı ile oluşturulmuştur. Bunlardan birincisi devletlerarası ve devlet ötesi savaşların başlatan taraflarını incelediğimiz, COW Interstate ve COW Extrastate War veri setleridir. Bu datasetlerde belirlenen devletlerarası ve emperyal çatışma biçimlerinin tümü, başlatma faktörünü dikkate almak suretiyle incelenmiştir. Diğeri ise tehdit ve güç kullanımı gösterileri gibi uluslararası askeri uyuşmazlıkları içeren COW MID-A ve MID-B (Militarized Interstate Disputes A ve B) adlı datasetlerdir.²¹ Burada dikkate alınan veri, bu devletlerin hangi tür uluslar arası askeri uyuşmazlık seviyelerine dahil olduklarıdır. Bu seviyeleri dataset içinde iç içe geçmiş iki kategoride görmekteyiz. Bunlar bir uyuşmazlıkta gerçekleşen en yüksek seviyedeki olayı belirten *Hiact* değişkenidir. *Hiact* değişkeni kendi içinde 21 farklı seviyeye ayrılmaktadır. Bu seviyeler iki veya daha çok devlet arasında gerçekleşen askerileşmiş davranış biçimlerini

²¹ Correlates of War Datasets, için bkz. <http://www.correlatesofwar.org/data-sets> (erişim tarihi: 15 Eylül 2015)

göstermektedir.²² Diğeri ise Dataset içinde *Hostlev* olarak belirtilen seviyedir. Bu seviye 1-5 aralığında yukarıda belirtilen 21 seviyeyi sınıflandırmaktadır. Bunlardan (1) seviyesi herhangi bir askeri davranışın bulunmadığı (2) seviyesi güç kullanım tehditlerinin bulunduğu, (3) seviyesi güç gösterilerinin bulunduğu (4) seviyesi güç kullanımının gerçekleştiği ve (5) seviyesi savaşın başladığı seviyeyi ifade etmektedir. Yukarıda belirtilen Hiactların her biri bu seviyelerden birine sırasıyla dahil olmaktadır.

Devletlerin tek taraflı ya da ittifakla başlattıkları savaşların Hostlev'in toplamı içinde oransal dağılımı bize savaş yatkınlığının ölçülmesinde önemli bir sayısal ve ölçülebilir bir değer sağlamaktadır. Özellikle *uyuşmazlık* başlatmaya en fazla yatkın olan (çatışma yatkını) devletlerin analizi, Zeev Maoz tarafından yapıldığından, burada sadece bu yazarın bulguları ortaya konulacaktır.²³ Başka bir deyişle, 1816-2003 yıl aralığında çatışmaları başlatan devletleri dikkate aldığımızda, çıkan rakamlar açıkça savaş yatkını, ya da Maoz'un deyimiyle kavgakoliklerle çatışma yatkınlıklarını birbirlerinden ayırmaktadır.

Bunların dışında metodolojik olarak kabul ettiğimiz örneklem alma yönteminin uzunluğu bulunmaktadır. Örneklem konusunda Houweling ve Sicca'manın dikkate değer bir ölçütü bulunmaktadır. Bu ölçüt gözlemin yapıldığı zaman ile ilgilidir.²⁴ Savaş yatkınlığı gibi bir konunun hesaplanabilir hale getirilmesi için gözlemin yapıldığı zaman diliminin oldukça geniş alınması gerekmektedir. Örneğin incelenen 4 yıllık periyotta 2 savaşa katılmış bir devletin savaş yatkınlığı yüksek çıkabilir. Ancak aynı devlet, yüz yıl içinde sadece bu dört yıllık periyotta savaş yaşamışsa, burada seviyenin yüksekliğinden söz etmek rasyonel olmayacaktır. Kanımızca bu durumda savaş yatkınlığı, uzun bir

²² Kısaca açıklamak gerekirse bu davranış biçimleri şu şekilde dataset içinde kodlanmıştır. (0) Askeri eylem yok, (1) güç kullanma tehdidi, (2)abluka tehdidi, (3)toprağı işgal etme tehdidi, (4)savaş ilan etme tehdidi, (5) Kimyasal, Biyolojik ve Nükleer silah kullanım tehdidi, (6)Savaşa dahil olma tehdidi, (7) Güç gösterisi, (8) Teyakkuz, (9) Nükleer teyakkuz, (10) Seferberlik, (11) Sınırı kuvvetlendirme, (12)Sınır ihlali, (13) Abluka, (14) Belli bir bölgenin işgali, (15) el koyma (16) Hücum etme, (17) Çarpışma (18) Savaş ilan etme, (19) Kimyasal, Biyolojik ve Nükleer silah kullanımı, (20) Savaşa başlama, (21) savaşa katılma, bu konuda bkz. MID Codebook <http://www.correlatesofwar.org/data-sets/MIDs> (erişim tarihi: 15 Eylül 2015).

²³ Maoz'un bulgularına göre saldırgan eğilimlerin incelenmesinde devletler dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar (i) barışçıl: tarihleri boyunca hiçbir çatışmaya girmemiş devletlerdir. (ii) normal: bu devletler tarihleri boyunca belirli aralıklarla çatışmalara girmiş devletlerdir. (iii) çatışma yatkını devletler: bunlar tarihleri boyunca yüksek miktarda çatışmaya dahil olmuş ancak çatışmaya girmeleri süreklilikten ziyade belirli aralıklarda gerçekleşen devletlerdir. (iv) kavgakolikler: bu devletler tarihleri boyunca sürekli bir biçimde aşırı ölçüde bir çatışmanın içinde bulunan devletlerdir. Maoz, a.g.e., s.113.

²⁴ Houweling ve Kune, a.g.e., s. 93-94.

periyotta dönemsel değişimleri de içeren bir biçimde hesaplanabilir. Dönemsel değişimler önemli bir kavramdır. Nitekim belirli devletlerin savaş yatkınlığı belli dönemlerde oldukça yüksek iken belli dönemlerde düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla genel bir savaş yatkınlığından bahsederken, dönemsel değişimler olabileceği de akılda tutulmalıdır. Bu nedenle sistemde başat güç olmayan devletlerin savaş yatkınlıklarını değerlendirirken bu durum da göz önünde bulundurulmuştur.

Devletler farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda, farklı siyasal birimlerle (devlet, kabile, terör örgütü vb.) uyuşmazlık içerisinde bulunabilirler. Askerileşmiş uluslararası uyuşmazlıklar olarak adlandırılan bu çatışmaların (MIDA ve MIDB) bazı devletler açısından oldukça yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Uyuşmazlığın seviyesi, devletlerarası savaşlarla kıyaslandığında oldukça yüksektir. Her uyuşmazlık, kolaylıkla bir devletlerarası savaşa dönüşmez. Ancak her devletlerarası savaş, patlak veren bir krizin akabinde yaşanır. Burada savaş yatkınlığını ölçmemize yarayan en önemli unsur, uyuşmazlıklar ile devletlerarası savaşlar arasındaki ilişkidir. Maoz'a göre tüm kavgakolikler, aynı zamanda çatışmaya yatkındır, ancak tüm çatışma yatkınları kavgakolik değildirler.²⁵ Bu tespite katılmaktayız.

Bir devletin sıklıkla uluslararası bir uyuşmazlığın parçası olması, içinde bulunduğu uyuşmazlığı savaşa dönüştürmesi olasılığını taşır. Bu bağlamda bir devlet birden fazla devletle yaşadığı uyuşmazlık kadar savaş olasılığı bulunmaktadır. Uyuşmazlığın konusu, mekânı ve zamanı değişebilir. Ancak devletlerin etkileşim halinde oldukları devlet sayısı ile savaş yaşama ihtimali sosyal-siyasal ilişkilerin doğası gereği her halükarda bulunmaktadır. Dolayısıyla devletlerin diğer tüm devletlerle birer çıkar ilişkisi içerisinde oldukları düşünülürse, çıkarların dünyada coğrafi dağılımındaki yaygınlık, aynı zamanda incelenen devletin etkileşim halinde olduğu devlet/sömürge tipi siyasal yapı hakkında da bize bilgiler sunmaktadır.

Ancak savaşların aniden değil, bir kriz aracılığı ile başladığı dikkate alındığında savaş yatkınlığının uyuşmazlıklardan bağımsız düşünülemez olduğu kanaatindeyiz. Bu yüzden sadece savaşı başlatma değil aynı zamanda bir devletin sürekli olarak uluslararası askerileşmiş uyuşmazlıkların içinde bulunup bulunmadığı çalışmamız açısından önem taşımaktadır.

Uygulama

Savaş yatkınlığının ölçülebilirliği üzerine altı farklı değişkenin analiz edildiği bu çalışmada, yukarıda da belirtildiği gibi savaşı başlatma ve içinde

²⁵ Maoz, a.g.e., s. 113.

bulunma faktörleri karşılaştırılarak verilmiştir. Buna göre MID ve Interstate-Extrastate War Data veri setlerinden alınan rakamlarla 1800'lerin başından 2008 yılına kadar devam eden periyotta farklı değişkenler dikkate alınmıştır. Bunlar;

Ana Faktörler

X	: Dikkate alınan yıl sayısı
Y	: İçinde bulunulan toplam uyuşmazlık sayısı
Y _b	: Başlatılan toplam uyuşmazlık sayısı
Z	: İçinde bulunulan toplam devletlerarası savaş sayısı
Z _b	: Başlatılan devletlerarası savaş sayısı
T	: İçinde bulunulan toplam devlet-ötesi savaş sayısı
T _b	: Başlatılan devlet-ötesi savaş sayısı
Z+T	: İçinde bulunulan toplam savaş sayısı
Z _b +T _b	: Başlatılan toplam savaş sayısı

Belirtilen veri setlerinden alınan veriler, belirli rakamsal değerler elde etmek için kullanılmıştır. Yukarıdaki toplamlardan elde edilen rakamsal büyüklükler şunlardır:

Savaş Yatkinlığı

$(Z_b+T_b/X)*100$: Genel savaş yatkinlığı
$Z_b/X*100$: Devletlerarası savaş yatkinlığı
$T_b/X*100$: Devletharici savaş yatkinlığı
$Y_b/X*100$: Uyuşmazlık yatkinlığı

Genel savaş yatkinlığı (GSY), bir devletin kendi inisiyatifiyle ya da bir ittifakla başlattığı hem devletlerarası hem devletharici savaşların toplamını kapsamaktadır. Başka bir deyişle bir devlet tarafından başlatılan savaşa, o devletin yanında dahil olan devlet/ler de dikkate alınmıştır. Dolayısıyla bir devletin hem her katıldığı savaşın dikkate alınmasıyla aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır. Belirleyici faktör, dikkate alınan yıl sayısı ile ilgili devletin başlattığı savaşların ortalamasıdır. Yıl (X) değişkeni COW veri setinden alınmıştır.²⁶ Devletlerin bağımsızlık tarihlerine göre yıl değişebilmektedir. Yıl başına başlattığı savaş miktarı, listedeki tüm devletlerin ortak paydada değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır.

Devletlerarası savaş yatkinlığı (DASY) aynı formüle sadece ilgili devletin başlattığı devletlerarası savaşların dikkate alınmasıyla formüle edilirken, devletharici savaş yatkinlığı (DÖSY) ise benzer şekilde ilgili devletin başlattığı devletharici savaşlarla ilgilidir.

²⁶ COW System Membership Dataset için bkz. <http://www.correlatesofwar.org/data-sets/state-system-membership> (erişim tarihi 15 Eylül 2015).

Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışları

Son olarak devletlerin içinde buldukları uluslararasılaşmış askeri uyumsuzlukları başlatmanın oranlandığı son formül de uyumsuzluk yetkinliği adıyla tabloya eklenmiştir.

Bu verilere göre incelenen devletler 1816 ve sonrasında herhangi bir devletlerarası savaşa ya da devlet harici savaşa katılan veya başlatan tüm devletleri içermektedir. Yukarıda belirtilen değişkenlere göre rakamları sınıflandırılmış tabloda 88 devletin savaşlara ilişkin verileri incelenmiştir. Alfabetik sıraya göre devletlerin verileri tablo 1’de şu şekildedir.

Tablo 4: Savaş Yetkinliğinin Ölçülebilirliğine İlişkin Verilerin Sıralanması

Devletin adı	Yıl		İçinde Bulunulan Toplam Uyumsuzluk Sayısı	Başlatılan Toplam Uyumsuzluk Sayısı	İçinde Bulunulan Toplam Devletlerarası Savaş Sayısı	Başlatılan Devletlerarası Savaş Sayısı	İçinde Bulunulan Toplam Devletlerarası Savaş Sayısı	Başlatılan Devletlerarası Savaş Sayısı	İçinde Bulunulan Toplam Savaş Sayısı	Başlatılan Toplam Savaş Sayısı	Genel Savaş Yetkinliği	Devletler Arası savaş yetkinliği	Devletharici Savaş Yetkinliği	Uyumsuzluk Yetkinliği
	X	Y	Yb	Z	Zb	T	Tb	Z+T	Zb+Zt	$(Zb+Zt/X)^*$	Zb/X*100	Tb/X*100	Yb/X*100	
İngiltere	195	264	215	13	6	58	26	71	32	16,4	3,08	13,33	110,3	
Fransa	195	174	136	19	8	34	18	53	26	13,3	4,10	9,23	69,7	
Rusya	195	305	252	16	10	9	4	25	13	6,7	5,13	2,05	129,2	
Vietnam	57	45	42	6	2	1	1	7	3	5,3	3,51	1,75	73,7	
ABD	195	345	292	13	7	6	3	19	10	5,1	3,59	1,54	149,7	
Mısır	101	85	71	7	2	4	3	11	5	5,0	1,98	2,97	70,3	
Japonya	144	158	151	9	7	2	0	11	7	4,9	4,86	0,00	104,9	
İsrail	63	113	109	6	3	1	0	7	3	4,8	4,76	0,00	173,0	
Pakistan	64	61	58	4	3	0	0	4	3	4,7	4,69	0,00	90,6	
Çin	151	219	209	14	5	4	2	18	7	4,6	3,31	1,32	138,4	
İtalya	195	132	103	13	6	5	2	18	8	4,1	3,08	1,03	52,8	
İspanya	195	77	71	6	3	14	4	20	7	3,6	1,54	2,05	36,4	
Türkiye	195	161	146	13	3	10	4	23	7	3,6	1,54	2,05	74,9	
Avustralya	91	36	25	5	1	2	2	7	3	3,3	1,10	2,20	27,5	
Almanya	185	200	174	9	5	4	1	13	6	3,2	2,70	0,54	94,1	
Hindistan	64	89	89	5	1	1	1	6	2	3,1	1,56	1,56	139,1	
Hollanda	190	38	30	3	1	10	4	13	5	2,6	0,53	2,11	15,8	
İrak	79	111	105	5	2	0	0	5	2	2,5	2,53	0,00	132,9	
G. Afrika C.	91	29	25	2	1	1	1	3	2	2,2	1,10	1,10	27,5	
Guatemala	143	25	24	3	3	0	0	3	3	2,1	2,10	0,00	16,8	
Çad	51	13	11	1	1	0	0	1	1	2,0	1,96	0,00	21,6	
Somali	51	23	22	1	1	0	0	1	1	2,0	1,96	0,00	43,1	
Uganda	49	35	33	1	1	0	0	1	1	2,0	2,04	0,00	67,3	
Kamboçya	53	33	32	3	1	1	0	4	1	1,9	1,89	0,00	60,4	
Arjantin	170	71	67	3	1	2	2	5	3	1,8	0,59	1,18	39,4	
Avusturya	177	51	44	6	2	2	1	8	3	1,7	1,13	0,56	24,9	
K. Kore	63	40	40	1	1	0	0	1	1	1,6	1,59	0,00	63,5	
Suriye	62	80	72	5	1	0	0	5	1	1,6	1,61	0,00	116,1	
Yugoslavya	122	62	59	6	2	0	0	6	2	1,6	1,64	0,00	48,4	
Ürdün	65	33	24	3	1	0	0	3	1	1,5	1,54	0,00	36,9	
S. Arabistan	84	38	31	3	1	0	0	3	1	1,2	1,19	0,00	36,9	
Afganistan	92	29	29	1	0	3	1	4	1	1,1	0,00	1,09	31,5	
Kanada	91	26	18	4	0	1	1	5	1	1,1	0,00	1,10	19,8	
Polonya	87	27	20	3	1	1	0	4	1	1,1	1,15	0,00	23,0	
Yunanistan	180	83	68	7	2	0	0	7	2	1,1	1,11	0,00	37,8	
Bulgaristan	103	51	40	5	1	0	0	5	1	1,0	0,97	0,00	38,8	
Nikaragua	111	46	45	1	1	0	0	1	1	0,9	0,90	0,00	40,5	

Tablo 4 Devamı

Devletin Adı	Yıl	İçinde Bulunulan Toplam Uyuşmazlık Sayısı	Başlatılan Toplam Uyuşmazlık Sayısı	İçinde Bulunulan Toplam Devletler-arası Savaş Sayısı	Başlatılan Devletler-arası Savaş Sayısı	İçinde Bulunulan Toplam Devletleri-çi Savaş Sayısı	Başlatılan Devletleri-çi Savaş Sayısı	İçinde Bulunulan Toplam Savaş Sayısı	Başlatılan Toplam Savaş Sayısı	Genel Savaş Yatkinliği	Devletler Arası savaş yatkinliği	Devletleri-çi Savaş Yatkinliği	Uyuşmazlık Yatkinliği
		X	Y	Yb	Z	Zb	T	Tb	Z+T	Zb+Zt	$(Zb+Zt/X)^*$ 100	Zb/X*100	T _b /X*100
Fas	120	31	28	4	1	1	0	5	1	0,8	0,83	0,00	23,3
Romanya	133	37	23	5	1	0	0	5	1	0,8	0,75	0,00	17,3
Tayland	124	67	63	4	1	0	0	4	1	0,8	0,81	0,00	50,8
El salvador	136	20	18	5	1	0	0	5	1	0,7	0,74	0,00	13,2
Bolivia	163	36	35	2	1	0	0	2	1	0,6	0,61	0,00	21,5
Ekvador	157	42	41	2	1	0	0	2	1	0,6	0,64	0,00	26,1
Kolombiya	180	43	42	2	1	0	0	2	1	0,6	0,56	0,00	23,3
Paraguay	159	35	35	2	1	0	0	2	1	0,6	0,63	0,00	22,0
Şili	172	60	56	2	1	0	0	2	1	0,6	0,58	0,00	32,6
Brezilya	187	43	42	3	1	1	0	4	1	0,5	0,53	0,00	22,5
Belçika	176	24	16	3	0	0	0	0	0	0,0	0,00	0,00	9,1
Etiyopya	106	36	34	5	0	1	0	6	0	0,0	0,00	0,00	32,1
Çekoslovakya	68	22	18	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	26,5
Danimarka	58	22	21	2	0	0	0	2	0	0,0	0,00	0,00	36,2
D. Kongo	51	9	9	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	17,6
Estonya	42	11	9	2	0	0	0	2	0	0,0	0,00	0,00	21,4
B.A.E.	40	10	5	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	12,5
Angola	36	12	10	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	27,8
Bangladeş	36	11	10	0	0	0	0	0	0	0,0	0,00	0,00	27,8
Azerbaycan	20	12	11	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	55,0
Bosna her.	19	5	5	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	26,3
Meksika	180	39	37	2	0	0	0	2	0	0,0	0,00	0,00	20,6
Peru	172	69	66	3	0	1	0	4	0	0,0	0,00	0,00	38,4
İran	156	138	136	2	0	0	0	2	0	0,0	0,00	0,00	87,2
Honduras	112	35	31	3	0	0	0	3	0	0,0	0,00	0,00	27,7
Küba	106	30	27	2	0	0	0	2	0	0,0	0,00	0,00	25,5
Norveç	101	30	26	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	25,7
Finlandiya	94	11	8	3	0	0	0	3	0	0,0	0,00	0,00	8,5
Macaristan	93	35	27	3	0	0	0	3	0	0,0	0,00	0,00	29,0
Yeni Zelanda	91	6	2	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	2,2
Moğolistan	90	8	7	2	0	0	0	2	0	0,0	0,00	0,00	7,8
Lübnan	65	14	14	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	21,5
G. Kore	62	61	57	2	0	1	0	3	0	0,0	0,00	0,00	91,9
Tayvan	62	49	48	2	0	0	0	2	0	0,0	0,00	0,00	77,4
Libya	60	36	34	2	0	0	0	2	0	0,0	0,00	0,00	56,7
Laos	58	19	19	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	32,8
G. Kıbrıs	51	19	19	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	37,3
Kuveyt	50	26	21	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	42,0
Tanzanya	50	14	12	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	24,0
Papalık	44	4	4	2	0	0	0	2	0	0,0	0,00	0,00	9,1
Letonya	42	9	8	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	19,0
Litvanya	42	14	12	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	28,6
Katar	40	0	0	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	0,0
Umman	40	10	6	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	15,0
G. Vietnam	21	19	18	2	0	0	0	2	0	0,0	0,00	0,00	85,7
Yemen	21	22	19	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	90,5
Ermenistan	20	9	8	1	1	0	0	1	1				
Hırvatistan	19	10	10	1	0	0	0	1	0	0,0	0,00	0,00	52,6

Yorum

Uygulama kısmında belirtilen formüllerle elde ettiğimiz rakamsal değerler dört farklı kategoride değerlendirilmektedir. Bunlar, (i) Genel Savaş Yatkinliği (GSY), (ii) Devletlerarası Savaş Yatkinliği, (DASY) (iii) Devletharici Savaş Yatkinliği (DÖSY) (iv) Uyuşmazlık Yatkinliği (UY).

Bazı devletlerin uyuşmazlıklara açıkça diğerlerinden daha yatkin oldukları görülmektedir. Ancak uyuşmazlığa yatkin devletler, genel savaş yatkinliği tablosu ile kıyaslandığında aralarında çok büyük bir benzerliğin olduğu görülmektedir. Başla bir deyişle Zeev Maoz'un bulguları kanımızca doğrudur. Her uyuşmazlık yatkin kavgakolik değildir. Ancak her kavgakolik aynı zamanda uyuşmazlığa yatkindir. Sıralamaya bakıldığında uyuşmazlığa en fazla yatkin üç ülkenin sırasıyla İsrail, ABD ve Hindistan olduğu görülmektedir. Dış politikada uyuşmazlık yaratan sorunlara bakıldığında bu ülkelerin birbirlerinden son derece farklı oldukları açıktır. İsrail, kurulduğu günden bu yana komşuları ve İran ile uyuşmazlık içinde bulunurken, ABD'nin 1800'lerin başlarından itibaren dünyanın her bölgesinde çeşitli uyuşmazlıklar yaşadığı bilinmektedir. Hindistan ise bağımsızlık sonrası dönemde sıklıkla Pakistan ve Çin ile uyuşmazlık yaşamaktadır.

Tablo 5: Devletlere Göre Uyuşmazlık Yatkinliği Sıralaması

	Devletin adı	Yıl	Uyuşmazlık Yatkinliği
		X	(Yb/X)*100
1.	İsrail	63	173,0
2.	ABD	195	149,7
3.	Hindistan	64	139,1
4.	Çin	151	138,4
5.	Irak	79	132,9
6.	Rusya (SSCB d.)	195	129,2
7.	Suriye	62	116,1
8.	İngiltere	195	110,3
9.	Japonya	144	104,9
10.	Almanya (Prusya d)	185	94,1
11.	G. Kore	62	91,9
12.	Pakistan	64	90,6
13.	Yemen	21	90,5
14.	İran	156	87,2
15.	G. Vietnam	21	85,7

Bu veriler uyumsuzluklarla savaş davranışı arasında doğrudan ve güçlü bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir. Bu durum Zeev Maoz'un bulgularını da desteklemektedir. Çok sık devletlerarası uyumsuzluk yaşayan devletlerden bazılarının genel savaş yatkınlıklarının da yüksek olması, uyumsuzluk ile savaş arasında doğrudan bir ilişki kurmamızı sağlamamaktadır.

Genel savaş yatkınlığı olarak bulduğumuz rakamsal büyüklük, uyumsuzluk yatkınlığı hariç tüm diğer değerleri kapsamaktadır. Bunların yorumundan önce, sıralamada en yüksek çıkan ilk 15 devlet şu şekilde tablolashırılabilir.

Tablo 6: Devletlere Göre Genel Savaş Yatkınlığı Sıralaması

	Devletin adı	Yıl	Genel Savaş Yatkınlığı
		X	$(Zb+Tb/X)*100$
1.	İngiltere	195	16,4
2.	Fransa	195	13,3
3.	Rusya (SSCB d.)	195	6,7
4.	Vietnam	57	5,3
5.	ABD	195	5,1
6.	Mısır	101	5,0
7.	Japonya	144	4,9
8.	İsrail	63	4,8
9.	Pakistan	64	4,7
10.	Çin	151	4,6
11.	İtalya (Sardinya D.)	195	4,1
12.	Türkiye (Osmanlı d.)	195	3,6
13.	İspanya	195	3,6
14.	Avustralya	91	3,3
15.	Almanya (Prusya d.)	185	3,2

Savaşı en fazla başlatan devletler dikkate alındığında ilk iki sıradaki devletin doğrudan kolonyal bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Bu devletlerin savaş yatkınlıklarına bakıldığında dikkate değer bir büyüklük farkı karşımıza çıkmaktadır. İngiltere'nin devletharici savaşlarının çokluğu, teritoryal çıkarlarının dünyanın her yanında yayılmış bulunması, deniz gücü ve statükonun korunması gibi unsurlar dikkate alındığında, İngiltere'nin kesintisiz bir biçimde dünyanın her bölgesinde çatışma başlattığı anlaşılmaktadır. Bu durum GSY sıralamasında İngiltere ve Fransa'yı ilk iki sıraya yerleştirmektedir. GSY'de

üçüncü sırada bulunan Rusya ise coğrafi büyüklüğü nedeniyle hem Asya'da hem de Avrupa'da aynı devletlerle defalarca savaş başlatmıştır. En fazla çatışmayı büyük güçler başlatmaktadır tezini savunan yazarların aksine, burada ilk 15 devletten Vietnam, İsrail, Mısır, Pakistan gibi nispeten yeni ve küçük ülkelerin bulunması dikkate değerdir. Bu ülkelerin her biri farklı özelliklerle taşınmakla birlikte özellikle bağımsızlığını kazanma sürecinde büyük devletlerle savaşmış ve bağımsızlığının ardından komşularına karşı savaş başlatmış olmaları ortak yönleridir.

ABD ve Avustralya'yı kıta devleti olarak, İngiltere ve Japonya'yı ada devleti olarak varsaydığımızda listedeki diğer tüm devletlerin kara devletleri olduğu görülmektedir. Ancak bu varsayım, kara devletlerini kıta ya da ada devletlerine göre daha savaşkan yapmaz. Burada dikkatimizi çeken unsur devlet kurma, bağımsızlığı sağlama amacı taşıyan devletlerle dağılan imparatorlukları korumaya çalışan devletlerin fazlaca bu listede bulunmasıdır.

Avustralya'nın istisnai durumu, Anglo-Amerikan dünyasındaki bandwagooning durumuyla ortaya çıkmaktadır. Nitekim, özellikle Anglo-Amerikan dünyanın birbirleriyle bulunan sıkı ittifakı, Avustralya'dan ziyade diğer ülkelerin savaşlarına destek biçiminde belirlemektedir.

Genel savaş yatkınlığı, yukarıda da belirtildiği gibi bir devletin kendi toprakları dışında başlattığı tüm savaşların dikkate alınmasıyla oluşturulmuş bir rakamsal büyüklüktü. Bu kavramı biraz daha açarsak sonuçları farklı iki savaş yatkınlığı birimine daha ulaşılmaktadır.

Devletlerarası savaş yatkınlığı (DASY) her devletin bir başka devlete karşı başlattığı ya da başlatanın tarafında savaşa katıldığı bir rakamsal büyüklüğü ifade etmektedir. Devletlerin savaş başlatmaya ilişkin verileri şu şekilde tablolştırılabilir. Minimum 50 yıllık maksimum 195 yıllık dönemler dikkate alındığında devletlerarası savaşları en fazla başlatan devletler şu şekilde tespit edilmiştir.

Tablo 7: Devletlerin Devletlerarası Savaş Yatkinliği Sıralaması

	Devletin adı	Yıl	Devletler Arası savaş yatkinliği
		X	(Zb/X)*100
1.	Rusya (SSCB d.)	195	5,13
2.	Japonya	144	4,86
3.	İsrail	63	4,76
4.	Pakistan	64	4,69
5.	Fransa	195	4,10
6.	ABD	195	3,59
7.	Vietnam	57	3,51
8.	Çin	151	3,31
9.	İngiltere	195	3,08
10.	İtalya (Sardinya D.)	195	3,08
11.	Almanya (Prusya d.)	185	2,70
12.	Irak	79	2,53
13.	Guatemala	143	2,10
14.	Uganda	49	2,04
15.	Mısır	101	1,98

Bu tabloya göre uluslararası krizlerde bir savaşı başlatmaya en yatkın olan devletin Rusya olduğu görülmektedir. Hemen ardından Japonya ve İsrail gelmektedir. Bu devletlerin her birinin savaşı başlatma noktasındaki motivasyonu farklıdır. Örneğin Rusya'nın rakamsal büyüklüğünü artıran unsurun, Osmanlı'nın dağılma süreci olduğu görülürken, Japonya'nın ise ekspansiyonist bir motivasyonla bölge ülkelerinde toprak edinme çabası olduğu söylenebilir. İsrail'in kurulması ile birlikte Orta Doğu'da sürekli bir devletlerarası savaş patlak verdiği görülmekle birlikte bu oranın İsrail açısından oldukça büyük olduğu fark edilmektedir. Diğer devletlerle kıyaslandığında bağımsızlığını daha yeni elde eden İsrail'in savaş yatkinliği diğer eski dünya ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça büyüktür. Bu ülkelerin tümünün toprağı kontrol etme amaçlı savaşları başlattıkları da tarihsel olarak tespit edilmektedir.

	Devlet	Yıl	Devletharici Savaş
		X	$T_b/X*100$
1.	İngiltere	195	13,33
2.	Fransa	195	9,23
3.	Mısır	101	2,97
4.	Avustralya	91	2,20
5.	Hollanda	190	2,11
6.	Rusya	195	2,05
7.	İspanya	195	2,05
8.	Türkiye	195	2,05
9.	Vietnam	57	1,75
10.	Hindistan	64	1,56
11.	ABD	195	1,54
12.	Çin	151	1,32
13.	Arjantin	170	1,18
14.	G. Afrika C.	91	1,10
15.	İtalya	195	1,03

Bunların dışında bazı devletlerin, açıkça devlet vasfı kazanmamış siyasal birimlere karşı sıklıkla savaş başlattıkları çalışmadan çıkan bir diğer sonuçtur. Devletlerarası savaşların aksine, burada sömürge geçmişi daha uzun süren büyük güçlerin, eski sömürgelerdeki bağımsızlık hareketleri ya da devlet vasfı kazanmamış unsurlara karşı yürüttükleri savaşlar, açıkça devletlerarası savaşlardan daha fazladır.

Bu kategorizasyonda, birçok devletin birbirlerine yaklaşık değerlerde bir ortalaması alınabilirken, İngiltere ve Fransa'nın açıkça diğerlerinden daha fazla devlet harici savaş yatınlığının yüksek olduğu görülmektedir. Bunda devletlerarası ilişkilerinin durumunun yanı sıra sömürge ülkeleriyle ilişkilerin de etkin olduğu değerlendirilebilir. Birkaç istisna ile birlikte listedeki devletlerin çok büyük bir kısmının, sömürgecilik geçmişi olan devletler ya da bir başka siyasal birim içinde bulunan ve devlet vasfı henüz kazanmamış bir yapı ile siyasal, ekonomik ya da askeri bir ilişki içinde bulunduğu değerlendirilebilir.

Tüm bu analizler ışığında, esasen bu çalışma kapsamında dikkate aldığımız husus, genel savaş yatınlığıdır. Çünkü hem devletlerarası savaşlarda, hem de devletharici savaşlarda bazı ulusların açıkça diğerlerinden daha fazla savaş-tıkları görülmektedir. Bunu da ancak ikisinin toplamından oluşturduğumuz for-

mülle görebilmekteyiz. Bunların dışında en fazla uyuşmazlık yaşayan devletler sıralamasında görece alt sıralarda bulunan, ancak genel savaş yatkınlığında en üst basamaklarda bulunan devletler, her uyuşmazlığın savaşa evrilmediği tezini de ispatlamamızı kolaylaştırmıştır. Bazı devletler uyuşmazlığa açıkça daha eğilimli olup bunların savaş eğilimleri ise diğerleriyle yaklaşık benzer oranlarda seyretmektedir.

Sonuç

COW verisetlerinden alınan verilere dayanarak geliştirilen formüle göre devletlerin yaklaşık 200 yıllık bir dönemde başlattıkları savaşları dikkate alarak ortaya koyduğumuz savaş yatkınlığının ölçülebilirliğine ilişkin analizden birkaç önemli sonuç çıkmıştır.

1. Literatürdeki birçok yazarın da belirttiği gibi dünya tarihinde bazı uluslar diğerleriyle kıyaslandığında açıkça savaşa daha eğilimlidir.

2. Devletleri yöneten liderler ya da yapılar (rejimden bağımsız bir şekilde) değişse bile uzun dönemli olarak kesintisiz bir biçimde bazı devletler savaşı dış politikanın bir aracı olarak kullanmaktadırlar. Bu devletler için devletin liderleri, yöneticileri, bürokratik yapıları ve hatta rejimi değişse bile savaşa sıklığı benzer oranlarda devam etmektedir.

3. Devletlerin rejimlerinin, liderlerin, uluslararası sistemin yapısının, devletin içsel değişkenlerinin, coğrafi durumunun savaş yatkınlığının belirleyicilerinde olduğu birçok yazar tarafından ortaya konulmuştur. Ancak bunun tarihsel nicel verilere dayalı analizine bakıldığında dünyada birkaç devlet dışında birçok devletin nadiren savaştığı da hazırladığımız tabloda görülmektedir. Dolayısıyla zamandan ve mekandan bağımsız olarak bazı devletlerin silaha başvurma eğilimleri, diğerleri ile kıyaslandığında daha yüksek bir sıklık göstermektedir.

4. Devletin çıkarları kendi bölgesinde yoğunlaşmış devletlerin, sınır komşularıyla çok sık uyuşmazlık yaşadığı ve bunlardan bazılarının savaşa dönüştüğü, literatürde ampirik olarak ispatlanmıştır. Bu çalışma kapsamında yapılan analiz sonuçlarına göre çıkarları dünyanın bir çok yerine yayılmış olan devletlerin savaşa yatkınlığı, bölgesel olanlara göre daha yüksektir. Aynı anda birden fazla kıtada çıkarları bulunan sömürgeci devletler ile Rusya gibi topraksal uzunluğu birden fazla kıtada bulunan devletlerin savaş yatkınlığının yüksekliğinin de buradan kaynaklandığı ileri sürülebilir.

5. Sıklıkla uyuşmazlık yaşayan devletler savaşa da yatkındır varsayımı yerine, sıklıkla savaşan devletler uyuşmazlığa daha yatkındır ifadesi daha kanıtlanabilir niteliktedir.

Tüm bu analizlerin yanında savaş yatkınlığına ilişkin ölçülebilir bir yaklaşımın geliştirilmesi, çatışma analizi açısından da metodolojik bir fayda sağlamaktadır. Nitekim savaş yatkınlığı en yüksek olan üç ya da dört devletin özellikle toprağa dayalı bir uyumsuzluğun tarafı olmaları halinde, bu krizin savaşa evrilme olasılığının daha yüksek olacağı öngörülebilir. Öte yandan en fazla savaşan devletlerin sistemin başat güçleri olduğu düşünülürse, tarihte neden bir çok değerlendirmenin bu devletler üzerinden yapıldığı da bilimsel bir temle oturtulmuş olabilir.

KAYNAKÇA

- Correlates of War Datasets, <http://www.correlatesofwar.org/data-sets> (erişim tarihi: 15 Eylül 2015)
- COW Interstate war dataset <http://www.correlatesofwar.org/data-sets> (erişim tarihi: 15 Eylül 2015)
- COW System Membership Dataset <http://www.correlatesofwar.org/data-sets/state-system-membership> (erişim tarihi 15 Eylül 2015).
- HOUWELING, Henk ve SICCAM, Jan Geert, **Studies of War**, Martinus Nijhoff Publ., 1988.
- HOUWELING, Henk W. ve KUNÉ, J.B. An Inquiry into the War Proneness of Nations: 1821-1980, **Current Research on Peace and Violence**, Vol. 8, No. 2, 1985.
- MAOZ, Zeev, "Pacifism and Fightaholism in International Politics: A Structural History of National and Dyadic Conflict, 1816-1992", **International Studies Review**, Vol. 6, No. 4, (The Construction and Cumulation of Knowledge in International Relations), December, 2004.
- Melvin SMALL ve David SINGER, "Patterns in International Warfare: 1816-1980", (ed) Melvin Small ve David Singer, **International War: An Anthology**, Dorsey Press, 1985, s. 33-35
- SINGER, J. David ve SMALL, Melvin, **The Wages of War 1816-1965: A Statistical Handbook**, John Wiley and Sons Publ., Ann Arbor, 1972.
- Uluslararasılaşmış Askeri Uyuşmazlıklar Veri Seti (MID Codebook) <http://www.correlatesofwar.org/data-sets/MIDs> (erişim tarihi: 15 Eylül 2015).
- WILKINSON, David, **Deadly Quarrels: Lewis F. Richardson and the Statistical Study of War**, University of California Press, 1980.
- WOODS, Frederick Adams ve BALTAZLY, Alexander, **Is War Diminishing?: A Study of Prevalance of War in Europe from 1450 to the Present Day**, Houghton Mifflin Company, Boston, 1915.
- WRIGHT, Quincy, **A Study of War**, Vol. 1, Chicago, The University of Chicago Press, 1941.

KENNETH WALTZ'UN SAVAŞA BAKIŞI ve REALİZMDE BİLİMSEL ETÜT TARTIŞMASI

Yrd. Doç. Dr. Menent SAVAŞ CAZALA
(Galatasay Üniv.)

Özet

Yapısal realizm olarak da bilinen neorealizmin kurucusu Kenneth Waltz, uluslararası ilişkiler teorisi alanının en tanınan, en çok tartışılan ve görüşleri ile en etkili bulunan yazarlarından biridir. Waltz'un savaşa bakışını iki soru ile özetlemek mümkündür: Devletler neden savaşırlar? Devletler birbirleriyle barış içinde nasıl yaşayabilirler? Savaşın sebeplerini ve nasıl engellenebileceğini sorguladığı **Man, The State, and War** başlıklı eserinde Waltz'un yukarıdaki iki soru için ulaştığı sonuçlara göre, ilk olarak insan doğası ve kişisel davranışlar, ikinci olarak devletlerin iç yapılanma şekilleri, üçüncü ve son olarak ise uluslararası sistemin anarşik yapısı devletler arasındaki savaşların sebebi olarak ortaya çıkmıştır. Waltz'a göre, sorun bu üç imgeden birincisinin (insan doğası) çözümlünden geçiyorsa bunun için yapılması gereken insanlığın genelini kapsayan bir reform olabilir. İkinci imge (devlet) düzeyinde ise devletlerin siyasal yapılarına odaklı bir reform gereklidir. Son olarak eğer üçüncü imge (uluslararası sistem) düzeyinde bir çözüm aranıyorsa uluslararası sistemin anarşik yapısı karşısında ulus-devletlere dair bir düzen düşüncesi ortaya koymak gerekir. Bu türden bir üçlü sınıflandırma ile Waltz, uluslararası ilişkiler disiplindeki analiz düzeyleri alanında ilk ve en cesur eseri ortaya koymuştur. *İmgeler* olarak adlandırdığı analiz düzeyleri üzerine yoğunlaşırken bir yandan modern anlamda kuram dünyasına adım atmış, diğer yandan da savaş olgusu çalışmasının ana kaygısı olmaktan çıkmış ve ileriki yıllarda bu olguyu daha soyut bir araştırma tekniği ile ele almıştır. Uluslararası sistemin anarşik yapısında çatışmaları engelleyebilecek koşulları sorgulayan Waltz, alandaki temel sorulara cevap ararken modern uluslararası ilişkiler anlayışını hazırlayan birçok değerli çalışmayı disipline kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

SAMUEL HUNTINGTON'IN FAY HATTI SAVAŞLARI KAVRAMI: NEOREALİST VE KONSTRÜKTİVİST ARAYIŞLAR

Öğr. Gör. Dr. Bilgehan EMEKLİER

(Celal Bayar Üniv.)

Özet

Huntington mikro ölçekli yerel-bölgesel çatışmaları, farklı medeniyetlerin birbiriyle kesiştikleri stratejik coğrafi noktalarda, kendi terminolojisiyle ifade edecek olursak medeniyetlerin fay hatlarında veya kırıklarında ortaya çıkması nedeniyle aynı zamanda *fay hattı savaşları* (*fault line wars*) olarak kavramsallaştırır. Medeniyetlerin fay hatları ya da kırıkları farklı medeniyetlerin komşu devletleri arasında olabileceği gibi bir devletin kendi sınırları içerisindeki farklı medeniyetlere ait coğrafi bölgeleri de içerebilir. Eğer çatışma ya da savaş farklı medeniyet havzalarının devletleri arasında cereyan ederse *devletlerarası fay hattı savaşı* (*inter-state fault line wars*), bir devlet içindeki farklı medeniyet grupları veya bir devletin yıkılması durumunda eski devletin kalıntıları üzerinde yeni bir devlet kurmak isteyen gruplar arasında yaşanırsa *devlet-içi fay hattı savaşı* (*intra-state fault line wars*) olarak nitelendirilebilir.

Huntington uluslararası politikayı çatışma ve savaş eksenli okuması, çatışma olgusunu insan doğasıyla ilişkilendirerek açıklaması, uluslararası ilişkilere devlet-merkezli paradigmadan bakması, devletlerin davranış modellerini ulusal çıkar ve güç perspektifinden yorumlaması ve gücün maddi boyutunu ön plana çıkarması nedeniyle klasik realist geleneği sürdürmekte ve bununla birlikte analiz düzeyi olarak uluslararası sistemi ele alması, küresel sistemin güvenlik boyutunu göz önünde bulundurması ve devletlerarası güç ilişkilerini siyasal faktörlerin yanı sıra ekonomik parametrelerle analiz etmesi sebebiyle Waltz, Mearsheimer ve Gilpin gibi kuramcılarının temsil ettiği neorealist çizgiyi devam ettirmektedir. Öte taraftan birçok açıdan (uluslararası yapıyı medeniyetler ve devletlerarası etkileşim sürecinin bir ürünü olması, devletler sistemini maddi ve düşünsel bileşenleriyle ve uluslararası yapının sosyal boyutunun değerlendirilmesi, küresel politikanın din eksenli kimlikler üzerinden inşa edilmesi, kimlik oluşumunda *ötekinin* etkileşimsel rolü, uluslararası kurum ve kuralların ulusal çıkarların oluşmasında oynadığı rol, medeniyetler ve devletlerarası güvenlik ve tehdit ortamını kimlik algısı ekseninde şekillenmesi) Huntington'ı Wendt, Onuf ve Kratochwil gibi kuramcılarının öncülük ettiği konstrüktivist yaklaşım içinde değerlendirmemize neden olmaktadır. Huntington'ın *Medeniyetler Çatışması* tezi bir yandan Soğuk Savaş'ın hâkim paradigması realizm/neorealizmin temel argümanlarını içerirken, diğer yandan 1990 sonrasının yeni yaklaşımlarından biri

olan ve realist/neorealist kuramın güç, ulusal çıkar, güvenlik, anarşi, uluslararası sistem/yapı gibi başat kavram ve modellerini kimlik-eksensel yeniden inşa etmeye çalışan konstrüktivizmin ana varsayımlarını barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

SEMİNER SALONU-2

(2. GÜN-SAAT: 10: 30-12: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

**A Need For Micro-Level Analyses in The International Re-Lations
Discipline in The Changing World Order**

Prof. Dr. Ertan EFEGİL (Sakarya Üniv.)

Yüzyıl Geçişlerinde Tarihsel Modelleme Yöntemi

Doç. Dr. Bekir GÜNAY (İstanbul Üniv.)

**Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme İlişkisi Bağlamında Ortaya Çı-
kan Global Sorunlar**

Yrd. Doç. Dr. Yusuf SAYIN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniv.)

**Uluslararası İlişkilerde Kuvvet Kullanma Yasağı, Güvenlik Konseyi,
Savaş ve Barış: “De Jure” ve “De Facto” İki Farklı Uluslararası Sistem
Üzerine Düşünceler**

Dr. Bülent ŞENER (KTÜ)

A NEED FOR MICRO-LEVEL ANALYSES IN THE INTERNATIONAL RELATIONS DISCIPLINE IN THE CHANGING WORLD ORDER

Prof. Dr. Ertan EFEGİL¹

(Sakarya Univ.)

Abstract

During the Cold War period, under the bipolar world order conditions, it was enough to analyze the foreign policies of the states and the external relations among themselves within the framework of the strategic competition between two superpowers in order to understand the World politics. Due to the traditional security questions, scholars had to focus on the threat perceptions among the states and their potential power capacities. But concerning circumstances of the post-Cold War era, the realist and/or geopolitical perspectives do not explain the international events comprehensively, because today the scholars have to take into both non-state actors and transnational factors in their studies. Therefore, we need a micro-level perspective in order to cover all dimensions of the events and to understand them in a rational way. Consequently, the discipline of International Relations, by adopting an interdisciplinary perspective, shall give priority to the micro-level analyses.

Keywords: Interdisciplinary, IR education, micro-level analysis, Turkey, IR discipline.

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÖĞRETİMİNDE DİSİPLİNLER ARASI ANLAYIŞIN GEREKLİLİĞİ

Özet

Soğuk Savaş döneminde, iki kutuplu dünya düzeni koşullarında, iki süper devlet arasındaki stratejik rekabet bağlamında, devletlerarasındaki dış ilişkileri ve devletlerin dış politikalarını incelemek, dünya siyasetini anlamak için yeterliydi. Geleneksel güvenlik endişelerinden ötürü, uzmanlar devletlerarasındaki tehdit algılamalarına ve diğer devletlerin potansiyel güç kapasitelerine odaklanmak zorundaydı. Fakat Soğuk Savaş sonrası dönemin şartları düşünüldüğünde, realist ve/veya jeopolitik kuramlar, uluslararası olayları kapsamlı şekilde açıklayamamaktadır. Çünkü günümüzde uzmanlar, akademik çalışmalarında,

¹ Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Dept. Of International Relations, Adapazarı.

devlet-dışı aktörleri ve ulus-ötesi faktörleri dikkate almak zorundadır. Bu nedenle olayların tüm boyutunu kapsayabilmek ve bunları rasyonel bir yolla anlayabilmek için mikro-düzeyde bakış açısına ihtiyaç duymaktayız. Sonuç olarak, Uluslararası İlişkiler disiplini, disiplinlerarası bakış açısını benimseyerek, mikro-düzeyde analizlere öncelik vermelidir.

Anahtar Kelimeler: Disiplinlerarası, Uluslararası İlişkiler eğitimi, mikro-düzey analiz, Türkiye, Uluslararası İlişkiler disiplini.

GENERAL PERSPECTIVES ON THE MATTER

The scope of International Relations discipline in the Cold War era covered the power struggle between the states. The relations among the states included mostly security, political, diplomatic and economic/commercial fields. In other words, the IR discipline at that time took the form around the concept of power and conflict. The essays and studies were based on mostly descriptive and interpretative mentality.

In the first years that the International Relations departments were created at the faculties, that discipline contained the International Law, International Organizations and Diplomatic History sub-fields. However, its scope has been more advanced according to changes in the international affairs/system. It has been now evolved from the states-centric perspective to interdisciplinary understanding.

In this way, on the one hand the IR discipline has begun to analyze and examine all kinds of relations among the states and non-state actors. On the other hand depending on the developments in the international system it has needed now to study state and sub-state actors and factors. Even the academicians have tried to prepare more theoretical and methodological essays rather than descriptive ones.

In parallel with the advancement of its scope and objects analyzed, now IR discipline has gained more interdisciplinary feature. This situation has created a big problem for the academicians graduated from the University who have more traditional curriculum. Because now descriptive essays, which have been written within the framework of the grand theories, such as realism, geopolitical

approaches, and on the basis of regional/system level of analysis, are now disqualified for explaining the existing international affairs.²

For that reason, the scholars when they analyze the international issues and affairs have to make interdisciplinary searches to examine the cases in a realistic way. In other words, the IR experts have to have an interdisciplinary mentality. As mentioned by Marijke Breuning, the studies on the international issues deal with the international and global issues and therefore occupy interdisciplinary studies area. Jeanne A. K. Hey has expressed that analyzing the global issues from only one discipline is today not possible.³

To make searches with the mentality of interdisciplinary, we need to revise the education system of our University departments. The students shall get such an education that shall be formulated according to the principles of interdisciplinary. But such kind of comprehensive education curriculum cannot be implemented, because it is not so easy to concretely define its scope, methodology and scientific limits. In such a system, the studies will have more general information on different subjects, but they will not have detailed information. Anyway a University department cannot have enough academic personnel and material infrastructure. So either curriculum of a department will be rescheduled according to certain sub-fields, such as foreign policy analysis, conflict resolution etc. so that the students after passing all compulsory courses can choose one of these sub-fields and get the elective courses related to that sub-field. Or the universities will put aside the department understanding. In other words, there will not be any kind of department or program at the Universities. So the students will determine their courses according to their own interests. Thus they will be themselves responsible from their own learning responsibilities.⁴

Of course, because of interdisciplinary character of the IR, the academicians shall work together to produce more interdisciplinary academic essays.

As mentioned above, IR experts when they analyze external developments shall also examine micro-level or sub-state actors and facts to make more

² Patrick James, "Symposium on Interdisciplinary Approaches to International Studies: History, Psychology, Technology Studies and Neoeconomics", **International Studies Perspectives**, No 12, 2011, pp. 89-93.

³ Marijke Breuning and John Ishiyama, "International Studies Programs: For What Purpose and For Whom? A Rejoinder to Hey", **International Studies Perspectives**, No 5, 2004, pp. 400-402; Jeanne A. K. Hey, "Can International Studies Research Be the Basis for an Undergraduate International Studies Curriculum? A Response to Ishiyama and Breuning", **International Studies Perspective**, No 5, 2004, pp. 395-399.

⁴ Chris Dolan, "From Scratch: Designing and Implementing a New International Studies Program at a Small College", **International Studies Perspectives**, No 12, 2011, pp. 428-446.

realistic evaluations. For example, the essays that observe the Arab Spring from the regional strategic relations perspective cannot be so much helpful to understand the regional issues from more realistic view. Without having more information about internal characteristics of the regional states the papers will have some scientific difficulties or such papers will no provide an opportunity to the scholars to understand attitudes and behaviors of regional governments and people.

Together with the enlargement of perspectives of the IR discipline, the IR experts shall make radical changes in their academic perspectives. In the meantime, in parallel with advancement of its scope, there is a need to redefine scientific questions, borders and fields of the IR discipline. On the one hand, the IR discipline has interested at the most of the relations among the states and international institutions. On the other hand, the scholar shall analyze regional issues, sub-state actors and facts, and even individuals. But now there are some questions asked by the scholars: Will the area studies and sub-fields, such as foreign policy analysis, be accepted as an independent discipline? Will they be described as sub-fields of the IR discipline?⁵

In reality, the sub-fields under the existing conditions cannot be treated as departments because of some difficulties for the students and University administrations, such as finding a job, having sufficient academic personnel and mentality of the University administration and academic staff. For example, some students at the graduate programs of the Middle Eastern studies concerned that IR program was more superior than that of the ME program. But I mentioned the opposite concern. In reality none of them are superior to each other. In the meantime, the academic staff of the ME program teach the courses according to their own academic interests rather than scientific demands of the program. But the courses taught practically do not cover most of the ME subjects, because the academic staff heavily teach such courses, such as Turkish political life, Turkey's Middle East policy etc.. Therefore the Program has tried to educate various academic staff who are interested at different dimensions/areas of the Middle East region.

Concerning the realities, the IR experts shall absorb fundamental perspective of the discipline, reflecting this perspective with their deep information

⁵ Jeanne A. K. Hey, **Can International Studies Research Be the Basis for an Undergraduate International Studies Curriculum? A Response to Ishiyama and Breuning**, pp. 395-399; Larry Riggs and Sandra Hellyer-Riggs, "An Interdisciplinary/Developmental Approach to Defining and Teaching", **The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences**, Vol 5, No 6, 2010, pp. 63-72.

about the minor fields. Because an expert from non-IR discipline, such as economics, history, law and sociology, will evaluate the global issues from their own perspective, without concerning the requirements and views of the IR discipline. Then that expert concerns that she/he makes more realistic analyses on the issue. Such an attitude in reality damages the images of the IR discipline among the University students and elites. Thus most of the people assume that the IR discipline in Turkey shall only explain the inhumane policies of the imperialist powers without using any methodology and theoretical bases.⁶

For example, an expert, who has theological background, will explain the developments during the Arab Spring from the perspective of “imperialist powers’ interests” and then he underestimates the theoretical and methodological studies made by the IR experts. This mentality undermines the theoretical and methodological basis of the IR discipline, devaluating scientific studies of the IR experts.

For that reason, the students shall get all compulsory courses of the IR discipline and then choose elective courses according to their own interests.

THE SITUATION IN TURKEY

The curriculums of the IR departments in Turkey have consisted of all compulsory courses, including International Relations Theory, Turkish Foreign Policy, Research Methods, Political Thought, International Law, Diplomatic History etc.. They add elective courses according to academic interests of the academic staff and the developments in the international system. These elective courses have taught general information about a state, region or fact/subject. It is seen rarely that each department has another second elective course on the same subject. The courses at the graduate programs are more or less similar to those at the undergraduate programs. For example, at the Sakarya University, Department of International Relations, a graduate student can get such courses: US Foreign Policy, Research Methods for Social Sciences, Peace Studies, the Balkans, the Middle East etc..

Shortly the students can have more general views about different subjects/areas. Only at the programs teaching more specific subjects and areas the students can get more particular courses and more detailed information about

⁶ Stephen J. Rosow, “Toward an Anti-Disciplinary Global Studies”, **International Studies Perspectives**, No 4, 2003, pp. 1-14.

different matters of the sub-field. But as mentioned earlier these courses are dependent upon interests and perspectives of the academic staff.⁷

In Turkey generally the IR academicians have used grand theories, such as realism, liberalism and geopolitical approaches in their academic studies. Thus while making macro-level analysis, they blink roles and effects of the micro-level actors and factors. This mentality prevents the Turkish academicians from producing more realistic studies. For example, when they analyze the Arab Spring, they do not make any distinction among different versions of Salafis. They concern that there are no differences among the Gulf countries. They do not take into account political systems of each country, the relations among different powerful actors within these regimes and their socio-cultural features. Thus they can describe the Arab Spring as a secret plan of the Imperialist powers. They forget terrible socio-economic, cultural and political conditions created by their regimes within each regional state and the strategic cooperation between the regimes and external powerful states. When they analyze the foreign policies of the states, including Turkey, they present similar academic attitudes. The experts on TFP have made their academic evaluations from the Ankara-based perspectives. Even according to my Turkish colleague from the Gulf region, the Turkish academicians have more nationalistic and state-centric views. They mostly do not analyze sub-state actors and sociological/psychological factors. Generally in their papers they give a historical summary and then examine the cases from the regional and/or global levels of analysis.

In that issue I share the concerns of Seçkin Köstem from McGill University. Few academicians have prepared theoretical papers. Most of them have dealt with the cases from perspectives of grand theories and/or meta-theoretical discussions. They do not need to use middle level theories.⁸

But academicians shall make more theoretical searches while taking into account sub-state actors. But they have to change their mentality. For example, we have to accept that in the IR discipline sociological factors, such as Islam, nationalism and political culture, have directly affected the foreign policy making processes of the states. Without understanding roles of Islam, nationalism and Kemalism, nobody can truly understand Turkey's foreign policy. To understand the attitudes of the Kurdish groups in Turkey toward Rojava, we have

⁷ Elem Eyriçe Tepeciklioğlu, (Temmuz 2013). "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitimi: Lisans ve Lisansüstü Ders Programlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", **Ege Akademik Bakış**, Vol. 3, No 3, July 2013, pp. 303-316.

⁸ Seçkin Köstem, "International Relations Theories and Turkish International Relations: Observation Based on a Book", **All Azimuth**, Vol. 4, No 1, January 2015, pp. 59-66.

to know the family ties between the Turkish and Syrian Kurds. To clearly grasp close relations between the Muslim Brotherhoods in Egypt and the JDP, we have to observe the correlation between the ideological and theological understandings.

Consequently today it is not possible and sufficient to analyze the global issues by using grand theories and regional, global levels of analysis. To observe the roles and effects of sub-state actors and to make more realistic analyses, we have to prepare scientific papers from the view of an interdisciplinary mentality and of the IR discipline as well as adopting micro-level analysis of level.

ANALYSIS OF THE ESSAYS WRITTEN BY TURKISH SCHOLARS

KEY-WORD	SUBJECT	DESCRIPTIVE/THEORETICAL	COMMENTS
TURKISH FOREIGN POLICY			
1	Cold War and TFP	Descriptive	
2	Security Culture and Foreign Policy	Theoretical	Security Culture
3	Wilson Principles	Descriptive	
4	TFP and Roles	Theoretical	Role Theory
5	Turkey-Albania Relations	Descriptive	
6	Chinese Foreign Policy, Confucianism	Descriptive	No Analysis on the political culture's role
7	Turkey and Western Balkans	Descriptive	
8	Turkey and Central Asia	Descriptive	
9	Cyprus Question	Descriptive	
10	Nuclear Energy and Foreign Policy	Descriptive	
11	Axis and Sect and TDP	Descriptive	No analysis on religion's role
12	Economic diplomacy	IPE	
13	Turkey and Arab Spring	Descriptive	Turkish model.
14	TDP and economy politics	Economy	
15	Changes in TFP	Descriptive	
16	Turkey and Cyprus Issue	Descriptive	
17	EU and Turkey	Descriptive	
18	Turkey and Middle East	Descriptive	Survey
19	Turkey and Africa	Descriptive	
20	Middle East and Turkey	Descriptive	
21	TFP and Bosnia	Theoretical	Identity and Fore. Pol.
22	Democratic TFP	Theoretical	Ideology and Fore. Pol.
23	TFP	Descriptive	
24	TFP and Bosnia	Descriptive	
25	Genocide and TFP	Descriptive	
26	Turkey-NATO-Russia	Descriptive	

Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışları

27	Ataturk and Middle East	Descriptive	
28	Caucasus and TFP	Descriptive	
29	TFP and Ideological Transformation	Theoretical	
30	Russia-Africa	Descriptive	
ARAB SPRING			
1	Qatar and Arab Spring	Descriptive	Regional Level
2	Turkey and North Africa	Theoretical	Soft Power
3	Middle East	Descriptive	Regional Level
4	Kurdish Issue	Descriptive	Regional Level
5	Political Protest and Political Change	Theoretical	Middle East and Azerbaijan Comparison
6	Arab Spring and Central Asia	Descriptive	
7	Muslim Brotherhoods	Descriptive	
8	Uzbekistan and Arab Spring	Descriptive	
9	Globalization and Arab Spring	IPE	
10	Arab Spring and EU	Descriptive	
11	Arab Spring and Gulf States	Descriptive	Regional Level
12	Lebanon	Descriptive	
13	Arab Spring and Middle East	Descriptive	Regional Level
14	Education / Political Structure	Theoretical	Author from Education Faculty
15	USA and Arab Spring	Descriptive	Regional Level
16	Arab Spring and Egypt	Theoretical	Western-oriented perspective
17	USA and New Conservatives	Descriptive	
18	Arab Spring and TFP	Descriptive	Regional Level
19	Middle East and Arab Spring	Descriptive	Regional Level
20	Iraq and Syria Issues	Descriptive	Regional Level
21	Arab Demonstrations	Descriptive	Historical Comparison
22	Baath regime Syria	Descriptive	
23	Arab Spring and Syria	Descriptive	Regional level
24	Turkey, Syria, Middle East	Descriptive	
CONFLICT RESOLUTION			
1	Conflict Resolution	Descriptive	Concepts and Peacekeeping
2	Peacekeeping Oper.	Descriptive	
3	Regional Organ. And Afr. Union	Descriptive	
4	Ethnic Conflicts, Use of Force	Theoretical	
5	Mythology and Conflict	Theoretical	
6	Black Sea and European Sec.	Descriptive	
7	Islamic/ME Conflict Resol.	Theoretical	

- ULAKBIM Turkish Databases have been used.

BIBLIOGRAPHY

- BREUNING, Marijke and John Ishiyama (2004). "International Studies Programs: For What Purpose and For Whom? A Rejoinder to Hey", **International Studies Perspectives**, No 5, 400-402.
- BROWN, Jonathan N., Scott Pegg and Jacob W. Shively, "Consensus and Divergence in International Studies: Survey Evidence from 140 International Studies Curriculum Programs", **International Studies Perspectives**, No 7, 267-286.
- DOLAN, Chris (2011). "From Scratch: Designing and Implementing a New International Studies Program at a Small College", **International Studies Perspectives**, No 12, 428-446.
- HEY, Jeanne A. K. (2004). "Can International Studies Research Be the Basis for an Undergraduate International Studies Curriculum? A Response to Ishiyama and Breuning", **International Studies Perspective**, No 5, 395-399.
- JAMES, Patrick (2011). "Symposium on Interdisciplinary Approaches to International Studies: History, Psychology, Technology Studies and Neoeconomics", **International Studies Perspectives**, No 12, 89-93.
- KÖSTEM, Seçkin (January 2015). "International Relations Theories and Turkish International Relations: Observation Based on a Book", **All Azimuth**, Vol. 4, No 1, 59-66.
- RIGGS, Larry and Sandra Hellyer-Riggs (2010). "An Interdisciplinary/Developmental Approach to Defining and Teaching", **The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences**, Vol 5, No 6, 63-72.
- ROSOW, Stephen J. (2003). "Toward an Anti-Disciplinary Global Studies", **International Studies Perspectives**, No 4, 1-14.
- TEPECİKLİOĞLU, Elem Eyriçe (Temmuz 2013). "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitimi: Lisans ve Lisansüstü Ders Programlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", **Ege kademik Bakış**, Vol. 3, No 3, 303-316.

YÜZYIL GEÇİŞLERİNDE TARİHSEL MODELLEME YÖNTEMİ

Doç. Dr. Bekir GÜNAY

(İstanbul Üniv.)

Özet

Dünya doğu batı denklemine oluşan iki büyük siyasi kültürel blokta meydana gelir. Bu iki blok her yüzyıl geçişlerinde birbirlerine yaklaşırlar ve uzaklaşırlar. Bu hareketleri yeni oluşumların habercisidir. Bu tebliğ temel amacı hareketlerdeki benzerlikleri tesbit edip bir sonraki hamleyi keşif edecek bir modelleme kurmayı hedeflemektedir. Şu ana kadar edilen tesbitlerle oluşturulan model akademik Dünya'yla paylaşılarak geliştirilmesi eksikliklerin giderilmesi tebliğ temel amacıdır.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

Geçmiş olaylar aslında gelecekte neler yaşayabileceğimizi ve yapabileceğimiz ipuçlarını bize sunar. Bu ip uçlarını modelleme ve sembolize etmek mevcut hadiseleri daha iyi okuyup “Gelecekte neler olacağını önceden kestirmek mümkün olabilir mi ?” gibi düşüncelerden hareketlerle bir modelleme tanımlamasına ihtiyaç duyduk. Ortaya çıkarmak istediğim modelleme bize şu sorularında cevabını vermesini istedik

- ✓ Tarihi olaylar tesadüf eseri mi meydana geliyor?
- ✓ Aynı olaylar aynı yerde aynı toplumun farklı nesillerince yaşansa o nesil dedeleri gibi mi tepki verir mi?
- ✓ Mahalli alanın dışında Bölgesel ve Küresel parametrelerin mahalli yaşantıya etkileri mi?
- ✓ Jeo kelimesinin yetersizliği yerine yeni kavramlar tanımlanabilir mi?
- ✓ “Mekan” ne manaya gelir?
- ✓ Mekanın oluşum katmanlarını neler oluşturur aralarındaki ilişkiler nelerdir?
- ✓ Mekanın üzerinde yaşayan toplumların etkileri mekana etkilerini ölçülebilir mi?
- ✓ Mevcut sosyal bilimlerdeki kavram yetersizliği üzerine olayları açıklamada “sosyal gen”, “İç içe geçmiş halka teorisi,” tarihsel

modelleme”, ”Yüzyıl Değişim modeli” gibi yeni kavram ihtiyaçları nelerdir?

Bu sorular yanında istenilen hedefler ise

- Geçmişle geleceği şekillendirmek isteği,
- Olaylarda değişen değişmeyen değerleri tespit etme onların birbirleriyle etkileşimlerini ortaya çıkarıp bir bunun modellini kurma fikri,
- Bu makale ile modeli tartışmaya açık eksiklerini giderip uygulanabilir hale getirmek
- Bu modelle muhtemel yaşayacağımız sosyal ve siyasal felaketleri önceden tespit edip onlara göre tedbirler alma talebidir.

Modelin ilk parçası 2008 da Kırgızistan’da II. Uluslararası Sosyal Bilimler kongresinde tartışmaya açıldı. 2009 yılında yayınlanan “Orta Asya’da Arayış “Sosyal Gen ve Yeni Modeller”¹ kavramıyla bir adım devam ettirildi. Akabinde aynı makale Romanya’da uluslararası bir dergiden yayınlandı.² İlk model denemesi benim danışmanlığında İstanbul üniversitesi Avrasya çalışmalarında bir yüksek lisans tezi olarak hazırlandı.³ Bu makale bütün bu çalışmalarını bir adımda öteye taşımayı hedeflemektedir. Model tarihin hafıza kartı olduğu prensibinden hareket ederek aynı mekan farklı nesiller üzerinde incelemeler sonucunda aşağıdaki aşamaları tespit ettik. Adına “*Tarihsel modelleme yöntemi*” dediğimiz model eleştirilere ve geliştirilmelere açıktır. Bu makalenin yayınlanması da amacı budur. Nihayetinde bu modelle tarihi hadiselerden hareketle gelecek stratejini belirlemek daha kolaylaşacaktır.

I- Modelleme Metodunun Oluşturulması

Modellemenin tam oturtulması için aynı toplum, aynı mekan ve farklı zamanlar temel prensibinden hareket ettik. Bunun için tarihi bir laboratuvar olarak kullandık. Olay, toplum ve mekan arayışları bizi Bosna-Hersek’e götürdü. Daha önce akademik dünyanın tartışmasına açtığımız “sosyal gen” makalesinde aldığımız ip uçlarını da işin içine katarak ölçülebilir gerçekçi bir model oluş-

¹ Bekir Günay, “Orta Asya’da Arayış “Sosyal Gen” ve Yeni Modeller”, **Bilge Strateji**, C. I, Sayı 1, İstanbul 2009, s. 1-25.

² Bekir Günay, “Quest in Central Asia: “Social Genes” and New Political Models”, **GeoPolitica, Revista de Geografie Politica, Geopolitica și Geostrategie-Revista Cotata Index Copernicus**, s.103-117, București, 2012

³ Yunus Oğuz, “Tarihsel Modelleme Yöntemine Göre 1877-1878 ile 1992-1995 Bosna Hersek Krizi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2015.

turmaya beynimizi zorladık. Aslında gayet basit bir prensibe dayandık. “Tarihin tekerrür etmesi” fikrini baz aldık ve ölçülebilir değerler üretmeye çabaladık.

Modeli kuracağımız yerin yüzyıl değişimlerinde en büyük kırılmaya maruz kalması gerekiyordu. Çünkü “*yüzyıl değişimleri*” modeldeki en büyük çarpandı. Sosyal geni oluşturan Coğrafya, Din, Dil, Kültür parametreleri sabitti. İnancın belirgin bir renk olması gerekiyordu ki bu da sebebi mekana etki edecekti. Diğer taraftan mekanın geçiş bölgesinde olması gerekiyordu. Geçiş bölgesi yüzyıl değişimlerde en büyük gerilime maruz kalan bölgelerdi. Bunlar Küresel dominantlardan çok fazla etkilenen dayanma şansları olmayan yerlerdi. Aynı zamanda ana oyun kurucu küresel dominantlarla mahalli yapıların benzer özellikler olması elzemdi. Ana oyun kurucular Doğu ve Batı kültür bloklarıydı. Yüzyıl değişimlerinin başladığı anda gerginliği en fazla yaşayan bölgeler bize değişen veya değişmeyen refleksleri verecekti. Tüm bu özellikler ekseninde baktığımızda karşımıza Balkanlar mahalli mekan olarak ta Bosna Hersek çıktı. Ortadoğu’da Filistin, Kafkaslarda Azerbaycan ve Ermenistan modelle için öne çıkan yerlerdi. Biz tercihimizi Bosna-Hersek’ten yana kullandık. Modelleme 1877-78 Osmanlı Rus Savaşını tetikleyen Bosna Hersek ile 1990 lar da yaşanan Bosna Hersek yaşanan kriz mukayese ederek ortaya çıkardık.

II- Tarihsel Modelleme Yöntemi

A- Model Denklemi; Mekan, Zaman ve İnsan

Modelimizi denklemi Mekan, Zaman ve İnsandı. Bu kavramlarda tek tek bakmakta yarar var. Mekan yer manasına gelmesinin yetersizliği ortadadır. Mekanı şekillendiren temel unsurlara bakmak lazım bütün hepsi bize mekanı tarif edecektir. Bunlarda

$$\text{Mekan} (= \text{Din} + \text{Dil} + \text{Kültür} + \text{Coğrafya})$$

Bunlar aynı zamanda modelimizin ilk formülünü oluşturmaktadır.

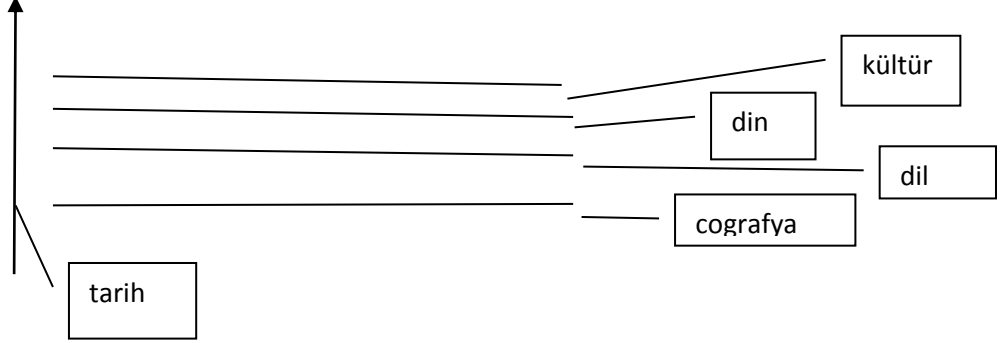
Bu unsurlar aşağıda tek tek anlatılacaktır. Mekanda sonraki en önemli unsur ise bize her şeyi gösteren tarih kavramıdır. Tarih veya zaman kavramı modelin ana diğeridir. Tarih mekanın en büyük tamamlayıcısıdır. Mekanın üzerinde yaşayan insan ise sonuçtan en çok etkilenen faktördür. Modelin amacı da insanın etkileşimlerini önceden tespit etmektedir.

Formülün bir sonrası ki adımı

$$\text{Mekan} (\text{Din}+\text{Dil}+\text{Kültür}+\text{Coğrafya})+ \text{Tarih } x...$$

Modelin şu anki yapısını anlamak için öncelikle mekanın tarih içerisinde nasıl katmanlaştığına Din, Dil, Kültür ve Coğrafyanın mekan üzerindeki etkisi ortaya konulacaktır. Aşağıdaki Diyagrama en şekilde tarif ediyorum sanırım.

Mekan Kesit Oluşum Diyagramı

B- Mekanı Oluşturan Sabit Değerler

Modelli Diyagramı yardımıyla mekan olgusunu değerlendirelim. Bütün unsurlar nihayetinde mekanı oluşturuyor. Tarih yapıda hafıza kaydı olarak görev yapıyor. Coğrafya ile birlikte insan toplulukları bir araya geliyor. Sosyalleşmenin aracı dil oluşuyor. Dil yazıyla buluşuyor. O dil medeniyet inşasının en büyük aracı haline dönüşüyor. Nihayetinde hayatların bir özeti olan kültür katmanı ile topluluk oluşumu tamamlanmış oluyor. Bir başka anlatımla da Mekan dediğimiz ana yapı coğrafya, dil, din, kültür ve tarih manzumesinden meydana geliyor. Şimdi bu katmanları genel hatlarıyla anlatmakta fayda var.

1- Coğrafya

Coğrafya aslında dünyadaki hava, su, toprak ve ateş elementlerin fiziki karışımı olarak bakmamak lazım. Bununla beraber coğrafyanın insanların hayatlarında belirleyeceği olduğu hatta toplumların karakterlerini oluşturduğu bir gerçektir. Bu bakış açısıyla tüm dünyadaki coğrafi oluşumları kabaca karalar ve denizler olarak sınıflandırabiliriz.

Dünya'ya etkin olmada “kara ve deniz”in hakimiyetin bir parçası olduğu aşıkardır.⁴ Bununla beraber yaşadığımız kara parçalarını kabaca üç bölümde değerlendirmek mümkündür. Sırasıyla Karalar, Kıyı Karalar ve Adalardır.

Ada; Strateji tanımlamalarından hareket ettiğimizde “Ada” da yaşayanlar için yaşam ölüm hep denizden gelir. O yüzden ada devletlerinin en büyük özelliği savunma ve saldırı hatlarının yakınındaki kara parçaları üzerine kurarlar. Yaşamaları için mutlaka sömürgeler gerekir. Hammaddeyi dışarıdan alırlar ve ürettikleri ürünleri dışarı satarlar. Bu adaların zafiyetidir. Adayı besleyen damarlar kesildiğinde ise ciddi sorunlarla karşılaşılır. Ada devleti karada tipik bir “penguen” gibi hareket eder. Karanın içlerine doğru gidemez. Mutlaka yüzünü karaya sırtını denize çevirir. Herhangi bir tehlikede ise hemen denize kaçar. Denizi çok iyi kullanır. Ada devletine en iyi İngiltere’dir.

“Kara” devletleri içinde yaşam ölüm kara üzerindedir. Karada üstünlük sağlayabilecekler araçlara sahiplerse Türklerin At örneğinde olduğu gibi dominant taraf olurlar. Deniz en zayıf oldukları alandır. Osmanlı devletinin Akdeniz’i kara yolundan fetih etmesi buna misaldir. Kara devletlerine Fransızlar; Ruslar, Türkler ve Almanlar iyi bir örnektir.

“Kıyı kara” devletler ise kara sahillerinde yaşarlar. Denizin ve karanın içlerinde etkin olamazlar. Devletler saldırıların geliş yönüne göre pozisyon alırlar.

Bu örnekler bize coğrafyanın toplumların yaşantılarını nasıl etkilendiklerini gösteren bazı ip uçlarıydı. Bununla beraber insan yaşadığı yerlere özgü tükettiği ürünlerle karakteri şekillenir. İbn-i Haldun’a göre “et yiyenler saldırgan ot yiyenler sakin” olur. Yine İbn-i Haldun’un öğretilerinden hareket edersek üstat dünyayı kuzey ve güney ile doğu batı yönüne böler. Ekvatorun biraz üstünden çekilen çizgiye sıfır derecesini verip Moskova’ya kadar yaşam alanlarını derecelendirir. 5 ile 7 derece arası ki Akdeniz’le Moskova hattıdır. Burası yaşama en elverişli yerler olduğu gibi medeniyetlerde buralarda inşa edileceğini söyler ki tarih üstadı haklı çıkarmıştır. Yaşanılan çevredeki mimaride yine coğrafya’ya göre şekil alır.⁵ Sonuçta coğrafyanın yemekten giyinmeye mimariden yaşam kalitesine kadar toplumun genel karakterini belirlediğini unutmamız gerekir. Toplumun sosyalleşmesindeki en önemli unsuru dildir.

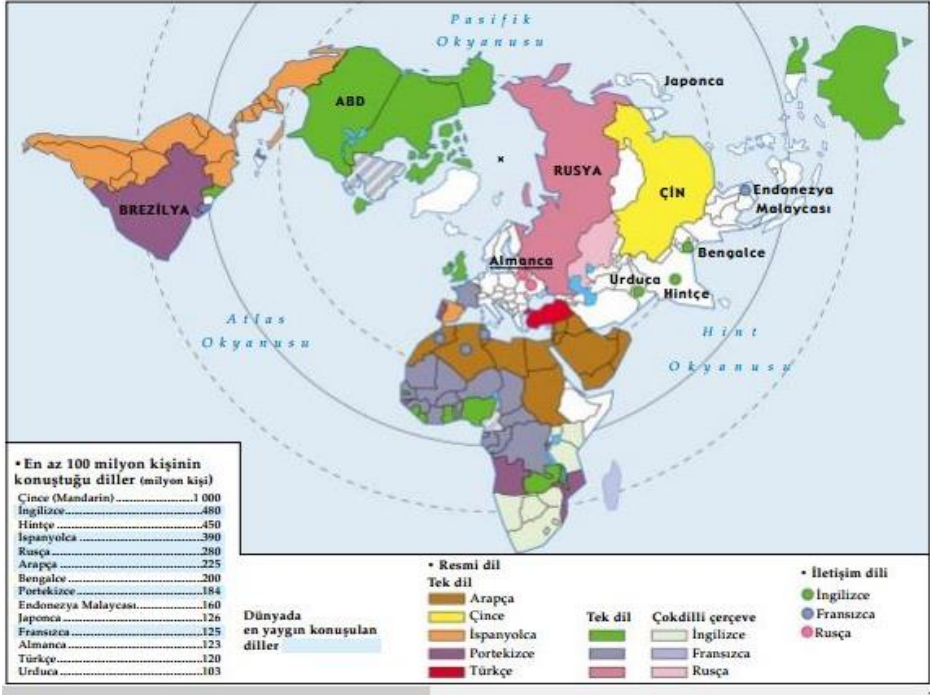
⁴⁴ Aleksandr Dugin, **Rus jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, (Çev. Vügra İmamov) 7. Baskı, İstanbul 2010. s. IX.

⁵ Günay, **Sosyal Gen**, s. 3

2- Dil

Bir mekânın oluşumunda birçok katman vardır. Bir bina gibi temellerinin sağlam olması için çok derinlere temel atılması gerekir. Böylece bina sağlam olur. Sarsıntılarda kolayca devrilmez. Dil de bu katmanlar arasında en etkin belki bu katmanları birbirine bağlayan ve sürekliliği canlılığı sağlayan akıcı bir çimento gibidir.

Harita 2: Dünyada Yüz Milyon Üstünde Konuşulan Diller Haritası

Kaynak: Fusun Üstel (Yay. Yön.), Coğrafya 2002, İstanbul, 2002.

Dil belli toplumlara göre farklılıklar gösterir. Dilin sesten öteye yazıyı dökülmesiyle kalıcı ürünler ortaya çıkmaya başlar. Bir adım sonrasında ise kültüre doğru giden yollar açılır. Dil toplumların hafızasıdır. Dil, toplumsal hafızası sonraki nesillere taşıyan canlı araçtır. Bazen duyguların bazen fikirlerin taşınmasında toplumun kaynaşmasında vazgeçilmez bir kilit taşıdır. Hikaye ve masallarla toplumun sosyal genlerini aktaran enstrümana dönüşür. Dil toplumun taşıyıcı unsurudur. Bütün değerleri sonraki nesillere taşıyarak toplum olma umdesini yerine getirir. Diller ülkelerin yatay yayılmalarında kullandıkların en

önemli stratejik araçtır. Diliniz nereye giderse sizde oraya gidirsiniz. Yazma dili ise hukuk, ekonomi, din, sanat, siyaset ve eğitim gibi diğer sosyal kurumları geliştirir.⁶ Hiç şüphesiz mekânın oluşumunda en canlı unsur dildir. Diller, sınır tanımazlar ve durağan değildir.

Harita incelediğinde dünyada fazla dil olmadığı gibi dillerin sınır tanımadığı alanlarının sonradan ekonomik askeri ve siyasi hakimiyet alanlarında ön habercisi olduğu görülecektir. Diller ilk zamanlarda ırkı bağlantılarda yayılma gösterirken özellikle 19.yy İngiltere ve Fransa örneğinden görüldüğü siyasi nüfuz alanı açmak ve alan sağlamlaştırmak için kullanılan bir strateji enstrüman dönüştürülmüştür. Bugün İngilizcenin hayatımızdaki etkisi ve dünya dili olmasının ardında bu gerçek yatar. Her yüzyılın dili farklıdır. Şu an baskın olan dil bir sonraki yüzyılda olma garantisi yoktur. Dillerin devam etmesi için medeniyet dili haline dönüşmeleri gerekir. Diller hakimiyetlerini akademik, edebi ve kültürel ürünlerle gösterirler. Bunun farkında olan İngilizler dünyanın akademik dilini İngilizce yapmalarını bunun devamı için sistemi kurmalarının da nedeni budur. Unutmayalım medeniyet inşa edebilen diller yaşar.

Diğer taraftan haritada görüldüğü gibi dillerin akıcılığına paralel olarak bazı bölgelerde dil karışıklığı olur. Bu bölgelerde aynı zamanda etnik ve dini yapıları da içi içe geçer. En iyi örnekler Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslardır. Bölgeler dil, din vb unsurların iç içe geçme durumlarından dolayı yüzyıl değişimlerde en fazla sarsıntıyı yaşarlar. Bu bölgelerde dil, din, bir kimlik ifadesine dönüşür. Yüzyılların oturduğu dönemde diller bir zenginlik göstergesi iken değişim dönemlerinde bir çatışma enstrümanına dönüşür. Dil, bizim modelimizde de olduğu bölgesel kırılmaların tetikleyicisi olan kamuoyu oluşturmakta kullanılan en önemli araçtır.⁷

Dünya’da baskın olan dil sayısının sanıldığı fazla olmadığı sayının bir elin iki parmağını geçmediği görülür. Baskın olan dillerin geçmişte etkin olan milletlerin dilleri olmaması da tesadüf değildir. Burada dominant dil kavramı öne çıkmaktadır. Dominant diller edebi, hukuki, ekonomik, vs. olma özelliklerinden dolayı değil siyasi nüfuz alanının bir parçası olduklarından dolayı devletler tarafından bilinçli olarak yaygınlaştırılır. Bunun için devletler başka ülkelerde dil, kültür, eğitim merkezleri açarlar. 21. yy bu gözle baktığımızda baskın olacak ilk beş dile şöyle sıralanır; Türkçe, Arapça, Rusça, Çince ve İspanyolcadır. Dillerin dışında milletlerin karakterinde en etkin değer hiç şüphesiz dindir.

⁶ H. Ömer Karpuz, “Anadili Eğitimi, Anadiliyle Eğitim ve Resmi Dil ile İlgili Tartışmalar ve Dilbilimsel Yaklaşım Sorunları”, **Yeni Türkiye**, S. 55, Ankara, 2013, s.991

⁷ Bilgehan Atsız Gökdağ, “Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları”, **Karadeniz Araştırmaları**, S. 32, 2012, s.6.

3- Din

Modelimizdeki en baskın parametresi dindir. Din milletlerin karakteridir. Dinler için savaşlar yapılır. İnanç, ibadet ve toplumsal hayata yansıyan bir takım ahlaki öğretilerinin uygulanmasını ister. Bu öğretilere uyulduğunda, dini değerler hayata yansımış ve aynı zamanda kültürel bir şekle bürünmüş olur. Bu durumda, din kültürle birleşmiş ve onun özüne anlam yüklemiş olur. Öte yandan dini öğretileri insanlar kendi kültür seviyelerine göre anlayıp uygulayacakları için, dinin kültürle birleşmesi insandan insana ve toplumdaki topluma aynı olmaz.⁸ İnanç insanın temelinde olan bir kavramdır. İnançlar toplumun fikrini zikrini davranışları giyimini kuşamını her şeyini etkileyen ana renktir. Mekan-daki inanç merkezi cami, kilise, havra vb. tapınaklardır. Bu binalar bize toplum-ları anlamamıza yardımcı olurlar. Mimariyi, coğrafyada şekillendirse de cami-nin kıvrımı kilisenin dikliği vb etkenleri inancın şekillendirdiğini unutmayalım. Dünyadaki İnançları üç grupta mütalaa edebiliriz.

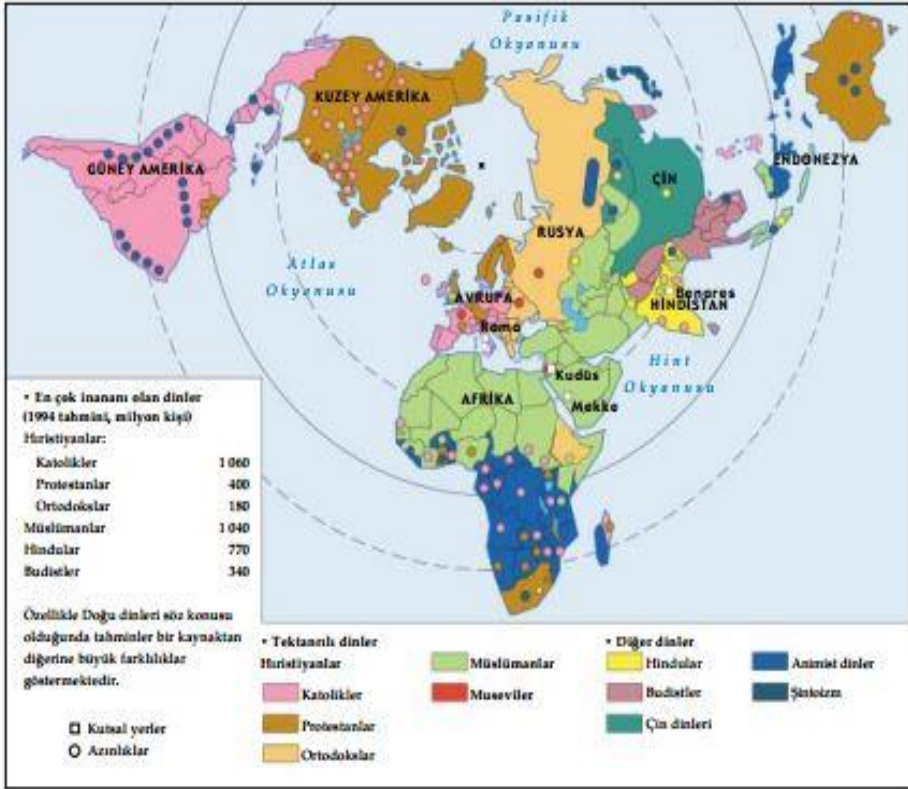
1. grup Hz. İbrahim dinleri olarak da anılan **temel dinlerdir**. Allah inancına dayanan büyük dinler Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'tir. Bu üç dinin kutsal merkezi Kudüs'tür. Dünya nüfusunun %80 yakını bu üç dine mensuptur. Bu dinlerin ortak özelliği inançların sınır tanımadığıdır. Üç dindeki ortak vasıf yayılmacı olmalarıdır. Buna ister tebliğ, ister misyonerlik diyelim bu dinler mutlaka yayılmak ister ki bugün tüm dünyaya yayılmalarının altında yatan neden de budur.

2. grup dinler **felsefi dinler** dediğimiz Budaizm, Hinduzim Konfüçyü-sizmdir. Bunların içinde ana renk Budaizimdir. Hindistan, Çin, Japonya istikametine yayılan dinin özelliği diğer dinlerden farklıdır. Yayılmacı özelliği inancın gereğinden dolayı yoktur.

3. grup **İlkel dinlerdir**. İlkel dinler olarak da tarif edilen bu inanç grupları ateş, hayvan, gök gürültüsü gibi insanların korktukları şeyleri ilahlaştırıp tap-tıkları inançlardır. İlkel dinler ağırlıklı olarak Afrika'da yer alır.

⁸ Fatma Odabaşı, "Dindarlık Göstergesi Olarak Dil/Dil Dindarlığı", **Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 14, S, 1, 2014, s. 132.

Harita 1: Dünya’da En Çok İnananı Olan Dinler Haritası

Kaynak: Fusun Üstel (Yay. Yön.), Coğrafya 2002, İstanbul, 2002.

Haritayı incelediğimizde dinlerin sayısının fazla olmadığını ve sınır tanımadığı görülür. Dinler Küresel, bölgesel ve mahalli da bölgelerin davranış kodlarında belirgin rol alırlar. Yüzyıl değişim dönemlerinde insanlar dindarlaşır ve milliyetçilik duyguları giderek artar. Bununla beraber baskın dinlerin içinde de bir birlik yoktur. Sebebi ise mezheplerdir. Hristiyanlık çerçevesinden Avrupa’ya baktığımızda Katolikliğin Avrupalı olmanın ana vasfı sayıldığı hatta Fransız, İtalya ve İspanyoların gerçek Avrupalı olduğu görülür. Buna Roma kültüründe katıldığında Avrupa’daki bazı siyasi olayların merkezindeki sosyal gen davranışları ortaya çıkar. Bizans denilen bölge üzerinde Ortodoksluğun şekillendiği İstanbul’un Roma’nın kardeşi bir imparatorluk şehri olduğu aynı zamanda Ortodoks dünyasının başkenti kabule edildiğini göze çarpar. Patriğin dini ve siyasi gücünün Papa kadar olmadığı ama dini nüfuzunun Kiev’den,

Belgrat'a oradan da Kudüs ve İskenderiye uzandığı görülür. Öte yandan Martin Luther le başlayan Protestanlık tartışmasının Avrupa'da "din savaşları" diye yüzyıl süren büyük savaşların aynı coğrafyada büyük kırılmalara sebep olduğu da ortadadır. Günümüzde siyasi bir sorun olarak tanımlanan İrlanda probleminin altında "Proteston Katolik kavgasının" olduğu bir gerçektir. Ortadoğu'da Şii-Sünni tartışması günümüzdeki mezhepsel kamplaşmaların ana sebeplerini oluşturmaktadır.

Diğer taraftan büyük dinlerin zirve ve etekleri de vardır. Kudüs üç dinin zirvesidir. Bununla beraber Katolik'te Roma Ortodokslukta İstanbul İslamiyet'te Kabe, Şiiler için Kerbela vb. yerler kutsal mekanlardır. Sonuç olarak model içindeki en büyük çarpın etkisi yapan unsurun dindir.

4- Kültür

Kültür, toplumsal hayatta semboller ile ifade edilir. Benzer şekilde dinlerde de sembollerin çok önemlidir. Bu nedenle dinsel sembollerin inancı taşımada rehberlik yaptığını söyleyebilir.⁹ Dini ve kültürel semboller hayatın her alanında kendilerini gösterirler. Özellikle şehirlerin inşasında belirleyici rol oynayabilirler. Bu anlamda kültür ile din birbirinin içine geçmiş gibidir. Bundan dolayı din ve dinsel birlikler, kültürel yaşamın bütün birimleriyle, özellikle toplumsal yapıyı oluşturan her türlü unsurla çok girift bir ilişki içinde olmak durumundadır.¹⁰ Davutoğlu kültür için "Belli bir insan unsurunun belli bir mekân içinde ve belli bir tarihte sahip olduğu kimlik ve aidiyet hissi ile ürettiği değerler dünyasına dayalı psikolojik, sosyolojik, siyasi ve ekonomik yapı taşlarından oluşur."¹¹ der. Diğer taraftan kültür "Milletleri tarif eden kilometre taşları gibidir. Mekânları renklendiren milletlerdir. Mısır'daki Piramitler, İstanbul'daki Süleymaniye Camii, New York'taki gökdelenler, bunlar millet okumalarında kullanılan temel taşlardır."¹² Kültür mekâna siner.

5- Tarih

Tarihçi birbirinden kopuk parçaları alarak onları bir araya getirip tahmin edilemeyen bir geçmiş-bugün-gelecek "üçlemesi" ortaya çıkarabilirler.¹³ Zaman veya tarih değişmeyen hafıza kayıdır. Tarih araştırmaları birçok aşamadan

⁹ Mustafa Arslan, "Kültürel Bağlamda Din", *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. IV, S.1, 2004, s.189.

¹⁰ Arslan, *a.g.e.*, s.190.

¹¹ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 94. Baskı, 2014, İstanbul, s. 23.

¹² Günay, *Sosyal Gen.*, s. 2.

¹³ Hakan Yılmaz, "Tarihî Olaylarda Gensel Devrim ve Süreklilik Üzerine Analitik Bir İnceleme ve Olay-Olgı Bağlamı", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. I, S. 2, 2014, s.6

geçmiştir. Annales Okulu¹⁴ ile genelde kral tarihinden halkın tarihine, siyasi olay tarihinden toplumsal olay tarihine geçilmiştir. Annales Okulu perspektifine sahip olanlar geleneksel disiplinler ile sosyal disiplinler arasındaki engeli ortadan kaldırmışlar ve tarihi interdisipliner çalışmalarla çok yönlü bir çalışma olarak görmüşlerdir. Bu çalışma klasik tartışmalara girmeden tarih felsefesinden hareket etmeyi hedeflemekte ve tarihin tekerrür eden ana karakterini merkeze koymaktadır. Bunun içinde kabaca jeolog örneğini kullanmaktadır. Jeologlar depremleri ne zaman olacağını tahmin etmek için geçmiş deprem kayıtlarına bakarlar. Bunun içinde toprağa bir boru sokarlar. Toprağa soktukları modelinde bizim de boru misalinde tarih kayıtlarını modelimizde kullanmaktayız. Bu kayıtlardan hareketle de mekanın katmanlarını girdiğimizde kırılma dönemlerinin ne zaman olduğunu muhtemel ileride ne zaman olabileceğini kestirmek mümkün olmaktadır. Tarih bize geleceğe yönelik çıkarımlarımızda ve hadiselerin tesadüf olmadığını bir ahenk ve dengenin olduğunu fazlasıyla örneklerle göstermektedir. Bu modele yeni bir çarpan eklemenin zamanı geldi o da yüzyıl geçişleri evresidir.

Formüle yeni bir unsur daha katabiliriz.

Mekan (Din+Dil+Kültür+Coğrafya)+ Tarih x Yüzyıl geçişleri

III- Yüzyıl Değişimleri Modellemesi

Her asrın başlarında ve sonlarında yeni bir yüzyıl kurulur. Bu duruma biz “Yüzyıl Değişimleri” diyoruz. Yüzyıl geçişleri bizim ürettiğimiz bir kavramdır.¹⁵ Yazının icadından bu yana insanlık bütün yaptıklarını kaydını tutmaktadır. Yüzyıl değişimleri de ayrı bir model denemesidir. Bu çalışmamızda uluslar arası bir kongrede sunulmuştur.

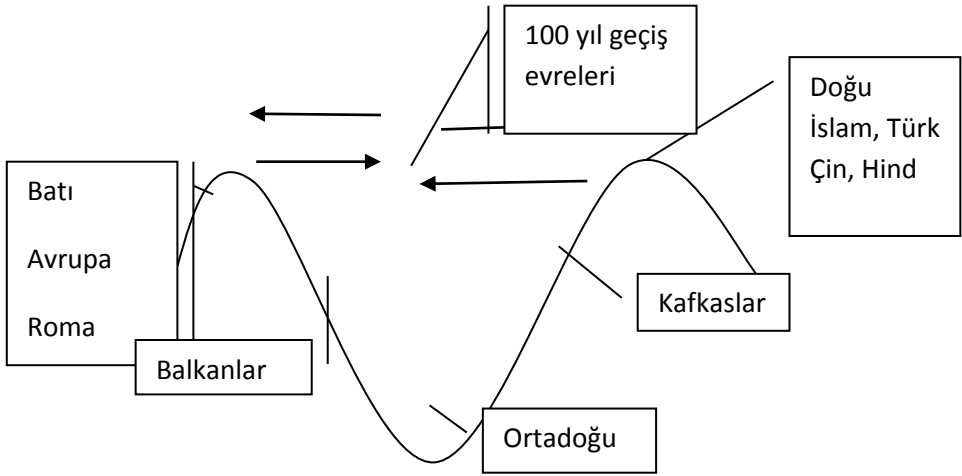
Yüzyıl Değişim Modeli iki dağın aslında birbirlerine yaklaşp uzaklaşma hikayesidir. Kuzey yarım kürede kurulan medeniyetlere baktığımızda iki büyük

¹⁴ Annales Okulu, Avrupa’da, Fransa’da yeni tarih anlayışı perspektifiyle çıkarılan, “Annales d’Histoire Sociale et Economique” dergisinin çevresinde toplanan gruba verilen isimdir. Grubun en önemli temsilcileri içinde, Lucien Febvre, Marc Bloch, Fernand Braudel, Georges Duby, Jacques Le Goff ve Emmanuel Le Roy Ladurie yer alır. Annales Okulu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ergin Ayan, “Türk Tarih yazımının Evriminde Annales Kuramının Yorumu”, **Tarih Okulu**, S. 9, 2011, s.76, Peter Burke, **Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu**, (Çev. Mehmet Küçük), Ankara, 2002, s. 1-190.

¹⁵ “Yüzyıl Değişimleri” kavramını akademik dile kazandıran Bekir Günay olmuştur. Onun bu konuyu farklı yönleriyle ele aldığı eserleri için, bkz. Bekir Günay, “Kafkasya Jeopolitiği ve Ermenistan” **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, (Ed: Gamze Güngör, İstanbul, 2005, s. 259-290, Günay, **Sosyal Gen**, s.1-28.

dağ oluşumu karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri Doğu medeniyetleri diğeri de Batı medeniyetidir. Bu dağ kümelerinin zirvesi etekleri ve dip bölgeleri bulunmaktadır. Doğu medeniyetleri İslam Türk, Çin, Hind'den Batı medeniyeti Avrupa (Roma, Katolik, Akıl, İhtilal)dan oluşmaktadır. Doğunun zirvesinde İslam, Türk, Çin ve Hind vardır. Batının zirvesinde ise Roma vardır. Bu milletlerden sadece Türkler Doğunun zirvesinden Batının zirvesine gitmek için harekete geçmiştir. Türkleri hareketlendiren kavram İslamiyet öncesi dönemlerde *Kut*, İslamiyet sonrasında ise *İlahi kelimetu'llah* anlayışıdır.¹⁶ Bununla beraber zirvelerin eteklerine baktığımızda karşımıza iki bölge çıkar. Bunlar Doğu da Kafkaslar Batıda ise Balkanlardır. Her iki dağın dibi ve tortunun en yoğun olduğu bölge ise Ortadoğu'dur.

Yüzyıl Değişimleri Diyagramı

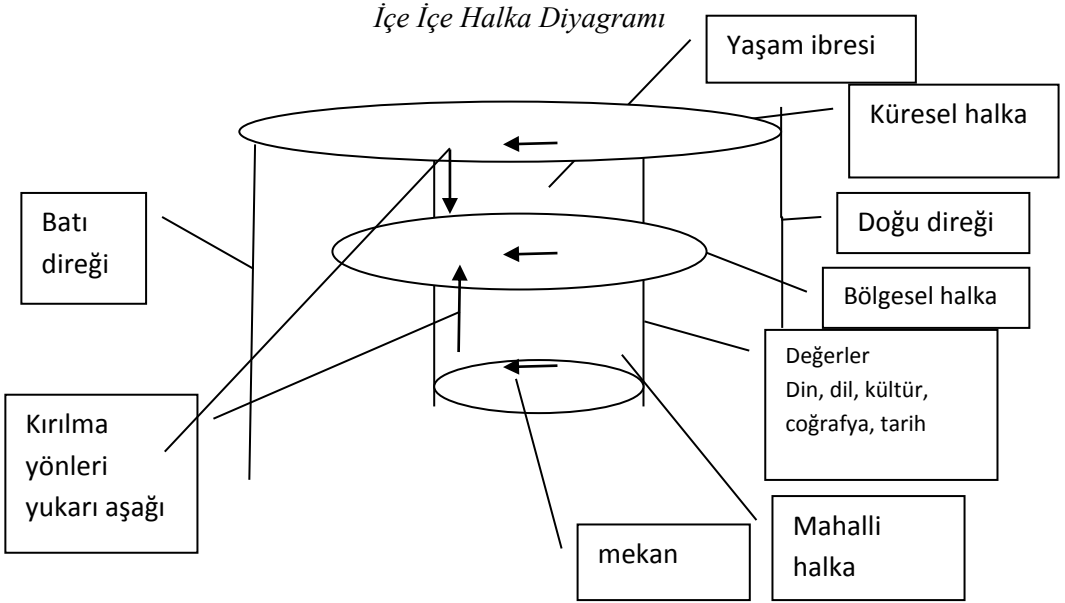
Bu modelle son üç yüzyıl referans olarak almaktadır. Yüzyıl Değişimleri '80 yıllarda başlar. Örneğin 1780, 1880, 1980 tarihlerde dağlar birbirlerine yaklaşır veya uzaklaşır. Bu süreç aşağı yukarı 40 yıl sürer. 1820, 1920, 2020'lerde yeni yüzyıla geçilmiş olur. Bu süreçte de değişim veya döngü tamamlanır. Geçiş süreci yaklaşma ve uzaklaşma şeklinde olur. Bu sürecin başlangıç belirtilerinden bazıları entelektüel düzlemdeki tartışmalardır. Bu fikirler zamanla siyasi erkleri ve kamuoyu vasıtasıyla halkı harekete geçirir. Sonra mevcut düzen sorgulanır akabinde yavaş yavaş çatlama başlar. Büyük çatlama sonucunda çıkan savaşlarla kırılma zirve yapar. Sonuçta yeni bir dünya kurulur. Tüm bu süreçlerde döngünün yönünü kestirmek esastır. Yön Doğudan Batıya mı Batı-

¹⁶ Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, İstanbul, 2009

dan Doğuya mı? Bunu anlamının yolu da bütün insanlığa ait medeniyet güneşinin nerede olduğunu bilmek lazımdır. Son iki yüzyıl yıldır bu güneş Batıdadır ve Doğu güneşi almaya Batıda bunu vermemeye özen göstermektedir. Yüzyıl değişimlerinin ve mekandaki kırılmayı bir başka modelimiz olan “içe içe geçmiş halka” modeliyle daha iyi anlayabiliriz.

IV- İç İçe Geçmiş Halka Modeli

1815 itibaren uluslararası sistem ilk halkasını kurmaya başladı. 19. yy sonuna kadar bölgesel halkalar oluştu. Bölgesel halka, ortak tarih, din, dil, kültür olan milletlerden meydana gelir. Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu bu eksen üzerinde düşünülmelidir. En üste ise Küresel tavan veya Küresel halka yer alır. Bu ise 1919 Paris Barış konferansı ile ilk çatı kuruldu. Bu çatı 1939 kırıldı. 1945 sonra ise tekrar kuruldu. Bu küresel halkanın direkleri Doğu ve Batı medeniyet bloklarıdır. Tepeden aşağıya doğru bölgesel ve mahalli halkalara doğru gelen dini kültürel askeri ve siyasi direkleri alt halka kadar gider. Bu sistemdeki en üstteki alanda bir çatırdama bölgesel ve mahalli halkalarda kırılmalara sebep olur. Çatırdamalar önlenemezse sistem çöker. Burada sistemin işlediği gösteren sembol yaşam ibresidir. Yaşam ibresini küresel halkadaki güç veya güçler belirler. Geçiş dönemlerinde ibre oynamaya başlar. Doğu ve Batı bloklarının yaklaşmalarında ibre tamamen yönünü yitirir ki bu süreçte bölgelerde kaos mahalli halkada içe çatışmalar oturur. Geçiş süreci bittikten sonra ibre yerine oturur. Üst ibre nereye bakarsa bölgesel ve mahalli halkada ona göre hareket eder. Eğer bölgesel ve mahalli halkaların ibreleri üst ibreyle paralellik arz etmezse bu iki bölge için sıkıntılar başlıyor demektir. Geçiş dönemlerine gidiş de, çıkışta ve rutin zamanlarda bütün değişimlerin habercisi yaşam ibresidir.

V- Mekanın ve Halkaların Kırılması ve Çatışma

İç içe geçmiş halka modelindeki en alttaki mahalli halkanın bulunduğu zemin mekandır. Büyük kırılmalar burada olur. Bütün halkalar birbirlerine din, dil, coğrafya, tarih ve kültür direkleriyle bağlıdır. En üstteki küresel yapı sabit ve değişken değerlerle (askeri, siyasi, teknolojik ve ekonomik güçle) bütün sistemi ayakta tutar. En üstte görülen Küresel halkanın din, dil, kültür, direkleri gerek bölgesel gerekse mahalli halka da devamı vardır. Zaten alt halkalardan üste doğru bakıldığında benzer oluşumları yukarıda da görülmektedir. Küresel sistem işlemini “yaşam ibresi” belirler. Yaşam ibre hangi yönde ise orta ve alt halkada o ibreye göre şekil alır. İbrelerin hepsi aynı yönde olduğunda problem olmaz. En üst yapıdaki ibre değişmeye başladı mı? İbre aşağıya doğru farklı yöne bakmaya başlar. İbrelerin hareketlendiği dönem yüzyıl değişimlerde hızlanır. Akabinde kırılma ve çatışma olur. Bu süreç 40 yıl sürer. Nihayetinde savaş sonrası yeni sistemle yeni yüzyıla giriş yapılır. Şimdi bu sistemin çalışma ve kırılma evrelerini detaylı değerlendirelim.

A- Mekandaki Kırılmayı Etkileyen Faktörler

Mekan kırılmasında en önemli belirleyici adım yüzyıl değişim takviminin çalışmaya başlamasıdır. Tarihleri 80leri gösterdiğinde küresel oyun kurucu ve kurucular yeni yüzyıldaki pozisyonunu belirlemek için kimıldanmaya başlarlar.

Bunların belirtilerinde sistemin yaşadığını gösteren “yaşam ibresi” ndeki sapsmalarlardır. Devrin entelektüelleri var olan düzeni tartışmaya açarlar. Bu tartışmalarda gelecek yüzyıldaki düzen ne, hangi medeniyet baskın olacak, doğu mu batı mı? Sorularına cevap ararlar. Aslında temel soru gelecek yüzyıla kim hakim sorularıdır. Bu sorular giderek artar ve cevap arayışlarında stres birikmesine sebep olur. Yaşam ibresini tetikleyen bir başka unsur baskın küresel oyun kurucu/kurucular ile bölgesel yapıdan yukarıya çıkmaya çalışan bir önceki yüzyıl oyun kurucu/kurucuları sahip olduğu sabit değeri (sosyal gen) değişen değerlerle (ekonomik, askeri, siyasi güçle) reaksiyona girerek entelektüel stres birikmesiyle sistemi sorgulayıp çatırdatma hamleleridir başlıyorlar. Şimdi bu sürece model ekseninde bakalım.

1- Yüzyıl Değişimleri

Yukarıdaki bölümde modelin genel hatları anlatıldı. Burada uygulama aşamalarına bakmak gerekir. Yüzyıl değişimlerinin tetikleyen en önemli unsur zamandır. İlerleyen yıllar yaklaşan yeni yüzyıllar milletlerin sosyal gen davranış kodlarıyla gelecek korkusu birleşince baskın hale gelme çabaları artar. Bu hamleler daha çok birden fazla yüzyıla hakim olmuş devletlere veya mevcut yapıyı kontrol eden güçten gelir. Birkaç asra hükmeden devlet sayısı ikidir. Bunlar Roma ve Osmanlıdır. Onların başarısı ise ayrı bir makale konusu olsa sırları sanırım medeniyet inşa etme yetenekleridir. Son yüzyılda aynı yüzyılın içinde bile tek baskın bir gücün hakim olamaması ile gelecek kaygısının yoğunlaşmasının altında yatan neden hiçbir gücün 20.yy da medeniyet inşa edememesidir. Yüzyıl değişimlerin başlangıcı ‘80 yıllardır. Bu tarihlerde entelektüel tartışmalar başlar. Herkes kendi milletlerin bir sonrası yüzyıla hakim olması için teoriler üretmeye çabalarlar. Akademik tartışmaları iten nedenlerden biride küresel hal-kada yer alan güç veya güçlerin diğerlerine hakim olma içgüdüsüdür. Ellerindeki ekonomik askeri ve siyasi etkenlerini kullanarak sistemi zorlamaya başlar. Bu süreçte artan krizler ve çözüm üretilememesi bir başka belirtidir. Krizler yeni doğumların habercisidir. Ekonomik krizler sokakları, sosyal gen refleksleri, güce hakimiyet duygusunun karışması sonucunda çatıda bir stres birikmesine sebep olur.

2-Yaşam İbresinin Kayması Ve Onu Tetikleyen Etkenler

İnsanlardaki nabız atışı yaşam göstergesinde durum ne ise iç içe geçmiş halkalardaki gösterge “yaşam ibresi” kavramdır. Yaşam ibresinde kastedilen küresel çatıda oyun kurucuların belirledikleri ibredir. Bu mevcut sistemdir. Ekonomide, siyasette, güvenlikte devam eden hassas dengedir. Yukarıda saydığımız sosyal, güç kavramları, yüzyıl değişim şartları ibreyi zorlamaya başlar. Küresel güç ve güçler en alt halkada yaşanan bir sorunu çözemez veya çözmek

istememse bu bölgeye yansır akabinde küresel bir meseleye dönüşmesiyle ibrede sapmalar olur. Örnek I.Dünya savaşı önceki durumdur. Küresel yaşam ibresi milimetrik bir sapma bölgede cm mahalli halka ise bu metrelerce saptmaya neden olur. Özellikle dini, etnik kimliklerin yoğun olduğu bölgelerdeki sapmalar kanlı krizlerle başlar. Zaten 80lerde başlayıp 40 yıl süren yüzyıl değişim sürecinin en büyük özelliği ise bölge ve mahalli halkalarda yaşanan katliam derecesinde savaşlardır. 1990larda Bosna-Hersek krizi buna en güzel örnektir.

a- Güç Birikmesi

Güç; uluslararası ilişkilerde ve tarihte ülkelerin birbirlerini kontrol etmek için kullandıkları aracın adıdır. Güç, bazen dindir, bazen silahtır, bazen ekonomi bazense siyasettir. Sonuçta biriken güç bir müddet sonra kontrol edilemez hakimiyet duygusuyla birleşirse büyük çatışmalarında habercisi olur. Yüzyıl değişim süreci başladığı dönemece birikmiş güçle giren ülkeler bölgesel halkada ise yukarıya çıkmağa küresel halkada ise tek başına kalmak hamlesini yapar. Bu ise kırılma ve savaşa doğru giden yolun ilk adımındır. Ülkelerin güçleri iki temel unsurdan gelir biri sosyal gen diğeri de sonradan kazandıkları ekonomik, askeri ve teknolojik üstünlüklerdir. Bunlar birikimi bu da siyasi güce dönüşür. Sonuçta küresel ve bölgesel düzen sorgulanır nihayetinde çatışma kaçınılmaz hale gelir.

1- Sosyal Gen Davranışları

Sosyal gen insanların fiziki genleri gibi kendi ellerinde olmadan doğuştan getirdikleri genlerdir. Biz bunlara “sosyal gen” diyoruz. Sosyal gen; din, dil, kültür, tarihten meydana gelir. Bu kavram aynı zamanda o toplumun medeniyet inşa etme yeteneklerini de belirler. Oluşumunu tamamlamış milletler diğer milletlerden hep bir adımda öne giderler. Bu geni taşıyan milletlerin özellikleri dünyayı yönetme yetenekleriyle ve tarihteki izleriyle öne çıkarlar. Tarihte uzun soluklu olan milletler ise medeniyet inşa etme yeteneğine sahiptir. Bu millet dünyanın sosyal genine etki eden en büyük kromozomlardır. Roma, Osmanlı bu kapsamda değerlendirilmelidir. Sosyal genlerdeki davranışı belirleyen en önemli unsur inanç olduğunu unutmamız gerekir. Özellikle Türklerin doğudan batıya doğru hareket etmesini sağlayan sosyal gen refleksindeki en önemli umde inançtır. Türklerdeki İslamiyet öncesi “Tengri'nin hakana dünyayı yönetme yetkisini vermesi” manasına gelen Kut inancı İslamiyet sonrasında “Allah'ın adını dünyaya yayma fikri” olan İlahi kelimetullaha dönüşmesiyle Doğunun zirvesinden batının zirvesine doğru yaptıkları hareketlerin temel felsefesini oluşturmuştur. Bazı milletlerde coğrafyanın kendine verdiği imkanları kullanarak bunu da kültür vb. etkenlerle sonraki nesillere taşıyarak küresel oyuncu haline geldiği görülür. Örnek İngiltere'dir. Kazanılan yetenekler inanç ve kültür kodlarıyla sosyal gen lokomotifini ile sonraki nesillere taşınır. Biz buna süreklilik

ve derinlilik kavramı diyoruz. Sosyal genin sürekliliğine en güzel örnek Almanlardır. Almanlar Bismarck'la milli birliklerini ortaya koyduktan sonra tek millet, tek bayrak, tek dil felsefesinden hareketle Avusturya ile birleşirler. Akabinde uluslararası sistemi zorlama davranışları sosyal genlerinin doğal refleksidir. Burada ilginç olan sonraki nesillerin süreklilik ve derinlik için geliştirdikleri stratejidir. II. Wilhelm ilk kez çok uluslu şirketleri, Hitler silahlı kuvvetleri, Adaneur eğitimi günümüzde Merkel ise ekonomik gücün aynı amaca yönelik kullanılmaları bir tesadüf değildir. Bunların bir milletin sosyal gen davranışlarıdır. Bir başka örnek Ruslardır. III. Roma teorisindeki davranış kodları sosyal gen hamleleridir. Rusya için gen kodlarına kabaca baktığımızda Ortodoksluk, Bizans ve İstanbul kavramları önem arz eder. Çar Petro, II. Katherina, hatta günümüzde Putin'inküresel hamlelerinde sosyal genin süreklilik ve derinlikler hamleleri bariz bir şekilde görülür.

2- Değişen Güç Unsurları

Sosyal gen unsurları milletlere göre farklılık gösterse de bunlar sabittir. Sosyal gen sonradan kazanılmaz ama süreklilik ve tarih kavramı yitirilirse kaybedilebilir. Rakipler birbirlerin sosyal genlerine müdahale edebilir. Eğitim sistemleriyle sosyal gen yanlış bağlanabilir. Tipik örnek Ortadoğu'dur. Bu bölge halklarının sosyal geninde din, dil, tarih kavramı İngilizlerin eliyle 1920'lerde yeni nesiller farklı öğretiliğinde sonunda adı Ortadoğu olan süreklilik kavramını kaybetmiş dedesiyle aynı dili konuşmayan sözde aynı dine inanman garip bir nesil çıkmıştır. Bununla birlikte baskın milletlerin sosyal genlerine müdahale etmek zordur. Bu süreçte milletlerin tepkileri sert olur. Bununla beraber sosyal genleri olan milletler sonradan kazanılabilen teknolojik, askeri ve ekonomik güçleriyle birlikte yüzyıl geçişlerinde sistem sorgulamaya başlarlar. Bu süreçte medeniyet kelimesinin sık sık entelektüeller arasında kullanıma sokulur. Arnold Toynbee'nin "medeniyetler yargılanıyor" kavramını 20.yy başında İngiltere'de 1990larda ise Samuel P.Huntington'da "Medeniyetler Çatışması" tezini gündeme getirmesi tesadüf değildir.

Sosyal genlerle birlikte değişen güç parametrelerin başında ülkelerin ekonomik, askeri ve teknolojik güçleri vardır. Bu güçler aynı anda artarsa sistemi zorlamaya başlarlar. Özellikle ekonomik güç, silahlı güce dönüşmüşse yüzyılı lider bitirip bir sonraki yüzyılda da etkin olmak isteyen milletler hareket eder. Benzer durum önceki yüzyılda küresel güç olup mevcut yüzyılda bölgesel güçlüğü düşen ama sosyal gen reflekslerinin yanında artan ekonomik, askeri güce dönüşen milletlerde küresel sistemin yaşam ibresini zorlarlar. Bu pozisyonda çıkan milletlere genellikle küresel güçler birlikte hareket ederler. Onun sistemi yıkmaması için baskılar yaparlar. Sonuçta sosyal genleri, ekono-

mik, askeri ve siyasi güçleri yoğunlaşmış milletler yüzyıl geçişlerinde sistemi zorlarlar. Geçiş sürecinde yeni bir yüzyıl hazırlığı olurken bir önceki yüzyılın yıkılmasına da şahit olunur. Küreselden başlayarak bölgesel ve mahalli halkalarda sıkışmalar artar. Her sıkışma çatışmaların habercisidir. Çatışmalar en alt halkadan başlar. Eğer bölgesel güç küresele geçmek istiyorsa ve aşağıda gelişen olay dini veya etnik tabanlı ise bunu küresel sorun haline dönüştürür. Bundan elde edeceği çıkarları hesaplar hareketlerini sistematik yapar. Küresel çatışmaya doğru sistemi gerer. Sosyal gen refleksi değişen güç değerleri ona bunu yapmasının zamanı geldiğini söyler. Bunun sonucu mutlaka bir savaştır. Örneğin Birinci dünya savaşı 19. yy kapanış safhasıdır. 1919 Paris Barış konferansı 20. yy sisteminin kuruluş yeridir.

Öte yandan Doğu ve Batı sıkışmalarında ana kavga medeniyet taşıyıcılığının hangi tarafta kalacağı kaygısı ve kavgasıdır. Medeniyet dünyadaki kadim kültürlerin oluşturduğu insanlığın bütün kazanımlarıdır. Bu kazanımlar bir milletle bir dağa ait değildir, herkese aittir. Medeniyet gücü 19. yy kadar Doğu Batı arasında gidip geldi. 19. yy itibaren Batının kontrolüne geçti ve kaldı. Bu gücü 20. yy da Doğuya vermemek için Batı her türlü krizi çıkardı. Şimdi benzer tartışmanın çıkması da tesadüfü değildir.

Sosyal gen değişen, güç denklemi, medeniyet mücadelesi, yüzyıl geçişleri, dağların birbirlerine yaklaşmaları nihayetinde kırılmalar için artık sebepler tamamlanmıştır. Bu tetikleyen belirtiler artar. Bitirmeye ekonomik, siyasi ve askeri krizlerde amaç bu hedefe doğru dünyayı taşımaktır. Sistemi zorlayan güç veya güçler krizlerin toplumsal kırılmalara dönmesine karar verirse fikirlerini medya aracılığıyla kamuoyuna mal eder. Hareket başlamış olur. Sonuçlar yüzyıl geçişlerinin bittiği tarihe çıkmış olur. Krizlerin büyüyüp büyümesine yaşam ibresi ve küresel yapıdaki milletlerin tavrı belirler.

B- Kırılma Anının Halkalara Etkisi

Yaşam ibresi sapmaya ve yukarıda saydığımız etkenler birbirleriyle aynı çizgiye geldiği anda değişim başlamış demektir. Her şey de rutinin dışına çıkış vardır. Küresel deki yaşam ibresi değişimi tetikleyemeye başlamışsa bu kademeli olarak önce bölgeye ardından mahalli halkaya sirayet eder. Mahalli halkada tepki etnik ve dini çatışma şeklinde ortaya çıkar. Yıllarca beraber yaşayanlar birden bire birbirlerini öldürmeye başlar. 1877-78 savaşı ve 1990'larda Bosna Hersek'te olduğu gibi. Yüzyıl geçiş dönemlerinde mahalli halkada dini ve mikro milliyetçi söylemler hat safhaya çıkar. Bunda en üst halkadaki yaşam ibresinin değişmesi yanında bölgede etkin olan koruyucu veya birleştirici halkanın yıkılması veya zafiyete uğraması sebep olur. 1980 sonrasında Yugoslavya'nın

parçalanma ve 1990'larda Bosna hersek krizinde yaşananlar buna örnektir. Yüzyıl geçişleri takvimi işlemeye başladığı andan itibaren mahalli halkada ilk kırılma belirtileri olan dini, milli ve insani değerlere karşı saldırılar artar. Buradaki amaç düşman oluşturmaktır. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu mekanlarında 1980 sonrası yaşananlar buna misaldir. Küresel oyun kurucuların medeniyetler çatışmasından bahis açmaları 10 yıl sonra bölgesel ve mahalli halkalarda çatlamlar olacağını ip uçlarını bize verir.

Kırılma sürecine adım adım gidersek:

- Küresel yaşam ibresinde sapsmalar
- Bölgesel yapıda rutin dışı gelişmeler
- Entelektüeller yeni yüzyıl, yeni düzen ve medeniyet tartışmaları
- Mahalli halkada sık sık krizler çıkar.
- Mahalli ve bölgesel halkalarda yeni düşmanlar oluşturulur
- Her iki halkada ötekileştirici siyasi, ekonomik ve kültürel dil gelişir.
- Üst çatıyı tutan değerler aşagılanmaya başlanır.
- Semboller savaşı artar.
- Duvarlarda yazılar, sokaklarda gösteriler artar.
- Ekonomik krizler, siyasi krizleri tetikler,
- Krizler küresel ve bölgesel unsur tarafından bastırılmaz tam tersine daha da tahrik edilir.
- Stres birikimi mahalli halkadan bölgele oradan da küresele doğru kademeli ve beşer yıllık periyotlarla artış gösterir.
- Bireysel ve toplumsal silahlanma artmaya başlar.
- İnsanlarda güven problemi oluşur.
- Kendini korunma istekleri çoğalır,
- İşler rutinin dışına çıkar.
- Sanayi ve ekonomi durur.
- Nihayetinde stres birikimi küçük bir kıvılcımı bekler. Arşidük Ferninad'ın öldürülmesiyle I. Dünya savaşının resmen başlaması örneğinde olduğu gibi.

C- Çatışma ve Sonrası

Stres birikmesi, ötekileştirmeler, çatışma dili, sokak gösterileri, artan ekonomik, siyasi ve askeri krizler mahalli halkadaki problemlere bölgesel ve küresel halkaların müdahale etmeyip sistemi değiştirme çıkışlarını alt alta koy-

duğunuzda çatışma kaçınılmaz olur. İşin ilginç yanı çatışmaların savaş boyutlarına geçtiği an sonuçlarının kimse tarafından kestirilmez olmasıdır. Çünkü savaşlarda sayısal insan ve silah üstünlüğü değil toplumların savaşa yükledikleri manalar ve savaş esnasında gösterdikleri performanslar sonucu belirler. Türklerin istiklal harbindeki durumu buna en güzel örnektir. Savaş başladığı anda uzaması sistemin yeni aktörlerini sahnedeki siler veya yeni aktörleri sahneye taşır. Savaş yeni nesillerin yeni zihniyetlerin doğmasına zemin hazırlar. Unutmayalım depremler bazı milletlerin yok oluşlarına sebep olduğu gibi bazı milletlerinde yeniden doğmasına neden olur. Yüzyıl değişimlerin temel amacı da budur. Savaşlar uzarsa zalimleri mazlum, mazlumları zalim edebilir. Bu modelde kontrol edemeyeceğimiz ve sonuçlarını tam kestiremeyeceğimiz şey ise savaştır. Savaş sonunda hesapta olmayan güçler sahneye çıkabilir. Bununla beraber her yüzyılın savaşları birbirinden farklıdır. Fark yöntem, teknik, üslup şeklinde olabilir. I. Dünya savaşı 19. yy devamı olan sömürge savaşıdır. Ama II. Dünya savaşı ise ideolojiler savaşı örneği bunu en iyi anlatır. Her yüzyılda savaş teknikleri değişir. 19.yy kadar meydan savaşları etkin iken, 2. Dünya savaşında şehirlere atom bombası atılması savaşı meydanlardan şehirlere taşımıştır. Günümüzde ise şehir savaşlarına doğru bir kayış vardır.

Savaş sonrası galip olan veya olanlar yeni sistemi tanımlarlar. Bu sistem herkesi içine almazsa yeni krizlere sebep veya savaşlara neden olabilir. Misal 1919 sonrası İngiltere'nin kurduğu dünya sistemine karşılık Hitlerin çıkışı. Yüzyıl değişimleri 1820, 1920'lerde sürecini bitirir. Eğer yeni yüzyılı tanımlayanlar bir medeniyet inşası ekseninde hamle yapmışlarsa büyük savaşlar yaşanmaz, herkesi kucaklar. Eğer tam tersi olmuşsa durum farklıdır. Savaşlar sonrası baskın güç veya güçler "ötekileştirmeye" devam etmişse işi "ben ve ideoloji" eksenine kaydırmışsa o zaman yeni çatışmalar kaçınılmaz olur.

Savaş sonrası süreçte yeni devletler ve yeni harita oluşumları kaçınılmazdır. Zaten harita işi yüzyıl geçiş süreci başladığı andan itibaren tartışmanın merkezinde yer alır. Eğer savaş küresel çapta yaşanmışsa insanlık barışının devamı için elbirliği yapılır. Tam tersine bölgesel yaşanmışsa bunu söyleyemeyiz.

Nihayetinde savaşlar ve çatışmalar bittikten sonra durulma ve barış dönemi gelir. Eğer sistem medeniyetleri ve kadim kültürleri kucaklamışsa sıkıntı yaşanmaz değilse çatışma kaçınılmazdır.

SONUÇ

Bu makale bir modeli tanımlamaya ve anlatmayı amaçladı.

Modeli formülize edersek;

Tarihsel Modelleme

Mekan (=Din+Dil+Kültür+Coğrafya)+Tarih x Yüzyıl geçişleri+Yaşam İbresi Sapması+Güç birikmesi+Sosyal Gen Davranışları+Değişen Güç unsurları+kırılma=Yeni Yüzyıl

Unsurlarından meydana gelir. Gerçekleşmesi için bu unsurları bu sırada olması gerekir.

Bu Makalenin başında ortaya konan sorulara cevap bulmaya çabaladı. Ortaya bir model koymayı hedefledi. Geçmiş olaylardan hareketle gelecek stratejisini çıkarmak için model tarif etti. Bunu akademik dünyanın tartışmasına açtı. Modelin eksikleri olabilir bunu kabul ediyorum. Bu konuda eleştirileri bekliyorum. Şunu unutmayalım dünyada hiçbir şey hele sosyal hadiselerse tesadüfen olmaz. Mutlaka bir kurala bağlı gelişir. Bu makale ve modelde bunu kendi çapında ispatlamak istemiştir. Dolayısıyla bu düşünceden hareket ettiğimizde “tarihsel modelleme” yöntemi tarihin rehberliğinde geleceğin çatışını kurmayı amaçlamaktadır. Küresel sistemin kadim ve doğal olana doğru döngüsünü tamamlamasına hizmet etmektedir. Modelle negatif gelişmeleri daha embriyoda iken tespit edip pozitif dönüşürme fırsatımız olduğunu göstermektedir.

Şunu unutmayalım bugünü biz yapmadık. Şikayet etmeye hakkımız yok. Ama yarını dünün derslerinden hareketle biz yapabiliriz modelimiz bu amacı gerçekleştirirse ben kendimi mutlu ve mesut hissederim.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ORTAYA ÇIKAN GLOBAL SORUNLAR

Yrd. Doç. Dr. Yusuf SAYIN¹

(Karamanoğlu Mehmetbey Üniv.)

Özet

Öncü Batı toplumlarının giyim tarzından konuşma stiline kadar kültür kodlarının Batı-dışı toplumlarca maddi bir tüketimde bulunmuşçasına tüketilmesi ile bir benimsemeyi; ve doğrudan öncü toplumların kültür kodlarından arınma veya o kodların yerel kültüre dâhil olmasını önleme yoluyla yapılması ya da söz konusu kültür kodlarının aslında yerel kültürde mevcut bir koda karşılık geldiği inancını yaymayla gerçekleşen bir reddiyeye havi küreselleşme/globalizasyon, Sovyetler Birliği'nin dağılışını müteakip Soğuk Savaş'ın çözülmesiyle insanoğlunu her alanda etkisi altına alan, zıddı/tersi ile kaim ve kendi içinde zıddını/tersini de barındıran bir uluslararası süreç haline gelmiştir. Türdeşleştirme/homojenleştirme, reddiye/benimseme, parçalanma/yeni kimliklerin tezahürü, kültürel farklılık/yeni kültürel oluşumlar gibi diyalektik ve açık uçlu bir sürece referans veren ve bu süreçte sadece kayıplarıyla değil, ortak kültürel formları gerçekleştirmeye yarayacak kazanımlarıyla da varlığını sürdüren küreselleşme, Uluslararası İlişkiler disiplininin ilgi alanına giren bir konu halini almıştır. Uluslararası ilişkiler ile küreselleşme arasındaki çok yakın ilişkiler dolayısıyla karşılıklı etkileşim sürecinde, uluslararası sistemde bazı küresel sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ilişkiler ve küreselleşme ilişkisi çerçevesinde küresel sorunların ele alındığı çalışmada, söz konusu ilişkinin unsurları olarak küreselleşme, uluslararası ilişkiler, kimlik ve ulus-devlet konularına yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler, Ulus-Devlet, Kimlik, Ulus

¹ Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı, yusufsayin@kmu.edu.tr

GLOBAL PROBLEMS EMERGING IN THE CONTEXT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INTERNATIONAL RELATIONS AND GLOBALIZATION

Abstract

Globalization, which contains a rejection existing by the spread of *belief* that the cultural codes of the pioneering Western societies are consumed by the non-Western societies as if a material consumption from style of wearing till form of speech with an appropriation and these cultural codes are basically equal to an existing code in the local culture, has come to be a transnational process that gets humanbeing under its influence in each area by the disintegration of the Cold War, following the fall of the Soviet Union. It exists with its reverse and also includes its reverse inside itself. Globalization that refers to a dialectic and open-ended process like heterojenization/homogenization, objection/appropriation, fragmentation/appearance of new identities, and cultural differences/new cultural formations and that survives not only with its loses but also its gains to help for realizing common cultural forms has become a topic of concern also in the area of the discipline of International Relations. Because of very close relations between international relations and globalization, some global results emerge in the international system in a mutually interactional process. In the study that discusses global problems under the framework of the relationship between international relations and globalization, it has been included the topics of international relations, identity, globalization, and nation-state as the elements of the relationship in question.

Keywords: Globalization, International Relations, Nation-State, Identity, Nation

Giriş

Öncü Batı toplumlarının giyim tarzından konuşma stiline kadar kültür kodlarının Batı-dışı toplumlarca maddi bir tüketimde bulunmuşçasına tüketilmesiyle bir *benimsemeyi* ve doğrudan öncü toplumların kültür kodlarından arınma veya o kodların yerel kültüre dâhil olmasını önleme yoluyla yapılması ya da söz konusu kültür kodlarının aslında yerel kültürde mevcut bir koda karşılık geldiği inancını yaymayla gerçekleşen bir *reddiyeyi* ihtiva eden *küreselleşme/globalizasyon*, Sovyetlerin dağılışını müteakip Soğuk Savaş'ın çözülmesi ile insanoğlunu her alanda etkisi altına alan, zıddı/tersi ile kaim olmakla birlikte kendi içinde zıddını/tersini de barındıran bir *uluslararası süreç* haline gelmiştir.

Türdeşleştirme/homojenleştirme, reddiye/benimseme, parçalanma/yeni kimliklerin tezahürü ve kültürel farklılık/yeni kültürel oluşumlar gibi diyalektik ve açık uçlu bir sürece referans veren ve bu süreçte sadece kayıplarıyla değil ortak kültürel formları gerçekleştirilmeye yarayacak bazı kazanımlarıyla da varlığını sürdüren *küreselleşme*, Uluslararası İlişkiler disiplininin ilgi alanına giren bir konu olmuştur.

Uluslararası İlişkiler perspektifinden incelendiğinde küreselleşme olgusunun kendi içinde bir *yanılgı* taşıdığı varsayılmaktadır. Mevzu bahis bu *yanılgı*, genelde bir teori olarak *globalizmin* Marksist yaklaşımlarla paralel bir düzlemde düşünülmesidir. Böylesine bir yaklaşım, kaçınılmaz bir şekilde, bir teori olarak *globalizme* bir özgünlük sorunu yaşatmaktadır. Küreselleşme olgusunu incelemeye çalışan araştırmacılar, bu olguyu ya bir *süreç* (*globalleşme*) ya da Marksist yaklaşımın etkisi altında bir Uluslararası İlişkiler teorisi olarak incelemektedirler. Bununla birlikte küreselleşme olgusunu bu *yanılgı* ile bir Uluslararası İlişkiler teorisi olarak incelemek, *efrâdına câmi, ağyârına mâni* bir bakış açısı geliştirmeye mani olduğundan, bu durum *Realizm* ya da *İdealizm* gibi özgün bir Uluslararası İlişkiler teorisi kurmayı güçleştirmektedir. Bu çalışmada *küreselleşme* olgusu, uluslararası ilişkiler perspektifi ile bir *süreç* olarak incelenmiştir.

Çalışmada, küreselleşme ve uluslararası ilişkiler ilişkisine ışık yakacak bazı kavramların tanımlarına yer verilmiş, ardından küreselleşme ile ilgili kavram sorununa değinilerek, küreselleşmeyle irtibatlı bazı tanım ve yaklaşımlara yer verilmiştir. Küreselleşme ve uluslararası ilişkiler ilişkisinin ele alındığı çalışmada, Uluslararası İlişkiler teorisi açısından küreselleşme ve uluslararası ilişkilerin bir aktörü olarak küreselleşmenin ulus-devlete etkileri analiz edilmiş ve küreselleşmenin uluslararası alanda yol açtığı sorunlara değinilmesiyle çalışma nihayetlendirilmiştir.

1. KİMLİK, ULUS VE DEVLET

Küreselleşme ve uluslararası ilişkiler ilişkisini anlamaya dönük bir çaba, konuyla ilişkili bazı kavramlar üzerine düşünmeyi gerektirmektedir. Bu çerçevede kimlik, ulus, devlet ve ulus-devlet kavramlarını tanımlamaya dönük bir çaba, eş zamanlı olarak küreselleşme ve uluslararası ilişkiler bağlantısının anlam kodlarına ışık tutulmasına yardımcı olacaktır.

Bu kapsamda ilk olarak; *kimlik* (Identity, Identité, Identiteit), kolektif aidiyetlerden katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama, ilişki kurma ve tanıma gibi, “hayattaki duruş yerimizi” bildiren nitelik-

lerin toplamı² olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanımla *kimlik*, kişinin, biyolojik, sosyal, siyasal, kültürel veya dini varlığını tanımladığı, kişiye farklılık veya benzerlik kazandıran niteliklerdir.³ Bireyin mensubu olduğu ‘*yapılar*’ın bir birleşimi olarak tezahür eden *kimlik*, kişinin kendisini tanımladığı aidiyet formlarının toplamı olarak görülebilir.

Ulus (nation) ise insanların bir araya gelerek oluşturdukları en geniş toplumsal örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Genelde aynı topraklar üzerinde yaşama, dil, kültür, mazi ve kader gibi ortak değerlerle birleşme ve yine, hukuksal egemenliği olma, tarafsız (bir) kişinin kendini gruptan sayması gibi sübjektif değerlerin bir araya getirdiği ve bu ‘*fark*’ların bir elit tarafından hatırlatıldığı insan topluluğu⁴ olarak da tanımlanmaktadır.

Ulus, sık sık *millet* kelimesi ile birbirine karıştırılan ve aslında siyasal (ve dini) kullanımlar haricinde *millet* kelimesinden çok da farklı anlamlar taşımayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. *Ulus*, bir devlet içinde bir arada yaşayan ahalinin tümü’ne işaret ederken, *millet* (nationalité) devlet sahibi olsun ya da olmasın, ortak bir dine müntesip, müşterek bir dili konuşan ve ortak bir geçmişe ve kadere malik olarak bağımsız bir siyasi birim/varlık olarak bir arada yaşama arzusunda bulunan insan topluluğunu ifade etmektedir.

Bu anlamda *ulus* ile *millet* ortak bir dine müntesip olma yönünden birbirinden ayrılmaktadır. Fakat bu iki kavram, günümüzde kavramı kullananın dünya görüşü veya siyasal-ideolojik duruşuna paralel olarak birbiri yerine kullanılabilir. Türkiye özelinde milliyetçi-muhafazakâr kesimler “millet” kavramını kullanmayı tercih ederlerken, sosyal demokrat ve liberaller, literatürlerinde “ulus” kavramını kullanmaktadırlar.

Bir başka açıdan; etimolojik olarak Arapça kökenden gelen *millet* kelimesi, Arapça gramer kuralına göre tekil (müfret) yapıdadır. Kelimenin çoğulu ise ‘*milel*’dir. Köken itibarıyla *millet* kelimesi, *şeriat*⁵ ve *din*⁶ anlamına gelmektedir. Sosyolojik bakımdan, yabancı dilde *Nation* ve *Nationalité* kelimeleriyle karşılık bulan *millet*, “aynı dili konuşan, aynı milli seciyeye (huy, karakter, güzel ahlak), müşterek bir tarihe, ortak emellere mâlik ve aynı bir dine müntesip

² Naci Bostancı, “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, *Türkiye Günlüğü*, Ankara, 1998, No: 50, s.3855.

³ Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 2006 Ekim, s.244.

⁴ Bk. “Ulus”, Dışişleri Bakanlığı, “Dış İlişkiler Terminolojisi”, <http://www.mfa.gov.tr/dis-iliskiler-terminolojisi.tr.mfa>, 15.09.2015.

⁵ Kurtubi, *El-Cam-ü fi Ahkâm-ı Kur’an*, Kahire, 1967, Cilt: II, s.94.

⁶ *Kur’an-ı Kerim*, Hac, 78. [“Sizi O seçti; din hususunda üzerinize bir zorluk yükledi; babanız İbrahim’in milletinde (dininde) (olduğu gibi)”].

olan (bir) kitle”⁷ olarak tanımlanmaktadır. Lewis, milletin “bir söz” anlamına gelen “milla”dan geldiğini ve “vahyi kabul eden insan topluluğu” anlamı taşıdığını⁸ belirtmiştir.

Rousseau *milleti*, kültürel niteliklerinden ziyade siyasi bir varlık olarak tanımlarken, Anderson “muhayyel-kurgusal bir gerçeklik” olarak resmetmiş; Meineckete ise “siyasi milletler” olarak kavramı ele almıştır. Meineckete’nin vasıflandırdığı millet tasavvuru belirli kesimler tarafında oluşturulan, (yerine göre kurgulanan) prensipler ve amaçlar manzumesine gönüllü (ve çoğu zaman da körü körüne) “iman”ı gerekli kılmakta, mevcut kültürel kimliğin siyasi değerini reddetmektedir.⁹ Hobsbawn’da ise millet, bir süreç sonucu oluşmuş etnik topluluklardan öte “icat edilmiş gelenekler”dir. Hobsbawn’a göre modern ‘uluslar’ ve onların bütün ‘levazımatı’, “yeninin zıttı oldukları ve kendi iddiasının dışında hiçbir tanım gerektirmeyecek kadar ‘doğal’ insani cemaatler oldukları”¹⁰ iddiası taşımaktadır.

Küreselleşme ve uluslararası ilişkiler arasındaki bağlantıyı anlamak için irdelenmesi gerekli kavramlardan bir diğeri olarak; örgütlenme ve işleyiş tarzı belli bir ulusun çıkarları temeline dayanan bir devlet biçimi olan¹¹ *ulus-devleti* anlamak, önce *devlet* denilen politik ve kurumsal yapının ne olduğunu anlamakla mümkün olacağı düşünülmektedir. Devletin ne olduğu ve işlevinin ne olması gerektiği meselesi Antik Yunan’dan beri üzerinde düşünülegelen bir uğraşı alanı olmuştur. Kavrama ilişkin etraflı bir tanım ortaya koymak ve sağlıklı bir analize ulaşmak, *devlet* kavramının içerdiği nitelikler bakımından, Siyaset Bilimi ile uğraşan teorisyenlerin ve düşünürlerin işini zorlaştırmaktadır. Yine de *devlet* kavramıyla ilişkili olarak yapılan belli başlı bazı tanımları vermenin ulus-devleti anlamada yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Devlet; amacı, toplumsal düzenin, adaletin ve toplumun iyiliğinin sağlanması olan, belirli bir toprak parçası üzerinde yerleşmiş *insan topluluğuna* dayanan ve bu *toprak parçası* üzerinde *meşru otoriteye* sahip, *siyasal* bir *örgüt-*

⁷ Sadri Maksudi Arsal, **Millet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, Ötüken Yayınevi, 1975, s.27-28.

⁸ Bernard Lewish, **İslamın Siyasal Dili**, Rey Yayınları, İstanbul 1992, s.62, (Aktaran), M. Naci Bostancı, “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, **Türkiye Günlüğü**, Ankara, 1998, No: 50, s.38-55.

⁹ Mümtaz’er Türköne, “Ulus-Devlet ve Milliyetçilik”, (Ed.), Mümtaz’er Türköne, **Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara, 2005 Şubat, s.633-636.

¹⁰ Eric Hobsbawn, **Geleneğin İcadı**, (Çev.), M. Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s.17.

¹¹ Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler & Diplomasi Sözlüğü**, İstanbul, Anka Yayınları, 2004, s.306, (*Nation*).

le [hükümet] donatılmış toplumsal bir organizasyon¹² olarak tanımlanmaktadır. Siyasal kuruluşların en geniş, en gelişmiş, en iyi örgütlenmiş ve en kapsayıcı olanıdır. İrili ufaklı birçok kuruluş ve örgüt, onun içinde ve kapsamında bulunmaktadır. Bu açıdan *devlete*, “kurumların kurumu” da denmektedir.¹³

Platon’a göre devlet, “*filozof-kralın bilgisinin ve insan ruhunun ideal bir form halinde somutlaşması*”; Aristo için “*bireyin siyasi olarak mensup olduğu organik yapı*”; Hobbes için “*insanın varlığını güvence altına alan siyasi güç*”; ve Hegel açısından “*Tanrı’nın yeryüzündeki yansıması*”dır. Marks, devleti, radikal bir biçimde, “*egemenlerin baskı aracı*” olarak tanımlarken, Heidegger onu “*tarihsel bir yazgı*” olarak görür. Nietzsche ise devleti, daha keskin bir bakış açısıyla “*yalanların en büyüğü*” olarak nitelermektedir.¹⁴

Bununla birlikte bu çalışmada devleti, halka ilişkin/kamusal ve dini “vicdan” olarak tanımlamaktayız. Zira devlet, halkın/kamunun manevi temellerinde yükselen ve kendisine dini ve vicdani bir itaatle iradesini teslim etmiş olduğu bir aygıt olarak müşahhas durumda bulunmaktadır.

Devleti modern anlamda ulus devlet haline getiren, bir “milletin” sembolik şekilde inşa edilmesidir. Ulusal/milli şuur, modern hukuk biçimleri içinde inşa edilmiş olan, teritoryal devlete vatandaşlar-arası dayanışmayı tesis edebilecek zemini tesis etmektedir. O zamana kadar muayyen bir topluluk içinde ve şahsi tanışıklıklara dayalı kurulan bağlar, artık yeni ve mücerret bir dayanışma biçimine dönüşmüştür. Aynı “millet”e mensup olanlar, şahsen yabancı olsalar bile kendilerini “feda” edebilecek kadar birbirlerine karşı sorumluluk duymuşlar (*askerlik hizmeti, vergi yükümlülüğü gibi*)¹⁵ ve böylece ‘hepsi’ bir milli/ulus devlet inşasına katkıda bulunmuşlardır.

Bu bağlamda, ortak bir *amaç* ve *ideal* uğrunda bir araya gelen, müşterek *kader* birliğine sahip *insan topluluğunun*, muayyen bir *zamanda* ve muayyen bir *mekânda* ve en üstün değer atfettikleri *normlar hiyerarşisi* içinde oluşturmuş oldukları bir örgütlenme biçimi olan *ulus-devlet*, “*sınırları içerisinde, tek bir ulusun yaşadığı toprak parçası üzerinde kurulmuş olan, bağımsız bir yönetimi bulunan devlet biçimi*” ve “*tek dil, [tek din], tek etnik köken, tek bayrak, tek ideoloji, hatta bazen tek parti gibi sembollerle karakterize edilen, 1789 Fransız Devrimi’nden sonra neşvünema bulan, sınırları içerisinde vatandaşına istediği muamele hakkını hâiz, ancak küreselleşme süreciyle birlikte çoğulculuk, insan*

¹² Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, A.Ü.SBF Yayınları, Cilt: I, s.154.

¹³ Bülent Daver, **Siyaset Bilimine Giriş**, A.Ü.SBF Yayınları, Ankara, 1993, s.154.

¹⁴ Jürgen Habermas, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, (Çev.), Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, 2002, s.7-8.

¹⁵ Habermas, a.g.e., s.81-82.

hakları, çifte vatandaşlık, serbest ticaret, bölgesel entegrasyon, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımı ile insan haklarının itibar kazanması sonucu XX. yüzyılın sonlarından itibaren *aşınmaya* başlayan¹⁶ bir siyasal örgütlenme biçimine karşılık gelmektedir.

2. KÜRESELLEŞME

Küreselleşme, uluslarüstülük ve devlet egemenliğinin sona ermesi, uluslararası ilişkiler tartışmalarında 20. yüzyılın sonunda ortaya çıkan konular arasında yer almaktadır. 1990'lı yılların başında bu konular daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası yoğunluğunu hayli artıran tartışmalardan birisi olan küreselleşme, *yeni bir terime* işaret etmektedir; fakat yeni bir olgu değildir.¹⁷

Öznesi kapitalizm, emperyalizm, liberalizm, demokrasi, oryantalizm, modernleşme, post-modernleşme, sivil toplum, yönetim ve ötekileştirme olan, *nesnesi*; tek bir mekâna dönüşme, ulus-devletin gücünün ve varlığının tehlikeye girmesi, yerel kimliklerin ön plana çıkması, homojen bir kültürün oluşması, ekonominin, kültürün, bireylerin veya her şeyin uluslar(aşırı/arası)laşması, bir dünya toplumunun oluşması, telekomünikasyon, ulaşım, iletişim araçlarının gelişmesiyle sınırların ortadan kalkması ve devletin içte ve dışta yeniden öncelik/üstünlük kurmaya çalışması süreci olan küreselleşme, uluslararası ilişkilerde kültürel bir kurgu, diyalektik ve açık uçlu *uluslararası bir süreç* olarak bugün hayatın her alanında yer almış durumdadır. Bu anlamda küreselleşme için, herkesin, her yüklemle, her özneyle, her tümleçle kurduğu analitik, teorik, epistemolojik bir fenomen, bir paradigma, sihirli bir sözcük ve altın bir anahtar olduğu söylenebilir.

Gelişen teknolojik gelişme ve değişmelerle küreselleşme, ulaşım-iletişim araçlarının¹⁸ sağladığı imkânlarla, manipüle ederek, glokalleştirerek, homojenleştirerek, türdeşleştirerek, farklılaştırarak, reddederek ve meşruiyetleri zorlayarak, bilgi teknolojileriyle ve biz/onlar/öteki diyalektiğiyle uluslararası alandaki ve uluslararası ilişkilerdeki bağları yakınlaştıran, aynı zamanda ulusların sınırlarını aşan *uluslaraşırı bir süreç* olarak tezahür etmektedir.

¹⁶ Demir-Acar, a.g.e., s.412.

¹⁷ Torbjon L. Knutsen, **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, (Çev.), Mehmet Özay, Açılımkitap Pınar Yayınları, İstanbul, 2006, s.344.

¹⁸ Bk. Armand Mattelart, **İletişimin Dünyasallaşması**, (Çev.), Halime Yücel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

2.1. Kavram Sorunu

“Global” kelimesi, ancak 19. yüzyılın sonunda İngilizceye girmiş bir kelimedir. “*Dünya çapında*”, “*bütüne ilişkin*” anlamına gelen global/küresel, önceki dönemlerde “globe/globus” (küre-arz) olarak aristokratların gündelik dilinde var olmakla birlikte sıfat olarak kullanıldığında sadece *spherical* (arz gibi/ilişkin) anlamı taşımıştır.¹⁹ Küreselleşmenin ekonomiye indirgenmiş tek boyutlu ve düz çizgisel bir zihinsel algılamaya dayanan küreselleşme, ekoloji, kültür, politika ve sivil toplum gibi oluşumları dünya pazar ekonomisinin hâkimiyetine tabi olduğunu haklılaştıran bir algılama²⁰ olarak ifade edilmektedir.

Küreselleşme, bir teoriye ve yaklaşıma referans vermektedir. Her ne kadar üzerinde yoğun olarak çalışılan bir teori çabası olmasına rağmen, kendi başına/özgün bir teori konumuna yükselebildiği söylenememektedir. Bunun bir teori olduğunu varsayan yaklaşımlar ise genel olarak Marksist düzlemde *fırça darbeleri* vurmular, çoğunlukla tarihsel analizlere önem vermişlerdir.

Küreselleşme yaklaşımına göre dünya sistemini anlamak için onun tarihi gelişimine bakmak gerekmektedir. Bu yaklaşıma göre günümüz olayları ancak tarihsel bir bakış açısıyla anlaşılabilir. Sistemin temel özelliği kapitalist bir işleyişe sahip oluşudur. Yaklaşımda uluslararası sistemin temel dinamiği ekonomik ilişkilerdir ve uluslararası ilişkiler analiz edilirken politik ekonomiye önem verilmelidir. Bu yaklaşımda devleti oluşturan parçaların dış politikaya etkileri ve uluslararası sistemle ilişkileri ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.²¹

Küreselleşmeye yöneltilen eleştiriler, genelde ekonomik verilerin etkisinin aşırı abartılması üzerine yoğunlaşmıştır. Teorinin bilimselliği açısından globalistler, her olayı “bağımlılık” ve “kapitalist dünya sistemi” kavramlarıyla analiz etmeye çalıştıkları için eleştiri almaktadırlar. Üçüncü Dünya ülkelerindeki gelişmeleri görmezlikten geldikleri için eleştirilen globalistler, mevcut uluslararası sistemi her şeyin sorumlusu olarak görmelerine rağmen geleceğe ilişkin alternatif geliştirme konusunda fazla bir çaba içinde olmamakla²² itham edilmişlerdir.

¹⁹ Şaban H. Çalış, “Üç Tarz-ı Siyasetten Globalizme”, M. Akif Çukurçayır, (Haz.), **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**, Çizgi Yayınları, Konya, 2003, s.33.

²⁰ A. Yaşar Sarıbay, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, Everest Yayınları, İstanbul 2004, s.18-19.

²¹ Tayyar ARI, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yayınları, Bursa, 2002, s.271-273.

²² Arı, a.g.e., s.274-277.

2.2. Bir Süreç Olarak Küreselleşme

Küreselleşmenin en belirgin vasıflarından biri, kavramın muğlak oluşudur. Tanımlara geçmeden önce bu muğlaklığın ontolojik bir içerik taşıdığını kabul etmekle birlikte epistemolojik bir sorunsalın varlığını da not etmeli ve bunun da her konuda olduğu gibi kavramın tanımlanmasıyla betimlenmesi arasında yapılması gereken bir farkedişten; yanlış bir okumadan kaynaklandığı belirtilmelidir.²³

Her şeyden önce küreselleşme, yaşanan/vuku bulan bir sürece işaret etmektedir. Her alanda ve zeminde mesafenin daha az önemli hale gelerek siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda daha çok bütünleşmesi sürecidir ve tek taraflı bir süreçten ziyade, diyalektik bir sürece referans vermektedir. Eş düzeydeki eğilimleri kendi içinde ihtiva etmekle birlikte zıt/karşıt/ters eğilimleri de kapsama alanında bulundurmaktadır.

Küreselleşmeden söz edildiğinde, sadece ulus-devletlerin rolünü arka plana iten, uluslararası aktörlerin yön verdiği bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda bir politik-ideolojik eğilim (globalizm) ve toplumların karşılıklı bağılıklarına dayanan bir ağıın vücut verdiği “dünya toplumu” gibi sosyolojik bir oluşum (globalite) da resmedilmiş olmaktadır.²⁴ Sermayenin, malların, insanların ve hizmetlerin uluslararası bir düzlemde yayılışını ve dağılışını ifade eden küreselleşme, kültürün, enformasyonun ve halkların sürekli bir şekilde akışına karşılık gelmektedir.

Teknik olarak küreselleşme, sermayenin, malların, insanların ve fikirlerin, ulus-devletler-arasındaki akışkanlığının hem ölçek hem de hız olarak artması ve böylece zaman-mekân farkının etkisini yitirmesidir.²⁵ “Dünya üzerindeki sosyal ilişkilerin yoğunlaşması”²⁶ olarak tanımlanan küreselleşme, toplumlar, bireyler, uluslararası ilişkiler ve insanlık bileşenlerinden yola çıkan, farklı kültürler arasındaki etkileşim süreci ve farklı kültürlerin birbirlerine göre konumlarını dikkate alan süreç olarak ifade edilebilir.

Küreselleşme, her türlü insani meselede büyük oranda yoğunlaşan transnasyonal ve evrensel etkileşime referans vermektedir. Küreselleşme bunu, teknolojiye veya “know-how”da, özellikle ulaşım, iletişim ve ilgili teknolojik gelişmelere borçludur. Yaşanan bu teknolojik gelişmeler, girilen eylemlerde ve

²³ Çalış, a.g.m., s.35.

²⁴ Sarıbay, a.g.e., s.19.

²⁵ Birol Akgün, “Küreselleşme, Sanal Siyaset ve E-Demokrasi”, M. Akif Çukurçayır, (Haz.), **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**, Çizgi Yayınları, Konya, 2003, s.57.

²⁶ Rana A. Aslanoğlu, “Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme”, E. Fuat Keyman, A. Yaşar Sarıbay, **Global Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Yayınları, 2000, s.344-345.

etkileşimdeki yöntemlerde dönüşüme yol açmıştır. Ticarete, pazarlamada, malların ve hizmetlerin dağıtımında ve küresel pazarlara bağlılıkta ve büyük miktarlarda para transfer edilen finans sisteminde küreselleşme hızlandırıcı bir rol üstlenmektedir. Bu durum dataların analizinde kullanılan bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerde ve bilginin paylaşımı ve değişiminde de aynı şekilde gerçekleşmektedir.²⁷

Küreselleşme, devlet-merkezli küresel bir toplumun zuhurunda, devlet-dışı aktörlerin uluslararası ilişkilerde aktör olma konumuna yükselmesinde ve uluslararası hukukun evrenselleşmesinde etkili olmaktadır. Küreselleşmenin yol açtığı ve gün geçtikçe hızlandırdığı bilgi devrimi, transnasyonel aktörlerin gücünü ve önemini artırmaktadır. Bu süreçte, devletaltı (substate) birimler, transnasyonel topluluklar ve supranasyonel kimlikler uluslararası ilişkilerin birer aktörü haline gelirken, farklı devletlerde halklar arasında iletişim bağları güçlenmektedir. Kültür, uluslararası ve evrensel bir hal alırken, küresel bir kültürün de inşası gerçekleşmektedir. Bunu, mesafelerin kısalması, sınırların (göreceli olarak) ortadan kalkması, dünyanın her yerinde aynı müziğin dinlenmesi, aynı spor olaylarının icra edilmesi takip etmektedir. İlave olarak enformasyon teknolojilerinin transnasyonel ve supranasyonel iletişimi ve kimliği güçlendirmesi ve devletlerin kudretini ve kontrolünü artırması²⁸ olarak gerçekleşmektedir.

Küreselleşme²⁹, siyasi, ekonomik ve kültürel olarak eşyanın değişimi ve birimler arasında yaşanan etkileşimin sonuçları açısından, birim ve sistem düzeyinde meydana gelen değişim sürecine (*transference*) işaret ederken, sistem seviyesinde var olan, birimlerin kimliğini etkilediği kadar sistemi de etkileyen bir dönüşüm sürecine (*transformation*) ve birim, sistem ve kimlik düzlemindeki ayırdedimlerin (*distinctions*) üstünlüğüne (*transcendence*) işaret etmektedir.³⁰

2.3. Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar

Herkesin her yüklemle her özne ile kurduğu bir *cümle* olma özelliği taşıyan küreselleşmeyi anlamak ve anlamlandırmak için bazı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Her biri kendi içinde farklı bir görüş ve düşünceyi ifade etmesiyle birlikte bir uzlaşıya, ortak bir tanıma ulaşılabildiği söylenemez.

²⁷ Joshua S.Goldstein, **International Relations**, Longman Press, Fouth Edition, Washington D.C., 1952, pp.280-281.

²⁸ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, **International Relations and World Politics**, Paperback, Prentice Hall December 2007, pp.467 ve 474.

²⁹ Bk. Immanuel Wallerstein, **Modern Küresel-Sistem**, (Çev.), M. Kürşat Atalar, Pınar Yayınları, İstanbul, 2005.

³⁰ Jens Bartelson, "Three Concepts of Globalization", **International Sociology**, London, June 2000, Vol: 15(2), pp.184,186 ve 189.

Küreselmeye yönelik yaklaşımlar, genelde üç bakış açısı etrafında yoğunlaşmıştır. Bunlar, küreselleşmeyi bir *nimet* ve *fayda* olarak gören *Radikaller*; küreselleşmenin daha çok zararlı yönlerine ve olumsuz tesirlerine önem veren *Şüpheciler*; ve küreselleşmenin hem faydalarını hem de zarar yönlerini gören, küreselleşmeye konstrüktivist bir bakış açısı geliştiren *Dönüşümcüler*'dir.

Radikaller; küreselleşmeyi destekleyen, küreselleşmenin tüm insanlığa yararlı bir süreç olduğunu savunan görüştür. Küreselleşmenin neden olduğu gelişmeler, ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi olarak görülmektedir. Küreselleşme ile yeni toplumsal örgütlenme biçimleri belirirken, küresel piyasa, politikanın; dünya-toplumu ise ulus-devletin önüne geçmektedir. Radikal yaklaşım, küreselleşmeyi iyimser bir tavırla tüm insanlığa refah ve mutluluk getirecek bir süreç olarak ele almaktadır.³¹

Şüpheciler, küreselleşme karşıtlarıdır. *Şüpheci yaklaşım*, küreselleşmenin yeni bir süreç olmadığını vurgulamakta, *radikal, aşırı küreselleşmecilerin* tam karşısında yer almaktadır. Radikaller, küreselleşme konusundaki her şeye şüphe ile yaklaşmakta ve hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia etmektedirler. *Şüpheci Yaklaşım*da göre küreselleşme, beklenilmeyen bir şey değildir. Sadece bu süreç aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılarak bir *efsane* haline getirilmektedir. Uluslararasılaşmaya ve bölgeselleşmeye önem veren *Şüpheciler*, bölgesel blokların önemine vurgu yapmışlardır.³²

Dönüşümcüler ise küreselleşmeye, *dönüşü mümkün olmayan bir olgu* olarak bakmaktadırlar. *Dönüşümcü yaklaşım*da göre, yaşanan bu süreçte ulus-devlet önemli değişimler yaşamaktadır. Ulusal ekonomi ve politika eskisi kadar etkili olmamakta, devletler milli özgünlüğü ve kültürel homojenliği sürdürmekte daha az muktedir olmaktadır. Ancak, ulus-devlet otorite ve güçlerini yeniden yapılandırarak temel siyasi aktör olmaya devam etmektedir.³³ *Dönüşümcülere* göre küresel pazar ve medeniyet beklentisi bir ütopyadan ibaret olarak görülmektedir.

3. KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Bir ilişki türü olarak uluslararası ilişkiler,³⁴ devletlerarası ilişkilerden insanlararası ilişkilere kadar uzanan bir *ilişkiyi* ifade etmektedir. İnsan, sosyal bir

³¹ Köksal Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s.59-61.

³² Veysel Bozkurt, "Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar", <http://www.makaleler.com/bilim-makaleleri/kuresellesme-kavram-gelisim-ve-yaklasimlar.htm>, (10.09.2015).

³³ Şahin, a.g.e., 70-71.

³⁴ A. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", Atila Eralp, (Ed.), *Devlet, Sistem ve Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.16-17.

varlık olduğu için, insani ilişkiler de *sosyal ilişki* olarak tanımlanabilir. *İlişki*, bir başkasıyla, bir başka şeyle kurulan bağı, iletişimi içermektedir. İnsanın sosyal bir varlık olması da başkaları ile iletişimde olmasını ifade etmektedir. Bir insan ilişkisi çeşidi olarak uluslararası ilişkiler, sosyal ilişkiler olarak görülebilir.

Bir insani ve sosyal ilişki türü olarak uluslararası ilişkiler, en genel ifadeyle, “ulus” diye adlandırılan “sosyal birimlerarası ilişkiler” veya “ulusların ilişkileri” ya da “uluslararasıda gerçekleşen ilişkiler”³⁵ olarak tarif edilmektedir. Malların ve sermayenin serbest dolaşımı, iletişim ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler, mekân ve zamanın önemini yitirmesi, coğrafi sınırların devletleri ve halkları ayıran unsur olmaktan çıkması, ulusal egemenlik değer yitirirken uluslararası şirketler ve kurumlarla ulus-ötesi politikaların öne çıkmasıyla³⁶ küreselleşme, “ulusların arasındaki” ilişkileri “ulusuşan” ilişkiler haline getirmiştir. Önceleri uluslararası ilişkilerin başat aktörü (ulus[al]) devletler iken, bu *ulusuşan* ilişkiler sayesinde bireyler, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve hükümetlerarası örgütler, uluslararası ilişkilerin birer aktörü ve ilgi alanı haline gelmiştir. Uluslararası ilişkiler, artık “ulusuşan tüm ilişkiler” olarak tanımlanmaya başlamıştır.

Bir süreç olarak değerlendirildiğinde küreselleşme, devletlerden bireylere kadar tüm uluslararası ilişkileri etkilemeye başlamıştır. Bu süreçte bireyler, sosyal ve kültürel düzeyde yerel kültürel kodların küreselleşmesiyle bir “Dünya Toplumu”nun yurttaşı haline gelmiş ve daha çok evrensel, küresel ilişkin yaşam biçimini masseder olmuştur. Bu süreçte (ulus)devletler ise ülke-içi ve ülkedışı otoritesi ve egemenliği alanında sorgulanmaya maruz kalmış ve küreselleşmenin etkisinin sınırlarını aşındırıcı-zorlayıcı tesiriyle daha önce ulusdevletler tarafından görülen bazı işlevler, uluslararası/ötesi örgütlerce görülmeğe başlamıştır. Buna ilave olarak, uluslararası/ötesi ve hükümetlerarası kuruluşlar uluslararası ilişkilerde ve uluslararası politikada belirleyici bir konuma yükselmiştir.

3.1. Uluslararası İlişkiler Teorisi Açısından Küreselleşme

Küreselleşme düşüncesi ve somut gösterimleri kritik bir paradoksa neden olduğu ölçüde uluslararası ilişkiler kuramı için ciddi sorunlara sebep olmaktadır. Söz konusu paradoks, küreselleşme sürecinin uluslararası ilişkilerin varlığı için gereken koşulların sağlanmasında zamansal ve mekânsal bir bağlam oluşturmaya rağmen uluslararası ilişkiler kuramının mevcut “dil”lerinin küresel-

³⁵ Yurdusev, a.g.m., s.18-19.

³⁶ Aytekin Yılmaz, *İkinci Küreselleşme Dalgası: Kavram, Süreç, Sorunlar*, Vadi Yayınları, Ankara, 2004, s.124.

leşme düşüncesini ele alırken yetersiz kaldıkları anda ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekte Uluslararası İlişkiler kuramı, doğası itibariyle küreselleşme düşüncesini ve neden olduğu soru(n)ları göz ardı etmeyi kaldıramamaktadır.³⁷

Rosenau, çalışmasında³⁸, gerçekte birçok “küreselleşme” olmasına rağmen sadece bir tane “uluslararası ilişkiler”in olduğundan bahsetmektedir. Küreselleşme ile uluslararası ilişkileri eşitlemenin/denkletirmenin konuyu yinelemek olduğuna vurgu yapan Rosenau, küreselleşme çalışmasını Uluslararası İlişkiler çalışması ile mukayese etmenin doğru olmadığı kanaatinde. Bununla birlikte, küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler çalışmasında bazı yönlerin farklı olduğunu da not etmeden geçememekte. Çünkü ikisi arasındaki farklar önemsiz değildir. Bu farkların farkında olmak ve bunlar üzerine eğilmek, dünyanın mevcut halinin değerlendirilebilmesinde ve küreselleşmenin uluslararası ilişkilerdeki etkilerinin görülebilmesinde önem arz etmektedir. Birçok küreselleşme hakkında konuşmak ve temelde bir tane uluslararası ilişkiler olduğundan bahsetmek bu minvalde makul görünmektedir.

Clark ise küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler teorisi arasındaki ilişkide uluslararası sistem çalışmasına bütüncül bir yaklaşım getirir³⁹ ve küreselleşme ve devletlerin birbirini dışlayan (*mutually exclusive*) bir unsur olmaktan öte karşılıklı olarak birbirini güçlendiren (*mutually reinforcing*) bir öge olduğunun altını çizer. Ekonomik, sosyal ve kültürel olarak sistemin bütün bileşenlerini içine alan, bütün birimleri ve uluslararası, devlet ve birey olarak bütün analiz seviyeleri içinde barındıran bir kuram (*Grand Theory*)⁴⁰ geliştirme arayışında olan Clark, bir cismin (body) pek çok farklı perspektiflerden analiz edildiğini, bununla birlikte onun bir insan bedeni gibi yegâne bir birim olarak incelenmesi gerektiğini söyler. Bu metot, Clark’ın uluslararası ilişkiler ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi analiz etmede kullandığı temel yöntemidir.

Uluslararası İlişkiler, *evrensele* ilişkin, bütüncül bir anlayıştır. Küreselleşme sürecinde yaşanan olaylar ve olgular, doğal olarak Uluslararası İlişkiler kuramını da etkisi altına almaktadır. Çünkü küreselleşme süreci yerelde etkisini

³⁷ E. Fuat Keyman, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, (Çev.), Simten Coşar, Alfa Yayınları, Bursa/İstanbul, 2000, s.28.

³⁸ James N. Rosenau, “Many Globalizations One International Relations”, **Routledge-Globalizations**, September 2004, Vol.1, No.1, pp.7-8.

³⁹ Ian Clark, **Globalization and International Relations Theory**, Oxford University Press, Oxford, 1999.

⁴⁰ Clark’ın, “Globalization and International Relations Theory” adlı kitabı üzerine bir özet-kritik için bk.: Hallie Jones, “Social Constructivism and Globalization”, <http://docslide.us/documents/social-constructivism-and-globalization.html>, 07.09.2015.

göstermekle birlikte uluslararası ilişkilerde, uluslararası politikada ve uluslararası arenada cereyan etmektedir. Keyman'ın "paradoks" olarak nitelediği durum hatırlanırsa, küreselleşme ve uluslararası ilişkiler arasında bu denli etkileşime rağmen Kuram'ın, küreselleşmenin doğasını kuramsallaştırmada *efrâdına câmi ağyârına mâni* bir bakış geliştiremediği ortaya çıkar. Bununla birlikte, içinde bulunulan zaman diliminde uluslararası ilişkiler ve küreselleşme arasındaki ilişkinin varlığını yadsımak pek olası görünmemektedir.

3.2. Uluslararası İlişkilerin Bir Aktörü Olarak Küreselleşmenin Ulus-Devlete Etkileri

Uluslararası İlişkiler teorisyenleri, uluslararası politika alanında aktör ve sistem olmak üzere, iki tür inceleme birimini ele almaktadır. Uluslararası politika konusunda araştırma ve inceleme yapan araştırmacılar, bu çalışmalarında ya egemen devletler olarak bu alanda yer alan çeşitli aktörleri birincil ilgi alanı olarak seçer ve analizlerini bu alanda yoğunlaştırır ya da bu alana ilişkin olay, olgu veya fikirleri anlamak ve yorumlamak açısından tüm aktörlerin içinde yer aldığı uluslararası sistemi bir inceleme birimi olarak ele alır.⁴¹

Westphalia ile kurulan ulus-devlet sisteminin, küreselleşmenin *katuları buharlaştırıcı* etkisiyle kimi işlevlerini transnasyonel ve supranasyonel entitelere devrettiği yolunda görüşler ağırlıkta olmasına rağmen, sınırları içinde iç ve dış politikanın tayininde ve uluslararası politikanın belirlenmesinde halen etkili konumu ve uluslararası ilişkilerin temel bir inceleme birimi olması dolayısıyla küreselleşmenin (ulus)devlete etkilerini analiz etmek, küreselleşmenin uluslararası ilişkilere etkilerini anlamakta önem arz etmektedir.

Ulus-devletin bir devlet biçimi olarak ortaya çıkışında milat 1815 tarihi alınsa ve Arrighi'nin tezinden hareketle, bir süreç olarak XIII. ve XIV. yüzyılda ortaya çıkmaya başladığı kabul edilse de ulus-devletin ortaya çıkışının 1648 tarihli Westphalia Anlaşması ile olduğu genel kabul görmektedir. Ortaçağ Avrupa'sında giderek çözülen ve Yeni Çağ ile birlikte çökmeye yüz tutan feodalizm karşısında ortaya çıkan burjuvazi sınıfını yanlarına alan krallar, merkezî otoritelerini güçlendirme çabası içine girmişlerdir. 1789'da Avrupa'nın kalbi sayılan Fransa'da cereyan eden Fransız İhtilali, milliyetçilik fikrinin ideolojik ve siyasal alt yapısını hazırlamıştır. Günümüze kadarki süreçte pek çok siyasal akımın ve felsefi hareketin temelini oluşturan Devrim, *özgürlük, eşitlik ve kardeşlik* söylemiyle bir yandan Fransız halkına müşterekleri olan bir *ulus* olma yolunu açarken, aynı zamanda bazı imparatorlukların dağılmasına neden olarak,

⁴¹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.18. Ayrıca, bk. Sönmezoğlu, a.g.e., s.17-145.

kimi devletlere de bağımsızlığa giden yolu açmıştır. Modern anlamda Fransız İhtilali ile neşvünema bulduğu kabul edilen milliyetçilik hareketleri, başta Avrupa’da olmak üzere, tüm dünyada bağımsızlıkları “kısıtlı” halkların devletleşme sürecini hızlandırmıştır.

1789’dan sonra ortaya çıkan “*halkların uluslaşması*” fikrinin, Doğu Avrupa ve Balkan imparatorlukları içinde yer alan uluslarda olduğu gibi hakların “konumlarının” bilincine varmasına yol açması bağımsızlık taleplerini artırmış ve halkların kendi devletlerini kurmalarının yolunu açmıştır. İtalyan şehir devletleri ve Alman prensliklerinde de olduğu gibi küçük birimler halinde (örgütlenerek) parçalanmış olan aynı “ulusun” üyeleri bir araya gelerek merkezî devletlerini oluşturmuş başlanmışlardır.⁴²

Milliyetçilik akımlarından etkilenen bağımsızlık talepleri, I. Dünya Savaşı’na girilmesiyle yoğunluk kazanmıştır. Müteakiben gerçekleşen yerel ve bölgesel ayaklanmalar ve yönetim krizleri, büyük imparatorlukların parçalanmasına zemin hazırlarken, modern anlamda ulus-devletlerin oluşmasının önünü açmıştır. Bu süreç XX. yüzyılın başlarında daha da yoğunlaşmıştır. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni ulus-devletlerin kurulması göreceli olarak hız kesmeye başlamışsa da 1990’lı yıllarda Soğuk Savaş’ın son bulması ve Bloklar arası mücadelenin çözülmesiyle –az sayıda da olsa– (Azerbaycan, Kazakistan gibi) bazı devletler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Uluslararası sistemde ve uluslararası politikada yaşanan gelişmelerin etkisiyle ulus-devletler zamanla bir devlet biçimi olarak günümüzde uluslararası ilişkilerde temel aktör olma konumuna yükselmiştir. Ulus-devlete bu aktörlük konumunu kazandıran şey, sahibi olduğu devlet egemenliği, otoritesi ve bağımsızlığı olmuştur.

Sınırları tayin olunmuş belirli bir toprak parçası üzerinde, ortak bir kader ve gelecek beklentisi ve bir sözleşme ile bir araya gelen bir halk zümresi (ulus) ile ulus-devletin bu aktörlük konumu daha da güçlenmiş; ulus ve devlet (ya da ulus-devlet), üzerinde tek bir hak ve otorite sahibi konumuna yükselmiştir. Bir taraftan ulus-devlet, sınırları içinde temel siyaset yapıcı iken diğer taraftan uluslararası politikanın yapımında söz sahibi olmaya başlamıştır. Soğuk Savaş’ın son bulması bir yandan uluslararası ilişkilere yeni kurulan ulus-devletlere yeni aktörler kazandırırken, diğer taraftan 1990’lı yıllardan sonra daha yoğun olarak yaşanmaya ve hissedilmeye başlanan küreselleşme süreciyle ulus-devletin (bu) konumu ve durumu tartışmalı hale gelmeye başlamıştır. Ulus-devletler, küresel-

⁴² Sönmezoğlu, a.g.e., s.24.

leşmenin etkisiyle bir aşınmaya maruz kalırken eş zamanlı olarak dönüşüme ve değişime mecbur kalmıştır.

Küreselleşme sürecinde⁴³ ulus-devletlerde aşınma ve değişim bazı alanlarda yaşanmıştır. Bu aşınma ve değişimin en çok görüldüğü alan *egemenlik* meselesi olarak ön plana çıkmaktadır. Milli sınırların kimi alanlarda sembolleşmesi ve küreselleşmenin iktidar erimesini hızlandırışıyla değişen egemenlik anlayışı, ulus-devleti tartışma konusu haline getiren başlıca gelişmelerden birisi olmuştur.

Küreselleşmeyle birlikte bütün ülkelerin egemenlik alanlarında bir *daralma* meydana gelmiş; küresel bir topluluğun varlığı ve uluslararası hukukun kurumsallaşmasıyla yaşanan (bağımlı) ekonomik süreçler söz konusu *daralmaya* zemin hazırlamıştır. Neo-liberal girişimlerle devletin küçültülmeye çalışılması iktidar erimesini hızlandırmış; serbest ekonomi, özelleştirme, yerel idarelere yetki aktarımı, sivil toplumun gelişmesi ve demokratikleşme gibi unsurlar ulus-devletleri egemenlik konusunda zora sokmuştur.⁴⁴ Uluslararası ilişkilerde hükümetlerarası veya hükümetdışı ya da uluslararası/aşırı (sivil toplum) kuruluşların(ın) tezahürü ile (ulus)devletlerin kimi alanda yetki devrinde bulunması devletlerin egemenliklerini eritici etkide bulunmuştur.

Küreselleşme sürecinde ulus-devletlerde aşınma ve değişim yaşandığı ikinci alan ulus-devletlerin *idari yapılanmasında* görülmüştür. Küreselleşme sürecinde yaşanan, merkezden yönetim yerine yerinden yönetim ilkesine verilen önem, sivil toplum kuruluşlarının ve sivil/bireysel inisiyatiflerin idari olarak devletin gördüğü bazı görevleri icra etmesi, devletlerin idari sistemlerinde yaşanan küçülme, devlet eliyle yönetilen kimi kurumların özelleştirilerek serbest piyasa ekonomisi şartlarında sivil/şahsi kurumlara devri ve bazı devlet idari kurumlarına tanınan ayrıcalıklar, ulus-devletlerin idari yapılanmasında aşınma ve değişime neden olmuştur.

Küreselleşme sürecinde ulus-devletlerde aşınma ve değişim yaşandığı bir diğer alanı ise *milli kimlik* oluşturmuştur. Kolektif aidiyetlerden katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama, ilişki kurma ve tanıma gibi, “hayattaki duruş yerimizi”⁴⁵ bildiren niteliklerin toplamı olarak tanımlanan kimlik⁴⁶, kişinin, biyolojik, sosyal, siyasal, kültürel veya dini varlı-

⁴³ Küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin yaşadığı güvenlik, özel de terör problemleri için Bk. Birol Akgün, **11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye**, Tablet Kitabevi, Konya, 2006.

⁴⁴ Şahin, a.g.e., s.155,168,169.

⁴⁵ Bostancı, a.g.m., s.38-55.

⁴⁶ Bk. Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı, Ramazan Gözen, (Ed.), **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi**, Liberte Yayınları, Ankara, 2001.

ğini tanımladığı, kişiye farklılık, benzerlik veya benzerlik kazandıran nitelik-tir.⁴⁷ Bireyin mensubu olduğu “yapılar”ın bir birleşimi olan *kimlik*, kişinin kendisini tanımladığı aidiyet formlarının toplamı olarak görülebilir.

Milli kimlik ise, bir *siyasi topluluğu* gerektirmektedir. Siyasi bir topluluk da topluluğun bütün fertleri için en azından belli *ortak kurumların*, hak ve görevlere dair tek bir *yasanın* varlığını ima ederken, yine topluluk mensuplarının kendilerini özdeşleyecekleri ve aidiyet hissi duyacakları belli bir *toplumsal mekân*, az çok hatları kesin ve sınırlanmış bir *toprak parçasını* akla getirmektedir.⁴⁸

Genel olarak bakıldığında *milli kimlik*, ulus-devletin temel unsurlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme sürecinde milli kimliğin ulus-devlet kadar erimeye ve aşınmaya maruz kalmadığı görülmektedir. Kimlik, doğası itibarıyla kendini (yeniden) dönüştüren bir yapıdadır ve kimliğin bu yapısı, küreselleşmenin iki-uçlu ve diyalektik bir süreç olma özelliği ile birleşince, kendisini *yeniden* farklı şekillerde üretebilmektedir.

Küreselleşmenin bir taraftan küresel/evrensel bir kültür inşasında bulunarak ve diğer taraftan yerel kültürel kodların evrensel/küresel dahline yol açarak milli kimliği etkilemesi, ulus-devleti bir risk altına sokmuştur. Bilhassa küreselleşmenin *yerelliği* güçlendirici etkileri, milli kimlik ve kültürlerin muhafazasına katkıda bulunduğu kadar hemen her ülkede modernite doğrultusunda eritilmek istenen alt kültürlerle de canlılık kazandırmıştır. Bu ise mikro milliyetçilik akımlarına yol açmıştır.⁴⁹ Popüler kültürün/küresel kitle kültürünün tezahürü, mikro-milliyetçiliklerdeki artış, etnik canlanma, çok kültürlülük, ulus-üstü vatandaşlık uygulamaları⁵⁰ ve imtiyazlı vatandaşlık istekleri, ulus-devletin bir unsuru olarak milli kimliği içinden çıkılması zor bir *sıkıntıya* sokmuştur.⁵¹

Ulus-devletlerde egemenlik, idari yapılanma ve milli kimlikte yaşanan aşınma ve dönüşümlere paralel olarak bu süreçte ulus-devletlerin temel dinamiği olan *ulus* unsuru da etkilenmiş, küreselleşme *ulusu* post-modernleştirirken, ulus-devlet meşruluğunu dayandıracığı yeni topluluğu belirlemede bocalamaya başlamıştır. Ayrıca, yine bu süreçte, küreselleşmenin ögesi olarak uluslararası ve uluslarüstü ilişkiler, devlet iktidarını aşındırdığı gibi siyaseti de devlet ve

⁴⁷ Demir, Acar, a.g.e., s.244.

⁴⁸ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, (Çev.), Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.24.

⁴⁹ Ali Yaşar Sarıbay, “Kültürel Bir Kurgu Olarak Küreselleşme”, **Küreselleşme**, (Haz.), Cemal Uşak, Ufuk Kitapları, 2002, s.49, (aktaran), Şahin, a.g.e., s.156.

⁵⁰ Bk. Stanley Hoffman, “Clash of Globalizations”, **Foreign Affairs**, July/August 2002.

⁵¹ Şahin, a.g.e., 191-246. (“*Küreselleşme Sürecinin Milli Kimliğe Etkileri*”).

devletlerarası mesele olmaktan çıkarmıştır.⁵² Devlet, gitgide küreselleşerek veya uluslararasılaşarak, devletin politika yönelişi kendi topraklarından dışarı kaymış ve devlet, uluslararası bölgesel ve küresel piyasa güçlerinin yararına bir araç olarak çok-uluslu şirketlerin, bankaların ve gittikçe artan derecede para tacirlerinin istekleri doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır.⁵³

Clark'a göre, uluslararası sistem değişmemiştir. Doğal olarak sistem hâlâ anarşik, halen en temel analiz birimidir. Ona göre küreselleşme mevcut olmadığı için devletin küreselleşmeden etkilendiğini düşünmek de doğru değildir. Olan şey, kendi varlıklarını sürdürmek ve yeteneklerini artırmak isteyen devletler ve sistemlerdir. Fakat ulusötesi şirketler ve hükümetlerarası kuruluşlar gibi uluslararası yapılar kimliği ve devleti tehdit etmektedir.⁵⁴

Ulusal gücün yasal ve yasadışı kullanımı için yeni bir çerçeve ortaya koyan küreselleşme, bölgesel ve uluslararası kurumlar, yerel yönetimler, hükümetdışı aktörler ve çok uluslu şirketler gibi araçları kullanarak ulus-devletlerin güç kullanma tekeli zayıflatmaktadır. Örgütlü suçlarda ve terörizmle mücadelede olduğu gibi bazı yetkiler uluslararası alana kaymakta; vatandaşların e-posta ve internet aracılığıyla birlikte harekete geçebilmeleri gibi bazı alanlarda etkinlik yerel düzeye inmektedir. Devletler ve çeşitli ulusal aktörler hala sadece ekonomik avantajlar çerçevesinden ziyade sınırlarının güvenliğini sağlama, bölgelerini kontrol altında tutma, doğal kaynaklara sahiplenme ve komşuları üzerinde nüfuz sahibi olma gibi geleneksel devlet çıkarlarınınca harekete geçirilmektedir. Hızla değişen dünyada yeni parametreler eski kural ve endişelerle bir arada uluslararası aktörleri etkilemekte ve politikalarını şekillendirmektedir.⁵⁵

Küreselleşme, devletlerin sahip olduğu mutlak hükümranlıktan tavize yol açmaktadır. Küreselleşmenin sonucu olarak devletler hem Westphalia'nın öngördüğü dışarıya karşı hükümranlıklarını hem de devletin modernleşmesi projesinin amaçladığı iç iktidarın tutarlılığı ve rasyonel işleme anlamında hükümranlıklarını yitirmek durumunda kalmaktadır.⁵⁶

⁵² Sarıbay, a.g.e., s.62 ve 75.

⁵³ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, (Çev.), Ali Çaksu, Küre Yayınları, İstanbul, 2002, s.51-52. Ayrıca Bk. Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, (Ter.), Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, Plan B Yayınları, İstanbul, 2002.

⁵⁴ Hallie Jones, "Social Constructivism and Globalization", <http://docslide.us/documents/social-constructivism-and-globalization.html>, 07.09.2015.

⁵⁵ Mustafa Aydın, "Küreselleşme Karşısında Ulus Devlet-Ulusal Ekonomi ve Güvenlik", **Panaroma Dergisi**, Mayıs 2005, Sayı: 12, ISSN: 1304-6438, s.2-3.

⁵⁶ Bk. YTÜ Stratejik Araştırmalar Merkezi, "Küreselleşme ve Ulus-Devlet", (02.06.2000 tarihinde konulu toplantıda sunulan bildiri), <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/yayinlar.html>, 13.09.2015.

Yapısalcılık (*structuralism*) perspektifinden bakıldığında⁵⁷ küresel yapı, devlet egemenliğini eritmekte ve onu *demode* hale getirmektedir. Küresel yapı, devletin altını oymakta, kendini yeniden üretebilmesi için (yeni bir) egemen devlet gerekmektedir. Ajan-merkezli (*agent-centrism*) merkezli bakış açısına göre ise egemenliğin devletlere ekstra teritoryal etkilere direnç için güç verdiği ve küreselleşmenin devletin hareket kabiliyetini güçlendirdiği görülmektedir.

Devletler bir yandan küreselleşmenin yol açtığı sınırları zorlayıcı etkisine direnirken diğer taraftan da bir uyum (*adaptasyon*) arayışındadır. Waltz'a referansla⁵⁸, küreselleşme sürecinde devletler ve uluslar uyum sağlamaya çalışmakta, farklı yöntemlerle kendilerini korumaya çabalamaktadırlar. Gelişen teknolojiyle gelen hızlı yenilikler ve ekonomik şartlarda meydana gelen değişiklikler, devletlerin bu sürece kolayca uyum sağlayabilmelerinin yolunu açmaktadır. Değişen uluslararası şartlar devletleri etkilediği gibi, devletlerde bu süreçte uluslararası koşulları etkiler bir konumda yükselmişlerdir.

“Ulus-devletlerin sonunun geldiği” tezi ne kadar yanlışsa, “her şey eskisi gibi” tezi de o kadar yanlıştır. Ancak ulus-devletlerin sonu gelmese de siyasal anlamda modernizmin bir ürünü olan bu siyasal birimin temel niteliklerinde ciddi değişikliklerin yaşanmakta olduğu da artık inkâr edilemez bir durumdur. Her şeyden önce yaşanan bu süreç henüz nihayet bulmamışsa da ulus, devlet ve egemenlik kavramlarının içeriği bir değişime maruz kalmıştır.⁵⁹

Sonuç olarak küreselleşme, ulus-devletin gücünü sınırlandırmaktan çok hem ulusal hem de uluslararası alanda bir kuralsızlaşmayı kapsamaktadır. Bu kuralsızlaştırma, bir taraftan vatandaşın devlete karşı yükümlülükleri saklı kalmak kaydıyla ulus-devletin varlığını güçlü bir biçimde sürdürmesine katkıda bulunurken diğer taraftan vatandaşlığın kapsam ve içeriğini “sivilleşme” ve “demokratikleşme” retorikleriyle daraltmaktadır. Bu bağlamda devletin vatan- daşa karşı yükümlülüklerinin daraltılması ve kuralsızlaştırılması ile toplumun devleti “denetleme ve gözetleme” faaliyetlerinin genişleyen bir biçimde sürmesi aynı anda gerçekleşmektedir.⁶⁰

⁵⁷ John M. Hobson, M. Ramesh, “Globalisation Makes of States What States Make of It: Between Agency and Structure in the State/Globalisation Debate”, **New Political Economy**, Vol.7, No.1, 2002, pp.6.

⁵⁸ Kenneth N. Waltz, “Globalization and Governance”, **PS: Political Science and Politics**, Vol:32, No:4, (Dec.1999), pp.697-698.

⁵⁹ Çalış, a.g.m., s.43-44.

⁶⁰ Eren Deniz Tolgöktürk, “Küreselleşme, Yeni Uluslararası Akımlar ve Uluslararası İlişkiler Disiplinine Etkileri”, <http://www.antimai.org/gr/erendtol.htm>, (08.09.2015)

Her ne kadar küreselleşme sürecinde meydana gelen teknolojik ve bilimsel gelişmeler devletlerin sınırlarını zorlayıcı etkide bulunsa da devlet yine vize ve pasaport uygulamalarında da görüldüğü üzere egemen olma konumunu – “*yumuşatılmış*” olsa da– sürdürmektedir. Devlet, uluslararası alanla vatandaşlarına karşı, hukuk ve siyaset alanında yapılan düzenlemelerle nispeten “*eli mahkûm*” bir hale gelse de yine kendi ülkesi içinde vatandaşları üzerinde yegâne, mutlak egemenliğini devam ettirmektedir. Devletler, küreselleşme sürecinde, egemenlik, kimlik ve idare/yönetim gibi alanlarda sorunlar yaşamasına rağmen uluslararası alanda bir siyaset yapıcısı olarak uluslararası politikanın inşasına katkıda bulunan başat aktör konumunu devam ettirmektedir.

Küreselleşme süreci ulus-devletlerin etki ve egemenlik alanlarına tesir etse de devletleri görünmez/etkisiz kılacağı beklenmemektedir. Bununla birlikte devlet formunun bu süreçte *direnişi*, pazarın baskısına direnebilen yeri dolduramaz konumundan daha az düşünülmalıdır. Küreselleşme, küresel düzlemde pazarın yararına, devletlerin daha aşağı bir konuma inmesine yol açmaktadır. Bu minvalde devletlerin çağının, yerini, pazarın çağına bırakacağı söylenebilir.⁶¹

4. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KÜRESELLEŞMENİN YOL AÇTIĞI KÜRESEL SORUNLAR

Toplumlar, bireyler, uluslararası ilişkiler ve insanlık bileşenlerinden müteşekkil olarak farklı kültürler arasındaki etkileşim süreci olarak karşımıza çıkan küreselleşme, ulaşım ve iletişim alanında zaman ve mekân kavramlarında buharlaşma, hayat standartlarında iyileşme ve bilgiye ulaşmada hızlilik gibi *nimetleriyle* birlikte her geçen gün hayatımızı daha da yaşanmaz hale sokan ve çözümü zor problemlere neden olan ve dünya çapında “*küresel bunalım*”⁶²’a yol açan külfetlerini de yaşama getirmektedir. Bu noktada, küreselleşmenin yol açtığı sorunlara değinmek, uluslararası ilişkilere küreselleşmenin etkilerini anlamakta yolumuzu aydınlatacaktır. Devletlerarası çatışmalar; fakirlik, bulaşıcı hastalıklar ve çevresel tahribat; uluslararası organize suçlar; nükleer, radyolojik, kimyasal ve biyolojik silahlar ve iç çatışmalar, uluslararası alanda küreselleşmenin *külfetleri* olarak karşımızda durmaktadır.

⁶¹ Zaki Laidi, “Does Globalisation Threaten the State? Thesis on the Fractal State”, **Cambridge Review of International Affairs**, Volume:15, Number:3, 2002, pp. 393 and 404.

⁶² Ahmet Davutoğlu, **Küresel Bunalım (11 Eylül Konuşmaları)**, Küre Yayınları, İstanbul, 2004.

4.1. Fakirlik⁶³

Soğuk Savaş sonrasında daha yoğun olarak hissedilen küreselleşmeyle, gelişmekte olan ülkelerin kişi başına düşen geliri yıllık ortalama % 3 artarken, bazı bölgelerde fakirlik sınırında yaşayan insanların sayısı 100 milyondan daha fazla bir sayıya ulaşmıştır. En azından 54 ülkede kişi başına düşen gelir, azalma eğilimi göstermiştir. Her yıl yaklaşık 11 milyon çocuk önlenebilir hastalıklardan ölüyor, 1,5 milyondan daha fazla kadın hamilelik veya doğum esnasında yaşamını yitirmiştir. Artan fakirlik, pek çok ülkede küresel eşitsizlik ve gelirin adaletsiz bölüşümü ile beraber yükselişe geçmiştir.

Her ne kadar küreselleşmenin getirdiği nimetlerle fakirliğin azaldığı düşünülse de, genel olarak bakıldığında artış eğiliminde olduğu görülmüştür. Bu durumun ortaya çıkışında teknolojik gelişmelere paralel olarak üretim tarzının değişmesi, insan emeğinin yerini teknolojinin (robotlar gibi) alması, silah teknolojisinde yaşanan ilerlemeye paralel olarak uluslararası alanda çatışma tehdidinin artması ve kimi zaman yaşanan savaşlarla gelen yoksulluk, göç, işsizlik gibi sebepler etkili olmuştur.

4.2. Devletlerarası Çatışmalar

Küreselleşme süreciyle, güçleri ve egemenlikleri tartışma konusu yapılsa da ulus-devletler halen uluslararası sistemin başat aktörü olma konumunu sürdürmektedir. (Ulus)devletlerin olduğu bir uluslararası ortamda güç mücadelelerinin de olması beklenebilir. Geçen altmış yıldan fazla bir zamanda dünya kimi savaşlarla yüz yüze gelmesine rağmen devletlerarası çatışma tehdidini ortadan kaldırmış değildir. Küresel alanda savaşın önlenmesi ve barışın hâkim kılınmasına dair yapılan uluslararası düzenlemeler ise bu riski ortadan kaldırmakta tam olarak yeterli değildir.

Günümüzde Güney Asya'da, Kuzey-Batı Asya'da ve Ortadoğu'da çözülemeyen bölgesel sorunlar ve zaman zaman yaşanan çatışmalar uluslararası barışı ve güvenliği tehdit etmeye devam etmektedir. Afganistan, Irak, Suriye, Lübnan, Keşmir ve dünyanın benzer birçok yerinde yaşanan yerel ve bölgesel mücadeleler/çatışmalar, küresel barış ve huzura meydan okumaya devam etmektedir. Bazı bölgelerde devletlerarası rekabet şiddetlenir ve körüklenirken, söz konusu

⁶³ Bu bölümün hazırlanmasında yararlanılan kaynaklar: A More Secure World: Our Shared Responsibility, **Report of the High-Level Panel on Threats, Challenges and Change**, United Nations, 2004, [BM Genel Sekreterliği, Tehditler, Meydan Okumalar ve Değişim Üzerine Yüksek Düzeyli Panel Raporu, 2004]; Stanley Fischer, "Globalization and Its Challenges," **The American Economic Review**, May 2003, 93, 2, ProQuest Social Science Journals, pp.6-11; Chris Brown, Kirsten Ainley, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, (Çev.) Arzu Oyacıoğlu, Yayın Odası Yayınları, İstanbul, 2006, s.153-174.

problemlerin sona erdirilmesine dönük çabalar hayli zorlaşmaktadır. Bu rekabet ise küreselleşme sürecinin getirdiği *nimet*lerle beraber gelişmiş konvansiyonel silahların artışı, fakirliğin azaltılmasında, sağlık şartlarının geliştirilmesinde ve eğitim olanaklarının artırılmasında kullanılabilir (kıt) kaynakların başka alanlara kanalize olmasıyla daha zor bir hale gelmektedir.

4.3. Devlet-İçi Çatışma Tehdidi

Devlet-içi çatışma tehdidi, küreselleşme sürecinde uluslararası ilişkileri etkileyen konular arasında yer almaktadır. Devletler, uluslararası alanda yaşanan gelişmelerin ve ülke içi politik, kültürel ve sosyal sorunların etkisiyle kendi içinde çatışma riskleri yaşayabilmektedir. Bu durum, küreselleşmeyle bir evrensel kültürün oluşması ve bunun yerel kültürel kodlara meydan okuması şeklinde tezahür ederken, tersi bir şekilde; yerel kültürel formların küresel kültüre karşı koymak istemesi şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Farklı aidiyet formlarının kimi zaman karşı karşıya gelmesi, bu gelişmenin ortaya çıkışında etkili olmaktadır.

Küresel düzlemde daha iyi ve istikrarlı uluslararası düzenleyici sistemlerin ve normların oluşturulamaması, önleyici diplomasi ve arabuluculuk girişimlerinin yetersiz kalması, bu risklerin azaltılmasında ve ülkelerin doğal kaynaklarının idare edilmesinde ve normların geliştirilmesinde ulusal otoriteler, uluslararası finans kurumları, sivil toplum kuruluşları ile özel sektör arasında tam olarak işbirliğine gidilememesi, devlet-içi çatışma tehdidini ortaya çıkaran unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.4. Nükleer, Radyolojik, Kimyasal ve Biyolojik Silahlar

Bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak, küreselleşme sürecinde yaşanan ve uluslararası ilişkileri etkileyen sorunlardan birisi de kitle imha silahlarıdır. Bu silah sistemleri, nükleer, radyolojik, kimyasal ve biyolojik olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Kitle imha silahları, insanoğlunun neslinin devamına yöneltilen tehditlerden en büyüğü olma özelliğini taşımakta; insanlığa ve çevreye büyük felaketler getirebilmektedir. Bu silahların kazara ya da kasten kullanımı, insani kayıplarda ve ekonomik problemlerin artışında önemli bir risk taşırken, büyük çaplı ve çözümü zor çevre sorunlarına yol açabilmektedir.

Bunlardan ilki *nükleer silahlar*dır ve bu silahların artışının önlenmesi, uluslararası barışın ve küresel kolektif güvenliğin sağlanmasında acil bir öncelik ve önem taşımaktadır. Bu önemine ve tehlikesine rağmen nükleer silahların üretimi gün geçtikçe artmakta, nükleer silahlara dair sözleşmeye dâhil olan kimi ülkeler gizlice ve illegal olarak büyük ölçekli silah programları geliştirmektedir.

Bazı ülkeler, nükleer silahların yasaklanmasına dair Anlaşma'nın tümünü çiğneyerek, nükleer silahların çoğalmasına katkıda bulunmaktadır.

İnsan kayıplarına ve büyük ölçekli ekonomik ve sosyal çöküntülere sebep olan ikinci tür tehdit edici ve risk taşıyıcı silahlar, *radyolojik* olanlardır. Radyolojik silahlar, kitle imhasında daha çok etkili ve daha çok yıkıcıdır. Bu silahlar, plütonyum ve yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum içermekte ve radyo aktif maddeler barındırmaktadır. Bugün radyoaktif maddelere dayalı pek çok kaynak, tıpta ve endüstriyel araç-gereçlerin üretiminde kullanılmaktadır.

Üçüncü tehdit edici ve risk taşıyıcı silahlar ise, *kimyasal ve biyolojik* olanlardır. Bu silahlar, kitle imha operasyonlarında, nükleer silahların korkunç boyutunu paylaşmaktadır. Kimyasal silahlar dünyada yaygın olarak bulunmaktadır. Göreceli olarak üretimi ve kullanımı diğerlerine nazaran daha kolaydır. Dünya çapında şu anda altı bin dolayında kimyasal silahın bulunduğu varsayılmaktadır.

Biyoteknolojideki hızlı büyüme ve bilimsel gelişmeler, pek çok hastalığın teşhisinde, önlenmesinde ve tedavisinde ümit verirken, biyoteknoloji alanında yaşanan ilerleme, yeni ölümcül gelişmelere yol açmaktadır. Zira bu vesileyle DNA teknolojisi ve genetik manipülasyonlar kullanılarak insan genetiğinde büyük sorunlara yol açan ve gelecek nesillerin kalıcı hastalıklara maruz kalmasına sebep olan biyolojik silahların üretimi artmakta ve yaygınlaşmaktadır.

Netice olarak küreselleşmenin getirdiği yenilikler bir taraftan endüstriyel üretim ve tıp alanında olduğu gibi insanoğlunun faydasına imkânlar sağlarken, diğer taraftan –burada kısaca değinilen– kitle imha silahlarında olduğu gibi insan ve tabiat yaşamını olumsuz yönde etkileyen riskleri de ihtiva etmektedir.

4.5. Uluslararası Organize Suçlar

Uluslararası organize suçlar devletlere ve toplumlara yönelen, insanoğlunun güvenliğini sağlamasında, devletlerin sosyal hukuk düzenini tesis etmesinde ve korumasında en mühim sorumluluklarını yıpratın ve alttan kemiren bir tehdittir. Organize suç şebekelerinin devletler ve insanoğlunu tehdit etmesinin altında önemli gerekçeler yatmaktadır. BM Raporu'na göre, çocuk, kadın ve silah ticareti, organ mafyacılığı, uyuşturucu trafiği gibi organize suç örgütleri büyük güvenlik uzantılarına sahiptir. Bu örgütlerin sadece narkotik trafiğinden kazandığı yıllık 300–500 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir⁶⁴. Bazı bölgelerde bu örgütlerin kazandıkları paralar, kimi ülkelerin GSMH ile rekabet edebi-

⁶⁴ A More Secure World: Our Shared Responsibility, **Report of the High-Level Panel on Threats, Challenges and Change**, United Nations, 2004.

lir seviyededir. Söz konusu uluslararası organize suç örgütleri, ülkelerin devlet otoritesine, ekonomik gelişmesine ve hukukunun üstünlüğüne yöneltilmiş bir tehdit konumunda bulunmaktadır.

SONUÇ

Türdeşleştirme/homojenleştirme, reddiye/benimseme, parçalanma/yeni kimliklerin tezahürü, kültürel farklılık/yeni kültürel oluşumlar gibi diyalektik ve açık uçlu bir sürece referans veren ve bu süreçte sadece kayıplarıyla değil, ortak kültürel formları gerçekleştirmeye yarayacak bazı kazanımlarıyla varlığını sürdüren *küreselleşme*, kazanç ve kayıplarıyla, nimet ve külfetleriyle, neden olduğu küresel ve bölgesel sorunlarıyla, hayatın her alanına etkide bulunmaya devam etmektedir.

Küreselleşme, katalizörlük ettiği bilimsel ve teknolojik gelişmelerle uluslararası ilişkilere bir canlılık getirirken, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan (ulus)devleti değişime ve dönüşüme zorlamaktadır. Küreselleşme, ülke sınırlarının aşınmasına vurgu yaptıkça ulus-devletlerin varlığını koruma refleksi git-tikçe güçlenmekte ve yerel kimlikler, mensubu oldukları aidiyet formlarını “ye-niden” gözden geçirmeye zorlanmaktadır.

Küreselleşme karşısında çevre kirliliği, organize suçlar, yeni güvenlik riskleri gibi faktörlerle özerkliğini kaybeden ulus-devlet, egemenliğinden nispi ölçüde vazgeçerek ve siyasal yapısında da bir *demokrasi açığına* giderek (ülke-sel) meşruiyetini kaybetmektedir. Ayrıca işsizlik ve küresel sermayenin hareketliliği gibi faktörlerle de iktisadi alanda meşruiyet temininde sorun yaşamaktadır.⁶⁵ Ulus-devletlerin egemenliklerini erozyona uğratan küreselleşme bir taraftan ulus-devletlerin varlık alanını daraltırken, diğer taraftan yerel/bölgesel mil-liyetçilik akımlarının güçlenmesine yol açmaktadır.

Küreselleşme, milli devleti yavaş yavaş, kendi içinde yabancı veya yeni kültürel hayat tarzlarının çeşitliliğine karşı açılmaya zorlamaktadır. Bunu yaparken bir yandan da ulusal-hükümetlerin hareket serbestliğini kısıtlamakta, bu suretle onları dışarıya, uluslararası rejimlere karşı açılmaya zorlamaktadır. Yeni bir kapanmanın sosyo-patolojik neticelere yol açmadan başarılı bir şekilde ger-çekleşebilmesi için, küresel pazarlarla baş edebilecek bir siyasetin müesseseler eliyle uygulanması gerekmektedir. Zira bu müesseselerin en az demokratik idare kadar meşruiyet gereklerini yerine getirmiş olmaları⁶⁶ gerekmektedir.

⁶⁵ Habermas, a.g.e., s. 26-30.

⁶⁶ Habermas, a.g.e., s.108.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Birol, “Küreselleşme, Sanal Siyaset ve E-Demokrasi”, M. Akif Çukurçayır, (Haz.), **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**, Çizgi Yayınları, Konya, 2003.
- AKGÜN, Birol, **11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye**, Tablet Kitabevi, Konya, 2006.
- ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yayınları, Bursa, 2002.
- ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, Bursa, 2001.
- ARSAL, Sadri Maksudi, **Millet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, Ötüken Yayınevi, 1975.
- ASLANOĞLU, Rana A., “Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme”, E. Fuat Keyman, A. Yaşar Sarıbay, **Global Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Yayınları, 2000.
- AYDIN, Mustafa, “Küreselleşme Karşısında Ulus Devlet-Ulusal Ekonomi ve Güvenlik”, **Panorama Dergisi**, Mayıs 2005, Sayı:12, ISSN: 1304-6438.
- BARTELSON, Jens, “Three Concepts of Globalization”, **International Sociology**, London, 2000, Vol. 15(2).
- BOSTANCI, M. Naci, “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, **Türkiye Günlüğü**, Ankara, 1998, No:50.
- BOZKURT, Veysel, “Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”, <http://www.makaleler.com/bilim-makaleleri/kuresellesme-kavram-gelisim-ve-yaklasimlar.htm>
- BROWN, Chris, AINLEY, Kirsten, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, (Çev.) Arzu Oyacıoğlu, Yayın Odası Yayınları, İstanbul, 2006.
- CLARK, Ian, **Globalization and International Relations Theory**, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- ÇALIŞ, Şaban H., “Üç Tarz-ı Siyasetten Globalizme”, M. Akif Çukurçayır, (Haz.), **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**, Çizgi Yayınları, Konya, 2003.
- ÇALIŞ, Şaban H., DAĞI, İhsan D., GÖZEN, (Ed.), Ramazan, **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi**, Liberte Yayınları, Ankara, 2001.
- ÇUKURÇAYIR, M. Akif, (Haz.), **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**, Çizgi Yayınları, Konya, 2003.
- DAĞ, Ahmet Emin, **Uluslararası İlişkiler & Diplomasi Sözlüğü**, İstanbul, Anka Yayınları, 2004.
- DAVER, Bülent, **Siyaset Bilimine Giriş**, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1993.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, **Küresel Bunalım (11 Eylül Konuşmaları)**, Küre Yayınları, İstanbul, 2004.
- DEMİR Ömer-ACAR Mustafa, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara, 2006 Ekim.
- DENİZ, Eren Tolgöktürk, “Küreselleşme, Yeni Uluslararası Akımlar ve Uluslararası İlişkiler Disiplinine Etkileri”, <http://www.antimai.org/gr/erendtol.htm>.

- DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, “Dış İlişkiler Terminolojisi”, <http://www.mfa.gov.tr/dis-iliskiler-terminolojisi.tr.mfa>, 15.09.2015.
- ERALP, Atila (Ed.), **Devlet, Sistem ve Kimlik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- FALK, Richard, **Yırtıcı Küreselleşme**, (Çev.), Ali Çaksu, Küre Yayınları, İstanbul, 2002.
- FISCHER, Stanley, “Globalization and Its Challenges,” **The American Economic Review**, May 2003, 93, 2, ProQuest Social Science Journals.
- GOLDSTEIN, Joshua S., **International Relations**, Longman Press, Fourth Edition, Washington D.C., 1952.
- HABERMAS, Jurgen, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akubeti**, (Çev.), Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, 2002.
- HOBSBAWN, Eric, **Geleneğin İcadı**, (Çev.), M. Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005.
- HOBSON, John M., Ramesh, M., “Globalisation Makes of States What States Make of It: Between Agency and Structure in the State/Globalisation Debate”, **New Political Economy**, Vol.7, No.1, 2002.
- HOFFMAN, Stanley, “Clash of Globalizations”, **Foreign Affairs**, July/August 2002.
- JONES, Hallie, “Social Constructivism and Globalization”, <http://docslide.us/documents/social-constructivism-and-globalization.html>.
- KEYMAN, E. Fuat, Sarıbay, A. Yaşar, **Global Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Yayınları, 2000.
- KEYMAN, E. Fuat, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, (Çev.), Simten Coşar, Alfa Yayınları, Bursa/İstanbul, 2000.
- KNUTSEN, Torbjon L., **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, (Çev.), Mehmet Özey, Açılımkitap Pınar Yayınları, İstanbul, 2006.
- KURTUBİ, **El-Cam-ü fi Ahkâm-ı Kur’an**, Kahire, 1967, Cilt: II.
- LAIDI, Zaki, “Does Globalisation Threaten the State? Thesis on the Fractal State”, **Cambridge Review of International Affairs**, Volume 15, Number 3, 2002.
- LEWISH, Bernard, **İslamın Siyasal Dili**, Rey Yayınları, İstanbul 1992.
- MATTELART, Armand, **İletişimin Dünyasallaşması**, (Çev.), Halime Yücel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- MERAY, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş**, A.Ü.SBF Yayınları, Cilt: I.
- ROSENAU, James N., “Many Globalizations One International Relations”, **Routledge-Globalizations**, September 2004, Vol.1, No.1.
- SARIBAY, A. Yaşar, “Globalleşme Karşısında Milliyetçilik”, **Anlayış Dergisi**, İstanbul, 2005 Nisan, No:23.
- SARIBAY, A. Yaşar, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, Everest Yayınları, İstanbul 2004.
- SARIBAY, Ali Yaşar, “Kültürel Bir Kurgu Olarak Küreselleşme”, **Küreselleşme**, (Haz.), Cemal Uşak, Ufuk Kitapları, 2002.

- SMITH, Anthony D., **Milli Kimlik**, (Çev.), Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- STİGLİTZ, Joseph E., **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çev.), Arzu Taşcıoğlu, Deniz Vural, Plan B Yayınları, İstanbul, 2002.
- ŞAHİN, Köksal, **Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet**, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.
- TOLGÖKTÜRK, Eren Deniz, “Küreselleşme, Yeni Uluslararası Akımlar ve Uluslararası İlişkiler Disiplinine Etkileri”, <http://www.ir.metu.edu.tr/conference/papers.html>.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, “Ulus-Devlet ve Milliyetçilik”, (Ed.), Mümtaz’er Türköne, **Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara, 2005.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, **Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara, 2005.
- UNITED NATIONS, A More Secure World: Our Shared Responsibility, **Report of the High-Level Panel on Threats, Challenges and Change**, United Nations, 2004.
- VIOTTI, Paul R., Mark V. Kauppi, **International Relations and World Politics**, Paperback, Prentice Hall, December 2007, pp.467 ve 474.
- WALLERSTEIN, Immanuel, **Modern Küresel-Sistem**, (Çev.), M. Kürşat Atalar, Pınar Yayınları, İstanbul, 2005.
- WALTZ, Kenneth N., “Globalization and Governance”, **PS: Political Science and Politics**, Vol:32, No:4, (Dec.1999).
- YILMAZ, Aytekin, **İkinci Küreselleşme Dalgası: Kavram, Süreç, Sorunlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2004.
- YTÜ Stratejik Araştırmalar Merkezi, “Küreselleşme ve Ulus-Devlet”, (02.06.2000 tarihinde konulu toplantıda sunulan bildiri), <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/yayinlar.html>, 13.09.2015.
- YURDUSEV, A. Nuri, “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, Atila Eralp, (Ed.), **Devlet, Sistem ve Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KUVVET KULLANMA YASAĞI, GÜVENLİK KONSEYİ, SAVAŞ ve BARIŞ: “DE JURE” VE “DE FACTO” İKİ FARKLI ULUSLARARASI SİSTEM ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

*Dr. Bülent ŞENER**

(KTÜ)

Özet

İnsanlığın başlangıcından bu yana insan topluluklarının ve genel olarak devletlerin çok çeşitli nedenlerle ve biçimlerde birbirlerine karşı şiddet kullandığı ve kullanmaya devam ettiği yalın bir gerçekliktir. Uluslararası hukukta geniş anlamda “kuvvet kullanma” deyimiyile ifade edilen bu şiddet kullanma durumu, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve uluslar arasında işbirliği oluşturmak amacıyla 1945’te kurulan Birleşmiş Milletler (BM) örgütünün kurucu antlaşmasında birkaç istisnai durum haricinde ilk kez evrensel düzeyde yasaklanarak hukuki bir temele kavuşturulmuş ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında asıl organ olarak BM Güvenlik Konseyi ortak güvenlik mekanizması olarak birincil derecede sorumlu ve yetkili kılınmıştır. Ne var ki, gerek uluslararası sistemin ve uyumsuzlukların doğası ve değişken yapısı, devletlerin çıkar çatışmaları ve güç elde etme isteği, gerekse ortak güvenlik mekanizmasının yapısı ve yetkileri bu hukuki temelin ve ortak güvenlik mekanizmasının daha kurulduğu ilk andan itibaren tartışılmasına yol açarak, “kuvvet kullanma yasağı”nın ihlal edilmesi sonucunu doğurmuştur. Devletlerin, özellikle “meşru müdafaa hakkı”nın “geniş yorumu”na dayanarak yarattıkları bu durum, uluslararası sistemin 1945’ten bu yana birisi “de jure” ve diğeri “de facto” olmak üzere iki farklı sistemin “paralel bir evreni”nde yaşamakta olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. 11 Eylül 2001 terör saldırılarının yarattığı etkilerle birlikte “de facto” sistemde kuvvet kullanma yasağının “meşru müdafaa hakkı”nın bu derece esnetilerek ve tek taraflı kuvvet kullanma girişimleriyle aşılmaya çalışılması, kuvvet kullanımına ilişkin sınırlamaları ciddi oranda gevşeterek uluslararası hukuki sistemde ciddi değişikliklere yol açabilecek sonuçlar doğurmuştur. BM Güvenlik Konseyi’nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması yönünden uluslararası sistemdeki birincil fakat etkinliği tartışılan mevcut konumu ve kuvvet kullanma yasağının etkinliğinin pratikte giderek azalması durumu, uluslararası hukuk bağlamında 20. yüzyıl boyunca geliştirilmeye çalışılan kurallar ve kurumlar açısından ciddi bir güven bunalımı yaratırken, uluslararası barış ve

* Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon, bulentsener@yahoo.com

güvenliğin geleceği açısından da kaygı verici bir süreç başlatmıştır. Bu çalışmada, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma olgusu ve yasağı, BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı, yetkileri ve ortak güvenlik mekanizmasındaki reform tartışmalarıyla birlikte realist ve/veya neorealist bir perspektiften ele alınarak, savaş ve barış olguları bağlamında uluslararası sistemin bugününe ve geleceğine ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Barış, Uluslararası sistem, Kuvvet kullanma yasağı, BM Güvenlik Konseyi

**PROHIBITION OF USE OF FORCE IN INTERNATIONAL
RELATIONS, SECURITY COUNCIL, WAR AND PEACE:
THOUGHTS ON TWO DIFFERENT INTERNATIONAL SYSTEMS,
“DE JURE” AND “DE FACTO”**

Abstract

It is an indisputable fact that human communities and states have used violence against each other, and continue to use violence, since the beginning of humanity, for varied reasons and in many different ways. Resorting to violence, termed the “use of force” in the jargon of international law, was first prohibited globally, with few exceptions, in the charter of the United Nations (UN), which was established in 1945 to protect international peace and security and to strengthen cooperation between nations. The Security Council was designated as the main UN organ and a common security mechanism with the primary responsibility and authority for maintaining international peace and security, thus establishing a legal basis for the prevention of the use of force.

However, the nature and the changing structure of the international system and international conflicts, conflicts of interest and competition for power between states, and the structure and powers of the common UN security mechanism meant that both this legal basis and the common security mechanism became subjects of debate from the moment the Security Council was established, with the consequence being that the norm of “prohibition of use of force” was frequently violated. This situation, which was partly a result of the “broad interpretation” of the “right of self-defense” by states, created two “parallel universes”, exclusively occupied by either of the “de jure” and “de facto” international systems. Following the 9/11 terrorist attacks, there were attempts, in the de facto system, to get around the prohibition of the use of force by stretching the meaning of the concept of the “right of self-defense” and by unilateral use of force. This significantly weakened restrictions on the use of force,

and created changes with potentially serious consequences for the international legal system. The UN Security Council's primary responsibility was preserving international peace and security, but the council was arguably not effective. The UN Security Council's inability to enforce the rule of the prohibition of use of force created a crisis of confidence in international legal norms and institutions, which were built after much effort throughout the 20th century. The crisis of confidence also gives rise to serious concerns about the future of international peace and security. This study examines the phenomenon and the prohibition of use of force in international relations, the structure and powers of the UN Security Council, and debates about the reform of the common security mechanism from a realist and/or neo-realist perspective. It also provides insights about the present and the future of the international system, particularly as it relates to war and peace.

Keywords: War, Peace, International system, Prohibition of use of force, UN, Security Council

Giriş: Savaş ve Barış Olguları Üzerine

Uluslararası ilişkiler tarihi büyük ölçüde devletlerin ve/veya çeşitli düzeylerde örgütlenmiş insan toplumlarının çatışma–uzlaşma (savaş–barış) evrelerinin tarihidir. Bu evreler tarihi içinde de devletlerin ve/veya insan topluluklarının aralarında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda, bu anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözemedikleri zaman (bazen de hiç bu yollara gitmeden) askeri araçlarla doğrudan ya da dolaylı olarak güç/kuvvet kullanımına başvurdukları gerçeği uluslararası ilişkiler tarihinin en eski fenomenlerindedir.

Yeryüzünde “savaş” ve “barış” olgularına ilişkin söylenmedik ya da yazılmadık pek bir şey herhalde kalmamıştır. Çok eski çağlardan bu yana savaş, insan topluluklarının, devletlerin, birbirlerine karşı azımsanmayacak ölçüde kullandıkları bir dış politika aracı olagelmıştır. İnsan topluluklarının ve devletlerin birbirlerini istedikleri yönde davranmaya zorlamak için kullandıkları çeşitli araçlardan biri olmasına rağmen, doğrudan insan hayatına yönelik bir nitelik taşımasından dolayı savaş olgusu insanlık tarihinde çok fazla tartışma konusu olmuştur. Buna rağmen, insanoğlunun “savaşı önleme” ya da “barışı kurma/koruma” konusundaki arayışları bir nihayete ermiş değildir ve erebilecek gibi de görünmemektedir. Zira, insanlığın yazılı tarihinin 3500 yılının yalnızca 270 yılında savaş görülmemesi, uluslararası ilişkilerdeki savaş olgusunu tüm

çıplaklığıyla yansıtmaktadır.¹ Gerçekten de savaş insanlık tarihinin en eski ve yıkıcı fenomenidir. Bireysel saldırganlık ile bunun kitlesel hale geldiği savaş olgusu tarih boyunca sürekli tekrarlanmakla kalmamış, aynı zamanda gitgide gelişen teknoloji sayesinde kitlesel yok oluş sürecini hızlandıran bir hal de almıştır. Buna rağmen, insanoğlunun “savaşı önleme” ya da “barışı kurma/koruma” konusundaki arayışları bir nihayete ermiş değildir ve erebilecek gibi de görünmemektedir. Deyim yerindeyse savaş insanlığın doğal durumudur. Yani savaş olgusu bizzat devlet olmanın tabiatı gereği (egemenlik ve bağımsızlık) yapısal ve ontolojik bir gerçekliktir ve çağlar boyunca da bu gerçeklik hiç değişmemiştir. Nitekim, idealist felsefeci Immanuel Kant bile bu durumu doğrularcasına “*bir arada yaşayan insanlar arasında tabii hâl bir barış hâli değil, her zaman ilan edilmiş olmasa bile her an patlayabilecek gibi görünen bir savaş hâlidir*”² diyerek, savaşın “doğal bir hâl”, buna karşılık barışın ise aslında bir “medeniyet hâli” olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla savaş olgusu insanlık tarihinin olağan ve düzenli deneyiminin bir sonucudur ve en istikrarlı sistemler bile savaşı –ya da daha iyimser bir yaklaşımla söylersek– çatışmayı dışlamaz. Bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler’in doğuşunun, varlığının ve gelişiminin temelinde de “savaş” ve “barış” olguları yer almaktadır.

Şüphesiz, savaşın niteliklerine ve türlerine ilişkin pek çok şey söylenebilir. En genel anlamıyla savaş, bir devlet veya devletler grubunun, diğer bir devlet veya devletler grubuna karşı askeri güç kullanarak diplomatik yollarla çözümlenemeyen sorunlarını çözmeye çalışması anlamına gelir. Diğer taraftan, savaşın nedenleri gibi; savaşın türlerini de çeşitli kriterlere göre sınıflandırmak mümkündür. Savaşlar, yoğunluk derecelerine göre “sınırlı savaş” ve “topyekûn savaş” olarak ayrılabilirdiği gibi; kapsadıkları coğrafi alan itibarıyla da “yerel savaş” ve “genel savaş” olarak da ayrılabilir. Aynı şekilde, savaşlar, kullanılan silahların türlerine göre de konvansiyonel savaş, sınırlı nükleer savaş, stratejik nükleer savaş, kimyasal savaş, biyolojik savaş gibi sınıflandırılabilir. Diğer bir deyişle, savaş, nükleer silahların kısıtsız kullanılabilceği bir ortamdan; şiddetin, coğrafi bölgenin ve hedeflerin tahdit edildiği bir sınırlı ortama kadar geniş bir spektrum içerisinde cereyan edebilir. Öte yandan, politik bir amaç güden organize olmuş grupların silahlı mücadelesi de bir savaş çeşididir; organize olmuş grupların ayaklanmalarına, gerilla faaliyetlerine ve terör eylemlerine

¹ Bozkurt Güvenç, “Barış Kültürü mü? Yoksa Barış İçin Kültür mü?”, **Cogito**, Sayı: 3/K1ş, (1995), s. 25.

² Immanuel Kant, **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme**, Yavuz Abadan, Seha L. Meray (Çev.), Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1960, s. 17.

karşı girişilen mücadele de (düşük yoğunluklu çatışma/gayrinizami harp/low intensity conflict) bir savaş çeşididir.³

Savaş ve barış, tezat kavramlardır. Her kavram, tarihsel süreç içerisinde eylemli insanın, toplumla ve doğayla ilişkilerinin bir sonucu olarak oluşur. İnsan eylemliliğinin bir sonucu olarak oluşan kavramlar, toplumsal ve maddi üretimin niteliğine göre yeni içerikler kazanarak, dil aracılığıyla nesilden nesile aktarılır. İnsanın yaşam pratiğinin sonucu olarak, insani bir öze oluşturulan olumluluk yüklü kavramlar, yine insanın yaşam pratiği sonucu yadsınması gerekenlerin insan vicdanında olumsuz kavramlar haline getirilerek, olumsuz olmanın yadsınması anlayışıyla üretilmiştir.⁴ Bu bağlamda, tarihi, siyasi, iktisadi, askeri, beşeri, felsefi ve etik açılardan ele alınabilen savaş olgusu, yapılan tercihe göre, bireysel saldırganlığı, bir sosyal hastalık fenomenini, siyasal değişim faktörünü, devlet iradesinin en üst düzeyde anlatımını ya da devlet egemenliğinin mutlak gücünü gösteren bir davranıştır.⁵ Bazı yazarlara göre, savaş ağırlıklı olarak insan doğasının doğuştan var olan bir yönüdür ve savaşın kaçınılmazlığı hep var olagelen bir olgudur. Temel bir önermeden bakıldığında savaşın daima insanlığın kaçınılmaz bir yönü olduğu şeklindeki sonuca ulaşılan bir mantık silsilesi söz konusudur. Her zaman savaşların var olduğu düşüncesi altında gerçekte insanların saldırgan oldukları fikri yatmaktadır. Bu durumda savaşlar insanda doğuştan var olan bir saldırganlık halinin belirli aralıklarla açığa çıktığı anlamına gelmektedir.⁶ Savaşmak içgüdüsel bir durum, genetik bir insan mizacı olarak kabul edildiğinde, insan doğasının savaştırdığı olgusu psikanaliz teorileri açısından önem kazanmaktadır. Örneğin, Carl Jung'un yaklaşımlarının öne çıktığı psikanaliz teorileri, ego ve superegonun gelişmesi ve erken yaşlardaki deneyimler ile düşman yaratma arasında bağlantı kurarlar. Buna göre, çocuklar büyürken, başlangıçta, ana kaygı, korku ve memnuniyetsizlik yaşadıklarında kötü ve zarar verici nesnelere içselleştirir. Baskı, inkar, ayırım yaratma, tahmin ve yer değiştirme, kutsal ve savunma savaşlarında düşman yaratmayı anlamada kilit öğelerdir. Düşmana atfettiğimiz “kötü” özelliklerin “iyi” olanlarını daha sonraları ayırt ederiz. “Biz”-“onlar”, “iyi”-“kötü” gibi temel karakteristik ayrımların yanı sıra, düşmanlaştırma dinamikleri “yansıtılan imge”, “çelişen durumlara

³ Bülent Şener, “İnsanlığın Olağan Durumu ‘Savaş’ ve Bir Medeniyet Hali ‘Barış’ Üzerine”, **Konferans Tam Metin Kitabı**, V. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı-Barış ve Güvenliğin Yeniden İnşası, 11-12 Aralık 2013, Uludağ Üniversitesi, Bursa, s. 574.

⁴ Mustafa Kahya, “Savaş ve Barış”, **Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran 2006, s. 6.

⁵ Durmuş Tezcan, “Saldırgan Savaş ve Devletlerarası Ceza Hukuku”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 1 (1994), s. 349.

⁶ Ofer Zur, “Savaşın Psiko-Tarihi: Kültür, Ruh ve Düşmanın Birlikte Evrimi”, Gökhan Kağnıcı (Çev.), **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı: VI (Ocak-Nisan 2010), s. 126.

rın birlikteliği”, “düşman imgesinin dinamik doğası” gibi unsurlarla sürekli beslenmektedir insan doğasında.⁷ Michael Dibdin, “Dead Lagoon” (Ölü Lagün)⁸ adlı romanında bu gerçekliği şöyle ifade etmektedir: “Gerçek düşmanlar olmadan, gerçek dostlar olmaz. Ne olmadığımızdan nefret etmediğimiz sürece, ne olduğumuzu sevemeyiz. Bunlar, yüzyıldan fazla bir süredir devam eden duygusal kesitten sonra büyük bir ıstırapla yeniden keşfettiğimiz eski gerçeklerdir...”

Leviathan adlı eserinde, insanın kendi varlığını ayakta tutma ve sürdürme güdüsünün tüm eylemlerini belirlediğinden yola çıkan ve insanın doğasını alabildiğince çıkarıcı kabul eden Thomas Hobbes ise, insanlar arasındaki mücadeleyi diğer bir deyişle “savaş” olgusunu üç nedene bağlamaktadır: i) Güvensizlik, ii) Rekabet, iii) Herkesten üstün olma tutkusu. Hobbes’e göre bu nedenler sürekli olarak insanları birbirleriyle savaşmaya itmektedir. Bu savaş “herkesin herkesle, herkesin herkese karşı savaşı”dır (bellum omnium contra omnes). Bu durumda “insan insanın kurdudur” (homo homini lupus). Genel bir güvensizlik durumu oluşturan bu durum, insanın ana güdüsü olan kendini varlığını korumayı istemesine aykırıdır. İnsanların sürekli birbirlerinden korkarak yaşadıkları bu “doğa hali”nden kurtuluşun tek yolu mutlak bir otoriteye sahip olan ve her şeye gücü yeten “devlet”i (yani “Leviathan”ı) oluşturmalarına bağlıdır. Zira Hobbes’e göre, herkesin boyun eğeceği ortak bir iktidarın bulunmadığı yerde yasa yoktur, yasanın olmadığı yerde de adil olan ve olmayan ayrımı da bulunmamaktadır ve hiçbir egemen güç, yokluğu kadar zararlı değildir. Bu yüzden, insanlar, özgürlükleri açısından bazı kısıtlamalar getiren, ancak bireysel olarak elde edemeyecekleri bir kolektif güvenliği kendilerine sağlayacak olan “devlet”i oluşturlar. İşin ilginç yanı, Hobbes’a göre insanlar, bunu mantıkları gereği değil, korkuları gereği yaparlar ve sonuçta kendilerini birbirlerinden ve dış tehditlerden koruyacak olan “Leviathan”ı (devlet) oluşturlar. Ne var ki, insanlar kendi aralarındaki “doğa hali”ne son vermekle birlikte bir başka “doğa hali”ni de uluslararası alanda yeniden kurmuş olurlar.⁹

Hobbes’un bu görüşleri uluslararası alana taşındığında klasik gerçekçi dünya tüm çıplaklığıyla karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, uluslararası sistemin “doğa hali”, devletlerin birbirleri ile kıyasıya ve sınır tanımayan bir mücadeleye giriştiği bir savaş halidir. Bu mücadelede sınır uluslararası hukuk ve moral değerlerden çok, monarkların egemen siyasal iradeleridir. İşte bu nedenle Hobbes

⁷ Zur, “Savaşın Psiko-Tarihi: Kültür, Ruh ve Düşmanın Birlikte Evrimi”, s. 137.

⁸ Bkz. Michael Dibdin, **Dead Lagoon**, Knopf Doubleday Publishing Group, New York, 1996.

⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Thomas Hobbes, **Leviathan or the Matter, Forme, and Power of a Common-wealth Ecclesiasticall and Civill**, Roy Hay (Ed.), McMaster University Archive, London, 1651, pp. 77-79.

içsel anarşinin düzenlenebileceğine dair inancını uluslararası anarşi açısından taşımamaktadır. Çünkü eşit statüdeki egemen birimlerden yani devletlerden hiçbirisi, aralarındaki çatışmaları çözecek bir üst otorite tanımamaktadırlar.¹⁰ Zira, doğa hallerindeki bireylerin aksine, egemen devletler küresel güvenlik garantileri karşılarında bağımsızlıklarını terk etmeyi kabul etmezler. Bunun nedeni uluslararası doğa halinin bireyler arasındaki orijinal doğa hali kadar tehlikeli ve tehdit edici olmamasıdır. Çünkü gücü ve olanakları sınırlı tek tek bireylerin aksine, devletler çok sayıda bireyin kolektif gücünü kullanarak grubun tümüne güvenlik ve özgürlük sağlayabilmektedirler. Fakat bunun maliyeti egemen devletler arasında sürekli ve garantili barışın sağlanamaması; aksine potansiyel savaşın varlığı sonucunu doğurmaktadır. Çünkü, devletler, diğerleri kendilerinden güçlü oldukça, kendilerini zayıf hissederler. Devletlerin güvenlik ve korunma içgüdüleri kendisini komşularından daha güçlü hale getirmesini talep eder. Hiçbir devlet gücünü, diğerlerinin zararına olma durumu hariç kullanamaz, arttıramaz ve sağlamlaştırılmaz.¹¹

Neorealizmin kurucusu Kenneth N. Waltz ise, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis* (İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz)¹² adlı eserinde uluslararası ilişkilerin ve savaş olgusunun analiz edilmesinde birey, devlet ve uluslararası sistem düzeyinde inceleyerek savaş olgusunu anlamada önemli bir adım atmıştır. Daha sonra 1979 yılında yayınladığı *Theory of International Politics* (Uluslararası Siyaset Teorisi)¹³ adlı eseriyle neorealizme ilişkin temel tezlerini ortaya koyan Waltz, o güne kadar bir sonuç olarak bakılan ve anarşik bir ortam olarak görülen uluslararası sistemin, devletlerin davranışlarını sınırladığını ilk defa ileri sürmüş ve savaş olgusunu da bu gerçeklik içinde değerlendirmiştir. Uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğunu kabul eden ve savaş da uluslararası sistemin anarşik yapısının sonucu olarak değerlendiren Waltz'a göre, devletlerin davranış kalıplarını açıklayabilmek için uluslararası sistemin yapısına bakmak gerekir. Sistemin anarşik özelliği devletleri varlıklarını sürdürme sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yapı içerisinde her devletin temel amacı varlığını sürdürmektir. Uluslararası sistemin bu yapısı, sistem dü-

¹⁰ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 109.

¹¹ Arend Lijphart (Ed.), *World Politics: The Writings of Theorists and Practitioners, Classical and Modern*, Allyn&Bacon, Inc., Boston, 1971, p. 44'ten aktaran Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1 (Bahar, 2004), ss. 45-46.

¹² Bkz. Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 1959.

¹³ Bkz. Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison&Wesley Publishing Company, Reading, 1979.

zeyindeki sonuçların belirleyicisi olma özelliğinden dolayı, bazı davranış kalıplarını teşvik ederek ya da kısıtlayarak olaylara ve sonuçlara doğrudan etki etmektedir. Bu nedenle de uluslararası sistemin yapısı devletlerin dış politikalarını şekillendiren en önemli faktördür (Billiard ball model/Bilardo topu modeli).¹⁴ Sistem ile devlet davranışı arasındaki bu bağlantı, devletlerin güçleri açısından da önem taşımaktadır. Sistemin yapısı, gücün devletler arasındaki dağılımıyla doğrudan ilintilidir ve kapasite dağılımları farklı uluslararası sistemleri açıklayabilmekte anahtar rolündedir. Buradan hareketle Waltz, uluslararası sistemdeki değişimlerin devletler arasındaki güç dağılımının değişimiyle meydana geldiğini söyleyerek, savaşı da bu değişimin temel aracı olarak görmektedir. Yazara göre, tarihsel olarak uluslararası politikanın yapısındaki sistemsel dönüşümler büyük güçlerin yükselişi ve düşüşleriyle (yani büyük savaşlarla) gerçekleşmektedir. Waltz, ayrıca, devletler arasındaki güç dengesinin, uluslararası sistemin temel bir özelliği olduğunu ve denge bozulsa bile başka bir şekilde yeniden kurularak devam ettiğini kabul etmektedir. Ancak, güç dengesindeki değişiklikler, sistemin ana özelliği olan anarşik yapısını hiçbir zaman değiştirmemektedir/değiştirememektedir.¹⁵

Waltz'ın bu tespitleri önemlidir, zira, uluslararası sistemde tüm devletlerin üstünde bir üst gücün bulunmaması nedeniyle güvenlik iklemi içinde yaşayan devletler, kendi güvenliklerini tahkim etme ve güçlerini arttırmanın peşindedirler. Uluslararası sistemin bu anarşik yapısı devletleri varlıklarını sürdürme sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yapı içerisinde devletler çeşitli ittifaklar ve koalisyonlar kursalar bile, varlıklarını sürdürmek için temelde kendi olanaklarına dayanmak zorundadırlar. Neticede, sürekli olarak devletler arası güvensizlik, rekabet ve çıkar çatışmalarına sahne olan bu yapıda çatışmaların nihai çözümü de (egemen ve bağımsız devletler, aralarında arabuluculuk yapabilecek bir üst otorite tanımadıkları için) ancak "savaş"la gerçekleşmektedir. Yani savaş olgusu bizatihi devlet olmanın tabiatı gereği (egemenlik ve bağımsızlık) yapısal ve ontolojik bir gerçekliktir ve çağlar boyunca da bu hiç değişmemiştir.¹⁶

¹⁴ Uluslararası politikada devletlerin davranışlarını belirleyen nedenlerin onların içsel dinamiklerinden çok diğer devletlerle giriştiği etkileşimlerden doğduğunu savunan ve neorealist temele oturan bu modelde uluslararası sistem bir bilardo masasına, devletler de bilardo toplarına benzetilmektedir. Buna göre, masadaki herhangi bir topa etki uygulandığında (harekete geçtiğinde), söz konusu top, yolu üzerindeki diğer toplara çarpacak, ancak topun yapacağı hareketler bilardo masasının kenarlarıyla, diğer bir deyişle uluslararası sistemin sınırlarıyla bağlı kalacaktır. Sistemin sınırları ise, güç dengeleriyle oluşmuş olan yapıya karşılık gelmektedir.

¹⁵ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, p. 94-111.

¹⁶ Şener, "İnsanlığın Olağan Durumu 'Savaş' ve Bir Medeniyet Hali 'Barış' Üzerine", s. 580.

Bir başka yaklaşıma göre ise, savaş, var olan bir dizi karışık sosyolojik psiko-tarihsel faktörlere bağlı kültürel bir olgudur, kültürün bir yansımasıdır ve kültürle birlikte evrimleşmektedir.¹⁷ Bu nedenle de savaş ve barış olgularının içerikleri her tarihsel dönemde aynı değildir. Diğer bir deyişle, toplumsal yaşamın idame ettirilmesinde, üretim dışı zorun belirleyici olduğu tarihsel dönemler ile çağımız kapitalist toplumlarının bu olgulara yükledikleri anlamlar farklıdır. Bu çerçevede savaş, üretim araçlarının özel mülkiyeti sonucu, mülkiyeti elinde bulunduranların, mülkiyetten yoksun olanlara karşı, zenginliklerini korumak ve yeni zenginlikler elde etmek için, örgütlenmiş zorun devreye sokulmasıyla, ekonomik ve toplumsal üretimin idame ettirilmesinin bir aracı olarak tarih sahnesine çıkmıştır.¹⁸ Diğer bir deyişle, savaş, insanlar avcılık ve toplayıcılığı terk edip çiftçilik ve tarımsal üretime geçtiği zaman medeniyetle birlikte doğmuştur. Tarımsal üretim ve hayvan yetiştirme için gerekli olan örgütlenme ilkel savaş olarak bilineni sürdürmek için bu yeni gelişen kültüre olanak sağlamıştır.¹⁹ Tarım uygarlığı, tarımsal üretimi denetleme teşebbüsünü uzun süre planlamaya gerek duyduğu için, doğayı denetim altında tutmak ve onun hakkında öngörülerde bulunmaya yönelik bu teşebbüs, ailede olduğu gibi, toplumda da kaçınılmaz olarak yansımaları bulmuştur.²⁰ Yaşadığımız yüzyıla gelindiğinde tüm savaşlar, savaşa katılanlarca, saldırgan bir dış düşmana karşı savunmada olmak olarak algılanmıştır ve bu savunmacı iddia politik gerçekliklere bir anlamda meşruiyet de sağlamaktadır. Günümüzdeki bütün uluslar askeri güçlerini ve politikalarını savunmanın gereği olarak görmektedirler. Bundan dolayı savaş operasyonlarını planlayan ve yürüten ana siyasi organlar hep “savunma” kavramıyla ilişkilendirilmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) bu birime “Savunma Bakanlığı”, İsrail’de “Güvenlik Bakanlığı”, İngiltere, Hindistan ve Sovyetler Birliği’nde “Milli Savunma Bakanlığı” denilmiştir. Benzerleri diğer tüm ülkelerde olan bu birimler, saldırgan ve savaşçı özelliklerine rağmen, yine de, tüm yaptıklarını haklı çıkarıp ve bunların savunma adına olduğunu belirte gelmişlerdir. Her ne kadar bugün savaşa karşı barış, insanlığın geçmiş bütün tarihsel dönemlerinin bir sonucu olarak, savaşızsız bir savaşızsız dünya özlemini ifade eden, evrensel bir talep haline gelmiş olsa da, yine de çatışma ve düşmanlık olguları daima insanlığın bir yönünü göstermeye devam etmektedir ve bundan dolayı da ulusal ve/veya uluslararası toplumsal varlığın kaçınılmazdırlar.

¹⁷ Zur, “Savaşın Psiko-Tarihi: Kültür, Ruh ve Düşmanın Birlikte Evrimi”, s. 129.

¹⁸ Kahya, “Savaş ve Barış”, s. 6.

¹⁹ Zur, “Savaşın Psiko-Tarihi: Kültür, Ruh ve Düşmanın Birlikte Evrimi”, s. 131.

²⁰ Zur, “Savaşın Psiko-Tarihi: Kültür, Ruh ve Düşmanın Birlikte Evrimi”, s. 133.

Bütün bu gerçeklik çerçevesinde insanlığın savaş ya da savunma noktasında geldiği psikolojik ve sosyolojik nokta şudur: Bugün nükleer silahlar ve yıldız savaşları gibi stratejik savunma konseptleri bizlere savunma önlemlerinin sıradışı örneklerini sunmaktadırlar. Bazı hallerde, nükleer silahlar, günümüz dünyasında korunma ihtiyacına ne kadar çok gerek olduğu konusunda güçlü bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın hemcinslerinden o kadar çok korunmaya ihtiyacı vardır ki, bunu elde etmek adına yok etme ya da topyekûn yok alma riskini dahi göze almaktadır. Dolayısıyla, insanlar ve toplumlar arasında “ebedi barış”ı kurgulamak boşuna bir çaba ve ütopyadır. Her “barış” ona “barış” diyenlerin çıkarlarını temsil ettiği için “barış”tır. (“Pax Romana”, “Pax Ottomana”, “Pax Britannica”, “Pax Americana”, “Versay Barışı” gibi olgular/olaylar bu gerçekliğin en açık ispatıdır). Habil ile Kabil’den²¹ Usame Bin Ladin’e; Roma’dan Osmanlı’ya, “ulus-devlet”ten “küreselleşme”ye varan bütün olaylar ve sistemler dizgesi hep bu dinamik üzerinden yürümektedir. Yani “barış”ın ne anlamı ne de kapsayıcılığı mutlak değildir, görecelidir. İnsanlar ve toplumlar arasında olan biten her şey “güç ve çıkar mücadelesi”dir ki bunun doğal sonucu da ya “savaş” ya da “geçici”, “kısmi”, “göreceli” bir barış’tır.²² Dolayısıyla yeryüzünde “savaş”, Kant’ın da ifade ettiği gibi, “... *ya ortada savaşılacak bir şey kalmayınca ya da yeryüzünün her köşesinde genel kabul gören yeni bir törel anlayış sağlanınca sona erecektir.*”

Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı

Şüphesiz, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzen ve istikrarın sağlanması arayışlarının en devasa ürünü olan Birleşmiş Milletler örgütü (BM), en büyük önceliği uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusuna vermişti. Bu bağlamda örgütün uluslararası sisteme getirdiği en önemli yenilik de “kuvvet kullanma” yasağıdır. BM Andlaşması sadece bir uluslararası örgüt yaratan belge değil, aynı zamanda uluslararası hukuk normu da yaratan bir belgedir. Zira, uluslararası ilişkilerde “kuvvet kullanma”yı ilke olarak evrensel düzeyde

²¹ “Habil ile Kabil”in hikâyesi, Eski Ahit’te, Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde yer alan eski bir mit’tir. Kabil, Hz. Âdem’in ve Hz. Havva’nın büyük, Habil ise küçük oğullarıdır. Kabil çiftçi, Habil ise çobandır. Kabil’in, kardeşi Habil’i öldürdüğüne ve tarihteki ilk katil olduğuna inanılır. Diğer bir deyişle, yeryüzünde “kanı dökülen ilk insan”ın Habil, “kan döken ilk insan”ın ise Kabil olduğuna inanılmaktadır. Hikâyeye göre, Kabil tanrıya o yılki hasadını, Habil ise yeni doğan koyunlarını adar. Tanrı Habil’in adağını kabul eder fakat Kabil’inkini kabul etmez. Bunun üzerine içinde kıskançlık uyanan Kabil’in nefsi kardeşini öldürmeye teşvik eder ve kardeşi Habil’i öldürür. Böylelikle, yeryüzünde hem “ilk çatışma”, hem “ilk cinayet”, hem “ilk kardeş katli” yaşanır.

²² Şener, “İnsanlığın Olağan Durumu ‘Savaş’ ve Bir Medeniyet Hali ‘Barış’ Üzerine”, ss. 582-583.

yasaklayan ilk temel düzenleme BM Andlaşması'dır. Bu bağlamda, BM Andlaşması'nın ilk maddesinde sayılan amaçlara ulaşmak üzere uyulacak ilkeleri açıklayan 2/4. maddesinin ihtiva ettiği "kuvvet kullanma" yasağı uluslararası hukuk açısından "jus cogens" (emredici/buyruk kural) niteliğindedir.²³ Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını açıkça yasaklayan BM Andlaşması'nın 2/4. maddesi şu şekilde tanzim edilmiştir:

*"Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse BM'nin amaçları ile telif edilmeyecek herhangi bir surette, tehlide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar."*²⁴

Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını açıkça yasaklayan maddeyle, sadece geleneksel savaş değil, ilan edilmiş olsun ya da olmasın tüm savaş ve kuvvet kullanma biçimleri devletler arasında tamamen yasaklanmıştır.²⁵ "Kuvvet kullanma" ve "kuvvet kullanma tehdidi"ne ilişkin olarak 2/4. maddesinde düzenlenen bu genel yasağın BM'nin kuruluş aşamasındaki istisnalarını bir tarafa bırakırsak, söz konusu yasağın iki durumda istisnası mevcuttur. Söz konusu durumlardan birincisi Güvenlik Konseyi'nin kararları çerçevesinde "kuvvet kullanılması" iken; ikincisi, "meşru müdafaa" hakkıdır.

Bu çerçevede, BM Andlaşması, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmayı yasaklarken, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da bozulan uluslararası barış ve güvenliğin yeniden tesis edilmesi amacıyla, BM düzleminde hem barışçı hem de zorlayıcı önlemler alabilen ve son kertede ortaklaşa kuvvet kullanılmasını da cevaz veren ortak bir güvenlik sistemi öngörmüştür. Andlaşma'nın öngördüğü ortak güvenlik sisteminin merkezinde ise Güvenlik Konseyi yer almaktadır. Nitekim, Andlaşma'nın 24/1. maddesinde, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında asıl organ olarak Güvenlik Konseyi'nin birincil dere-

²³ Yoram Dinstein, **War, Aggression and Self-Defence**, 4th ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2005, p. 104. "Jus cogens" (emredici/buyruk kural), uluslararası toplumun temel ve vazgeçilmez nitelikli genel yararının korunmasını amaçlayan, bir bütün olarak devletlerin ve uluslararası toplumun kendisinden hiçbir surette sapmaya müsait olmayan, ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir uluslararası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir hukuksal normdur. Daha geniş bilgi için bkz. Erdem Denk, "Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 2 (2001), ss. 43-70.

²⁴ Bkz. **Charter of the United Nations**, United Nations, San Francisco, 1945, p. 3.

²⁵ Allen S. Weiner, "The Use of Force and Contemporary Security Threats: Old Medicine for New Ills?", **Stanford Law Review**, Vol: 59, No: 415 (2006), p. 421.

cede sorumlu tutulduğu görülmektedir. Bu çerçevede, Güvenlik Konseyi iki tür yetki ile donatılmıştır:

i) Andlaşma'nın VI. Bölüm'ünde (33.-38. maddeler)²⁶ düzenlenen, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü konusunda Güvenlik Konseyi'nin sahip olduğu "tavsiye kararı" yetkisi,

ii) Andlaşma'nın VII. Bölüm'ünde (39.-51. maddeler)²⁷ düzenlenen, uluslararası barışın ve güvenliğin tehdit edilmesi, bozulması ve saldırı durumunda Güvenlik Konseyi'nin sahip olduğu "bağlayıcı karar" yetkisi.

Barışın hangi hallerde tehdit edildiğinin belirlenmesi oldukça güçtür ve bu durumun belirlenmesini kesin ölçütlere ve değişmez şekillere bağlamak mümkün değildir. Güvenlik Konseyi'nin ya da Genel Kurul'un kararlarına baktığında, bu konuda yerleşmiş herhangi bir uygulamanın olmadığı da görülmektedir. Dolayısıyla bu konudaki belirlemede, Güvenlik Konseyi'nin takdir yetkisinin oldukça geniş olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, Güvenlik Konseyi'nin, BM Andlaşması'nın 39. maddesi çerçevesinde sahip olduğu bu geniş takdir yetkisi içerisinde almış olduğu kararların, BM'nin amaç ve ilkelerine uygun olması beklenmekle birlikte, bu kararları denetleyecek bir üst makam da mevcut değildir.

"Kuvvet kullanma yasağı"na ilişkin ikinci istisnai durum olarak, 51. maddede "meşru müdafaa" hakkının "doğal" bir hak olarak kabul edilmesi ise, bu hakkın devletlerin egemenliği ilkesinin bir uzantısı olmasına dayanmaktadır. Gerçekten de "meşru müdafaa" hakkı olmaksızın, devletin varolma hakkının ortadan kalkacağı söylenebilir. Bu hakkın yokluğu, devletin egemenliğinin devamı için gereken hukuksal güvenceden mahrum olması anlamına gelecektir. Oysa ki, "egemenlik" ve "bağımsızlık" devlet olabilmenin olmazsa olmaz koşulu ve onun ayrılmaz birer parçasıdır. O nedenle de "meşru müdafaa" hakkı, devletin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkar ve devlet devam ettiği sürece mevcudiyetini devam ettirir. BM Andlaşması'nın 51. maddesi 2/4. maddesiyle birlikte düşünüldüğünde, "meşru müdafaa" hakkının uluslararası hukukta öneminin arttığı görülmektedir. Özellikle, Andlaşma'nın 2/4. maddesinin bir "jus cogens" kuralı olma niteliği ve kuvvet kullanma yasağına ilişkin kapsayıcılığı göz önüne alındığında; devletlerin kuvvet kullanma konusunda artık ya 51. madde çerçevesinde "meşru müdafaa" hakkına ya da Güvenlik Konseyi'nin verdiği bir yetkiye dayanmalarının gerekli olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.²⁸

²⁶ Bkz. **Charter of the United Nations**, San Francisco, 1945, pp. 8-9.

²⁷ Bkz. **Charter of the United Nations**, San Francisco, 1945, pp. 8-10.

²⁸ Malcolm N. Shaw, **International Law**, 6th ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2008, p. 1132.

Teorik olarak durum böyle olmasına karşın, doktrinde ve uygulamada “meşru müdafaa” hakkına ilişkin biri “geniş” diğeri ise “dar” yorum olmak üzere iki düşünce akımının varlığından söz edilebilir. “Geniş yorum”a göre, kendisini tehdit altında gören bir devletin, başka bir seçeneği yoksa, kuvvet kullanımını içeren karşı tedbirleri “meşru müdafaa” hakkının kapsamına girmektedir. Bu görüşün savunucuların, uluslararası hukukta genel olarak “dolaylı saldırganlık” olarak tanımlanan çeşitli fiilleri de (etkileri şiddetli olmak kaydıyla sabotaj, suikast, askeri ve sivil hedeflere yönelik gizli ve yıkıcı faaliyetler, bir iç savaşa dışarıdan müdahale, teröristlere destek) “silahlı saldırı”nın kapsamına dahil ederek, gerek bu tür “dolaylı saldırganlık” durumlarının gerekse yakın bir saldırı tehdidi durumlarının devletin meşru müdafaa hakkına yol açacağını savunmaktadırlar.²⁹ “Dar yorum”a göre ise, kuvvet kullanımının tek istisnası, 51. maddede sözü edilen “meşru müdafaa” hakkıdır ve buna göre, geleneksel kuvvet kullanma biçimleri ve “önleyici meşru müdafaa” (preventive self-defence ya da anticipatory/pre-emptive self-defence) kapsamındaki eylemler modern uluslararası hukukça yasaklanmıştır.³⁰ Bu görüşün savunucularından olan Michael J. Glennon, BM Andlaşması’nın 51. maddesinin yine aynı andlaşmanın 2/4. maddesinin bir istisnası olduğunu ve her istisna gibi bunun da dar yorumlanması gerektiğini ileri sürmektedir.³¹

“De Jure” ve “De Facto” Uluslararası Sistem(ler)

“Meşru müdafaa” hakkının “dar yorum”unu savunan Glennon çalışmasında, “kuvvet kullanma yasağı”nın ortaya çıkışından bu yana, 1945–1999 yılları arasında BM’ye üye devletlerden 126’sının 291 kez devletlerarası çatışmaya girdiğine ve bu çatışmalar sonucunda 22 milyona yakın insanın hayatını kaybettiğine dikkat çekerek, uluslararası sistemin 1945’ten bu yana birisi “de jure” ve diğeri “de facto” olmak üzere iki farklı sistemin paralel bir evreninde yaşamaya başladığını ileri sürmektedir. Glennon, “de jure” sistemde var olan BM Andlaşması’nın 2/4. maddesi kapsamındaki kuvvet kullanma yasağının, “de facto” sistemde o kadar çok ihlal edilmesi sonucunda ortadan kalktığını ve bunun doğal sonucu olarak da BM Andlaşması’nın 51. maddesinin hiçbir pratik değere sahip olmadığını ileri sürerek, etkin bir kuvvet kullanma yasağı olmadığı için

²⁹ Anthony Clark Arend, Robert J. Beck, **International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm**, Routledge, London&New York, 1993, pp. 177-202.

³⁰ Antonio Tanca, **Foreign Armed Intervention in International Conflict**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1993, p. 55.

³¹ Michael J. Glennon, “The Fog of Law: Self-Defense, Inherence and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter”, **Harvard Journal of Law and Public Policy**, Vol. 25, No: 2 (Spring 2002), pp. 546-547.

bunun istisnasını terörizmle mücadele gibi alanlarda geniş yorumlamanın anlamlı olmayacağı tespitinde bulunmaktadır.³²

Gerçekten de, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişimle birlikte, uluslararası terörizmin kazandığı yeni paradigma ve özellikle 11 Eylül 2001’de ABD’de gerçekleşen terörist saldırılar sonrasında yaşanan Afganistan ve Irak müdahaleleri, uluslararası terörizme karşı “meşru müdafaa” hakkının “geniş yorumu”na dayanılarak kuvvet kullanımına ilişkin tartışmaları uluslararası hukukun merkezine oturtmuştur. ABD’nin 11 sonrası uluslararası hukuk bakımından temelden yoksun olan kuvvet kullanma girişimleri, uluslararası hukuk bağlamında 20. yüzyıl boyunca geliştirilmeye çalışılan kurallar ve kurumlar açısından ciddi bir güven bunalımı yaratırken, uluslararası barış ve güvenliğin geleceği açısından da kaygı verici bir süreç başlatmıştır. Bütün bu çerçevede dahilinde bir değerlendirme yaptığımızda, esasen buradaki temel sorunun, “meşru müdafaa”nın bir başka ülkede/ülkelerde yerleşik bulunan terör örgütünün eylemlerinden dolayı yapıyor olmasında ve bunun niteliğinin saptanmasında yattığını söyleyebiliriz ki, devletlerin bu konudaki yaklaşım farklılıkları da sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir. Diğer taraftan, BM Güvenlik Konseyi’nin bu konudaki tutumunun da birincil derecede etkili olduğu unutulmamalıdır. Nitekim, El-Kaide terör örgütünün gerek ABD içinde gerekse ABD dışında Amerikan hedeflerine yönelik saldırıları 11 Eylül 2001 öncesinde de var olmasına rağmen, 11 Eylül 2001 öncesinde BM Güvenlik Konseyi’nin aldığı kararlarda bu eylemlerin barış ve güvenliğe tehdit oluşturdukları belirtilmekle birlikte, bu kararlardan hiçbiri bu terör eylemlerinin “meşru müdafaa” hakkını doğurabileceğini ifade etmemiştir. 11 Eylül 2001 sonrasında alınan kararlar ise açıkça “meşru müdafaa” hakkından bahsetmektedir.³³ Özellikle, BM Güvenlik Konseyi’nin 1368 (2001) ve 1373 (2001) sayılı kararlarının³⁴, sürekli olarak uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak terörizme karşı tüm araçlarla mücadele etmenin gereğini öne çıkarması ve BM Andlaşması’na uygun olarak “bireysel” ya da “kolektif” “meşru müdafaa” hakkını tanıması, bir anlamda terörizme karşı girişilecek kuvvet kullanma eylemlerinin BM’nin

³² Glennon, “The Fog of Law: Self-Defense, Inherence and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter”, pp. 540-541.

³³ İbrahim Kaya, **Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk**, USAK Yayınları, Ankara, 2005, s. 178.

³⁴ Kararların metni için sırasıyla bkz. *Security Council Resolution 1368 (2001) on Threats to International Peace and Security Caused by Terrorist Acts*, 12 September 2001, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1368\(2001\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1368(2001)), (Erişim tarihi: 15 Eylül 2015); *Security Council Resolution 1373 (2001) on Threats to International Peace and Security Caused by Terrorist Acts*, 28 September 2001, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1373\(2001\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1373(2001)) (Erişim tarihi: 15 Eylül 2015).

amaçlarına aykırılık teşkil etmeyeceğinin zımnen kabulü olarak görülmüştür. Nitekim, Michael Byers'in de dikkat çektiği gibi, "11 Eylül olayları kuvvet kullanımına ilişkin sınırlamaları ciddi oranda gevşetmiştir ki, bu, uluslararası hukuki sistemde ciddi değişikliklere yol açacaktır."³⁵

Gerçekten de BM Güvenlik Konseyi'nin bu kararları ve ABD'nin 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında giriştiği operasyonlar "meşru müdafaa" konusunda önemli tartışmalar başlatmıştır. Clara Portela Sais'e göre, Güvenlik Konseyi bu kararlarla, terörist saldırıları "uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit" olarak nitelerken, bir silahlı saldırı olduğunu saptamadan "meşru müdafaa" hakkının varlığını tanımıştır ki bu durum kurallara aykırılık teşkil etmektedir. Diğer taraftan, Sais'e göre ABD'nin "meşru müdafaa" hakkına dayanarak giriştiği kuvvet kullanımında da sorun vardır. Zira, bir devlet "meşru müdafaa" hakkı kapsamında ancak Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alıncaya kadar sınırlı bir süre kuvvet kullanmak durumundayken, 1373 (2001) sayılı kararında Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alırken, ABD'nin "meşru müdafaa" hakkının varlığını kabul etmeye devam etmiştir. Sonuç olarak, tıpkı Byers gibi Sais de Güvenlik Konseyi'nin bu kararlarını, devletleri terörist eylemlere karşı kuvvet kullanımını içeren tedbirler almaları konusunda serbest bırakan bir sürecin başlangıcı olarak değerlendirmektedir.³⁶ BM Andlaşması'yla getirilen kuvvet kullanma yasağının, "meşru müdafaa" hakkının bu derece esnetilerek aşılmaya çalışılması, gelecekte devletlerin politik, ekonomik ve askeri hedeflerine göre tek taraflı dayatmalarıyla kendi hukuklarını yaratmaları sonucunu doğurabilecektir. Sonuç olarak, "önleyici meşru müdafaa" hakkı uluslararası sistemin istikrarını temelden sarsacak, tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir hak olarak oldukça tartışmalı bir niteliğe sahiptir. Böyle bir hakkın tanınması evrensel nitelikteki kuvvet kullanma yasağına zarar verecektir ve askeri çatışmaları daha da arttıracaktır. Uluslararası toplum "önleyici meşru müdafaa" hakkına karşıt olmaya devam etmelidir. Aksi taktirde, uluslararası ilişkileri hukuk kurallarının değil gücün düzenlediği yani anarşinin hüküm sürdüğü 19. yüzyılın self-help doktrinine geri dönmüş olacaktır.

Güvenlik Konseyi'nin Yapısı Üzerine Eleştiriler

BM Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin veto yetkisine sahip olması, söz konusu devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ederek, uluslararası

³⁵ Michael Byers, "Terrorism, the Use of Force and International Law after 11 September", **International Relations**, Vol. 16, No: 2 (2002), p. 165.

³⁶ Clara Portela Sais, "Terrorism and the Law of the Use of Force", **Berlin Information Center for Transatlantic Security Research Note**, June 2002, pp. 1-10, <http://www.bits.de/public/pdf/rn02-2.pdf>, (Erişim tarihi: 15 Eylül 2015).

sı barışın tehdit edildiği, bozulduğu ya da bir saldırı fiilinin gerçekleştiğine dair durumların tespitinde karar alınabilmesini zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı, BM tarihinde ancak iki olayda (1950 Güney Kore'nin işgali ve 1990'da Kuveyt'in işgali) Güvenlik Konseyi kararıyla kuvvet kullanımı mümkün olabilmektedir.

Kuruluşundan bu yana geçen 70 yıllık dönemde birçok uluslararası güvenlik sorununun çözümünde doğrudan veya dolaylı olarak yer alan örgüt son dönemde özellikle güvenlik sorunlarının çözümünde bir tikanıklık yaşamaktadır. Özellikle teşkilatın uluslararası güvenlik sorunlarında temel karar alma ve uygulama mekanizması olarak faaliyet gösteren Güvenlik Konseyi'nde yaşanan kararsızlıklar örgütün son dönemde yaşanan krizlerin çözümünde etkisiz bırakarak örgütün uluslararası siyasetteki rolünü ve insanların kafalarındaki imajını olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişim ve dönüşüm BM'nin varlığının ve etkinliğinin sorgulanmasına yol açtığını söylemek mümkündür. Zira, örgüt zaman içinde gerek kapasite olarak gerekse hacim olarak büyümesine rağmen bir bakıma içerik ve mantık aynı kalmış, imtiyazlılar imtiyazlarını korumaya devam etmiştir.

Her ne kadar ilkelerinde devletlerin egemen eşitliği ilkesine göre kurulduğu belirtilse de, Güvenlik Konseyi olarak oluşturulan ve BM'nin en yüksek karar alma ve uygulama mercii haline gelen bu yapı, örgütün kuruluş prensipleri ile çelişmektedir. Zira Güvenlik Konseyi içinde yer alan daimi 5 üye (ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, İngiltere, Fransa) örgüte üye olan diğer 188 üye egemen devletten daha eşit konumda bulunmaktadır. Bu ayrıcalıklı durum günümüzde devam etse de artık gerçekliğini kaybetmiş ve sorgulanır duruma gelmiştir. Çünkü diğer egemen üye devletler söz konusu 5 daimi üyenin kendi görüşlerini yansıtmadığını ve Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin sahip oldukları veto yetkisini sadece kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları noktasında birleşmektedir. Kuşkusuz güvenlik ve barış gibi ciddi konularda örgütün başarısız olmasında en önemli sebeplerden biri –hatta en önemlisi– örgütün çekirdeği/beyni konumunda yer alan Güvenlik Konseyi ve bu konseyde yer alan ayrıcalıklı konumda bulunan, diğer üye devletlerden “daha eşit ve daha egemen” olan daimi üyelerin varlığıdır. Öyle ki, bu daimi üyeler sahip oldukları veto yetkisi sayesinde güvenliği ve barışı tesis etme noktasında diğer devletler adına karar alırken barış ve adalet gibi felsefi soyut kavram ve değerleri göz önünde bulundurarak değil; tam tersine, öncelikle kendi ulusal çıkarlarını düşünerek karar verdikleri görülmektedir.³⁷

³⁷ Mesut Şöhret, “BM Güvenlik Konseyi'nin Uluslararası Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Rolü ve BM Teşkilatının Geleceği”, **Bildiriler Kitabı**, Uluslararası Güvenlik Kongresi (8-9

Güvenlik Konseyi'nin hem kurulduğu dönemdeki hem de şimdiki yapısı dikkate alındığında, Konsey'in esasında uluslararası güvenliği sağlama noktasında Meternich'çi güç dengesi sistemi ile Wilson'cu idealizmin karışımının bir ürünü görüntüsü verdiğini söylemek mümkündür.³⁸ Başka bir deyişle realist ve idealist görüşlerin bir potada eritildiği, her iki teorik yaklaşımdan da beslenen bir yapı olduğu gerek söylem olarak gerekse eylem olarak kendisini göstermektedir. Bu noktadan hareketle Güvenlik Konseyi'nin tamamen politik bir organ olduğunu ve politik bilinçle ya da güdüyle hareket ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Konsey her ne kadar hukuki ilkeleri göz önünde bulundursa da örneğin BM'nin hukuki organı olan Uluslararası Adalet Divanı'nın tersine onlarla bağlı değildir. Söz konusu bu dualist durumu Güvenlik Konseyi'nin zaman içinde sorunların çözümünde gösterdiği yaklaşımlarda görmek mümkündür.³⁹

Bu çerçevede, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren yoğun olarak tartışılmaya başlayan BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve daimi üyelerinin veto yetkisi, son dönem gelişmelerde de görüldüğü gibi ABD'nin Filistin'in BM üyeliğini, Rusya ve Çin Hal Cumhuriyeti'nin de Suriye'ye yönelik yaptırımları veto etmesi üzerine, Türkiye tarafından da artık eleştirilmektedir. (Recep Tayyip Erdoğan'ın "*Dünya 5'ten büyüktür*" söylemi) Bu konuda önerilen reformlardan biri ve belki de en dikkat çeken Güvenlik Konseyi'nde kararların oy çokluğuna göre alınması yönündedir. Buna göre, Güvenlik Konseyi'nde kararlar daimi üyelerin vetolarına göre değil, toplam 15 üyenin verecekleri oyların çokluğuna göre alınması yönündedir. Kulağa hoş gelse bile, daimi üyeler ve eşitsizlik üzerinden giden tüm bu "BM reformu" tartışmaları ve reform önerileri aslında bir yönüyle yapay ve ütöpiktir. Zira güçlü oldukları tüm konularda istikrar adına eşitliği ve adaleti bir kenara iten devletlerin, uluslararası alanda güçsüz oldukları konularda eşitlik çağrılarını yapması bu yöbüyle ciddiye alınacak bir tutum değildir. Tarih ve reel politığın de ortaya koyduğu gibi, insanoğlu ya da devletler hep kendileri için en iyisi neyse onu istemektedirler ve bu isteklerini de hep –bazen kendilerini de kandırarak/avutacak derecede– yüce ideallerin ve makul düşüncelerin arkasına gizlemektedirler. Bu bağlamda devletlerin geneli için, idealler ve düşünceler –kendileri farkında olmasa bile– aslında çıkarlarının üstünü örten birer kılıftır. Menfaatler ile idealler arasındaki bu ilişkiyi –daha doğrusu çelişkiyi– çoğunlukla maddi koşullar belirlemektedir. Bundan dolayı

Ekim 2013), Hasret Çomak, Ayşegül Gökalp Kutlu (Ed.), Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Nisan 2014, Kocaeli, s. 303, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-199-2014091015_guvenlik-14.pdf, s. 303, (Erişim tarihi: 15 Eylül 2015)

³⁸ Jeffrey Laurenti, **Reforming the Security Council: What American Interests?**, UNA-USA Occasional Paper Series, No. 3, 1997, p. 6.

³⁹ Şöhret, "BM Güvenlik Konseyi'nin Uluslararası Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Rolü ve BM Teşkilatının Geleceği", s. 264.

Thucydides'ten beri fakirler, güçsüzler ve muhalifler eşitlik ve adaleti; zenginler, güçlüler ve muktedirler ise düzeni ve istikrarı önceleyerek, bu öncelemeyi şiddetle savunagelmışlerdir. Dolayısıyla, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin konseyin mevcut yapısını ve kendilerine avantaj sağlayan uluslararası düzeni savunması nasıl menfaatleri gereğiye, Türkiye'nin de içinde bulunduğu reform yanlısı bir kısım ülkelerin (Brezilya, Japonya, Nijerya gibi) bu yapıya ve düzene yönelik eleştirileri de, adalete olan inançlarıyla değil, menfaatlerine olan bağlılıklarıyla açıklanabilir ancak. Şüphe yok ki Güvenlik Konseyi'nin mevcut yapısı ve karar alma mekanizması mükemmellikten oldukça uzaktır. Fakat, Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyelerin konfigürasyonunda ya da yetkilerinde yapılacak bir değişikliğin BM'yi daha etkin bir hale getirme ihtimali çok düşüktür. Bugün Güvenlik Konseyi'nden kaynaklanan sorunlar daimi üyeler ve bu üyelerin sahip olduğu veto yetkisinden ziyade, insanoğlunun ve ulus-devletlerin ben-merkezli yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Yani temel sorun daimi üyelerin varlığı değil, daimi çıkarların ezelden ebede var olması durumudur.⁴⁰

Bu bakımdan dünyadaki yeni koşullar ışığında, gerçek anlamda demokratik, temsil kabiliyetine sahip, etkin ve hesap verebilir bir Güvenlik Konseyi'nin mümkün olabilirliliği kanımca tartışmalı ve son kertede bir ütopyadır. Konsey'in bu yapısının gerekliliği Joseph Nye tarafından şu şekilde ifade edilmektedir. *"Daimi üyelerin sayısının arttırılması karar almayı kolaylaştırmak yerine zorlaştıracaktır. BM kurulurken veto mekanizması büyük güçlerin kavga edip tüm BM sisteminin çökmesini engellemek için oluşturuldu. Elektriklerin gitmesi ve ışığın sönməsi, evin yanmasından iyidir."*⁴¹

Son olarak, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerine yönelik olarak yapılan eleştirilerden biri ve belki de en ironik olanı 5 daimi üyenin dünya üzerinde en fazla silah satan ülkeler sıralamasında en başta yer almalarıdır. Uluslararası Af Örgütü'nün 2012 yılı raporuna göre, silah ihracatının yüzde 70'ini veto hakkına sahip beş ülke gerçekleştirmektedir. Bu nedenle bu ülkelerin barış ve güvenliği sağlamasını beklemek ne kadar gerçekçi sorusu hemen akıllara gelmektedir. Gerçekten de asıl amacı uluslararası güvenlik ve barışı sağlamak olan ve bu kapsamda diğer üye devletlerin askeri güç tekelini kendilerine yüklediği 5 daimi üyenin aynı zamanda uluslararası silah pazarında lider devletler olarak karşımıza çıkması Konsey'in uluslararası güvenliği ve barışı nasıl tesis edebileceği, nasıl koruyabileceği ya da nasıl güvensizliklere sebebiyet vereceği noktasındaki

⁴⁰ Faruk Ekmekçi, "Daimi Üyeler, Daimi Nefisler...", 19 Şubat 2012, <https://fekmekci.wordpress.com/2012/02/19/daimi-uyeler-daimi-nefisler/>, (Erişim tarihi: 15 Eylül 2015)

⁴¹ Şöhret, "BM Güvenlik Konseyi'nin Uluslararası Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Rolü ve BM Teşkilatının Geleceği", s. 292.

soruları da beraberinde getirmektedir. Zira silah ticaretinden önemli gelir elde eden bu ülkelerin bütün güvenlik sorunlarının çözümünü isteyecekleri açıkçası mantık dışı görünmektedir. Bu bir paradokstur. Üstelik bu ülkelerin bir kısmı da demokratik ülkelerdir ki “demokratik barış teorisi”nin mantığı ve öngörülerini açısından bu da bir paradokstur. Kaldı ki, demokrasi ile barış arasında zaruri bir ilişki olduğu iddiasının felsefi temelleri de oldukça tartışmalı ve zayıftır. Bu gerçeklik ve bu paradoks ortada durduğu sürece de dünya barışı dediğimiz şey de bunun bir yansıması olacaktır. Zira, silah ticaretinden elde ettikleri karları kaybetmemek adına Güvenlik Konseyi’nin daimi üyelerinin çatışma içinde bulunan bölgelere silah satması ve sorunları çözmek yerine kışkırtması daha olası görünmektedir ve gidişat da hep bu yöndedir zaten. Bu durum elbette Güvenlik Konseyi’nin çatışmaları çözmek istemediği her krizde kendisine daha da şüphayle bakılmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, BM içindeki bu meşruiyet ve güven krizi orta ve uzun dönemde bir şekilde aşılamazsa (ki bana göre aşılamayacak), yükselen güçlerin önderliğinde (Almanya, Japonya, Brezilya, Hindistan, Türkiye, İtalya, Güney Kore gibi) uluslararası sistem BM’ye alternatif bir 3. nesil teşkilatın kurulmasına şahitlik edebilir. Bu senaryonun şu aşamada gerçekleşmesi uzak görünse bile, Güvenlik Konseyi’nin yapısında bir değişiklik olmaması durumunda veya orantısız temsil sorunu çözülmezse söz konusu bu güçler belki diğer daimi üyelerden bazılarını (örneğin Rusya ve Çin’i de aralarına alarak) BM teşkilatına alternatif bir örgüt kurabilirler. İlk defa karşılaşılabilecek olan böyle bir şeyin gerçekleşmesi durumunda, uluslararası sistemde ortaya çıkacak bu dikotominin yeni bloklaşmaların ve çatışmaların habercisi olacağını söylemek herhalde kehanet olmasa gerek.

Sonuç

Savaş insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsan topluluklarının ve devletlerin bugüne kadar ve bugün de dahil olmak üzere neden savaştıkları sorusu ve bununla bağlantılı olarak savaşların nasıl önlenebileceği sorunsalı, insanlığın bütün birikimlerinin önünde çözümü zor bir olgu olarak halen durmaktadır. Bu bağlamda, doğrudan insan hayatına yönelik bir nitelik taşımasından dolayı savaş olgusu insanlık tarihinde yoğun bir tartışma konusu olmasına rağmen, bütün uzlaşma zeminleri tükendiğinde savaşın ya da saldırganlığın son kertede insanlığın kaçınılmaz bir yönü olduğu ve kültürle birlikte evrimleştiği gerçeği bütün çıplaklığıyla ortada durmaktadır.

Savaş, uluslararası ilişkilerde tüm diplomatik yollar tükendiğinde ya da bu yolların hepsi denenmeden de nihai sorun çözme vasıtası olarak görülmüştür ve bu niteliğini büyük ölçüde korumaktadır. Savaş aslında öncesindeki ve son-

rasındaki siyasi süreçten farklı ve bağımsız bir olgu değildir; tam tersine sorunların çözülmesinde devletlerin elindeki en son araç olarak –Clausewitz’in meşhur deyimiyile– bir başka şekilde “politikanın devamı”dır. Bugünkü küresel güvenlik ortamına bakıldığında görünen tablo savaş olgusunun geleneksel sınırları dışına çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla yeryüzünde savaşın artık sadece ulus-devletlerin tekelindeki bir araç olarak görülmediği yeni bir dönem yaşanmaktadır.⁴²

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulmaya çalışılan uluslararası düzende devletler arasındaki her türlü kuvvet kullanma tehdidini ve biçimini yasaklayan BM Andlaşması’nın ve onun yetkili organlarının silahlı saldırganlık ve savaş karşısında ne derece etkili olduğu konusu, Soğuk Savaş sonrası dünyanın en tartışılan uluslararası gündem maddelerinden birini oluşturmasına karşın, bu konuda geleceğe yönelik iyimser bir bakış açısının varlığından söz edebilmek pek mümkün gözükmemektedir. Hâlihazırda, BM Güvenlik Konseyi’nin giderek etkisizleştiği bir ortamda, uluslararası sistemde başat rol oynamaya çalışan devletlerin tek taraflı müdahale doktrinleri geliştirerek giriştikleri askeri müdahaleleri ve savaşları “insani müdahale” adı altında meşrulaştırılma çabalarına tanıklık etmekteyiz. BM’nin yaşamakta olduğu bu meşruiyet ve güven krizi çözülemediği takdirde, kuvvet kullanımı açısından yeni normların/anlayışların geçerlilik kazanacağı (kısıtlayıcı ve/veya serbestleştirici manada) yeni bir uluslararası sistemle birlikte savaş olgusu da tartışma konusu olmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Kaynaklar

- AREND, Anthony Clark & BECK, Robert J., **International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm**, Routledge, London&New York, 1993.
- AYDIN, Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1 (Bahar, 2004), ss. 33-60.
- BYERS, Michael, “Terrorism, the Use of Force and International Law after 11 September”, **International Relations**, Vol. 16, No: 2 (2002), pp. 155-170.
- Charter of the United Nations**, United Nations, San Francisco, 1945.
- DENK, Erdem, “Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 2 (2001), ss. 43-70.
- DINSTEIN, Yoram, **War, Aggression and Self-Defence**, 4th ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- DIBDIN, Michael, **Dead Lagoon**, Knopf Doubleday Publishing Group, New York, 1996.

⁴² Metin Gürcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, Atilla Sandıklı (Ed.), BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2012, s. 73.

- EKMEKÇİ, Faruk, “Daimi Üyeler, Daimi Nefisler...”, 19 Şubat 2012, <https://fekmekci.wordpress.com/2012/02/19/daimi-uyeler-daimi-nefisler/>, (Erişim tarihi: 15 Eylül 2015).
- GLENNON, Michael J., “The Fog of Law: Self-Defense, Inherence and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter”, **Harvard Journal of Law and Public Policy**, Vol. 25, No: 2 (Spring 2002), pp. 539-558.
- GÜRCAN, Metin, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, Atilla Sandıklı (Ed.), BILGESAM Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 71-129.
- GÜVENÇ, Bozkurt, “Barış Kültürü mü? Yoksa Barış İçin Kültür mü?”, **Cogito**, Sayı: 3/Kış, (1995), ss. 25-28.
- HOBBS, Thomas, **Leviathan or the Matter, Forme, and Power of a Common-wealth Ecclesiastical and Civill**, Roy Hay (Ed.), McMaster University Archive, London, 1651.
- KAHYA, Mustafa, “Savaş ve Barış”, **Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran 2006, ss. 6-11.
- KANT, Immanuel, **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme**, Yavuz Abadan, Seha L. Meray (Çev.), Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1960.
- KAYA, İbrahim, **Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk**, USAK Yayınları, Ankara, 2005.
- LAURENTI, Jeffrey, **Reforming the Security Council: What American Interests?**, UNA-USA Occasional Paper Series, No. 3, 1997.
- LIJPHART, Arend (Ed.), **World Politics: The Writings of Theorists and Practitioners, Classical and Modern**, Allyn&Bacon, Inc., Boston, 1971.
- SAİS, Clara Portela, “Terrorism and the Law of the Use of Force”, **Berlin Information Center for Transatlantic Security Research Note**, June 2002, pp. 1-10, <http://www.bits.de/public/pdf/rn02-2.pdf>, (Erişim tarihi: 15 Eylül 2015).
- Security Council Resolution 1368 (2001) on Threats to International Peace and Security Caused by Terrorist Acts*, 12 September 2001, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1368\(2001\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1368(2001)), (Erişim tarihi: 15 Eylül 2015).
- Security Council Resolution 1373 (2001) on Threats to International Peace and Security Caused by Terrorist Acts*, 28 September 2001, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1373\(2001\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1373(2001)) (Erişim tarihi: 15 Eylül 2015).
- SHAW, Malcolm N., **International Law**, 6th ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 4. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005.
- ŞENER, Bülent, “İnsanlığın Olağan Durumu ‘Savaş’ ve Bir Medeniyet Hali ‘Barış’ Üzerine”, **Konferans Tam Metin Kitabı**, V. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı-Barış ve Güvenliğin Yeniden İnşası, 11-12 Aralık 2013, Uludağ Üniversitesi, Bursa, ss. 572-584.

- ŞÖHRET, Mesut, “BM Güvenlik Konseyi’nin Uluslararası Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Rolü ve BM Teşkilatının Geleceği”, **Bildiriler Kitabı**, Uluslararası Güvenlik Kongresi (8-9 Ekim 2013), Hasret Çomak, Ayşegül Gökalp Kutlu (Ed.), Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Nisan 2014, Kocaeli, s. 303, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-199-2014091015guvenlik-14.pdf>, ss. 246-313, (Erişim tarihi: 15 Eylül 2015).
- TANCA, Antonio, **Foreign Armed Intervention in International Conflict**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1993.
- TEZCAN, Durmuş, “Saldırgan Savaş ve Devletlerarası Ceza Hukuku”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 1 (1994), ss. 349-363.
- WALTZ, Kenneth N., **Man, the State and War: A Theoretical Analysis**, Columbia University Press, New York, 1959.
- WALTZ, Kenneth N., **Theory of International Politics**, Addison&Wesley Publishing Company, Reading, 1979.
- WEINER, Allen S., “The Use of Force and Contemporary Security Threats: Old Medicine for New Ills?”, **Stanford Law Review**, Vol: 59, No: 415 (2006), pp. 415-504.
- ZUR, Ofer, “Savaşın Psiko-Tarihi: Kültür, Ruh ve Düşmanın Birlikte Evrimi”, Gökhan Kağnıcı (Çev.), **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı: VI (Ocak-Nisan 2010), ss. 125-143.

REKTÖRLÜK A SALONU

(2. GÜN-SAAT: 10: 30-12: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Tayyar ARI

Siyaset ve Hukuk İkilemi Karşında Lübnan Özel Mahkemesi

Doç. Dr. Mehmet DALAR (Abant İzzet Baysal Üniv.)

Suriye Krizi'nin Lübnan'a Etkileri

Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ (Uludağ Üniv.)

Suriyeli Mültecilerin Lübnan'a Etkileri

Yrd. Doç. Dr. Yasin ATLIOĞLU (Niğde Üniv.)

**Suriye'de Birleşik Arap Cumhuriyeti Sonrası Darbeler Dönemi
(1961-64)**

Yrd. Doç. Halil AKMAN (ÇOMÜ)

The Syrian Crisis and the International System

Dr. Omar KOUCH

SIYASET VE HUKUK İKİLEMİ KARŞISINDA LÜBNAN ÖZEL MAHKEMESİ

*Doç. Dr. Mehmet DALAR**

(Abant İzzet Baysal Univ.)

Özet

Bilindiği gibi 14 Şubat 2005 tarihinde Lübnan eski başbakanı Refik Hariri, uğradığı suikast sonucunda öldürüldü. Terör saldırısı niteliğindeki bu suikastın suç faillerinin bulunması, yargılanması ve arkalarındaki güçlerin tespit edilmesi için Lübnan'ın iç siyasi durumu nedeniyle Lübnan ulusal yargı organları tarafından değil de uluslararası bir yargı organının yargılama yapmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu itibarla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK'nin) Lübnan hükümetiyle yaptığı anlaşma sonucunda aldığı kararla Hariri suikastını soruşturmak ve faillerini yargılamak üzere Lübnan özel mahkemesini kurmuştur. BMGK tarafından kurulan ve üyeleri içinde ulusal yargıçların da bulunduğu bu mahkemenin uluslararası hukuka uygun olup olmadığını inceleyen bu çalışma, terör suçları bağlamında yargı yetkisine sahip olan ilk uluslararası mahkeme niteliğindeki bu yargı organının başarı şansını tartışmaktadır. Lübnan'ın içinde ve dışında mahkemeye yönelik ciddi eleştiriler yöneltilmiştir. Özellikle Lübnan'da önemli siyasi aktör olan ve kendi başına silahlı güç olan Hizbullah örgütü, mahkemenin meşruiyetini sorgulamakta ve kendisini mahkum edecek İsrail ve ABD tarafından kurgulanmış yargı organı olarak değerlendirilmekte ve suikast konusunda bu ülkeleri suçlamaktadır. Suikastın arkasında Hizbullah örgütü ile Suriye'nin bulunduğu şüpheleri ülke içinde ve dışında gündeme gelmektedir. Gerçek faillerin ve arkasındaki güçlerin bulunması için birbirlerini suçlayan tarafların mahkemeye işbirliği yapmadıkları takdirde mahkemenin başarı şansı düşük olacaktır. 2014 yılında yargılama faaliyetine başlayan Mahkeme savcılığınca tespit edilen sanıkların mahkemeye gelmemeleri ve savunma vermemeleri, gıyaplarından yargılamalarını beraberinde getirmiştir. Haklarında tutuklama kararı verilen sanıkların Lübnan makamlarınca yakalanarak mahkemeye gönderilmeleri gerektiği halde Lübnan hükümetinin bunu başaramaması, içerdeki siyasi durumdan kaynaklanmaktadır. Mahkemenin vereceği karar her ne kadar hukuki nitelikte olsa da önemli siyasi sonuçları da beraberinde getirecek ve Ortadoğu siyasetini etkileyecektir.

Anahtar Kelimeler: Terör, Uluslararası yargılama, Hizbullah, Lübnan

* Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü/Bolu, E-Posta: dalar_m@ibu.edu.tr

SPECIAL TRIBUNAL FOR LEBANON FACING DILEMMA OF POLITICS AND LAW

Abstract

As it is known Rafic Hariri, the former Lebanon prime minister, was killed in the result of assassination occurred on 14 February 2005. In order to trial perpetrators of this assassination in the character of terrorist attack and to detect forces behind this attack, the proceedings was required by an international judicial body rather than domestic juridical body due to unavailable political conditions in Lebanon. Therefore United Nations Security Council (UNSC) by an agreement with Lebanon government established Special Tribunal for Lebanon to prosecute ant trial perpetrators of Hariri assassination. This study examines whether this tribunal having national judges altogether with international judges complied with international law or not. Also the study discusses success chance of this tribunal established by UNSC as the first international judicial body having jurisdiction to trial terrorist offenses. Serious criticisms were directed to tribunal in Lebanon and abroad. Especially as an important political actor and as armed forces Hezbollah organization questions the legitimacy of the tribunal. Hezbollah assesses this tribunal as it is fictionalized by Israel and US to blame him, and accuses these States of committing Hariri assassination. The doubt that Syria and Hezbollah were behind the assassination come into questions inside and outside the country. The tribunal chance of success will be low if the parties accusing each other do not cooperate with tribunal for detecting the real perpetrators and the forces behind them. Because the suspects detected by tribunal prosecutor have not been handed over to tribunal, the tribunal conducts trial proceedings in the absence of suspects. The trial proceedings have started since 2014. The accused ones whose the tribunal issued an arrest warrant must be handed over to tribunal by authorities of Lebanon. But the Lebanese government could not fulfill the tribunal order due to political situations inside and outside the country. The decision taken by tribunal will entail significant political consequences and will affect the Middle East politics other than legal effects.

Keywords: Terror, International judicial, Hezbollah, Lebanon

Giriş

Uluslararası hukukta kişilerin cezai sorumluluğu kapsamında uluslararası mahkemelerce yargılanmaya başlanması ancak 2. Dünya savaşından sonra mümkün olmuştur. 2. Dünya Savaşı sona ererken birçok coğrafi alanı kapsayan suç eylemlerini gerçekleştiren kişilerin yargılanması konusunda müttefik devlet-

lerce anlaşmaya varılmış ve Nuremberg uluslararası askeri mahkemesi kurularak savaş ve insanlık suçlarını işleyen kişilerin uluslararası mahkemelerde yargılanması konusunda ilk adımlar atılmıştır.¹ Daha sonra soykırım, insanlığa karşı suçlar, saldırı veya barışa karşı suçlar ile savaş suçlarını işleyenleri yargılamak üzere BM Güvenlik Konseyi (BMGK) kararıyla ad hoc mahkemeler kurulmuştur. Çatışmaların eksik olmadığı dünyamızda ad hoc mahkemeler yerine sürekli olarak faaliyete bulunmak üzere 1998 yılında Roma’da yapılan antlaşmayla statüsü oluşturulan Uluslararası Ceza Mahkemesinin (UCM’nin) kurulması benimsenmiştir. Bu mahkeme soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçları konusunda yetkilendirilmiştir. Bununla birlikte saldırı suçlarının neler olduğu statüde düzenlenmesi ertelendiğinden terör suçları gibi eylemler UCM yetkisinde olup olmadığı henüz kesinliğe kavuşturulamamıştır.² Aşağıda incelenecek Lübnan Özel Mahkemesi (LÖM), BM Güvenlik Konseyi tarafından daha önce kurulmuş olanlardan farklı olarak ulusal hukuku uygulayan ve terör suçlarını yargılayan ve uluslararası yargıçların yanında ulusal yargıçları da içeren ilk uluslararası mahkeme olması açısından dikkat çekicidir. İç savaştan çok zarar görmüş olan Lübnan’da siyasi istikrarın henüz kurulma aşamasında olduğu ve İsrail’in 2000’de ülkenin güneyinden çekilmesinden sonra Suriye’nin de ülkeden çekilmesinin daha sık gündemde tutulduğu dönemde 14 Şubat 2005’te eski Lübnan Başbakanı Refik Hariri’ye düzenlenen suikast saldırısı sonucu Hariri’nin yaşamını yitirmesi, Lübnan’da zaten kırılgan olan siyasi dengeleri önemli ölçüde etkilemiştir. Çeşitli din ve mezhep unsurundan oluşan nüfus, Hariri suikastı bağlamında iki kampa ayrılmıştır. Terör saldırısı niteliğindeki suikastın soruşturulması ve yargılanmasına Lübnan makamlarının da talebi çerçevesinde BMGK müdahil olmuştur. Aşağıda incelenecek LÖM’ün kurulması süreci bu şekilde başlamıştır.

LÖM’ün Kurulmasını Etkileyen Gelişmeler

Bu mahkemenin kurulmasını etkileyen gelişmelerle bağlantılı olarak Lübnan’daki siyasi sürece kısaca göz atılması gerekir. Çeşitli din ve mezhep unsurlarından oluşan Lübnan Devleti³, bu unsurlar arasında denge gözetmeye

¹ Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, ikinci cilt, 2. Bası, A.Ü. SBF yayınları, Ankara, 1962, s. 552.

² Konuyla ilgili geniş bilgi için Bkz. Yusuf Aksar, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2005, cilt 1, no 3, ss. 1-14.

³ 2009 yılı tahmini verilere göre 4 milyon nüfusu olan ülkenin etnik yönden yüzde 95’i arap, yüzde 4’ü ermeni ve yüzde 1’i diğer etnisitlerden oluşur. Din ve mezhep yönünden nüfusun yüzde 59,7’i Müslüman (yüzde olarak Şii 27, Sünni 24, Dürzi, İsmaili, alevi-Nusayri 5), yüzde 39’u Hıristiyan ve yüzde 1,3’ü diğer dinlerden oluşmaktadır.

çalışan hassas bir siyasal sisteme sahiptir. Konsensüs demokrasisine de dayanan bu sistem, ülkede yaşayan farklı toplulukların bir arada yaşaması için dengeli ve çoğunluğun kararına dayalı her unsurun veto hakkını içerecek şekilde egemenliği paylaşan ortaklaşmacı bir yönetim sistemine dayanmaktadır.⁴ Hıristiyan nüfusun Müslüman nüfustan fazla olduğu 1943 yılında yapılan ulusal pakt doğrultusunda cumhurbaşkanının Maruni Hıristiyan, başbakanın Sünni Müslüman, meclis başkanının Şii Müslüman olacağı, mecliste 6 Hıristiyan temsilciye karşı 5 Müslüman temsilci düşeceği kararlaştırılmıştır. Arap İsrail uyuşmazlığının sonucu olarak ülkeye gelen Filistin direnme hareketlerini gerekçe gösteren İsrail'in müdahalesi, Filistinli sığınmacılarla ülkenin Hıristiyan gruplarla yaşanan çatışmalar ile farklı dinsel ve mezhepsel gruplar arasında anlaşmazlığın olması ve dış güçlerin müdahale etmelerinin de etkisiyle toplumsal uzlaşma sağlanamadığından ülkenin gerek iç gerekse dış politikasında karar alınması güçleşmiş ve yıkımı çok ağır olan bir iç savaş yaşanmıştır. İç savaşa yol açan faktörlerden biri olan grupların nüfuslarına oranla temsil sorununa çözüm bulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Müslüman nüfusun daha sonra çoğaldığı dikkate alınarak 1989 Taif anlaşması⁵ ve 1990'da yapılan anayasa değişikliği doğrultusunda mecliste eşit oranlı temsil hakkı getirilmiştir.⁶ 1975'ten beri süren iç savaşa son vermeyi amaçlayan Taif anlaşması silahlı örgütlerin silahsızlandırılması, Lübnan'ın egemenliğinin tüm Lübnan topraklarında tesis edilmesi, ülkenin İsrail'in işgalinden tamamen kurtarılması için BMGK'nin 1978 tarihli 425 sayılı kararının uygulanması, Lübnan silahlı kuvvetlerinin güçlendirilmesi ve tüm yabancı güçlerin Lübnan'dan çekilmesini öngörmüştür.⁷ Bununla birlikte İsrail'in ülkenin güneyinde işgalini sonlandırmadığı için Hizbullah'ın silahlı kalmasına üstü kapalı da olsa izin verilmiştir. Ayrıca anlaşmaya rağmen Suriye, Bekaa vadisi başta olmak üzere Lübnan'ın birçok yerinde varlığını sürdürmüş, 1991'de Lübnan'la yaptığı Kardeşlik ve İşbirliği antlaşmasıyla Lübnan üzerinde koruyucu

http://www.umb.edu/editor_uploads/images/mgs/mgs_moakley_chair/Lebanon_Israel_the_Hezbollah_misfit_powe_point1.ppt (E.T 15.09.2015)

⁴ Samir Makdisi and Marcus Marktanner, "Trapped by Consociationalism: The Case of Lebanon", <http://www.luc.edu/orgs/meea/volume11/PDFS/Paper-by-Makdisi&Marktanner.pdf> (E.T: 10.09.2015)

⁵ Taif Antlaşması için bkz. Taif Agreement, https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_taif_agreement_english_version.pdf

⁶ Janice Yun, "Special Tribunal for Lebanon: A Tribunal of an International Character Devoid of International Law", *Santa Clara Journal of International Law*, vol. 7, Issue 2, 2010, s. 183.

⁷ Taif antlaşmasıyla ilgili bkz. Sandra M. Saseen, "The Taif Accord and Lebanon's Struggle to Regain its Sovereignty", *American University International Law Review*, Vol 6, no. 1 (1990), ss. 57-75.

olarak denetimini arttırmıştır.⁸Lübnan'da Hariri cinayetine giden süreçte siyasi durum, taraflar arasında anlaşmazlık çözülemediği için gittikçe karmaşık bir hal almıştır. 1976 yılından beri asker bulunduran Suriye'nin Lübnan'dan çekilmek istememesine, destek verdiği Hizbullah ile birlikte Lübnan siyaseti üzerinde vesayet kurmaya çalışmasına karşı Lübnan'da tepkilerde her geçen gün artış kaydedilmiştir. Özellikle İsrail'in 2000 yılında Lübnan'ın güneyinden çekilmesinden sonra Suriye'nin de çekilmesi gerektiği Lübnan'daki Marunî Hıristiyanlar başta olmak üzere siyasi gruplar tarafından gündeme getirilmiştir. Esasen Lübnan'da iç savaşı bitiren 1989 tarihli Taif Antlaşması Lübnan'dan tüm yabancı güçlerin çekilmesini, Lübnan'ın egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün tanınması gerektiğini öngörmüştür. İsrail'in Lübnan'dan çekildiğine dikkat çeken Marunî kilisesi, Lübnan'ın içişlerine karıştığı, siyasi baskı kurduğu ileri sürdüğü Suriye'nin Taif antlaşması gereğince Lübnan'dan çekilmesini talep etmiştir.⁹

2004 Eylülünde görev süresi dolacak olan ve Suriye'ye yakın olan Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un Suriye tarafından görev süresinin tekrar uzatılmak istenmesi, tartışmaları önemli boyuta taşımış ve ABD'nin Suriye üzerindeki baskılarını beraberinde getirmiştir. ABD ve Fransa'nın girişimiyle BM Güvenlik Konseyi'nin 2 Eylül 2004'te aldığı 1559 sayılı karar¹⁰, Lübnanlı olan ve olmayan tüm silahlı güçlerin dağıtılması ve silahsızlandırılması, Lübnan hükümetinin idaresinin tüm Lübnan topraklarını kapsayacak nitelikte genişletilmesi, tüm yabancı güçlerin Lübnan'dan çekilmesi, Lübnan'ın toprak bütünlüğüne, siyasi egemenliğine ve birliğine saygı gösterilmesi, Lübnan'da seçimlerin herhangi bir müdahale olmadan adil ve özgürce yapılmasını öngörmekteydi. Bu karar, içeriğinden de anlaşılacağı gibi özellikle Suriye'ye ve Hizbullah'a¹¹ hitap

⁸ Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, Yenişafak yayınları, İstanbul, 2003, s. 388.

⁹ Veysel Ayhan ve Özlem Tür, *LÜBNAN*, Dora yayınları, Bursa, 2009, 185-186.

¹⁰ Bu karar 9 lehte ve 6 çekimser oyla alınmıştır. Çekimser oylar Rusya, Cezayir, Çin, Pakistan, Filipinler ve Brezilya tarafından kullanılmıştır ki bu kararın çıkmasını etkilememektedir. Bkz. Security Council, Resolution 1559 (2004), <http://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm>; Yun, a. g. e., s. 185.

¹¹ Ağırlıklı olarak Lübnan'ın Şii nüfusundan destek alan ve 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali üzerine İran'ın yönlendirmesi ve desteğiyle kurulduğu ifade edilen Hizbullah, Lübnan'da hem yönetimde temsilci bulunduran siyasi parti hem de silahlı bir örgüttür. 2000 yılında İsrail'in güney Lübnan'dan çekilmesini sağlayan örgüt Lübnan siyasetinde etkin rolünü sürdürmektedir. BM tarafından silahsızlandırılması öngörülmeyle birlikte İran'dan ciddi destek aldığı belirtilen bu örgüt, silahlı gücünü muhafaza etmektedir. İsrail ile 2006 yılında girdiği ve sivillerin ölümlerine yol açtığı yıkıcı savaşta başarı kaydettiği iddia edilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. M. Serkan Taflıoğlu, "Bir Direnişin Tarihiçesi; Hizbullah'ın Doğuşu, Felsefesi ve Mücadelesi", *21. Yüzyıl Dergisi*, (Temmuz, Ağustos, Eylül 2008), ss. 93-116.

etmekteydi. Uluslararası toplum tarafından söz konusu kararlar Lübnan'a müdahalesi kabul edilmeyen Suriye'nin askerlerini çekmesi ve Hizbullah'ın silahlılandırılması talep edilmekteydi. Ne var ki Suriye bu karar karşısında Lübnan Meclis'inde kendisine yakın milletvekillerinininsayesinde 29'a karşı 96 kabul oyuyla 03 Eylül 2004'te Emil Lahud'un görev süresinin üç yıla kadar uzatılması yönünde bir karar çıkarttırmıştır.¹²

Refik Hariri ile anlaşmazlığı olduğu ileri sürülen Beşar Esad arasında 26 Ağustos 2004'te Şam'da gerçekleşen görüşmede Esad'ın Hariri'ye Lahud'un görev süresini uzatmaya karar verdiklerini, Hariri'nin buna yanaşmak istemesi üzerine Esad'ın kendisine "*Ben Lahud'um, Lahud da Benim, Eğer senin arkadaşın Chirac beni Lübnan'dan atmak istiyorsa ben en kısa zamanda Lübnan'ı senin ve Chirac'ın başına yıkacağım*" diyerek tehdit ettiği aktarılmaktadır.¹³Suriye muhalifi Merwan Hamedeh'e düzenlenen suikasttan sonra Hariri, 26 Ekim 2004'te Başbakanlıktan istifa etmiştir. Hariri, 2005 Mayıs'ında yapılacak seçimlere hazırlanmaya başlayarak ve geniş katılımlı halk desteğini almayı düşünerek Suriye ile sorunları çözmeyi hedeflemiştir. Hariri'nin istifasından sonra Suriye, Ömer Kerami Başbakanlığında yeni bir hükümetin kurulmasını sağlamıştır.¹⁴

Hariri Suikastı ve LÖM'ün Kuruluşu

14 Şubat 2005 tarihinde patlayıcı yüklü bir arabanın Hariri'nin bindiği araca doğru hareket ettirilerek patlatılması sonucunda Hariri yaşamını yitirmiştir. Bu patlama sonucunda Hariri dışında 21 kişi ölmüş ve 226 kişi yaralanmıştır.¹⁵ Terör saldırısı niteliğindeki bu suikast üzerine saldırıdan Suriye'yi sorumlu tutan binlerce Lübnanlı sokağa çıkarak tepki göstermiştir. Uluslararası kamuoyunun büyük tepki gösterdiği bu olaydan sonra Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi hızlanmıştır. Suriye yanlısı Başbakan Ömer Kerami, Suriye karşıtı Dürzi, Sünni Müslüman ve Hıristiyanların protestoları karşısında 28 Şubat 2005'te istifa etmek durumunda kalmıştır. Hizbullah'ın Suriye yanlısı tutumuna karşın 14 Mart 2005'te 1 milyondan fazla Lübnanlı toplanarak Suriye'ye karşı tepki göstermiştir. Bu gösteriler 14 Mart Hareketi olarak içinde liderliğini Velid Canbolat'ın yaptığı Dürzi nüfus, Sünni Müslümanlar, Marunî kilisesi, Marunî ve diğer Hıristiyan nüfusunu olduğu Suriye karşıtlarını bir araya getirmiştir. Başını Hizbullah ve Şii Emel'in çektiği ve Michael Avn gibi bir kısım Marunî Hıristi-

¹² Ayhan ve Tür, a. g. e., s. 191.

¹³ Nicholas Blandford, Killing Mr. Lebanon 2006'dan aktaran Ayhan ve Tür, a. g. e., s. 193.

¹⁴ Ayhan ve Tür, a. g. e., s. 197.

¹⁵ Indictment, STL-II-OIIT/TC, 7 March 2014, (Redacted Version of the Consolidated Indictment), s. 5-6. <https://www.stl-tsl.org/> (E.T: 02.09.2015)

yanların da olduğu Suriye yanlısı cephe de 8 Mart Cephesi'ni oluşturmuştur. Lübnan'da Suriye karşıtları gösteri yaparken ellerindeki Lübnan bayraklarında bulunan ağaca atfen adına "Sedir Devrimi" denilen değişimi ifade eden yeni bir durum oluşmuştur. 14 Mart Hareketi ABD ve Batılı güçler tarafından desteklenirken 8 Mart Hareketi Suriye ve İran tarafından desteklenmiştir. Hem uluslararası hem de Lübnan'daki iç tepkilere karşı fazla direnemeyen Suriye, Nisan 2005'te askerlerini Lübnan'dan çekmek zorunda kalmıştır.¹⁶ Askerlerini Lübnan'dan çekmekle beraber Suriye'nin Lübnan üzerindeki vesayetinin devam ettiği, bu vesayetin özellikle Hizbullah ve Emel gibi Şii hareketler aracılığıyla sürdürüldüğü ifade edilmiştir. Çünkü Hariri suikastından sonra da özellikle Suriye karşıtı gazeteci, yazar ve siyasetçi gibi kişilere karşı suikastlar devam etmiştir.¹⁷

Terör saldırısı niteliğindeki Hariri suikastı üzerine BMGK, 15 Şubat 2005 tarihindeki toplantıda yayınladığı başkanlık bildirisinde Lübnan'daki istikrarsızlığın artmasından duyulan endişe ifade edilerek hükümetten eylemi yapan bütün sorumluların yargılanması için harekete geçmesi talep edilmiştir. Aynı zamanda Genel Sekreter'den suikast faillerini, sebeplerini ve muhtemel sonuçlarını araştırarak bir soruşturma kurulunun oluşturulması da istenmiştir. Bu kurulun hazırladığı raporda Lübnanlı yetkililerin soruşturmayı yürütecek yeterli imkân ve iradeye sahip olmadığını, ülkenin içinde bulunduğu siyasi durum nedeniyle ulusal mekanizmaların yetersiz olduğunu belirtmiştir. BMGK, 2005 tarihli 1595 sayılı kararıyla her türlü bilgi ve belgeye ulaşmak, resmi ve sivil herkesle görüşmek, araştırmak ve soruşturmak üzere görevi tam bir serbestlik ve bağımsızlık içinde yapacak soruşturma komisyonunun kurulmasını öngörmüştür. Kurulan soruşturma komisyonunun hazırladığı ve 20 Ekim 2005'te BMGK'ne sunduğu ve yapılan tahkikat sonucunda elde edilen çeşitli bilgi ve belge içeren raporda komisyon, soruşturmanın nihai olmadığını, Lübnanlı yetkililerce soruşturmanın yürütülmesi için yol gösterici olduğunu, Suriye'nin suikasta karıştığını gösteren bulguların olduğunu, Suriye'nin üst seviyeli yetkililerinin suçlandığını, ayrıca Lübnan dışındaki özellikle Suriye gibi devletlerin de bu konuda işbirliği yapmaları gerektiğini belirtmektedir. Barışın tesisiyle ilgili BM antlaşmasının 7. Maddesine dayanarak alınan BMGK'nin 15 Aralık 2005 tarih ve 1644 sayılı kararda Suriye'nin ön koşulsuz olarak komisyonla işbirliği yapmasını, sorulara iyi niyetle ve amacından saptırmadan cevap vermesi gerektiği öngörülmüştür. Ancak gizli tanıkların manipüle edildiği suikastın Suriye üzerine yıkılmak istendiği yönündeki şikâyetlerin artması üzerine komisyon başkanı Detlev Mehlis

¹⁶ SETA Lübnan Raporu, Haz: Talha Köse ve Selin Bölme, Aralık 2006, Seta yayınları, Ankara, s. 10-11.; Ayhan ve Tür, a. g. e., s. 199.

¹⁷ Ayhan ve Tür, a. g. e., s. 209.

görevden ayrılmak durumunda kalmıştır. Bu da komisyona olan güvenin zede-
lenmesine yol açmıştır. Bununla birlikte Lübnan hükümeti komisyonun yetkile-
rinin genişletilerek göreve devam etmesini, Lübnan’da veya ülke dışında ulusla-
rarası nitelikte bir mahkemenin kurulmasını BMGK’den talep etmiştir. Bu ko-
nuda BM Genel Sekreterin ön çalışması sonucunda BMGK 29 Mart 2006 tarih
ve 1664 sayılı kararla LÖM’ün kurulmasını sağlayacak süreci başlatmıştır. Bu
kararda BM Genel Sekreteri, Lübnan’da konuyla ilgili görüşmelerde bulunmak
ve BM adına Lübnan’la antlaşma yapmak için yetkilendirilmiştir. Lübnan ileya-
pılan antlaşma sonucunda BM antlaşmasınının 7. Bölümüne dayanarak BMGK,
30 Mayıs 2007 tarih ve 1757 sayılı kararla LÖM’ün kurulmasına karar vermiş-
tir.¹⁸

Mayıs 2005 seçimlerinde 14 Mart hareketi çoğunluğu kazanmış ve Hariri
suikastının BM tarafından soruşturulmasını talep etmiştir. 8 Mart hareketi ise
sorunun Lübnan iç hukuku dahilinde ve Lübnan mahkemelerinde yargılanarak
çözülmesini isteyerek, uluslararasılaştırılmasına karşı çıkmıştır. Sonuçta
ABD’nin de desteğiyle 14 Mart hareketinin yönelimi doğrultusunda uluslararası
bir mahkemenin kurulmasına gidilmiştir.¹⁹ İlk başta Suriye’nin suikastta karıştığı
düşünüldükten sonra Suriye bağlantılı dört general tutuklanmış ve haklarında ciddi bir
suçlama ve yargılama olmadan gereksiz yere dört yıl tutuklu bulundurulduktan
sonra serbest bırakılmışlardır. Bu da soruşturma sürecinin hukuka uygunluğuyla
ilgili soru işaretlerinin oluşmasına yol açmıştır. Bu gelişmelerden sonra Suriye
bağlantısı bir tarafa bırakılarak suikastta Hizbullah’ın bağlantısı üzerinde du-
rulamaya başlanmış ve soruşturma bu yönde derinleştirilerek Hizbullah ile ilişkili
olduğu ileri sürülen kişilere suç eylemleri isnat edilmiştir.²⁰

Mahkemenin Yetkisi ve Yapısı

1757 sayılı kararda²¹ LÖM’ün yargı yetkisi, uygulayacak hukuk kuralları
ile yargıçların belirlenmesini düzenleyen bir *statü* kabul edilmiştir. Refik Hariri
ile birlikte birçok kişinin ölümüne ve yaralanmasına yol açan saldırıdan sorumlu
olanları kovuşturmak ve yargılamak üzere yetkilendirilmiş mahkeme, aynı za-

¹⁸ Mehmet Emin Çağırın, “Uluslararası Lübnan Özel Mahkemesi”, *Ortadoğu Analiz*, (Ocak 2011), cilt 3, sayı 25, s. 61-63.

¹⁹ Samer N. Abboud-Benjamin J. Muller, “Geopolitics, insecurity and neocolonial exceptiona-
lism: A critical appraisal of the UN Special Tribunal for Lebanon”, *Security Dialogue*, vol.
44, no. 5-6, 2013, s.470.

²⁰ Abboud-Muller, a. g. e., s. 473.

²¹ Bu karar ve ekleri statü ile yapılan anlaşma metni için bkz. Security Council Resolution 1757
(2007), <http://www.stl-tsl.org/en/security-council-resolution-1757> (Rusya, Çin, Katar, Güney
Afrika ve Endonezya’nın çekimser oylarına karşılık 10 üyenin oylarıyla oyçokluğuyla kabul
edilmiştir.)

manda bu saldırıyla ilişkili olabilecek 1 Ekim 2004'ten 12 Aralık 2005 tarihine kadarki saldırıları da yargılama yetkisine sahip olabilecektir. Yargı yetkisine giren konular itibariyle ulusal mahkemelerle yarışan yetkiye sahip olan bu mahkeme, yargı yetkisine giren konularda ulusal mahkemelere göre üstünlüğe sahiptir (statü md 4). BMGK tarafından kurulan bu mahkeme, terör eylemlerini yargılayacak ve ulusal hukuku uygulayacak ilk mahkeme olması bakımından dikkat çekicidir. İlgili kararda statüsü düzenlenen mahkemenin uygulayacağı hukuk da belirlenmiştir. Lübnan Ceza Kanununun terörle ilgili hükümleri, kişilerin yaşamlarına ve beden bütünlüğüne karşı suç ve kabahatleriyle ilgili hükümleri ile 11 Ocak 1958 tarihli iç savaş, din ve mezhep çatışmalarına neden olanların cezalarının arttırılmasıyla ilgili ceza kanunu hükümlerinin uygulanacağı öngörülmüştür ki mahkeme bakacağı davada iç hukuk hükümlerini dikkate alacaktır (statü md.2).Mahkemenin her ne kadar uluslararası niteliği olsa da iç hukuku uygulamakla yetkili olduğu kabul edilmiştir. Yargılama sonucunda mahkemenin suçlu bulunduğu kişilere suçun ağırlığına göre müebbet hapis veya süreli hapis cezası verilebilecektir. Buna göre idam cezası öngörülmüş değildir (statü md 24). Mahkeme, kişilerin cezai sorumluluğuna karar vermekle birlikte suçtan zarar görenleri ve suç kurbanlarını belirleyebilir. Bununla birlikte bu kişiler, tazminat/zarar giderim gibi davaları ulusal mahkemeler nezdinde açabileceklerdir. Cezai sorumluluk anlamında mahkemenin vereceği karar ulusal makamları bağlayıcıdır (statü md. 25).

01 Mart 2009 yılında faaliyete başlayan²² Mahkemenin bir özelliği de gıyabi yargılama yapabilmesidir. Statüsünün 22. Maddesine göre sanık mahkeme önüne gelme hakkından feragat ettiğini açıklarsa, ilgili devlet otoriteleri tarafından yakalanarak mahkemeye gönderilemiyorsa, kaçarsa veya hakkında isnat edilen suçlamalar kendisine bildirildiği ve mahkeme önüne çıkmak için güvenliğinin sağlandığı halde herhangi bir şekilde bulunmazsa mahkeme gıyaben de olsa yargılamaya devam eder. Sanığın hazır olmadığı duruşmalarda mahkeme, suçlamalarla ilgili olarak sanığa medya araçlarıyla veya yetkili devletin kendisine yapacağı tebligatla bilgi verilmesini sağlayacaktır. Sanığın kendisini savunacak avukat tutma hakkını düzenleyen statü, sanığın avukat belirleyecek imkânı yoksa veya seçmiyorsa mahkemenin onun için avukat tayin edebileceğini de hükme bağlamıştır. Gıyaplarında karar verilebilecek sanıklar, avukat tutmasalar bile verilen karara karşı itiraz ederek temyiz dairesine başvurma hakları da bulunmaktadır. Böyle bir hükmün benimsenmesi, mahkemenin yargılama yetkisini boşa çıkarmanın önüne geçmesine dönüktür.

²² Special Tribunal for Lebanon (STL), <http://www.stl-tsl.org/en/about-the-stl/creation-of-the-stl>

Mahkemenin yapısına gelince; ilgili karar ekindeki mahkeme statüsüne göre mahkeme daireler, savcılık makamı, kalem ve savunma bürolarından oluşacaktır. Mahkemenin hazırlık dairesi, normal daire, ikinci daire (duruma göre kurulursa) ve temyiz dairesinden oluşan daireleri bulunmaktadır. Yargıç sayısı 11-14 arasında olmaktadır. Hazırlık dairesi bir yargıçtan, yargılama daireleri biri Lübnanlı üç yargıçtan ve temyiz dairesi ikisi Lübnanlı beş yargıçtan oluşacağı öngörülmüştür. Yargıçların ülkelerindeki en yüksek mahkemelerde seçilme yeterliliğine sahip olmaları gerekir. Lübnanlı yargıçlar Lübnan hükümeti aracılığıyla Lübnan yüksek mahkemesinin önereceği adaylar arasından BM Genel Sekreterince atanmaktadır. Uluslararası yargıçlar ise Genel Sekreterin daveti üzerine devletlerin göstereceği adaylar arasından BM Genel Sekreteri tarafından atanmaktadır. Görev süreleri üç yıl olup, tekrar seçilmeleri mümkündür. Savcı ve savcı yardımcılarını da BM Genel Sekreteri Lübnan hükümetiyle danıştıktan sonra üç yıllığına atamaktadır. Yeniden seçilmeleri mümkündür. Yargıç ve savcılarının her türlü diplomatik dokunulmazlık ve bağışıklıkları olup, Lübnanlı yetkililerce kendilerine gerekli yardım ve kolaylığın gösterilmesi öngörülmüştür. (statü md. 2-3). Mahkemenin masraf ve finansmanının yüzde 51'i gönüllü devletlerce, yüzde 49'u Lübnan hükümetince karşılanacaktır. (Statü md. 5). Hem uluslararası yargıç hem de Lübnanlı yargıçlardan oluşan karma niteliğindeki Mahkeme, Hollanda'nın Lahey kentinden faaliyet gösterecek olup, Lübnan'da bir ofisi de bulunacaktır. Mahkemenin etkin çalışması için Lübnan hükümetinin mahkemeye tam işbirliği halinde çalışması ve kişilerin/sanıkların yakalanması, mahkemeye intikal ettirilmesi gibi her türlü yardımda bulunması öngörülmüştür (statü md. 15).

Mahkemenin Hukuksal Dayanağıyla İlgili Tartışmalar

Mahkemenin kuruluşunun dayanağı yukarıda anılan BMGK kararıdır. BMGK'nin bu tür mahkemeleri kurma yetkilerinin olup olmadığı tartışılmaktadır. BM kurucu antlaşması (Şartı)²³, barış ve güvenliğin sağlanması konusunda BMGK'yı yetkilendirmiştir. Antlaşmanın "Barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda Alınacak Tedbirler" başlığındaki 7. Bölüm, Güvenlik Konseyi'nin hangi durumlarda ve ne gibi önlemler alabileceğini düzenlemektedir. 39-41. Maddeler, Güvenlik Konseyinin, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptayacağını ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunacağını, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü

²³ BM Şartı için bkz. Birleşmiş Milletler Antlaşması, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>

geçici önlemlere uymaya çağırabileceğini, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabileceğini ve BM üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabileceğini öngörmektedir. Ad-hoc veya sürekli mahkeme kurulması konusunda antlaşmada net bir düzenleme bulunmamaktadır.

BMGK'nin 1993'te BM antlaşmasınının 7. Bölümüne dayanarak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulması kararını eleştirenler, bu tür mahkemelerin ancak antlaşmayla kurulabileceğini, BMGK'nin bu konuda karar almaya yetkisinin bulunmadığını, bir devletin yargı yetkisine giren konularda BM antlaşmasının kendisine vermediği bir yetkiyi kullanamayacağını belirtmektedirler.²⁴ Antlaşmayla bu mahkemelerin kurulması düşüncesine katılmayan BM Genel Sekreteri, antlaşmanın ilgili tüm devletlerce onaylanması gerektiği, bölgedeki devletlerin onaylamalarının zaman alacağı veya bazı devletlerin onaylamayacağı dikkate alınarak savaş suçlularının yargılanmaktan kurtulmaları riskini doğuracağını ve genel anlamda BMGK'nin bu konuda yetkisinin olduğunu belirtmiştir. Bir antlaşma veya uzlaşma olmadan BMGK'nin mahkeme kurma kararına karşı çıkanlar, hangi yapı ve konuda olur ise olsun, uluslararası bir mahkeme kurulması ancak bir anlaşma ile olabileceğini, antlaşma ile kurulmayan ve statüsü ile görevleri ve yetkileri belirlenmeyen bir uluslararası mahkemenin yasal yönden bağlayıcılığı olamayacağını, zira yargı yetkisinin egemenlik veya bağımsızlık hakkının bir bölümü olduğunu, antlaşma olmadan bu yetkinin devletten alınmayacağını savunmaktadırlar.²⁵ Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemelerinden farklı olarak Sierra Leone Mahkemesi 16 Ocak 2002'de BMGK ile Sierra Leone hükümeti arasında yapılan antlaşma ile kurulmuştur. Bundan başka Kamboçya'da eski rejim döneminde işlenen suçları yargılamak için BMGK ile Kamboçya hükümeti arasında 6 Haziran 2003'te yapılan antlaşma ile Kamboçya Mahkemeleri içinde olağanüstü bir yargı dairesi kurulmuştur.²⁶

Buna karşın BMGK'nin BM Antlaşması'nın 7. Bölümüne istinaden antlaşma olmadan da bu tür mahkemeleri kurabileceğini savunanlar, kurucu antlaşmanın bu yönde açık bir düzenleme getirmemesi, BMGK'nin yetkisinin olmadığı anlamına gelmediğini belirtmektedirler. BMGK'nin yetkili olabileceğini öngörenler, BM Antlaşması'nın 7. Bölümünün, BMGK'nin alacağı tedbirleri

²⁴ Tefvik Odman, "Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 45, sayı 1-4, yıl 1996, s. 145. (ss. 131-151)

²⁵ Odman, a. g. e., s. 146.

²⁶ Gianluca Serra, "Special Tribunal for Lebanon A Commentary on its Major Legal Aspects", *International Criminal Justice Review*, Volume 18 Number 3, September 2008, s. 345.

saymak suretiyle sınırlandırmadığını, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için güvenliğin devamı çerçevesinde gerekli olan tedbirlerin alınması hususunda BMGK'nin gerekli saydığı her türlü konuda girişimde bulunabileceği gözetildiğinde, insan haklarının ağır ihlalleri halinde suçluların soruşturularak yargılanması için mahkeme kurulması dahil olmak üzere bu türden karar verebileceğini ileri sürmektedirler.²⁷ Bu yöndeki görüşü Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi de benimsemiştir. Bu mahkemede görülen ilk dava olan Tadic davasında sanık, mahkemenin BM antlaşmasına aykırı olduğunu, kendisini yargılama yetkisine sahip olmadığını ileri sürmüştür. Mahkeme ise kuruluşunun BM antlaşmasınının 41. Maddesine dayandırarak, maddede belirtilmese de, kuvvet kullanmayı gerektirmeyen her türlü önlemin BMGK tarafından alınabileceğini, bu bağlamda barış ve güvenliğin korunması amacıyla BMGK'nin adli organ kurabileceğini, üye Devletler tarafından Güvenlik Konseyince alınan kararların kabul edilmiş sayılacağı hususlarına dikkat çekilerek Mahkemenin meşru dayanağının olduğunu kararlaştırmıştır.²⁸

Lübnan Özel Mahkemesinin yasal dayanağıyla ilgili tartışmalara gelirsek, BM ile Lübnan hükümeti arasında yapılan antlaşma sonucunda mahkemenin kurulduğu kararda belirtilse de bu antlaşmanın Lübnan'ın anayasası ve iç hukuk mevzuatı bakımından onaydan geçmediği ifade edilmiştir. Antlaşmanın yapılacağı 2006 yılında hükümetten 8 Mart koalisyonunun çekilmesi sonucunda hükümet düşmüş ve Lübnan hukuk mevzuatının öngördüğü onay prosedürü işletilememiştir.²⁹ Lübnan anayasasının 52. Maddesi, Cumhurbaşkanı'nın Başbakanla görüşerek uluslararası antlaşmaları uygun bulacağını, ancak bu antlaşmaların Bakanlar Kurulunca onaylanmadan uygun bulunmayacağını, devletin çıkarı ve güvenliğinin gerektirdiği zaman parlamentonun ve vekillerin bilgisine sunulacağını hükme bağlamaktadır. Aynı madde devlet maliyesini ilgilendiren antlaşmalar, ticaret antlaşmaları ile bir yılı aşan antlaşmaların parlamentonun onayı olmadan uygun bulunmayacağını hükme bağlamıştır.³⁰ Özel mahkemenin kurulmasıyla ilgili antlaşmanın anayasanın öngördüğü bu prosedürden geçmediği ileri sürülerek mahkemenin iç hukuk bakımından yasallığı eleştirilmiştir. Bununla birlikte BMGK'nin 1757 sayılı kararı Lübnan'ın yasal prosedürünün işle-

²⁷ Gökçen Alpkaya, 2002'den aktaran Abdi Sağlam, "Uluslararası Yargılama Faaliyetleri Bağlamında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Değerlendirilmesi", *TAAD*, Yıl:6, Sayı:20 (Ocak 2015), s. 578-579.

²⁸ Sağlam, a. g. e., s. 579.

²⁹ Abboud-Muller, a. g. e., s. 471.

³⁰ *The Lebanese Constitution*, Promulgated May 23, 1926 WithItsAmendments, 1995, <http://www.presidency.gov.lb/English/LebaneseSystem/Documents/Lebanese%20Constitution.pdf> (E.T: 28.08.2015)

tilmesini gerektirmeden de onaylanabileceğine imkan sağlamıştır.³¹ Dolayısıyla LÖM'ün yasal dayanağı, yukarıda değinildiği gibi BM antlaşmasının 7. Bölümünün verdiği yetki çerçevesinde BMGK'nın 1757 sayılı kararıdır.

Hariri suikastıyla ilgili haklarında suçlama yöneltilen sanıkların avukatları LÖM'ün kuruluş dayanağına itiraz etmişlerdir. BMGK'nın böyle bir mahkemeyi kurma yetkisine sahip olmadığını, yargı yetkisinin devletlerin egemenliğinin bir parçası olduğuna dikkat çeken sanık avukatları, BM kurucu antlaşmasının BMGK'ne devletler üzerinde yargı yetkisi gibi egemenlik yetkisini vermediğini, 7. Bölümün uluslararası barış ve güvenliğin bozulması halinde yeniden tesisi için BMGK'ye yetki verdiğini, 7. Bölüme dayanan 1757 sayılı kararın bu mahkemeyi kurmakla barış ve güvenliği ne derece sağladığıyla ilgili ikna edici olmadığını, konseyin egemen bir devlette gerçekleşen Hariri suikastının uluslararası barış ve güvenliği ne kadar tehdit ettiğini açıklayamadığını, dolayısıyla BMGK'nin yetkisini aştığını ve 1757 sayılı kararın siyasi nitelikte olduğunu, hukuki dayanaktan yoksun olduğunu belirtmektedirler.³² Hakkında suçlama yöneltilen sanıklardan Üneysi'nin avukatı ise uluslararası hukukta dayanağının olmadığını ileri sürdüğü mahkemenin Lübnan'da daha fazla siyasi krize ve şiddete yol açacağını, mahkemenin Lübnan iç hukukunda dayanağının olmadığını anayasaya göre yetkili organlarca onaylanmamış bir antlaşmanın bağlayıcı olmayacağını, başbakanın tek başına bir antlaşmayı onaylama yetkisinin olmadığını belirtmiştir. Sanıklardan Bedreddin'in avukatı ise sanıklara isnat edilen suçun siyasi saldırı suçu olduğunu, iç hukukun konusunu teşkil ettiğini ve uluslararası suç niteliğinde olmadığını ileri sürmüştür.³³ Gerek yargılama dairesi gerekse temyiz dairesi, sanık avukatlarının itirazlarını hukuka uygun bulmamıştır. Mahkemenin yetkili olduğunu, yetkinin dayanağının BM antlaşmasına dayanan BMGK'nin kararı olduğunu, mahkemenin BMGK kararını denetleyecek durumda olmadığını, mahkemenin Lübnan egemenliğini ihlal etmediğini, Lübnan hukukunu uyguladığını ve sanıklara temel insan haklarıyla ilgili tüm garantileri sağladığını, sanıklara Lübnan hukuk usulüne göre haklarındaki suçların neler olduğunun bildirildiğini, mahkemeye gelmeden de kendilerini savunacaklarını, fakat sanıkların bundan kaçındıklarını, kurucu antlaşmanın uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması açısından BMGK'ne geniş yetki verdiğini, mahkemenin kurulması da bu yetkilerden biri olduğunu eski Yugoslavya ve Ruanda

³¹ Abboud-Muller, a. g. e., s. 472.

³² Heidi Matthews, "Reading the political: jurisdiction and legality at the Lebanontribunal", *Critical Approaches to International Criminal Law*, ed. By Christine Schwöbel, pub. By Routledge, Newyork, 2014, s. 142. (ss. 138-156)

³³ Matthews, a.g.e., s. 143-144.

mahkemeleri örneğini vererek sanıkların iddialarını reddetmiştir.³⁴ Temyiz dairesi, ayrıca BMGK'nin 1757 sayılı kararının ekindeki antlaşmanın Lübnan hukuku çerçevesinde onaylanmasa da mahkemeyi kuran kararı etkilemeyeceğini ve mahkemenin sadece 1757 sayılı kararın ürünü olduğunu not ederek, BMGK'nin 7. Bölüm kapsamında terör suçlarının önlenmesi ve yargılanması konusunda bağlayıcı kararlar alabileceğini belirtmiştir. BMGK'nin kurucu antlaşmanın 29. Maddesi uyarınca fonksiyonlarına yardımcı olmak üzere gerekli gördüğü organları da kurabileceği yetkisinin olduğu not edilmiştir.³⁵

LÖM'ün terör suçlarının yargılanmasıyla ilgili kurulduğu dikkate alınır sa, BMGK'nin Libya'nın Lockerbie'de yolcu uçağına 1988'de bombalı saldırı düzenleyen terör suçlularını İskoç mahkemesine iade etmesi gerektiğiyle ilgili ve teslim etmemesi halinde Libya'ya yaptırım uygulanacağını öngören 1998 tarihli 1192 sayılı kararı 7. Bölüm kapsamında alınmıştır.³⁶ Aynı şekilde 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen ABD'deki terör saldırılarından sonra BMGK'nin 7. Bölüm kapsamında oybirliğiyle aldığı 28 Eylül 2001 tarihli 1373 sayılı kararda bütün devletlerin terörle mücadelede işbirliğinde bulunmaları, birbirlerinin toprakları üzerindeki terör eylemlerine destek vermemeleri, finansmanını kesmeleri, terör eylemlerini yapanları, onlara doğrudan veya dolaylı destek verenleri cezalandırmaları, onlara sığınmacı statüsünün tanınmaması, terörün önlenmesi için bilgi ve istihbarat paylaşımının yapılması gibi yükümlülükler getirmiştir.³⁷

Hariri'ye yapılan suikast, tüm unsurlarıyla terörün belirleyici özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Terörizm, adi bir cinayet vakasını aşarak siyasi niteliği ağır bir suç faaliyeti olup, iç ve dış bağlantılarıyla uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği bir gerçektir. Terörün önlenmesine dair 1977 tarihli Avrupa Sözleşmesi³⁸ uyarınca Hariri'ye yapılan suikast bir terör eylemidir. Bu eylemi suç kabul eden devletler kendi yasaları bağlamında yargılama yapmaktadır. Lübnan'ın durumuna bakıldığı zaman Lübnan'ın siyasi ve hukuki sistemi ve gelişen olaylar dikkate alındığında Hariri suikastının Lübnan'ın iç hukuku bağlamında adil ve etkin bir şekilde yargılanması sonuçsuz kalabilir. İçerdeki ve dışarıdaki

³⁴ C. Paulussenand J. Dorsey, "Year in Review 2012", *Yearbook of International Humanitarian Law*, 2012, Editor Terry D. Gill, Asserpres Springer, 2014, The Hague, Netherlands, s. 217-219.

³⁵ Bahige Tabarah, "The Legal Nature of the Special Tribunal for Lebanon", *The Special Tribunal for Lebanon, Lawand Practice*, Ed. By Amal Alamuddin, Nidal Jurdiand David Tolbert, Oxford Univ. Pres, 2014, s. 47.

³⁶ Serra, a. g. e., s. 346.; UN SC, S/RES/1192 (1998), 27 August 1998.

³⁷ UN SC, S/RES/1373 (2001), 28 September 2001,

<http://www.un.org/press/en/2001/sc7158.doc.htm>; Serra, a. g. e., s. 346.

³⁸ Terörün Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi için bkz. www.uhdigm.adalet.gov.tr

siyasi aktörlerin suçlandığı Lübnan'da böyle bir yargılanmanın başarı şansı düşük görülmektedir. Çünkü haklarında suçlama yöneltilecek kişileri yargılayacak yargıçların bu kişilerin yakın durdukları siyasi hareketler tarafından baskı altına alınabilme ihtimali vardır. Bu nedenle daha tarafsız ve bağımsız bir uluslararası mahkemenin yargılama yapması daha makuldür. Bu kapsamda BMGK'nin bu tür mahkemeleri kurma yetkisinin olduğunu 7. Bölüm çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Lübnan Özel Mahkemesi ise muhtemel tartışmanın önüne geçmek açısından yukarıda da değinildiği gibi Lübnan hükümeti ile BM arasında sonuçlandırılan bir antlaşma sonucunda BMGK tarafından kurulmuştur. Gerçi antlaşma olmadan da BMGK'nin bu mahkemeyi kurma yetkisi vardır. Fakat devletlerin fiilen işbirliği yapmadığı bir mahkemenin ilerleme sağlaması güçtür. Bununla birlikte Lübnan'la yapılan antlaşma sonucunda kurulan mahkemenin meşruiyetinin tartışılması ve antlaşmayı benimsemeyen siyasi aktörlerden Hizbullah'ın tutumu Mahkemenin yargılama konusunda ne kadar başarılı bir ilerleme kaydedeceği tartışmalıdır. Fakat terör saldırısı niteliğindeki Hariri suikastı eyleminin ulusal veya uluslararası hukuk kapsamında etkin bir şekilde yargılanamaması, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eder niteliğine dönüşebilmektedir.

Başlayan Yargı Süreci ve Hizbullah'ın Tepkisi

İlk iddianame 17 Ocak 2011 yılında hazırlık dairesine sunulmuştur. Hizbullah üyelerinin suçlandıkları belirtilen iddianame hazırlık dairesi tarafından kabul edilmiş ve yargısal süreç başlamıştır. Buna tepki gösteren Hizbullah örgütü, Saad Hariri'nin Başbakanı olduğu kabineden kendilerine yakın olan bakanlarını çekmiş ve hükümetin düşmesine yol açmıştır. İsrail ve ABD'nin kendisine karşı bir komplosu olduğunu düşünen Hizbullah, Saad Hariri'nin de iddianameyi reddetmesini istemiştir.³⁹ 12 Ocak 2011'de Saad Hariri hükümeti düştükten sonra Necib Mikati, Hizbullah'ın desteğiyle Başbakanlığa getirilmiştir.⁴⁰ Necib Mikati hükümetinin mahkemeyle işbirliği yapmayacağı şüpheleri gündeme gelse de Hizbullah'ın Lübnan yargıçlarının geri çekilmesi ile mahkemenin finansmanından vazgeçilmesi önerilerine karşı direnmeye çalışmıştır. Mahkemenin süresinin üç yılda bir Genel sekreter tarafından Lübnan başbakanıyla danıştıktan sonra uzatılacağı 2012'de Hizbullah ile Mikati arasında tartışmaların yaşandığı ve Hizbullah'ın karşı çıkmasına rağmen Sünni muhalefeti karşısına almamayı ve Lübnan'ın uluslararası yükümlülüklerine zarar gelmemesini ge-

³⁹ Aljazeera, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/2011112151356430829.html> (E.T: 28.08.2015)

⁴⁰ BBC Türkçe http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/01/110125_lebanon_mikati.shtml Lübnan'da Hizbullah'ın aday başbakan oldu, 25.01.2011)

rekçe gösteren Mikati'nin statü uyarınca Lübnan payına düşen mahkeme masrafını geç de olsa yatırdığı ileri sürülmüştür. Bununla birlikte Mikati, Hizbullah'ın tepkisini çekmeme adına Lübnan'ın iç istikrar ve barışı gözetleyeceğini açıklayarak mahkemenin her istediğini yapmayacağı anlamına gelen bir yaklaşım sergilemiştir.⁴¹

Savcılığın yaptığı derinleştirilmiş tahkikat, soruşturma ve araştırmalar sonucunda hazırladığı 7 Mart 2014 tarihli iddianamede⁴² 14 Şubat 2005 tarihinde bombalı suikast eyleminde şu kişiler hakkında suçlamalar yöneltilmiştir:

1-Mustafa Emin Bedreddin, 2-Selim Cemil Ayaş, 3-Hüseyin Hasan Üneysi, 4-Esed Hasan Sabra ve 5-Hasan Habib Merhi. Sanıkların tümü Lübnan doğumludur. İddianamede sanıkların birlikte ve ortaklaşa organize olarak terör suçlarını işledikleri, yaptıkları telefon konuşmaları, suikast planlamaları, Hariri'yi takip ettikleri, Hariri'yi öldürecek bomba taşıyan aracı temin ettikleri vesuikast timleriyle bağlantı kurdukları gibi suçlamalara ve delillere yer verilmiştir. Sanıkların her biri için savunma yapacak avukatlar da iddianamede gösterilmiştir.

Önce isimleri kamuoyuna açıklanmayan bu sanıklar hakkında 30 Haziran 2011 tarihinde çıkarılan tutuklama ve yakalama kararı, Lübnan yetkililerine gönderilmiş ve 30 gün süre verilmiştir. Bu süre içinde sanıkların yakalanmaması halinde iddianamenin kamuoyuna açıklanacağı bildirilmiştir. Hizbullah örgütü üyesi oldukları ifade edilen sanıkları iade etmeyeceğini belirten Hizbullah lideri Hasan Nasrallah, iddianameyi reddettiğini ve sanıkları herhangi bir hükümetin yakalamasına asla müsaade etmeyeceğini ve hiçbir şekilde tutuklanamayacaklarını, mahkemenin kendilerine karşı komplo kurduğunu belirterek mahkemeyi İsrail'in bir aracı olmakla suçlamıştır.⁴³

Hizbullah daha önce de LÖM'ü eleştirmiş ve bu mahkemenin kendisini suçlamak için oluşturulduğunu iddia etmiştir. 8 Ağustos 2010 tarihinde yaptığı konuşmada Hasan Nasrallah, "suikastın İsrail'in işi olduğunu, bu suikastla Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesinin amaçlandığını, cinayetten önce İsrail'in keşif yaptığını, bu konuda ellerinde delil, görüntü ve belge olduğunu" ileri sürmüştür. Mahkeme savcısı Daniel Bellemare, Hizbullah'tan ve Lübnan yetkililerinden bu konuda ellerinde ne gibi belge ve bilgi varsa kendilerine ulaştırılmasını ve Hiz-

⁴¹ Al-akhbar, <http://english.al-akhbar.com/node/3377>, Hezbollah vs Mikati: The Inside Battle Over STL Mandate, (E.T: 03.09.2015).

⁴² Indictment, STL-II-OIIT/TC, 7 March 2014, (Redacted Version of the Consolidated Indictment), s. 7 vd.

⁴³ BBC News, Hezbollah leader Nasrallah rejects Hariri indictments, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-14004096> (E.T: 24.09.2015)

bullah'ın soruşturmaya yardımcı olmasını talep etmiştir. Ne var ki Hizbullah, politize olmakla suçladığı mahkemeye değil de Lübnan yetkililerine bilgi ve belgeleri vereceğini belirterek İsrail'in suçlanmadığı mahkemeye güvenmediğini ifade etmiştir. Hizbullah'ın İsrail'i suçlamalarını önemli ve hassas bulunduğunu söyleyen Saad Hariri, mahkemenin bu iddiaları dikkate alması gerektiğini, babasının suikastıyla ilgili gerçeklere ulaşmak istediğini, İsrail'in soruşturmaya yardım etmeyi reddetmesi halinde şüphelerinin artabileceğini ifade ederek iddiaları araştırmak için BM'ye çağrıda bulunmuştur. İsrail ise kendisine yönelik suçlamaları reddetmiştir.⁴⁴

Sanıkların yargılanması sürecinin başladığı 16 Ocak 2014'ten 30 Ağustos 2015'e kadar 75 tanık şahsen mahkemeye gelmiş, 82 kişiye ait yazılı ifadeler yargılama dairesinde kabul edilmiştir. Ayrıca 838 bulgu delil haline getirilmiştir. Yargılama giyabi olarak devam etmektedir.⁴⁵

Sonuç

Lübnan çok dinli ve çok mezhepli unsurların bir arada yaşadığı ve yönetimi birlikte üstlendikleri Ortadoğu'nun diğer devletlerinden ayrılan kendine özgü ayrı bir devlettir. Tüm unsurların dengeli bir şekilde yönetimde temsil edildiği ülkenin kaderi ağırlıklı olarak dış faktörler tarafından etkilenmektedir. Lübnan'ın iç siyaseti, çözüme kavuşturulamayan Filistin sorunu, İsrail Arap çatışmaları, Suriye'nin müdahalesi gibi ağırlıklı olarak dış aktörlerden ve olaylardan etkilenmektedir. İsrail ve Suriye'nin müdahalesi ve iç savaş Lübnan'daki barış ve güvenliği ciddi bir şekilde olumsuz etkilemiştir. Lübnan iç savaşı sürecinde kurulan Hizbullah, İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesinde önemli bir role sahip olmuştur. İsrail'in çekilmesinden sonra Suriye'nin de çekilmesi ve Hizbullah'ın silahsızlandırılmasıyla ilgili gerek BM düzeyinde uluslararası toplumun, gerekse içerdeki diğer unsurların talep ve girişimleri, Lübnan'ın iç siyasetini ciddi bir şekilde etkilemiş ve 14 Şubat 2005'te eski Başbakan Refik Hariri'ye yapılan suikastla doruk noktasına ulaşmıştır. Bu çekişme sonucunda toplumun ikiye kamplaşması, hem yönetimdeki istikrarı hem de iç barış ve güvenliği hassas bir duruma çevirmiştir. Hariri suikastıyla ilgili yargı süreci siyasi faktörlerden dolayı etkin sonuç verip vermeyeceği tartışması devam etmektedir. Hizbullah üyeleri oldukları iddia edilen sanıklarla ilgili isnat edilen suçlamalar ciddi boyuttadır. Hizbullah, üyelerine yönelik suçlamaları reddetmekte, haklarında suçlama yöneltilen kişileri teslim etmeyeceğini belirtmekte ve mahkemenin İsrail'in aracı olduğunu öne sürerek mahkemenin yargı yetkisine karşı çık-

⁴⁴ Abboud-Muller, a. g. e.,s. 473; ayrıca bkz.;

https://en.wikipedia.org/wiki/Special_Tribunal_for_Lebanon#cite_note-aljazindictment-177

⁴⁵ STL, Ayyash et al. Trial Schedule, <http://www.stl-tsl.org/en/> (E.T: 10.09.2015)

maktadır. Her ne kadar mahkemenin yargılaması sadece cezai yönden kişilerin şahsi sorumluluklarıyla alakalı olsa da mahkemenin vereceği kararın sadece hukuki değil siyasi sonuçlara da yol açacağı kuvvetle muhtemeldir. BM kararları uyarınca silahlılandırılması öngörülmele birlikte silahı bırakmayan Hizbullah'ın Lübnan'ın belirli kesiminden oy desteği alan siyasi parti olarak hükümetin içinde bulunması ve Lübnan anayasası itibariyle karar sürecini etkilemesi mahkemenin yargı sürecinin etkin bir sonuç doğurmasını güçlendirmektedir. Hizbullah'ın mahkemeye güvenmemesi, yargı yetkisine karşı çıkması ve suikastın Lübnan mahkemelerince yargılanması talebi gibi yaklaşımları, Lübnan hükümetinin mahkemeye işbirliği yapmasını güçleştirmektedir. Sanıkların Hariri suikastından dolayı mahkûm edilip edilmeyeceği ancak yargılama sonucunda belli olacaktır. Dolayısıyla yargılama sonucunda Hizbullah üyelerinin beraat etmesi de mümkündür. Fakat Hizbullah'ın bu konuda işbirliği yapmaması, sanıkların teslimine yanaşmaması ve İsrail'i suçladığını ileri sürdüğü delilleri bile mahkemeye göndermemesi, mahkemeye işbirliği yapmak isteyen Lübnan'ın diğer siyasi aktörlerle ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Gıyabi yargılama yetkisi olan mahkemenin sanıklar hakkında mahkûmiyet kararı vermesi halinde, bu kararın Lübnan'ın iç ve dış siyasetinde tartışmalara veya gerginliklere yol açabilmesi ihtimal dışı değildir. Mahkemenin muhtemel mahkûmiyet kararı, Hariri suikastından sonra toplumun iki kampa ayrıldığı Lübnan'daki 14 Mart hareketi ile 8 Mart hareketini yakınlaştıracak mı yoksa çatıştıracak mı? Ayrıca Lübnan'ın bölgedeki çatışma alanlarına yakın olması ve bu çatışmalardan kaçarak ülkeye çok sayıda sığınmacının geldiği dikkate alınırca bölgedeki çatışmalar, Lübnan'ın hem iç hem de dış siyasetini hassas hale getirmektedir. Özellikle Suriye iç savaşında İran ve Rusya'dan destek alan Esad rejimi yanında mücadele eden Hizbullah'ın silahlılandırılması ihtimali şu andaki konjonktürde oldukça düşüktür. Rusya'nın desteklediği İran ve Suriye'den güç alan Hizbullah'ın mevcut konjonktürde etkinliği dikkate alınırca LÖM'ün vereceği kararın başarı şansının düşük olabileceği düşünülebilir. Zira LÖM kararının etkin sonuç vermesi için uluslararası toplumun bu konuda Lübnan siyaseti üzerinde ne kadar etkili olacağı şüphelidir. Bununla birlikte LÖM'ün vereceği karar, her ne kadar zamanımızda etkin bir sonuç vermezse de ileri de etkili olacağı değerlendirilmesini yapmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abboud, Samer N. - Muller, Benjamin J., "Geopolitics, insecurity and neocolonial exceptionalism: A critical appraisal of the UN Special Tribunal for Lebanon", *Security Dialogue*, vol. 44, no.5-6, 2013, s. 467-484.
- Aksar, Yusuf, "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2005, cilt 1, no 3, ss. 1-14.

- Al-akhbar, <http://english.al-akhbar.com/node/3377>, Hezbollah vs Mikati: The Inside Battle Over STL Mandate (E.T: 03.09.2015)
- Aljazeera, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/2011112151356430829.html> (E.T: 28.08.2015).
- Ayhan, Veysel ve Tür, Özlem, *LÜBNAN*, Dora yayınları, Bursa, 2009.
- BBC News, Hezbollah leader Nasrallah rejects Hariri indictments, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-14004096> (E.T: 24.09.2015)
- BBC Türkçe http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/01/110125_lebanon_mikati.shtml (E.T: 24.09.2015).
- Birleşmiş Milletler Antlaşması, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>. (E.T: 24.09.2015)
- Çağırın, Mehmet Emin, “Uluslararası Lübnan Özel Mahkemesi”, *Ortadoğu Analiz*, (Ocak 2011), cilt 3, sayı 25, ss. 60-67.
- Dorsey, C. Paulussenand J., “Year in Review 2012”, *Yearbook of International Humanitarian Law*, 2012, Editor Terry D. Gill, Asserpres Springer, The Hague, Netherlands, 2014, ss. 217-219.
- http://www.umb.edu/editor_uploads/images/mgs/mgs_moakley_chair/Lebanon_Israel_the_Hezbollah_misfit_powe_point1.ppt (E.T 15.09.2015)
- Indictment, STL-II-OIIT/TC, 7 March 2014, (Redacted Version of the Consolidated Indictment). <https://www.stl-tsl.org/> (E.T: 02.09.2015).
- Makdisi Samir and Marktanner, Marcus, “TrappedbyConsociationalism: The Case of Lebanon”, <http://www.luc.edu/orgs/meea/volume11/PDFS/Paper-by-Makdisi&Marktanner.pdf> (E.T: 10.09.2015).
- Matthews, Heidi, “Reading thepolitical: jurisdictionandlegality at theLebanontribunal”, *Critical Approachesto International CriminalLaw*, ed. ByChristineSchwöbel, pub. byRoutledge, Newyork, 2014, ss.138-156.
- Meray, Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş*, ikinci cilt, 2. Bası, a.ü. SBF yayınları, Ankara, 1962.
- Odman, Tevfik, “Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 45, sayı 1-4, yıl 1996, ss.131-151.
- Sağlam, Abdi “Uluslararası Yargılama Faaliyetleri Bağlamında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Değerlendirilmesi”, *TAAD*, Yıl:6, Sayı:20 (Ocak 2015), s. 567-594.
- Saseen, M., “The Taif Accord and Lebanon 's Struggle to Regain its Sovereignty”, *American University International LawReview*, Vol 6, no. 1 (1990), ss. 57-75.
- Serra, Gianluca, “Special TribunalforLebanon A Commentary on itsMajor Legal Aspects”, *International Criminal Justice Review*, Volume 18 Number 3, September 2008, ss. 344-355.
- SETA Lübnan Raporu*, Haz: Talha Köse ve Selin Bölme, Seta yayınları, Ankara, Aralık 2006.

- Special Tribunal for Lebanon (STL), <http://www.stl-tsl.org/en/about-the-stl/creation-of-the-stl>.
- STL, Ayyash et al. Trial Schedule, <http://www.stl-tsl.org/en/> (E.T: 10.09.2015)
- Tabarah, Bahige, “The Legal Nature of the Special TribunalforLebanon”, *The Special Tribunal for Lebanon, Law and Practice*, Ed. By Amal Alamuddin, NidalJurdiandDavidTolbert, Oxford Univ. Pres, 2014.
- Taflioğlu, M. Serkan, “Bir Direnişin Tarihiçesi; Hizbullah'ın Doğuşu, Felsefesi ve Mücadelesi”, *21. Yüzyıl Dergisi*, (Temmuz, Ağustos, Eylül 2008), ss. 93-116.
- Taif Agreement,
https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_taif_agreement_english_version_.pdf
- The Lebanese Constitution, Promulgated May 23, 1926 WithItsAmendments, 1995,
<http://www.presidency.gov.lb/English/LebaneseSystem/Documents/Lebanese%20Constitution.pdf> (E.T: 28.08.2015)
- Turan, Ömer, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, Yenişafak yayınları, İstanbul, 2003.
- UN SC, S/RES/1373 (2001), 28 September 2001,
<http://www.un.org/press/en/2001/sc7158.doc.htm>.
- UN Security Council Resolution 1757 (2007), <http://www.stl-tsl.org/en/security-council-resolution-1757>
- UN Security Council, Resolution 1559 (2004),
<http://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm>
- Yun, Janice, “Special Tribunal for Lebanon: A Tribunal of an International Character Devoid of International Law”, *Santa Clara Journal of International Law*, vol. 7, Issue 2, 2010, ss. 181-196.

SURİYE KRİZİNİN LÜBNAN'A ETKİLERİ

Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ

(Uludağ Üniversitesi)

Özet

Suriye krizinin komşu ülkelere etkisi düşünüldüğünde, kriz öncesi dönemde Irak gibi istikrarsızlık içinde bulunan ve bundan dolayı krizin etkilerini bölge ülkelerine göre daha ağır hisseden bir diğer ülke Lübnan'dır. Lübnan'ın kendine özgü siyasi yapısı ve kriz öncesinde yaşadığı siyasi sorunlar, Suriye ile arasında kriz öncesi dönemde var olan nev-i şahsına münhasır ilişkiyle birleşince sorunların ve etkilerinin karmaşıklaşması kaçınılmaz olmuştur. Zira Lübnan, diğer bölge ülkelerinden farklı olarak kriz öncesinde Suriye ve Suriyelilerle en yakın ilişki içinde bulunan bölge ülkesiydi. Suriye krizinin Lübnan'a etkilerini göç, devlet yapısı, radikalleşme, toplumsal ve askeri kapasite şeklinde olmak üzere altı farklı başlıkta ele almak mümkün olup bu etkilerin neredeyse her biri, birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Bu çalışmada Suriye krizinin Lübnan'a etkileri, Lübnan'ın siyasi yapısı ve geçmiş tecrübeleri dikkate alınarak irdelenmekte ve krizin artarak devam etmesi halinde Lübnan'a yönelik olası yeni yansımaları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriye Krizi, Lübnan, Suriye-Lübnan İlişkileri, Suriye Krizinin Lübnan'a Etkileri, Radikalleşme

Giriş

2011 yılının Mart ayından beri devam etmekte olan Suriye krizi bütün bölge ülkelerini etkilediği gibi Lübnan'ı da etkilemiştir. Lübnan'ın kendine özgü siyasi yapısı ve kriz öncesinde yaşadığı siyasi sorunlar, Suriye ile arasında kriz öncesi dönemde var olan nev-i şahsına münhasır ilişkiyle birleşince sorunların ve etkilerinin karmaşıklaşması kaçınılmaz olmuştur. Zira Lübnan, diğer bölge ülkelerinden farklı olarak kriz öncesinde Suriye ve Suriyelilerle en yakın ilişki içinde bulunan bölge ülkesiydi. Suriye krizinin Lübnan'a etkilerini göç, devlet yapısı, radikalleşme, toplumsal ve askeri kapasite şeklinde olmak üzere farklı başlıklarda ele almak mümkün olup bu etkilerin neredeyse her biri, birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Bu çalışmada Suriye krizinin Lübnan'a etkileri, Lübnan'ın siyasi yapısı ve geçmiş tecrübeleri dikkate alınarak irdelenmekte ve krizin artarak devam etmesi halinde Lübnan'a yönelik olası yeni yansımaları tartışılmaktadır.

I. Göç Etkisi

Lübnan, Türkiye'den sonra en fazla Suriyeliye ev sahipliği yapan ülkedir. BMMYK kayıtlarına göre 31 Aralık 2015 tarihinde Lübnan'daki kayıtlı Suriyeli sayısı 1.069.111'dir. Ancak aşağıda ele alınacağı gibi, Lübnan hükümetinin Suriye'den gelen göç akınına yönelik politika değişikliğine gitmesi, BMMYK'nın özellikle 6 Mayıs 2015 tarihinden sonra ülkedeki Suriyelileri kayıt altına almasını engelleyen bir faktör olmuştur. Lübnan'daki Suriyelilerin sayısı Türkiye'ye göre daha az olsa da aşağıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi, ülke nüfusunun Suriyeli mültecilere oranı açısından Lübnan diğer komşu ülkelerden çok daha fazla yük çekmektedir.

Tablo 1. Suriye'ye Komşu Ülkelerin Nüfusu ve Suriyelilere Oranı

Ülke	Nüfusu (milyon)	Suriyeli Sayısı (milyon)	Nüfus/Suriyeli Oranı yüzde
Türkiye	78,741	2,504	3,18
Lübnan	4,546	1,069	23,52
Ürdün	6,607	0,635	9,6
Irak	34,812	0,245	0,70

Kaynak: World Bank, UNHCR, AA

Suriye krizinin Lübnan üzerindeki göç etkisini yukarıdaki tablodaki oranlar üzerinden daha da somutlaştırmak gerekirse, ülkedeki Suriyelilerin Lübnan nüfusuna oranı, Türkiye'nin 17 milyondan fazla Suriyeliyi ülkesine alması, Irak'ın 8 milyondan fazla Suriyeliyi alması veya ABD'nin 75 milyondan fazla Suriyeliye ev sahipliği yapmasıyla eş değerdir. Suriye krizinin Lübnan'a göç etkisini irdelenmeden önce, Lübnan'ın geçmişteki göç tecrübesi üzerinde durmak anlamlı olacaktır. Zira bu tecrübeler, Lübnan'ın ülkesine sığınan Suriyelilere yönelik politikalarında etkili olmuştur.

A. Lübnan'ın Mülteci Tecrübesi

Siyasal açıdan kırılgan bir yapıya sahip olan Lübnan, aynı zamanda geçmişten beri mülteciler konusunda sıkıntılar yaşamıştır. Örneğin 1948'den itibaren yaşanan Arap-İsrail savaşları sonucunda binlerce Filistinli Lübnan'a sığınmış ve başta ülkenin güneyinde olmak üzere mülteci kamplarında yaşamaya başlamıştır. BM Yardım ve Çalışma Ajansı (UNRWA)'na göre günümüzde

Lübnan'da yaklaşık 450,000 Filistinli mülteci yaşamaktadır.¹ Lübnan'daki Filistinli mülteciler, yaşanan iç sıkıntıların bazen mağduru bazen de nedeni olmakla beraber Lübnan siyasi yapısında göz ardı edilmeyecek bir faktör durumundadır.

Tablo 2. Lübnan'da Yaşayan Mülteci ve Sığınmacılar

Ülke	Mülteci/Sığınmacı Sayısı
Irak	8.600
Sudan	570
Filistinliler	450.000
Suriye'den Gelen Filistinliler	53.070
Diğer Ülkelerden	750
Suriyeliler	1.113.941
Suriyeliler Hariç Toplam	512.990
Suriyeliler Dâhil Toplam	1.626.931

Kaynak: UNHCR, UNRWA

Lübnan, Filistinli mülteciler kadar etkisini hissetmese de Iraklı ve az sayıda da olsa Sudanlı mültecilere ev sahipliği yapmıştır. Lübnan'daki Iraklılar açısından ele almak gerekirse, Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında yaşanan müdahale ve yaptırımlar sürecinde yaklaşık 100.000 Iraklı Lübnan'a göç etmiş ve geri dönüşlerin ardından 2007 yılına gelindiğinde Lübnan'daki Iraklıların sayısı yaklaşık 50.000 olarak tahmin edilmekteydi.² Iraklı mültecilerin % 77'sinden fazlasının yasa dışı yollarla Lübnan'a girmiş olması, Iraklıların kayıt altına alınmasını zorlaştırırsa da Lübnan'da UNHCR kayıtlarına göre günümüzde 6.100'ü mülteci, 2.500'ü ise sığınmacı olmak üzere kayıtlı 8.600 Iraklı yaşamaktadır.³ Lübnan siyasetini ve sosyo-politik yapısını nispi açıdan daha az etki-

¹ <http://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon>

² Lübnan'daki Iraklıların % 77,5'inin Lübnan'a yasa dışı yollarla girmiş olması, Beyrut yönetimi açısından bir başka sorun kaynağıydı. Lübnan Hükümeti bu sorunu aşmak için 2008'de yeni bir düzenleme yapsa da az sayıda Iraklı'nın kayıt altına girdiği düşünülmektedir. Bkz. http://www.drc.dk/about-drc/publications/?eID=dam_frontend_push&docID=313, "UNHCR Welcomes Lebanon's Recognition of Iraqi Refugees", <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/newsitem?id=47bc55824>

³ <http://www.unhcr.org/pages/49e486676.html>

lese de Lübnan'da UNHCR'ye kayıtlı binin altında Sudanlı mülteci ve sığınmacı yaşamaktadır.⁴

Günümüzde Iraklı ve diğer ülkelerden gelen mülteci ve sığınmacılardan ziyade, Filistinli mülteciler Lübnan'ın Suriye'den gelenlere yönelik politikasını oluşturmasında etkili olmuştur. Zira 1948'den beri ülkelere gelen Filistinlileri kabul eden Beyrut yönetimi, bu kişileri önceleri geçici olarak düşündüğü kamplara yerleştirmişti. Ancak geçen sürede Filistinlilerin geri dönüşü söz konusu olmamış ve günümüzde sayıları 450.000'e çıkan Lübnan'daki Filistinliler, ülke genelinde kurulan 12 kampta yaşamlarını sürdürmektedir. Gerek Filistinlilerin İsrail işgali nedeniyle geri dönecek bir yerlerinin olmaması gerekse kampların artık geçici barınma merkezi olmaktan çıkıp kalıcı birer ikametgâh haline gelmesi Lübnan açısından zaman içinde sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

Sadece hafızaları tazeleyecek bir örnek vermek gerekirse, 1970 yılında Ürdün'ün Filistinli gerillaları topraklarından çıkarmak için giriştiği ve Kara Eylül olarak adlandırılan olaylardan sonra Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) merkezini ve gerillalarını Lübnan'a çekmiş; İsrail, Filistinlilerin eylemleri nedeniyle 1982 yılında Lübnan'ı işgal etmiştir. İsrail işgali sırasında Filistin kamplarından 1949 yılında kurulan Şatilla kampı, yakınındaki Sabra ile beraber 16-18 Eylül 1982 tarihlerinde İsrail ordusunun desteğini alan Falanjistlerce saldırıya uğramış ve binlerce kişi katledilmişti. Dolayısıyla geçmişte Lübnan devletinin Filistinli mültecileri yönetmesi veya yönlendirmesinden ziyade Filistinli mülteciler ve bunlardan kaynaklanan gelişmeler Lübnan siyasetini derinden etkilemiştir. Günümüzde Beyrut yönetiminin Filistin mülteci kamplarında tam kontrol sahibi olduğunu söylemek zordur.

B. Suriye'den Göçler

Suriye krizi nedeniyle Lübnan'a yapılan göçler, bazı açılardan bölge ülkelerine yapılan göçlerden farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda öncelikle belirtilmesi gereken, Lübnan ile Suriye arasındaki nev-i şahsına münhasır ilişkidir. Suriye, komşu ülkelerden Türkiye ile 900 km, Irak ile 600 km, Ürdün ile 379 km ve Lübnan ile 400 km civarında bir kara sınırına sahiptir. Bununla beraber kriz öncesi dönemde Suriye'nin komşu ülkeler arasında en yakın ilişkisinin olduğu ülke Lübnan'dır. Nitekim Suriye ordusunun aşağıda ele alınacak olan

⁴ Lübnan'daki Sudanlılar, 2012 yazında yaptıkları açlık greviyle bir kez daha Lübnan ve bölge kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bkz. Annie Slemrod, "Sudanese refugees on hunger strike plan to refuse liquids", <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2012/Jul-06/179516-sudanese-refugees-on-hunger-strike-plan-to-refuse-liquids.ashx#axzz2uFKghjxN>; Nour Samaha, "Lebanon's forgotten refugees", Al Jazeera, <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2012/07/201272714143849106.html>,

Lübnan'daki askeri varlığı bir kenara bırakılacak olsa bile kriz öncesinde başta tarım ve turizm sektörleri olmak üzere çalışma veya turistik amaçlı Lübnan'da bulunan Suriyelilerin sayısının 300,000 ile 500,000 arasında değişkenlik gösterdiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla kriz öncesi dönemde bölge ülkeleri arasında Suriyelilerin en rahat şekilde geçiş yaptıkları ülke Lübnan'dır. Olaylar öncesinde Lübnan'a gidip gelen yüzbinlerce Suriyelinin geçişin kolay olduğu ve zaten aşına oldukları bir güzergâhı tercih etmeleri gerçeğine bir de iki ülkenin özellikle sınır bölgelerinde söz konusu olan akrabalık ilişkileri eklendiğinde, Lübnan'ın iç karışıklıktan kaçan Suriyeliler için birincil tercih sebebi olduğu görülmektedir.

Lübnan, Suriye askerlerinin 2005 yılında Lübnan'dan çekilmesinden sonra Suriye ile olan geçişleri resmi olarak dört sınır kapısından yapmaktaydı.⁵ Bu geçişler esnasında iki ülke arasında herhangi bir vize uygulaması bulunmamakta ve Lübnan'a geçmek isteyen bir Suriye vatandaşının pasaporta dâhi ihtiyacı bulunmamaktaydı. Herhangi bir Suriyeli geçerli bir kimlik belgesiyle Lübnan'a geçerek 6 aya kadar sorunsuz bir şekilde Lübnan'da yaşayabilmekteydi. Bu nedenle Suriye krizinin başında Suriyelilerin Lübnan'a geçmesi büyük bir sorun olarak görülmemekteydi. Ancak 2012 yılının yaz aylarından itibaren Lübnan'a yönelik artan Suriyeli göç dalgası, Lübnan yönetiminin bir yandan göçlere yönelik bir düzenleme arayışına yönelmesine neden olmuş diğer yandan BMMYK başta olmak üzere uluslararası kuruluşlarla yakın çalışmasını beraberinde getirmiştir.

Bu noktada iki sorun ortaya çıkmıştır. İlk olarak aşağıda da değinileceği gibi, krizin insani boyutunun Lübnan'ı etkilemeye başlaması aşamasında Lübnan'da henüz kalıcı bir hükümet kurulmamış, görevde geçici bir hükümet bulunmaktaydı. İkinci olarak, Suriye'den Lübnan'a gelen Suriyelilerin hepsi BMMYK'ya kayıt yaptırmaya eğiliminde değildi. Suriyelilerin kayıt yaptırmama eğiliminde olması ise iki nedenden kaynaklanmaktaydı. Öncelikle yürürlükte olan Lübnan yasalarının kendilerinin altı aya kadar ülkede kalmasına izin vermesi ama bundan da önemlisi, Lübnan yönetiminin veya BMMYK'nın kayıtlarını Suriye'deki Esat rejimi ile paylaşma olasılığına yönelik duyulan kaygıydı. Zira hiçbir Suriyeli gerek kendilerini gerekse Suriye'de kalan akrabalarını bu şekilde riske atmak istememekteydi. Bu nedenlerle gerek ilk gerekse ikinci saha çalışması sırasında Lübnan'daki Suriyelilerin gerçekte BMMYK kayıtlarından çok daha fazla olduğu ifade edilmekteydi. Örnek vermek gerekirse,

⁵ Bu sınır kapılarının haricinde Suriye'den Lübnan'a geçmek için bazı yasa dışı geçiş yollarının olduğu da bilinmekteydi. Suriye-Lübnan arasındaki sınır kapıları için bkz. http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/syrian_border_crossings.pdf

BMMYK kayıtlarına göre 20 Şubat 2014 tarihinde Lübnan'da 1 milyonun altında Suriyeli bulunmaktayken Lübnanlı yetkililer bu rakamın 1,7 milyon olduğunu, bazı Lübnanlı STK'lar ise 1,3 milyon olduğunu ifade etmekteydi. Aynı durum, ikinci saha çalışması sırasında da ifade edilmişti. BMMYK'nin 6 Mart 2015 tarihindeki verilerine göre Lübnan'da 1.170.533 kayıtlı Suriyeli olduğu görülürken⁶, Lübnanlı resmi yetkililer ve STK'lar bu rakamın 1,5 milyonun üzerinde olduğunu ifade etmekteydi.

Günümüzde BMMYK kayıtlarına göre Lübnan'da 1.069.111 Suriyeli bulunmaktadır. Ayrıca ülkeye Suriye'deki Filistin mülteci kamplarından 53 binin üzerinde Filistinli gelmiştir. Ülke nüfusunun dörtte birine tekabül eden Suriyeli sayısı, hem Lübnan yönetimi üzerinde hem Lübnan halkı üzerinde hem de ülkedeki Suriyeliler üzerinde kaçınılmaz olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Bunlardan ilk ikisi üzerinde aşağıda farklı başlıklarda durulacağından, bu başlıkta sonuncusu üzerinde biraz daha durmak yararlı olacaktır.

Lübnan'daki Suriyeliler barınma, eğitim ve sağlık alanlarında ciddi sıkıntılar çekmektedir. Bu sorunlardan barınma ve sağlık sorunları kısa vadede etkisini gösterme potansiyeline sahiptir. Zira tamamlanmamış inşaatlarda, dükkân ve depolarda birden fazla aileyle kalmak zorunda olan yüzbinlerce Suriyeli bu sorunların etkisini her gün hissetmektedir. Bu sorunların artarak devam etmesi, kısa vadede Suriyelilerle Lübnanlılar arasındaki adli vakaların artmasını ve Suriyelilerin yaşadıkları sosyal problemlerin artmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Lübnan yönetiminin Suriye krizinin göç etkisine karşı etkili bir politika izleyememesi, göçlerin başlamasında 2014 yılının Şubat ayına kadar geçici bir hükümetle yönetilmesiyle yakından ilişkilidir. Hassas bir dengeye sahip olan geçici hükümet, bir yandan açık kapı politikası uygularken diğer yandan Suriyeliler için kapsamlı kampların kurulmasına karşı çıkmıştır. Büyük ölçüde Filistinli mülteci tecrübesinden kaynaklanan kamp kurmama politikası, alternatif bir çözüm girişimi olmadan uygulanınca bu kez hem Suriyeliler için hem de Lübnanlılar için sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Lübnan'da 2014 yılının Şubat ayında yeni hükümetin kurulması, krizin göç etkisini kontrol etmeye yönelik girişimleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda sorunu kontrol altına almak için çalışmalara başlayan hükümet, 2014 yazından itibaren göçleri kısıtlamaya yönelik bir karar almıştır. Buna göre Suriyelileri Lübnan topraklarına istisnalar dışında artık sığınmacı olarak kabul etmeyen Lübnan yönetimi, geçerli bir mazeret için Lübnan'da kalacak veya ülkeyi transit olarak kullanacak kişilere de durumlarını belgelendirme koşulu getir-

⁶ <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=122>

miştir. Ayrıca Lübnan yönetimi, 6 Mayıs 2015 tarihinden itibaren Suriyelilerin BMMYK'ya kayıtlarını geçici olarak askıya almıştır.⁷

Lübnan yönetiminin bu politikası bir yandan ülkeye yeni gelecek Suriyelileri büyük ölçüde sınırlandırırken diğer yandan ülke içinde yaşayan Suriyelilerin sorunlarına çözüm bulunmaması, tersine göçün oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Suriyelilerin Lübnan'a göç etmelerinin en önemli nedeni güvenlik kaygısıdır. Ancak Lübnan'daki bazı Suriyelilerin karşı karşıya kaldığı sorunların, güvenlik kaygılarının önüne geçmeye başladığını söylemek mümkündür. Ekonomik zorluklar, kötü yaşam koşulları ve sağlık alanında yaşanan sıkıntılar, Lübnan yönetiminin yeni politikalarıyla birleşince Suriyelilerin ülkelerine geri dönme veya başka bir ülkeye sığınmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. BMMYK kayıtlarına göre özellikle 2013-2014 yılları arasında artış trendinde olan Lübnan'daki Suriyeli sayısının 2014 yılının Eylül ayından itibaren artmak yerine azaldığı görülmektedir. BMMYK'nın 31 Aralık 2015 tarihli en güncel verisine göre Lübnan'daki Suriyeli sayısı 2014 yılının Eylül ayına göre yaklaşık 97 bin kişi azalmıştır.⁸

II. Lübnan'ın Devlet Yapısı Üzerindeki Etkisi

Suriye krizinin Lübnan devlet yapısı üzerindeki etkisi Lübnan'ın krizden önce de var olan ve bazıları yapısal karakter gösteren sorunlarının giderek büyümesine neden olmuştur. Bu bağlamda Suriye krizinin Lübnan devlet yapısına etkisini irdelemeden önce kriz öncesi yakın tarihteki bazı sorunların hatırlanması, krizin etkisinin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Lübnan, Ortadoğu ülkeleri içinde kendine özgü çok parçalı siyasi yapısıyla ülke içi ve bölge içi dengelerin hassas bir şekilde oluştuğu bir siyasi yapıya sahiptir. Ülkenin tamamı 1975-1990 yılları arasında iç savaş yaşamış, güneyi 1982-2000 yılları arasında İsrail işgalinde kalmış, kuzeyi ise 1975-2005 yılları arasında Suriye ordusunun kontrolü altında kalmıştı. 2000'li yıllarda 2006'da Hizbullah nedeniyle İsrail saldırısına uğrayan ülke 2008 yılında da yeni bir iç savaşın eşiğinden dönmüştü. Bir dönem sayıları 40.000'i bulan Lübnan'daki Suriye askeri varlığı, Başbakan Refik Hariri suikastından sonra sona erse de ülkedeki Suriye etkisinin hemen sona erdiğini söylemek güçtü. Lübnan'da uygulamada Lübnan cumhurbaşkanları Marunilerden, başbakanları Sünnilerden, meclis başkanları ise Şiiilerden seçilmekteydi.

⁷ BMMYK, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=122>

⁸ BMMYK, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=122>

Bununla beraber cumhurbaşkanı ve meclis seçimleri ile hükümet kurma çalışmaları açısından etnik/mezhepsel aidiyetin yanı sıra bu grupların oluşturduğu koalisyonlar etkili olmakta ve bu koalisyonlar içinde özellikle *Hizbullah* ve Refik Hariri'nin öldürülmesinden sonra oğlu Saad Hariri'nin liderlik yaptığı *Gelecek Hareketi* başlıca aktör konumundaydılar. Bu bağlamda Suriye krizinin Lübnan devlet yapısına ilk etkisi, grupların Suriye'deki krize yönelik tutumlarına yansımıştır. Hizbullah'ın başını çektiği *8 Mart İttifakı*, krizin başlamasından itibaren Esad rejimi yanlısı bir pozisyon alırken, Gelecek Hareketi'nin başını çektiği *14 Mart İttifakı* Suriye'deki muhaliflerden yana bir pozisyon almıştı.

Suriye krizinin başladığı dönemde Başbakanlık koltuğunda oturan Necip Mikati ve Cumhurbaşkanı Michel Süleyman, krize yönelik resmi düzeyde taraf olmamaya ve kendilerini krizle ilişkilendirmemeye çalışmaktaydı. Bununla beraber, siyasi grupların önceleri üstü örtülü bir şekilde takındıkları tutum, yerini giderek açık bir şekilde ayrışma ve gerilime bırakmıştır. Böylesi bir ortamda 14 Mart İttifakı'na yakınlığıyla bilinen Lübnan İç İstihbarat Başkanı General Wissam el-Hasan 19 Ekim 2012'de bombalı bir suikastla öldürülmüştür. 14 Mart İttifakı bu suikast nedeniyle Esad rejimi ve Lübnan'daki müttefiklerini suçlarken, Suriye krizinin Lübnan'ın devlet yapısına üst düzeyde yansımına neden olan olaylar da bu suikastın ardından gelmiştir.

Öldürülen Hassan'ın da bağlı bulunduğu İç Güvenlik Güçleri Komutanı General Eşref Rifi'nin görev süresi Başbakan Necip Mikati tarafından uzatılmak istenmiş ve Hizbullah'ın öncülük ettiği 8 Mart İttifakı, bu görev uzatmasına karşı çıkmıştır. Aynı ittifak Mikati'nin Seçim Kampanyalarını Denetleme Komisyonu'na atadığı isimleri de reddetmiştir.⁹ Bunun üzerine Başbakan Necip Mikati 23 Mart 2013'te istifa etmiş ve yeni hükümet kurma çalışmaları başlamıştır.

Yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Tammam Salam'ın kısa vadede uzlaşma sağlayamaması üzerine Lübnan parlamentosu deyim yerindeyse “anlaşamadıkları konusunda mutabık kalmış” ve 31 Mayıs 2013'te, Haziran ayında düzenlenmesi öngörülen meclis seçimlerinin ertelenmesi kararını almıştır.¹⁰ Meclis seçimlerinin 2014 yılı Kasım ayında yapılması beklenirken Tammam Salam, 2014 yılının Şubat ayında hükümeti kurabilmiş ve göreve başlamıştır.

⁹ Paul Salem, “Lebanon Imperiled as Prime Minister Resigns Under Duress”, 23 March 2013, <http://carnegie-mec.org/2013/03/23/lebanon-imperiled-as-prime-minister-resigns-under-duress/fsq9>

¹⁰ Reuters, “Lebanon's deadlocked parliament postpones June election”, 31 May 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/05/31/us-lebanon-parliament-election-idUSBRE94U0N420130531>

Dolayısıyla Suriye krizinin baş gösterdiği ve özellikle göç ve güvenlik etkisinin Lübnan'ı olumsuz etkilemeye başladığı bir dönemde Mikati yönetimi, meclisteki grupların Suriye'deki krizde Esad yanlısı – Esad karşıtı tutumları nedeniyle işlevsel olamayarak görevinden ayrılmış ve ülke 2014 Şubat ayına kadar geçici hükümetle yönetilmiştir. Bu noktada grupların Tammam Salam üzerinde anlaşması, meclis seçimlerinin ertelenmesinden sonra söz konusu olabilmiş ancak bu kez de Suriye krizinin gölgesinde bir başka siyasi kriz baş göstermiştir.

Cumhurbaşkanı Süleyman'ın 25 Mayıs 2014'te görev süresinin dolacak olması nedeniyle Lübnan Parlamentosu 23 Nisan 2014'te yeni cumhurbaşkanını seçmek için oylama yapmış ancak ne bu oylamada ne de devamında yapılan 34 tur oylamada hiçbir aday cumhurbaşkanı seçilebilmek için yeterli oyu alamamıştır. Cumhurbaşkanı seçilebilmek için yapılacak 35. turun 8 Şubat 2016'da gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.¹¹ Görev süresi dolan Süleyman'ın yerine yeni cumhurbaşkanı seçilene kadar geçici olarak Başbakan Tammam Salam cumhurbaşkanlığına vekâlet etmektedir.

Lübnan siyasetinin Suriye krizinin gölgesinde cumhurbaşkanı seçememesi, Kasım 2014'e ertelenen parlamento seçimlerini de etkilemiştir. Bu bağlamda Lübnan parlamentosundaki gruplar her ne kadar ortak bir cumhurbaşkanı belirleme konusunda mutabık kalamasalar da en azından bu noktada “anlaşamadıkları konusunda bir kez daha uzlaşmış” ve normalde Haziran 2013'te yapılması gereken parlamento seçimleri 5 Kasım 2014'te bir kez daha ertelenerek 2017 yılına bırakılmıştır.¹²

Lübnan'ın üst siyaset mekanizması, geçmişte de cumhurbaşkanı seçme veya hükümet kurma konusunda krizler yaşamıştır. Ancak önceki krizlerden farklı olarak mevcut kriz, doğrudan Suriye'deki gelişmeler ve tarafların kriz konusunda takındığı tutumla yakından ilişkilidir. Aslında tarafların gerek hükümet kurulması, gerek cumhurbaşkanı seçme gerekse meclis seçimlerini yenileme konusundaki tutumları, bir anlamda Suriye'deki gelişmeler konusunda net bir öngörüye sahip olmamalarıyla yakından ilişkilidir. Zira Suriye krizinin rejim lehinde veya aleyhinde seyretmesinin doğrudan doğruya Lübnan'daki gruplar üzerinde etkisi olacaktır. Bu etki, Lübnan siyasetindeki dengelerin yeniden şekillenmesine yol açacaktır.

¹¹ Anadolu Ajansı, “For 28th time, Lebanon Parliament Fails to Elect President”, <http://www.aa.com.tr/en/politics/for-28th-time-lebanon-parliament-fails-to-elect-president/14785>

¹² Oliver Holmes, “Lebanese Parliament Extends Own Term till 2017 Amid Protests”, 5 November 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/11/05/us-lebanon-parliament-idUSKBN0IP18T20141105>

III. Radikalleşmeye Etkisi

Suriye krizinin Lübnan'daki radikalleşmeye etkisi, temelde dört kesim üzerinde kendisini göstermektedir. Bunlardan Lübnanlı Sünni ve Şii kesimler açısından radikalleşme eğilimi Lübnan'ın kendisine has yapısından kaynaklanmakla beraber, Suriye krizi özellikle Sünni kesimler açısından radikalleşmeye farklı bir boyut katmıştır. Lübnan'daki radikalleşme eğiliminin diğer boyutu, ülkede yaşayan ve sayıları 100-120 bin olarak ifade edilen Nusayriler açısından söz konusu olmuştur. Radikalleşmenin son boyutu ise Lübnan'a gelen Suriyeli-lerle ilişkili olup, konunun, aşağıda ele alınacağı gibi, Lübnan'ın toplumsal yapısını da olumsuz etkileme potansiyeli bulunmaktadır. Lübnan'da Sünni ve Şii kesimler haricindeki diğer etnik ve mezhepsel gruplar ise ya kendilerini koruma güdüsüyle bu kesimlerden birinin yanında olmayı tercih etmiş ya da her iki kesim arasında bir denge politikası gözetmiştir.

Sünni kesimdeki radikalleşme eğiliminin biri Lübnan içine diğeri ise Suriye'ye ve oradan da tekrar Lübnan'a yansıyan iki boyutu bulunmaktadır. Lübnan içine doğrudan yansıyan boyutu açısından bakıldığında, başta Trablus ve çevresi (özellikle Bab el-Tabbaneh ve Cebel Muhsin bölgeleri) olmak üzere yerel Sünni gruplar ile Suriye'deki rejim yanlısı Lübnanlı Nusayriler arasındaki çatışmalar, krizin Lübnan'a yansması açısından önemli bir örnektir. Zira Suriye krizinin etkisini henüz bölge ülkelerinde tam olarak göstermediği ilk aylarında 17 Haziran 2011'de Trablus'ta Cuma namazı sonrası Şam rejimini protesto eden Sünni göstericilerle Nusayriler arasında çatışmalar yaşanmış ve 6 kişi ölmüştür. Bu ilk olayın ardından Lübnanlı Sünni gruplar ile Nusayriler arasında düşük yoğunluklu devam eden gerilim zaman zaman Trablus'u da aşarak Beyrut'a sıçramıştır. Bu çerçevede 2012 yılının Mayıs ve Haziran aylarında yaşanan çatışmalar, Suriye krizinin Lübnan'a sıçraması açısından önemli bir dönüm noktası olmuş ve söz konusu çatışmalarda 20'den fazla kişi ölmüştür. Suriye'de çatışmaların şiddeti arttıkça Lübnan'daki Sünni ve Nusayri gruplar arasındaki çatışmalarda da artış gözlenmiş ve 2013 yılının Bahar ve Yaz aylarında çatışmalar ve saldırılar sonucunda kayıplar da artmıştır.¹³ Dolayısıyla ülkenin kuzeyinde ve Beyrut'ta Sünni ve Nusayri gruplar arasında Suriye krizinin ilk dönemlerinden itibaren yaşanan çatışmalar, iki grupta da radikalleşme eğiliminin artmasına neden olmuştur.

Sünni kesimdeki radikalleşme eğiliminin Suriye'ye ve oradan da tekrar Lübnan'a yansıyan boyutuna bakıldığında ise yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı Lübnan'dan Suriye'ye muhalifler lehine savaşmaya giden Sünniler ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda öncelikle Lübnan'dan Suriye'ye muha-

¹³ Bkz. <https://www.wilsoncenter.org/lebanon>

lifler safında savaşmak için giden Lübnanlı Sünnilerin sayısı konusunda net bir veri olmadığını belirtmek gerekir. Örneğin International Centre for the Study of Radicalisation, 17 Aralık 2013'te muhalifler safında savaşan Suriye ve Irak'taki Lübnanlı savaşçıların sayısını en düşük 65 en yüksek 890 olarak tahmin etmekteyken¹⁴, 26 Ocak 2015'te ise Lübnanlı Sünni savaşçı sayısını 900 olarak belirtmiştir. Ayrıca yabancı savaşçıların yüzde 5-10'unun öldüğünü; yüzde 10 ila 30 arasının da ülkelerine döndüğünü veya çatışma alanlarından farklı bölgelere geçtiklerini belirtmiştir.¹⁵ Soufan Group'un 2015 yılı Aralık ayında güncellediği "Yabancı Savaşçılar" raporu ve Institute for Economics and Peace'in 2015 Global Terörizm Endeksi raporuna göre de Suriye ve Irak'ta 900 Lübnanlı muhalifler safında savaştığı belirtilmiştir.¹⁶ Öte yandan Suriye ordusuna atfedilen bir raporda, 2014 yılının Eylül ayında Suriye'de muhalifler safında savaşan Lübnanlı sayısı 9.000 olarak verilmiş olup bunların 2.904'ünün yaşanan çatışmalarda öldüğü ifade edilmiştir.¹⁷

Bu verilerden hareketle Lübnanlı Sünnilerin Suriye'de muhalifler safında savaştığı bir gerçeklik olup rakamlar konusunda bir netlik bulunmamaktadır. Bu bağlamda Lübnanlı Sünnilerin bir kısmı hâlâ Suriye'de savaşmaya devam etmekteyse de bir kısmı Lübnan'a dönmüş durumdadır. Ayrıca Suriye'de savaşırken hayatını kaybeden Lübnanlılar da bulunmaktadır. Lübnanlı Sünnilerden Lübnan'a dönenler ve hayatını kaybedenler dikkate alındığında, Lübnan'a dönenlerin doğrudan; Suriye'de hayatını kaybedenlerin ise dolaylı olarak radikalleşme eğilimini arttırdığı söylenebilir. Zira Lübnan'a dönen Lübnanlı Sünniler, Suriye'deki selefi örgütlerin Lübnan'daki örgütlenmesinde aktif rol oynadığı gibi doğrudan Hizbullah veya Nusayri gruplara karşı da savaş tecrübesine sahip bir şekilde mücadele edebilmektedir. Nitekim gerek Hizbullah'ın Suriye'deki angajmanı gerekse Lübnan'daki Sünniler ile Nusayriler arasındaki gerilim sona ermiş değildir.

Öte yandan saha çalışması sırasında Lübnan'dan Suriye'ye Şam rejimi lehine savaşmaya giden Nusayrilerin olduğu belirtilmiş olsa da bunların sayısı-

¹⁴ ICSR Insight: Up to 11,000 foreign fighters in Syria; steep rise among Western Europeans, 17 December 2013, <http://icsr.info/2013/12/icsr-insight-11000-foreign-fighters-syria-steep-rise-among-western-europeans/>

¹⁵ Peter R. Neumann, Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s, 26 January 2015, <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>

¹⁶ The Soufan Group, *Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq*, December 2015, s. 8; Institute for Economics and Peace, *Global Terrorism Index 2015*, s. 46.

¹⁷ Monahad Hashim, "Iraq and Syria: Who are the Foreign Terrorist Fighters?", 3 September 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29043331>

na ilişkin bir tahminde bulunmak güçtür. Ancak gerek Lübnan içinde Sünni gruplarla çatışmaları gerekse Suriye'ye giderek rejim lehine çatışmalara katılmaları, Nusayrilerin önceki dönemden farklı olarak çatışma tecrübesine sahip olmalarına neden olmuştur. Bu durum ise kaçınılmaz olarak yeni çatışmalarda ve radikalleşmenin karşılıklı bir şekilde artmasında etkili bir faktör olacaktır.

Suriye krizinin Lübnan'daki radikalleşme eğilimine etkisi, ülkede yaşayan Şiiiler açısından da söz konusu olmuştur. Ancak burada bütün Şii grupları aynı kategoride değerlendirmek yerine Hizbullah'ın krizdeki rolü ve radikalleşmeye etkisi üzerinde değinmekte yarar bulunmaktadır. Nitekim Suriye krizi başladıktan sonra 2012 yılından itibaren krize askeri olarak angaje olmaya başlayan Hizbullah, milislerini Suriye'ye göndermeye başlamıştır. 2013 yılının Mayıs ayında gerçekleşen Kusayr Savaşı, gerek Hizbullah'ın rolü gerekse Suriye'deki iç savaşın gidişatı açısından bir dönüm noktası olmuştur. Hizbullah bu savaşta belirleyici bir rol oynamış ve Esad rejiminin manevra alanını genişleterek muhalif grupların ilerleyişini durdurmuştur.

Hizbullah'ın Suriye krizine askeri angajmanının Lübnan'daki radikalleşme eğilimi açısından üç farklı etki ortaya çıkardığı söylenebilir. Bunlardan ilki, Hizbullah'ın kendi içindeki radikalleşme eğilimidir. Zira Hizbullah, Suriye'deki krize angaje olurken öncelikle savaşa tecrübesine sahip *kıdemli milislerini* bu ülkeye göndermiş ancak Suriye iç savaşına angajmanı arttıkça kayıpları da artmıştır. Bu durum bir yandan Lübnan'a giden milis cenazelerinin artmasında neden olmuş diğer yandan Hizbullah'ın yeni milisler yetiştirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Saha çalışması sırasında yapılan görüşmelerde Suriye'deki Hizbullah milislerinin sayısının 3.000 civarında olduğu dile getirilse de bazı analizlerde milis sayısının 6.000-8.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁸ Syrian Observatory for Human Rights Hizbullah'ın Suriye iç savaşında 1.000'in üzerinde militanını kaybettiğini iddia etmektedir.¹⁹ Hizbullah Suriye'deki kayıpları konusunda net bir rakam vermese de özellikle kıdemli milislerinin öldürüldüğü gerçeği düşünüldüğünde her bir milis cenazesinin Lübnan'daki bir aileyi etkilediği ve Hizbullah taraftarlarındaki tehdit algısını ve dolayısıyla radikalleşirmeyi arttırdığı söylenebilir. Ayrıca verdiği kayıplara rağmen Hizbullah'ın özellikle küçük cephe savaşları ve şehir savaşlarında edindiği tecrübe önemlidir. Zira İran ve Esad rejiminden aldığı askeri ve lojistik destek, bu tecrübe ile beraber

¹⁸ Örneğin bkz. Dan De Luce, "Syrian War Takes Rising Toll on Hezbollah", 9 July 2015, <http://foreignpolicy.com/2015/07/09/syrian-war-takes-rising-toll-on-hezbollah/>

¹⁹ Bassem Mroue, "Hezbollah Recruiting Push Comes amid Deeper Role in Syria", *Associated Press*, 18 December 2015, <http://bigstory.ap.org/article/de8588cd81244ed58a7dd12e32ee18e2/hezbollah-recruiting-push-covers-its-deeper-role-syria>

düşünüldüğünde, Lübnan açısından savaşma kapasitesi olarak “daha donanımlı ve tecrübeli” bir Hizbullah’ın söz konusu olduğu görülmektedir.

Hizbullah’ın Suriye’deki iç savaşa müdahil olması ve dengeleri rejim lehine çevirmedeki etkisi, yukarıda ifade edilen etkenlerle birlikte düşünüldüğünde, Lübnan’daki Sünni grupların radikalleşme eğiliminde de etkili olmuştur. Ayrıca Suriye’de rejime karşı savaşmakta olan radikal/selefi gruplar, Hizbullah’ı doğal hedeflerinden birisi haline getirerek savaşı Lübnan’a sıçratmaya yönelik girişimlerde de bulunmuştur. Bu bağlamda Lübnan’da son dönemlerde çok da rastlanılmayan bir yöntem olan intihar saldırılarının Suriye krizi ve Hizbullah’ın Suriye’deki angajmanından bağımsız olduğu söylenemez. Sadece 2013 yılı içinde intihar saldırıları da dâhil olmak üzere en az sekiz bombalı saldırının yapıldığı Lübnan’da yaklaşık yüz kişi öldürülmüş ve yüzlercesi yaralanmıştır. Bu saldırıların çoğunluğu Hizbullah hedeflerine ve Beyrut’taki İran Büyükelçiliği’ne yapılmıştır.²⁰ 2014 ve 2015 yılında ise tek taraflı yapılan saldırıların yanı sıra taraflar arasında Lübnan’ın kuzey ve kuzeydoğusunda özellikle Arsal, Baalbek bölgesinde Hizbullah ve Lübnan ordusu ile radikal gruplar arasında çatışmalar yaşanmıştır. 2016 yılının Ocak ayına gelindiğinde Suriye krizinin başlangıcından beri Lübnan’da gerçekleşen saldırılar ve yaşanan çatışmalar sonucunda toplamda 800’den fazla Lübnanlı hayatını kaybetmiş ve 3.000’den fazla Lübnanlı yaralanmıştır. Bu gelişmeler, kaçınılmaz olarak bütün gruplar arasındaki radikalizm eğilimini arttıran bir faktör olmuştur.

IV. Toplumsal Etkileri

Suriye krizinin Lübnan üzerindeki toplumsal etkilerini üç ana grupta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki Lübnan’a gelen Suriyeliler nedeniyle oluşan toplumsal etkiler, ikincisi Lübnan’daki başat grupların krize angajmanı ile oluşan ve radikalleşme eğilimiyle de yakından ilişkili olan toplumsal etkiler, üçüncüsü ise Suriye krizi ve yaşanan iç savaş nedeniyle Lübnan’daki diğer etnik/mezhepsel gruplar üzerinde oluşan etkilerdir.

Lübnan’a gelen Suriyeliler nedeniyle oluşan toplumsal etkilerden başlamak gerekirse, Suriye’den gelen Suriyeli sayısının artışına bağlı olarak Lübnanlıların tepkilerinin de değişim gösterdiği söylenebilir. Bu çerçevede saha çalışmaları sırasında yapılan görüşmelerde farklı kesimlere mensup neredeyse bütün Lübnanlıların ortak görüşü, “Lübnanlıların Suriyelilere karşı ilk dönemlerde

²⁰ 15 Ağustos 2013’te Trablus’taki büyük bombalı saldırı dâhil olmak üzere Sünni kesime veya Hizbullah muhaliflerine yönelik saldırılar da yapılmıştır. Bu saldırılardan özellikle Sünni kesime yönelik yapılanlar saldırılarda şüpheler, Esad rejimi ve Muhaberat üzerinde yoğunlaşmış ancak failer bulunamamıştır.

daha kucaklayıcı ve misafirperver oldukları” şeklindeydi. Ayrıca bazı Lübnanlılar, Suriyelilerin gelmesiyle kazançlarını artırmaya başlamıştı. Örneğin bir evi veya deposu bulunan kişiler, normalde boş kalacak veya çok daha düşük ücretle kiraya verebilecekleri mülklerini Suriyelilere piyasa fiyatının çok daha üzerinde kiraya vermeye başlamışlardı. Aynı şekilde yanlarında çalıştıracağı Lübnanlı bir işçiye daha fazla maaş ödemek zorunda olan Lübnanlı bir işveren, aynı maaşa iki hatta üç Suriyeli çalıştırabilir hale gelmişti. Ancak madalyonun öbür tarafında Suriyelilerin gelişinden zarar gördüğünü düşünen ve azımsanmayacak bir kesim bulunmaktadır. Bu kesim, sayısal anlamda Suriyelilerin gelmesiyle kazançlı çıkanlardan çok daha fazladır. Zira Suriyelilerin gelmesiyle ev kiralari artmış ve kayıt dışı istihdam edilmeye başlanmalarıyla da Lübnanlılar işsiz kalmaya başlamıştır. Bu bağlamda Lübnan’da 1,1 milyonun altında Suriyeli bulunsa da ülkedeki 1,5 milyon Lübnanlı yoksulluk sınırının altında ve Suriyeliler gibi yardıma ihtiyaç duymaktadır.²¹

Bazı köy ve kasabalarda Suriyelilerin nüfusu Lübnanlılara yaklaşmış hatta bazı bölgelerde geçmiştir. Sosyal İşler Bakanlığı’na göre kırsal kesimin % 30’unda Lübnanlı nüfusunu geçmiştir. Suriyelilerin sayısal anlamda artması, potansiyel bir gerilimi ister istemez arttırmaktadır. Bu noktada Lübnanlıların Suriyelilere tepki duymasının nedeninin politik olmaktan çok ekonomik ve sosyal kaynaklı olduğu söylenebilir. Nitekim gerçekleştirilen görüşmelerin neredeyse tümünde görüşülen kişiler, Suriyelilerin gelmesiyle Lübnan’da işsizliğin arttığını ifade etmişlerdir. Görüşmelerde işsizliğin yanı sıra özellikle düşük gelir düzeyine sahip Lübnanlıların, Suriyelilere yapılan sosyal yardımları eleştirdikleri tespit edilmiştir. Lübnanlıların tepkileri bazen düşük düzeyde bazen de tehlikeli düzeyde olabilmektedir. Bazı STK yetkilileri Lübnanlılarda oluşan bu tepkiyi, ihtiyaç sahibi Lübnanlılara daha önce yapılmakta olan sosyal yardımların Suriye kriziyle birlikte durma noktasına gelmesine bağlamaktadır. Bu nedenle oluşan gerginliği azaltmak için uluslararası kuruluşlardan Suriyeliler için gelen yardımların % 20’sini ihtiyaç sahibi Lübnanlılar için kullanma yoluna gitmişlerdir.

Öte yandan sosyal medya kullanılarak Suriyelileri çalıştıran işyerlerine yönelik saldırı yapılacağı söylentileri de yayılmakta veya Suriyelilerden kaynaklanan sosyal problemlere yönelik tepki amaçlı miting çağrıları da yapılmaktadır. Bu durum şüphesiz bir risk faktörü olarak dikkate alınmalıdır. Suriyelilere yönelik tutumun politik olmadığı, bir diğer ifadeyle en azından bu aşamada

²¹ Khalil Gebara, “The Syrian Crisis & its Implications on Lebanon”, <http://www.sciences-po.usj.edu.lb/pdf/The%20Syrian%20Crisis%20its%20Implications%20on%20Lebanon%20-%20Khalil%20Gebara.pdf>

Lübnan'ın iç siyasi yapısıyla orantılı bir tepki gelişmediği söylenebilir. Zira UNHCR, Sosyal İşler Bakanlığı ve diğer STK yetkilileri ile yapılan görüşmelerde Suriyelilerin Beyrut'ta veya Lübnan'ın güneyinde Hizbullah'ın etkisi altındaki bölgelere yerleşmesinde herhangi bir sorun yaşanmadığı dile getirilmiştir. Suriyelilerin Zahle yakınlarındaki Qsarnaba köyünde kurdukları çadır kampın köy halkınca yakılması ve göçe zorlanmaları da Suriyelilere yönelik bir tepki olarak düşünülebilir.²² Bu saldırının politik amaçlı sistematik bir saldırı olduğunu iddia etmek zordur. Zira aynı bölgede 370 binin üzerinde Suriyeli bulunmakta ve 400 kişinin yaşadığı çadır kente saldırı yapılması bir genelleme yapmak için zorlama olacaktır. Ancak yerel ekonomik ve sosyal problemler sonucunda yaşanan bu olayların yaygınlaşma ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

BMMYK kayıtları üzerinden Suriyelilerin Lübnan genelindeki dağılımı dikkate alındığında, en büyük yükü Bekaa bölgesi ve Beyrut'un çektiği söylenebilir. Bekaa bölgesi Lübnan'a gelen Suriyelilerin yüzde 35'ine yakını ağırlarken, Suriyelilerin yüzde 29'u Beyrut ve civarına, yüzde 24,4'ü ise Trablus ve civarına yerleşmiştir. Dolayısıyla her ne kadar infiale yol açacak gerilimler yaşanmasa da Suriyelilerin Lübnan'ın güneyine yerleşmeyi çok tercih etmedikleri söylenebilir. Nitekim Lübnan'daki Suriyelilerin yüzde 12'sinden azı ülkenin güneyine yerleşmeyi tercih etmiştir.²³ Buradan hareketle Bekaa bölgesi ile Trablus ve civarına yerleşen Suriyelilerin, yerel halkın tepkisini çekme ve dolayısıyla toplumsal gerilimlere yol açma potansiyeli daha fazladır. Bu potansiyel gerilimde, söz konusu bölgelerin ekonomik açıdan geri kalmış olmaları ve özellikle Bekaa bölgesinin Suriye'deki çatışma bölgelerine yakın olması ile Hizbullah'ın bu bölgelerde etkili olması gibi faktörler ön plana çıkmaktadır.

Sonuç

Suriye krizi ve bununla ilişkili gelişmelerin Lübnan üzerindeki etkileri, diğer ülkelerle kıyaslandığında çok daha farklı olmuştur. Lübnan'ın önemli bir farkı, mevcut siyasi yapısının kırılabilirliği ve ülke içindeki gerilimin Suriye krizinden doğrudan etkilenmesiyle ilişkilidir. Lübnan göç açısından Suriye krizinin olumsuz etkisini en fazla hisseden ülkedir. Ülkenin kriz öncesinde zaten mükemmel olmayan altyapısı, ülkede bulunan dört kişiden birinin Suriyeli olduğu gerçeğiyle beraber düşünüldüğünde bütün Lübnan halkı bu sorundan olumsuz etkilenmektedir. Siyasi açıdan istikrarsızlık, kırılabilir yapı ve yetersiz altyapı, Lübnan'da Suriyelilerden kaynaklanan sorunların gün geçtikçe artmasına neden

²² Al-Akhbar, "Lebanese Burn Down Syrian Refugee Camp", 02/12/2013, <http://english.al-akhbar.com/node/17783>

²³ BMMYK, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=122>

olmaktadır. Bu bağlamda uluslararası toplumun Lübnan'a yönelik ekonomik ve lojistik desteğinin devam etmesi hayatidir. Zira söz konusu yardımlar, ülkede giderek artan gerilimi düşürmek veya ülke içinde çıkacak sosyal krizleri ötelemek adına oldukça önemlidir.

Suriye krizinin Lübnan devlet yapısına yönelik kaçınılmaz etkileri olmuştur. Suriye krizi ve Lübnan'daki aktörlerin krize yönelik tutumu, deyim yerindeyse devlet yapısını neredeyse işlevsiz hale getirmiştir. Lübnan'da 2013 yazında yapılması gereken meclis seçimleri iki kez ertelenerek 2017 yılına sarkmış, hükümet ise neredeyse bir yıl sonra kurulabilmiş ancak Suriye krizinin etkilerini ortadan kaldırmaktan uzak durumdadır. Lübnan, büyük ölçüde Suriye krizine bağlı gelişmeler nedeniyle Mayıs 2014'ten beri yeni bir cumhurbaşkanı olmaksızın idare edilmektedir. Lübnan üst siyaset mekanizmasındaki bu gelişmeler, doğal olarak devlet aygıtının temel hizmetlerini yerine getirmesine engeldir. 2015 yılında Lübnan'da yaşanan ve Beyrut'ta *çöp krizi* olarak sembolleşen protesto gösterileri bunun en güncel yansımasıdır. Suriye'den gelen göç dalgasına yönelik kapsamlı politikalar izlenmemesi, Lübnan'ın toplumsal yapısını etkilemektedir. Ayrıca üst siyasetteki farklılıklar ve kutuplaşma, Lübnan sokaklarında da karşılık bulmakta ve ülkedeki radikalleşme eğilimini de süreçten etkilenmektedir.

Kaynakça

- Al-Akhbar, "Lebanese Burn Down Syrian Refugee Camp", 02/12/2013, <http://english.al-akhbar.com/node/17783>, e.t. 14.02.2015.
- Anadolu Ajansı, "For 28th time, Lebanon Parliament Fails to Elect President", <http://www.aa.com.tr/en/politics/for-28th-time-lebanon-parliament-fails-to-elect-president/14785>, e.t. 20.10.2015
- Annie Slemrod, "Sudanese refugees on hunger strike plan to refuse liquids", <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2012/Jul-06/179516-sudanese-refugees-on-hunger-strike-plan-to-refuse-liquids.ashx#axzz2uFKghjxN>, e.t. 6 July 2014.
- Bassem Mroue, "Hezbollah Recruiting Push Comes amid Deeper Role in Syria", *Associated Press*, 18 December 2015, <http://bigstory.ap.org/article/de8588cd81244ed58a7dd12e32ee18e2/hezbollah-recruiting-push-covers-its-deeper-role-syria>, e.t. 05.01.2016
- Dan De Luce, "Syrian War Takes Rising Toll on Hezbollah", 9 July 2015, <http://foreignpolicy.com/2015/07/09/syrian-war-takes-rising-toll-on-hezbollah/>, e.t. 11.10.2015
- http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/syrian_border_crossings.pdf, _____ e.t. 20.10.2013

- http://www.drc.dk/about-drc/publications/?eID=dam_frontend_push&docID=313, “UNHCR Welcomes Lebanon's Recognition of Iraqi Refugees”, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/newsitem?id=47bc55824>, e.t. 29.09.2014
- <https://www.wilsoncenter.org/lebanon>, e.t. 27.09.2014
- ICSR Insight: Up to 11,000 foreign fighters in Syria; steep rise among Western Europeans, 17 December 2013, <http://icsr.info/2013/12/icsr-insight-11000-foreign-fighters-syria-steep-rise-among-western-europeans/>, e.t. 28.01.2014
- Institute for Economics and Peace, *Global Terrorism Index 2015*, e.t. 05.01.2016
- Khalil Gebara, “The Syrian Crisis & its Implications on Lebanon”, <http://www.sciences-po.usj.edu.lb/pdf/The%20Syrian%20Crisis%20%20its%20Implications%20on%20Lebanon%20-%20Khalil%20Gebara.pdf>, e.t. 05.09.2015
- Monahad Hashim, “Iraq and Syria: Who are the Foreign Terrorist Fighters?”, 3 September 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29043331>, e.t. 05.09.2015
- Nour Samaha, “Lebanon's forgotten refugees”, Al Jazeera, <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2012/07/201272714143849106.html>, e.t. 27.09.2014
- Oliver Holmes, “Lebanese Parliament Extends Own Term till 2017 Amid Protests”, 5 November 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/11/05/us-lebanon-parliament-idUSKBN0IP18T20141105>, e.t. 10.12.2014
- Paul Salem, “Lebanon Imperiled as Prime Minister Resigns Under Duress”, 23 March 2013, <http://carnegie-mec.org/2013/03/23/lebanon-imperiled-as-prime-minister-resigns-under-duress/fsq9>, e.t. 27.10.2013
- Peter R. Neumann, Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s, 26 January 2015, <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriaIraq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>, e.t. 05.02.2015
- Reuters, “Lebanon's deadlocked parliament postpones June election”, 31 May 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/05/31/us-lebanon-parliament-election-idUSBRE94U0N420130531>, e.t. 14.03.2015
- The Soufan Group, *Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq*, December 2015,
- UNHCR, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=122>, e.t. 27.09.2014
- UNHCR, <http://www.unhcr.org/pages/49e486676.html>, e.t. 25.09.2014
- UNRWA, <http://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon>

SURİYELİ MÜLTECİLERİN LÜBNAN'A ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Yasin ATLIOĞLU*

(Niğde Univ.)

Özet

Günümüzde küresel etkiler doğuran büyük bir mülteci krizinin kaynağı olan Suriye, aslında son 100 yıllık tarihinde kitlesel göç vermeyen, aksine dıştan göç alan nadir bölgelerden biridir. 1915 Osmanlı tehciri ile Ermeniler, 1930'larda Türkiye Cumhuriyeti'nde devrim kanunlarına muhalefet eden Kürtler, 1948 ve 1967 Arap-İsrail Savaşları ile yurtlarını terk eden Filistinliler ve son olarak 2003 ABD'nin Irak işgali ile göç etmek zorunda kalan Iraklılar için Suriye toprakları bir sığınma ve barınma yeri oldu. Bununla birlikte Mart 2011'de başlayan yönetim karşıtı ayaklanma ve bu ayaklanmanın kısa sürede geniş çaplı bir iç savaşa dönüşmesi Suriyelilerin kaderini değiştirdi. Ülkelerinde mültecilere alışık olsalar da başka ülkelere zorunlu göç ve oralarda yaşama deneyimine sahip olmayan Suriyeliler yeni bir durumla yüzleşmek zorunda kaldı. Birleşmiş Milletler(BM)'e göre Mart 2011'den Ocak 2015'e kadar ülkedeki iç savaşta 220.000'den fazla insan hayatını kaybetti ve yaklaşık 1.000.000 kişi yaralandı.¹ Londra merkezli Suriye İnsan Hakları Gözlemevi (*The Syrian Observatory for Human Rights*) ise Mart 2011'den Ağustos 2015'e kadar iç savaş-taki insan kaybının 330.000'nin üzerinde olduğunu iddia etmektedir.²

Kuşkusuz Suriye İç Savaşı'nın ülkede yarattığı tahribat sadece insan kaybıyla sınırlı kalmadı ve büyük bir maddi yıkıma ortaya çıkardı. Ülkenin hemen her yerinde hastaneler, okullar, bankalar, köprüler, yollar, elektrik ve su ağları silahlı çatışmalardan dolayı kullanılamaz hale geldi. Ayrıca hükümet binaları, ordu kışlaları, cezaevleri farklı silahlı gruplar tarafından ele geçirildi, Şam'daki

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ "Daily Press Briefing by the Office of the Spokesperson for the Secretary-General", *The United Nations Official Web Site*, 15 Ocak 2015, <http://www.un.org/press/en/2015/db150115>, (Erişim Tarihi: 17.09.2015).

² Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'ne göre 330.000'den fazla insan kaybının 111.624'ünü sivil-ler (11.964'ü çocuk ve 7.719'u kadın) oluşturmaktadır. İsyancılar/İslamcı silahlı grupların kaybı 36.628 ve cihad için ülkeye gelen yabancı savaşçı kaybı 34.378'dir. Suriye Ordusu 50.570 asker ve subayını ve yönetim yanlısı silahlı gruplar ise 33.839 silahlı adamını kaybetmiştir. Detaylı bilgi için bkz. "More than 330000 people die while about 1300000 wounded and displaced since the beginning of Syrian revolution", *The Syrian Observatory for Human Rights Official Web Site*, 6 Ağustos 2015, <http://www.syriaohr.com/en/2015/08/more-than-330000-people-die-while-about-1300000-wounded-and-displaced-since-the-beginning-of-syrian-revolution/>, (Erişim Tarihi: 18.09.2015).

merkezi yönetim ülke topraklarının büyük bölümünde kontrolü kaybetti ve bunların sonucu olarak güvenliğin olmadığı tam bir anarşi ortamı ortaya çıktı. İç savaşın yarattığı bu şartlar, Suriyelilerin günlük yaşamı tümüyle felce uğratmanın yanı sıra halkın büyük kısmının ülke içinde yer değiştirmesini veya ülke dışına kaçmasına neden oldu. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'nin verilerine göre 17 Eylül 2015 tarihi itibarıyla Suriye dışına göç eden toplam Suriyeli mülteci sayısı 4.086.760'dur.³ BMMYK'nin verilerine rağmen ülke dışında göç eden Suriyeli mülteci sayısının bu rakamın çok üzerinde olması muhtemeldir. Suriyeliler, başta Türkiye, Lübnan, Irak ve Ürdün olmak üzere komşu ülkelere, Mısır, Libya ve Tunus gibi Arap ülkelerine ve İsveç, Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine legal veya illegal yollardan giriş yaptı. Suriye'deki iç savaş şiddetlendikçe ve süresi uzadıkça Suriyelilerin ülkeden kaçış oranı hızla arttı, insan kaçakçılığı gibi illegal faaliyetler, mültecilerin gittikleri ülkelerdeki yaşam şartları (barınma, gıda, eğitim, sağlık sorunları) ve gittikleri ülkeye uyum ve yabancı düşmanlığı gibi konular uluslararası toplumun insani boyut taşıyan öncelikli meselelerinden biri haline geldi.

Kuşkusuz Suriyelilerin ülke dışına göçünden en fazla etkilenen yerlerin başında demografik ve coğrafi olarak küçük bir ülke olan Suriye'nin komşusu Lübnan gelmektedir. BMMYK'nin verilerine göre 25 Ağustos 2015 tarihi itibarıyla Lübnan topraklarındaki Suriyeli mülteci sayısı 1.113.941'dir. Lübnan'da çalışan sivil toplum kuruluşları bu rakamın kayıt olmayan Suriyeliler ile birlikte 1.500.000'un üzerinde olduğunu iddia etmektedir. Lübnan'ın toplam nüfusunun 4.900.000 civarı⁴ olduğu düşünülürse Lübnan'daki mülteci sorunun ne manaya geldiği daha rahat anlaşılabilir. Ayrıca Lübnan siyasal sistemindeki mezheplerin nüfus oranına dayalı hassas dengeler ve müzminleşmiş siyasal sorunlar, Lübnanlılar için Suriyeli mültecileri ülkenin siyasal, ekonomik ve toplumsal sınırlarını zorlayan ve ülkenin varlığını tehdit eden bir konu haline getirmektedir. Çalışmamızda Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a etkileri, Suriyeli göçünün ülke güvenliği ve ekonomisinde ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar bağlamında ele alınıp ülkedeki Suriyeli mültecilerin durumları (yaşam koşulları, hukuki statüleri, ev sahibi ülke ile ilişkileri) incelenmektedir.

³ "Syria Regional Refugee Response", *UNHCR*, "17 Eylül 2015, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>, (Erişim Tarihi: 18.09.2015).

⁴ "Countries in the world (ranked by 2014 population)", *Worldometers*, <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>, (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2015).

Lübnan'a Suriyeli Göçü

Suriye'de Mart 2011'de yönetim karşıtı ayaklanmanın başlamasından kısa bir süre sonra Suriyeliler'in Lübnan'a girişi başlamıştır. Lübnan'a ilk girenler, daha çok ülkedeki istikrarsızlık ortamından kaygılanıp kendine güvenli bir yer arayan Suriyelilerdir. Suriye'deki krizin başında iki ülke arasındaki özel ilişkilerden dolayı Suriye vatandaşları pasaport bile gerekmeksizin kimlik kartlarıyla sınırı legal yollardan geçip 6 ay bu ülkede ikamet edebiliyorlardı. Suriye'de yaşayan Filistinli mülteciler de hükümetin kendilerine verdiği pasaportun yerine geçen seyahat belgesi (*travel document*) ile Lübnan'a izin alarak geçme imkânına sahipti. Suriye vatandaşları gibi Lübnan'da ikamet etme imkânına sahip olmayan ve sınırdan geçiş sırasında Lübnanlı otoritelerin olumsuz tutumlarına maruz kalan Filistinliler, Lübnan'ı ya üçüncü bir ülkeye gitmek için kullanmış, ya da ülkedeki mülteci kamplarında (Özellikle Beyrut'taki Sabra ve Şatilla ile Sayda'daki Ayn el-Hilve) yaşayan akrabalarının yanına sığınarak illegal olarak yaşamaya devam etmiştir.⁵ Mayıs 2011'de Lübnan sınırına yakın Tel Kalakh kasabasında başlayan silahlı çatışmalardan kaçan 1.000 civarındaki Suriyelinin (çoğu kadın ve çocuk) Lübnan'a girişi ise ilk illegal sınır geçişidir. Bu ilk illegal sınır geçişinin ardından aynı yılın sonuna kadar binlerce Suriyelinin Lübnan topraklarına giriş yaptığı sanılmaktadır. 2012 yılı başında Hama, Humus, Kuseyr ve Zabadani gibi kentlerde silahlı çatışmaların patlak vermesi bu kentlerden yeni bir Suriyeli göçmen dalgasını Lübnan'a yöneltti. Lübnan'a giren Suriyeliler, Beyrut, Trablus gibi kentlerin yanı sıra yoğun olarak Bekaa Vadisi'ndeki kent ve kasabalarda yaşamaya başladı.

Suriye'ye komşu diğer ülkelerde (Türkiye, Ürdün ve Irak) olduğu gibi Lübnan'da da Suriyeli sayısının ciddi bir yükseliş eğimine girmesi ülkedeki yönetim karşıtı ayaklanmanın bir iç savaşa dönüşmesiyle başladı. 18 Temmuz 2012'de Şam'da 4 üst düzey Suriyeli yetkilinin bombalı suikast sonucunda öldürülmesinin ardından silahlı muhalif grupların Halep ve Şam kentlerine düzenledikleri topyekûn saldırılar, hem ülkedeki çatışmayı bir iç savaşa dönüştüren, hem de çatışmalardan dolayı komşu ülkelere kaçan Suriyeli sayısında patlama yaptıran en önemli kırılma noktasıdır. BM'nin verilerine göre 1-7 Haziran 2012'de Lübnan'da 17.267, Türkiye'de 30.172, Ürdün'de 23.258 ve Irak'ta 4.549 kayıtlı Suriyeli mülteci yaşamakta ve ülke dışına çıkan Suriyeli sayısının

⁵ Patrick Sykes, "Impact of Syrian unrest on Ain Al-Hilweh camp", *Middle East Monitor*, 22 Nisan 2014, <https://www.middleeastmonitor.com/blogs/politics/11037-impact-of-syrian-unrest-on-ain-al-hilweh-camp>, (Erişim Tarihi: 17.09.2015); Julia Macfarlane, "Syrian refugees fear permanent exile in Lebanon's camps", *BBC News*, 3 Nisan 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26816043>, (Erişim Tarihi: 18.09.2015).

toplam 75.000'in üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.⁶ Haziran 2012'deki mülteci sayısı, Suriye'deki çatışmanın bir insani krize dönüştüğünün işaretlerini vermekle birlikte mülteci sorununun bölge ülkelerinin kendi aralarında veya uluslararası toplumla işbirliği halinde üstesinden gelebilecekleri bir seviyede olduğunu göstermektedir. Buna karşılık 18 Temmuz saldırısından sonraki bir yıllık süreçte dört komşu ülkedeki Suriyeli sayısı çok hızlı bir yükseliş gösterdi ve mülteciler konusu ülkesel ve bölgesel sınırların dışına taşarak kontrol edilemez bir sorun haline geldi. Bu bağlamda Lübnan'daki mülteci sorunun gerçek manada başladığı tarihin 2012 yazı olduğu söylenebilir. Sadece 18 Temmuz saldırısından sonraki birkaç günde Masaa Sınır Kapısı'ndan binlerce Suriye vatandaşının Lübnan'a legal yoldan giriş yapması bile mülteci krizinin nasıl hızla büyüdüğünü kanıtlar nitelikte bir örnektir. Aynı yılın sonuna gelindiğinde BM'nin verilerine göre Lübnan'daki kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 130.000 civarına ulaştı. 2013 yılı boyunca Suriye'deki silahlı çatışmalar yayılmaya ve şiddetlenmeye devam ederken aynı yılın Temmuz ayının başında Lübnan'daki kayıtlı mülteci sayısı 500.000'i aştı ve yıl sonunda 800.000 civarına ulaştı.⁷ Bölgede çalışan bazı sivil toplum ve yardım kuruluşlarına göre 2013 yılı sonunda kayıtlı olmayan mültecilerle birlikte bu rakam 1.000.000'un üzerindeydi.

Lübnan'da Kayıtlı Suriyeli Mülteci Sayısı*					
Ocak 2012	Haziran 2012	Temmuz 2013	Eylül 2014	Ocak 2015	Ağustos 2015
6.229	17.267	500.723	1.166.061	1.146.911	1.113.941

* Kaynak: *BMMYK*

2014 yılının son üç ayına kadar Lübnan'a legal veya illegal yoldan Suriyeli ve Filistinli göçü tüm hızıyla devam etti. Ocak 2014'te eski Lübnan Başbakanı Necib Mitaki, Lübnan'a her gün yaklaşık 3.000 Suriyeli giriş yapıyor ve ülkedeki Suriyeli sayısı ülke nüfusunun dörtte birine ulaştığını söylüyordu. BM'ye göre Eylül 2014 tarihi itibarıyla Lübnan'da yaşayan kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 1.166.061'di. Kayıt altında olmayanlarla birlikte bu rakam 1.500.000'un üzerine çıkmaktadır. 2011'den beri mültecilere karşı açık kapı politikası izleyen Lübnan hükümeti, 2014 yılında karşı karşıya kaldığı mülteci

⁶ Bu rakamlar Birleşmiş Milletler tarafından kayıt altına alınanlardır, komşu ülkelerdeki mülteci sayısının bunun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. "Syria Regional Refugee Response", *UNHCR*, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>, (Erişim Tarihi: 18.09.2015).

⁷ "Syria Regional Refugee Response", *UNHCR*, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=122>, (Erişim Tarihi: 18.09.2015).

krizi karşısında bazı tedbirler uygulamaya koymuştur. İlk tedbir, Mayıs 2014'ten itibaren Suriye'de yaşayan Filistinlilerin ülkeye girişinde uygulanan sınırlamadır. Bu tarihten sonra Filistinliler Şam'daki Filistin Devleti'nin diplomatik temsilciliğine başvurup Lübnan otoritelerinden özel izin almak suretiyle ülkeye giriş yapmak zorunda kaldı. Bu uygulamanın başlamasıyla neredeyse hiçbir Filistinli Lübnan'a legal yoldan giriş yapamadı. Lübnan hükümetinin Ekim 2014'de aldığı ikinci tedbir ülkeye giriş yapacak Suriye vatandaşlarına vize uygulaması başlatması oldu. Bu iki tedbir, mülteciler konusundaki uluslararası standartlara uygun olmasa da Lübnan bulunan Suriyeli ve Filistinli mülteci sayısının artışında kısmı bir yavaşlamaya neden oldu. Fakat bu iki tedbir ülkeye legal yollardan giriş yapanlar üzerinde etkili olurken illegal girişler tüm hızla devam etti. Özellikle 2014 ve 2015 yılı boyunca sınır bölgesine yakın yerlerdeki silahlı çatışmalar ve şiddet olayları illegal sınır geçişlerinin tüm hızla devam etmesinde tesirli oldu. Lübnan hükümeti ve ordusu ise bu illegal geçişleri sınırlama konusunda herhangi bir başarı göstermek bir yana sınır bölgelerinde IŞİD ve Nusra Cephesi gibi radikal dinci örgütlerle yüzleşmek zorunda kaldı.

Suriye Krizi ve Lübnan'ın Güvenliği

Suriye'deki yönetim karşıtı ayaklanma ve iç savaş, Lübnan siyaseti ve ülkenin güvenliği üzerinde ciddi bir tahribata yol açtı. 2005'ten beri Suriye yanlıları ve karşıtları olarak iki gruba ayrılmış olan Lübnanlı siyasetçiler ve onların destekçileri Suriye'deki krize yönelik iki farklı bakış açısı sergiledi. Bir kesim Suriye muhalefetine destek verip mevcut rejimin değişmesini isterken diğer kesim Suriye yönetimine destek verme eğiliminde oldu. Bu siyasi bölünmüşlük, ülkeye gelen Suriyeli mültecilere karşı Lübnanlıların tutumlarını da doğrudan etkiledi. Bununla birlikte tüm Lübnanlıların Suriye krizinin ve mültecilerin Lübnan siyasetinde ve güvenliğinde yarattığı olumsuz etkiler konusunda hemfikir olduğu ve bu konudaki kaygılarının gün geçtikçe arttığı aşikârdır. Bu manada Lübnan'daki Suriyeli mültecileri, insani bir sorun olmanın ötesinde ülke siyasetini ve güvenliğini tehdit eden çok yönlü bir konu olarak ele almak bir zorunluluktur.

Suriye'deki çatışmaya Lübnan'dan müdahale iki biçimde gerçekleşti. İlk olarak özellikle ülkenin kuzey ve kuzeydoğusundaki sınır bölgelerindeki Selefi gruplar ile Suriyeli silahlı muhalifler arasındaki doğal bir ittifak ortaya çıktı. Sünni lider Saad Hariri ve bazı Arap ülkelerinden sağlanan maddi destek, Suriyeli silahlı grupların sınır bölgelerini askeri eğitim, lojistik ihtiyaçlarını sağlama ve militan geçişi için kullanılmaya başlamasına neden oldu. Böylece Lübnan toprakları Suriye'deki çatışmanın bir parçası haline geldi. Lübnan'dan Suriye'deki çatışmaya ikinci müdahale, Şii Hizbullah örgütünün Suriye yönetimine

destek için militanlarını bölgeye yollaması oldu. Haziran 2013'teki Kuseyr Savaşı Hizbullah'ın Suriye'deki çatışmaya müdahil olduğunu açıkça gösterdi. Bu iki müdahale, Lübnan iç siyasetinde hararetli bir tartışmaya ve karşılıklı suçlamalara yol açtı ve ülkedeki siyasi ve toplumsal gerilimin yükselmesine katkı yaptı.

Suriye'deki yönetim karşıtı ayaklanmanın başlamasından itibaren çatışma Lübnan'daki iç siyasi rekabetleri yönlendirmeye başladı. Ayrıca bu siyasi rekabetler kısa sürede ülkenin bazı bölgelerinde sıcak çatışmaya dönüştü. Haziran 2011 gibi erken bir tarihte Trablus bölgesinde Suriye yanlısı Nusayriler ile Sünni Selefi gruplar arasında silahlı çatışmaların patlak vermesi bunun ilk örneği kabul edilebilir. Bununla birlikte 2012 yılı boyunca Suriye'deki çatışmanın Lübnan'daki etkileri daha açık bir biçimde görülmeye başlandı. Mayıs 2012'de Selefi din adamı Şadi Mevlevî'nin Lübnan Ordusu tarafından terör örgütü bağlantısı suçlamasıyla gözaltına alınması ve ardından Trablus'ta Selefiler ile Nusayriler arasında patlak veren silahlı çatışmalar ile Lübnan yeni bir şiddet dalgasıyla veya adı konulmamış küçük bir iç savaşla yüzleşmek zorunda kaldı. Aynı süreçte Halep'te Lübnanlı Şiî hacıların ÖSO militanlarınca rehin alınması ve buna misilleme olarak Lübnanlı Şiî Mikdad Ailesi'nin silahlı adamlarının içinde bir Türk vatandaşının da bulunduğu 20 kişiyi kaçırması gibi olaylar Lübnan'daki çatışmacı ortamını daha da kışkırttı. Temmuz 2012'den sonra Suriye'deki yönetim karşıtı ayaklanmanın geniş çaplı bir iç savaşa dönüşmeye başlaması ise Lübnan'daki şiddet eylemlerinin artışını beraberinde getirdi. Ağustos ayı başında Selefi Şeyh Ahmed Esir'in Sayda'da Hizbullah'ın silâhlarını protesto etmek için başlattığı oturma eyleminin silâhlı çatışmaya dönüşmesi ve 19 Ekim'de Beyrut'ta Lübnan İç Güvenlik Güçleri İstihbarat Şefi General Visam el-Hasan'ın bombalı bir suikast sonucu öldürülmesi gibi şiddet eylemlerini Suriye'deki iç savaştan bağımsız düşünmek mümkün değildir.⁸

2013 yılının başından itibaren Lübnan'daki çatışmaların Trablus, Sayda ve Bekaa Vadisi'ndeki sınır köyü Arsal ve çevresinde yoğunlaşmasıyla Lübnan Ordusu ve Hizbullah gibi aktörler doğrudan çatışmaların bir parçası haline geldi. Haziran 2013'te muhaliflerin silâh ve lojistik destek sağlamak için kullandığı Lübnan sınırındaki Kuseyr kasabasının Suriye Ordusu ve Hizbullah militanları tarafından ele geçirilmesi Lübnan'da yeni bir şiddet dalgasını beraberinde getirdi. Trablus'ta Nusayriler ve Selefi gruplar ve Sayda'da ise Selefi Şeyh Ahmed Esir'in silahlı adamları ile önce Lübnan Ordusu, ardından Hizbullah militanları arasında çatışmalar patlak verdi. 2014 yılının ikinci yarısından itibaren Lübnan-

⁸ Yasin Atlıoğlu, "Suriye İç Savaşı'nın Gölgesinde Lübnan Hizbullah'ı", *21. Yüzyıl Dergisi*, Sayı: 56, Ağustos 2013, s. 24-24.

Suriye sınır bölgesinde bu kez El-Kaide ile bağlantılı cihatçı silahlı grupların (Irak Şam İslam Devleti/İŞİD) ve Nusra Cephesi) yeni bir aktör olarak ortaya çıktığı görülmektedir. İŞİD, Irak ve Suriye'deki askeri kazanımlarının ardından Lübnan'ı da bir savaş alanı olarak görmeye başladı. 25 Haziran 2014'te Beyrut'taki Duroy Otel'de gerçekleşen bombalı intihar saldırısı İŞİD'in Lübnan topraklarında eylem yapabilme kabiliyetini gösteren ilk olaydır. Sosyal medya üzerinden Duroy Otel saldırısını üstlenen İŞİD, Suriye'de Sünnilere karşı savaşan Hizbullah'ı en büyük düşman olarak nitelendirerek Lübnan topraklarında yeni bir cephe açtığını ilan etti. Aynı günlerde Suriye'de İŞİD ile iyi geçinemeyen el-Kaide'nin diğer kolu olan Nusra Cephesi'nin komutanlarından Ebû Hammam es-Suri de mücahitlere Lübnan'ın Şii kentlerinde Hizbullah'a karşı girişilecek bir hesaplaşma savaşı çağrısı yapıyordu.⁹

Bu gelişmelerin ardından Lübnan hükümeti küresel cihatçıların tehdidini kendi topraklarında daha fazla hissetmeye başladı. Ağustos ayı başında Aarsal'da Lübnan Ordusu ile Suriye'den sızan cihatçı gruplar arasında patlak veren silahlı çatışmaların sonunda İŞİD ve Nusra Cephesi'ne bağlı silahlı militanlar yaklaşık 30 Lübnan Ordusu askerini rehin alarak bölgeden çekildi. Ağustos sonu ve Eylül başında kaçırılan askerlerden ikisinin (biri Şii diğer Sünni) kafası kesilerek infaz edilmesi Lübnan'da İŞİD tehdidine yönelik siyasi ve toplumsal infiale yol açmıştır. Eylül ayı ortasında kaçırılan askerlerden biri daha aynı yöntemle infaz edildi.¹⁰ Küresel cihatçı grupların sınır bölgesindeki askeri varlığı, Hizbullah ve Lübnan Ordusu'nu hedef almakla birlikte ülkedeki Hıristiyan kesimde de büyük bir tedirginliğe yol açtı. Lübnan'ın kuzeyindeki Trablus'ta kilise duvarlarına "İslam Devleti geliyor", "Haça tapanları öldürmeye geliyoruz" gibi tehdit mesajlarının yazılması kentteki ve ülkedeki gerilimi arttırdı. Ayrıca Lübnan Ordusu'nun İŞİD militanlarıyla mücadele kapasitesi ve gücünün sınırlı olması İŞİD'in ülkede şiddet eylemlerinin dozunu arttırarak dini/mezhepsel bir savaşın kapılarını aralayabileceği endişelerini beraberinde getirdi.¹¹

Böylesi ciddi güvenlik tehditleriyle yüzleşmek zorunda kalan Lübnan hükümetinin ülkeye gelen Suriyeli mültecilere karşı güvenlik eksenli bir yaklaşım sergilediği aşikârdır. Özellikle Lübnan'a illegal yollardan giren ve ülkenin kuzey ve kuzeydoğusuna yerleşen Suriyeli mülteciler bir tehdit unsuru olarak gö-

⁹ Radwan Mortada, "ISIS declares war on Lebanon", *Al-Akhbar*, 27 Haziran 2014, <http://english.al-akhbar.com/node/20346>, (Erişim Tarihi: 19.09.2015).

¹⁰ "Lebanese government says soldier killed by 'terrorist' Nusra Front", *Al-Arabiya*, 20 Eylül 2014, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2014/09/20/Nusra-Front-executes-Lebanese-soldier.html>, (Erişim Tarihi: 19.09.2015).

¹¹ Yasin Atlioğlu, Suriye İç Savaşı'nın Yeni Safhası: İŞİD'e Karşı Topyekûn Savaş", *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, Ocak-Şubat-Mart 2015, s. 144.

rülmüş ve bölgedeki silahlı gruplara ilişkisi olsun olmasın ciddi bir baskı politikasının hedefi haline gelmiştir. Bu süreçte parlamento ve devlet başkanlığı seçimi yapma konusunda iç uzlaşmayı sağlayamayan ve siyasi kurumları meşruiyetini büyük ölçüde kaybetmiş olan Lübnan'da medya ve bazı siyasetçiler ülkedeki Suriyeli mülteciler konusunu insani bir sorun olmaktan çok bir güvenlik sorunu olarak ele almayı tercih etmiştir.¹² Zaman içinde Lübnan'daki mülteci krizinin sayısal olarak büyümesi ve ülkenin ekonomisine etkilerinin artması, bu güvenlikçi yaklaşımın sadece medya ve bazı siyasetçilerle sınırlı kalmamasına ve neredeyse tüm Lübnanlıların paylaştığı ortak bir fikre dönüşmesine yol açmıştır. Diğer yandan Lübnan'daki mülteci sayısının ülkenin varlığını tehdit edecek bir boyuta ulaşmasıyla mültecilerin yaşam şartları, hukuki durumları ve gelecekleri gibi sorunlar konunun uluslararası alana taşınmasını beraberinde getirmiştir. Böylece Lübnan uluslararası toplum tarafından Suriyeli mülteci krizinin en önemli kurbanlarından bir olarak görülmeye başlandı.

Suriyeli Mültecilerin Yaşam Şartları

Lübnan'a legal veya illegal olarak sınır geçen Suriyelilerin üç ana nedenle Lübnan'a geldikleri söylenebilir. Geçiş nedenine göre ilk grubu Suriye'deki silahlı çatışmalardan kaçan ve can güvenliği için Lübnan'a geçenler oluşturmaktadır. Bunların arasında legal yollardan Lübnan'a giriş yapanlar olduğu gibi büyük bir kısmının illegal olarak sınırı geçtiği sanılmaktadır. İkinci grup Suriye'de zorunlu askerlik görevini yapmak istemeyen ve orduya katılmayı reddedenlerdir. Üçüncü grup ise muhalif gruplara katıldığı için Suriye'de tutuklanma riski taşıyanlardır. Suriye otoriteleri tarafından tutuklanma riski olan son iki grup sınırı illegal yollardan geçti. Lübnan'a girdikten sonra resmi makamla temas kurmaktan kaçındıkları için de bunların tam olarak sayılarını belirlemek mümkün değildir.¹³ Kültürel ve coğrafi yakınlık, aynı dili konuşma, akrabalık bağları ve geçiş maliyetinin düşük olması gibi nedenlerden dolayı Lübnan'a gelen Suriyelilerin dini/mezhepsel kimlikleri ile ilgili ne BMMYK ne de herhangi bir sivil toplum kuruluşu tasnif yapmasa da mültecilerin büyük kısmının Suriyeli Sünni Arap olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴ Sünni Arapların ardından Suriye'den Lübnan'a göç eden ikinci büyük grubu savaştan zarar gören Halep,

¹² Oliver Holmes, "New restrictions in Lebanon mean Syrian refugees live in fear", *Reuters*, 17 Nisan 2015, <http://www.reuters.com/article/2015/04/17/us-mideast-crisis-lebanon-refugees-idUSKBN0N819Z20150417>, (Erişim Tarihi: 22.09.2015).

¹³ "The Consequences of Limited Legal Status for Syrian Refugees in Lebanon/ NCR Lebanon Field Assessment Part Two: North, Bekaa and South", *Norwegian Refugee Council (NRC)*, Mart 2014, s. 12.

¹⁴ "Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler", *ORSAM*, Rapor No: 189, Nisan 2014, s. 35.

Humus, Deyr ez-Zor, Haseke gibi vilayetlerden ve Lübnan sınırına yakın Kalamun bölgesinden gelen Hıristiyan Araplar, Ermeniler ve Asuriler oluşturmaktadır. Kuşkusuz IŞİD ve Nusra Cephesi gibi radikal silahlı grupların şiddet eylemleri ve baskısı Suriye'den Lübnan'a Hıristiyan göçünü hızlandıran nedenlerden biridir.¹⁵ Lübnan'a göç eden Suriyelilerin bir kısmı Beyrut, Trablus gibi kent merkezlerine yerleşse de ülkenin kuzeydoğusundaki Bekaa ve Akkar gibi ülkenin ekonomik olarak en fakir bölgelerinin yoğun bir mülteci nüfusu barındırdığı aşikârdır.

Suriyelilerin Lübnan'daki yaşam şartlarını ve sınırlarını belirleyen ilk faktör hukuki statülerindeki belirsizliktir. Lübnan hükümeti, 1951 Mülteciler Konvansiyonu ve buna bağlı 1967 protokolünü imzalamadığı için güvenlik kaygısından dolayı ülkesine giren yabancılara mülteci statüsü ve kalıcı oturma izni vermemektedir. Krizin başında Suriye'den gelenlere karşı iki ülke arasındaki özel ilişkilerin de etkisiyle açık kapı politikası izleyen Lübnan hükümeti legal yoldan giriş yapanlara 6 ay kalış izni, ikinci 6 ayda bu izni ücretsiz olarak uzatma hakkı ve bundan sonraki 12 ay için de kişi başına 300.000 Lübnan Paundu ücret ödenmesi koşuluyla (15 yaş ve üstü) yeni bir uzatma hakkı tanımıştır.¹⁶ Bu düzenlemeyle birlikte Lübnan hükümeti ne legal yollardan girenleri ne de illegal girenleri resmi düzeyde sığınmacı veya mülteci olarak tanımlamıştır. Bu durum Lübnan'daki Suriyelilerin hukuki statüsünde, dolayısıyla da bu ülkede yaşamlarını sürdürürken büyük sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Lübnan hükümetinin ülkedeki Suriyeli sayısı 1.000.000'un üzerine çıkmasına rağmen mülteciler için resmi bir kamp kurmama ısrarı da dikkat çekicidir.¹⁷ Bu ısrar, Lübnan'daki devletin kurulacak kampları işletebilecek siyasi otorite ve ekonomik güçten yoksun olmasıyla açıklanmaya çalışılsa da asıl sorun Lübnanlı siyasisileri ve halkın gelenlerin geri dönmeyeceklerine dair endişeleridir. Pek çok Lübnanlı kurulacak mülteci kamplarının Suriyelilerin Lübnan'daki kalış süresini uzatacağını ve bunun da ülkenin güvenliğinde ve ekonomisine kalıcı hasara yol açacağını düşünmektedir. Lübnan'da Filistinliler için kurulan mülteci kamplarının ortaya çıkardığı sorunlar da bu tür düşünceleri ve endişeleri sağlamlaştırmaktadır.

¹⁵ "Hundreds of Syrian Christians flee ISIS", *Al-Arabiya News*, 8 Ağustos 2015, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2015/08/08/Activists-Hundreds-of-Syrian-Christians-flee-ISIS.html>, (Erişim Tarihi: 20.09.2015).

¹⁶ "The Consequences of Limited Legal Status for Syrian Refugees in Lebanon/ NCR Lebanon Field Assessment Part Two: North, Bekaa and South", *Norwegian Refugee Council (NRC)*, Mart 2014, s. 12.

¹⁷ Venetia Rainey, "Lebanon: No formal refugee camps for Syrians", *Al-Jazeera*, 11 Mart 2015, <http://www.aljazeera.com/news/2015/03/lebanon-formal-refugee-camps-syrians-150310073219002.html>, (Erişim Tarihi: 22.09.2015).

Lübnan hükümetinin mülteciler için kamp kurmama siyasetinin Suriyelilerin ciddi bir barınma sorunuyla karşı karşıya kalmasına yol açan en önemli nedenlerden biri olduğuna kuşku yoktur. Lübnan'daki Suriyelilerin bir kısmı akrabalarının yanına yerleşerek veya maddi gücü olanlar ev kiralamak suretiyle yaşamlarına devam etmiştir. Fakat kiralık ev talebindeki hızlı yükseliş beraberinde hızlı kira artışlarını da beraberinde getirmiştir. Suriyeliler Lübnanlı ev sahiplerine yüksek gelir elde etmek için iyi bir fırsat kapısı açmakla birlikte özellikle illegal olarak ülkeye girenler, resmi makamlara şikâyet imkânı olmadığı için ev sahipleri tarafından evden çıkarılma tehditleri veya onların suistimalleriyle yüzleşmek zorunda kalmıştır.¹⁸ Diğer yandan Lübnan'da ev kiralalarının hızlı yükselişi toplumunun geniş bir kesiminde büyük rahatsızlığa neden olmuş ve mültecilere karşı olumsuz duyguları harekete geçirmiştir. Lübnan'da akrabalarının yanına sığınamayan veya ev kiralamaya maddi gücü yetmeyen Suriyeliler ise ciddi bir barınma sorunuyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bunların bazıları metruk binalar, inşaatlar gibi yerlerde bazıları ise kendi kurdukları çadırlar veya derme çatma barınaklarda yaşamak zorunda kalmıştır. Bu çadırlar ve derme çatma barınaklar özellikle ülkenin kuzeydoğusundaki sınır bölgelerinde kısa sürede küçük çaplı illegal kamplara dönüşmüştür. Bu kamplar, bazı sivil toplum kuruluşlarının veya gönüllülerin yardımlarına rağmen mültecilerin beslenme, su, tuvalet ve ısınma gibi yaşamsal ihtiyaçlarını bile karşılayamadığı çok kötü barınma şartlarına sahiptir. Kış aylarında kötü hava şartları ve soğuk kamplardaki Suriyelilerin yaşam şartlarını daha da kötüleştirmekte, bebek ölümlerini sık görülen bir durum haline getirmektedir.¹⁹

Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin büyük kısmının sağlık hizmetlerine erişimi oldukça sorunludur. Bunun temel nedeni, ülkedeki sağlık hizmetlerinin büyük kısmının özel sektörün elinde olması ve devlete ait sağlık kurumların da özel sektör gibi çalışmasıdır. Bu yüzden Suriyeliler sağlık kurumlarına gittiklerinde hizmet alabilmek için ücret ödemek zorundadır. Maddi gücü yeterli olmayan Suriyeliler genel sağlık hizmetlerine bile ulaşamamakta, bazı uluslararası

¹⁸ Oliver Holmes, "New restrictions in Lebanon mean Syrian refugees live in fear", *Reuters*, 17 Nisan 2015, <http://www.reuters.com/article/2015/04/17/us-mideast-crisis-lebanon-refugees-idUSKBN0N819Z20150417>, (Erişim Tarihi: 22.09.2015).

¹⁹ "2 Syrian refugee babies die of cold in east Lebanon", *Daily Star*, 24 Kasım 2014, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Nov-24/278735-2-syrian-refugee-babies-die-of-cold-in-east-lebanon.ashx>, (Erişim Tarihi: 23.09.2015); Nour Samaha, "We are slowly dying here": Syrian refugees suffer in storm-hit Lebanon", *Al-Jazeera America*, 8 Ocak 2015, <http://america.aljazeera.com/articles/2015/1/8/lebanon-storm-refugees.html>, (Erişim Tarihi: 22.09.2015).

yardım kurumlarının bu konudaki çabaları ise yetersiz kalmaktadır.²⁰ Kırsal alanlarında yaşayan Suriyeliler ise çoğu maddi güçleri yetersiz olduğundan ve Suriye nüfus cüzdanı veya pasaport gibi resmi belgelere sahip olmamalarından dolayı sağlık hizmetlerine ulaşmak için kent merkezlerine gitmemekte ve neredeyse hiçbir sağlık hizmetinden yararlanamamaktadır.²¹ Ciddi hastalıkların tedavi edilememesi ülkedeki mülteciler arasında ölümle sonuçlanan vakaları sayısal olarak arttırmaktadır. Ayrıca doğumların sağlık kurumları yerine mültecilerin barındıkları hijyen şartlarının uygun olmadığı ev veya kamplarda yapılması çocuk ölümlerini sıradan hale getirmektedir.

Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin yarısından fazlasının çocuklardan ve kadınlardan oluştuğu tahmin edilmektedir. Kamplarda veya kent merkezlerinde yaşayan Suriyeli çocuk ve kadınların istismarı çok sık rastlanan bir durumdur. Ekim 2014'de Bekaa'daki Sedyanel 7 kampını ziyaret eden İngiliz gazeteci Robert Fisk, 200.000 Suriyeli çocuğun bölgedeki tarımsal işlerde zorla çalıştırıldığını söylemektedir.²² Beyrut gibi büyük kentlerde ise Suriyeli çocuklar sokaklarda dilencilik yaparak veya seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı gibi işlerde çalışarak ailenin geçimine katkıda bulunmaktadır. Uluslararası örgütlerin ve yardım kuruluşlarının tahminlerine göre Lübnan kentlerinin sokaklarında çalışan Suriyeli çocuk işçilerin sayısı 150.000'den fazladır. Bu çocukların birçoğunun barınacak bir yeri olmaması ve sokaklarda yaşamak zorunda olması Lübnan'daki mülteci çocukların içinde bulunduğu vahim durumunu açıkça gözler önüne sermektedir.²³ Suriyeli çocukların okula devam etme ve eğitim alma imkânları da oldukça sınırlıdır. Lübnan'da 500.000'den fazla okul çağında Suriyeli çocuğun yaşadığı tahmin edilmektedir. Lübnan hükümeti Suriyeli çocuklara eğitimlerine devam hakkı tanısa da ülkedeki okulların büyük kısmının özel (ücretli) olması ve devlet okullarının sayı ve kapasitesinin düşüklüğü gibi nedenler Suriyeli mülteci ailelerin çocuklarını okula göndermesinin önündeki engellerin en önemlileridir. Ülkeye illegal yoldan girmiş ve Birleşmiş Milletler

²⁰ “Suriye’ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler”, *ORSAM*, Rapor No: 189, Nisan 2014, s. 38.

²¹ “The Consequences of Limited Legal Status for Syrian Refugees in Lebanon/ NCR Lebanon Field Assessment Part Two: North, Bekaa and South”, *Norwegian Refugee Council (NRC)*, Mart 2014, s. 18-19.

²² Robert Fisk, “The 200,000 Syrian child refugees forced into slave labour in Lebanon”, *The Independent*, 26 Ekim 2014, <http://www.independent.co.uk/voices/comment/robert-fisk-the-200000-syrian-child-refugees-forced-into-slave-labour-in-lebanon-9819622.html>, (Erişim Tarihi: 24.09.2015).

²³ Kareem Shaheen, “Syrian children forced to work on streets of Beirut face severe exploitation”, *The Guardian*, 16 Şubat 2015, <http://www.theguardian.com/world/2015/feb/16/syrian-children-forced-to-work-on-streets-of-beirut-face-severe-exploitation>, (Erişim Tarihi: 24.09.2015).

tarafından kayıt altına alınmamış Suriyeli ailelerin çoğu hiçbir resmi kurumla temasa geçmedikleri gibi çocuklarını da okula gönderememektedir. Suriyeli çocukların okula gitmemesinde diğer bir neden de ailenin geçimini sağlamak için çocukların çalışmak zorunda olmasıdır. Lübnan'daki okullarda İngilizce ve Fransızcanın yaygın eğitim dili olarak kullanılması ve müfredattaki farklılıklar da Suriyeli çocukların okula devam etmesinin önündeki diğer bir engeldir. Lübnan'daki okullara devam eden Suriyeli çocukların sık sık ayrımcılığa ve ırkçı davranışlara da maruz kaldığı aşikârdır.²⁴ Lübnan'daki Suriyeli kadınların yaşam şartları da oldukça kötüdür. Yetişkin kadınların çoğu zaman küçük yaşta çocukları ile sokaklarda dilenmeleri sık rastlanan bir durumdur. Çok eşli evlilikler ve küçük yaşta zorla evlendirmeler Suriyeli kadınların Lübnan'da maruz kaldığı olumsuzlukların en önemlileridir. Lübnan'da çok zor şartlar altında yaşayan pek çok Suriyeli aile, kızlarını maddi gücü yeterli birine eş olarak vermeyi kızlarının ve bazen ailenin kurtuluşu olarak görmektedir. Fakat böylesi evlilikler sonucunda Suriyeli kız çocuklarının hem eğitim hakkı hem de bir neslin geleceği tamamen elinden alınmaktadır.²⁵

Lübnan'daki Suriyelilerin barınma, sağlık, eğitim ve çalışma gibi sorunlarının yanında ve belki de bu sorunlarla doğrudan bağlantılı bir konuda mültecilerin ülke içerisinde yer değiştirme/hareket (seyahat) özgürlüğünün farklı nedenlerden dolayı oldukça sınırlanmış olmasıdır. Suriyeliler, özellikle de ülkeye illegal girmiş ve kayıt altına alınmamış olanlar, Lübnan Ordusu'nun yollardaki kontrol noktalarından geçerken tutuklanma riski ve silahlı gruplar tarafından kaçırılma veya şiddete maruz kalma endişesiyle kent merkezlerine veya diğer yerleşim birimlerine seyahat etmekten kaçınmaktadır. Bu endişe, Suriyelilerin yaşamlarına derinden tesir etmekte ve birçok sıkıntının kaynağını oluşturmaktadır. Lübnan'da öylesi zor şartlarda yaşamlarını sürdüren Suriyelilerin kaybedecek çok az şeylerinin olduğu da aşikârdır. Lübnan'da yaşayan pek çok Suriyelinin son zamanlarda insan kaçakçılarının yardımıyla Batılı ülkelere kaçak yollardan girmek için en kolay yol olan Libya veya Türkiye gibi ülkelere gittikleri veya gitmeye çalıştıkları bilinmektedir. Diğer yandan Lübnan'da yaşayan Suriyeli erkekler, bölgede faaliyet gösteren silahlı gruplar ve radikal dinci örgütler için iyi bir militan kaynağı oluşturmaktadır. Bekaa Vadisi'nin kuzeyinde zor şartlarda yaşayan Suriyeliler, bazen ideolojik yönlendirme bazen de sadece ken-

²⁴ “Barriers to Education for Syrian Children in Lebanon”, *Reach&UNHCR*, Kasım 2014, s. 12-23; “Discriminatory Barriers in Community and Schools”, *UNICEF Lebanon Country Office&Save The Children*, Temmuz 2012, <https://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=535>, (Erişim Tarihi: 26.09.2015).

²⁵ Oriol Andrés Gallart, “Many child marriages among Syrian refugees driven by economics”, *Middle East Eye*, 2 Nisan 2015, <http://www.middleeasteye.net/in-depth/features/early-marriage-between-tradition-and-survival-1029647734>, (Erişim Tarihi: 25.09.2015).

dilerinin ve ailelerinin güvenliği için silahlı gruplara katılmaktadır. Yine Suriye'den gelen Filistinlilerin yoğun olarak yerleştiği Beyrut'taki Sabra ve Şatila ile Sayda'daki Ayn el-Hilve kamplarında krizin başından itibaren radikal dinci grupların nüfuzu ve faaliyetleri gün geçtikçe arttırmıştır. Ağustos 2015'te Ayn el-Hilve'de el-Fetih ile radikal dinci gruplar arasındaki gerginliğin silahlı çatışmaya dönüşmesi, kamptaki aşırı nüfus, gıda maddesi ve temiz su yetersizliği, olumsuz sağlık koşulları gibi sorunlarına bir de güvenlik sorununu eklemiştir. Ayrıca Lübnan hükümeti de 2007'de Nehr el-Bared kampındaki çatışmaları hatırlatan Ayn el-Hilve'deki olayları ülke güvenliği için büyük bir tehdit olarak algılamıştır.²⁶

Suriyelilere Yönelik Olumsuz Algı ve Yabancı Düşmanlığı

Suriyeli mültecilerin Lübnan'a gelişinden sonra ortaya çıkan ev kiralalarının ve gıda fiyatlarının artışı, işsizlik ve çalışma ücretlerinin düşmesi, suç oranlarındaki artış ve güvenlik sorunları gibi konular Lübnanlıların ülkeye gelen mültecilere bakışını belirleyen temel faktörlerdir. Bununla birlikte bazı tarihi ve siyasi sorunlar ve önyargılar da Lübnanlıların ülkedeki mültecilere bakışına derinden tesir etmektedir. Her şeyden önce 1976'dan 2005'e kadar Lübnan topraklarının bir kısmını işgal altına tutan Suriye'nin ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığının temel nedenlerinden biri olarak görüldüğü aşikârdır. Bundan dolayı Lübnan'da geniş bir kesim ülkeye gelen Suriyelileri ülkenin istikrarını bozacak bir dış tehdit olarak algılamaktadır.

Lübnan'ın siyasi istikrarsızlık, sınıfsal ve bölgesel gelir eşitsizlikleri, işsizlik ve güvenlik gibi müzminleşmiş sorunları Suriyeli mültecilerinin ülkeye gelişleriyle yeni bir yükseliş ivmesi için girmiştir. Suriyelilerin gelişinden sonra kentlerde ev kiralalarının aşırı yükselişi ve ev bulmada yaşanan sıkıntılar ve bazı bölgelerde gıda maddelerinin yetersizliği ve pahalılık orta ve alt sınıf Lübnanlıların zaten çok yüksek olmayan yaşam şartlarını daha da zor hale getirmiştir. Gelir ve yaşam düzeyi yüksek olan Lübnanlılar ise sokaklarda sayısı hızla artan Suriyeli dilenciler ve seyyar satıcıları ülkenin Batılı imajını bozan unsurlar olarak algılanmaktadır. Lübnanlılar günlük yaşamda karşılaştıkları mültecilerin görüntüsü veya konuştukları Arapçadan Suriyeli olduklarını anlar anlamaz aşağılama, hor görme ve yok sayma gibi tavırlar içerisine girebilmektedir. Şu ana kadar bu tür tavırlar büyük ölçüde Suriyelilere karşı şiddet eylemlerine dönüşmese de ülkedeki günlük yaşamda yabancı düşmanlığının yükseldiğini gösteren

²⁶ Adnan Abu Amer, "Palestinian refugee camp in Lebanon becomes battlefield for Fatah-Islamist conflict", *Al-Monitor*, 4 Eylül 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/09/lebanon-ain-hilweh-camp-palestinian-refugees-tension-clashes.html>.

birçok kanıtı rastlamak mümkündür. Kuşkusuz Lübnan'daki mülteci sayısının toplam nüfusun dörtte birini geçmesi ve bu durumun mezhepler arası hassas nüfus dengeleri üzerinde işleyen siyasal sistemi tehdit eder hale gelmesi Lübnanlıların Suriyelilere karşı gösterdiği ayrımcı ve ırkçı davranışları doğrudan etkilemektedir. Ayrıca Suriyelileri kendi varlıklarına yönelik bir tehdit olarak algılamasına rağmen Lübnanlıların dini/mezhepsel kimlikleri çerçevesinde tutum takınmaları dikkat çekicidir. Bu durumu açıklayan en iyi örnek Lübnanlı Hıristiyanların Suriye'den gelen Hıristiyanlara karşı daha yumuşak bir tavır takınırken Suriyeli Müslüman mültecilere karşı ötekileştirici davranışlar sergilemesidir. IŞİD ve Nusra Cephesi gibi radikal silahlı grupların Suriyeli mültecilerin yoğun yaşadığı Aarsal, Bekaa ve Trablus'ta silahlı faaliyetlere başlaması ve Lübnanlı Hıristiyanları tehdit etmesi ülkedeki Suriyeli Sünni mültecilere yönelik kuşku ve düşmanlığı arttırmıştır.

Lübnan'daki resmi otoritelerin ve Lübnanlıların Suriye'den gelip ülkeye sığınan Filistinlilere karşı tavrı daha da olumsuzdur. Filistinlilerin Lübnan'daki sivil ve askeri varlığının 1970'lerde iç savaşın patlak vermesine büyük katkı yaptığını düşünen Lübnanlılar, daha fazla Filistinlinin ülkenin gelişini istemekte ve Filistinlileri ülkenin güvenliğini bozacak bir tehdit olarak görmektedir. Lübnanlı resmi otoritelerin sınır geçişlerinde ve ülke içinde Filistinlilere karşı tavrı da oldukça serttir. İsrail-Filistin çatışmasında sürekli Filistinlilerin yanında yer aldığını belirten Lübnan hükümeti, Suriye'den gelen Filistinliler için aynı hassasiyeti göstermemektedir. Suriye'de yönetim ile muhalifler arasındaki çatışmanın en önemli mağdurlarından biri olan Filistinliler, tüm komşu ülkelerin ve bölgedeki Müslüman ülkelerin kendilerine vize uygulamasında dolayı Suriye sıkışıp kalmıştır. Şam'daki Yermuk Kampı'nın Suriye Ordusu ile muhalif silahlı gruplar arasında bir savaş alanına dönmesi Filistinlilere ülke dışına çıkmak dışında bir çare bırakmamaktadır. Şam'dan ülke dışına çıkmanın belki de tek güvenli yolu olan Lübnan sınırı ise Lübnan hükümetinin sert tavrından dolayı Filistinlilere kapatılmıştır. Mayıs 2014'ten beri neredeyse hiçbir Filistinli Lübnan'a geçiş yapamamaktadır. Suriye'de çatışan taraflar arasında sıkışıp kalan Filistinliler sadece illegal yollardan ülkeden ayrılabilirlerdir.

Tüm bunlarla birlikte Lübnan'da Suriyelilere karşı gösterilen ayrımcılık ve ırkçı davranışları eleştiren bir kesimi de vardır. Örneğin 2014 yılında bazı Lübnanlı aktivistler, ülkelerinde Suriyeli mültecileri hedef alan ırkçı davranışlara dikkat çekmek için sosyal medya üzerinden bir kampanya başlatmıştır. Aktivistler, Lübnan devletinin eksikliklerinin Suriyelilere mal edilmemesi ve ırkçı davranışlardan kaçınılması gerektiğini vurgulamışlardır. Kampanya sosyal medya üzerinden geniş bir destek kitlesi sağlamakla birlikte bazı Lübnanlılar gönderdikleri mesajlarda kira artışları ve maaşların düşmesinden Suriyelilerin

sorumlu olduğunu belirtmiştir. Bazı Lübnanlı siyasetçilerin Suriyelilerin ülkelere geri yollanmasına dair açıklamaları ise Lübnanlı aktivistlerin sert tepkisine yol açmıştır.²⁷ Buna rağmen birçok Lübnanlı ülkedeki Suriyelileri suça bulaşan kişiler olarak görmekte ve ülkelerine geri gönderilmelerini talep etmeye devam etmiştir. Hatta Suriyelileri yollardaki trafik sıkışığını yaratmakla suçlayanlar bile vardır. Lübnan güvenlik güçlerinin Suriyelilere karşı şiddet uyguladığı ve geç saatlerde sokağa çıkmamaları için onları zorladığına dair iddialar medyada sık sık yer almaktadır.²⁸ Lübnan halkı ve siyasetçilere göre Suriye'deki iç savaş ve mülteciler Lübnan'ın bir sorunu değildir, ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısına büyük zarar vermektedir. Lübnan hükümeti de birçok kez mültecilerin ülkelerine dönüşü için Suriye yönetimi ile işbirliğine hazır olduklarını belirtip Suriye sınırının içinde mülteciler için güvenli bir bölge oluşturulması ve mültecilerin burada kurulacak kamplara taşınması gerektiğini ifade etmektedir. Lübnan Dışişleri Bakanı Cibran Bassil, Eylül 2015'te verdiği bir röportajda Filistinliler ile birlikte hükümetin 2.000.000'lük bir mülteci sorunuyla başa çıkmasının mümkün olmadığını ve uluslararası toplumun yardım sözünü tutmayarak şu ana kadar 100.000.000 dolardan daha az maddi yardımın kendilerine ulaştığını söylemektedir. Bassil, mülteci sorununu çözümlen tek yolunun Suriyelileri kendi ülkelerinde tutmak olduğunu ve Lübnan'dakilerin de ülkelerine dönmelerini cesaretlendirmek gerektiğini ifade etmektedir.²⁹

Lübnan'daki Mülteci Krizi: Çözüm Önerileri

Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin siyasi, ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğuran ciddi bir sorun olduğu aşikârdır. Lübnan'daki mülteci krizi, hem Suriyeli mülteciler hem de onları ülkelerinde konuk eden Lübnanlılar için oldukça olumsuz şartlar ortaya çıkarmıştır. Suriye'deki İç Savaş'ın tüm hızıyla devam etmesinden dolayı Lübnan'daki bulunan Suriyelilerin en azından kısa bir süre içinde ülkelerine geri dönemeyeceklerini söylemek mümkündür. Bundan dolayı ilk olarak Lübnan'daki Suriyelilerin kayıt altına alınması ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi yönünde yapılacak eylem planları hem Lübnan hükümetinin mültecilerin gelişyle yaşadığı siyasi, ekonomik ve güvenlik sorunlarının

²⁷ Faisal Irshaid, "Anti-Syrian hostility in Lebanon spawns social media backlash", *BBC News*, 4 Nisan 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26871736>, (Erişim Tarihi: 28.09.2015).

²⁸ Rita Daou, "In Lebanon, Syria refugees face growing discrimination", *AFP*, 4 Ekim 2014, <http://news.yahoo.com/lebanon-syria-refugees-face-growing-discrimination-111530488.html>, (Erişim Tarihi: 27.09.2015).

²⁹ "Lebanese foreign minister: We cannot be the only ones receiving refugees", *Al-Monitor*, 25 Eylül 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/09/lebanon-foreign-minister-bassil-interview-syria-refugees.html>, (Erişim Tarihi: 29.09.2015).

hafifletilmesi hem de mültecilerin varlıklarını sürdürebilmesi için gereklidir. Lübnan hükümetinin ülkedeki Suriyelileri geçici ve başka bir ülkenin sorunu olarak görmekten vazgeçip uluslararası toplum ile birlikte hareket etmesi Lübnan'ın geleceği açısından oldukça önemlidir.

Lübnan'daki mülteci krizi konusunda acil olarak alınması gerek bir takım tedbirler şöyle sıralanabilir:

Uluslararası toplumun Lübnan'daki mülteci krizine olan ilgisinin daha üst seviyeye çıkarılması, maddi yardımı arttırması ve mültecilerin barınma, beslenme, sağlık ve eğitim gibi temel sorunlarını çözmek için Lübnan hükümetiyle birlikte ortak projeler geliştirmesi önem arz etmektedir. Lübnan gibi küçük ve imkânları sınırlı bir ülkenin tek başına böylesi büyük bir mülteci kriziyle baş etmesi mümkün değildir.

Lübnan hükümetinin ülkedeki mültecilerin hukuki statüsünü belirleyecek bazı iç hukuk düzenlemeleri yapması ve özellikle Bekaa ve Akkar bölgesinde uluslararası kurumların gözetiminde uygun yaşam şartlarına sahip toplu barınma yerlerinin (kampların) kurulması gerekmektedir. Lübnan hükümetinin kampların güvenliğini sağlama konusundaki endişeleri de Birleşmiş Milletler tarafından bölgeye gönderilebilecek birçok ülkenin askerlerinden oluşan bir uluslararası askeri güç ile azaltılabilir.

Tabii Lübnan'ın devlet başkanlığı ve parlamento seçimlerinin yenilenmesi gibi temel sorunlarını sağlanacak iç uzlaşma veya dış aktörlerin arabuluculuğuyla çözmesi Lübnan hükümetinin mültecilere karşı uygulayacağı çözüm planlarının işlerlik düzeyini yükseltecektir. Güçlü bir Lübnan hükümeti olmadığı sürece ülkedeki mülteciler iç siyasi hesaplaşmaların bir parçası olmaktan kurtulamayacak ve ülkedeki güvenlik sorunları derinleşerek devam edecektir.

Lübnan'daki Suriyelilerin arasından en ciddi sorunlar yaşayan kesim ülkeye illegal yollardan girenlerdir ki bunların büyük kısmı farklı nedenlerden dolayı Birleşmiş Milletler tarafından kayıt altına alınamamıştır. Lübnan hükümeti ülkedeki Suriyelilerin hukuki statüsünü belirleyecek iç hukuk düzenlemeleriyle bu kişilere güvence sağlayıp kayıt altına alınmasını teşvik etmelidir.

Lübnan'daki Suriyelilere yönelik ayrımcılık ve ırkçı davranışların sınırlandırılmasına Lübnan hükümeti ve kamuoyuna büyük bir sorumluluk düşmektedir. Sıradan Lübnanlıların mültecilerden dolayı duyduğu endişeler kamusal alanda alınacak tedbirler ve medya üzerinden yapılacak kampanyalarla azaltılmak zorundadır.

Suriye'deki iç savaş bitmedikçe ve ülke içinde güvenlik sağlanmadığı sürece Lübnan'a mülteci akınının yüzleşebileceği ihtimalini de göz ardı etmemek

gerekiyor. Özellikle sınıra yakın Şam gibi büyük bir kentte çatışmaların Halep'teki boyuta ulaşması mülteci krizini Lübnanlılar için tam bir kabusu dönüştürebilir. Son olarak şu söylenebilir ki Suriye'deki çatışmaya barışçıl bir çözüm bulunması dışındaki tüm ihtimaller Lübnan'daki Suriyelilerin geri dönüşünü geciktirecek ve Lübnanlılar ile mülteciler arasındaki sorunların giderek büyümesine yol açacaktır.

SURİYE'DE BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ SONRASI DARBELER DÖNEMİ (1961-64)

Yrd. Doç. Dr. Halil AKMAN
(ÇOMÜ)

Özet

1958 yılı başında, Suriyeli 5 ordu komutanının Mısır'a gidip Nasır'a birleşme teklif etmesi, Mısır ve Suriye'nin birleşmesi yolunda çok önemli bir adım oldu. Nasır, açısından da birleşme ile bu ülkenin Komünist tehdidinden çıkıp, kendi kontrolüne girmesi, açısından önemli idi. Görüşmeler sonucunda, 1 Şubat 1958'de Suriye ile Mısır birleşip, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) ilan ettiler. BAC, yapı olarak bir Başkan, Mısır ve Suriye parlamentolarından, bir Milli Meclis, Başkanın atadığı bir Bakanlar Kurulu, bir ordu, bir bayrak ve bir diplomatik servisten oluşmaktaydı.

Suriye'nin Mısır'la birleşmesi ender görülen bir örnekti. Komşu olmayan iki ülke gönüllü olarak birleşiyordu. İki hakim ülkenin birleşmesi, elbette sıkıntılar doğuracaktı. Hele ortak sınırı olmayan, 966 kilometrenin ayırdığı, farklı ekonomi ve sosyal yapısı bulunan iki devletin birleşmesi ciddi problemler getirmiştir.

Birleşmenin her türlü olumsuz sonuçları Suriye'de ciddi şekilde görül-meye başlanınca, 27 Eylül 1961 tarihinde Suriye'de yapılan askeri darbe ile Suriye BAC'dan çekildi Bu darbe Suriye'nin problemlerini giderememiş, he-men akabinde ise 1962 de ve 1963'te ayrı darbeler meydana gelmiştir.

Çalışmamızda en uzun sınır komşumuz olan Suriye'nin çalkantılı dönem-leri olan 1961-63 arası darbe dönemleri incelenecek, Başbakanlık Osmanlı Ar-şivlerinde konu ile ilgili belgelere dayanılarak ülkenin durumu ve bu durumun Türkiye'ye etkilerine de yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti, BAC, Darbe, Baas

THE SYRIAN CRISIS AND THE INTERNATIONAL SYSTEM

Dr. Omar KOUCH

Abstract

The Syrian crisis has started more than four years ago has experienced a lot of developments and changes. The Syrian revolution erupted in 15/03/2011, by eager for freedom and dignity Syrian youth. Then transformed into a civil war. Later on, regional forces such as Iran and its affiliated militia got involved in the conflict. Eventually, an international dimension occurred and resulted as competitions and interactions in the unbalanced international system.

The international handling of the Syrian crisis characterized with division in Security Council. This division reflected the discords and defects of the international system.

It is absurd that the cause and destiny of the Syrian people have transformed into a mere humanitarian issue, concentrated only on providing aid and shelter to refugees. On the other hand the attempts for re-polishing Al- Assad regime and rehabilitating it internationally are ongoing, instead of transferring the file of its crimes to the international criminal court, after killing more than 350,000 Syrian citizens in addition to hundreds of thousands injuries and disabilities, and leaving more than half of the Syrian population either displaced or refugees.

I will try in this text to discuss and overview the stages in which the Syrian crisis has passed and the way the International system has dealt with it, the main reason behind the prolonged Syrian crisis is the problematic international system, which divided into two parties, and this canceled any potential political solution to the crisis.

The UN role in the Syrian crisis is questioning what is left of the credibility of the UN Security Council, as the world's highest executive authority. However, reality indicates that nothing left rather than a symbolic or nominal role, lacking any practical credibility. This view is adopted by a wide range of world's public opinion.

It is a necessity to consider new mechanism for the work of the Security Council, to match the new geopolitical datum arising from the post-cold war, embodied particularly in the accession of new countries to its permanent membership. Moreover, to focus on the most urgent dilemma, namely the Veto which remains the greatest problem facing the Security Council, paralyzing its truthfulness and efficiency, and keeps it as a tool to protect the interests of the powerful permanent members.

REKTÖRLÜK D SALONU

(2. GÜN-SAAT: 10: 30-12: 00)

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Barış ÖZDAL

A Critical Review of The Comprehensive Approach In EU Crisis Management

Yrd. Doç. Dr. F. Zeynep ÖZKURT (İstanbul Gelişim Üniv.) / Doç. Dr. R. Kutay KARACA (İstanbul Gelişim Üniv.)

Avrupa Birliği Uluslararası Sistemde Düzen Kurucu (Mu)?

Yrd. Doç. Dr. Metin AKSOY (Gümüşhane Üniv.)

AB'nin Orta Asya'da Demokrasiyi Teşvik Politikaları

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniv.)

A CRITICAL REVIEW OF THE COMPREHENSIVE APPROACH IN EU CRISIS MANAGEMENT: THE CASE OF GEORGIAN CRISIS

*Yrd. Doç. Dr. Fatma Zeynep ÖZKURT**

Doç. Dr. Ragıp Kutay KARACA

*(İstanbul Gelişim Univ.)***

Abstract

Over the last decade the European Union (EU) has become a prominent international crisis management actor dealing with a diverse range of political, economic and military threats crises, challenges at the regional and international level. Facing intermittent yet continual crises, the EU has been constrained to improve its civil-military cooperation in its conflict management endeavours by adopting a “Comprehensive Approach” (CA) to its security policies. Yet, the European security architecture for crisis management and its operational capabilities are still subject to certain shortcomings and challenges. The main purpose of this paper is to assess to what extent and under which conditions CA has become the main framework for the EU’s crisis management operations as part of its Common Foreign and Security Policy (CFSP). Therefore, this paper firstly looks into the EU’s understanding of an “integrated” security policy by discussing its external actions on restoring security, governance and development in conflict-driven zones. Secondly, it postulates a systematic analysis of the operational side of the EU’s CA in crisis management by delving into the EU’s role as a crisis management actor in the Russian Federation-Georgian war escalated in August 2008. This paper does so by discussing five key parameters: i) conflicting values and interests, ii) institutional fragmentation, iii) operational challenges, iv) management efficacy, and v) the challenges of leadership within different stages of crisis management. In conclusion, this paper firstly evaluates the most recent developments in the area of European Security Defence Policy (ESDP), and Common Security and Defence Policy (CSDP); and discusses future scenarios to make the EU’s CA more comprehensive. Secondly, it offers policy suggestions based on the analysis of the EU’s role in the Georgian crisis covering issues such as: i) increased intra-actor coherence at the EU-level, ii) better harmonisation of high politics, iii) competent institutional set-up and increased organisational flexibility, and iv) mutual consent for the utilisation of

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, fzozkurt@gelisim.edu.tr

** Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, rkcaraca@gelisim.edu.tr

operational capabilities in order to make the EU's role in crisis management more comprehensive, coherent and effective.

Keywords: Crisis Management, Comprehensive Approach, Civil-Military Cooperation, CFSP, ESDP/CSDP.

AB'NİN KRİZ YÖNETİMİNDE KAPSAMLI YAKLAŞIMIN KRİTİK ANALİZİ: GÜRCİSTAN KRİZİ ÖRNEĞİ

Özet

Son on yılı aşkın bir süredir Avrupa Birliği (AB), politik, toplumsal, ekonomik ve askeri birçok bölgesel ve uluslararası tehditler, krizler, zorluklar ve risklerle uğraşan bir uluslararası kriz yöneticisi haline gelmiştir. Aralıklı bir şekilde cereyan etse de sürekli yaşanan krizler karşısında AB, güvenlik politikalarında kapsamlı yaklaşımı benimseyerek çatışma yönetimine yönelik girişimlerinde sivil-askeri işbirliğini geliştirmeye mecbur kalmıştır. Fakat, kriz yönetimiyle ilgili olarak Avrupa güvenlik mimarisi ile onun operasyonel kapasitesi hala belli eksiklikler ve zorluklarla karşı karşıyadır. Bu makalenin temel amacı, söz konusu kapsamlı yaklaşımın, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP)'nin bir unsuru olarak kriz yönetimi faaliyetlerinde AB'nin ne ölçüde ve hangi koşullar altında temel çerçevesi haline geldiğini değerlendirmektir. Dolayısıyla bu makale başta çatışmalı bölgelerde güvenliği, yönetimi ve kalkınmayı tekrar sağlamaya dönük dışsal faaliyetleri ele alarak, AB'nin "entegre" güvenlik politikası anlayışını ele almaktadır. İkinci olarak bu makale, AB'nin Ağustos 2008'de şiddetlenen Rusya Federasyonu-Gürcistan Savaşı'nda AB'nin kriz yönetimindeki kapsamlı yaklaşımının operasyonel yönüne ilişkin sistematik bir analizini, kriz yönetiminde öne çıkan beş temel parametrenin ele alınması yoluyla önermektedir. Bu parametreler: i) çatışan değerler ve çıkarlar, ii) kurumsal parçalanma/bölünme, iii) operasyonel zorluklar, iv) yönetim etkinliği ve v) liderliğin zorluklarını kapsamaktadır. Sonuç olarak bu makale, ilk olarak Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) alanındaki en son gelişmeleri değerlendirmekte ve AB'nin kapsamlı yaklaşımını daha kapsamlı hale getirecek gelecek senaryoları ele almaktadır. İkinci olarak ise, i) AB seviyesinde artan aktörler arası uyum, ii) üst politikaların daha iyi uyumlulaştırılması, iii) yetkin kurumsal düzenleyiş ve artan organizasyonel esneklik ve iv) AB'nin kriz yönetimindeki rolünü daha kapsamlı, uyumlu ve etkili hale getirmek adına operasyonel kapasitelerin kullanımında karşılıklı rıza gibi konuları kapsayan politika önerilerinde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kriz Yönetimi, Kapsamlı Yaklaşım, Sivil-Askeri İşbirliği, ODGP, AGSP/OGSP.

Introduction

The new security agenda emerged in 21st century has extensively widened in magnitude and scope covering a diverse range of regional and international threats, crises, challenges and risks that exceed to political, social, economic and military frontiers. The affiliation of security with merely military threats is no longer considered to be a viable rationalisation. The “new conceptualisations of security”¹ incorporating threats reaching out to issues such as uncontrolled refugee movements, environmental degradation², climate change as well as social and economic instability and disorder³ indisputably necessitates new conceptualisations of comprehensive approaches on the resolution of these security threats. Therefore, facing intermittent yet continual security threats and crises, national and international actors are constrained to improve their civilian and military collaboration in their conflict resolution and crisis management endeavours.

In the light of these changes, the concept of security has inherently shifted from the classical understanding of “status-quo” perception towards a “future-oriented” perception wherein the security of communities and individuals has been evenly cogitated as much as the security of nation states.⁴ In this context, a significant number of national and international actors added comprehensive approach (CA) to their security policies with the purpose of exerting their management capabilities for the resolution of civil and military crises at the regional and international level; and bringing about enduring and sustainable developmental outcomes in the aftermath of the resolution of a conflict.

In recent years, the studies on international crisis management and the utilisation of CA in crisis situations have significantly increased in number. Nonetheless, mostly focusing on the conceptualisation of civil-military coordination which constitutes the core value of CA, these studies, to a great extent, fail to provide a systematic analysis of how the relationship between civilian and military capabilities are jointly conducted at the operational level; in other

¹ Emil Kirchner and James Sperling, “The New Security Threats in Europe: Theory and Evidence”, *European Foreign Affairs Review*, 7/4: 423-452, 2002. P. 423

² Michael Matthiessen, “The EU’s comprehensive approach towards security: the Lisbon Treaty and ‘smart power’”, *EU Centre Policy Brief*, No. 6: 1-10, 2013. P.1

³ Darrell Driver, “The European Union and the Comprehensive Civil-Military Approach in Euro-Atlantic Security”, *Strategic Studies Quarterly*, Fall: 136-155, 2010. P.144

⁴ Matthiessen, 2013, P.1

words, how this relationship operate at the practical level and impacts on intended outcomes in specific contexts where crisis management operations are carried out.⁵

Based on the assumption that the European Union's (EU) external actions and operational capabilities are still subject to certain challenges despite all the changes in the European security and institutional structure, this paper aims to assess to what extent and under which conditions the CA has become the main framework for the EU's crisis management operations as part of its Common Foreign and Security Policy (CFSP). Secondly, it postulates a systematic analysis of the operational side of the EU's CA in crisis management by discussing five key parameters: i) conflicting values and interests, ii) institutional fragmentation, iii) operational challenges, iv) management efficacy, and v) the challenges of leadership.

In order to better assess the explanatory values of the aforementioned parameters of the EU's CA and how they work at the operational level, the EU's crisis management operation in Georgia in 2008 is chosen as a case study. Georgian crisis is only one of the external challenges the EU has responded to in its capabilities and efforts to improve its common approach to foreign and security policy. The primary reason for the selection of this case study is that it ensures adequate presentation of the operational side of the EU crisis management in a conflict-driven zone since it allows an in depth and detailed analysis of the multifaceted interactions the EU has performed and the different ways in which it has implemented CA.

The paper is divided in three sections. The first section outlines the concept of CA broadly, exposing how the concept has encompassed an eclectic notion of security in general, and what it entails for international actors as an approach that brings civilian and military aspects of security together. The second section critically reviews the EU's CA under the framework of CFSP, Common Security and Defence Policy (CSDP), and European Security Strategy (ESS). It also concentrates identifies key challenges concerning the EU's CA in crisis management context, and suggests a way forward from the policy level to operational level. The third section primarily focuses on the specific case of the EU's crisis management operation in Georgia in order to analyse the explanatory values of the parameters identified in preceding sections. To end with, the paper offers preliminary conclusions on the (in) effectiveness of the EU's CA

⁵ Victoria Metcalfe, Simone Haysom, and Stuart Gordon, "Trends and challenges in humanitarian civil-military coordination: A review of the literature", *HPG Working Paper*, May 2012. P.1

and towards improving it pertaining to civil-military coordination in its crisis management operations in crisis contexts.

1. An Idiosyncratic European Security Approach

This shift in the understanding of security has materialised an idiosyncratic European security approach. This approach is not only multidimensional and multilateral in nature, but also one that brings capabilities such as dialogue, cooperation and partnership in preference to military capabilities at the core of EU policies.⁶ In this context, the EU, similar to other major international organisations such as the United Nations (UN) and North Atlantic Treaty Organisation (NATO), has progressively and inclusively placed its security and development policies at the core of its foreign policy. This paradigm shift has resulted in the inclusion of “comprehensive” and “stabilisation” approaches into the main patterns and norms of the EU’s external actions.⁷

Accordingly, the European impulse on security issues distinctively characterised by a comprehensive and multidimensional notion of security, ranging from military, political, socio-economic to ecologic and cultural dimensions which compels the adoption of a cooperative manner in the implementation of EU policies. Although the historical roots of the EU’s CA can be traced back to 1970s⁸, particularly with the establishment of CFSP, including the CSDP in 1999, and the adoption of the ESS in 2003, the EU hypothetically became reasonably well suited to tackle the new security threats, conflicts and crises through a wide range of instruments designed specifically for crisis prevention and crisis management; and hence strengthened its position as a comprehensive security actor.⁹

The promotion of “structural stability” involving “sustainable economic development, democracy and respect for human rights, viable political struc-

⁶ European External Action Service, “EU Mediation Support Team” Factsheet. Available at: http://www.eeas.europa.eu/factsheets/docs/factsheet_eu-mediation-support-team_en.pdf Date of Access: 10.10.2015

⁷ Helen Versluys, “Coherence in EU external action: the case of humanitarian aid”, *Paper presented at the 10th Biennial EUSA Conference, Panel Session on ‘Development aid and economic partnership agreements’*, Montreal, 17-19 May 2007. P. 6;16; F. R. Petersen and H. Binnendijk, “The Comprehensive Approach Initiative: Future Operations for NATO”, *Defence Horizons*, No. 8, September 2007.

⁸ Hans-Georg Ehrhart and Kerstin Petretto, “The EU and Somalia: Counter-Piracy and the Question of a Comprehensive Approach”, *Study for The Greens/European Free Alliance*, February 2012. P. 9

⁹ Joylon Howorth, *Security and Defence Policy in the European Union*, Hampshire: Palgrave, 2014. PP. 73-83; 105

tures and healthy environmental and social conditions, with the capacity to manage change without resort to conflict”¹⁰ was explicitly stated as priorities in the European Commission in its Communication on Conflict Prevention in 2001 with reference to the resolution of conflicts in a comprehensive manner.

Institutionally, the establishment of new crisis management structures including the Political Security Committee (PSC), the Military Committee (EUMC), and the European Union Military Staff (EUMS), the EU has successfully transformed its institutional structure for better and integrated crisis management capabilities.¹¹ Above all, with the adoption of Civil-Military Coordination (CMCO), the EU successfully decided upon guidelines for CA to crisis management.¹² In fact, the main responsibilities of the CMCO includes the adoption of CA bringing civilian and military aspects together both at the political and strategic level, starting from the initial planning phase until the last phase of operational execution.¹³

Furthermore, the Lisbon Treaty has clearly facilitated the CA further on security wherein the EU could procure various instruments and influence mechanisms such as “diplomacy, development aid, humanitarian assistance, trade, sanctions, international cooperation” in order to utilise in its external actions, the framework of which is distinctively expressed in its ESS. In fact, in the post-Lisbon period, the EU’s CA has extensively widened in scope by dispersing more responsibilities to various actors, mainly the High Representative/Vice President (HR/VP) and European External Action Service (EEAS) in the dimension of the EU’s external relations.¹⁴

On the whole, since the adoption of the ESS¹⁵ in 2003, multidimensionality of the EU’s external security actions has strongly emphasised the achievement of the “objective of safeguarding the values and the interests of the EU”

¹⁰ European Commission, “Communication from the Commission on Conflict Prevention”, COM (2001) 211 final, 11 April, 2001. P.10

¹¹ Per M. Norheim-Martinsen, “Matching ambition with institutional innovation: The EU’s Comprehensive Approach and Civil-Military Organisation”, *Norwegian Defence Research Establishment (FFI) Rapport*, 2009/01311, 2009. P. 12

¹² Council of the European Union “Civil-Military Coordination (CMCO)”, 14457/03, 2003.

¹³ Claudia Major and Elisabeth Schöndorf, “Comprehensive Approaches to Crisis Management: Complex Crises Require Effective Coordination and Political Leadership”, *German Institute for International and Security Affairs, SWP Comments*, No. 23, September 2011. P. 4

¹⁴ Nicoletta Pirozzi, “The EU’s Comprehensive Approach to Crisis Management”, *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) EU Crisis Management Paper Series*, June 2013. P. 7

¹⁵ Council of the European Union, “A secure Europe in a better world. European Security Strategy”, 15859/03, 2003.

which has been directly linked to the “politico-military” and “global governance” aspects of its external actions.¹⁶ Considering that the integrated perception on security and development can be materialised through long-term policies, most expanses of EU’s external actions fall within the domain of “the structural foreign policy”¹⁷ wherein the EU has been generally defined as civilian external actor that has “‘a milieu’ rather than ‘possession goals’”.¹⁸

In that respect, the EU ideologically involves in any type of external action which is not only motivated by material interests but also ideational norms and values¹⁹ such as peace, democracy, rule of law, respect for human rights and protection of fundamental freedoms. To achieve this security paradigm, the EU follows a substantial strategy integrating its foreign and security policies for the attainment of all-out effective, coherent, comprehensive and consistent framework for its external actions.

Comprehensive Approach: a “catch-all” concept

The concept of CA is widely criticised for being a “catch-all” concept as for the diverging meanings it encompasses. Generally speaking, most of the international actors including states and international organisations directly or indirectly refer to the issue of “comprehensiveness” whilst making policies on crisis management which are not strictly defined within military-related parameters.²⁰ Comprehensiveness in that respect implies the full range of tools, instruments and mechanisms that facilitate security and stability on the whole in order to tackle with numerous threats and challenges.

CA henceforth refers not only to a concept theoretically explaining any effort for the realisation of intended political outcome in crisis management situations; but also refers to an “operational approach” that requires the effective coordination of different actors and strategies.²¹ Therefore, CA is common-

¹⁶ Sven Biscop “The European Security Strategy: Implementing a Distinctive Approach to Security”, *Sécurité & Stratégie*, Paper No. 82, March 2004. P. 32

¹⁷ Stephan Keukeleire, “The European Union as a Diplomatic Actor: Internal, Traditional and Structural Diplomacy”, *Diplomacy & Statecraft*, 14/3: 31-56, 2003. P. 31

¹⁸ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore: The John Hopkins Press, 1962. PP. 73-76

¹⁹ Nick Wright, “The European Union: What Kind of an International Actor?”, *Political Perspectives*, 5/2: 8-32, 2011. P. 17

²⁰ Margriet Drent, “The EU’s Comprehensive Approach to Security: A Culture of Coordination?”, *Studia Diplomatica*, LXIV/2: 3-18, 2011. P. 3

²¹ Rosemarie Stangl, Alexander Siedschlag, Diana Silvestru, Florian Fritz, Andrea Jerković, “Comprehensive Security Research to Contribute to Critical Infrastructure Protection: Contri-

ly acknowledged as a complex concept which is interdependent, multidimensional and widely dynamic which requires a far-reaching response by different actors to a given crisis situation.

In this context, the CA primarily involves the interconnection between peace-building and development processes wherein joint and collaborative principles increase the likelihood of intended positive outcomes. This understanding henceforth necessitates a perception on security which not only foresees the prevention of wars or conflicts along with the loss of human life but also the management and further preservation of life in conjunction with various social and structural conditions in the aftermath of a resolved conflict in a given context.²²

Within the scope of effective security strategies, CA is generally adopted to cover crucial components of security and development that integrates political, military, economic and social tools for developing an environment that is stable, secure and viable.²³ Besides, whilst referring to CA, *multidimensional* aspect involves the military, police and civilian capabilities, *integration* of policies necessitates the combination of security, governance and development for better *policy coherence*; and *coordination* comprises effective assessment, planning, implementation and evaluation of actions at the operational level.²⁴

2. EU's CA and its operationalisation in crisis management

Particularly in the post 9/11 period, the integration of military and civilian operations and missions in crisis contexts and conflict-driven zones set the tone and structure of the foundation of stabilisation and security need at the regional and international level.²⁵ It is in this context that the EU has combined its military and civilian capabilities of crisis management which subsequently

butions to Security Governance in Disaster Risk Reduction”, *12th Congress INTERPRAE-VENT 2012 – Grenoble/France Conference Proceedings*, 2012. P. 587

²² Didier Bigo and Anastassia Tsoukala, “Understanding (in)security” in D. Bigo and A. Tsoukala (eds.), *Terror, Insecurity and Liberty: Illiberal Practices of Liberal Regimes after 9/11*. London and New York: Routledge, 1-9, 2008. P. 3

²³ Kirchner and Sperling, 2002.

²⁴ Cedric de Coning and Karsten Friis, “Introduction: How to conceptualise ‘comprehensive approach’?”, in K. Friis and P. Jarmyr (eds.) *Comprehensive Approach: Challenges and opportunities in complex crisis management NUPI Report 2008*, 1-22, 2008. P. 2

²⁵ Björn Hettne, “Development and Security: Origins and Future”, *Security Dialogue*, 41/1: 31-52, 2010. P. 45

has become one of its major strategic imperatives as a regional and global actor.²⁶

Along with this imperative, the EU has been increasingly engaging in international crisis management which has forced it to adopt its own CA in this context. Crisis management herein refers to “organisation, regulation, procedural frameworks and arrangements to contain a crisis and shape its future course while resolution is sought”.²⁷ CA, on the other hand, reflects on an integrated European approach with objectives developed and agreed by all relevant EU institutions and Member States.²⁸

The EU’s CA in crisis management conveys not only the harmonisation of civil and military resources and their disposition, but also of all-encompassing capacities and capabilities the whole time in crisis management operations including phases of prevention, resolution and reconstruction. In line with institutional and political changes took place in the area of foreign and security policy, the EU extended its CA into the area of civil security pertaining to the execution of effective civil-military crisis management operations. Overall, the CA in EU crisis management implies the a-causal parallelism between the use of deterrent military force and finding political solutions in a crisis context.

Given that, the EU extensively used the CA for restoring security, governance and development in conflict-driven zones through “inter-agency” and “intra-agency” approaches.²⁹ More specifically, inter-agency approach refers to utilisation of CA by different actors in a crisis area and necessitates cooperation and coordination among civilian and military actors, international organisations, governmental and non-governmental institutions.³⁰ Intra-agency requires for collaboration and harmonisation of activities of several sub-agencies or institutions within a larger agency. For instance, the EU takes on division of responsi-

²⁶ Alice Serar, “Tackling Today’s Complex Crises: EU-US Cooperation in Civilian Crisis Management”, *EU Diplomacy Papers*, No. 4, 2009, P. 4

²⁷ Steven Blockmans and Ramses A. Wessel, “The European Union and Crisis Management: Will the Lisbon Treaty Make the EU More Effective?”, *Paper presented at the international conference The European Union and Global Emergencies*, Durham European Law Institute, 8-9 May 2009, P. 5

²⁸ Catherine Woollard, “The EU and the Comprehensive Approach”, *European Peacebuilding Liaison Office Discussion Points*. Available at: <http://eplo.org/civil-society-dialogue-network.html> Date of Access: 10.10.2015

²⁹ Cécile Wendling, “The Comprehensive Approach to Civil-Military Crisis Management: A Critical Analysis and Perspective”, *Institut de Recherche Stratégique de l’École Militaire, IRSEM Report*, 2010, P. 15

³⁰ de Coning and Friis, 2008, P. 4

bility based on the compatibility within different section or departments of its own organisation in order to effectively utilise its CA in crisis management, which will be discussed next.

EU's CA in Crisis Management

The rapid development of its foreign policy has put the EU at the centre of the world affairs as an important “global actor”.³¹ Particularly in the Cold War period, the EU Member States utilised the European Political Cooperation (EPC) framework in order to condense tensions and resolve conflicts in different regions such as Afghanistan and Middle East. Despite the fact that, the EU's policy efforts were weighted down due to the flawed intergovernmental structure of EPC³², with the creation of CFSP and CSDP, the EU has rapidly improved its security endeavours; and crisis management along with conflict resolution became the key policy goals for the EU. For instance, the “Programme for the Prevention of Violent Conflicts” set forth at the Gothenburg European Council in 2001 explicitly outlines the political priorities for preventive action, policy and action coherence, improvement of instruments as well as cooperation and partnerships for prevention of conflicts.³³

In general, the EU crisis management operations heavily rely on joint civilian and military capabilities. In order to enhance the coherence and the effectiveness of the EU's CA in crisis or conflict situations, in 2013, the European Commission in its Joint Communication to the European Parliament and the Council on the EU's comprehensive approach to external conflicts and crises has identified eight measures: development of a shared analysis; defining a common strategic vision; focus on prevention; mobilisation of different strengths and capacities of the EU; commitment for the long term; linking policies and internal and external action; effective use of EU Delegations; and working in partnership.³⁴

³¹ Charlotte Bretherton and John Vogler, “The European Union as a Global Actor”. London, Routledge, 1999; Hans-Georg Ehrhart “Quo vadis EU: Force for Peace or Military Power?” *Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg Working Paper 1*, October 2011. P. 2

³² Joylon Howorth, “The EU as a Global Actor: Grand Strategy for a Global Grand Bargain?”, *Journal of Common Market Studies*, 48/3: 455-474, 2010.

³³ Council of the European Union, “Draft European Union Programme for the Prevention of Violent Conflicts”, 9537/1, 2001. PP. 3-7

³⁴ European Commission, “Joint Communication to the European Parliament and the Council: The EU's comprehensive approach to external conflict and crises”, JOIN (2013), 30 final, 2013. PP. 5-11

The aforementioned measures are reconfigured for each and every crisis and mostly restructured based on the Union's relative pre-eminence in different areas. This in fact necessitates the tailoring of needs wherein aims, activities and instruments of the actors involved are effectively coordinated and utilised to achieve positive outcomes.³⁵ The CA utilised in this context shall therefore include the effective response to crisis, reconstruction, nation-building and development policies that would strengthen the authority of the local governments. Only accompanied with these initiatives a crisis can be managed comprehensively and a sustainable peace environment can be attained.³⁶

The understanding of crisis management involves various stages including: preventive diplomacy, peace-making, peace-keeping and peace-building stages. Parallel to the CA measure of focus on prevention, the EU has developed *preventive diplomacy* as the proactive component of its crisis management. Preventive diplomacy is utilised primarily for the deterrence of outbreak of a crisis; and it is mostly conducted through demarches and diplomatic attempts at the national or supranational level. Its main aims include: demilitarisation and disarmament of crisis regions, providing preventive humanitarian aid, building consensus among disputed governments, carrying mediation initiatives, proposing economic and sustainable development programs in conjunction with programs for democratic consolidation.

Nonetheless, the measure of mobilisation of different strengths and capacities of the EU is mostly materialised throughout the *peace-making* stage in crisis management operations. Assuming that the proactive measures of the EU crisis management fail to prevent the conflict at the first stage, the EU follows a more reactive stance during the pacification stage. For instance, the EU, through the utilisation of military capabilities in tandem with civilian measures, interferes to terminate violence in conflict ridden zones.

Since the conversion of *peace-making* to *peace-keeping* is rather indistinct, it is assumed that the EU's military and civilian capabilities are intensively used within the framework of its CA in this transition period. These capabilities involve conflict resolution attempts, formation of consensus among conflicting parties, prevention of new conflicts, prevention of arms employment, respect for international law and resorting to use of military capabilities if deemed necessary. *Peace-building*, on the other hand implies the building of sustainable and durable peace in the aftermath of resolution of a conflict as the final stage of crisis management operations. In line with the EU's CA, these

³⁵ Major and Schöndorf, 2011. P. 1

³⁶ Drent, 2011. P. 3

objectives prove to be highly critical for the reconstruction and functioning of governmental institutions mainly through civilian tools.

In relation to the aforementioned stages of crisis management, it can be argued that the EU crisis management operations have been rather volatile in terms of achieving the intended outcomes. As a matter of fact, the EU operations in Bosnia, Kosovo, Afghanistan and Iraq have shown that the EU has failed greatly in adopting and internalising a CA in its crisis management policies that should bring military and civil aspects together for sustainable outcomes in conflict-driven zones.³⁷

The EU has been particularly criticised for its inability to utilise capabilities and to act coherently in its first crisis management operations under ESDP³⁸ wherein the lack of “culture of coordination”³⁹ can be identified as one of the reasons for the ineffectiveness of the EU in responding to conflicts and crises. As a matter of fact, when the EU is confronted with unexpected or sudden crises in its region, it mostly misses the mark on arriving at a common policy; hence it fails to build consensus on the Union’s response strategies in a timely-manner even if it has the appropriate means and instruments to utilise. This in turn raises the EU’s urgent need of defining a comprehensive strategy framework on crisis management operations.

The EU’s ineffectiveness can be elaborated further on two different levels of analysis. Firstly, at the national level, divergences among the EU Member States on “high politics” matters such as foreign policy, security and defence, and their general stance on regarding these issues as national security matters, inevitably restrict the EU’s ability to speak in one voice, thus prevents it to act promptly in crisis situations. Secondly, at the supranational level, the fragmentation among the EU institutions cause a general misunderstanding on the areas of responsibility and the role-division among the security agencies/actors at the supranational level.

³⁷ Serar, 2009. P. 4

³⁸ Maria Derks and Sylvie More, “European Union and Internal Challenges for effectively supporting security sector reform: An overview of the EU’s set-up for SSR support anno spring 2009 in Conflict Research Unit”, *Clingendael Report, The Hague: Netherlands Institute for International Relations*, 2009. P. 5; Per M. Norheim-Martinsen, “Beyond Intergovernmentalism: European Security and Defence Policy and the Governance Approach”, *Journal of Common Market Studies*, 48/5: 1351-1365, 2010. PP. 1360-1362; Daniel Keohane, “EUFOR ALTHEA: The European Union military operation in Bosnia and Herzegovina (Althea)” in G. Grevi, D. Helly, and D. Keohane (eds.), *European Security and Defence Policy – The First 10 Years (1999-2009)*, 211-220, 2009. PP. 212-213

³⁹ Council of the European Union, “Civil-Military Coordination (CMCO)”, 14457/03, 2003.

The establishment of an effective strategy framework on crisis management primarily depends on the restructuring of the EU institutions. The existing fragmentation and internal divides among these institutions directly impact upon the management capabilities of the EU and results in its limited response to conflicts. Furthermore, the alignment among the EU Member States on strategic thinking regarding swift response procedures must be attained in order to put in motion the integrated and effective CA in crisis management operations.

In order to better assess the explanatory values of the crisis management capabilities in relation to the CA utilised by the EU, the next section henceforth firstly aims to provide an overview of the EU's political and security strategy for the South Caucasus; and secondly aims to postulate a systematic analysis of the operational side of the EU's CA in crisis management in the context of Russian-Georgian war escalated in August 2008.

3. EU Strategy for the South Caucasus

In the aftermath of the collapse of the Soviet Union, South Caucasus emerged as a conflict-ridden region in the European periphery; and the EU, since 1990s has widely involved in the transition of the region towards a market economy and democracy. From the geopolitical point of view, the main driving force behind the EU strategy for the South Caucasus lies within the need of not lagging behind the policies of other states on the region⁴⁰ and within the aspiration for creating politically, economically and socially secure environment along the eastern borders of the EU.

Since the South Caucasus region is suitable for terrorism to inhabit and exposed to ethnic conflicts, uncontrolled migration flows, organised crimes, arms, human and drug trafficking, the Union calls for a distinct and specific short and medium term objectives on the security of communities and of the region itself.⁴¹

The security of communities and individuals has been evenly meditated through the EU policies stressing the importance of safety and protection of ethnic Georgians, respect for internally displaced people's right of return under nonthreatening and proper conditions. The security of the region has been predominantly contended within the internal conflict in South Ossetian and Abkha-

⁴⁰ Elkhan Nuriyev "The EU Policy in the South Caucasus: The Case of Post-Soviet Azerbaijan: New Opportunities and Future Prospects" *SWP FG*, No. 5, 2007. P. 3

⁴¹ European Parliament, Committee of Foreign Affairs, DRAFT REPORT on an EU Strategy for the South Caucasus, 2009/2216 (INI), 2009. PP. 4-5; 8-11

zian statehood which endangers the establishment of sustainable peace, security, development and cooperation in the region.⁴²

This comprehensive understanding of EU strategy for the security of the region reflects the Union's aspiration to protect and promote regional security, functioning of market economy and peaceful involvement of international actors for the development of sustainable stability. In line with the development and security nexus, the EU policy also stresses the importance of democratisation, good governance and political pluralism in the South Caucasus region.

The EU's engagement with Georgia started at some stage in 1990s when the country had faced separatist conflicts. The EU mainly involved in conflict resolution attempts initially through humanitarian assistance. By the late 1990s and early 2000s, the EU's engagement became more inclusive by the inclusion of EU funds allocated for rehabilitation programmes, and essentially by the entering into force of the Partnership and Cooperation Agreement (PCA) in 1999. The relations between Georgia and the EU developed after the PCA involved the development of a political dialogue touching upon issues such as stability, economic development, human rights, security and institutional reform which would further contribute to the resolution of conflicts at the regional level.⁴³

The EU's relations with Georgia became closer particularly after the inclusion of Georgia in the European Neighbourhood Policy (ENP) in 2004 and following the EU's endorsement of its objectives on Georgia within the framework of the ENP, specifically stating that the EU would continue to "support efforts to prevent and resolve conflicts as well as post conflict rehabilitation with the two secessionist regions, Abkhazia and South Ossetia".

Seeing the two conflicts in and around South Ossetia and Abkhazia as the main obstacles for the sustainable development of Georgia, the EU concentrated on conferring its civilian capabilities and instruments for conflict resolution and post-conflict rehabilitation initiatives in the country⁴⁴; and soon after appointed the first EU Special Representative (EUSR) in 2003 for the South Caucasus and

⁴² Laure Delcour and Huber Duhot, "Bringing South Caucasus Closer to Europe: Achievements and Challenges in ENP Implementation", *College of Europe Natolin Research Papers*, No. 03, 2011. P. 7

⁴³ Richard G. Whitman and Stefan Wolff, "The EU as a conflict manager? The case of Georgia and its implications", *International Affairs*, 86/1: 1-21, 2010. P. 3

⁴⁴ European Commission, "Georgia Country Strategy Paper 2003-2006 and Tacis National Indicative Programme 2004-2006", 23 September 2003. P. 4

deployed its first rule of law mission (EUJUST Themis) with the intention of resolving conflicts in the two regions and attain an overall peaceful settlement.

The continues efforts of the EU in South Caucasus through formal agreements and wide range of action plans indicate that the EU began to see the region on its own rather than seeing it as part of the post-Soviet region.⁴⁵ In the light of this understanding, the EU persistently called for the initiation of joint efforts by international community. Whilst doing so, the EU stressed the need for multilateral action and constructive cooperation between at the international level for the resolution of conflicts in the region.

In this context, the EU is generally depicted as one of the main actors that are capable of leading any international response to crises that might arise in this region. As a matter of fact, the Russian-Georgian war escalated in August 2008 and the consequent crisis intensified in Georgia has proved to be a critical regional security instance and paradigm. It is in this milieu that the EU involved itself in the management of the crisis and the resolution of the conflict and partook in the conveyance of the crisis management operations. Congruently, the EU's role in crisis management in Georgia and the effectiveness of its CA will be discussed next in order to unveil the various factors that facilitated or conversely hindered upon the utilisation of the EU's CA in crisis management in Georgia.

EU crisis management agenda in Georgia

Before the outbreak of crisis in Georgia, externally, western international community had given its unconditional support for the territorial integrity and sovereignty of the Georgian borders. In that respect, the involvement of the international community led the way to the constraining of Russian Federation (thereon Russia) to respect the inviolability of the recognised borders of the country, and withdraw its armed forces in the conflict-driven zones⁴⁶; whilst internally, requesting the Georgian authorities to resolve the conflicts in Abkhazia and South Ossetia regions.

Nonetheless, Russia had previously secured its veto over any settlement of sub-regional conflicts in Georgia. In fact, as indicated in the Russian Federation Military Doctrine approved by the President Vladimir Putin in 2000, Russia would be adhered to any defence attempts to protect its national interests and

⁴⁵ Whitman and Wolff, 2010. P. 5

⁴⁶ David L. Phillips, "Implementation Review: Six-Point Ceasefire Agreement Between Russia and Georgia", *National Committee on American Foreign Policy and Colombia University ISHR Report*, August 2011. P. 4

guarantee the military security of the Federation and of its allies. In line of these assertions, in its Military Doctrine, Russia regarded the existence of armed conflicts in its state border or close region as external threats⁴⁷ and therefore justified any defensive action for the protection and security of Russian citizens outside of Russian state borders by Russian military, if deemed necessary.

Concurrently, at NATO's Bucharest Summit in April 2008, Georgia along with Ukraine requested to be placed in NATO's Membership Action Plan (MAP) which is considered to be an important measure for actual candidacy status.⁴⁸ Furthermore, support of NATO members for peaceful settlement of regional conflicts and for territorial integrity, independence and sovereignty of Georgia were explicitly stated in the Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participated in the Bucharest Summit.⁴⁹ Particularly, the US pressure for promise of Georgia's eventual NATO membership conditional upon the resolution of internal conflicts and the reluctance of France and Germany to give consent to such promise has nonetheless accelerated tensions between the involving parties.

The EU's overall pressure for the resolution of internal conflicts in Georgia nonetheless accelerated Georgia's uprising; and the EU's initial compel with regards to Georgia's internal conflicts turned to be one of the reasons for the outbreak of the crisis. Besides, soon after the Bucharest Summit, Russia's declaration on putting support behind the forces contest for the independence of South Ossetia and Abkhazia escalated the conflict in the region even further. In fact, Putin's resistance on Georgia's desire to join NATO can be explained mainly through the perception on NATO as an existential threat for Russia.

In particular, the EU crisis management operation in Georgia was pronounced to be highly critical and one of the most difficult ESDP missions. On top of the political sensitiveness of the crisis itself, the EU's arduous foreign relations with Russia, to a great extent, did not allow the Union to fulfil its initial goals and fully utilise its CA in crisis management in Georgia.⁵⁰ In that respect, in every stage of crisis management, the EU heavily relied on its civilian

⁴⁷ Arms Control Association, "Russia's Military Doctrine". Available at: http://www.armscontrol.org/act/2000_05/dc3ma00?print Date of Access: 14.10.2015

⁴⁸ Paul Gallis, "The NATO Summit at Bucharest, 2008", *CRS Report for Congress*, 2008. PP. 3-4

⁴⁹ NATO, "Bucharest Summit Declaration", 3 April 2008. Available at: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm Date of Access: 13.10.2015

⁵⁰ Sabine Fisher, "The European Union Monitoring Mission in Georgia (EUMM)", in G. Grevi, D. Helly, and D. Keohane (eds.), *European Security and Defence Policy – The First 10 Years (1999-2009)*, 379-390, 2009, P. 380

capabilities to resolve conflicts and bring stability in the sub-regions of Georgia. This in turn, reflected on the Union as a soft power with civilian disposition rather than a hard power counting on its military temperament.

As a matter of fact, along the lines of its CA in crisis management, the EU, in the aftermath of the outbreak and escalation of the Russian-Georgian war in August, directed the international response to the crisis through various civilian capabilities. These capabilities mainly included “mediation between the parties, humanitarian assistance, a civilian monitoring mission, and the provision of substantial financial support”.⁵¹ In that respect, the EU’s CA mostly relied on its civilian aspects of crisis management such as mediation and dialogue that would set the scene for building common ground and confidence among conflicting parties which subsequently would result in realisation of extensive reconciliation and durable peace.⁵²

More specifically, at the initial phases of the EU’s crisis management in Georgia, it is observed that Nicolas Sarkozy, as the acting President of the EU Presidency and High Representative Javier Solana were in charge of mediating the Peace Plan negotiations among the conflicting parties at the national level. Besides, the follow-up visit by German Chancellor Angela Merkel to Georgia and Russia was a clear indication that the major actors involved in the mediation process were able to come to an agreement.

The mediation and dialogue approach of the EU as part of its civilian toolbox involved assisting of negotiations between conflicting parties and helping them in reaching agreements based on mutual consent. Nonetheless, the negotiations mediated by the EU creditably initiated a peace plan and EU CSDP Monitoring Mission (EUMM) in Georgia in September 2008 soon after escalation of the Russian-Georgian War.⁵³ EUMM in the longer term became even more credible following Russia’s forced closure of the UN and OSCE missions in South Ossetia and Abkhazia which turned the EU mission as the “only internationally mandated presence” in Georgia.⁵⁴

At the international level however, the EU was on the horns of a dilemma with regards to its stance on Georgia’s potential membership to NATO. Whilst a few of NATO’s EU Members such as France and Germany enounced their

⁵¹ Andrew Sherriff and Volker Hauck, “Glass half full: Study on EU lessons learnt in mediation and dialogue”, *Study submitted to the European External Action Service by ECDPM through the AETS Consortium – Cardno, Maastricht*: ECDPM, 2013. P. 17

⁵² Sherriff and Hauck, 2013. P. 6

⁵³ Sherriff and Hauck, 2013. PP. 6-8

⁵⁴ Whitman and Wolff, 2010. P. 7

position on Georgia's membership to NATO akin to Russia, they did not attempt to change the end result. This in turn unveiled the strategic and policy differences among EU Member States.

This divergence among EU Member States attributable to conflicting values and interests along with historical experiences with Russia is considered as one of the main reasons for the ineffectiveness of the EU's CA in crisis management in Georgia. For instance, whilst the Baltic States, Poland, Denmark and the Netherlands demanded to impose more stringent sanctions on Russia; France and Germany being at the first place, most of the Member States did not intend to take Russia on this matter. One of the underlying reasons for this divergence can be identified as the EU's (particularly Germany's) energy dependence on Russia and its economic cooperation and trade relations. This divergence in turn restrained the effectiveness EU's CA to prevent conflict at the earliest stage of crisis management.

On the downside, the peace plan on Georgia that French President Sarkozy negotiated with Russia in the later stages of crisis management was highly criticised by some of the EU Member States including Estonia and Latvia. The measures agreed upon within the six-point peace plan include: i) prevention of resorting to force, ii) conclusively ceasing hostilities, iii) allowing free access to humanitarian aid, iv) withdrawal of Georgian military forces, v) withdrawal of Russian military forces from the occupied areas and the implementation of security measures by Russian peace-keeping forces until the introduction of an international mechanism, and vi) opening of international dialogue on security and stability matters in Abkhazia and South Ossetia.⁵⁵

Although the six-point peace plan was a successful attempt for ceasefire, it failed to satisfy the international community to a certain extent on the resolution of the conflict. The main criticism was related to the plan's failure to state the necessity for respecting Georgia's territorial integrity and sovereignty of its borders due to political strain imposed by Russia.⁵⁶ In that respect, it is widely argued that the mediation initiatives during crisis taken primarily by France on behalf of the Union were manipulated greatly by Russia; and hence were not unanimously agreed by all members.

Within this context, it can be argued that the EU, rather than autonomously following its own CA, tackled the issue of resolving conflicts in a disjoint

⁵⁵ Phillips, 2011. PP. 9-11

⁵⁶ Euractiv, "Sarkozy under fire over 'foggy' Georgia peace plan", 29.08.2008. Available at: <http://www.euractiv.com/foreign-affairs/sarkozy-fire-foggy-georgia-peace-plan/article-174977>. Date of Access: 19.09.2015.

and inharmonious way. This incidence of disharmony and incoherence among the EU Member States also highlighted the fundamental problem of institutional fragmentation that the EU still faces at the supranational level. In fact, the policy decision-making process at the EU level and failure to reach a common position, and hence, speak with one voice particularly on foreign and security policy matters has been considered to be one of the greatest weaknesses in EU's external actions.

At the operational level, the EUMM in Georgia mainly aimed at building local confidence which strictly required management efficacy and effective leadership as critical parameters of the EU's CA in crisis management. More specifically, the main task of the EU operation was identified as the "stabilising, normalising, confidence building and information acquisition"⁵⁷ in the conflict-driven zones in Georgia.

The operational stance of the EU in Georgia once again proved to be civilian in nature as can be seen in the specified objectives of the EUMM. In that respect, it can be argued that the EUMM provided a non-combatant "security chapeau" in Georgia wherein the EUMM was perceived as the main security guarantor opposite to Russia. In spite of that, due to the lack of effective crisis management, the Georgian population widely criticised the EU's insubstantial involvement and inability to utilise its CA in its crisis management operation.⁵⁸

On the other hand, within the scope of its civilian disposition in crisis management, the peace talks carried through mediation and dialogue under the leadership of the EU can be considered as a great achievement. However, the "constructive ambiguity" of the Geneva talks had forced the EU as mediator to hold this process separately with conflicting parties. This in turn, reflected vividly on stern limitations concerning the delivery of conflict transformation in the region. However, compared to its military capabilities and their utilisation in crisis management, the Georgian case clearly portrays that the EU is more successful as a soft power instead of a hard one.

Conclusively, one of the main reasons why the EU has failed to effectively utilise its CA and obtain intended outcomes in its crisis management operation in Georgia can be explained through the challenges that lie within the inter-agency approach. This is particularly important for the prevention of functional over-lapping or duplication of efforts among different actors such as the EU, UN and NATO.

⁵⁷ Ehrhart, 2011. P. 10; Fisher, 2009. P. 382

⁵⁸ Sherriff and Hauck, 2013. P. 7

The EU's crisis management initiatives and its limited utilisation of CA in Georgian crisis have shown that the likelihood of establishing a stable and durable peace environment in conflict-driven zones could suggestively decrease depending on various factors. The differences on decisions of actors and their expectations; and divergences on their capabilities, i.e. stimulating role in coordination or cooperation, use of military capabilities, deployment of armed forces, humanitarian aid, stabilisation, mediation or dialogue etc., are considered to be among those factors.

Furthermore, the institutional fragmentation within each and every actor involved in crisis management should be surmounted. In fact, without integrated and coherent activities conducted by sub-agencies and strong institutional set-up, in line with intra-agency approach, considerable coordination problems could arise and could result in ineffective use of CA at the operational level.

For instance, the decision-making process mainly involving the Council, configured as the Foreign Affairs Council, the HR/VP and EEAS should be conducted through supranational level. Besides, the EU, following the deployment of its monitoring mission, continued to interfere in Georgian crisis through its delegation in Tbilisi, the EU Special Representative (EUSR) for the South Caucasus, and the EUSR appointed in Georgia soon after the outbreak of the war in Georgia. With the effective centralisation of various actors and hence dissemination of responsibility and tasks, the EU could more effectively implement its operational measures – civilian or military – in crisis or conflict-driven contexts such as the case in Georgia.⁵⁹

Conclusion: A critique on the EU as a crisis manager – the case of Georgia and beyond

The EU, as one of the leading actors in crisis management operations has to compose itself through the adoption of a more strategic approach that will not only hypothetically prove that the EU has the necessary tools, instruments and means – military and civilian – to successfully manage crises but also has the ability to utilise them in an effective manner.

The assessment of this study shows that the EU's so called CA is not that comprehensive at all when it comes to the actual crisis management operations. More specifically, the assessment proved that the limited comprehensiveness of the EU in crisis management operations, like the one in Georgia in 2008 arises from a few matters.

⁵⁹ Blockmans and Wessel, 2009. PP.38-39

As a matter of fact, although the EU has internalised its operational engagement under the framework of CA in legal terms, the EU still lacks an integrated and coherent policy orientation in its crisis management operations. This refers mainly to the institutional set-up and existing fragmentation among the EU Member States as well as the actual operational mismanagement in crises. Nonetheless, effective functioning and coherent internalisation of the CA in security strategies are necessary but not sufficient conditions for effective crisis management operations.

It is henceforth vitally important that the EU should form a culture of coordination to be translated and implemented into a tangible CA in crisis management operations. In spite of the continuing collaborative efforts and a rather successful culture of coordination, the EU should reassess and improve its own CA on security matters.

In the light of changes on CFSP and ESDP, it is observed that the EU's CA in crisis management has shown minor progress particularly at the operational level. This lack of progress can be explained through the analysis of parameters including limited coherence among the actors at the supranational level as well as the mishandling of the crisis management toolbox including military and civilian capabilities.

Although the comprehensive and long-term intentions of the EU on security and development are clearly stated in the official documents and in its security strategy papers, the actual employment of the crisis management operations within the framework of its CA presents a rather complicated picture. One way of uncluttering this complication lies within the better coordination of available instruments that the EU has, and overcome the current organisational/institutional obstacles impacting on the utilisation of CA at the operational level.

This paper aimed to demonstrate that the EU will fail to utilise its CA in crisis management in an effective manner if certain requirements necessary for success cannot be realised: i) timely formation of EU consensus on how the CA should be implemented; ii) institutionalisation of CA doctrine, procedures and thinking within EU facilitating the formulation of common operational objectives and strategies, as well as joint planning, implementation and evaluation with other actors in all operational phases; and iii) establishment of effective cooperation with other organisations such as the UN and NATO and local actors that EU has to cooperate.

In the context of the Georgian crisis, it is seen that the EU could only mobilise its civilian instruments effectively whereas its military capabilities remained uncharted. The mediation and dialogue efforts of the EU along with the EUMM efforts have to some extent surpassed the expectations on the EU as a credible international security actor, yet remained short in reaching lasting resolution of the conflict. In fact the post-conflict period exposes that Russia gradually defaulted conditions in ceasefire and Georgia once again became subject to internal tensions desolating its territorial integrity and sovereignty.

Furthermore, the non-realisation of Georgia's NATO membership and continuance of its apprehensive relations with Russia along with the EU's deficiency and limited leverage in finding political resolution has forced Georgia to rely on the US rather than the EU for political patronage. Henceforth, the EU failed to fulfil its main role as an international leader in conflict resolution in Georgia but secured its side role as mediator civilian actor by providing humanitarian and civil assistance for control and stabilisation of uprisings in Georgia's sub-regions.

Taken together, it can be concluded that the EU is in need of a shift from traditional security approaches that are reactive in nature towards a new approach that is proactive, which is more likely to produce intended positive outcomes in uncertain and complex crisis and/or conflict-driven zones. In that respect, only with the attainment of a revised and improved security strategy and a more strategic approach, the EU is likely to change the general perception on the Union as a political dwarf and military worm⁶⁰; and likely to become a global security actor that is not purely defined either as a "soft power" or a "hard power" but instead, a smart⁶¹ one.

References

- Arms Control Association (2000). "Russia's Military Doctrine", 01.05.2000. Available at: http://www.armscontrol.org/act/2000_05/dc3ma00?print Date of Access: 14.10.2015
- BIGO, Didier and Anastassia Tsoukala (2008). "Understanding (in) security" in D. Bigo and A. Tsoukala (eds.), *Terror, Insecurity and Liberty: Illiberal Practices of Liberal Regimes after 9/11*. London and New York: Routledge, 1-9.
- BISCOP, Sven (2004). "The European Security Strategy: Implementing a Distinctive Approach to Security", *Sécurité & Stratégie*, Paper No. 82, March 2004.

⁶⁰ Barış Özdal, *Avrupa Birliği: Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?: Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası Oluşturma Süreçlerinin Tarihsel Gelişimi*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2013.

⁶¹ Matthiessen, 2013. P. 9

- BLOCKMANS, Steven and Ramses A. Wessel (2009). "The European Union and Crisis Management: Will the Lisbon Treaty Make the EU More Effective?", *Paper presented at the international conference The European Union and Global Emergencies*, Durham European Law Institute, 8-9 May 2009.
- BRETHERTON, Charlotte and John Vogler (1999). "The European Union as a Global Actor". London: Routledge.
- Council of the European Union (2003). "Civil-Military Coordination (CMCO)", 14457/03.
- Council of the European Union (2003). "A secure Europe in a better world. European Security Strategy", 15859/03.
- Council of the European Union (2001). "Draft European Union Programme for the Prevention of Violent Conflicts", 9537/1.
- DE CONING, Cedric and Karsten Friis (2008). "Introduction: How to conceptualise 'comprehensive approach'?" in K. Friis and P. Jarmyr (eds.) *Comprehensive Approach: Challenges and opportunities in complex crisis management NUPI Report 2008*, 1-22.
- DELCOUR, Laure and Huber Duhot (2011). "Bringing South Caucasus Closer to Europe: Achievements and Challenges in ENP Implementation", *College of Europe Natolin Research Papers*, No. 03.
- DERKS, Maria and Sylvie More (2009). "European Union and Internal Challenges for effectively supporting security sector reform: An overview of the EU's set-up for SSR support anno spring 2009 in Conflict Research Unit", *Clingendael Report, The Hague: Netherlands Institute for International Relations*.
- DRENT, Margriet (2011). "The EU's Comprehensive Approach to Security: A Culture of Co-ordination?", *Studia Diplomatica*, LXIV/2: 3-18.
- DRIVER, Darrell (2010). "The European Union and the Comprehensive Civil-Military Approach in Euro-Atlantic Security", *Strategic Studies Quarterly*, Fall: 136-155.
- EHRHART, Hans-Georg and Kerstin Petretto (2012). "The EU and Somalia: Counter-Piracy and the Question of a Comprehensive Approach", *Study for The Greens/European Free Alliance*, February 2012.
- EHRHART, Hans-Georg (2011). "Quo vadis EU: Force for Peace or Military Power?" *Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg Working Paper 1*, October 2011.
- Euractiv (2008). "Sarkozy under fire over 'foggy' Georgia peace plan", 29.08.2008. Available at: <http://www.euractiv.com/foreign-affairs/sarkozy-fire-foggy-georgia-peace-plan/article-174977>. Date of Access: 19.09.2015.
- European Commission (2013). "Joint Communication to the European Parliament and the Council: The EU's comprehensive approach to external conflict and crises", JOIN (2013), 30 final, 2013.
- European Commission (2003). "Georgia Country Strategy Paper 2003-2006 and Tacis National Indicative Programme 2004-2006", 23 September 2003.
- European Commission (2001). "Communication from the Commission on Conflict Prevention", COM (2001) 211 final, 11 April, 2001.

- European External Action Service. “EU Mediation Support Team” Factsheet. Available at: http://www.eas.europa.eu/factsheets/docs/factsheet_eu-mediation-support-team_en.pdf Date of Access: 10.10.2015
- European Parliament (2009). Committee of Foreign Affairs DRAFT REPORT on an EU Strategy for the South Caucasus, 2009/2216 (INI).
- FISHER, Sabine (2009). “The European Union Monitoring Mission in Georgia (EUMM)”, in G. Grevi, D. Helly, and D. Keohane (eds.), *European Security and Defence Policy – The First 10 Years (1999-2009)*, 379-390.
- GALLIS, Paul (2008). “The NATO Summit at Bucharest, 2008”, *CRS Report for Congress*.
- HETTNE, Björn (2010). “Development and Security: Origins and Future”, *Security Dialogue*, 41/1: 31-52.
- HOWORTH, Joylon (2014). *Security and Defence Policy in the European Union*, Hampshire: Palgrave.
- HOWORTH, Joylon (2010). “The EU as a Global Actor: Grand Strategy for a Global Grand Bargain?”, *Journal of Common Market Studies*, 48/3: 455-474.
- KEOHANE, Daniel (2009). “EUFOR ALTHEA: The European Union military operation in Bosnia and Herzegovina (Althea)” in G. Grevi, D. Helly, and D. Keohane (eds.), *European Security and Defence Policy – The First 10 Years (1999-2009)*, 211-220.
- KEUKELEIRE, Stephan (2003). “The European Union as a Diplomatic Actor: Internal, Traditional and Structural Diplomacy”, *Diplomacy & Statecraft*, 14/3: 31-56.
- KIRCHNER, Emil and James Sperling (2002). “The New Security Threats in Europe: Theory and Evidence”, *European Foreign Affairs Review*, 7/4: 423-452.
- MAJOR, Claudia and Elisabeth Schöndorf (2011). “Comprehensive Approaches to Crisis Management: Complex Crises Require Effective Coordination and Political Leadership”, *German Institute for International and Security Affairs, SWP Comments*, No. 23, September 2011.
- MATTHIESSEN, Michael (2013). “The EU’s comprehensive approach towards security: the Lisbon Treaty and ‘smart power’”, *EU Centre Policy Brief*, No. 6: 1-10.
- METCALFE, Victoria et al. (2012). “Trends and challenges in humanitarian civil-military coordination: A review of the literature”, *HPG Working Paper*, May 2012.
- NATO, “Bucharest Summit Declaration”, 3 April 2008. Available at: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm Date of Accession: 13.10.2015
- NORHEIM-MARTINSEN, Per M. (2010). “Beyond Intergovernmentalism: European Security and Defence Policy and the Governance Approach”, *Journal of Common Market Studies*, 48/5: 1351-1365.
- NORHEIM-MARTINSEN, Per M. (2009). “Matching ambition with institutional innovation: The EU’s Comprehensive Approach and Civil-Military Organisation”, *Norwegian Defence Research Establishment (FFI) Rapport*, 2009/01311.
- NURIYEV, Elkhan (2007). “The EU Policy in the South Caucasus: The Case of Post-Soviet Azerbaijan: New Opportunities and Future Prospects” *SWP FG*, No. 5.

- ÖZDAL, Barış (2013). *Avrupa Birliği: Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?: Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası Oluşturma Süreçlerinin Tarihsel Gelişimi*, Bursa: Dora Yayıncılık.
- PETERSEN, F. R. and H. Binnendijk (2007). “The Comprehensive Approach Initiative: Future Operations for NATO”, *Defense Horizons*, No. 8, September 2007.
- PHILLIPS, David L. (2011). “Implementation Review: Six-Point Ceasefire Agreement Between Russia and Georgia”, *National Committee on American Foreign Policy and Columbia University ISHR Report*, August 2011.
- PIROZZI, Nicoletta (2003). “The EU’s Comprehensive Approach to Crisis Management”, *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) EU Crisis Management Paper Series*, June 2013.
- SERAR, Alice (2009). “Tackling Today’s Complex Crises: EU-US Cooperation in Civilian Crisis Management”, *EU Diplomacy Papers*, No. 4.
- SHERRIFF, Andrew and Volker Hauck (2013). “Glass half full: Study on EU lessons learnt in mediation and dialogue”, *Study submitted to the European External Action Service by ECDPM through the AETS Consortium – Cardno, Maastricht: ECDPM*.
- STANGL, Rosemarie et al. (2012). “Comprehensive Security Research to Contribute to Critical Infrastructure Protection: Contributions to Security Governance in Disaster Risk Reduction”, *12th Congress INTERPRAEVENT 2012 – Grenoble/France Conference Proceedings*.
- VERSLUYS, Helen (2007). “Coherence in EU external action: the case of humanitarian aid”, *Paper presented at the 10th Biennial EUSA Conference, Panel Session on ‘Development aid and economic partnership agreements’*, Montreal, 17-19 May 2007.
- WENDLING, Cécile (2010). “The Comprehensive Approach to Civil-Military Crisis Management: A Critical Analysis and Perspective”, *Institut de Recherche Stratégique de l’École Militaire, IRSEM Report*.
- WHITMAN, Ricard G. and Stefan Wolff (2010). “The EU as a conflict manager? The case of Georgia and its implications”, *International Affairs*, 86/1: 1-21.
- WOLFERS, Arnold (1962). *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore: The John Hopkins Press.
- WOOLLARD, Catherine. “The EU and the Comprehensive Approach”, *European Peacebuilding Liaison Office Discussion Points*. Available at: <http://eplo.org/civil-society-dialogue-network.html> Date of Access: 10.10.2015
- WRIGHT, Nick (2011). “The European Union: What Kind of an International Actor?”, *Political Perspectives*, 5/2: 8-32.

AVRUPA BİRLİĞİ ULUSLARARASI SİSTEMDE DÜZEN KURUCU (MU)?

Yrd. Doç. Dr. Metin AKSOY
(Gümüşhane Üniv.)

Özet

Avrupa Birliği'nin yapısı ile ilgili tanımlamalar sayesinde onun diğer klasik devlet biçimlerinden farklılığının ortaya konulması daha belirgin hale gelmektedir. Tarihsel olarak kurumsallık ve işlevsellik bakımından birbirinden farklı olan birçok devlet biçimleri geliştirilmiştir. Devlet olma özelliği taşıyan bu örgütlenmelerin yapısı birbirinden göreceli olarak farklılaşmıştır. Geleneksel devlet biçimlerini üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; gelişmekte olan devletler, modern devletler ve postmodern devletlerdir. ABD ve EU gibi kimi devlet ve devlet grupları bu sınıflandırmaya dahil edilebilir. Weber'e atfen yapılan değerlendirmelerde modern devletin meşru şiddet kullanma tekelini uhdesinde barındırdığı, bürokrasinin rasyonalize edildiği, devlet aygıtının merkezi olarak örgütlendiği yapının ulusal egemen devlet şeklinde olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında postmodern devlet ise yönetimin paylaştırılıp çoğullaştırıldığı, devlet yönetiminin üniter olmadığı, coğrafi olarak tek bir bütünden oluşmadığı ve otoritenin teklik göstermediği devlet şekli olarak belirtilmektedir. Modern ve postmodern devlet yapısında, egemenliğin kaynağının kim tarafından nasıl kullanıldığı önem taşır. Modern devletlerde, devletin yönetiminin kimin tarafından yerine getirildiği ve bu görevin devam etmesi bir sonraki seçimlerde belirlendiği için buna uygun davranışlar geliştirilir. Postmodern devletlerde ise -yeni işlevselcilik perspektifine göre- yetkilerini devletler adına kullanan aktörler, kendilerine ait olan kimi yetkilerini bir üst kuruma devretmeye hazırırlar.

Avrupa Birliği ile ilgili tartışmaların önemli bir bölümü, AB'nin gerçekten ortak bir dış politikasının olup olmadığı ve bunun öngörülebilirliği üzerinedir. Postmodern biçimde örgütlenmiş olan AB, bu devlet yapısı ile kendine özgü dış politika stratejileri geliştirmektedir. Bu yönüyle AB dış politikası ve buna bağlı olarak geliştirdiği stratejiler, gelişmekte olan ve modern ülkelerin geleneksel dış politikalarından ayrılmaktadır.

Avrupa Birliği, resmi belgelerinde kendini ilk kez 2001 yılında küresel bir oyuncu olarak tanımlamıştır. Avrupa Konseyi'ne ve Avrupa Parlamentosu'na sunulan Komisyon Raporu'nda belirtilen ifade ile "Küresel Oyunculuk" kavramı ise askeri önlemler dışındaki yöntemlerle krizlerin önlenmesinin ve

çözümüne kavuşturulmasının finansmanını içermektedir. Aralık 2003 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde, AB'nin kaçınılmaz olarak küresel bir aktör olduğuna ve onun küresel sorumluluğunun gereği olarak güvenli ve daha iyi bir dünya için buna hazır olması gerektiğine değinilir. Buna ek olarak Nisan 2015'te AB Komisyonu tarafından AB Parlamentosu'na 2015-2020 yılları arasında öngörülen Avrupa Güvenlik Gündemi sunulmuştur. Buna göre terörizm, örgütlü suçlar ve internet üzerinden işlenen suçlar ile mücadele edilmesi için AB üyeleri arasında istihbarat paylaşımı Avrupa Polis Ofisi'nin (Europol) AB üyeleriyle işbirliğinin artırılması amaçlanmaktadır.

AB, sözünü ettiğimiz bu küresel dış politikasını Bölgelerarası İlişkiler ve Stratejik Ortaklıklar perspektifinde oluşturmaya çalışmaktadır. Bölgelerarasındaki ilişkiler, tarihsel birikimler ve deneyimlerle kültür, ekonomi ve güvenlik gibi konuların sözleşmelerle karşılıklı olarak düzenlenmesinden müteşekkildir. Stratejik Ortaklıklar ise üçüncü ülkelerle AB'nin küresel politikalarına uygun olarak gündeme gelen işbirlikleridir. Üçüncü ülkelerde demokrasinin desteklenmesini, ABD ile Ortak Pazar girişimini, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile Barcelona sürecini/Akdeniz İşbirliği'ni, Asya ve Latin Amerika ile ilgili ilişkilerini AB'nin küresel oyuncu olma isteği çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu politika ve stratejiler, genel olarak modern devletin dış politika parametreleriyle de benzerlik göstermektedir. Ancak Avrupa Birliği küresel bir aktör olarak geliştirmeye çalıştığı sivil güç, normatif güç ve ortak hegemonya kavramları ile kendisine küresel düzeyde oyun kurucu görevi vermektedir. Bu görevi yerine getirirken sivil araçlar ve sivil amaçlar kullanılması öngörülmektedir. Bu bakımdan askeri gücün yerine ekonomik gücün kullanılması, uluslararası işbirliğinin desteklenmesi ve devletler hukukunun güçlendirilmesi, yumuşak güç bağlamında sivil araçların kullanılması ve dış politika süreçlerinin demokratik kontrolü önemlidir. Bu araçlar ve amaçlar genel olarak AB'nin küresel bir oyuncu olmasını sağlayacak stratejileri kapsamaktadır. Kalkınma yardımları, demokrasinin dışsal olarak desteklenmesi, barışın korunması ve sürdürülebilir olması, çatışmaların minimum düzeye indirgenmesi gibi konular AB'nin küresel düzeyde ürettiği kavramları birbirine eklemeyerek uygulamaya çalıştığı stratejilerin parametrelerini oluşturmaktadır. AB'nin kurmuş olduğu stratejik ortaklıkların hangi konularda ağırlıklı olarak yürütülmesi gerektiği açıkça belirtilmemiştir. Ayrıca yürütülen dış politikanın çoğulculuğuyla ilgili olarak inandırıcılık sorunu vardır.

Bu çalışmada AB'nin raporları, sonuç bildirgeleri, yöneticilerinin açıklamaları ve konuyla ilgili olarak yapılmış yayınlar değerlendirilerek uluslararası sisteme eklenmeye çalışan AB'nin dış politikası küresel oyunculuk bağla-

mında incelenmeye çalışılacaktır. Sivil güç, normatif güç ve ortak hegemonya kavramları analiz edilerek bu stratejilerin AB'nin küresel düzeyde oyun kurucu (mu) olup olmadığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Sistem, Küresel Oyuncu, AB, Normatif Güç, Güç Dengesi.

AB'NİN ORTA ASYA'DA DEMOKRASİYİ TEŞVİK POLİTİKALARI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI

(İstanbul Yeni Yüzyıl Üniv.)

Özet

Bu çalışmanın ana argümanı, AB'nin Orta Asya'da demokrasiyi teşvik politikalarının başarısının sadece AB'nin bölgeye dönük çıkar odaklı yaklaşımınca değil aynı zamanda o ülkelerin sahip oldukları siyasal sistemin niteliği tarafından da etkilendiğidir. Orta Asya'da demokrasinin teşvik edilmesi bölgenin Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazandığı 1990 sonrası dönemin hemen sonrasında AB'nin gündeminde yer alıyordu. Söylemsel düzeyde AB bölgede demokrasiyi teşvik konusunda iddialı bir tutum sergilemesine rağmen uygulamada AB'nin demokrasiyi teşvik politikaları ticaret, güvenlik ve ekonomi politikalarının gölgesinde kalmıştır. AB, Haziran 2007'de Orta Asya'ya dönük yeni bir ortaklık stratejisi başlatmış olsa da AB'nin demokrasiyi teşvik politikalarının AB'nin bölgedeki stratejik çıkarlarına göre hala ikinci planda kaldığı söylenebilir. Bunun yanında Orta Asya'daki otoriter rejimlerin açıklık ve siyasal liberalleşme açısından gösterdiği farklılıklar da AB'nin bölgedeki demokrasiyi teşvik politikalarını şekillendirmektedir. Kazakistan ve Tacikistan'ın rejimleri görece olarak yumuşak ve açık iken Türkmenistan ve Özbekistan'ın siyasal sistemleri ise oldukça kapalı ve diktatoryaldır. Kırgızistan ise Orta Asya'daki ülkeler arasında görece olarak en açık ve yumuşak siyasi sisteme sahip olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden Kazakistan ve Kırgızistan'ın demokratikleşme şansının ve AB'nin demokrasi politikalarının başarılı olma ihtimalinin en yüksek olduğu ülkeler olduğu ileri sürülebilir. Sonuç olarak çalışma AB'nin Orta Asya'da demokrasiyi teşvik politikalarının önünde yer alan hem AB politikalarından kaynaklanan hem de bölge ülkelerinin yapısından kaynaklanan sorunları tartışacaktır.

Anahtar Kelimeler: AB, Demokrasi Teşvik Politikaları, Orta Asya

V. OTURUM

BÜYÜK SALON

(2. GÜN-SAAT: 13: 30-15: 00)

ORSAM OTURUMU

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Harun ÖZTÜRKLER

Nükleer Anlaşmanın Türkiye-İran Ekonomik İlişkilerine Etkisi

Prof. Dr. Harun ÖZTÜRKLER (Kırıkkale Üniv., ORSAM Danışmanı)

Overview on The Reality of The İraqi-Turkish Relations: The Impact of The Deployment of The Pkk Militants in North Iraq As A Sample

Dr. Watheq Al – SAADOON, (Musul Üniv., Bölgesel Çalışmalar Merkezi Araştırmacısı ve ORSAM Misafir Araştırmacısı / Researcher and Lecturer in Regional Studies Center, University of Mosul, Iraq - Visiting Researcher in ORSAM)

2003 Sonrası Türkiye'nin Irak Politikası

Bilgay DUMAN (ORSAM Araştırmacısı)

Suriye İç Savaşı ve Türkiye

Oytun ORHAN (ORSAM Araştırmacısı)

NÜKLEER ANLAŞMANIN TÜRKİYE-İRAN EKONOMİK İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Prof. Dr. Harun ÖZTÜRKLER

(Kırıkkale Üniversitesi)

İran ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Fransa, Rusya, Çin ve Almanya (P5+1) arasında imzalanan anlaşmanın uluslararası ekonomik sonuçları ile ilgili temel beklenti, İran'a uygulanan uluslararası ekonomik yaptırımlar sonucunda büyük ölçüde tahrip olmuş İran ekonomisinin rehabilitasyon sürecinin başlaması ve İran'ın yeniden küresel ekonomi ile entegrasyonun önünün açılmasıdır. İran, dünya petrol rezervlerinin %16.2'ine ve dünya doğal gaz rezervlerinin ise %18.1'ne sahiptir. Buna karşın İran'ın dünya petrol ve doğal gaz üretimindeki payları 2014 yılı için sırasıyla %4.1 ve %3.8'dir. Böylece, enerji kaynakları ihracatı üzerindeki kısıtlamaların kalkması, uluslararası finansal sisteme erişim ve özellikle yabancı yatırımlardaki beklenen büyük oranlı artışın bir sonucu olarak 2016 ile birlikte ekonomik büyüme hızındaki artış ve böylece istihdamdaki ve gelir düzeyindeki yükseliş anlaşmanın kısa dönemli en önemli yararlarını oluşturacaktır. İran, 2014 yılı itibarıyla 400 milyar dolarlık gayrisafi yurtiçi hasılası (GSYH) ile Suudi Arabistan'dan sonra Ortadoğu ve Kuzey Afrika (ODKA) bölgesinde ikinci en büyük ekonomi ve 80 milyonluk nüfusu ile Mısır'dan sonra en yüksek ikinci nüfusa sahip ülkedir. İran'ın bu ekonomik özellikleri bu ülkenin Türkiye açısından bölgedeki en önemli ekonomik ortaklarından biri olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, uluslararası ekonomik yaptırımlar süresince İran, yaptırımların etkilerini azaltmak için Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerini geliştirmek için önemli çabalar göstermiştir. Bu çerçevede nükleer anlaşmanın Türkiye ile İran arasındaki mevcut ekonomik ilişkileri ne yönde etkileyeceği önemli bir ekonomik araştırma sorusuna dönüşmektedir. Bu yılın Ocak ayında yürürlüğe giren tercihli ticaret anlaşması, Türkiye-İran ekonomik ilişkilerine yeni bir boyut getirmiştir. Bu çerçevede Türkiye, İran ile olan ticaret hacmini 50 milyar dolara yükseltmeyi hedeflemektedir. Bu geri plan bağlamında, bu çalışmanın amacı, nükleer anlaşmanın Türkiye-İran ekonomik ilişkilerini nasıl etkileyeceğini, her iki ekonominin diğer ekonomiler ile olan ilişkileri ve birbirleri ile olan rekabet ve tamamlayıcılık özelliklerini de dikkate alarak tartışmaktır.

KÜÇÜK SALON

(2. GÜN-SAAT: 13: 30-15: 00)

Sakarya Üniversitesi

ORMER OTURUMU

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Kemal İNAT

Yemen'de Devletin Yeniden İnşa Çabaları

Arş. Gör. Ensar MUSLU (Sakarya Üniv.)

Suriye'deki Yabancı Savaşçıların Gölgede Kalan Kısmı: Rejim Cephesindeki Militanlar

Ömer Behram ÖZDEMİR (ORMER)

Suriye Krizi'nin Mülteciler Üzerindeki Etkisi: Lübnan Örneği

Arş. Gör. Ayşe Selcan ÖZDEMİRCİ (Sakarya Üniv.)

Küçük Devlet, Büyük Siyaset: Arap Devrimleri Sürecinde BAE Dış Politikası

Arş. Gör. Ahmet ÜÇAĞAÇ (Sakarya Üniv.)

YEMEN'DE DEVLETİN YENİDEN İNŞA ÇABALARI

Arş. Gör. Ensar MUSLU

(Sakarya Üniv.)

Özet

Yemen'in 33 yıllık liderinin 2011'deki gösteriler sonucu devrilmesinin ardından ülkede istikrar sağlanamamış, pek çok aktörün çatışma halinde olduğu bir zemin ortaya çıkmıştır. Hadi liderliğindeki yönetim El Kaide, güneyli ayrılıkçılar, çeşitli aşiretler ve Husilerle çatışma halinde olmuştur. Bu süreçte, Körfez ülkeleri maddi yardımlarda bulunmuş, ABD ise El Kaide ile mücadeleye askeri destek vermiştir. Bu yardım ve desteklere rağmen Hadi yönetimi istikrar ve düzeni sağlayamamış, 2014 Eylül'ünden itibaren de yönetimi büyük ölçüde Husilere kaptırmıştır. Bugün gelinen noktada Koalisyon güçleri Hadi'yi Yemen'in meşru lideri olarak kabul ederek onun yardım çağrısına karşılık vermişler ve Husilere karşı askeri operasyon başlatmışlardır. Ancak Hadi yönetimi iktidarı tekrar ele geçirse bile önünde çok ciddi sorunlar bulunmaktadır. Daha önceki çatışma unsurları varlığını sürdürmekle birlikte daha zayıf düşmüş bir yönetimin bunlarla başa çıkabilmesi zor görünmektedir. Ayrıca son dönemlerde yaşanan operasyonlar Yemen'in altyapısında önemli hasarlar meydana getirmiştir. Dolayısıyla Arap dünyasının en fakir ülkesi olan Yemen için durum içinden çıkılmaz bir hale sürüklenmektedir. Mevcut şartlarda, yaşanan bu sürecin Yemen'de istikrarlı bir devlet kurulmasını kısa vadede sağlaması pek olası gözükmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Husiler, El Kaide, Güneyli Ayrılıkçılar, Hadi yönetimi, Suudi Liderliğindeki Koalisyon

SURİYE'DEKİ YABANCI SAVAŞÇILARIN GÖLGEDE KALAN KISMI: REJİM CEPHESİNDEKİ MİLİTANLAR

Ömer Behram ÖZDEMİR

(ORMER)

Özet

Suriye İç Savaşı'nda gerek IŞİD'in yükselişindeki paylarıyla gerekse de Baas yönetiminin uluslararası terörizmin Suriye'yi tehdit ettiği tezi üzerinden "yabancı savaşçılar" son 1,5 yılda bölgeye dair önemli bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Lakin Suriye savaş sahasına Suriye dışında ülkelerden katılan yabancı savaşçılar üzerine yapılan çalışmalarda Suriye muhalefeti ve IŞİD'e katılan Sünni kökenli yabancı savaşçılar merkeze alınırken Suriye rejiminin yanında savaşa katılan sayıları binlerle anılmakta olan Şii kökenli yabancı savaşçılar es geçilmektedir. Bu çalışmada Suriye savaş sahasındaki yabancı savaşçıların Esad yönetimi yanında saf tutanlarına odaklanılacak ve bu unsurlar ideolojileri, yöntemleri, yapıları ve siyasi angajmanları üzerinden sınıflandırılarak çarpışmadaki rolleri ve varlıklarının Suriye'nin geleceğine etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Esad, Şii milisler, Hizbullah, İran

SURİYE KRİZİ’NİN MÜLTECİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: LÜBNAN ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Ayşe Selcan ÖZDEMİRCİ
(Sakarya Üniv.)

Özet

Bu bildiri Suriye’deki kaydedilen savaşın küresel göç trendleri üzerindeki etkisini Lübnan örneği bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Göçmen profili, göç bölgeleri, göçmen yaşı ve göç sebebi olmak üzere dört ana başlık altında toplayabileceğimiz göç trendlerindeki temel değişimler konuya ilişkin politikaların yetersizliği ve yol açtığı yeni problemler bağlamında tartışılacaktır. Lübnan; mülteciler, göç ve göçmen algısı ile son olarak göçmen trendlerini açıklamak için yeterli donelere sahip bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyolojik bir olgu olan ‘göç’ün meydana getirdiği problemlerin çözümü ancak ‘siyasi irade’ ile mümkündür. Dolayısıyla uluslararası ölçekte siyasal karar alıcıların bir insanlık problemi haline dönüşen ve giderek büyüyen göçmen problemlerine ilişkin çözüm önerilerini ivedilikle gündeme getirmelerinin gerekliliği açıktır.

Küresel göç eğilimlerindeki temel değişimler, uluslararası göç politikaları ve Lübnan’da bulunan mültecilerin temel problemleri 2014 ve 2015 yılında Lübnan’da gerçekleştirilen saha araştırmalarında elde edilen verilerin de yardımıyla ele alınmaya çalışılacaktır. 2015 yılında dünya genelindeki göçmen sayısı 2.Dünya Savaşı’ndan beri görülen en yüksek rakamlara ulaşmış, göçmenlerin büyük kısmı başta Suriyeliler olmak üzere Ortadoğu bölgesinde giderek artan istikrarsızlık nedeniyle yaşadığı yeri terk etmek durumunda kalan insanlardan oluşmaktadır. Göç trendi ile ilgili değişen unsurlar sadece sayı ve bölge ile sınırlı kalmamakta kitlelerin göç nedenlerinde de değişiklik görülmektedir. Daha iyi bir yaşam standardı/ekonomik problemler uluslararası göçün uzun yıllar boyunca ilk nedeni olurken son 5 yılda göçmenlerin yaşamlarını sürdürebilmek, kendi ülkelerinde hayati tehlikede bulunuyor olmak gibi çok daha temel problemlerle göç etmeye mecbur bırakıldıkları görülmektedir. Bu noktada insan haklar evrensel beyanname ve göçmen haklarına ilişkin tüm yasal belgelerde kabule dildiği üzere insan yaşamının kutsallığı temel bir haktır ancak uluslararası uygulamaların bunun tersine işlediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye Krizi, Göç, Göç Trendleri, Mülteci, Lübnan

KÜÇÜK DEVLET BÜYÜK SİYASET: ARAP DEVRİMLERİ SÜRECİNDE BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ DIŞ POLİTİKASI

Arş. Gör. Ahmet ÜÇAĞAÇ

(Sakarya Üniv.)

Özet

Güç unsurunun temel faktörlerinden (Coğrafya, nüfus, ulusal bilinç, askeri kapasite vs.) yoksun olma durumu Birleşik Arap Emirlikleri'nin dış politikasını diyalog ve müzakere gibi iki temel ilkeye dayandırmasını gerektirmiştir. Geç devletleşme ve toplumsal sosyolojik yapısından dolayı kurumsallaşma yönünden de zayıf olan Emirlikler, komşularıyla sıfır sorun merkezli bir dış politika stratejisi izleyerek gerek devletleşme sürecinde ilerleme kaydetme gerekse altyapısına yaptığı yatırımların aksamadan devam ettirilmesi bağımsızlığını (2 Aralık 1971) elde etmesinden itibaren en öncelikli hedefi olmuştur. Bunun yanında Ortadoğu bölgesinin en küçük ülkelerinden biri olmasına rağmen, 2010 yılının Aralık ayında Kuzey Afrika'dan başlayarak Ortadoğu Arap Coğrafyasını etkisi altına alan Arap Devrimleri ile birlikte pro-aktif bir şekilde bölge politikalarına daha fazla müdahil olmaya başladığı görülmektedir. Bu döneme kadar daha çok mega projeleri ile gündeme gelen Emirlikler söz konusu dönemde askeri müdahaleye varacak kadar büyük politikalar izlemeye başlamıştır. Bunun da en temel sebebi Ortadoğu Arap coğrafyasını etkisi altına alan Arap Devrimlerinin bu ülkede de hissedilmeye başlanması ve geleneksel koruyucusu Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgeden kısmen çekilme niyetinin belirmeye başlaması olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Birleşik Arap Emirlikleri, Dış Politika, Arap Devrimleri, Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi, Amerika Birleşik Devletleri

SEMİNER SALONU-1

(2. GÜN-SAAT: 13: 30-15: 00)

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Selcan SERDAROĞLU

Savaş Kuramlarında Thomas Schelling: Stratejik Düşünce ve Oyun Teorisi

Doç. Dr. Selcan SERDAROĞLU (Galatasaray Üniv.)

Savaşın Kuramsallaştırılması ve Zeev Maoz: İsrail'den Savaşa Bakmak

Yrd. Doç. Dr. Bilgehan ALAGÖZ (Marmara Üniv.)

Demokratik Barış Kuramı ve Bruce Russett'in Katkıları

Arzu TURGUT Doktora Öğrencisi (ÇOMÜ)

Charles Doran ve Güç Döngüsü Kuramı: Ampirik Değerlendirmeler

Nihal ERGÜL Doktora Öğrencisi (Galatasaray Üniv.)

SAVAŞ KURAMLARINDA THOMAS SCHELLING: STRATEJİK DÜŞÜNCE ve OYUN TEORİSİ

Doç. Dr. Selcan SERDAROĞLU

(Galatasaray Üniv.)

Özet

Thomas Schelling, Robert Aumann’la birlikte “işbirliği olmayan Oyun teorisi”ni geliştiren düşünür olarak kabul edilir. İkili oyun teorisi perspektifinin insanların karşılıklı etkileşimlerini çözümlemekte kullanılabileceğini göstermiştir. Hatta Schelling’in temel katkısı toplumsal karşılıklı etkileşimlerin hem ortak hem de çatışan çıkarların söz konusu olduğu işbirliği içermeyen oyunlar olduğunu göstermesidir. Toplum bilimlerinde çığır açtığı kabul edilen *The Strategy of Conflict* kitabı, kuramsal bir evrimi gerçekleştirmenin yanında, kuram ve uygulama arasında modelleme ve soyutlama aşamalarında ortaya çıkan kopukluğu ya da çarpıklık/çarpıtmaları da aşmayı amaçlamaktaydı. Oyun teorisinin de gelişimine yadsınamaz bir katkıda bulunan çalışma, her türlü toplumsal ilişkinin, caydırma ve ikna süreçlerinin (stratejilerinin) bireyler ya da uluslar arasında çok da farklı işlemediğini kanıtlamaktadır. Schelling’e göre oyun teorisinin amacı, rasyonel davranış ekseninde karşılıklı bağımlı karar kuramını önermekte ve bunu oluşturmak için yeterli sorular sorulabileceğini göstermektedir. Schelling, ABD ve SSCB arasında karşıt ve ortak çıkarlar etrafında müzakere zorunluluğunu, ebeveyn-çocuk ilişkisine de dayandırarak kurduğu çatışma stratejisi ile çözümlenmiş ve olasılıkları değerlendirerek, hem caydırıcılık teorisine hem de ABD’nin caydırıcılık politikasına etki etmiştir. 1960’larda somut gelişmelerle tamamlanan bu düşünce biçimi, Schelling’in savaş kuramları açısından dikkate alınacak temel katkisidir.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

SAVAŞIN KURAMSALLAŞTIRILMASI ve ZEEV MAOZ: İSRAİL'DEN SAVAŞA BAKMAK

Yrd. Doç. Dr. Bilgehan ALAGÖZ
(Marmara Üniv.)

Özet

Çatışma ve savaş kavramlarına analiz seviyesi tartışması ekseninde bakan Zeev Maoz, eserlerinin bir kısmını birim düzeyinden, bir kısmını sistem düzeyinden ele alarak yazmıştır. Birim düzeyinden konuyu ele alırken sorguladığı temel mesele bir süreç olarak savaşların nasıl ortaya çıktığı, karar alma mekanizmasının ne şekilde geliştiği ve ülkelerin iç siyasetindeki değişimlerin söz konusu karar alma süreçlerini etkileyip etkilemediğidir. Bunlar genel olarak kariyerinin ilk dönemlerinde yazdığı eserlerdir. İlerleyen yıllarda daha çok çatışma ve savaş kavramlarına sistem üzerinden yaklaştığı ve *uluslararası ağlar* (network) kavramı üzerinde durduğu görülmektedir. Bu bağlamda Maoz'un çatışma ve savaş kavramlarına yaklaşımında vatandaşı olduğu İsrail'in ulusal güvenlik siyaseti oldukça etkili olmuştur. Maoz, her ne kadar savaş ve çatışma kavramlarına odaklanan eserler vermeye çalışmış ve söz konusu bu kavramları irdelemişse de kendi akademik kişiliğinin arka planında İsrail'in Ortadoğu'da yeni bir devlet olarak ortaya çıkmasıyla birlikte doğan sorunları içeriden ve dışarıdan anlama çabası yer almaktadır. Zira Maoz, özellikle yeni ortaya çıkan devletlerin ne gibi çatışma potansiyellerine sahip olduklarını incelediği makale ve kitaplarında farklı örnek olayları incelemekle birlikte daha çok İsrail örneğini sorgulama ve analiz etme çabası olduğunu eserlerinde hissettirmiştir. Eserlerinin hemen hemen hepsinde örnek olay olarak İsrail'in bölge ülkeleriyle yaşadığı çatışma ve savaşları seçmesi bunun önemli bir göstergesidir. Bu bildirinin amacı, Maoz'un genel olarak çatışma ve savaş kavramlarına ne şekilde yaklaştığını oraya koymak ve savaş kuramlarına bakış açısında vatandaşı olduğu İsrail'in güvenlik politikalarının ne oranda etkili olduğunu analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

DEMOKRATİK BARIŞ KURAMI ve BRUCE RUSSETT'İN KATKILARI

Arzu TURGUT

(ÇOMÜ)

Özet

Uluslararası güvenlik, çatışma, silahsızlanma ve demokrasi-savaş ilişkisi gibi konular üzerine kaleme alınmış yirmiye aşkın kitabı ve yüzden fazla makalesi bulunan Bruce Russett, özellikle Demokratik barış literatürüne yaptığı önemli katkılarla tanınan liberal kurumsalcı bir düşünürdür. Bu katkı o denli büyüktür ki Russett'in eserlerini analiz etmeden demokratik barış tezinin dününü ve bugününü anlamak neredeyse imkânsızdır. Russett, Kant'ın 18. yüzyılda ortaya koyduğu devletler arası cumhuriyetçi barış idealini, günümüz dünyasının koşullarını dikkate alarak yeniden yorumlamış ve demokratik devletlerin birbiriyle savaşmadığı tezini doğrulayan niceliksel kanıtlar peşine düşmüştür. Yazar, Kant'ın öngördüğü barışçı dünya vizyonunun gerçekleştirilmesi için gerekli şartların ancak 20. ve 21. yüzyıllarda olgunlaşmış olduğunu düşünmektedir. Bununla beraber Russett'in demokratik barış tezine en önemli katkılarından biri, kuramı sadece günümüz dünyası için yorumlamanın ötesine geçerek antik çağlarda ve sanayi öncesi toplumlarda da test etmesi ve böylece onun zamansal ve mekânsal çerçevesini genişletmiş olmasıdır. Russett, bir yandan demokratik barış yaklaşımıyla ilgili temel argümanlarını niceliksel veriler ve ampirik çalışmalar üzerine inşa ederken diğer yandan kuramın evrimini tarihsel ve siyasi gerçeklikler ışığında yorumlamayı ihmal etmemiştir. Demokratik barış tezinin akademik ve siyasi çevrelerce tam anlamıyla reddedilemeyen ve yanlışlığı ispatlanamayan bir olguya dönüşmesinde Russett'in eserlerinin metodolojik ve tematik katkılarının payı büyüktür. Gerçekten de şimdiye kadar neredeyse hiçbir demokratik devletin birbiriyle savaşmadığı argümanı deneysel olarak kanıtlanmış ve aksi henüz ispatlanamamıştır. Akademik kariyerinin büyük kısmını savaşların kaçınılmaz olmadığı ve barışın hâkim olduğu bir uluslararası sistem tahayyülünü yaşatmakla geçiren Russett'in, demokratik barış yaklaşımı ile ilgili ürettiği yeni kavramlarla kuramın gelecek nesil düşünürlerce de sahiplenilmesine ve zenginleştirilmesine öncül olacağı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

CHARLES DORAN VE GÜÇ DÖNGÜSÜ KURAMI: AMPİRİK DEĞERLENDİRMELER

Nihal ERGÜL

(Galatasaray Üniv.)

Özet

Charles F. Doran'ın Güç döngüsü kuramı, uluslararası politikada devlet aktörünü açıklarken, göreceli güç yaklaşımından hareket etmesi nedeniyle sistemin yapısal değişkenlerini, uluslararası politikanın ve devletlerin dış politikalarının dinamiklerini ve güç geçişlerini göz önünde bulundurmaktadır. Kuramın ana çıkış noktası, uluslararası sistem ve sistemin yapısıdır; sistem ve devletlerin göreceli kapasitesi ile aktörler arası güç dağılımı ise kuramın temel değişkenleridir. Doran'a göre uluslararası sistem, birçok aktör, bu aktörlerin göreceli güç ve rolleri, ideolojik ve yapısal kutuplaşmalar, ittifakların doğası, uluslararası norm ve yapısal kodlardan oluşmaktadır. Güç döngüsü kuramının bu noktada özneliği, uluslararası ilişkiler disiplininin temel analiz birimlerinin birbiriyle bağıntısını ortaya koyması, sistemin yapısal dönüşümlerini ve sistemsel kaymaları güç eksenli ele alarak söz konusu değişim-dönüşüm süreçlerini devletler ve devletlerin karar alma mekanizmaları üzerinden davranışsal bir metodolojiyle incelemesidir. Güç döngüsü kuramının tarihselliği ise temel hipotezinin içinde saklıdır: Her devletin göreceli gücü üç aşamadan geçer: Yükseliş, duraklama/olgunluk ve gerileme. Doran'a göre, tarih içinde birçok kez örneği görüldüğü gibi sistemin sınırları hem sistemi hem de devletleri etkilemekte ve beklenmedik şekilde ve birdenbire sistem kaymalarına ve/veya devletlerin düşüşlerine neden olmaktadır. Güç döngüsü kuramında, sistem ve sistemin sınırları kuramın yapısal boyutunu, devletler ve devletlerarası politikalar aktör boyutunu temsil ederken, gücün aktörler arasında el değiştirmesi ve sistem kaymaları ise süreci işaret etmektedir. Bu makale çalışmamızda Güç döngüsü kuramının tarihsel çerçevesinde yer alan ampirik değerlendirmeler olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan Pax Britannica'ya, güncel tartışmalarla Amerikan hegemonyası tartışmalarını tartışmaya çalışacağız.

SEMİNER SALONU-2

(2. GÜN-SAAT: 13: 30-15: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Kamuran REÇBER

Uluslararası Güvenlik Bağlamında Dünyanın Telekulağı Echelon ve Doğu Akdeniz'de Güvenlik Sorunu

Prof. Dr. Ulvi KESER (Girne Amerikan Üniv.) / Melis Asporça KESER (Bilkent Üniv.)

“Yeni” Savaşlar ve Uluslararası İlişkiler Teorileri: Devletin Ötesine Geçmek

Arş. Gör. Tuncer BEYRİBEY (Marmara Üniv.)

“Risk Toplumu” Kavramı Çerçevesinde Post-Westphalian Dönemde Değişen Güvenlik Paradigmasının Analizi

Arş. Gör. Murat JANE (Uludağ Üniv.)

ABD Hegemonyası Dengelenirken: Uluslararası Sistemde Yeni Denge Arayışlarının Dört Bileşeni

Arş. Gör. Hasan Deniz PEKŞEN (Okan Üniv.)

Sistem, Devlet ve Savaş: Bir Yapısal Realist Analiz

Celil YİĞİT (Yeditepe Üniv.)

ULUSLARARASI GÜVENLİK BAĞLAMINDA DÜNYANIN TELEKULAĞI ECHELON VE DOĞU AKDENİZ'DE GÜVENLİK SORUNU

Prof. Dr. Ulvi KESER

(Girne Amerikan Univ.)

Asporça Melis KESER

*(Bilkent Univ.)**

Özet

George Orwell'ın fantastik romanı 1984'de "Büyük Birader seni izliyor." diyerek aktardığı olgu 21. yüzyıl itibarıyla gerçekleşmiş durumdadır. Dünyanın en büyük telekulak sistemi olan Echelon halen Doğu Akdeniz'in ortasında Kıbrıs adasında özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından yönetilmekte ve sanayi casusluğundan sinyal istihbaratına kadar her türlü faaliyeti devam ettirmektedir. Çalışma kapsamında Echelon tarihine bakılarak bugün geldiği nokta ve Akdeniz'deki pozisyonu mercek altına alınacaktır

Anahtar Kelimeler: Echelon, Akdeniz, Sanayi Casusluğu, İstihbarat, Kıbrıs

Abstract

George Orwell's fantastic novel named 1984 and his unbelievable motto "Big brother is watching you" have come true with the beginning of 21st Century. The biggest and the most effective intelligence system named Echelon is currently located in the midst of the Mediterranean, and is run by the United Kingdom and its strategic partner the United States of America so as to supply with the information from the espionage up to the signal intelligence all over the World. This research will focus on the historical background of Echelon system, its development, and finally the current activities in the Mediterranean.

Key Words: Echelon, Mediterranean, Espionage, Intelligence, Cyprus

Echelon, Elektronik İstihbarat ve Dinleme

Echelon adı verilen ve askeri istihbarattan ekonomik istihbarata kadar çok geniş ve kritik bir alanda istihbarat sağlamaya yarayan dinleme istasyonu ABD'nin 24 Ekim 1952 tarihinde kurulan ve ülkenin en iyi korunan ve en sıkı

* Prof. Dr. Girne Amerikan Üniversitesi, ulvi.keser@gmail.com ve Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Lisans Öğrencisi

güvenlikli birimi olarak adlandırılan¹ Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) tarafından haberleşme uyduları vasıtasıyla uluslararası haberleşmeyi takip etmeyi ve bunlarla ilgili önceden harekete geçmeyi sağlayan bir sistemdir.² Bütün dünyayı ve özellikle ekonomik ve askeri istihbarat bağlamında gözetlemeye dayalı olarak faaliyet gösteren bu sistemin varlığı ilk defa olarak 2000 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından İngiliz gazeteci ve fizikçi Duncan Campbell'e hazırlatılan bir raporla söz konusu olur.³ Bu rapora göre başta ABD, İngiltere, Yeni Zelanda, Kanada ve Avustralya olmak üzere bazı ülkeler bütün dünyayı takip etmekte, izlemekte ve ekonomik istihbaratla casusluk yapmaktadır. Ortaya çıkan durum esasında George Orwell'ın ütöpik olarak nitelendirilen 1984 isimli romanıyla tam anlamıyla örtüşmektedir ve George Orwell'ın "Big brother is watching you/Büyük kardeş seni izliyor." ilkesinden hareketle "Büyük kardeş" ABD de tıpkı romanda anlatıldığı üzere bütün dünyayı bu şekilde takip etmektedir.⁴ Örneğin bugün genel algı telefon kulübesine giden herhangi bir kişinin iki dudakından dökülecek ve kendince mahremiyeti olan bazı sözcükler NSA ve Echelon tele kulak sistemi sayesinde dünyanın çok farklı bir yerinde istihbaratçılar tarafından çözümlenmeye başlanabilir.⁵ Böylece casusluk faaliyetlerinin bitmediği, şartlara ve ihtiyaçlara göre yeniden şekillendirildiği de ortaya çıkacaktır.

¹ Duncan Campbell, Signals Intelligence and Human Rights-the Echelon Report, Electronic Privacy Information Center, Washington DC, 2000, s. 13.

² Duncan Campbell,, Development of Surveillance Technology and Risk of Abuse of Economic Information, European Parliament Directorate General for Research, Lüksemburg, Ekim 1999, s. 12.

³ Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlanan 22-23 Ocak 2001 Brüksel Toplantısı kapsamında Echelon Sistemlerinin Çalışmasıyla İlgili Geçici Komite Raporu Brüksel, 2001, s. 1

⁴ Alegorik bir politik roman olan 1984, George Orwell tarafından 1947-1948 döneminde yazıldığında ilk olarak "The Last Man in Europe (Avrupa'daki Son Adam) ismiyle yayımlanmış; ancak romanın ABD ve İngiltere'deki iki farklı yayıncısı arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle ismi 1984 olarak değiştirilmiştir. Big Brother (Büyük Birader) kavramı yanında düşünce polisi denilen kavram da bugün bile özellikle politik sahnede hala kullanılmaktadır. Romanda totaliter bir tek parti yönetimi altında korku, propaganda, beyin yıkama gibi bugün de toplumsal hayatı etkileyen ve insanları manipüle eden faktörler hayatı ve halkı etkilemek ve manipüle etmek için kullanılmaktadır. Kusursuzca işleyen fakat baştan sona kadar kusurlarla ve hatalarla dolu merkezi bir tek parti yönetimi altında insanlar iki farklı kavram arasında sıkıştırılmakta ve toplum kayıtsız şartsız itaat etmeye ve inanmaya zorlanmaktadır.

⁵ Örneğin eski CIA Direktörü William Colby tarafından Amerikan Senatosu'na yapılan açıklamada NSA'nın ABD'de bütün telefonları dinlediği, ticari haberleşmelere müdahil olduğu ve elçiliklerin şifreli mesajlaşmalarının da deşifre edildiği belirtilir. Time Out, 21-27 Mayıs 1976. Ayrıca Bkz. David Medline, Rachel Brand, Elisabeth Collins Cook, Report on the Telephone Records Program Conducted under Section 215 of the USA Patriot Act and on the Operations of the Foreign Intelligence Surveillance Court, Privacy and Civil Liberties Oversight Board, Washington DC, 23 Ocak 2014, s. 108..

Echelon özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kullanılmaya başlayan küresel istihbarat, takip, kontrol ve gözetim ağının bir parçası olarak da değerlendirilebilir.⁶ Bu sistemin diğer özellikleri arasında internet vasıtasıyla gönderilen mesajları bulup kaydetmek, yeraltı kabloları vasıtasıyla gönderilen çeşitli mesajları tespit etmek ve çözümlmek, radyo dalgalarından istifade etmek, özellikle yabancı büyükelçiliklerde gizli ekipmanlar vasıtasıyla kurulmuş olan haberleşme düzeneklerini ve altyapısını çözümlmek, ayrıca dünya üzerinde herhangi bir yerden gönderilen sinyalleri uydular vasıtasıyla bulmak ve onları takip etmek de bulunmaktadır. 6 Eylül 1960 tarihinde Moskova’da bir basın toplantısı düzenleyen eski NSA ajanları matematikçi William H. Martin ve Bernon F. Mitchell ABD’nin çalışmaları konusunda “...NSA’daki faaliyetlerden ABD’nin kendi müttefikleri de dahil olmak üzere 40’tan fazla ülkenin gizli haberleşmelerini okuduğunu biliyoruz. NSA halen 200’den fazla iletişim istihbaratı faaliyetinin içindedir. Dünyada topraklarında dinleme istasyonları kurulan ülkeler de dahil olmak üzere hemen hemen her ülke tarafından yapılan şifreli veya açık bütün iletişim takip edilmektedir.”⁷ derler. 2000’li yıllara kadar varlığı gizlenen ve konuyla ilgili hiçbir yorum yapılmayan Echelon konusunda dönemin ABD Genelkurmay Başkanı “Amerikan istihbarat sistemi çerçevesinde uzun soluklu bir faaliyet olduğundan halen devam eden veya iddia edilen istihbarat faaliyetleriyle ilgili olarak konuşmaktan kaçınmalıyız. Bu yüzden bizler özel operasyonların mevcudiyetini ne kabul edebiliriz ne de inkâr edebiliriz.”⁸ der. Özellikle Amerikalı ve İngiliz yetkililerin yıllar boyunca yok saydıkları, üzerinde hiç yorum yapmadıkları ve tamamen hayal ürünü olarak değerlendirdikleri Echelon sisteminin marifetleri son 20 yıl içerisinde artık gizlenemeyecek duruma gelmiştir. 2000’li yıllardan itibaren dünya kamuoyu tarafından daha yakından takip edilen sistem her ne kadar yeni bir sistem olmasa da daha önce Sovyetler Birliği’nden gelecek muhtemel tehditler ve kaçakçılıkla terörizm⁹ alanlarında kullanıldığı tahmin edilen tele kulak sisteminin sanayi casusluğunda da kullanıldığıının ortaya çıkması tepkilere neden olur. Echelon denilen istihbarat dinleme istasyonları halen ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda tarafından işletilmektedir. Bunun yanında Kıbrıs’taki Echelon dinleme istasyonu dışında İngi-

⁶ Duncan Campbell’ın "Inside Echelon; Top Secret" başlıklı yazısından aktaran <http://www.bibliotecapleyades.net/ciencia/echelon01.htm>. Erişim tarihi 4 Temmuz 2014.

⁷ Jean-Philippe Décarie-Mathieu, “The History, the Players and the Stakes behind Echelon, Monitoring Technologies and Global Surveillance”, GSEC Practical Assignment, Global Information Assurance Certification Paper, SANS Institute, 2005, s. 5

⁸ Duncan Campbell, Signals Intelligence and Human Rights-the Echelon Report, Electronic Privacy Information Center, Washington DC, 2000, s. 54

⁹ Kelly R. Buck, Technical Report of Screening for Potential Terrorists in the Enlisted Military Accessions Process, Defense Personnel Security Research Center (PERSEREC), Washington DC, Nisan 2005, s. 3.

lizlere ait Agrotur ve Dikelya'daki sistem de aynı şekilde ABD'nin taleplerine cevap verecek türden altyapıya sahiptir.

Bugün itibarıyla halen ABD Londra ve Cheltenham'da SUSLO¹⁰ adı verilen büroları işletirken Avustralya da Fort Meade'deki Ulusal Güvenlik Ajansı karargâhında kendi ofislerini kurmuş durumdadır. UKUSA anlaşması çerçevesinde ABD yanında diğer Commonwealth ülkeleri (İngiltere, Yeni Zelanda, Kanada ve Avustralya) böylece dünyanın değişik bölgelerinde denizasırlı istihbarat ve gözetim sorumluluğunu üstlenmiş durumdadırlar. İngiltere böylece Afrika ve Avrupa yanında Ural Dağlarının doğusuna kadar olan bölgenin istihbarat sorumluluğunu alırken Avustralya 8.970.000 km²'lik Okyanusya ve Kanada da daha kuzeyde kalan bölgelerle kutuplar bölgesini alır. Echelon sistemi genel olarak zemine sabitlenmiş antenler vasıtasıyla ticari haberleşme uydularından bilgileri toplayan ve alınan sinyallerin çözümlemelerini istihbarat hedeflerine yönelik olarak yaptıktan sonra verileri değerlendiren ve daha karmaşık uluslararası bir şebekenin parçası olan istasyonlardır ve Echelon kelimesi doğrudan Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı tarafından verilmiş bir kod ismidir. Bu istasyonları kullanan 5 ülke de aynı şekilde Echelon ülkesi olarak adlandırılmaktadır.¹¹ Yapılan anlaşma genel hükümleri, hedefleri, ekipman ve sinyal istihbaratı casuslarının kullanacakları usulleri kapsamaktadır. Bunlar arasında ilk sırayı ise yapılacak faaliyetlerle ilgili olarak bilmesi gereken kadar prensibi çerçevesinde mutlak disiplin ve gizlilik uygulamasıdır. Ayrıca sisteme dâhil edilmiş olan herkese beyni yıkanmış ve mümkünse ikinci defa beyni yıkanmış olmalıdır. Böylece çalışan herkes bilmesi gerektiği kadar prensibi yanında mutlak gizlilik ve bu gizliliğe olan ihtiyacın hiçbir zaman bitmeyeceği kesin bir ketumiyet içerisinde olmalıdır.

Echelon İstihbarat Sisteminin Tarihçesi

Dünyanın en gizli ve en karmaşık istihbarat sistemi olarak da adlandırılan Echelon'un kökleri İkinci Dünya Savaşı sürecine kadar gitmektedir. Esasında işin özünde radyonun icat edilmesi ve haberleşmenin doğal özellikleri yatmaktadır. Hükümetler ve diğer kurum ve kuruluşlar tarafından kıtalararası uzaklıktaki alıcılara haberlerin veya mesajların ulaştırılması radyonun ortaya çıkmasının hemen ardındanır. Öte yandan bu haberlerin aktarılması sırasında üçüncü bir şahsın dinlemesi halinde ise ağır bir yaptırım da gerekmektedir. Bugüne bakıldığında Echelon kelimesi neredeyse kendi anlamından uzaklaşmış ve adeta mitolojik bir anlam kazanmış durumdadır. Başlangıçta Echelon denilen sistem

¹⁰ Strategic United States Liaison Office

¹¹ Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlanan 22-23 Ocak 2001 Brüksel Toplantısı kapsamında Echelon Sistemlerinin Çalışmasıyla İlgili Geçici Komite Raporu Brüksel, 2001, s. 1

ABD'nin başını çektiği ve İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada'nın da dahil olduğu sınırlı bir grup tarafından yürütülen sinyal istihbaratı (Signal Intelligence) faaliyetinin bir alt dalı olarak kabul edilmesine rağmen daha sonra bu anlam ve görev çerçevesi genişleyerek yukarıda isimleri verilen ve tamamı İngilizce konuşan ülkelerden meydana gelen grup için her türlü istihbarat bilgisi toplamak anlamında kullanılmaya başlamıştır.¹² Tarihi süreçte yazılı olarak ulaklar ve mesajcılar vasıtasıyla gönderilen mesajlar en azından mesajı götüren kişinin veya bunları taşıyan bir casusun başına fiziki bir bela veya dert gelmediği müddetçe emin ellerde olarak kabul edilmekteydi. Radyonun icadıyla birlikte kriptoloji adı verilen yeni bir sistem devreye girer ve söz konusu bu mesajlar radyo dalgaları vasıtasıyla gizli kodlar ve şifreler yapılmasını mümkün kılar. Bu durum hemen ardından sinyal istihbaratı (Signal Intelligence) adı verilen ve 21. yüzyılda son derece önemli ve stratejik öneme sahip bir sanayi dalı olarak kabul edilen yeni bir alana da yol açar. Bu konuda en büyük istihbarat, keşif ve gözetleme ağı her ne kadar Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı'nın elinde olsa da başta Rusya, Çin, Fransa ve başka bölgesel ve kıtasal güç ve işlettikleri dünya çapında iletişim ağları göz önüne alındığında ABD'nin bu alanda yalnız olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Bugün dünyanın dört bir tarafından ufağından büyüğüne, gelişmişinden az gelişmişine kadar onlarca ülke kodlu sistemleri ve özellikle sinyal istihbaratı denilen sistemi kullanmaya çalışmaktadır. Bugün örneğin AB içerisinde Danimarka, Hollanda ve İsviçre gibi bölgesel çatışmalardan bir hayli uzak olan ülkeler bile istihbarat sağlama konusunda sinyal istihbaratını kullanmayı tercih etmektedir ve bu ülkeler de Echelon gibi altyapısı sağlam ve donanımlı olmasa da uydu haberleşmelerini takip, kontrol ve gözetim altında tutarak istihbarat temin etmeye çalışmaktadırlar.²⁰ yüzyılla birlikte ülkeler etkili istihbarat ve gizli şifreleme ve kodlama sistemlerinin önemini çok daha iyi anlamış durumdadırlar. Her ne kadar başlangıçta istenilen başarılı sonuçlar alınabilmiş olmasa da örneğin İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonlara ve Almanlara ait yüz binlerce sinyal ABD ve İngiltere'ye ait şifre çözücüler ve kod kırıcılar vasıtasıyla okunur ve teknik analizleri yapılır. Savaşın hemen ardından Amerikan ve İngiliz sinyal istihbarat bürolarıyla Ulusal Güvenlik Ajansı ve Resmi İletişim Karargahı/Merkezi dünya çapında dinleme şebekelerini kurmayı başarırlar. Echelon adı verilen sistemin kuruluşu Amerikan ve İngiliz personeliyle bütün teknik altyapıyı tek bir elden yönetecek şekilde 1947 tarihli gizli bir UKUSA¹³ Anlaşması çerçevesinde yapılır. Hemen ardından Avustralya, Kanada

¹² Adı geçen rapor.

¹³ UKUSA (United Kingdom-United States Agreement) denilen bu anlaşma zaman zaman TEXTA (Technical Extracts of Traffic Analysis)/İletişim Analizlerinin Teknik Ayırıştırması) Özerkliği olarak da adlandırılmaktadır. Duncan Campbell, Signals Intelligence and Human

ve Yeni Zelanda da bu ortaklığa dahil olurlar. Ardından başta Türkiye, Norveç ve Danimarka gibi ülkeler ABD'yle UKUSA çerçevesinde sisteme dahil olmak üzere anlaşmaya varırlar; ancak bu ülkeler anlaşmalarda "üçüncü taraflar" olarak adlandırılacaklardır. Söz konusu 5 ülke öncelikle kendi sistemlerini oluşturmaya çalışırken bir yandan da diğer ülkelerin istihbarat dinleme istasyonlarında irtibat ekibi olarak görev yapmak üzere kendi personellerini de yetiştirmeye başlarlar. Esasında bu da İngiltere'yle ABD tarafından dünyanın menfaat parçalarına ayrılması ve o menfaatler doğrultusunda dünyanın farklı bölgelerinin takip edilmesinden başka bir şey değildir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından istihbarat konusunda çok sıkı bir işbirliği içinde olan İngiltere ve ABD 1954 Ağustos ayında Süveyş Kanalı'yla ilgili olarak İngiltere'nin ince stratejisiyle Süveyş Kanalı Mısır'dan alınıp "Barış Gücü" konumundaki İngiltere ve Fransa'ya verilirken Doğu Akdeniz'de her zaman kıyasıya rekabet içinde olan İngiltere ve Fransa¹⁴ dışında Sina da Mısır'dan koparılacak ve İsrail'e verilecektir. Krizin büyümesinin ardından Amerikan istihbarat sistemleri bütün alıcılarını Ortadoğu'ya çevirir. O güne kadar komünist Avrupa ve komünist Asya ülkelerini takip etmekte olan ABD Ortadoğu'dan istihbarat almakta zorlanır çünkü müttefiki İngiltere bütün sistemleri kapatmış ve ABD'ye bilgi akışını kesmiştir. Ayrıca Arapça ve İbranice bilmeyen istihbaratçılar bulabildikleri bilgileri yorumlamakta da sıkıntı çekerler. NSA ajanlarının anlayabildikleri tek şeyse Tel Aviv'le Paris arasında haberleşme trafiğinin son derece yoğun olmasıdır. Fransa ve İngiltere tarafından arkadan hançerlendiğini düşünen ABD Başkanı Eisenhower ise "Bu ülkelerimiz arasında şu ana kadar yaşadığımız en ciddi durumdur." der ve bunu son derece kaba ve saygısızca olarak nitelendirir. Bunun ardından ABD sinyal istihbaratı konusunda radikal değişikliklere gitmeye karar verir ve sinyal istihbaratını Sovyetler Birliği ve uyduları, Çin ve komünist Asya gibi hedefe göre organize etmeye başlar. ABD'nin İngiltere ve Fransa'nın yaklaşımından öğrendiklerini hayata geçirmesi yaklaşık 30 yıl alacaktır. Üç ülke arasındaki ilişkiler de bu arada düzelmeye safhasına girer.

Echelon'un Teknik Altyapısı

İsimleri ne olursa olsun bütün bu sistemler aynı altyapı ve ekipmanla aynı metotları kullanmakta ve her gün dünyanın dört bir tarafından gönderilen mil-

Rights-the Echelon Report, Electronic Privacy Information Center, Washington DC, 2000, s. 10.

¹⁴ Durmuş Akalın ve CemilÇiçek, "XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de İngiliz-Fransız Rekabeti ve Osmanlı Devleti", Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Cilt 7, Sayı 3, Yaz 2012, s.40

yarlarca elektronik mesajı kanundışı olarak tarayarak bilgi ve istihbarat elde etmeye çalışmaktadır. Echelon'un gücü ve özellikle Avrupa'da neler yapabildiği konusunda hazırlanan raporlar bu sistemin Avrupa'daki istisnasız bütün elektronik mesajları (postaları), telefon ve faks mesajlarını dinleyebildiğini göstermektedir. Şüphesiz bunların arasında özellikle son dönemde Facebook, Twitter, Skype gibi sistemler de dâhil olmuş durumdadır. Her ne kadar gerek Echelon sisteminin, gerekse sinyal istihbaratı (Signal Intelligence/SIGINT)¹⁵ vasıtasıyla bunların olamayacağı da konuşulsa da bugün bu savlar inanırlılığını yitirmiş durumdadır. ABD istihbaratla ilgili farklı uydu sistemleri yanında 3-10 derecelik açılarla 42.000 kilometrelik bir yüksekliğe 30-33.000 kilometrelik etki alanlarıyla sinyal istihbarat sistemleri de yerleştirmiş durumdadır.¹⁶ Sabit olmayan bir yörüngede 24 saatte bir devir yapacak şekilde faaliyet gösteren bu sistemler ABD'ye çok farklı coğrafyalardan devamlı olarak bilgi akışı sağlamaktadır. Özellikle 1964 yılından itibaren Amerikan Savunma Bakanlığı Sovyetlerin uzun zamandan beridir kullandıkları ve hareket serbestisi sağlayan küçük tonajlı özel gemiler vasıtasıyla istihbarat toplama çalışmalarına başlamaya karar verirler. Bu amaçla kullanılan gemiler arasında USS Oxford, USS Banner 22 ve USS Pueblo da vardır. Öte yandan ABD özellikle 23 Ocak 1968 tarihinde 900 tonluk USS Pueblo isimli istihbarat ve casusluk gemisinin Kuzey Kore tarafından Japon Denizi'nde saldırıya uğraması ve bundan neredeyse 6 ay sonra aynı saldırının Akdeniz'de İsrail hava ve deniz kuvvetleri tarafından yapılmasının ardından sinyal istihbaratı sağlamak amacıyla açık denizlere gönderdiği özel tasarlanmış bu gemileri çok daha ciddi ve en sert tedbirleri almak suretiyle korumaya çalışmaktadır. Kore ve Akdeniz'de bu geminin başına gelenler, savunma amaçlı olarak tek bir merminin ateş edilmemesi, geminin ele geçirilmesi ve son 160 yıl içerisinde ilk defa bir Amerikan bandıralı gemiye karşı böyle bir saldırı olması ABD tarafından tam bir hayalkırıklığı ve utanç olarak da adlandırılır. Geminin savunma amaçlı olarak yetersiz bir donanıma sahip olması, personelin savunma için değil, fakat istihbarat amaçlı olarak eğitilmiş olması ve acil durumlarda ne şekilde davranacakları konusunda son derece acemi davranışları da ABD'yi rahatsız eden hususlar arasındadır. "21. yüzyılda nerede, kiminle ve ne zaman savaşaacağını bilmeyen"¹⁷ ABD böylece kendisini her türlü savaşa hazırlamaya başlamıştır. Kısaca Sigint olarak adlandırılan ve haberleşme amaçlı olsun veya

¹⁵ Robert E. Newton, The Capture of the USS Pueblo and Its Effect on SIGINT Operations, National Security Agency, United States Cryptologic History, DOCID No. 3997429, No. 1099, Washington DC, 1992, s. 11.

¹⁶ Gaurav Vijay, A Seminar Report on Tempest and Echelon, Malavia National Institute of Technology, Jipur, 2010, s. 21.

¹⁷ Lewis S. Henderson, Operational and Technical Sigint 2020 Foresight, The Industrial College of the Armed Forces, National Defense University, Washington DC, 1993, s. 8.

olmasın sinyal istihbaratı (Signal Intelligence) faaliyeti çok geniş bir alanda her türlü iletişim ve haberleşme usullerini her gün yüz milyonlarca mesaj, görüntü ve kayıt olarak algılayan, işleyen, kaydeden ve bilgi toplayan bir sistemdir. Bugün dünyada 40'dan fazla ülke Sigint çerçevesinde bilgi edinmeye çalışmaktadır ve bunlar yerel ve bölgesel olduğu kadar küresel faaliyetler olarak da söz konusudur. Bu çerçevede yürütülen faaliyetler bilgi toplama, bu verilerin işlenmesi, analiz edilmesi ve ilgili birimlere dağıtılması olmak üzere dört aşamalı olarak yürütülmektedir. Burada hassas soru ise hangi bilginin kullanılabilir ve faydalı olacağını karar verecek olan istihbarat görevlisinin bunu nasıl yapacağıdır.¹⁸ Hangi bilginin faydalı olacağı sorusu bugün dahi istihbarat bağlamında tartışılan bir husustur. Amerikan Sigint sistemi temel olarak Amerikan Genelkurmay Başkanlığı çerçevesinde San Antonio/Texas'da bulunan Medina Annex of Kelly Hava Üssü'nden yönetilmekte, bölgesel merkezler Hava Kuvvetleri Komutanlığı çatısı altında toplanmakta, ayrıca Sugar Cove, Yakima, Sabana Seca ve Guam merkezleriyle Japonya'daki Misawa uydu iletişim istasyonları vasıtasıyla Echelon'a da bağlanmaktadır. Bu istasyonları destekleyen ve Amerikan donanmasına bağlı olarak görev yapan bir başka istasyon ise Norfolk'ta bulunmaktadır.

Bu kapsamda özellikle Amerikan Deniz Piyade Kolordu Komutanlığı (Marine Corps Command) sinyal istihbaratı konusunda en üst düzey çalışan ABD askeri gücü durumundadır. Deniz Piyade Kolordusu halen Batı coğrafyasında Arjantin, Bolivya, Brezilya, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Granada, Guatemala, Haiti, Honduras, Jamaika, Meksika, Nikaragua, Panama, Peru, Surinam ve Venezuela'yı Batı, Bahreyn, Mısır, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen'i Ortadoğu, Cezayir, Angola, Cibuti, Etiyopya, Kenya, Liberya, Madagaskar, Fas, Mozambik, Namibya, Somali, Güney Afrika, Sudan, Tunus, Uganda, Zaire ve Zimbabve'yi Afrika, Afganistan, Bengaldeş, Brunei, Burma, Kamboçya, Hindistan, Endonezya, Japonya, Malezya, Pakistan, Papua Yeni Gine, Hong Kong, Tayvan, Singapur, Kuzey Kore, Sri Lanka, Tayland ve Vietnam'ı Asya Pasifik ve Danimarka, Yunanistan, İtalya, Norveç, Polonya, Türkiye, Sırbistan, Karadağ, Bosna Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Hırvatistan, Kosova'yı da Avrupa/Akdeniz

¹⁸ Bununla ilgili olarak "Rapor edilen istihbarat doğru muydu? Rapor edilen analizlerde herhangi bir tereddüt, tarafgirlik var mıydı? rapor edilen istihbarat kullanılabilir cinsten midir? Sağlanan bilgi müşterinin taleplerini/ihtiyaçlarını karşılayacak mı?" soruları da sorulabilir. Mark M. Lowenthal, *Bringing Intelligence About Practitioners Reflect on Best Practices*, Joint Military Intelligence College, Washington DC, Mayıs 2003, s. 98 ve 104.

kategorisinde adım adım takip etmektedir.¹⁹ Şüphesiz bütün bu dinleme faaliyetleri için nirengi noktası ise Kıbrıs'ta bulunan İngiliz üsleri ile Amerikalılara ait Ayios Nikolaos gibi dinleme istasyonlarıdır. Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı yanında Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA/Central Intelligence Agency) da aynı paralelde istihbarat toplama faaliyetleri içerisindedir ve Özel Bilgi Toplama Elemanları (SCE/Special Collection Elements) olarak adlandırılan personeli de hemen bütün denizaşırı Amerikan büyükelçiliği, konsoloslukları ve dış temsilciliklerinde görev almaktadır. Resmi olarak Kıbrıs adasında askeri mevcudiyeti bulunmayan ABD'nin İngiltere ile bu kadar içli dışlı olması ve adadaki iki özerk İngiliz üssü yanında Echelon istasyonundan da istifade etmesi bu yüzdendir.

Echelon ve Küresel Faaliyetleri

Öte yandan küresel istihbarat ve gözetleme olgusu 1980'lerden sonra büyük değişim yaşamaya başlar. Uluslararası haberleşmeyi sağlayan internet gibi düşük maliyetli sistemlerin ortaya çıkması bunda en büyük etken olur. Bu arada Amerikan ve İngiliz askeri istihbarat uyduları Milstar ve Skynet tamamen istihbari bilgi aktarılmasına yönelik kullanılmaktadır. İngiltere'nin istihbarat ağının halen dünyadaki en geniş kapsamlı istihbarat ağlarından birisi olduğu ve dünyanın farklı bölgelerindeki farklı istihbarat ağlarına gerekli hallerde bağlanabildiği de unutulmamalıdır ve "bu istihbarat ağıyla inanılmaz gücünü ortaya koyan altyapının nasıl bir mimari şaheser olduğunu kestirebilmek ise neredeyse imkansız gibi bir şeydir."²⁰ 1960'ların ortalarına gelindiğinde muazzam anten sistemleri ve altyapılarıyla Echelon sistemleri artık her açıdan ve her yönden gelen yüksek frekanslı radyo mesajlarını yakalayabilecek kapasitededir ve gerek Amerikan Donanması ve gerekse Hava Kuvvetleri FLR-9 adı verilen bu tür dinleme sistemleriyle ilgili anten ve altyapıları 500 metrelik alanlarda kurmaya başlar ve bunların kurulduğu yerler arasında İngiltere'de Chicksands, İtalya'da San Vito dei Normanni, Türkiye'de Karamürsel, Filipinler ve Japonya'da da Misawa Hava Üssü de bulunmaktadır. Iron Horse (Demir At) kod ismiyle kurulan bu tesisler 1964 yılından itibaren kendilerini göstermeye başlarlar. Ardından Amerikan Donanması bu altyapıyı İspanya'da Rota, Almanya'da Bremerhaven, İskoçya'da Edzell, Guam'da ve Küba'yı hedef alacak şekilde Porto Rilko'da da kurmaya başlar. 1965'de Chicksands'deki dinleme istasyonu Varşova Paktı hava kuvvetlerine ait bütün kayıtları dinleme altına alırken İskoçya'nın Kirknewton bölgesindeki istasyon ise belli başlı Avrupa şehirleri arasında yürütülen

¹⁹ Lewis S. Henderson, Operational and Technical Sigint 2020 Foresight, The Industrial College of the Armed Forces, National Defense University, Washington DC, 1993, s. 8.

²⁰ Duncan Campbell'ın "Inside Echelon;Top Secret" başlıklı yazısından aktaran <http://www.bibliotecapleyades.net/ciencia/echelon01.htm>. Erişim tarihi 4 Temmuz 2014.

ticari radyo istasyonları, bunların her türlü yayınları ve mesajlarını kayıt altına almaktadır. 8 Ağustos 1975 tarihinde Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı Direktörü General Lew Allen ise yaptığı açıklamada sistematik olarak radyo ve telefon da dahil olmak üzere her türlü uluslararası haberleşmeyi dinleyebildiklerini ve kayıt altına aldıklarını belirtir. Allen daha sonraki süreçte Echelon sistemi ve Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı'nın nasıl çalıştığı ve yöntemleri konusunda Amerikan Senatosu'na bilgi verirken hazırlanan "takip/gözetleme listeleriyle" "kayda değer istihbarat menfaatleriyle ilgili yabancı faaliyetleri takibe yardımcı"nın²¹ amaçlandığını belirtir. "1980'lere gelindiğinde Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı artık dünyanın en kapsamlı ve gelişmiş sistemiyle milyonlarca sesi birbirinden ayırabilen, trilyonlarca bayt gücünde arşivi, on binlerce kullanıcıyla her gün yüz binlerce gigabyte bilgi akışı sağlayan ve aralarından on binlerce karmaşık profili tespit edebilen bir altyapıya da sahiptirler. Bununla birlikte 1990'larda genel internet altyapısı ve kamuoyu tarafından bu kadar yaygın kullanılmasının ardından dinleme istasyonları yeni bir çehreye girer. 1992 yılında Amerikalı bir Echelon görevlisi yaptıkları işi "...Tanımlanmamış bir bilgi/veri toplama merkezi her yarım saatte bir milyondan fazla bilgiyi depolayabilir, bunların 6.500 civarında bir kısmını ayırdıktan sonra geriye kalanı atar ve içlerinden genellikle 1.000 civarında bilgi akışı işe yarayacak türdendir. 10 civarında bilgi/veri girişi analistler tarafından taranır ve sadece bir dosya hazırlanır. Bütün bunlar bilgi toplamakla görevli istihbaratçılar için rutin faaliyetlerdir ve teknik bilgiye ancak bu şekilde ulaşılır."²² diyerek açıklanır. Buna göre her 1.000.000 bilgi girişinden sadece tek bir çıktı alınabilmektedir. 1991 yılında Londra'da bir TV kanalı Echelon sisteminin nasıl işlediğiyle ilgili yaptığı bir araştırmada Echelon görevlilerinin "kaydedilmemesi şartıyla" anlattıklarını "...Yaptıkları ulusal güvenlikle ilgili bir şey değil. Karşılaştıkları her konuşmayı, her mesajı kaydettikleri için yaptıkları yasal olmadığından ulusal güvenlikle ilgili değil yaptıkları. Büyükelçilikleri, bütün ticari anlaşmaları, doğum günü haberleşmeleri ve kutlamalarını bile, her şeyi dinliyorlar ve kaydediyorlar. Sonra da bütün bunları depolarına tıktırıyorlar..."²³ sözleriyle ifade eder.

Unutulmaması gereken husus ise gerek NSA, gerekse ABD, İngiltere ve Yeni Zelanda, Avustralya ve Kanada'nın içinde bulunduğu Echelon faaliyetlerinin kamuoyuyla paylaşılması resmi kulvarlardan ziyade gönülsüzce ve kamu-

²¹ Duncan Campbell, Signals Intelligence and Human Rights-the Echelon Report, Electronic Privacy Information Center, Washington DC, 2000, s. 43.

²² Duncan Campbell'in "Inside Echelon;Top Secret" başlıklı yazısından aktaran <http://www.bibliotecapleyades.net/ciencia/echelon01.htm>. Erişim tarihi 4 Temmuz 2014.

²³ Duncan Campbell'in "Inside Echelon;Top Secret" başlıklı yazısından aktaran <http://www.bibliotecapleyades.net/ciencia/echelon01.htm>. Erişim tarihi 4 Temmuz 2014.

oyu baskısı sonucu ortaya çıkan durumlardır.²⁴ 2000’li yılların başında Echelon denilen sistemin ne şekilde işlediği ve nasıl bu kadar büyük çapta dünyanın dört bir tarafına yayıldığı konusu ise Lockheed Uzay ve Füze Sistemleri konusunda çalışan mühendislerin CARBOY II olarak da bilinen P-377 isimli projeyi geliştirmeleriyle mümkün olabilmektedir. ADPE (Automated Data Processing Equipment) adı verilen Otomatik Bilgi İşleme Ekipmanı vasıtasıyla bölgesel altyapı sistemleri, uzaktan komuta sistemleri, radyo frekans dağıtımı, iletişim düzenleme alt sistemleri, telgraf mesajları iletişim altyapısı, Çoklu telefon ve telgraf iletişim sistemleri, Zaman işletim altyapısı, ses çözümleme altyapısı, sesli veri toplama modülü, ses kayıt ve işletim sistemleri koordineli ve son derece uyumlu olarak çalışır ve bilgi toplanması sağlanır. Bugün Kıbrıs adasında İngiltere’nin kontrolündeki dinleme istasyonunda yürütülen faaliyet de bundan başka bir şey değildir. Comsat adı verilen Avustralya’nın Kojarena bölgesinde bulunan Echelon sistemi Japonya’nın diplomatik ve ticari yazışmaları ve haberleşmeleri, Kuzey Kore’den yapılan her türlü haberleşme faaliyetleri, Hindistan ve Pakistan’daki nükleer silah gelişim programlarıyla ilgili her türlü faaliyet üzerinde yoğunlaşmış durumdayken Avustralya’nın Shoal Bay bölgesindeki Echelon sistemi ise Endonezya’ya kilitlenmiş durumdadır. Avustralya her ne kadar buradaki sistemin bir Echelon sistemi olmadığını ileri sürse de asıl gaye İngiltere, ABD, Kanada ve Yeni Zelanda ile bilgi paylaşımını mümkün olduğunca en alt düzeyde tutma isteğidir. Yeni Zelanda’nın Waihopai bölgesindeki Echelon sistemi ise güney Pasifik bölgesini saran intelsat (International Telecommunications Satellite Organization) uydularına kilitlenmiş durumdadır. Bugün itibarıyla hemen bütün Echelon istasyonları ya tamamen uzaktan kontrol ve komuta sistemleriyle aktif duruma getirilmektedir veya görevli personel sayısı en alt seviyede tutulmaktadır. Özellikle kamuoyu baskısı ve oluşabilecek tepkilere karşılık bu dinleme istasyonlarının ticari ve ekonomik istihbarat peşinde olmadığı belirtilmiş olsa da bugün örneğin Kıbrıs adasında bulunan sistemin rutin faaliyetleri stratejik güvenlik yanında ticari ve ekonomik istihbarata yöneliktir. Amerikalılar bu durumu ABD dışında ticari faaliyet yürütecek olan Amerikan sermayesini desteklemek, İngiltere ise İngiltere dışında bulunan kişiler ve kurumların faaliyetlerine paralel olarak İngiltere’nin ekonomik refahını sağlamak amacıyla yaptıklarını açıklamaktan da geri kalmazlar.²⁵ ABD Echelon denilen sistemin varlığını uzun süre gizlese ve bunun için de büyük gayret gösterse de Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlanan 2001 yılına ait bir rapor Echelon’un bütün mevcudiyetini deşifre etmeye başlar. Son dönemde deniz altına

²⁴ Duncan Campbell, Signals Intelligence and Human Rights-the Echelon Report, Electronic Privacy Information Center, Washington DC, 2000, s. 3

²⁵ Duncan Campbell’in "Inside Echelon;Top Secret" başlıklı yazısından aktaran <http://www.bibliotecapleyades.net/ciencia/echelon01.htm>. Erişim tarihi 4 Temmuz 2014.

yerleştirilen fiber optik hatlar nedeniyle Echelon'un bu tür telekomünikasyonu bir parça daha az rağbet görmektedir. Eski Amerikalı casus Edward Snowden'in The Guardian gazetesine anlattıklarına göre ise GCHQ tarafından "Mastery of the Internet" başlığıyla bir proje yürütülmektedir ve bu proje kapsamında "Tempora" adı verilen bir programla İngiltere ve İngiltere'nin denizaşırı toprakları üzerinden geçen internet kablolarına müdahale etmek suretiyle her saniye ziyaret edilen bütün internet siteleriyle ilgili bilgi, elektronik posta haberleşmeleri, haberleşmeler, anlık konuşmalar (chat) ve mesajlaşmalar, bütün internet şifreleri gibi milyarlarca internet bilgisi merkeze akacaktır.²⁶ Aynı habere göre İngiliz GCHQ'nun bilgi takibi Amerikan NSA'dan çok daha fazladır ve son 5 yıl içerisinde %7.000 civarında muazzam bir artış göstermiştir. 2010 yılı itibarıyla NSA tarafından Mastery of Internet projesiyle ilgili olarak İngiliz GCHQ merkezine 39.9 milyon sterlinlik bir mali destek verilmiştir. 2011 yılında ise Amerikalılar GCHQ tarafından yapılan masrafın yarısını karşılamışlardır. Son üç yıl içerisinde ise devam eden projelerin sürdürülmesi ve işbirliği çerçevesinde Amerikan NSA tarafından GCHQ'ya 160 milyar dolarlık bir ödeme yapılmıştır.²⁷ Amerikalıların İngiliz istihbarat faaliyetlerine yönelik mali destek olma çabaları daha sonraki süreçte de devam etmiş, İngilizlerin çeşitli bahanelerle kısıtlamaya gideceklerini açıkladıkları süreçte²⁸ devreye NSA girerek İngilizleri mali sıkıntıdan kurtarmıştır. Edward Snowden daha sonra the Washington Post gazetesine verdiği belgeler vasıtasıyla İngiltere ve ABD'nin Ortadoğu ve Akde-

²⁶ L'Espresso, 5 Kasım 2013. The Washington Post, 29 Mayıs 2014. Ayrıca bkz. <http://espresso.repubblica.it/inchieste/2013/11/04/news/the-history-of-british-intelligence-operations-in-cyprus-1.139978>. Erişim Tarihi 4 Nisan 2014.

²⁷ Duncan Campbell, Interception Capabilities 2000, Edinburgh/İskoçya, Nisan 1999, s.248.

²⁸ Örneğin İngiltere Savunma Bakanı Bob Ainsworth 15 Aralık 2009 tarihinde yaptığı açıklamada özellikle Afganistan savaşına yönelik maliyetin 900 milyon sterlini aştığını belirterek savunma bütçesinde kısıtlamalara gideceklerini açıklar ve İngiltere'nin askeri yapısıyla ilgili olarak Leicestershire'daki Kraliyet Hava Kuvvetleri karargâhında 3.500 kişilik kışanın kapatılacağını, Savunma Bakanlığında çalışan sivillerin sayısının azaltılacağını, Moray'da bulunan 1.800 kişilik askerigücün azaltılacağını, yaklaşık 7.500 personelin işsiz kalacağını ve personel sayısında azaltmaya gidileceğini belirtir ve RAF Harrier ve Tornado uçaklarının bulunduğu filoların da 2/3 oranında azaltılacağını, ayrıca mayın tarama, keşif ve takip ve deniz helikopterleri sayısında kısıtlamaya gidileceğini belirtir. Ainsworth ayrıca keşif ve istihbarat faaliyetleriyle ilgili olarak da kısıtlamaya gideceklerini belirtir. Bununla birlikte bütün bu kısıtlamalardan etkilenmeyen tek denizaşırı İngiliz üssü Kıbrıs olacaktır. Savunma Bakanı tarafından yapılan bu açıklamaya en sert tepkiyi ise Muhafazakâr kanadın gölge savunma bakanı olarak adlandırılan Liam Fox yapar ve hükümetin savunma harcamalarıyla ilgili böyle bir tasarrufa gitmesi konusunda "...Şu anda bir savaşın içine girmişken savunma harcamalarında bu kadar büyük tasarruflara gitmenin tek bir izahı vardır ki o da devletin önceliğinin silahlı kuvvetler olmadığıdır." der. The Telegraph, 15 Aralık 2009

niz coğrafyasına yönelik istihbarat faaliyetlerinin Kıbrıs'ta bulunan istasyonlardan gerçekleştirildiğini de ortaya koyar;²⁹

"...Ancak Echelon sistemi ile birlikte NATO'nun Kıbrıs'ı üs olarak kullanmak istediği ve Amerikan askerlerini adaya konuşlandırmak istediği iddiaları bitmek bilmemektedir. 6 Temmuz 2000 tarihinde BBC'de Echelon sistemi ile ilgili çıkan yazıda, Echelon casusluk sisteminin Amerikalı yetkililerce varlığının kabul edildiği ve bu sistem ile milyonlarca telefon konuşmaları, fakslar ve iletilerin bir dakikada taranabildiği belirtilmektedir. Aynı zamanda, Amerika'nın bu metodu terörizm ve organize suçlar için tercih etmekte olduğu açıklanmaktadır. Günümüzde Echelon sisteminin sanayi alanında da kullanılmakta olduğu ve bu yönde casusluk edildiği öne sürülmektedir. Dünyanın birçok yerinde üsleri olan Echelon sisteminin dört ana üssü olduğuna dikkat çekilmekte ve bu üslerin Kıbrıs'taki Ayios Nikolas ve Akrotiri olduğu, Avusturalya'da Hint ve Pasifik okyanusunun ötesine kadar uzanabilen bir ağı olan Geraldton üssü, diğer taraftan da Pasifik'teki Guam üssü ile Hawaii adasındaki Kunia üsleri olduğu açıklanmaktadır. Danimarka'da Ekstra Bladet isimli internet haber sitesinde 17 Kasım 1999'da 'Echelon benim bebeğimdi.' başlıklı yazı oldukça dikkat çekicidir. Anılan yazıda Ekstra Bladet'in eski Echelon casusu ile bulunduğu ve anılan kişinin yasadışı siyasi gözetimi nasıl açığa vurduğunu yazmıştır. Bu sistemin inşa edilmesine yardım edenlerden biri olan Margaret Newsham adındaki kadınla yapılan röportajda siyasilerin, sıradan kişilerin, çıkar gruplarının ve özel şirketlerin dinlendiğini, bu dinleme programında Amerikalı siyasilerin bile dâhil olduğunu açıklamaktadır. Echelon kurulması önerisini de NSA'nın yaptığını belirtmektedir. Uydu ve kompüter programları ile bu dinlemelerin yapıldığını ifade eden Newsham, dünyadaki tüm elektronik iletişimleri, iletileri, telefonları ve faksları kontrol altına alabildiğini, önemli siyasi hareketlenmeleri, dost ve ittifak ülkelerin ekonomik faaliyetlerini dâhil izleyebildiğini bahsetmektedir..."

Echelon Ağına Takılan Bazı Durumlar

2001 yılına kadar sadece kaçakçılık ve terörizm gibi ulusların pek de itiraz etmeyecekleri konularda çalıştığı düşünülen sistemin yıllar içerisinde hâkim ülkelerin istekleri doğrultusunda çok farklı ihtiyaçlara da cevap verdiği, bu arada başta insan hakları olmak üzere farklı alanlarda tepkiler çekmeye başladığı da açıktır. Dünyanın tele kulağıyla ilgili olarak tartışma yaratan soru ise bu işin doğası, ne ölçüde yapılacağı, dinleme/izleme faaliyetinin derinliğidir ve bunun

²⁹ <http://ahmetdursun374.blogcu.com/kibris-oldukca-gizli-kripto-echelon-kibris-ta/2959707>.
Erişim tarihi 8 Temmuz 2014. .

demokrasilerde ne ölçüde müsamahayla karşılanacağı hususudur.³⁰ Dünyanın en büyük arama motoru Google'un en üst düzey yöneticisi Eric Schmidt ise bu konuyla ilgili olarak "...Yıllardır casusluk yapılıyor. Yıllardır tele kulak faaliyetleri devam ediyor ve edecek de. Bunu yargılamıyorum. Bizim toplumumuzun doğası bu."³¹ der ve tele kulak faaliyetlerini kendince meşrulaştırır. Özellikle özel hayatın ihlali ve mahremiyetin deşifre edilmesi olarak gösterilen bu durum başta siyاسiler olmak üzere bazı etkin kişilerin yaptıkları kanundışı işlerin deşifre edilmesi karşısında takındıkları ortak tavır olarak da görülür. Bununla birlikte genel kanı artık bu takip faaliyetlerinin özel hayat olgusundan çok daha tehlikeli noktalara geldiği yönündedir,³²

"...Körfez Savaşı'ndan sonra 1994 yılının Ocak ayında Fransa Başbakanı Balladur, Airbus firması adına Suudilere 6 milyar dolarlık kontrat imzalamaya gitti fakat Paris'e eli boş döndü. Echelon casusluk sistemi çalışmış ve Suudilerin kontratını Boeing kapmıştı. Hindistan'da elektrik santrali ihalesini Bechtel, Tunus'da GE, Peru'da, Filipinler'de, Brezilya'da ve pek çok ülkede dev ihaleleri hep Amerikan şirketleri kazandı. 1993'de CIA yine Echelon vasıtasıyla Fransa'nın radar kontratı için Brezilya'ya 1.4 milyar dolar rüşvet verdiğini öğrendi. CIA hükümeti uyardı ve hükümet de Brezilya'ya şikâyetlerini bildirdi. Sonuç

³⁰ Caspar Bowden, The US National Security Agency (NSA) Surveillance Programmes (PRISM) and Foreign Intelligence Surveillance Act (FISA) Activities and Their Impact on EU Citizens' Fundamental Rights Report, European Parliament Directorate General for Internal Policies, Brüksel, 2009, s. 9.

³¹ Aynı raporda Echelon telekulak sisteminin tarihçesi belirtilirken Avrupa Parlamentosu tarafından vurgulanan "ABD Amerikalı olmayanların temel haklarını devamlı olarak göz ardı etmiştir." saptaması ise son derece düşündürücüdür. .

³² Örneğin 2011 Şubat ayında McAfee tarafından üretilen Night Dragon isimli bir virüs programıyla Çin'de olduğu tespit edilen bir bilgisayar vasıtasıyla küresel petrol, enerji ve petrokimya şirketlerinin sistemlerine girildiği ve sanayi casusluğu yapıldığı anlaşılır. Alman Anayasayı Koruma Federal Bürosu tarafından yapılan bir açıklamaya göre Alman şirketleri sanayi casusluğu ve ekonomik espionaj yüzünden her yıl 28-71 milyar dolar arasında bir mali külfet ve 30.000-70.000 arasında da iş kaybına uğramaktadırlar. Bu arada ilginç bir nokta ise İtalyan İl Messaggero gazetesi tarafından 14 Şubat 1999 tarihli sayısında yayımlanan bir haberdir. Buna göre PKK terör örgütünün elebaşı Abdullah Öcalan da Echelon tarafından takibe alınmış ve daha önceden ses bankasında bulunan kayıtlarıyla Dar Üs Selam-Kampala-Nairobi üçgeninde bir yerlerde olduğu tespit edilmiş ve bu durum Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ile paylaşılmıştı. Sanayi casusluğu konusunda faaliyetleri olduğu bilinen ülkeler arasında Avrupa Parlamentosu tarafından resmen deşifre edilen Almanya, İsviçre, eski Yugoslavya, Güney Kore, İsrail, Çin, Hollanda ve Belçika da bulunmaktadır. ABD'nin Rus ve Çin'i suçladığı, Çin ve Rusya'nın da ABD'nin espionaj konusunda suçüstü yakalandığı konusundaki ilginç ve ayrıntılı bilgi için bkz. Office of the National Counterintelligence Executive, Foreign Spies Stealing US Economic Secrets in Cyberspace, Washington DC, Ekim 2011. Ali Çimen, a.g.e., s. 256-259. Duncan Campbell, Interception Capabilities 2000, Edinburgh/İskoçya, Nisan 1999, s.149.

olarak Brezilya ihaleyi bir Amerikan şirketi olan Raytheon'a verdi. Bill Clinton 1993'de CIA'ya sıfır emisyon dizaynı otomobil üreten Japon firmalarının izlenmesini emretmiş ve elde edilen bilgiler üç büyük Amerikan otomobil devi Ford, General Motors ve Chrysler'a aktarılmıştı.

Almanya'nın önde gelen haftalık dergilerinden Der Spiegel'e göre NSA Echelon vasıtasıyla 1990 yılında bir Endonezya firmasıyla Japon uydu imalatçısı NEC Corp arasındaki telefon görüşmelerini dinledi. Başkan Bush'un görüşmelere müdahalesiyle birlikte söz konusu 200 milyon dolarlık ihale NEC ve Amerikan iletişim devi AT&T arasında paylaştırıldı. 1994'de CIA ve NSA Brezilyalı yetkililerle Fransız Thomson-CSF firması arasındaki Brezilya'nın almak istediği radar sistemlerine yönelik telefon görüşmelerini dinledi. Elde edilen bilgiler aynı doğrultuda hizmet veren Amerikan Raytheon firmasına iletildi. Daha uygun şartlar sunan Raytheon ihaleyi kaptı.

1995'de New York Times gazetesi NSA'nın ve CIA'nın Tokyo istasyonunun Cenevre'de Japon otomobil üreticileriyle ticari bir görüşme yapan Amerikan ticaret temsilcisi Mickey Kantor'un ekibine önemli ticari kozlar aktardığını yazıyordu. Bilgiler tabii ki Echelon kaynaklıydı. Japon gazetelerinden Mainichi, NSA'nın Japon firmalarına karşı kullanılmak üzere sürekli bilgi topladığını yazdı.

Insight Magazin'e göre Başkan Clinton NSA ve FBI'ya 1993'de Seattle'da düzenlenen APEC (Asian Pacific Ekonomik Konferansı/Asya Pasifik Ekonomik Konferansı) zirvesine katılan heyetlerin kaldığı tüm odaları dinlemelerini emretti. Sonuç olarak Vietnam'daki petrol ve hidroelektrik yatırımlarına yönelik kritik bilgiler elde edildi. Söz konusu bilgiler Demokrat Parti'yi finanse eden büyük yatırımcıların firmalarına aktarıldı. Tabii ki Echelon'un gadrine uğrayanlar sadece yabancı firmalar değildi. Vietnam Amerikalı bir iş adamından iki adet eski Boeing 737 almaya çalışırken araya giren Ticaret Bakanı Ron Brown'ın gereken krediyi ayarlaması ile bu ülkeye iki adet yeni Boeing 737 satıldı..."

Bunlara ilaveten örneğin 1993 yılında Hughes uçak firmasının Fransa'da katılacağı bir havacılık fuarına sanayi casusluğu yapılarak en son teknolojik gelişmelerinin çalınacağı yönünde CIA tarafından uyarılarak katılmaması, son dönemde Japonya Ticaret Bakanı ile Japon otomotiv devlerinin üst düzey teknik heyetleri arasında yapılan çok gizli görüşmelerin sanayi casusluğuyla deşifre edilmesi, özellikle Çin'deki üretim ve teknolojik gelişmeleri takip etmek üzere bu ülkeye giden ABD, İngiltere, Fransa gibi gelişmiş ülke temsilcilerinin sanayi casusluğuna karışmaları, Fransa Havayolları ile seyahat eden hemen bütün üst düzey sanayici ve iş adamının uçak koltuklarına yerleştirilen dinleme cihazlarıyla dinlenmesi, Kodak, Boeing, Lockheed Martin gibi uluslararası büyük ku-

ruluşların sanayi casusluğu yaparken kendilerinin de aynı akıbete uğramaları tipik örnekler arasındadır.

Wikileaks ve Echelon Sisteminde Casus Uygulamalar

Echelon ağı tarafından her ne kadar hemen bütün dünya liderleri takip ediliyor olsa da bugüne kadar bunlarla ilgili olarak Wikileaks tarafından deşifre edilenler dışında bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Wikileaks tarafından kamuoyuyla paylaşılmaya devam edilen bilgiler ise ABD merkezli olarak neredeyse bütün dünya ülkelerinin ticaretten sanayiye, askeri faaliyetlerden istihbarata çok geniş bir alanda ne şekilde ve ne kadar yakından takip edildiklerini göstermektedir. Bu kapsamda Wikileaks tarafından yapılan ilk açıklamada 25 ülkede askeri casusluk, ticari casusluk yanında siyaset ve yönetimler dinleme ve takip sonrasında askeri, siyasi istihbarat³³, sanayi casusluğu yapan³⁴ 160 kadar çok uluslu şirket açıklar.³⁵

³³ Siyasi istihbarat genel anlamda bir devletin kendi güvenliği açısından öncelikli sınır komşusu olduğu ülkeler, ardından sınır komşusu olmamakla birlikte çeşitli nedenlerle sorunlar yaşanmakta olan yakın çevredeki diğer ülkeler ve uzakta dahi olsa yoğun ve sıkı ilişkilerinin olduğu diğer ülkelerin tutum ve davranışlarını takip etmesi faaliyetidir. Bu durum uluslararası ilişkilerin de temelini oluşturmaktadır ve çeşitli siyasi gelişmeleri, uzun ve orta vadede olası gelişmeleri, yakın vadede olabilecek durumları tespit etmek, bunlarla ilgili zamanında analizler yapmak ve tedbir almak üzerine kurulmuştur. Ahmet Tarık Miman, Küreselleşmenin Ordusu; Ekonomik İstihbarat, IQ Yayınları, İstanbul, Mayıs 2007, s. 38-39..

³⁴ Uluslararası terörizm ve savunma bağlamında yasadışı yollardan ve yetkisiz bir şekilde çeşitli ülkelerin endüstri ve sanayi firmaları yanında silah sistemleri ve teknolojileri ve askeri savunmayı destekleyen teknoloji üreten askeri tesislere yönelik saldırılar başta ABD olmak üzere hemen her ülkeyi tedirgin etmektedir. Genel anlamda sanayi casusluğu bilgiyi elinden tutanların bunları mümkün olduğunca ve en sıkı güvenlik tedbirleriyle korumaya çalıştığı adı konulmamış bir mücadele sürecinde bilgiye ulaşma ve bunları yasadışı yollardan ele geçirerek çeşitli şekillerde kullanma ve istifade etme faaliyetidir. 2012 yılı itibarıyla Avrupa ve Avrasya'ya yönelik bu tip tehditler Doğu Asya, Pasifik ve Yakın Doğu'ya oranla %75, Güney Asya ve Orta Asya'ya oranla da %129 artış göstermektedir. Bu saldırıların büyük bir kısmı da havacılık ve elektronik sanayiye yönelik yapılmaktadır. Sanayi casusluğu konusunda ABD'de hazırlanan Ocak 2009-Ocak 2013 tarihli bir sanayi casusluğu ve ticari sırlarla ilgili hırsızlıklar raporunda sanayi, ticari ve askeri teknik bilgilerin ve sırların özellikle Çin, Kuzey Kore, Hindistan'a satışları ve bu amaçla kullanılan milyarlarca dolarlık yasadışı kaynaktan bahsedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Defense Security Service, Report of Targeting Technologies 2012; A Trend Analysis of Reporting from Defense Industry, Washington DC, 2012, s. 45, 48 ve 49. Ayrıca bkz. <http://justice.gov/nsd/docs/export-case-fact-sheet.pdf>. Erişim Tarihi 5 Nisan 2014.

³⁵ Wikileaks tarafından 3 Aralık 2011 tarihinde yapılan açıklama. Ayrıca Bkz. <http://haberand.com/wikileaks-telekulaklari-desifre-etti--h-91870.html>. Erişim Tarihi 3 Mart 2013.

Echelon Sistemine Yönelik Tepkiler

İngiltere yanında müttefiklerine de özellikle askeri ve ekonomik istihbarat sağlayan ve uydu vasıtasıyla yürütülen resmi, ticari, ekonomik ve askeri haberleşmeyi takip etmeyi, kaydetmeyi, çözümlemeyi ve önceden tedbir almayı hedefleyen Kıbrıs'taki Echelon sistemi esasında ABD'nin uzun zamandan beridir adaya yönelik konuşlanma girişimlerinin bir parçasıdır.³⁶ Echelon'a yönelik tepkiler farklı ülkelerin ulusal güvenliklerini tehdit eden unsurlar olarak değerlendirilmesinin ötesinde "Mahremiyet ve ifade özgürlüğü bütün temel uluslararası ve bölgesel anlaşmalarla tanınan temel insan haklarındandır.." ³⁷ yaklaşımından hareketle insan haklarına aykırı bir uygulama olarak değerlendirilmesindedir. Bununla birlikte söz konusu istihbarat çalışmalarının her adımında insan hakları ihlalleri yapıldığını tespit edebilmek ise pratik olarak neredeyse imkânsız gibidir. 1975 yılında ABD Senato'sunda bir konuşma yapan Senatör Frank Church "insan haklarına yönelik tehlike bu teknolojinin o muazzam gücünü insanların özel ve mahrem konuşmalarına çevirmiş olmasında yatmaktadır."³⁸ der. Öte yandan askeri, ekonomik ve ticari istihbarata yönelik dinleme ve tele kulak faaliyetlerinin devam ettiği ve her gün milyonlarca sesli, görüntülü ve yazılı mesaj kontrolden geçerken doğaldır ki öncelikle siyasiler, devlet adamları ve hassas konuları ve işgal ettikleri makamlar nedeniyle önem arz eden kişilerin konuşmaları da tele kulaklara takılmaktadır. Bu kapsamda örneğin Watergate Skandalı sonrasında istifa etmek zorunda kalan ABD Başkanı Ronald Reagan, Demir Lady lakabıyla anılan İngiltere eski Başbakanı Margareth Thatcher gibi pek çok siyasi lider de bulunmaktadır. Başta ABD olmak üzere farklı ülkelerde ortaya çıkan tepkilerin bir kısmı da bu kişiler tarafından gösterilen tepkilerdir. Karmakarışık dinleme faaliyetleri çerçevesinde bütün terörist faaliyetler yanında sanayi casusluğu bağlamında da hemen bütün kaynaklara ve verilere erişme imkânı ve şansı yaratan Echelon sistemi bu noktada bazı kısıtlamalara ve olumsuzluklara da neden olmaktadır;³⁹

"1-Echelon sistemi yurtiçi veya dışında yaşayan kendi insanlarımızla ilgili özel hayat/mahremiyet olgusunu ortadan kaldırmaktadır. Her şey Büyük

³⁶ <http://ahmetdursun374.blogcu.com/kibris-oldukca-gizli-kripto-echelon-kibris-ta/2959707>

³⁷ Durum böyle olunca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yaptığı "Echelon kullanımı özel haberleşmeye müdahale olduğuna göre bu durum özel hayatla ilgili olguya bir saldırı olarak değerlendirilebilir ..." yaklaşımına göre de tepki çekmeye devam eder. Kevin J. Lawner, "Post-September 11th International Surveillance Activity- A Failure of Intelligence: The Echelon Interception System&Fundamental Right to Piracy in Europe", Pace International Law Review, Cilt 14, Sayı 2, Sonbahar 2002, s. 32.

³⁸ Duncan Campbell, Signals Intelligence and Human Rights-the Echelon Report, Electronic Privacy Information Center, Washington DC, 2000, s. 4

³⁹ Gaurav Vijay, adı geçen rapor, s. 31-32.

Birader tarafından takip edilmektedir. Bu durum ise ticari şirketlere bilgi güvenliği sağlamayacaktır. Ayrıca bu sanayinin büyük ölçüde tahrip olmasına neden olacak ve 19. Yüzyıl sömürgeciliğine sürükleyecektir. Modern kültürümüze de bir tehdit oluşturacaktır.

2- Bütün askeri sırlar bunları biz ne kadar meraklı gözlerden saklamaya çalışsak da NSA ve müttefikleri için aşikâr şeyler olacaktır. Bütün bu olup bitenleri altıncı hisleri olarak değerlendirdiğimiz bilgisayarları vasıtasıyla görüp duyabileceklerdir. Bu da insanlığın topluca yıkımına neden olacaktır. Tek bir savaş bile bütün insanlığın tamamen ortadan yok olmasına neden olabilir.

3- Yukarıda bahsedildiği üzere Echelon sistemleri bizleri terörist saldırılarından koruyabilmek amacıyla geliştirilebilir, fakat bütün bunların dışarıdan müdahalelere karşı koruma altında olduğundan emin olmak zorundayız çünkü eğer böyle bir şey olacak olursa sonuç tam bir felaket olacaktır. Eğer teröristler askeri ve istihbarat sırlarıyla ilgili hassas bilgilere ulaşacak olurlarsa bir dünyaya savaşına da neden olabilirler...”

Elektronik İstihbarat ve Kıbrıs

Elektronik istihbarat konusunda Türkiye'de yayımlanmış neredeyse hiç basılı kaynak söz konusu değildir. 1992 yılında Murad Bayar tarafından yayımlanan "Elektronik İstihbarat" isimli uzmanlık tezi bu alanda yayımlanmış tek kaynak özelliği taşımaktadır. Bu çalışmaya göre elektronik istihbarat "...elektronik harp tekniklerinin temel alacağı radar ve radar sinyal parametrelerini pasif dinleme yoluyla temin eder. Diğer istihbarat kanallarından toplanan bilgilerin de bir araya getirilmesiyle hedef radar sistemleri hakkında elektronik harp amaçları için kullanılabilir bir parametre seti oluşturulabilir. Elektronik istihbarat (electronic intelligence/Elint) radar sistemlerinin teknik özellikleri ve kabiliyetleri hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla bu sistemler tarafından yayımlanan sinyallerin gözlemlenmesidir. Elint vasıtasıyla radarlardan uzak kalarak radar sistemi hakkında çok değerli bilgiler edinme imkânı vardır. Elint'in bu özelliği bir düşmanlık durumu olduğunda son derece önem kazanır... Elint'in değeri atış kontrol radarları gibi tehdit sistemleri hakkında zamanında ve doğru bilgi sağlayabilmesi ile ölçülür... Elint görevi genellikle hava platformları üzerinde yerleştirilen teçhizat vasıtasıyla gerçekleştirilir. Bu platform üstü örtülü Elint görevi yapan ticari bir uçak olabileceği gibi bu işe adanmış ve özellikle Elint fonksiyonu ile donatılmış bir uçak da olabilir. Barış veya kriz zamanında yüksek irtifada yapılan uzun mesafeli uçuşlar ile geniş bölgeler taranabilir. Burada ana hedef hava savunma sistemleri göndermeçleri ile askeri harekât veya

tabrikatlarıdır..."⁴⁰ Böylece Elint adı verilen sistemin istihbarat yanında istihbarata karşı koyma faaliyetleri için de kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Hemen her türlü hava taşıtlarıyla yapılabilen elektronik istihbarat çalışmalarının sivil havacılıkta kullanılan uçaklardan meteoroloji amaçlı hava taşıtlarına, çeşitli cins ve çapta savaş uçaklarına, kamufle edilmiş araçlara kadar geniş bir alanda yapılması bu istihbarat çalışmaları için de hareket serbestisi kazandırmaktadır. Kıbrıs adasını uzun vadede İngiltere'ye ait askeri tesisler de dahil en üst düzeyde kullanmayı düşünen ABD'nin U-2 casus uçakları da bu bağlamda kullanılan uçaklardır ve özellikle Doğu Akdeniz'de bu çalışmalar çok sık gerçekleştirilmektedir. Psikolojik harp ve elektronik istihbarat konusunda ABD tarafından EC-130J Commando Solo adı verilen toplam 6 uçak kullanılmaktadır. Hava indirme radyo-TC yayın platformu olarak kullanılan bu uçaklardaki sistemler AM, FM, kısa dalga yayınlar yanında VHF ve UHF televizyon yayınlarına da uygundur. Bu platformlar hareket halindeyken askeri ve sivil bütün yayınları takip edebilmektedirler ve 174 kilometrelik bir alanda kesintisiz servis sağlamaktadır. Kıbrıs'taki iki İngiliz üssü bu açıdan sadece ABD değil, müttefikleri ve özellikle de İngiltere açısından önem taşımaktadır. Bunun dışında ABD tarafından SOMS-B (Special Operation Media Systems) denilen ve karada sabit olarak kullanılan 400 kilometre etkili radyo-TV sistemleri de söz konusudur. ABD ve müttefikleri tarafından kullanılan bir başka sistem ise "jammer" olarak kullanılan ve elektronik sistemlerde tahribat, önleme ve parazit yaparak istihbarata karşı koyma faaliyeti gerçekleştiren EC-130H ve EA-6B uçaklarıdır. EA-6B'ler "jammer" görevi yanında yüksek hızlı anti-radyasyon füze sistemleri (high-speed anti-radiation missile) de kullanılmaktadır ve bunlar özellikle savaş uçaklarını hedef alan radarları ortadan kaldırmaya yönelik olarak tasarlanmıştır. Bugün tellisiz hatlar üzerinden her türlü haberleşmeyi kontrol ederek ticari, ekonomik ve askeri istihbarata yönelik dinleme ve tele kulak faaliyetlerinin yürütüldüğü Echelon kapsamında UKUSA'ya bağlı sinyal istihbarat merkezleri ABD'nin West Virginia bölgesindeki TIGINT II sistemiyle Sugar Grove, Porto Riko'daki Sabana Seco, Washington'daki Yakima Eğitim Merkezi, Pasifik Okyanusu'ndaki Guam, Japonya'da Misawa Hava Üssü, Kanada'nın Ontario bölgesindeki Leitrim, Yeni Zelanda'nın Marlborough bölgesindeki Waihapai, Avustralya'nın Geraldton bölgesindeki Kojarena ve Newfoundland'deki Gander İstasyonu, İngiltere'nin Yorkshire bölgesinde bulunan son derece kritik Menwith Hill is-

⁴⁰ Joseph L. Cox, Information Operations in Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom-What Went Wrong?, School of Advanced Military Studies, US Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, Mart 2006, s. 97-99. Elektronik istihbarat konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Murad Bayar, Elektronik İstihbarat, Ankara, 1992.

tasyonu⁴¹, Avustralya'nın Northern Territory bölgesindeki Pine Gap, Shoal Bay, Almanya'da Bad Aibling, İngiltere'de Morwenstow ve ABD'deki Fort Gordon NSA Karargâhı, Hawaii'de Kunia Üssü, Denver/Colorado ve San Antonio/Texas'da bulunan Lackland Hava Üssü istasyonlarıyla Kıbrıs adasındaki 3 antenli Paramali ve 9 antenli Ayios Nikolaos istasyonlarıdır.⁴²

11 Eylül 2001 sonrasında ulusal güvenlik bağlamında son derece hassaslaşan ve terör kavramını 11 Eylül öncesi ve 11 Eylül sonrası olarak iki ve birbirinden neredeyse taban tabana farklı bir anlayışla görmeye başlayan ABD ve İngiltere'nin Echelon sistemleri vasıtasıyla oluşturdukları güvenlik ağında anahtar kelimeler olarak adlandırılabilir bazı hassas kelimeler söz konusudur. Bu noktada hafızaya kaydedilen anahtar kelimeler yanında teleks, faks ve elektronik posta adresleri, ayrıca haberleşme için kullanılabilir türden kodlar ve şifreler de söz konusudur. Ulusal ve uluslararası kuruluşların isimleri, ülke isimleri, çeşitli konu başlıkları, özellikle ekonomi, siyaset, ticaret, diplomasi alanında hedef olarak algılanabilecek önemli kişilerin her türlü yazışma adresleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Örneğin İngilizce olarak "God/Allah", İslam/İslam, "Muslim/Müslüman" gibi kelimeler, ayrıca Fidel Castro, Saddam Hüseyin, Usame Bin Ladin, El-Kaide, Afganistan gibi kelimelerle oluşturulan liste ABD tarafından tehlikeli addedilen siyasi kimlikler yanında İslamofobiya çerçevesinde hassas ve sakıncalı kelimeler arasına girer. Dünyanın en güçlü casusluk ağı olarak adlandırılabilir Echelon sisteminin dünyanın en büyük bilgisayar destekli güç olduğu ve sistemin başarısındaki en önemli husus da "sözlüğüne" dahil ettiği bu hassas kelimeler olduğu da tartışılan konular arasındadır. Çeşitli elektronik usullerle yapılan haberleşmelerde kullanılan "patlayıcılar, silahlar, suikastlar, Uzi, teflon mermiler, mayınlar, nükleer silahlar, Uranyum, Napalm, nükleer el bombası, gizli servis, terör, özgürlük, ETA, IRA, enformasyon terörizmi, gerilla, patlama, endüstriyel casusluk" gibi yüzlerce kelime de tele kulak sistemi tarafından derhal algılanmakta ve merkeze gönderilmektedir. Böylece sistemde daha önceden yüklenmiş programlar vasıtasıyla milyonlarca mesaj arasında daha önceden hafızaya alınmış belli kelimeler ve anahtar ifadeler vasıtasıyla telli (telefon) ve telsiz (cep telefonu) haberleşme yollarıyla radyo dalgaları, frekanslar ve yazılı mesajlar (elektronik mesajlar, Facebook, Tweeter vb) yoluyla gönderilen mesajlarda Echelon sistemi terörist faaliyetlerden insan kaçakçılığına, doğum günü mesajlarından baş sağlığı telgraflarına, özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında daha da duyarlı davranılan El Kai-

⁴¹ Steve Wright, "The Echelon Trail: An Illegal Vision", Surveillance and Society, Sayı 3, Cilt 3, 2005, 205.

⁴² Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlanan 22-23 Ocak 2001 Brüksel Toplantısı kapsamında Echelon Sistemlerinin Çalışmasıyla İlgili Geçici Komite Raporu Brüksel, 2001, s. 1

de'nin uyuşturucu kaçakçılığına, ayrıca çeşitli ülkelerde ortaya çıkan siyasi çatışmalardan yönetimlere karşı başkaldırı girişimlerine varıncaya kadar başta ABD Savunma Bakanlığı Pentagon olmak üzere NSA, ayrıca CIA ve diğer kurumların ihtiyaç duyduğu bilgi söz konusu bu hassas anahtar kelimeler vasıtasıyla bulunmakta ve sistem alarına geçirilmektedir. Bu sistem içinde 1970'lerden beri kullanılan ve Echelon sisteminde ise yeni bir tasarımla tek bir sistemin parçası haline getirilen bütün farklı bilgisayarlar ise UKUSA ajanları tarafından Echelon sözlükleri olarak adlandırılmaktadır.⁴³ Her gün durmaksızın 7 gün ve 24 saat hedeflenmiş anahtar kelimeler üzerine odaklanan, dünyanın değişik noktalarına yerleştirilmiş çeşitli uydular, yer istasyonları ve radarların da yardımıyla sınır aşan bütün telefon ve faks kayıtlarını, radyo dalgalarını, havacılık ve denizcilik frekanslarını takip eden, kontrol eden, elektronik posta ve mesajları kayıt altına alan sistem her gün milyarlarca kayıt arasında son derece titiz bir filtreleme, analiz ve çözümlenme yaparak bir sonuca varır. Echelon'u kullanan ve bilgi aktaran bütün personelin belirlenmiş bir kod numarası bulunmaktadır ve her görevli sadece kendi alanıyla ilgili bilgi girmeye veya aktarmaya yetkilidir. Durum böyle olunca personelin "bilmesi gerektiği kadar bilmesi" ilkesi çerçevesinde istihbarata karşı koyma için daha başlangıçta önü kesilmiş olur. 1999 yılında Senato İstihbarat Çalışmalarını Araştırma Komitesi NSA'dan bu kapsamda sıradan Amerikan vatandaşlarının konuşmalarını içeren klayıtları teslim etmesini ister; ancak bu talep "avukat-müşteri" ilişkisi gerekçe gösterilerek reddedilir. 2000 yılında da aynı şekilde parlamentoda yapılan gizli bir oturumda Echelon istasyonlarının uyduları, mikrodalgaları, cep telefonlarını, fiber optic haberleşmeleri ve dünyanın her yerinde her türlü sesli, görüntülü yazışma ve kayıtları denetleyebildiğini, dinleyip bilgi topladığı ortaya konur.⁴⁴

Akdeniz'i sarmalayan coğrafyada ortaya çıkan her huzursuzlukta adadaki İngiliz üsleri ve dinleme istasyonları kamuoyu tarafından gündeme getirilmekte ve değişik tepkiler ortaya konulmaktadır. Örneğin İngiliz üslerinin Avrupa'dan Ortadoğu'ya yönelik elektronik yazışmalar ve telefon konuşmalarına ilişkin bilgilerin 'çalınmasında' kullanılan merkez olduğu iddiası da bu tepkiler arasındadır.⁴⁵ Rum Haravgi gazetesi de Yunanistan, Almanya ve İtalya'da bazı yayın organlarında eş zamanlı yayımlanan haberlere atıfta bulunarak İngiltere'nin Kıbrıs'ta bulunan askeri üslerinden Dikelya üssünde yer alan bir merkezde Doğu Akdeniz ve bölgedeki internet üzerindeki bütün hareketlerin izlendiğini yazar. Gazete deniz altında döşenmiş optik kablolardaki verilerin İngiliz üslerinde

⁴³ Nicky Hager, *Secret Power*, Craig Potton Publishing, Nelson/Yeni Zelanda, 2007, s. 29.

⁴⁴ Gaurav Vijay, *A Seminar Report on Tempest and Echelon*, Malavia National Institute of Technology, Jipur, 2010, s. 14

⁴⁵ *Zaman ve Sabah*, 6 Kasım 2013

bulunan söz konusu merkez tarafından 'çalınmasına' imkan sağlayan sistemlerin yer aldığını da belirtir. Ayrıca Trodos Dağları'nda İngiltere'ye ait büyük bir dinleme üssü bulunduğu da bu tepkiler arasındadır;⁴⁶

"...ABD, Suriye'nin başkenti Şam'da 21 Ağustos'ta meydana gelen kimyasal saldırı iddialarıyla ilgili olarak elinde elektronik iletişim kayıtları olduğunu söylemişti. Peki bu kayıtlar nereden geldi? Bu verilere göre Suriye ordusundan yetkililer, kimyasal saldırıyı kendilerinin yaptığını itiraf ediyordu. İngiltere'nin eski büyükelçilerinden Craig Murray kendi sitesinde yayımladığı 'Trodos bilmececi' başlıklı yazıda İngiltere'nin Kıbrıs'taki Trodos Dağları'nda bulunan dinleme üssüne dikkat çekti. İngiltere Hükümet İletişim Karargâhı (GCHQ)'na bağlı olarak çalışan üssü ABD ve İngiltere'nin bölgedeki en önemli varlıklarından biri olarak nitelendiren Murray üste elde edilen verilerin İngiliz gizli servisi MI6 ve CIA ile paylaşıldığını aktardı.

1990'larda İngiltere Dışişleri Bakanlığının Kıbrıs seksiyonunun başkanı olduğunu hatırlatan Murray, Trodos'taki üssün Libya'nın doğusundan Kafkasya'ya kadar bütün Ortadoğu'daki radyo, uydu ve mikrodalga trafiğini kaydettiğini yazdı. Murray, karasal telefon ağlarının bile dinlenebilir durumda olduğunu da altını çizdi. ABD'nin bile bölgede bu kadar geniş çaplı bir dinleme üssü bulunmadığını söyleyen eski büyükelçi, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin Suriye'deki kimyasal saldırıyla ilgili ordu yetkililerinin görüşmelerinin Kıbrıs'taki üsse takılmamış olmasını tuhaf bulduğunu belirtti. Kerry'nin elinde olan bu bilginin İngiltere'nin elinde olmaması, ABD'nin istihbarat kaynağının Mossad olmasına bağlayan Murray, İsrail'in bu bilgilerin üçüncü taraflarla paylaşılmasını daengellemiş olabileceğini söyledi.

Bununla birlikte Murray, Mossad'ın Trodos'un dinleme yeteneğiyle kıyaslanabilecek bir kapasiteye sahip olmadığını da vurguladı. Suriyeli yetkililerin görüşmelerini elde eden Mossad'ın yaptığı işin tam da Trodos üssünün işi olduğunu belirten Murray, 'Mossad'ın yakalayabildiğini Trodos nasıl yakalayamadı?' diye sordu. Murray, tek seçeneğin, karasal telefon ağlarından dinleme olduğunu söylerken, Suriye'nin içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde bu kanaldan haberleşmenin ihtimal dahilinde olmadığını kaydetti. Murray, Trodos'un Suriyeli yetkililerin konuşmalarını yakalayamamasının ise tek cevabı olduğunu belirtiyor: Böyle bir konuşma yok. Bu sözde konuşmayı Mossad üretti."

⁴⁶ Sol, 2 Eylül 2013.

“YENİ” SAVAŞLAR VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ: DEVLETİN ÖTESİNE GEÇMEK

Arş. Gör. Tuncer BEYRİBEY

(Marmara Univ.)

Özet

Mary Kaldor ve Heinfried Münkler gibi düşünürlerin ortaya attığı “yeni savaşlar” kavramı Soğuk Savaş’ın bitimiyle birlikte yükselişe geçen, taraflardan en az birisinin devlet-dışı aktör olduğu ve Clausewitz’ci savaş anlayışından farklı olarak savaşın siyasi (“rasyonel”) amacının yanında diğer (ekonomik, sosyo-kültürel) nedenlerle de yürütüldüğü çatışma halini tanımlamak için ortaya atılmıştır. Bu çatışma hali ise uluslararası ilişkiler disiplininin çıkış sorunsalı olan savaş ve barış halinin ortaya konması açısından önemli bir analiz fırsatı ortaya koyuyor. Bu makale, “yeni savaşlar” adı altında var olan çatışma hallerinin ortaya çıkışlarını ve önemli noktalarını işaret ederek realist ve liberal uluslararası ilişkiler teorilerinin analizini yapmayı amaçlamaktadır.

Bunun için James Der Derian’ın ortaya koyduğu “küresel hetero-kutuplu matris” kavramından hareketle devlet-merkezli uluslararası ilişkiler anlayışı sorunsallaştırılacaktır. Der Derian’a göre, neoliberal küreselleşmenin neticesinde oluşan bağlantısallık (*interconnectivity*) nedeniyle en küçük bir aktör bile küresel çapta etkiler yaratabilecek güce sahiptir. Bunun yanında ise ulus-devletin en temel iki özelliği olan topraksallık ve merkezîyet (egemenlik) üstten ve alttan gelen baskılarla aşınmaktadır. İkisi bir araya geldiğinde ise devlet kaybolmamaktadır, fakat diğer aktörlerin karşısında küresel siyasetteki “üstünlüğünü” kaybetmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, bu matrisin önemli bir bileşeni de bu yeni savaşları yürüten ve farklı aidiyet anlatılarına sahip gruplardır. Bu nedenle, yeni savaşlar neticesinde ortaya çıkan aktörlerin ve küreselleşmenin neticesinde görünür hale gelen yeni antagonizmaların ışığında devleti temel alan teorik yaklaşımların çatışmaların analizinde yetersiz kaldığı vurgulanacaktır. Bunun için realizmin ve liberalizmin savaştan ve barıştan ne anladığı ve ilkinin önlemek ile ikincisini teşvik etmek için neler önerdiği irdelenecektir. Bu anlamda, geleneksel savaş tanımı ile yeni savaşlar karşılaştırmalı bir analize tabi tutularak aradaki farklar ortaya konulacaktır. Buradan hareketle, bu iki teorinin de devlet-merkezli uluslararası ilişkiler anlayışını (yeniden) kurdukları vurgulanacak, bunun için savaşın ve barışın anlamının oldukça devlet odaklı bir anlayışa hapsedildiği iddia edilecektir. Nihayetinde, bu makalenin önerdiği iki teorinin de bu

zayıflıkları ortaya konularak “yeni savaşlar” doğrultusunda küresel barışı sağlayacak yeni yaklaşımlara yer açılması gerektiğidir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Savaşlar, Realizm, Liberalizm, Savaş ve Barış, Eleştirel Yaklaşımlar

“NEW” WARS AND INTERNATIONAL RELATIONS THEORIES: GOING BEYOND STATES

Abstract

Proposed by scholars like Mary Kaldor and Heinfried Münkler, the concept of “new wars” is defined as state of conflicts increased after the Cold War. Its main features are that at least one of the conflicting party is non-state actor, and the causes of them are more economic and socio-cultural than political (“rational”). This state of conflict gives us an opportunity to analyze war and peace problem, which are initial problematic of international relations discipline. This article aims to analyze realist and liberal international relations theories by indicating new wars’ rise and important features.

For this, state-centric international relations understandig will be problematized moving from the concept of “global heteropolar matrix” that is proposed by James Der Derian. According to Der Derian, because of interconnectivity that has been increased due to neoliberal globalization, the smallest actor can have a power to make global impacts. Besides, territoriality and centrality, which are the two main characteristics of nation-states, are depreciating due to above and below pressures. When these two tendencies come to together, the “superiority” of nation-states vis-a-vis other actors has been lost, even if nation-states are not being eroded.

From this perspective, one important component of this matrix is groups that engages in new wars and has different attachment discourses. For this reason, it will be emphasized that state-centric approaches are insufficient to analyze these conflicts illustrating new actors risen from new wars, and new antagonisms of globalization. To do this, it will be questioned what realism and liberalism understand from war and peace, and how they plan to prevent the former and to promote the latter. Traditional wars and new wars will be compared and then the differences between them will be emphasized. Thus, it will be claimed that these two theories (re)figure state-centric international relations understanding and because of this, the concepts of war and peace are restrained. As a result, this article proposes opening a door for new approaches that could enable global peace regarding new states of conflicts.

Keywords: New Wars, Realism, Liberalism, War and Peace, Critical Approaches

Giriş

Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte, dünya beklenenden daha fazla bir çatışma ortamı içerisine girdi. Bu çatışmaları eskilerinden farklı kılan ise devletler arası olmaktan ziyade, devlet içi olmasıdır. Kimlik politikalarının diğer faktörlerin önüne geçmesi ile birlikte dünyada iç savaşların sayısı hızlı bir şekilde artış gösterdi. Fakat mevcut ana akım uluslararası ilişkiler teorileri bu gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalıyor. Bunun temel nedeni ise devletin hala savaş yapma konusunda ve buna bağlı olarak da uluslararası siyasette hareket etmede birincil aktör olarak görülmesidir. Bunun sonucunda, mevcut teoriler devletin bu konumunu sürekli meşrulaştırmaktan öteye gidememektedir.

Bu makale, yeni savaşların ortaya çıkışının ışığında realizm ve liberalizmi incelemeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken, onların temel aldığı devlet-merkezliliği yerinden etmeyi hedeflemektedir. Hem realizm hem de liberalizm savaşı devlete ithaf ederek çözümü de devlette bulmaktadırlar. Realizm için “çatışmasızlık”, liberalizm için “barış” öncelikli devlet-merkezli bir anlayıştır. Bu düşünce tarzı, mevcut çatışma ortamını açıklamaya yetmiyor. Bu nedenle, onların öngördüğü daha “çatışmasız” ya da “barışçıl” bir dünya için devleti aşmak gerekiyor.

Makale dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, savaşın geleneksel tanımına bakılacaktır. Burada Clausewitz'in savaş ile ilgili görüşlerine de yer verilecektir. Burada, savaşın anlamındaki geleneksel tanımına bakarken dikkat edilecek husus onun devletin bir siyasi aracı olmasıdır. Bu nedenle, savaş, devletlerin karşı tarafı kendi iradesine göre şekillendirmek için kullandığı bir teknik olarak anlaşılır. İkinci bölümde, bu savaş anlayışından hareket eden realizm ve liberalizm incelenecektir. Her ikisi de uluslararası yapıyı anarşik olarak tanımlarken, devletleri bu yapı içerisinde kendi çıkarı peşinde koşan birincil aktörler olarak görür. Bu yaklaşım tarzı, çatışmasızlık ya da barış için geliştirdikleri çözüm önerilerinde de ön plana çıkar. Üçüncü bölümde ise yeni savaşlar anlatılacaktır. Burada, savaşın değişen tanımına müteakip devletin savaşı yürüten birincil aktör olmadığı vurgulanarak, devlet dışı bir çok aktörün de savaşın tarafı olduğu, amacın toprak kontrolünden ziyade nüfusu kontrol etmek olduğu, bu nedenle de sivil ile savaşçı arasındaki ayrımın kalktığı vurgulanacaktır. Sonuç bölümünde ise savaşın bu değişen tanımı üzerinden realizm ve liberalizm analiz edilecektir.

Savaşın Geleneksel Tanımı

Eski savaşları tanımlarken temel aldığımız aktör devlettir. Devletler birbiriyle savaşırken belli bir siyasi amaç elde etmeye çalışırlar ve savaş sonunda bir barış müzakeresi ya da taraflardan birinin nihai teslimiyeti ile sona erer.¹ Bu nedenle, savaş bir “pazarlık” sürecidir: iki devletin antlaşmazlığa düştüğü bir mesele üzerine bir devletin diğer devlet üzerinde güç kullanarak ya da kullanmaya tehdit ederek etki etme aracıdır.² Nihayetinde, savaş “dışa dönük” bir eylem olarak varsayılır.³

Clausewitz’in savaş ile ilgili yaptığı tanım, bugün dahi etkisini oldukça sürdüren bir yaklaşımı işaret eder. Ona göre savaş, “siyasetin başka araçlar ile devam ettirilmesi”dir.⁴ İki veya daha fazla kuvvet kendi iradesini karşı tarafa kabul ettirmeye çalışır. Buradan hareketle, savaşta eğer irademizi kabul ettirmek istiyorsak, düşmanı silahsızlandırmak gerekir ve bu savaşın nihai hedefidir. Eğer taraflardan birisi tamamen silahsızlanırsa ya da ona dair bir endişesi olursa savaşı kaybetmiş demektir. Bu nedenle, iki taraf da savaşı kaybetmemek adına kuvvet kullanımında aşırılıklara gitmekten kaçınırlar ve bu Clausewitz’i “mutlak savaşa” götürür.⁵

Clausewitz, savaşın tarafları için bir üçlü ayırım yapıyor: devlet, ordu ve halk. “Savaş, her somut durumda doğasını biraz değiştirdiği için sadece gerçek bir bukalemun değildir; aynı zamanda genel görünüşe göre de belirgin eğilimleri bulunan üç yanlı şaşırtıcı bir olaydır: bir anda doğasının özünü teşkil eden şiddet, doğal ve kör bir içgüdü sayılması gereken kin ve nefret; öte yanda savaşı bağımsız bir ruhsal etkinlik haline getiren olasılık hesapları ve rastlantılar; son olarak da savaşı tamamen akla bağlayan politik araç niteliği”.⁶ Bu üçlü eğilimden ilki halka aittir, çünkü savaşın kışkırtılıp alevlendirilecek duyguları onda vardır. İkincisi orduya aittir, çünkü olasılık hesapları ve taktiksel manevralar ordunun işidir. Sonuncusu ise hükümetindir, çünkü üstte de belirttiğimiz gibi savaş, politikanın başka araçlarla bir uzantısıdır. Aşağıda da detaylı belirtileceği üzere, yeni savaşlarda buradaki ayırım ortadan kalkmıştır ve bu ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin anlamakta eksik kaldığı noktadır.

¹ Mary Kaldor, “In Defence of New Wars”, **Stability**, cilt:2, sayı:1, 2013, 3.

² R. Harrison Wagner, “Bargaining and War”, **American Journal of Political Science**, cilt:44, sayı:3, Temmuz 2000, 481.

³ Kalevi J. Holsti, “War, Peace, and the State of the State”, **International Political Science Review**, cilt 16, sayı 4, 1995, 319.

⁴ Carl von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, İstanbul, Doruk, 2011, 45.

⁵ Ibid, 30-33.

⁶ Ibid, 47.

Devletin savaşı yürüten üniter bir aktör olarak görülmesi, savaşın bir “seferberlik hali” olarak görülmesine yol açar. Bu seferberlik hali neticesinde finansal ve beşeri kaynaklar savaşın yürütülmesi için harcanır. Bunun yanında, bu kaynakların nasıl harcanacağına dair dikey bir karar alma mekanizması vardır.

Savaş, belli bir zamansal ve mekânsal sınırlamalar içerisinde yapılır. Her ne kadar gelişen askeri teknolojiler savaşın bu kısıtlamalarını oldukça etkilemiş olsa da, yine de profesyonel bir uğraş olduğu için, çarpışanlar ordulardır ve bir “savaş meydanında” gerçekleşir. Bu anlamıyla, “cepheler” savaş alanının temsili açısından önde gelen alanlardır.⁷ Buradan hareketle, savaş ordular arası bir çatışma türüdür. Ordu, devletin siyasi gücünün devamını sağlayan araçtır. Ordu, burada bir devletin dış güvenliğini sağlamakla görevli hiyerarşik ve profesyonel bir aygıt olarak tanımlanır. Bu nedenle, asker-sivil ayrımı, eski savaşlarda bir şekilde mevcuttur. Bunun için, sivillerin savaş alanlarında hedef olmaktan çıkarılması temel alınmıştır. Bir başka deyişle, siviller, savaş alanında dokunulmaması gereken kesim olarak tanımlanır.

Bu savaşların neden çıktığına dair üçlü bir analiz düzeyi mevcuttur. İlk düzey bireye odaklanır ve onun inanç sistemlerine, psikolojik ya da bilişsel süreçlerine ve insanın doğasına bakar. İkinci düzey devlettir. Burada siyasi rejim, ekonomik yapı, karar alma süreçlerinin oluşumu ve kapsamı, ideoloji ve milliyetçilik gibi faktörler dikkate alınır. Son düzey ise sistemdir. Anarşi, askeri ve ekonomik gücün dağılımı, uluslararası ticaret gibi devlete dışsal olan faktörler analiz edilir.⁸

Savaşın Clausewitz’in belirttiği gibi siyasetin stratejik alanda bir uzantısı olduğu görüşü, savaşın yapan tarafların rasyonel aktörler olduğu varsayımına dayanır. Savaş kararını alan devletlerin buradan “pozitif beklenen fayda” umar ve bu nedenle devletler üniter bir aktör olarak görülür. Burada, Bueno de Mesquita’ya göre, iki durum “pozitif beklenen faydayı” besler: (1) iki devletin de ortak politikalarına perspektiflerine sahip olması ve (2) bir devletin diğer devlete göre daha fazla güce sahip olması.⁹ Bu hesaplamalar yapıldığı zaman, devletler diğer devletler ile savaş yapmak için rasyonel nedenlere sahip olur.

⁷ Stathis N. Kalyvas, “Warfare in Civil Wars”, **Rethinking the Nature of War**, Isabelle Duyvesteyn ve Jan Angstrom (Der.), Abingdon, Frank Cass, 2005, 90.

⁸ Jack S. Levy, “Theories and causes of war”, **The Handbook on the Political Economy of War**, Christopher J. Coyne ve Rachel L. Mathers (Der.), Cheltenham, Edward Elgar, 2011, 14.

⁹ Bruce Bueno de Mesquita, “An Expected Utility Theory of International Conflict”, **The American Political Science Review**, sayı:74, 1980, 917-918.

Buradan hareketle, savaş bir noktada “iki tarafın da rıza gösterdiği” bir çatışma biçimidir, çünkü belli bir zafer beklentisini içerir.¹⁰

Savaş, Barış ve Uluslararası İlişkiler Teorileri

Realizm

Morgenthau, Niebuhr, Carr gibi klasik realistler, dünya siyasetinde savaşların bu kadar çok tekrarlanan bir olgu oluşunu insan doğasına bağlarlar. Klasik realistler, özellikle Thomas Hobbes’un fikirlerinden etkilenmiştir. Hobbes her insanın birbirine karşı karşıya olduğu fikrinden hareket eder ve insan doğasının kötücül oluşu, insan hayatının “yalnız, fakir, kirli, yabancı ve kısa” olmasına neden olur. Bu düzen içerisinde insanları birbiriyle savaşmaktan alıkoyacak ahlaki bir güç yoktur. Savaş ise “rekabet, çekingenlik ve şan” için yapılır.¹¹ İnsanların bu şekilde bir öze sahip olmaları, ortamın da anarşik bir hale bürünmesine yol açıyor. Buradan hareket eden klasik realistler, devletlerin doğasının da aynı insan doğası gibi olduğunu kabul ederler. Devletler, rekabet, çekingenlik ya da şan için savaş yaparlar ve onları bundan alıkoyabilecek ahlaki düzenlemeler yetersizdir. Carr, *The Twenty Years’ Crisis* adlı çalışmasında liberallerin öne sürdükleri ahlaki düzenlemeleri de bu yüzden eleştirir ve onlara “ütopyacılar” der.¹²

Buradan hareketle, klasik realistler için savaş, insan doğasının sonucudur. Uluslararası sistemin anarşik yapısı ise devletlerin bu kötücül davranış modelleri geliştirmesiyle alakalıdır, çünkü devletleri sınırlayacak herhangi bir üst otorite yoktur. Bunu en sistematik hale getiren Morgenthau, realizmin altı ilkesini sayarken bu Hobbesçu yaklaşımı uluslararası siyasete göre yeniden yorumlamıştır. Morgenthau’ya göre, uluslararası politikanın özü güç mücadelesidir (Morgenthau 1948, 13).¹³ Bu güç mücadelesinin olduğu uluslararası siyaset platformunda çıkar ise güç ile tanımlanır ve çıkar, zaman ve mekândan bağımsız olarak siyasetin temelini oluşturur. Ahlak ise devletlerin davranışlarını kısıtlayan değil, en fazla devletlerin davranışları ile araçsallaştırılan bir unsurdur.¹⁴ Bu Hobbesçu bencillik, uluslararası siyasetin anarşik bir yapı olarak tahayyül edilmesine neden oluyor. Burada, devletlerin payına düşen ise kendi güçlerine daha fazla güvenmeleridir.

¹⁰ Kalyvas, 90.

¹¹ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Londra, Oxford World Classics, 1998, 77-78.

¹² E.H. Carr, **The Twenty Years’ Crisis**, New York, Palgrave, 2001, 8.

¹³ Hans Morgenthau, **Politics Among Nations**, Alfred A. Knopf Inc., New York, 1948, 13.

¹⁴ Hans Morgenthau, “Six Principles of Political Realism”, **International Politics**, Robert J. Art ve Robert Jervis (Der.), New York, Longman, 2008, 8-12.

Waltz, 1979 yılında *Theory of International Politics* adlı kitabını yazdığına klasik realistlerin insan doğası hakkındaki öngörülerinin bilimsellikten uzak olduğu iddiasını taşıyordu.¹⁵ Bunun ardında yatan neden, insan doğası gibi ölçülemez bir veriyi temel almalarıydı. Bu nedenle, daha bilimsel olması amacıyla devletlerin davranış modellerini anlamak için yapısal etkilere bakmak gerektiğini savunuyordu. Böylece, Waltz, anarşiyi devletlerin “kötü doğasının sonucu” olarak görmeyi tersyüz etti ve devletlerin kendi çıkarlarının peşinde koşmasının nedenini uluslararası siyasetin üst bir yönetici mekanizma olmaması anlamında anarşik olmasına bağladı.¹⁶ Nihayetinde, savaşın ortaya çıkış koşulları da bu sistemik zorlamaların bir sonucudur.

Yapısalcı realizmin anarşi içinde devletlerin kendilerinden başka kimseye güvenemeyecekleri iddiası, yapının her an çatışmaya açık olduğu fikrini de beraberinde getirmiş oldu. Devletlerin güvenlik arayışı, askeri kapasitelerini arttırmaya onları zorlar, bu da diğer devletlerin kendilerini güvende hissedebilmeleri için kendilerinin de güç artışına yönelmelerine yol açar. Bu, tam da realistlerin dediği “güvenlik ikilemidir”.¹⁷ Bu nedenle, savaşlar, periyodik olarak, anarşinin dayattığı şartlar neticesinde, güçler dengesi rekabetine girdikleri süreçte ortaya çıkar.¹⁸

Buradan hareketle, realistler dünya siyasetini karamsar okumaları nedeniyle savaşın karşısına barışı değil de “çatışmasızlığı” koyarlar.¹⁹ Buna göre, devletler anarşik yapının onlara dayattığı sistemik etkiler nedeniyle güçlerini maksimize etmek zorundadırlar, çünkü böyle bir yapı içerisinde hayatta kalmak için kendilerinden başka kimseye güvenemezler.²⁰ Bu da ortaya bir güç mücadelesi çıkarır. Uluslararası siyasetin anarşik yapısının neticesinde ise savaşlar ortaya çıkar, çünkü bunu engelleyebilecek bir güç yoktur.²¹ Burada realistler, barışı konuşmayı bir kenara bırakmışlardır, çünkü barış antlaşmaları gücün dağılımına oldukça bağlıdır.

¹⁵ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Reading, Addison-Wesley, 1979, 88.

¹⁶ Ibid, 102.

¹⁷ Robert Jervis, “Cooperation under the Security Dilemma”, **World Politics**, cilt:30, sayı:2, Ocak 1978, 169; Charles L. Glaser, “The Security Dilemma Revisited”, **World Politics**, cilt:50, sayı:1, Ekim 1997, 175.

¹⁸ Patrick James, “Structural Realism and the Causes of War”, **Mershon International Studies Review**, cilt:39, sayı:2, Ekim 1995, 183.

¹⁹ David R. Mapel, “Realism and the Ethics of War and Peace”, **The Ethics of War and Peace: Diverse Religions and Secular Perspectives**, Terry Nardin (Der.), Princeton, Princeton University Press, 1996, 57.

²⁰ Waltz, *Theory of International Politics*, 104.

²¹ Ibid, 188.

Bu nedenle, realistler, “çatışmasız bir ortam nasıl oluşturulur” sorusuyla daha fazla meşgul olmuşlardır. Bunun için ise çeşitli mekanizmalar geliştirmişlerdir. Bunlardan en öne çıkan güçler dengesidir. Güçler dengesi, basit bir şekilde, bir devletin güç artırımına gittiğini gören rakip devletler, kendi gücünü arttırarak (iç dengeleme) ya da başka devletlerle ittifaka girip güçlerini birleştirerek (dış dengeleme) rakip devleti dengelemeye çalışırlar.²² Özellikle nükleer silahlar ve onun yarattığı “karşılıklı kesin yıkım” yaklaşımı, birbirine tezat ama gerekli bir yaklaşım olarak sunulur. Nükleer silahlar, devletlerin birbirlerine saldırmalarını engelleyen bir unsur olmuştur, çünkü caydırıcı etkisi yüksektir.²³ Waltz’ın *Foreign Affairs* dergisinde çıkan “Why Iran Should Get the Bomb” adlı makalesi bu konuda yapısalcı realistlerin görüşünü belirtmesi açısından önemlidir, çünkü Waltz’a göre, nükleer dengeleme bölgede istikrarı sağlayabilecek en önemli unsurdur. Burada Waltz, İranlı yöneticilerin “çılgın mollalar” olmadıklarını, akli başında Ayetullahlar tarafından yönetildiğini ve amaçlarının ise hayatta kalmak olduğunu iddia eder.²⁴ Bu yüzden, nükleer silah kapasitesini arttırmak, İran için, güvenliğini sağlamanın en önde gelen yoludur. Buradan hareketle, yapısalcı realistler, özellikle nükleer silahlanmayı devletlerin güvenliği açısından ve bunun neticesinde istikrarlı bir yapı kurmak adına önemli görürler. Bu nedenle, nükleer silahların yaratacağı korku, bir yandan savaş yapmayı zorlaştıracak, diğer yandan belli bir güç dengesi sayesinde Soğuk Savaş gibi “istikrarlı” yapılar kurulabilecektir.

Burada dikkat ettikleri noktalardan birisi ise kutup sayısıdır. Waltz çift kutuplu dünyanın daha fazla istikrar üreteceğini öne sürmüştür. Bunun nedeni ise devletlerin birbirlerini iyice tanıyacağını ve bunun da hesap edilebilirliği arttırdığını söylemesidir.²⁵ Bu yüzden, her ne kadar gerilim yüksek olsa da belirsizlik daha azdır ve kendi kutuplarındaki aşırılıkları engelleme gücüne sahiptirler.²⁶ Mearsheimer ise benzer şekilde hareket ediyor. Ona göre, çift kutuplu bir dünya daha istikrarlıdır, çünkü askeri yetenekler aşağı yukarı eşit şekilde dağılmıştır ve her süper güç geniş nükleer cephaneliğe sahiptir. Bu da çatışan çiftlerin sayısını azaltır, caydırıcılığı kolaylaştırır ve rakip gücün hesaplanması

²² Stephen G. Brooks ve William C. Wohlforth, “Hard Times for Soft Balancing”, *International Security*, cilt:30, sayı:1, Yaz 2005, 76.

²³ John J. Mearsheimer, “Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War”, *International Security*, cilt:15, sayı:1, Yaz 1990, 20.

²⁴ Kenneth N. Waltz, “Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability”, *Foreign Affairs*, cilt:91, sayı:4, Temmuz/Ağustos 2012, 4.

²⁵ Kenneth N. Waltz, “The Stability of a Bipolar World”, *International Political Analysis*, David V. Edwards (Der.), New York, Holt, Rinehart and Winston, 1969, 320-322.

²⁶ John L. Gaddis, *The Long Peace: Inquiries Into the History of the Cold War*, New York, Oxford University Press, 1987, 222.

daha kolaydır.²⁷ Bu sayede, hiçbir güç baskın bir pozisyona sahip olamayacaktır. Bu yüzden, askeri caydırıcılık çok önemli bir işlev görüyor. Buradan hareketle, Soğuk Savaş'ın gerilimli ama görece barışçıl geçmesinin nedeni budur.

Çok kutuplu dünyanın daha istikrarlı olacağını düşünenler ise bunun iki nedenden dolayı olacağını düşünür. İlki, çok kutuplu bir dünya ikiden fazla tarafın olması nedeniyle etkileşime daha fazla açıktır. Burada bir yanda düşman diğer yanda ise dost olabilir. İkincisi ise ikiden fazla taraf söz konusu olduğundan devletler sadece bir tarafa odaklanmak zorunda kalmayacaklar, bu yüzden güçlerini ona göre dağıtmak zorunda kalacaklardır.²⁸ Fakat iki kutuplu bir sistemde ise devletler diğer tarafın yapacağı her türlü hamleleri kendilerine yöneltilmiş bir tehdit olma ihtimali üzerinden okuma eğilimi içerisinde olacaklarından, bu onları silahlanma yarışına götürecektir.²⁹ Bu yüzden, mevcut statükoyu bozmak devletler için riskli bir hamle haline gelecektir.

Bütün bu açıklamaların ortaya koyduğu üzere, realist düşünürler, savaşın alternatifin barış yerine çatışmasızlık olduğu görüşündedirler. Klasik realistler, savaşı insanın doğasına yontarken, yapısalcı realistler ise savaşın uluslararası sistemin anarşik doğasının bir sonucu olduğu görüşündedirler. Ama her ikisinde de çatışmasızlık savaşın gerçek alternatifidir. Bunda, üstte de belirttiğimiz üzere, devlet merkezli yaklaşımın olmasının etkisi vardır. Devlet uluslararası siyasette birincil aktör ve kendi çıkarı peşinde koşan atomik bir birim olduğundan savaş da devletler arasında yürütülen bir faaliyet olarak tanımlandı. Bunun neticesinde, realizm için savaşı önlemek öncelikle devletlerin gözettiği bir şeydir. Devletin dışındaki aktörlerin ise savaş üzerinde karar alma yetisine sahip değildir.

Liberalizm

Bu görüşü savunanların başında Robert Keohane gelmektedir. Kendilerine neoliberal kurumsalcılar diyen Keohane, *After Hegemony* adlı kitabında bunun olasılıklarını aramıştır. Onların da derdi, bu yapısalcı bilim metoduyla liberalizmi genişletmekti. Onlar da Waltz'un ve yapısalcı realizmin öne sürdüğü temel ontolojik çıkarsamalarını kabul ettiler. Buna göre, uluslararası sistem anarşiktir, devletler bu sistemde birincil aktörlerdir ve kendi çıkarlarının peşinde koştururlar. Fakat realizmden farklı olarak liberaller, devletlerin en küçük etki-

²⁷ Mearsheimer, 11-14.

²⁸ Karl W. Deutsch ve J. David Singer, "Multipolar Power Systems and International Stability", *World Politics*, cilt:16, sayı:3, Nisan 1964, 392-396.

²⁹ Richard N. Rosecrance, "Bipolarity, Multipolarity, and the Future", *The Journal of Conflict Resolution*, cilt:10, sayı:3, Eylül 1966, 315-316.

leşimde bile ortak çıkarlarının olabileceği iddiasında bulundular.³⁰ Bu yüzden, devletler sadece kendi çıkarını amaçlayan görece kazançlara odaklanmazlar, aynı zamanda da ortak çıkarı amaçlayan mutlak kazançta da odaklanırlar. Realizmin “devletler diğer devletlere güvenemez” eleştirisini de ele alan liberaller, bu güvensizliği aşmak için devletlerin uluslararası kuruluşlar ve rejimler kuracağını ve böylece belirsizliği azaltabileceğini iddia ederler.³¹ Devletlerin kendi başlarına çözemeyeceği önemli sorunlar vardır ve uluslararası kurumlar ve rejimler bir yandan devletlerin arasında mevcut olan güvensizliği ve belirsizliği azaltırken, diğer yandan bu sorunları görüşüp, onlara çözüm bulabilecekleri birer platform haline gelir. Bu sayede, bir güvenlik dünyasında, yani savaş olasılığının her zaman mümkün olduğu bir dünyada, savaşın Clausewitzçi yaklaşımla siyasi bir araç olmaktan çıkması ve sorunların daha barışçıl bir şekilde çözülmesi aranır.

Liberaller kurumsalcıların uluslararası örgütlerin, realistlerin görüşlerinin aksine, dünya barışına sağlayacağı katkıya olan inanç buradan gelir. Kurumlar devletlerin işbirliği yapması için değerli bilgiler sunar ve hile yapma ihtimalini azaltır.³² Bunun temel nedenleri arasında, devletlere barışçı bir ortam vermesi, üyeleri arasında çatışmayı azaltması ve karşılıklı anlayışı ve çıkarı gözeterek karşılıklı bağımlı bir dünya yaratması vardır.³³ Bunun sayesinde, devletler bir yandan sorunlarını savaşmadan ve bunları ilgili platformlara getirerek çözmeye çalışacakken, diğer yandan artan karşılıklı bağımlılık neticesinde savaşa girme konusunda oldukça çekimser kalacaklardır.

Rejimler ise yine liberallerin barışçıl bir ortam sunmak için geliştirdiği mekanizmalardan biridir. Rejim, Krasner’in tanımına göre, uluslararası ilişkilerin belli bir alanı ile ilgili aktörlerin beklentilerini birleştiren açık ya da kapalı ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürleri setidir.³⁴ Rejimlerin amacı, belli bir mesele etrafından karar alma süreçlerini hızlandırmak, bunlar için yol göstermek, ilgili meselenin çözümüne yardımcı olmaktır. Böylece, aktörler davranışlarını koordine ederek olası risklerin önüne geçmeye çalışırlar ve belli

³⁰ Robert O. Keohane, **After Hegemony: Hegemony, Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton, Princeton University Press, 1984, 83-84.

³¹ Ibid, 63.

³² Robert O. Keohane ve Lisa L. Martin, “The Promise of Institutional Theory”, **International Security**, cilt:20, sayı:1, Yaz 1995, 46.

³³ Emilie M. Hafner-Burton ve Alexander H. Montgomery, “Power Positions: International Organizations, Social Networks and Conflict”, **Journal of Conflict Resolution**, cilt:50, sayı:1, Şubat 2006, 3.

³⁴ Stephen D. Krasner, “Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables”, **International Organization**, cilt:36, sayı:2, İlkbahar 1982, 186.

bir mesele üzerine yapılacak tartışmalar için genel standartları belirler.³⁵ Mesele, Kyoto Protokolü, çevresel sorunlar ile alakalı bir rejimdir ve taraf olan ülkelere belli yükümlülükler verir. Bu sayede, küresel ısınmanın önüne geçmeyi amaçlar. Burada da görüldüğü üzere, rejimler devletlerin kendi başlarına çözemeyecekleri meseleler ile alakalıdır ve ortak amaçlar yaratarak devletlerin barışçıl karakterini ortaya koyar.

Son olarak, neoliberal enternasyonalistler, Kant'ın cumhuriyetçi rejimler için öngördüğü onların birbirleriyle savaş yapmayacağı fikrini güncellemişlerdir ve “demokratik barış teorisi” ortaya çıkmıştır. Kant “ebedi barışa” giden yolun cumhuriyetçi rejimlerde olduğunu düşünüyordu. Cumhuriyetçi rejimler, hukuki olarak özgürlüğü koruyan ve güçler ayrılığına dayalı bir temsili rejim olarak tanımlanıyordu. Böylece, vatandaşlarının hakkı korunabilecek ve herkesin eşit vatandaş olması sağlanabilecekti. Bir sonraki adım ise, “özgür cumhuriyetçi devletlerin” bir araya gelip bir federasyon kurmasıdır. Bu federasyon, bütün savaşları sonsuza kadar sona erdirecektir. Ona göre, “özgür devletler federasyonu” pasifist olacaktır, çünkü sadece kendi özgürlüklerini korumakla kalmayacaklar, diğer yandan diğer devletlerin de özgürlüklerini koruyacaktır. Bir kere böyle bir federasyon kuruldu mu bu ebedi barışa “doğası gereği” giden bir süreç başlayacaktır, çünkü “güçlü ve aydınlanmış halklar” cumhuriyeti kurdukları zaman diğer devletler için de bu odak noktası haline gelecektir. Bu nedenle, uluslararası haklar teminde oluşan bir anlayışla devletler kendilerini değiştirip bu federasyona katılacaklardır.³⁶

Buradan hareket eden Doyle'a göre, demokratik devletler için olarak barışçıldır, çünkü o devletin halkı ülke yönetiminde söz sahibidir. Bunun anlamı, insanlar taleplerini temsili yönetim aracılığıyla iletebilirler ve halkının taleplerine duyarlı olan yöneticiler de onları dinleme zorundadır. Savaşlardan en çok devletlerin içinde yaşayan insanlar etkileneneği için de halk savaşı istemeyecektir. Bunun yanında, demokratik rejimlerde insan hakları, hukukun üstünlüğü, adil yönetim gibi “evrensel” değerler gelişmiş olacağından, bu ülkeler bu değerler etrafında dünya siyasetini anlamlandıracaklardır.³⁷ Demokratik değerlere inanç, meseleleri çatışma ile çözmeyi de gerektirmeyecektir. Bu yüzden, otokrat liderlerin kendi haklarının aleyhine olsa bile istedikleri kararları alabilmesinin aksine, demokratik rejimler barışçıl bir dünya düzeni sağlayacaktır. Böylece,

³⁵ Robert O. Keohane, “The Demand for International Regimes”, **International Organization**, cilt:36, sayı:2, ilkbahar 1982, 339.

³⁶ Immanuel Kant, **Toward Perpetual Peace**, New Haven, Londra, Yale University Press, 2006, 74-80.

³⁷ Michael W. Doyle, “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, **Philosophy and Public Affairs**, cilt:12, sayı:3, Yaz 1983, 208-225.

dünya demokratik rejimlerin içkin doğasının neticesinde savaşları terk etmek durumunda kalacaktır.

Doyle'un ortaya koyduğu önemli detaylardan birisi, demokratik devletlerin ancak birbirleriyle barışçıl olabileceğidir. Bu yüzden, demokratik rejimler, olmayanlara karşı "savunmacı" savaşlar verirler. Demokratik olmayan devletlere güvenilemez, çünkü kendi temsilcilerinin özgür iradesine dayanmıyor. Bu nedenle, Doyle'a göre, savaşın nedenini otokrat liderlerin kendi başlarına hareket edebilmesine bağlıyor.³⁸ Buradan hareketle, Doyle, otokratik rejimlerin değiştirilmesi gerektiğini savunuyor. Bunun için demokratik rejimlerin bir araya gelmesi ve bir "demokratik ittifak" kurulmasını öneren Doyle, aşamalı bir şekilde ve nihayetinde askeri müdahaleye varacak derecede bir çabayla otokratik rejimlerde demokrasinin geliştirilmesini savunuyor.³⁹

En nihayetinde, hem realizm hem de liberalizm ve onların alt teorileri savaşta oldukça devlet-merkezli bir eylem olarak görmektedirler. Savaşı yapacak olan da barışı icra edecek olan da devletlerdir. Realistler kutup yapısına odaklanarak çatışmasızlığı sağlamayı denerlerken, liberaller cumhuriyetçi rejimler kurarak ve entegrasyon ile barışa ulaşmaya çalışır. Şunu söylemekte önemli bir fayda var: liberalizm, realizme nazaran devlet-dışı aktörlere daha fazla alan bırakarak olası barış alanını da genişletmiş oluyor, bu anlamda realizmin ötesine geçebiliyor. Fakat liberalizm de barış için gerekli olan sonuçta devletin yapısında bulduğu için dönüp dolaşıp devlet ile bağını yeniden kuruyor. Bu nedenle, aşağıda detaylandırılacak yeni savaşların gelişimi ve dağılımı bu iki teorinin de açıklama gücünün sınırlarını gösteriyor.

Yeni Savaşlar

Yeni savaşlar, küreselleşme çağının bir ürünüdür. Burada küreselleşmeye bakarken, bunun aynı zamanda devletin dönüşümündeki etkisine de bakmak gerekiyor. Artık devlet güç tekeline sahip değildir, çeşitli gruplar bu iddiaya meydan okumaktadırlar. Bu anlamda, yeni savaşların en önemli vurgusu, devletler savaş yapma konusundaki tekellerini yitirmişlerdir.⁴⁰ Bu noktada, devletin düştüğü meşruiyet krizlerine bakmamız gerekiyor.

Yeni savaşları eski savaşlardan ayıran en önemli özellik onun yapılışıyla ilgilidir. Eski savaşlar belli bir coğrafi alanda, belli bir zaman aralığında yapılır

³⁸ Michael W. Doyle, "Liberalism and World Politics", **The American Political Science Review**, cilt:80, sayı:4, Aralık 1986, 1156-1157.

³⁹ Doyle, *Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs*, 230-232.

⁴⁰ William S. Lind, "Understanding Fourth Generation War", **Military Review**, Eylül/Ekim 2004, 13.

ve savaş ilanı ile başlar, barış antlaşmasıyla sona ererdi. Bu nedenle devlet temellidir ve ordular karşı karşıya gelir. Yeni savaşların ise en büyük farkı budur: savaşan taraflar bir cephe savaşı vermezler, daha ziyade bir asimetrik savaş ortadadır. Bu yüzden zaman ve mekânın yoğunlaşması değil, tam aksine dağılması mevcuttur.⁴¹ Savaşın bu asimetrikliği, savaşın nerede ve ne zaman yapılacağı konusunda da muğlâklığa yol açar. Daha zayıf olan devlet-dışı aktörler, savaşın hangi türde, nerede ve nasıl yapılacağına kendileri kararını verecek taktiksel hamleler geliştirebilir.⁴² Bu sebeple, savaşın yürütülmesinde devletin öncüllüğü ortadan kalkmıştır. Sonuçta, savaşın nihai zafer olarak ortaya çıkmasının önündeki engel bu asimetrik yapı olmuştur.

Kaldor, yeni savaşların temel hedefinin artık ideolojik bir çatışma olmaktan çıktığını ve ideolojinin yerine kimliğin artık temel çatışma unsuru haline geldiğini belirtir.⁴³ Kimliğin bu kadar öne çıkmasının önemi, devlet aygıtını ele geçirmek ile amaçlanan şey, belli bir politik programı hayata geçirmek değil, belli bir kimliksel tahakküm yapısı kurmaktır. Bu nedenle, kimlik objektif olarak bir çatışma unsuru olmaktan ziyade, kimliğin çatışmalar için araçsallaştırıldığını görüyoruz.⁴⁴ Yani, devlet, belli bir kimliğin temsilinde ve onun aracılığıyla kurulacak iktidar ilişkilerinde önemli bir aygıt haline geliyor. Bu, ideolojik savaşlara nazaran oldukça dışlayıcı bir durumdur ve kimlik temelli siyasi mobilizasyon, eski savaşlardan farklı olarak, bir enstrüman olmaktan çıkıyor ve savaşın bizzat amacı haline geliyor.⁴⁵

Kimliğin savaşan grupların birinci güdüsü haline gelmesi, savaşan kesimlerdeki kompozisyonu da değiştirmiştir. Artık siviller, şiddetin doğrudan bir parçasıdır. Siviller ya karşı etnik/dini grubun parçası oldukları için katliama uğramaktadırlar ya da mevcut silahlı gruplara katılmaları için çeşitli baskılara uğramaktadırlar. Bunların yanında, sivil – savaşçı ayrımının ortadan kalkması ile birlikte, sivil alan ile savaş alanı arasındaki ayrım da muğlâklaşmıştır.⁴⁶ Chesterman'ın verdiği istatistiğe göre, savaşlarda ölenlerin %80'i sivil halk geriye kalanı ise savaşçılardır.⁴⁷

⁴¹ Herfried Münkler, **Yeni Savaşlar**, İstanbul, İletişim, 2010, 27.

⁴² Kalyvas, 90.

⁴³ Kaldor, 2.

⁴⁴ Heinrich Schäfer, "The Janus Face of Religion: On the Religious Factor on "New Wars"", **Numen** cilt:51, sayı:4, 2004, 44.

⁴⁵ Donald M. Snow, **Uncivil Wars: International Security and the New Internal Conflicts**, Boulder, Lynne Rienner, 1996, 57.

⁴⁶ Kaldor, 8.

⁴⁷ Simon Chesterman, "Introduction", **Civilians in War**, Simon Chesterman (Der.), Boulder, Lynne Rienner, 2001, 2.

Yeni savaşların sivil nüfusa olan etkisi, kendisini aynı zamanda cinselleşen bir biçimde de gösterir. Tecavüz sadece bir suç olmaktan çıkar ve stratejik anlamı olan bir enstrümana dönüşür. Bosna Savaşı'nda 20000 ile 50000 arasında kadın tecavüze uğramışken, Ruanda'da bu sayı 250000'i bulur.⁴⁸ Bunun arkasındaki temel neden, var olan kadına dair ahlaki normları yıkmak ve karşı tarafın üzerinde travmatik bir zafer kazanmaktır. Bu çok yıkıcı toplumsal sonuçlar doğuran bir şiddettir.

Bunların yanında, savaşın kuralları da artık değişmiştir. Devletlerin birbiriyle yaptığı savaşlarda geçerli olan "kurallar" artık geçerli değildir. Özellikle devletlerin savaşırken ortaya koyduğu "ahlaki" kurallar ve buna dayalı "adil savaş" doktrinleri geçerliliğini yitirmiştir. Lahey Sözleşmeleri, Cenevre Sözleşmesi yeni savaşlarda pek fazla bir anlam ifade etmemektedir. Soygun ve talan ekonomisine dayanan savaş yürütme, sivillerin savaşın doğrudan bir taraf haline gelmesi, sürekli tırmandırılan şiddet ve korku, yarı-disiplinsiz paramiliter güçler gibi nedenler dolayısıyla devletlerin birbiriyle nasıl savaş yürüteceğini kurallara bağlayan savaş hukuku bir kenara bırakılmıştır.⁴⁹ Bunun getirdiği en önemli sonuç ise kan dökmekten çekinilmemesi ve büyük katliamların meydana gelmesidir. Bu, işte, geleneksel teorilerin barış için tanımladığı dar çizgiyi aşmamız gerektiğini gösteren en önemli husustur.

Savaş ile suç birbirine karışmıştır. Bu karışma neticesinde siyasi amaçlar için uygulanan organize şiddet ile kişisel amaçlar uygulanan organize şiddet birbirine bağlı hale gelmiştir.⁵⁰ Savaşta yer alan askerler düzenli olarak gelir elde edemediklerinden yağma sıradanlaşır.⁵¹ Bu anlamda, Clausewitz'in savaş için yaptığı yukarıdaki tanım burada geçerliliğini yitirmiştir. Artık savaşlar belli bir siyasi iradeyi dayatma amacını aşmış, ya karşı tarafı yok etmeyi ya da savaş ortamının yarattığı ekonomik faydalar nedeniyle sürekli bir çatışma halini içermektedir. Bir diğer ifadeyle, savaş iki devletin yaptığı ve siyasi bir boyun eğdirme amacını taşıyan faaliyet olmaktan çıkmıştır, bunun yerine karşı tarafı yok etmeyi amaçlayan bir olguya ya da belli ekonomik fayda getiren bir aktiviteye dönmüştür.⁵² Bu nedenle, bir devletin savaşma iradesinin kırılmasıyla ortaya

⁴⁸ Münkler, 41.

⁴⁹ Ibid, 32.

⁵⁰ Kaldor, 6.

⁵¹ Nicolas Lamp, "Conceptions of War and Paradigms of Compliance: The 'New War' Challenge to International Humanitarian Law", **Journal of Conflict & Security Law**, cilt:16, sayı:2, 2011, 233.

⁵² David Keen, "The Economic Functions of Violence in Civil Wars", **Adelphi Paper 320**, Oxford, Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies, 1998, 11-12.

konan barış şartları da değişmiştir. “Toplum içi savaşlarda şiddet uygulama kapasitesine sahip tüm grupların şiddetten vazgeçmeleri için ikna edilmesi gerektiğinden, devletler arasındaki savaşlara son veren *barış antlaşmalarının* yerini, savaş aktörlerine barışın kârına konacakları taahhüt edilen *barış süreçleri* almıştır”.⁵³

Bu süreç sonunda, şiddetin azami hale gelmesi ile birlikte, yeni savaşlar yoğun nüfus hareketlerine neden olur. Binlerce ve hatta milyonlarca insan ya mülteci ya da yerlerinden edilmiş hale gelir. Kaldor’un verdiği rakamlara göre 2010 itibarıyla 43,7 milyon insan ya mülteci ya da yerlerinden olmuştur. 1992’de bu rakamın 1,316,00 olduğu düşünüldüğünde rakamlardaki artış korkunçtur.⁵⁴ Aynı zamanda, savaşın kitlesel hale gelmesi ve zamandan ve mekândan soyutlanması, savaş alanını değiştirdiği gibi, sınırları da yerinden eder. Bu nedenlerle, savaş kısıtlı bir alanda yapılmaktan öteye geçer, ülkelerin sınırlarını aşar ve ister mülteci olsun, isterse de savaşçı, savaştan doğrudan etkilenenleri başka ülkelerin coğrafi alanlarına dâhil olmaya iter. Sonuçta, devletler egemenlik iddia ettikleri topraklar üzerinde kontrol mekanizmalarını ya yitirir ya da yitirmemek için mekânsal düzenlemeler yapar.

Çoklu Aktörler, Ekonomisi ve Devlet Egemenliği

James Der Derian’a göre, bilgi teknolojilerindeki hızlı dönüşümün etkisiyle beraber bizim savaş ile ilgili algılarımızda da önemli bir değişim gerçekleşti. Bu Dijital Çağ, ulus-devletleri aşan ve mekan-zamansal yoğunlaşmayı her zamankinden daha fazla etkili kılan bir görünüm arz ediyor.⁵⁵ Bunun anlamı, zamansal ve mekansal uzaklıklara rağmen herhangi bir olayın küresel etkiler bırakacak şekilde bu teknolojilerle yayılabilmesidir. Bu anlamda, buradaki kilit noktalardan biri, Dijital Çağ’ın en etkili aracının küresel medya olduğu ve onu kullanabilme kapasitesine sahip aktörlerin ise küresel etkiler yaratabilme kapasitesine sahip olduğunu göstermesidir. Bu yapı içerisinde ise farklı güçte ve çeşitte yeni aktörler, devlet sisteminin hiyerarşik şekilde düzenlenmiş yapısına meydan okurcasına ortaya çıkabiliyorlar.⁵⁶

Özellikle 11 Eylül saldırılarında en bariz örneğini gördüğümüz üzere, bu yeni aktörler, ağ sistemlerinin yoğunlaşmasını kullanarak küresel etkiler üretebilecek şekilde “yeni” savaşları yürütebiliyorlar. Buradaki en önemli kavram

⁵³ Münkler, 30.

⁵⁴ Kaldor, 9-10.

⁵⁵ James Der Derian, “The Question of Information Technology in International Relations”, *Millennium*, cilt:32, 2003, 442.

⁵⁶ James Der Derian, *Virtuous War*, New York, Routledge, 2009, 209.

bağlantısallıktır: bunun aracılığıyla çeşitli kimliklere, çıkarlara ve güce sahip yeni aktörler küresel etkiler yapabilme kapasitesine erişmişlerdir. Buna Der Derian, “küresel hetero-kutuplu matris” adını veriyor.⁵⁷ Bu matris içerisindeki çok sayıdaki farklı aktör, bilgi teknolojilerin gelişimdeki avantajları kullanabiliyor ve bu sayede küresel siyasette “süper-güçlü” hale gelebiliyorlar.⁵⁸ Bu anlamda, bizim geleneksel olarak öngördüğümüz devletliğe ait en temel özelliklerden biri olan savaş yapma yöntemi aşmıyor.

Bu anlamda, yeni savaşlar bir ağlar savaşıdır. Burada ortaya konan bir dayanışma hattı vardır. Çeşitli mücahit ağlarından hazır ve nazır paralı askerlere, ordu sağlayan özel şirketlerden benzer hedeflere sahip örgütler arasındaki bağlantılara kadar değişen oranda aktör artık yeni savaşlarda yer almaktadır. Bu da savaşların yersiz yurtsuzlaşması (*deterritorialization*) anlamına gelir. Bu nedenle, savaşan aktör sayısı muğlak olmakla birlikte, savaşan kesimlerin mekânları da oldukça parçalıdır. Nihayetinde, devletlerin belli siyasi amaçlar ve “vatanseverlik” hissiyatı ile yürüttüğü savaşların yerini ideolojik, ekonomik ya da kimliksel hedefler gözetilen asimetrik savaşlar almıştır.⁵⁹

İletişim teknolojilerinin gelişimi, bu yersiz yurtsuzlaşmayı hızlandırdı. Bir yandan, ilgili savaş ile alakalı görüntüler anında dolaşıma girebilirken, diğer yandan savaşan kesimler iletişim araçları üzerinden savaşlar da yürütür hale geldi. Bu nedenle, iletişim teknolojisindeki gelişmeler, yukarıda bahsettiğimiz, nüfusun kontrolünün toprağın kontrolünden daha önemli hale gelmesinin bir yansımasını sunuyor. Böylece, korku ve panik yaymak için iletişim araçları birincil hale geliyor.⁶⁰ 11 Eylül saldırılarının ardından başlayan “terörle savaş” döneminde sadece bir tane El Kaide sitesi vardı, fakat ilerleyen yıllar içerisinde bu sayı yüzlere ulaştı.⁶¹ Günümüzde sosyal medyanın gücünü de göz önüne aldığımızda, burada dolanan imgeler aracılığıyla küresel toplum içerisinde belli duyguları tahrik etmek ve bu sayede küresel düzeyde siyasi eylemleri teşvik etmek, bu yeni aktörler açısından oldukça işlevsel ve kolay hale geldi.

Bu bağlantısallığın bir diğer önemli etkisi ise yeni savaşların küresel ekonomik düzenin bir parçası haline gelmesidir. Münkler’e göre, yeni savaşların yürütülmesine yardımcı olan temel hususlardan birisi, onların ekonomik faaliyet alanlarında başarısıdır. Buna göre, bu devlet-dışı aktörler çeşitli vasıtalar aracılığıyla (yerel topluluklardan maddi destek ya da onları vergilendirme, uyuşturu-

⁵⁷ Ibid, 251.

⁵⁸ Der Derian, *The Question of Information Technology in International Relations*, 451.

⁵⁹ Münkler, 43.

⁶⁰ Kaldor, 4.

⁶¹ Der Derian, *Virtuous War*, 253.

cu, petrol, insan vs. kaçakçılığı, dış ülkelerden ya da gruplardan maddi yardım gibi) kaynak elde edebiliyorlar ve bu sayede gerekli olan insan ve malzeme teminini sağlıyorlar.⁶² “Savaş beylerinin” yürüttüğü “mafya ekonomisi” ise kendi çıkarlarını sağlama amacıyla şiddet kullanımına iz düşen coğrafya kontrolünü temel hedef haline getiriyor.⁶³ Bu özellik, savaşı yürüten devlet-dışı aktörlerin devletin bizzat kontrolünde gözüken faaliyet alanlarını da denetleyebildiğinin bir göstergesi oluyor.

Bunun yanında, savaşan devlet-dışı gruplar için savaşın bitmemesini istemek onlar için avantajlı bir durum yaratıyor. Bunun temelinde yatan neden ise üstte de belirttiğimiz gibi, kaynak toplama konusunda yaşadıkları avantajlı durum denebilir. Bir diğer ifadeyle, bu devlet-dışı aktörler, savaşların yürütülmesinde kendi hesaplarına avantaj görüyorlar, çünkü kendileri de “bir devlet gibi” kaynak çıkarımında bulunabiliyorlar. Savaş yapmak, ekonomik faaliyetin doğal bir uzantısı haline geliyor.⁶⁴ Bu da, iç savaşların o bitmez tükenmez ve yıkıcı halinin en önemli nedenlerinden biridir.

Devlet-dışı aktörlerin savaşlarını devam ettirmelerini sağlayan bir diğer husus da özellikle silahlara erişimin ucuzlamasıdır. Bunun yanında, bu silahların eğitimi için de uzun süreye ihtiyaç yoktur. Bu sayede, savaş yürütmek esassından “ucuz” bir faaliyettir. Bu da savaşın asimetrik hale gelmesine neden oluyor.⁶⁵ Buradaki temel nokta, savaşın ucuzlaması ve makineleşmesi ile birlikte geleneksel anlamda cephe savaşlarına da ihtiyaç kalmıyor. Hatta 11 Eylül’deki saldırıları düşündüğümüzde ise uçak bir silah, gökdelenler de bir savaş alanı haline gelebiliyor.⁶⁶ Bunun neticesinde, savaşın alanı geleneksel mekândan ayrılıyor ve her yer savaş alanı haline gelebiliyor.

Buradan hareketle, savaş, daha fazla devletin tekelinde çıkmaya başlıyor. Weberyen anlamda, devleti oluşturan şiddet tekeli parçalanıyor ve bu da devletin etkili bir şekilde coğrafi alanında egemenlik kurduğu iddiasını zayıflatıyor. Bu da bizi devletin uluslararası siyasette baş aktör olduğu yönündeki iddialı anlatıların yarattığı zafiyetlere yönlendiriyor. Buna göre, uluslararası siyaset, şiddetin üretilmesi ve kitlelerin üzerindeki egemenlik iddiaları sadece devletin elinde değil, artık yeni aktörler de bu alanlarda oldukça etkili hale gelebildiler.

⁶² Münkler, 12.

⁶³ Mark Duffield, **Global Governance and the New Wars: The Merging of Development and Security**, Londra, Zed, 2001, 14.

⁶⁴ Münkler, 36.

⁶⁵ Edward Newman, “The 'New Wars' Debate: A Historical Perspective is Needed”, **Security Dialogue**, sayı:35, cilt:2, 2004, 177.

⁶⁶ Münkler, 53.

Sonuç: Yeni Savaşlar ve Realizm ile Liberalizm

Yeni savaşlar iddiasına gelen en önemli yanıtlardan biri, bunların zaten savaş olmadığı, daha ziyade savaş-dışı bir şiddet türü olduğudur.⁶⁷ Bu nedenle, savaşı yine geleneksel tanımıyla aldığımızda, savaşların azaldığına dair bir iddiaları vardır. Buradaki problem şu ki, eğer savaşları eski tanımına göre alsak bile, “savaş benzeri” bir şiddetin devlet içinde devam ettiği. Bu nedenle, savaşın devlete iştirtilmesi ve doğal olarak da barışın bu “savaş halinin” olmaması olarak tanımlanması mevcut olan şiddeti görmemizi engellemiyor. Hatta bir adım öteye gidersek, savaş alanının muğlâklaşması ve sivillerin de hedef haline gelmesi ile birlikte, geleneksel savaşlara göre daha fazla şiddet dolu bir savaş türü ile karşı karşıyayız.⁶⁸ Buradan hareketle, dünyanın daha barışçıl bir yöne doğru gittiği iddiası sadece devletler düşünüldüğünde geçerli olabilir. Fakat durum bundan daha karmaşık ve sorunludur. Bu yüzden, mevcut ana akım uluslararası ilişkiler teorileri bu noktayı acı bir şekilde gözden kaçırmaktadırlar.

Savaşın devletlere ithaf edilmesinin birincil nedeni egemenliktir. Egemenlik iddiası bir yandan iç hiyerarşiyi kurarken, dışarıda da özdeş olduğu kabul edilen birimler inşa eder.⁶⁹ Bu sayede mekânsal bir dağılım yapılır ve iç ile dış belirlenir. Böylece, vatandaşlar olarak bağlı olduğumuz birincil kimliğimiz mekânsal düzenleme ile inşa edilmiş olur.⁷⁰ Savaşın temel işlevlerinden birisi de bu devlet-yapma ve öznellik oluşturma süreçlerine olan etkisidir. Savaşı bir “devlet faaliyeti” gördüğümüz sürece, onun karşıtı olan “barışın” da ancak devlet eliyle sağlanabileceğini öngörmüş oluruz. Devletin “topyekûn seferberlik” ilan etmesi, devletin bu egemenlik iddiası ile doğrudan bağlantılıdır. Ancak, yeni savaşlar, tam da bu egemenlik iddiasına yönelik bir meydan okumadır.

Yeni savaşlar, bizim var olduğunu kabul ettiğimiz uluslararası alan ile yerel alan arasındaki farkı buharlaştırmıştır. Bu fark, temelde, uluslararası yapının anarşik, yerel alanın ise hiyerarşik olarak düzenlendiği kabulü ile haklılaştırılır. Fakat Agnew’in belirttiği gibi, bu teoriler “coğrafi tuzağa” düşmektedirler.⁷¹ Ama yeni savaşlar, tam da bu hiyerarşik düzenlemeye yöneliktir. Yani, savaşan gruplar silahlanıp var olan statükoya meydan okuduğunda hiyerarşik olarak

⁶⁷ Kaldor, 4.

⁶⁸ Artur Malantowicz, “Civil War in Syria and the ‘New Wars’ Debate”, **Amsterdam Law Forum**, cilt:5, sayı:3, Yaz 2013, 53.

⁶⁹ Friedrich Kratochwil, “Of Systems, Boundaries, and Territoriality: An Inquiry into the Formation of the State System”, **World Politics**, cilt:39, sayı:1, Ekim 1986, 35.

⁷⁰ R.B.J. Walker, **Inside/Outside: International Relations as Political Theory**, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, 154.

⁷¹ John Agnew, “The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory”, **Review of International Political Economy**, cilt:1, sayı:1, Bahar 1994, 53-80.

gördüğümüz devlet alanı, bir anda anarşik hale gelir.⁷² Buradan hareketle, katı şekilde yapılmış hiyerarşi-anarşi ayrımı, oldukça sorunludur ve yetersizdir. Bu da, devlet teşekkülündeki süreçlerin tarih-dışı ve bağlam-dışı olarak görülmesinden gelir.⁷³ Nihayetinde, yeni savaşların ortaya çıkışı devletlerin yekpare gözüken egemenlik mitinin dağılması anlamına gelir.

Buradan hareketle, realizmin öngördüğü devlet-temelli anarşik yapı dağılmıştır. Ana akım teorik yaklaşımlar, devleti “problemsiz bir verili birim” olarak görseler de,⁷⁴ devletler, uluslararası siyasette rasyonel olarak hareket eden başat aktör değildir artık, “çok aktörlü” bir sistemin bir parçasıdır yalnızca. Devletin dışında çatışmayı tetikleyen sayısız devlet-dışı aktör mevcuttur. Üstelik devlet bu çatışmaların çoğunda etkili bir aktör olmaktan çıkmıştır. Lübnan İç Savaşı’nda gördüğümüz gibi çeşitli aktör devletin karşısında oldukça etkili olabilmişlerdir. Bu da devleti düzenleyici bir aktör olarak görmemizi engeller.

Sistemdeki çatışmasızlığın nasıl sağlanacağı sorusu, realistlerin devlete biçtikleri rolü sürekli tanımlamaları içindir. Buradan bakınca, azalan devletler arası savaş trendi realistlerin umduğu çatışmasız dünya tahayyülünü gerçekleştiriyor gibi görünebilir. Ama bu, tekrardan, devlete biçilen ve egemenlik mitinden doğan bütüncül aktör vasfı dolayısıyladır. *Devletler arası* geçerli olan çatışmasızlık hali, *devlet içi* durumlar için geçerli değildir. Bu da çatışmasızlığın sağlanması için öne sürülen çözümler oldukça yanıltıcı bir durum olduğunu gösterir. Bugün artan sayıdaki yeni savaşlar, dünyanın daha fazla çatışmaya sürüklendiğini göstermektedir.

Yeni savaşların yersiz yurtsuzlaşması, devletlerin mekâni düzenleme yeteneğinin de darbe aldığı gösterir. Devletin egemenlik mitinin en önemli özelliği olan mekânsal alanı düzenleme ciddi sarsıntılar geçiriyor. Değişik sayıdaki ağlar, insanların buldukları mekânsal bağlılıklarından ötesine sahip olduklarını gösteriyor. Bir diğer ifadeyle, modern devleti tanımlayan bir coğrafya üzerinde teşekkül etmiş merkezi bir aygıt oluşu, onun o coğrafya üzerinde etkili bağlılıklar geliştirdiği yönündeki algıyı geliştiriyor.⁷⁵ Fakat Suriye İç Savaşı’na dünyanın dört bir yanından savaşçının gelmesi örneğinin de gösterdiği üzere, devletlerin kendi vatandaşlarını kontrol etme ya da dışarıdan gelen yabancıları engelleme konusunda zafiyet yaşadıklarını gösteriyor.

⁷² David A. Lake, “International Relations Theory and Internal Conflict: Insights from the Interstices”, **International Studies Review**, cilt:5, sayı:4, Aralık 2003, 85.

⁷³ Agnew, 59.

⁷⁴ Richard K. Ashley, “The Poverty of Neorealism”, **International Organization**, cilt:38, sayı:2, 1984, 238.

⁷⁵ John Gerard Ruggie, “Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations”, **International Organization**, cilt:47, sayı:1, Kış 1993, 148-151.

Bu noktada, hem realizmin hem de liberalizmin öne sürdüğü çözümler devleti birincil aktör olarak yeniden tanımlama işlevi görmekten öteye gidemiyor. Realizmin “çatışmazlık” için geliştirdiği öneriler, zaten ona içkin olan devlet-merkezlilik ile doğru orantılıdır. Realizmin bu noktada yeni savaşlar için söyleyebileceği fazla bir şey yoktur. Posen’ın realizmin güvenlik ikilemi yaklaşımını temel alıp bunu iç savaşlara uygulama çabası ise yeni savaşların diğer boyutlarını (kimlik, yersiz yurtsuzlaşma, ekonomik faaliyetler) gözden kaçırmasına ve anarşik bir devlet yapısı içerisinde grupların askeri kabiliyetlerine odaklanarak teorinin eklektik kalmasına yol açmaktadır.⁷⁶

Hem liberal kurumsalcılık hem de demokratik barış teorisi açısından bakıldığında, ikisinin de sorunun kaynağını devlette görmesi, çözümü de buna göre yapmalarına neden oluyor. Liberal kurumsalcılar, devletler arasındaki savaşların sona erdirilmesi için çeşitli kurumsal yapıların inşa edilmesini savunmuşlar, bu yapılar aracılığıyla da daha barışçıl şekilde sorunların üstesinden gelmeyi tahayyül etmişlerdir. Fakat yeni savaşlarda gördüğümüz üzere, var olan kurumsal yapılar bu savaşların çıkmasına engel olamıyor ve hatta onlar hakkında yeterli bir yapısal anlayış gelişmemiş durumdadır. Bunun en net örneğini, uluslararası hukukta görüyoruz.

Yukarıda da belirtildiği gibi, yeni savaşların doğurduğu önemli sonuçlardan birisi uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasını neredeyse imkânsız hale getirmesidir. Uluslararası hukuk, liberal teori için önemli bir işleve sahiptir, çünkü barışa giden yolda devletlerin uyması gereken normatif düzenlemeleri yapmaktadır. Normlar ise devletlerin beklenti ve davranışlarını belirler. Norm, haklar ve yükümlülükler çerçevesindeki davranış standartlarıdır.⁷⁷ Bir normun öğelerini, davranışsal intizam, kişisel çıkar ile ilişki, yaptırımların önemi ve ahlakla ilişkisi oluşturur.⁷⁸

Yeni savaşlar ise uluslararası hukuku yerle bir etmiştir, çünkü savaşan taraflardan en azından birisi var olan uluslararası hukuk kurallarını tanımamaktadır. Liberallerin devletler için tasarladıkları hukuk kuralları devlet-dışı aktörler için bir anlam ifade etmemektedir. Liberallerin de savaşı devlet-merkezli görmesi uluslararası hukukun barış için geliştirdiği çözümlerin temelini oluşturur. Uluslararası hukuk, savaşan tarafların sadece askeri hedefler doğrultusunda

⁷⁶ Barry R. Posen, “The Security Dilemma and Ethnic Conflict”, *Survival*, cilt:35, sayı:1, Bahar 1993, 27-47.

⁷⁷ Krasner, 186.

⁷⁸ Gary Goertz ve Paul F. Diehl, “Toward a Theory of International Norms: Some Conceptual and Measurement Issues”, *The Journal of Conflict Resolution*, cilt:36, sayı:4, Aralık 1992, 639.

hareket edebileceğini belirtir ve savaşın “tek meşru aktörü” olarak devleti görür. Bu yüzden, uluslararası hukuka uyması için devletlerin çeşitli nedenleri vardır: (1) ortak bir rıza sonucu ortaya çıkmıştır, (2) belli temel ön kabuller gerçekleştirilmiştir (hukuku bilme, mekanizmalar oluşturma vs.) ve (3) belli ödül ve ceza sistemleri geliştirilmiştir.⁷⁹ Hâlbuki bugün savaşlar daha fazla devlet-dışı aktörler tarafından yürütülmektedir. Uluslararası hukuka göre kabul edilmesi imkânsız olan insanlığa karşı suçlar, soykırım, etnik temizlik gibi suçlar yeni savaşlarda içkindir ve herhangi bir hukuksal kısıtlama söz konusu değildir.⁸⁰ Bu nedenle, liberallerin uluslararası hukuk için öngördükleri savaşları kısıtlayıp barışı yayma amacı, yeni savaşlar ile birlikte ciddi sarsıntı geçirmiştir.

Diğer taraftan, demokratik barış açısından bakıldığında da, devletlerin barışçıl bir dünyada yaşayabilmesini demokratik kurumların kurulmasına bağlıyor. Fakat demokratik devletlerin demokratik olmayan devletlerle “savunma” savaşı yapabilecek olması zaten bu görüşün başlı başına düştüğü çelişkilerden biridir. ABD’nin Irak ve Afganistan müdahaleleri sonrası yaşanan çok sayıdaki sivil insan kaybı, demokrasi promosyonunun savaş ile getirilmesinin barışçıl bir yapı kuracağına dair öngörülerini çökertmiş durumdadır. Öte taraftan, Lübnan gibi görece daha demokratik bir ülkede iç savaşın çıkabiliyor olması ya da Ukrayna örneğinde gördüğümüz gibi demokrasi ile yönetilen bir ülkede kimlik siyasetine dayalı bir çatışma halinin ortaya çıkması, bize demokrasilerin tek başına yeterli olmadığını gösteriyor. Burada artık devletlerin kimliklerin otoriter liderlerce araçsallaştırıp başka devletlerle savaşta kullanılması söz konusu değildir, artık kimlik *kendisi* bir savaş nedeni haline almıştır. Bu nedenle, devlette yapılacak (demokrasiye yönelik) yapısal reformlar, son derece subjektif olan kimlik tahayyüllerinin ve buna yönelik güvenlik kaygılarının aşılmasına yeterli olmuyor.

Sonuçta, hem realizmin hem de liberalizmin öngördüğü devlet-merkezli çatışmazlık ya da barış düşüncelerini aşmak durumundayız. “Kolektif güvenlik”, “karşılıklı bağımlılık”, “dünya ekonomisi”, “entegrasyon”, “dünya düzeni” gibi kavramlar ile konuşmak ortaya çıkmakta olan gelişmeleri anlamlandırmada eksik kalıyor. Bunlar sadece var olan statükoyu korumaktan öteye geçemiyor, bu nedenle de Walker’ın belirttiği iç/dış ayrımını sürekli yenileyip duruyorlar.⁸¹ Fakat bu yeterli değildir, devletin sınırladığı alanlar üzerinde demokrasi ya da barış ideası eksik kalmaktadır. Yeni ve belli coğrafi sınırlar ile kısıtlanmamış bir demokrasi tanımına ihtiyacımız var. Nihayetinde, devletin yerinden edilmesiyle

⁷⁹ Lamp, 240.

⁸⁰ M. Cherif Bassiouni, “The New Wars and the Crisis of Compliance with the Law of Armed Conflict by Non-State Actors”, **Journal of Criminal Law and Criminology**, cilt:98, sayı:3, Bahar 2008, 739.

⁸¹ Walker, 156-163.

savaş üzerine tekrardan düşünmek ve barışçıl bir dünya için alternatif bakış açılarını öne sürmek daha kolaylaşacaktır.

Kaynakça

- Agnew, John. "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory", **Review of International Political Economy**, cilt:1, sayı:1, Bahar 1994, 53-80.
- Ashley, Richard K. "The Poverty of Neorealism", **International Organization**, cilt:38, sayı:2, 1984, 225-286.
- Bassiouni, M. Cherif. "The New Wars and the Crisis of Compliance with the Law of Armed Conflict by Non-State Actors", **Journal of Criminal Law and Criminology**, cilt:98, sayı:3, Bahar 2008, 711-810.
- Brooks, Stephen G. ve William C. Wohlforth. "Hard Times for Soft Balancing", **International Security**, cilt:30, sayı:1, Yaz 2005, 72-108.
- Bueno de Mesquita, Bruce. "An Expected Utility Theory of International Conflict", **The American Political Science Review**, cilt:74, sayı:4, 1980, 917-931.
- Carr, E.H. **The Twenty Years' Crisis**, New York, Palgrave, 2001.
- Chesterman, Simon. "Introduction", **Civilians in War**, Simon Chesterman (Der.), Boulder, Lynne Rienner, 2001, 1-6.
- Clausewitz, Carl von. **Savaş Üzerine**, İstanbul, Doruk, 2011.
- Der Derian, James. "The Question of Information Technology in International Relations", **Millennium**, cilt:32, 2003, 441-456.
- Der Derian, James. **Virtuous War**, New York, Routledge, 2009.
- Deutsch, Karl W. ve J. David Singer. "Multipolar Power Systems and International Stability", **World Politics**, cilt:16, sayı:3, Nisan 1964, 390-406.
- Doyle, Michael W. "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", **Philosophy and Public Affairs**, cilt:12, sayı:3, Yaz 1983, 205-235.
- Doyle, Michael W. "Liberalism and World Politics", **The American Political Science Review**, cilt:80, sayı:4, Aralık 1986, 1151-1169.
- Duffield, Mark. **Global Governance and the New Wars: The Merging of Development and Security**, Londra, Zed, 2001.
- Gaddis, John L. **The Long Peace: Inquiries Into the History of the Cold War**, New York, Oxford University Press, 1987.
- Glaser, Charles L. "The Security Dilemma Revisited", **World Politics**, cilt:50, sayı:1, Ekim 1997, 171-201.
- Goertz, Gary ve Paul F. Diehl. "Toward a Theory of International Norms: Some Conceptual and Measurement Issues", **The Journal of Conflict Resolution**, cilt:36, sayı:4, Aralık 1992, 634-664.

- Hafner-Burton, Emilie M. ve Alexander H. Montgomery. "Power Positions: International Organizations, Social Networks and Conflict", **Journal of Conflict Resolution**, cilt:50, sayı:1, Şubat 2006, 3-27.
- Hobbes, Thomas. **Leviathan**, Londra, Oxford World Classics, 1998.
- Holsti, Kalevi J. "War, Peace, and the State of the State", **International Political Science Review**, cilt:16, sayı:4, 1995, 319-339.
- James, Patrick. "Structural Realism and the Causes of War", **Mershon International Studies Review**, cilt:39, sayı:2, Ekim 1995, 181-208.
- Jervis, Robert. "Cooperation under the Security Dilemma", **World Politics**, cilt:30, sayı:2, Ocak 1978, 167-214.
- Kahler, Miles. "Multilateralism with small and large numbers", **International Organization**, cilt:46, sayı:3, Yaz 1992, 681-708.
- Kaldor, Mary. "In Defence of New Wars", **Stability**, cilt:2, sayı:1, 2013, 1-16.
- Kalyvas, Stathis N. "Warfare in Civil Wars", **Rethinking the Nature of War**, Isabelle Duyvesteyn ve Jan Angstrom (Der.), Abingdon, Frank Cass, 2005, 88-108.
- Kant, Immanuel. **Toward Perpetual Peace**, New Haven, Londra, Yale University Press, 2006.
- Keen, David. "The Economic Functions of Violence in Civil Wars", **Adelphi Paper 320**, Oxford, Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies, 1998.
- Keohane, Robert O. **After Hegemony: Hegemony, Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton, Princeton University Press, 1984.
- Keohane, Robert O. "The Demand for International Regimes", **International Organization**, cilt:36, sayı:2, İlkbahar 1982, 325-355.
- Keohane, Robert O. ve Lisa L. Martin. "The Promise of Institutional Theory", **International Security**, cilt:20, sayı:1, Yaz 1995, 39-51.
- Krasner, Stephen D. "Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables", **International Organization**, cilt:36, sayı:2, İlkbahar 1982, 185-205.
- Kratochwil, Friedrich. "Of Systems, Boundaries, and Territoriality: An Inquiry into the Formation of the State System", **World Politics**, cilt:39, sayı:1, Ekim 1986, 27-52.
- Lake, David A. "International Relations Theory and Internal Conflict: Insights from the Interstices", **International Studies Review**, cilt:5, sayı:4, Aralık 2003, 81-89.
- Lamp, Nicolas. "Conceptions of War and Paradigms of Compliance: The 'New War' Challenge to International Humanitarian Law", **Journal of Conflict & Security Law**, cilt:16, sayı:2, 2011, 225-262.
- Levy, Jack S. "Theories and causes of war", **The Handbook on the Political Economy of War**, Christopher J. Coyne ve Rachel L. Mathers (Der.), Cheltenham, Edward Elgar, 2011, 13-33.
- Lind, William S. "Understanding Fourth Generation War", **Military Review**, Eylül/Ekim 2004, 12-16.

- Malantowicz, Artur. "Civil War in Syria and the 'New Wars' Debate", **Amsterdam Law Forum**, cilt:5, sayı:3, Yaz 2013, 52-60.
- Mapel, David R. "Realism and the Ethics of War and Peace", **The Ethics of War and Peace: Diverse Religions and Secular Perspectives**, Terry Nardin (Der.), Princeton, Princeton University Press, 1996, 54-77.
- Martin, Lisa L. "Interests, Power, and Multilateralism", **International Organization**, cilt:46, sayı:4, Sonbahar 1992, 765-792.
- Mearsheimer, John J. "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", **International Security**, cilt:15, sayı:1, Yaz 1990, 5-56.
- Morgenthau, Hans. **Politics Among Nations**, Alfred A. Knopf Inc., New York, 1948.
- Morgenthau, Hans. "Six Principles of Political Realism", **International Politics**, Robert J. Art ve Robert Jervis (Der.), New York, Longman, 2008.
- Münkler, Herfried. **Yeni Savaşlar**, İstanbul, İletişim, 2010.
- Newman, Edward. "The 'New Wars' Debate: A Historical Perspective is Needed", **Security Dialogue**, cilt:35, sayı:2, 2004, 173-189.
- Posen, Barry R. "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", **Survival**, cilt:35, sayı:1, Bahar 1993, 27-47.
- Rosecrance, Richard N. "Bipolarity, Multipolarity, and the Future", **The Journal of Conflict Resolution**, cilt:10, sayı:3, Eylül 1966, 314-327.
- Ruggie, John Gerard. "Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations", **International Organization**, cilt:47, sayı:1, Kış 1993, 139-174.
- Schäfer, Heinrich. "The Janus Face of Religion: On the Religious Factor on 'New Wars'", **Numen**, cilt:51, sayı:4, 2004, 407-431.
- Snow, Donald M. **Uncivil Wars: International Security and the New Internal Conflicts**, Boulder, Lynne Rienner, 1996.
- Wagner, R. Harrison. "Bargaining and War", **American Journal of Political Science**, cilt:44, sayı:3, Temmuz 2000, 469-484.
- Walker, R.B.J. **Inside/Outside: International Relations as Political Theory**, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- Waltz, Kenneth N. "The Stability of a Bipolar World", **International Political Analysis**, David V. Edwards (Der.), New York, Holt, Rinehart and Winston, 1969, 318-342.
- Waltz, Kenneth N. **Theory of International Politics**, Reading, Addison-Wesley, 1979.
- Waltz, Kenneth N. "Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability", **Foreign Affairs**, cilt:91, sayı:4, Temmuz/Ağustos 2012, 2-5.

“RISK TOPLUMU” KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE POST-WESTPHALIAN DÖNEMDE DEĞİŞEN GÜVENLİK PARADİGMASININ ANALİZİ

Arş. Gör. Murat JANE¹
(Uludağ Univ.)

Özet

Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra imzalanan Westphalia Barış Antlaşmaları ile modern anlamda uluslararası ilişkiler, bir başka ifadeyle Westphalian Dönem başlamıştır. Westphalian Dönemde uluslararası sistemin başat aktörü, egemen ulus devletler olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla uluslararası sistemde güvenliğin öznesi devlettir. Sisteme ya da sistemdeki bir aktöre yönelik risk ve tehditler, sistemin içinde yer alan diğer aktörlerden gelmektedir. 14. Louis Fransası, Napolyon Fransası, 2. Wilhelm Almanyası, Nazi Almanyası gibi sistem-içi tehditler güç dengesi mekanizmasıyla dengelenmiş ve sistemin istikrarı, sisteme bir aktör tamamen egemen olmadan sağlanmıştır.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde uluslararası sistemin yapısı ve sisteme yönelik risk ve tehditleri Westphalian sistemin realist güvenlik paradigması tam olarak açıklayamamaktadır. Çalışmamızda “*Post-Westphalian*” olarak nitelenen söz konusu dönemde sisteme yönelik tehditler sadece devletlerden gelmemektedir. Küresel terör, küresel ısınma gibi çevre sorunları, bulaşıcı hastalıklar, siber saldırılar ve yasadışı göç gibi yeni tehdit unsurları sadece devletleri etkilememekte, bireylerin hayatlarına da doğrudan etki etmektedir. Alman Sosyolog Ulrich Beck'in “*Risk Toplumu*” olarak kavramsallaştırdığı bu durum genel ve soyut olarak yeni güvenlik risk ve tehditlerinin zamansal ve mekânsal açıdan sınırlandırılmadığını, tehditlerin yol açacağı zararların küresel ölçekte herkesi ilgilendirdiğini, devletlerin bu sorunlara çözüm getirme noktasında yetersiz olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmamızda Westphalian Dönemden Post-Westphalian Döneme geçişte güvenlik paradigmasında yaşanan değişim, Ulrich Beck'in kavramsallaştığı “*Risk Toplumu*” kavramı çerçevesinde irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Westphalian Dönem, Post-Westphalian Dönem, Risk Toplumu, Tehdit

¹ Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD Doktora Öğrencisi, / Siyasi Tarih ABD Araştırma Görevlisi

THE ANALYSIS OF SHIFTING SECURITY PARADIGM IN POST-WESTPHALIAN ERA WITHIN THE FRAME OF “RISK SOCIETY” CONCEPT

Abstract

Modern International Relations, in the other words Westphalian Era began after Peace Treaties of Westphalia had been signed at the end of Thirty Years' War. Sovereign nation states are regarded as principal actor in Westphalian Era. Thus, subject of security is state in the international system. Risks and threats towards system or an actor of system are arisen from other actors in system. Intrasystem threats such as 14th Louis France, Napoleon France, 2nd Wilhelm Germany, Nazi Germany were balanced via balance of power mechanism and stability of system was ensure via preventing hegemonic actors.

Realist security paradigm of Westphalian system could not expound structure of international system and risks and threats towards system exactly. Threats towards system not only come from states in the aforementioned era that conceptualized as “*Post-Westphalian*” in our work.

New threats such as global terror, ecological problems like global warming, infectious diseases, cyber attacks and illegal migration not only effect on states but also effect on life of ordinary people directly. This situation conceptualized as “*Risk Society*” by German Sociologist Ulrich Beck clarifies that new security threats and risks could not be constrained with space and time. Also damages that due to new threats and risks effect everybody in global scale and states are insufficient to prevent aforementioned threats and risks.

Shifting security paradigm in transition from Westphalian Era to Post-Westphalian Era will be examined in the frame of “*Risk Society*” conceptualized by Ulrich Beck.

Key Words: Security, Westphalian Era, Post-Westphalian Era, Risk Society, Danger

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren uluslararası sistemin yapısı pek çok sosyolog, siyaset bilimci ve uluslararası ilişkiler teorisyeni tarafından problematize edilmiştir. Modern olan her alanın sorgulanmaya başlaması, “*demir kafes*”e sığmayan gelişmelerin etkileri uluslararası sisteme de yansımış, modern ulus devletin kurucu nosyonu egemenlik başta olmak üzere toprak, ulusal kim-

lik, vatandaşlık, ulusal güvenlik gibi “ulus”a ait her alan sorgulanmaya başlamıştır.

“Post-Westphalian”, “Post-Egemen”, “Post-Amerikan”, “Neo-Westphalian” gibi kavramsallaştırmalarla açıklanmaya çalışılan uluslararası sistemde AIDS, SARS gibi bulaşıcı hastalıklar, yasadışı göç, küresel ekonomik krizler, ekolojik sorunlar ve küresel terör gibi yeni tehditler ve güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. Söz konusu tehditler, ulus devletlerin tek başlarına çözemeyecekleri, ulus devletin gücünü aşan, hatta insanlığın varlığını tehdit eden niteliktedir. Belirsizliğin ve kaosun hakim olduğu uluslararası sistemde her birey söz konusu tehditlerden eşit oranda etkilenmektedir.

Alman Sosyolog Ulrich Beck, belirsizliğin hakim olduğu ve güvenliğin öznesinin devletten birey ve toplum düzeyine geçtiği durumu “Risk Toplumu” kavramıyla açıklamıştır. Beck’e göre “belirsizlik dışında hiçbir şeyin belli olmadığı” bu durumda mekânsal ve zamansal açıdan akışkan olan tehditler, Çernobil Faciası ve 11 Eylül saldırılarında görüldüğü her bireyi etkileyebilmektedir. Belirsizliğin hakim olduğu bu durumda Beck’e göre ulusal düzenlemelerin ötesinde, insanlığı ve tüm kimlikleri kapsayan ve koruyan çözümler üretilmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda Ulrich Beck’in “Risk Toplumu” kavramı çerçevesinde uluslararası sistemin değişen yapısı ve değişen güvenlik paradigması analiz edilecektir. Bu çerçevede çalışmamızın ilk bölümünde Westphalian Dönem’in temel özellikleri ve risk kavramının içeriği irdelenecek, ikinci bölümünde Post-Westphalian Dönem ve değişen güvenlik paradigması “Risk Toplumu” kavramı çerçevesinde tartışılacaktır.

Westphalian Dönem ve Risk

Risk kavramı *tehlikeye maruz kalma durumu*², *kötü bir durumun ortaya çıkma ihtimali*³, *zarara uğrama tehlikesi*, *riziko*⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Risk, ilk kez İtalyan coğrafyasındaki kent devletleri döneminde⁵ denizcilikle

² <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/risk> (e.t. 23. 12. 2015)

³ <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/risk> (e.t. 23. 12. 2015)

⁴ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.567121a8919916.56004529 (e.t. 23. 12. 2015)

⁵ Deniz yolculuklarındaki risk ve belirsizliğe karşı gemilerdeki malların sigortalanması, sık görülen uygulamalardandır. Dolayısıyla risk kavramı bu bağlamda ele alınmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Aykut Çelebi, “Risk ve Olumsuzluk: Sosyal Teori - Sosyal Felsefe İlişkisini Anlamaya Yönelik İki Anahtar Kavram”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 1, 2002, s. 40.

ilişkili bir kavram olarak 15.yy'da kullanılmıştır⁶. Rönesans ve Aydınlanma'nın etkisiyle denizcilik, insanın kendi potansiyelinin ve sınırlarının ötesine geçme ve ilerleme düşüncesi ile birlikte değerlendirilmiştir. Kara; yasa, düzen ve güvenlik ile ilişkilendirilirken, kilise öğretilerinin de etkisiyle deniz; canavarlar, korsanlar, kaos, korku, bilinmezlik ve güvensizlikle ilişkilendirilmiştir⁷. Dolayısıyla risk kavramının, ortaya çıktığı dönem itibarıyla coğrafi keşiflerde ve uzak deniz ticaretlerindeki denizcilerin faaliyetleriyle bağlantılı olduğu iddia edilebilir⁸.

Uluslararası ilişkiler açısından risk, modern anlamda bir devletin başka bir devletin egemenlik unsurlarına karşı dış politik yaklaşımlarında görülmektedir. Modern anlamda uluslararası ilişkilerin ve sistemin Otuz Yıl Savaşları'nı (1618-1648) sona erdiren Westphalia Barış Antlaşmaları sonucunda kurulduğu kabul edilmektedir⁹. Bu çerçevede "*Westphalian Düzen*"¹⁰ modern uluslararası ilişkilerde 21. yy'ın başlarına kadar devam eden, tüm devletlerin birbirleriyle hukuken eşit oldukları ve iç işlerine karışmanın yasaklandığı yapıyı nitelemektedir¹¹. Westphalian Dönem'in temel aktörü olan egemen devletin 3 ilkesi şöyledir:

⁶ Aysu Çuhacı, "Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı", **Sosyoloji Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 14, 2007, s. 130.

⁷ Çelebi, op. cit., ss. 29-30.

⁸ Ulrich Beck'e göre bu dönemde Kristof Kolomb'un yeni ülkeler ve kıtaları keşfetmek için aldığı riskler kişiseldir. Bu kişisel riskler cesaret ve macera ile ilişkilendirilmektedir. Fakat nükleer füzyon ve radyoaktif atıkların depolanması gibi küresel riskler kişisel değil, insanlığın tümünü etkileyen mahiyettedir. Bu konuya ayrıntılı bilgi için bkz. Ulrich Beck, **Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru**, (Çev. Kazım Özdoğan, Bülent Doğan), 1. Baskı, İthaki Yayınları: İstanbul, 2011, s. 24.

⁹ Gökhan Bacık, "Westfalyan Sistem'in Direnişi: 11 Eylül ve Uluslararası Politika", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 10, 2006, s. 58; Barry Buzan, Richard Little, "Beyond Westphalia? Capitalism after the Fall", **Review of International Studies**, Vol. 25, No. 5, 1999, p. 89; Muzaffer Ercan Yılmaz, "Westphalia'dan Günümüze Savaş", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 14, 2007, s. 18.; Juanita Elias, Peter Such, **International Relations: The Basics**, 1st publish., Routledge: New York, 2007, p. 24.; Wyndhem A. Bewes, "Gathered Notes on the Peace of Westphalia of 1648", **Transactions of the Grotius Society**, Vol. 19, 1933, p. 61.; Stephan D. Krasner, "Compromising Westphalia", **International Security**, Vol. 20, No. 3, 1996, p. 115.

¹⁰ Çalışmamızda "*Westphalian Dönem*" kavramı kullanılacaktır. Westphalian Dönem ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Barış Özdal, "Modern Diplomasinin Gelişiminde Etkili Olan Unsurlar", Barış Özdal, R. Kutay Karaca (Ed.), **Diplomasi Tarihi-1**, 1. Baskı, Dora Yayıncılık: Bursa, 2015, ss. 222-227; Barış Özdal, Murat Jane, " 'La Der Ders'in Uluslararası Sistemin Yapısına Etkileri", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 7, Sayı: 14, Yaz 2014, ss. 218-225.

¹¹ Çağrı Erhan, "Avrupa'da Güç Mücadelesi ve Westphalia Düzeni", Çağrı Erhan ve Esra Yakut (Ed.), **Siyasi Tarih-1**, 3. Baskı, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları: Eskişehir, 2013, s. 38.

- 1) Dış egemenlik ilkesi (Rex est imperator in regno suo)
- 2) Monarkın dini halkın dinidir (Cujus regio ejus regio)
- 3) Güç Dengesi (Balance of power)

Dario Battistella'ya göre Westphalian Dönem'in egemenlik anlayışı dış egemenlik (rex est imperator in regno suo) ve iç egemenlik (cujus regio, ejus religio) olmak üzere ikili ayrıma¹² tabi tutulmaktadır. Dış egemenlik devletin kendisinden daha üstün bir otoriteyi tanımamasına ve her devletin “*devlet olma temelinde*” hukuken eşit kabul edilmesine dayanmaktadır. Dış egemenliğin kabulü uluslararası sistemin Papalık ve İmparatorluk egemenliğindeki hiyerarşik yapısını değiştirmiştir¹³. İç egemenlik ise bir devletin kendi sınırları içerisinde sahip olduğu erki uygulamasıdır¹⁴. 1555 Augsburg Barışı'yla kabul edilen “*Monarkın dini halkın dinidir*” ilkesi Westphalia Barış Andlaşmaları'yla tekrar vurgulanmış ve bu iç egemenliğin önemli düsturlarından birini oluşturmuştur¹⁵.

Westphalian devletin üç ilkesinden sonuncusu ise *güç dengesidir*. Güç dengesi, uluslararası sistemde bir gücün (aktörün) hegemon olmasını engellemeye yöneliktir. 1713 yılındaki İspanyol Veraset Savaşları ve Napolyon Savaşları gibi örneklerde olduğu gibi statükoyu değiştirmek isteyen devletler sistemdeki diğer devletler tarafından engellenmiş, güç dengesi *teritoryal* ölçütlere göre sağlanmıştır¹⁶.

Westphalian Dönemde modern anlamda işleyen güç dengesi, tek devletin sistemin tamamına hakim olmasını –Başka bir ifadeyle Roma olmasını- engellerken, diğer taraftan *Leviathan*larla dolu bir *doğa halini* beslemektedir¹⁷. Roma'nın parçaları olan egemen devletler bir taraftan sistemin tek hegemon tarafından ele geçirilmesini istemezken, diğer taraftan Roma'nın siyasal ardılı olmayı amaçlamışlardır. Dolayısıyla devletler egemenlik ilkesini pratik olarak uygularken, güvenlikleri diğer meşru *Leviathanlar* tarafından tehdit altında

¹² İç egemenlik ve dış egemenlik ayrımı için ayrıntılı bilgi için bkz. Özdal, op. cit., ss. 21-24.

¹³ Leo Gross, “The Peace of Westphalia 1648-1948”, **The American Journal of International Law**, Vol. 42, No. 1, 1948, p. 28.; Elias, op. cit., p. 29.

¹⁴ Dario Battistella, **Théories des Relations Internationales**, Presses de Sciences Pro., Paris, 2003, p. 23'den aktaran Hüseyin Sevim, “Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu ve Ulus-Devlet Kavramını Yeniden Düşünmek”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 9, 2006, s. 100.

¹⁵ Ibid., s. 99.

¹⁶ Friedrich Kratochwil, **The Puzzles of Politics**, 1st publish., Routledge: New York, 2011, p. 69.; Jeppe Strandsbjerg, **Territory, Globalization and International Relations: The Cartographic Reality of Space**, 1st publish, Palgrave Macmillan: New York, 2010, p. 69.

¹⁷ Marinus Ossewaarde, “The Rule of Law in Attic and The (Post-) Westphalian Poetics of Space”, **European Journal of Legal Studies**, Vol. 2, No. 1, 2008, p. 217.

bulunmaktadır. Bu açıdan anarşinin hakim olduğu uluslararası sistemde devletler kendi güvenliklerini ön planda tutmuş, güvenliğin öznesi haline gelmişlerdir. Westphalian Dönemin güvenlik yaklaşımı devlet merkezlidir¹⁸. Devletin üzerinde herhangi bir otoritenin olmaması güvenliğin odağını da devlete kaydırmış, devletin ülkesindeki unsurların güvenliği devletin güvenliğine özdeş kabul edilmiştir. Westphalian Dönem’de ön planda olan realist ulusal güvenlik yaklaşımı, askeri kabiliyetlerin ve unsurların geliştirilmesine yöneliktir. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre devletler anarşik uluslararası sistemde güvenliklerini yüksek politik unsurlar (high politics) vasıtasıyla sağlamaktadırlar¹⁹.

Görüldüğü üzere Westphalian Dönemde risk ve güvenlik devletlerin perspektifinden ele alınmış, devletlerin varlığı ve uluslararası sistemin istikrarına yönelik tehditler sistemin içinden gelmiştir.

Risk Toplumu, Post-Westphalian Dönem ve Güvenlik

Soğuk Savaş ve iki kutuplu sistemin sona ermesi, Westphalian uluslararası sistemde önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir²⁰. Soğuk Savaş sonrası sistemdeki dönüşümler aktör ve güvenlik temelli olarak görülebilir. En genel tanımı ile Post-Westphalian Dönem, özellikle 1991’de Almaata Deklarasyonu ile SSCB’nin hukuken dağılmasıyla başlayan, devlet dışındaki aktörlerin de sisteme etki ettiği, sistemdeki parametrelerden dolayı belirsizliklerin olduğu ve bu çerçevede sistemde kaosun yaşandığı süreci ifade etmektedir.

Post-Westphalian Dönemin, Fuat Keyman’ın ifade ettiği gibi *1648’de başlayan, farklı biçimler olsa da öz olarak değişmeyen ve hegemonik konumunu yeniden üretme kapasitesine sahip modern ilişkilerin ve bu ilişkilere söylemsel*

¹⁸ Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramını teorik olarak ele alan ilk teorisyen Arnold Wolfers’tir. 1952 yılında yayımlanan “*National Security as an Ambiguous Symbol*” (Muğlak Bir Gösterge Olarak Ulusal Güvenlik) çalışmasında Wolfers güvenlik kavramını “*kazanılan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması hali*” olarak tanımlamış, söz konusu güvenlik yaklaşımını devletlerin dış politik amaçlarına yönelik ele almıştır. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik kavramı, ele alınmaya başladığı andan itibaren realist perspektifte ve devlet merkezli ele alınmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Oktay Tanrısever, “Güvenlik”, Atıla Eralp (Der.), **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, 4. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2009, ss. 108-109. Wolfers’ten önce güvenlik, 1940’lı yıllarda uluslararası ilişkiler disiplininde “*Stratejik Çalışmalar*” başlığı altında ele alınmıştır. Bkz. Sinem Akgül Açıkmeşe, “Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenlikleştirme”, Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, 1. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2014, s. 241

¹⁹ John Baylis, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, (Çev. Burcu Yavuz), Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, s. 73.

²⁰ Sertif Demir, “20. ve 21. Yüzyılların Başlangıç Dönemlerinin Karşılaştırılması: Örtüşen ve Ayrışan Olguların Bir Analizi”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 5, Sayı: 10, 2012, s. 207.

anlamlılık kazandıran “devlet merkezci” ideolojinin bitişiyle de başladığı iddia edilebilir²¹. Bu dönem aynı zamanda uluslararası sistemde farklı aktörlerin ve sorunların görülmeye başladığı dönemdir²².

Daha geniş bir ifade ile belirtirsek 1991 sonrasında mikro milliyetçilik, küresel terör, kültürel ırkçılık, çevre sorunları, ulus aşırı suç örgütleri, global sermaye hareketleri, yasadışı göç²³, kara para aklama, insan ticareti, silah kaçaklığı ve konvansiyonel silahların kontrolsüz yayılması, global-yerel çatışması, çevre sorunları ve AIDS, SARS benzeri bulaşıcı hastalıklar gibi risk ve yeni tehditler oluşmuştur²⁴. Devlet kontrolünü aşan, egemenliğinin sınırlarını zorlayan ve insanlığın geleceğini ilgilendiren yeni tehdit unsurlarına ve sorunlara devletin çözüm bulma konusundaki yetersizliği, sistemin dayandığı temel olan egemenliğinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Başka bir ifadeyle *Westphalian sistemi tehdit eden gelişme, ulusal olarak tasarlanan birçok alanın zaman içinde küresel içerik kazanmaya başlamasıyla kendini göstermiştir. Temelde ulusal olarak tasarlanan ekonomi, siyaset, güvenlik ya da çevre gibi alanların son yıllarda belirgin hale gelen bir küreselleşme süreci içine girmesi, modern devletin en temel öğelerinden olan ulusal egemenlik ilkesinin mutlak yapısının da sorgulanmasına neden olmuştur*²⁵. Bu yüzden Post-Westphalian dönemde devlet, uluslararası sistemdeki başat ve vazgeçilmez rolünü başka aktörlerle paylaşmak durumunda kalmıştır.

Devletin uluslararası sistemdeki başat ve vazgeçilmez konumunun tartışmaya açılması, güvenlik olgusunun devlet merkezli yapısının da sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Eleştirel güvenlik yaklaşımları söz konusu sorgulamanın fikrîsel ve teorik altyapısını oluşturmuştur. 1994 yılında Kanada'nın York Üniversitesi'nde düzenlenen “*Çatışma Stratejileri: Güvenlik Çalışmalarına Eleştirel Yaklaşım*” temalı konferanstan sonra eleştirel güvenlik yaklaşımları uluslararası ilişkiler literatüründe yer almaya başlamıştır. Eleştirel güvenlik yaklaşımları devlet yerine bireyin, toplumun ve doğal çevrenin güvenliğini

²¹ Fuat Keyman, “Globalleşme, Uluslararası İlişkiler ve ‘Hegemonya’ Sorunu“, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 8, Sayı: 27, 1997, s. 25.

²² Kemal Başlar, “Uluslararası Hükümetdışı Kuruluşların Rol ve Etkinlikleri”, İdris Bal (Ed.), **Değişen Dünya’da Uluslararası İlişkiler**, 1. Baskı, Lalezar Yayınları: Ankara, 2006, s. 411.

²³ Batılı olmayan devletlerdeki ekonomik istikrarsızlık, Batılı devletlere yasadışı göçü tetiklemiş, bu durum Batılı devletler için sosyal, siyasal açıdan ve güvenlik açısından sorunlara sebep olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rasim Özgür Dönmez, “Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı’ya Karşı Siyasal İslam”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 4, 2004, s. 89.

²⁴ Sevim, op. cit., s. 103, 117.

²⁵ B. Ali Soner, “Ulusal Egemenlikten Küresel Egemenliğe İnsan ve Azınlık Hakları”, Filiz Başkan (Ed.), **Küreselleşmenin Yüzleri**, 1. Baskı, Everest Yayınları: İstanbul, 2005, s. 68.

merkeze almıştır²⁶. Dolayısıyla eleştirel güvenlik yaklaşımlarına göre yüksek politika temelli realist ulusal güvenlik yaklaşımı sorgulanmalıdır.

Eleştirel güvenlik yaklaşımının önemli temsilcilerinden olan Ole Waever'e göre ulusal güvenlik, güvenlik çalışmalarında önemli bir yerde olmasına karşılık çoğu zaman devletin sınırları ile toplumun sınırları çoğu zaman birbiriy-le örtüşmemektedir. Bunun yanı sıra güvenliği sadece devletle ilişkilendirmek devletsiz halkların ve azınlıkların güvenliklerini gözardı etmek anlamına gelmektedir. Devlet, belirli bir toprak parçası ve resmi bir üyelikle (vatandaşlık bağı) ilişkiliyken, toplumda bireyler çoğu zaman mekandan bağımsız kimliklere sahip olabilmektedir. Dolayısıyla toplumsal güvenlik kolektif yapılar ve onların kimlikleriyle (toplumsal cinsiyet, din, ... vb) ilgilidir²⁷.

Waever ile birlikte Barry Buzan, güvenliğin söylemsel boyutu üzerinde durmuştur. Barry Buzan'ın "güvenlikleştirme" (securitization) söylemsel ve siyasi bir süreci ifade etmektedir. Söz konusu söylemsel süreçte bir siyasal toplulukta tehdit edildiği düşünülen *referans nesnesi* ile referans nesnesini tehdit eden *güvenlikleştirilen aktör* ve *kamuoyu* arasındaki ilişki önemlidir, güvenlikleştirme bu şekilde oluşur²⁸. Bu şekilde güvenlikleştirmeyi uygulayan ve tehdide ilişkin olağanüstü hale karar veren aktör, Gramscian anlamda kamuoyunda rıza yarattığı ölçüde başarılı olabilmektedir.

Eleştirel güvenlik yaklaşımının önemli temsilcilerinden biri olan Ken Booth, Soğuk Savaş sonrası dönemi ve değişen güvenlik algısını şu şekilde ifade etmiştir²⁹:

"Günümüzdeki ilginç sözcük sorunlarından birisi, dünya politikasının şu andaki safhasına uygun bir isim verme konusunda yaşanan güçlüktür. 'Soğuk Savaş sonrası dünya' tabiri geniş bir kullanım alanına sahiptir, ancak uygun değildir. Soğuk Savaş'ın bitişi, yaşadığımız dönemi kısmen tanımlamaktadır, fakat bu çalkantılı dönem konusunda çok daha fazla şey söz konusudur. Karmaşık karşılıklı bağımlılığın artışı, egemenliğin erozyona uğraması, iletişimde yaşanan müthiş gelişmeler, gücün azalan faydası, doğanın tahribi, muazzam nüfus artışı, dünya ekonomisinin uluslararasılaşması, küresel yaşam tarzlarının

²⁶ Fikret Birdişi, **Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik Kavram Teori Uygulama**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık: Ankara, 2014, ss. 52-53; Tanrıseven, op. cit. s. 119.

²⁷ Ole Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", (Çev. Birgül Demirtaş Coşkun), **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, ss. 152-155.

²⁸ Ibid., s. 152.

²⁹ Ken Booth, "Güvenlik ve Özgüleştirme", (Çev. Çiğdem Şahin), **Avrasya Dosyası**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2003, s. 53, 57.

yaygınlaşması, sürekli teknolojik yenilik, modern silahların yayılması, devlet dışı aktörlerin artan faaliyet alanları, ...vb (...).

Westphalia sistemi, Raymond Aron'un bilinen formülasyonuna göre devlet adamları, diplomat ve askerlerin oynadığı bir oyun üretmiştir. Bu yüzyıllar boyunca devletlerin oynamayı öğrendiği güvenlik oyunu, karşı tehditler üreten tehditler, karşı ittifaklar üreten ittifaklar ile dolu, 'güç politikası' oyunuydu. (...) Şimdi yüz yüze geldiğimiz soru şudur: 'Yeni Zamanlar'da, henüz uygun bir ismi olmayan hangi güvenlik oyunu oynanmalıdır?'

Görüldüğü gibi Booth, Soğuk Savaş sonrası dönemi adlandırmanın zor olduğunu, yeni tehdit unsurlarının yeni bir güvenlik yaklaşımını gerektirdiğini vurgulamıştır. Booth'a göre yeni güvenlik, "özgürleştirme" (emanicipation) ile açıklanmaktadır. Özgürleştirme her insanın fiziksel ve sosyal ihtiyacının karşılandığı, insanın gelişimi karşısında hiçbir engelin olmadığı durumu ifade etmektedir ve bireyin güvenliği devletin güvenliğinden daha önemlidir³⁰. Dolayısıyla Ken Booth'un bu yaklaşımına göre devletlerin güvenliği egemenliği ilgilendirirken, toplumsal güvenlik kimliklerin güvenliğini esas almaktadır³¹.

Ann Tickner, Sandra Harding, Cynthia Enloe ve Christine Sylvester gibi feminist uluslararası ilişkiler teorisyenleri güvenliği belirleyen unsurun maskülen bakış açısıyla kurulan dış politik ilişkiler olduğunu düşünmektedir. Ann Tickner'e göre uluslararası sistem "hiç çocuğun doğmadığı ve hiç kimsenin ölmediği devletlerden oluşan bir yapı" olduğunu, devletlerden oluşan söz konusu yapının devlet içindeki aktörleri dikkate almadığını ifade etmiştir. Bu açıdan feminist uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin yaklaşımları disiplinde etkili olmamaktadır. Feminist uluslararası ilişkiler teorisyenleri kadının yaşamıyla güvenlik olgusu arasında doğrudan ilişki olduğu iddiasındadır. Dolayısıyla feminist teorisyenler güvenliği askeri ve siyasi açıdan değil, kimlik güvenliği perspektifinden ele almaktadırlar. Feministlere göre güvenlik çok boyutlu değerlendirilmeli, güvenlik "fiziksel, yapısal ve ekolojik şiddetin tüm biçimlerindeki azalma"sı olarak tanımlanmalıdır³².

Ekolojik problemlerin yeni güvenlik sorunu haline gelmesi Simon Dalby'nin de vurguladığı gibi insanlığın ortak yaşam alanının tehlike altına girmeye başlamasıyla ilişkilidir. Dalby'ye göre ekolojik dengenin bozulmaya başlaması; kaynak savaşları, doğal çevrenin tüketilmesi sonucu insanlığın fizik-

³⁰ Ibid., s. 61.

³¹ Tanrısever, op. cit., s. 121.

³² Özlem Tür, Çiğdem Aydın Koyuncu, "Uluslararası İlişkilerde Toplumsal Cinsiyet", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, 1. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2014, s. 225, 229.

sel varlığının tehdit altına girmesi beraberinde getirecektir³³. Hans Günter Brauch'a göre çevre güvenliğinin öneminin artması güvenlik paradigmasında 1815-1989 yılları arasında devlet merkezli *güvenlik ikileminden*, insan merkezli *beka ikilemine* geçişi göstermektedir³⁴.

Görüldüğü gibi Soğuk Savaş sona erdikten sonra Westphalian Dönem'de ve paradigmada yaşanan değişimler realist ulusal güvenlik yaklaşımının sorgulanmasını ve güvenliğin öznesinin çoğalmasını beraberinde getirmiştir. Güvenliğe ilişkin alternatif görüşler öne süren sosyal bilimcilerden birisi de Ulrich Beck'tir. Beck, "*Risk Toplumu*" (Risk Society) kavramıyla Soğuk Savaş'ın sonunda itibaren uluslararası toplumda yaşanan değişimleri açıklamaya çalışmıştır. Kavramla aynı adı taşıyan eserinde Ulrich Beck kitabı yazma amacını şöyle ifade etmiştir³⁵:

"Kitabın konusu, göze çarpmayan 'post' ön ekidir. 'Post', zamanımızın anahtar kelimesidir. Her şey "post"tur. (...) 'Post-Modernizm' ile birlikte her şey belirsizleşmeye başladı. (...) Bu kitap "post" kelimesinin anlamını ortaya çıkarma girişimidir. Bu kitaptaki gelişmeler bugün henüz şekillenen geleceği gündeme getirmek gibi farklı bir iddiaya sahiptir."

Yukarıdaki ifadeden anlaşılacağı üzere Ulrich Beck'in amacı *Post-Westphalian Dönem*, *Post-Egemen Dünya Düzeni*, *Yeni Dünya Düzeni*, *Neo-Westphalian Dönem* gibi kavramsallaştırmalarla³⁶ anlamlandırılmaya çalışılan dönemi açıklamaktır. Ulrich Beck söz konusu dönemi açıklamak için kullandığı Risk Toplumu'nu "*kontrolden çıkmış ve belirsizlik dışında hiçbir şeyin belirli olmadığı bir durum*" olarak tanımlamıştır³⁷. Ulrich Beck'e göre Risk Toplumu'na geçiş aşamasında temelde 3 dönüşüm yaşanmıştır. Buna göre³⁸;

Yeni riskler zamansal ve mekânsal açıdan hareketli hale gelmiştir.

³³ Simon Dalby, "Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak", (Çev. Burcu Yavuz), **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, s. 195.

³⁴ Hans Günter Brauch, "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", (Çev. Zeynep Arkan), **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, s. 46.

³⁵ Beck, op. cit., s. 7.

³⁶ Murat Jane, Pre-Westphalian Dönemden Post-Westphalian Döneme Geçerken Diplomasinin Değişen Rolünün Analizi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluslararası İlişkiler ABD, Bursa, 2014 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 3.

³⁷ Joshua Yates, "An Interview with Ulrich Beck on Fear and Risk Society", <http://www.iasc-culture.org/THR/archives/Fear/5.3HBeck.pdf> (e.t. 18.10.2015).

³⁸ Evren Balta Paker, **Küresel Güvenlik Kompleksi Uluslararası Siyaset ve Güvenlik**, 1. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2012, ss. 133-134

Söz konusu risklerin yol açacağı zararlar telafi edilemez noktalara ulaşabilir.

Yeni risk ve tehditlerin zaman ve mekanla sınırlı olmaması dünyada yaşayan herkesin söz konusu risk ve tehditlerden eşit ölçüde zarar görmesini beraberinde getirmektedir.

Beck "*Risk Toplumu*" adlı eserinde söz konusu yeni risk ve tehdit unsurlarından özellikle ekolojik risklerin üzerinde durmuştur. Örneğin Beck'e göre 25-26 Eylül 1986 tarihinde gerçekleşen ve Hiroşima'ya atılan atom bombasından yaklaşık 400 kat daha tehlikeli olan "*Çernobil Faciası*" Modern Çağ'ın dönüm noktasıdır³⁹. Çünkü Çernobil faciası Refleksif (dönüştür) Modernleşmenin etkilerinden biridir⁴⁰. Çernobil nükleer reaktöründe ortaya çıkan bir sorun, reaktörün periferindeki ekolojik alanın ve insanların hayatlarının tehlike altına girebileceğini göstermiştir⁴¹. Bu çerçevede Ulrich Beck'in Risk Toplumu'ndaki 5 temel tezi şöyledir⁴²:

- 1) Doğadaki toksinlerin vereceği zararın telafisi zordur ve geri dönülmez sonuçlara yol açabilir.
- 2) Ekolojik felaketler ülke sınırı tanımamaktadır.
- 3) Risklerin yayılması kapitalizm için fırsattır.
- 4) Risklerin karşısında belirli bir sınıfa veya zümreye dahil olmanın olumlu ya da olumsuz hiçbir etkisi yoktur.

³⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ulrich Beck, "The Anthropological Shock: Chernobyl and The Contours of The Risk Society", **Berkeley Journal of Sociology**, Vol. 32, 1987, passim; Ulrich Beck, "Clash of Risk Cultures or Critique of American Universalism", **Contemporary Sociology**, Vol. 40, No. 6, 2011, p. 662.

⁴⁰ Refleksif modernleşme, *bizatihi modernleşmenin doğurduğu tehlikeler ve emniyetsizlikler* olarak tanımlanabilir. Beck'in risk kavramı, refleksif modernleşme ile ilişkilidir. Beck'e göre söz konusu riskler *siyaseten dönüştürdür (refleksiftir)*. Başka bir ifadeyle refleksif modernlik, modernliğin yan etkileridir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Beck, "Risk Toplumu...", op. cit., s. 25, 46. Bu anlamda Risk Toplumu kavramı, aydınlanma ve modernlik eleştirisinden beslenmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Harriet Bulkeley, "Governing Climate Change: The Politics Of Risk Society", **Transactions of the Institute of British Geographers**, Vol. 26, No. 4, 2001, p.431; M. Salih Elmas, **Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik**, 1. Baskı, USAK Yayınları: Ankara, 2013, s. 88.

⁴¹ Ulrich Beck Çernobil Faciası'ndan önce 3 Aralık 1984'te Hindistan'ın Bhopal şehrinde yaşanan "Bhopal Faciası"na dikkat çekmiştir. ABD kökenli Union Carbide şirketinin Bhopal'da kurduğu böcek ilacı fabrikasında 40 ton metil isosiyanat gazını dışarı atmasıyla yaklaşık 18000 kişi ölmüş, 200000 kişi ise zehirlenmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Beck, op. cit., s. 58.

⁴² Ibid., ss. 27-29.

5) Çevre sorunları gibi “a” politik⁴³ konular önem kazanmıştır. Dolayısıyla iktidar ve otoritenin yeniden örgütlenmesi gerekmektedir.

Ulrich Beck Risk Toplumu eserinin sonlarına doğru ekolojik sorunlar dışında Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleşen yeni risklere değinmiştir. Beck söz konusu risklerin mahiyetini Sokrates’in “*Bildiğim bir şey varsa o da hiçbir şey bilmediğimdir*” sözüyle benzerlik kurarak “*Bilimsel-teknik toplumun bizi içine fırlattığı ölümcül ironi ise, gitgide tamamına vararak çok daha radikal bir hal aldı: Ne bilmediğimizi bilmiyoruz- ama insanlığı tehdit eden tehlikeler de buradan doğuyor!*” şeklinde ifade etmiştir⁴⁴. Ulrich Beck, yeni risklere ilişkin değerlendirmeleri “*Dünya Risk Toplumu*” kavramıyla açıklamıştır.

Dünya Risk Toplumu’ndaki yeni riskler çalışmamızda daha önce yer alan yeni güvenlik sorunlarıyla benzerlik taşımaktadır. Beck’e göre Dünya Risk Toplumu’ndaki güvenlik sorunları arasında endüstriyel kazalar, deprem ve tsunami gibi doğal felaketler, iklim değişiklikleri, küresel finansal krizler ve küresel terörle gerçekleşen intihar saldırıları yer almaktadır⁴⁵.

Ulrich Beck’e göre söz konusu risklerin yer aldığı sistemde “*kozmpolitan bakış açısı*”⁴⁶ ile yaşayabilmek mümkündür⁴⁷. Kozmpolitan bakış açısı, insan(lık) merkezli⁴⁸ ve özellikle metodolojik milliyetçiliğe eleştirel bir pozisyon alan bir yaklaşımdır⁴⁹. Ulrich Beck bu noktadan yola çıkarak “*ulusal empati*” yerine “*kozmpolitan empati*”nin kurulması gerektiğini düşünmektedir⁵⁰. Beck’in “*sınırsızlık hissiyatı*” (the sense of boundlessness)⁵¹ olarak nitelediği Kozmpolitan Bakış, dünya toplumundaki krizlerin karşılıklı bağımlılık ve işbirliği ile çözülmesini esas alır. Fakat Beck ütopyik ulus-üstü bir kozmpolit

⁴³ Buradaki “a” vurgusu tarafımızdan yapılmıştır.

⁴⁴ Ibid., s. 355.

⁴⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ulrich Beck, **World at Risk**, (Trans. Ciaran Cronin), Polity Press: Cambridge, 2009, p. 19; Ulrich Beck, “The Silence of Words and Political Dynamics in the World Risk Society”, <http://logosonline.home.igc.org/beck.pdf> (e.t. 11. 12. 2015)

⁴⁶ Tayyar Arı’nın ifadesiyle kozmpolitan yaklaşımı şu şekilde ifade edilebilir: “*Kozmpolitan yaklaşıma göre tüm insanlığın amacı ortaktır ve daha iyi ve evrensel bir topluma kavuşmaktır*”. Bkz. Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 8. Baskı, MKM Yayıncılık: Bursa, 2013, s. 46.

⁴⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ulrich Beck, Edgar Grande, “Varieties of Second Modernity: The Cosmopolitan Turn in Social and Political Theory and Research”, **The British Journal of Sociology**, Vol. 61, Issue 3, 2010, passim.

⁴⁸ Ulrich Beck, **The Cosmopolitan Vision**, (Trans. Ciaran Cronin), Polity Press: Cambridge, 2006, p. 1.

⁴⁹ Halil Çelik, “Ulrich Beck: Küresel Risk ve Kozmpolitan Politika“, **Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 5, Haziran 2014, s. 89.

⁵⁰ Beck, “The Cosmopolitan Vision”, op. cit., s. 6.

⁵¹ Ibid., p. 4.

yaklaşım yerine, ulusal, yerel, etnik ve dinsel farklılıkların yer aldığı *mélangé* (karışım) içeren bir kozmopolitan yaklaşımı savunarak, “Nussbaum Dilemması”nı aşan bir tavır sergilemektedir⁵². Beck ulusal sınırların tamamen ortadan kalkması gerektiğini düşünmemekte, sınırların olmadığı bir dünya toplumunun oluşmasının güç olduğunu farkındadır. Beck için önemli nokta, küresel pazar odaklı neo-liberal tek boyutlu “*ideolojik küreselleşme*”⁵³ yerine, çok boyutlu ve farklı “*modernliklerin*” varlığını kabul eden⁵⁴ kapsayıcı bir kozmopolit yaklaşımdır. Bu çerçevede hayatın transnasyonal formları ve devlet-dışı aktörlerin yer aldığı bir dünya toplumu esas alınmalı⁵⁵ ve yeni risklerin vereceği zararlar azaltılmalıdır.

Beck, söz konusu riskler arasında 11 Eylül saldırılarını uluslararası politikanın temellerini değiştirdiğini iddia etmiştir⁵⁶. Beck’e göre travmatik, şok edici ve teritoryal ötesi tehditleri gözler önüne seren 11 Eylül saldırıları, kozmopolitan dayanışmayı ve “*evrensel kozmopolitan farkındalığı*” tetikleyen önemli bir gelişmedir. Beck’e göre 11 Eylül saldırılarının sınır tanımazlığı, kozmopolitanizmi bir “*durum*”dan ziyade, “*zorunlu bir tercih*” haline getirmiştir⁵⁷. 11 Eylül saldırıları Henry Kissinger’ın ifade ettiği gibi ulus-devletin egemenliği üzerine kurulmuş uluslararası sistemin ulus-aşırı bir tehditle dönüşmeye başlamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında tehdidin nereden ve nasıl geleceği Westphalian Dönem’deki tehditlerin aksine belirsizlik içermektedir⁵⁸. Bu belirsizliği Ulrich Beck şu sözlerle ifade etmiştir⁵⁹:

“İnsanlar daha önce ‘Dünyayı ne birleştirebilir?’ diye sorarlardı. Bu soruya genellikle ‘Mars’tan gelen bir saldırı’ cevabı verilirdi. 11 Eylül saldırıları bu anlamda uluslararası politikada bir ‘İç Mars’tan gerçekleşmiştir.’”

⁵² Nussbaum Dilemması, vatanseverlik ile kozmopolitanlığın aynı anda olamayacağını ifade eden bir paradokstur. Bkz. Ayhan Kaya, “Küreselleşme, Kozmopolitanizm ve Post-Vestfalya Düzeni”, Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, 1. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2014, s. 561.

⁵³ İdeolojik olarak küreselleşme özellikle Pax-Americana’nın temelini oluşturmaktadır. Bkz. Ibid, s. 546.

⁵⁴ Beck, Grande, op. cit., p. 413.

⁵⁵ Beck, “The Cosmopolitan Vision”, op. cit., pp. 7-8.

⁵⁶ Beck, “The World at Risk”, op. cit., p. 39.

⁵⁷ Ulrich Beck, “Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision”, **Constellations**, Vol. 16, Num. 1, 2009, p. 12; Beck, “World at Risk”, op. cit. pp. 11-14.

⁵⁸ Henry Kissinger, “Preemption and The End of Westphalia”, **New Perspectives Quarterly**, Vol. 19, Issue 4, 2002, pp. 33-34

⁵⁹ Ulrich Beck, “The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited”, **Theory, Culture & Society**, Vol. 19, Issue 4, 2002, p. 46.

Görüldüğü gibi Westphalian sistemde travmatik bir değişimi, daha doğrusu bilinmezliği beraberinde getiren 11 Eylül saldırıları, Beck açısından da beklenmedik ve tanımlanması zor bir gelişme olarak nitelendirilmiştir. Risk Toplumu kavramını bilinmezlik üzerine kuran Beck, 11 Eylül saldırıları başta olmak üzere, yeni tehditlere karşı daha önce ifade edildiği gibi kozmopolit bir farkındalığın oluşması gerektiğini savunmuştur.

Sonuç

Beck'in ifadesiyle her yönüyle "Post" olan ve belirsizliklerin yer aldığı, kimliklerin, siyasal yapıların ve kısacası hayatın her anının kristalize olduğu "Post"- modern adem-i merkezi bir ara dönemde yaşamaktayız. Antik Yunan'da "polis" in dar kalıplarında yaşayan "vatandaş"ların, "kozmos" un bir parçası olduklarını hissetmeye başladıkları anda yaşadıkları huzursuzluğun benzerini uluslararası sistemde Westphalian paradigmadaki dönüşümde görmek mümkündür. Çeşitli ifadelerle nitelenen ve anlamlandırılmaya çalışılan söz konusu dönüşüm, çalışmamızda Ulrich Beck'in yaklaşımını destekler mahiyette Post-Westphalian Dönem olarak kavramsallaştırılmıştır.

Post-Westphalian Dönem sadece Westphalian paradigmanın ve ulusal mahiyetteki her unsurun sorgulanmaya başladığı bir dönem değildir. Bulaşıcı hastalıklar, küresel ısınma, iklim değişiklikleri, yasadışı göç, konvansiyonel silahların kontrolsüz yayılması, mikro milliyetçilik ve küresel terör gibi yeni güvenlik sorunları da Post-Westphalian Dönemi ve "Post" a ait belirsizliği ve kaotik durumu gösteren fenomenlerdir. Söz konusu güvenlik sorunları devletlerin "beka" sorununun ötesinde mahiyete sahiptir. Bu tehdit ve güvenlik sorunlarından bireyler ya da daha kapsayıcı bir ifadeyle insanlık etkilenmektedir. Bir insan, Çernobil Faciası sırasında facianın yaşandığı yerde ikamet etmesi nedeniyle fiziksel varlığı tehdit altına girebilmekte, ozon tabakasının delinmesi sonucu cilt kanseri olabilmekte ya da dünyanın herhangi bir yerinde hayatına olağan bir şekilde devam ederken vatandaşı olduğu devletin dış politik tutumlarından ötürü küresel teröre maruz kalabilmektedir. Ulrich Beck, modernitenin yan etkileri sonucu (refleksif modernite) oluşan durumu "Risk Toplumu" olarak nitelemiştir.

Ulrich Beck'in "Risk Toplumu"nda ulusal sınırları ve kontrolü aşan, yol açacağı zararların telafi edilemediği ve her an herkesi eşit ölçüde etkileyen risk ve tehditler bulunmaktadır. Kendi ifadesiyle "belirsizlik dışında hiçbir şeyin belli" olmadığı bu durum kozmopolitan bir bakış açısıyla aşılabilecektir. Beck'in üzerinde durduğu kozmopolitan bakış, "dünya vatandaşlığı" üst kimliğinden ziyade, ulusal kimlik dahil olmak üzere bütün kimlikleri kapsayan ve karşılıklı bağımlılığın esas olduğu bir yaklaşımdır.

Beck'in temennisini somutlaştıran, hatta kendi ifadesiyle “*kozmpolitan bir olay*” olarak nitelediği 11 Eylül saldırıları, kozmpolitan nitelikli işbirliğini zorunlu kılmış, kozmpolitan bakışı, bir durumdan ziyade zorunlu bir tercih haline getirmiştir.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Soğuk Savaş'ın sonundan itibaren uluslararası sistemin yapısı değişmeye başlamış, uluslararası sistem devlet odaklı Westphalian paradigma ile açıklanamamaya başlamıştır. Söz konusu paradigma değişimi uluslararası sistemdeki tehdit ve risklerde de kendisini göstermiş, ekolojik tehditler, küresel terör, kitle imha silahlarının kontrolsüzce yayılması, mikro milliyetçilik gibi yeni güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. Ulrich Beck'in “*Risk Toplumu*” olarak kavramsallaştırdığı bu durum, yeni risklerin “*sıradan*” bireylerin hayatını etkileyecek düzeyde küreselleştiğini göstermektedir. Sınırların önemini kaybettiği, “*belirsizlik dışında hiçbir şeyin belli olmadığı*”, “*post*” dünyada devletler yeni risklerin üstesinden gelmek için işbirliği yapmalı, devletlerin gücünün ötesinde bir niteliği olan kozmpolit bakış açısı benimsenmelidir.

KAYNAKÇA

- ARI Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 8. Baskı, MKM Yayıncılık: Bursa, 2013.
- AÇIKMEŞE Sinem Akgül, “Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenikleştirme”, Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, 1. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2014, ss.241-255.
- BACIK Gökhan, “Westfalyan Sistem'in Direnişi: 11 Eylül ve Uluslararası Politika”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 10, 2006, ss. 53-84.
- BAŞLAR Kemal, “Uluslararası Hükümetdışı Kuruluşların Rol ve Etkinlikleri”, İdris Bal (Ed.), **Değişen Dünya'da Uluslararası İlişkiler**, 1. Baskı, Lalezar Yayınları: Ankara, 2006, ss. 411-452.
- BAYLIS John, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, (Çev. Burcu Yavuz), Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, ss. 69-85.
- BECK Ulrich, “Clash of Risk Cultures or Critique of American Universalism”, **Contemporary Sociology**, Vol. 40, No. 6, 2011, pp. 662-667.
- BECK Ulrich, “Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision”, **Constellations**, Vol. 16, Num. 1, 2009, pp. 3-22.
- BECK Ulrich, “The Anthropological Shock: Chernobyl and The Contours of The Risk Society”, **Berkeley Journal of Sociology**, Vol. 32, 1987, pp. 153-165.
- BECK Ulrich, “The Silence of Words and Political Dynamics in the World Risk Society”, <http://logosonline.home.igc.org/beck.pdf> (e.t. 11. 12. 2015)
- BECK Ulrich, “The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited”, **Theory, Culture & Society**, Vol. 19, Issue 4, 2002, pp. 39-55.

- BECK Ulrich, Edgar Grande, “Varieties of Second Modernity: The Cosmopolitan Turn in Social and Political Theory and Research”, **The British Journal of Sociology**, Vol. 61, Issue 3, 2010, pp. 409-443.
- BECK Ulrich, **Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru**, (Çev. Kazım Özdoğan, Bülent Doğan), 1. Baskı, İthaki Yayınları: İstanbul, 2011.
- BECK Ulrich, **The Cosmopolitan Vision**, (Trans. Ciaran Cronin), Polity Press: Cambridge, 2006.
- BECK Ulrich, **World at Risk**, (Trans. Ciaran Cronin), Polity Press: Cambridge, 2009.
- BEWES Wyndhem A., “Gathered Notes on the Peace of Westphalia of 1648”, **Transactions of the Grotius Society**, Vol. 19, 1933, pp. 61-73.
- BİRDİŞLİ Fikret, **Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik Kavram Teori Uygulama**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık: Ankara, 2014.
- BOOTH Ken, “Güvenlik ve Özgüleş(tir)me”, (Çev. Çiğdem Şahin), **Avrasya Dosyası**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2003, ss. 51-70.
- BRAUCH Hans Günter, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, (Çev. Zeynep Arkan), **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, ss. 1-47.
- BULKELEY Harriet, “Governing Climate Change: The Politics Of Risk Society”, **Transactions of the Institute of British Geographers**, Vol. 26, No. 4, 2001, pp. 430-447.
- BUZAN Barry, Richard Little, “Beyond Westphalia? Capitalism after the Fall”, **Review of International Studies**, Vol. 25, No. 5., 1999, pp. 89-104.
- ÇELEBİ Aykut, “Risk ve Olumsuzluk: Sosyal Teori - Sosyal Felsefe İlişisini Anlamaya Yönelik İki Anahtar Kavram”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 1, 2002, ss. 23-52.
- ÇELİK Halil, “Ulrich Beck: Küresel Risk ve Kozmopolitan Politika“, **Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 5, Haziran 2014, ss. 82-100.
- ÇUHACI Aysu, “Ulrich Beck’in Risk Toplumu Kuramı”, **Sosyoloji Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 14, 2007, ss. 130-157.
- DALBY Simon, “Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak”, (Çev. Burcu Yavuz), **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, ss. 179-195.
- DEMİR Sertif, “20. ve 21. Yüzyılların Başlangıç Dönemlerinin Karşılaştırılması: Örtüşen ve Ayrışan Olguların Bir Analizi”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 5, Sayı: 10, 2012, ss. 207-228.
- DÖNMEZ Rasim Özgür, “Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı’ya Karşı Siyasal İslam”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 4, 2004, ss. 81-114.
- ELIAS Juanita, Peter Such, **International Relations: The Basics**, 1st publish., Routledge: New York, 2007.
- ELMAS M. Salih, **Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik**, 1. Baskı, Ankara: USAK Yayınları, 2013.

- ERHAN Çağrı, "Avrupa'da Güç Mücadelesi ve Westphalia Düzeni", Çağrı Erhan ve Esra Yakut (Ed.), **Siyasi Tarih-1**, 3. Baskı, Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2013, ss. 24-49.
- GROSS Leo, "The Peace of Westphalia 1648-1948, **The American Journal of International Law**, Vol. 42, No. 1, 1948, pp. 20-41.
- <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/risk> (e.t. 23. 12. 2015)
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.567121a8919916.56004529 (e.t. 23. 12. 2015)
- <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/risk> (e.t. 23. 12. 2015)
- JANE Murat, Pre-Westphalian Dönemden Post-Westphalian Döneme Geçerken Diplomasinin Değişen Rolünün Analizi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluslararası İlişkiler ABD, Bursa, 2014 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- KAYA Ayhan, "Küreselleşme, Kozmopolitanizm ve Post-Vestfalya Düzeni", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, 1. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2014, ss. 545-568.
- KEYMAN Fuat, "Globalleşme, Uluslararası İlişkiler ve 'Hegemonya' Sorunu", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 8, Sayı: 27, 1997, ss. 25-30.
- KISSINGER Henry, "Preemption and The End of Westphalia", **New Perspectives Quarterly**, Vol. 19, Issue 4, 2002, pp. 31-36.
- KRASNER Stephan D., "Compromising Westphalia", **International Security**, Vol. 20, No. 3, 1996, pp. 115-151.
- KRATOCHWIL Freidrich, **The Puzzles of Politics**, 1st publish., Routledge: New York, 2011.
- OSSEWAARDE Marinus, "The Rule of Law in Attic and The (Post-) Westphalian Poetics of Space", **European Journal of Legal Studies**, Vol. 2, No. 1, 2008, pp. 203-219.
- ÖZDAL Barış, "Modern Diplomasinin Gelişiminde Etkili Olan Unsurlar", Barış Özdal, R. Kutay Karaca (Ed.), **Diplomasi Tarihi-1**, 1. Baskı, Dora Yayıncılık: Bursa, 2015, ss. 203-251.
- ÖZDAL Barış, Murat Jane, " 'La Der Ders'in Uluslararası Sistemin Yapısına Etkileri", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 7, Sayı: 14, Yaz 2014, ss. 215-245.
- PAKER Evren Balta, **Küresel Güvenlik Kompleksi Uluslararası Siyaset ve Güvenlik**, 1. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2012.
- SEVİM Hüseyin, "Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu ve Ulus-Devlet Kavramını Yeniden Düşünmek", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 9, 2006, ss. 89-124.
- SONER B. Ali, "Ulusal Egemenlikten Küresel Egemenliğe İnsan ve Azınlık Hakları", Filiz Başkan (Ed.), **Küreselleşmenin Yüzleri**, 1. Baskı, Everest Yayınları: İstanbul, 2005, ss. 63-78.
- STRANDBJERG Jeppe, **Territory, Globalization and International Relations: The Cartographic Reality of Space**, 1st publish, Palgrave Macmillan: New York, 2010.

- TANRISEVER Oktay, “Güvenlik”, Atila Eralp (Der.), **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, 4. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2009, ss. 107-124.
- TÜR Özlem, Çiğdem Aydın Koyuncu, “Uluslararası İlişkilerde Toplumsal Cinsiyet”, Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, 1. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2014, ss. 221-237.
- WAEWER Ole, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, (Çev. Birgül Demirtaş Coşkun), **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, ss. 151-178.
- YATES Joshua, “An Interview with Ulrich Beck on Fear and Risk Society”, <http://www.iasc-culture.org/THR/archives/Fear/5.3HBeck.pdf> (e.t. 18.10.2015).
- YILMAZ Muzaffer Ercan, “Westphalia’dan Günümüze Savaş”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 14, 2007, ss. 17-38.

ABD HEGEMONYASI DENGELENİRKEN: ULUSLARARASI SİSTEMDE YENİ DENGİ ARAYIŞLARININ DÖRT BİLEŞENİ

Arş. Gör. Hasan Deniz PEKŞEN

(Okan Üniv.)

Özet

ABD hegemonyasının gerileyişi 40 yıla yakın bir süredir literatürde yer bulan bir konudur. Bununla birlikte bu gerileyişe paralel bir yükselişin Çin'in başında geldiği aktörlerce yürütülmesi ise son 10 yılın bir gerçekliğidir. Bu nedenle söz konusu yükselişin daha öne benzeri Japonya ve AB tarafından görülen 'geçici, önlenebilir ve/veya uzlaşılabilir' bir yükseliş mi olduğu, yoksa yeni bir hegemonik geçişi mi ifade ettiği sorusu önem kazanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada hedeflenen, küresel güçlerin hegemonya oluşturabilecek bileşenlerini karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak söz konusu sorunun altyapısına ışık tutmak olacaktır.

Bu doğrultuda, Susan Strange'in ABD hegemonyasına dair geliştirdiği dörtlü kavramsallaştırma üzerinden hareket edilerek bir karşılaştırma zemini yaratılması hedeflenmektedir. Strange'in, 'güvenlik, üretim, finans ve bilgi' olguları üzerinden tanımladığı ve ABD'nin gerilemesine rağmen tek süper güç olma özelliğini koruduğunu 1990'larda savunduğu yaklaşımı, 2015'te Çin gibi devletleri ve BRICS gibi platformları göz önünde bulundurarak yeniden değerlendirilmelidir.

Yukarıdaki dört bileşen ışığında ayrı ayrı karşılaştırma yapılacak, 'üretim ve finans bileşenlerinde' IMF, WB, OECD ve WTO verileri üzerinden gerek ABD-Çin gibi ikili, gerekse transatlantik blok-BRICS bloğu gibi kurgu bloklar üzerinden karşılaştırma yapılacaktır. 'Bilgi bileşeninde' Joseph Nye'in Yumuşak Güç kavramsallaştırması üzerinden gidilerek niteliksel bir karşılaştırma yapılacaktır. Son olarak 'güvenlik bileşeninde' SIPRI'nin askeri bütçe ve harcama verileri üzerinden değerlendirmede bulunulacaktır.

Böylece sistemdeki denge arayışlarının ana hatları ve mevcut durum üzerinde değerlendirmede bulunulmaya gayret gösterilecektir.

Anahtar Kelimele: Hegemonya, Denge, Susan Strange, ABD, Çin

SİSTEM, DEVLET VE SAVAŞ: BİR YAPISAL REALİST ANALİZ

Celil YİĞİT

(*Yeditepe Univ.*)

Özet

Uluslararası ilişkilerde istikrar kavramı büyük savaşların yokluğu olarak tanımlanmaktadır. Klasik realistler, neo realistler ve hegemonik istikrar teorisyenlerine göre sistem ve istikrar arasında güçlü bir bağ vardır. Klasik realistler çok kutuplu sistemin, neo realistler çift kutuplu sistemin ve son olarak da hegemonik istikrar teorisyenleri tek kutuplu sistemin uluslararası siyasetin istikrarını sağladığını iddia ederler. Fakat devletleri büyük savaşlara iten veya ondan alıkoyan sistem mi, yoksa o devrin materyal şartları mıdır? 20. yüzyılda savunma sanayi ve teknolojisindeki gelişmelerle, özellikle büyük güçler, ellerinde bulundurdukları nükleer silahlarla birbirlerini yok edebilecek seviyeye gelmişlerdi. Soğuk Savaş dönemiyle beraber nükleer cephaneler büyük çoğunlukla iki ana merkezde toplandı. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği uluslararası sistemin iki ana gücü olarak neredeyse birbirlerini yok edebilecek konuma erişmişlerdi. Fakat bütün devletler hayatta kalma güdüleriyle hareket ettiklerinden ABD ve SSCB de birbirlerine doğrudan saldırmaktan çekindiler. Waltz bu saldırmazlık durumunu çift kutuplu sisteme bağlamıştı. Ancak Waltz'un argümanlarının tersine bu durum sistemden ziyade devrin şartlarıyla alakalıydı. Bu dönemde devrin şartları arasındaki en etkili unsur nükleer silahlar olmuştur. Nükleer silahları bu denklemden çıkardığımızda konvansiyonel silahlar büyük güçlerin birbirlerini yok etmelerine yetmeyeceğinden devletler daha korkusuz bir şekilde savaşlara yönelebileceklerdir. Bu da uluslararası siyasetin daha az istikrarı demektir.

Anahtar kelimeler: İstikrar, Savaş, Nükleer Silahlar, Devrin Şartları, Realizm.

SYSTEM, STATE AND WAR: A STRUCTURAL REALIST ANALYZE

Abstract

Stability in international relations defined as absence of great wars. According to classical realists, neo realists and hegemonic stability theorists, there

Celil Yiğit, Yeditepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Öğrencisi, celil_y@hotmail.com

is a close relationship between stability and system. Classic realists claim that the source of stability is multipolarity, for neo realists, it is bipolarity and for the hegemonic stability theorists, it is unipolarity. However the question is that does the source of the stability or instability related to number of great powers in the structure or is it related to material conditions of international politics? With the developments on defense industry and technology, especially great powers, with their nuclear arsenal, had reached that capability to destroy each other in 20th century. In the Cold War period nuclear arsenals accumulated in two main core. The United States of America and the Soviet Union had the power of annihilate to another pole. However both USA and USSR refrained to attack to another one because of their survival instincts. Waltz depends that nonaggression state to the bipolarity. Yet, unlikely Waltz's arguments, this situation is very related to the material conditions of specific era. From the beginning of Cold War period to until today, nuclear weapons have been the most effective material condition. If we remove the nuclear power from this equation, then we will see that units will become fearless and more prone to war. Because conventional weapons do not enough to annihilate another great power. This means that less stability in international politics.

Key words: Stability, War, Nuclear Weapons, Conditions of Era, Realism.

Giriş

Bu çalışma, başlığında da anlaşılacağı üzere, geçtiğimiz yüzyılın en önemli uluslararası ilişkiler teorisyeni Kenneth Waltz'un "Man, State and War" (İnsan, Devlet ve Savaş) adlı doktora çalışmasına atıfta bulunarak yazılmıştır. Bu çalışmanın amacı sistem ve istikrar arasında bağlantı kuran teorisyenleri eleştirip, istikrar kaynağını başka durumlarla açıklamaktır. Bu doğrultuda Hasan Basri Yalçın'ın "Uluslararası Sistem ve İstikrar"¹ adlı makalesi bu çalışmanın ilk basamağını oluşturmuş ve meseleyi farklı boyutlardan değerlendirerek yeni kapılar açılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın girişinde uluslararası ilişkilerdeki analiz düzeyleri realist paradigma çerçevesinde örneklerle kısaca incelenmiş, daha sonra da yapısalılık tanımlanmıştır. Buna ilaveten giriş bölümünde, uluslararası siyasetteki sistemler ve yapılar değinilmiş ve hatta uluslararası ilişkiler literatürüne yeni iki yapı çeşidi eklenmeye çalışılmıştır.

¹ Hasan Basri Yalçın, "Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:1, 2015.

İkinci bölümde sistem ve istikrar arasında bağlantı olduğunu savunan yaklaşımlar ele alınmıştır. Bu teorilere uzun eleştirilerle örnekler verilmemiştir. Daha çok açıklayıcı ve tanımlayıcı yaklaşımla analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde uluslararası siyasetin istikrarını materyal faktörlerin ve şartların sağladığı iddia edilmiş, daha çok metaforik ve daha az örnekle açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç başlığında ise ilerleyen dönemlerde istikrarı etkileyecek gelişmeler tahmin edilmeye uğraşmıştır.

Uluslararası ilişkilerde analizler üç genel düzlemde yapılmaktadır. Bunlar birey, devlet ve sistemdir. Bu düzlemlerin her birinde yapılan analizlere araştırmacının kuramı ve teorisi de eklenince her birinden farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Kendisine yöneltilen eleştiriler yoğunlaşsa da 20. yüzyılda olduğu gibi, 21. yüzyılda da uluslararası siyaseti en iyi açıklayan teoriler bütünü realist paradigmadır. Bu paradigmanın içinde üç ana akım teori bulunmaktadır. Bunlar, klasik realizm, neo realizm ve neo klasik realizmdir. Bu minvalde bu yazının temel kaynağı realist paradigmadaki neo realizmdir. Yukarıda bahsedilen üç analiz düzeyine realist paradigmadan örnekler verelim.

Klasik realizmin güçlü düşünürlerinden Morgenthau birey analizi yaparak devleti yorumlamıştır. Ona göre, kabaca, insanlar çıkarları doğrultusunda hareket ederler, o halde devletler de çıkarları yani güçleri doğrultusunda hareket edeceklerdir². Daha rahat anlaşılması için: İbn-i Haldun da bir birim analizcisidir ve ona göre devletler de tıpkı insanlar gibi doğar, büyür-gelişir ve en nihayetinde ölürler yani yıkılırlar³. Bunun yanı sıra birim analizlerinde yahut birey analizlerinde siyaset adamlarının ideolojileri, kültürleri, karakterleri ve onu oluşturan arka planlara vurgu yapılır.

Devlet düzeyli analizlere örnek olarak neo klasik realist olan Randall Schweller'in devletleri dördürlü şekilde sınıflandıran metaforunu verebiliriz⁴. Bu metaforda uluslararası siyaset aslanlardan, kurtlardan, çakallardan ve koyunlardan müteşekkildir. Buna göre uluslararası siyasetin istikrarı büyük ölçüde kurtların ve çakalların eylemlerine bağlıdır.

Sistem düzeyli analizlere ise elbette olarak neo realizmi yahut yapısal realizm ve onun kurucusu Kenneth Waltz'u vereceğiz. Yapısal realizmde devletlerin ne olduklarının (yani kurt mu koyun mu), hangi ideolojik perspektife

² Hans Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, McGraw-Hill, New York, 1993, syf. 5-6.

³ İbn Haldun, **Mukaddime**, MEB Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 1997, syf. 426-431.

⁴ Randall Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", **International Security**, Vol. 19, No.1, The MIT Press, Cambridge, 1994, syf. 100.

sahip olduklarının, liderlerinin, yöneticilerinin karakterleri, vb.nin önemi yoktur. Devletlerin ulaşmak istedikleri ve peşinden koştukları şeyin insanın tabiatıyla alakası yoktur. Bir kısım devlet güç peşinde, bir kısmı ekonomik refah veya bir kısmı güvenlik peşinde koşar demez. Bütün devletler veya Waltz'un deyimiyle bütün birimler sistem ve yapının onları koşulladığı yönde hareket ederler⁵.

Aktörler için hayatta kalma asıl hedef iken bu hedefe varmak için tercih edilen yol realistlerce iki ayrı kuramın ortaya atılmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda yapısal realistler defansif ve ofansif realistler olmak üzere ikiye ayrılır⁶. Bir kısım yapısalcılar ki bunlar defansif realistlerdir⁷, bütün devletlerin hayatta kalmak için güvenlik artırımına gideceklerini iddia ederler. Diğer kısım realistler ise ofansif realistlerdir⁸. Ofansif realistler ise devletler yine aynı şekilde hayatta kalmak için güç peşinde koştukları sonucuna varır. Her iki yapısal realist akımda da ortak payda devletlerin hayatta kalma güdüleridir.

Yapısalcılığı daha rahat anlayabilmek için Arnold Wolfers'ın yanan ev metaforunu vermekte fayda var⁹. Bir evin yandığını ve içinde de insanlar olduğunu düşünün. Yapısalcı bir analist içerideki bütün insanların bu evden kaçmak isteyeceğini söyleyecektir. İçerideki bir kısım insanın pencereden mi, balkondan mı atlayacağına, kapıdan mı çıkmak isteyeceğine bakmaz. Ona göre tüm insanlar yangın yüzünden kaçmaya koşullanmıştır. Ve bu da ona yetecektir. Kenneth Waltz da bir yapısal realist olarak parçalara değil bütüne bakmış ve uluslararası siyasetin yapısı yüzünden bütün devletler hayatta kalmak isteyecektir ve bunun için de güvenliklerini artırmaya gideceklerdir der¹⁰. Peki, uluslararası siyasette sistem ve yapı nedir?

⁵ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Addison Wesley Publishing Company, Massachusetts, 1979, syf. 96-97.

⁶ Devletlerin tek başına her daim ofansif ya da her daim defansif aksiyonlar üretmediklerini zamana ve duruma göre her ikisinin de dengesini kurduklarını iddia eden teorisyenler de vardır. Detaylı araştırma için bkz. Jeffrey W. Taliaferro, "Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited", **International Security**, Vol. 25, No:3, The MIT Press, Cambridge, 2000. Ted Hopf, "The Offense Defense Balance, and War", **The American Political Science Review**, American Political Science Association, Washington, 1991.

⁷ Defansif realistlere örnek olarak Kenneth Waltz ve Charles Glaser verilebilir.

⁸ Ofansif realistler arasında en önde gelen teorisyen John J. Mearsheimer'dir. Öte yandan neo klasikler arasında da Randall Schweller de bir ofansif realisttir.

⁹ Arnold Wolfers, *Discord and Collaborations*, The John Hopkins Press, Baltimore, 1962, syf. 13.

¹⁰ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Addison Wesley Publishing Company, Massachusetts, 1979, syf. 105.

Kısaca sistem, uluslararası siyasetteki kutup veya büyük güç sayısıdır. Dönemsel olarak üç değişik sistemi tatbik ettik. Bunlardan birincisi tek kutuplu sistemdir ve tek kutuplu sistemlerde bir tane büyük güç bulunur. Soğuk Savaş sonrasındaki dönemden günümüze kadar tek kutuplu sistem içerisinde yaşamaktayız. Doksanlı yılların başından itibaren tek büyük güç Birleşik Devletler'dir. İkinci sistem çift kutuplu sistemdir ki adı üzerinde iki büyük gücün varlığından söz edilebilir. Sovyetler ve ABD'nin başatlığını çektiği Soğuk Savaş dönemi bu sisteme örnek verilebilir. Son sistem ise çok kutuplu sistemdir. İki'den fazla büyük gücün dünya siyasetinde olduğu sistemdir. 18. Yüzyıldan sonraki, Birinci Dünya Savaşı'nın öncesi ve sonrasındaki dönem ve İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadarki dönemler çok kutuplu sistemlerdir.

Uluslararası siyasetin yapısı da sistem gibi üç tanedir. Fakat dünya siyasi tarihinde sadece bir tanesi tatbik edilmiştir, o da anarşizmdir. Anarşi, devletlerin üstünde bir otoritenin olmama durumudur. Anarşi bir şiddet veya kaos durumu olarak görülmemesi gerekir. Tam aksine egemen devletlerin kendi öz iradeleriyle hareket ettikleri bir durum olarak anlaşılmalıdır. Diğer bir deyişle uluslararası siyasette anarşi, devletler için bir özgürlük ortamıdır.

Anarşik yapının tam tersi hiyerarşik yapı veya duruma göre hegemonik yapıdır. Hegemonik yapının oluşması için bir devletin ortaya çıkıp geriye kalan diğer bütün devletleri egemenliği altına alması gerekmektedir. Realist paradigmaya göre bunun gerçekleşmesi imkânsızdır. Çünkü devletlerin asıl gayeleri hayatta kalmaktır ve hiçbir devlet kendi gücünü bir başkasına devretmeye yanaşmaz. Tek kutuplu sistemlerdeki, tek büyük güç çok fazla güçlenirse şayet, diğer devletler onu dengelemek için ellerinden gelen her şeyi yapacaktır. Hiyerarşik yapı ise hegemonik yapıya en üstteki devletin hâkimiyeti esasında benzer. Fakat bu yapı türünde diğer devletlere de yer vardır. Ancak bu durumda diğer devletler hâkim devletin üstünlüğünü kabul etmişler ve ona aykırı bir siyasete girişmeyeceklerdir.

Son yapı ise dünya hükümetidir. Bir dünya hükümetinin olması için de devletlerin ve sınırların ortadan kalkması, tüm insanlar tarafından seçilmiş bir hükümetin herkes adına karar alması gerekmektedir. Bu da realizme göre imkânsız bir yapı çeşididir. Çünkü hiçbir devlet egemenlik haklarından vazgeçmeyecektir. Egemenlik hakkından vazgeçmek demek bir devlet için ölmek demektir ki yukarıda da bahsettiğim üzere hayatta kalma güdüsü devletler çok bariz bir şekilde üstündür.

Dünya siyasi tarihinde uluslararası sistem büyük olaylar neticesinde değişir. Bu olaylara sistem değiştirici olaylar denir. Sistem değiştirici olaylara örnek olarak dünya savaşları, dengeyi sağlayan bir büyük gücün çöküşü, coğrafi keşif-

ler verilebilir. Yapının değişmesi ise yukarıda bahsedildiği gibi çok düşük bir ihtimaldir. Hatta birçok ana akım realist için imkânsızdır. Diğer taraftan realist paradigma içerisindeki hegemonik istikrar teorisyenleri¹¹ de Soğuk Savaş sonrası Amerikan tek kutupluluğunu hegemonya ile karıştırmaktadırlar. Evet, Amerika güç artırımına gitmiştir ve hegemon olmak için bazı adımlar atmıştır. Fakat Irak ve Afganistan işgallerinde bu gücünü heba etmiş ve Rusya ve Çin gibi büyük güç adaylarının ve Orta Güç¹² diye adlandırılan bazı devletlerin yeniden toparlanışını ve yükselişini engelleyememiştir. Bu gelişmeler ABD'nin hegemon olmasını engellemiştir.

Sistem ve İstikrar

Uluslararası siyasette istikrar kavramı büyük bir savaşın yokluğu ve sistemin sürdürülebilirliği olarak açıklanmaktadır¹³. Öte yandan sistem ve istikrar arasındaki ilişki farklı teorik perspektiflerle farklı şekillerde açıklanmıştır. Bunlardan birincisi klasik realizmin varsayımdır.

Klasik realistlere göre en istikrarlı sistem çok kutuplu sistemdir¹⁴. Çok kutuplu sistemlerde devletlerin manevra alanları geniştir. Kendilerini tehdit altında hissettiklerinde bir başka devletle ittifak kurup diğerini dengelemeye çalışırlar. Bu güç denkleminde, denklem içerisindeki devletlerden bir tanesi diğerlerinden biraz daha güçlüdür. Morgenthau bu devlete “holder” yani “tutucu” devlet der¹⁵. Bu tutucu devlet sistemi ayakta tutan asıl aktördür, bir dengeleyicidir. Birinci Dünya Savaşı öncesi İngiltere'nin de yaptığı gibi tutucu devlet, esnek ve değişken ittifaklar kurarak revizyonist devletlerin önüne geçmeyi başaracaktır. Sistemin devamı için tutucu devlet, güçlü ve güçsüz iki devletin mücadelesinde güçsüzün tarafında olarak güçlüyü dengeleyecektir. Tutucu devletin

¹¹ Hegemonik istikrar teorisyenleri hakkında detaylı araştırma için bkz. Robert Gilpin, “The Theory of Hegemonic War”, **The Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 18, No.4, The MIT Press, Cambridge, 1988. William C. Wohlforth, “The Stability of a Unipolar World”, **International Security**, Vol 24, No.1, The MIT Press, Cambridge, 1999.

¹² Orta Güç (Middle Power) kavramı ekonomik, askeri ve politik güç seviyesinde büyük güç veya güçlerin ardından gelen devletlerdir. 21. Yüzyılda Brezilya, Hindistan, Japonya ve Türkiye gibi devletler bu kategoride yer alırlar. Detaylı araştırma için: Fareed Zakaria, **The Post American World**, W.W. Norton & Company, New York, 2008. Fareed Zakaria, “The Rise of the Rest”, **New Perspectives Quarterly**, Summer 2008.

¹³ Hasan Basri Yalçın, “Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:1, 2015, syf, 211.

¹⁴ Edward Vose Gulick, **Europe's Classical Balance of Power**, W.W. Norton & Company, New York, 1955, syf. 8-9. Karl W. Deutsch; J. David Singer, “Multipolar Power Systems and International Stability”, **World Politics**, Vol. 16, No. 3, 1964, syf, 396.

¹⁵ Hans Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, McGraw-Hill, New York, 1993, syf. 143.

güçsüz tarafta oluşu denge politikasının temel dinamiğidir. Çünkü tutucu, güçlü devlet eğer kazanırsa sıra kendisine geleceğinden korkar. Güçsüzün yanında olması hem kendi güvenliği hem de sistemin istikrarı için elzemdır. Böylelikle sistemden en fazla yarar sağlayan aktör tarafından sistemin devamı sağlanmış olacaktır.

Çok kutuplu sistemlerde asıl tehlike kamplaşmadır. Revizyonist devletler var güçleriyle statükocu devletlere güç olarak yetişip onlarla savaşa gireceklerdir. Bu savaşı engellemek de bir statükocu olan tutucu devlete düşmektedir. Tutucu devleti denklemden çıkardığınızda sistem karmaşaya dönecektir ve savaşların önüne geçilemeyecektir. Böylelikle klasik realizmde sistemin istikrarı bu tutucu devlete bağlanmıştır. Klasik realistler Soğuk Savaş dönemini de kamplaşmaların tehlikeliliği algısıyla yorumlamış ve her an sıcak bir çatışmayı beklemeye koyulmuşlardı¹⁶.

Çok kutuplu sistemin istikrarlı oluşu düşüncesine asıl eleştiriler neo realistlerden geldi¹⁷. Neo realizmin öncülerinden Kenneth Waltz, çok kutupluluğun istikrardan çok karmaşa ve anarşik yapının elverdiği bütün mücadele yollarının denendiği kısır bir döngüyü getireceğini savunmuştur¹⁸. Waltz'a göre çok kutuplu sistem en istikrarsız olanıydı. Ona göre yapısal teorisyenlerde görülen basitlik ve sadelik çift kutuplu sistemlerle sağlanacaktır. Çift kutuplu sistemlerde her iki kutup da kendi havzalarını kontrol ederek sıcak bir çatışmadan kaçınacaklardır. Bu iki büyük gücün olduğu sistemde revizyonist devletlere yer yoktur. İkisi dışındaki herhangi bir devlet oyunun içine dâhil olmaya çalışamayacaktır bile. Çünkü bu iki devlet diğerleriyle güç bağlamında arayış o kadar açmıştır ki diğer devletler sistemin neresinde olursa olsun güç dengesini değiştirmeyi başaramayacaklardır.

Fakat ne olduysa kimsenin de beklemediği bir anda güç dengesi Soğuk Savaşın bitimiyle bozuldu. Soğuk Savaş döneminin hâkim teorisyenleri olan neo realistler, bu durumun fazla sürmeyeceğini, istikrarın bozulduğunu ve diğer devletlerin Amerika'nın daha fazla güçlenmesine engel olarak onu dengelemeye gideceğini savundular. Çünkü anarşik yapı içerisinde bütün devletler hayatta kalmak üzere hareket ederler ve devletlerin hayatta kalmaları da güç dengesiyle sağlanabilmektedir. Waltz daha da ileri giderek hayatta kalma güdüsünün bulunduğu her ortamda güç dengesinin sağlanacağını, bunun doğa kanunları gibi

¹⁶ age. 138-139.

¹⁷ John J. Mearsheimer, **Tragedy of Great Power Politics**, W.W. Norton & Company, New York, 2001, syf. 45.

¹⁸ Kenneth N. Waltz, "Structural Realism after the Cold War", **International Security**, Vol. 25 No. 1, 2000, syf. 14.

olduğunu ve denge bozulsa bile kendiliğinden yeniden tesis edileceğini iddia eder¹⁹. Artık Soğuk Savaşın getirmiş olduğu sistem ortadan kalkmış, bir zamanlar Amerika'nın müttefiki olan devletler artık onun karşısında yer almaya başlayacaklardır. Bu doğrultuda NATO'nun bile günleri olmasa da yılları sayılıdır diyecek kadar ileri gider²⁰. İlaveten John J. Mearsheimer, 1990'da yazmış olduğu bir makalesinde yakın bir gelecekte herkesin Soğuk Savaş'ı özleyeceğini iddia eder²¹. Artık Avrupa ülkeleri için 1945 öncesindeki çok kutupluluğun şiddet ve istikrarsızlığını yaşanmayacak olsa da, önümüzdeki yılların Soğuk Savaş döneminden daha şiddetli geçeceği aşikârdır. NATO'nun varlığına da Almanya boyutundan bakarak, NATO sürdürülebilirliğine ilk eleştirilerin Almanya'dan geleceğini iddia eder. Çünkü NATO, Soğuk Savaş döneminde bir taraftan Almanya'yı Sovyet tehdidinden korurken, bir taraftan da Almanya'nın olası agresif politikalarını törpülemeye yarayacaktı. İlk ihtimal ortadan kalktığından NATO, Almanya için bir ayak bağından başka bir şey olmayacaktır²².

Christopher Layne gibi neo realistler tek kutuplu sistemin bir illüzyondan ibaret olduğunu savunmuşlardır. Layne'e göre devletlerin bu durumun farkına varmaları biraz zaman alacaktır. Kendi de bir tarih vererek 2010 yılına kadar bu sistem ortadan kalkacak ve neo realist teorinin doğruluğu bir kez daha ispatlanacaktır iddiasında bulunur²³. Layne daha sonra kendi teorisini revize ederek 2010 yılını 2030'a çekmiştir²⁴. 2010 yılı tahmini tutmasa bile önümüzdeki süreç sistemin çok kutupluluğa doğru şekillendiğini göstermektedir. Çünkü bir taraftan uzak doğuda Çin, Japonya ve Amerika çekişmesi yaşanırken, bu tarafta da Rusya, Avrupa Birliği ve Amerika çekişmesi şiddetli bir şekilde hissedilmektedir. Bu da yeni büyük güçlerin ortaya çıkmasına işaret etmekte ve, yeni büyük güçlerin çıkması da Amerikan tek kutuplu sisteminin dengelenmesi ve değiştirilmesi manasına gelmektedir. Fakat sistem değişse bile istikrar muhafaza edilecektir. Sistem ne olursa olsun devletler hayatta kalma korkusuyla yapayalnızlar-

¹⁹ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Addison Wesley Publishing Company, Massachusetts, 1979, syf. 105-128.

²⁰ Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", **International Security**, Vol.18, No.2, 1993, syf 76. Kenneth N. Waltz, "NATO Expansion: A Realist's View", **Contemporary Security Policy**, Vol. 21, No.2, 2000, syf. 28.

²¹ John J. Mearsheimer, "Why We Will Soon Miss The Cold War", **The Atlantic Monthly**, Vol. 266, No:2, 1990, syf. 35-37.

²² John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", **International Security**, Vol.15, No.1, 1990, syf. 5-6.

²³ Christopher Layne, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", **International Security**, Vol.17, No.4, 1993, syf. 7.

²⁴ Christopher Layne, "The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment", **International Security**, Vol.31, No.2, 2006, syf. 38.

dır. Ve hala devletleri yok edebilecek en güçlü silahı (nükleer silahlar) durdurmaya yetecek bir teknoloji tam manasıyla geliştirilmemiştir.

Sosyal bilimlerde, hele ki uluslararası ilişkilerde tarih vermek için deneyinizi yani uluslararası siyaseti laboratuvar ortamına indirgeyip analiz etmenizi gerektirmektedir. Diğer bir deyişle uluslararası siyasete bir “ceteris paribus” ortamı hazırlayıp, diğer bütün ihtimalleri göz ardı etmeniz lazımdır. Ancak öyle A noktasından B noktasına belirli bir hızda giden aracın ne kadar süre sonra varacağını hesaplar gibi uluslararası siyasetin gidişatını da kesin tarihlerle belirleyebilirsiniz. Böyle bir deneyi yahut tarihsel tahmini yapmak insan faktörünü devre dışı bırakmak demektir. Christopher Layne’in hatası da bu olmuştur. Bir teorinin amacı ne bütün ihtimalleri göz önüne alarak her şey olabilir sonucuna ya da sonuçsuzluğuna varmaktır, ne de Layne gibi şu tarihte bu olacak diyecek kadar kehanetvari kesin konuşmaktır. Bir teori olabildiğince geneli kapsamalı ve olabildiğince hem tutarlı, hem de keskin veya kesin değil genellemeli olmalıdır.

Şartlar ve İstikrar

Realist paradigma içerisindeki diğer teori gruplarında da olduğu gibi, neo realistlerin de asıl hatası istikrarın kaynağını sistemde aramalarıydı. Anarşik yapının sağlamış olduğu o bütün çekişmeleri ve devletlerin hoyratça dış politika manevraları yapmalarını engelleyen sistem olduğunu düşündüler. Yani çift kutuplu bir sistemde iki büyük güç de bir birlerine askeri olarak müdahalede bulunmaktan kaçınacaklardı. Neo realistler Soğuk Savaşı tatbik ettiklerinden böyle bir varsayımda bulunmaları çok doğaldı. Fakat istikrarın asıl kaynağı sistem değil şartlardı.

Şartlar ve istikrar arasındaki bağlantıyı bir metaforla açıklayalım. Bir kuklacı düşünün. Bir elinin her bir parmağına iple asılı kuklalar olsun. Ve kuklacı da kuklaları tuttuğu elini durmadan sallıyor olsun. Bu sallamanın etkisiyle kuklaların birbirlerine çarptıklarını görürsünüz. Kuklacı parmaklarını istediği kadar açsın kuklaların birbirine çarpmalarını engelleyemeyecektir. Fakat kuklacı boşta olan eliyle duruma müdahale ederse, kuklaların birbirlerine çarpmalarını durduracaktır. Bu metaforda kuklacı anarşik yapı iken, parmaklarında iple sallanan kuklalar büyük güçleri ve boşta kalan ve müdahalede bulunan el de şartları temsil etmektedir. Eğer şartlar birbirlerine çarpan kuklalara müdahale edip onları birbirinden ayırırsa uluslararası siyasette istikrar oluşur. Tam tersi, şartlar, istikrarsızlığa da yol açabilir. Parçaların birbirlerine çarpmalarına izin verir ve büyük bir istikrarsızlık meydana gelir.

Peki, bu şartlar nelerdir? Morgenthau'nun çok kutuplu sistemdeki "tutucu devleti" bir şarttır. Ve bu tutucu devlet sayesinde uzunca bir süre istikrar muhafaza edilmiştir. Tutucu devlet eski gücünü yitirip, sistem içerisindeki pozisyonunu kaybetmesi sonucunda iki dünya savaşının önü açılmıştır. Soğuk Savaş döneminin istikrarlı geçmiş olması iki kutuplu sistemin istikrar sağlayıcı oluştundan değil, diğer aktörlerin güçlerinin bir kısmını iki büyük parçaya aktarmalarından ve iki kutubun da birbirlerini yok edebilecek nükleer kapasiteye sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu iki faktör de Soğuk Savaşın istikrarlı olmasını sağlayan şartlardır. Eğer çift kutuplu sistem istikrar getirseydi Peleponesian savaşlarındaki çift kutuplu sistemin de, 16. Yüzyıldaki Osmanlı devletiyle Habsburg hanedanlığının arasındaki mücadeleye de çift kutuplu sistemin istikrar getirmesini bekleyecektik. Fakat öyle olmadı ve her ikisinde de sıcak çatışmalar meydana geldi²⁵.

Diğer taraftan çok kutuplu sistem istikrarlı olsaydı, Ortadoğu'yu bir mikro uluslararası siyaset sahnesi olarak kabul edersek, 1948'de başlayıp, 1973'e değin süren Arap – İsrail savaşlarını açıklayamazdık. Bu dönemdeki istikrarsızlık kaynağı hem bir tutucu devlet yoksunluğu, hem de devletleri birbirine saldırmaktan caydıracak silah teknolojisine sahip olmamalarıdır. Eğer ki 1948-73 arasında bölge içerisinde bir başka devlet dengeleyici rol üstlenmiş olsaydı istikrar sağlanabilirdi. Veyahut taraflar nükleer silahlara sahip olsalardı hayatta kalma güdüsüyle hareket edip, yıkılmamak için ofansif eylemlere girişmeyeceklerdi.

Öte yandan günümüzde her ne kadar Ortadoğu'da terör faaliyetleri ve devletlerarası tehdit (özellikle İran - İsrail arasında) zaman zaman şiddetlense de hem Türkiye'nin dengeleyici ve tutucu rolü, hem de, hem İsrail tarafından İran'da olduğu şüphelenilen, hem de İran tarafından İsrail tarafında bulunduğu iddia edilen nükleer cephanelikler, bölgede bir denge oluşturmuş ve devletlerin birbirleriyle sıcak çatışmaya girmesi engellenmiştir. Bu doğrultuda çok kutuplu sistemin Ortadoğu'da istikrarlı oluşu yukarıda saymış olduğum faktörler ve şartlar neticesinde gerçekleşmiştir.

Tek kutuplu sistemin istikrarsızlığını savunan Waltz, sistemin değişmesinden günümüze kadar 25 yıl geçmesine rağmen istikrarını muhafaza edişini

²⁵ Detaylı bilgi için bkz. Ted Hopf, "The Offense Defense Balance, and War", **The American Political Science Review**, American Political Science Association, Washington, 1991, syf. 479-480.

elbet bir gün bozulacak diye açıklıyor²⁶. Fakat bu istikrar ortamının bir müddet daha devam edeceği aşikârdır ve neredeyse Soğuk Savaş dönemi kadar uzun sürecektir. O halde bu dönemin istikrarlı halinin de sistemle bağlantısız bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Amerika'nın karşısına çıkacak bir gücün veya güçler birlikteliğinin olmayışı ve Amerika'nın hala çok güçlü askeri ve ekonomik kabiliyetinin oluşu sistemi istikrarlı hale getiren bir şarttır.

Nükleer cephanelik faktörü günümüzde en etkili şarttır. Çift kutuplu sistemin istikrarı da peşinde getirdiğini savunan Waltz, dünyanın büyük çoğunluğunun nükleer silahlara sahip olacağı endişesiyle İran'a ambargo uyguladığı bir dönemde yazmış olduğu makalede İran'ın nükleer güce sahip olması gerektiğini savunmuştur²⁷. Waltz'a göre İran nükleer güce eriştiği vakit güç dengesi sağlanmış olup İsrail ile sıcak çatışmaya girmekten kaçınacaktır. Sistem ile istikrar arasındaki bağa önem veren Waltz, ne olduysa bu analizinde şartların önemine atıfta bulunmuştur.

Sonuç

Realist paradigma içerisindeki teorilere ve dönemlere baktığımızda 19. Yüzyıl çok kutupluluğunu en iyi Morgenthau açıklarken, Soğuk Savaş çift kutupluluğunu neo realistler ve Soğuk Savaş sonrası Amerikan tek kutupluluğunu da hegemonik istikrar teorisyenleri en iyi açıklamıştır. Diğer bir deyişle dönemler ve teoriler arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Fakat tam tersine istikrar ve kutup sayısı arasında yok denecek kadar az bir alaka vardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar istikrarı tesis edecek bir şart veya faktör bulunmazken, savaştan sonra yapıyı dizginleyecek bir faktör ortaya çıkmış(nükleer silahlar) ve istikrara olanak sağlamıştır. Günümüzde de nükleer silahları nötrleyecek bir teknoloji tam manasıyla geliştirilemediğinden uluslararası siyasetin istikrarı sistem değişse bile devam edebilmiştir. İlerleyen zamanlarda tek kutuplu sistem çok kutupluluğa doğru evrilsen bile istikrar devam edecektir. Bu çok kutuplu sistemde Amerika kutuplar arasındaki en güçlü devlet olma konumunu uzunca bir müddet daha koruyacaktır. Fakat ABD bu sefer uluslararası siyasetin istikrarı için dengeleyici rolüne bürünebilir. Tıpkı 19. yüzyıl İngiltere'si gibi zayıfın yanında olarak güçlüyü durdurmaya çalışacaktır. Öte

²⁶ Kenneth Waltz, "Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı", Çev. Burcu Yavuz, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 17, syf. 3-44. Kenneth N. Waltz, "Structural Realism after the Cold War", **International Security**, Vol. 25 No. 1, 2000, syf. 27-28.

²⁷ Kenneth N. Waltz, "Why Iran Should Get the Bomb", **Foreign Affairs**, July-August 2012, syf. 2-5.

yandan bu sefer diğer güçler mümkün mertebe en güçlüyü yani dengeleyici devleti güç dağılımdan ötürü karşılıklarına almaktan çekineceklerdir.

Peki, yakın gelecekte istikrarı bozacak olan faktörler neler olabilir? Öncelikle yukarıda da söylediğim gibi nükleer silahlar hala en etkili faktörlerdir. Fakat her devlet artık kendi hava savunma sistemlerini geliştirmekteler. Bu hava savunma sistemleri, özellikle uzun menzilli olanları nükleer olsun ya da olmasın seyir halindeki füzeleri daha ülke sınırlarına girmeden etkisiz hale getirebilmektedir. Anti-Balistik füzeler²⁸ ise 200 km menziliyle atmosferden gelen füzeleri imha edebilecek kapasitededir. Ancak hala en gelişmiş olan hava savunma sistemleri dahi sadece belirli bölgeleri bir miktar hata payıyla koruyabilmektedirler. Bu sistem tam olarak hem geliştirildiğinde, hem de bütün ülke topraklarını kapsayacak şekilde donatıldığında nükleer silahların da denklemdeki yerini alt üst edecektir. Savaşların uluslararası siyasetin bir gerçeği varsayımını kabul edecek olursak, nükleer füzelerin başarısızlığını gören devletler klasik saldırı metotlarına başvuracağını kestirmek zor değildir.

Sonuç olarak şartlar veya faktörler uluslararası siyasetin istikrarını belirleyen asıl etmendir. Burada bahsedilen şartlar günlük veya anlık değişen konjonktürle karıştırılmaması gerekir. Bu şartlar anarşik yapının devletlere imkân verdiği hoyratça ve bencilce hareket etme halini, devletlerin özgürce kullanmalarını yahut kullanmalarını engellemesini sağlar. Bir yapısal realist analiz olan bu makalenin savı ölçülebilir, kestirilebilir ve hesaplanabilir. Buradaki şartlar ve faktörler arasında ne devletlerin ideolojileri, ne de devleti yöneten idarecilerin niyetleri vardır. Bu teori konstruktivist yaklaşımlar gibi niyet okumasına girmez. Şartlar ve faktörler materyaldir.

Bu araştırmada şartlar yahut duruma göre faktörler, yapısal realist teori içerisinde yapı ve sistem arasında bir yerde konumlanmaktadır. Bu sebepten araştırmamızın analiz düzeyi indirgeyici değil, sistemiktir. Diğer bir deyişle bu çalışma parçaları değil, bütünü analiz etmektedir.

Nihai olarak, Türkiye’de geç kalınmış uluslararası ilişkiler alanındaki kuramsal çalışmalara ve Türk akademisyenler tarafından üretilecek özgün bir ekole katkıda bulunmak bu yazının esas gayesidir.

KAYNAKÇA

Deutsch, Karl W.; J. David Singer, “Multipolar Power Systems and International Stability”, World Politics, Vol. 16, No. 3, 1964.

²⁸ Uzun menzilli hava savunma füze sistemleri bağlamında en gelişmişleri arasında ABD’nin Patriot varyasyonları ile Rusya’nın S-300 varyasyonları bulunmaktadır.

- Gilpin, Robert, "The Theory of Hegemonic War", The Journal of Interdisciplinary History, Vol. 18, No.4, The MIT Press, Cambridge, 1988.
- Gulick, Edward Vose, Europe's Classical Balance of Power, W.W. Norton & Company, New York, 1955.
- Haldun, İbn, Mukaddime, MEB Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 1997.
- Hopf, Ted, "The Offense Defense Balance, and War", The American Political Science Review, American Political Science Association, Washington, 1991.
- Layne, Christopher, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", International Security, Vol.17, No.4, 1993.
- Layne, Christopher, "The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment", International Security, Vol.31, No.2, 2006.
- Mearsheimer, John J., "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", International Security, Vol.15, No.1, 1990
- Mearsheimer, John J., Tragedy of Great Power Politics, W.W. Norton & Company, New York, 2001.
- Mearsheimer, John J., "Why We Will Soon Miss The Cold War", The Atlantic Monthly, Vol. 266, No:2, 1990.
- Morgenthau, Hans, Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, McGraw-Hill, New York, 1993.
- Schweller, Randall, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", International Security, Vol. 19, No.1, The MIT Press, Cambridge, 1994.
- Taliaferro, Jeffrey W., "Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited", International Security, Vol. 25, No:3, The MIT Press, Cambridge, 2000.
- Waltz, Kenneth N., "NATO Expansion: A Realist's View", Contemporary Security Policy, Vol. 21, No.2, 2000.
- Waltz, Kenneth N., "Structural Realism after the Cold War", International Security, Vol. 25 No. 1, 2000.
- Waltz, Kenneth N., Theory of International Politics, Addison Wesley Publishing Company, Massachussets, 1979.
- Waltz, Kenneth, "Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı", Çev. Burcu Yavuz, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 5, Sayı 17, 2008.
- Waltz, Kenneth N., "Why Iran Should Get the Bomb", Foreign Affairs, July-August 2012.
- Wohlforth, William C., "The Stability of a Unipolar World", International Security, Vol 24, No.1, The MIT Press, Cambridge, 1999.
- Wolfers, Arnold, Discord and Collaborations, The John Hopkins Press, Baltimore, 1962.
- Yalçın, Hasan Basri, "Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 10, Sayı:1, 2015.
- Zakaria, Fareed, The Post American World, W.W. Norton & Company, New York, 2008.
- Zakaria, Fareed, "The Rise of the Rest", New Perspectives Quarterly, Summer 2008.

REKTÖRLÜK A SALONU

(2. GÜN-SAAT: 13: 30-15: 00)

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Kamer KASIM

Turkey as a Rising Power in the Changing World Order: Strategies, Capabilities and Instruments

Doç. Dr. Emel PARLAR, Yrd. Doç. Dr. Gonca Oğuz GÖK (Marmara Üniv.)

Militarization of the Turkish Foreign Policy

Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK (Hasan Kalyoncu Üniv.)

Living Dangerously at The Shores of an Ocean of Oil and Gas: How Can Turkey Deal With Resource Rich Neighbors?

Yrd. Doç. Dr. Akif Bahadır KAYNAK (Okan Üniv.)

Turkish and US Foreign Policy – Attitudes, Approaches & Alignments

Dr. Mark MEIROWITZ (Suny Maritime College)

TURKEY AS A RISING POWER IN THE CHANGING WORLD ORDER: STRATEGIES, CAPABILITIES AND INSTRUMENTS

*Doç. Dr. Emel Parlar DAL, Yrd. Doç. Dr. Gonca Oguz GÖK
(Marmara Üniv.)*

Özet

This study seeks to locate and conceptualize Turkey in the current liberal global order as a “rising power” having a different status than that of the other rising powers in the Global South. What are the delineating features of Turkey’s conception and behavioural posture vis-à-vis the current international order in the context of law, justice and ethics? How can one make sense of Turkish conceptions of “world order” through alternative lenses? How can one interpret its radically different approach to the UN today compared to the past? How can one profile Turkey’s recent activism in global governance and compare its “rising” power status with that of other traditional middle powers and the BRICs countries? Informed by such questions, this paper aims to shed light on Turkey’s behavioural posture and conceptual outlook that accompany its quest for a new international order. In doing so, it tries to understand the ways in which Turkey and other rising powers position themselves in the current international order vis-à-vis the major powers. Second, it looks at capabilities of Turkey as a rising power status seeking country. Third, it examines which instruments that Turkey has been using in recent years in order to promote its rising power role.

Anahtar Kelimeler / Key Words:

MILITARIZATION OF THE TURKISH FOREIGN POLICY

Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK

(Hasan Kalyoncu Üniv.)

Abstract

The goal of this research is to examine under what conditions states apply military power in their foreign policies. This research initially reviews the international relations theory to find an answer for this question. Then, it focuses on Turkey's policies towards Libya and Syria during the Arab Spring and towards Iraq after the American occupation in 2004. The research is developed by using semi-structured face to face interviews and press reviews.

LIVING DANGEROUSLY AT THE SHORES OF AN OCEAN OF OIL AND GAS: HOW CAN TURKEY DEAL WITH RESOURCE RICH NEIGHBORS?

Yrd. Doç. Dr. Akif Bahadır KAYNAK

(Okan Üniv.)

Abstract

The effect of resource wealth on domestic politics is a subject of debate among the scholars but the impact on foreign policy conduct is scarcely analyzed. On the domestic front, rentier states not only have the repressive mechanisms to subdue discontent within its territories but they can also provide material benefits to its supporters in return for their loyalties. Hence, for resource rich countries that did not develop democratic institutions previously, authoritarianism seems to be a widely expected outcome. Yet, those authoritarian countries may also develop a certain kind of foreign policy that increases the risk of conflict and political tensions in the international arena. Authoritarian regimes fuelled by the income generated by the sale of underground resources can pursue more aggressive policies as envisioned by democratic peace theory.

For trading states, a predictable and peaceful international environment is conducive to increased wealth and security. This also confirms the assertion of the liberal peace theory that increased trade will foster peace and harmony. It may only partially apply for resource exporting countries as ownership and protection of underground riches are the primary targets for rulers and the claim on those requires military muscle most of the time. Furthermore, oil and gas are not easily substitutable and elasticity of demand for those commodities is relatively low, so even during periods of armed conflict natural resource exporting countries can generate hard cash. Iran and Iraq managed to carry on fighting for eight years in the 1980s thanks to their ability to export oil. Countries with rich oil and gas resources may pursue aggressive policies in order to increase their control on underground riches or preemptively strike in order to prevent their rivals to gain strength. Similarly, oil and gas resources may induce global players to seek for domination of the region in order to forestall the emergence of regional powers, as envisioned by offensive realism.

In the context of this paper, we will try to draw a generalized framework on the effects of energy resources on the actions of exporting states. The struggle for ownership of the resources and the aim of securing energy supplies may aggravate the intensity of inter-state conflict. International Energy Agency's

annual reports shed a light on the expected contribution to of regional actors to global energy supplies and may be explanatory in understanding the motives of regional and global actors. The funds created by the sale of oil and gas may be used to fund military capabilities and purchase influence creating an atmosphere of cut-throat competition. We will extrapolate the assumptions and conclusions of this part to understand the motivations of Turkey's energy exporting neighbors. It would be an overgeneralization to expect that the behaviors of countries with extremely diverse historical backgrounds and political structures can be explained by a single variable. Yet, natural resources are for most of the time, the most important source of income for the mentioned states and can be highly explanatory in understanding the political motivations of regional actors.

The environment of political violence and instability that surrounding Turkey is largely related to the oil and gas resources found in the region. Economic rents induce competition among political actors fuelling an atmosphere or instability. The civil wars in Iraq and Syria are creating enormous political risks for security of Turkey. Fighting parties are seeking access to oil and gas resources as well as control of transit routes. Iran finally seems to be coming to an agreement with P5+1 on its nuclear program while the prospect of its becoming an energy giant will tilt the balance of power in the region. Turkey is in the process of finding a suitable response to the risks and opportunities brought out by the Iran deal. Simultaneously Russia-Ukraine conflict is becoming one of the most destabilizing events in international affairs, triggering Western sanctions against Russia. Not only the Russian state is mostly funded by oil and gas income but also Ukraine's role as an energy transit state is one of the most important aspects of the conflict.

Turkey needs to take into account the effect of oil and gas income for regional powers while one of its main concerns is also securing a reliable flow of energy to Europe. In order to reach its objectives Turkey established itself as an energy corridor for supplier countries starting with 1970s. Anatolia is gradually transforming to a conduit of energy resources to Europe form supplier countries. Yet, Turkey cannot avoid being affected by the scramble for control of resources in the region. We intend to understand the motivations of political actors in the region from our generalized assessment of the behavior of energy reach states. It will enable us to formulate an optimum policy response from the point of view of Turkish policy makers.

Key Words: Resource Nationalism, Petro-Aggression, Rentier States, Russian Foreign Policy, Iranian Foreign Policy, Turkish Foreign Policy, Energy Security

TURKISH and US FOREIGN POLICY – ATTITUDES, APPROACHES & ALIGNMENTS

Dr. Mark MEIROWITZ

(Sunny Maritime College)

Abstract

The presentation will investigate Turkish and US attitudes and approaches to foreign policy – including with respect to regional issues, such as Syria, Iraq, Iran, Egypt & Israel – how these attitudes and approaches are formulated, including domestic influences on foreign policy formation. I will also investigate whether and in what way Turkish & US foreign policies are aligned or not, especially after the developments in Syria concerning ISIS - and the reasons for this. Also to be analyzed are the domestic US and Turkish influences on Foreign Policy – and how these factors (such as the influence of Congress in the case of the US) have significantly impacted US-Turkish relations. I will also examine linkages between domestic and foreign policy. Further, I will assess the status of US-Turkish Relations.

Key Words: Turkish-American Relations, Linkage Politics, Foreign Policy, Congress, Bilateral Relations

REKTÖRLÜK D SALONU

(2. GÜN-SAAT: 13: 30-15: 00)

Oturum Başkanı:

Yrd. Doç. Dr. Zeynep YÜCEL

A Comprehensive Conflict Resolution Model for the States In the Middle East: Regional Security Complex Theory

Öğr. Gör. Muhsin BARAN (Balıkesir Üniv.)

Operationalization of IR Theories on Central Asia

Dr. Yaşar SARI (Abant İzzet Baysal Üniv.)

The Contribution of The International Court of Justice to the Development of International Human Rights Law Principles and Rules

Arş. Gör. Merve Özkan BORSA (İstanbul Üniv.)

Understanding “Change” In International System: A Framework For Analysis

Arş. Gör. Ali Onur TEPECİKLİOĞLU (Ege Üniv.), Arş. Gör. Elem Eyrice TEPECİKLİOĞLU (Yaşar Üniv.)

Effects of Non-governmental Actors on Emerging Countries’s Approach on Sustainable Development

Irfa PUSPITASARI (Universitas Airlangga)

A COMPREHENSIVE CONFLICT RESOLUTION MODEL FOR THE STATES IN THE MIDDLE EAST: REGIONAL SECURITY COMPLEX THEORY

*Öğr. Gör. Muhsin BARAN**

(Balıkesir Univ.)

Abstract

The failure of the latest attempt –Arab uprising- to break the status quo has proved once again that it is almost impossible to change the existing system shaped in the Middle East unless structural internal conflicts are solved in the region. Looking at the hot spots in the region, it is quite obvious that internal instabilities are mainly caused by two major problems: Kurdish issue and sectarianism. Inspired by Buzan’s Regional Security Complex theory (RSCT), this study aims to present a normative conflict resolution model in which these two major problems are solved. In this regard, formation of two sub-complexes based on these issues are suggested across the region. The study emphasizes that the security understanding to be constructed in these sub-complexes should be based on Booth’s security thinking rather than traditional security approaches. The study ends with suggestions concerning what to do in the sub-complexes to be formed.

Key Words: Regional Security Complex Theory, interdependent security, Kurdish issue, sectarianism, new security thinking, emancipation.

Özet

Orta Doğu’da statükoyu değiştirme bağlamındaki son girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanması, bölgede yapısal iç sorunlar çözülmeden mevcut sistemi değiştirmenin neredeyse imkansız olduğunu göstermiştir. Bölgedeki çatışma alanlarına bakıldığında, iç istikrarsızlıkların büyük ölçüde Kürt sorunu ve mezhepçilikten kaynaklandığı görülmektedir. Buzan’ın Bölgesel Güvenlik Kompleksi teorisinden esinlenen bu çalışma, söz konusu iki temel sorunun çözümü için normatif bir uyumsuzluk çözümü modeli sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, bu sorunların çözümü için iki adet bölgesel alt kompleks oluşturulması önerilmektedir. Çalışma, sorun odaklı inşa edilen yeni alt komplekslerdeki güvenlik anlayışının geleneksel güvenlik anlayışından daha çok Booth’un güven-

* Öğretim Elemanı, Balıkesir Üniversitesi, mbaran@balikesir.edu.tr

lik anlayışına dayanması gerektiğini ileri sürmektedir. Çalışma, oluşturulacak alt komplekslerde nelerin yapılması gerektiğine dair çeşitli önerilerle sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, birbirine bağımlı güvenlik, Kürt sorunu, mezhepçilik, yeni güvenlik anlayışı, özgürleştirme.

1. Introduction

The status quo shaped by the imperialist powers after the World War I in the Middle East has been challenged harshly in the last decade as the new dynamics in the region and the demands of the local people can not fit into the existing framework anymore. Thus, the region has witnessed a number of attempts for having democratic administrations, overthrowing dictators and founding new regimes.

Albeit failure like the previous ones, the last and most efficient of such attempts was Arab Uprising. The basic reasons for the failure can be listed as third party interventions; securitization of change demands by the elites of the old regimes, who were still effective in the newly founded administrations; the lack of support from the democratic world; the lack of context where democratic regimes can be founded and the penetration of terrorist organizations in the region.

The latest attempt to break the status quo in the region not only has resulted in hundreds of thousands of casualties but also discouraged “change” demands of masses in the region. It is likely that the such attempts will pursue and they will be repressed again and again by the mighty powers until a comprehensive resolution model is constructed regarding the complexity and uniqueness of the region. Failing this, the vicious cycle will continue and the conflicts in the region will get even worse than the present situation.

2. The Present Outlook of The States Where Arab Spring Took Place

The Arab Spring, which is often associated with demands for democracy, freedom and human rights, has resulted in failure and the demands uttered by the masses have been repressed by the authoritarian regimes backed by the powers who were strongly for the status quo in the region. Consequently, the democratic gains obtained through street demonstrations and democratic election have reversed and instabilities, chaos and intra-state conflicts leading to civil wars have emerged.

2.1. Egypt

The Egyptian revolution of 25 January 2011 sprang from “change” demands and, albeit a pocket of resistance and use of violence by the armed forces, ended up with Mubarak’s downfall. Following the ouster of Mubarak, The Supreme Council of Armed Forces (SCAF) was formed to function as a transitional authority till a new administration is set up.¹

As the new elections resulted in the victory of Islamists in the country, the secular and military elites declared the results as unconstitutional. The result of the presidential election increased the tension between the groups as the Islamist Mohammad Morsi got 52% of the votes in the second round.² The groups not satisfied with the results started to securitize the policies of the new government more drastically.

The securitizations led by the elites of old regime mobilized masses and large street demonstrations held against pro-Morsi government resulted in a coup d’etat. The securitizations leading to a military coup resulted from securitizations in different sectors. The multi sectoral securitizations ranging from military, political and societal sectors were accompanied by some facilitating conditions.³

The primary sector in which securitizations occurred was military sector. The actors involved in ousting Morsi administration presented Morsi and his policies as existential threat to the survival and unity of Egypt through speech acts. Another sector securitizations occurred was political sector. The elites accused Morsi and his followers of fighting democracy and democratic values and changing the regime in Egypt. Societal sector was the last sector in which the elites securitized the policies of Morsi administration. As far as this sector is concerned, Morsi and Muslim Brotherhood affiliated groups were blamed for damaging the identity and values of Egyptian people. The reluctance of the western world to denounce the antidemocratic acts in Egypt and the support of some regional states to the new administration, and finally the outcome of some

¹ Muhsin Baran, “Multisectoral Securitizations In The Post-Revolution Middle East: The Case of Egypt”, **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı**, edit. Hasret Çomak-Ayşegül Gökalp Kutlu, Kocaeli Üniversitesi Matbaası, Kocaeli, Nisan 2014, ss. 14-30.

² Primoz Manfreda, “Results of Egypt’s 2012 Presidential Election”, <http://middleeast.about.com/od/egypt/a/Results-Of-Egypt-2012-Presidential-Election.htm> (Accessed on 12 September 2015).

³ Baran, **a.g.m.**, p. 25.

policies of Morsi administration causing instability in the country functioned as facilitating conditions and contributed to the securitizations by the elites.⁴

The securitizations by the elites were successful to a great extent as “change” demands of masses in the country have been repressed by the new administration. The securitizations resulted in imprisonment of Morsi and some executives of Muslim Brotherhood and as far as the policies of the new administration are concerned, It has proved to be the continuation ousted president Mubarak.

2.2. Libya

Change demands by masses in Libya in the context of Arab Spring started through street protests in Benghazi on 15 February 2011. The repression of these protests resulting in civilian casualties by the regime forces alarmed the UN security Council and a resolution was passed to put some sanctions on the Libyan government. Seeing that the sanctions were not enough to stop the regime forces, the international community launched a military attack led by the NATO on this country. The military intervention in Libya paved the way for a transition in the country, but the cruel killing of Gaddafi caused some debates.⁵

The post-Gaddafi period has been the scene of several internal clashes and chaos. The instability springing from polarization and penetration of radical terrorist organization has become worse due to the plunge in oil exports. The present outlook of the country is quite far from promising a bright future. As a result, the Western intervention and ouster of Gaddafi couldn't make Libya a stable country. The unity of the country is at state and there is a real risk of disintegration in the country.

2.3. Yemen

The thirst for reforms leading to street protests in Yemen forced the then president Saleh to step back and hand over power to his deputy in November 2011.⁶ However, this withdrawal was not enough to bring stability in the country. Tribalism, economic crisis and the internal conflicts caused by sectarianism not only brought the country to the edge of a separation but also paved the for the third party interventions.

⁴ Baran, **a.g.m.**, pp. 25-27.

⁵ Nebahat Tanrıverdi, “Kaddafi Sonrası Libya ve Demokratikleşme Sorunu”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 35, Kasım 2011, pp. 42-43.

⁶ BBC News, Yemen Profile, 24 September 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-14704951> (Accessed on 20 October 2015).

The advance of the Iranian backed Houthis and their takeover of some regions including some parts of Sanaa led some Gulf Arab states to take actions as any kind of success by Shiite groups in Yemen could easily affect their Shia population as well. As part of these actions, Saudi-led Gulf states backed by the western world started to launch air strikes, which have worsened the situation and resulted in hundreds of civilian casualties in the country. It seems that the country is not likely to be stable in the short run.

2.4. Tunisia

Tunisia was the first country where the protests broke out over unemployment and political restrictions in the context of Arab Spring. The change demands in the form of street protests forced the dictators to leave the country and soon after that democratic elections were held. The result of the elections formed a picture of disunity between different fractions in the country. Albeit attempts to form a government, conflicts and clashes between these fractions delayed appointing the head of the interim government until December 2013.⁷

Starting from the year 2014, after the new constitution was made and elections were held, a soft transition was achieved albeit some assassinations and acts aiming to make this state unstable. As a result, Tunisia can be considered to have a successful story compared to other states in the region. However, the extremism of some groups, economic recession and political division have still been risking the stability of the country.

2.5. Syria

When Pro-democracy protests erupted in Syria in March 2011, the government responded with violence.⁸ The violent and asymmetric responses by the Syrian government to the demands of people led to a civil war in the country in the following years. The international pressure to enable a soft transition in the country was not enough to make Assad step back. Bashar-al Assad's hard line gave rise to penetration of some extremist groups in the country. The intervention of super powers including Russia and The USA, the sectarian concerns of some regional states which make them intervene in Syria have worsened the situation in Syria.

The instabilities springing from Assad's uncompromising attitude toward the opposition, hundreds of thousands civilians murdered by the regime forces

⁷ BBC News, Tunisia Profile, 13 October 2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-14107720> (Accessed on 14 October 2015).

⁸ BBC News, Syria Profile, 4 October 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-14703995> (Accessed on 15 October 2015).

and terrorist groups and third party interventions led Syria to be a *de facto* divided state. The variety of variables and actors in Syria have made it tough to bring a comprehensive conflict resolution to this state. As casualties grow and sectarian and ethnic conflicts arise, we may not be able to see a united Syria in the future.

3. What is an Alternative?

Challenges in search of “change” in the context of Arab spring in the Middle East have ended up in failure once again. Demands for democracy, human rights and equality have been repressed to a large extent by the local mighty powers. As a result, the advocates of the status quo and those benefiting from it have prolonged the life of the existing system, which was established in the region about 100 years ago. It seems that unless the structural problems are solved in the region, challenges for “change” and democracy will fail.

The primary reason for failure in such attempts is the lack of will to deal with structural problems. Looking at the hot spots in the region, it can be evidently said that intrastate and interstate clashes or instabilities are mainly originated from ethnic and sectarian issues. Conflicts arising from these problems not only negate the attempts to bring democracy to the region, but also threaten the security and stability of the whole region. Consequently, there is a need for resolutions models to focus on solving the structural problems in the region.

To solve the above mentioned structural problems, the existing models need to be revised slightly as the region sets a unique example. An alternative conflict resolution model suggested in this study is heavily inspired by Buzan’s Regional Security Complex Theory (RSCT) albeit slight differences.

3.1. Buzan’s Regional Security Complex Theory (RSCT)

Arguing that the Post-cold War era enabled the regional actors to be more autonomous and prominent in their area⁹, RSCT asserts that security interdependence in a particular region is more intense between the actors inside than those outside it.¹⁰ Thus, the theory is defined as “a set of units whose major processes of securitization, desecuritization, or both are so interlinked that their

⁹ Barry Buzan&Ole Waever, **Regions and Powers: The Structure of International Security**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 3.

¹⁰ Buzan&Waever, **a.g.e.**, p. 4

security problems can not reasonably be analyzed or resolved apart from one another”.¹¹

Several factors play roles in the formation of an RSCT. Buzan et al argue that amity and enmity are the main variables of an RSCT and the complexes “derive from interplay between anarchic structure and its balance-of-power consequences”. In addition, the local geographical proximity has a crucial contribution in the formation as the threats spread more easily and faster over short distances.¹² The balance of power logic sometimes let the superpowers in - penetration- an RSC as the local rivals always seek to accumulate power against their competitors.¹³

For an RSC to be formed, there is a need for a degree of security interdependence between the states in a region in order to differentiate these states from surrounding security regions. The RSCs are not arbitrarily defined.¹⁴ But, sub-complexes can be formed in an RSC when they have distinctive patterns of security interdependence in a RSC as a whole.¹⁵ Boundary, anarchic structure, polarity and social constructions are the key elements needed for the essential structure of RSC.¹⁶ Not all the states are included in an RSC. The states at the crossroads of RSCs are defined as “insulators”. The concept of an insulator state “defines a location occupied by one or more units where larger security dynamics stand back to back”. Turkey, Burma and Afghanistan are examples for insulator states.¹⁷

3.1.1. Types of RSCs

RSCs can be broadly divided into 4 groups: standard, centered, great powers and supercomplexex. In a standard complex, one or two or more powers exist and anarchic structure prevails. Polarity is defined by regional powers. Centered RSCs come in several forms. The first two forms emerge when an RSC is unipolar. The type of power can be either a great power or a super power. The third form involves a region integrated by institutions rather than by a single power.¹⁸

¹¹ Buzan&Waever, **a.g.e.**, p. 44.

¹² Buzan&Waever, **a.g.e.**, p. 45.

¹³ Buzan&Waever, **a.g.e.**, p. 45

¹⁴ Buzan&Waever, **a.g.e.**, p. 48.

¹⁵ Buzan&Waever, **a.g.e.**, p. 51

¹⁶ Buzan&Waever, **a.g.e.**, p. 53.

¹⁷ Buzan&Waever, **a.g.e.**, p. 41.

¹⁸ Buzan&Waever, **a.g.e.**, p. 55-56.

Apart from the above mentioned RSCs, great powers and supercomplexes are considered to be other types of RSCs. In great power RSC, the polarity is defined by more than one global level power. Supercomplexes emerge as a result of strong interregional level of security dynamics on the condition that it originates from the great powers.¹⁹

Figure 1: Types of Security Complexes

Type	Key features	Example(s)
Standard	Polarity determined by regional powers	Middle East, South America, Southeast Asia, Horn, Southern Africa
Centred		
Superpower	Unipolar centred on a superpower	North America
Great power	Unipolar centred on a great power	CIS, potentially South Asia
[Regional power]	Unipolar centred on a regional power	none
Institutional	Region acquires actor quality through institutions	EU
Great power	Bi- or multipolar with great powers as the regional poles	Pre-1945 Europe, East Asia
Supercomplexes	Strong interregional level of security dynamics arising from great power spillover into adjacent regions	East and South Asia

Resource: Buzan&Waever, *a.g.e.*, p. 62.

3.1.2. RSCT and The Middle East

The oil resources and the outside support during the Cold War era led to a “functioning system of authoritarian states” in the Middle East.²⁰ The RSC formed in this region is an example of conflict formation. Having some distinctive feature from other regions in the world, the region has a number of sub-complexes.²¹

¹⁹ Buzan&Waever, *a.g.e.*, pp. 59-60.

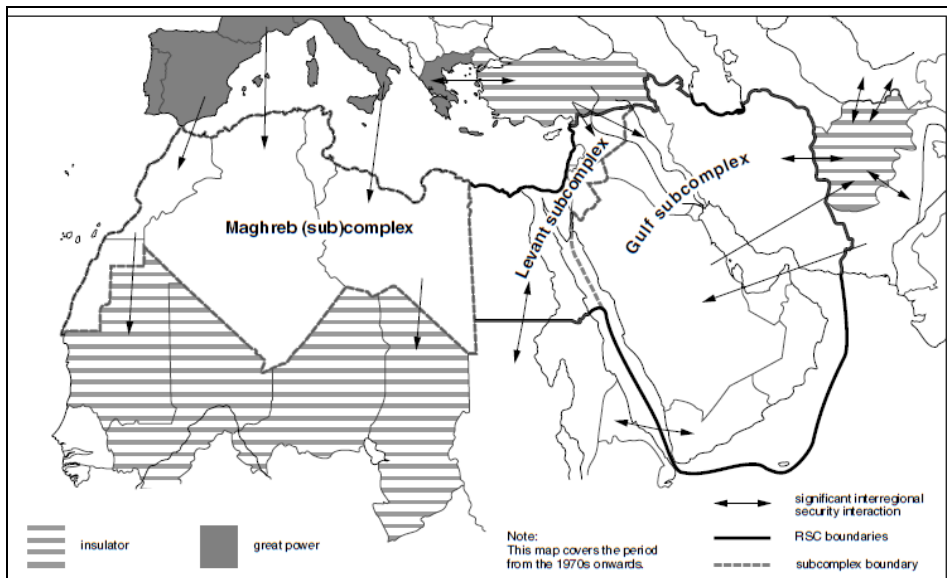
²⁰ Buzan&Waever, *a.g.e.*, p. 186.

²¹ Buzan&Waever, *a.g.e.*, p. 187.

Buzan and Waeber argue that the RSC in the Middle East has 3 sub-complexes: Levant, Gulf and Maghreb sub-complexes. The formation of the first one is a result of Israeli Arab conflict. The Arab- Israeli conflict in the region gave rise to a security interdependence between almost all of the Arab states and non state actors. The basic motivation for Arabs for uniting against Israel was Arabism and Islam.²²

The Gulf sub-complex emerged after Britain's removal from the Gulf region in 1971. The wild competition between some actors, namely Iran, Iraq and Saudi Arabia, has resulted in a number of local wars. The security threats originating from ethnic and sectarian minorities in these states were the primary reasons for the formation of this sub-complex.²³ The remaining sub-complex- Maghreb sub-complex- is a result of "a shifting and uneasy relationships among Libya, Tunisia, Algeria and Morocco". The inter-state conflicts between the Arab states including the ones with Israel led to the formation of this sub-complex.²⁴

Figure 2: The Sub-complexes in the Middle East RSC.

Resource: Buzan&Waeber, **a.g.e.**, p. 189

²² Buzan&Waeber, **a.g.e.**, pp. 191-192.

²³ Buzan&Waeber, **a.g.e.**, pp. 191-192.

²⁴ Buzan&Waeber, **a.g.e.**, p. 193.

To sum up, “territorial disputes, ideological competitions, power and state rivalries, and ethnic and cultural divisions” and “disputes over oil, water, and religion” are the basic reasons for conflict formations in the Middle East.²⁵ These conflicts have led to some security sub-complexes due to a need for a security interdependence between the states in the region.

3.2. The New Security Thinking and New RSCs in the Middle East

Heavily inspired by Buzan’s RSC, this study argues that there is a need for the formation of some micro complexes to terminate major conflicts leading to instabilities, chaos and failed attempts to fulfill “change” demands in the region. However, the idea behind the need for micro complexes to deal with the major issues is normative in the conflict resolution presented in this study. That is to say, the model suggested here seeks to answer the question “What should be done to change the existing situation in the region, which is the basic source of conflicts and instabilities?”. When this question is answered, the role of the regional dynamics is particularly emphasized.

Looking at the hot spots in the region, it is quite obvious that the major instabilities in the Middle East are caused by ethnic and sectarian conflicts. Thus, micro complexes should be formed on the basis conflict-generating issues rather than geographical proximity. The main conflict-generating issues which cause instabilities in the Middle East are Kurdish issue and Sunni-Shiite conflict and they have long been the basic reasons for both inter-state and intra-state conflicts. And, It is quite obvious that unless regional actors take common serious steps to deal with these issues as part of security interdependence, any attempts for democracy, human rights and rule of law in the region will fail as the previous ones.

The security interdependence suggested in this study as a result of acting together with regional actors is quite far from traditional security thinking. The military focus of security and broadening the security agenda, which usually end up with security dilemma, economic breakdown, abuse of human rights, ethnic and religious rivalries need challenging.²⁶ Instead of such a traditional security understanding, which has empirically been a proven failure, an alternative security thinking is needed.

Booth suggests emancipation as an alternative for the new security thinking as he defines this term as “the freeing of people from physical and human

²⁵ Buzan&Waever, **a.g.e.**, p. 194.

²⁶ Ken Booth, “Security and Emancipation”, **Review of International Studies**, 17 (4), 1991, p. 318.

constraints". He argues that war is one of these constraints and if people get rid such constraints, a true security will be accomplished. In this respect, "security and emancipation are two sides of the same coin". In other words, emancipation is the security itself.²⁷ Taking the spirit of our time into the consideration, it is appropriate to place emancipation at the new security thinking as the struggle for emancipation has taken place in several states across the world.²⁸

The concept of emancipation, in Booth's view, primarily focuses on equality in addition to its liberty features. Booth considers liberty as one of central values of emancipation, but he puts emphasis on the egalitarian concept of liberty. To Booth, the idea of mutuality of rights is of great importance. The belief that "I'm not truly free until everyone is free" is the basic principle and it has implications for international relations.²⁹

As far as the two burning issues in the Middle East are concerned, Booth's security approach, which equates security and emancipation can work in the regional security sub-complexes formed on the basis of problems. The new security thinking in the sub-complexes can enable the states having direct or indirect linkages to these two conflicts to do something they haven't tried before.

Historically there were several attempts in the form of agreements by some regional states to cope with the threat caused by the Kurdish issue. However, the methods used to deal with this threat were mainly based on traditional security thinking, which usually favours use of power. The states affected by the Kurdish issue securitized this problem and they entered into several accords to rule out this threat.

One of such joint attempts to cope with this threat was Saadabad Pact, which was signed in 1937 between Turkey, Iran, Iraq and Afghanistan. In addition to its primary function, one of the articles in this accord aimed at ruling out the threat caused by the Kurdish problem. Article 7 of the pact put the contracting parties under an obligation to struggle with organizations, networks and groups posing threat to the political regimes and security of these states. It was obvious that Kurdish tribes crossing the borders of Turkey, Iran and Iraq were implied in this article.³⁰

²⁷ Booth, **a.g.m.**, p. 319.

²⁸ Booth, **a.g.m.**, p. 321.

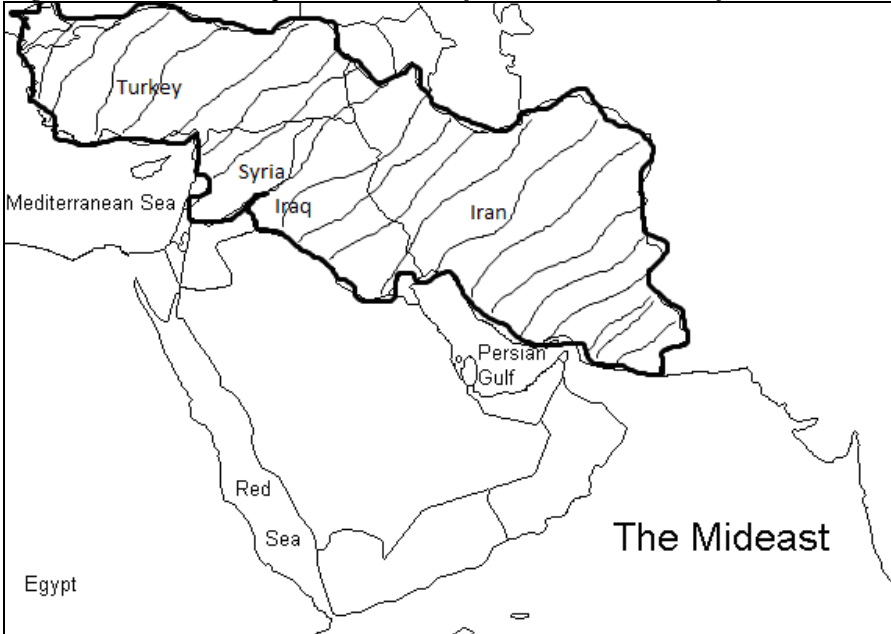
²⁹ Booth, **a.g.m.**, p. 322.

³⁰ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, Cilt 1:1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul 2009 s. 368.

Another manifestation of such joint attempts was Baghdad Pact, which was signed between Turkey, Iran, Iraq, United Kingdom and Pakistan in 1955. Article 3 of the pact encumbered the contracting parties “to refrain from any interference in each other’s internal affairs”.³¹ This was an indirect reference to an inter-state joint effort to deal with the Kurdish issue. As a result, the regional states agreed that they would not back parties or groups threatening the security of the others and they would work together to rule out such threats.

Inter-state attempts to put an end to the threat springing from the Kurdish problem in the region have failed as one of the primary reasons for conflicts and instabilities are still caused by the Kurdish issue in today’s world. It is obvious the methods used as a result of traditional security thinking are basically responsible for this failure. That is why, the methods need revisiting. In this regard, the regional security sub-complex to be formed on the basis of Kurdish problem in the region needs to involve all actors having direct linkage to the this problem. In addition, the sub-complex must be built on Booth’s security thinking, which puts emphasis on the egalitarian concept of liberty.

Figure 3: The sub-complex that can be formed on the basis of Kurdish issue

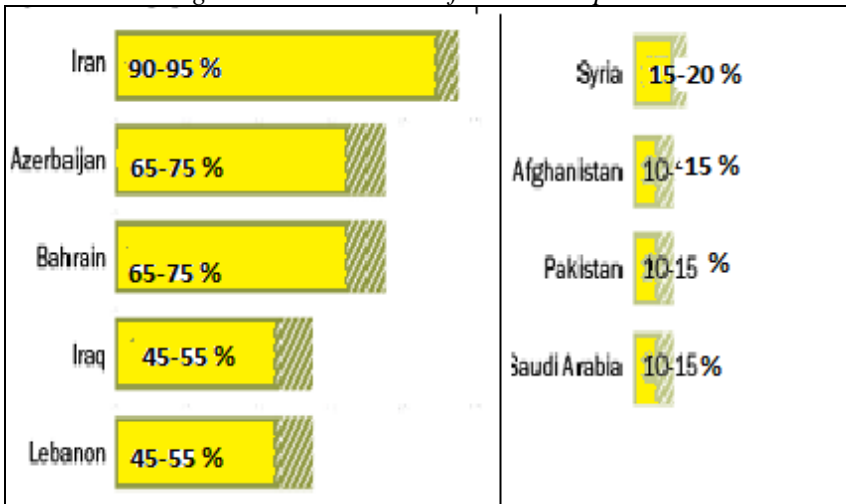

³¹ Baghdad Pact, **The Avalon Project**, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp, (16 October 2015).

The sub-complex to be formed has to include Turkey, Iraq, Iran and Iraq Kurdistan Regional Government. In this sub-complex, Kurds living in these states can set up a hub in which they can interact with each other and form some common institutions. As part of these interactions, they can carry out joint language learning and teaching activities; organize joint sports facilities; promote intellectual cooperation through student exchange programs and organize joint cultural events.

Another burning problem for which a sub-complex is needed to be formed is Shia-Sunni conflict in the region. The sub-complex to be formed on the basis of sectarianism may include Iran, Iraq, Syria, Saudi Arabia, Yemen and other gulf countries as they have more or less Shiite population. This sub-complex can function as a joint undertaking rasping sectarian extremism. In this large sub-complex, the minorities should be free to set up their institutions. In addition, theology schools equipping clergies with Sunni and Shia teachings can be established in all states of the sub-complex albeit the percentage of Shiite population they have.

Figure 4: Shiites as % of Muslim Population

Resource: Michael Lipka, “The Suni-Shia divide: where they live, what they believe and how they view each other”, **Pew Research**, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/06/18/the-sunni-shia-divide-where-they-live-what-they-believe-and-how-they-view-each-other/>, (Accessed on 10 October).

In conclusion, constructing regional security complexes based on Booth's security thinking can contribute to making the Middle East a safer place. However, it is obvious that there are impediments as the region sets a unique example and there is a lack of compromise. The implementation of this model which is heavily inspired by Buzan's RSCT and Booth's new security thinking is a topic of another study, but the history can give us some hints. The Middle age was a time when peoples of this region were relatively more tolerant compared to the western world. Thus, the concepts such as tolerance, co-existence, diversity and compromise can also be associated with the cultures in this region. The least but not the last, while implementing this model, it is imperative that the penetration of super powers or global powers be avoided. As Buzan says, "Security is what actors make it".³²

BIBLIOGRAPHY

- BARAN Muhsin, "Multisectoral Securitized In The Post-Revolution Middle East: The Case of Egypt", **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı**, edit. Hasret Çomak-Ayşegül Gökalp Kutlu, Kocaeli Üniversitesi Matbaası, Kocaeli, Nisan 2014.
- BBC News, Yemen Profile, 24 September 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-14704951> (Accessed on 20 October 2015).
- BBC News, Tunisia Profile, 13 October 2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-14107720> (Accessed on 14 October 2015).
- BBC News, Syria Profile, 4 October 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-14703995> (Accessed on 15 October 2015).
- BOOTH Ken, "Security and Emancipation", **Review of International Studies**, 17 (4), 1991.
- BUZAN Barry&WAEVER Ole, **Regions and Powers: The Structure of International Security**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- TANRIVERDİ Nebahat, "Kaddafi Sonrası Libya ve Demokratikleşme Sorunu", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 35, Kasım 2011, pp. 42-45.
- MANFREDA Primoz, "Results of Egypt's 2012 Presidential Election", <http://middleeast.about.com/od/egypt/a/Results-Of-Egypt-2012-Presidential-Election.htm> (Accessed on 12 September 2015).
- ORAN Baskın, **Türk Dış Politikası**, Cilt 1:1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Baghdad Pact, **The Avalon Project**, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp, (16 October 2015).
- LIPKA Michael, "The Suni-Shia divide: where they live, what they believe and how they view each other", **Pew Research**, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/06/18/the-sunni-shia-divide-where-they-live-what-they-believe-and-how-they-view-each-other/>, (Accessed on 10 October).

³² Buzan&Waever, **a.g.e**, p. 48.

OPERATIONALIZATION of IR THEORIES ON CENTRAL ASIA

Dr. Yaşar SARI

(Abant İzzet Baysal Üniv.)

Abstract

Theories on international relations have always been at the spotlight and have served as a solid base for explaining the reasons of conflicts and other fundamental disagreements between the states as well as economic issues. Policies of states directed to each other, their debates on how to deal with each other have found reflections in theories of international relations. The so-called research programs – series of theories related to each other by sharing some assumptions– have emerged. As none of the set of theories is able to embrace and explain all the diversity of world politics, they formed a symbiosis to simplify the reality and give objective reasons for particular events. Therefore, in some cases, the core assumptions of these theories have common features that explain the logic of events in the same manner.

It is worth to attempt to understand motivations that states follow in cooperation or having conflict and to understand on what conditions this process occurs in IR. In this paper the Central Asian states will be taken as case studies and it will try to apply the three major theories (liberalism, realism, and constructivism) to the security and economic issues of the Central Asian region.

Key Words: Realism, Liberalism, Constructivism, Security, Economy, Identity, Central Asia

THE CONTRIBUTION of THE INTERNATIONAL COURT of JUSTICE TO THE DEVELOPMENT of INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW PRINCIPLES AND RULES

Arş. Gör. Merve ÖZKAN BORSA
(İstanbul Üniv.)

Abstract

It is obvious that the international human rights law is an important part of the new global legal order. And, besides various other developments, some cases of the International Court of Justice (ICJ) -both contentious cases and advisory opinions- have made a contribution fair enough to be appraised to the interpretation and development of international human rights law principles and rules. In this paper, the case law analysis of (some of which are Corfu Channel Case; Application of the Genocide Convention; East Timor and The Case Concerning the Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited) the ICJ regarding this area of law will be made. Finally, in the light of these cases, an appraisal of the contribution of the ICJ to international human rights law will be given place.

Key Words: ICJ advisory opinions, ICJ contentious cases, International Human Rights Law, New Global Legal Order, UN.

UNDERSTANDING “CHANGE” IN INTERNATIONAL SYSTEM: A FRAMEWORK FOR ANALYSIS

Arş. Gör. Ali Onur TEPECİKLİOĞLU
(Ege Üniv.)

Arş. Gör. Elem Eyrice TEPECİKLİOĞLU
(Yaşar Üniv.)

Abstract

Following the end of the Cold War, new theoretical debates have occupied the agenda of the International Relations discipline. Among many of them is the discussion if the emerging conditions in world politics have brought along changes of the system or changes in the system. Although the subject intrinsically requires a holistic approach in order to grasp the nature of the trajectory of the systemic change, the existing scholarly work on the issue rather principally concentrates on the change in the particular compartments of the international system. New topics in international relations including environmental issues, global terrorism, the rise of new actors or alternative world views have significant potential to have an influence on the dynamics of the international system. However, these issues cannot be properly analyzed without situating them into a broader context. The would-be changes can only be understood and analyzed by concentrating on the alternations of the functioning mechanisms of the international system. Drawing insights from the English School’s international society theory and Waltz’s arguments on systemic change, this study will discuss how new challenges have a fundamental impact upon the functions of five foundational institutions of the modern international relations, namely, balance of power, great power management, diplomacy, international law and war. It is argued that the routes of the change in or of international system can be understood and explained by focusing on the differentiation of the functions of the principal institutions. The study will therefore look for possible answers to the questions such as how the institution of war is transformed by the rise of terrorist groups, how the great power management adopts itself against the democracy claims of developing countries and how diplomacy extends its scope from interstate to interhuman domain.

Key Words: International System, International Society, Systemic Change, Institutions, English School

EFFECTS of NON-GOVERNMENTAL ACTORS on EMERGING COUNTRIES'S APPROACH on SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Irfa PUSTIASARI

(Universitas Airlangga)

Abstract

Research paper will address issue on how influential non governmental actors including non profit organization and corporations with profitable interest shaping approaches to the path of sustainable development in emerging countries. This paper is the collaboration of research paper conducted between 2013-2015. This writing will use comparative method to analyse different approach by emerging countries including Indonesia, China, India, South Korea, and Brazil. Two countries namely Brazil and Indonesia will give examples on how transnational NGO interference shape sustainable policy and outcome in both countries. Three countries namely China, India, and South Korea will give special hints on government and private collaboration in automobile industry. Those several cases mentioned in the article will provide ample of options to implement sustainable development. A case will prove to be better encouraged to replicate in other countries, while another case may show how inadequate a transnationals approach is, because of its failure to grasp the very idea of sustainable approach in coping with climate change. Result of this research paper will articulate argumentation on what possibly shape new international order on three dimensions: namely governance, economy, and green movement. First, on how emerging countries strategic position on sustainable development with the relevance of mitigating and adapting to climate change as common and global problem. One could not oblivious to the fact of how significant these countries position is. Second, one also could not ignore the power of industrial engine to promote economic globalization. Therefore this paper will give meaningful insight on this issue. Third, green movement as transnational network will give moral support at least, if not hurdle for government as well as private corporations, therefore, this very green social mobilization will bring change in the outcome of economic development.

Key Words: Emerging Contries, NGO, Corporations, Sustainable Development

VI. OTURUM

BÜYÜK SALON

(2. GÜN-SAAT: 15: 30-17: 00)

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ

SDE OTURUMU

ORTADOĞU'DA KAOS MU? DÜZEN Mİ?

Üçüncü Dünya Savaşı Eşiğinde Orta Doğu

Prof. Dr. Birol AKGÜN

Orta Doğu'nun Ortaçağı

Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

Orta Doğu Yeniden Kurulurken Kimlik Siyasetinin Dönüşü

Doç. Dr. Mehmet Akif KİREÇÇİ

KÜÇÜK SALON

(2. GÜN-SAAT: 15: 30-17: 00)

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Abdullah YUVACI

Yeni Bir Soğuk Savaş mı? Rusya'nın Yakın Çevre Politikası Açısından 2008 Gürcistan Savaşı ve Ukrayna Krizinin İncelenmesi

Dr. Atahan Birol KARTAL (SAREN)

Avrasya'nın (şekillenen) Yeni Jeopolitik Düzeni: Ekonomi-Politik ve Politik-Kültürel Etkileşimler

Dr. Meshdi ISMAİLOV (Bakü Devlet Üniv.)

Ukrayna Krizi Karşısında Türkiye ve Rusya'nın Politikaları

Arş. Gör. Yusuf YILDIRIM (Uludağ Üniv.)

Uluslararası Ortamda Devletlerin Çatışma Sebeplerinin Politik Psikoloji Disiplini Bakışıyla Değerlendirilmesi: Türk-Ermeni İlişkileri Örneği

Pyd. Yüzbaşı Seçkin YALGIN / Pyd. Yüzbaşı Lüvent KÜRBÜZ (Kara Harp Okulu)

YENİ BİR SOĞUK SAVAŞ MI?: RUSYA’NIN YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI AÇISINDAN 2008 GÜRCİSTAN SAVAŞI VE UKRAYNA KRİZİNİN İNCELENMESİ

Dr. Atahan Birol KARTAL

(SAREN)

Özet

2008 Rusya – Gürcistan savaşı ve 2014 Ukrayna krizi Batının ve ABD’nin her iki olayda da ciddi anlamda Rusya ile problemler yaşamasına sebep olmuştur. Özellikle Hazar bölgesinde ve Orta Asya hidrokarbon kaynaklarının geçiş güzergâhında, Kafkasya’da toprakları ve Karadeniz kıyısında önemli limanları olan Gürcistan, ayrıca Avrupa’ya doğru giden Rus boru hatlarının geçiş ülkesi olan Ukrayna hem NATO hem de AB için önemli ülkeler olarak görülmüştür. Ancak Rusya’nın eski sovyet topraklarında, kendi yakın çevresinde Batının nüfuzunu engellemek için izlediği siyaset onun soğuk savaş dönemindeki gibi davrandığı izlenimini vermiştir. Bu izlenim ile dünyada Rusya ile ABD ve Batı arasında bu iki olay sebebiyle yeni bir soğuk savaşın başlayabileceği düşünülmüştür. Rusya’nın yakın çevresinde oluşturmak istediği güç dengesi ve istikrarsız bölgelerdeki etkisi devam etmektedir. Gerekliğinde sınırları dışında askeri gücünü kullanmaktan kaçınmayacağını Rusya bu iki olayda da göstermiştir.

Rusya başlangıçta ekonomik ve siyasi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır ancak özellikle doğal kaynaklarını kullanarak ekonomik zorlukların üstesinden gelmeyi bilmiştir ve eski gücüne dönme amacı devam etmektedir. Bu bildiriye somut veriler ışığında ve bu iki olay çerçevesinde Rusya ile Batı arasında yaşananların yeni bir soğuk savaş olup olmadığının incelenecektir. Ayrıca Rusya’nın tekrar Soğuk Savaş davranışlarına dönmesinin sonucunda ABD ve Batılı devletlerin bu konudaki yaklaşımı da değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Gürcistan, Ukrayna, Soğuk Savaş, Yakın Çevre

Abstract

Both the West and USA has the serious problems with Russia because of 2008 Russia-Georgia war and the Ukrainian crisis of 2014. Especially, Georgia that has territory in the Caucasus, Caspian region, the transit route of the Central

Asian hydrocarbon resources and the important ports on the Black Sea coast and Ukraine that is on the pipelines going to the Europe are seen major countries by NATO and EU. But the policy implemented by Russia in the ex Soviet territory and its near abroad to prevent the influence of the West gave the impression that Russia behaved like the cold war era. It was thought that the new cold war can be started between Russia and the West and USA with this impression because of these two events. Russia wanted to create a balance of power in its near abroad and wanted to continue its effect in the unstable regions. Russia showed in these two events that it would not keep away from use of its military power if required.

At the beginning, Russia was faced with economic and political challenges but it overcame the economic challenges using its natural resources and it aimed to regain its former strength. In this proceeding, it will be investigated that experiences between Russia and the West is the new Cold War or not in the framework of these two events. Additionally, it was evaluated the approaches of USA and the Western countries as a result of the return to the Cold War behavior of Russia again

Key Words: Russia, Georgia, Ukraine, Cold War, Near Abroad

Giriş

2008 Rusya – Gürcistan savaşı ve 2014 Ukrayna krizi Batının ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin her iki olayda da ciddi anlamda Rusya ile problemler yaşamasına sebep olmuştur. Özellikle Hazar bölgesi ve Orta Asya hidrokarbon kaynaklarının geçiş güzergâhında Kafkasya'da toprakları ve Karadeniz'e kıyısında önemli limanları olan Gürcistan, ayrıca Avrupa'ya doğru giden Rus boru hatlarının geçiş ülkesi olan Ukrayna, hem NATO hem de AB için önemli ülkeler olarak görülmüştür. Ancak Rusya'nın eski Sovyet topraklarında, kendi yakın çevresinde Batının nüfuzunu engellemek için izlediği siyaset, onun soğuk savaş dönemindeki gibi davrandığı izlenimini vermiştir. Bu izlenim ile dünyada Rusya ile ABD ve Batı arasında bu iki olay sebebiyle, yeni bir soğuk savaşın başlayabileceği düşünülmüştür. Rusya'nın yakın çevresinde oluşturmak istediği güç dengesi ve istikrarsız bölgelerdeki etkisi devam etmektedir. Gerekliğinde sınırları dışında askeri gücünü kullanmaktan kaçınmayacağını Rusya bu iki olayda da göstermiştir.

Rusya başlangıçta ekonomik ve siyasi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır, ancak özellikle doğal kaynaklarını kullanarak ekonomik zorlukların üstesinden gelmeyi bilmiştir ve eski gücüne dönme amacı devam etmektedir. Bu bildiride

somut veriler ışığında ve bu iki olay çerçevesinde Rusya ile Batı arasında yaşananların soğuk savaş olup olmadığının incelenecektir. Ayrıca Rusya'nın tekrar Soğuk Savaş reflekslerine dönmesinin sonucunda ABD ve Batılı devletlerin bu konudaki yaklaşımı da değerlendirilmiştir.

Rusya Federasyonu ve Yakın Çevre Politikası

Sovyetler Birliğinin 1991 yılında dağılması ile birlikte 15 ülke ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri ve mirasçısı olarak kabul edilen olan Rusya Federasyonu (RF) yeni bir ülke olmasıyla birlikte derinlemesine incelersek, iç ve dış politikalarında eski Sovyet dönemi uygulamalara benzer uygulamaları görmek mümkündür. Bunun en önemli sebebi Rusya'da yaşayan politikacıların ve halkın kafasından eski alışkanlıkları atmak, bundan kolay kurtulmak, eski rejim alışkanlıklardan vaz geçmek zordur. Rusya'da eski rejimle ilgili uygulamalar ve benzerlikler hayatın içinde görülebilmektedir.

Rus dış politikası yeterince realisttir ve bu politikaya göre sınırlarını her ne olursa olsun muhafaza etmek istemektedir, çünkü uluslararası arena vahşi ve acımasızdır. Her ülke bir diğer ülke üzerinde avantaj elde etmeye ve çalışmaktadır. Rusya'nın yakın çevresi de böyledir ve Rusya hayatta kalabilmek için, müttefiklikler ortaklıklar aramaktadır. Bunun yanı sıra etkin bir askeri yapılanmaya ayrıca yeterli ve güçlü bir ekonomiye ihtiyacı vardır. Rusya'nı yakın çevre politikası, güç mücadelesi, egemenlik ve güç gibi realist görüşle tanımlanabilir.

Rusya'nın kurulması ile birlikte ortaya çıkan otorite boşluğu, siyasi istirsizlikler ve ekonomik başarısızlıklar, başlangıçta Rusya'ya batıya entegre olmayla bunların üstesinden gelebileceği fikrini vermiştir ancak daha sonraları yeterli desteği alamayan Rusya otoritesini yeniden teşkil etmek, eski gücüne yeniden kavuşmak, güvenliğini sağlamak ve güç boşluğunu doldurmak adına, ekonomik ve güvenlik sebeplerinden dolayı özellikle eski Sovyetler Birliği topraklarını kendi çıkar alanı olarak ilan etmiştir. Sonuç olarak yakın çevre politikası denen bir politik kuram ortaya koymuştur. Bunu yaparak eski Sovyet topraklarında dış etkileri sınırlandırmak ve hakimiyetini devam ettirmek istemiştir. Sovyetler Birliği dönemindeki gibi büyük güç olmak için ekonomisini geliştirmeye çalışmış, tabiki öncelikle enerji kaynaklarını kullanmaya başlamıştır. Eski gücünü geri kazanmak için kendi politikalarını uygulamaya başlamış, ekonomisini geliştirmeye çalışmıştır.¹

¹ Ergin Güneş, "Tehdit Algılamaları Ekseninde Rusya'nın Yakın Dönem Kafkasya ve Orta Asya Politikası", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 2013, Cilt:13, Sayı: 27, 176-203, s. 177.

Rusya yakın çevresindeki olası bir Batı etkisini stratejik bir kuşatma olarak algılamakta ve yakın çevresinde kendi etkisini arttırmak istemektedir. Bu bölgede etkisini arttırmak ve olası problemlerde müdahale edebilmek için gerektiğinde kuvvet kullanabileceğini, özellikle “Beş Günlük Savaş” diye adlandırılan Rusya - Gürcistan savaşında tüm Batı’ya ve dünyaya göstermiştir.

1991 yılından sonra Sovyetler Birliğinin dağılması sonucu ABD’nin tek super güç olarak kalması, Rusya’nın etki alanında olan eski Sovyet ülkelerinin ve Varşova Paktı ülkelerinin NATO ve Avrupa Birliği (AB) üyesi olmaya başlaması ve olmayanların da bu isteklerini her alanda dile getirmeleri, ekonomik olarak Batının kontrolüne girmeleri veya girme riski, Rusya’yı eski yaşam alanında yok olma ile karşı karşıya getirmiştir. Atlantikçi güçlerin Rusya’nın etki alanından uzaklaştırılması veya bu bölgede bertaraf edilmesi, Avrasyacılık anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bununla anlayışla kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Avrasya Birliği bu anlayışın eseridir. Avrasyacılığı bir nevi ABD’nin, Avrupa devletlerinin Amerika’dan etkilerini çekmesini sağlamak için Amerika kıtasındaki diğer devletlerle dayanışmaya gitmesi için ortaya konan Rusya’nın Monroe Doktrini olarak düşünmek hiç de yanlış değildir. Rusya Avrasya’daki devletlerin kendi etrafında kenetlenmesini istemektedir.² Rusya’nın yakın çevre politikası da kendi çıkarlarını korumak, başka ülkelerin etkisini engellemek ve eski Sovyet ülkeleri ile dayanışma içersine girmek için böyle ortaya çıkmıştır.

Yakın çevre politikası Sovyetler Birliği sonrası ortaya çıkan bir terimdir. Bir zamanlar Sovyetler Birliğinin parçası olan yeni bağımsız olan devletler üzerinde, Rusya’nın politikaları ve etkisini geliştirme çabaları için kullanılır. Rusya bu ülkelerle özellikle ekonomik ilişkiler ve güvenlik çerçevesinde çıkarlarını korumak, ve bunun yanında dış politikalarında Rusya’ya bağamlı olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu konularda başarılı olmak için bu ülkelerin Avrupa Birliği (AB) ve NATO’ya girmesi engellenmeli Batılı ülkelerin bu topraklara nüfuzunun önüne geçilmelidir.³

1993 yılında ortaya konan dış politika konsepti dış güçlerin Rusya’yı yok sayarak yakın çevrede avantajlı duruma geçmemeleri için uyardı. BDT ve

² Alaeddin Yalçınkaya, “Sovyet Sonrası Rusya Siyasetinde Avrasyacılık”, **Putin’in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 74.

³ “Russia and Near Abroad”, 337-350, https://www.pearsonhighered.com/assets/hip/us/hip_us_pearsonhighered/samplechapter/0205189938.pdf

Taşkent Paktı olarak da anılan Kollektif Güvenlik Anlaşması ki daha sonra örgüte dönüşmüştür yakın çevre politikasını daha aktif hale getirmiştir.⁴

Bu konseptte ayrıca Rusya'nın hayatta kalması için iyi bir ekonomiye sahip olmasının yanı sıra büyük devletler klübünün eşit bir üyesi olması gerektiği ve bunları başarmak için ekonomik canlanmanın gelişmelerin şart olduğu belirtilmektedir. Tüm dünyaya entegre olmuş gelişmiş bir ekonomi, ülkenin ve halkın var oluşu için temel amaçtır.⁵

Öncelikle bu amacı geliştirmek için yakın çevreye dönüp bakmak, kendi içersinde olan hidrokarbon kaynaklarının yanı sıra yakın çevresindeki doğal kaynaklar ve bunların diğer ülkelere ulaştırılmasında kullanılan boru hatları üzerinde söz sahibi olması gerekliydi. Yakın çevresinde Batı nüfuzu Rusya'ya bir çevrilmişlik hissi vermekte, güvenliğinin riske edildiği algısı yaratmakta ve çıkarlarının bertaraf edildiği hissi vermektedir.

Rusya'nın yakın çevre politikalarında bir değişikliğin Gürcistan Savaşı, Ukrayna krizi ve özellikle Güney Kafkasya'daki gerginlikler devam ettiği sürece olamayacağı öngörülmektedir. Şimdi Rusya'nın büyük güç olmak konusunda kullandığı en büyük silahlarından enerji politikalarına kısaca bakarsak bu enstrümana ne kadar önem verdiğini anlayabiliriz.

RUSYA'NIN YAKIN ÇEVRESİ VE ENERJİ POLİTİKALARI

Dünyanın coğrafi manada 17 milyon kilometrekarelik bir alana sahip olan en büyük ülkesi Rusya'nın nüfusu 2015 yılı itibari ile tahmini olarak 142,423,773 ve 2014 yılı verilerine göre milli geliri kişi başı 24,800 dolardır dünyada 69'uncu sıradadır (satın alma gücü paritesi olarak).⁶ 2013 verilerine göre Rusya'nın bütçe gelirlerinde % 50 den fazlası hidrokarbon kaynaklarına bağlıdır ve yine aynı yıl verilerine göre toplam ihracatının % 68'ı yine hidrokarbon kaynaklarındandır. En son Rusya üzerindeki yaptırımlar ve düşük petrol fiyatları bütçeyi etkilemiş ve yatırımları etkilemiştir. Rusya' enerji konusunda şanslı bir ülkedir ve dünyadaki keşfedilmiş petrol rezervleri 2015 yılına göre 80 milyar varil 2014 verilerine göre günlük petrol üretimi 10.9 milyon varil ve tüketimi 3.5 milyon varilden biraz fazladır yani 7.3milyon varilden biraz fazla oranda ihracat yapabilmektedir. Dünyanın üçüncü en büyük petrol üreticisidir. Aynı zamanda ikinci en büyük doğal gaz üreticisidir. Ancak dünyanın en büyük

⁴ Güner Özkan, "Spoils of a War: Impact of Georgia-Russia War on Russian Foreign Policies in the "Near Abroad", *Akademik Bakış*, 2012, Vol: 6, Issue: 11, 35-64

⁵ Andrei Melville and Tatiana Shakleina, "Russian Foreign Policy in Transition", *Central European University Press*, New York, 2005, pp.38-39.

⁶ <https://www.cia.gov/tr>, erişim 21.10.2015

doğal gaz rezervlerine sahiptir. Rusya 2013 verilerine göre günlük 64.6 milyar feet küp doğal gaz üretmektedir aynı yıl 22.1 trilyon feet küp doğalgaz üretmiş ve bunun 7.1 trilyon feet kübü Avrupa ülkelerine ihraç edilmiştir. Rusya'nın en büyük petrol şirketi Rosneft en büyük doğalgaz şirketi ise Gazpromdur.⁷ Gazprom için söylenen bir slogan vardır "Gazprom için iyi olan Rusya için de iyidir". Bu şirket Rusya'nın coğrafi konumu sebebiyle avantaja sahiptir ve dünyanın bu alanda faaliyet gösteren şirketleri arasında liderdir.⁸

Rus şirketleri küresel enerji piyasasında önemli bir yer tutar. Rusya kendi ülkesinde üretim yapmanın yanında daha fazla kazanç sağlayabileceği yabancı ülkelere de yatırım yapmaktadır. Ayrıca üretim ve dağıtım açısından kendine rakip olabilecek ülkelere de yatırım yapmaktadır. Kısacası Rusya dünya enerji pazarında monopol olmak istemektedir.⁹

Rusya kendi ülkesinde ürettiği doğal gaz ve petrolün pazarlaması ile ilgili kendi politikalarını geliştirdiği gibi, özellikle eski Sovyetler Birliği ülkelerinde üretilen hidrokarbon kaynaklarının alıcılarına iletilmesinde kendi topraklarının kullanılmasını özellikle boru hatlarının kendi ülkesinden geçmesi için çabalamaktadır. Bu konuda en önemli amacı monopol olmak, hidrokarbon kaynaklarını istediği gibi fiyatlandırmak, bu hidrokarbon kaynaklarını gerekirse siyasi bir yaptırım aracı olarak kullanmak, ülkelerin kendisine yönelik bağımlılığını arttırmak ve özellikle yakın çevresindeki ülkeler üzerindeki nüfuzunu arttırmaktır.

Gaz ve petrol şirketlerinin Kremlinle yakın ilişkileri vardır ve Kremlin'e diğer alanlardaki şirketlere kıyasla daha kolay ulaşabilirler ve özellikle Başkan Putin ile yeni planlamalar, yatırımlar enerji politikaları hakkında toplantılar yaparak doğal gaz ve petrolün nasıl control edilebileceği ve dışa nasıl açılacaklarını konuşurlar.¹⁰

Bu şirketler neden bu kadar önemlidir. Çünkü;

- Devlet bütçesine önemli ölçüde katkı sağlarlar bu sebeple siyasi güce sahiptirler,

⁷ <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS> erişim 21.10.2015

⁸ Jo Crotty et.al., "Post-Soviet Civil Society Development in the Russian Federation: The impact of the NGO Law", **Europe-Asia Studies**, 2014, Vol:66, Issue:8, 1253-1269, s. 1260

⁹ Tuğçe Varol, "Rusya'nın Enerji Politikasının Yeni Aktörleri: Enerji Şirketleri", **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.281

¹⁰ Tor Bukkvoll, "Putin's Strategic Partnership With The West: The Domestic Politics of Russian Foreign Policy", **Comparative Strategy**, 2003, Vol: 22, Issue: 3, 223-242, s.233.

- Bu şirketler global şirketler olduklarından dünyadaki ekonomik gelişmelerden çok yakın bilgileri vardır ve devlet yetkilileri bazen bu bilgileri enerji şirketlerinden talep ederler,
- Seçim kampanyalarının önemli bir para kaynağıdır, Örneğin Putin’in 2000 yılı seçim kampanyasına iki büyük petrol şirketine sahip Roman Abramovich and Alexander Mamut iki ana destekçidir,
- Bölgesel ve global siyasi süreçte Rusya’nın siyasi etkilerinin devam etmesine katkı sağlarlar.¹¹

Rusya hükümeti ile Enerji şirketleri arasındaki ilişkiye en güzel örneklerden birisi, bu şirketlere Ukrayna krizi ile ilgili ABD tarafından uygulanan yaptırımlardır. Böylece Rusya’nın Ukrayna politikası etkilenmek istenmektedir. Rus şirketleri Rusya dış politikasının aktif bir oyuncusudur ve bu yolla istediği şekilde fiyat mekanizmasını bir yaptırım aracı olarak kullanabilmektedir.¹²

Enerji ihtiyacı olan ülkeler özellikle Avrupa Birliği enerji tedarik ettiği ülkeleri ve rotaları çeşitlendirmek, ithalat bağımlılığını azaltmak, enerji ve kaynaklarının arz sürekliliğinin, arz-talep ve fiyat dengesinin sağlamak üzerine politikalar üretmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Avrupa Enerji Şart Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Orta Doğu Petrollerine Bağımlılık azaltılmaya çalışılmış, Rusya ve eski Sovyet ülkelerinden tedarik yoluna gidilmiştir.¹³ Ancak Rusya’nın da imza attığı bu anlaşma sonucunda AB ülkelerinin Rusya’ya bağımlılığı artmış bu sefer de Rusya’ya bağımlılık azaltılmaya çalışılmıştır. Bu konuda Bakü-Tiflis- Ceyhan (BTC), Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) gibi projeler hayata geçirilip Trans- Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı Projesi (TAP) gibi projeler halen devam etse de bu bağımlılığın uzun yıllar devam edeceğini tahmin etmek zor değildir. 2014 yılında 181.844.000.000 Euro’luk Rusya’dan AB ithalatına karşı, Rusya’ya AB tarafından 133.296.000.000 Euroluk ihracat yapılmıştır. İthalatın 136.217.000.000 gibi büyük bölümü yakıttır. AB ve Rusya arasındaki ticaret dengesizliğinin uzun yıllar devam edeceği AB’nin Rusya’ya bağımlılığının devamıyla bozulamayacağı ortadadır.¹⁴

¹¹ A.g.e.

¹² Tuğçe Varol, “Rusya’nın Enerji Politikasının Yeni Aktörleri: Enerji Şirketleri”, **Putin’in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015,s.293

¹³ <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa> erişim.20.10.2015

¹⁴ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf erişim 20.10.2015

Batı ile Rusya'nın arasındaki ilişkiler siyasi ve ekonomiktir. AB'nin enerji açlığı ile yeni rotalar araması ve bunu yapabilmek için Rusya'nın yakın çevresindeki Avrupa'daki eski Sovyet ülkeleri ile siyasi ilişkilerini yoğunlaştırması adına başlattığı Doğu Ortaklığı Projesi bu ülkeler üzerinde Rusya tarafından kendi nüfuzunun azaltılması ile ilgili bir girişim olduğu düşünülerek kaygı ile karşılanmıştır.¹⁵ Soğuk Savaş sonrası ABD'nin dünyada tek kutuplu düzeni sürdürmesine karşı Rusya çok kutululuğu savunmaya başlamış ve bu konuda Rusya büyük güç stratejisini sürdürmek adına 2013 Dış Politika Konseptlerinde, 2000 Ulusal Güvenlik Stratejisi ve 2014Askeri Doktrinlerinde bunu deklere etmiştir.¹⁶

Kısaca çevresinde yabancı hiçbir etki istemeyen, bu etkileri kendi nekası için tehdit sayan Rusya'nın öncelikle bu etkiyi kırmak için harekete geçtiği iki olayı Gürcistan Savaşı ve Ukrayna krizini inceleyelim.

GÜRCİSTAN SAVAŞI, GÜNEY KAFKASYA'NIN RUSYA AÇISINDAN ÖNEMİ

Gürcistan, Rusya Federasyonu, Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan arasında kalan bir Güney Kafkasya ülkesidir. Güney Kafkasya ülkeleri arasında Karadenize kıyısı olan ve bu yolla Türk boğazlarını da kullanarak dünya denizlerine açılma imkanı olan tek Güney Kafkasya ülkesidir. Gürcistan limanları Azerbaycan ve Ermenistan tarafından da kullanılmaktadır. Rus steplerinin Anadoluya, Basra Körfezine ve sıcak denizlere bağlantı yolunda olan stratejik bir yerdedir. Güney Kafkasya ve özellikle Gürcistan Rusya'nın güney sınırlarının emniyeti açısından tampon bir bölgedir. Ayrıca yüksekliği 5000 metreleri bulan Kafkas dağları, askeri açıdan elinde bulunduran için avantaj sağlayan kritik arazi arızasıdır. Savunan için bir tampon ve engel, taaruz eden için ilerleme ve yaklaşma yolu üzerindedir.

Hazar ve Orta Asya hidrokarbon kaynaklarının batılı pazarlara ulaştırılması için enerji boru hatları güzergahı üzerindedir ve Türkiye'nin Karabağ olayları sebebiyle kapalı olan Ermenistan sınırı dolayısıyla Orta Asya Türk cumhuriyetlerine ulaşması için bağlantı sağlayan en uygun güzereğattir.

¹⁵ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/05/090507_eu_east.shtml erişim.20.10.2015

¹⁶ http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/main_eng_erisim.15.10.2015,
<http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=57607>, erişim.15.10.2015

Gürcistan, nüfus olarak yaklaşık 4.900.000 kişidir ve yaklaşık % 6.5 ile en büyük etnik grup Azeri Türkleridir. Ülkenin % 83 Gürcü'dür. Gürcistan 69.700 kilometre karelik küçük denebilecek bir ülkedir.¹⁷

2003 yılında ABD destekli muhalefet hareketi Gürcistan'ın ikinci Cumhurbaşkanı Sovyet dönemi dışişleri bakanlığı yapmış Eduard Şevardnadze "Gül Devrimi" olarak anılan devrimle görevi Mihail Şaakaşvili'ye devretmiştir. Daha sonrası Ukrayna'da meydana gelen "Turuncu devrim" ve batı yanlılarının zaferi ardından daha sonrası Kırgızistan'daki "Lale Devrimi" ve başkan Askar Akayev'in Rusya'ya kaçmak zorunda kalması, Rusları çevrilmişlik hissine kapılmasına yol açtı ve bütün bu olanların ABD tarafından planlanan Batı'nın bir düzeni olduğuna inanıldı. Tüm bu olaylara karşı gerekli reaksiyonları zaman geçirmeden gösteren Rusya, Gürcistan içerisindeki Abhazya Otonom Cumhuriyetini ve Güney Osetya bölgesini desteklemiş, askeri harcamalarını arttırmış, ABD etkisine karşı faaliyetlere geçerek ve en sonunda Gürcistan'a müdahale etmiştir.¹⁸ Askeri harcamalarını savaştan sonra daha da arttırarak asker sayısını 2012-2015 zaman aralığında 760.000'den 1.000.000'a savunma bütçesini ise 50.000.000 dolardan 80.000.000 dolara çıkarmayı planlamaktadır. Bu daha önce % 2.9 oranında olan savunma bütçesini % 3.5'e çıkması demektir.¹⁹

Rus lider Şaakaşvili özellikle ABD'ye güvenerek Abhazya ve Güney Osetya'ya girmiş ancak Rusya'nın müdahalesi ile bu savaşı kaybetmiştir. Ardından Rusya bu ayrılıkçı bölgelerin bağımsızlığını tanımıştır. Ancak Nikaragua, Venezuela ve Nauru gibi bir kaç ülke hariç tanıyan olmamıştır. Yeni bir "Soğuk Savaş" mı geliyor endişesi ortaya çıkmasına rağmen gerilim hiç bir zaman o kadar tırmanmamıştır.²⁰

Gürcistan'a yapılan Rus müdahalesi her ne kadar ayrılıkçı bölgelere Rus desteği gibi görünse de aslında buradaki asıl amaç;

- Renkli Devrimlerle ortaya çıkan tehdidin engellenmesi,

¹⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/gg.html>, erişim 20.10.2015

¹⁸ Ümit Çelik, "Rusya – ABD ilişkileri II; 11 Eylül'den Rus-Gürcü Savaşı'na (200-2009)", **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.509

¹⁹ Jakob Hedenskog and Carolina Vendil Pallin, "Russian Military Capability in a Ten-Year Perspective", **FOI Report**, 2013, s. 103-115.

²⁰ Ümit Çelik, "Rusya – ABD ilişkileri II; 11 Eylül'den Rus-Gürcü Savaşı'na (200-2009)", **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 520

- NATO ve AB'nin batıya doğru genişlemesinin önüne geçilmesidir ki bu NATO'nun genişlemesine ilk gerçek bir dur demektir,
- Enerji nakil hatları üzerinde söz sahibi olma,
- Yakın çevresindeki ve özellikle Güney Kafkasya'daki ülkelere gözdağı verilmesi,
- İç politikasına dönük güçlü devlet, güçlü hükümet ve güçlü ordu imajını verilmesi,
- Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonraki yaptığı ilk dış müdahalesi ile dünyaya büyük güç olma hissinin verilmesidir.

Güney Kafkasya'nın önemimini daha önce belirttik ama buna ek olarak Güney Kafkasyada Batı, Türkiye, Gürcistan eksenine karşı, Rusya'nın İran ve kadim dostu Ermenistan'la başka bir eksen oluşturduğunu göremekteyiz. Rusya'nın İran'ın nükleer programına verdiği destek, Ermenistan'la yaptığı askeri ve enerji anlaşmaları bu eksenin oluşmasında en büyük etkenlerdir. Tabii burada bu eksenin oluşturulmasında Batı tarafından İran'ın şer eksenini, dünya ve bölge barışına tehdit olarak gösterilmesi ayrıca nükleer silaha sahip bir İran'ın dünya için bir felaket olacağı algısı yaratılması ve Ermenistan'ın Kafkaslarda yalnızlaşması Türkiye ve Azerbaycan sınırının kapalı olması, bunun yanında Ermenistan-Gürcistan sınırının Gürcistan'ın Rusya savaşı ve sonra ortaya çıkan problemler yüzünden çok işlevi olmamasının büyük payı vardır.

Rusya açısından Kafkasya'nın önemini özetlersek;

- Rus steplerinin Akdenize, Basra körfezine, Anadolu'ya bağlanması açısından önemlidir,
- Doğu Batı eksenine karşı oluşturulan Kuzey-Güney ekseninde içersinde olan İran'la bağlantısını sağlayan bölgedir,
- Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında kritik bölgedir,
- Kadim ve yakın müttefiki Ermenistan bu bölgededir,
- Güneyden gelebilecek tehditlere karşı kritik bir arazidir, kendi problemleri bölgesi Kuzey Kafkasya'ya komşu bölgedir,
- Bu bölgedeki olası başarısızlığı Rusya'nın dünya üzerinde prestijini sarsacağı gibi kendi iç politikalarına dönük olarak bir çok milletten

meydana gelen Rusya'nın içersindeki halklara daha fazla haklar elde etmesiyle ilgili cesaret verebilecektir.

UKRAYNA KRİZİ VE RUS-BATI İLİŞKİLERİ

Soğuk Savaşın başlamasıyla birlikte SSCB bir dünya gücü haline gelmiştir. Soğuk Savaşın başlamasının ardından, daha sonra NATO'nun kurulmasıyla ve ona karşı oluşturulan Varşova Paktıyla Doğu Avrupa Sovyetler için tampon bölge, Belarus ve Ukrayna ise doğal sınırları haline geldi. Ukrayna, Ruslar'ın tarihinde kurulan ilk devletin bulunduğu yerdir. Ruslar ilk olarak Hıristiyanlığı bu devlette kabul etmiştir.

Ukrayna Karadeniz'e kıyısı olmasıyla, eğitimli nüfusuyla, Sovyetler Birliği döneminde ülke yönetiminde söz sahibi olmuş hatta başkanlık yapmış Nikita Kruşçev ve Leonid Brejnev gibi devlet adamlarıyla, büyük sayılabilecek 603.550 kilometre karelik verimli toprakları Avrupaya giden doğal gaz boru hatlarıyla, Rusya'nın yakın çevresinde olması, Rusya'ya Sovyetler Birliği dönemi sonrasında AB'ne karşı tampon bölge olmasıyla ve 44.429.000 nüfusuyla stratejik bir ülkedir.²¹

AB ve ABD'nin desteğini alan medya ve Sivil Toplum Kuruluşları ile birlikte 21 Kasım 2004'de turuncu devrim yapılarak Batı yanlıları yönetime geldi. 2004 yılında yapılan seçime hile karıştırıldığı sebebiyle tekrar yapılan seçimle Başkan Viktor Yuşçenko seçildi ve 2010 yılına kadar görev yaptı. Ancak etkisinin azaldığını gören Rusya ve yanlılarının elini, AB yanlısı yöneticilerin yolsuzluk yapması AB yanlıları karşısında güçlendirdi bunun yanı sıra Rusya kış aylarında Avrupaya giden boru hatlarını kapatarak bu boru hatlarını yaptırım aracına dönüştürdü. Turuncu Devrimle başa geçen Viktor Yuşenko ile birlikte AB'nin etkisi artmış Başbakan olarak Timeşenko atanmıştır. Bu dönemde artan refah sadece AB tarafından Ukrayna'ya verilen yardımlardı. Halk refaha kavuşmuş ancak yolsuzluklar da artmıştı daha sonrasında dönmeyen kredilerle birlikte ortaya çıkan olumsuz durumla Rusya yeniden Ukrayna'yı kazanmaya başladı. 2010 yılına kadar siyasi dalgalanmalar sonucunda Viktor Yanukoviç 2010 senesinde başkan seçildi. Daha sonra AB'nin karşı atağı ile 2014 yılında ortaya çıkan sokak gösterileri ile Yanukoviç ülkeden ayrılmak zorunda kalarak Rusya'ya gitti. Rusya'nın Ukrayna üzerindeki olmazsa olmazı diğer yakın çevresindeki ülkeler gibi Ukrayna asla NATO üyesi olmamalıydı. Ukrayna'nın Rusya açısından Belarus ve Slav nüfusun CIA'ye göre % 24' lerde olduğu ve etnik yapılar arasında iletişim dili olarak Rusça'nın kullanıldığı Ka-

²¹ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/up.html>, erişim 18.10.2015

zakistan'la birlikte büyük önemi vardır. Bunun için Rusya'nın Ukrayna'da etkisini yitirmesiyle doğal gaz ve petrol zengini Kazakistan'da da etkisini yitirme korkusu vardır.²²

Yanukoviç'in Ukrayna'dan ayrılmasına sebep olan ve ülkede sokak gösterilerine giden gelişmelerin sebebi Ukrayna'nın AB ile Doğu Ortaklığı Projesi ile ilgili imzayı atmamasıdır. Aslında bu anlaşma AB'ye giden bir yol ve ve önhazırlık anlaşması değildir. Bu proje AB ile ilişkileri yoğunlaştırmak, serbest ticaret, vize serbestliği, eğitim ve kültür alanında işbirliği, dış ilişkilerde ortak politikalar oluşturmak, Avrupa normlarını kendi ülkelerinde uygulamaları ve refah seviyeleri yüksek ülkeler oluşturma amacını gütmektedir. Bu seçenek karşısında ise Ukrayna'nın karşısında Belarus ve Kazakistanında Rusya ile birlikte içinde olduğu gümrük birliği durmaktaydı. Kremlin tarafından Ukrayna'nın Rusya ile ticaret hacminin AB ülkelerine göre daha fazla olduğundan ve bu anlaşmanın imzası ile Rusya'nın Ukraynaya uygulayacağı gümrük uygulamaları sebebiyle ortaya çıkabilecek külfetlere katlanılması gerekeceği belirtilmiştir. Sonuç olarak Ukrayna bu anlaşmayı imzalamaktan kaçınmıştır.²³

Stalin zamanında Kırım Türklerinin Orta Asya bozkurlarına sürülmesinden sonra Sovyetler birliğinin dağılmasıyla birlikte bu halk tekrar dönmeye başlamıştır ancak bu tamamlanmadan Kırım Rusya tarafından ilhak edilmiştir. Rusya'nın yakın çevresinde olan her an ilgisinin olduğu Ukrayna bu şekilde bölünmüş olmuştur. Kırımda başlayan sokak hareketleri, Rus yanlısı gösteriler ardından Parlamento'da yapılan referandum Kırımı Ukrayna'dan kopartmıştır. Peki Kırım Rusya için neden önemlidir. Şöyle bir haritanın karşısına geçsek rahatlıkla anlayabiliriz. Bu nedenleri sıralarsak;

1. Sovyetler Birliği zamanında kuzey Karadeniz neredeyse tamamen Rus kontrolündeydi ve Sovyet toprakları içerisinde kalmayan Karadeniz'in batısındaki ülkelerden Bulgaristan ve Romanya ise Varşova Paktı içerisindeydi. Sovyetlerin dağılması ile birlikte Gürcistan ve Ukrayna'da kalan Karadeniz sahili sebebiyle bu sahilleri kaybetti. Ancak Abhazya'nın Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan etmesi ve Rusya'nın bu ülkeyi tanıyarak daha sonra askeri anlaşmalar girişmesi ayrıca Kırım'daki Sivastapol deniz üssünü 2017 yılına kadar yıllık 97.75 milyon dolara kiralaması ile Karadenizin kuzeyinde egemenliğini sağlamıştır. Kira bedeli Ukrayna'nın Rusya'ya borcuna karşı mahsup

²² Bekir Günay, "Ukrayna'nın Geleceği ve Kırımın Durumu", **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 380

²³ Habibe Özdal, "AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler" **Usak Analiz 2013**, http://www.usak.org.tr/images_upload/files/analiz26son.pdf, erişim.20.10.2015

edilmiştir. Donanma ise yeni gemiler Rusya'da kalacak şekilde paylaşılmıştır.²⁴ Ancak Ukrayna'da dolayısıyla Kırım'da artan AB ve NATO nüfuzu sebebiyle Rusya'da bu üssü kaybetme korkusu hissedilmeye başlanmış ancak Kırım'ın ilhakıyla bu korku ortadan kaldırılmıştır.

2. Kırım'ın Ukrayna'dan koparılması ile yakın çevresindeki AB ve NATO'ya girme hevesinde olan veya ilişkilerini geliştirme çabasında olan Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkelerine mesaj verilmiştir,

3. Kırım'da Rusça konuşan halkın çoğunluğu bulunduğundan bunların ana vatana katılması sağlanmış ve çevresindeki ülkelere Rusça konuşan halkların koruyucusu olduğu imajı verilmiştir,

4. Kırım ve sonrasında batıya doğru Ukrayna'nın Kırımı yakın Herson ve Odessa oblastı Balkanlar ve Doğu Avrupa ile komşudur, tersten bakarsak bu bölgenin Kafkaslara yakınlığı stratejik açıdan Rusya için önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca Azak denizine giriş çıkışı kontrol etmesi açısından Kırım yarımadasının bir tarafını teşkil eden Kerç boğazı Rusya için önemlidir.²⁵

Kırım'ın ilhakından sonra Ukrayna'nın Doğusunda Donetsk ve Luhansk'ta olaylar çıkmaya başladı ve bu bölge'de Ukrayna Ordusu ile ayrılıkçılar arasında çatışmalar çıktı. Ayrılıkçılar Donetsk Oblastı'nın kuzeyi ve Luhansk Oblastı'nın güneyinde kalan Donbas denilen bölgede Ukrayna'dan bağımsızlığını ilan ederek Donetsk Halk Cumhuriyetini kurmuştur. Şu ana kadar Gürcistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden ve Dünya ülkeleri tarafından tanınmayan Güney Osetya'dan başka tanıyan olmamıştır. Ancak Rusya bu bölgenin bölünmesini istememiştir. Sebep olarak bölünme sonucu oluşacak boşluğu kimin dolduracağını bilememesi ve kendisinin bu bölgeye girmesi ile aleyhine gelişme gösterebilecek durumdan çekinmesidir. Ancak buradaki Rusça konuşan halklara özerklik verilmesini savunmuştur ve devam eden problemler sayesinde Kırım'ın unutturulmasını sağlamıştır. Batı tarafından Rus askerlerinin Ukrayna'nın doğusuna girdiğini ve buradaki ayrılıkçılara silah temin ettiğini kabul etmemiştir.²⁶

²⁴ Dimitry Gorenburg, "The Future of Sebastopol Russian Navy Base", **Russian Analytical Digest**, No: 75/10, 16 March 2010, s.11

²⁵ İsmet Ermağan, "Rusya Avrupa Birliği İlişkilerinde Ukrayna Çıkmazı", **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.380

²⁶ Bekir Günay, "Ukrayna'nın Geleceği ve Kırımın Durumu", **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.381

Ukrayna krizinde AB'nin Rusya'ya karşı enerji bağımlılığı bu ülkelerin Rusya'ya karşı en büyük zafiyetini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ABD açısından bakarsak bu ülkenin Suriye krizi, Irak ve Afganistan'daki durum nedeniyle daha başka önceliklerinin de olması ABD'nin bu krizde yeterli etkisinin olmamasına sebep olmuştur. Ukrayna'da meydana gelen krizde Rusya'nın kazanımlarına bakarsak;

- Rusya Batı'nın desteği ile ortaya çıkan hareketle desteklediği Başkan Yanukoviç'in Rusya'ya kaçmasıyla kaybetti ancak Kırım'da oluşan bağımsızlık ilanı ve ardından burayı ilhak etmesiyle ayrıca Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçı güçlerle yakın ilişkisi ile Ukrayna'daki nüfuzunu devam ettirmiştir,
- Büyük güç olma ve dünya siyasetini yönlendirme yolunda dünyaya mesaj vermiş, menfaatlerini her halikarda koruyacağını göstermiştir.

SONUÇ

Onsekizinci yüzyıl ve ondokuzuncu yüzyıl Avrupa merkezli karşılıklı güç dengesi temeline dayanan realizm yirminci yüzyılda ABD'nin başat konuma gelmesiyle birlikte iki kutuplu uluslararası sisteme dönüşmüş ABD'nin karşısına Sovyetler Birliğini çıkartmıştır. Bu iki ülke karşılıklı silahlı çatışmaya girmeden birbirlerine karşı üstünlük sağlamaya çalışmış başka devlet, gruplar kullanılmış yerel ve bölgesel savaşlar kışkırtılmış, karışıklıklar rejim ihracına çalışılmış, silahlanma artmıştır. Bu döneme uluslararası literatürde “Soğuk Savaş” dönemi olarak adlandırılmıştır. Sovyetler Birliği doğu Avrupa'da işgal-ler Asya ve Afrika'da ihtilaller ve iç savaşla, ABD ise kapitalizm ve demokrasi ile kendi politikalarını, düzenini savunmuş bunun için de Kore ve Vietnam'da sıcak çatışmalar'dan kaçınmamıştır. Doğu blokunun başında SSCB, diğer batı blokunda ise ABD başat olarak yer almıştır. Ancak Sovyetler Birliği sisteminin çökmesi ile yeni bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Soğuk savaşla döneminde ideolojiler çatışmış, taraflar birbirine ekonomik üstünlük sağlamaya çalışmıştır kendi nüfuz alanlarını bu yollarla geliştirmeye çalışmıştır.²⁷

Yükselen petrol fiyatları, hala kafasının bir tarafında bulunan eski alışkanlıkları, uluslararası sistemdeki tek kutupluluktan duyduğu rahatsızlık Rusya'yı tekrar uluslararası arenaya geri döndürmüştür. Özellikle yakın çevresinde eski ilişkilerini, tarihsel ve kültürel bağlarını kullanarak faaliyetlerini arttırmıştır. Ekonomik ve güvenlik endişesi duyan Azerbaycan ve Türkiye'yi

²⁷ Şenol Kantarcı, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar dönemi mi?”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2012, Sayı 16, s. 47-84

tehdit olarak gören Ermenistan bunun yanı sıra Çin gibi bir devle sınırı olan Orta Asya ülkeleri gibi eski Sovyet yeni bağımsız ülkeler de, bu ilişkiler de çok hevesli davranmışlardır.

Putin 2007 yılında yapılan Münih Güvenlik konferansında ABD'yi tek kutuplu bir dünya yaratmasından dolayı suçlamış, çok ileri gittiğini ve kendisini başka ülkelere empoze etmeye çalıştığını belirtmiştir. Bunun dünyanın bir çok yerinde ölümlere savaşlara yol açtığını belirtmiştir. Bu Rusya Federasyonu'nun kurulmasından sonraki en yüksek tondaki çıkıştır. ABD'yi ve Batıyı eleştirmiştir.²⁸

Bu çıkış ABD ve Avrupalıların yeni bir Soğuk Savaşın başlangıcı olabileceği konusunu aklına getirmiş özellikle Rusya'nın ardından Gürcistan'da yaptığı hareket yeni bir Soğuk Savaş düşüncesini akla getirmiştir.²⁹

Ancak bu makalede de daha önce anlatılan Rus-Gürcistan Savaşı ve Ukrayna krizi ve daha sonraki gelişmeler temel alındığında bu kadar olan ve olası görülen krizlere rağmen Soğuk Savaş Ortamına dönmenin zor olacağı görünmektedir. Bunların nedenlerini sıralarsak şunları söyleyebiliriz;

- Özellikle Batı ve Rusya birbirine karşı rejim ihracına girişmemektedir. Sadece Rusya'nın geçmişten gelen bazı refleksleri vardır,
- Rusya hala eski alışkanlıkları devam etmekle birlikte Sovyetler Birliğinin dünyadan izole edilmiş merkezi olarak planlanmış ekonomisinden, daha fazla Pazar bazlı ve dünyaya daha fazla entegre olmuş ekonomiye geçmiştir,³⁰
- Ukrayna krizi ve Gürcistan'da 2008 yılında olan “Beş Günlük Savaşta” politikalar uyuşmasa da Rusya'ya karşı Gürcistan ve Ukrayna bu ülkelerde hayal kırıklığı yaratsa da Batı ve ABD tarafından askeri olarak desteklenmemiştir,
- Karşılıklı silahlanma yarışına girilmemiştir. Rusya asker sayısını ve silahlanmaya bütçeden ayırdığı payı arttırmasına rağmen özellikle AB ülkelerinde bu pay ya azalmıştır ya da aynı kalmıştır.

Bu göstergeler ışığında Rusya'nın yakın çevresinde etkisini kendisine ve bekasına karşı tehdit gördüğü Batı ile nüfuz mücadelesine devam edeceği,

²⁸ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6350847.stm> erişim 21.10.2015

²⁹ Şenol Kantarcı, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar dönemi mi?”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2012, Sayı 16, s.74

³⁰ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/rs.html>,

Batı'nın şimdilik özellikle Gürcistan'ın ve Ukrayna'nın içinde bulunduğu durum ve sınır problemleri sebebiyle NATO'nun ve AB'nin genişlemesi ile ilgili olarak faaliyetlerinde çok fazla gelişme göstermeyeceği anlaşılmaktadır. Karşılıklı nüfuz mücadelesinin devam edeceği ancak bir Soğuk Savaşa dönüşmeyeceği değerlendirilmektedir. Uzun yıllardır devameden Gürcistan savaşı, Azerbaycan-Ermenistan probleminde olduğu gibi Ukrayna'da da hali hazır istikrarsız bölgelerin bu durumlarının yeniden bir savaşa meydan verilmeden istikrarsız durumdan bir istikrar yaratılmasıyla bir savaşa dönüşmeden devamı özellikle Rusya'nın bu bölgedeki etkisinin devamı için uygun bir ortam yaratılmaktadır. Özellikle Ermenistan Azerbaycan Savaşı kendisinin bizzat dahil olmadığı bir savaştır. Bu bölgede nüfuzunu devam ettirebilmesi için ne savaşın tekrar başlaması, ne de bu iki ülkenin anlaşmaya varması Rusya'nın yararına değildir. Her iki durumda da Batı bu bölgeye daha fazla ilgilenmeye başlayabilir ve Rusya'nın Güney Kafkasya bölgesinde nüfuzunu olumsuz etkileyebilir.

KAYNAKLAR

- Bukkvoll Tor, "Putin's Strategic Partnership With The West: The Domestic Politics Of Russian Foreign Policy", **Comparative Strategy**, 2003, Vol: 22, Issue: 3, 223-242, s. 233.
- Crotty Jo et.al., "Post-Soviet Civil Society Developoment in the Russian Federation: The impact of the NGO Law", **Europe-Asia Studies**, 2014, Vol: 66, Issue: 8, 1253-1269, s. 1260
- Çelik Ümit, "Rusya – ABD ilişkileri II; 11 Eylül'den Rus-Gürcü Savaşı'na (200-2009)", **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 509
- Ermağan İsmet, "Rusya Avrupa Birliği İlişkilerinde Ukrayna Çıkmazı", **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.380
- Gorenburg Dimitry, "The Future of Sebastopol Russian Navy Base", **Russian Analytical Digest**, No: 75/10, 16 March 2010, s.11
- Günay Bekir, "Ukrayna'nın Geleceği ve Kırımın Durumu", **Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.380
- Güneş Ergin, "Tehdit Algılamaları Ekseninde Rusya'nın Yakın Dönem Kafkasya ve Orta Asya Politikası", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 2013, Cilt: 13, Sayı: 27, 176-203, s.177.
- Hedenskog Jakob and Pallin Carolina Vendil, "Russian Military Capability in a Ten-Year Perspective", **FOI Report**, 2013, s.103-115.
- Kantarçı Şenol, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar dönemi mi?", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2012, Sayı 16, s. 47-84
- Özdal Habibe, "AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler" **Usak Analiz 2013**, http://www.usak.org.tr/images_upload/files/analiz26son.pdf, erişim.20.10.2015

- Özkan Güner, “Spoils of a War: Impact of Georgia-Russia War on Russian Foreign Policies in the “Near Abroad”, **Akademik Bakış**, 2012, Vol: 6, Issue:11, 35-64
- Melville Andrei and Shakleina Tatiana, “Rusian Foreign Policy in Transition”, **Central European University Press**, New York, 2005, pp. 38-39.
- Varol Tuğçe, “Rusya’nın Enerji Politikasının Yeni Aktörleri: Enerji Şirketleri”, **Putin’in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 281
- Yalçınkaya Alaeddin, “Sovyet Sonrası Rusya Siyasetinde Avrasyacılık”, **Putin’in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi**, Editör İrfan Kaya Ülger, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.74
- https://www.pearsonhighered.com/assets/hip/us/hip_us_pearsonhighered/samplechapter/0205189938.pdf,” Russia and Near Abroad”, 337-350, erişim 15.10.2015
- <https://www.cia.gov/tr>, erişim 21.10.2015
- <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS> erişim 21.10.2015
- <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa> erişim.20.10.2015
- http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf erişim 20.10.2015
- http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/05/090507_eu_east.shtml erişim.20.10.2015
- http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/main_eng erişim.15.10.2015,
<http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=57607>, erişim.15.10.2015
- <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/gg.html>, erişim 20.10.2015
- <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/up.html>, erişim 18.10.2015
- <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6350847.stm>, erişim 21.10.2015
- <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/rs.html>

UKRAYNA KRİZİ KARŞISINDA TÜRKİYE VE RUSYA FEDERASYONU'NUN POLİTİKALARI

Arş. Gör. Yusuf YILDIRIM¹
(Uludağ Univ.)

Özet

Ukrayna, Rusya Federasyonu'na sınır komşusu olması ve Rusya Federasyonu ile Batı arasında tampon devlet olma niteliği açısından jeostratejik olarak önemli yere sahiptir. Aynı zamanda Rusya ile ortak tarihi ve kültürel bağları olan Ukrayna'nın, ilişkilerinde Rus nüfuzu kaçınılmaz olacaktır. Bunun yanında Soğuk Savaş dönemi sonrasında Avrupa ile iyi ilişkiler içerisinde olan Ukrayna hem Rusya hem de Avrupa ile olan bu konumundan dolayı ülke içerisinde Rus ve Ukrayna kimliği üzerinde çatışmalar yaşamıştır. Bu durum ülke içindeki dinamikleri de şekillendirmede etkili olmuş, istikrar ve güven ortamının belirleyicisi olmuştur. Ülkede, Rus ve Batı yanlısı iktidarların yönetime gelmesi, karar alma mekanizmasının dış faktörlere göre şekillenmesine neden olmuştur. Böyle bir ortamda 2013 Kasım ayında Ukrayna'da başlayan siyasi temelli bir iç kriz, Rusya ve Batı'nın da olaya dâhil olmasıyla beraber uluslararası bir krize dönüşmüştür. Çalışmada Ukrayna iç ve dış siyasetinde belirleyici olan faktörlere değinilerek, ülkedeki oligarkların siyaseti şekillendirmedeki rolünün yanında 2013'te patlak veren Ukrayna Krizi ve sonrasında Rus politikaları incelenmiştir. Türkiye'nin ve Batı'nın, Ukrayna'daki Krize ve akabinde meydana gelen Rusya'nın Kırım'ı ilhakına gösterdiği tepkiler analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna Krizi, Rusya, Kırım İlhakı, Türkiye, ABD ve AB

TURKEY AND RUSSIA FEDERATION'S POLICIES AGAINST UKRAINE CRISIS

Abstract

Ukraine is an important country geostrategically in terms of border on the Russian Federation and to be a buffer state between the West. At the same time, Ukraine has common historical and cultural ties with Russia so Russian influence will be inevitable in its relations. Besides, in the wake of Post-Cold War era Ukraine had good relations with Europe and due to its location with Europe and

¹ Araştırma Görevlisi, Uludağ Üniversitesi, yyildirim@uludag.edu.tr

Russia, it had conflict on the Russian and Ukrainian identity conflicts in the country. This situation had influence in shaping the dynamics in the country too and was determinative of environment of stability and confidence. Because The Russian and pro-Western governments came power and this situation led to the formation according to external of factors decision-making. In such an environment in 2003 November based on an internal political crisis beginning in Ukraine, turned into international crisis along with Russia and the West. In this study, in reference to the factors determining factor in Ukrainian domestic and foreign policy, its role in shaping the politics of the oligarchs in the country besides, erupted Ukraine in crisis 2013 and following was examined Russian policy. It was analyzed reactions of Turkey and the West in Ukraine crisis and supervene upon Russia's Crimea annexation.

Key Words: Ukraine Crisis, Russia, Crimean Annexation, Turkey, USA and EU

Ukrayna'nın Tarihsel Arka Planı ve Jeopolitiğine Kısa Bir Bakış

Ukrayna, tarihte Rus Ortodoksluğu ile Roma Katolik Kilisesi arasında mücadeleye sahne olmasının yanında, Litvanya, Polonya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki mücadelelere de konu olmuştur. Ukrayna'nın başlangıcını oluşturan Kiev Devleti, Peçenekler, Kumanlar ve Altınordu gibi devletlerle mücadele etmiş 14. yüzyılda Litvanya'nın egemenliği altına girmiş, 16. Yüzyılda ise Litvanya ve Polonya'nın birleşmesinden sonra Ukrayna, Kiev'i kontrol altına almıştır. 1474 yılında Osmanlı İmparatorluğu altına giren Kırım Hanlığı da 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması ile bağımsızlığını kazanmıştır. Fakat bu durum uzun sürmemiş, 1783'te Rusya Kırım Hanlığını ortadan kaldırınca Ukrayna da Rus egemenliğine girmiştir. Bu tarihten sonra Ukrayna sürekli Ruslara karşı bağımsızlık mücadelesine girişmiş, 1917 İhtilali'nde bağımsızlık için ayaklandıysa da 1920'de Bolşevik kuvvetleri Ukrayna'yı işgal ederek Ukrayna'nın bağımsızlığına son vermiştir.² 1917 Rus devrimiyle beraber SSCB'nin egemenliği altına giren Kırım ise 1921'de SSCB sınırları içerisinde Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsü altında varlığını devam ettirmiştir. Daha sonra bu bölge, 1954 yılında dönemin SSCB lideri Nikita Kruşçev tarafından Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne devredilmiştir.³

² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Timaş Yayınları: İstanbul, 2014, ss. 827.

³ Ceren Gürseler, "Kırım'ın 'Self Determinasyonu' Nasıl Yorumlanabilir?", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Güz 2014, Sayı. 43, ss. 90.

Uzun bir süre SSCB'nin egemenliği altında varlığını sürdüren Ukrayna, SSCB'nin dağılmasından sonra diğer cumhuriyetler gibi 24 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat 1 Aralık 1991'de yapılan bir halk oylaması ile Ukrayna'nın bağımsızlığı kesinleşmiştir.⁴ Kırım ise 1991'de Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurmak için çabalamış bu yönde Ocak 1991'de düzenlenen referandumla Kırım'ın özerkliği konusunda kabul oyu çıkmış ve ardından Şubat 1991'de Ukrayna Yüksek Sovyet'i, Kırım'a özerk statüsünü vermiştir. Ukrayna sınırları içerisinde Kırım Özerk Cumhuriyeti adını alan bu bölge için Ukrayna Anayasası'nın 134. maddesinde Kırım'ın Ukrayna'nın ayrılmaz bir parçası olduğu 1996 yılında teyit edilmiştir. Böylece Kırım Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olarak varlığını sürdürmüştür.⁵

Tarihte pek çok kavim ve kabilenin geçiş noktasında bulunan Ukrayna'nın yaşadığı işgaller, iç savaşlar, anlaşmalar ve göçler, bölgesel olarak farklı dil, din, siyasi ve ekonomik anlayışların bu bölgede yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Ukrayna'nın batısı (eski Galiçya bölgesi) Ukraynaca konuşan Ukrayna milliyetçilerinden oluşurken ülkenin doğusu ise Rusça konuşan ve Ukrayna kimliğini reddeden halk çoğunluğunu bünyesinde barındırmaktadır.⁶ Ukrayna'nın nüfus yapısına bakarsak, nüfusun yüzde 40'ını Ukraynalı olup Ukrainophone (Ukraynaca konuşanlar), yüzde 34'ünü aynı şekilde Ukraynalı olup Rusophone (Rusça konuşanlar), yüzde 21 ise Rus olup Russophone (Rusça konuşanlar), geri kalan yüzde 5'i ise çeşitli azınlık gruplarının oluşturduğunu görmekteyiz.⁷

Ukrayna'nın jeopolitiğine bakacak olursak tek bir dinamikten ziyade birçok dinamiğin etkili olduğunu görebiliriz. Ukrayna yüzlerce yıllık tarihi geçmişi Avrupalı büyük güçler arasında her zaman bir mücadele sahası olarak görülmüştür. Avrupa'daki bölgesel güçler Ukrayna topraklarını stratejik öneminden dolayı daima bir geçiş ve üs bölgesi, stratejik derinlik ve tampon bölge olarak görmüşlerdir. Rusça'da 12. yüzyıldan beri kullanılan "Ukraina" sözcüğü de "sınır ülkesi", "uç ülkesi gibi" anlamlara karşılık gelmektedir.⁸ Ukrayna ile geçmişe dayan temel tarihsel dinamikleri olan Rusların aslında bu sözcüğe böy-

⁴ Armaoğlu, op.cit., ss. 828.

⁵ Gürseler, op.cit., 90-91.

⁶ Nergiz Özkural Köroğlu, "Avrupa Birliği ve Rusya'nın Güç Alanları Arasında Kalan Ukrayna'da Yaşanan Halk Ayaklanmaları: 'Turuncu Devrim' ve 'Meydan Devrimi' ", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Ocak 2015, Vol. 6, No.1, ss. 34-35.

⁷ Murat Saraçlı, "Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikasında Dış Rusların Yeri ve Kırım Meselesi", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı. 45, Bahar 2015, ss. 75.

⁸ Oktay Bingöl, "Ukrayna Krizi'nin Ulusal, Bölgesel- Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülere", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, No: 41, 2014, ss. 22.

le anlamlar atfetmesi, Ukrayna toprağını Rusya'nın sınırında olan bir toprak olarak görmeleri ve bu devleti kendi devletlerinin teritoryal alanı gibi kabullenmesinde kaynaklanmaktadır.

Brzezinski, "Avrasya Satranç Tahtası" adlı eserinde yeni ve önemli bir alan olan Ukrayna'nın jeopolitik bir eksen olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olarak varlığı, Rusya Federasyonu'nun dönüştürülmesinde önemli bir yere sahip olup, Rusya'nın Avrasya imparatorluğu olmasını engellemektedir. Rusya Ukrayna olmadan da bir imparatorluğa dönüşebilir fakat o zaman daha çok Asya imparatorluğu olarak kalabilir. Rusya'nın, büyük bir demografik üstünlüğü ve zengin doğal kaynakları bünyesinde bulunduran ve Karadeniz'e geçit olan Ukrayna üzerinde hâkimiyet kurması, Avrupa ve Asya üzerinde güçlü yayılmacı bir devlet olabilmesi için gerekli bir dinamik olduğunu ifade etmiştir.⁹

Brzezinski, bağımsız bir Ukrayna'nın varlığının Avrupa'da özellikle üç devlet için güvenlik anlamında çok önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Brzezinski'ye göre, Ukrayna'nın varlığı, ilk olarak Polonya için önemlidir. Çünkü Polonya'nın Doğu ve Batı'dan aynı anda gelebilecek bir tehdit gücüne açık konumda olmasından kaynaklanan geleneksel güvenlik ikileminin düşürülmesinde önemlidir. Aynı şekilde Ukrayna sayesinde Romanya'nın da güvenliğini SSCB dönemine oranla çok daha iyileştirilebilir. Son olarak bağımsız bir Ukrayna Türkiye için de çok önemlidir. Çünkü Rusya'nın güneye inmesinin önünde bir set olan Ukrayna, jeopolitik olarak önemli bir geçiş noktası olan Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaşma arzularını tecrit eder ve böylece Türkiye, komşularıyla ilişkilerinde kendini daha güvenli hisseder.¹⁰ Görüldüğü gibi jeopolitik bağlamda çok önemli bir yere sahip olan bu devlet, küresel güçler arasında denge görevi üstlendiği gibi aynı zamanda bir çatışma ve çıkar alanı olarak da varlığını sürdürmüştür. Avrupa ve Rus nüfuz alanında tarihsel ve kültürel anlamda farklı dinamikler üstlenen Ukrayna'nın SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte jeopolitik önemi giderek arttırdığı görülmektedir.

Ukrayna'da Turuncu Devrim

Ukrayna, SSCB yıkıldıktan sonraki post-komünist dönemde siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu'nun güç nüfuzu alanında sıkışmışlığı en çok hissedilen ülkelerin başında gelmekteydi.

⁹ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, Çeviren Yelda Türedi, İnkilap Yayınları: İstanbul, 2005, ss. 71-72.

¹⁰ Zbigniew Brzezinski, "Ukraine's Critical Role in the Post-Soviet Space", **Harvard Ukrainian Studies**, Vol. 20, 1996, pp. 4.

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, tarihsel süreç içerisinde dönemin büyük güçleri tarafından işgale uğramış ve bu devletlerin birçoğu SSCB döneminde Ruslaştırma politikaları ile siyasi ve kültürel olarak baskı altında kalmıştır. Bu yüzden uzun bir dönem boyunca bu ülkeler kendi kimliklerini serbestçe yaşamakta sınırlı çekmişlerdir. Dolayısıyla SSCB'nin dağılmasından sonraki dönemde bu devletlerin çoğunluğu Rusya'nın nüfuz alanından uzaklaşmak ve kendilerini tarihi ve kültürel olarak ait hissettikleri AB'ye dönüş konusunda istekli olmuşlardır. Nitekim Mayıs 2004'te bu çabaları sonuç vermiş ve Orta ve Doğu Avrupa'daki 10 devlet AB üyesi olmuştur. Genişleme sonrasında AB'nin sınır hattının Ukrayna-Polonya hattına dayanması Ukrayna'nın jeopolitik konumunun önemini hem Rusya hem de AB için daha da artırmıştır. Ayrıca Ukrayna'nın jeopolitik önemini arttıran temel dinamik bir "geçiş ülkesi" olmasından kaynaklanmaktadır.¹¹

Tarihsel ve kültürel bağlamda Avrupa ve Rus nüfuz alanından yoğun bir şekilde etkilenen Ukrayna'nın Sovyet sonrası dönemde de stratejik konumundan dolayı da iki büyük aktörün ilgisini bu noktaya kaydırmasına neden olmuştur. Ukrayna'nın Rusya ve AB endeksli kimliği iç politikasında da Rus ve AB yanlıları olmak üzere farklı iki dinamik unsurun gelişmesine zemin hazırlamıştır. Elbette ki bu durum Ukrayna'nın yönetiminde ve iç politikasında da kendini göstermiş ve Ukrayna 2000'li yıllarda Rus, AB ve ABD çekişmesine dayanan siyasi bir istikrarsızlığa sahne olmuştur.

Ukrayna'da 2004 yılında gerçekleşen Turuncu Devrim'i anlayabilmek için bu devletin iç dinamikleri iyi analiz etmek gerekir. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazandıktan sonra komünist partide ve merkezi planlı ekonomik yapıdan liberal ekonomiye geçişte sıkıntıların yaşandığı görülmektedir. Bu geçiş süreci ülkede ekonomik ve sosyal anlamda büyük değişimlere yol açmıştır. En önemlisi komünist parti mensuplarından oluşan "nomenklatura" ülkedeki oligarklar haline gelerek ülkedeki sermayeyi ellerinde tutmaya çalışmıştır ve zengin olan bu kesim, mafya grupları ile de ilişki içinde olmuştur. Aynı zamanda birçoğu parti lideri olan bu oligarklara, halk tarafından güvenilmemektedir.¹²

Oligarklar 1990'ların sonuna doğru Ukrayna'nın güçlü başkanı olan Kuçma'nın kontrolü altında büyük ölçüde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fakat 2000-2001'li yıllarda soyguncu baronların gittikçe zenginleşmesiyle birlikte Kuçma'nın da gerçekleştirdiği yolsuzluklar ve işlediği suçlar meydana çıkmıştır ve bu durum Kuçma iktidarının zayıflamasına yol açmıştır. Nihayet Kuçma, Ukrayna hükümetinin yaptığı yolsuzlukları araştıran ve bu konuda raporlar ya-

¹¹ Koroğlu, op. cit., ss. 31-32.

¹² Ibid., ss. 33.

zarak bütün dikkatleri üstüne çeken araştırmacı gazeteci yazar Georgi Ruslanoviç Gongadze'yi kaçıırıp öldürmekle suçlanmış ve güçlü bir muhalefet kampanyası ile ve halkın yoğun tepkisi ile karşılaşmıştır.¹³ Patlak veren bu olay, halkın Kuçma'ya olan güveni sarsmış ve Ukrayna'da Turuncu Devrim'e yol açmıştır.

Ukrayna tarihinde 2004'te gerçekleşen başkanlık seçimi eksen hareketlerini tetiklemiş, iki turda gerçekleşen başkanlık seçimlerinde kamuoyunda yarı otoriter rejimlerdeki gibi hileli oy tartışması yaşanmıştır. Seçimlerde, Kuçma döneminde başbakan olarak atanan Rus kökenli Bölgeler Partisi'nin lideri Viktor Yanukoviç ve "Bizim Ukrayna" koalisyonun lideri Viktor Yuşçenko karşı karşıya gelmiştir. Seçim öncesinde Kuçma ile iyi ilişkileri olan Yanukoviç rakibini yenmek için devlet kaynaklarını, ulusal medyayı ve fonları etkin bir şekilde kullanmıştır. İlk turda birbirlerine yakın oy alan liderler ikinci tur seçimlerinde Yanukoviç yüzde 51, Yuşçenko ise yüzde 48 oy almışlardır. Yanukoviç'in bu kadar yüksek oy aldığını gören Yuşçenko seçimlerin hileli olduğunu iddia ederek, yüzbinlerce taraftarına Bağımsızlık Meydanı'nda protesto çağrısı yapmış ve bu çağrı karşılık bulmuş, protestolar eşliğinde halk ikinci tur seçimlerinin yenilenmesini talep etmiştir. Böylece Ukrayna Yüksek Mahkemesi, 3 Aralık 2004'te ikinci tur seçimlerini iptal etmiş ve mahkeme tarafından halkın 26 Aralık'ta tekrar seçime gitmesi kararlaştırılmıştır. Yapılan ikinci tur seçimlerinde bu kez Yuşçenko oyların yüzde 54'ünü Yanukoviç ise ancak yüzde 43'ünü alabilmiştir.¹⁴

Seçim sonucunda Yanukoviç'in itirazına rağmen 23 Ocak 2005'te Yuşçenko görevine başlamıştır. Halkın seçimlerin hileli olduğunu ederek geniş katılımlı protestolar düzenlemesi ve Yuşçenko lehindeki bu tavrı Ukrayna ve AB tarafından Turuncu Devrim olarak adlandırılmıştır. Bilindiği üzere Yanukoviç Rus yanlısı politikalar izlerken, Yuşçenko ise daha çok Batı yanlısı yenilikçi politikalar izlemekteydi.

Viktor Yuşçenko Dönemi

Ukrayna'da Yuşçenko'nun Başkanlık seçimlerinde seçimi kazanmasında büyük destek veren ve Turuncu Devrim'e Yuşçenko ile birlikte önyak olan Yulia Timuşenko ile Yuşçenko arasında 2005 sonrasında devlet yönetiminde kimin hangi pozisyonu elde edeceklerine dair bir tartışma meydana gelmiştir. Yuşçenko'nun devlet başkanı olması Timuşenko'nun ise başbakan olması iki lider arasındaki sorunu çözmeye yetmemiştir. Devlet kurumlarına kimin atana-

¹³ Adrian Karatnycky, "Ukraine's Orange Revolution", **Foreign Affairs**, Vol. 84, No. 2, March-April, 2005, pp. 40.

¹⁴ Michael McFaul, "Ukraine Imports Democracy: External Influences on the Orange Revolution", **International Security**, Volume. 32, No. 2, Fall 2007, pp. 49-50.

çağı konusunda iki lider arasında yaşanan büyük tartışmalar ülkede problemlere ve istikrarsızlığa neden olmuştu. Her ne kadar Ukrayna, Sovyetler'deki devletler içinde en etkin olan demokrasilerden birisi olsa da demokrasi anlamında yeterince gelişmemişti ve liderler buldukları pozisyonları çıkarları uğruna kullanmaktaydı.¹⁵

Yuşçenko tarafından Başbakanlığa atanan ve iki dönem bu görevini sürdüren Timuşenko Ukrayna'da ekonomik ve siyasal alandaki problemleri çözmekte yetersiz kalmaktaydı. Zengin bir oligark ve Rus kökenli olan Timuşenko 2004 seçimlerinde Kuçma'ya karşı Yuşçenko'ya büyük destek vermiştir. Büyük reformlar geliştirerek liberal ve demokrat bir Ukrayna yaratmayı hedefleyen Timuşenko, bunu gerçekleştirmek için de Ukrayna'nın Rusya'dan uzaklaşıp Batı'ya yanaşması gerektiğini savunmaktaydı. 2005 sonrasında kurulan Yuşçenko hükümeti özelleştirmelere girişerek geniş çaplı kamu reformlarına önem vermiştir. Rusya karşıtı politikalar izleyen ve AB'ye katılım müzakereleri konusunda baskı yapan Ukrayna, yine bu dönemde Rusya karşıtı politikalar izleyen GUAM örgütüne katılmıştır.¹⁶

Timuşenko ve Yuşçenko arasındaki sürtüşmelerin ve eleştirilerin sürekli artması devletin siyasal sistemini işlevsiz kılmıştı. Daha sonra 2008'de gerçekleşen küresel ekonomik kriz Ukrayna'da büyük bir karışıklığa neden olmuştu. 2009'da ülkenin gayri safi yurt içi hasılasında yüzde 15 civarında bir düşüş yaşamıştı. İhracat ve ithalatta da büyük düşüşler göze çarpmaktaydı. Bu durum halkta öfke ve hayal kırıklığına neden olmuştu. Ukraynalılar bu istikrarsızlığa son verebilecek yeni 2010'daki seçimi kurtuluş yolu olarak görmekteydi.¹⁷ Tüm bu gelişmelerle birlikte Timuşenko ve Yuşçenko, Avrupa Birliği ile iyi ilişkiler kurup liberal ekonomiyi geliştirme adına olumlu adımlar atmak isteseler de, AB'den yeterli desteği alamamıştır. Bu durum kamuoyunda farklı arayışlar içine yönlendirmiştir.

Ukrayna'da Yeni Umudlara Yelken Açma: Yanukoviç Dönemi

AB'den umduğunu bulamayan Ukrayna'nın özellikle 2009'lu yılların başlarında gittikçe Rusya'ya yakınlaştığını görmekteyiz. Turuncu Devrim'in bir süre sonra çökmesi, devrimcilerin hemen hepsinin verdikleri sözde durmamaları, artan ekonomik kriz ve istikrarsız siyasal yapıdan kurtulmak isteyen Ukrayna

¹⁵ Göktürk Tüysüzoğlu, "Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu", **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, Sayı. 3, Ocak 2011, ss. 67-68.

¹⁶ *Ibid.*, 68-69.

¹⁷ Alexander J. Motyl, "Ukrainian Blues: Yanukovich's Rise, Democracy's Fall", **Foreign Affairs**, Volume. 89, No. 4 July/August 2010, pp. 125.

halkını seçime götürmüştür.¹⁸ Ukrayna’da kırılğan ekonomi ve istikrasızlık atmosferinde Yanukoviç, seçim öncesinde ılımlı demokratik söylemlerde bulunmuş, Ukrayna’nın hem Rusya hem de AB ile birlik içinde hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. Ukrayna’yı hızla büyüme gösteren bir ekonomi haline getireceğini ve ekonomik açıdan dünyanın en iyi 20 ekonomisi arasına koyacağını iddia etmiştir. 2004’ün başlarındaki negatif imajını silmeye çalışan Yanukoviç, hatalarından çok şey öğrendiğini belirtmiş, “Ukrayna halk içindir” söylemi ile kucaklayıcı bir politika izleyeceğini iddia etmiştir. O, hükümetin önemli sosyo-ekonomik planlarının halkın tamamının desteği olmadan başarılı olamayacağını ifade etmiş ve iktidara gelirse tüm halkın taleplerini dikkate alıp bu yönde eylemlerde bulunacağını ifade etmiştir.¹⁹

Nihayet 17 Eylül 2010’da yapılan Başkanlık seçimlerinde Yanukoviç’in Bölge Partisi yüzde 36,75; Timoşenko bloku yüzde 26,06 ve “Bizim Ukrayna” yüzde 5,69 oy almıştır ve böylece Ukrayna’da Yanukoviç dönemi başlamış oldu. Seçim sonrası AB yetkilileri, Yanukoviç’in iktidarı devralmasının, Ukrayna’da demokratikleşme sürecini kesintiye uğratacağından endişe duymuşlardır.²⁰ Nitekim AB’nin bu beklentisi haklı çıkmıştır. Yanukoviç’in, seçim sonrası liderliği devralmasıyla birlikte ekonomik durgunluğu gidermek ve siyasal reformu gerçekleştirmek için muhaliflerle işbirliği yapması beklenirken, Yanukoviç demokrasiyi sabote etmeye çalışmış, kırılğan ekonomiyi göz ardı etmiş ve kendi taraftar seçmen kitlesinin beklentisi ölçüsünde Rusya’ya daha yakın politikalar izlemiştir.²¹

Yanukoviç iktidara geldiğinde Yuşçenko’nun Batı eksenli dış politikasını terk etmiş ve Rusya eksenli bir politika izlemeye başlamıştır. Nitekim Rusya’dan gaz fiyatlarını düşürmesini ve 2 milyar dolar kredi karşılığında, 2010 yılında, 2017’de bitecek olan Kırım’daki Rus Deniz Üstü’nün 25 yıl daha Ukrayna’da bulundurmasını içeren anlaşmayı kabul etmiştir. Yuşçenko’nun demokratikleşme çabalarının tam tersine, Ukrayna’yı otoriter bir rejime dönüştürmüştür. Ukrayna parlamentosunu bölgeler partisinin kontrolünde olan bir kurumsal yapıya büründürmüştür. Bütün gücü elinde toplayarak kuralları kendisinin belirlediği bir yapı oluşturan Yanukoviç bu otoriterliğini 2010 Ekim ayında parlamentoyu başkanın yetkilerinin yüceltildiği bir anayasa ile yazılı hale getirmiştir.²²

¹⁸ Koroğlu, op.cit., 37.

¹⁹ Motly, op. cit. pp. 126.

²⁰ Koroğlu, op.cit., 37-38.

²¹ Motly, loc. cit. pp. 126.

²² Rajan Menon -Alexander J. Motyl, “Counterrevolution in Kiev: Hope Fades for Ukraine”, **Foreign Affairs**, Volume. 90, No. 6, November/December 2011, pp. 138-139.

Ukrayna'nın doğusu, batısı ve güneyinde yaşayan halk farklı düşünce yapılarına sahip olan halklardan oluşmaktaydı. Ukrayna lideri Yanukoviç de Ukrayna'nın endüstriyel kalbi olan, demokratik unsurlar ve rasyonel söylemler bakımından yetersiz kalan ve daha çok kavgacı ve itaat kültürünü esas alan Sovyetleştirilmiş, işçi sınıfının merkezi olan Donbas şehirlisiydi. Yanukoviç yanlıları da daha çok ülkenin doğusu ve kuzeyinde olan Rus yanlılarının çoğunlukta olduğu ve Rusça konuşulan bölgede yaşamaktaydı. Devletin batısı ise AB'ye güven duymakta ve NATO bünyesine katılmak için çaba gösteren kesimden oluşmaktaydı. Ülkenin doğu ve güneyindeki Rusya yanlıları yolsuzluklar dolayısıyla ekonomik durumu ve refahı iyi bir durumda olmasına rağmen Ukrayna kimliği altında bütünleşebilecek demokratik anlayışı kaldırabilmede yetersiz bir kapasiteye sahipti.²³

Ukrayna'da doğu ve batı arasındaki ideolojik ekonomik ve sosyal yönden farklılıklardan kaynaklanan bu durum, Yanukoviç döneminde de giderilmemiş ve gittikçe kötüye giden bir hal almıştır. Ekonomik sıkıntılar yine bu dönemde devam ederken mafya ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan ve ekonomik durumu çok iyi olan oligarklar dolayısıyla halkın çoğu işsiz kalmış fakirliğe mahkûm olmuştur. Bu ekonomik koşulların bir sonucu olan yolsuzluk, devletin ekonomik ve sosyal katmanlarında giderek artmıştır. İktidarın çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, iktidar ve halk arasındaki kopukluğu arttırmış böylece sivil toplum örgütleri ve muhalefet bu duruma tepki göstermiştir.²⁴

Tıpkı Yuşçenko'nun son dönemlerinde olduğu gibi halkın, dış güçlerin de müdahalesinden dolayı bütünleşememesi ve özellikle oligark sınıfının ülkedeki eylemleri, Ukrayna'da siyasal istikrarın oluşamamasının temel nedenlerinden biridir. Bu durumdan en çok orta sınıf halk zarar görmekte ve iki kimlik arasında sıkışıp kalmaktadır. Bu da Ukrayna içindeki dinamiklerin sürekli değişmesine neden olmaktadır. Nitekim Ukrayna'ya yeni bir umut olması amacıyla seçilen Yanukoviç'in iç ve dış politikada izlediği politikalar halk tarafından tepki ile karşılanmış ve 2013'te yeni bir devrime neden olmuştur. Rusya başta olmak üzere dış güçlerin de olaylara dâhil olmasıyla Ukrayna Krizi patlak vermiştir.

2013 Meydan Protestoları ve Ukrayna Krizi

Turuncu devrim ile birlikte Ukrayna'nın sergilediği Avrupa yanlısı tutum ve Yanukoviç yönetimin AB ile başlattığı bir süreçte Vilnius Zirvesi ile AB ile imzalanması öngörülen "Ortaklık Antlaşması"nın, Ukrayna tarafından, Rusya'nın da etkisiyle tek taraflı olarak reddedilmesi üzerine 23 Kasım 2013'te

²³ Menon-Motyl, *Ibid.*, ss. 139.

²⁴ Özkural, *op.cit.* ss. 38.

Ukrayna’da Yanukoviç ve Rusya’yı protesto etmek üzere muhalefet partilerinin önderliğinde ve gençlerin de desteğiyle bağımsızlık meydanında büyük gösteriler başlamıştır.²⁵

Rusya’nın baskı ve tehditleri üzerine Ortaklık Anlaşması’ndan vazgeçen ve Rusya ile daha fazla yakınlaşmayı arzu eden Ukrayna hükümet yetkilileri, tercihlerini Rusya’dan yana kullanmalarının “sadece ekonomik nedenlere dayandığını” açıklamıştır. Başbakan Nikolay Azarov yıllardır hazırlandıkları AB ile yakınlaşma projesini iptal etmelerinin zor ama ekonomik bakımdan kaçınılmaz bir karar olduğunu ifade etmiştir. Azarov, AB yanlısı muhalefet tarafından protesto edilirken, AB ve ABD ise Ukrayna yönetiminin bu kararından büyük hayal kırıklığı duyduğunu dillendirmiştir.²⁶

“Ortaklık Antlaşması” konusunda kararlı tutumunu sürdüren Ukrayna hükümetine karşı sokaklarda büyük protestolar başlamış ve eylemciler, “16 Ocak Yasaları” diye tabir edilen birçok alanda ciddi sınırlamalar getiren kanunların iptalini ve Ukrayna hükümeti ile Devlet Başkanı Yanukoviç’in istifasını istemiştir. Hükümet ve muhalefet arasında herhangi bir uzlaşmanın sağlanmaması üzerine, Kiev sokaklarında çatışmalar artmış ve bu çatışmalar ölümlere neden olmuştur. Ukrayna’daki bu siyasi krizin iç çatışmaya dönüşmesi üzerine 28 Ocak 2014 tarihinde başbakan ve hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır, fakat Yanukoviç kendisine yapılanların darbe olduğunu ifade edip görevine devam etmiştir.²⁷

Polis ile halk arasında yaşanan şiddetli çatışmalara rağmen Yanukoviç geri adım atmamıştır. Başbakanı da görevden almış olan Yanukoviç, muhalefet partisi lideri Arseni Yatsenyuk’a da başbakanlık teklif etmiştir fakat Yatsenyuk bu teklifi kabul etmeyip kendi hükümetini kuracağını ifade etmiş dolayısıyla başbakanlık görevini eski başbakan yardımcı Sergey Arbuzov vekâleten yürütmüştür. Ukrayna’da muhalefet partisi liderlerinde özgürlük partisi lideri Oleg Tyahnibok de halkı 2004 anayasasına tekrar dönülmesi için örgütlemiştir. Böylece 18 Şubat 2014’te parlamento binası ablukaya alınmıştır. Polisin sert müdahalesine sonucu çok sayıda gösterici ölmüş ve sonunda 22 Şubat’ta Devlet Başkanı Yanukoviç, Ukrayna Meclisi tarafından görevinden alınmıştır. Ayrıca görevini kötüye kullanmak suçundan 5 Ağustos 2011’de tutuklanan tutuklu mil-

²⁵ Mehmet Seyfettin Erol, “‘Ukrayna Kırım Süreci’ ya da ‘İkinci Yalta Süreci’”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, No. 41, 2014, ss. 4

²⁶ Ukrayna’da AB depremi, <http://www.dw.de/ukraynada-ab-depremi/a-17246539>, (erişim tarihi: 24.05.2015).

²⁷ Nergiz Köroğlu, Uzman Gözünden Ukrayna’daki Son Gelişmeler, <http://www.turksam.org/tr/haberin-yorumu-detay/889-uzman-gozunden-ukrayna-daki-son-gelismeler>, (erişim tarihi: 24.05.2015).

letvekili eski başbakan ve muhalefet lideri Yuliya Timoşenko da serbest bırakılmıştır. Şubat ayının sonunda ise Ukrayna Parlamentosu, Vatan Partisi Grup Başkanı Arseni Yatsenyuk'u başbakan olarak yeni görevine atamıştır.²⁸

Parlamento tarafından azledilen Yanukoviç ülkesini terk etmek zorunda kalıp Rusya'ya sığınmıştır. Ukrayna iç politikasında bu gelişmeler yaşanırken, dış politikada ise bir tarafta AB ve ABD diğer tarafta ise Rusya'nın çıkarları çatışmıştır. Yanukoviç'in görevinden uzaklaştırılması Rusya'yı son derece rahatsız etmiş ve Rusya'nın Kırım'ı önce işgal sonra ilhakıyla olaylar zinciri büyümüştür. Bu duruma AB ve ABD sert tepki gösterip, Rusya'ya ekonomik yaptırımlar uygulamak zorunda kalmıştır. Rusya'nın bu işgalci tavrı birçok devletin tepkisini çekse de Rusya Kırım üzerindeki politikasından vazgeçmemiştir.

Ukrayna Krizi'ne Rusya'nın Gösterdiği Tepkiler ve Kırım'ı İlhakı

Ukrayna'da yıllarca süren ayrışmanın sadece kimlik perspektifinde ele almak çok zordur. Bunun yanında siyasi ve ekonomi-politik bir zemindeki olayların Ukrayna iç siyasal dinamiği üzerinde etkili olmuştur. Bu anlamda Kiev'de meydana gelen krizin, ülkedeki siyasal sistemin kırılabilirliği, bu kırılabilirliği besleyen oligark yapılanma ve ayrıca halkın sosyo-politik taleplerine cevap verilememesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu siyasi istikrarsızlığı fırsat bilen Rusya emperyal saiklerle hareket ederek Kırım'a askeri bir çıkarma gerçekleştirmiş ve bu bölgeyi kendine bağlamaya çalışmıştır.²⁹ Böylece Rusya bölgesel bir gerginliğin fitilini ateşlemiştir.

Rusya'nın Kırım üzerine Ukrayna zemininde egemenlik kurmak istemesinin ve bu bölgeye bu kadar önem vermesinin nedenlerine bakacak olursak, Kırım bir taraftan Karadeniz'in kuzeyini kontrol etmekte, diğer yandan ise Azak denizini, batı ve güney kısmından sınırlamaktadır. Kırım, Kerç Boğazı aracılığıyla Avrupa'yı Kuzey Kafkasya'ya bağlamaktadır. Ayrıca iki ülke uzun bir sınırı paylaştıkları için Ukrayna, Rusya'nın savunmasında çok önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda Ukrayna iki önemli limana da ev sahipliği yapmaktadır. Odesa ve Sivastopol hem Ukrayna hem de Rusya için jeostratejik açıdan önemli bir yere sahiptir. Bu limanlar Rusya'nın Karadeniz'deki donanması Novorisis'ten daha da önemlidir. Bu iki limandan yoksun kalan Rusya, ticari ve askeri olarak Karadeniz'de etkinliğini devam ettiremez ve Akdeniz'e çıkmakta epey zorlanır. Ayrıca Rusya'nın diğer bölgelerde bulunan limanlarının da Japonya İzlanda ve İngiltere, Danimarka tarafından kapatılma ihtimalimi de göz önünde

²⁸ Köroğlu, op.cit., ss. 39-40.

²⁹ Vügar İmanbeyli, "Ülke İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi", **SETA Perspektif**, Sayı. 36, Mart 2014, ss.2.

bulundurursak o zaman bu durum Rusya için felaket olur ve Rusya bir kara ülkesi haline dönüşebilir.³⁰ Nitekim Rusya bunun farkındadır ve bu yönde eylemler gerçekleştirmiştir.

Rusya'nın Kırım için bir diğer önemi ise Kırım'ın karasuları dahilinde önemli ölçüde petrol ve doğalgaz bulundurması, bunun yanında turizm açıdan önemli bir bölge olması ve ciddi bir döviz getirmesidir. Ayrıca Rusya bu bölgeden doğalgaz boru hatları geçirmektedir. Rus ihracatında önemli bir yere sahip olan doğalgazın ihracı noktasında Kırım'dan geçen boru hatları enerji güvenliği bağlamında Rusya için son derece önemlidir.³¹

Tüm bunların yanında bilindiği gibi Rusya Ukrayna'nın AB ile bütünleşmesini kendi ulusal güvenliğine bir tehdit olarak görmekteydi. Rusya, Batı'nın Ukrayna'daki muhaliflere verdiği desteği de Ukrayna'nın içişlerine bir müdahale de araç olarak kullandığını iddia etmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın karşılaşılabileceği yeni bir kuşatma olasılığı Rusya'yı hırçınlaştıracaktır.³²

Ukrayna üzerinde jeostratejik emelleri olan Rusya için Karadeniz de önemlidir. Rusya, Ukrayna'nın da sınır olduğu Karadeniz gölünü bir Rus gölü olarak görmeyi arzu etmektedir. Bunda tarihi geçmişinin nüfuzunun yanı sıra Karadeniz filosunun da en güçlü filo olmasının etkisi vardır. ABD'nin Karadeniz'de yer edinme çabaları da Rusya'yı rahatsız etmekte ve AB ve NATO'nun son genişlemeleri ile de Rusya iyice endişelenmeye başlamıştır. Rusya ABD ve AB'nin, bölgedeki eylemleriyle bölge ülkelerini kendi yanına çekmeye çalıştığını iddia etmektedir. Bu durum SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'da "ikinci bir dağılmaya neden olur mu" endişesine zemin hazırlamıştır. Rusya'nın Karadeniz ve dolayısıyla Ukrayna'da alacağı her olumsuz sonuç, ülkeyi sosyal, ekonomi ve siyasal anlamda önemli ölçüde etkileyecektir. Bu yüzden Rusya, bu bölgede Ukrayna, Karadeniz'in yanı sıra askeri üstelerine de önem vermiş, Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte ülke ciddi bir toparlanmaya girmiş ve ABD'nin Karadeniz ve bölgedeki hamlelerine karşılık vermeye çalışmıştır.³³

Yanukoviç önderliğindeki Ukrayna'nın AB yanlısı politikalar yerine, Rusya yanlısı politikalar izlemesi bilindiği gibi halk tarafından protestolarla

³⁰ Bingöl, op.cit, ss. 23-24.

³¹ Saraçlı, op. cit., ss. 80.

³² Nejat Tarakçı, Yeni Bir Soğuk Savaş İçin Ukrayna mı Kullanıldı, TASAM, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/yeni_bir_soguk_savas_icin_ukrayna_mi_kullanildi_44326a51-f4c3-4a77-9b8c-17b407fa6b27.pdf, (erişim tarihi: 05.06.2015)

³³ Halil Akman, "Karadeniz Sivastopol Üssü ve Karadeniz'in Paylaşım Sorunu", **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume, 9, No.1 Winter 2014, ss. 8.

karşılanmış halk ve muhalifler tarafından baskılara daha fazla dayanamayarak istifa edip, 22 Şubat 2004'te ülkeyi terk ederek Rusya'ya sığınmıştır. Yanukoviç sonrası kurulan yeni hükümeti meşru görmeyen Rusya Kırım üzerindeki yıllardır devam eden emellerini gerçekleştirmek için harekete geçmiş sert bir hamle ile Kırım'a özel kuvvetler çıkararak Kırım'ı işgal etmiştir. Bu noktadan itibaren Kiev'deki siyasi kriz ülke içinde gerçekleşen bir sorundan bölgesel ve küresel bir krize dönüşmüştür.³⁴ Rusya tarafından Kırım'a yönlendirilen paramiliter gruplar Kırım Özerk Cumhuriyeti Meclisi'ni basarak Rusya yanlısı Rus Birlik Partisi Başkanı Sergey Aksenov'u özerk cumhuriyetin başına getirdi. Yeni oluşan iktidar, Rusya'ya bağlanmak konusunda acele edince 16 Mart'ta gerçekleştirilen referandumla Kırım, Rusya'ya katılmış oldu.³⁵ Ukrayna'nın Kırım'ı elde tutma çabaları sonuçsuz kalmış, Rusya'nın Kırım'ı önce işgal ve ardından referandum sonucunda ilhak etmesi Batı tarafından ciddi tepkiyle karşılanmış ve Batı Rusya'ya ekonomik ambargo uygulayarak Rusya'yı uluslararası arenada zayıflatmak istemiştir.

2000'li yıllarda Rusya'nın başına geçtikten sonra Rusya'yı küresel bir aktör yapmak için çabalayan Putin, ilk hamlesini Kırım'ı ilhak ederek gerçekleştirmiş oldu. Rusya Kırım'ı her ne kadar Karadeniz'e hâkim konumu nedeniyle jeopolitik olarak önemli görse de Kırım politikası Putin döneminin ancak küçük bir parçasıdır. Rusya'nın küresel aktör olmasının çevre ülkeleri kontrol altına almaktan geçtiğini savunan Putin, Rusya içindeki muhtar cumhuriyetler üzerindeki egemenliğini sağlamlaştırdıktan sonra Orta Asya, Güney Kafkasya ve Doğu Avrupa'ya yönelmiş ve bu bölgelerde ilişkilerine yoğun bir şekilde devam etmiştir.³⁶

Rusya'nın Kırım'ı pervasızca ve uluslararası dengeleri göz ardı ederek uluslararası hukuka aykırı bir şekilde ilhak etmesine götüren Batı endeksli saiklerin birçok nedeni vardır. Bunlardan biri, Putin'in Batı'yı artık öncelikli bir partneri ve ülkesini Avro-Atlantik bir ülke olarak görmediği, NATO'nun genişleme perspektifli eylemlerinden duyduğu tehdit algısıdır. Ayrıca Putin, Rusların sürekli olarak bölünmüş ulus olduğunu vurgulaması ve Ukrayna'daki Rusların, Rusya'nın önemli bir parçası olduğu, dış Rusların haklarını ve politikalarını sağlaması gerektiğini vurgulaması da Putin'in Kırım hamlesinin bir diğer nedeni olarak görülebilir.³⁷

³⁴ İmanbeyli, op.cit., ss.4.

³⁵ Muhammet Koçak, "Rusya'nın İlhakı Sonrası Kırım ve Kırım Tatarları" **SETA Perspektif**, Sayı. 45, Nisan 2014, ss. 3.

³⁶ Ibid.

³⁷ Saraçlı, op.cit., ss. 82-83.

Rusya'nın bu gerekçelerle Kırım'ı işgal etmesi Batı içinde ciddi bir endişe uyandırmıştır. Endişenin temel nedeni ise Kırım'ın Rusya için yeni bir emperyalist politikanın kapısını aralayacağıdır. Bazı Batılı aydınlar göre Rusya yakın çevre politikası çerçevesinde büyük Rusya idealini gerçekleştirmek için temeli geçmişe dayanan ama yenilenmiş bir etkin politikanın ürünü olduğunu savunmuşlardır. Rusya'nın yakın çevre politikası kapsamında dış Rusları korumaya yönelik eylemleri, bünyesinde önemli ölçüde Rus nüfusu barındıran Estonya, Litvanya ve Kazakistan gibi devletler üzerinde ciddi endişelere neden olmuştur. Rusya'nın Kırım'ın işgalinin tamamen konjonktürel nedenlere dayanan dönemsel bir gelişim olduğu şeklinde iddialar da mevcuttur. Bu iddialar, Özellikle Rus ekonomisinin giderek kötüleşmesi uluslararası sistemdeki aktörlerin dikkatini, Suriye üzerinde yoğunlaştırması ve Putin'in Rus iç siyasetindeki popülaritesini yeniden sağlamak istemesi bu hamleyi doğurmuş³⁸ şeklindedir.

Rusya'nın Kırım hamlesini ve sadece konjonktürel bir gelişme olarak değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Ülkenin ekonomik bir kriz yaşadığı, bu noktada Kırım üzerinden geçen doğalgaz boru hatları ve karasularında bulunduğu iddia edilen petrol ve doğalgaz Ruslar açısından elbette önemlidir. Fakat Rusya'yı Kırım'a müdahaleye iten temel saiklerden biri gerçekten buysa, Kırım'ın ilhakı sonrasında ABD ve AB'nin uyguladığı ekonomik yaptırımların zararı, Kırım'ın ilhakının ekonomik olarak getirinden çok daha fazladır. Yine uluslararası toplumun Suriye meselesi üzerinde yoğunlaşmasını fırsat bilen Rusya'nın bu doğrultuda Kırım'ı işgal etmesi de Rusya'nın, Suriye politikasının temel argümanı olan uluslararası meşruiyet tezini göz ardı ettiği için Rusya'yı tutarsızlığa ve yalnızlığa itmiştir. Son olarak Rusya'nın, Kırım üzerinde böyle davranarak iç siyasette popülaritesini arttırmak istemesi de gerçekçi görünmemektedir. Çünkü Putin'in iç politikada zaten alternatifini mevcut değildir.³⁹

Rusya'nın Kırım üzerindeki ilhakı üzerinde birçok nedenden bahsedilmesi, elbette ki Rusya'yı Kırım üzerinde meşruiyet kurmasını doğallaştırmaz. Rusya'nın Kırım üzerinde gerçekleştirdiği eylem uluslararası hukuka aykırıdır ve Rusya'nın bu eylemleri diğer yakın komşuları üzerinde gerçekleştiremeyeceğini kimse iddia edemez. Rusya'nın böyle emperyal politikalar izlemesi Rusya'yı yalnızlığa itecek, Rusya, bölgesel ve küresel güvenlik anlamında ciddi bir tehdit olarak algılanmasına zemin hazırlayacaktır.

³⁸ "Russia's Motives in Ukraine", **Strategic Comments**, Volume. 20, No. 4, 2014, ss. 8-10.

³⁹ Saraçlı, op.cit., 84-85.

Türkiye ve Batı Bloku'nun Ukrayna Krizine ve Rusya'nın Kırım'ı İlhakı Karşısındaki Turumu

Karadeniz bölgesinde etkin bir güç olan Türkiye, Ukrayna Krizi ve Kırım konusunda etkili bir kamuoyu oluşturamazken, diplomasi anlamında gerekli olan eforu sarf etmeye çabalamıştır. Türkiye için önemli bir topluluk olan Kırım Tatarları Ukrayna'da yaşanan kriz ve işgalden dolayı büyük ikilem yaşamışlar ve çoğunluğunu Rus nüfusunun oluşturduğu Kırım'ın Rus boyunduruğu altına girmesine karşı çıkmışlardır. Türkiye ise Kırım tatarları üzerinde bir kamuoyu ve algı oluşturamamıştır. Mısır ve Suriye'de diktatörlerle mücadelede halkın yanında olan Türkiye, yaklaşık 250 bin nüfusa sahip olan Kırım Tatarları konusunda aynı hassasiyeti göstermemiştir. Türkiye'nin Kırım konusunda maddi ve manevi destek vermesi bölgede uzun vadede birçok şeyi değiştirebilir.⁴⁰

Ukrayna'daki kriz Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmekte, tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğu Kırım Tatarları konusunda Ankara daha fazla sorumluluk almalıdır. Bilindiği üzere Türkiye başından beri Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini savunmuştur. Fakat 16 Mart 2014'te Kırım'ın Rusya'ya bağlanması yönünde yapılan referandumda olumlu destek sağlanınca Türkiye daha set tepki göstermiş, Dışişleri Bakanlığı referandumun meşru olmadığı, bu tür emrivakilerden kaçınılması gerektiği, sorunun Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü koruyacak şekilde diplomatik yollarla çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴¹

Türkiye'nin Ukrayna Krizi ve sonrasındaki gelişmelere karşı yapabileceği birçok eylem mevcuttur. Türkiye hem Ukrayna hem de Rusya ile Üst Düzey İşbirliği Konseyi mekanizmasına sahiptir. Dolayısıyla tarafların diyalog birikiminden faydalanabilir. Bununla birlikte Rus işgalı sonrası ekonomik anlamda zor durumda bulunan Ukrayna'ya sembolik de olsa kredi yardımı yapılabilir. Ayrıca Türkiye, uluslararası örgütlerin dikkatini de bu bölgeye yönlendirerek uluslararası kamuoyunda bir bilinçlenme oluşturabilir. Örneğin İslam İşbirliği Örgütü'nün Kırım Tatarları konusunda işbirliğine çağırabilir. Ayrıca Ukrayna Krizi ve Rusya'nın Kırım işgalinde net bir şekilde görüldü ki, Türkiye Kafkasya ve Orta Asya devletleri ile işbirliğine gitmeli ve bu bölgelerde entegrasyon çabalarını desteklemelidir. Enerji hatlarının güvenliği ve diğer konularda Ukrayna'da ülke içindeki istikrar durumu Türkiye'yi de rahatlatacaktır.⁴²

⁴⁰ Koçak, op.cit., ss. 5.

⁴¹ İmanbeyli, op.cit., ss.7-8.

⁴² Ibid., ss. 8.

Türkiye'nin Ukrayna Krizi ve Kırım konusundaki genel tavrı istikrarın korunması ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması şeklindeydi. Fakat Türkiye, Rusya'nın Kırım'ı ilhaki konusunda uluslararası hukuku ihlal eden eylemlerinden dolayı Rusya'ya sert bir tavır takınmamıştır. Bunun nedeni ise pragmatik zeminde ilerleyen Türk-Rus ilişkilerinin kırılğan bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İki ülke arasında oluşacak herhangi bir anlaşmazlık enerji anlamında Rusya'ya bağımlı olan Türkiye'yi zor durumda bırakacaktır. Aynı zamanda Rusya'yı da enerji ihracatı konusunda zorlayacaktır. İkili ilişkilerin zarar görmesini istemeyen NATO Bloku'ndaki Türkiye'nin tavrı hem Batı hem de Rusya tarafından dikkate alınmakta ve bu durum, Türkiye'nin eylemlerinde daha temkinli adımlar atmasına zemin hazırlamaktadır.

Türkiye'nin Ukrayna konusundaki öncelikli tavrı NATO ve dolayısıyla AB ile birlikte hareket etmektir. NATO, Türkiye'ye karşı gelebilecek her türlü güvenlik tehdidine karşı başvurabileceği bir sığınak konumundadır. Bununla beraber AB ülkelerinin Ukrayna Krizi sonrasında oluşan Rus işgaline karşı NATO'ya karşı tutumunda ortak bir tavrın olmaması Türkiye'nin Rusya'ya karşı esnek bir politika izlemesinin önünü açmıştır. NATO üyesi ülkeler içerisinde Polonya, Romanya ve Baltık ülkeleri Rus işgalinde Rusya'ya karşı daha sert bir politika izlemesi gerektiği konusunda mutabikken, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler başta Rusya ile olan krizlerde diplomatik ilişkilere başvurmayı ön şart koşmuşlardır.⁴³ AB üyesi ülkelerin, Rusya'ya enerji ve petrol konusundaki yoğun bağımlılığı Rusya üzerinde yaptırım uygulamasını zor kılmaktadır. Örneğin İngiltere'de Rus iş adamları ve oligarkların büyük ekonomik yatırımları mevcut iken, Avusturya'da ise Rus banka sektörü önemli yere sahiptir. Aynı şekilde Almanya da enerji ve doğalgaz yönünden Rusya'ya bağımlı bir konumdadır. Buna rağmen ABD'nin de desteğiyle AB, Rusya üzerinde üç aşamalı bir yaptırım planı uygulamayı amaçlamaktadır.⁴⁴ Uzun vadede planlanan bu yaptırım politikası uygulanabilirse Rusya ekonomik anlamda zor durumda kalabilir.

AB ülkelerinin Rusya'ya olan enerji bağımlılığına rağmen 2014 Mart ayında ABD ile birlikte Rus banka ve şirketleri üzerinde yaptırımları sıkılaştıran bir politika izlemiştir. 2014 Eylül ayında Avrupa Birliği, Rusya devlet finansları, enerji ve silah sektörünü de kapsayan bir dizi yaptırım uygulayacağını ilan

⁴³ Selçuk Çolakoğlu, "Türkiye'nin Ukrayna-Rusya Krizindeki Tavrı", USAK, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2288&cat=344#.VXbZ1M_tmko, (erişim tarihi: 05.06.2015).

⁴⁴ Martin Santa-Barbara Lewis, "EU Sets out Three Steps to Pressure Russia over Ukraine", <http://www.reuters.com/article/2014/03/06/us-eu-russia-ukraine-san-ctions-idUSBREA251WI20140306>, (erişim tarihi: 05.06.2015).

etmiştir. Rusya’da karşılıklı kullanılan askeri araç gereçleri satışını yasaklayan AB, petrol endüstri teknolojisinin de Rusya’ya ihracını yasakladı. Doğalgaz devi Gazprom’un önemli birimleri olan Rosneft, Transneft, Gazprom Neft petrol firması yaptırım konusunda uzlaşılabilir firmalardı. Fakat AB gaz endüstrisi, uzay teknolojisi ve nükleer enerji konusunda Rusya’ya herhangi bir yaptırım uygulamadı. Bunun yanında üst düzey Rus yetkililerin malvarlığı dondurulup seyahat yasağı uygulanmıştır. ABD’de Rusya’ya yönelik ekonomik yaptırımlar konusunda boş durmamış, Rusya’nın en büyük bankası Sperbank ve Rusya için önemli ekonomik şirketler olan Rostec ve Gazprom’un banka hesapları dondurulmuştur. Aynı zamanda Ruslar için Kuzey Kutbu’nda derin sularda petrol arama konusunda yardımcı olan Rus petrol firmalarına teknoloji ve hizmet transferi durdurulmuştur.⁴⁵

Peki AB ve AB’nin Rusya üzerinde uyguladığı yaptırımlar ne kadar etkili olmuştur. Bunun cevabına bakacak olursak, gözlemciler Rusya’ya gerçekleştirilen ekonomik ambargoların Rus ekonomisine darbe vuracağını ve enerji ve petrol gelirleri ile ayakta duran Rusya’da uzun vadede yabancı yatırımlar daha da zayıflayacağını ve Rusya’dan sermaye kaçışının hızlanacağını iddia etmiştir. Rus ekonomisinin 2013 yılı itibari ile ekonomide sadece 1,3 gibi düşük büyüme hızının yanında Rusya’ya Nisan ve Temmuz 2014 döneminde uygulanan yaptırımlar ile birlikte Rusya’da hiç büyüme olmamıştır ve ülkede ekonomik resesyona ramak kalmıştır.⁴⁶

Rusya Kırım’ı ilhakının bedelini ağır bir şekilde ödemektedir. Fakat buna rağmen Kırım konusunda herhangi bir geri adım da atmamıştır. Kırım’ın Rusya için jeostratejik anlamda hayati değerde öneme sahip olması Rusya’nın elini kolunu bağlamaktadır. Rusya’nın Kırım’ı ne pahasına olursa olsun askeri seçenek de masada olmak üzere kaybetmeye niyeti yok gibi görünmektedir. Batı’nın da Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini sağlama adına Rusya’nın Kırım üzerindeki arzularını vazgeçirmek için gerçekleştirdiği ekonomik ve diplomatik ambargo yönlü eylemler Rusya’yı ekonomik anlamda yıpratırsa da yaptırımlarda uzun vadede herhangi bir sonuç alamayacak Batı’nın, her ihtimal dâhilinde Rusya üzerinde NATO destekli bir askeri harekati bölgede daha büyük sorunlara kapı aralayacaktır.

⁴⁵ “How Far Do EU-US Sanctions on Russia Go?”, <http://www.bbc.com/news/world-europe-28400218>, (erişim tarihi: 05.06.2015).

⁴⁶ Ibid.

SONUÇ

Tarih boyunca jeostratejik açıdan önemli bir yere sahip olan Ukrayna, Rusya ile tarihi ve kültürel anlamda uzun bir geçmişe sahiptir. Soğuk Savaş dönemi boyunca SSCB'nin egemenliği altında varlığını sürdüren Ukrayna, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanmıştır. Ekonomik ve siyasi anlamda önemli adımlar atmış, bu yönde Batı'yı örnek almıştır. Ukrayna, Rus kimliği perspektifinde Rusya'yı destekleyenler ile Ukrayna kimliği altında Batılıları destekleyen bir demografik yapıya sahiptir. Ukrayna'nın bu iki taraflı kimliği ekseninde yaşanan tartışmalar ülkede istikrarsız ve güvensizliğin hakim olduğu bir ortam yaratmıştır. Bir taraftan ABD önderliğindeki Batı'nın Ukrayna üzerindeki emelleri diğer taraftan Rus çıkarları, bu ülkenin kara alma mekanizmasında önemli bir dinamik olmuştur.

Ukrayna'da oligarklar ülke yönetiminde ve ekonomisinde çok önemli bir konuma sahip olup ülkede karar alma mekanizmasında ve siyasi yapıyı şekillendirmede aktif bir rol üstlenmektedirler. 2000'li yıllarda genellikle Batı yanlısı hükümetlerin hüküm sürdüğü Ukrayna'da, kısa bir dönem ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda bir istikrar ve reform hareketleri yaşanmıştır. Fakat Yuşçenko'nun uzun vadede ekonomik anlamda gerekli adımları atamaması ve ülkede kimlik ekseninde yaşanan çatışmaların yanında Batı ve Rusya'nın yoğun nüfuzu, ülkede istikrarsız bir ortama zemin hazırlamıştır. Yuşçenko iktidarının devrilmesinden sonra göreve gelen Yanukoviç'in, AB'ye katılım yönündeki politikaları desteklememesi ve Rus eksenli politikalar izlemesi ülkeyi bir çatışma zeminine sokmuş ve ülkede protestoların da etkisiyle bir kaos ortamı meydana gelmiştir ve böylece Ukrayna krizi patlak vermiş, Yanukoviç istifa etmek zorunda kalmıştır.

Ukrayna, Rusya'nın Batı'ya karşı kendilerini korumalarında bir tampon görevi üstlenmiştir. Bunun yanında jeostratejik konumu ve önemli enerji kaynaklarına sahip olması dolayısıyla da Kırım önemli bir konumdadır. Üzerinde Karadeniz'de hâkimiyet kurulabilmesi için Rusların önemli donanmalarının bulunduğu bir alan olması itibari ile de Kırım'ın önemi daha da artmıştır. Rusya Kırım'ın bu önemini de bilerek Ukrayna krizini fırsat bilip Kırım'ı önce işgal sonra ilhak edip bir oldu bitti ile topraklarına katmıştır. Bu durum elbette ki Batı'nın tepkisini çekmiş ve batılılar Rus işgaline karşı sert tepki göstermişlerdir. Suriye'de meydana gelen kriz üzerin yoğunlaşan Batı Ukrayna-Rus krizine çok da müdahil olamamış ve Rusya'nın yayılmacı politikalarını durduramamıştır.

Literatürde Ukrayna Krizi olarak bilinen bu durumun aslında Rusya ile Ukrayna arasında açık bir savaş olduğu çok net gözlemlenmektedir. Rusya Pu-

tin dönemi ile birlikte küresel bir güç olmak için çaba göstermiş ve yakın çevre doktrini bağlamında dış Rusların egemenlik ve siyasi haklarını koruyacağını ilan etmiştir. Böylece dış ülkelerde yaşayan Ruslara müdahale etme imkânı bulmuştur. Bu durum Litvanya, Letonya, Kazakistan gibi Rus nüfuzunun yoğun bulunduğu ülkeleri endişeye sevk etmiş ve bu ülkeler Rusların işgalci politikalarının kendilerini de kapsayacağından korku duymuşlardır.

Aslında Rusya, NATO'nun genişlemesi ve neredeyse sınırlarına dayanmasını kendileri için ciddi bir tehdit olarak görmüş, bu durumdan dolayı kötüleşen ilişkilerden dolayı Rusya Ukrayna'yı Batı'ya tepki için kullandığı bir araç olarak görmüş ve Ukrayna'ya savaş açmıştır. Batı'nın Rus işgaline sert tepki göstermesi üzerine, bu durum bazı aydınlar tarafından “yeni bir soğuk savaş dönemi mi yaşanacak” tartışmalarına zemin hazırlamıştır. Rusya'nın bu işgalci tavrı karşısında Rusya'ya olan enerji bağımlılığı bakımından sadece yaptırımlarla yetinen Batı Rusya'ya askeri müdahale eylemi gerçekleştirmekten kaçınmıştır. Batı'nın NATO önderliğindeki bir Rus saldırı bölgede dengeleri değiştirir ve büyük bir kaosa zemin hazırlar.

NATO müttefiki olan Türkiye, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali karşısında Rusya'ya sert bir tepki gösterememiş sadece Ukrayna'nın egemenliğini ve toplam bütünlüğünün korunması gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye Kırım'da yaşayan Müslüman Tatarlar'ında hakkını savunmakta aciz kalmıştır. Türkiye'nin Rusya ile olan pragmatik eksenli ilişkileri Rusya'ya karşı sert tepki gösteremesinde etkili olsa da Türkiye'nin Rusya'ya karşı verdiği bu tavizlerin ileride aralarında bir sorun yaşayacağına bir işaret olarak görülebilir.

Batı tarafından uygulanan yaptırımlardan dolayı ekonomik yönden büyük zarar gören Rusya, Kırım konusunda geri adım atmamakta kararlı bir tutum takınmış ve masadaki askeri seçeneği bile göze almaktadır. Putin'in uluslararası hukuku hiçe sayarak Ukrayna'ya saldırması ve Kırım'ı işgal etmesi uluslararası toplumu endişeye sevk etmekte ve Rusya'nın yakın komşuları Rusların kendilerine saldırmayacaklarının garantisini verememektedir. Bu durum bölgede güvensizliğe ve istikrarsızlığa zemin hazırlayacak, Rusların hegemonyasına karşı Batı'nın hegemonyası bölgedeki kutuplaşmalara neden olacaktır.

KAYNAKÇA

Akman, Halil, “Karadeniz Sivastopol Üssü ve Karadeniz'in Paylaşım Sorunu”, **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume, 9, No.1 Winter 2014, ss. 1-20

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Timaş Yayınları: İstanbul, 2014.

Bingöl, Oktay, “Ukrayna Krizi'nin Ulusal, Bölgesel- Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülere”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, No: 41, 2014, ss. 15-38.

- Brzesinski, Zbigniew, "Ukraine's Critical Role in the Post-Soviet Space", **Harvard Ukrainian Studies**, Vol. 20, 1996, pp. 3-8.
- Brzesinski, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklikleri**, Çeviren; Yelda Türedi, İnkılap Yayınları: İstanbul, 2005.
- Çolakoğlu, Selçuk, "Türkiye'nin Ukrayna-Rusya Krizindeki Tavrı", USAK, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2288&cat=344#.VXbZ1M_tmko, (erişim tarihi: 05.06.2015).
- Erol, Mehmet Seyfettin, "Ukrayna Kırım Süreci' ya da 'İkinci Yalta Süreci'", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, No. 41, 2014, ss. 1-14.
- Gürseler, Ceren, "Kırım'ın 'Self Determinasyonu' Nasıl Yorumlanabilir?", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Güz 2014, Sayı. 43, ss. 87-115.
- "How Far Do EU-US Sanctions on Russia Go?", <http://www.bbc.com/news/world-europe-28400218>, (erişim tarihi: 05.06.2015).
- İmanbeyli, Vügar, "Ülke İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi", **SETA Perspektif**, Sayı. 36, Mart 2014, ss. 1-8.
- Karatnycky, Adrian, "Ukraine's Orange Revolution", **Foreign Affairs**, Vol. 84, No. 2, Mar. – Apr, 2005, pp. 35-52.
- Michael McFaul, "Ukraine Imports Democracy: External Influences on the Orange Revolution", **International Security**, Volume. 32, No. 2, Fall 2007, pp. 45-83.
- Koçak, Muhammet, "Rusya'nın İlhakı Sonrası Kırım ve Kırım Tatarları" **SETA Perspektif**, Sayı. 45, Nisan 2014, ss. 1-5.
- Köroğlu, Nergiz Özkural "Avrupa Birliği ve Rusya'nın Güç Alanları Arasında Kalan Ukrayna'da Yaşanan Halk Ayaklanmaları: 'Turuncu Devrim' ve 'Meydan Devrimi'", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Ocak 2015, Vol. 6, No.1, ss. 31-52.
- Köroğlu, Nergiz, Uzman Gözünden Ukrayna'daki Son Gelişmeler, <http://www.turksam.org.tr/haberin-yorumu-detay/889-uzman-gozunden-ukrayna-daki-son-gelistmeler>, (erişim tarihi: 24.05. 2015)
- McFaul, Michael, "Ukraine Imports Democracy: External Influences on the Orange Revolution", **International Security**, Volume. 32, No. 2, Fall 2007, pp.
- Menon, Rajan - Motyl, Alexander J. "Counterrevolution in Kiev: Hope Fades for Ukraine", **Foreign Affairs**, Volume. 90, No. 6, November/December 2011, pp. 137-148.
- Motyl, Alexander J., "Ukrainian Blues: Yanukovych's Rise, Democracy's Fall", **Foreign Affairs**, Volume. 89, No. 4 July/August 2010, pp. 125-136.
- Russia's Motives in Ukraine", **Strategic Comments**, Volume. 20, No. 4, 2014, ss. 8-10.
- Santa, Martin- Lewis, Barbara "EU Sets out Three Steps to Pressure Russia over Ukraine", <http://www.reuters.com/article/2014/03/06/us-eu-russia-ukraine-san-ctions-idUSBREA251WI20140306>, (erişim tarihi: 05.06.2015).
- Saraçlı, Murat, "Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikasında Dış Rusların Yeri ve Kırım Meselesi", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı. 45, Bahar 2015, ss. 69-88.

- Tarakçı, Nejat, “Yeni Bir Soğuk Savaş İçin Ukrayna mı Kullanıldı”, TASAM, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/yeni_bir_soguk_savas_icin_ukrayna_mi_kullanildi_44326a51-f4c3-4a77-9b8c-17b407fa6b27.pdf, (erişim tarihi: 05.06.2015)
- Tüysüzoğlu, Göktürk, “Ukrayna’da Turuncu Devrim’in Sonu”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, Sayı. 3, Ocak 2011, ss. 67-68., 2005, pp. 62-79
- Ukrayna’da AB depremi, <http://www.dw.de/ukraynada-ab-depremi/a-17246539>, (erişim tarihi: 24.05. 2015).

ULUSLARARASI ORTAMDA DEVLETLERİN ÇATIŞMA SEBEPLERİNİN POLİTİK PSİKOLOJİ DİSİPLİNİ BAKIŞIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ ÖRNEĞİ

Pyd. Yüzbaşı Seçkin YALGIN, Pyd. Yüzbaşı Lüvent KÜRBÜZ

(Kara Harp Okulu)

Özet

Birey ve toplulukların politik tavırları ilk çağlardan günümüze bireylerin ve toplulukların birbirleriyle olan ilişkilerini etkilemiş ve dünyanın özellikle 19. yy.'dan başlayarak süratle küreselleşmesi ve toplulukların uluslaşarak devletleşmesini etkilemiştir. Halen artan bir ivme ile küreselleşen dünya ve onu oluşturan devletlerin uluslararası ortamda birbirleriyle olan ilişkilerinde takındıkları politik tavır dünyanın var olan uluslararası düzenini değiştirebilmektedir. Devletlerin birbirlerine karşı olan politik tavırların köklerini ve temelindeki zihinsel süreçleri inceleyen yeni bir bilim dalı olan politik psikoloji disiplini ile ortaya çıkarılması, sürekli değişen dünya düzenin anlamlandırılmamızda farklı bir bakış açısı ile katkıda bulunmaktadır. Son 35 yılda uluslararası ilişkilerde devletlerin arasında meydana gelen ve gelebilecek çatışmalarla barışın tehdit edilebileceği düzen bozucu uluslararası sorunlarda diplomasiye farklı bir açıdan yaklaşan politik psikoloji, devletler arasında görünürde gözükmeyen çatışma nedenlerini, tarihsel süreçte oluşan çatışmaları tespit ederek bu nedenleri ortadan kaldırmaya yönelik stratejiler ile dünya düzeninde çatışma yaşanmamasını sağlamaya çalışan interdisipliner bir yaklaşımdır. Çalışmamızda baş döndürücü hızla küreselleşen dünyada, uluslararası koşulların anlamlandırılmasında politik psikoloji disiplininin kavramlarının hemen hemen hepsini içeren Türk-Ermeni ilişkileri örnek olarak ele alınmıştır. Çalışmamız, hem politik psikoloji hem de uluslararası ilişkiler kaynaklarından yararlanılarak literatür taramasını müteakip, Türk-Ermeni ilişkileri durum çalışması (case-study) metodu ile incelenmiştir. Durum çalışmasında Türk-Ermeni ilişkilerinin kısaca tarihi anlatıldıktan sonra bu iki devlet ilişkilerinde yaşanan ve devam eden diplomatik çatışma ve sorunlar, politik psikoloji disiplininin önemli kavramlarından geniş grup kimliği, seçilmiş travma, seçilmiş zafer, ulusal çadır, zaman çökmesi, grup gerilemesi ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın müteakip bölümlerinde uluslararası düzeyde devletlerin birbirlerine karşı hissettikleri, çatışma ve sorunlara sebep olan saldırgan davranma eğilimlerinin saptanması üç temel kavramla (tarihsel düşmanlık, insanlıktan çıkarma, mağduriyet) Türk-Ermeni ilişkileri örneği ile anlatılmıştır. Çalışmada Azeri-Türk-Ermeni ilişkileri de kısaca ele alınmıştır. Çalışmamızın son bölümünde uluslararası çatışmalara zemin hazırlayan devletlerin psikolojik

davranışlarını, çatışma yaratmadan nasıl düzenlenebileceği konusundaki değerlendirme ve düşünceler yine Türk-Ermeni ilişkileri politik psikoloji disiplini bakışı ile incelenerek sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler / Key Words: Politik Psikoloji, Çatışma, Dünya Düzeni, Türk-Ermeni İlişkileri, Grup Kimliği

SEMİNER SALONU-1

(2. GÜN-SAAT: 15: 30-17: 00)

Oturum Başkanı:

Yrd. Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU

Göç Hareketi ve Bölgesel Güvenlik

Yrd. Doç. Dr. Zeynep YÜCEL (Bandırma 17 Eylül Üniv.)

Avrupa Birliği İlerleme Raporlarının Türkiye'nin Göç Politikalarına Etkisinin Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Tezi İle Açıklanması: 2010-2014 Örneği

Arş. Gör. Muhsin ALTINTOP (Gediz Üniv.)

Türkiye'de Sınır Meselesi

Arş. Gör. Cansu Akbaş DEMİREL (Ege Üniv.)

Mülteci Krizi ve Ortak Avrupa'nın Yeni Zafiyeti

Tolga SAKMAN (İstanbul Üniv. & TASAM)

GÖÇ HAREKETİ VE BÖLGESEL GÜVENLİK

*Yrd. Doç. Dr. Zeynep YÜCEL**

(Bandırma 17 Eylül Univ.)

Özet

İyi hayat şartlarının arayışı olarak göç, insanca gelişmenin önemli güdüsüdür. Göç ve göç dalgalarının tarihsel çerçeveden bakıldığında gerilimli ortamlar ve durumlar yarattığı görülebilir. Toplumsal ya da diğer tüm kurulu düzenleri bozan, yerelin ve göçmenin karşı karşıya geldiği sosyal olaylardır göçler. Ulus devletler çağında göçler, göçmenler ve ev sahipleri arasında biz-onlar ayrışması üzerinden keskin karşıtlıklara yol açmaktadır. Göçlerden zarar göreceklərini düşünenler devletin göçü önlemesini istemektedirler; toplumun bir kısmı ise başta insanî olmak üzere pek çok gerekçe ile göçmenlere destek veren ve paralel olarak göçmenleri mobilize eden sebeplere karşı çıkmaktadır. 21. yy.da göç ve göçmenler, farklı eğilimlerle çeşitli gerekçelerle çıktıkları ve vardıkları topraklar (otoriteler) bakımından güvenliğe ilişkin yeni boyutlar ortaya çıkarmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Göç ve göçmenler, Göç faktörleri, Ulus devletler, Göçün etkileri, Güvenlik,

MIGRATION AND SECURITY

Summary

Immigration as a search of better living conditions is an important motive in human development. As a result of the interaction of macro and micro-factors migrations have occurred throughout human history and its waves have created serious tensions. Immigration disrupts the socially structured relationships in communities. The experience of immigration affects not only the life of the migrant but also communities and nations states. All types of migrations are social events that creates "them and us" situation between local communities and migrants. Many opponents of migration insist that they suffer from continuation of this process and they want nation-state to take preventive measures against "foreigners". Nation state has met with some degree of hostility and popular fears that migrants will harm society or will not conform to the prevailing authentic "way of life". On the other hand some part of society gives sup-

* Yrd. Doç. Dr.; Bandırma OnYedi Eylül Üniversitesi, zyucel@balikesir.edu.tr

port to immigrants for humanitarian reasons. The demographic challenges of 21st century America are universal. immigration seems to be a continuing source of tension in many societies around the world. Mobilizing of people, especially massive ones, creates new security agenda. Political pressures to control immigration, almost all policy changes have broadened the scope of legal immigration and security of the states.

Key words: Immigration and immigrants, macro and micro-factors of immigration, Nation-states, Security, Impacts of Migration

Giriş

Dünya üzerinde coğrafi olarak birbirinden çok uzak olan bölgelerin arasında artan ekonomik politik ve kültürel ilişkiler yeni bağlantılar ortaya çıkarır. Bu bağlantılar bölgeler arasında uyumlu olabildiği kadar uyumsuz beraberlikleri de var edebilir. Göçün yarattığı etkiler birtakım izler takip edilerek görünür kılınabilir. En belirgin izler, yaşam yerinin başka yere belli süre veya kalıcı olarak kaydırılması sürecinde ortaya çıkar.

İyi hayat şartları arayışı olarak göç, insanca yaşama koşullarına ulaşma hasretiyle motive olmaktadır. Tarihe bakıldığında göç ve beraberinde gelen dalgalar, gerilim olmaksızın tamamlanmamıştır. Göç, toplumsal olmak üzere kurulu düzenleri hiyerarşik olarak yıkan gerek ülke içi (migration) gerekse ülke dışından gelen göçmenlerin (immigration) yaşam koşullarını olumlu etkileyeceği inancıyla ama buna mukabil yerleşik olanların (mukim bulunanların) yaşam koşullarını olumsuz etkileyeceğinden kaygı duyulan sosyal bir hadisedir.

Ülke içinde gerçekleşen iç göçler (migration) eskiden beri orada var olanların açısından ortaya çıkardığı olumsuz algılara verilebilecek pek çok örnek vardır. Başka milletten olanların göçlerindeki (immigration) savunma tepkileri daha da büyümektedir. Çünkü ulus devlet, biz ve onlar arasındaki ayrım farkı gözetir. Göçlerden zarar göreceğini düşünen toplum kesimleri açısından ulus devletin sınırları, bu zararın önleneceği hattır ve sınır hattı boyunca devlet otoritesi göç dalgalarını kırmakla görevlidir. Sınır kontrollerindeki başarısızlık ciddi olarak bu haklılığı yitirmeye ve otoriteye olan güveni sarsmaya neden olmaktadır.

Ulus devletler dış politikalarıyla karşı koydukları kuvvetlerin neler olduğu konusunda da genellikle yanlış bir kanaat vardır. Ulus devlet, Vestfalyan düzenin temel prensiplerinden biri olan bağımsızlık ve sınırların geçirmezliği ilkeleri ile kapitalist dünya ekonomisinin birbirine bağlı piyasa gerçekliği arasında kendi bürokrasisi ve ulusunu (halk) "olması gereken" çizgide buluşturmakta giderek zorlanmaktadır.

Göçü kural olarak kabul eden iç politikanın ardında uluslararası ilişkilerin işleyişi ve bu işleyiş sırasında ortaya çıkan ulus devleti aşar nitelikteki sorunlar vardır. Sınırları aşan göçlerin bu karakteri, yeni dünyanın için çıkmakla uğraşacağı şu meseleleri belirginleştirir:

Göçleri birbirinden farklı kılan unsurlar nelerdir? Büyük göç eğilimleri nelerdir ve bunlara ne sebep olmaktadır. Göçün alındığı ve verildiği ülkeler üzerinde yarattığı güvenlik etkileri nelerdir?

1. Göç Tipleri

Göçmen akınları ile mülteci akınları arasında farklılık vardır. Mülteciler de tıpkı göçmenler gibi mobilize oldukları halde onlardan farklılaştıkları husus uluslararası hukuk, kurumlar ve aktörler açısından sorumluluklar yaratmasıdır. Hukuken mülteciler (refugees) ırk, din, milliyet politik görüş ya da sosyal gruba üye olduğu gerekçesi ile ülkelerinden takibata uğrayan veya uğrama kaygısıyla kuşatılmış insanların güven içinde yaşamak için vatanlarını terk etmek zorunda kalanlar olarak tanımlanır. 1945 sonrası bu insanlar için hukuki bir mülteci düzeni kurulmuştur. Uluslararası alanda mültecilerin korunması 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Cenevre Konvansiyonu) ile başlamıştır. Konvansiyon, sığınmacı kabul eden devletlerin yükümlülüğünü düzenlemekte, mültecilerin korunma hakkının olduğunu hükme almaktadır. Başka bir ifadeyle devletler mülteci kabul etme iradelerini açıklamaktadırlar. Ancak bu beyan mültecileri ülkelere kabul etmeye devletleri mecbur kılmamaktadır. BM bünyesinde kurulan Yüksek Temsilcilik (UNHCR) mülteciliğe yasal statü kazandırmak için sığınma dilekçesi verilmesini gerekli kılmışsa da sığınma sürecinin devamında, talepte bulunan kişinin sığınma esnasında içinde bulunacağı yaşam koşullarının düzenlenmesi işi 1951 konvansiyonu hükümlerince göç alan devletin sorumluluğundadır. Dilekçenin kabul edilmemesi halinde zorlu bir mücadele süreci başlar.¹ Sığınmacılar, "kendü ülkesinin dışında bulunan, ırkı, dini, milliyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşü nedeniyle zulüm görmekten haklı nedenlerle kaygı duyan ve ülkesinin korumasından yararlanamayan ya da yararlanmak istemeyen veya zulüm korkusu nedeniyle geri dönmek istemeyen"²lerdir.

Göçmenler için 2000li yılların başından itibaren birtakım çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Mülteciliğe nazaran bu düzenlemeler daha basit ve daha

¹ Taner Kılıç, Bir İnsan Hakkı Olarak İltica, (http://www.multeci.net/index.php?option=com_content&view=article&id=59:br-nsan-hakki-olarak-iltica-&catid=35:goc-ve-multecilik&Itemid=14)

² Önder Beter, Sınırlar Ötesi Umutlar, SABEV yay., s.4

az kurumsal niteliktedir. Uluslararası Göç Organizasyonu (IOM), ILO'nun asgari standartları, işçi göçmenlere uygulamak üzere kısıtlı kalmıştır. Göçmenlere uygulanacak politikaların ne olacağı göçmenleri kabul eden devletlere bırakılmıştır. Devletler kimlerin giriş hakkı kazanacağına ulusal mevzuatlarına göre kendileri karar vermektedirler.

Göçmenler oturma durumuna göre de kategorize edilebilir. Devletler tarafından devamlı oturmaya izin verilen göçmenler daimi göçmen statüsü alırlar. ABD Kanada ve Avustralya gibi klasik göçmen devletleri bu statüyü ailesiyle birlikte göç edenlere sunmaktadır. Bunun dışında göçe izin veren Avrupa devletlerinde göçmenler ailelerini sonradan yanlarına almak üzere yeni bir süreç başlatmaktadırlar. Bunların dışında bazı devletler devlet sınırları dışında yaşayan kendi milletine mensup olanlara göçmenlik statüsü vermektedirler. Fransa, İngiltere ve Almanya bu uygulamayı belli dönemlerde uygulamışlardır.

Geçici maksatla başka bir ülkeye giriş yapan göçmenler de vardır. Öncelikle belli bir süre için kurala bağlı iş ilişkisiyle girişine müsaade edilmiş sözleşmeli işçilerdir. Bazı devletler bu tür göç şeklini iş piyasasındaki açıkları kapatmak için tercih etmektedir. Örneğin Körfez devletleri ya da batılı endüstri devletleri sezonluk (tarım turizm gibi alanlarda) boşlukları gidermek maksadıyla kalifiye olmayan yabancı iş gücüne izin vermektedir.

Bir diğer göçmen grubu ise kalifiye işçiler oluşturur. Pek çok devlet bu tür kalifiye işgücünü kendi ülkeleri açısından avantajlı gördüğü için, diğer göçmenlere nazaran çok daha az zorluk çıkarırlar. Göçmenlerin farklılığı hukuksal olarak takip edildiğinde legal ve illegal göçmenlerden bahsedilir. Göçmenlik vasfı olmayan, izinsiz olarak ülkeye girmiş ya da legal yollarla geçici süre için girip(örn turist) illegal olarak ülkede bulunmaya devam edenlerdir. Kayıt dışı oldukları için ekonomik olarak karlı olacağı düşünülerek çalıştırılan bu göçmenler, bazı hallerde de politik gerekçelerle ülkede illegal olarak bulunan bu kişilere karşı harekete geçilmediği de görülmektedir. Bazı devletler zaman ilerledikçe bu grupta olanlar için istisnai düzenlemeler yaparak yasal statü oluşturabilirler.³

2. Büyük Göç Eğilimleri⁴

UNHCR verilerine göre 1994 yılında yerlerinden zorla edilenlerin sayısı 25 milyon iken 2013 yılında bu sayı 51.2 milyona yükselmiştir. Şu anda yerinden edilmiş olan insanlar, gözden geçirilmiş olan veriler, gönüllü geri dönüşler

³ Mehmet Fikret Zengin, İşgücü Göçü Teorileri, **Sosyoloji Konferansları Dergisi (Istanbul Journal of Sociological Studies)**, 29 (1991), ss. 31-50.

⁴ United Nations, 'International Migration 2013: Migrants by Origin and Destination', http://esa.un.org/unmigration/documents/PF_South-South_migration_2013.pdf

ve üçüncü ülkeye yerleştirmeler göz önüne alınacak olursa; UNHCR'nin yardım ettiği insan sayısı (raporda UNHCR'nin ilgi alanına giren insanlar olarak bahsedilmiştir), 2014 yılı ortası itibariyle 46.3 milyondur. Mülteci nüfusunun bölgesel dağılımındaki kaymalar da önemli değişiklikler göstermiştir. En yüksek sayıda mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan bölge Asya ve Pasifik'ti. Suriye'deki kriz dolayısıyla, Orta Doğu ve Kuzey Afrika en fazla mülteciye ev sahipliği yapan bölge haline gelmiştir. UNHCR'nin yetkisi altında olan toplam mülteci sayısı, yıl ortası itibariyle, 1996 yılından bu yana görülen en yüksek rakam olan 13 milyona ulaşırken; UNHCR tarafından korunan veya yardım edilen, ülke içinde yerlerinden edilmiş insan sayısı yeni bir rekor olan 26 milyona ulaşmıştır. UNHCR, yalnızca hükümetlerin kendisinin dahil olmasını istediği ülkelerdeki yerinden edilmiş insanlara yardım edebildiğinden, bu sayı dünyada ülkeleri içinde yerinden edilmiş tüm insanları kapsamamaktadır. Kaç kişinin iş aradığı da bilinmemektedir.⁵

Bu göç hareketlerine öncelikle dünyanın en fakir ülkelerinde rastlanmaktadır. Yabancı göçmenlerin çok küçük kesimi endüstri ülkelerine ulaşabilmektedir. Büyük kısmıysa buldukları bölgelerde sıkışmaktadır. Bunlar çoğunlukla mültecileri daha küçük kısmın göçmenler ve bir kısmı da artan oranda çok uzak sahalarda iş arayanlardan oluşmaktadır. En mühim göç eğilimi bölgeselleşme ve küreselleşmenin aynı anda yoğunlaştığı görülmektedir.⁶

a) Batı Avrupa

Avrupa devletlerinde göç olaylarının en önemli eğilimleri yabancıların devamlı artması, çalışmak için gelmiş olan göçmenlerin yerleşme planları, geliş yerinin değişmesi göç hareketlerinin farklı tarzıdır.

Avrupa devletlerinden olanların isteklerine karşı gerçek göç ülkeleri yapan oturma izninin uzatılmasında üç neden vardır. İlki, kabul edilen devletler tarafından insancıl ve ekonomik nedenler yüzünden sabredilen şey, vaktiyle rotasyon korkusundan geldikleri ülkelere geri dönmeyen bilakis ailelerini zamanla getirip oturmasını devamlı yerleşim biçiminde uzattıran geçici işçi göçmenlerin altmışlı ve yetmişli yıllarda yapmış oldukları müracaatın neticesidir.

İkincisi, birkaç devlet onlara eski koloni topraklarından veya eski devlet sahalarından yapılan göçlere müsaade etmesidir. Üçüncü olarak kendi ülkele-

⁵ http://unhcr.org/556725e69.html#_ga=1.102850630.738229146.1451479271
<http://www.unhcr.org/56655f4b19.html>

⁶ B., Yeoh; K. D. Willis; S. Fakhri, "Introduction: Transnationalism and its edges" *Ethnic and Racial Studies* 26: 2003. 207-217.

rinde takip edilme durumu ortadan kalmış olsa da kural olarak insani nedenlerden ülkede sabırla katlanılan çok sayıdaki mültecilerdir.

Bazı ülkeler de bu mültecileri sahiplenmişlerdir. Gerçek bir göçmen ülkesi konumuna gelişme vaktiyle güney Avrupa ülkelerinde işveren politikası güden ülkelerde de görülebilir (Ör. K Afrikalı yasa dışı göçmenler).

Göç akımlarının coğrafi olarak yoğunlaştığı bölgeler, Avrupa'nın politik bölünmesinden önce olduğu gibi Almanya ve Avusturya Doğu-Batı göçlerinin tekrar göçlerin tercih edilen hedef sahası olurken, Fransa, İtalya ve İspanya buna karşılık kuzey güney göçlerinin hedefi olmuştu. Bu arada yeni göç dalgaları öncelikle Doğu Avrupa'ya ulaşarak uzun süre devam edecek gibi görünmektedir.

b) Doğu Avrupa ve Eski Sovyet Alanları

Doğu Avrupa'daki göç olayları 30-40 yıldır Doğu Çatışması belirlemiştir. Yalnızca eski Yugoslavya zaman zaman da Macaristan ve Polonya'da olduğu gibi sadece bir kaç devrimci ülke bazı belirli devrelerde batı Avrupa'ya turizm ya da sınırlı iş göçü için müsaade vermişlerdir.

Ekonomik olarak farklı gelişmiş doğu bloku ülkeleri arasında buna karşılık yüksek düzeyde işgöçü ve turizm vardır. Fakat bunlar ağır devlet denetimini öngörürler. Bu göç sistemi tüm sosyalist ekonomik sahasına, Mozambik, Küba yahut Vietnam'a kadar uzanmaktadır. 1985'den beri sınırların açılmasıyla bu göç sistemi başladı. Bunu ayrıca Doğu Almanya'dan F. Almanya'ya Almanların kitle göçü gibi heyecan uyandıran göç olayları takip etti. Öncelikle Polonya'dan Batı Avrupa'ya ticaret ve iş turizmindeki artış ve eski Yugoslavya'dan kaçış hareketleri de buna katıldılar.

Ekonomisi daha iyi durumda olan Doğu Avrupa ülkeleri göç sisteminin başlamasından sonra diğer ülkelerin göç dalgasına hedef oldular. Fakat onlar da göçmenlerin Batı Avrupa ülkelerine geçişi için transit bölgeler oldular. Rusya'da hem Yahudilerin hem Almanların yurt dışına göçleri hem de eski Sovyet topraklarında özellikle 2.5 milyonun üzerinde tahmin edilen etnik kökenli Rusların iç göçleri olmuştur.

Göç hareketlerinde çıkılan ülkedeki baskı faktörleriyle, kabul edilen ülkede etkili olan baskı faktörleri ve gittikleri ülkenin cazip imkânları arasındaki toplumun ihtiyacı olan göçe yararlı unsurları birbirinden ayırmak gerekir.

3. Göç Faktörleri⁷

a) Siyasi Göç Faktörleri

Göçe sebep olan faktörler arasında mülteci ve göçmen ayırımına uyan siyasî faktörlerin özellikle önemli bir yeri vardır. Göçler siyasî baskı faktörleri hoşgörü ile yaklaşılmayan elit kesiminin sistemli takibinden halkın genel olarak baskı altında tutulmasına ve tüm ülkede insan haklarının çiğnenmesine iktidar ve muhalefet bölgesel askerî çatışmalardan toplum düzeninin tam anlamıyla yıkılmasına kadar çok çeşitli şekillerde gerçekleşebilir.

Hangi etkinin ne derecede toplum güvenliğini tehlikeye düşürecek kaçış hareketlerine neden olduğu genelleştirilemez. Kaçış hareketlerinin gerçekleşmesi için her durumda baskı faktörlerine özendirici çekici faktörlerin de eklenmesi gerekir. Bunlar siyasal açıdan emniyetli ve politik görüşlerinden ötürü takip edilmeden yaşayabilmenin yanı sıra öncelikle barış içinde bulunan bölgeye kaçış imkânı ve kabul eden ülkenin bölgesine giriş imkânları beklentileridir.

b) Sosyokültürel Göç Faktörleri⁸

Toplumsal etki faktörleri ile politik faktörler arasında geniş bir ilişki çemberi vardır. Bu ilişkiler ilk olarak çoğunlukla azınlık arasındaki etnik tezatlar ikinci olarak da laik ve tutucu gruplar arasındaki sürtüşmelerdir. Buna ek olarak içlerinde din özgürlükleri olan ve insan haklarına değer verilen modern liberal toplumların cazibesi çekici güç olarak etki yapmaktadırlar. Bir başa çekici güç ise göçmenlerin gittikleri ülkelerin toplumları arasındaki kültürel farklılıklardır. Tecrübeye dayanan göç araştırması göçlerin kural olarak düzensiz yapılmadığını daha önce yapılan yolları takip ettiğini gösteriyor.

Bu durum yalnızca işgücü göçlerinden olmayıp bilakis kaçış hareketlerinde de tespit edilebiliyor. Göçün takip edileceği yol ve gidilecek ülkedeki durum belliyse ayrıca şahsi veya altyapısal bağlantı yani işlem tamamsa göçler daha kolay yapılabilir.

c) Ekonomik Göç Faktörleri

Ekonomik nedenler kuşkusuz en önemli göç sebebidirler; diğer göç motifleri ekseriyetle ekonomik sebeplerle ilişkiliyse etkilidirler. Ekonomik görüşlerle Batı Avrupa'nın işçi alan toplumlara bağlantısında göç hareketlerini kısa

⁷ Living Reviews in Democracy, 'Democratisation and Conflict in Ethnically Divided Societies', <http://democracy.livingreviews.org/index.php/lrd/article/viewarticle/lrd-2009-1/7>

⁸ Graeme Hugo, 'What we Know About Circular Migration and Enhanced Mobility', Migration Policy Institute, September 2013, p. 2, <http://www.migrationpolicy.org/research/what-we-know-about-circular-migration-and-enhanced-mobility>

vadeli ekonomik yapısal şartlar, üretim organizasyonlarındaki orta vadeli değişiklikler ve birinci derecede dünya bölgeleri arasındaki derin sosyal eşitsizlikler etkilemektedir.

Bu büyük ekonomik göç faktörleri iki şekilde etkilidir. Birincisi kabul eden devletler için göçmenin toplum yapısına uygun düşmeleri. Diğeri ise çıktığı ülkelerin çıkışını ve gideceği ülkelerin oturma ve giriş olanağını sağlaması şartıdır. Alıcı ülkenin neye ihtiyacı olduğunu bildirmeleri de göç kararında önemlidir. Kişi açısından iş bulma ümidi, göç için yeterli bir faktördür.

d) Demografik Göç Faktörleri

Halkın gelişmesi kendi başına göçe neden olan bir faktör değildir. Halkın gelişmesi uzun vadeli çerçeve koşul olarak iç ve sınır ötesi göç hareketlerini etkiler. Önemli faktörler halkın nüfusunun bölgesel dağılımı ve hızıdır. 2050ye kadar dünya nüfusunun 10 milyarın üzerine çıkarak ikiye katlanması %95 oranla gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşecektir.(5) Bu hızlı nüfus artış ilk önce fakir ülkelerde iç göç hareketlerini daha sonrada ülkeden kaçışı hızlandıracaktır.

Alıcı ülkelerdeki halkla ilgili gelişmeleri işgücü azalmasına neden olan uzun vadeli nüfus gerilemesi varsa göçler çekici bir faktör olarak da etkili olabilirler. Eğer bu sorun akılcı ve modern tedbirlerle çözümlenemiyorsa ve boşluğun doldurulması için göçmen işçi alımına müsaade edilmesi düşünülebilir. Böyle bir politika Almanya'nın 50'li ve 60'lı yıllarda misafir işçi politikası örneği gibi geçici olarak düzenlenebilir. Fakat bu düzenlemeye klasik göçmen ülkelerinde olduğu gibi devamlı bir göç ediş halini alabilir.

e) Ekolojik Göç Faktörleri

Ekolojik felaketler göç olayları için tam anlamıyla kendi başlarına bir faktör olabilir. Bu konudaki örnekler çoktur. Çevre etkilerinin neden olduğu göçlerin boyutu buna rağmen kesin olarak verilemez. Eldeki tahminlere göre dar anlamda 50 milyon çevre mülteci ve çevre tesiriyle en geniş anlamda yerlerinden olmuş insanların sayısı bir milyardan fazladır. Dünyanın birkaç bölgesinde ileride güçlü bir şekilde doğal ve insanların sebep olacağı çevre felaketi tehdidi çölleşme ve kuraklık felaketi tehdidiyle güney Afrika'da bulunmaktadır. Aynen yeterli emniyet tedbiri almamış sivil ve askerî hizmete sunulmuş nükleer tesirlerin ülkenin bazı kesimlerini tamamıyla radyoaktif felakete sürüklediği eski Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi.

4. Göçler ve Güvenlik

Devletin dış güvenliğine ani etkiler yalnızca kriz biçiminde kitle kaçış hareketleri durumundaki göçler de vardır. Avrupa birliği için böyle Doğu Afri-

ka'dakine benzer kaçış hareketlerinin gerçekleşmesi türü beklenmez. Kaçış niyetinin gerçekleşmesi için önemli olan coğrafi yakınlık değil bilakis gitmek istedikleri yerde mültecilerin kabul edilmelerinin kesinleşmiş ümididir. Mülteci kabul etme ümidi Afrika Asya ve Latin Amerika devletleriyle karşılaştırıldığında Avrupa Birliği devletlerinin göçü engelleyici önlemler aldıkları görülür. Bunun için istila senaryoları gerçek bir analiz olarak öncelikle sözü edilen devletlere aittir. Örneğin: X halkı Y halkının akınlarıyla istila edilmekte veya zayıflatılmaktadır. X toplumu olduğu şekilde kalamayacaktır; çünkü diğerleri toplumu tekrardan dizayn edeceklerdir. X kimliği, nüfusun kompozisyonundaki değişim ile farklılaşacaktır. Ülkeye girişle devlet güvenliği arasındaki mevcut ilişkiler yumağı çok ilginçtir. Bunlar askeri güvenliğin geleneksel kavramını politik ekonomik ekolojik ve toplumsal hareketlerle daha genişletilmiş güvenlik tanımını tanımlar.⁹

Göçler ilk olarak iç politikanın istikrar ve sosyal barışını yani dış politikanın hareket kabiliyetinin iç politikadaki koşullarını tehlikeye düşürebilir. İç politikadaki bu istikrar toplumun yeni gelenleri kabullenmeye onlarla uyumlu yaşamaya hazır olsa da her durumda toplum göçlerden rahatsız olur. AB için kısmen göç olayı ile ilgili diğer taraftan gevşek veya açık sınırların sebep olduğu politik etnik sorunların ve terör aktivitelerinin ithali uyuşturucu ticareti ve organize suçların yayılmasındaki gibi artan yabancı düşmanlığı ve aşırı sağ görüş fikirlerle ortaya çıkabilecek tehlikeler vardır.¹⁰

Bir ülkenin uluslararası görünümünün göçmenliğe karşı insanlığa yakışmayacak kırıncı tutumlar yüzünden tehlikeye girmesinden kaynaklanan dış siyasi ve dış ekonomik ilişkiler de ihmal edilmemelidir.

İkinci olarak göç hareketleri terk edilen ve girilmek istenen ülkeler arasındaki münasebetleri de etkiler. Kaçaklar ve göçmeler dış politika ve dış ekonomi hedeflerde kullanılabilirler. Göç hareketlerinin üstesinden gelebilmek için göç yapılan ülkeler göçün çıktığı ülkelerin iç işlerine yoğun olarak karışmak için de çaba sarf ederler. Buna örnek olarak İtalya, Arnavutların göçünü kontrol altına alabilmek için Arnavutluk liman şehirlerine askerlerini yerleştirdi. Göçün neden olduğu sürtüşmeler halen gergin olan ikili ilişkileri daha da kötüleştirebilir. Göçmenler hudutlarda askerler ile karşı karşıya getirilebilirler. Bu gibi çekilecek durumlar Arnavut-Yunan ilişkilerinde su yüzüne çıkmış, Yunanistan ülkesinde kaçak çalışan Arnavutları kitle halinde sınır dışı etmiştir.

⁹ Barry Buzan, **İnsanlar, Devletler, Korku**, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, çev.: Emre Çıtak, 2015.

¹⁰ John Hospers, "A Libertarian Argument Against Open Borders", **Journal of Libertarian Studies** 13: 2, Summer 1998, ss. 153-154.

Üçüncü olarak göçler, eğer katıldıkları ülkenin ilgi sahaları farklı ise bölgesel uyum konusunda ters etkiler de yapabilir. Örneğin AB bu konu ile çok daha fazla ilgilenmektedir. Almanya ve AB Akdeniz ülkelerindeki farklı göç rahatsızlıkları yüzünden dış politikada bilgilendirmede ve aktivitede birbirlerinden farklı çabalar sarf edecektir. Diğer yandan bu talepler daima pozitif olarak artan bir şevkle ve bölgesel uyumun derinleşmesini de sağlayabilir. AB'nde bu arada şimdiye kadar tercih edilen ikili görüşmelerde göç sorunlarının düzelmesi hedeflenmektedir. Bu ikili düzenlemelerin çok karışık sorunların oluşu çok yönlü düzenlemelere gidilmesini gerekli kılmaktadır. Bu arada milli bölgesel ilgi alanlarının tatmini için de yeni yöntemler bulmak gerekmektedir.

Dördüncü olarak, kriz hallerinde halk hareketlerinin milli sınırları aşmış yahut sınırları içinde ulaşmak istedikleri ülkelerde olmayıp bizzat komşu bölgelerin politik devamlılığı sonunda tehlikeye sokabileceğidir. Bu konuyla ilgili özellikle AB'nin doğu Avrupa devletlerindeki istikrarsızlıklar, bölgesel krizlerin politik ve ekonomik devamlılığının yarattığı tehlikeler ve ayrıca K. Afrika'daki durumun bölgesel yayılma riski de düşünülmelidir.¹¹

SONUÇ

Göç şekilleri, sebepleri ve dış politika neticeleri üzerine bakıştan sonra bir sonuç çıkarmak gerekir.

İlk olarak, dünya bölgelerindeki artan fakirlik fazlalaşan siyasal kaypaklık düzensizlik ve ekolojik denge felaketlerinin çoğalması yüzünden göç potansiyeli gittikçe daha çok artıyor. Bu göç hareketleri şu anda bölgeye yoğunlaşmış olabilir ama zamanla sınırları genişletip tüm zengin ülkelere ulaşacaktır. Sınır kontrolleri gerçi çalışmaya gelen göçmenlerin sayısını azaltsa da zamanla devletler göç eden işçi akınını önleyemiyorlar. Göç alan devletlerce ekonomik politik sosyal ve insancıl nedenlerden istenmeyen göçün önüne sınırların kapatılmasıyla geçilebilir.

Yüksek endüstri olan ülkeler endüstrileşmiş birkaç ülkenin uyguladığı gibi diğer bölgelerde uygulandığı gibi halkın etnik farklılığına uyum göstermek zorunda kalacaklar. Eğer göç görünümü başlangıçtaki gibi bir iç politikanın bir sorunu olarak değil de uluslararası politikanın görevi olarak anlaşılırsa her haliyle o göç hareketlerinin sınırlı bir şekilde yönlendirilmesinde göç sebepleriyle etkili bir mücadele o zaman gelecekte başarıya ulaşabilir.

¹¹ Anna Kicingier, International Migration as a Non-Traditional Security Threat And The Eu Responses To This Phenomenon, CEFMR Working Paper, 2: 2004. (http://www.cefmr.pan.pl/docs/cefmr_wp_2004-02.pdf)

KAYNAKÇA

- Kılıç, Taner, Bir İnsan Hakkı Olarak İltica,
(http://www.multeci.net/index.php?option=com_content&view=article&id=59:br-nsan-hakki-olarak-iltica-&catid=35:goc-ve-multecilik&Itemid=14)
- Önder, Beter, Sınırlar Ötesi Umutlar, SABEV yay.
- Zengin, Mehmet Fikret, İlgücü Göçü Teorileri", **Sosyoloji Konferansları Dergisi (Istanbul Journal of Sociological Studies)**, 29 (1991).
- United Nations, 'International Migration 2013: Migrants by Origin and Destination',
http://esa.un.org/unmigration/documents/PF_South-South_migration_2013.pdf
<http://www.futuredirections.org.au/publications/indian-ocean/2001-factors-influencing-migration-and-population-movements.html#sthash.0EbWY11g.dpuf>
http://unhcr.org/556725e69.html#_ga=1.102850630.738229146.1451479271
<http://www.unhcr.org/56655f4b19.html>
- Yeoh, B., K.; D. Willis; S. Fakhri, "Introduction: Transnationalism and its edges" **Ethnic and Racial Studies** 26: 2003. 207–217.
- Living Reviews in Democracy, 'Democratisation and Conflict in Ethnically Divided Societies', <http://democracy.livingreviews.org/index.php/lrd/article/viewarticle/lrd-2009-1/7> -
- Hugo, Graeme, 'What we Know About Circular Migration and Enhanced Mobility', Migration Policy Institute, September 2013, p. 2,
<<http://www.migrationpolicy.org/research/what-we-know-about-circular-migration-and-enhanced-mobility> -
- Buzan, Barry, **İnsanlar, Devletler, Korku**, Uluslararası ilişkiler Kütüphanesi, çev.:Emre Çıtak, 2015.
- John Hospers, "A Libertarian Argument Against Open Borders", **Journal of Libertarian Studies** 13:2, Summer 1998.
- Kicinger, Anna, International Migration as a Non-Traditional Security Threat And The Eu Responses To This Phenomenon, CEFMR Working Paper, 2 :2004.
(http://www.cefmr.pan.pl/docs/cefmr_wp_2004-02.pdf)

AVRUPA BİRLİĞİ İLERLEME RAPORLARININ TÜRKİYE’NİN GÖÇ POLİTİKALARINA ETKİSİNİN KOPENHAG OKULU ve GÜVENLİKLEŞTİRME TEZİ İLE AÇIKLANMASI: 2010-2014 ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Muhsin ALTINTOP

(Gediz Üniv.)

Özet

Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) üyeliği sürecinde (Adalet, Özgürlük ve Güvenlik başlıklı 24. Fasil) müzakere başlığı açılmamış olmasına rağmen üyelik gündemini en çok meşgul eden konulardan bir tanesi de göç politikaları olmuştur. AB, İlerleme Raporları’nın Adalet ve İçişleri başlığı altında Türkiye’ye vize politikaları, sınır yönetimi, iltica ve geri kabul anlaşmalarının imzalanması gibi konularda bir takım “tavsiyelerde” bulunmuştur.

Bu çalışmada, AB’nin Türkiye’ye İlerleme Raporları aracılığı ile göç politikaları hakkında 2010-2014 yılları arasındaki vermiş olduğu bu tavsiyeler, güvenlik çalışmalarında genişlemeci bir yaklaşım benimseyen Barry Buzan ve Ole Wæver’in öncülük ettiği Kopenhag Okulu’nun getirmiş olduğu “Toplumsal Sektör”, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi” ve “Güvenlikleştirme” yaklaşımlarıyla açıklanmaya çalışılmış; Kopenhag Okulu’nun tezi, AB-Türkiye ilişkilerinde göç politikaları örneğine uygulanmıştır.

“Toplumsal Sektör” göçü, güvenlik çalışmalarının konusu haline getirmekte; “Bölgesel Güvenlik Kompleksi” yaklaşımının “Heterojen Güvenlik Kompleksi” argümanı da farklı düzeylerdeki öğelerin birlikte çalışmasını mümkün kıldığı için AB ile Türkiye arasındaki analiz düzeyi sorununu ortadan kaldırmaktadır. Buzan ve diğerlerinin çalışmalarından yola çıkılarak, ulus üstü bir yapı olan AB, Türkiye’ye İlerleme Raporları’nda sunmuş olduğu tavsiyeleri İlerleme Raporları’nın doğası gereği üyelik vaadiyle desteklediği için bir “Güvenlikleştirme Hareketi” olarak kabul edilebilir; fakat yine Buzan ve diğerlerine göre “Güvenlikleştirme”nin olduğunu söyleyebilmek için bu hareketin başarılı olup olmadığına bakmak gerekmektedir. İlerleme raporları incelendiğinde Türkiye’nin, AB’nin göç konusundaki tavsiyelerine kısmi olarak uyduğu; dolayısıyla “Güvenlikleştirme”nin kısmi olarak başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kopenhag Okulu, Güvenlikleştirme, Avrupa Birliği, Türkiye, İlerleme Raporu

TÜRKİYE'DE SINIR MESELESİ

Arş. Gör. Cansu AKBAŞ DEMİREL

(Ege Üniv.)

Özet

Teknolojik gelişmelerin etkisi ile bilgi paylaşımı, ulaşım imkanlarının artması ve bunların devamında oluşturduğu imkanlar nedeniyle sınırların ortadan kalktığına dair tartışmalar sürmektedir. Kimi çalışmalarda evrensel barış fikri, ticaretin artması gibi gerekçelerle bu duruma olumlu bir anlam atfedilirken, kimilerinde ise kültürel bakımdan tektipleşme, ekonomik bakımından kapitalist sömürü düzeninin güçlenmesi gibi nedenlerle bu duruma olumsuz bir anlam atfedilmiştir. 11 Eylül'ü takip eden süreçte sınır konusu daha çok; güvenlik perspektifi ile sınıraşan suçlar ve özellikle terör üzerinden ele alınmıştır.

AB ülkelerine ve ABD'ye oranla 'sınır çalışmalarının' Türkiye için yeni bir çalışma başlığı olduğu ifade edilebilir. Türkiye'de 'sınır' üzerine yapılan çalışmalar sayıca az olmakla birlikte; bu çalışmaları, genel olarak, Türkiye'nin diğer ülkelerle ilişkilerini inceleyen, ilgili ülkelerle sınırları belirleyen anlaşmaları konu alan ve seçilen sınır bölgelerindeki halkı konu alan sosyal bilimler (uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji, ekonomi) çalışmaları şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Bu çalışmada 'sınır'a ilişkin Türkiye'de tamamlanan lisansüstü tezler incelenerek, Türkiye'de sınır çalışmalarına ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır; bu bağlamda sınır kavramı ele alınarak, uluslararası sistemde yeni düzen arayışları kapsamında sınırların gerçekliği ve geçerliliği tartışmalarına yer verilecektir.

Tam da bu noktada, eleştirel perspektif, farklı kavramlara ve olaylara ilişkin sorgulama imkanı sunması bakımından çalışmayı zenginleştirecek teorik çerçeveyi oluşturmaktadır.

Türkiye'nin yakın komşularında yaşanan savaş ve çatışmalar; bunların sonucunda ortaya çıkan zorunlu göç hareketleri; Türkiye ve AB arasında imzalanan geri kabul anlaşması gibi güncel gelişmeler nedeniyle sınır konusu, sadece teorik bir tartışma olmanın ötesinde pratikte de karşılaşılan pek çok duruma ilişkin yeni tartışmaların önünü açması bakımından önemlidir.

Zira devam eden sorunların çözümüne ulaşmak konusunda ilerlemeler kaydetmek ancak yeni sorular, tartışmalar ve bakış açılarının geliştirilmesi ile mümkün olabilir.

Anahtar Kelimeler: Sınır, Sınır Çalışmaları, Göç, Güvenlik, Eleştirel Kuram

MÜLTECİ KRİZİ ve ORTAK AVRUPA’NIN YENİ ZAFİYETİ

Tolga SAKMAN

(TASAM & İstanbul Üniv.)

Özet

Dünya’da göç dalgası beklenenin çok ötesine geçmiştir. 2014 yılı sonunda mültecilerin sayısı küresel bir rekor olan 59 milyona ulaşmıştır. Bu rakam, dünya üzerindeki her 122 kişiden birinin mülteci veya yurtsuzlaştırılmış olduğu anlamına gelmektedir ve bu nüfus tek bir ülke olsaydı, dünyanın en kalabalık 24. ülkesi olabilirdi.

Az gelişmiş ülkelerden “Avrupa refahına” doğru kaçışın temel rotalarından biri olan Akdeniz’de en yoğun yol Libya – İtalya ile Türkiye – Yunanistan arasındadır. Bu rota Suriyeli mülteciler tarafından kullanılmasının yanında Afganistan, Somali ve Sahra altı Afrika’dan gelenler için de çokça kullanılan yollardandır.

Ekonomik sıkıntılar çektiği bir dönemde Avrupa’nın bu büyük nüfus hareketine hedef olması bazı kaçınılmaz tepkilere neden olmaktadır. Mültecilerin asıl hedefi olan Batı Avrupa ülkelerinde devletler ve halklar yeni gelecek mültecilerin kendilerine neden olacakları yükün farkına vararak bazı tedbirlerin alınması yolunu izlemişlerdir. Fakat bu tedbirler siyaseten Avrupa kültürüne ters düşmesinin yanında diğer Avrupa ülkelerinin faydasını da gözetmemektedir. Dolayısıyla göç alan, göçmen geçiş yolu olan ve göç fenomenine kısmen uzak olan Avrupa ülkelerinin bağımsız fikirleri Avrupa ortak potasında erimeyecek şekilde çatışmaya başlamıştır.

Özellikle son dönemde mütemediyen sınıanan ortak Avrupa fikri ve politikalarının sonucusu bu göçmenlerin kabul ve barındırılması hususunda gerçekleşmiştir. Öyle ki bu durum Avrupa’daki ayrışmanın somut yansımaya neden olmuştur.

Bu çalışmada göçmenlerin Avrupa temelinde neden krize dönüştüğü ve bu krizin Birlik içindeki ayrışmaları neden ve nasıl körüklediği incelenecektir. Bu inceleme ışığında krizin derinleşme potansiyelinin yüksek olduğu söz konusu durumda Avrupa’nın yeni düzen içinde alacağı şekil için projeksiyon yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mülteci Krizi, Ortak Avrupa, Göç Hareketleri, Göç Politikaları, AB’nin Geleceği.

SEMİNER SALONU–2

(2. GÜN-SAAT: 15: 30-17: 00)

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Mehmet DALAR

Cultural Diplomacy and Turkey in the Age of Globalization

Arş. Gör. Cansu GÜLEÇ (MEF Üniv.)

Revisiting the Normative Power Europe: EU's Transformative Impact in Its Neighborhood

Yrd. Doç. Dr. Özlem Demirbaş BAGDONAS (Fatih Üniv.)

The Development of Economy and Society without Crises: Reality or Utopia?

Dr. Ilmir NUSRATULLİN (Òhe Bashkir Institute of Social Technologies)

The Aspects of The Superpower Politics of The Syrian Conflict

Javid ALİSGANDARLİ (SOAS University of London)

CULTURAL DIPLOMACY AND TURKEY IN THE AGE OF GLOBALIZATION

*Arş. Gör. Cansu GÜLEÇ**
(MEF Univ.)

Abstract

In today's political world, diplomatic means play a significant role in a country's efforts to achieve political goals and to promote its image in the international arena. Diplomatic channels are also being used by the governments rather than relying solely on military and economic means in their interactions with other countries. Moreover, in contrast to state-based diplomacy, which involves interactions between governments, nowadays, states' diplomatic efforts are targeted at people as well.

This paper examines the concept and practice of cultural diplomacy. Cultural diplomacy is carried out by a government to support its foreign policy goals or diplomacy-or both- by using a wide range of cultural manifestations for a number of purposes. In line with these discussions, the paper examines aspects of the cultural diplomacy of Turkey in order to understand how cultural diplomacy has been used as an important tool by Turkey within its relations with the Middle East in recent period with its limitations.

Key Words: Diplomacy, Cultural Diplomacy, Turkish Foreign Policy, Turkish-Middle Eastern Relations

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA KÜLTÜREL DİPLOMASİ VE TÜRKİYE

Özet

Günümüz siyasi dünyasında, bir ülkenin siyasi hedeflerine ulaşmaya ve uluslararası arenadaki imajını desteklemeye yönelik çabalarında diplomatik araçlar önemli bir rol oynamaktadırlar. Devletler diğer ülkeler ile olan etkileşimlerinde yalnızca askeri ve ekonomik araçlara güvenmek yerine, diplomatik kanalları da kullanılmaktadırlar. Bununla birlikte, yalnızca hükümetler arasındaki etkileşimleri içeren devlet-merkezli diplomasinin aksine, günümüzde devletlerin diplomatik çabaları insanlara da yöneliktir.

* Arş. Gör., MEF Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: cansu.gulec@mef.edu.tr

Bu çalışmada kültürel diplomasi kavramı ve uygulamaları incelenecektir. Kültürel diplomasi bir devlet tarafından kendi dış politika amaçlarını, diplomasisini ya da her ikisini de desteklemek amacıyla bir dizi kültürel tezahürlerin geniş bir yelpazede kullanılmasıyla gerçekleştirilir. Sözü edilenler ışığında, bu çalışmada son dönem Türkiye-Orta Doğu ilişkilerinde, kültürel diplomasinin önemli bir araç olarak nasıl kullanıldığını anlamak amacıyla, Türkiye'nin kültürel diplomasi yönleri kısıtlamaları ile beraber araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Kültürel Diplomasi, Türk Dış Politikası, Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

1. INTRODUCTION

Diplomacy is regarded as a crucial way in which states represent their interests overseas. However, in today's world, it is no longer possible to consider diplomacy only in terms of relations centered on central governments or foreign ministries. In recent years, diplomacy has become much more complex, because the international environment, where diplomacy takes place, has become more multi-faceted. In the world of the 21st century, diplomats of sovereign states have to deal with more issues and more actors in a more globalized environment. Beside political relations, economic and trade interests gained importance, and there emerged a variety of important tasks such as presenting abroad a state's national image. And in today's international atmosphere, all these issues to have to be applied more quickly than before and in a more public manner.

It can be said that "cultural diplomacy" is an important type of diplomacy, since it allows states to present their culture internationally. States also use cultural diplomacy in order to build and maintain relationships with other global actors. In other words, a country's soft power capacity has crucial role in the success of its cultural diplomacy as much as does the integrity and efficacy of its policies. It is generally argued that the concept of cultural diplomacy rest on the fundamental distinction of hard and soft power of political entities, which evolved in the international relations rather in the analysis of post-Cold War phenomena. This theoretical distinction emphasizes traditional forms of power based on economic or military means – the power of coercion called as hard power –on the one hand; and a nation's soft power dimensions based on information, preferences, attractiveness on the other. With respect to boundaries of the concept of cultural diplomacy, public opinion and images have become essential assets for a country's foreign policy agenda. These are important points

in the analysis of Turkey's relations with the Middle East as well as security considerations. Although security, economic and identity considerations have to be considered together to provide a coherent explanation throughout the study, it will be tried to pay attention to the vital role of culture and cultural attempts in international relations.

Accordingly, the study consists of two parts. The first part discusses the concept of "diplomacy", its instruments, and its evolution from traditional to new types of diplomacy. After analyzing "diplomacy" as a general framework, the concept of "cultural diplomacy" will be tried to evaluate. The second part discusses the new concepts of Turkey's foreign policy and its conceptual sources. The debates on Turkey's new foreign policy vision through the new concepts will be touched upon. The impact of the use of soft power and cultural diplomacy will try to be understood by analyzing the recent examples with their challenges.

2. CULTURAL DIPLOMACY: CONCEPTUAL FRAMEWORK

Diplomacy is generally identified as a key process of communication and negotiation in world politics, and as an important policy instrument used by global actors. However, it can be argued that among the scholars, who have been studying International Relations, diplomacy is one of those terms that have been given a number of definitions. Oxford dictionary defines diplomacy as "management of a country's affairs by its agents abroad, and the activity of managing relations between different countries".¹ In addition, while some definitions equate diplomacy with foreign policy, the others equate the term with the instrument or technique of foreign policy. Thus, diplomacy is considered as one of the vague terms which can have different meanings depending on user and usage.

Diplomacy is essentially regarded as political activity and an instrument of statecraft, and communication has been considered as the focal point of diplomacy. It is argued that diplomacy consists of communication between officials designed in order to promote foreign policy by formal agreement or tacit adjustment.² Accordingly, diplomacy attempts to manage the goals of foreign policy by implementing goals and by preparing foreign policy decisions. As a governmental activity, diplomacy is considered as the whole process of policy making and implementation rather than only a particular policy instrument.

¹ **Oxford Dictionary**, ed. Miranda Steel, (Oxford University Press, 2000).

² G.R. Berridge, **Diplomacy: Theory and Practice** (NY: Pelgrave Macmillan, 2005), p.1.

Many commentators view diplomacy as the mean for allies to cooperate and for adversaries to resolve conflicts without force. States communicate, bargain, influence one another, and adjust their differences through diplomacy. Formal diplomacy is perceived as a regularized system of official communication between states, which include the exchange of ambassadors, the maintenance of embassies in foreign capitals, participation in conferences and other direct negotiations.³ Through diplomacy, a state asserts itself and represents its concerns to the world; on the other hand, diplomacy also aims to further a state's particular goals while preserving international order. It is the tool that states use to protect their interests without arousing the animosity of other states.

As stated in the previous lines, diplomacy is generally perceived as an instrument of statecraft, and it originally was regarded as an instrument of states to deal with other states.⁴ However, it is apparent that even the most powerful states are no longer the only important actors in a global diplomatic system. Although bilateral state to state diplomacy remains a significant feature of the system, it has been supplemented by "multilateral" forms of diplomacy with both state and non-state actors. As mentioned before, International organizations tend to act as the same way as the states diplomatically. They can communicate their interests and use their resources in order to influence the outcome of the negotiations. Furthermore, there are also many non-state actors on the world stage, such as citizens, multinational corporations, the media, and many international non-governmental organizations (NGOs). Especially, NGOs are seen particularly important, since they have many tasks that used to be performed by states.⁵ They fight hunger, poverty, drought, and the pollution of the environment. They promote education and health care. They try to advance peace. Moreover, in today's world, citizens from different countries can quickly be informed by the media and can easily communicate by the Internet.

As mentioned before, in recent years, diplomacy has become much more multifaceted, as the world of the 21st century requires states to deal with more issues with more actors in a more complex environment. States need to undertake a wider set of issues like presenting abroad a state's national image and brand, as well as to put more emphasis on economic and trade interests.⁶ Issues

³ Martin Griffiths, Terry O'Callaghan and Steven C. Roach, **INTERNATIONAL RELATIONS: The Key Concepts** Second Edition, (NY: Routledge, 2008), p. 81.

⁴ Juergen Kleiner, **Diplomatic Practice: Between Tradition and Innovation** (SGP: World Scientific Publishing Co., 2009), p.1.

⁵ Ibid.,p.23.

⁶ Simon Mark, "A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, New Zealand and India", (Unpublished Phd. Thesis, The University of Auckland, 2008): p.34.

such as trade, finance, migration, human rights, and environmental concerns have begun to matter more in global affairs. As a result, diplomacy cannot be considered only in terms of relations regarding central governments or foreign ministries. In today's global environment, many people in the world have easy and instant access to all kinds of information, and many of them have the ability to influence their governments' positions. Such openness and multi-level cooperation necessitates the pursuit of more collaborative diplomatic relations with various types of actors.⁷ As a result, the need to build cooperation has gained importance for diplomats throughout the world.

Of course, this does not mean that hard power, which will be mentioned in the following lines, has completely lost its matter in the conduct of international affairs. Nevertheless, in the information society "soft power"- used by Joseph Nye, in his book "*Bound to Lead*"⁸- becomes more important, which based on the attractiveness of a nation's values, culture and policies and it causes people to act through co-operation rather than coercion. In other words, it is generally said that international relations has witnessed the growing use of "soft power" mechanisms in diplomatic relations.

The discipline of International Relations (IR) is generally distinguished into two broad approaches while studying the use of power by the actors: one is "hard power", the other is "soft power".⁹ It can be argued that hard power is achieved through military threat or use, and by means of economic menace or reward, and it obliges its addressees to consider their interests in terms of calculable costs and benefits. Nevertheless, as mentioned above, Nye used the concept of "soft power" in his book, and he described it as: "*the ability to persuade through culture, values and ideas, as opposed to 'hard power', which conquers or coerces through military might*". In this context, Nye used "soft power" to call attention to the ability to get others to want what you want. This ability to affect the preferences of others tends to be associated with culture, ideology and institutions, which are distinguished from the hard power resources like military and economic strength.¹⁰

⁷ Jan Melissen (ed.), "The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice" in **The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations**, (NY: PALGRAVE MACMILLAN, 2005), p.5.

⁸ See: Joseph S. Nye, **Bound to Lead: The Changing Nature of American Power** (NY: Basic Books, 1991).

⁹ In addition, in recent years "Smart power" has been increasingly used by the scholars, which is the ability to combine hard and soft power in successful strategies in different contexts.

¹⁰ David A. Baldwin, "Power and International Relations", in Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons (eds.), **Handbook of International Relations**, (London: Sage Publications, 2005), p.186.

Culture, education, arts, print and visual media, film, poetry, literature, architecture, higher education (universities, research centers, etc.), non-governmental organizations, science and technology, the capacity for innovation, tourism, platforms for economic cooperation and diplomacy are regarded as important factors that feed soft power. Soft power includes a combination of these elements, and it gives people an idea about a country's cultural richness and social capital. In addition, a political system that prioritizes freedoms and liberties, guarantees fundamental rights and freedoms, and that is also just, transparent and democratic is another key factor, which defines a country's soft power capacity.¹¹

It can be argued that the "hard power" approach has historically used as the policy of governments in conducting their international and regional relations. However, as mentioned before, the increasingly interconnected world stage highlights the need for cooperation at a new level. This is where cultural diplomacy as a form of "soft power" becomes significant. With reference to Nye, in international politics, the resources that produce soft power arise largely from the values an organization or country expresses in its culture. And, it is claimed that cultural diplomacy has the potential to become a more powerful tool for improving a country's image and its relations with other countries when it is better understood.¹² It may also contribute to domestic nation-building. Accordingly, it can contribute to national social cohesion within a political system which prioritizes freedoms and liberties, guarantees fundamental rights and freedoms, and which is also transparent, just and democratic. In other words, a country's soft power capacity has crucial role in the success of its cultural diplomacy as much as does the integrity and efficacy of its policies.

Culture can provide numerous opportunities for establishing meaningful connections between international actors. Even though understanding through intercultural exchanges unites societies and facilitates further intercultural interactions, the relationship between diplomacy and culture has been somewhat neglected in academic studies. There are different opinions about the exact role of the culture in diplomacy, but it is apparent that culture continues to impact relations between states. Culture can be defined as the way in which humans transmit knowledge and give meaning to our lives. It can be said that culture

¹¹ İbrahim Kalın, "Soft Power and Public Diplomacy in Turkey", *Perceptions, Volume XVI, Number 3*, (Autumn 2011): p.9.

¹² Simon Mark, "A Greater Role for Cultural Diplomacy", *Discussion Papers in Diplomacy*, (April 2009):p.1.

contains information about the society in which individuals find themselves. It also provides information about social roles and the structure of relationships.¹³

Culture can also be an instrument of power. It is considered as a soft power resource that produces attraction that can be measured by asking people through focus groups.¹⁴ According to Nye, in order to understand the relationship between soft power and cultural diplomacy, it is necessary to grasp the distinction between power measured in behavioral outcomes and power measured in terms of resources. In international politics, the resources that produce soft power could be seen in the values an organization or country expresses in its culture, in its internal practices and policies, and in the way it establishes its relations with others. Although they are sometimes used synonymous terms, “cultural diplomacy” is regarded as one of the public diplomacy instruments that governments use to mobilize these resources to produce attraction.

Cultural relations are maintained by a mosaic of human encounters fostered by films and media, trade, tourism, intermarriage, the arts of imagination, foreign study, books, and etc. Cultural diplomacy, on the other hand, only begins when a nation-state steps in and tries to manage this natural two-way cultural flow so as better to advance national interests, preferably on both sides of borders.¹⁵ For instance, some cultural relations are teaching opportunities, others learning situations; both processes educate the teachers as much as the student. The goal is to move from teacher-student to colleagues. The term “cultural diplomacy” is defined by, the American political scientist and author, Milton C. Cummings as *the exchange of ideas, information, values, systems traditions, beliefs, and other aspects of culture, with the intention of fostering mutual understanding*.¹⁶

Accordingly, it can be argued that this cultural exchange can take place in fields such as “art”, “sport”, “literature”, “music”, “science” and the “economy”, and it implies communication. Moreover, it enables appearance of respect between the cultures through understanding of respective values and reducing susceptibility to stereotypes. The potential of an improved knowledge might be beneficial for improvement of interaction and cooperation. It is generally argued

¹³ Wilfried Bolewski, “Diplomatic Processes and Cultural Variations: The Relevance of Culture in Diplomacy”, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, (Winter/Spring 2008):146.

¹⁴ Nye, “Soft Power and Cultural Diplomacy”, pp.120-121.

¹⁵ Richard T. Arndt, “The Hush-Hush Debate: The Cultural Foundations of U.S. Public Diplomacy”, *Public Diplomacy Magazine, Issue 3*, (Winter 2010):p. 26.

¹⁶ Milton C. Cummings, *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*, (Washington, D.C: Center for Arts and Culture, 2003), p 1.

the initiation or facilitation of such exchanges is for gaining long-term benefits, whether they promote national interests, build relationships or strengthen socio-cultural understanding.¹⁷

Cultural Diplomacy can be employed in many ways and for various purposes. First of all, in the Public Sector, it is used by governments or other politically motivated organizations for the promotion of national or regional interest through providing information regarding the country or region of origin, specifically its people and culture; and those governments and organizations have a clear intent to promote their native values and culture.¹⁸ Second, as the components of the civil society, non-governmental organizations and individuals, motivated by the opportunity to develop and encourage platforms for mutual cultural exchange. Their activity could take the form of cooperation through the sharing of valuable professional information and networks, such as academic exchanges, international forums and tourism. Third, in the private sector, private companies are interested in the development of intercultural communication. Global businesses are also increasingly interested in intercultural communication and cross-cultural learning as a means of improving their own effectiveness and practices.¹⁹

In other words, cultural diplomacy activities are undertaken by a wide range of participants such as artists, singers and so on, but also the manifestations of their artistry (such as a film), the promotion of aspects of the culture of a state, such as language, and the exchange of people, such as academics. The range of activities is wide, and examples of this broader scope of cultural diplomacy includes educational scholarships, visits of scholars, intellectuals, academics and artists both domestically and abroad, cultural group performances, artist performances and exhibitions, seminars and conferences, the operation of libraries, festivals abroad and support for festivals of other countries held domestically, establishing and maintaining professorships and chairs in universities abroad, the commissioning of busts, statues and portraits of national leaders, the presentation of books and musical instruments to visiting dignitaries and diplomatic missions abroad, an essay award and an annual lecture and sports.²⁰ It can be argued that Turkey's recent cultural diplomacy, which has included many of these activities, has also incorporated the production and screening of many TV series abroad, especially to the Middle Eastern countries. Nevertheless, in examples of state-sponsored cultural diplomacy programs, each source

¹⁷ Institute for Cultural Diplomacy, <http://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en>.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Mark, "A Greater Role for Cultural Diplomacy", p.10.

nation is interested in the relaying of information regarding its values and way of life, with a view to fostering sympathy or acceptance. The result is better economic or political connections with other countries. In other words, national culture is utilized for the intention of promoting that nation's standing on an international stage.²¹

In short, cultural diplomacy can be used by different groups for different purposes. This can be conducted by governments for a distinct political purpose, by academic institutions through academic exchange, or by independent organizations for the benefit of demonstrating their work and ideas to a new audience. In addition, in an increasingly globalised international environment, companies and foundations are becoming ever more central as forums of international dialogue and cooperation.

3. A NEW LOOK AT CULTURAL DIPLOMACY IN TURKISH FOREIGN POLICY

Turkey has been traditionally viewed mostly as a hard power in the Middle East, due to its military and economic strength. In recent years, however, there has been an increase discussion on Turkey's soft power. It is argued that Turkey is generally more willing to project soft power as well as having increasing credibility in the region.²² At this point, Turkey's use of non-military tools in its relations with the region, particularly its potential for playing a third-party role in the management and resolution of regional conflicts, the use of more active cultural diplomacy and the role civil society front will be taken into consideration.

According to some arguments, Turkey's involvement in the Middle East has become more comprehensive, multi-dimensional, and deeper in the last decade. Turkish foreign policy also went through a program change in this period. Turkey mainly pursued its goals through diplomatic negotiation rather than military force, focused on its soft power instruments, emphasized engagement and economic interdependence, and promoted mediation roles in the 2000s. In other words, Turkey has much more used different means in order to achieve its foreign policy objectives in the region. It is argued that this represented an important contrast with Turkish foreign policy in the region for most of the 1990s. Turkish foreign policy was highly securitized, and used mostly military means

²¹ Institute for Cultural Diplomacy, <http://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en>,

²² Meliha Benli Altunışık, "The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East", *Insight Turkey* Vol. 10 / No. 2 / (2008): p.41.

such as balancing alliances, military relations, military threats and interventions in most of that decade.²³ Although, the AKP policy has tried to form a deeper relationship with the region, on the other hand, there have been a number of continuities in terms of some particular goals. For instance, Turkey continued to promote Iraqi territorial integrity, promoted regional stability, supported the resolution of the Palestinian issue.²⁴ Nevertheless, there emerged some changes in the kind of strategies and instruments in order to deal with these problems. In this context, especially during AKP era, Turkey has left behind the cold war period's foreign politics, and turned towards the new world's public diplomacy. With the acceleration of internal and external change of dynamics, Turkey has taken place in a wide range of areas from economics to the foreign policy, from science and technology to the arts. All these wide range of areas also enables the existence of both new risk and opportunity environments.²⁵

It is argued that Turkey's soft power capacity comes from its democracy, history, culture and geography; also Turkey's expanding soft power in the Balkans, the Middle East and the Caucasus. As Turkey engages new regions and emerging actors as well as continues relations with its old allies, it develops new capacities for the various elements of soft power and strategic communication in regional and global contexts.²⁶ It is underlined that the values that Turkey represents in its geography, its historical background and its cultural depth, provides the creation of opportunities for new areas of interaction. During the AKP era, Turkey increased executing its foreign policy through based on its historical background. The Ottoman experience has considered as an effective tool in order to diminish the emotional and political distance, and raise familiarity with a large geographic area extending from the Balkans to the Middle East.²⁷

Turkey stands at the location, where regions with different characteristics and resources, as well as roads between continents meet. Also, as a result of its social and historical relations with countries in the region, Turkey deals with a variety of foreign policy issues and problems at the same time. Thus, cultural diplomacy on an international scale plays a vital role for the image of a country

²³ Altunışık, "Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East", p. 187.

²⁴ Ibid.

²⁵ Vedat Demir, "Public Diplomacy and The Contributions Turkey Has Made in the Relationship Among Its Neighbouring Countries," <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/Vedat%20DemirPUBLIC%20DIPLOMACY%20and%20THE%20CONTRIBUTIONS.pdf>: p.13. (accessed 4 November 2011).

²⁶ Kalın, p.5.

²⁷ Demir, p.20.

and increasing its prestige, as well as the effectiveness of the foreign policy it desires to initiate. In that sense, in order to implement a successful cultural diplomacy, the Ministry of Foreign Affairs collaborates with several institutions and organizations which perform cultural activities.²⁸ Moreover, several Turkish Cultural Centers have been established abroad for promoting Turkish culture, language and art and in order to contribute to the bilateral relations between Turkey and other countries, as well as to help Turkish citizens in their adaptation to the country in which they live. Currently, Turkish Cultural Centers are operating in many capitals including Tehran, Amman, Baghdad, Jerusalem and Damascus. These cultural centers function according to the Regulations on Turkish Cultural Centers dated 1986 and under the Law on the Establishment and Functioning of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey.²⁹

Pursuit of effective cultural diplomacy is regarded as essential tool for strengthening mutual understanding among countries, creating an appropriate platform for joint action and for creating networks. The need for multi-dimensional approach in diplomacy, covering broad ranging areas from economy and trade to culture, from education to tourism is also an important matter for Turkey. It is very crucial to use the universal language of culture and art in order to create a great impression in the minds of people.

During AKP era, Turkey has increasingly continued to use its “culture” in order to develop its relations with the region. The growing importance of cultural diplomacy now is reflected in a number of recent developments. In this period, there have been number cultural activities with the enforcement of both Turkish Embassies and Turkish Consulate Generals. Based on the scope and specifications; cultural initiatives can mainly be categorized under wider range of fields. Accordingly, it can be argued that in recent years, the development in the level of Turkey’s cultural diplomacy with the Middle East depends on “*increase in the number of actors*”, “*widening of the scope of the activities*”, yet with “*some challenges in recent period.*”

a. The Rise of Actors in Building Relations through Culture

In the recent decade, Turkey gives a high importance for building trusted relations between the actors in the Middle East region. In that framework, several existing institutions within the Turkish governmental structure seem to host the coordination of the country’s different cultural diplomacy efforts. Various

²⁸ <http://www.mfa.gov.tr/promotion-of--turkey-abroad.en.mfa>(accessed 4 November 2011).

²⁹ http://www.mfa.gov.tr/turkish-cultural-centers_-turkish-language-and-literature-departments-andturkish-education-centers.en.mfa .(accessed 4 November 2011).

organizations and institutions are taking part in a number of projects including the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Culture and Tourism, the Ministry of National Education and the Turkish Cooperation and Development Agency (TİKA). In that respect, Turkish Language and Literature Departments and Turkish Courses, which have been established within the foreign universities, are being supported by providing technical equipment and lecturers. Several Turkish Education Centers have also been functioning abroad under the management of the Ministry of National Education of the Republic of Turkey and Turkish Cooperation and Development Agency.

In that context, the Ministry of Culture and Tourism put a great importance to the promotion of Turkey's cultural heritage aside from the holiday tourism that includes sun, sand and sea. Thus, according to officials, the activities of the Ministry of Culture and Tourism for promotion of cultural heritage; and the initiatives for encouragement of people to meet this cultural heritage are being conducted in coordination with other Ministries. For instance, the Ministry of Culture and Tourism are cooperating with the Ministry of Education for training of young artists abroad, who would come back to Turkey in the future.³⁰ As it is known, in the past, the Ministries of Culture and Tourism were separated ministries, which were united under the name of the Ministry of Culture and Tourism later. Thus, according to officials, in order to enhance the number and effectiveness of the initiatives in cultural field, it is primarily necessary to increase the amount of the Ministry of Culture and Tourism's share within the general budget. It is stated that the activities of the Ministry would rise in parallel with the increases in the mentioned rate. Nevertheless, in the recent years, there have been many great changes within the Ministry of Culture and Tourism compared to the past. According to the gathered information, throughout the last decade, there emerged important expansion in the number of theatre houses, which is an indication of effort and development. It is also mentioned that the priority of the Ministry of Culture and Tourism is to increase the number of tourists coming to the big cities. Accordingly, "there are 31 million visitors, who came to Turkey at the moment. It is important to increase this amount to 50 million in 2023. The aim is not only to host of these 50 million visitors around the triangle of sea, sand and sun; but also to introduce these people with the cultural assets."³¹ The development of "congress tourism" is considered as an important matter for improving cultural dialogue with the

³⁰ Interview with Deputy Minister of Culture and Tourism Abdurrahman Arıcı, (9 April 2012), Istanbul.

³¹ Interview with Deputy Minister of Culture and Tourism Abdurrahman Arıcı, (9 April 2012), Istanbul.

Middle East region, which has partially been accomplished in Istanbul. Nevertheless, the Ministry is also aiming to open large convention centers in other cities. It is believed that cultural relations will improve together with these activities at both bilateral and regional level.

In addition, the Ministry of Culture and Tourism has also put greater importance to the development of cinema and qualified movies in recent years. Accordingly, they have been keeping their support for the screening of those high qualified movies within the organized movie festivals in the Middle East. Furthermore, through the Yunus Emre Cultural Centers –which will be pointed in the following lines- in the Middle East, the exhibition of the works are being carried out in the conference rooms and exhibition areas. In order to increase the number of Yunus Emre Cultural Centers in the region, the Ministry of Culture and Tourism have been making joint efforts with the Ministry of Foreign Affairs. It was asserted that the Ministry would increase its efforts in order to extend the number of these centers throughout the region in the following periods. In this region, another intention is to increase the numbers of consultancies for culture and tourism.³²

Apart from the relevant ministries, *TIKA* is a government organization and is a department of the Prime Ministry that designates development projects in various sectors of the economy in the developing world by providing know-how, personnel training and technical equipment. *TIKA* also implements projects for promotion of Turkey in order to establish cultural relations and increase the number of the people having information about Turkey. Turkish pavilions arrangements; opening exhibitions; inviting the top-ranking officials to give speeches about the activities of Turkey in different areas; issuing various publications about Turkish World and organizing programs including workshops regarding Turkish culture and traditions can be included in the promotion aids organized by *TIKA*.³³ In addition, for provision of working coordination and harmonization between these mentioned institutions, the “Office of Public Diplomacy” was established under the supervision of the Prime Ministry.³⁴

Furthermore, the external promotion of Turkish culture has recently been made by the newly established *Yunus Emre Cultural Centres* for strengthening of regional ties. These centers are located particularly in the Middle East, as

³² Ibid.

³³ For detailed information see: <http://www.tika.gov.tr/> .

³⁴ Servet Yanatma, “Turkey takes care of Ottoman legacy abroad,” (5 June 2011): http://www.sundayszaman.com/sunday/newsDetail_getNewsById.action?newsId=246215, (accessed 12 February 2012).

well as Balkans, Caucasus and in Central Asian Turkic republics. The Yunus Emre Institute³⁵ is a public foundation established by the Ministry of Culture and Tourism, but it is the Minister of Foreign Affairs who is the director of the board of trustees. The Yunus Emre Institute, established under the Yunus Emre Foundation, conducts educational activities and scientific research and applications. The activities of the Institute include conducting research for the improved promotion and teaching of Turkish culture, history, language and literature, supporting scientific studies by cooperating with various organizations. The Yunus Emre Institute seeks to contribute to the training of academicians and researchers in the fields of Turkish language, history, culture, art and music and attempts in order to provide training through certification programs. The Yunus Emre Turkish Cultural Centers overseas function under the direction of the institute in Ankara, which started its activities in May 2009.³⁶ They have been located in different countries in the world in order to promote Turkish language, culture, arts and history.

In addition to Egypt and Syria from the Middle East region, in the years 2011 and 2012 Yunus Emre Cultural Centers have also become active in Jordan, Lebanon and Iran from the region. This increase in the number of the cultural centers located in the Middle East might heighten the cooperation between Turkey and the region. In that sense, on the one hand, the Yunus Emre Turkish Cultural Centers aim to contribute to the promotion of Turkey through scientific projects, cultural activities and courses, while on the other hand, the Centers also aim to strengthen friendship ties and increase the cultural exchange with other countries.

Apart from these activities, the Yunus Emre Turkish Cultural Centers also making contributions to the academic field along with its support to the studies concentrating on the Turkish courses, Turkish music, Turkish art and studies on Turkey with “Turcology Success Scholarships”, “Evliya Çelebi Scholarships”, “Ahmet Yesevi Scholarships” and “Yunus Emre Scientific Research Scholarships”. Second, “Libraries of Turkey”, including reference books and textbooks and principal works of the Turkish language, history, culture and arts (in Turkish or in the languages of the relevant countries on Turkey), has been established in the Yunus Emre Turkish Cultural Centers. Additionally, scientific works, textbooks and reference books are provided for the Departments of Tur-

³⁵ http://www.yunusemrevakfi.com.tr/turkiye/index.php?lang=en&page=68&anIicat_1=0&anIitm_1=1

³⁶ Albania, Belgium, Bosnia, Georgia, England, Iran, Japan, Kazakhstan, TRNC, Kosovo, Lebanon, Macedonia, Egypt, Romania, Syria, Jordan are the countries where YunusEmre Centers are located. (February 2012).

cology and to the university libraries at the universities where Turkish courses are offered.

Furthermore, the Yunus Emre Institute has concluded cooperation agreements with many national and international universities. Various contributions have been provided to scientific meetings, arts and cultural activities organized by the Turkish universities and foreign universities within the context of these agreements. Promotion of the Turkish Universities that have concluded cooperation agreements are carried out at the Yunus Emre Turkish Cultural Centers, and efforts are made to bring more and more foreign students to Turkey. The officials of the Yunus Emre Institute state that they aim to open up at least one center in all of the major capital cities, as well as in the cultural capitals, by 2023. In addition to promoting the Turkish language and culture, one of the major functions of the cultural centers is to promote Turkey and its people in a truthful light. It is believed that “if Turkey could promote itself in a correct way, then there is no need to do much else.”³⁷

Apart from the Yunus Emre Institute, *The Office of Public Diplomacy* was generated by the Prime Ministry Circular No. 2010/3, which was published in the Official Paper No: 24, 478 dated on January 30, 2010. In that Circular, “public diplomacy”, as a mean of influencing and directing the international community, was emphasized beside the official diplomacy. The term is defined as “the ability to convince the recipient in order to reach a country, a political opinion or masses”.³⁸ Thus, effective coordination, close cooperation and the quick decision- making process among the institutions in charge of public diplomacy are considered as a necessity, as a result of recent developments especially in information and communication technologies, as well as opportunities and threats emerging in the international arena. The officials in the Office of Public Diplomacy mention that public diplomacy is expressed via the concept of “soft power” in the world literature. Although Turkey has not completely caught it yet, serious steps have been taken. It is also very important to feel the necessity of this. For them, public diplomacy presents Turkey to the world in the most accurate way, and the establishment of the Office of Public Diplomacy was a message against the ones who did not accept the image of ‘new Turkey’. In this regard, the Office of Diplomacy was founded in order to provide cooperation and coordination between civil society organizations and the public agen-

³⁷ “Head of YunusEmre Institute: Turkish becoming language that provides job opportunities” (12 June 2012) <http://www.todayszaman.com/news-283303-head-of-yunus-emre-institute-turkishbecoming-language-that-provides-job-opportunities.html> (accessed 18 June 2012).

³⁸ Interview was conducted with İlker Astarçı in Directorate General of Press and Information, 14.05.2012, Istanbul.

cies and organizations that have carried out studies in the field of public diplomacy and strategic communication.

In Turkey, a number of institutions started to work in coordination with the Office of Public Diplomacy in order to take contributions for their projects. For example, the Foreign Ministry asked trainers, who would give information about the public diplomacy, at Turkish Consulate- Generals abroad. Second, Turkish Grand National Assembly and Ministry of Education also asked a training program about public diplomacy for its expert staff who would be sent abroad. Thirdly, Istanbul Metropolitan Municipality asked a public diplomacy education for its staff from the Public Diplomacy Office. It is asserted that the coordination among these institutions and the Public Diplomacy Office has increased, since -especially regarding the foreign contacts- the importance of diplomacy language has been needed in recent years.

In addition to those government institutions, Turkish NGOs have also become much more active in using the tools of cultural diplomacy. “Kimse Yok mu?”, “Yeryüzü Doktorları” and “İnsanı Yardım Vakfı” can be considered as important actors which have been working for humanitarian aid campaigns in many regions including Middle East. These organizations have mainly sought to aid in earthquakes, fires, floods, hurricanes and other natural disasters; to offer health services to those who require but cannot afford them; to provide education for children and youth who don’t have access to proper schooling for economic or other reasons; and to play a leadership role in social gatherings during cultural celebrations.

b. The Rise of Projects in Building Relations Through Culture

Cultural diplomacy activities are involving a wide range of areas with different participants such as artists, singers and so on, but also the manifestations of their artistry such as a film, the promotion of aspects of the culture of a state such as language, and the exchange of people, such as academics.³⁹ Activities undertaken within cultural diplomacy’s scope manifest an aspect of the culture of the polity the government represents. It can be argued that in recent years, over the past few years, Turkey has become increasingly sophisticated and proactive in developing cultural relations with the Middle East region with various projects.

For instance, as an important project, *Turcology Project* started by the Turkish International Cooperation and Development Agency (TIKA) in 1999, and it has been first implemented in 2000-2001 academic year. Within the con-

³⁹ Mark, “A Greater Role for Cultural Diplomacy”, p.10.

text of the Turkology Project, academics from Turkey for the 29 Turkish Language and Literature/Turkology Departments and Turkish Courses, local academics are supported and material and equipment aid is provided for the departments opened at the Universities in 21 countries in total; these countries are Afghanistan, Albania, Belarus, Bosnia-Herzegovina, Estonia, Palestine, Georgia, India, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Kosovo, Latvia, Lithuania, Macedonia, Mongolia, Uzbekistan, Slovakia, Syria, Russian Federation, Tatar Autonomous Republic in the Russian Federation, the Ukraine, Autonomous Republic of Crimea and Yemen. A project led by the TİKA, which has been promoting the Turkish language and study of Turkology abroad since 1999, has been handed over to the Yunus Emre Institute on 20 September 2011.

The main objective of the Turkology project is to promote and expand the use of the Turkish language abroad, in addition, the efforts for increasing Turkish cultural influence during the AKP governments, *Turkish Language Olympiads* can also be considered a case in point. Language is regarded as an important factor for people to be able to understand each other and become friends, and the Olympiads have been organized since 2003 to reward those who are the best at learning Turkish and have inspired great interest in the Turkish language abroad. The Olympiads are hosted by a civil society organization, the International Turkish Education Association (TÜRKCEDER). The competition has itself been developing since 2003. In 2003, only 62 students from 17 countries took part in the Olympiads, whereas in 2011 this number raised to 1000 students from 130 countries including United Arab Emirates, Iraq, Iran, Syria and Jordan from the Middle East.⁴⁰ And, only Iraqi students from the Middle East participated in the First Turkish Language Olympiads in 2003; in 2015 students from UAE, Iraq, Iran, Egypt, Syria, Saudi Arabia, Jordan, Yemen and Tunisia took part in the Olympiads among 139 different countries.⁴¹ This increase show the fact that Turkish-related languages are spoken in much more cities and countries around the world including the Middle East today, and the Olympiads gives young people from all over the Turkish-speaking world an opportunity to perform in front of the public and display their cultural and linguistic talents in various forms of the arts. Accordingly, the foreign students from different countries have participated in the Olympiads with their poems, songs, presentations, essays and Turkish language skills. The contests are organized under such categories as speaking, writing, song, poetry, reading, folk-dance, essay and country exhibition stands.

⁴⁰ For detailed information see: <http://www.turkceolimpiyatları.org/website/content/45>.

⁴¹ <http://www.turkceder.org/yarismalar/website/content/109>

Apart from those organizations, *Translation Subvention Program of Turkey*- “TEDA” is an important attempt by which Turkish culture, art and literature have contributed to universal culture and science through its literary products flowered in various geographies in different languages and in different styles throughout the history. TEDA, which is a translation and publication subvention project, was initiated in 2005 for the wider dissemination of Turkish culture through the translation or publication of Turkish cultural, artistic and literary work outside of Turkey. Within the framework of TEDA aiming to share Turkish cultural, artistic and literary spirit with the readers outside of Turkey in their languages; the Ministry of Turkish Culture and Tourism has been providing subventions to international institutions, enterprises, companies, foundations and publishing firms which will publish such books. From the Middle East region Iran, Egypt, Lebanon and Syria are the countries, which have been supported in the framework of TEDA project.

Beside the efforts of above-mentioned institutions, the increase and expansion of airline flights and radio and television broadcasts has contributed country's reach around the globe.⁴² For example, Turkish Airlines has broadened its flight network and the Turkish Radio and Television Corporation (TRT) has expanded its broadcasts to reach Turks living outside Turkey. Especially considering Arab media's interest on Turkey, Turkey's cultural affinities attract the attention of the Arab people in recent years. For instance, Arab television Al Jazeera's second office in non-Arab territories is located in Ankara. Moreover, a state television channel (TRT El Türkiye) in Arabic was launched in April 2010, which is accessible to more than 300 million Arabic speakers through broadcasting in the Middle Eastern region via Turksat, Nilsat and Arabsat satellites.⁴³

Other important tool for strengthening of Turkish cultural relations with the Middle East has become *Turkish serial films*. Although, there emerged some initiatives for expansion of Turkish programs in the region⁴⁴, today Turkish soap operas are being watched by over 20 countries, which have been support-

⁴² Fulya Özerkan, “Turkey goes global as cultural outreach follows foreign policy forays,” (08.09.2010): <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=after-foreign-policyturkish-culture-reaching-out-to-world-2010-08-09> (accessed 12 February 2012).

⁴³ <http://www.trt.net.tr/haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=1585f56c-a353-4a76-8808-b307c54c4c42>, (4 April 2010), (accessed 12 February 2012).

⁴⁴ Milliyet, 21.11.1985: “Türk Programları Mısır TVsinde”, (accessed 27 April 2012). Accordingly, TRT personel went to Egypt to sell some Tv programs to Egyptian TV channel. After the bilateral talkings, soap opera “Bugünün Saraylısı”, a kid show “Topkapı” and concert programmes of HülyaSözer and Emel Sayın was sold to Egyptian TV Channel.

ing Turkish cultural diplomacy. Turkish TV series are breaking viewer records in the Middle Eastern and North African countries. The soaps and serials that are being scheduled into prime-time viewing are creating a desire for cultural exchange. As a result, an intercultural rapprochement is occurring through building bridges between peoples and cultures. This popularity has also another visible impact on the region. Tourism from Middle Eastern countries has increased since the soaps gained popularity on the viewing charts. With the popularity of Turkish soaps and an increasing desire for Arab people to come to Turkey, an important opportunity for cross-cultural exchange to the wider regions has been appeared for Turkey. Visitors to Turkey in 2002 from the Arab countries numbered 975,000⁴⁵, in 2012, 2013 and 2014 this number increased to 1.710.000, 2.077.000 and 2.495.000 respectively.⁴⁶ In short, the popularity of Turkish television series in the Middle East, has brought Turkey to an international audience, and has transformed the image of the country abroad. According to a recent Turkish Economic and Social Studies Foundation report entitled "The Perception of Turkey in the Middle East 2010", 78% of the respondents said they have watched a Turkish TV series. The report states that the series have become an important part of Turkey's soft power by creating a lasting influence on Turkey's image in the region.⁴⁷

c. Challenges to Turkish Cultural Diplomacy

Although Turkey's attractiveness in the region has risen in the last decade, Turkish foreign policy faced with some difficulties particularly in the Middle East. Especially after Arab uprisings, the scene for Turkey presented more difficult challenges. It can be stated that the onset of "Arab Spring" movements have the influence on Turkish soft power as well as cultural diplomacy. These movements have affected called soft power through forcing it and showing its limits and contradictions. As it is known, the main challenge to Turkey's regional policy comes from the Syrian crisis, and this situation has created new dilemmas in the country's foreign policy.

According to TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) reports titled "The Perception of Turkey in the Middle East" high number of participants in the seven Arab states surveyed had a positive view of Turkey in

⁴⁵ Özdem Sanberk, "How Strong is Turkey in The Middle East" (10 May 2012), <http://www.eurasiareview.com/10052012-how-strong-is-turkey-in-the-middle-east-analysis/> (accessed 4 July 2012).

⁴⁶ TURSAB, http://www.tursab.org.tr/dosya/12852/dubai-2015-fuar-raporu_12852_4290183.pdf

⁴⁷ Mensur Akgün and others, *Ortadoğu'da Türkiye Algısı*, Tesev Yayınları (Şubat 2011): p.15.

2010. Comparing the results of 2009 to 2010, positive opinion of Turkey actually increased while favourable opinion of most countries fell. On a seven country regional weighted average, favourable opinion of Turkey increased from 75% in 2009 to 80% in 2010. When including Iran into this average, favourable opinion of Turkey increased to 85%. In addition in 2010, 76% of the respondents felt that Turkey had a significant impact on the Middle East. Further, 73% felt that Turkey had become more influential in the region in recent years.⁴⁸ Interestingly, Turkey was perceived more as an economic than a political power. The TESEV report conducted in 2011 showed that despite its decline in some countries, such as Syria and Iran, the generally positive perception of Turkey in the region had not changed fundamentally with 78%, and despite a hardening in Turkey's foreign policy, support for Turkey's mediatory role persisted. Although the 2011 survey posted the first signs of reputational difficulty, the 2012 survey confirmed a marked decline in Turkey's popularity. According to 2012 report, the perception of Turkey's leadership potential had declined. More specifically, Turkey had lost credibility in its role as a regional mediator, as a convincing example of coherence between Islam and democracy, and as a country able to exercise influence throughout the Middle East. Moreover, in 2013 the survey reveals that the sympathy for Turkey has dropped by 19 % points over the last three years. The decrease of sympathy in Egypt has a large impact in this decline. In Egypt, where the expression of affinity for Turkey was at 84% in 2012, this rate has dropped to 38% in 2013. The lowest rate is in Syria with 22%.⁴⁹ As can be expected, in the period between 2011 and 2013 there has been a dramatic increase in the number of people from Egypt and Syria who think that Turkey, or more precisely the AKP government, does not treat their governments friendly. In Syria, 88% of respondents stated that they find Turkey's government unfriendly to their own administration. In addition, 68% of participants from Egypt think that the government of Turkey is unfriendly, even though in 2012 only 8% from the country was of this opinion. Iraq is another country where the government of Turkey is not regarded as a friendly one. 58% think that the government of Turkey adopts an unfriendly attitude towards their government. Libya (90%), Tunisia and Jordan (88%), Palestine (87%), and Yemen (85%) are countries where participants most pervasively find Turkey to be friendly. Similarly, respondents from Iran express positive opinions at 78%. The regional support for Turkey playing a bigger role in the Middle East is at

⁴⁸ Mensur Akgün and others, *Ortadoğu'da Türkiye Algısı*, 10-12.

⁴⁹ Mensur Akgün and Sabiha Senyücel Gündoğar, "The Perception of Turkey in the Middle East 2013", TESEV Yayınları, İstanbul.

60%. Again considering the three-year findings, this rate represents a gradual decline. While it was at 71% in 2011, it dropped to 66% in 2012.⁵⁰

The ongoing turmoil and instability in the Middle East leads to conduction of less cultural diplomacy activities for Turkey. For different reasons, Turkey's relations with Iran, Israel, Syria, Egypt, Iraq and Lebanon are unstable in recent years. There emerged realities of hard power on the ground such as the terror of the ISIS and the humanitarian crises in Iraq and Syria has prevailed over soft power-related issues in the region. Also, relations between Israel and Turkey have worsened, above all in the wake of the Mavi Marmara issue, which led to Turkey's downgrading of diplomatic relations with Israel in September 2011. All these have affected the extent for Turkey's cultural diplomacy initiatives, with the exception of humanitarian assistance. Driven by the conflicts in Syria and Iraq, there are now more displaced people in the Middle East. According to the Global Humanitarian Assistance (GHA) report, Turkey was ranked third in humanitarian assistance (after US and UK) with its contributions worth \$1.6 billion spent on hosting Syrian refugees in 2013.⁵¹

It is argued that the deceleration in Turkey's internal democratization process; demonstrations linked to Gezi Park in İstanbul's Taksim Square in the summer of 2013; the stagnation of EU-Turkish relations; an increase in the polarization and radicalization of the Muslim world as a result of Arab revolts; the inability to maintain a cooperative foreign policy that facilitates Turkey's role as both a regional and an international mediator have encountered many limits and obstacles for Turkish soft power capability.⁵² According to Nye, Turkey has less soft power than it did a few years ago, noting that a thriving economy and democratic governance were ingredients of the country's soft power.⁵³

Furthermore, it can be stated that that the connections between the Gülen movement and the AKP were strong throughout the first decade of AKP government, and, as mentioned above, the movement played an important role in the creation of an economic, administrative, social, and educational network. The government's domestic struggle with the Gülen movement has also created repercussions abroad. Both the AKP and Gülenists have launched international

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ For more details see: <http://www.globalhumanitarianassistance.org/wp-content/uploads/2015/07/GHA-Report-2015-Executive-summary-Final.pdf>

⁵² Carola Cerami, "Rethinking Turkey's Soft Power in the Arab World: Islam, Secularism, and Democracy", *Journal of Levantine Studies*, (Vol. 3, No. 2, Winter 2013): 146.

⁵³ "Joseph Nye says Turkey has less soft power, less democracy", April 05, 2015, http://www.todayszaman.com/anasayfa_joseph-nye-says-turkey-has-less-soft-power-less-democracy_377198.html (accessed on 14 October 2015)

campaigns against each other, and the government has intended to persuade various foreign governments to crack down on Turkish schools run by Gülenists in countries abroad.⁵⁴

CONCLUSION

Diplomacy is generally considered as a key process of communication and negotiation in world politics, and as an important policy instrument used by global actors. However, especially after the end of the Cold War, the state monopoly on diplomacy faced inevitable decline as a result of several factors. First of all, states were no longer the only actors, and they had share the international stage with other actors like international organizations including both intergovernmental and non-governmental ones, multinational companies, civil society organizations and individuals. With the emergence of these new actors, states continued to negotiate bilaterally with each other on a state to state basis, however, groups of states negotiated multilaterally through the intergovernmental organizations, which objected to facilitate technical cooperation, to accelerate economic cooperation, to fight hunger, promote development assistance, foster cultural relations, protect human rights, save the natural environment, and avoid wars. Their numbers have increased, and the scope of their decision-making authority has expanded. Moreover, with respect to the agenda of the new diplomacy, diplomatic activity began to focus more on economic, social and cultural issues beside its emphasis on military-security. Additionally, with the developments in the technological technology, people have met new opportunities that have not been available in the previous decades. These improvements have brought a change especially in the social and economic life. With the removal of time, space and geographic boundaries in terms of communication, the term “globalization” has placed in the agenda of people; and beside the social, economic and political areas, there have emerged some changes in the areas of international relations and diplomacy.

The increasingly interconnected world stage highlights the need for cooperation at a new level. This is where cultural diplomacy as a form of “soft power” becomes significant. As Nye argues the resources that produce soft power arise largely from the values an organization or country expresses in its culture. And, cultural diplomacy has the potential to become a more powerful tool for improving a country’s image and its relations with other countries when it is better understood. It may also contribute to domestic nation-building.

⁵⁴ Emre Kucukkaya, “Restoring Turkish Soft Power With Ahmet Davutoglu” (October 4, 2014) http://www.fairobserver.com/region/middle_east_north_africa/restoring-turkish-soft-power-with-ahmet-davutoglu-19314/ (accessed on 15 October 2015).

It can be claimed that with these above mentioned developments throughout the world, Turkish foreign policy has also entered into a process of adaption to the changes in internal and international conditions. It can be claimed that until the last two or three years, the countries in the Middle East region have had positive opinions toward Turkey in many aspects including culture. The role of cultural diplomacy is very crucial for people living in different countries in order to live in peace and friendship with each other. Thus, it is considerable to preserve and enhance of the cultural activities among societies. As mentioned before, especially in the last decade, there have been number cultural activities with the enforcement of both Turkish Embassies and Turkish Consulate Generals; and the development in the level of Turkey's cultural diplomacy with the Middle East has reflected on "increase in the number of actors", "expansion of the activities both at bilateral and regional level", and "widening of the scope of the activities". In recent years, both Official state and non-state actors have been implementing their projects in the Middle East strengthen Turkey's image in the eyes of the other countries.

As it is known, the uprisings that started in early 2011 have lead to dramatic changes across the North Africa and Middle East Region. The uprisings have been triggered in all countries by similar mixes of economic hardship and lack of civil and political rights.⁵⁵ The Arab spring has not produced similar outcomes in all countries. In addition, the movements across the Middle East and North Africa, called as the Arab Spring, brought a number of contradictions and influences in Turkish foreign policy. Over the past decade, Turkey has developed relations with Syria within the framework of "zero problems with neighbors" policy, and Syria was considered the most successful example of Turkish soft power in the Middle East. However, in recent dates, the deterioration of relations with the countries in the region, especially with Syria, has become the most difficult challenge for Turkey's soft power policy. The process has created uncertainties about the implications of Arab Spring on the new Middle East; the future role of Turkey in the region, and the effect of the Arab Spring on Turkey's zero problems with its neighbours policy. In that sense, the scope for foreign policy dialogue between Turkey and the actors in the region would determine the directions of future relations in the framework of cultural diplomacy.

⁵⁵ Marina Ottoway, "The Middle East is in Transition—to What?" *Insight Turkey* Vol. 13 / No. 2,(2011) p.:1.

BIBLIOGRAPHY

- Akgün, Mensur and others. "Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2010". TESEV Yayınları, İstanbul.
- Akgün, Mensur and Sabiha Senyücel Gündoğar, "The Perception of Turkey in the Middle East 2013". TESEV Yayınları, İstanbul.
- Altunışık, Meliha Benli. "The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East", *Insight Turkey Vol. 10 / No. 2 / (2008)*: 41-54.
- Altunışık, Meliha Benli. "Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East", *New Perspectives on Turkey*, No.40, (2009): 171-194.
- Arndt, Richard T. "The Hush-Hush Debate: The Cultural Foundations of U.S. Public Diplomacy", *Public Diplomacy Magazine, Issue 3*, (Winter 2010):
<http://publicdiplomacymagazine.com/the-hush-hush-debate-the-cultural-foundations-of-u-s-public-diplomacy/> .
- Baldwin, David A. "Power and International Relations", in Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons (eds.), **Handbook of International Relations**. London: Sage Publications, 2005.
- Berridge, G.R. **Diplomacy: Theory and Practice**. NY: Pelgrave Macmillan, 2005.
- Bolewski, Wilfried. "Diplomatic Processes and Cultural Variations: The Relevance of Culture in Diplomacy", *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, (Winter/Spring 2008):145-160.
- Cerami, Carola. "Rethinking Turkey's Soft Power in the Arab World: Islam, Secularism, and Democracy", *Journal of Levantine Studies*, (Vol. 3, No. 2, Winter 2013): 129-150.
- Cummings, Milton C. **Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey**. Washington, D.C: Center for Arts and Culture, 2003.
- Demir, Vedat. "Public Diplomacy and The Contributions Turkey Has Made in The Relationship Among Its Neighbouring Countries",
<http://www.kamudiplomasasi.org/pdf/Vedat%20DemirPUBLIC%20DIPLOMACY%20and%20THE%20CONTRIBUTIONS.pdf>, (accessed 12 November 2014).
- GHA, <http://www.globalhumanitarianassistance.org/wp-content/uploads/2015/07/GHA-Report-2015-Executive-summary-Final.pdf>
- Griffiths, Martin, Terry O'Callaghan and Steven C. Roach. **International Relations: The Key Concepts Second Edition**. NY: Routledge, 2008.
- Institute for Cultural Diplomacy, <http://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en>.
- Kalın, İbrahim. "Soft Power and Public Diplomacy in Turkey", *Perceptions, Volume XVI, Number 3*, (Autumn 2011): 5-23.
- Kleiner, Juergen. **Diplomatic Practice: Between Tradition and Innovation**. SGP: World Scientific Publishing Co., 2009.
- Kucukkaya, Emre. "Restoring Turkish Soft Power With Ahmet Davutoglu" (October 4, 2014) http://www.fairobserver.com/region/middle_east_north_africa/restoring-turkish-soft-power-with-ahmet-davutoglu-19314/ (accessed on 15 October 2015).
- Mark, Simon. "A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, New Zealand and India", Unpublished Phd. Thesis, The University of Auckland, 2008.

- Mark, Simon. "A Greater Role for Cultural Diplomacy", *Discussion Papers in Diplomacy*, (April 2009).
- Melissen, Jan (ed.). "The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice" in **The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations**, NY: Palgrave Macmillan, 2005.
- Nye, Joseph S. **Bound to Lead: The Changing Nature of American Power**. NY: Basic Books, 1991.
- Nye, Joseph S. "Soft Power and Cultural Diplomacy", *Public Diplomacy Magazine Issue 3*, (Winter 2010): <http://publicdiplomacymagazine.com/soft-power-and-cultural-diplomacy/>.
- Ottoway, Marina. "The Middle East is in Transition—to What?" *Insight Turkey Vol. 13 No. 2*, (2011):1-8.
- Oxford Dictionary**, ed. Miranda Steel. Oxford University Press, 2000.
- Özerkan, Fulya. "Turkey Goes Global as Cultural Outreach Follows Foreign Policy Forays," (08.09.2010): <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=after-foreign-policy-turkish-culture-reaching-out-to-world-2010-08-09> (accessed 12 February 2012).
- The Official Web of Foreign Ministry, <http://www.mfa.gov.tr/promotion-of--turkey-abroad.en.mfa> (accessed 4 November 2011).
- The Official Web of Foreign Ministry, http://www.mfa.gov.tr/turkish-cultural-centers_-turkish-language-and-literature-departments-andturkish-education-centers.en.mfa (accessed 4 November 2011).
- TIKA, <http://www.tika.gov.tr/>.
- TURSAB, http://www.tursab.org.tr/dosya/12852/dubai-2015-fuar-raporu_12852_4290183.pdf.
- Yanatma, Servet. "Turkey Takes Care of Ottoman Legacy Abroad," (5 June 2011): http://www.sundayszaman.com/sunday/newsDetail_getNewsById.action?newsId=246215, (accessed 12 February 2012).

REVISITING THE NORMATIVE POWER EUROPE: EU'S TRANSFORMATIVE IMPACT IN ITS NEIGHBORHOOD

Yrd. Doç. Dr. Özlem DEMİRTAŞ BAGDONAS

(Fatih Üniv.)

Abstract

Whether the EU can be considered as a unique normative power that shapes the perceptions of the 'normal', or a civilian actor that relies on civilian means in its conduct of international affairs, or rather a traditional actor that is motivated by the self-interests of the nation states composing it, has stimulated a fruitful academic discussion. Many have argued that the EU is unique in terms of its ability to spread and practice the norms it subscribes to, while others have rejected the notion of normative power Europe altogether, arguing that the EU's way of influencing its neighborhood and beyond has mostly relied on its economic appeal, rather than that of its norms. This paper aims to revisit this literature to assess first the usefulness of the 'normative power Europe' concept by examining the extent to which the EU can assert its normative power in its neighborhood. Secondly, it also aims to assess the limits of EU's normative power: the structural, domestic, and external conditions that shape EU's ability to influence its neighborhood, its effectiveness in conflict resolution and crisis management, and its ability to disseminate the norms it claims to adhere to, whether by persuasion or imposition and other traditional means.

Key Words: Normative Power Europe, EU, EU's Neighborhood Policy

THE DEVELOPMENT OF ECONOMY AND SOCIETY WITHOUT CRISES: REALITY OR UTOPIA?

Ilmir NUSRATULLIN

¹(Öhe Bashkir Institute of Social Technologies)

Abstract

In 1803, Jean-Baptiste Say published "A Treatise of Political Economy", which outlined the hypothesis that an overproduction of goods and economic crises are not possible. In fact, the economy proved to be more difficult, since in reality there are conditions that violate the macroeconomic equilibrium and "Say's Law". In our research we examined the causes of failure "Say's Law" in terms of "non-equilibrium economic theory".

Nonequilibrium analysis showed in some areas is not performed "Say's Law". Firstly, it is a normal profit that goes to the credit sphere and then into savings. Secondly, it is the differential rent, which is also almost entirely goes to the "savers" under payment for the provision factors of production. Third, it is wages, which is received representatives of the "savers". These articles are a hole in the economy, where it goes irrevocably part of the revenue of producers, thereby disrupting the balance between production and consumption, between supply and demand. Global consequence of this process is the division of society into polar pole of the income gap. This results in the scale of individual countries and the global community to the conflicts between different groups of people in society: migration problems, hunger, poverty, terrorism and war.

In the course of our research, we have developed state regulation measures that will help to solve the problems of economic and financial crises.

Key words: Economic crisis, financial crisis, inequality, overproduction, savings.

Özet

1803 yılında, Jean-Baptiste Say mal ve ekonomik krizlerin bir aşırı mümkün değildir hipotezi özetlenen "Siyasi Ekonomi A Treatise" yayınlandı. Aslında, ekonomi gerçekte makroekonomik denge ve "Say Kanunu" ihlal koşul-

¹ PhD, professor of the Russian Academy of Natural Sciences, Associate Professor of the Bashkir Institute of Social Technologies (Ufa, Russia), nusratullin.iv@gmail.com

lar vardır çünkü, daha zor olduğunu kanıtladı. Araştırmamızda "denge dışı ekonomi teorisi" açısından başarısızlık "Say Kanunu" nedenlerini araştırdık.

Dengesiz analiz "Say Yasası" gerçekleştirilmez bazı bölgelerde gösterdi. Öncelikle, kredi küre ve daha sonra tasarruf gider normal bir kar olduğunu. İkinci olarak, neredeyse tamamen de üretim faktörlerinin sağlanması için ödeme altındaki "koruyucular" gider diferansiyel kira, olduğunu. Üçüncüsü, "koruyucular" temsilcileri alınan ücret vardır. Bu haberler, böylece arz ve talep arasındaki üretim ve tüketim arasındaki dengenin, bozarak, geri dönülmez üreticilerin gelirlerinin bir kısmını gider ekonomide, bir delik vardır. Bu sürecin küresel sonucu gelir farkının kutup direğe toplumun bölümüdür. Göç sorunları, açlık, yoksulluk, terör ve savaş: Bu bireysel ülkelerin ölçeği ve toplumun farklı insan grupları arasındaki çatışmalar, küresel toplumda sonuçlanır.

Araştırmamızın derste, ekonomik ve finansal krizlerin sorunlarını çözmek için yardımcı olacak devlet düzenlemesi tedbirleri geliştirdik.

Anahtar kelimeler: Ekonomik kriz, finansal kriz, eşitsizlik, aşırı tasarruf.

In 1803, Jean-Baptiste Say published "A Treatise of Political Economy", which outlined the hypothesis that an overproduction of goods and economic crises are not possible. Manufacturing brings the income on which to buy goods of corresponding value. The total demand in the economy is always equal to the aggregate supply. Thus, it is quite possible crisis-free development of the economy and welfare of all classes, including the class of workers. This provision was later called "Say's Law"².

Say's Law can be represented graphically in the form of macroeconomic equilibrium model AD-AS on figure 1³ [2, p.64].

In fact, the economy proved to be more difficult, since in reality there are conditions that violate the macroeconomic equilibrium and "Say's Law":

- 1) the number of buyer does not coincide with the number of producers;
- 2) an income is not necessarily entirely consumed, the part is saved;
- 3) a certain part of the production costs is covered by loans and others.

² Ronald Hamowy. The Encyclopedia of Libertarianism: A Sage Reference Publication. – SAGE Publications, 2008. – Section "Say, Jean-Baptiste (1767-1832).

³ Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn. Economics: Principles, Problems, and Policies, 18 ed.– Moscow, 2011. – P. 64.

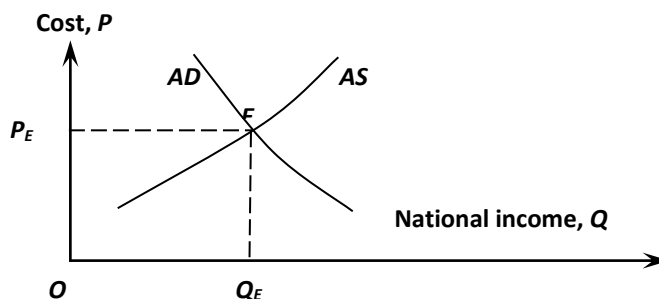

Fig. 1. Macroeconomic balance (model AD-AS)

Source: Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn. Economics: Principles, Problems, and Policies, 18 ed.– Moscow, 2011. – 1010 p.

"Say's Law" and the reasons for its failure are considered economists as a David Ricardo, Louis Auguste Blanqui, Thomas Robert Malthus, Senior Nassau William, Jean Charles Léonard Simonde de Sismondi, John Stuart Mill, Karl Heinrich Marx, Friedrich Engels, Mikhail Tugan-Baranowski, Alexander Chayanov and others. The foreign academic economists as Steven Kates, Thomas Sowell, Roy H Grieve, Axel Leijonhufvud, Egmont Kakarot-Handtke are studying the problem of sustainable development of economy and "Say's Law", too.

In this article, we will attempt to address the causes of discrepancy "Say's Law" economic reality in terms of "non-equilibrium economic theory."

Non-equilibrium economic theory is an economic theory that reveals the essence of the economy in terms of disequilibrium. The basic postulates of nonequilibrium economic theory are as follows:

- 1) the costs of production of goods are different, even of the same type produced by different producers;
- 2) the market price is not the result of coincidence of aggregate demand and aggregate supply. Every market price is the result of an individual act of exchange between the seller and the buyer of the goods in accordance with their individual voluntary agreement;
- 3) in the economy there is an infinite number of different prices that do not aspire to a common level, that is to equilibrium. Therefore, the market does not have a single equilibrium market price.

The nonequilibrium economic theory developed since the mid-90s of the last century in Russia. Today nonequilibrium economic theory has its postulates, his theory, methodology, methodological developments, scientific results that have scientific novelty.

Modern economic theory, which we are studying at universities, using the equilibrium approach in explaining the nature of the economy. No systematic review of the interconnected position of economic entities in the economy. Non-equilibrium economic theory solves this problem. Non-equilibrium economic theory allows us to represent the economy in the form of three-dimensional space (figure 2).

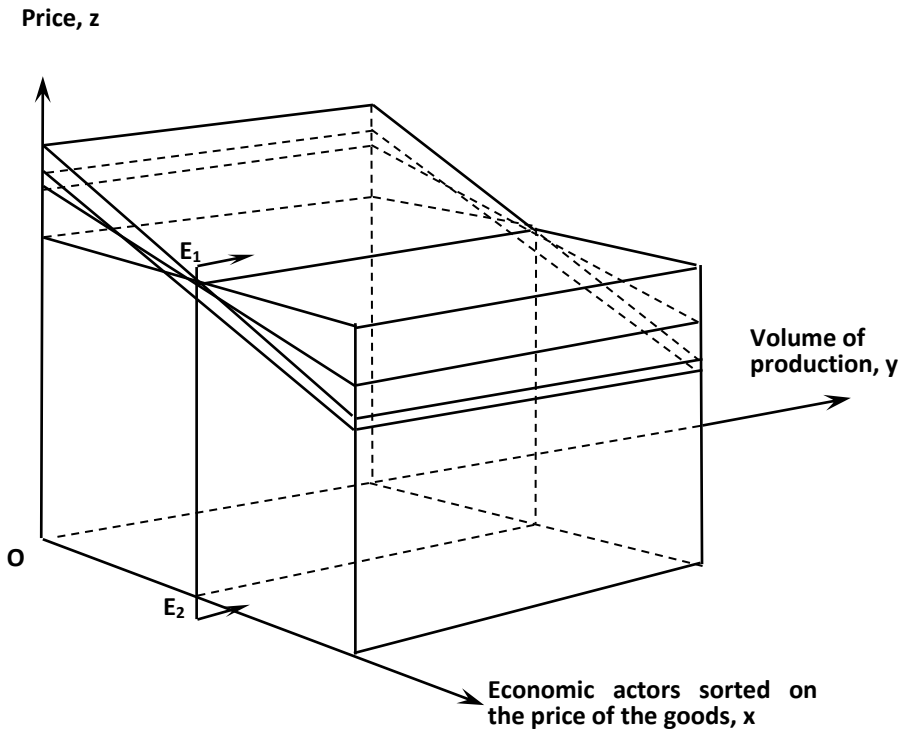

Fig. 2. Non-equilibrium model of the economy in three-dimensional space (the plane of E_1E_2 - two-dimensional representation of the economy in the classical economic theory)

Source: Nusratullin V.K. Non-equilibrium economy, 2-nd ed. - Moscow, 2006. - 482 p.

This three-dimensional model integrates the entire set of transactions between buyers and sellers in the economy at a time. Each particular transaction in the economy is characterized by three parameters: the price, the sales volume, the name of the seller.

The plane of E_1E_2 is the result of an agreement between the seller and the buyer to purchase goods at a particular time. This transaction does not reflect the aspirations of all subjects of the market to come to a single equilibrium price.

So you can not say, that in the economy there is the aggregate demand and aggregate supply, in the economy there are only a plurality of individual transactions between buyers and sellers. On this account, George Soros writes: "The concept of general equilibrium has no relation to reality"⁴ [3, 29 p.].

Non-equilibrium economic theory allows us to consider the economy in different planes:

1) the plane of yOz is classical view of the economy, which can be found in the "Economics" (figure 3);

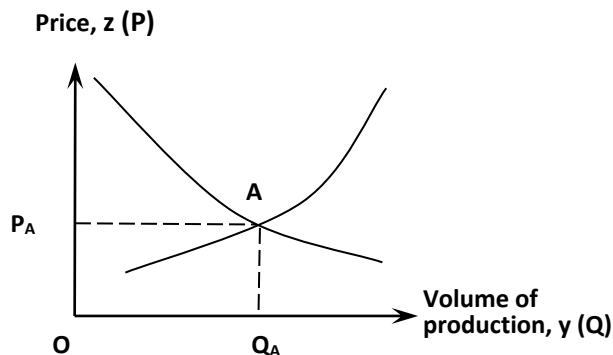

Fig. 3. The two-dimensional space of the equilibrium analysis of the economy as the primary model of equilibrium economic theory (the plane of E_1E_2 three-dimensional model in figure 2)

Source: Nusratullin V.K. Non-equilibrium economy, 2-nd ed. - Moscow, 2006. - 482 p.

⁴ George Soros, Paul A. Volcker. The Alchemy of Finance. Moscow, 1996. – P. 29.

2) the plane of xOz lets you see the price and the cost of all the goods of all producers and of a particular entrepreneur (figure 4), where:

D_1D_2 – value of the goods with the normal profit;

C_1C_2 – cost of goods;

A_1A_2 – realized price;

B_1B_2 – the average price in the economy;

M - the number of producers;

$E_1E_2MA_2$ – the extremely profitable venture;

$F_1F_2E_2E_1$ – the enterprises with a normal profit;

$F_1F_2OA_1$ – the loss-making enterprises;

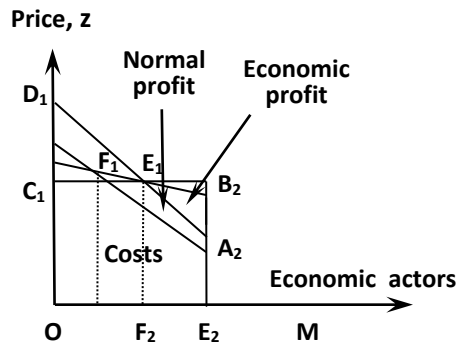

Fig. 4. The two-dimensional non-equilibrium model of the economy (the projection on the plane xOz , figure 2)

Source: Nusratullin V.K. Non-equilibrium economy, 2-nd ed. - Moscow, 2006. - 482 p.

3) the plane of xOy shows the distribution of production of its effectiveness (figure 5).

Thus, non-equilibrium economic theory has not only theoretical results, but practical and powerful tools for studying many economic processes and phenomena.

Returning to "Say's Law". We will describe the total value of the goods with the principles of building a non-equilibrium model of the economy on figure 6 [4]:

- 1) raw materials (keystone OH_1H_2M);
- 2) depreciation (keystone $H_1G_1G_2H_2$);
- 3) salaries (keystone $G_1D_1D_3G_2$);
- 4) the differential rent (keystone D_3GFD_2);
- 5) the normal profit (keystone D_2FEA_2);
- 6) economic profit (triangle A_2EB_2).

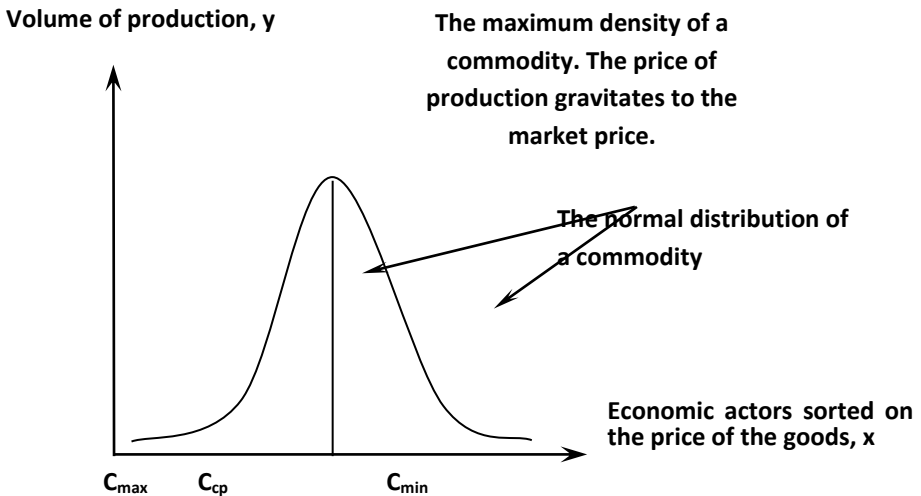

Fig. 5. Normal distribution density of a commodity (the projection of a three-dimensional model of the economy in the xOy plane)

Source: Nusratullin V.K. Non-equilibrium economy, 2-nd ed. - Moscow, 2006. - 482 p.

All these components of the total value of the goods is below the market price (line B_1B_2). In order to deal with the question of why does not work “Say's law” is already in terms of non-equilibrium analysis, we consider how to further distribute the proceeds from the sale of goods:

- 1) in accordance with the need to resume production manufacturers acquire raw materials (keystone OH_1H_2M);
- 2) in accordance with the need to restore the basic means manufacturers form a sinking fund (keystone $H_1G_1G_2H_2$);
- 3) salary goes to pay employees (keystone $G_1D_1D_3G_2$);
- 4) the differential rent (keystone D_3GFD_2) goes into savings;
- 5) the normal profit goes to pay interest on loans, rent, dividends to the owners of shares, etc. (keystone D_2FEA_2);
- 6) economic profit is used by entrepreneurs to expand production and the social sphere (triangle A_2EB_2).

Nonequilibrium analysis showed in some areas is not performed "Say's Law". Firstly, it is a normal profit that goes to the credit sphere and then into savings. Secondly, it is the differential rent, which is also almost entirely goes to the "savers"⁵ under payment for the provision of factors of production. Third, it is wages, which is received representatives of the "savers". Their wages are much higher than wages of workers and small business entrepreneurs. These articles are a hole in the economy, where it goes irrevocably part of the revenue of producers, thereby disrupting the balance between production and consumption, between supply and demand.

⁵ Or "absent owners" of Claude Henri de Rouvroy, Comte de Saint-Simon, the rentier, absentees, principals, "leisure class" of Thorstein Bunde Veblen, oligarchs

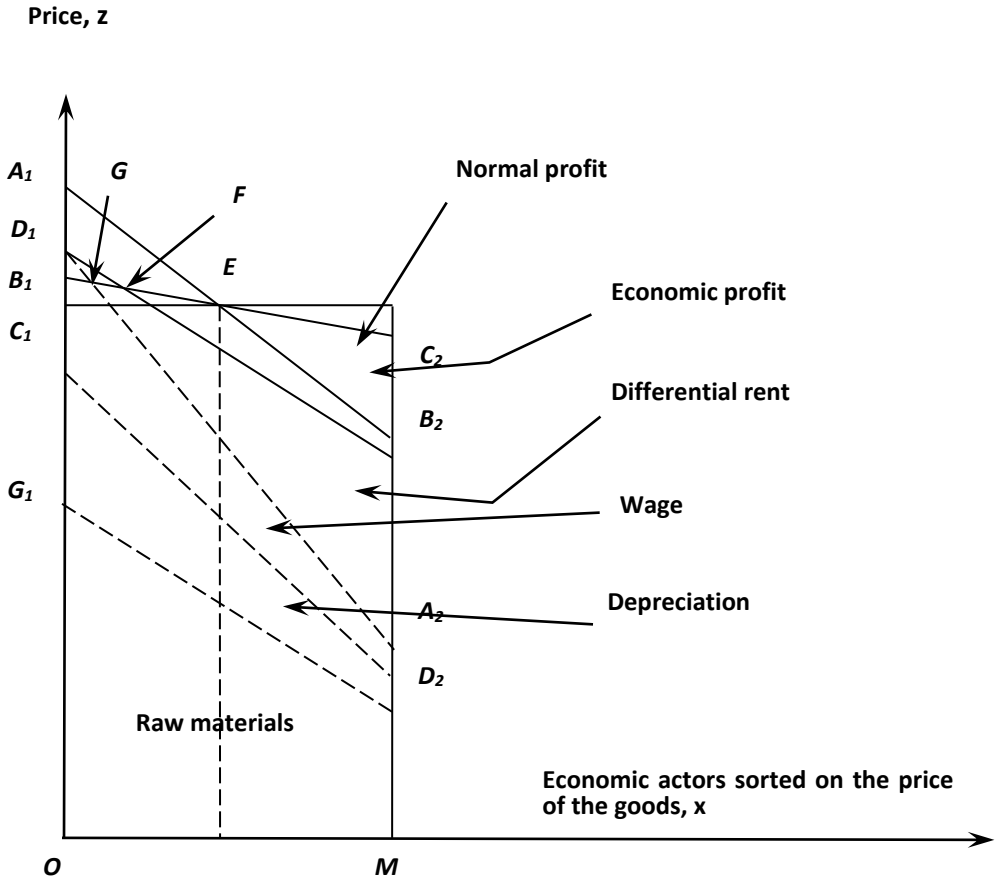

Fig. 6. Structure of the gross national product

Source: Nusratullin V.K. Non-equilibrium economy, 2-nd ed. - Moscow, 2006 - 482 p.

Production is experiencing constant tendency to overproduction and stagnation of production due to the outflow of absolute and differential rent. Since produced goods is not completely sold because the market there is no effective demand. In this situation, the proposal is always in great demand at that exacerbates the circumstance that consumers with insufficient income due to lack of money can not buy back the part of the manufactured goods they need to meet their most pressing needs. This process is constantly generated monopoly in the distribution of income - "savers."

Thus, the main reason for failure to Say's law is that part of the income of producers derived from turnover and deposited in savings wealthy citizens - "savers." This creates a tendency to overproduction effect, as not all products are covered by effective demand. Overproduction leads to stagnation of production, accompanied by a decline in real income of the insolvent citizens. There is a contradiction: the goods are manufactured, buy them no matter what. Then the economic crisis comes.

Global consequence of this process is the division of society into polar pole of the income gap. This results in the scale of individual countries and the global community to the conflicts between different groups of people in society: migration problems, hunger, poverty, terrorism and war.

The analysis led to the following measures of state regulation of the issues discussed. Conceptually they can be represented as follows:

- progressive taxation, tax-exempt low-income people;
- exemption the charity in any form of taxation;
- establishing a level of taxation depending on the stage of the economic cycle;
- regulation of wages in the public sector as a benchmark for the private sector;
- distinction between credit and financial sphere of the real economy and the financial sector;
- tight control of foreign economic activity of economic entities.

REFERENCES

1. Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn. Economics: Principles, Problems, and Policies, 18 ed.– Moscow, 2011. – 1010 p.
2. George Soros, Paul A. Volcker. The Alchemy of Finance. Moscow, 1996. – 352 p.
3. Nusratullin V.K. Non-equilibrium economy, 2-nd ed. - Moscow, 2006. - 482 p.
4. Ronald Hamowy. The Encyclopedia of Libertarianism: A Sage Reference Publication. – SAGE Publications, 2008. – 623 p.

THE ASPECTS OF THE SUPERPOWER POLITICS OF THE SYRIAN CONFLICT

Javid ALISGANDARLI¹
(SOAS University of London)

Abstract

The wave of the “Arab spring”, which resulted the power changes in major Arab countries in the region hasn’t bypassed Syria. In the spring of 2011 mass demonstrations took off against President Bashar al Assad’s government. With the violent crackdown of the protests by the regime the conflict gradually led to a civil war between pro-government forces and the opposition. With all its complicity of internal political dynamics of Syria in the face of current issues, several external actors have been direct or indirectly involved into the conflict as well. The issue has been brought up to the international arena and UN security council discussed possible scenarios of humanitarian intervention by bringing down the Assad regime as the conflict went viral resulting almost 100,000 dead and more than 1.5 million refugees (Amir Taheri, 2013). However, due to the vetoes of Russia and China no decisive action was possible to be taken by UN Security Council.

In the following article I argue that what we are observing is the change in the aspects of regional balance of power and in the face of current issues regarding Syrian crisis we are experiencing the revival of so-called superpower politics with the clash of interests between two blocks Russia, China and Iran on the one side and USA and its allies on another.

Keywords: The Near and Middle East, Arab spring, Syria, superpower, US - Russia competition

SURİYE ÇATIŞMASINDA SÜPER GÜÇLERİN POLİTİKALARININ YÖNLERİ

Bazı Arap ülkelerinde yönetim değişiklikleri ile sonuçlanmış Arap baharı dalgası Suriye'den da yan geçmedi. 2011 yılı sonbaharında Suriye Cumhurbaşkanını Beşşar el Esad hükümeti aleyhine kutlevi protestolar başlandı. Protestoların rejim tarafından güç ve baskı yolu ile yatırılması ülkede hükümet yanlısı ve aleyhtarları arasında iç savaşın başlamasına neden oldu. Mevcut prosesler çer-

¹ SOAS University of London, UK. E-mail: javid_alisgandarli@yahoo.com

çevesinde iç siyasi proseslere birkaç dış aktörlerin de direk veya dolaylı etkisi olmuştur. Sorunun derinleşmesi ile 100 binden fazla ölü ve 1.5 milyon mültecinin oluşması (Amir Taheri, 2013) meselenin uluslararası arenaya çıkmasıyla sonuçlandı. BM Güvenlik Konseyi mümkün insani müdahale senaryolarını müzakire edib. Fakat Rusya ve Çin'in veto haklarını kullanması sonucunda BM tarafından kesin adım atılmasının önlenir.

Hazırki makalede iddia ediliyor ki, Suriye'de crisis kapsamında bir tarafta Rusya, Çin ve İran, diğer yanda ABD ve müttefikleri olmak üzere ortaya çıkan "süper güçler çatışmasının" yeniden canlanmasının görüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Yakın Ortadoğu, Arap Baharı, Suriye, süper güç, ABD - Rusya Rekabeti

Superpower Politics. The Super power politics in academic literature is often referred to the competition between USSR and USA. As the two super-powers were competing over the political and economic influence at the end of 20s century the balance of power was often maintained by these two blocks; NATO led by US on one hand and the Warsaw pact led by Soviet Union on the other hand. Scholars often consider United States after the collapse of the Soviet Union in the early 1990s the only remaining super power with the ambitions and interests in every part of the world and the only power shaping the world politics nowadays. However even though United States indisputably the most powerful and influential state in today's world, it mostly has to manage its interests vis-à-vis the other Great and regional powers in the world with regards to its ambitions, actions and interests.

On the other hand some authors argue that several countries are very much ambitious to become the next superpower of this century. China, European Union and Russia are amongst leading countries in this list. In order to define this perception the concept "potential superpowers" is often referred². Steven Rosefielde argues that Russia's strategies under Vladimir Putin are conducted to re-emerge the country as a super power. Russia's main assets to do so are its existing military industrial complex and possessing natural resources³. According to Seyyid Said Sadeghi to recur as a superpower Russia carries out

² Zakaria, Fareed. (2008). **The Post-American World**. W.W. Norton and Company. p.210.

³ Rosefielde, S. (2005). **Russia in the 21st century: the prodigal superpower**. Cambridge University Press.

two strategies in international arena. These strategies are using “multipolarity”⁴ in order to challenge positions of the United States in the world and conducting energy policies. Some of the examples with regards to Russia’s challenging United States position of the only superpower in the world Russia’s policies such as objecting to the establishment of US missile defence system in Eastern Europe, five day war with Georgia in April 2008, supporting Iran’s nuclear program, as well as its position in Ukraine crisis and annexation of Crimea by Russia in March 2014 as a response to it and supporting Bashar Al-Assad regime in Syrian civil war. It can be argued that conflicting interests of Russia and United states in most parts of the world indicates that the new era of the challenge of major political powers in the world has re-emerged. In that regard to that in the following sections I will try to explain the impact of conflicting interests of external powers in Syrian civil war through the prism of superpower politics with special reference to the “multipolarity” aspect international politics of Middle east and Russia’s strategy to balance United States interests as a superpower.

Failure of Syrian revolution. There are several distinguishing factors that influenced the direction of the Syrian revolt and why the revolution hasn’t been able to succeed as in other countries influenced by “Arab Spring”. Among them two can be considered most as most distinctive ones. They are the role of the military and non-possibility of humanitarian aid due to the conflicting interest among international and regional actors.

Military played a key role in most of the countries experiencing Arab springs. In most scenarios army stepped down and refused using violence against the citizens and civilian protesters. Military’s taking the side of the protesters at the end played a detrimental role for success of the revolutions in Tunisia, Egypt.

a) The role of Military

However the events did not develop in that direction in Syrian uprisings. The am showed extreme loyalty to the ruling elite, particularly to Bashar Al-Assad supporting him until now since events escalated to the armed conflict between the pro-government forces and opposition. The roots for this were established by Hafiz Al-Assad’s administrative reforms, Bashar Al-Assad father. While establishing power structures of the state he considered the loyalty to

⁴ “Multipolarity” here refers to establishing alignments with other great powers who share the same interests in order to balance the United States.

regime as most important factors⁵. Therefore, power centres were created around Alawi groups⁶, which constitute a minority of the whole Syrian population. Especially in regards to representation in the army and security apparatus Alawi community played a key role⁷. This artificially created gap between the security apparatus and the state played its role and proved its loyalty to the regime in the Syrian uprising where the army did not hesitate to take the orders in using military force towards the civilian population unlike in other Arab revolutions.

b) External support

The second critical aspect of the Bashar Al-Assad's regime survival up to now is the external support from Russia, Iran, Hezbollah, and mainly political support from China. The support of Russia and Iran to the Assad's regime on the international level could be considered as one of the main reasons why the regime still exists. Because of Russia and Chinese vetoes in the UN Security Council there is no legal basis available for military intervention in the Syria by the United Nations peacekeeping forces. On the other hand Russia and Iran are continuing to supply Assad's regime with arms and military aid to fight the insurgencies and the armed opposition in the country⁸.

Conflict between two blocks through the prism of “multipolarity” of interests. Each state or actor participating in the shaping of Middle Eastern politics and involved in the conquest of achieving its interests even though acting through its independent national interests the developments around Syrian civil war have concentrated them around two power blocks. These blocks are United States, Saudi Arabia, Israel and Turkey on one side and Russia, Iran and China on the other side. In order to understand the **superpower dimension of the conflict** it is necessary to examine the particular interests of each involved state in the Syrian civil war and their participation within blocks to achieve their political goals. The difference between Cold war superpower politics and the new era superpower politics is that the cooperation between states within blocks hasn't emerged because of the fear for existence (as it was between NATO and

⁵ Salamandra, Christa. (2013). “Sectarianism in Syria: Anthropological Reflections”. *Middle East Critique*, 22.3: page 305

⁶ Farouk-Alli Aslam. (2014). “Sectarianism in Alawi Syria: Exploring the Paradoxes of Politics and Religion”. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 34.3

⁷ Bar, S. (2006). “Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview”. *Comparative strategy*, 25(5), 353-445.

⁸ Amir Taheri. (2013). “Has the time come for Military intervention in Syria?”. *American Foreign Policy Interests*, 35:217–220.

Warsaw pact) but rather from ambitions of each state to achieve a stronger representation as regional as well as global actor in international politics.

Russia has two broad strategic objectives in Syrian conflict. They are challenging the US dominance in the world affairs and aiding Assad in the fight against Islamist radicals. While examining Russia's position as the biggest international supporter of Bashar Al-Assad regime one has to consider that these relations trace back to Soviet-Syrian alliance which was forged during the cold war. Since that Syria has been a major client of Russian military industry and has remained as Kremlin's one of few Soviet-era geopolitical positions in the Middle East. Its efforts to prevent the possible intervention and use of force against the regime using its veto right in UN Security Council can be explained by that the establishment of the new regime initiated by US administration would mean to lose its major geopolitical ally in the region. Syria has for decades been a major client of Russian defence industry. The Syrian Armed forces use Soviet and Russian weapons and some officers are Russian trained. Additionally, Syria is central for Russia's geopolitical ambitions. Russian Navy keeps a small military facility at the Syrian port of Tartus. This strategic position is important in the view of Russia's ambitions to play a bigger role in the Middle East and Mediterranean.

On the other hand the continuation of the conflict possesses huge threats to Russia's security as well. The combatant jihadist participating in the civil war in Syria who can return to their native countries, including Russia and neighbouring Central Asian states might intrigue another jihadi independent movement in North Caucasus and cause instability among Muslim population of Russian Federation.

United States policy in the region first of all is maintaining the balance of power. The US does not want any actor to sustain an unbalanced power and become unchecked regional leader. The official position of the state is to end the violence, bring down the Assad regime and lay the bases for a stable democratic system, protecting the minority rights of Alawite, Kurdish, and Christian population of Syria. The major concern for US interests in the civil war is the possible influence of the Islamist radicals in the new government replacing Bashar Al-Assad.

The civil war in Syria has possessed security threats to Turkey as well. It has provided opportunities for PKK to attack and cause instabilities in Turkey from across Syrian border. According to Lenore G. Martin the instability in Syria has given Iran the capability to use PKK card against Turkey by harbou-

ring PKK militants at Iranian border⁹. The competition between Turkey and Iran representing different camps for regional dominance is a distinctive factor shaping the politics of region. Turkey and the USA have begun to cooperate closely in the Middle East policies because of the mutual national interests. “Multipolarity gave Turkey the opportunity to play a balancing role in the region and increase its influence by using a soft power paradigm based on expanding trade networks, diplomatic mediation, and promoting cultural ties with the Arab world and Iran”¹⁰. Increasing trade in the Middle East has been driving element in Turkey’s foreign policy towards the region.

The events taking place in the Middle East since 2011 has provided opportunities for Iran to expand its influence in the region. The raise of Iranian influence in the region has raised new level of concern to other actors aligned with the US such as Saudi’s and Israel about the political dominance and security in the region. The unbalanced Iranian dominance in the region possesses security concerns to USA and its allies for several reasons. Firstly, Saudis are concerned that Iran could use subversion to encourage Shia revolts in Saudi Arabia and Kuwait and disrupt world oil markets¹¹. Secondly Iran gained opportunities to expand its influence over Shia-dominated Maliki government in Baghdad with the withdrawal of US forces in Iraq¹². Additionally, in order to retain its links to Hezbollah in Lebanon Iran needs Syrian assistance due to the geostrategic importance of Syria. Thirdly, the progress in the development of nuclear capabilities and sectarian voices threatening Israel’s existence is a major concern for Israel security in the situation of Iran’s expanding power in the region. From Iranian viewpoint it needs to increase its power in the region because USA remains major threat to its security. According to Lenore G.Martin the development of nuclear program might enable Iran to counterweight the US and Israeli military threats. The main strategy of the Islamic Republic is “its threat to deploy a combination of disruption and subversion around the region that

⁹ Lenore G. Martin. (2013). “Turkey and the USA in a Bipolarizing Middle East”. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 15, Issue 2, pp.175-188. (Online). Retrieved from: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19448953.2013.775037?journalCode=cjsb20#.VOupvhH9nIU> [Accessed: 24 February 2015].

¹⁰ Damien Cave. (11 August 2012). “U.S. and Turkey to tighten coordination on Syria”. *New York Times*. (Online). Retrieved from: <http://www.nytimes.com/2012/08/12/world/middleeast/us-and-turkey-tighten-coordination-on-syria.html?pagewanted=all> [Accessed: 24 February 2015].

¹¹ Lenore G. Martin. Op.cit.

¹² Babak Rahimi. (4 February 2011). “Muqtada al-Sadr and Iran use “soft power” to pursue objectives in Iraq”. *Reprinted from Terrorism Monitor*, 9(5).

could roil the energy markets and create economic havoc in the industrial countries of the West”¹³.

Bibliography:

- Amir Taheri. (2013). “Has the time come for Military intervention in Syria”. *American Foreign Policy Interests*, 35: 217–220.
- Babak Rahimi. (4 February 2011). “Muqtada al-Sadr and Iran use “soft power” to pursue objectives in Iraq”. *Reprinted from Terrorism Monitor*, 9(5).
- Bar, S. (2006). “Bashar’s Syria: The Regime and its Strategic Worldview”. *Comparative strategy*, 25(5), 353-445.
- Damien Cave. (11 August 2012). “U.S. and Turkey to tighten coordination on Syria”. *New York Times*. (Online). Retrieved from: <http://www.nytimes.com/2012/08/12/world/middleeast/us-and-turkey-tighten-coordination-on-syria.html?pagewanted=all> [Accessed: 24 February 2015].
- Farouk-Alli Aslam. (2014). “Sectarianism in Alawi Syria: Exploring the Paradoxes of Politics and Religion”. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 34(3)
- Lenore G. Martin. (2013). “Turkey and the USA in a Bipolarizing Middle East”. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 15, Issue 2, pp.175-188. (Online). Retrieved from: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19448953.2013.775037?journalCode=cjsb20#.VOupvhH9nIU> [Accessed: 24 February 2015].
- Rosefielde, S. (2005). **Russia in the 21st century: the prodigal superpower**. Cambridge University Press.
- Salamandra, Christa. (2013). “Sectarianism in Syria: Anthropological Reflections”. *Middle East Critique*, 22.3: page 305
- Zakaria, Fareed. (2008). **The Post-American World**. W.W. Norton and Company.

¹³ Lenore G. Martin. Op.cit.

REKTÖRLÜK A SALONU
(2. GÜN-SAAT: 15: 30-17: 00)
TESAM OTURUMU
Oturum Başkanı:
Fatih BİLGİN
(TESAM)

Orta Doğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri

Yıldırım DENİZ (Uzman)

Orta Doğu'da Şiddet ve Terörün Tarihsel Arka Planı

Hakan KALKAN (Uzman)

Orta Doğu'da Selefilik Tehlikesi ve Dini Radikalizm

Akın KARADENİZ (Uzman)

Orta Doğu'da Ekonomik Çıkar Çatışmaları

Halil İbrahim YILMAZ (Uzman)

ORTA DOĞU'DAKİ ÇATIŞMALARA DEVLETLERİN ve DEVLET DIŞI AKTÖRLERİN ETKİLERİ

Yıldırım DENİZ¹

(TESAM)

Özet

Ortadoğu tarihin her döneminde çeşitli çatışmalara sahne olmuş bir bölgedir. Bu çatışmaların yaşanmasında dini, siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerinin yanı sıra, bölgedeki ve bölge dışındaki bir kısım devletlerin ve devlet dışı aktörlerin de etkileri olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetinin sonlanmasından sonra, bölge üzerinde yoğun bir şekilde hakimiyet mücadelesi yaşanmıştır. Bu mücadele sırasında özellikle bölgedeki etnik, dini ve mezhepsel farklılıklar, birer çatışma unsuru olarak kullanılmış, bu yüzden de bölgedeki şiddet, terör ve çatışmalar günümüzde de azalmak bir yana, artarak devam etmektedir.

Bu çatışmaları körükleyen bölge dışı aktörler olarak ABD, İngiltere, Rusya gibi bölgede çıkarı bulunan bazı devletler karşımıza çıkmaktadır. Bölge içinden ise selefiliğin katı bir yorumu olan vahhabiliği benimsemiş Suudi Arabistan, şia mezhebini resmi ideoloji olarak benimsemiş İran, bölgede tutunmaya ve topraklarını genişletmeye çalışan İsrail karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu sayılan bölge içi ve bölge dışı devletlerin doğrudan veya dolaylı destekleri ile faaliyetlerini yürüten bir kısım terör örgütleri, bölgede yaşanan çatışmaların başta gelen amilleridir.

Anahtar Kelimeler: Suudi Arabistan, İran, İsrail, Vahhabilik, Şiilik, Mezhep Çatışmaları.

THE EFFECTS OF GOVERNMENTS AND NON-STATE ACTORS TO CONFLICTS IN THE MIDDLE EAST

Abstract

Middle East is a state that has witnessed various conflicts in every period of the history. Among these conflicts, there are effects of some governments and non-state actors in the area and off-side the area along with religious, political, economic social reasons.

¹ TESAM Dış Politika Uzmanı, y.deniz@yandex.com

After the Ottoman Empire's rulership was terminated in the district, rulership conflicts have been intensively experienced in the area. During these conflicts especially ethnic, religious and denominational differences have been used as an elements of conflict, for this reason today violence, terror and velitations in the area apart from decreasing, are increasingly continuing.

Fueling these conflicts as a non-state actors, some governments like USA, England, Russia with interests in the region emerges. In the region, as for that, Saudi Arabia which adopts wahhabism that is a strict interpretation of salafism, Iran which adopts the shi'a sect as a formal ideology, Israel which tries to hold on their lands and to expand their territory, had emerged. Also some terror organizations, which operating with the direct or indirect support of intraregional and exterritorial states listed before, are leading reasons of conflicts happened in the area.

Keywords: Saudi Arabia, Iran, İsrail, Wahhabism, The Shi'a, Sectarian Conflict.

GİRİŞ

Günümüzde dünya üzerindeki çatışma bölgelerine bakıldığında ilk dikkati çeken bölge olan Ortadoğu bölgesi, aslında tarihsel olarak da sürekli bir çatışma alanı olmuş bir bölgedir. Mısır-Hitit mücadelesi ile başlayan bu mücadele tarihi, İskender'in seferleri, Persliler'in akınları, Roma'nın bölgeye hâkim olması, Bizans – Sasani mücadeleleri, bölgede İslam'ın doğumundan sonra yaşanan hâkimiyet mücadeleleri, Türkler'in Asya steplerinden bölgeye göçü, Moğollar'ın akınları, Avrupalılar'ın İslam medeniyetine doğru düzenledikleri Haçlı Seferleri, bölgede Osmanlı hâkimiyeti, sanayi devrimi sonrası Avrupalı devletlerin bölgeye hâkim olmaları ve I. ve II. dünya savaşları bölgenin savaş tarihinin kısa bir özetidir.

20. yüzyılın başlarında bölgenin Osmanlı Devleti'nden kopup Avrupalı devletlerin hâkimiyetine geçmesinden sonra bölgede etnik, dini, mezhepsel farklılıklar gibi çatışma nedeni olabilecek diğer birçok unsurun adeta kasıtlı bir şekilde göz ardı edilmesi suretiyle çok dengesiz yapay haritaların çizilmesi, günümüzde bölgede yaşanan karışıklıkların da temelini atan önemli bir nedendir. Sözgelimi Lübnan, Suriye ve Irak devletlerinin nüfus yapılarına bakıldığında hem dini farklılıklar, hem mezhepsel farklılıklar, hem de etnik farklılıkların bu ülkelerdeki sürekli istikrarsızlığın en temel nedeni olduğu görülecektir.

Sanayi devrimi sonrasında önemi Avrupalı devletler tarafından anlaşılan, ama özellikle II. dünya savaşı sonrasında önemi iyiden iyiye artan Ortadoğu,

soğuk savaş döneminde doğu – batı bloklarının en önemli mücadele alanlarından birisi olmuştur. Özellikle 11 Eylül 2001’den sonra ABD’nin bölgeye direk müdahale etmesi, zaten istikrarsız olan bölgenin daha da büyükkarmaşa içerisine girmesine neden olmuştur. Özellikle de ABD’nin başkan Obama döneminde bölgeden askerlerini çekmesi sonrasında Irak’ta yeni kurulan yönetimin, Saddam Hüseyin sonrası dönemdeki boşluğu dolduramaması, bölgeyi yeniden büyük bir kaosa sürüklemiştir.

Son yıllarda yaşanan silahlanma yarışı da bölgenin ne denli büyük bir çatışma alanı olduğunun bir başka göstergesidir. SIPRI’nin 2014 raporuna göre Ortadoğu ülkelerinin toplam silahlanma harcamaları bir önceki yıla göre %5,2 artarak 196 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.² Bölgede en dikkat çekici harcama ise Suudi Arabistan’ın yapmış olduğu 80, 8 milyar dolarlık askeri harcama. 2014 yılı GSMH’nin % 10,4’ünü silahlanmaya yatıran Suudi Arabistan, ABD, Rusya ve Çin’den sonra 4. büyük askeri harcamayı yapmış ülke konumuna yükselmiştir.³ Bölgede Suudi Arabistan’ın yanı sıra BAE 22,8, İsrail 15,9, Umman 9,6, Irak 9,5 milyar dolarlık harcamaları ile dikkat çekmektedir.⁴

Bölgeye dikkatle bakıldığında yaşanan çatışma ve sorunların arkasında bölge içi ve bölge dışı bazı aktörlerin olduğu görülmektedir. Özellikle bölgede etkili güç konumunda olan Suudi Arabistan, İran ve İsrail’in politikalarının, bu çatışma ve savaşların yaşanmasında doğrudan rolleri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Selefi-Vahhabi çizgideki Suudi Arabistan, Şii çizgideki İran ve Siyonist politikalar güttüğünü her fırsatta ifade eden İsrail’in izlediği politikalar, bölgedeki istikrarsızlığın ve yaşanan çatışmaların en büyük bölgesel nedenidir. Bölgede yaşanan çatışmalarda devlet dışı aktörler olarak dikkat çeken IŞİD, Hizbullah, Hamas gibi örgütlere bakıldığında ise bunların da arkasında yine yukarıda sayılan devletlerin bulunduğu görülmektedir.

Ortadoğu’nun kaderi, bölgedeki zengin enerji kaynakları nedeniyle, küresel güçler tarafından bölgede bulunan ülkelerin eline bırakılmamıştır. Zira bölgeye hakim olan güç zengin enerji kaynaklarına hakim olacak ve bu sayede de küresel bir güç olabilecektir. 20. Yüzyılın başlarında İngiltere, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra ise ABD bölgeye hakim olmuştur. Günümüzde ABD, hem kendi hegemonyasını devam ettirebilme adına, hem bölgedeki en önemli stratejik ortağı İsrail’in güvenliğini sağlama adına bölgeye gerek doğrudan, gerek bölge-

² SIPRI Yearbook 2015, s. 14, <http://www.sipri.org/yearbook/2015>, Erişim: 15.10.2015.

³ SIPRI FactSheet, April 2015, s. 2. http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=496, Erişim: 15.10.2015.

⁴ SIPRI FactSheet, April 2015, s. 2. http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=496, Erişim: 15.10.2015.

deki müttefikleri üzerinden ve gerekse bölgedeki bazı devlet dışı aktörlere destek vermek suretiyle Ortadoğu'daki anlaşmazlık ve çatışmaları körüklemektedir.

Bölgede ABD'nin karşısında ise, soğuk savaş yıllarındaki Sovyetler Birliği'nin varisi denebilecek olan Rusya yer almaktadır. Bölgede İran ve Suriye ile çok yakın ilişkileri olan Rusya, bu ülkeler vasıtasıyla bölge üzerinde varolmaya çalışmaktadır. Ayrıca ABD ile ilişkileri kötü olan ülkelere de kucak açmak suretiyle bölgede etki alanını genişletmeye çalışmaktadır.

Bölgesel Aktörler

Suudi Arabistan

Suudi Arabistan devletinin kurucuları olan 'Suud' ailesi, 1700'lerin başından bu yana Necid bölgesinde yönetici aile pozisyonundadır.1744'te Vahhabiliğin fikir babası olan Muhammed bin Abdülvahhab ve Muhammed bin Suud'un yaptığı anlaşma ile devletin temelleri atılmıştır.⁵ Suudiler 1802-1818 arasında Osmanlı'ya isyan etmişler ve bölgede birçok şehri ele geçirip katliamlar yapmışlardır. 1818'de Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı bastırmış ve liderleri Abdullah bin Suud ile çocukları İstanbul'da idam edilmişlerdir.1870'lerden itibaren İngilizler'in desteğini arkalarına alan Suudiler, Osmanlı'nın dağılma döneminde etki alanlarını Arap yarımadasının geneline yaymış ve 1932'de Suudi Arabistan Krallığı'nı kurmuşlardır.⁶

Nüfusu 30 milyona ulaştığı tahmin edilen⁷ Suudi Arabistan'ın nüfusunun 1/3'ü göçmenlerden oluşurken, yerli nüfusun %10-15'i Şiiilerden⁸ oluşmaktadır. Selefililiğin çok katı bir yorumu olan Vahhabi mezhebini benimsemiş olan Suudi Arabistan devleti, kurulduğu günden bu yana özellikle bölgedeki Şiiilere karşı çok katı bir politika izlemiştir. Osmanlı'ya karşı isyan bayrağını çektiğinde, bölgede ilk olarak Şiiilerin üzerine yürüyen ve 1802 yılında Kerbela törenlerine katılan binlerce Şii'yi kılıçtan geçiren⁹ Suudiler, bugün hala bölgede kendisine rakip ve düşman olarak Şiiileri görmektedir.

Suudi Arabistan'ın dış politikası, birbiri içine geçmiş üç düzlemde kendisini göstermektedir. İlk olarak uluslararası düzlemde ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden birisi olarak petrole dayalı ekonomisi ile dünya enerji

⁵ H. Ezber Bodur, "Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör", **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2003, Cilt 2, 2, ss. 7-20

⁶ Bkz. M. İlyas Bozkurt, **İnhiraf**, Revizyon Medya, Bursa, 2013, ss. 190-193.

⁷ <http://www.tradingeconomics.com/saudi-arabia/population>, Erişim: 15.10.2015.

⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>, Erişim: 15.10.2015.

⁹ M. İlyas Bozkurt, **İnhiraf**, Revizyon Medya, Bursa, 2013, s. 190

sektörünün belki de en önemli üyesidir. İkinci olarak ortadoğu bölgesinde statü-kocu bir rol oynayan, kendisinden bağımsız herhangi bir girişime karşı duran ve yukarıda da ifade edildiği gibi Şii karşıtı politikalarla hareket etmektedir. Üçüncü olarak ise daha dar bir bölge olarak Arap yarımadasında tam bir hegemon gibi davrandığı görülmektedir.¹⁰

Yemen’de son dönemde yaşanan iç savaş, bu üçüncü düzlemdeki politikaların bir sonucudur. Zira Yemen, Suudi Arabistan’ın -deyim yerindeyse- arka bahçesidir. Bu ülkede nüfusun yaklaşık %35’ini oluşturan Şii nüfusun yönetimi ele geçirmesi demek hem Suudi Arabistan topraklarında yaşayan ve nüfusun yaklaşık %15’ini oluşturan Şii’leri¹¹ de harekete geçirebilecek bir faktördür. Ayrıca Kızıldeniz’in Hint Okyanusu’na açılan kapısı olan Bab’ülMendep boğazının da Şii’lerin eline geçmesi tehlikesini de Suudi Arabistan’ın yanı sıra, körfezdeki petrol üreticisi ülkeler ve batılı ülkeler göze alamamaktadır.

Suudi Arabistan’ın son dönemdeki dış politikasını şekillendiren en önemli unsurlardan birisi de hiç kuşkusuz Selefi-Vahhabi ideolojidir. Suudi Arabistan her ne kadar küresel düzlemde müttefiki ABD’nin kontrolü dışında hareket etmese de, özellikle 2000’li yıllardan itibaren Balkanlar’dan Kafkaslar’a, oradan da Orta Asya’ya kadar geniş bir coğrafyada etkili olmaya çalışmaktadır. Sözgelimi halihazırda Bulgaristan’daki camilerin üçte biri Selefi-Vahhabi imamların kontrolünde bulunuyor ve Uluslararası Kriz Grubu’nun verdiği bilgilere göre Selefi-Vahhabi imamlar Kosova’da 500 kişinin katılabileceği büyüklükte özel vaazlar verebiliyor.¹²

Suudi Arabistan’ın dış politikasında, Selefi-Vahhabi düşüncenin bir neticesi olarak Şii’liğin düşman olarak tanımlanması ve buna göre bir dış politika izlenmesi söz konusudur. Mesela Yemen’deki iç savaş bunun önemli bir örneğidir. Veya Arap Baharı sırasında nüfusunun %70’i Şii olan Bahreyn’de meydana gelen olaylar karşısında Suudi Arabistan’ın askerlerini göndererek başlamakta olan isyanı bastırması bir başka örnektir.¹³ Yine Suriye’de son yıllarda yaşanan iç savaşta İran’ın desteklediği Esed’in karşısında savaşan grupları destekleyen politikalar izlenmesinin arkasında da Vahhabi-Şii çekişmesi yatmaktadır.

¹⁰ Ertan Efeğil, “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, *Ortadoğu Analiz*, 2013, Cilt 5, Sayı 53, s. 106-107.

¹¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>, Erişim: 15.10.2015.

¹² Hamdi Fırat Büyük, “Balkanlar’ı Saran Tehdit: IŞİD”, http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=17&cat=365366695#.VjDE_rfhAy4, Erişim: 15.10.2015.

¹³ <http://www.hurriyet.com.tr/suudi-arabistan-ordusu-bahreyn-girdi-17267951>, Erişim: 15.10.2015.

İran

Ortadoğu'daki en eski medeniyet merkezlerinden birisi olan İran, son yüzyıl hariç tarihin hemen her döneminde bölgedeki önemli aktörlerden birisi olmuştur. 20. Yüzyıl boyunca önce İngiliz-Rus ekseninde, ardından 2. Dünya savaşı sonrası dönemde ABD ekseninde yer almış ve son olarak 1979 İslam Devrimi ile yeniden bağımsız bir konuma gelerek ABD'nin kurmuş olduğu düzenin karşısındaki en önemli tehdit haline gelmiştir.

İran'ın izlediği dış politika incelendiğinde, öncelikle dikkat çeken şey tarihsel süreç içerisinde son yüzyılda yaşanan savaşlar, işgaller ve darbelerin etkileridir. I. ve II. Dünya savaşlarında İngiliz ve Ruslar'ın İran'ı işgali, 1979 öncesi dönemde yaşanan darbeler, 1979 devrimi, 1980-1989 arasında süren İran-İrak savaşı ve 1990 sonrasında ABD'nin Ortadoğu'ya girmesi olaylar, İran dış politikalarının adeta bilinçaltına tesir etmiş olaylardır.¹⁴

İran dış politikasında son dönemdeki en önemli kırılma noktası 1979 İslam Devrimi'dir. Bu tarihe kadar ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden birisi olan İran, devrim sonrası ABD tarafından "terörü destekleyen ülkeler" listesine de alınarak düşman haline getirilmiştir. Harita üzerinden bakıldığında etrafı doğu, batı ve güney istikametinden ABD üsleri tarafından çevrelenerek kuşatılan İran, ironik bir biçimde ABD tarafından bölgedeki en önemli tehdit olarak lanse edilmektedir.

İran'ın yukarıda ifade edilen tarihsel hafızasının dış politika alanına en önemli yansımaları, ülkenin dışa bağımlılığını en aza indirerek her alanda kendi kendine yetecek hale gelme amacıdır. Sanayi üretimi zayıf olan İran'da ekonomi petrol ve doğal gaz ihracına dayanmaktadır. Ekonomik olarak kendi kendine yetme hedefi, özellikle devrim sonrası batının uyguladığı ambargo ve tehdit söylemlerinin de etkisiyle askeri alan kaymış ve bu alanda ülke son dönemde birçok silahını kendisi üretir bir duruma gelmiştir. Son dönemdeki nükleer çalışmaları da bu minvalde değerlendirmek gerekir. Zira ABD'nin ve onun bölgedeki en önemli stratejik ortağı İsrail'in bölgedeki en önemli tehdit olarak saydığı İran da kendi açısından -nükleer silahları olan- ABD ve İsrail'i bir tehdit olarak görmektedir.

İran dış politikasında, son dönemde belki de en önemli unsur olarak Şii inancın etkili olduğu görülmektedir. Nüfusun İran'da %90, Azerbaycan'da %75, Irak'ta %60, Bahreyn'de %70, Yemen'de %35, Lübnan'da %30, Ku-

¹⁴ Barış Doster, "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası", **Ortadoğu Analiz**, Ağustos 2012, Cilt 4, Sayı 44, s. 45.

veyt'te %25, Suriye'de %10'luk kesiminin Şii olduğu¹⁵ gözönüne alındığında, İran'ın bölgesel olarak Şiilik üzerinden dış politikalarını yürütmesi çok doğal bir sonuçtur.

Ancak İran tüm dış politikasını Şiilik üzerine kurmaz. Tarihi köklü bir medeniyetin günümüzdeki bakiyesi olarak nitelenebilecek İran, dış politikada geçmişte olduğu gibi günümüzde de yeri geldiğinde pragmatik politikalar izlemekten kaçınmamaktadır. Sözelimi nüfusu müslüman olan, hatta %75'i de Şii olan Azerbaycan ile hıristiyan Ermenistan arasındaki çatışmada, Ermeniler'i desteklemiştir.

Dış politikada İran'ın kullandığı araçlardan birisi de, ABD ve İsrail karşıtlığıdır. Bu söylem sayesinde İran, Şii olmasına, etnik olarak da Fars olmasına rağmen, bölgedeki birçok Arap ülkede halk nezdinde sempati ile karşılanmayı başarmıştır.

İran'ın bölgedeki en önemli tehdit algısı ABD destekli İsrail ve Suudi Arabistan'dır. Türkiye de İran'ın bölgede rakibi olsa da, ikili ilişkiler düşmanca değildir. İsrail ve Suudi Arabistan ile gergin ilişkiler, bölgeyi adeta bir satranç tahtasına çevirmiştir. Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Bahreyn, Yemen toprakları, bu üç ülkenin mücadele alanı olmuştur. Sayılan bu ülkelerin ortak özelliği, Şii ve Sünni nüfusun bu ülkelerde birlikte yaşıyor olmasıdır.

İran'ın bölgedeki müttefikleri ise Suriye'de Esed yönetimi ve Irak'taki Şii yönetimdir. İran, esas düşman olarak gördüğü ABD karşısında Rusya ve ŞİÖ'nün de desteğini arkasına almıştır. Bölgede son yıllarda yaşanan çatışmalar neticesinde Irak ve Suriye'nin haritalarının değişmemesi için çaba sarfeden İran'ın esas çekincesi, bu ülkelerden sonra sıranın kendisine gelmesi ihtimalidir. Bu yüzden özellikle Suriye'deki iç savaşta Esed yönetimine doğrudan destek de veren İran, sıranın kendisine gelmemesi için adeta çırpınmaktadır. Bundan dolayı da bölge ülkelerindeki Şii nüfus üzerinden Şii Hilali kartını kullanmaktan çekinmemektedir. Bahreyn'de, Yemen'de son dönemde yaşananlar bunun bir göstergesidir.

İran'ın dış politikasında, bölgede kendisine rakip ve tehdit olarak gördüğü ülkelere karşı devlet dışı aktörleri de destekleme politikası da önemli bir yer tutar. Bir dönem Türkiye'nin karşısında PKK terör örgütünü destekleyen¹⁶ İran, İsrail karşısında Lübnan'da konuşlanan Hizbullah'ı, Yemen'de yönetim karşıtı

¹⁵ https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/wfbExt/region_mde.html, Erişim: 15.10.2015.

¹⁶ Çağatay Balcı, "İran, Pragmatizm ve PKK", UPA, **Uluslararası Politika Akademisi**, Eylül 2012, s.1, <http://politikaakademisi.org/iran-pragmatizm-ve-pkk/>, Erişim: 15.10.2015.

Husiler'idesteklemekten geri kalmamaktadır. İran'ın bu pragmatik yaklaşımı, zaten birçok yeri çatışma alanı olan Ortadoğu topraklarında, daha da büyük çatışmalara zemin hazırlamaktadır.

İsrail

Ortadoğu'daki çatışma ortamını körükleyen ülkelerden birisi de İsrail'dir. İsrail kurulduğu 1948'den bu yana bölgede kendisine güvenli bir coğrafya oluşturma çabasında olduğu için, bugüne kadar bölgede birçok defa çatışma ve savaş yaşamıştır. Kurulduğu yıllarda bölgede hiçbir ülke ile diplomatik ilişkisi olmayan ve tüm Arap komşuları tarafından düşman olarak kodlanan İsrail, zaman içerisinde bölgede kendisine bir yaşam alanı oluşturmuştur. Hatta günümüzde tehdit olarak artık bölgedeki devletleri değil, devlet dışı aktörleri (Hamas, Hizbullah gibi...) algılar bir pozisyona gelmiştir.

İsrail'in dış politikalarında en önemli belirleyici unsur, yukarıdan da anlaşıldığı gibi güvenlik endişesidir. Nüfusu az olmasına karşın, bölgede önemli bir askeri güç olmasının arkasında da bu güvenlik endişesi yatmaktadır. Bu konuda ABD, stratejik ortağı olan İsrail'e her yıl milyarlarca dolarlık askeri yardım yapmaktadır ve bu sayede İsrail'in son derece modern bir ordusu bulunmaktadır. Yine güvenlik endişelerinin bir tezahürü olarak sayısı az da olsa İsrail'in nükleer silahlara sahip olduğunu belirtmekte fayda var.

İsrail'in dış politikasında, aynı İran ve Suudi Arabistan'da olduğu gibi, din önemli bir belirleyici unsurdur. Şii İran, Selefi-Vahhabi Suudi Arabistan'ın yanında İsrail'de Musevilik dininin radikal bir yorumu olan Siyonizm devlet politikalarında etkili bir unsurdur. Siyonizm, İsrail'in kimliğinin doğal bir parçasıdır ve bilindiği üzere, tarihsel olarak belli birtoprak parçasını, Yahudilerin vaadedilmiş toprakları olarak kabul etmektedir.¹⁷ Dünyanın birçok farklı coğrafyasında yaşayan Yahudiler'in 19. yüzyılın sonlarından itibaren bu vadedilmiş topraklara toplanması ve sonra zaman içerisinde burada kendi devletlerini kurmaları, hem burada yaşayan Filistin halkı açısından, hem de nüfuslarının büyük bir çoğunluğu müslüman olan komşu ülkeler için kabul edilebilir bir durum olmamıştır. İsrail'in kuruluşu ve bölgede önce tutunma, ardında da kendisine güvenli bir harita oluşturma çabaları, bölgede bugüne kadar birçok savaşa neden olduğu gibi, hiç kuşkusuz bundan sonra da birçok çatışma ve hatta savaşa neden olacak gibi görünmektedir.

1948'den bu yana Arap devletlerinin oluşturduğu bir koalisyona karşı savaş içerisinde olan İsrail, 1956 yılında Süveyş Savaşı, 1967'de Altı Gün Savaşı,

¹⁷ Ertan Efegil, "İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri", *Ortadoğu Analiz*, Ocak 2013, Cil 5, Sayı 49, s. 57.

1969-70 yıllarında Yıpratma Savaşı, 1973 Yom Kippur Savaşı ile 1978 ve 1982 Lübnan işgallerinin sonrasında tehdit algısında devletlerden ziyade devlet-dışı aktörler ön plana çıkmış ve Lübnan'da Hizbullah ve Filistin'de Hamas ve İslami Cihad gibi yapılanmalar İsrail'in güvenlik dünyasını şekillendiren unsurlar olmuşlardır.¹⁸

İsrail'in, güvenliğine tehdit olarak kabul ettiği devletler, ya ikili ilişkilerin bir şekilde tesis edilmesiyle (Camp David sonrası Mısır ile kurulduğu gibi), ya da bu devletlerin yaşadıkları iç karışıklıklar neticesinde İsrail için tehdit olmaktan çıkması gibi yollarla (Irak ve Suriye gibi) bertaraf edilmiş ve tehdit olmaktan çıkarılmışlardır. Bölgede son yıllarda Irak ve Suriye topraklarında yaşanan iç savaşın belki de en karlı tarafı, İsrail'dir. Zira bu ülkeler, iç savaş öncesinde İsrail için önemli bir tehdit olma potansiyeline sahip iken, artık kendi toprak bütünlüklerini dahi sağlayamaz bir duruma gelerek bölünmenin eşğine gelmişlerdir.

İsrail'in dış politikası iki düzlemde, yani küresel ve bölgesel düzlemde ele alınabilir. Küresel düzlemde İsrail'in ABD ile stratejik ortaklığı ve uluslararası tanınma gayreti dikkat çekerken; bölgesel düzlemde öncelikle güvenlik konusu ve bunun ardından da bölgedeki diğer ülkeler tarafından tanınmak, onlarla ekonomik işbirliği içerisine girmek ve bu sayede de oluşacak bir karşılıklı bağımlılık¹⁹ ile bölgede daha rahat tutunma gayretleri dikkat çekmektedir.

II. Dünya savaşından bu yana, Ortadoğu coğrafyasında sürekli büyüyen, yaşanan hemen her olaydan ve sıcak çatışmadan kârlı çıkan taraf, hep İsrail olmuştur. Geçmişte İsrail'e tehdit unsuru olan devletler ise teker teker ekarte edilmiş, bu açıdan bölgedeki İran gibi diğer güçlü devletler doğal olarak sıranın kendilerine de geleceğini düşünerek buna göre hazırlık yapmaya başlamışlardır. İran'ın nükleer silah edinme gayretini bu açıdan değerlendirmek gerekir.

Işid

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Irak'ta devletin tasfiye edilmedi ile çok ciddi bir otorite boşluğu yaşanmış ve bundan sonra istikrar bir türlü sağlanamamıştır. Aynı şekilde Suriye'de de son yıllarda yaşanan iç savaş neticesinde bölgede oluşan otorite boşluğu ve savaş ortamı, radikal düşünceye sahip gruplara hareket meydanı doğurmuştur.²⁰ İşte Irak-Şam İslam Devleti

¹⁸ Ceyhan Çiçekçi, "İsrail'in Güncel Güvenlik Habitatı", **Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No.24, Mart 2015, s. 15.

¹⁹ Ertan Efegil, "İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri", **Ortadoğu Analiz**, Ocak 2013, Cil 5, Sayı 49, ss. 53-61.

²⁰ Ferhat Pirinççi, ve arkadaşları, "ABD'nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye'ye Olası Yansımaları", **ORSAM Rapor No: 191**, Eylül 2014, Ankara, s. 7.

(İŞİD) de bu ortamın bir meyvesidir. Kökeni Irak el-Kaidesi'ne dayanan örgüt, 2000 yılında Afganistan'da kurulmuş, daha sonra ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Irak'a geçerek burada koalisyon güçlerine karşı mücadeleye girişmiştir. Özellikle Saddam Hüseyin'in devrilmesi ve sonrasında Irak ordusunun tasfiyesinden sonra, daha önce Saddam için savaşan birçok askerin işsiz kalması, İŞİD'in askeri gücünü biranda artıran önemli bir faktör olmuştur.²¹

Genel olarak Selefi-Vahhabi ideolojiyi benimsemiş radikal eğilimli bir örgüt olan İŞİD, birçok farklı ülkeden gelen radikal savaşçının katılımıyla kısa sürede büyümüş ve bölgede önemli bir toprak parçasını kontrolü altına almıştır. Özellikle Şii halka ve yakaladığı batılılara karşı uyguladığı işkence ve infazlar sayesinde bir anda tüm dünyanın dikkatini üzerine çeken ve bu uygulamaları sayesinde bölgede büyük bir korku yaratan İŞİD, kontrolü altında tuttuğu bölgedeki petrol kaynakları sayesinde de önemli gelirler elde etmektedir.

İŞİD, bölgede adeta bir katalizör görevi gören bir devlet dışı aktördür. Zira hem Irak'ın, hem de Suriye'nin toprak bütünlüklerini tehdit etmektedir. Bu sürecin sonunda, yıllardır dile getirilen bölgede bazı ülkelerin haritalarının yeniden çizilmesi²² tartışmaları da muhtemelen gerçekleşmiş olacaktır. Böylesi bir durum ise hiç kuşkusuz başta bölgeyi elinde tutmaya çalışan ABD ile bölgede kendine güvenli bir coğrafya yaratmaya çalışan İsrail'in işine yarayacaktır.

İŞİD'in bölgedeki hareket tarzı incelendiğinde, ortaya çok ilginç bir tablo çıkmaktadır. Bölgede İsrail, Suudi Arabistan hariç hemen herkese karşı düşman olan İŞİD, özellikle de Kürtler ve Şiiler'e karşı savaşmaktadır. Bu durum da, -hali hazırda öyle olsa da- yakın bir gelecekte resmi olarak Irak'ın Kürtler, Sünniler ve Şiiler şeklinde üç parçaya ayrılmasını netice verecektir. Suriye'nin de aynı şekilde Kürtler, Sünniler ve Esed'in yönetiminde kalan Suriye şeklinde bölüneceği bir senaryo söz konusudur.

Hizbullah

İran'da şah rejimine karşı 1973 yılında kurulan Hizbullah örgütü, İran İslam devrimi sonrasında Ortadoğu coğrafyasına ihraç edilen bir örgüttür. Özellikle nüfusunun %27'si Şii olan²³ Lübnan'daki Şii örgütlerini saf dışı bırakarak öne çıkmış ve ülke çapında önemli bir aktör haline gelmiştir. İsrail'e karşı

²¹ Bkz. F. Gregory Gause, III, The International Relations of the Persian Gulf, 2009, New York, Cambridge University Press.

²² ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice 7.8.2003 tarihinde Washington Post gazetesinde yayımlanan "Ortadoğu'yu Dönüştürmek" ("Transforming The Middle East—Ortadoğu'yu Dönüştürmek") adlı makalesinde "Ortadoğu bölgesinde Fas'tan Suriye'ye kadar bulunan 22 devletin rejiminin, sınır ve haritalarının değiştirileceğini" ifade etmişti.

²³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>, Erişim: 15.10.2015.

direnışte elde ettiği başarı ve Filistin davasını sahiplenmede gösterdiği hassasiyet²⁴ sayesinde başta Lübnan olmak üzere birçok Ortadoğu ülkesinde sempati ile karşılanan bir örgüttür. Ancak Suriye iç savaşına müdahil olmasından sonra sünni Ortadoğu nüfusunun sempatisini kaybetmiş olduğu da bir gerçektir.

Ortadoğu'daki devlet dışı aktörler arasında en önemlilerinden bir tanesi olan Hizbullah, İsrail, ABD ve batı dünyası tarafından terörist bir örgüt olarak kabul edilmektedir. İsrail güvenlik uzmanlarına göre, orta ve uzun vadede Hizbullah'ın sahip olduğu yetenekler, devlet-dışı aktörler arasında İsrail'in güvenliğine yönelik en önemli tehdidi oluşturmaktadır.²⁵ Ancak tersine Filistin, Lübnan ve bölgedeki diğer halklar tarafından zaman zaman kahraman gibi kabul edilen bir örgüttür. Şii tabanlı olması nedeniyle Selefi-Vahhabi çizgideki Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri tarafından da düşman olarak kodlanan örgüt, İran, Suriye (Esed yönetimi) ve bölgedeki diğer Şiiler tarafından desteklenmektedir.

Bölge Dışı Aktörler

ABD

Ortadoğu, zengin enerji kaynakları, ticaret yollarının kesiştiği yer olması gibi nedenlerle, hegemon olma iddiasında olan gücün kontrolünde olması gereken bir bölgedir. Buraya hâkim olan -adeta- dünyaya da hâkim olmaktadır. Geçmişte Roma, Osmanlı, İngiliz imparatorlukları bunun örneğidir. Günümüzde ise ABD, rakipsiz olarak çıktığı soğuk savaş döneminden sonra, Ortadoğu'ya bizzat girerek burayı domine etmiştir. Bugün de bölgede en önemli aktör olarak -bölge dışından da olsa- ABD gösterilebilir.

Dünyanın bir numaralı enerji tüketicisi konumundaki ABD, hem ülkesi içinde kurmuş olduğu ucuz enerjiye dayalı ekonomiyi sürdürürebilmek için, hem Ortadoğu'daki zengin enerji kaynaklarını dünyaya pazarlayarak buradan çok büyük miktarlarda gelir elde etmek için, hem de bölgeyi boş bırakıp başkalarının eline geçmesini engellemek için Ortadoğu bölgesine tam anlamıyla hakim olmak zorundadır. Ayrıca bölgedeki en önemli stratejik ortağı olan İsrail'in güvenliğini sağlayabilmek için de burada olmak zorundadır. Zira ABD desteğinden yoksun bir İsrail'in bölgede tutunması çok zor olacaktır.

²⁴ Abdulgani Bozkurt, "Hizbullah'ın Lübnan'da Kuruluşu ve Popülaritesinin Sebepleri", **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Mart 2014, Yıl 7, Sayı XVII, ss. 599-627.

²⁵ Ceyhun Çiçekçi, "İsrail'in Güncel Güvenlik Habitatı", Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, No.24, Mart 2015.

ABD'nin soğuk savaş yıllarında o dönemki tehdit olan Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası yerini günümüzde Sovyetler Birliği'nin mirasına talip olan Rusya'yı çevreleme şeklini almıştır. Eski Sovyet toprakları olan, bir bakıma Rusya'nın arka bahçesi de denebilecek Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Ortadoğu toprakları bu stratejinin uygulamaya geçirildiği alanlardır.

1991 yılından bu yana ABD, Ortadoğu'da bizzat bulunmanın ekonomik, siyasi ve insani maliyetini gördüğünden, 2000'li yıllarla birlikte bölgeyi stratejik ortaklar ve müttefikler vasıtası ile kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bölgede İsrail, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri, Türkiye ve Mısır ABD'nin en önemli ortaklarıdır. Son dönemde Türkiye ve Mısır'da yaşanan gelişmeler her ne kadar bu ortaklığın sorgulanmasına neden olsa da, bu ülkeler ABD için çok önemli ortaklardır. Buna karşılık bölgede İsrail'in karşısında yer alan İran ve Suriye'deki Esed yönetimi, ABD'nin en önemli tehdit algılarıdır. Bu ülkeleri Rusya'nın (ve onun da arkasında Çin'in) destekliyor olması, Ortadoğu'yu küresel bir mücadele alanına çevirmektedir.

Bölgedeki enerji kaynakları kısa vadede bitmeyeceğine ve İsrail'in başka bir yere taşınması ihtimali olmadığına göre, ABD'nin bölgeden çıkma gibi bir tercihi bulunmamaktadır. Bu da bölgenin bundan sonra da küresel bir mücadele alanı olmaya devam edeceği anlamına gelmektedir.

Rusya

Rusya, çarlık döneminden bu yana geleneksel olarak sıcak denizlere inme politikasını her dönemde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Son dönemde Putin yönetiminde Sovyetler Birliği'nin eski coğrafyasında yeniden etkili olmaya çalışan Rusya, bu coğrafyada ABD ve NATO ile -Ukrayna ve Gürcistan'da olduğu gibi- yeri geldiğinde doğrudan müdahale ederek mücadele etmektedir. Kafkaslar ve Doğu Avrupa'dan sonra bu alanda üçüncü cephe Ortadoğu olmuştur. Son dönemde Rusya'nın Suriye'ye müdahalesini bu açıdan değerlendirmek gerekir. Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin etki alanını genişletmesi sonucu ortaya çıkan bu mücadeleyi kendisi için en büyük ulusal güvenlik tehdidi olarak görmektedir.²⁶

Rusya'nın Ortadoğu politikalarına son dönemde yön veren en önemli husus, Suriye'de yaşanan çatışmalardır. Zira Rusya'nın bölgedeki en önemli müttefiklerinden bir tanesi Suriye'dir ve yine bölgedeki tek askeri üssü olan Tartus üssü de bu ülkede bulunmaktadır. Şam rejiminin yıkılması, hem Rusya'nın bir

²⁶ "Rusya'da yeni askeri doktrin: En büyük tehdit NATO" http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141226_rusya_askeri_doktrin, Erişim: 15.10.2015.

müttefikinden edecek, hem de bölgede var olan tek üssünü kaybetmesi anlamına gelecektir.²⁷

Rusya'ya göre ABD'nin Ortadoğu'daki nihai hedefi İran'ı ele geçirmek ve İran'daki enerji kaynaklarına batı tarafından ulaşılabilecek bir sistem oluşturmaktır.²⁸ Böylesi bir durum, Rusya'nın Ortadoğu'dan çıkarılması demektir ve oyunun bundan sonra Rusya'nın yakın çevresi olan Orta Asya'ya kayması anlamına gelmektedir. Böylesi bir şeyi Rusya'nın kabullenmesi mümkün değildir.

Rusya, ABD'nin bölgedeki hamlelerine karşı boş durmayıp, özellikle son dönemde bölgedeki etki alanını İran ve Suriye'nin dışına da taşımaya çalışmaktadır. Mısır'da geçtiğimiz yıllarda bir darbe ile yönetime gelen Sisi ile ve ABD askerlerinin ülkeden ayrılması sonrasında yönetime Şiiilerin hakim olduğu Irak ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Rusya'nın IŞİD'e müdahalesi, bölgede yapılacak planlarda kendisinin gözardı edilmemesi gerektiği mesajını taşıyan bir hamledir. Rusya gözardı edilerek bölge üzerinde yapılacak planlar, ortaya çok daha büyük çatışmaların çıkmasına da neden olabilir.

Sonuç

Ortadoğu coğrafyası, tarihin her döneminde çatışmalara ve savaşlara sahne olmuş, talihsiz bir bölgedir. Özellikle bölgenin çok zengin enerji kaynaklarına sahip olduğunun anlaşılmasından sonra önemi artmıştır. Bundan sonra ise bölgenin kaderi, burada yaşayan insanların iradeleri ile değil, küresel güçlerin çıkar çatışmaları ile belirlenmeye başlamıştır.

Bölgedeki çatışmaları körükleyen en önemli yerel sebepler Suudi Arabistan, İran ve İsrail devletlerinin güvenlik endişeleri ve çıkar çatışmalarıdır. Her biri ayrı ve birbirine zıt ideolojiler ile yönlendirilen bu üç devletten Suudi Arabistan ile İsrail bugün için aynı safta yer alıyor gibi gözükseler de, onları aynı safta tutan unsur küresel güç olarak ABD ile aynı safta yer almaları ve İran'a karşı "düşman birliği" etmeleridir. İran ise her iki devleti de kendisine tehdit olarak görmeye beraber, özellikle İsrail düşmanlığı üzerinden bir söylem yürüterek bölgedeki Şii olmayan halklar nezdinde de sempati uyandırma çabasıdır.

²⁷ Sabir Askeroğlu, "Rusya Suriye'de Neden Direniyor", <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya/2013/05/27/7013/rusya-suriyede-neden-direniyor>, Erişim: 15.10.2015.

²⁸ Yaşar Onay, "Rusya'nın Orta Doğu Politikasını Şekillendiren Parametreler", **Bilge Strateji**, Cilt 7, Sayı 12, Bahar 2015, s. 19.

Bu üç devlet, birbirlerine doğrudan bir müdahale içinde şimdilik değildir. Ancak bölgede son yıllarda anormal olarak artan yüksek askeri harcamalar, bu devletlerin birbirlerine karşı devlet dışı aktörleri destekleyerek Yemen’de Suudi Arabistan’ın ve Suriye’de İran’ın sıcak çatışmalara bizzat girmeleri gibi gerçekler, yakın bir gelecekte bu devletlerin birbirleri ile doğrudan bir sıcak çatışmaya girme ihtimallerini adeta haber vermektedir.

ABD güdümündeki tek kutuplu dünya düzeninin sorgulandığı bu dönemde, geçmişte olduğu gibi belki de en önemli mücadele alanı olmaya aday bölge Ortadoğu’dur. Bölgeyi elinde tutarak konumunu korumak isteyen ABD, doğal olarak buna yönelik tehditleri ortadan kaldırmak istemektedir. Bu açıdan bakıldığında, son dönemde Suriye ve Irak’ta yaşanan gelişmeler, belki de bundan sonra aynı kaosun İran’a da sıçrayacağına bir habercisi olabilir. Buna karşılık ABD’nin -ve tabii bölgedeki müttefiklerinin- hareketleri, bölgedeki tehdit olarak görülen Suriye, İran ve onların arkalarındaki Rusya’nın çıkarlarına zarar vermektedir. Bu durum ise belki de boyutu bölgeyi aşacak daha büyük çatışmaların zeminini hazırlamaktadır.

Kaynakça

- Abdulgani Bozkurt, “Hizbullah’ın Lübnan’da Kuruluşu ve Popülaritesinin Sebepleri”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Mart 2014, Yıl 7, Sayı XVII, ss. 599-627.
- Barış Doster, “Bir Bölgesel Güç Olarak İran’ın Ortadoğu Politikası”, **Ortadoğu Analiz**, Ağustos 2012, Cilt 4, Sayı 44.
- Ceyhun Çiçekçi, “İsrail’in Güncel Güvenlik Habitatı”, **Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No.24, Mart 2015.
- Çağatay Balcı, “İran, Pragmatizm ve PKK”, **UPA, Uluslararası Politika Akademisi**, Eylül 2012, s.1, <http://politikaakademisi.org/iran-pragmatizm-ve-pkk/>, Erişim: 15.10.2015.
- Ertan Efeğil, “İsrail’in Dış Politikasının Belirleyicileri”, **Ortadoğu Analiz**, Ocak 2013, Cilt 5, Sayı 49.
- Ertan Efeğil, “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, **Ortadoğu Analiz**, 2013, Cilt 5, Sayı 53.
- Ferhat Pirinççi ve arkadaşları, “ABD’nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye’ye Olası Yansımaları”, **ORSAM Rapor No: 191**, Eylül 2014, Ankara.
- Hamdi Fırat Büyük, “Balkanlar’ı Saran Tehdit: IŞİD”, http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=17&cat=365366695#.VjDE_rfhAy4, Erişim: 15.10.2015.
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>, Erişim: 15.10.2015.
- <http://www.hurriyet.com.tr/suudi-arabistan-ordusu-bahreyne-girdi-17267951>, Erişim: 15.10.2015.

- https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/wfbExt/region_mde.html,
Erişim: 15.10.2015.
- <http://www.tradingeconomics.com/saudi-arabia/population>, Erişim: 15.10.2015.
- H. Ezber Bodur, “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**,
2003, Cilt 2, 2, ss. 7-20.
- M. İlyas Bozkurt, **İnhiraf**, Revizyon Medya, 1. Baskı, Bursa, 2013.
- Sabir Askeroğlu, “Rusya Suriye’de Neden Direniyor”,
<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya/2013/05/27/7013/rusya-suriyede-neden-direniyor>, Erişim: 15.10.2015.
- SIPRI Yearbook 2015, <http://www.sipri.org/yearbook/2015/downloadable-files/sipri-yearbook-2015-summary-pdf>, Erişim: 15.10.2015.
- SIPRI FactSheet, April 2015, http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=496, Erişim:
15.10.2015.
- Yaşar Onay, “Rusya’nın Orta Doğu Politikasını Şekillendiren Parametreler”, **Bilge Strateji**,
Cilt 7, Sayı 12, Bahar 2015.
- “Rusya’da yeni askeri doktrin: En büyük tehdit NATO”
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141226_rusya_askeri_doktrin, Erişim:
15.10.2015.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET VE TERÖRÜN TARİHSEL ARKA PLANI

Hakan KALKAN

(TESAM)

Özet

Ortadoğu; tarih öncesi çağlardan itibaren, barındırdığı dînî, ekonomik, siyasi ve sosyolojik unsurlar münasebetiyle, insanlığın gündeminde olmuş ve insanlık tarihinin şekillenmesinde büyük etkisi bulunan bir coğrafyadır.

Bu bölge Asya, Avrupa ve Afrika'nın tam ortasında geçiş yolları üzerinde olması hasebiyle, her dönemde dünyaya hükmetmek isteyen büyük güçlerin hakim olmak istediği bir alan olmuştur. Adeta bu bölgeye hakim olmadan süper güç olunamamaktadır. Bu durum bu bölgenin tarihin başından beri savaş alanı olmasını netice vermiştir.

Ayrıca çöl insanların (Bedevi Arap) doğalarındaki aşırılık ve hırçılık, bu bölge insanının en küçük meselelerini dahi kavga ederek ve dahi savaşarak çözmelerini yöntem olarak benimsemelerini netice vermiş ve bu tabiat da bu bölgenin çalkantılı bir coğrafya olmasına zemin hazırlamıştır.

Ortadoğu'yu önemli kılan unsurlardan bir tanesi de din faktörüdür. Ortadoğu; Üç semavi dinin, bu dinlerin birçok mezhebinin ortaya çıktığı, şekillendiği ve yeryüzüne yayıldığı yer olması hasebiyle, tarihin her döneminde bir cazibe ve aynı zamanda çatışma alanı olmuştur.

Bölge insanının doğasındaki aşırılık ve radikalizm, bir de dinle birleşince, karşımıza dini uğruna her türlü radikalizmi meşru gören bir anlayış çıkmış ve bu anlayış da teröre, anarşiye ve mezhep savaşlarına zemin hazırlamıştır. Bugün dünyada yaşanan din kaynaklı terörizmin de kaynağı yine bu bölgedir.

Anahtar Kelimeler / Key Words: Ortadoğu, Bedevi Araplar, Dînî Farklılıklar, Mezhep Çatışmaları, Etnik Farklılıklar.

KUR'ÂN'DA CİHAD-KİTAL FARKI VE İŞİD TERÖR ÖRGÜTÜ

Akın KARADENİZ¹

(TESAM)

Özet

Bugün kendini İslâmi cihat örgütü olarak nitelendiren ve cihat adı altında İslâm adına katliamlar yapan İŞİD başta olmak üzere el-Kaide, Taliban, eş-Şebab, Boko Haram vb. terör örgütlerinin fertlerini motive eden söylem dini bir söylem olan “Allah yolunda cihat yapıyoruz.” söylemidir.

Kur'ân'ın en mümtaz kavramlarından biri olan ‘cihat’ kavramı İŞİD vb. terör örgütleri eliyle insanlığın nazarında kirletilmiştir. Bu nedenle ‘cihat’ kavramının mahiyetinin ve kıtal (savaş) ile farkının bilinmesi son derece önemlidir.

Allah yolunda cihat kişinin Kur'ân'ın hakikatlerini yeryüzüne yayıp, bütün akılları ve kalpleri fethederek, insanların İslâm'ın nuruyla nurlanmalarına vesile olmak için canıyla ve malıyla mücadele edip, elinden gelen bütün fedakârlığı ve gayreti göstermesidir.

Günümüzde cihat denince insanların aklına ilk önce savaş, silahlı mücadele ve şiddet gelmektedir. Kur'ân Allah yolunda silahla, kılıçla savaşı ifade etmek için “ka'tele” fiilini kullanmaktadır. Allah yolunda silahla savaş yani kıtal Allah yolunda cihadın bir parçasıdır. Yani her Allah yolunda kıtal bir cihatdır ama her cihat bir kıtal değildir.

Kur'ân'da kıtala (Allah yolunda silahla savaş) iki durumda izin verilmektedir. Birincisi, düşmanın saldırısı karşısında müdafaa niyetiyle yapılan kıtaldır. İkincisi ise mazlumun müdafaası için yapılan kıtaldır.

İŞİD başta olmak üzere el-Kaide, Taliban, Boko Haram, eş-Şebab ve el-Mehdi gibi radikal terör örgütleri hep selefilğin içerisinden çıkmaktadır. İŞİD terör örgütü cihat değil katliam yapmakta, fetih değil toprakları zulümle istila ve işgal etmektedir.

İslâm dünyası İŞİD başta olmak üzere el-Kaide, Taliban, Boko Haram gibi radikal terör örgütlerinin beslediği Selefi din anlayışına karşı sevgiyle, hoşgörüyle, merhametle ve adaletle insanlara muamele etmeyi esas alan, müslümanları akla, mantığa, pozitif bilimlere, sanata ve ticarete önem vermeye davet eden Hanif İslâmını insanlığın gündemine getirerek mücadele etmelidir.

¹ İLSAM – “İlahiyat İlimleri Araştırmaları Merkezi” Genel Koordinatörü, akinkaradeniz@gmail.com

Anahtar kelimeler: Cihad, Kıtıl, İŞİD, Selefilik, Hanif İslâm

THE DIFFERENCE BETWEEN JIHAD AND ARMED FIGHT IN THE QURAN AND ISIS TERRORIST ORGANIZATION

Abstract

The discourse that motivating the members of the terrorist organizations like foremost ISIS, al-Qaeda, the Taliban, the co-Shabaab, Boko Haram and so on which are describing themselves as an Islamic jihad organizations and having massacred under the name of jihad in the name of Islam, is the religious discourse of " We are doing jihad for the sake of Allah" .

One of the most distinguished Qur'anic concept 'jihad' notion has been sullied by the terrorist organizations like ISIS. So, knowing the nature of the jihad concept and its differences from armed fight (war) are extremely important.

The jihad for Allah is that person shows all the sacrifices and does its best, strives with its life and havings to conduce to make people honor with Islamby convincing the minds and hearts, spreads Qur'anic truths around the world.

Today, when the jihad is mentioned, war, armed struggle and violence come people's minds. Quran uses the verb of "ka'tele" to express the fight with guns and swords for Allah. The armed fight for Allah, namely, the armed fight is a part of Jihad for Allah. Namely, each armed fight for Allah is a jihad, but each jihad isn't an armed fight.

Armed fight for Allah is allowed in two cases in the Quran. Firstly, armed fight can be made as self-defense against the enemy's attack, secondly, it can be made for the defense of the oppressed.

Radical terrorist organizations like foremost ISIS, al-Qaeda, the Taliban, Boko Haram, al-Shabab and al-Mahdi always emerge from the Salafism. ISIS terrorist organization don't do jihad, it massacres, invades and occupies the lands with persecution, it doesn't conquer.

Islamic world should strive by bringing Hanif Islam, that invites Muslims to giving importance to art, commerce, logic, mind and positive science, is based on treating people with tolerance, compassion and justice, to humanity's agenda against Salafi religious understanding from which the radical terrorist organizations like foremost ISIS, al-Qaeda, the Taliban, Boko Haram feed.

Keywords: Jihad, Armed fight, ISIS, Salafism, Hanif Islam

Giriş

Bugün kendini İslâmi cihat örgütü olarak nitelendiren ve cihat adı altında İslâm adına katliamlar yapan IŞİD başta olmak üzere el-Kaide, Taliban, eş-Şebab, Boko Haram vb. terör örgütlerinin fertlerini motive eden en önemli söylem dini bir söylem olan “Allah yolunda cihat yapıyoruz.” söylemidir. Bu bağlamda bu çalışmada ilk olarak Kur’ân’ın cihad anlayışı ele alınacaktır. Akabinde ise cihat ve kıtal (savaş) kavramları arasındaki farklılık üzerine durulacaktır. Kur’ân’a göre kıtalın şartları etraflıca izah edildikten sonra IŞİD terör örgütü ve referans aldığı ayetlerle ilgili bilgi verilecektir.

Kur’ân’ın en mümtaz kavramlarından biri olan ‘cihat’ kavramı IŞİD vb. terör örgütleri eliyle insanlığın nazarında kirletilmiştir. Bu nedenle ‘cihat’ kavramının mahiyetinin ve kıtal (savaş) ile farkının net bir şekilde ortaya konulması son derece önemlidir.

Kur’ân’ın Cihad Anlayışı

Cihat lügatte, (cehede), (yechedü), (cehden veya cühden) kökünden gelmiştir, Cihat kavramının kök fiili olan ‘cehd ve cühd’, her türlü çabayı sarf etmek ve gayreti göstermek anlamlarına gelir.² Bir başka ifadeyle cihat; insanın iyi şeylere nail olması veya kötülükleri def etmesi için var gücüyle bütün takatini sarf etmesi manasına gelir.³ Allah (c.c.) tarafından kullarına verilmiş olan bedenî, malî ve zihni kuvvetleri Allah yolunda kullanmak, o yolda feda etmektir. İnanan kimselerin maddi-manevi bütün varlığını Allah yolunda ortaya koyarak görünen düşmana karşı, şeytana karşı ve nefse karşı yapılan mal, can, dil ve kalp ile yapılan her türlü mücadele ‘cihat’ır.⁴

Bozkurt “Mukaddime” adlı eserinde cihat kavramı ile ilgili özetle şunlara değinmiştir: “*Cihat kelimesi kök itibariyle “ceht” kelimesine dayanır. Cihat bir*

² Ezheri, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmet, **Tehzibu’l-Luğa**, (Tah. Abdusselam Harun), Kahire, trsz, VI/37-38; Cevheri, İsmail b. Hammad, **es-Sihah fi’l-Luğa**, (Tah. Ahmet Abdulgaffar Attar), Mısır, 1956, I/458; İsfahani, Rağıb, **el-Müfredat fi Garib’l-Kur’an**, Beyrut, trsz, s. 101.

³ İbn-i Manzur, **Lisanü’l-Arab**, III/133-134, Daru-Sadr, Beyrut, 1955; Feyruzabadi, Meccuddin Muhammed b. Yakub, **Kamusü’l-Muhit**, Kahire,1933, I/286; Ahmet b. Muhammed, **el-Garibeyni fil-Kur’ani ve’l-Hadis**, 1999, Şam, Cihad Mad. c. 1.

⁴ Cevziyye, İbn Kayyum, **Zadu’l-Me’ad fi Hedy-i Hayri’l-Ibad**, Beyrut, 1992, III/9-11; İsfahani, a.g.e., s. 101; **Şamil İslam Ansiklopedisi**, cihad mad., Dergah Ofset, ist. 2000, I/394 ; **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay. İst. 2000. cihad mad.

amaç ve gaye uğruna her türlü gayret ve fedakârlığı yapmak demektir. Bu gayret ve fedakârlığı yapan kişiye “Cahit”; cihadi hayatının tarzı ve bir buudu haline getiren kişiye de “Mücahit” denir. Allah yolunda cihat ise kişinin Kur’ân’ın hakikatlerini yeryüzüne yayıp, bütün akılları ve kalpleri fethederek, insanların İslâm’ın nuruyla nurlanmalarına vesile olmak için canıyla ve malıyla mücadele edip, elinden gelen bütün fedakârlığı ve gayreti göstermesidir. Ancak bu gayrette ikna vardır, zorlama ve icbar yoktur. Kalpleri ihya vardır, bunaltmak ve karartmak yoktur.”⁵

Nitekim Cenâb-ı Hakk Kur’ân-ı Hakîm’de “Dinde zorlama yoktur. Doğru ile yanlış; hak ile batıl birbirinden kesin çizgilerle ayrılmıştır.”⁶ buyurmuştur. Hz. Peygamber’in “Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin nefret ettirmeyin”⁷ hadis-i şerifi de bu ayeti teyit etmektedir.

Elmalı’nın da dediği gibi cihat fiili insanları ne dine zorlayarak sokmak, onları inanç noktasında zorlamak ne de toprak işgal etmek amacıyla yapılan bir fiil değildir. Çünkü dileyen iman eder, dileyen inkâr eder, çünkü hak ile batıl açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Cihat, işte bu noktadan sonra insanlara Hakkı anlatmak ve insanların gerçeği görmelerini engelleyen perdeleri kaldırmak, bu perdeleri ortaya koyan kimselerle mücadele etmektir. Yoksa inanç kalp işidir ve bu nokta da kimseye zorlama yapılamaz.

Kur’ân-ı Kerim’de ‘ce-he-de’ kökünden türemiş 39 kelime bulunmaktadır. Bu 39 kelime 35 farklı ayette geçmektedir. ‘ce-he-de’ kökünden türemiş olan 39 kelimenin 4’ü ‘**Mücahit**’ kavramıdır. Mücahit kavramı Nisa Sûresinin 95. ayetinde 3 kez, Muhammet Sûresinin 31. ayetinde ise 1 kez geçmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de cehede kökünden gelen kelimelerin geçtiği ayetleri incelediğimiz zaman karşımıza üç farklı mana çıkmaktadır:

1. “*Cehde eyma’nihim*” terkinin geçtiği ayetlerde cehde kelimesi ‘var gücüyle’, ‘en güçlü şekilde’ anlamlarında kullanılmıştır. “*Cehde eyma’nihim*” terkihi ise ‘var güçleriyle/en güçlü yeminleriyle Allah’a yemin etmek’ anlamındadır. Bu terkip Kur’ân-ı Kerim’de 5 farklı ayetin içinde geçmektedir.⁸ Bu ayetlerden bir tanesi şöyledir:

⁵ Muhammet İlyas Bozkurt, **Mukaddime**, Revizyon Medya, İstanbul, 2014, s.268,269

⁶ Kur’ân-ı Kerim, Bakara Sûresi; 2/256

⁷ Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, **es-Sahih**, Çağrı Yay. İstanbul, 1981.Cihad, (1732)

⁸ Kur’ân-ı Kerim, Mâide Sûresi; 5/53, En’am Sûresi; 6/109, Nahl Sûresi; 16/38, Nûr Sûresi; 24/53, Fâtır Sûresi; 36/42.

“Onlar, “Allah, ölen bir kimseyi diriltmez” diye **var güçleriyle** Allah’a yemin ettiler. Hayır, diriltecek! Bu, yerine getirilmesini Allah’ın üzerine aldığı bir vaadidir. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁹

2. “*Ve in ce’hede’ke*” ibaresinin geçtiği ayetlerde “ce’hede” ‘zorlamak’ anlamında kullanılmıştır. “*Ve in ce’hede’ke*” ibaresi ‘şayet seni zorlarlarsa’ anlamındadır. Bu ibare Kur’ân-ı Kerim’de 2 farklı ayetin içinde geçmektedir.¹⁰ Bu ayetlerden bir tanesi şöyledir:

“Biz, insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik. Şayet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için **zorlarlarsa**, bu takdirde onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak bana olacaktır ve ben yapmakta olduğunuzu size haber vereceğim.”¹¹

3. Kur’ân-ı Kerim’de ‘Cehede’ fiilinden türeyen kelimeler yukarıda zikredilen 2 anlamın dışında bütün ayetlerde Allah yolunda çalışmak, çabalamak, mücadele etmek, gayret ve fedakârlık göstermek anlamlarında kullanılmaktadır. Yani 28 ayette toplam 32 kez geçen cehede kökünden türemiş kelimelerin tamamı Allah rızası için yapılan her türlü gayret ve fedakârlığı ifade eder.

Cenâb-ı Allah Kur’ân-ı Mübîn’de şöyle buyurmaktadır:

“Gerçek müminler ancak, Allah’a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.”¹²

“İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler, Allah katında en üstün mertebeye sahiptirler. İşte onlar, kazançlı olanların ta kendileridir.”¹³

“İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihat edenler; şüphesiz bunlar Allah’ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁴

“İnananlardan hiçbir özrü olmadığı halde evinde oturanlarla, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihat edenler bir değildir. Allah, malları ve canlarıyla cihat edenleri evinde oturanlara derece bakımından üstün kılmıştır. Allah

⁹ Kur’ân-ı Kerim, Nahl Sûresi; 16/38.

¹⁰ Kur’ân-ı Kerim, Ankebut Sûresi; 29/8, Lokman Sûresi; 31/15.

¹¹ Kur’ân-ı Kerim, Ankebut Sûresi; 29/8.

¹² Kur’ân-ı Kerim, Hucurât Sûresi; 49/15.

¹³ Kur’ân-ı Kerim, Tevbe Sûresi; 9/20.

¹⁴ Kur’ân-ı Kerim, Bakara Sûresi; 2/218.

hepsine güzellik vaat etmiştir ama cihat edenleri, çok büyük bir ödülle, evinde oturanlardan üstün kılmıştır."¹⁵

Yukarıdaki ayetlerden cihat ile ilgili iki önemli sonuç çıkmaktadır:

Birincisi, Allah yolunda cihat ‘can ile cihat’ ve ‘mal ile cihat’ olmak üzere iki kısımdan oluşur. Bozkurt’un da dediği gibi; “*Can ile cihat şudur ki; kişinin, Allah’ın (cc) kendisine vermiş olduğu bedeni ve ruhu ve bunlara ait kabiliyet ve istidatları Allah yolunda kullanmasıdır. Mesela ilmi olan ilmi ile cihat eder, ilmi ile insanları aydınlatır. Sesi olan sesi ile sözü olan sözü ile kalemi olan kalemi ile vakti olan mesaisi ile cihat eder. Mal ile cihat şudur ki; Kişi Allah’ın (cc) kendisine vermiş olduğu mal, mülk ve para ile Allah yolunda yapılan mücadeleye destek verir. Canıyla mücadele eden insanları madden destekler. Onları techiz eder.*”¹⁶

Kişinin sırf Allah’ın rızasını kazanmak ve “**İ’lay-ı Kelimetullah**”¹⁷Haşiye davasına hizmet etmek için Allah yolunda mesaisinden fedakârlık yaparak alın teri ve beyin teri dökmek suretiyle bedeniyle gösterdiği her türlü çaba ve gayreti can ile cihattır. Şartları olduğu zaman kişinin Allah yolunda savaşması (kıtal) da can ile cihadın yüzlerce cüzünden bir parçasıdır. (Bu konu aşağıda detaylı bir şekilde ele alınacaktır.)

Kişinin sırf Allah’ın rızasını kazanmak ve “**İ’lay-ı Kelimetullah**” davasına hizmet etmek için Allah yolunda malından her türlü miktarda yaptığı tasaduk/harcama da mal ile cihattır. Hiçbir karşılık beklemezsiniz Cenâb-ı Hakk’ın rızık olarak verdiği nimetlerden ve helâl yollarla elde edilen mal ve kazançlardan yalnızca Allah rızası için sarf etmek demek olan ‘**infak**’ bir nevi mal ile cihattır. Kur’ân “*Mallarını Allah yolunda infak edenlerin örneği yedi başak bitiren, her bir başakta yüz dane bulunan bir tek danenin örneği gibidir. Allah, dilediğine kat kat arttırır. Allah (ihsanı) bol olandır, bilendir.*”¹⁸ âyetiyle mallarını Allah yolunda infak edenlerin yedi yüz misline varıncaya kadar mükâfatlandırılabilceğini beyan ederek mal ile cihat edenlerin ne denli kazançlı çıkacaklarını da açıkça ifade etmiştir.

İkincisi, Allah yolunda canlarıyla ve mallarıyla cihat edenler Allah katında en üstün mertebeye sahiptirler. Allah yolunda cihat edenler Allah indinde diğer müslümanlardan çok daha faziletli ve derece bakımından da üstündür.

¹⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Nisa Sûresi; 4/95

¹⁶ Muhammet İlyas Bozkurt, a.g.e, s. 269.

¹⁷ İ’lay-ı Kelimetullah davası; Allah’ın kelamını, Kur’ân’ı yüceltme, yayma ve insanların kalp ve gönüllerine hakim kılma davasıdır.

¹⁸ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi; 2/261.

“Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır...”¹⁹ ayetinin de açıkça ifade ettiği gibi Allah kendi yolunda canlarıyla ve mallarıyla cihat edenlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.

Cenâb-ı Hakk Kur’ân-ı Hakîm’de “Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size? Allah’a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilirseniz, bu sizin için çok daha hayırlıdır.”²⁰ buyurarak Allah yolunda mal ve can ile cihadın kişiyi elim azaplardan kurtaracak çok kârlı bir ticaret olduğunu beyan etmiştir.

“İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya; işte onlar gerçek mü’minlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır.”²¹ ayetinde zikredilen Allah yolunda hicret edenler (**muhacirler**) İslam tarihinde Allah’ın dinini anlatmak ve Kur’ân’ın hakikatlerini yaymak için hicret eden ilim ehlini sembolize eder ki; bu zümre Allah yolunda can ile cihat edenlerin en üst mertebesinde. Yine bu ayette zikredilen muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler (**ensar**) Allah’ın dinini anlatmak ve Kur’ân’ın hakikatlerini yaymak için hicret eden ilim ehlini maddi açıdan destekleyen ve finanse eden tüccar, esnaf ve iş adamlarını sembolize eder ki; bu zümre de Allah yolunda mal ile cihat edenlerin en üst mertebesinde.

Nitekim Cenâb-ı Allah Kur’ân’da şöyle buyurmuştur: “İslâm’ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O’ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır.”²²

Cehd kökünden gelen ‘ictihad’ sözlükte; nefsi, güç sarf ederek ve meşakati yüklenerek bir işe koşmak demektir.²³ Terim olarak içtihat; belli bir konuda fikri yoğunlaşma, en doğrusunu bulma yolunda yoğun bir zihinsel çaba sarf etmektir. Nassların lafız, mana ve bilinçli boşluklarında gizli şer-i-ameli ahkâmı

¹⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi; 9/111.

²⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Saff Sûresi; 61/10-11.

²¹ Kur’ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi; 8/74.

²² Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi; 9/100.

²³ İbn-i Manzur, a.g.e., III/133-134; R. El-İsfahani, **Müfredat**, s.142; Ebu Zehra, Muhammed, **İslam Hukuk Metodolojisi**, (çev. A. Şener), Fecr Yay. Ank. 1994, s. 325.

ortaya çıkarmaya yönelik beşeri çabayı ifade eder.²⁴ “İ’lay-ı Kelimetullah” davası uğrunda sırf Allah rızası için zihinsel bir çaba göstererek Kur’ân ve sahih sünnetten, insanlığın faydasına çıkartılan hükümler içtihattır ve bu hükümleri çıkarma gayreti gösteren kişiye de **müçtehit** denir. Müçtehitlerin Kur’ân’dan ve sahih sünnetten içtihat yapabilmek için gösterdiği çaba ve gayret ilimle cihattır. İlimle cihat ise can ile cihadın önemli bir cüzüdür.

İlimle yapılabilecek en büyük cihat hiç şüphesiz ki Kur’ân ile yapılan cihattır ve Kur’ân ile yapılan cihat da en büyük cihattır. Bu hakikat Kur’ân’ın “*Öyle ise kâfirlere itaat etme, onlara karşı bu Kur’ân’la cihat et ki bu en büyük cihattır.*”²⁵ ayetiyle de sabittir. Kur’ân ile cihat demek Kur’ân’ın hakikatlerini, ilke ve prensiplerini, mana ve mesajlarını yine Kur’ân’ın metotlarıyla insanlığa ulaştırmak ve böylece insanlığın problemlerini Kur’ân ile çözmeye gayret etmektir.

“*Elif, lâm, râ. Bu, Rabblerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip ve övgüye lâyık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.*”²⁶ ayetinin de ifade ettiği gibi Kur’ân kendisine sınırlı sarılanları bugün hususen orta doğudaki IŞİD terörünü de besleyen en önemli faktörlerden olan cehalet, fakirlik ve ihtilaf karanlıklarından tevhit, istikamet, ilim, fitrilik, ve adalet gibi ilke ve prensipleriyle huzur ve barış dolu aydınlık günlere ulaştıracaktır. “*Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, sinelerdekine/kalplerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.*”²⁷, “*Biz Kur’ân’dan, müminler için şifâ ve rahmet olacak zalimlerin ise ancak hüsrânını artıracak şeyler indiriyoruz.*”²⁸ ve “*Bu Kur’ân bizim indirdiğimiz mübarek (bereket kaynağı) bir kitaptır. Ona uyunuz ve sakınınız ki size merhamet edilsin.*”²⁹ gibi onlarca ayete istinaden söyleyebiliriz ki; müminlerin fakirlik, cehalet ve ihtilaf gibi hastalıklarına şifa olacak ve inananları büyük bir rahmete ve berekete kavuşturacak ve müminlere her konuda rehber olacak en mühim hakikat muhakkak ki Kur’ân’ın nurlu hakikatleridir. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hakk Kur’ân ile cihadi en büyük cihat olarak nitelendirmiştir.

²⁴ Şelebi, M. Mustafa, **Ta’lilu’l-Ahkâm**, Mısır, el-ezher, 1947, s. 11; Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, **el-Mustasfa fi İmi’l-Usül**, Mısır, 1324, II/350; **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay. İst. 2000. XXI/432

²⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Furkân Sûresi; 25/52.

²⁶ Kur’ân-ı Kerîm, İbrahim Sûresi; 14/1.

²⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Yûnus Sûresi; 10/57.

²⁸ Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ Sûresi; 17/82.

²⁹ Kur’ân-ı Kerîm, En’âm Sûresi; 6/155.

Cenâb-ı Hakk Kur'ân'da "Allah uğruna hakkıyla cihat edin."³⁰ buyurmuş ve "Her kim cihat ederse, ancak kendisi için cihat etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlere muhtaç değildir."³¹ ayetiyle de Allah yolunda hakkıyla cihat edenlerin yani gayret ve fedakârlık gösterenlerin ancak kendi yararına bir iş yapmış olacağını ifade etmiştir. Cihat faaliyeti ile kişinin kendi yararına elde edeceği en mühim şey de hiç şüphesiz ki bu sayede Allah'ın kendisini başarı ve hidayet yoluna iletmeye olacaktır. Kur'ân bu hakikati "Bizim davamız uğruna cihat edenlere, başarıya ulaştıracak yollarımızı göstereceğiz. Şüphesiz, Allah kendi uğruna cihat edenlerle beraberdir."³² ayetiyle ifade etmiştir.

Kur'ân-ı Mübîn "De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesata uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah, fâsık topluluğu doğru yola erdirmez."³³ buyurarak Allah yolunda cihadın Allah indinde dünyalık her şeyden çok değerli olduğunu beyan etmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de cihat ile ilgili ayetlerin hiçbirisinde cihat kavramına savaş anlamı verilemez. Kur'ân'da cihat kavramının en belirgin, en kapsamlı, en bariz tam ve doğru manası Allah yolunda çalışmak, çabalamak, mücadele etmek, gayret ve fedakârlık göstermek manalarıdır. Bir kısım müfessir bazı ayetlerde cihat kavramının savaş anlamında kullanıldığını ifade etmişler ve şu ayetleri örnek olarak zikretmişlerdir:

"Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihat et ve onlara sert davran! Onların varacakları yer cehennemdir. Orası varılacak ne kötü bir yerdir!"³⁴ ayeti Tevbe Sûresi ve Tahrîm Sûresinde aynı lafızla geçmektedir. Bu ayette "Kâfirlere ve münafıklara karşı cihat et ve onlara sert davran!" ifadesinde yer alan 'sert davran' sözünden dolayı öncesindeki 'cihat et' şeklinde çevrilmesi gereken kavram bir kısım müfessirce 'savaş' şeklinde çevrilmiştir. Hâlbuki 'kâfirlere ve münafıklara sert davran' sözü onlara karşı Allah'ın dinine muhalefetlerinden dolayı sert tepki koymayı ifade eder. Mesela Türkçedeki 'Türkiye Rusya'ya sert tepki gösterdi' cümlesinden kimse 'Türkiye Rusya'ya savaş açtı veya açacak' manasını çıkarmaz. Bu ayetlerdeki 'cahidi'l küffare ve'l münafikine' ifadesine 'kâfirlerle ve münafıklarla savaş' anlamı vermek ayetin manasını daraltır. Aşağıda Allah yolunda kıtalin (savaş) şartlarını anlatırken

³⁰ Kur'ân-ı Kerim, Hac Sûresi; 22/78.

³¹ Kur'ân-ı Kerim, Ankebût Sûresi; 29/6.

³² Kur'ân-ı Kerim, Ankebût Sûresi; 29/69.

³³ Kur'ân-ı Kerim, Tevbe Sûresi; 9/24.

³⁴ Kur'ân-ı Kerim, Tevbe Sûresi; 9/73, Tahrîm Sûresi; 66/9.

insanlara küfüründen dolayı savaş açılmayacağını ancak ve ancak zulümlerinden dolayı savaş açılabileceğini genişçe izah edeceğiz. Bu ayetlerde kâfirler ve münafıklar ifadesinden önce ‘size zulmeden’ veya ‘mazlumlara zulmeden’ ifadeleri gelseydi burada ‘cihat et’ yerine ‘savaş’ şeklinde çeviri yapılabilirdi. ‘Kâfirlere ve münafıklara karşı cihat et’ şeklindeki çeviri savaş şartları vuku bulursa onlarla savaş anlamını da zaten içinde barındırır. Ancak bu ayetlerin öncesinde direk bir savaş ortamından ve savaş şartlarından bahsedilmediği için buradaki cihat kavramı savaşa hasredilemez. “Kâfirlere ve münafıklara karşı cihat et...” demek “kâfirler ve münafıklarla mücadele et, onların dine karşı tavırlarını ve muhalefetlerini boşa çıkaracak çalışmalarını yap ve bu konuda gayretli ol.” demektir.

“Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihat edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”³⁵

“Allah’a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihat etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilendir.”³⁶

“Allah’ın Resûlüne karşı gelerek (sefere çıkmayıp) geri bırakılanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihat etmek hoşlarına gitmedi ve “Bu sıcakta sefere çıkmayın” dediler. De ki: “Cehennem ateşi daha sıcaktır.” Keşke anlasalardı.”³⁷

“Allah’a iman edin ve Resûlü ile birlikte cihat edin” diye bir sûre indirildiğinde, onlardan servet sahibi olanlar, senden izin istediler ve “Bizi bırak da oturup kalanlarla birlikte olalım” dediler.”³⁸

Yukarıda zikredilen Tevbe sûresinin ayetlerindeki cihat kavramı Allah yolunda savaşmayı da kapsamakla birlikte “İ’lay-ı Kelimetullah” davası uğruna savaş ve sefer halinde de can ve mal ile yapılabilecek her türlü mücadeleyi ifade eder. Mesela Allah yolunda sefer ve savaş halinde bizzat savaşmayıp geri hizmette yer alan tedarikçi, aşçı ve sağlık ekipleri ile savaş teçhizatlarını finanse eden kişiler de bu seferlerde Allah yolunda cihat etmiş olmaktadır. Bundan dolayı yukarıdaki ayetlerde geçen cihat kavramına ‘savaş’ manası verilirse ayetlerin anlamları daraltılmış olur.

³⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi; 9/41.

³⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi; 9/44.

³⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi; 9/81.

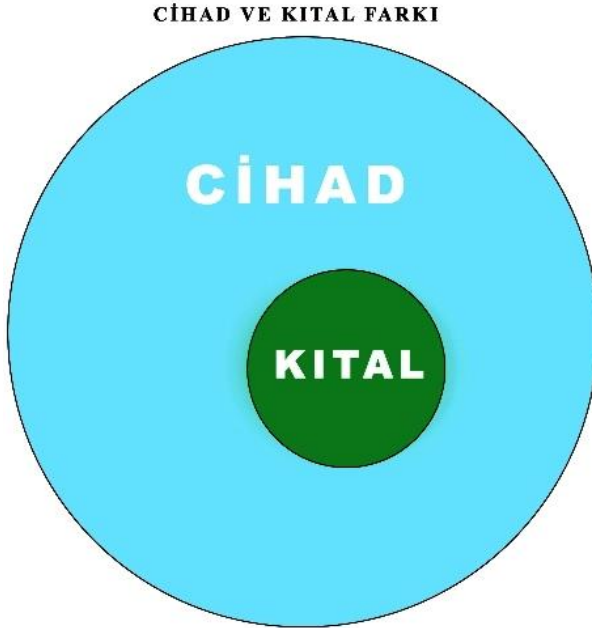
³⁸ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi; 9/86.

Cihad-Kıtal Farkı

Günümüzde cihat denince maalesef insanların aklına ilk önce savaş, silahlı mücadele ve şiddet gelmektedir. Hâlbuki Kur'ân Allah yolunda silahla, kılıçla yapılan fiili savaşı ifade etmek için “ka'tele” fiilini kullanmaktadır. Bu fiil Arapçada Mufâale babından gelmektedir. Mufâale babının en önemli özelliği, bir işin karşılıklı yapıldığını göstermesidir. Mufâale babında işteşlik ve müşareket vardır.

Allah yolunda silahla savaş yani kıtal/mukatele Allah yolunda cihadın bir parçasıdır. Yani her Allah yolunda kıtal bir cihattır ama her cihat bir kıtal değildir. Şartlar haiz olduğunda Allah yolunda savaşmak ise can ile cihadın çok önemli bir cüzüdür. Bu durumu aşağıdaki şekil ile ifade etmek mümkündür.

Şekil 1: Cihat ve Kıtal Farkı

Kur'ân kıtale (Allah yolunda silahla savaş) iki durumda izin vermektedir. Birincisi, düşmanın saldırısı karşısında müdafaa niyetiyle yapılan kıtaldır. İkincisi ise mazlumun müdafaası amacıyla yapılan kıtaldır.³⁹

³⁹ Muhammet İlyas Bozkurt, **Mukaddime**, s. 269-270

a) Düşmanın Saldırısı Karşısında Müdafaa Niyetiyle Yapılan Kıtıl (Savaş):

Bugün uluslararası hukukta dahi meşru müdafaa hakkı insanların en doğal hakları arasında sayılır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesine göre saldırıya uğrayanların meşru müdafaa hakkı vardır.⁴⁰

Kur'ân “*Kendilerine savaş açılan müminlere, zulme uğramaları sebebiyle savaş için izin verildi. Şüphesiz Allah'ın onlara yardım etmeye gücü yeter.*”⁴¹ buyurmaktadır.

Bu ayette dikkat çeken iki önemli unsur vardır. Bunlardan birincisi müminlerin savaşma fiili bir izine bağlanmıştır. Hâlbuki cihat kavramının geçtiği hiçbir ayette ‘*cihat için size izin verildi*’ şeklinde bir ifade yoktur. İkincisi ise savaş izninin ancak karşı tarafın (düşmanların) ilk olarak saldırıyı başlatarak müminleri zulme uğratmaları sebebiyle inananlara verildiğinin altı çizilmiştir. Nitekim yukarıdaki ayetin hemen akabinde “*Onlar haksız yere ve surf “Rabbimiz Allah'tır” dedikleri için, haksız bir şekilde yurtlarından çıkarılmışlardır...*”⁴² ayeti gelmiştir. Hz. Peygamber'in kişisel olarak içinde bulunduğu ilk savaş olan Bedir Savaşı bu ayetteki izin ile gerçekleşmiştir.

Düşmanın saldırısı karşısında müdafaa niyetiyle yapılan kıtıl ile ilgili olarak Kur'ân'da yer alan en bariz ayetlerden birisi de şöyledir: “*Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.*”⁴³

Bu ayette de iki hususun altı çizilmiştir: Birincisi, ‘*Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın.*’ denilerek Allah yolunda savaşa ancak düşman tarafın savaşı başlatması sonrasında meşru müdafaa hakkının doğması neticesinde müsaade edilmiştir.

İkincisi ise bu ayet de “*Ancak aşırı gitmeyin*” denilmek suretiyle de Kur'ân savaş başladıktan sonra savaş ahlakına dair önemli bir ilkeyi ortaya koymuştur. Buradaki “*Ancak aşırı gitmeyin*” ifadesi ile savaşta dahi olursa silahsız sivillere, çocuklara, kadınlara, yaşlılara ve bitkilere, hayvanlara asla zarar verilmemesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Müminler düşman saldırısı karşısında meşru müdafaa hakkını kullanarak girmiş olduğu savaşlarda yalnızca kendisine silah çekenlere ve silah çekenlere yardım ve yataklık edenlere karşı savaşmakla emrolunmuşlardır. Aksi tutum ve davranışlar haddi aşmak olarak ifade edilmiştir ki Allah haddi aşanları asla sevmez.

⁴⁰ Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, (2005), s. 512-513.

⁴¹ Kur'ân-ı Kerim, Hac Süresi; 22/39.

⁴² Kur'ân-ı Kerim, Hac Süresi; 22/40.

⁴³ Kur'ân-ı Kerim, Bakara Süresi; 2/190.

“Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever. Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkararak ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”⁴⁴ şeklindeki Mümteherine sûresinin ayetleri de adeta savaşılması meşru olan grupları saymaktadır. Bunlar;

1. İnsanlara inancından ve dininden dolayı savaş açanlar,
2. İnsanların vatanını işgal edip yurtlarından sürgün etmeye kalkışanlar,
3. İnsanların vatanı işgal edip yurtlarından sürgün etmeye kalkışanlara yardım ve yataklık edenler.

Bu üç grup ile savaşmanın meşruiyeti bugün uluslar arası hukuk tarafından da kabul edilen bir gerçektir.

Cenâb-ı Hakk Kur’ân-ı Hakîm’de şöyle buyurmaktadır: “(Ey müminler!) verdikleri sözü bozan, Peygamber’i (yurdundan) çıkarmaya kalkışan ve ilk önce size karşı savaşı başlatmış olan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız; yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek mü’minler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır.”⁴⁵

Bu ayet-i kerime de müminlerle olan ahitlerini/antlaşmalarını bozarak ilk önce saldırıyı başlatmış ve Resûlü yurdundan çıkarmaya kalkışmış düşman gruplarına karşı savaşma konusunda müminleri motive etmektedir. Bu ayetten anlıyoruz ki müminler sulhu sağlama adına düşmanlarıyla, müşrikler ve gayr-i müslimlerle antlaşmalar yapabilmektedir. 622 yılında yazılı bir belge olarak Medine’de yaşayan üç ayrı dinî ve sosyal blok olan Müslümanlar, Yahudiler ve Müşrik Araplar arasında karşılıklı görüşme ve anlaşma sonucu kaleme alınmış olan ‘Medine Vesikası’ bunun en önemli örneğidir.

“...Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir.”⁴⁶ ve “...Eğer onlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezlerse, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün. İşte bunlara karşı size apaçık bir yetki verdik.”⁴⁷ ayetlerinden anlıyoruz ki İslâm’da esas olan insanlar ile (bu insanların dini, dili, ırkı ne olursa ol-

⁴⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Mümteherine Sûresi; 60/8-9

⁴⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi; 9/13.

⁴⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Nisâ Sûresi; 4/90.

⁴⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Nisâ Sûresi; 4/91.

sun) barış içinde yaşamaktır. Yukarıda Nisâ sûresi 91. ayette geçen "...onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün." ifadesi başlamış olan bir savaşın içinde yani savaş halinde müminlere verilmiş bir yetkidir ki bu yetki savaş hukukunun kaçınılmaz bir gereğidir. Bu konuya ayrıca aşağıda değinilecektir.

*"Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlar(a) vereceğin ceza ile arkalarındaki de dağıt ki ibret alsınlar."*⁴⁸

*"(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez."*⁴⁹

*"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."*⁵⁰

Yukarıda Enfâl sûresinin 57. ve 58. ayetlerinde antlaşmayı bozarak ihanet eden düşmana karşı savaşılması ve geride kalanlara ibret olması için savaş içerisinde düşmana gereken cezanın verilmesi ifade edildikten sonra aynı sûrenin 61. ayetinde düşmanın pes edip barışa yanaşması halinde savaşın sürdürülmemesi ve müslümanların da barış yapması emredilmektedir.

*"Mûsâ'dan sonra İsrailoğullarının ileri gelenlerini görmedin mi (ne yaptılar)? Hani, peygamberlerinden birine, "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım" demişlerdi. O, "Ya üzerinize savaş farz kılındığı hâlde, savaşmayacak olursanız?" demişti. Onlar, "Yurdumuzdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz hâlde Allah yolunda niye savaşmayalım" diye cevap vermişlerdi. Ama onlara savaş farz kılınca içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler. Allah, zalimleri hakkıyla bilendir."*⁵¹

Bakara sûresinin bu ayetinde geçen "... O "Ya üzerinize savaş farz kılındığı hâlde, savaşmayacak olursanız?" demişti. Onlar, "Yurdumuzdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz hâlde Allah yolunda niye savaşmayalım.." ifadeleri de gösteriyor ki yurtlarından çıkartılıp ailelerinden uzaklaştırılmak suretiyle zulme uğrayan diğer peygamberlerin ümmetlerine de savaş üzerlerine farz kılınmıştır/yazılmıştır/gerekli kılınmıştır. Nitekim "Hoşunuza gitmese de savaş size farz kılındı; mümkündür ki bazen hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için iyi, hoşunuza giden bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilemezsiniz."⁵² ayetindeki "Hoşunuza gitmese de savaş size farz kılın-

⁴⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi; 8/57.

⁴⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi; 8/58.

⁵⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi; 8/61.

⁵¹ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi; 2/246.

⁵² Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi; 2/216.

dı.” ifadesi yine Allah yolunda savaşmanın şartlarının oluşması sonrasında müminler üzerine savaşın farz kılınması/yazılması/gerekli kılınması anlamındadır.

b) Mazlumun Müdafaası Amacıyla Yapılan Kıtıl (Savaş):

Kur’ân müslümanların kendilerine herhangi bir saldırı olmasa dahi mazlumların müdafaası için zalimlere karşı savaşmasını istemektedir. Bu konuyla ilgili Kur’ân’da şöyle buyrulmaktadır:

“Size ne oluyor da Allah yolunda ve “Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!” diye yalvarıp yakaran zayıf, çaresiz ve ezilen erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz!”⁵³

Bu ayet-i kerime “...(zalimlerin zulmüne maruz kalan) zayıf ve çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz” ifadesiyle müslümanları zulme uğramış tüm insanlar için Allah yolunda savaşmaya çağırılmaktadır. Burada herhangi bir din, dil, ırk ayırımı yapılmaksızın tüm mazlumların müdafaası için müslümanlar Allah yolunda savaşmaya çağırılmaktadır.

“Zulüm ve baskı (fitne) tamamen yok edilinceye ve din Allah’a hasır olunca (adalet sağlanıncaya) kadar onlarla savaşın. Şâyet (zulümlerinden) vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur.”⁵⁴

Bu ayet-i kerimede geçen fitne kelimesi ‘zulüm ve baskı’ anlamında kullanılmıştır. Zulmün ve baskının son bulup dinin Allah’a hasır olması demek ise zulümden sonra adaletin sağlanması demektir. Çünkü zulüm ancak adalet tesis edilince son bulur. Bu ayet “...Şâyet (zulümlerinden) vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur.” ifadesiyle çok önemli bir ölçü ortaya koymaktadır. O ölçü şudur: **“Düşmanlık ancak zulme ve zalime karşı olur.”** Evet, bu ayetten ve “Dinde zorlama yoktur. Doğru ile yanlış; hak ile batıl birbirinden kesin çizgilerle ayrılmıştır.”⁵⁵ ayetinden de açıkça anlıyoruz ki bir müslüman hiçbir kimseye dininden ve inancından dolayı düşmanlık besleyemez. Müslüman ancak zalimlere - dini ve inancı ne olursa- düşmanlık yapabilir.

⁵³ Kur’ân-ı Kerîm, Nisa Sûresi; 4/75.

⁵⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi; 2/193.

⁵⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi; 2/256.

İmam-ı İmam-ı Â'zam Ebû Hanife bu hakikati şöyle ifade etmiştir: “Mütecaviz kimselerle kâfir oldukları için değil, haddi tecavüzlerinden dolayı (yani zâlim oldukları için) savaş! Adil zümre ve adil sultanla beraber ol.”⁵⁶

Cenâb-ı Hakk Hucûrat sûresinde “Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.”⁵⁷ buyurmaktadır.

Bu ayet-i kerime birbirleriyle savaşmakta olan müminlerin aralarının düzeltilmesini, savaşta ısrarcı olan zümreye karşı ise ta ki zulmünü sonlandırana kadar savaşılmasını müslümanlara emretmektedir. Ayrıca bu ayete göre zulme karşı savaş açılan zalim taraf zulmünü sonlandırıp yola geldiği zaman da adil bir şekilde yargılanmalıdır.

Bu âyetlerden yola çıkarak denilebilir ki, tarihin en vahşi ve acımasız terör örgütlerinden biri olan IŞİD terör örgütü mensubu zalimler ile ta ki onlar zulümlerinden vazgeçinceye kadar müslümanlar topyekûn mücadele etmeli, savaşmalı ve bu zalimlerin zulmüne son vermelidir. Zulümlerini bitirip sukûnet sağlandıktan sonra ise bu zalimler adil bir yargılanma ile yargılanıp cezalandırılmalıdır.

Yukarıda birçok ayetle ifade edildiği üzere müslümanlar iki durumda Allah yolunda kıtal/savaş ile mükelleftir. Birincisi; müslüman dinine, canına, malına, ırzına, namusuna ve bu değerlerin tamamını içine alan vatanına karşı yapılan saldırılar karşısında meşru müdafaa hakkını kullanmak suretiyle savaşmakla mükelleftir. İkincisi ise dini, dili, ırkı ve mezhebi ne olursa olsun yeryüzünde zulme uğrayan tüm mazlumları korumak için savaşmakla mükelleftir.

Bozkurt'un da dediği gibi “Silah zoruyla, şiddetle, öfkeyle, kanla, anarşi ve terörle dünyaya İslâm'ı yayacağını iddia etmek ya kör bir cehalet veya cahilce bir safdillik olur. Ancak Silahla mücadele, İslâm'da en son başvurulacak ve mecbur kalmadıkça asla tevessül edilmeyecek bir hadisedir. İslâm'da esas olan Allah yolunda, Allah'ın (cc) emrettiği gibi yaşamaktır. Allah yolunda ölmek en son tercihtir. Çünkü Cenâb-ı Hak bizden ölmemizi değil, yaşamamızı istiyor.”⁵⁸

⁵⁶ İmam-ı Â'zam Ebû Hanife, el-fikh'ul-ebsat, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfi yayınları, 1992, Çeviren: Doç. Dr. Mustafa Öz, s:43.

⁵⁷ Kur'ân-ı Kerim, Hucurât Sûresi; 49/9.

⁵⁸ Muhammet İlyas Bozkurt, **Mukaddime**, s. 272

İŞİD Terör Örgütü

İŞİD ağırlıklı olarak Irak ve Suriye’de etkinlik gösteren, bu bölgede hilafet devleti kurmak amacıyla güvenlik güçlerine ve sivillere karşı stratejik ve sansasyonel eylemler yapan hiçbir ülke tarafından tanınmayan kendini İslam devleti olarak nitelendiren yasadışı silahlı terör örgütüdür. Arapçadaki baş harflerinden oluşan kısaltması ‘DAİŞ’ olduğundan bu adla da anılır. Petrol kaynaklarına yakınlığı nedeniyle dünyanın en zengin yasadışı silahlı örgütleri arasında sayılmaktadır.

Irak Savaşı’nın ilk yıllarında kurulan ve 2004 yılında el-Kaide’ye bağlılığını ilan eden ve bir süre Irak el-Kaidesi adıyla faaliyet yapan İŞİD daha sonra el-Kaide ile bağlarını kopartmış ve bugün Irak ve Suriye topraklarında sunni nüfusun yoğun olduğu bölgelerde halifeliği kurma hedefi ile cihat adı altında vahşet ve katliamlarla ilerleyişini sürdürmektedir. 2014 yılında Musul’da kendileriyle mücadeleye girmeyip silahlarını bırakarak teslim olmuş Irak polis ve askerlerinden şii olan 1700 esiri kurşuna dizerek katletmiş olmaları 13. yy. daki vahşi Moğol istilalarını ve İslam tarihindeki Haricileri⁵⁹ anımsatmaktadır.

Nisan 2013 ile birlikte İŞİD, Suriye’nin kuzeyinde hızlı bir şekilde askerî güç kazanmaya başlamış ve bu bölgedeki en güçlü örgütlerden biri olmuştur. Suriye’de etkin olduğu bölgelerde rakip gördükleri askerleri, yabancı gazetecileri, yardım kuruluşlarına üye birçok kişiyi vahşice katletmişlerdir. Halen devam eden Suriye iç savaşında Suriye’nin Humus, Rakka ve Halep bölgelerinde varlık göstermektedir.

Suriye İnsan Hakları Gözleme örgütünün raporuna göre ağustos 2014’te örgütün Suriye’deki savaşçı sayısının 50.000, Irak’ta ise 30.000 olduğu bildirildi. CIA ise Eylül 2014’te örgütün Suriye ve Irak’ta toplam 20.000 ile 31.500 arasında savaşçıya sahip olduğunu açıkladı.⁶⁰

İŞİD son olarak 10 Ekim 2015’de Ankara’da ve 13 Kasım 2015’de Paris’te yüzlerce masum insanın katledilmesiyle sonuçlanan intihar saldırılarını düzenleyerek yeni katliamlara ve vahşetlere imza atmıştır.

İŞİD başta olmak üzere el-Kaide, Taliban, Boko Haram, eş-Şebab ve el-Mehdi gibi radikal terör örgütleri hep selefilik’in içerisinde çıkmaktadır. Bilindiği gibi sadece nakli (hadisi) esas alan, akli devre dışı bırakan, Arap örf ve

⁵⁹ Siffin savaşı (657) sonunda hakemlere başvurmayı kabul etmesi üzerine Hz. Ali’yi terk edip “Hüküm ancak Allah’ındır” diyerek hem Hz. Ali ve taraftarlarını hem de Muaviye ve taraftarlarını insanların hakemliğini kabul ettikleri için kâfir ilan edenler İslâm tarihinde “Hariciler” olarak adlandırılmıştır.

⁶⁰ https://tr.wikipedia.org/wiki/Irak_ve_%C5%9Eam_%C4%B0slam_Devleti

geleneklerini dinin unsurları haline getiren, pozitif bilimleri, sanatı ve ticareti günah olarak gören bir akım olan Selefilik, Malikiyet, Hanbelilik ve Vehhabilik olmak üzere üç önemli kolu vardır. Bu kollardan en yumuşak olanı Malikiyet en radikal olanı ise Vehhabiliktir.⁶¹ İŞİD başta olmak üzere el-Kaide, Taliban, Boko Haram gibi kendini İslami cihat örgütü olarak nitelendiren radikal terör örgütleri genellikle Vehhabiliğin içinden çıkmaktadır.

Vahhabi Mezhebi “iman ikrar ve ameldir” diyerek ameli imandan bir cüzü yapmış ve buna göre de mesela “namaz kılmayan tekfir edilir” demişlerdir. Bu mezhebin en karakteristik özelliği kendisi gibi düşünmeyen ve inanmayan herkesi “tekfir” etmeleri yani kâfir ilan etmeleridir. Vahhabiler Vahhabi mezhebine müntesip olmayan, müslüman olsun veya olmasın, herkesi kâfir gördüğünden ve tüm kâfirlerin kanını, canını, malını kendine helal kabul ettiğinden, yüzündeki herkese düşman bir psikolojiye sahiptir. Bu düşmanca psikoloji de bu mezhebin içerisinden İŞİD gibi radikal terör örgütlerinin çıkmasını netice vermiştir.

İŞİD vb. radikal terör örgütleri Vehhabiliğin fikri dayanağı olan İbn-i Teymiyye (ö.1328) ve Vehhabiliğin kurucusu olan Muhammed bin Abdî'l Vahhab (ö.1792) gibi radikal selefi âlimlerin din anlayışından beslenmektedir. Bindiği gibi selefi ideoloji dini cihat ve namaza indirgemekte, cihadı ise silahlı mücadeleden ibaret görmektedir.

İbn-i Teymiyye şöyle der: ‘Savunma savaşı, dine ve kutsallara saldıran düşmanı savmanın en çetin şeklidir. İcma ile vaciptir. Dini ve dünyayı bozan düşmanı savmak, imandan sonra gelen en büyük vaciptir. Bu nedenle hiçbir şart yoktur ve imkân ölçüsünde herkes için farz-ı ayn hükmündedir.’⁶²

Mevdudi ise Tefhimu'l-Kur'ân adlı eserinde şu görüşlere yer vermiştir: “İslâm da düşman kabul edilen tarafın düşman kabul edilmesinin asıl sebebi, Allah ve Rasulü'nün emir ve yasaklarına riayet etmemeleridir; bu ister müşrik, kâfir ve putperest bir topluluk, isterse inanan bir topluluk olsun, İslam'a itaat noktasında asilik ederlerse onlar da İslam'a göre düşman kabul edilirler, ta ki doğru yola gelene kadar, ne şekilde olursa olsun asi olan doğru yola geldiğinde ise onlara karşı şiddet ve kaba kuvvet uygulamak doğru olmaz.”⁶³

⁶¹ Detaylı bilgi için bkz: Muhammed İlyas Bozkurt, **İnhiraf-2**, Revizyon Medya, İstanbul, 2015, Selefiye Mezhebinin Felsefi Altyapısı ve Selefiye Mezhebi Bölümleri

⁶² Hanbeli, Alaaddin Ali b. Muhammed, El-İhtiyarat'u-l Fıkhiyye li Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye, Beyrut, trsz, s. 309.

⁶³ Mevdudi, Ebu'l-Ala, Tefhimu'l-Kur'ân, İnsan Yay. ist. 1986, V/409

Yukarıda zikredilen İbn-i Teymiyye ve Mevdudi'ye ait olan düşünceler gibi daha birçok radikal selefi ulemanın fikirleri ve eserleri IŞİD vb. terör örgütleri için önemli referanslar olmuştur.

IŞİD'in Referans Aldığı Ayetler

IŞİD terör örgütü ve bu terör örgütünü fikren yönlendiren güçler şiddet ve savaş faaliyetlerini hususen Tevbe sûresi 5. ayetine dayandırır: Tevbe sûresi 5. ayeti şöyledir: *“Haram aylar çıkınca bu Müşrikleri artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”*

Selefi zihniyet genellikle kendi ideolojilerini Kur'ân'a tasdik ettirebilmek için ayetleri bağlamından, öncesi ve sonrasından (siyak-sıbak) kopartarak müstakilen ele alır ve ayetlerin içinden cımbızla çektikleri ifadeleri fikirlerini teyit etmek için kullanır. Tevbe sûresi 5. ayetini öncesi ve sonrasıyla birlikte okuyan herkes görecektir ki ayette geçen *“...Müşrikleri artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin.”* ifadeleriyle belirtilen hususlar tamamıyla savaş şartları gerçekleşikten sonra başlamış olan bir savaşın içerisinde geçerli olabilecek hususlardır. Bu nedenle Tevbe sûresinin ilk 15 ayetini birlikte okuyup öyle değerlendirmek yapmak uygun olacaktır.

Tevbe Sûresi 1-15. Ayetler

1. Allah ve Resûlünden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere kesin bir uyarıdır:

2. Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Şunu bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise, inkârcıları perişan edecektir.

3. Hacc-ı ekber gününde⁶⁴, Allah ve Resûlünden bütün insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü, Müşriklerden uzaktır. Eğer tövbe ederseniz, bu sizin için hayırlıdır. Ama yüz çevirirseniz, şunu iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakabilecek değilsiniz. İnkârcılara, elem dolu bir azabı müjdele!

4. Ancak Müşriklerden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmaları-

⁶⁴ Hacc-ı Ekber günü, İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre, hac günlerinden arefe günü ya da bayramın birinci günüdür. Ancak arefe günü olması ihtimali daha kuvvetlidir.

ni, süreleri bitinceye kadar tamamlayın. Şüphesiz Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever.

5. Haram aylar çıkınca bu Müşrikleri artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.

6. Eğer Müşriklerden biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir.

7. Müşriklerin Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever.

8. Onların bir ahdi nasıl olabilir ki! Eğer onlar size üstün gelselerdi, sizin hakkınızda ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirlerdi. Ağızlarıyla sizi hoşnut etmeye çalışıyorlar, oysa kalpleri buna karşı çıkıyor. Onların pek çoğu fasık kimselerdir.

9. Allah'ın âyetlerini az bir karşılığa değiştiler de insanları O'nun yolundan alıkoydular. Bunların yapmakta oldukları şeyler gerçekten ne kötüdür!

10. Bir mü'min hakkında ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirler. İşte onlar taşkınlık yapanların ta kendileridir.

11. Fakat tövbe edip, namazı kılar ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bilen bir kavme âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız.

12. Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün elebaşlarıyla savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riayet etmeyen kimselerdir. Umulur ki, vazgeçerler.

13. Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve üstelik size tecavüzü ilk defa kendileri başlatan bir kavimle savaşmaz mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek mü'minler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır.

14,15. Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mü'min topluluğun gönüllerini ferahlatsın ve onların kalplerindeki öfkeyi gidersin. Allah, dilediğinin tövbesini kabul eder. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Evet, yukarıda zikredilen Tevbe sûresinin ilk 15 ayeti önyargısız bir şekilde ve yalın bir akıl ile birlikte okunup analiz edildiğinde net bir şekilde şu gerçek görülecektir: Tevbe sûresi 5. ayetinde bahsedilen aralarındaki antlaşmanın şartlarına uymayarak müslümanlarla savaşanlarla ilgilidir. Ayette zikredilen “...Müşrikleri artık bulduğunuz yerde öldürün...” ifadesi ile belirtilen husus ise tamamen savaş şartlarında istisnai olarak verilen bir yetkidir. Yoksa Kur’ân’a göre “Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim de birini yaşattırsa, bütün insanları yaşatmış gibi olur.”⁶⁵ Yine Kur’ân “Haklı bir sebep olmadıkça, Allah’ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kisas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın. Çünkü kendisine yardım edilmiştir.”⁶⁶ buyurarak savaş dışındaki öldürmelerle ilgili hükmünü ifade etmiştir.

Selefi ulemanın bir kısmı Tevbe sûresi 5. ayeti Kur’ân-ı Kerîm’in değişik surelerindeki merhametle, hoşgörü ile ilgili 124 ayeti neshetmiştir/hükmünü ortadan kaldırmıştır/iptal etmiştir ve toplamda Kur’ân’da 385 âyet, bu ayet kanalıyla neshedilmiştir” diyebilecek kadar dalalette ve cehalette sınır tanımamıştır. Sadece bu görüş bile Orta Doğu’daki selefilik kaynaklı ve dini referanslı şiddetin anlaşılmasını oldukça kolaylaştıracaktır.

Tevbe sûresi 5. ayetinde geçen ifadelerle benzer ifadeler Bakara sûresi 191. ayetinin başında da geçmektedir: “Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke’den) siz de onları çıkarın...” ayetin bu kısmını bağımsız bir şekilde alınca tüm kâfirleri öldürmenin meşru olduğu sonucu çıkar. Fakat ayetin tamamı öncesi ve sonrasıyla birlikte okununca ilk defa saldırıyı başlatarak zulmeden kâfirlerle savaşılması ve savaşta da zalim olan düşman nerede yakalanırsa öldürülmesi gerektiği manası ortaya çıkar.

Bakara Sûresi 190-193. Ayetler

190. *Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.*

191. *Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke’den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı, adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşlılarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir.*

⁶⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Mâide Sûresi; 5/32

⁶⁶ Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ Sûresi; 17/33

192. *Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*

193. *Zulüm ve baskı (fitne) tamamen yok edilinceye ve din Allah'a hasr oluncaya (adalet sağlanıncaya) kadar onlarla savaşın. Şâyet (zulümlerinden) vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur.*

Yukarıda zikredilen Bakara sûresinin 190-193. ayetlerini birlikte okuyan ve analiz eden her aklını kullanabilen kişi Kur'ân'ın kâfirle değil zalimle savaşılmasını emrettiğini net bir şekilde görebilecektir.

Vahhabi zihniyeti kendisi gibi inanmayan herkesi kâfir görmekte ve kâfirlerin de kanı, canı, malı helaldir diyerek onları öldürmeyi meşru saymaktadır. "...Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir." ⁶⁷ gibi ayetleri bağlamından kopararak kendilerine slogan yapan IŞİD vb. radikal terör örgütleri kendi inanışlarına göre kâfir olarak tanımladıkları herkesi katletmeyi bir hak olarak görmektedir.

İşte Vahhabi zihniyetinin bir ürünü olan IŞİD mensupları yukarıda zikredilen ayetlerden bazı ibareleri cımbızla çekip alarak kullanmakta ve yaptıkları katliamları ayetler okuyarak yapmaktadırlar. Katliamlarını ve vahşice eylemlerini Allah yolunda cihat yapıyoruz söylemiyle din adı altında yapmaları ise dünyada İslam'ın ve müslümanların imajına büyük zarar vermektedir. Öyle ki dünyanın tüm kâfirleri birleşse bu zararı veremez.

Kur'ân-ı Mübin'in "Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslâm'ın yoluna) girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır." ⁶⁸ ve "Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır." ⁶⁹ ayetlerini göz ardı eden Müslümanlar Allah'ın apaçık ayetlerine ⁷⁰ rağmen siyasal ve mezhepsel sebeplerle parçalanıp bölük pörçük olmuşlar, birbirlerine karşı şiddete başvurmuşlar ve bunun neticesinde ise Allah'ın yardımı Müslümanların üzerinden çekilmiş ve ayette de ifade edildiği üzere büyük musibetlere ve felaketlere maruz kalmıştır.

⁶⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Mâide Sûresi; 5/44

⁶⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi; 2/208

⁶⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmran Sûresi; 3/105

⁷⁰ Hucurât Sûresi; 49/10 "Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin."

Sonuç

“*Dinde zorlama yoktur.*”⁷¹ ayeti ile de sabittir ki hiçbir insana müslüman olması için veya müslüman olanlara dinin rükünlerini uygulamak için baskı yapılamaz hele hele şiddete asla başvurulamaz. Müslüman dinini ancak ve ancak Kur’ân ve sahih sünnete uygun bir şekilde merhametle tebliğ ederek ve insanlara nasihat ederek yayabilir. İslâm’da cihat adı altında topraklar zorla fethedilemez ve masum insanlar katledilemez. İslâm’da fethin gayesi insanların kalplerini Allah sevgisiyle fethetmek ve mazlumlara yönelik baskı ve zulümlere son vermektir. İslâm savaş halinde bile sivillere, yaşlılara, kadınlara, çocuklara dokunmaya müsaade etmez, hayvanlara ve bitkilere dahi zarar verilmemesini ister. Esirlerle ilgili dahi Kur’ân “...*Onlara tam galip geldiğinizde, bağı sağlam bağlayın (esir alın). Sonra da, ya onları karşılıksız salıverin, ya da fidyeyle bırakın. Harb, ağırlıklarını bırakıncaya kadar (savaş bitip durum netleşinceye kadar) yapılacak olan budur.*”⁷² buyurmuş ve Hz. Peygamber’de Bedir savaşı sonrası bir kısım esirleri fidye karşılığı, fidye ödeyemeyecek durumda olan bir kısım esirleri de müslüman çocuklardan onar kişiye okuma-yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakmıştır.

Allah yolunda savaş, silahla mücadele, İslâm’da en son başvurulacak ve mecbur kalmadıkça asla tevessül edilmeyecek bir hadisedir. Allah yolunda savaş ancak düşman saldırısı karşısında müdafaa niyetiyle ve mazlumlara korumak, zalimlerin zulmünü sonlandırmak için yapılabilir. İslâm’da esas olan Allah yolunda, Allah’ın (cc) emrettiği gibi O’nun rızasına uygun bir şekilde yaşamaktır. Allah yolunda hakkıyla yaşamak Allah yolunda ölmekten daha öncelikli bir meseledir. Allah yolunda ölmek ise en son tercihtir.

Bugün kendilerini İslâmi cihat örgütü olarak nitelendiren İŞİD başta olmak üzere el-Kaide, Taliban, Boko Haram gibi bu eli kanlı, vahşi terör örgütlerini kendi siyasi ve ekonomik emellerini gerçekleştirebilme ve İslâm’ın ilerleyişini durdurabilme adına kullanan ABD, İngiltere ve İsrail gibi güçler bu örgütlerin fertlerini en önemli motivasyon çeşidi olan dini motivasyon ile motive edebilmek için maalesef günümüz müslümanlarının birçoğunun adeta idol olarak kabul ettiği selefi âlimlerin eserlerinden oldukça istifade etmektedirler.

Ortadoğu’daki terör olaylarına sadece ABD ve İsrail’in oyunu olarak bakmak meseleye sığ ve avami bakmak olur. Kur’ân’da ve sahih sünnette cihat kavramına yüklenen mana selefi dini metinlerde tahrif edilmiş ve bu mümtaz kavrama selefi ideolojinin siyasi ve mezhepsel çıkarlarına uygun olarak “savaş”

⁷¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi; 2/256

⁷² Kur’ân-ı Kerîm, Muhammet Sûresi; 47/4

anlamı verilmiştir. Bu metinlerin ve hadis diye uydurulmuş binlerce rivayetin müslümanların zihin dünyasında oluşturduğu şiddete meyyal düşünceleri arındırıp yerine Tevhid, Akıl ve Güzel Ahlak olmak üzere üç önemli esası olan Hanif İslâm⁷³ düşüncesini yerleştirmedikçe IŞİD vb terör örgütleri isim değiştirerek etkin bir şekilde sürekli var olmaya devam edecektir.

Yukarıda zikredilen onlarca ayete istinaden denilebilir ki; IŞİD terör örgütü cihat değil katliam yapmakta, fetih değil toprakları zulümle istila ve işgal etmektedir. Kendilerini İslamcı olarak nitelendiren bu terör örgütünün eli kanlı mensuplarının İslâm'la alakaları Türkçemizdeki "İSLÂM" kelimesinin baş harfi olan "İ" harfinin noktası kadar dahi olamaz. Dil ile söyledikleri Kelime-i Şehadet'in manasının bu insanlıktan nasibini almamış kalpsiz ve ruhsuz insanların kalplerine ve ruhlarına yerleşmediği aşikârdır.

Akl-ı selim Müslümanlar IŞİD gibi radikal terör örgütleri karşısında birleşerek yekvücut halinde tepki göstermelidir. İslâm ülkeleri ise İslâm'ın ve Müslümanların imajına büyük bir darbe vuran bu vb. zâlim ve vahşi topluluklarla yukarıda ifade edilen Nisâ sûresinin 75. ve Hucurât sûresinin 9. ayetleri gereğince zulümlerini sonlandırana kadar savaşmalı, zulümden vazgeçip yola geldiklerinde de âdil bir şekilde yargılamalıdır. Ayrıca İslâm dünyası IŞİD başta olmak üzere el-Kaide, Taliban, Boko Haram gibi radikal terör örgütlerinin beslediği selefi din anlayışına karşı da sevgiyle, hoşgörülle, merhametle ve adalette insanlara muamele etmeyi esas alan, müslümanları akla, mantığa, pozitif bilimlere, sanata ve ticarete önem vermeye davet eden Hanif İslâmını insanlığın gündemine getirerek mücadele etmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmet b. Muhammed, el-Garibeyni fil-Kur'ani ve'l-Hadis, 1999, Şam.
- Cevheri, İsmail b. Hammad, es-Sihah fi'l-Luğa, (Tah. Ahmet Abdulgaffar Attar), Mısır, 1956.
- Cevziyye, İbn Kayyum, Zadu'l-Me'ad fi Hedy-i Hayri'l-Ibad, Beyrut, 1992.
- Ebu Zehra, Muhammed, İslam Hukuk Metodolojisi, (çev: A. Şener), Fecr Yay. Ank.1994.
- Ezheri, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmet, Tehzibu'l-Luğa, (Tah. Abdusselam Harun), Kahire, trsz.
- Feyruzabadi, Mecduddin Muhammed b. Yakub, Kamusu'l-Muhit, Kahire, 1933.
- Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, el-Mustasfa fi İmi'l-Usül, Mısır, 1324.
- Hanbeli, Alaaddin Ali b. Muhammed, El-İhtiyarat'u-l Fıkhiyye li Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye, Beyrut, trsz.

⁷³ Detaylı bilgi için bkz: Muhammed İlyas Bozkurt, **İnhiraf-2**, Hanefi Mezhebinin Felsefi Altyapısı

- https://tr.wikipedia.org/wiki/Irak_ve_%C5%9Eam_%C4%B0slam_Devleti
Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, (2005).
İbn-i Manzur, Lisanü'l-Arab, Daru-Sadr, Beyrut, 1955.
İmam-ı Â'zam Ebû Hanife, el-fikh'ul-ebzat, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı yayınları, 1992, Çeviren: Doç. Dr. Mustafa Öz.
İsfahani, Rağıb, el-Müfredat fi Ğarib'l-Kur'an, Beyrut, trsz.
İsfahani, Rağıb, Müfredat, Beyrut, trsz.
Kur'ân-ı Kerîm, Ankebut Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, En'am Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi
Kur'ân-ı Kerîm, Fâtır Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Furkân Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Hac Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Hucurât Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, İbrahim Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Lokman Sûresi
Kur'ân-ı Kerîm, Mâide Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Muhammet Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Nahl Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Nisa Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Nûr Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Saff Sûresi.
Kur'ân-ı Kerîm, Yûnus Sûresi.
Mevdudi, Ebu'l-Ala, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yay. İst. 1986.
Muhammet İlyas Bozkurt, İnhiraf-2, Revizyon Medya, İstanbul, 2015.
Muhammet İlyas Bozkurt, Mukaddime, Revizyon Medya, İstanbul, 2014.
Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, es-Sahih, Çağrı Yay. İstanbul, 1981.
Şamil İslam Ansiklopedisi, Dergah Ofset, İst. 2000.
Şelebi, M. Mustafa, Ta'lilu'l-Ahkâm, Mısır, el-ezher, 1947.
TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yay. İst. 2000.

ORTA DOĞU'DA ŞİDDETİN EKONOMİK SEBEPLERİ ve ÇIKAR ÇATIŞMALAR

Halil İbrahim YILMAZ¹

(TESAM)

Özet

Ortadoğu çok eski çağlardan itibaren insanlık için önemli ekonomik ve politik merkezlerin başında gelmiştir. Birçok medeniyetin doğuşuna ve gelişmesine ev sahipliği yapan Ortadoğu, doğu ile batıyı birbirine bağlayan ticaret yolları üzerinde bulunması; Nil, Dicle ve Fırat gibi önemli nehirleri ve 1869 yılında açılan ve ticareti kolaylaştıran Süveyş Kanalı'nı barındırması sebebiyle tarihi süreç içerisinde önemini asla yitirmemiştir.

Bugün için Ortadoğu'yu asıl önemli kılan ise 1800'lerin sonlarına doğru keşfedilen petrol olmuştur. Ortadoğu hem petrol hem de gaz rezervi konusunda dünyanın en zengin bölgesi konumundadır. Zaten bu durum tek başına Ortadoğu'yu önemli kılmaktadır.

Petrol dünyanın en kıymetli ve rakipsiz hammaddesi haline geldikten sonra, petrolün çıktığı her yerde ihtilaller, savaşlar, hükümet darbeleri birbirini kovalamış ve petrole sahip memleketlerin halkları hiç bir zaman rahat nefes alamamıştır. Bu durumdan Ortadoğu da fazlasıyla nasibini almış ve egemenlerin hegemonya mücadelesi Ortadoğu'ya hiç bir zaman gerçek barışı getirmemiştir. Ortadoğu'da petrol, kan ve politika birbirine karışmıştır. Özellikle 1950'lerden itibaren dünya ekonomisinin kalbi Ortadoğu'da atmaya başlamış bölgede çıkan en hafif rüzgar dünya ekonomisi için de büyük fırtınaların kopmasına neden olmuştur.

Günümüzde medeniyetin gelişmesinde hala en mühim hareket ve enerji kaynağını teşkil eden petrol, aynı zamanda, dünya siyasetinin de açık-kapalı mücadele mevzularından biri ve belki de başlıcasıdır. Siyasal ve ekonomik çatışmaların başrol oyuncusu olan petrol, sanayi gelişiminin hız kazanması, dünya nüfusunun hızla artmasıyla beraber günümüzde olduğu gibi gelecekte de çatışmaların baş aktörü olmaya devam edecektir.

Anahtar kelimeler: Enerji, Jeoekonomi, Petro-dolar, Silahlanma, Petrol Şirketleri

¹ TESAM Ekonomi Uzmanı, TESİAD Genel Başkan Yardımcısı, halilyilmaz@tesiad.com.tr

ECONOMIC REASONS OF VIOLENCE IN THE MIDDLE EAST AND CONFLICTS OF INTEREST

Abstract

The Middle East has become an important economic and political center since ancient times for humanity. The Middle East that hosted the birth and development of many civilizations, has never lost its importance in the historical process for it located on trader routes linking east and west and it hosts major rivers such as the Nile, the Euphrates, the Tigris and the Suez Canal that opened in 1869 and has facilitated trade.

The main thing that makes the Middle East important today is the oil that discovered in the late 1800s. Middle East is the world's richest region in both oil and gas reserves. As a matter of fact, this situation makes the Middle East important in itself.

After the oil has become the world's most precious and unique raw material, there revolutions, wars and coups pursued each other in every where where oil is brought up and those countries' people always suffer. The Middle East took its toll of this situation and the struggle for hegemony of the rulers could never bring real peace to the Middle East. The oil, blood and policies are mixed in the Middle East. Especially the world economy's hearts started to beat in the Middle East since 1950s. A breeze in the area caused the breaking of the big terms for the world economy.

Today, the oil is still both the most important source of energy and movement in the development of civilization and one of the on-off fighting issues of the world politics. Oil, the protagonist of political and economic conflicts, will continue to be the main actor of the conflicts in the future as today with the acceleration of industrial development and rapid increase of the world population.

Keywords: Energy, Geoeconomic, Petrodollars, Armament, Oil Companies

Giriş

İbn-i Haldun bir ifadesinde “Coğrafya kaderdir”² der. Bir bölgenin coğrafi konumu o bölgenin müspet veya menfi, olumlu veya olumsuz anlamda geleceğini belirler. Ortadoğu'nun kaderini de coğrafi konumu ve bu konumundan kaynaklanan zenginlikleri belirlemiştir.

² İbn-i Haldun (1977), **Mukaddime**, Ankara: Onur Yayınları.

Bugün için Ortadoğu'yu asıl önemli kılan ise 1800'lerin sonlarına doğru keşfedilen petrol olmuştur. Ortadoğu hem petrol, hem de doğalgaz rezervleri konusunda dünyanın en zengin bölgesi konumundadır.

Petrol dünyanın en kıymetli ve rakipsiz hammaddesi haline geldikten sonra, petrolün çıktığı her yerde ihtilaller, savaşlar, hükümet darbeleri birbirini kovalamış ve petrole sahip ülkelerin halkları hiç bir zaman rahat nefes alamamıştır. Ortadoğu'da petrol, kan ve politika birbirine karışmıştır.

Nitekim petrol tarihinin belki de en önemli siyasi figürü olan dönemin Birleşik Krallık başbakanı Winston Churchill, 1936'da Avam Kamarası'nda bir konuşmasında "bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir" diyerek gelecekte bu uğurda çok kan döküleceğinin haberini vermişti. OPEC'in kurucusu Venezüellalı politikacı Pablo Pérez, dünya siyasetine yaptığı olumsuz etkilerinden dolayı petrolü "şeytanın pisliği"³ olarak tanımlamıştır.

Özellikle 1950'lerden itibaren dünya ekonomisinin kalbi Ortadoğu'da atmaya başlamış, bölgede çıkan en hafif rüzgâr, dünya ekonomisi için büyük fırtınaların kopmasına neden olmuştur.

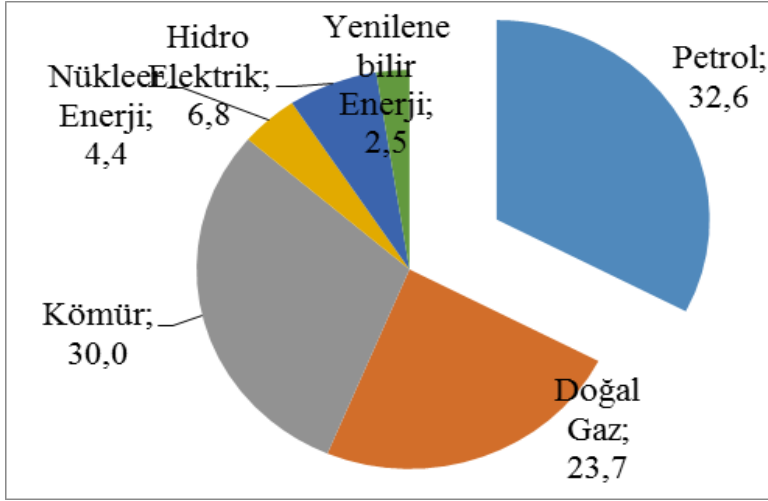
Bugün herkesin eli, ayağı, gözü, kulağı Ortadoğu'dadır. Kimin eli kimin cebinde belli değildir. Belli olan, büyük güçlerin hiçbir zaman Ortadoğu'yu kendi haline bırakmadığıdır.

Ortadoğu'ya hükmeden enerjiye hükmeder. Enerjiye hükmeden ekonomiye hükmeder, ekonomiye hükmeden dünyaya hükmeder.

Eski çağlarda insanların doğadan elde ettikleri madenlere göre içinde yaşadıkları dönemi Tunç Çağı, Bakır Çağı şeklinde adlandırmaları bu kaynakların o dönemde ne derece önemli olduklarının bir göstergesidir. O halde 20. ve 21. yy de petrol çağı olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır.

Büyük zenginliklere sahip ülkeler, ellerindeki zenginlikleri son derece akılcı ve tutarlı kullanmalıdırlar. Aksi takdirde mevcut zenginlikler, o ülkelerin istikrasızlığının ve makûs talihinin temel nedenine dönüşür. Orta Doğu'nun avantajları onun dezavantajı olmuş, Orta Doğu'nun talihi, maalesef onun talih-sizliğine sebep olmuştur.

³ İhsan Işık. "Ortadoğu'nun bolluk paradoksu", http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-prof-dr-ihsan-isik-ortadogunun-bolluk-paradoksu_1097547.html, Erişim tarihi: 23 Ekim 2011

Grafik 1: Tüketilen Birincil Enerji Kaynaklarının Dağılımı / %

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015

Dünyada tüketilen birincil enerji kaynakları arasında petrol %32,6 ile birinci sıradadır. Petrolü % 30 ile kömür ve %23,7 ile doğalgaz takip etmektedir. Nükleer Enerji, Yenilenebilir Enerji ve Hidroelektrik oranları ise çok düşük seviyelerdedir.

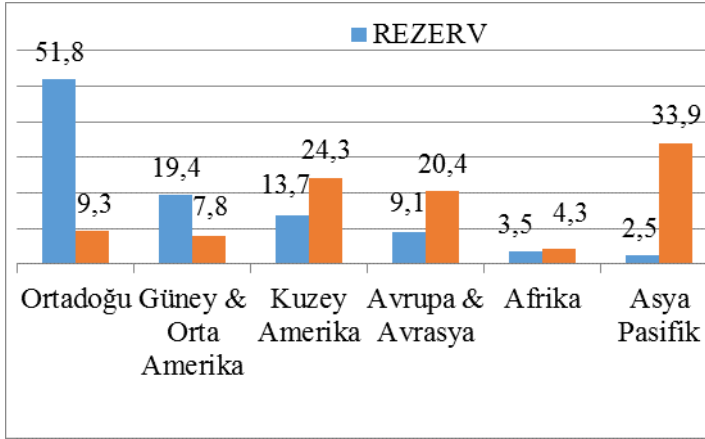
2014 yılında toplam birincil enerji tüketiminin % 43'ü elektrik üretiminde kullanılmıştır. Elektrik üretimi için tüm birincil enerji kaynakları kullanılmaktadır. Kömür ve doğalgaz tüketiminin büyük kısmı, elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Petrolün tüketiminin ise % 50'si ulaştırma sektöründe aittir.

Kömürün tüketiminin birincil enerji tüketimindeki oranının bu kadar yüksek olmasının sebebi Çin ve Asya Pasifik'in kullanımınıdır. Dünyada tüketilen kömürün üçte ikisi Asya Pasifik grubuna aittir. Dünya kömür tüketiminin yarısını ise tek başına Çin yapmaktadır.

Kömürün kullanım alanları ve verimlilik açısından petrole rakip olması mümkün değildir. Doğalgaz da şimdilik petrole rakip olamaz. Çünkü doğalgaz % 95 oranında boru hatlarıyla taşınmaktadır. Ancak % 5'lik bir kısım sıvılaştırılmış doğalgaz olarak tankerlerle taşınabilmektedir. Coğrafi koşullar ve boru hatlarının maliyeti doğalgazın kıtalar arası yayılımını olumsuz etkilemektedir. Dünyada en fazla doğalgaz rezervine sahip ülke olan Rusya dahi doğalgaz ticaretinin büyük kısmını coğrafi olarak kendisine yakın eski Sovyet ülkeleri ve

Avrupa coğrafyasına gerçekleştirmektedir. Ama yine de petrolün gelecekte en önemli alternatifinin doğalgaz olduğunu da ifade etmek gerekir.

Grafik 2: Petrol Rezerv ve Tüketiminin Bölgelere Göre Dağılımı / %

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015

Tabloda görüldüğü gibi ispatlanmış dünya petrol rezervinin %51,8'i Ortadoğu'dadır.

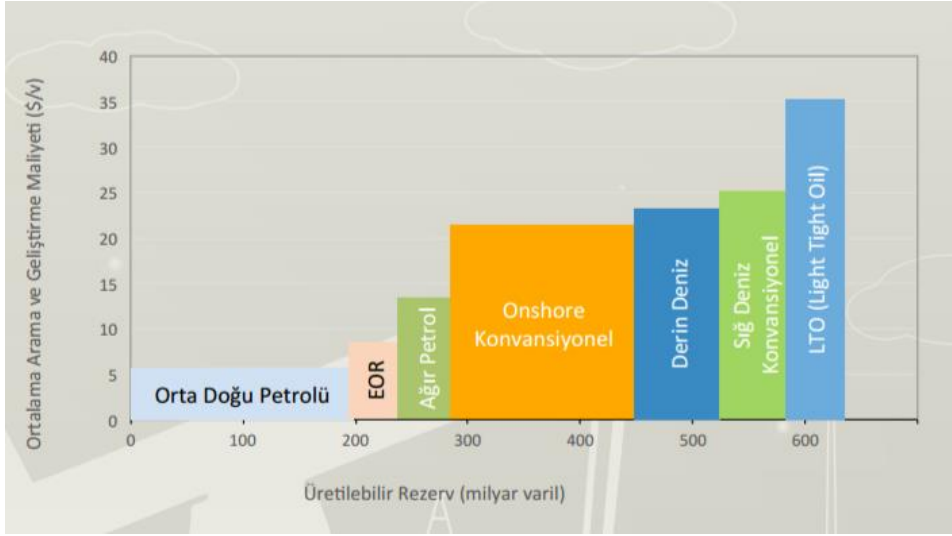
Tablo incelendiği zaman rezerv ve tüketim oranları arasındaki terslik dikkatleri çekmektedir. Rezervin yarısından fazlasına sahip olan Ortadoğu, tüketimin yüzde 10'u bile yapmamaktadır. Buna mukabil nerdeyse hiç rezervi olmayan içinde Çin'in de bulunduğu Asya Pasifik bölgesi toplam tüketimin üçte birini gerçekleştirmektedir.

Avrupa & Avrasya bölgesindeki rezerv Avrasya'ya, yani Rusya ve eski BDT ülkelerine ait. Avrupa'nın petrolü yok. Ama Avrupa & Avrasya bölgesi petrol tüketiminin beşte birini gerçekleştirmektedir.

Tablodan şu rahatlıkla görülebilmektedir: Petrol rezervinin olduğu bölgeler ile tüketiminin olduğu bölgeler farklıdır. Yani petrole ihtiyacı olanların petrolü yoktur. Bu da Ortadoğu'yu stratejik bir konuma getiriyor. Şöyle bir denge kurulmuş gözüküyor: Ortadoğu Asya Pasifik Grubu'nun açığını kapatırken, Güney Amerika Kuzey Amerika'nın açığını kapatır. Avrupa'nın açığını ise Avrasya ve Ortadoğu birlikte kapatır.

Petrol konusunda Ortadoğu özel bir yere sahiptir. Çünkü Ortadoğu petrolü dünyadaki en kaliteli petroldür. Ayrıca arama ve çıkarma maliyetleri açısından aşağıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere en ucuza üretilen petroldür. Bir varil petrol Rusya’da 7 dolara, ABD’de 10 dolara Meksika Körfezi’nde 13 dolara çıkarılırken, bu rakam Suudi Arabistan’da 1,5 dolar, Irak’ta ise 1 dolardır.⁴ Yani her açıdan Ortadoğu petrol açısından bir cazibe merkezidir. Aşağıdaki grafikte petrolün bölgelere göre üretim maliyetleri görülmektedir.

Grafik 3: Sıvı Yakıt Rezervleri ve 2035 Yılına Kadar Olan Dönemde Arz Maliyetleri

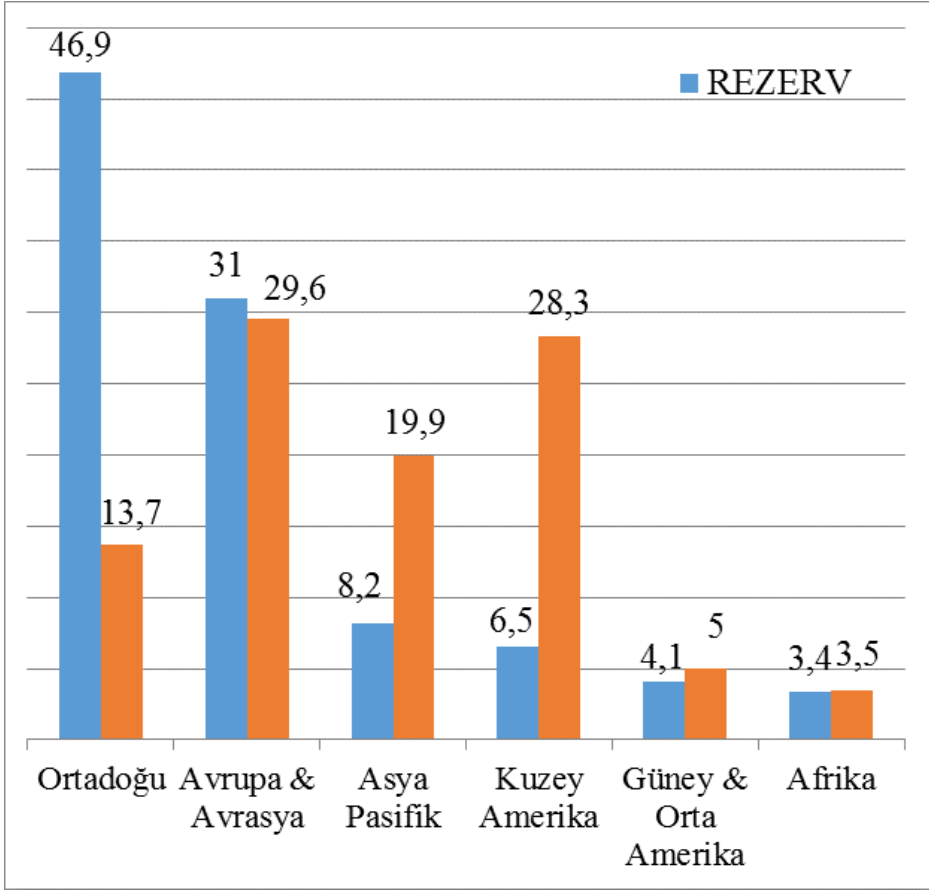

Kaynak: IEA, WEO, 2014

Petrol için geçerli olan durum doğalgaz için de aynen geçerli. Şöyle ki:

⁴ T.C Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, ABD’nin Irak’tan Çıkış Senaryoları Bölgeye Olası Etkileri ve Türkiye’nin Alması Gereken Tedbirler Sempozyumu, Harp Akademileri Basım Evi Levent, İstanbul, 2006.

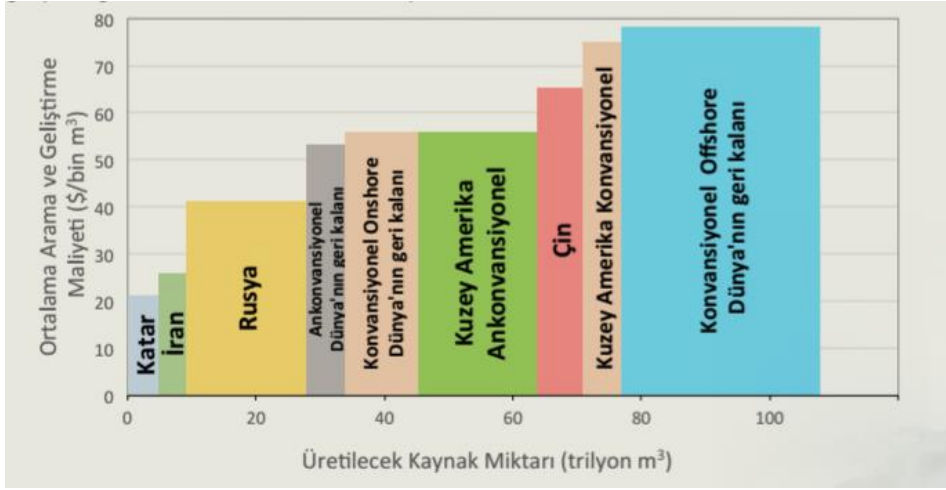
Grafik 4: Doğalgaz Rezerv ve Tüketiminin Bölgelere Göre Dağılımı / %

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015

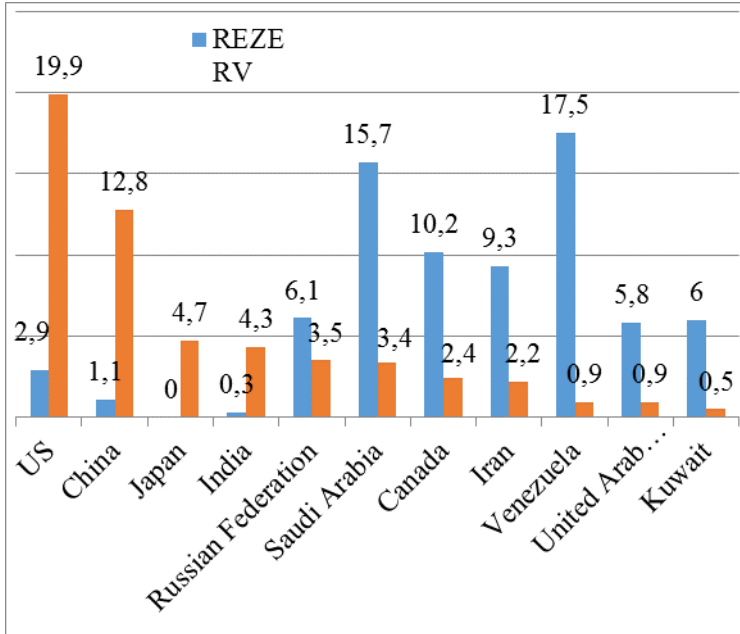
Doğalgazda da dünya Ortadoğu'ya bağımlı durumdadır. Nerdeyse rezervin yarısına sahip olan Ortadoğu tüketimin ise yüzde 13,7'sini yapmaktadır. Rezervin yüzde 10'una sahip olan Amerika kıtası ise tüketimin üçte birini gerçekleştirilmektedir. Görüldüğü gibi petrole en yakın alternatif olarak görülen doğalgaz açısından da Ortadoğu son derece stratejik bir konumda bulunmaktadır.

Grafik 5: 2035 Yılına Kadar Üretilebilir Doğal Gaz Kaynakları ve Maliyetleri

Kaynak: IEA WEIO 2014

Grafik 6: Petrol Rezerv ve Tüketiminin Ülkelere Göre Dağılımı / %

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015

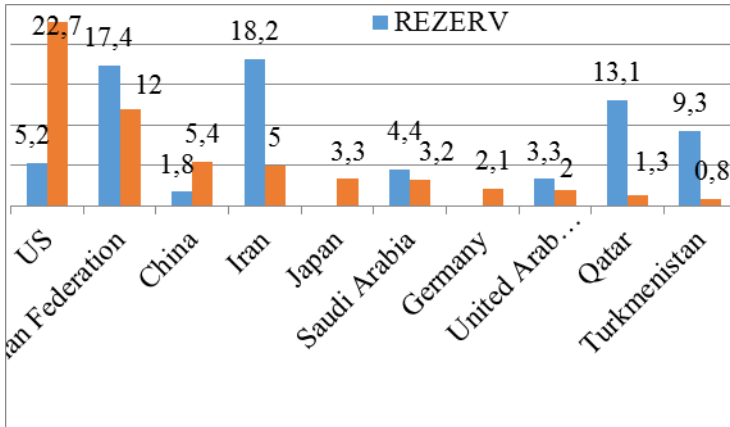
En çok petrol tüketen ülke ABD'dir. ABD dünya petrol tüketiminin beşte birini tek başına yapmaktadır. ABD'deki petrol tüketiminin şekli diğer ülkelerden farklıdır. ABD'de petrol tüketimin yüzde 70 gibi büyük bir kısmı ulaşım sektöründe kullanılmaktadır. Dünyada ise bu oran yüzde 50'dir. ABD'de otomobil kullanımı, "Amerikan Yaşam Tarzı"nın çok önemli bir parçasıdır. Başta Asya Pasifik olmak üzere diğer ülkelerde ise petrol diğer enerji kaynaklarıyla beraber daha ziyade mal ve hizmet imalatı için enerji üretiminde kullanılmaktadır.

Petrol tüketiminde ABD'den sonra Asya Pasifik ve Avrupa ülkeleri sıralanmaktadır. Çin, Japonya, Hindistan, Güney Kore gibi Pasifik ülkeleri tüm dünyaya mal ve hizmet üretmektedirler. Petrol olmazsa bu ülkeler bu kadar mal ve hizmet üretemezler. Bu manada birazdan da verilerle göstereceğim üzere, Ortadoğu petrolüne en fazla ihtiyacı olan Asya Pasifik bölgesidir. Ortadoğu ihraç ettiği petrolün % 75'ini Asya Pasifik bölgesine yapmaktadır. Yani Ortadoğu Çin için hayati derecede önemlidir. Bugün Suriye ve İran sorunlarına Çin'in müdahil olmasının en önemli sebebi budur.

Ülkelerin tüketim sıralamasında ilk 15 içerisinde sadece iki Ortadoğu ülkesi vardır. Bunlar Suudi Arabistan ve İran'dır. En çok petrol tüketen ülkeler genelde petrol fakiri ülkelerdir.

Yukarıdaki tablolardan görünen şudur: Gelişmiş ülkelerin tümü petrolde dışa bağımlıdır. Kısa vadede petrol yerine geçecek başkaca bir enerji kaynağı olmadığından petrol üzerine kavgaya sürecektir.

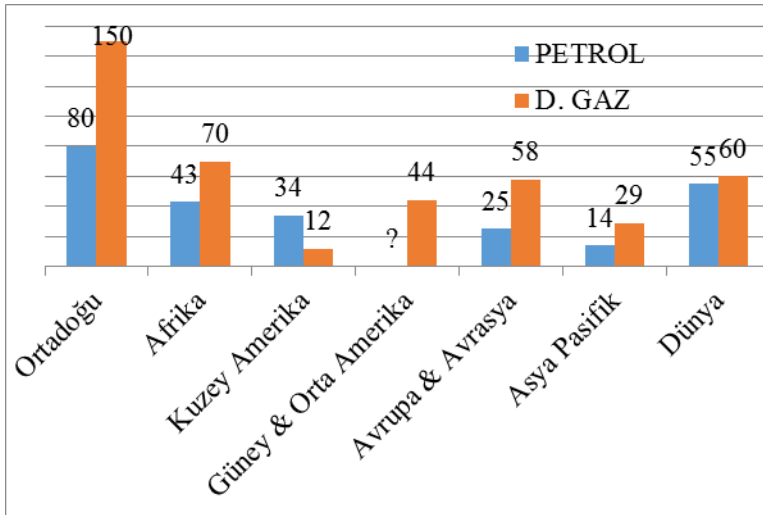
Grafik 7: Doğalgaz Rezerv ve Tüketiminin Ülkelere Göre Dağılımı / %

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015

En fazla doğalgaz tüketen ülke ABD'dir. Dünya gaz tüketiminin beşte birinden fazlasını ABD yapmaktadır. Rezerv açısından ise ABD rezervin yüzde 5,2'sine sahiptir. Genel olarak petrolde olduğu gibi rezerve sahip olan ülkeler ile tüketim yapan ülkeler birbirinden farklıdır. Ortadoğu ülkelerinden İran rezervin %18,2'sine sahip olmasına rağmen tüketimin % 5'ini, Katar ise rezervin % 13,1'ine sahip olmasına rağmen tüketimin ancak % 1,3'ünü yapmaktadır. Çin, Japonya, Almanya ve İngiltere gibi yüksek tüketim yapan ülkelerin neredeyse hiç rezervi yoktur.

Grafik 8: Petrol ve Doğalgaz Rezervlerinin Bölgelere Göre Ömrü / Yıl

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015

Petrol ve doğalgazın ömrü ve ne zaman tükeneyeceği ile ilgili hep bir spekülasyon vardır. 1980'lerde petrolün 40 yıllık ömrü var deniliyordu. Aradan 40 yıla yakın zaman geçti ama petrol bitmedi. Bitmediği gibi ömrü de uzadı. 2014 yılı verilerine göre petrolün 55, doğalgazın 60 yıllık ömrü görünüyor. Fakat bu 55 yıl sonra petrolün tükeneyeceği anlamına gelmiyor. Çünkü her yıl yeni rezervler bulunuyor. Mesela Kuzey Buz Denizi'nde büyük yeni rezervler bulundu. Doğalgaz için de benzer şeyler geçerlidir.

Petrol ve doğalgazın bölgelere göre ömrüne baktığımızda Ortadoğu açık ara lider. Ortadoğu petrolünün 80 yıl, doğalgazının ise 150 yıl ömrü görünüyor. Diğer bölgeler ise Ortadoğu'nun çok gerisinde. Bu demektir ki, petrol ve petro-

lün en yakın rakibi ve alternatifi olan doğalgaz açısından Ortadoğu bugün olduğu gibi gelecekte de büyük mücadelelere sahne olacaktır.

Coğrafi Konumu (Yerüstü Zenginlikleri, Önemli Geçitler ve Boğazlar)

Ortadoğu'nun coğrafi konumu kendisine stratejik avantajlar sağlamaktadır.

Doğal kaynakların; sadece çıktığı yerler değil, taşıma yollarının içinden geçtiği ülkeler de son derece önemlidir.

Petrol ticaretinin yaklaşık % 70'i deniz yoluyla, % 30'i ise boru hatları ile gerçekleşmektedir. Bunun temel sebebi ise deniz taşımacılığının daha ekonomik olmasıdır. Deniz taşımacılığı demiryoluna göre 3 kat, kara taşımacılığına göre 7 kat, hava taşımacılığına göre ise 22 kat daha ucuzdur. Deniz taşımacılığının tercih edilmesi deniz yollarının önemini artırmaktadır. Doğalgazın ise yaklaşık % 95'i boru hatlarıyla taşınmaktadır.

Dünya denizleri, çok sayıda geçide sahiptir. Ancak bunlardan 7 tanesi son derece kritiktir. Tıkanma noktaları olarak adlandırılan bu kanallar, petrol ticaretinde kilit rol oynamaktadır. Zira bu dar geçitlerin kapatılması riski, dünyanın ödünü koparmaktadır. Bu nedenle de, belli başlı ülkeler, bu suyollarında nicedir bir güç mücadelesi veriyor.

Ortadoğu'nun önemine önem katan bu dargeçitlerden, 3 tanesini stratejik önemine binaen vurgulamak gerekir.

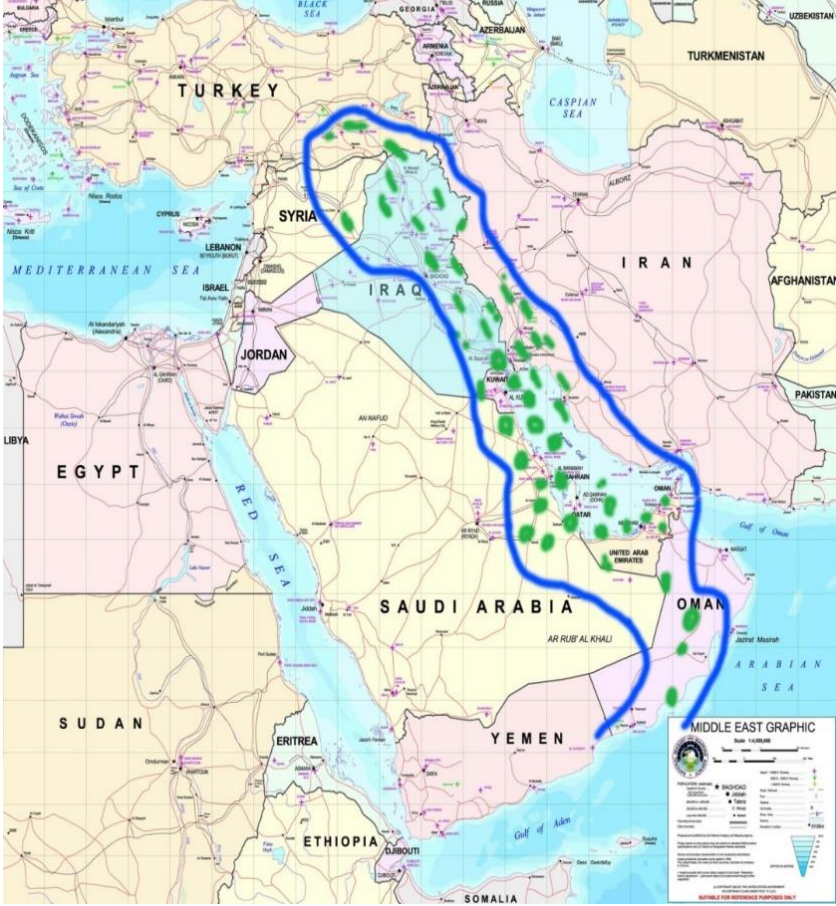
Hürmüz Boğazı

Ortadoğu petrol ve gaz açısından çok zengin olmasına rağmen bu zenginlik Ortadoğu'nun belli bir bölgesinde yoğunlaşmıştır. Haritada görüldüğü üzere petrol ve doğalgaz Basra Körfezi'nin etrafında yoğunlaşmış durumdadır. Akdeniz veya Kızıldeniz civarında ya da Arap Yarımadası'nın iç kısımlarında bir kaynak yoktur. Dünya petrol ve doğalgaz rezervinin yarısından fazlasına sahip olan bu körfezin tek çıkışı Hürmüz Boğazıdır.

Hürmüz Boğazı Umman ile İran, Umman Körfezi ile Basra Körfezi arasındadır. Stratejik konumu ve önemi belki de dünyadaki tüm boğazlar arasında ilk sıralarda gelmektedir. Günde yaklaşık 20 milyon varil petrol bu dar boğazdan geçmektedir. Dünya petrol trafiğinin merkezi Ortadoğu, Ortadoğu'nun düğüm noktası ise Körfez'dir. Körfez petrolünün ise yüzde 90'ı bu boğazdan geçmektedir. Batı Avrupa ve Çin'e giden petrolün yarısı, Japonya'ya ve Asya Pasifik'e giden petrolün ise dörtte üçü bu boğazdan geçmektedir. Hürmüz Boğazı'nın tek alternatifi 2000 km uzunluğundaki Trans-Arap hattı. Ancak buradan

sadece 3 milyon varil sevk edilebiliyor. Yani Hürmüz'den çıkan petrolün ancak yedi de biri...

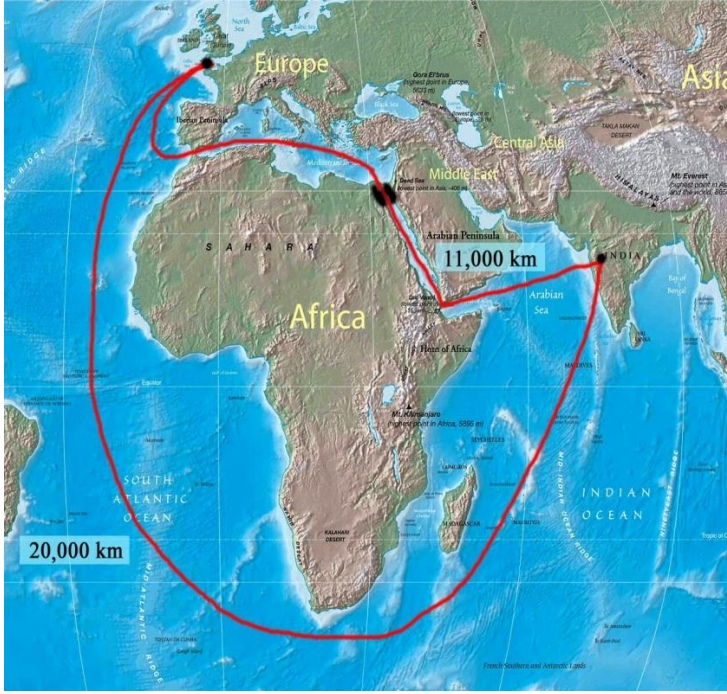
Şekil 1: Ortadoğu'da Petrol Çıkan Yerler

İran Batının tehditlerine ve petrol ambargosuna Hürmüz Boğazını kapatma tehdidi ile cevap vermektedir. Bu boğaz 1980 ile 1988 arasında süren İran-İrak Savaşı'nın ve 1991 yılında Körfez Savaşı'nın da temel nedenlerindedir. İran ile Batının kavgasının belki de en önemli sebebidir.

Hürmüz Boğazı kapatılırsa petrolün çok az bir kısmı boru hatlarıyla nakledilebilir ancak dünya LPG ihtiyacının yüzde 18'ini karşılayan Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin nakil şansı kalmıyor. Tüm bunlardan dolayı bölgenin en hassas, kritik ve alternatifsiz noktası olan Hürmüz Boğazıdır.

Şekil 2: Süveyş Kanalı

Bu kanal Akdeniz’i Kızıldeniz’e ve dolayısıyla Hint Okyanusu’na bağlar. Konumu gereği dünyanın en önemli su yolları arasında yer almaktadır.

XV. yy’e kadar İpek ve Baharat yolları en önemli ticaret yolları idi ve Akdeniz ve Ortadoğu’dan geçmekte idi. Portekizlilerin Ümit Burnu’nu dolanarak Hint Deniz yolunu bulması eski ticaret yollarının ve Akdeniz limanlarının önemini kaybettirmişti. Bu nedenle Akdeniz ticaretini tekrar canlandırmak için XVI. yüzyılda Süveyş Kanalı projesini gündeme geldi. Fakat bu proje o dönem için hayata geçirilemedi.

Çok sonraları 1859 yılında yapımına başlanan kanal 1869’da açılmış, Asya, Afrika ve Avrupa arasındaki ulaşımı ve ticareti önemli ölçüde kolaylaştırmıştır. Kanal, Afrika çevresinde dolaşmaya gerek kalmadan Asya ile Avrupa arasında deniz taşımacılığı yapılmasını sağlar. Kanalın açılmasıyla Akdeniz’in girişi olan Cebeli Tarık ve Kızıl Deniz’in çıkışı olan Babül Mendep Boğazı da çok önemli konumlara gelmişlerdir. Kanal Avrupa ve Asya arasındaki yolu neredeyse yarı yarıya kısaltmıştır. Süveyş Kanalı Mısır’ı dünyanın en stratejik ülkelerinden birisi hâline getirmiştir.

Bab-ül Mendep Boğazı

Yemen ile Cibuti arasında yer alır. Ayrıca Somali, Etiyopya ve Eritre de bu bölgede yer almaktadır. Kızıldeniz'i Hint okyanusuna bağlar. Ortadoğu'dan Avrupa'ya giden petrol ve doğalgaz ile Asya Pasifik'ten Avrupa'ya giden tüm mal ticareti bu boğazdan ve Süveyş Kanalından geçmek zorundadır. Avrupa'nın enerjiye olan bağımlılığını düşündüğümüzde bu boğazların önemini daha iyi anlayabiliriz.

Stratejik öneminden dolayı boğazın Afrika tarafında küçük bir tampon ülke olan Cibuti ve Eritre kurularak, büyük güçlerin kontrol etmesi sağlanmıştır. Etiyopya'nın bilinçli olarak deniz bağlantısı kesilmiş, Somali ise pasif konuma çekilmiştir. Boğaz Cibuti ve Eritre gibi iki küçük ülkeye bırakılmıştır.

Boğazın Arap yarımadası tarafında ise Yemen yer alır. Yemen de ise fırtınalar kopmaktadır. Yemen'de yaşanan olaylar bir ekonomik dinamik barındırıyor. Bu dinamiğin adı ise, Bab'ül Mendep...

Yemen'de İran destekli Husi'lerin Babül Mendep boğazına doğru ilerlemeleri, Suudi Arabistan başta olmak üzere Arap devletlerinin bir olup harekete geçmeleri ile durduruldu. Bir başka ifadeyle, İran durduruldu. İran destekli Husiler'in boğazı denetim altına alma ihtimali, Arap ülkeleri için tahayyül bile edilemezdi.

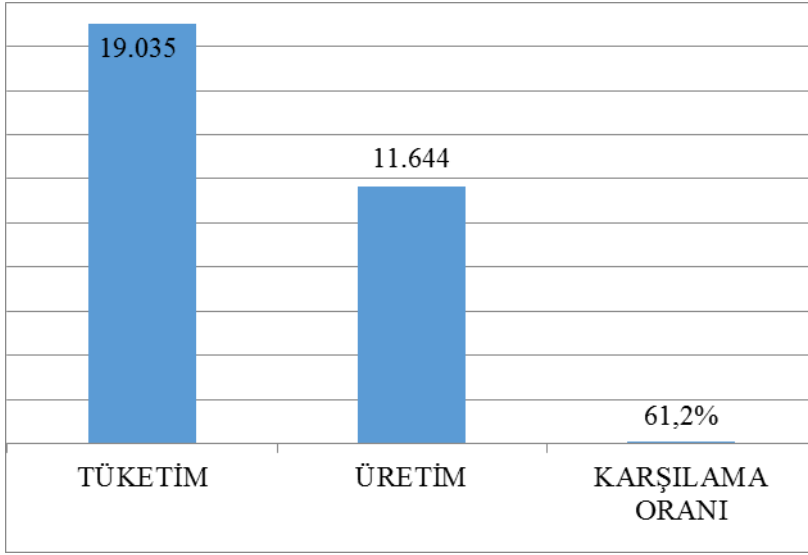
İşte bu senaryolar dâhilinde, Arap ülkelerinin seri bir şekilde birleşip Yemen'e müdahale etmesi, pek de şaşırtıcı değildir. Neticede, ortada bir de 'Boğaz' derdi vardır.

ABD-Ortadoğu İlişkisi

İkinci Dünya Savaşına kadar Ortadoğu İngiltere'nin tabiri caizse dokunulmaz bölgesi idi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra roller değişmiş ve İngiltere'nin yerini ABD almıştır. Bugün Ortadoğu ile ilgili politikalarda aktif pozisyonda hep ABD vardır. Diğer ülkeler ise, ABD'nin pozisyonuna göre reaktif bir duruş sergilemektedir. Bölgede en güçlü aktör ABD'dir. Bölgedeki çatışmaların ana müsebbibi de ABD ve uyguladığı politikalarıdır.

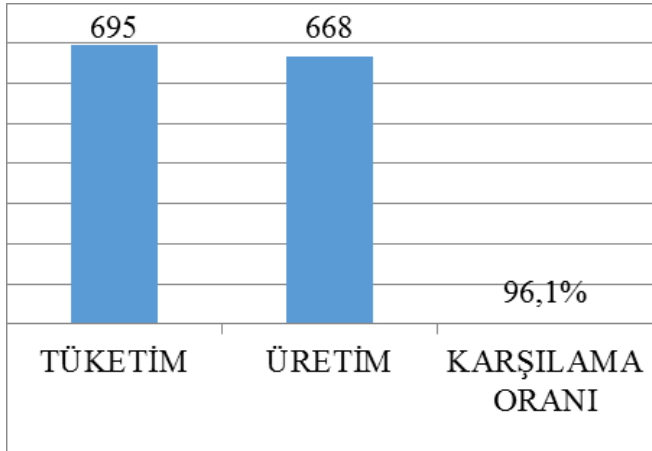
ABD'nin süper güç konumunun devamı için Ortadoğu son derece kritik bir bölgedir. Bunun sebebi zannedildiği gibi ABD'nin Ortadoğu petrol ve doğalgazına fiziksel olarak muhtaç olması değildir. ABD devlet olarak aslında Ortadoğu'nun petrol ve doğalgazına muhtaç değildir. Dünyada en fazla petrol ve doğalgazı ABD tüketirken, aynı zamanda ABD dünyada en fazla petrol ve doğalgaz üreten ülkedir. Az rezerve sahip olmasına rağmen teknolojik imkânları da kullanarak rezervlerinden maksimum üretimi elde ediyor. Şöyle ki:

Grafik 9: ABD Günlük Petrol Üretim ve Tüketimi /
2014 / Bin Varil / Günlük

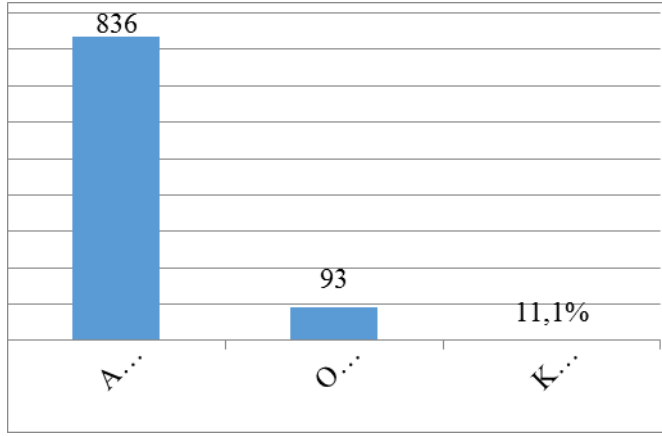
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015

Grafik 10: ABD Günlük Doğalgaz Üretim ve Tüketimi /
2014 / Bin Varil / Günlük

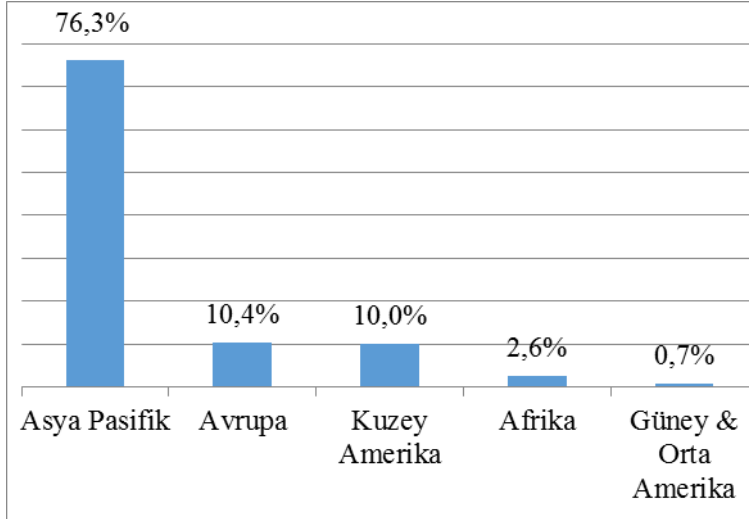
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015

Grafik 11: ABD Yıllık Petrol Tüketimi ve Ortadoğu'dan İthalatı / 2014 / Milyon Ton / Yıllık

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015

Grafik 12: Ortadoğu'nun Petrol İhracatı / % / 2014

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015

Görüldüğü gibi ABD devlet olarak aslında Ortadoğu'nun petrol ve doğalgazına muhtaç değildir. ABD'nin petrol ve doğalgazda az rezerve sahip olması-

na rağmen dünyada en fazla petrol ve doğalgaz üreten ülkedir. Yani rezervlerini sonuna kadar kullanmaktadır. Nitekim ihtiyaç duyduğu petrolün yüzde 61'ini, doğalgazın ise % 96'sını kendisi üretmektedir. Geri kalan kısmı ise büyük oranda Kanada ve Venezüela'dan almaktadır. Yıllık petrol tüketiminin sadece yüzde 11'lik kısmını Ortadoğu'dan ithal etmektedir. Doğalgaz ise hiç almamaktadır.

ABD'nin 2035 yılı itibariyle enerji ihtiyacının tamamını öz kaynaklarından karşılayarak kendi kendine yeterli bir ülke haline geleceği öngörülmektedir. Nitekim ABD 2014 yılında en büyük petrol ve doğal gaz üreticisi halini almıştır.

Madem ABD'nin Ortadoğu'nun petrol ve doğalgazına fiziki olarak ihtiyacı yok. Peki o zaman ABD Ortadoğu'da ne arıyor, ABD'nin Ortadoğu'dan çıkarı ne?

ABD, Ortadoğu petrolünün pazarlamasıyla, bu petrolün satışından kazanılan devasa petro-dolarlarla ve petro-dolar döngüsü ile ilgilenmektedir. Bu politikası ise, Ortadoğu'da çatışmaları beraberinde getirmektedir. Bu politika-sında bölgedeki ortağı ve Truva atı Suudi Arabistan'dır.

Bu minvalde ABD'nin Ortadoğu'ya bu kadar müdahale etmesinin, Ortadoğu'yu kan gölüne çevirmesinin sebepleri ve ABD'nin Ortadoğu politikasının temel taşları şunlardır:

ABD'li Şirketlerin Çıkarlarını Korumak

Ortadoğu'da petrol konusunda en önemli aktörler dev petrol şirketleridir. Petrol arayan, çıkararak taşıyan ve satan büyük oranda ABD şirketleridir. Terörizme karşı savaş sırasında bölgede yüz milyarlarca dolarlık yatırımı olan bu şirketlerin çıkarlarını korumak için yapmaktadır. Terörist hedefler olarak gösterilen yerler, başlıca enerji kaynaklarının haritasıdır. Petrol pelinden koşan şirketler, ülkelerini ve istihbarat örgütlerini de hızla bölgeye çekiyorlar.

Petrolün önemini anlayan ve bu alanda faaliyete geçen ilk kişiler krallar kadar güçlü, bu kişilerin kurdukları şirketler ise devletler kadar zengin hale gelmişlerdir. Dünyada petrol sektörünün bir numarası olan Exxon Mobil, tek başına 200 ülkenin 180'inden daha büyük bir şirkettir. Bu şirketler dünya siyasetinin de perde gerisindeki belirleyicisidirler. ABD eski dışişleri bakanı Condoleezza Rice ve eski başkan yardımcısı Dick Cheney'in bu petrol şirketlerinin üst düzey yöneticileri olduğunu düşünürsek mevzu daha iyi anlaşılır. Açıkçası ABD'yi de dünyayı da şimdilik bunlar idare ediyor. Bu şirketler muhtemelen aba altından sopa gösterilerek yapılan anlaşmalar sonucu 5-10 dolar arasında çok ucuza aldığı petrolü bugün 50 dolara satıyor. Petrolün varil fiyatı 147 dolara kadar çıkmıştı. Karı siz düşünün.

Ortadoğu Petrolüne Muhtaç Olan Avrupa'yı, Asya Pasifik Bölgesini ve Özellikle Çin'i Kontrol Etmek

ABD'nin Orta Doğu'ya müdahalesinin önemli bir sebebi de, Orta Doğu petrollerine bağımlı olan ülkelere özellikle Çin'e yöneliktir. ABD Ortadoğu'daki petrol ve enerji piyasasını kontrol ederek Orta Doğu petrollerine bağımlı olan potansiyel rakiplerini de kontrol edebilmektedir. Ortadoğu'yu kontrol etmek demek, rakiplerin ekonomik gücünü de kontrol etmek demektir. Bu anlamda Ortadoğu'da asıl mücadele ABD ve Çin arasında olmaktadır.

ABD'nin Ortadoğu'ya bakışı bu perspektiftedir. Petrol kaynaklarının başına geçip enerji yollarını kontrol altına alarak, musluğun başına oturmaktır.

Ülke Olarak Kendi Çıkarını Korumak

Ortadoğu'nun belli bir kısım petrolünü alan ve satan aslında ABD'dir. Mesela ABD Irak'a düzenlediği operasyonun maliyetini Irak'a ihale etti. Buna bir de savaş tazminatını ilave etti. Çıkan toplam rakamı Irak'tan talep etti ve bunu petrol olarak alma konusunda anlaştılar. Bu anlaşmaya göre borç ödenene kadar Irak petrolünün büyük kısmını varil fiyatını 5-6 dolardan ABD alacak. 5-6 dolardan petrolü alan ABD en az 50 dolardan satacak. Ne güzel iş.

Petro-dolarları ABD'ye Çekebilmek ve ABD'de Kalmasını Sağlamak

Ortadoğu ülkelerinin petrol satışından kazandığı dolara petro-dolar denir. Dünyada yıllık 2 trilyon dolarlık bir petrol ticareti ve geliri vardır. Bu rakamdan Ortadoğu'ya düşen pay ise yıllık 700 milyar dolardır. Petrolün varil fiyatının yüksek olduğu dönemlerde Ortadoğu'nun sadece petrol ihracından elde ettiği gelir yıllık 1 trilyon doları geçiyordu. Peki, Ortadoğu ülkeleri petrolden elde ettikleri bu devasa parayı ne yapıyor, nerelerde değerlendiriyor?

ABD'nin Ortadoğu ülkelerinin krallarının saltanatlarının devamını garanti etme karşılığında bu krallarla yapmış olduğu anlaşmalar nedeniyle petro-dolarlar ABD'de, ABD bankalarında, borsalarında, tahvillerinde değerlendirilmektedir. Böylece ABD'nin bastığı dolarlar tekrar ülkeye dönmekte ve bu durum da ABD'nin mali riskini ve borsasını olumlu etkilemektedir. Bunun anlamı, ABD'nin finanse edilmesidir. Yani dolarlar tekrar ABD'ye dönüşür.

Petro satışından elde edilen dolarlar zaten hiçbir zaman fiziki nakit para olarak Ortadoğu'ya gitmiyor. Petrol zengini kralların ABD'deki hesaplarına kaydı para olarak yatıyor. Kraliyet ailesinin harcamaları için ne kadar nakit paraya ihtiyaçları varsa o kadar nakit gidiyor. Gerisi zaten ABD'de. Hiçbir zaman gitmiyor. Bu ülkeler trilyon dolarları bulan bu Petro-dolarlarının tamamını ABD'den çekmek isteseler, çekemezler. Çünkü ABD vermez, vermiyor da za-

ten. İhtiyaçları olan ne kadarsa ancak o kadar veriyor. Ortadoğu kralları da bunu bildikleri için gücünü kaybetmemesi için ABD'ye her türlü desteği veriyorlar. ABD'nin yıkılması demek Ortadoğu krallarının ABD mali piyasalarındaki petro-dolarlarının da yıkılması demek. Böyle bir mecburi karşılıklı çıkar uyumu var.

Silah Satmak

ABD'nin çıkarları, Ortadoğu'da çatışmaları ve askeri gücün varlığını gerektirmekteydi. Her çatışma, silahlanmayı da beraberinde getirmiştir. ABD, Ortadoğu'ya sattığı silah karşılığında, Ortadoğu'nun elindeki dolarları tekrar geri alıyordu. Yani "ne kadar çok silah o kadar çok petrol ve dolar". Onun için çatışmalar her zaman körüklenmiştir.

2014 yılında Ortadoğu'nun silahlanma harcaması 200 milyar doları bulmuştur. Sadece Suudi Arabistan 81 milyar dolarla dünyada en fazla silahlanma harcaması yapan dördüncü ülkedir.

1980'de çıkan İran-İrak Savaşında ABD her iki tarafa silah satarak ödediği dolarları tekrar geri aldı.

1990'da ve 2003'de yine "petrol" yüzünden başlayan, ABD'nin Irak'la yapmış olduğu savaşta Irak tarafından kullanılan silahların büyük bir kısmının Amerika'dan alınmış olması, Amerika'nın kendi silahlarıyla vurulması açısından ilginçti.

Yine 2003 saldırısının gerekçesini oluşturan "aşırı silahlanma"nın da bizzat Amerika tarafından oluşturulduğu gerçeği, Amerika'nın "askeri ekonomi" politikasının bir sonucudur.

Büyük İskender, Aristo'ya bir mektup yazar. "İşgal ettiğim topraklardaki insanları tahakküm altında tutabilmek için neler yapmalıyım" der ve Aristo da çözüm olarak şu nasihati verir: "İnsanların arasına nifak tohumları ekeceksin, birbirleriyle savaşınca hakem olarak kendini kabul ettireceksin; ama anlaşmaya giden bütün yolları da tıkayacaksın!" Bugün yapılan da aynen bu

Şekil 3: Savunma Harcamalarının GSMH'ya Oranı Yüzde 4'ün Üzerindeki Ülkeler

Tablo 1: Savunma Harcamalarının GSMH'ya Oranı Yüzde 4'ün Üzerindeki Ülkeler

GSMH'YE ORANI YÜZDE 4'ÜN ÜZERİNDEKİ ÜLKELER

ÜLKELER	2014 HARCAMASI milyar\$	GSMH'YA ORANI%	ÜLKELER	2014 HARCAMASI milyar\$	GSMH'YA ORANI%
UMMAN	9,6	11,6	AZERBAJCAN	3,6	4,6
S.ARABİSTAN	80,8	10,4	NAMİBİYA	0,5	4,6
GÜNEY SUDAN	1,1	9,3	RUSYA	84,5	4,5
ÇAD	-	6,5	LÜBNAN	2,1	4,5
LIBYA	3,3	6,2	MYANMAR	2,4	4,3
KONGO CUM.	0,7	5,6	ERMENİSTAN	0,5	4,2
CEZAYİR	11,9	5,4	IRAK	9,5	4,2
İSRİL	15,9	5,2	BAHREYN	1,4	4,2
ANGOLA	6,8	5,2	YEMEN	1,7	4,1
B.A.EMİRLİKLERİ	22,8	5,1	SURİYE	-	4,1

Petrol Ticaretinin Dolarla Olmasını Sağlamak ve Doların Rezerv Para Pozisyonunu Korumak

ABD'nin OPEC ülkeleri ile yaptığı anlaşmadan sonra, petrol, yalnızca dolarla satılabilmekteydi. Petrolün dolarla satılması, doların rezerv para olmaya devam etmesinin en güçlü dayanağıdır. Ne altınla, ne malla ve ne de hizmet karşılığı petrol satın alınamıyordu. Petrol ihtiyacı olan devletlerin, petrol satın alabilmesi için, elinde dolar bulundurması gerekiyordu. İşte bu noktada, petrol satın alacak devletler, gerekli doları temin etmek için, ABD'ye mal ve hizmet vererek dolar almaları dışında, bütün yollar kapanmıştır. Bu uygulama ABD'nin, karşılıksız olarak bastığı dolarlarla bütün dünya devletlerinin mal ve hizmetlerini bedavaya alması demektir. Yılda 2 trilyon dolara yakın bir petrol ticareti olduğuna göre, bu ticaretin dolarla olmasının devam ABD için hayati derecede önemlidir.

Bu düzene bazı başkaldırıları olmuştur. 2001’de Saddam Hüseyin petrolü Euro ile satacağını ifade ettikten sonrası ise malum. Günümüzde ise Rusya AB ile petrol ve doğalgaz ticaretini Euro ile yapmaktadır. İran ise 2008’den bu yana petrol ve doğalgaz ticaretinde dolardan vazgeçmiştir. Petrol ve doğalgaz ticareti pastasında en büyük paya sahip olan Ortadoğu’nun dolardan vazgeçmemesi ABD için hayati öneme sahiptir. Bunun devamını sağlamak için de ne gerekiyorsa yapıyor.

SONUÇ

ABD, Ortadoğu’nun her şeyini sömürecek bir sistem kurmuş. Her türlü zenginlik, değer ABD’ye akıyor. Sistemin mantığı şu: “Yazı gelirse ben kazanacağım, tura gelirse sen kaybedeceksin.” Yani kazanan her şartta ABD... Bundan dolayı devasa petrol geliri Ortadoğu’ya hiçbir zaman refah ve huzur getiriyor.

Ortadoğu krallarına biçilen vazife ise, petrol kuyularının bekçiliğini yapmaktır. Bekçilik vazifesinin ücretini ise ABD bu krallara vermektedir.

ABD’nin kurmuş olduğu düzende ve kendisine çıkabilecek rakiplerini kontrol etmede Ortadoğu çok kritik bir noktadadır. Bunun bozulmaması her şeyi yapıyor ve yapacaktır da.

KAYNAKÇA

İbni Haldun (1977), Mukaddime, Ankara: Onur Yayınları.

İhsan Işık. "Ortadoğu'nun bolluk paradoksu", http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-prof-dr-ihsan-isik-ortadogunun-bolluk-paradoksu_1097547.html, Erişim tarihi: 23 Ekim 2011

T.C Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, ABD’nin Irak’tan Çıkış Senaryoları Bölgeye Olası Etkileri ve Türkiye’nin Alması Gereken Tedbirler Sempozyumu, Harp Akademileri Basım Evi Levent, İstanbul, 2006.

BP Statistical Review of World Energy 2015

IEA, WEO, 2014

REKTÖRLÜK D SALONU

(2. GÜN-SAAT: 15: 30-17: 00)

Oturum Başkanı:

Yrd. Doç. Dr. F. Zeynep ÖZKURT

Kıbrıs Sorununda Son Viraj: Çözüm ya da Statüko

Yrd. Doç. Dr. Mehmet DİREKLİ (Kanuni Üniv.)

Ortadoğu'da Yeni Düzen Arayışı: “Yeni Toplum Düzeni”

Arş. Gör. Ömer TAYLAN / Arş. Yazar Ergün RAGIP (Dicle Üniv.)

Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliği ve Enerjinin Bölgeye Olan Yan-sımlarının Realist Kuram Bağlamında Değerlendirilmesi

Pyd. Yüzbaşı Lüvent KÜRBÜZ / Pyd. Yüzbaşı Seçkin YALGIN (Kara Harp Okulu)

Uluslararası Güvenlik Bağlamında Kıbrıs’ta İstihbarat Çalışmaları ve Bilinmeyen Bir Güç Olarak FBIS

Melis Asporça KESER (Bilkent Üniv.) / Prof. Dr. Ulvi KESER (Girne Amerikan Üniv.)

KIBRIS SORUNUNDA SON VİRAJ: ÇÖZÜM YA DA STATÜKO

*Yrd. Doç. Dr. Mehmet DİREKLİ**

(Kanuni Univ.)

Özet

Bu çalışmada Kıbrıs barış görüşmelerindeki yeni müzakerecilerin Adadaki muhafazakâr-milliyetçilerin tekelinde olan mevcut dengeleri müzakereler neticesinde değiştirip değiştiremeyecekleri ele alınmıştır. Sonrasında Kıbrıs Meselesi üzerine inşa edilen Birleşmiş Milletler (BM) parametreleri özetlenerek yeniden başlayan barış müzakereleri esnasında hâlihazırdaki Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı ve Kıbrıs Cumhuriyeti (KC) Başkanı Nikos Anastasiadis'i bekleyen sorunlar incelenmiş ve müzakerelerin en önemli başlıkları olan güç paylaşımı, mülkiyet ve garantörlük konuları irdelenmiştir. Sonuç bölümünde tehdit dengesi teorisi ışığında müzakerelerdeki güncel gelişmeler ve müzakerelerin geleceği hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Müzakereleri, Federasyon, Güç Paylaşımı, Mülkiyet, Garantörlük

THE LAST CURVE ON THE CYPRUS ISSUE: RESOLUTION OR STATUS QUE

Abstract

It was discussed on this article, whether the new negotiators of the Cyprus Talks could change the balances, which are in the monopoly of conservatives-nationalists in Cyprus, as a result of the current negotiations. The parameters of United Nations, which are built on Cyprus Conflict, were tackled briefly in the article. On the next part of the article were addressed the problems, which are awaiting the President of Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) Mustafa Akıncı and the President of Republic Cyprus (RC) Nikos Anastasiadis during the peace negotiations that started over. The article analyzes power-sharing, property and guarantor system, which are the most important chapters of the Cyprus Talks. The conclusion part considers the current developments about the Cyprus Talks and makes inferences for the future of the negotiations with the light of the theory of balance of threat.

* Yrd. Doç. Dr., Kanuni Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mehmetdirekli@kanuni.edu.tr

Keywords: Cyprus Talks, Federation, Power-Sharing, Property Issue, Guarantor System

GİRİŞ

Realist teorinin temel kavramları, birbirlerini uluslararası politikada tamamlayan güç ve çıkar kavramlarıdır. Joachim Morgenthau, gücü egemen olabilmek için amaçlar arası mücadele ortamında kendi politikasını kabul ettirmeye yönelik temel bir çıkış noktası olarak ifade eder.⁵ Devletler arasında, uluslararası sistemde her daim söz konusu olan yok edici potansiyel güç sebebiyle korku ortaya çıkmaktadır. Korku içgüdüğü ise güvenlik isteğini yanında getirmektedir. Güvenliklerini sağlamak ise kendini askeri anlamda güçsüz hisseden bazı ülkeler için güçlenmek isteğini arttırmaktadır. Bu ülkeler arzu ettikleri hedeflere gücün elde edilmesi, elde tutulması, artırılması veya gösterilmesi ile ulaşmaya çalışırlar. Bu bağlamda güç uluslararası sistemde temel bir kavram olarak alet-selleştirilir.⁶ Dolayısıyla devletler hukuku sistemde var olmasına rağmen yaptırım gücünün zayıf olması nedeniyle aracılık ve hakemlikte etkili olamamaktadır. Buradan çıkışla kendini rakibine karşı güçsüz hisseden devlet güç dengesi kavramını ön plana çıkarmaktadır. Keza rakibi askeri güç, siyasi etki, doğal kaynaklar ve coğrafi konum açısından avantajlı konumdadır. Güç dengesini elde etmek isteyen devlet için sadece menfaati söz konusudur.⁷ Güç dengesini arayan devlet, politikası, ideolojisi, ekonomisi ve ulusal amaçları ne olursa olsun, dış politikasını yürütebilmek için er ya da geç kendine özel bir politika oluşturmaktadır. Sistem kendi kendine işleyen, bir başka deyişle otomatik bir sistem değildir.⁸ Aksine devletlerin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için dış politikalarını bir dengeye yönlendirme arzuları sonucu meydana gelmiş bir sistemdir.⁹ Sisteminin kolaylıkla işleyebilmesi için devletler değişen politik şartlara göre güç dengesini korumak ve veya sahip oldukları ittifakları değiştirmekte tereddüt etmezler. Buna mukabil sistemi korumak isteyen devletler, kurulabilecek mahalli, bölgesel veya küresel güç dengesine göre gerekli politik veya askeri ittifaklara girebilirler.¹⁰ Bu politika salt bir silahlı çatışmada üstün duruma geçebilme anlamı taşımaz. Uluslararası sistemde oluşturulabilecek siyasi bir baskı-

⁵ Morgenthau, Hans Joachim: **Politics Among Nations; The Struggle for Power and Peace**. Knopf, New York 1963 s. 181ff

⁶ Claude, Inis: **Power and International Relations**. Random House, New York 1962 s. 48

⁷ Tamçelik, Soyalp: "Demilitarization Activities in Cyprus and the Principles of the Non-Aggression Docktrine in this Regard." **The Journal of International Social Research**, Vol 4 Issue 17, Ankara 2011, s. 351

⁸ Claude, Inis: **Power and International Relations**, Random House, New York 1962 S.48

⁹ a.e.

¹⁰ Morgenthau, Hans Joachim: **Politics Among Nations; The Struggle for Power and Peace**, Knopf, New York 1963 s. 181ff

la askeri anlamda güçsüz olan bir devlet bu dezavantajını avantaja çevirebilir. Bu güç arttırma askeri şiddetle olabileceği gibi ittifaklarla oluşturulabilecek bir denge politikasıyla da sağlanabilir.

Bu noktada tehdit dengesi kuramı (Balance of Threat) önemli rol oynamaktadır. Stephen M. Walt'ın fikir babası olduğu bu teoriye göre bir devletin davranışı, kendisine rakip ya da düşman olarak gördüğü diğer devletten algıladığı tehdide göre şekillenir.¹¹ Zayıf olan bir devletin algıladığı tehdide karşı sığınacak bir liman araması lazımdır.¹² Bu tehdit devleti güçlü olana katılmaya, başka bir deyişle eklenmeye (bandwagoning) sürüklemektedir.¹³ Walt teorisinde zayıf olan devletin neye karşı bir güvenlik ihtiyacı hissettiğini araştırmış ve bulduğu sonuç "tehdit" olmuştur.¹⁴ Yani devlet üzerinde hissettiği tehdide karşı bir güvenlik arayışı içine girer. Walt'a göre zayıf devletin algıladığı tehdidi değerlendirdiği dört değişken vardır:

Karşı tarafın toplam gücü, yani askeri, ekonomik ve siyasi kapasitesi, tehdidin coğrafi yakınlığı, tehdidin egemenliği tehdit etmesi, tehdidin niyetinin kötü olması yani tehdidin saldırgan olarak görülmesi.¹⁵

Devletlerin sahip oldukları politikaları sürdürmek için kullandıkları etki araçlarının maliyetleri çok önemlidir. Bir devlet tehdit unsuru olarak gördüğü devlete karşı sürdüreceği politika için minimum maliyet maksimum fayda hesabı yapar. Burada etki aracı seçimi, söz konusu fayda maliyet hesabıyla doğrudan ilintilidir. Doğal olarak zayıf olan devlet için ideal olan, ekonomik maliyet potansiyeli en az ama istenen sonucu doğurma potansiyeli en büyük etki aracını ve kullanmak olacaktır. Özelde Kıbrıs Sorununa baktığımızda 1974 Müdahalesi sonucu ağır bir yenilgi alan Kıbrıs Rumları, bu yenilgi sonrası hem de facto bölünmüş bir ülkeye sahip olmuşlar hem de yanı başlarında bulunan Türk ordusunun tehdidini her daim yoğun bir şekilde hissetmişlerdir. Tehdit olarak algılanan Türkiye'nin toplam gücü, coğrafi avantajları ve Adanın Türkiye için hem tarihsel hem de stratejik önemi göze alındığında, Kıbrıs'ın bu tehdit unsuruna karşı Annan-Planı müzakere edildiği dönemde katılabileceği en önemli ittifak Avrupa Birliği (AB) idi. Yakın tarihte Kıbrıs Rumları Adadaki güç dengesini küresel güç unsurları ile dengelemeye çalışmışlarsa da istedikleri sonucu elde edememişlerdir. Yunanistan ile birleşmenin (enosis) başarılabilmesi neticesinde

¹¹ Walt, M. Stephen: „Alliance Formation and the Balance of World Power“, **International Security**, Vol. 9, No. 4. 1985 S.3-43

¹² a.e.

¹³ a.e.

¹⁴ a.e.

¹⁵ Walt, M. Stephen: „Testing Theories of Alliance Formation, The Case of Southwest Asia“, **International Organisation**, Band 42/2 1988 S.282

Kıbrıs Rumları AB üyeliğini yeni bir fırsat olarak görmüşler ve bu yeni stratejik ortaklıkla Türkiye'ye karşı güç dengesini kendi lehlerine sağlamak istemişlerdir. Kıbrıs Rum liderler Annan Planının görüşüldüğü dönemde yaşanan hem müzakere hem de referandum sürecinde çıkarı ön plana çıkartmışlar ve devletsel çıkarlarını BM hakemliğinde oluşturulan bir planın kabulü değil reddi olarak öngörmüşlerdir. BM, günümüz uluslararası sisteminde yaptırım uygulamada yetersiz kaldığından, devletler için çıkar sağlanması ve gücün dengelenmesini Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization / NATO) gibi uluslararası organizasyonlar veya AB gibi uluslar üstü yapılanmalar aracılığıyla sağlamaktadır.

BM PARAMETRELERİ BAĞLAMINDA KIBRIS SORUNU

Tarihler 1963 yılını gösterdiğinde dönemin KC Cumhurbaşkanı Makarios anayasada 13 maddelik¹⁶ bir değişikliğe gideceğini açıklamış ve buna müteakip Adada toplumlararası çatışmalar başlamış, Türk tarafı hükümetten çekilmiş, anayasal düzen de facto olarak ortadan kalkmış, Türk toplumu bundan böyle Rumların kendilerini temsil etmediğini açıklayarak kendi özerkliklerini ilan etmişti. 1963 ve 1974 yılları arasında iki toplum arasındaki arabuluculuk çalışmaları bir sonuç vermedi. Toplumlararası çatışmalar devam etti. 1967de Yunanistan'da askeri darbe oldu ve Kıbrıs'ta çatışmalar arttı. Yunanistan'da darbeye başa geçen Albaylar Cuntasının Kıbrıs Politikası şiddet yoluyla mutlak enosis yönünde olunca Makarios 15 Temmuz 1974te devrildi ve yerine Nikos Sampson başkan ilan edildi. Bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye garantör ülke sıfatıyla ve Kıbrıs Garanti anlaşmasının 3. Maddesinin tanıdığı hakka dayanarak, Adada statükoyu bozan 15 Temmuz darbesine karşı 20 Temmuz 1974de askeri müdahalede bulundu.¹⁷ Barışı yeniden sağlayabilmek için toplanılan Cenevre Görüşmelerinde sonuç alınamayınca 14 Ağustosta Türkiye ikinci bir askeri harekâta girişti. Bu esnada BM Güvenlik Konseyi, Kıbrıs'ta savaşa son verilme-

¹⁶ Bu maddelere göre Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının vetoları kalkmalıydı. Bunun yanında temsilciler meclisinin başkan ve yardımcısı bütün parlamento tarafından seçilmeli ve yasalarda ayrı çoğunluklar sağlanması hükümü değiştirilmeliydi. Ayrı belediyeler sistemi, yerini nüfus oranına göre belirlenmiş ortak seçim esasına dayalı bir sisteme bırakmalı ve mahkeme ve güvenlik kuvvetlerindeki etnik ayrılık sona erdirilmeliydi. Son olarak memuriyetler nüfusa orantılı olmalıydı.

¹⁷ Zürih ve Londra anlaşmaları hükümlerinin herhangi birinin ihlali halinde Yunanistan, Türkiye ve İngiltere bu hükümlere saygıyı sağlamak için gerekli girişimlerin yapılması ve önlemlerin alınması maksadıyla aralarında danışmalarda bulunmayı üstlendiler. Üç garantör devletten biri, birlikte veya birbirlerine danışarak (işbirliği halinde) hareket etmek olanağı bulunmadığı takdirde, bu anlaşmanın oluşturduğu durumu (state of affairs) münhasıran yeniden oluşturmak gyesi ile hareket etmek hakkını korumaktaydılar.

sini ve yabancı kuvvetlerin derhal geri çekilmesini isteyen 360 sayılı kararı (S/RES/360, 1974) kabul etti.

Kıbrıs Meselesinin başlangıcı olarak niteleyebileceğimiz 1963ten günümüze 52 yıl geçmiştir ve henüz sorunun çözümü bulunamamıştır. Aslına bakılırsa Kıbrıs'ta uzun yıllardır her iki taraf arasında BM gözetiminde yapılan müzakerelerin merkezinde federatif bir sistemde ortaya çıkacak olan güç paylaşımının zorluğu yer almaktadır. Çözümün özünü oluşturan BM formülü (siyasi eşitliğe dayalı iki bölge ve iki toplumlu federal sistem) 1977 Doruk (Framework) ve 1979 On Madde (Ten Points) anlaşmalarından itibaren süregelen bir parametredir. Bu iki anlaşmanın ardından gelen bütün BM kararları varılacak çözümün anayasal olarak iki toplumlu ve topraksal olarak iki bölge bir federasyon olacağını onaylamıştır.

Javier Perez de Cuellar 1975'te BM Genel Sekreteri Kıbrıs özel temsilcisi olarak Doruk Anlaşması müzakerelerinde aktif olarak yer almıştır. 1982 yılında BM Genel Sekreteri oluncaya kadar da Kıbrıs Sorunu ile aktif olarak ilgilenmiştir. Çözüme ilişkin çerçeve belgesini taraflara 1983 yılında "göstergeler" adıyla sunan Cuellar son olarak 1989 yılında kendi inisiyatifini kullanarak "önerilerini" yazılı olarak beyan etmişti¹⁸. Cuellar'ın önerileri o zaman kadar gelen bütün BM belgelerinde öngörülen iki taraf arasındaki denge temelindeydi. Onun inisiyatifinde de iki toplumlu ve iki kesimli bir federasyon olarak Kıbrıs'ın egemenliği teyit ediliyor ve ayrılıkçı bütün unsurlar devre dışı bırakılıyordu. Çözüm iradesinde Kıbrıslı Rumlara, toprak iadesi, dolaşım ve yerleşme hakkı ile ilgili belli kurallar çerçevesinde temel özgürlüklere bağlı kalınması, Cuellar önerilerinin ana hatlarını oluşturmaktaydı. Belgede federal cumhuriyetin yapısı ve tek uluslararası şahsiyet açıkça belirtiliyor ve yeni devletin yönetim yapısı, başkan ve yardımcısının yetkileri hakkında birçok madde net olarak dile getiriliyordu¹⁹. Federal anayasaya uygun olarak uluslararası şahsiyet özellikleri, federal hükümet tarafından kullanılacaktı. Federe devletler, kendi yetkileri altında bulunan bölgelerde, federal hükümetin anayasada öngörülen görev ve yetkilerinin önüne geçmeyecek şekilde faaliyet göstereceklerdi²⁰. Görüldüğü gibi Cuellar'ın önerilerinde de federal anayasa iki topluluk prensibine dayanmaktadır. Askerden arındırma konusunu Cuellar, önceki anlaşmalarda mutabakata varılan arındırma yeni kurulacak federal cumhuriyetin ilanından önce neticelendirilecek bir

¹⁸ Kızılyürek, Niyazi: **Glaftos Klerides, Tarihten Güncelliğe Bir Kıbrıs Yolculuğu**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007 S.35

¹⁹ Perikleus, Hristotomos: **Tarihsel Süreçten Kıbrıs Referandumuna**, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2011 S.266-267

²⁰ Tamçelik, Soyalp: **Kıbrıs'taki Çatışmanın Hukuki Boyutu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012 S.124

takvime bağlamıştı. Garanti konusunda ise 1960 Garanti Anlaşmasının güncelleştirileceğini ifade etmişti²¹. Sonuç olarak Cuellar'ın önerileri neticesiz kaldı.

Cuellar sonrası BM Genel Sekreteri olan Bhutros Bhutros Ghali'nin Fikirler Dizisi Cuellar'ın önerilerinin devamı niteliğindedir(S/23780, 1992). Ghali'nin fikirler dizisi, BM önerileri tarihinde ilk kez iki federal devletin sınırlarını açıkça belirleyen bir haritayı içermektedir²². İki federe devletten oluşan bir federal yapı çözüme esas alınmış, 1960 düzeninde de öngörüldüğü üzere, 1960 Garanti ve İttifak Antlaşmaları muhafaza edilmiş, ayrıca Federal Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan'a her konuda "most favoured nation" statüsü tanıyacağı belirtilmişti²³. Çerçeve anlaşması iki tarafın onayını takiben yapılacak olan dördü konferansta nihai hale getirilecek ve 30 gün içerisinde de her iki toplumda ayrı ayrı referanduma sunulacaktı. 5. Annan Planı öncesi Kıbrıs için hazırlanmış en kapsamlı çalışmalardan biri olan Ghali'nin Fikirler Dizisi iki taraf arasındaki dengeyi gözetebilmiş bir çalışmadır. İki toplum, iki bölge, eşit katılım ve kurucu ortaklık kavramlarının net olarak ortaya konduğu bu BM inisiyatifinde federasyonun izleri net olarak bellidir. Genel Sekreterin planı her iki tarafın da her daim ifade ettiği meşru kaygıları ve çıkarları hesaba katmıştır. Ancak Fikirler dizisi de selefi Cuellar'ın önerileri gibi taraflarca kabul görmemiş ve bir neticeye ulaşamamıştır.

1997-2006 yılları arasında BM Genel Sekreteri olan Kofi Annan'ın 1997 yılında başlayan arabuluculuk çabaları sonucu oluşturduğu planın referanduma götürülen son versiyonu olan 5. Annan Planı için, 74'ten günümüze değin konuyla ilgili bütün BM İnisiyatiflerinin kapsamlı bir neticesidir, demek yanlış olmaz. Planın özünde Doruk ve On Madde Anlaşmaları, Cuellar Önerileri ve Ghali'nin Fikirler Dizisi temel olarak yer almaktadır. Ancak Plan önemli bir noktada önceki bütün BM İnisiyatiflerinden temel bir farklılığa sahiptir. Önceki bütün BM planları gelecekte herhangi bir anlaşma garantisi olmadan, sadece geliştirilecek olan nihai kapsamlı bir belgenin temelinde ilkeler taslağı ve yahut çerçeveleri olmuşlardı. Annan Planı ise, referanduma sunulan 5. Versiyonu ile Kuruluş Anlaşmasının daha ilk günden başlayarak işletilmeye hazır olduğu, federal bir cumhuriyet ve kurucu devletleri kapsayan kapsamlı bir plandır. "The Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem" başlığıyla sunulduğu referandumda reddedilen plan 182 ana sayfaya ek 131 tamamlanmış yasa ve bunları

²¹ Perikleus, Hristotomos: **Tarihsel Süreçten Kıbrıs Referandumuna**, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2011 S.266-267

²² Richter, A. Heinz: **Çağdaş Kıbrıs'ın Kısa Tarihi**, Galeri Kültür Yayınevi, İstanbul 2011 S.431

²³ Perikleus, Hristotomos: **Tarihsel Süreçten Kıbrıs Referandumuna**, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2011 S.270

ek 9000 sayfaya yakın işbirliği antlaşmaları (cooperation agreements) ve 1134 antlaşma ve dokümandan (treaties and instruments) oluşmuştur (S/2004/437, 2004). "Tüm ekleriyle Kuruluş Anlaşmasının, Kıbrıs Rum / Kıbrıs Türk Devleti Anayasalarının ve yürürlüğe girecek kanunlara dair hükümlerin, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne birleşmiş şekilde katılacağı yeni durumu hayata geçirmesini onaylar mısınız?" (Annan-Plan V, 2004: Foundation Agreement Annex IX Article 1) sorusuna 24 Nisan 2004 günü KKTC ve KC vatandaşları ayrı ayrı cevap vererek hem 5. Annan Planının hem de Ada'nın kaderine yön çizdiler. Referandum sonuçlarına göre plana Kıbrıs Rumlarının yaklaşık %76'sı hayır, %24'ü evet, Kıbrıs Türklerinin ise yaklaşık %65'i evet ve %35'i ise hayır şeklinde oy verdiler. Kuruluş Anlaşmasının Kıbrıs Rumları tarafından referandumda onaylanmaması sebebiyle 5. Annan Planı geçersiz ve hükümsüz kalmış ve hiçbir hukuki sonuç doğurmamıştır.

ANNAN PLANI SONRASI GÖRÜŞMELER

Referandum sonrası beklenileceği gibi görüşmeler uzun süre sekteye uğramıştır. Buna mukabil Tassos Papadopoulos sonrası Kıbrıs Cumhuriyetinde başkanlığa seçilen Dimitris Christofias çözüme iki toplumlu federasyon temelinde destek veren bir ekolden gelmekteydi. KKTC'nin başında da sosyalist görüşlü Mehmet Ali Talat'ın olması sebebiyle 2008de yeniden başlayan ve kısa sürede ivme kazanan görüşmelerde de bir netice sağlanamadı. Talat sonrası KKTC'de cumhurbaşkanlığına seçilen Derviş Eroğlu'nun hem Christofias hem de ondan sonra başkanlığa seçilen Anastasiadis ile müzakerelerinden de bir netice alınamamıştır. Derviş Sonrası Türk tarafında Cumhurbaşkanlığı makamına seçilen Akıncının Anastasiadis ile Kıbrıs sorununun çözümü için müzakereleri BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'un Kıbrıs özel danışmanı Espen Barth Eide gözetiminde devam etmektedir.

GÜNÜMÜZ MÜZAKERELERİ

KKTC'nin yeni Cumhurbaşkanı Akıncı Kıbrıs Meselesine uzak bir politikacı değildir. Akıncı Annan Planı döneminde oluşturulan Barış ve Demokrasi Hareketi'ni kurup Plan için yapılan referandumlarda Kıbrıs Türkleri tarafından evet çıkmasında önemli rol oynayan kişilerden biridir. Bu bağlamda kendisinin Kıbrıs Meselesinin çözümünde daha aktif bir rol oynayacağına ve münhasır ekonomik bölge krizi sebebiyle ara verilen ve Mayıs 2015 sonunda yeniden başlayan müzakerelerde Rum tarafı ile daha sıkı ilişkiler içine gireceğine kesin gözüyle bakılabilir. Ancak "Değişimi Başaracağız" sloganıyla meydanlara seslenen ve Türkiye ile ilişkilerde yeni bir döneme girmek istediğini ve "Yavru Vatan Kıbrıs" ilişkisi yerine "Kardeş Ülke Türkiye" ilişkisinin KKTC için daha

faydalı olabileceğini deklare eden ve bu sözleriyle KKTC ve Türkiye arasında küçük bir polemik başlatan Akıncı'nın, bu istekleri yerine getirebilmesinin çokta kolay olmadığını tahmin etmek güç değildir. Keza 2004te reddedilen 5. Annan Planının en önemli katalizörlerinden biri hatta belki de en önemlisi olan AB Rum tarafının tek taraflı üyeliği sonrası Adaya barışı getirememiştir. Aksine Güneyin AB üyeliği sonrası taraflar arasında uçurum daha da artmıştır. Genel olarak Kıbrıs Müzakerelerinin en önemli başlıkları olan yönetim ve güç paylaşımı, toprak değişimi-mülkiyet ve tazminatlar, garantörlük sistemi ve askersizleştirme hâlihazırda BM arabuluculuğunda süren görüşmelerdeki en önemli unsurlardır.

YÖNETİM VE GÜÇ PAYLAŞIMI

Kıbrıs meselesi için öngörülen federal çözüm beraberinde siyasi eşitlik kavramını da getirmektedir. Ancak unutulmaması gereken husus, Kıbrıs Türkleri için üniter devlet ne denli kabul edilemezse Kıbrıs Rumları için de iki devletli çözümün o denli kabul edilemez olduğudur. Kıbrıs Rumları üniter devleti tercih etmekte ve Kıbrıs Cumhuriyetinin devamı esasında bir çözüme yeşil ışık yakmakta, Kıbrıs Türkleri ise KKTC'ye uluslararası tanınma getirecek iki devletli bir çözümü arzulamaktadırlar. Eğer çözüm federal devlet ile olacaksa Kıbrıs Rumları, bu devletin hiyerarşik yasalarının bulunduğu daha merkezi bir federal devlet olmasını tercih etmektedirler. Kıbrıs Rumları nüfus oranında üstünlüklerinden dolayı yönetimdeki karar alma mekanizmalarında çoğunluğu elde etmek istemektedirler. Bu noktada Kıbrıs Türklerinin tam katılımı olmadan çözümün olamayacağı, çoğulculuk temelinde bir çözüm olsa bile bunun süremeyeceği ön görülebilir. Hem Kıbrıs Türkleri hem de Kıbrıs Rumları arasında belli bir zümre, sahip oldukları devletlerin elden gitmesi ve statükonun el değiştirmesi gerçeğiyle yüzleşmek istememektedirler. Ayrıca Kıbrıs Rumları arasında belli bir çoğunluk ise AB üyeliği ile daha da sağlama aldıkları meşruluklarını paylaşmak istememektedirler. Güç paylaşımı söz konusu olan durumlarda derin bir bölünmüşlüğe sahip olan, güvenin az olduğu toplumlar için güç paylaşımı ve bağımsızlığı düzenleyen kural ve anayasal mevzuatlar dışında hiçbir alternatifin olmadığı aşikârdır²⁴. Ayrıca güven olmadığı hallerde bu tip güç paylaşımı düzenlemeleri hükümetlerin kilitlenmesine yol açabilir. Unutulmamalıdır ki, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumları arasındaki sorunların müzakerelerini sıfır toplamlı oyun (zero-sum game) haline getiren en önemli nedenlerden biri güvensizliktir. Her iki tarafın birbirine önyargı ile bakması ve yıllarca uygulanan politi-

²⁴ Lijphart, Arend: **The wave of power-sharing democracy**, in architecture of democracy: constitutional design, conflict management, and democracy, Oxford University Press, Oxford 2002 S.54

kalar sebebiyle halklar arasında bir yakınlaşmanın sağlanmasına izin verilmesi, aradaki uçurumu arttırmış ve bu da statükonun devamını isteyen politikacıların her daim işine gelmiştir. Bu etnik farklılaştırmanın toplumların görüşlerine sirayet etmesi BM çözüm önerilerinin reddini savunan taraflara daha kolay propaganda yapabilme imkânı sağlamıştır.

Taraflar arasındaki Güç Paylaşımı İlkesine karşı olan duruş yürütmeye ilgili güvensizlikle de ilişkilendirilebilir. Keza 60 Cumhuriyetinin getirdiği Başkanlık sistemine göre birçok değişikliği beraberinde getirecek olan olası federal çözümün özellikle İsviçre modeli ile benzerlikler getiren düzenlemeleri Ada toplumları için nispeten yabancı kavramlardır. Ayrıca BM çözüm önerilerinin getirdiği eş başkanlık sistemine karşı şüpheli duruş da güç paylaşımı temelinde isteksizliğin önemli belirtileridir. Interpeace'in 2009 yılında yaptığı kamuoyu yoklamalarından çıkan, Kıbrıs Rumlarının federal düzeyde tek bir kişiye sınırsız yetki veren modellere karşı çıkmaları ve muhtemelen eş başkanlık sistemi neticesinde bir Kıbrıslı Türkün belirli bir süre içinde olsa tüm Ada üstünde yönetim yetkisine sahip olması olasılığını tehdit olarak görmeleri, Türklerle yapılacak bir ortaklığın onlar için ne denli zor olduğunun bir göstergesidir²⁵. Neticede BM çözüm önerileri iki toplum arasında açık, dengeli ve net bir güç ve yetki paylaşımını öngörmektedir. 1974 müdahalesinden bugüne müzakerelerin devamlı takıldığı başlıklardan biri belki de en önemlisi güç ve yetki konularıdır. Önceki paragraflarda belirtildiği gibi müzakerelerde Rum tarafı güçlü bir merkezi yönetimi benimserken, Türk tarafı gevşek bir federasyonu tercih etmiştir. 1974 sonrası milli mücadelenin ayrılmaz bir parçası olarak fonksiyonel bir yapıya bürünen Kıbrıs Rum devleti, genel bir kabul görerek herkes tarafından benimsenmiştir. Zamanla bu devletin hâkim gücünden daha fazla yararlanılmış ve gücü elinde bulunduran tarafın devleti yaşatmak ve Kıbrıs Cumhuriyetini güçlendirmek isteği Adada sulh yapma ve birleşme isteğinin önüne geçmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti uluslararası sistemde Adanın tek meşru devleti olarak tanınmaktadır. Bu reel gerçekten hareket eden ve bunun rahatlığını her ortamda kullanan Kıbrıs Rumları sahip oldukları meşru gücü paylaşmayı istememektedirler. Bunun neticesinde Kıbrıs Rumlarının asıl istediği 60 Cumhuriyetinin yapılacak bazı anayasal değişikliklerle bir şekilde devamını sağlamaktır. Bundan anlaşılan mevcut idarenin anayasal yolla meşrulaştırılması ve bu idarenin aşağıya doğru yetkiler vermesiyle üniter devlet yapısının korunabilmesidir. Anastasiadis'in hâlihazırda ülkesinin sahip olduğu yönetim sisteminden müzakerelerin temelinde ön görülen federatif sistemi vatandaşlarına kabul ettirebilmesi epey güç gözükmektedir.

²⁵ Interpeace 2009: http://www.interpeace.org/publications/doc_download/18-solving-the-cyprus-problem-hopes-and-fears-turkish S.34 Erişim: 28 Ekim 2015

Aslına bakılırsa yürütme erkiyle ilgili masada birçok senaryo mevcuttur. Ancak her hâlükârda seçilecek yürütme erki modeli Kıbrıslı Türklerin siyasi eşitlik talebini tatmin etmeli ve aynı zamanda Kıbrıs Rumlarının istediği gibi, siyasi eşitliğin sayısal eşitlik olmadığını açıkça ortaya koymalıdır. Bu iki tutumu tatmin edebilecek iki model ortaya konabilir. Biri karma başkanlık ve parlamenter sistemi olan, hükümet oluşumunda siyasi partilerin ideolojik ve siyasi görüş birliği üzerine kurulu klasik liberal model, diğeri de Kuzey İrlanda tipi, Adanın bütün siyasi partilerinin katılımını güvence altına alan ancak işleme için uzlaşma gerektiren model olan tercihli parlamenter sistemdir. Bu sistemlere daha yakından bakılırsa, karma modele göre, cumhurbaşkanlığını dönüşümlü yapacak olan sembolik cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısı olmalıdır. Bunlar iki oluşturucu devletin siyasi eşitliğini temsil etmeli ve anayasanın uyumlu işleme güvence altına alınmalıdır. Parlamenter sistem Kıbrıslı Türklerin etkin katılımını güvence altına alarak iki toplumun sayısal oranını vurgulamalıdır. Klasik parlamenter sistem Kıbrıs'ta uygulanacaksa Kıbrıs Türk ve Rum siyasi partiler arasında peşinen işbirliği olması gerekecektir.

Kuzey İrlanda modelinde ise bütün partiler ve taraflar oy oranlarına göre hükümette temsil edilmektedir. Model Kıbrıs'a uyarlandığında Kıbrıs Rumlarının o günkü parlamento aritmetiğinde birinci partisi kim ise başbakanlığı o alırken, Kıbrıs Türklerinin birinci partisi de İçişleri Bakanlığı'nı alabilir. Rumların parlamento sıralamasında ikinci partisi Adalet Bakanlığı'nı, Türk tarafının ikinci partisi Eğitim Bakanlığı'nı vb. alabilecektir. Bu bütün partilere, ideolojik farklarına karşın, kabine konusunda uzlaşma bulmaları halinde hükümete katılma olanağı tanıyacaktır. Muhalefette kalmak isteyen parti hakkında feragat ederek bakanlık istemeyecektir. Netice itibarıyla yeni kurulacak cumhuriyette hangi yönetim sisteminin uygulanabilir olacağına müzakere edenler karar verecektir.

TOPRAK DEĞİŞİMİ-MÜLKİYET

Federasyonu oluşturan bölümlerin belirlenmesi dâhilinde, Kıbrıs Rum yönetimi dâhilindeki bölgeye toprak iadesi ve Kıbrıs Türk yönetimindeki bölgeye 74 müdahalesi sonrası yer değiştirmiş kişilerin mülk iadeleri meseleleri Kıbrıs sorununun en önemli başlıklarından biridir. Bu meseleye paralel dolaşım, yerleşme özgürlüğü ve mülkiyet hakkı özellikle Türk tarafı için müzakerelerin en önemli noktalarından biridir. Müzakerelerdeki 1974 sonrası yerini terk etmek zorunda kalan insanların geri dönüşleri ve mülklerinin iadeleri ile ilgili detaylandırmalar ve Kurucu devletlerin (bilhassa Türk Kurucu Devletinin) nüfus yapılarını koruyucu önlemler Kıbrıs Rumları için aslında bir nevi bireysel hak-

lardan yoksun kalmak anlamına gelmektedir. Genelde öngörülen özellikle mülkiyet hakkının kısıtlamaları Rum tarafında endişe yaratmaktadır.

Kıbrıs Sorununda toprak ve mülklerin iadesi konuları çok komplikedir. Mülkiyet toprağa sıkı sıkıya bağlıdır ancak çözüme ulaşılması için en önemli başlıklardan biridir, çünkü doğrudan çözümün felsefesine tabidir. İki toplum arasında iki bölgeliliğe ve siyasi eşitliğe varılırsa, her bir vatandaşın kişisel yaşamı ve mülküyle ilgili eşitlik talep etme hakkı olacaktır. 5. Annan Planının en geniş bölümümü oluşturan uygulama koşulları yanlış bir yoruma yer vermemek için ayrıntılı bir hukuksal metin içermekteydi²⁶. Bunun başlıca nedeni konunun gerçekten karmaşık olan yapısıdır. Bugüne değin Kıbrıs Sorununun çözümlenmemesinin önemli sebeplerinden biri olan yer değiştirmiş kişiler ve malların iadesi problemi Kıbrıs'a gelmesi istenen barışın istikrarlı ve temeli sağlam bir hukuk ortamına sahip olmasını icap ettirmektedir. Kofi Annan BM Güvenlik Konseyine sunduğu Nisan 2003 tarihli raporunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarına atıfta bulunarak mahkemenin Rumların Kuzeydeki mülkleri ile ilgili tazminat hakkının bulunduğunu belirttiikten sonra Kıbrıs'taki olayların yaklaşık 40 yıl önce meydana geldiğini ve yer değiştirmiş kişilerin, bu süre zarfında yaşamlarını ve ekonomilerini yeniden inşa ettiklerini ifade ettikten sonra kendi planında toprak konusunda sınırlayıcı bir yaklaşıma daha yakın olduğunu söylemiştir (S/2003/398, 2003). 5. Annan Planının toprak tazminat ve yerleşim hakları ile ilgili son derece detaylı hükümleri hem Acquis Communautaire kısıtlamalarına (derogasyon) kendi içinde çözümler bulmakta hem de denetlemedeki ciddiyetiyle uygulamayı kolaylaştırmaktaydı²⁷.

Burada bilinmesi gereken husus, Kıbrıs'taki olaylar yaklaşık 40 yıl önce meydana geldiğinden yerlerinden edilen kişilerin (yaklaşık olarak Kıbrıs Rumlarının üçte biri ve Kıbrıs Türklerinin yarısı) bu süre içinde yaşamlarını ve ekonomilerini yeniden inşa etmiş olduklarıdır. İnsanlar için alışkanlıkları çok önemlidir. Sonuçta iki binli yıllarda Kıbrıs Rumları Kıbrıs Türklerine oranla çok daha müreffeh bir hayat sürmekteydiler. Adanın ikiye bölünmesi sonrası Rum tarafına göç etmek zorunda kalan insanlar da geçen kırk yıl zarfında kendilerine yeni bir hayat inşa ettiler. Müzakerelerde öngörülen mülklerin iadesi ve binlerce Rum'un eski topraklarına geri dönüp orada yeni bir yaşam kurma olasılığı korkutucu bir durum yaratmıştır. Bu insanlar olası bir plan kabul edilirse yeni ve bilinmeyen bir duruma adapte olamayacaklarını düşünebilirler. Bölünme sonrası yeni nesil nispeten şehirlerde doğmuş ve şehir hayatına alışmıştır.

²⁶ Perikleus, Hristotomos: **Tarihsel Süreçten Kıbrıs Referandumuna**, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2011 S.304

²⁷ a. g. e. S.309

Bu jenerasyona birdenbire anne babalarının köylerine geri dönmeleri gerektiği söylendiğinde bunu şaşkınlık, kuşku ve belki de korkuyla karşılamış olmaları muhtemeldir. Buna bağlı olarak Kuzey Kıbrıs'ta bulunan mallarla ilgili Rumların taleplerine etkin bir iç hukuk yolu oluşturup, Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunmasına katkıda bulunmak amacıyla KKTC'de kurulan Taşınmaz Mal Komisyonu'na Rumların başvuruları günümüzde artmaktadır. Kurulduğu 2006'da 100 kişinin başvuruda bulunduğu Komisyon'a, 7 yılda toplam 4 bin 759 başvuru yapılmıştır. Komisyon, 119 tanesi geri çekilen başvuruların 471 tanesini sonuçlandırmış ve bugüne kadar 105 milyon 268 bin 533 Sterlin tazminat ödemiştir²⁸.

Ayrıca dikkat edilmesi gereken diğer önemli nokta, Adadaki arazinin sınırlı olduğudur. Bu sebepten bütün BM müzakerelerinde en karmaşık konulardan biri toprak iadesi olmuştur. Her iki taraf da yeterli arazisi varsa tarıma ve turizme (ki bu ikisi de Ada için çok önemlidir) yatırım yapabileceğinin bilincindedir. Gelecekte bu iki dalda kim daha çok gelişebilirse o daha refah bir düzeye erişebilecek ve daha güçlü olabilecektir.

Sonuç olarak 74 Müdahalesi sonrası evlerinden göç eden Kıbrıs Rumlarının bireysel hakları ile Kıbrıs Türklerinin güvenlik koşulları içinde yaşamaya ilişkin kolektif hakları arasında adil bir yol izlenmesi soruna ilişkin görüşmelerde netice alınabilmesinin ana arteridir²⁹.

GARANTÖRLÜK SİSTEMİ VE ASKERSİZLEŞTİRME

Garantörlük konusunda da taraflar arasında çok büyük görüş ayrılıkları söz konusudur. Kıbrıs Rumları 1959 Garanti Anlaşmasının tamamen kaldırılmasını istemekte, bu mümkün değilse de yeni yapılacak anlaşmada temel bir revize ile Türkiye ve Yunanistan yerine başka devletlerin garantör sıfatıyla yer almasının sağlanmasını talep etmektedirler. Kıbrıs Rum halkındaki bu çekince KKTC ve Türkiye'nin, yeni oluşturulacak anlaşma hükümlerinden kaynaklanan, yükümlülük ve taahhütlerini yok sayabileceği, bilhassa planın işleme için hayati öneme haiz toprak iadesi ve askersizleştirme konularında geri adım atabileceği ile alakalıdır. Birinci Dünya savaşı öncesi ve sonrası Türkiye ve Yunanistan arasında yaşananlar, Aralık 1963te Kıbrıs Türklerinin hükümetten çekilmesi sonrası yaşanan çatışmalar neticesinde ortaya çıkan acılar, 1974 müdahalesinin yarattığı travma şüphesiz ki Kıbrıs Rumlarında derin çekinceler oluşturmuştur.

²⁸ Taşınmaz mal komisyonuna yapılan başvurular ile ilgili bilgiler bu çalışmanın yazarının Sayın Sülen Karabacak ile 19 Aralık 2012'de Lefkoşa'daki ofisinde yaptığı uzman röportajından alınmıştır.

²⁹ Kürçügil, Masis: **Kıbrıs: Dün ve Bugün**, İthaki Yayınevi, İstanbul 2003 S.63

Buna Türkiye'nin askeri gücü, nüfus büyüklüğü ve coğrafi avantajı da eklenince Kıbrıs Rumlarında etnik ve kültürel varlıklarını koruyabilme içgüdüğü artmıştır.

Kıbrıs Rumları dış garantileri kabul etmeyen bir anlayışa sahiptirler. Onlar için Türkiye halen bir tehdit unsurudur ve tehlike içermektedir. Bu tedirginliği arttıran önemli bir faktör Kıbrıs'ta de facto iki ayrı devletin olması ve KKTC'nin Türkiye'nin bir uzantısı olarak görülmesidir. Bu devlet var olduğu veya herhangi bir çözüm anlaşmasıyla varlığı hukuki olarak tanındığı sürece Adada Türk askeri varlığını sürdürecektir düşüncesi psikolojik bir tedirginlik yaratmaktadır. Bu görüşler anlaşılabilir görüşlerdir, keza 1974 savaşının Kıbrıs Rumlarına yaşattığı ağır yenilginin etkileri günümüzde halen hissedilebilmektedir. Ada üzerindeki asker sayısının fazlalığı Kıbrıs Rumları için her daim sorun yaratmış olup onların bu sebepten kendilerini güvensiz hissetmelerine yol açmıştır.

Birleşik Krallık, Türkiye ve Yunanistan'ın müdahil oldukları garantörlük sistemi Kıbrıs Rumları için egemenliklerine 3. Kişilerin müdahalesi şeklinde görülmektedir. Bu sebeptendir ki barış neticesinde oluşacak olası bir garanti anlaşmasının, Türkiye'ye Kıbrıs'ın iç işlerine müdahale hakkı vermesi Kıbrıs Rumları için kabul edilemez bir siyasi durumdur. 74 müdahalesinden sonra tekrar böyle bir riskin Kıbrıs'a müdahil olması Kıbrıs Rumları için çok olumsuz bir durumdur. Kıbrıs Rumları birleşme sonrası yaşanabilecek bir sorun yönetim çıkmazından kaynaklanırsa AB'yi, uygulamada bir problem olması halinde BM'yi müdahil olarak tercih etmektedirler³⁰. Ancak Türkiye'nin olmazsa olmazları arasında yer alan garantörlük sisteminin devamı konusunda 5. Annan Planında ön görülen haklarından geri adım atmayacağı hesaba katılmalıdır. Rumlar her iki tarafın da endişelerine cevap verecek yeni bir garanti sistemi olarak AB'yi ön plana çıkarmaktadırlar. Gerçekte bilinen AB üyesi olan bir devletin garantilere ihtiyacı olmadığıdır ancak reel politik açısından Türkiye'nin garantör kalma talebinin ikame edilmesi gerekmektedir. Elbette Türkiye için bu isteğini kabul ettirebilmesinin zorluk derecesi (Yunanistan garantör kalmak istemediğinden, İngiltere de isteksiz görüldüğünden) Zürih-Londra anlaşmalarına oranla artmıştır.

SONUÇ

Yeni cumhurbaşkanı Akıncı'nın halletmesi gereken önemli nokta KKTC'yi Rumlar için ana muhatap olarak kabul etmelerini sağlamasıdır, çünkü Rum tarafı meselenin ana muhatabı olarak Türkiye'yi görmekte ve KKTC'yi

³⁰ Kaymak, Erol & Lordos, Alexandros and Tocci, Natalie: **Building Confidence in Peace**, Centre for European Policy Studies, 2009 S.25

yok saymaktadır. Yakın tarihte Kıbrıs Rumları Adadaki güç dengesini küresel güç unsurları ile dengelemeye çalışmışlarsa da istedikleri sonucu elde edememişlerdir. Enosisin başarılammaması neticesinde Kıbrıs Rumları AB üyeliğini yeni bir fırsat olarak görmüşler ve bu yeni stratejik ortaklıkla Türkiye'ye karşı güç dengesini kendi lehlerine sağlamak istemişlerdir. Kıbrıslı Rumlar Papadopoulos'un rolü neticesinde 5. Annan Planının müzakere ve referandum döneminde çıkarı ön plana çıkartmışlar ve devletsel çıkarlarını BM hakemliğinde oluşturulan bir planın kabulü değil reddi olarak öngörmüşlerdir. BM, günümüz uluslararası sisteminde yaptırım uygulamada yetersiz kaldığından, devletler için çıkar sağlanması ve gücün dengelenmesi NATO gibi uluslararası organizasyonlar veya AB gibi uluslar üstü yapılanmalar aracılığıyla sağlanmaktadır. Kıbrıs Cumhuriyeti ulusal çıkarlarını çözüm olmaksızın AB'ye üye olarak sonraki dönemde devam edecek müzakerelerde Türkiye'ye karşı stratejik zayıflıklarını AB üyeliğinin verdiği üstünlüklerle avantaja çevirmek istemişlerdir. 5. Annan Planını Glafkos Klerides ile birlikte kabul eden Anastasiadis'in başkan olduktan sonra kendi iç dinamiklerini ne yönde kullanacağı ve Türkiye'den çok KKTC'yi gerçek muhatap görüp görmeyeceği merak konusudur.

Dikkat çeken bir başka ayrıntı ise Zürih ve Londra anlaşmaları sonucunda İngiltere'ye bırakılan Akrotiri ve Dikelya üstlerinin topraklarından çizilen dört çizgi arasında kalan deniz yetki sahasının durumudur. 60 Anayasasına göre İngiliz toprağı sayılan bu bölgelerde egemenlik hakkı İngiltere'ye ait olduğundan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kendi anayasasında yaptığı tek taraflı değişiklikler bu toprakları kapsamamaktadır³¹. İngiltere'nin olası hidrokarbon yataklarının işletiminden pay hakkı olup olmadığı ise başka bir araştırmanın konusudur. Sonuç olarak Ada çevresindeki hidrokarbonların işletilmesi ve Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki münhasır ekonomik bölgenin belirlenmesi başlıkları çözüm sürecinin bir parçası haline gelmiştir ve Akıncının bu hususlarda Türkiye'den bağımsız karar verebilmesi imkânsızdır. Ada çevresinde bulunduğu kesinleşen ancak ekonomiye kesin katkısının 2020 yılından önce olamayacağı belirtilen Hidrokarbon yataklarının faydalarından yararlanması zor gözükken Akıncı'nın seçim vaatlerini gerçekleştirebilmesi için ekstra çaba sarf etmesi gerekecektir.

Hâlihazırda yerleşime kapalı olan Maraş Bölgesinin, BM denetiminde yerleşime açılması ve burada mülkleri bulunan Kıbrıslı Rumların evlerine ve işyerlerine geri dönmesi buna karşılık ise, Gazimağusa Limanı'ndan doğrudan ticaret tüzüğü yaşama geçirilerek, Kıbrıslı Türklerin ürünlerinin de güneydekile-

³¹ Charney, Jonathan and Alexander, Lewis: **International Maritime Boundaries**, Vol II, Kluwer Academic, Norwell 1991 S.1559

rin olduğu gibi Avrupa pazarlarına gümrüksüz olarak girebilmesinin yollarının açılması ve aynı zamanda Ercan Havaalanı'na doğrudan uçuşların yapılabilmesini öngören bir paket üstünde mutabakat sağlanması Akıncı-Anastasiadis görüşmelerinde gündemin ön sıralarında yer almaktadır. Bu gibi güven yaratıcı önlemlerin bütünlüklü çözümün önünü açması gerekmektedir. Kapsamlı çözüme paralel olarak bu tür uzlaşmaları sağlanabilmesi, ana çözüme gide yolda önemli bir gelişme olacaktır.

Yeniden birleşme fikri taraflar üzerinde sosyal yapılarına ve kimliklerine etkileri ile ilgili kaygı uyandırmaktadır. Ada halkları Kıbrıslılık kimliğinden önce Rum ve Türk kimliklerini ön plana çıkartmaktadırlar. BM inisiyatiflerinin öngördüğü yeni sistemin sürdürülebilir olması için gerekli olan güçlü bir sivil kimlik, başka bir deyişle yeni bir Kıbrıslılık kimliği yaratıp yaratmayacağı belli değildir. Birçok Kıbrıslı 74ten beri sorunun çözümlenememesi sonucunda kimlik bunalımı içerisinde. Olası bir barış halinde nasıl bir ülkenin yurttaşları olacağı siyasetler tarafından net olarak anlatılmadığından, Türkler ve Rumlar birleşme sonrası kimliklerini kaybedebilecekleri korkusuna sahiptirler. İki farklı toplum içinden bir Kıbrıs halkı yaratılmamasında pek tabii siyasetin ve medyanın rolü de büyüktür. Geçmişin travmalarının atlatılmaması tarihin her iki tarafta da farklı şekilde öğretilmesiyle de ilişkilidir. İki toplumun çok uzun süredir ayrı yaşamaya geçen zamanda milliyetçi kesimleri ve aşırı uçları güçlendirmiştir. 74 bölünmesi sonrasında dünyaya gelen bugünün genç kuşakları bırakın bir araya gelebilmeyi birbirlerinden habersizdirler. Her iki tarafın de facto da olsa ayrı bir devleti, ayrı bir hayatı ve ayrı bir ordusu vardır. Bu faktörlere birde iki taraf arasındaki refah seviyesi farkı eklenince bu durumdaki bir toplumun üstüne yeni bir devlet inşa etmek son derece zordur. Akıncı ve Anastasiadis'in planladıkları anlaşma önündeki önemli engellerden biri bu husustur.

Üst kimliğin olması ancak siyasal ve ortak bir yapılanmanın ortaya çıkması ile meydana gelir. Ada'da hâlihazırda de facto bir bölünme mevcuttur. Zürih ve Londra Anlaşmaları neticesinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti tarihinde sadece 1960 ile 1963 arasında bir ortaklıktan söz edilebilir. Pek tabii ki Kıbrıs Cumhuriyeti içerisinde iki kimlik vardı. Bunlar Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşlığı ve ona bağlı olarak Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk kimlikleri idi. 63 olayları sonrası Kıbrıs Türklerinin yönetimden çekilmesi ile bu durum ortadan kalktığı için bir üst kimlikten bahsetmek mümkün değildir. Bu kimliğin hangi ilkelere göre oluşacağını formüle etmeden ifade edilmesi çok zordur. 40 yıldır süre gelen tartışmalar içerisinde insanların ortak bir kimlik hayal etmesi çok yapay olur. Böyle bir üst kimliğin backgroundu veya temeli yoktur. AB'nin merkezi Belçika'da bile bir üst kimlik net olarak oluşturulamamıştır. Bir kral olmasına ve nüfus dengelerinin Kıbrıs'a oranla daha makul olmasına rağmen, Belçika'nın yaşadığı

sıkıntılar ortadadır. Kıbrıs'ta nüfus dengesinde çok büyük farklılık olması antlaşma yönünde en büyük engellerden birini oluşturur. Büyük nüfusu olan taraf kendini daha fazla söz sahibi görmekte, küçük nüfusa sahip olan ancak siyasi eşit olan tarafa kendini koruma ihtiyacını hissetmektedir. Bu kısır döngü sürekli bir çatışma ortamı yaratmaktadır.

Kıbrıs meselesinin tarafları sadece Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs Rumlarıdır diyebilmek imkânsıza yakın durmaktadır. Yunanistan'dan Türkiye'ye, Birleşik Krallıktan ABD'ye, Rusya'dan AB'ye ve genelde BM'ye uzanan karar vericilerin çokluğu meselenin hallindeki karmaşıklığın başka bir göstergesidir. Beşinci Annan Planında öngörülen Helvetler Konfederasyonu (İsviçre Sistemi) ve sonrasında ortaya atılan Belçika Modelinin soruna çare olamadığı ortadadır. Kıbrıs Meselesinin henüz bulunabilmiş bir çözüm formülü olmadığından, bu köprünün altından daha çok suların akacağı gözükmektedir. Belki de gereken, formülden çok formülü uygulayacak olan tarafların gösterebilecekleri kararlılıktır.

REFERANSLAR / KAYNAKÇA

- Charney, Jonathan and Alexander, Lewis: **International Maritime Boundaries**. Vol II, Kluwer Academic, Norwell 1991
- Claude, Inis: **Power and International Relations**. Random House, New York 1962
- Interpeace 2009: http://www.interpeace.org/publications/doc_download/18-solving-the-cyprus-problem-hopes-and-fears-turkish
- Kaymak, Erol & Lordos, Alexandros and Tocci, Natalie: **Building Confidence in Peace**. Centre for European Policy Studies, 2009
- Kızılyürek, Niyazi: Glafkos Klerides, **Tarihten Güncelliğe Bir Kıbrıs Yolculuğu**. İletişim Yayınları, İstanbul 2007
- Kürkçügil, Masis: **Kıbrıs: Dün ve Bugün**. İthaki Yayınevi, İstanbul 2003
- Lijphart, Arend: **The wave of power-sharing democracy**. In *Architecture of Democracy: Constitutional design, conflict management, and democracy*. Oxford University Press, Oxford 2002
- Morgenthau, Hans Joachim: **Politics Among Nations; The Struggle for Power and Peace**. Knopf, New York 1963
- Perikleus, Hristotomos: **Tarihsel Süreçten Kıbrıs Referandumuna**. Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2011
- Richter, A. Heinz: **Çağdaş Kıbrıs'ın Kısa Tarihi**. Galeri Kültür Yayınevi, İstanbul 2011
- Tamçelik, Soyalp: "Demilitarization Activities in Cyprus and the Principles of the Non-Aggression Doctrine in this Regard." **The Journal of International Social Research**, Vol 4 Issue 17, Ankara 2011

- Tamçelik, Soyalp: **Kıbrıs'taki Çatışmanın Hukuki Boyutu**. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012
- Walt, M. Stephen: "Alliance Formation and the Balance of World Power". **International Security**, Vol. 9, No. 4. 1985
- Walt, M. Stephen: "Testing Theories of Alliance Formation, The Case of Southwest Asia," **International Organisation**, Band 42/2 1988
- Waltz, Kenneth: **Theory of International Politics**. Random House, New York 1979

ORTADOĞU'DA YENİ DÜZEN ARAYIŞI: “YENİ TOPLUM DÜZENİ”

Arş. Gör. Ömer TAYLAN, Ergün RAGIP

(Dicle Univ.)

Özet

“İnsan doğası” üzerine yapılan çalışmalar, araştırmalar genellikle bir savaın/tezin genel karakteristiğini ve yapısını ortaya koymaktadır. Nitekim siyaset ve sosyal bilimlerin en temel tartışma konularından birisi de insan doğasının iyi, kötü ve/veya nötr olması etrafında şekillenmiştir. Çünkü problemlerin temerküz ettiği veya düğümlendiği nokta insanın ne olduğu sorunsalının nasıl analiz edil(eme)diğinde yatmaktadır. Buradan hareketle insan doğasının nasıl olduğuna dair verilen cevaplar toplumsal yapıyı ve bu minvalde sosyal ve siyasal kurumları belirleyecektir. Bu belirlenim ise devlet denen mefhumun ortaya çıkmasına kaynaklık edecektir.

Devlet’in ortaya çıkış biçimi üzerine yapılan araştırmalarda, özellikle modern devlet bağlamında, toplum sözleşmecî kuramlar göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-JacquesRousseau insan doğasından yola çıkarak ideal bir devlet modeli öngörmüşlerdir. Her üç düşünür insan doğası ve doğa durumu hakkında farklı görüşler dile getirirler de “insan”ın devlete ihtiyacı olduğunu savunmaktadırlar.

Siyaset felsefesinde “devlet” mefhumu merkezi bir öneme sahiptir. Bu yüzden devlet üzerine birçok tartışma ve açıklama yapılmıştır. Başka bir ifadeyle bütün ideolojiler, “nasıl bir devlet” sorusu üzerinden hareket ederek bunun gerekçelerini açıklamaya çalışmışlardır. Örneğin liberalizm, devleti bir gece bekçisi, sosyalizm, sosyal adaletin kaynağı conservatism ise düzenin koruyucusu olarak görmektedir. Farklı yaklaşımlar olması hasebiyle birçok devlet modeli meydana gelmiştir. Bu açıklamalar ve değerlendirmeler ekseninde üstelik birçok devlet formu olmasına rağmen niçin Ortadoğu’da barış, huzur ve istikrar ortamı sağlanmamakta, sorusu daha da önemli hale gelmektedir.

Ortadoğu’da yeni bir düzen arayışı olarak “devletler”in varlığı bizatihi sorun teşkil etmektedir. Çünkü Avrupa’da “ulus devlet yapısı”, Avrupa’nın kendi devlet olgusuna ivme kazandırırken, Ortadoğu’nun sosyolojik, politik ve kültürel yapısıyla çatışmaktadır. Bu sorunun çözümü ise öncelikle anarşist düşüncenin “insan doğası”nı inceleyerek ona getirdiği açıklamada yatmaktadır. Bütün bu olguların ve kavramların toplamından hareket ederek bu çalışmada, “niçin devlet” sorusu üzerinden, “devlet”in ontolojik temellerini analiz edip “yeni toplum modeli” önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Doğası, Toplum, Devlet, Ortadoğu, Yeni Toplum Düzeni

DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ GÜVENLİĞİ VE ENERJİNİN BÖLGEYE OLAN YANSIMALARININ REALİST KURAM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

*Levent KÜRBÜZ**, *Seçkin YALGIN***

(Kara Harp Okulu)

Özet

Jeopolitik ve Jeostratejik öneme sahip olan Doğu Akdeniz Bölgesinde, İsrail ve Güney Kıbrıs açıklarında 2009 yılından beri devam eden gaz keşifleri bölgenin kayda değer miktarda enerji potansiyeline sahip olduğuna işaret etmektedir. Özellikle İsrail yakınlarındaki Tamar ve Leviathan bölgesi ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi açıklarındaki Afrodit sahasında bulunan potansiyel doğal gaz miktarının bölgenin ekonomik, politik ve güvenlik dinamiklerini derinden etkileyeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda potansiyel doğalgazın kesintiye uğramadan, ekonomik ve sürekli olarak ulaşılabilir bir şekilde transfer edilmesi sorunsal enerji güvenliği tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Bu çalışmanın amacı Doğu Akdeniz'deki enerji keşiflerini Realist teori çerçevesinde ele alarak enerji güvenliğinin geleceğini ve bölgeye olan yansımalarını mercek altına almaktır. Yöntem olarak çeşitli dokümanlar taranmış ve realist teoreme dayandırılarak ülkelerin enerji güvenliği bağlamında karşılaştırılması yapılmış ve nitel bir uygulama kullanılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde enerji güvenliği Doğu Akdeniz kapsamında kavramsal olarak incelenmiştir. İkinci bölümde Realist kuram bağlamında bölge ülkelerin özellikle İsrail, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, KKTC ve Türkiye'nin enerji konusundaki savları irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise muhtemel enerji nakil güzergâhları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise Türkiye'nin enerji güvenliği açısından bölge ülkeler için kilit rol oynadığı ve bölgenin kalkınması ve istikrarın sürdürülebilir olması için bölge ülkelerin kendi aralarındaki siyasi problemleri en kısa ve makul şekilde çözmeleri gerektiği sonucuna varılarak bir takım tekliflerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Güvenliği, Realist Kuram, Türkiye, İsrail, Güney Kıbrıs

Abstract

The gas discoveries in Israel and Southern Cyprus offshore that have been continuing since 2009 refers to the existence of the significant amount of energy potential in East Mediterranean region, having geopolitical and geo-

strategic importance. Particularly, the amount of gas existing in Tamar and Leviathan offshore of Israel, and also in the Aphrodite offshore of Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus is thought to affect deeply the economic, political and security dynamics of the region. In this context, the problem of the energy transfer without cessation, and with access to energy constantly in an economic way gives rise to the energy security debates. The purpose of this paper is to examine the future of energy security and its reflections to the region by addressing the issue of the energy discoveries in the East Mediterranean from the perspective of realism theory. As a method, various documents were scanned and the energy security of the countries was compared to one another based on the realism theory and also qualitative application was used. In the first section of paper, the energy security is addressed conceptually within the context of East Mediterranean. In the second section of the paper, the arguments of the regional countries about energy are addressed based on realist theory especially Israel and Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus, TRNC. In the third section of, the probable energy transfer routes are examined comparatively. As a result, it has been concluded that Turkey plays a critical role in the terms of energy security for regional countries. And also for the development and sustainable stability of the region, regional countries have to solve their mutual political problems immediately in a logical way. Furthermore some recommendations are offered.

Key Words: East Mediterranean, Energy Security, Realist Theory, Turkey, Southern Cyprus

Giriş

Doğalgaz fiyatlarının son yirmi yılda yirmi dolar seviyelerinden yüz dolar eşiğine ulaşması, teknolojinin ilerlemesi ve endüstriyel alanda enerjiye gereksinim duyulması, karasal mevkilerde ki petrol, doğalgaz gibi enerji rezervlerinin tehlike çanları çalmaya başlaması nihayetinde ulusları açık denizlerde enerji arama çalışmalarına sevk etmiştir. Enerji kaynakları, devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve bir güç unsuru oluşturabilmesi için daha da vazgeçilmez hale gelerek enerji güvenliği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Enerji güvenliğinin enerji arz güvenliği olduğunu, başka bir ifade ile ise doğalgaz, petrol ve diğer alternatif enerji kaynaklarının kesintiye uğramadan, sürekli olarak, en ucuz fiyatla, sadece bir kaynaktan değil çeşitli kaynaklarla, güvenli taşıma ve ulaşım vasıtalarıyla, üretim noktalarından tüketici veya alıcı

unsurlara ulaştırılmasıdır.¹ Enerji güvenliği devletlerarasında hem rekabeti hem de işbirliğini beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada enerji sorunsalını ve enerji güvenliğini Doğu Akdeniz bağlamında realist kuram çerçevesinde ele alacağız.

Uluslararası ilişkilerin açıklanmasında ve bu ilişkilerin geliştirilmesinde gerçekçi okul olarak bilinen realizm 1930'lardan başlayıp 1980' lere kadar başvurulan en önemli teorilerden biri olmuştur. Realizmin kökeni İ.Ö 430'lara, Atina ile Sparta arasında geçen Peleponnez savaşlarına kadar dayanır. Thucydides bu savaşı güç unsuru ve ulusal çıkarlar kavramlarını kullanarak bu iki devlet arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmış ve realist kuramın öncüsü olmuştur. Thucydides gücünün her zaman çeşitli güç unsurları vasıtasıyla güçsüze istediğini kabul ettirebileceğini savunmuş ve herkesin gücüne göre adım atması gerektiğini düşünmüştür.² Realizmin öncülerinden sayılan ve 16. Yüzyılda yaşamış olan Machiavelli ise her zaman ne şartlar altında olursa olsun yöneticilerin en hayati vazifelerinin ulusal çıkarları koruyarak devletin bekasını sağlamak olduğunu vurgulamış ve hemen ardından da yöneticinin devlet meselelerinde av değil avcı olması gerektiğini söylemiştir. İkinci dünya savaşından sonra ise gerçekçiliğin babası olarak tanınan Morgenthau 1948 yılında yayımlanan kitabı ile bu disipline çok önemli katkılar yapmıştır. Morgenthau, insanların güç, iktidar ve çıkar peşinde koşan varlıklar olarak görür ve bu anlamda devletlerinde kendi çıkarları peşinde koştuğunu söyleyerek ulusal çıkarı kavramsallaştırır.³ Yine aynı şekilde devletlerin, moral ve ahlaki değerlerine göre değil şartların gerektirdiği durum ve çıkarlara göre hareket etmesi gerektiğine işaret etmiştir. Realist teori uluslararası sistemi bir kuvvetler mücadelesi olarak görür. Ulusları ise çıkarları peşinde koşan, gücünün her şeyi kuvveti nispetinde dikte edebileceği bir unsur olarak var sayar.

Realist teori kapsamında Doğu Akdeniz'de son yıllarda bulunan doğalgaz ve hidrokarbon yatakları bölgede bulunan ülkeleri kendi menfaatlerini korumak adına harekete geçirmiş ve bölge karşılıklı bağımlılıkların ötesinde siyasi ekonomik ve askeri alanda da bir güç mücadelesine dönüşmüştür. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Doğu Akdeniz'in enerji güvenliği kapsamında neden önemli olduğu ve enerji kaynakları ile ilgili genel durum irdelenecektir.

¹ Mesut Şöhret, "Enerji Güvenliği Kapsamında NATO'nun Ortadoğu Politikası", **Bilgesam**, 23 Eylül 2014, s.340

² Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt1, Sayı1, 2004, s.43

³ A. Nuri Yurdusev, **Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim yayımları, İstanbul, 2011, s.73

1. Doğu Akdeniz'in Enerji Güvenliği Kapsamında Önemi ve Enerji Kaynakları

Doğu Akdeniz, Sicilya adası yakınlarında bulunan Lilibeo Burnu'ndan, Tunus'un kuzeyin de bulunan Bon Burnu'na doğru çizilen hat ile Batı Akdeniz'den ayrılmaktadır. Bünyesinde Ege, Adriyatik ve İyon denizlerini ihtiva edip, Çanakkale boğazı ile Marmara Denizi'ne bağlanmaktadır. Süveyş kanalı vasıtasıyla Kızıldeniz'e bağlanarak jeostratejik anlamda da yarı bir kapalı deniz ve havza oluşturmuştur.⁴ Doğu Akdeniz Cebelitarık Boğazı ile Atlas okyanusuna ve oradan da Amerika Kıtasına, diğer yandan Süveyş Kanalı vasıtasıyla Basra Körfezine, Türkiye, Suriye, İsrail, Lübnan yolu ile Ortadoğu'ya açılan bir kapı hükmünde olan en kısa ulaşım yoludur.⁵ Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler ise Mısır, Yunanistan, Lübnan, KKTC, GKRY, Türkiye, Lübnan, İsrail, Filistin, İngiltere ve Suriye'dir.

Günümüz dünyasında, ABD, AB ülkeleri, Çin ve Hindistan gibi gelişmiş ülkelerin enerjiye olan bağımlılıkları giderek artmaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'e çok yakın olan ve dünya enerji rezervlerinin üçte ikisini elinde bulduran Ortadoğu'daki petrol ihraç eden ülkelerin kontrol altında bulundurulması, ABD ve AB ülkeleri için hayati öneme haizdir. Çünkü enerji güvenliği kapsamında enerji kaynaklarına güvenli, kesintisiz ve ucuz fiyatlarla ulaşmak bu ülkelerin kendi çıkarları ve realist bağlamda diğer ülkeler üzerinde güç ve nüfuz sahibi olmak adına çok önemlidir.⁶ ABD için bu anlamda Basra Körfezine çıkış sağlayan Hürmüz Boğazı'nın kapanması, enerjinin taşınması ve İran ile Irak'a yapılacak askeri harekâtları zor duruma sokacak ve ABD, Doğu Akdeniz üzerinden bütün işlemlerini gerçekleştirecektir.⁷

Doğu Akdeniz' in Ortadoğu ile komşu olması, enerji nakil hatlarının bu bölgeden geçmesi ve son yıllarda bulunan enerji kaynaklarının bu bölgede bulunması, küresel güçlerin, yarı kapalı olan bu bölgeye olan iştahını iyice kabartmıştır. Nitekim bu sebeple Amerika'nın bölgede 6.filosunu konuşlandırmış,

⁴ Cenk Özgen, "Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğine Yönelik bir Girişim: Akdeniz Kalkanı Harekâtı", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 8, Sayı 1, 2013, s.103

⁵ Cihat Yayıcı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye", **Bilge Strateji**, Cilt 4, Sayı 6, 2012, s.4

⁶ Serhat Erkmen, "ABD'nin Ortadoğu'da Değişim İhtiyacının Nedenleri", **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 35, 2003, s.29

⁷ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/12/111228_us_iran_warning.shtml, (E.T., 1 Ekim, 2015)

Rusya Suriye'deki Tartus Üssünü kiralamış, Çin ise bu bölgede ki çıkarlarını korumak adına ilk defa Doğu Akdeniz'e donanma göndermiştir.⁸

Arap Baharı ile birlikte bölgede ki fay hatları bir takım tektonik hareketler neticesinde kırılmaya başlamıştır. İsyen hareketlerinin ortaya çıkması, birtakım dönüşümlerin yaşanmaya başlaması, Suriye'deki IŞİD belası, Mısır'da yönetimin askeri yollarla değişmesi, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de istikrar ve güvenlik sorunlarını ön plana çıkararak küresel güçler için bu bölgelerin kontrol altında tutulması giderek daha da önemli hale gelmiştir.

Dünya genelinde, enerji tüketiminin yüzde onundan daha fazlası Çin ve Hindistan tarafından yapılmaktadır. Bu iki ülkenin enerji ihtiyacının 2030 yılına kadar ortalama yıllık %2,9 oranında artacağı tahmin edilmektedir.⁹ Dünya genelinde, 2035 yılına kadar, doğal gaz tüketiminin yılda %1,6 artması ve yaklaşık beş trilyon metreküpe kadar çıkması beklenmektedir.¹⁰ Aynı zamanda kaya gazının Amerika tarafından keşfi ve müteakibinde kullanılmaya başlanması her ne kadar doğal gaz fiyatlarını düşürse de bu durum enerji güvenliği kapsamında doğalgaza olan ihtiyacı etkilemeyecektir. Enerji güvenliğinden söz edilebilmesi için enerjinin var olması ve var olan enerjiye de makul fiyatlarla ulaşılabilmesi gerekir. Enerjinin varlığı konusunda en büyük sıkıntıyı AB ülkeleri yaşamaktadır. AB ülkeleri enerji bağlamında petrolde %90, doğalgazda %66, katı yakıtta %42 oranında dışa bağımlıdır. Özellikle AB'nin doğal gaz ithalatının yüzde kırkı Rusya'dan sağlanmaktadır. İngiltere, Fransa, Hollanda % 20, Almanya %40-60, İtalya %30 seviyelerinde Rusya'ya doğal gaz konusunda bağımlı iken, Estonya, Letonya, Bulgaristan, Finlandiya gibi ülkeler Rusya'ya tam bağımlı durumdadırlar.¹¹ AB ülkelerinin Rusya'ya karşı bağımlılığın azaltılması konusunda alternatif enerji arayışları ve Çin'in giderek artan enerji ihtiyacı, Amerika'nın ise Ortadoğu'daki petrol ihraç eden ülkeleri ekonomik, politik ve güvenlik anlamında kontrol etme çabası, Doğu Akdeniz' de son yıllarda keşfedilen hidrokarbon yatakları ile beraber, gözlerin bir kez daha küresel güçler tarafından bu bölgeye çevrilmesine yol açmıştır.

⁸ Soyalp Tamçelik, Emre Kurt, "İsrail'in ve GKRY'nin İzlediği Hidrokarbon Politikası ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri", **Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2015, s.675

⁹ U.S. International Energy Information Administration, **International Energy Outlook**, 2013, s.160

¹⁰ Ayla Gürel, Fiona Müllen, Hary Tzimitras, "The Cyprus Hydrocarbons Issue" **PCC Report**, 2013, s.77

¹¹ Atilla Sandıklı, "Doğu Akdeniz'de Enerji Denklemi ve Olası Yan Etkileri", **Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, 1-11**, Ed. Hasret Çomak, Meliha Özlem Ultan, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 2014, s.2

ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezinin 2010 yılında yayınladığı rapora göre, Kıbrıs ve İsrail arasında ki Leviathan olarak adlandırılan bölgede 2010 yılında yaklaşık 450 milyar metreküp doğalgaz yatağı, 2009 yılında ise Leviathanın hemen doğusunda bulunan bölgede 238 milyar metreküp doğalgaz yatağı bulunmuştur.¹²Bu tablonun İsraili yakın zamanda petrol ithal eden bir ülkeden petrol ihraç eden bir ülke haline getireceği değerlendirilmektedir.¹³ Leviathan, Tamar, Mısır ve Kıbrıs adası arasında ki Nil havzası, Girit adının güneydoğusu ve Kıbrıs adasının hemen güneyinde ki Herodot olarak bilinen bölgelerde, toplam yaklaşık olarak enerji rezervi 1.5 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir.Bu enerji çeşidi petrol,doğalgaz ve sıvı doğal gaz olup yaklaşık olarak 30 milyar varil petrole rakamsal olarak tekabül etmektedir.¹⁴ Bu değerlerle ilgili temel sorun ise ispatlanan enerji miktarı ile, tahmin edilen arasında muazzam farklar bulunması nedeniyle,enerjinin parasal değeri bir ve üç trilyon arasında değişmektedir. Doğu Akdeniz'deki keşfedilen enerji bölge ülkeleri ve küresel güçleri yakından ilgilendirmektedir. Bu bağlamda keşfedilen enerji yataklarının paylaşımı ile ilgili derin görüş ayrılıkları yaşanmaktadır. Realist teori bağlamında bölge ülkeleri kendi çıkarlarına göre hareket etmekte ve bloklar oluşturularak karşı tarafa gücünü kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bu ülkeler mutlak kazanç prensibi ile strateji oluşturup enerjiden daha çok pay alabilmek için uluslararası hukukun da dışına çıkarak bölgesel istikrarı tehlikeye atmaktadırlar. Türkiye, İsrail, GKRY, KKTC ve Yunanistan gibi ülkelerin birbirleri ile olan mevcut sorunları enerji yataklarının paylaşımı sorunsalı ile daha da şiddetlenebilir,barış ve istikrar zedelenebilir ve mütakibinde bölge terör örgütleri tarafından istismar edilebilir hale gelebilir. Bundan sonraki bölümde Doğu Akdeniz'de enerji yataklarının paylaşımını açıklayan ve bölge ülkeler arasında deniz yetki alanlarını hukuksal olarak belirleyen olan Münhasır Ekonomik Bölge kavramına değineceğiz.

2. Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge Sorunu

Münhasır Ekonomik Bölge bir devletin karasularının bitiş noktasından itibaren 200 mil kadar uzanan alandır. Bu alan su tabakası, deniz yatağı ve deniz yatağının toprak altında kalan kısım olup, kıyı devletine bu alanda çeşitli

¹² <http://enerjienstitusu.com/2013/04/17/dogalgaz-dogu-akdenizde-dengeleri-degistirdi/>, (E.T, 15 Ekim,2015)

¹³ Soyalp Tamçelik, Emre Kurt, "İsrail'in ve GKRY'nin İzlediği Hidrokarbon Politikası ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri", **Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2015, s.677

¹⁴ USGS, "Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Nile Delta Basin Province, Eastern Mediterranean", **Fact Sheet 2010-3027**, Mart2010.

kullanım amaçları için yetkiler tanınır.¹⁵ Kıyı devletlerinin bu bölgede, doğal kaynaklar üzerinde arama, işletme, koruma ve düzenleme yetkileri bulunur. 1982 yılında Birleşmiş Deniz Hukuku Sözleşmesinin üye devletler tarafından onaylanması ile birlikte hukuksal bir kavram haline gelmiştir.¹⁶ B.M.D.H.S'nin 56. Maddesi gereği münhasır ekonomik bölge olarak tarif edilen alanda ekonomik maksatlarla araştırma yapılıp gerektiğinde işletilebilir. Aynı zamanda kıyı devletinin, bu bölgede bilimsel araştırma yapma, suni adalar ve tesisler kurma yetkisi ve ek olarak deniz çevresinin koruma yetkisi vardır.

B.M.D.H.S, kıyı devletlerine bir takım yetkiler verdiği gibi, bir takım da kısıtlamalar getirmiştir. Bu sözleşmenin 58. Maddesi gereği, bu bölgede kıyısı bulunup bulunmasına bakılmaksızın, bütün devletler petrol boruları döşeme, denizaltına kablo çekme ile beraber işletme ve uşuş haklarına sahiptir. Sözleşmenin 69 maddesi gereğince bu bölgede kıyısı bulunmayan ülkeler bu alanda eğer yeterli miktarda ise canlı kaynaklardan faydalanabilir. Kıyıları bitişik veyahut karşılıklı olan devletler ise bu bölgenin sınırlandırmasını 74. Madde gereğince anlaşma yolu ile hakkaniyet ilkesine dayanarak yapmalıdırlar.¹⁷

Türkiye 1982 yılında kabul edilen B.M.D.H.S' ni, Türkiye karasularının genişliğini 6 milden 12 mile çıkaran madde ve deniz hukukundaki ihtilaflara bakan mahkemelerin yapısından dolayı imzalamamış ve taraf olmamıştır. ABD'de bu sözleşmeyi imzalamayan bir devlettir. Münhasır Ekonomik Bölgeye sahip olan devletlerin sözleşmeye taraf olması şart değildir sadece ilan etmesi hukuki olarak geçerlidir. Türkiye aynı zamanda Karadeniz'de 1986 yılında 200 millik münhasır ekonomik bölge ilan etmiş olup Akdeniz'de ise münhasır ekonomik bölge ilan etmemiştir.¹⁸

Doğu Akdeniz'de yetki alanı uyuşmazlıkları münhasır ekonomik bölgelerin bir biri ile çakışmasından dolayı yaşanmaktadır. KKTC'nin bir devlet olarak tanınmaması bu adanın sahip olmuş olduğu hakları bir uyuşmazlık konusu oluşturmaktadır. Diğer taraftan Yunanistan, Türk tarafına yakın olan, Meis, Girit, Kerpa adalarının münhasır ekonomik bölgeye sahip olduklarını iddia ederek, Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de küçük bir alana hapsederek hareket edemez hale getirmek istemektedir. Bu bağlamda bölgede son dönemlerde

¹⁵ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, s. 286

¹⁶ Soyalp Tamçelik, Emre Kurt, "Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Algısı: Kıbrıs", **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 2014, s. 884

¹⁷ Hüseyin Pazarıcı, a.g.e., s. 288

¹⁸ Çağlar Özel, Mehmet Şirin Erdoğan, www.erdoganhukuk.com/dosyalar/doguakdeniz.docx, (E.T 14 Eylül 2015)

keşfedilen enerji yatakları da devletlerin çıkarlarını korumak adına münhasır ekonomik bölge ile beraber yetki alanları tartışmalarını iyice alevlendirmiştir. Bundan sonraki bölümde bölge ülkelerin enerji güvenliği kapsamında ki bölge politikaları irdelenecektir.

2.1 Yunanistan

Yunanistan, 1986 yılında çıkardığı kanun ile karasularını 3 milden 6 mile çıkarmıştır. 1982 BMDHS’ni kabul ederek karasularını 12 mile çıkarma hakkını saklı tutmuştur. 200 metre derinliğe ve mesafeye kadar da münhasır haklara sahip olduğunu ilan etmiştir.¹⁹ Yunanistan ortay hat prensibini kullanarak Mısır ve Libya ile Girit, Meis, Kaşot, Kerpe, Rodos adalarının oluşturduğu hat üzerinden Münhasır Ekonomik Bölge antlaşması yapmak istemektedir. Yunanistan’ın Doğu Akdeniz’de genel politikası, Türkiye tarafında bulunan adaların kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesi olduğunu iddia ederek Türkiye’yi Antalya Körfezi’nde 41000 km² bir deniz yetki alanına hapsedmek istemektedir.²⁰ Bu durum Türkiye’nin 104000 km² lik bir alanı kaybetmesine neden olacaktır. Nihayetinde de bölgede ki muhtemel enerji yataklarına sahip olamayacaktır. Yunanistan bu politikalarını gerçekleştirebilmek maksadıyla yurt dışında panel-lerde konuşacak akademisyenleri ve konuşmacıları yönlendirerek Yunan tezlerini işleyen harita yayınlamaktadır. Sevilla üniversitesinin hazırladığı haritaya göre Türkiye 41000 km kare deniz yetki alanına sahip gözükmektedir.²¹

Diğer göze çarpan nokta ise doğal gaz keşiflerinden sonra tarihinde hiç görülmeceği kadar Yunanistan’ın İsrail ile olan ilişkilerinin artmış olmasıdır. İsrail başbakanı Netanyahu 2010 yılında İsrail tarihinde ilk kez bir başbakan olarak, Yunanistan’ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret de enerji ve askeri konular masaya yatırılmıştır.²² Yunanistan aynı zaman da GKRY ile de ortak hareket ederek bölgede keşfedilen enerjinin GKRY-Yunanistan hattından geçerek İtalya’ ve oradan da AB ülkelerine transfer edilebilmesi için İsrail ile üçlü bir yakınlığın altyapısını oluşturmaya çalışmaktadır.

2.2 Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)

Münhasır ekonomik bölge konusunda en büyük sıkıntıyı Türkiye, GKRY ile yaşamaktadır. GKRY, tek taraflı olarak KKTC ve Türkiye’yi görmezden

¹⁹ <http://www.cun.org>. Decree-Law no. 142/1969, (E.T., 12.09.2015)

²⁰ Sertaç H. Başeren, “Doğu Akdeniz’ de Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı”, **Stratejik Araştırmalar**, 8:14, 2010, s.270

²¹ http://probeinternational.org/library/wp-content/uploads/2011/10/19052011_Foscolos_New1.pdf, (E.T, 13 Eylül, 2015)

²² <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2011/04/05/6151/israil-yunanistan-yakinlasmasi>, (E.T, 15 Eylül 2015)

gelerek uluslararası hukuka aykırı şekilde 200 mil genişliğinde münhasır ekonomik bölge ilan etmiştir. 1988 yılında BMDHS'ni imzalamış olup 12 millik karasuları ilan ettiğini 1993 yılında BM'ye koordinatlarını ilettiğini ve bu koordinatların 1996 yılında BM tarafından onaylandığını duyurmuştur.²³ Rumlar İsrail ile 2010 yılında, Mısır ile 2003 yılında, Lübnan ile ise 2007 yılında münhasır ekonomik bölge antlaşmaları yaparak bu konuda en proaktif davranan ülke olmuştur. Fakat Türkiye'nin göstermiş olduğu yoğun tepkiler yüzünden Lübnan Meclisi anlaşmayı onaylamamış Mısır ise geri adım atmıştır.²⁴ GKRY, Mısır ve Lübnan ile yaptığı münhasır ekonomik bölge antlaşmalarına dayanarak 2007 yılında, Kıbrıs'ın güney ve güney doğusunda on üç tane petrol arama ruhsat alanı ilan etmiştir.²⁵ Türkiye ise bu alanlardan (1, 4, 5, 6, 7) no.lu sahaların Türkiye'nin kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesi ile çakıştığını, bu sahaları kabul etmeyip uluslararası hukuk yoluyla haklarını arayacağını duyurmuştur. Çünkü bu 13 sahanın toplam yüzölçümü 70000 km² iken GKRY'nin tecavüz ettiği 5 adet sahanın yüzölçümü 7000 km² idi.

GKRY'nin anlaşmalar yoluyla kendisine göre belirlediği MEB'lerde petrol ve doğalgaz aramasının nedenlerini şu şekilde açıklayabiliriz. Uluslararası arenada Kıbrıs Adasının tek sahibi olduğunu diğer milletlere kabul ettirmek, tanınmış petrol şirketlerine ruhsat sağlayarak GKRY'ni enerji merkezine dönüştürmek, AB ülkelerini kendi yanına alarak Türkiye'yi zor durumda bırakmak ve kendi deniz yetki alanlarını belirlemek, enerji kaynaklarını kendi ekonomisi için kullanmak.²⁶ GKRY, BMDHS'nin münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığını düzenleyen maddelere riayet etmemiştir. Bu maddelere göre kıyısı yan yana veya bitişik olan devletlerarasında deniz yetki sınırlandırılması, hakkaniyet prensibi ve bölge ülkelerin katılımını gerektiren antlaşma yolu ile gerçekleşmesi gerekmektedir.

2.3 İsrail

İsrail, Davos ile Mavi Marmara Baskını ve yaşanan diğer hadisler sonucunda, Türkiye ile ilişkileri 2009 yılı ile gerilmiş ve tepki olarak hemen akabinde 2010 yılında GKRY ile MEB anlaşması imzalamıştır. İsrail şu an itibariyle %60 oranında kendi rezervlerinden enerji ihtiyacını karşılamaktadır. Tamar ve

²³ Bilge Adamlar Kurulu Raporu, "Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri ve Türkiye", **Rapor No:59**, Aralık 2013

²⁴ Arda Özkan, "Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölgenin Sınırlandırılması Uyuşmazlığı", **2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 2012, s. 375

²⁵ Şenay Kaya, "Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'in Hukuki Statüsü ve Türkiye Cumhuriyeti İçin Stratejik önemi", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Şubat 2007, s. 119

²⁶ Şenay Kaya, a.g.e., s. 48

Leviathan bölgelerinde keşfettiği doğalgaz ile beraber ise sahip olacağı mevcut doğalgazın %40' nı ithal etme potansiyeline sahip olacaktır.²⁷

İsrail MEB antlaşmasını sadece kıyıları karşılıklı olan GKRY ile yapmış olup, Mısır ve Lübnan ile görüş ayrılıkları olduğu ve GKRY'nin Lübnan ile yapmış olduğu anlaşmanın Lübnan Meclisince onaylanmaması İsrail için bir kuşkuya neden olmuştur.²⁸ Diğer taraftan, İsrail Yunanistan ve GKRY'nin ilan etmiş olduğu tüm MEB'leri tanımıştır. 2011 ve 2012 yıllarında İsrail sırasıyla GKRY ve Yunanistan ile savunma antlaşmaları imzalamış olup bu ülkeler bir nevi Türkiye'ye karşı silahlı üçlü bir güvenlik çemberi oluşturmak istemişlerdir.²⁹ İsrail'in bu ittifaklara girmesinde ki en büyük nedenlerden birisi keşfedilen gazın teknik olarak mümkün fakat güvenlik ve maliyet açısından sakıncalı olan ve GKRY-Yunanistan-İtalya arasında denizin altından geçecek enerji nakit hatlarının gelecekte bir alternatif olarak düşünmesidir.

2.4 Mısır

Mısır, Türkiye'den sonra en uzun ikinci kıyı şeridine sahip, 12 millik karasuları rejimini uygulamaktadır. BMDHS imzalayan Mısır, aynı zamanda 200 millik sahada münhasır ekonomik bölge haklarını kullanacağını duyurmuştur.³⁰ Mısır için Nil Havzası hayati öneme haiz olup, bu bölgede 2003 yılında 42 milyar m³ doğalgaz rezervi keşfedilmiş ve Mısır Hükümeti tarafından bu bölgeye 30 adet doğal gaz arama ruhsatı verilmiştir.³¹ 2003 yılında Mısır ile GKRY arasında MEB antlaşması imzalanmış olup, 2004 yılında BM'ye tescil ettirmişlerdir fakat 2013 senesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin baskısıyla anlaşmayı iptal ettiğini duyurmuştur. Eğer Mısır bu anlaşmayı Türkiye ile yapmış olsaydı 11000 km² daha fazla bir alan kazanacaktı. Bu alanın yaklaşık olarak Kıbrıs adasının yüzölçümünden daha büyük olması deniz yetki alanlarının önemini yeterince açıkladığı düşünülmektedir. Mısır Aynı zamanda Yunanistan ile de Girit, Kaşot, Kerpe ve Meis adalarını birleştiren hattı esas alarak bir anlaşma yaptığında yaklaşık 7400 km² bir kayıp yaşamış olacaktır.³²

²⁷ Matthew Bryza, "Eastern Mediterranean Gas: Potential for Breakthroughs", **Turkish Policy**, Sayı:12, 2013, s. 36

²⁸ Sibel Kalemderoğlu, GKRY-İsrail Stratejik İttifakı, www.21yyte.org, (E.T,16 Eylül 2015)

²⁹ http://ankarastateji.org/site/assets/files/1115/k_br_s.pdf

³⁰ Sertaç Hami Başeren, **Doğu Akdeniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı**, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2011, s.18

³¹ Soyalp Tamçelik, Emre Kurt, "Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Algısı: Kıbrıs", **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 2014, s. 888

³² Sertaç Hami Başeren, Doğu Akdeniz'de İş İşten Geçmeden, **Cumhuriyet Strateji Dergisi**, 2007, s. 1

2.5 Suriye ve Lübnan

Suriye, 1981 yılında 35 mil olarak ilan ettiği karasuları genişliğini 2003’de çıkardığı kanun ile 12 mile indirmiştir. Aynı kanunla en fazla 200 mil olacak şekilde MEB’ sini belirlemiştir. Suriye 2001 yılında GKRY ile MEB konusunda görüşmelere başlamış fakat her hangi bir gelişme olmamıştır. Suriye, 2007 ve 2008 senelerinde kendi MEB’de enerji rezervleri için arama ruhsatı çıkarmış fakat ülkede ki iç savaştan ötürü petrol şirketleri bu bölgelere itibar göstermemiştir.³³

Lübnan, karasuları genişliğini 12 mil olarak belirlemiştir. Lübnan geçmişte iç savaş yaşadığı ve İsrail tarafından işgale uğradığı için ve maliyetlerin yüksek olması nedeniyle Doğu Akdeniz’ enerji rezervlerini keşfetmek için tam da gereken ilgiyi gösterememiştir. 2007 yılında GKRY ile MEB anlaşması imzalamış olup, Türkiye’nin itirazlarından dolayı Meclis Lübnan Meclisi tarafından onaylanmamıştır. Fakat 2010 yılında GKRY ile belirlemiş olduğu deniz yetki alanları koordinatlarını BM’ye bildirerek bir anlamda da GKRY ile anlaşma yapmış gibi olmuştur. Aynı zamanda Lübnan ile İsrail arasında 9 km² lik bir MEB alanında çakışma yaşanmakta ve aynı zamanda Lübnan İsrail’e ait Leviathan sahasında hak iddia etmektedir.³⁴

2.6 İngiltere

1960 yılında kurucu anlaşma ile gereğince, Kıbrıs adasında Akrotiri ve Dikelya isimli iki üsse sahip olmuştur. Bu üslerin bulunduğu kıyılarda da bu üslere ait kıta sahanlığının var olduğu kabul edilmiştir. 2005 yılında Enterprise adlı gemi Limasol açıklarında petrol araştırması yapması, İngiltere’nin Doğu Akdeniz’de enerji konusunda baş aktörlerden biri olacağı değerlendirilmektedir.³⁵

2.7 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KKTC 2002 yılında çıkardığı kanunla karasularını 12 mil olarak uygulamaya başlamıştır.³⁶ 2005 yılında Annan Planı çerçevesinde çıkarılan deniz yetki alanlarına ilişkin kanun ile MEB 200 deniz mili olarak uygulayacağını ilan etmiştir. KKTC, GKRY’nin diğer ülkelerle yapmış olduğu MEB anlaşmalarını tanımamakta ve Kıbrıs adasının GKRY’nin tek temsilcisi olduğu iddiasını kabul

³³ <https://www.geoexpro.com/articles/2011/03/syrian-offshore-exciting-new-frontier>, (E. T. 15 Eylül 2015)

³⁴ Bilge Adamlar Kurulu Raporu, “Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye”, **Rapor No: 59**, Aralık 2013, s. 18

³⁵ Başeren, a.g.e, s. 27

³⁶ KKTC Karasuları Kanunu, <http://www.cm.gov.nc.tr/yasalar.aspx>, (E. T. 10 Eylül 2015)

etmemekte ayrıca bölgede ki enerji kaynaklarından elde edilecek gelirin %50 sini hak olarak talep etmektedir.

2007 yılında Kıbrıs adasının güneyinde, GKRY'nin 13 sahada ilan etmiş olduğu petrol arama sahasının beş bölgesi Türkiye Kıta sahanlığı ile çakışmaktadır. Diğer yandan da KKTC, 3. ve 13. parselde tam 2, 9, 10, 12 parsellerde kısmen çakışma olduğu için bu parsellerde hak iddia etmektedir.³⁷ 2011 yılında GKRY, 12. parselde ABD'ye ait Noble Energy şirketi tarafından sondaj çalışması başlatacağını ilan etmesi üzerine KKTC bu bölgede çıkarları olduğunu ve bu olayın uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirterek 2011 yılında Türkiye ile kıta sahanlığı antlaşması imzalamıştır. Aynı şekilde KKTC bakanlar kurulu kararı ile TPAO'na 7 no.lu parselde araştırma ve sondaj izni verilmiş olup, Piri Reis gemisi sismik araştırma, petrol ve doğalgaz keşfetme faaliyetlerine başlamıştır.

2014 yılında tarihinde ilk kez KKTC, İsrail'e bir Dışişleri Bakanını gönderdi. Özdil Nami, İsrail enerji ve ticaret toplantısının açılış konuşmasını yaptı. Bakan burada ki konuşmasında, çıkan ve çıkacak olan tüm doğal kaynakların tüm Kıbrıs halkına ait olduğunu ve enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden AB ülkelerine taşınmasının en uygulanabilir alternatif olacağını belirtmiştir.³⁸

2.8 Türkiye

Türkiye, Doğu Akdeniz'de 569 deniz uzunluğunda en uzun kıyıya sahip ülkedir. Doğu Akdeniz'de 12 millik karasuları rejimini uygulamaktadır fakat bugüne kadar MEB ilanında bulunmamıştır.³⁹ Türkiye'nin, KKTC ile yaptığı anlaşma haricinde başka ülkelerle Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı ve MEB anlaşması bulunmamaktadır. Türkiye deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasının ancak uluslararası hukuka uygun olarak, bölgede ki tüm devletlerin katılımıyla yapılacak bir anlaşmayla belirlenmesini savunmaktadır. Türk Dışişlerinin 2007'de yaptığı açıklama da, GKRY'nin adanın tamamını temsil etmediğini bu yüzden de GKRY ile Mısır arasında imzalanan sınırlandırma anlaşmasının geçersiz olduğunu deklare etmiş ve 2004 yılında 32° 16' 18" D boylamının batısında kalan bölgede bütün haklarını saklı tuttuğunu ilan etmiştir. Kıbrıs'ta devam

³⁷ Fatma Taşdemir, "Kıbrıs Adası Açıklarında Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Kapsamında Ortaya Çıkan Krizin Hukuki, Ekonomik ve Siyasi Boyutları" http://ankarastateji.org/site/assets/files/1115/k_br_s.pdf, (E.T, 16 Eylül 2015)

³⁸ Gökhan Alptekin, "Doğu Akdeniz Enerji Keşiflerinden Sonra Akdeniz Uyumu Fırsatı ve Bölge Devletlerinin Politikaları (2009-2015)", <https://harpak.academia.edu/G%C3%B6khanAlptekin>

³⁹ Arda Özkan, "Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölgenin Sınırlandırılması Uyuşmazlığı", **2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 2012, s. 374-380

eden deniz yetki alanlarının sınırlandırması, petrol ve doğalgaz faaliyetleri ile ilgili sorunların ancak Kıbrıs meselesinin çözülmesiyle bir sonuca varılacağını düşünmektedir.⁴⁰

Türkiye aynı zamanda GKRY' ni farklı politikalar uygulayarak da hem kendisinin hem de KKKTC' nin menfaatlerini korumak adına adımlar atmaktadır. Barış suyu Projesi ile birlikte Mersin Dragos Çayı üzerinde ki Alaköprü Barajı'ndan, Güzelyalı yakınlarında 'ki Geçitköy barajına, su taşıyarak bölgenin su elektrik ve tarım gibi alanlarda ihtiyacı karşılanacaktır. Dolayısıyla GKRY elektrik ve su gibi konularda KKKTC'ne bağımlı hale gelebilecektir.⁴¹

Enerji Güvenliği kapsamında Doğu Akdeniz'de aynı zamanda bir takım tehditler de beklemektedir. GKRY ve Yunanistan, Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi ile bölgede çıkacak doğalgazın Girit üzerinden İtalya ve AB ülkelerine taşınmayı amaçlamaktadır. Bu durum bölgede enerji koridoru olmak isteyen Türkiye'yi sekteye uğratabilir. Diğer bir tehdit ise İsrail, GKRY ve Yunanistan arasında ki askeri yakınlaşmadır. Bu yakınlaşmanın sonucu olarak, taraflar ortak tatbikatlar yapmaya başlamış bahsedilen iki devlet hava sahalarını İsrail'e açmış, GKRY' ne ait Andres Papandreu Üssü İsrail tarafından kullanılmaya başlanmıştır. İsrail Aynı zamanda kendi donanmasının eğitimi için Yunanistan'dan ada kiralamak veya satın almak istediği basında sıkça dillendirilmektedir.⁴² Tüm yaşanan bu gelişmeler Türkiye'yi güneyde dar bir alana hapsederek, enerji güvenliğini tehlikeye atıp hareket edemez hale getirmeyi amaçlamaktadır.

3. Doğu Akdeniz'deki Alternatif Enerji Güzergâhlarının Değerlendirilmesi

Doğu Akdeniz'de enerjinin keşfedilmesi kadar, enerjinin taşınarak alıcıyla buluşturulması da bir o kadar önemlidir. Enerjinin bu bölgeden diğer ülkelere taşınmasının 3 değişik alternatif yoluyla olabileceği değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi GKRY' nin Vasiliko bölgesinde LNG terminali veyahut yüzen bir LNG platformu vasıtasıyla enerjinin taşınmasıdır. 21 milyar metreküp kapasiteli olması düşünülen bu platformun yapılış maliyeti en az 10 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.⁴³ 2013 yılında İsrail firması DELEK ile NOBLE enerji firması LNG terminalinin yapımı konusunda mutabakata varmıştır. Fakat

⁴⁰ Bilge Aamlar Kurulu Raporu, "Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri ve Türkiye", **Rapor No:59**, Aralık 2013, s. 27

⁴¹ <http://www.hurriyet.com.tr/mersinin-suyu-1-6-milyar-tlik-projeyle-kktcye-30333644>, (E.T, 20 Ekim 2015)

⁴² Soyalp Tamçelik, Emre Kurt, "Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Algısı: Kıbrıs", **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 2014, s. 901

⁴³ Betül Bukey Karaçin, "Doğu Akdeniz'de Enerji Serüveni", <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=215>, (E.T, 15 Eylül,2015)

taşıma ve sıvılaştırma maliyetleri çok pahalı olduğundan ötürü, teknik olarak yapılması mümkün olsa da makul değildir. Aynı zamanda LNG yapımı çok uzun olup, en az karar verildikten sonra 10, 15 yıl almaktadır. Güney Kıbrıs'ta, bir LNG yapılabilmesi, ancak İsrail'in Leviathan bölgesinde ki enerji rezervlerini işletip tam ithal edebilecek pozisyona gelmesi ile mümkün olabilir. İsrail'in aynı zamanda GKRY' nin Herodot bölgesinde ve 12 parselde enerjiyi elde edip finansman sorununu çözmediği sürece LNG alternatifini desteklemeyeceği değerlendirilmektedir.

İkinci alternatif GKRY-Yunanistan-İtalya üzerinden AB pazarına ulaştırılmasıdır. Bu hattın 1150 km uzunluğunda olması planlanmaktadır. AB'nin Rusya'ya enerji bağımlılığından kurtulabilmesi adına AB ülkeleri tarafınca desteklendiği sürece yapımı mümkün gözükmektedir. Fakat Azerbaycan'a ait olan SOCAR enerji firmasının, Yunan doğal gaz şirketi DESFA'yı almasıyla birlikte bu olasılık çok zayıflamıştır. Çünkü bu proje bir anlamda da Azerbaycan gazına rakip olabilir.⁴⁴ Aynı zamanda güvenlik ve maliyet gibi etkenler de projenin yapılma ihtimalini azaltmaktadır.

Üçüncü alternatif ise doğal gaz hattının Lübnan-Suriye hattından geçerek Türkiye'ye ulaşmasıdır. Fakat Suriye'deki iç savaştan dolayı bu seçenek kısa ve orta vadede mümkün gözükmemektedir. Bu seçeneğin yerini mecburen KKTC karasularından geçecek ve Türkiye'ye ulaşacak hat almaktadır. Eğer Bu alternatif gerçekleşirse İsrail hattın güvenlik maliyetini Türkiye ile paylaşarak daha az maliyet ile karşılaşacaktır. Yaklaşık 2,5 milyar dolara mal olması beklenen bu hat ile beraber İsrail hem Türkiye' ye hem de AB ülkelerine Türkiye üzerinden gaz satabilecek böylece Rusya' ya olan bağımlılık bir nebze olsun hafifleyecektir. Fakat Kıbrıs meselesi ve İsrail-Türkiye arasında süregelen politik sorunlar bu projenin gerçekleşmesini belirsiz bırakmaktadır.

İsrail ayrıca mevcut doğalgazını, Mısır'a boru hattı döşemek kaydıyla satabilir ve orda ki LNG terminalini kullanarak dünya pazarına açılabilir. Fakat Mısır'da son yıllarda yaşanan yönetim değişiklikleri nedeniyle, İsrail tam olarak yapılacak olan hattın güvenliği konusunda güvenememektedir.⁴⁵

⁴⁴ Tuğçe Varol, "İsrail'in Kaynakları ya Taşınacak ya Taşınacak", <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2013/10/28/7263/israilin-enerji-kaynaklari-ya-tasinacak-ya-tasinacak>, (E.T, 16 Eylül, 2015)

⁴⁵ Soyalp Tamçelik, Emre Kurt, "İsrail'in ve GKRY'nin İzlediği Hidrokarbon Politikası ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri", **Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2015, s.675

SONUÇ

Bünyesinde İstanbul, Çanakkale, Hürmüz Boğazları ile Suveyş Kanalı ve Aden Körfezini barındıran Doğu Akdeniz jeopolitik-jeostratejik öneme sahiptir. Doğu Akdeniz’de son yıllarda keşfedilen doğalgaz ve petrol yatakları bölgede bir hareketliliğe neden olmuş sadece bölge ülkeleri değil, küresel aktörlerde pastadan pay alabilmek, Doğu Akdeniz’deki çıkarlarına korumak adına realist hareket ederek, bölgede ki faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır.

Bu aktörlerden AB, Rusya’ya olan enerji bağımlılığını azaltmak maksadıyla Kıbrıs’a hâkim olmak istemiş, GKRY’ni AB’ne alarak bölgede ki Yunanistan-GKRY politikalarını destekleyerek taraf olmuştur. Avrupa Deniz Emniyet Ajansı ve Sevilla üniversitesi tarafından hazırlanan haritaların Türkiye’yi Doğu Akdeniz’e hapsetmesi AB’nin niyeti hakkında bize açık bir şekilde ipucu vermektedir. ABD’nin politikası ise İsrail’in güvenliğini sağlayıp 6. Filoyu Akdeniz’de konuşlandırarak Orta Doğu’yu kontrol etmek istemekte ve burada ki doğal gaz ve petrol vasıtasıyla Çin ve AB ülkelerini dengelemektedir. Aynı zamanda bölgeye enerji şirketlerini göndererek İsrail ve GKRY ile birlikte doğalgaz ve petrol yataklarının aranması konusunda ortak hareket etmektedir. Rusya ise 1971 yılından beri Suriye’de Tartus limanını askeri üs olarak kullanmakta, son dönemlerde savaş uçaklarını göndererek Esad rejimine destek vermektedir. Ayrıca Gazprom şirketi aracılığıyla İsrail’e yakınlık göstermekte ortak enerji arama amacı gütmektedir. Çin ise Orta Doğu’ya olan enerji bağımlılığından ötürü Doğu Akdeniz ve Orta Doğu’ da istikrar istemekte Amerika’nın bölgede ki varlığını bir tehdit olarak görmekte bu yüzden de bölgeye donanma göndererek enerji şirketleri aracılığıyla bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirerek denge kurmak istemektedir. Görüldüğü üzere küresel aktörler de realist politikalar izleyerek Doğu Akdeniz’i kendi çıkarları doğrultusunda kontrol etmek, enerji güvenliğini sağlamaya çalışmak istemektedirler.

Türkiye Bölge deki çıkarlarını korumak adına proaktif davranarak Mısır ile hakkaniyete uygun şekilde MEB anlaşması yapmalıdır ve diğer ülkelerle de anlaşma zemini yakalayarak MEB’ni ilan etmelidir. Yabancı üniversiteler de konferans verebilecek yetişmiş personel sayısını artırmalı ve kendi çizdiği haritaları dikte ederek Yunanistan ve GKRY’ni etkisiz hale getirmelidir. Sadece TPOA’na değil, uluslararası firmalara kendi MEB’de enerji arama izni vererek bölgedeki egemenliğini diğer ülkelere dikte etmelidir. Barışsuyu Projesini GKRY’ne karşı bir koz olarak kullanılmalıdır. Türkiye diğer taraftan donanmasını daha güçlü hale getirerek Doğu Akdeniz’deki askeri varlığını daha da caydırıcı hale getirmelidir. Kıbrıs’dan ise kesinlikle askerlerini çekmemeli bu konuyu

pazarlık haline getirmemelidir. Aksi takdirde Türkiye Doğu Akdeniz’de dar bir alana hapsedilip bölgedeki hâkimiyetini kaybeder.

Türkiye aynı zamanda Doğu Akdeniz’den çıkacak enerjinin Türkiye üzerinden taşınmasını ve bir enerji koridoru oluşturmak istiyorsa İsrail ile olan ilişkilerini de kendi menfaatleri doğrultusunda geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

- Alptekin Gökhan, “Doğu Akdeniz Enerji Keşiflerinden Sonra Akdeniz Uyumu Fırsatı ve Bölge Devletlerinin Politikaları (2009-2015)”, <https://harpak.academia.edu/G%C3%B6khanAlptekin>
- Aydın Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt1, Sayı1, 2004, s.43
- Başeren H.Sertaç, “Doğu Akdeniz’ de Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı”, **Stratejik Araştırmalar**, 8:14, 2010, s.270
- Bryza Matthew, “Eastern Mediterranean Gas: Potential for Breakthroughs”, **Turkish Policy**, Sayı:12, 2013, s. 36
- Bilge Adamlar Kurulu Raporu, “Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye”, **Rapor No:59**, Aralık 2013, s. 27
- Erkmen Serhat, “ABD’nin Ortadoğu’da Değişim İhtiyacının Nedenleri”, **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 35, 2003, s.29
- Gürel Ayla, Müllen Fiona, Tzimitras Hary, “The Cyprus Hydrocarbons Issue” **PCC Report**, 2013, s.77
- Kalemderoğlu Sibel, GKRY-İsrail Stratejik İttifakı, www.21yyte.org, (E.T,16 Eylül 2015)
- Karaçin Betül Buke, “Doğu Akdeniz’de Enerji Serüveni”, www.usakanalist.com/detail.php, (E.T, 15 Eylül,2015)
- KKTC Karasuları Kanunu, <http://www.cm.gov.nc.tr/yasalar.aspx>, (E:T, 10 Eylül 2015)
- Kaya Şenay, “Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz’in Hukuki Statüsü ve Türkiye Cumhuriyeti İçin Stratejik önemi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Şubat 2007, s. 119
- Özel Çağlar, Erdoğan Mehmet Şirin, www.erdoganhukuk.com/dosyalar/doguakdeniz.docx, (E.T 14 Eylül 2015)
- Özgen Cenk, “Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliğine Yönelik bir Girişim: Akdeniz Kalkanı Harekâtı”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 8, Sayı 1, 2013, s.103
- Özkan Arda, “Doğu Akdeniz’de Münhasır Ekonomik Bölgenin Sınırlandırılması Uyuşmazlığı”, **2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 2012, s. 375
- Pazarıcı Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, s. 286
- Sandıklı Atilla, “Doğu Akdeniz’de Enerji Denklemi ve Olası Yan Etkileri”, **Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi**, 1-11, Ed. Hasret Çomak, Meliha Özlem Ulan, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 2014, s.2

- Şöhret Mesut, “Enerji Güvenliği Kapsamında NATO’nun Ortadoğu Politikası”, **Bilgesam**, **23 Eylül 2014**, s.340
- Tamçelik Soyalp, Kurt Emre, “İsrail’in ve GKRY’nin İzlediği Hidrokarbon Politikası ve Türkiye’ye Muhtemel Etkileri”, **Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2015, s.675
- Tamçelik Soyalp, Kurt Emre, “Türkiye’nin Münhasır Ekonomik Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Algısı:Kıbrıs”, **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 2014, s. 884
- Fatma Taşdemir, “Kıbrıs Adası Açıklarında Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Kapsamında Ortaya Çıkan Krizin Hukuki, Ekonomik ve Siyasi Boyutları”, http://ankarastrateji.org/site/assets/files/1115/k_br_s.pdf, (E.T, 16 Eylül 2015)
- Varol Tuğçe, “İsrail’in Kaynakları ya Taşınacak ya Taşınacak”, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2013/10/28/7263/israilin-enerji-kaynaklari-ya-tasinacak-ya-tasinacak>, (E.T, 16 Eylül, 2015)
- USGS, “Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Nile Delta Basin Province, Eastern Mediterranean ”, **Fact Sheet 2010-3027**, Mart 2010
- U.S. International Energy Information Administration, International Energy Outlook, 2013, s.160
- Yaycı Cihat, ”Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, **Bilge Strateji**, Cilt 4, Sayı 6, 2012, s.4
- Yurdusev A. Nuri, **Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim yayınları, İstanbul, 2011, s.73
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/12/111228_us_iran_warning.shtml, (E.T., 1 Ekim, 2015)
- <http://enerjienstitusu.com/2013/04/17/dogalgaz-dogu-akdenizde-dengeleri-degistirdi/>, (E.T, 15 Ekim 2015)
- <http://www.cun.org.Decree-Law no. 142/1969>, (E.T., 12.09.2015)
- http://probeinternational.org/library/wpcontent/uploads/2011/10/19052011_Foscolos_New1.pdf, (E.T, 13 Eylül, 2015)
- <http://www.21yyte.org/tr/2011/04/05/6151/israil-yunanistan-yakinlasmasi>, (E.T, 15 Eylül 2015)
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/12/111228_us_iran_warning.shtml, (E.T., 1 Ekim, 2015)
- <https://www.geoexpro.com/articles/2011/03/syrian-offshore-exciting-new-frontier>, (E.T. 15 Eylül 2015)
- <http://www.hurriyet.com.tr/mersinin-suyu-1-6-milyar-tlilik-projeyle-kktcy-30333644>, (E.T, 20 Ekim 2015)

ULUSLARARASI GÜÇ BAĞLAMINDA KIBRIS'TA İSTİHBARAT ÇALIŞMALARI VE BİLİNMEYEN BİR GÜÇ OLARAK FBIS

Prof. Dr. Ulvi KESER

(Girne Amerikan Univ.)

*Asporça Melis KESER**

(Bilkent Univ.)

Özet

Dünyanın dört bir tarafında ABD ve müttefikleri/stratejik ortakları için faaliyet gösteren ve önceleri ismi Yabancı Yayın İzleme (Foreign Broadcast Monitoring) olan kuruluş daha sonra Yabancı Yayın İstihbaratı (Foreign Broadcast Intelligence) ve son olarak da Yabancı Yayın Enformasyon (Foreign Broadcast Information) adını alacaktır. Kuruluşun toplama birimi dünyanın herhangi bir yerinde tek bir klavye hareketini bile gözden kaçırmamakla birlikte bazen günde 2.000.000 kelime arasından yaklaşık 150.000 kelimeyi ayırd edebilecek ve hassas kelime dağarcığına göre analiz edebilecek kapasiteye sahiptir. 1992 yılı itibarıyla “Kıbrıs'ta CIA'nın izleme ağının da bir parçası olan” FBIS dünyanın dört bir yanında 55 farklı dilde 3.500'den fazla süreli yayını, 50 farklı ülkede 29 farklı dilde olmak üzere haftada 790 saat TV yayını takip etmektedir. Bu çalışma kapsamında pek de bilinmeyen bir güvenlik ve istihbarat ağı mercek altına alınacak ve FBIS faaliyetleri ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: FBIS, Akdeniz, ABD, Açık Kaynak, İstihbarat, Kıbrıs

Abstract

The foundation that has been serving for the USA, and its strategic partners all over the World has firstly had the name of Foreign Broadcast Monitoring, then Foreign Broadcast Intelligence, and lastly Foreign Broadcast Information. Despite the fact that the collection/gathering unity of the system keeps very close eye upon almost all the data, it has surprisingly the capacity of 150.000 words to distinguish out of 2.000.000 words a day, and such a technology to make analysis upon. FBIS, turning to be an important part of CIA network on the island of Cyprus keeps track of the periodicals in 55 different lan-

* Prof. Dr. Girne Amerikan Üniversitesi, ulvi.keser@gmail.com ve Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Lisans Öğrencisi

guages, and 790 hours of TV programs in 29 languages in 50 different countries since 2002 in its facilities located in Cyprus. This research will focus on a hardly-known topic of security and intelligence network, and preset FBIS activities mainly in Cyprus.

Key Words: FBIS, Mediterranean, USA, Open Resource, Cyprus

Amerikan FBIS Faaliyetleri ve Kıbrıs

Önceleri ismi Yabancı Yayın İzleme (Foreign Broadcast Monitoring) olan kuruluş daha sonra Yabancı Yayın İstihbaratı (Foreign Broadcast Intelligence) ve son olarak da Yabancı Yayın Enformasyon (Foreign Broadcast Information) adını alacaktır. Kuruluşun toplama birimi dünyanın herhangi bir yerinde tek bir klavye hareketini bile gözden kaçırmamakla birlikte bazen günde 2.000.000 kelime arasından yaklaşık 150.000 kelimeyi ayırd edebilecek ve hassas kelime dağılımına göre analiz edebilecek kapasiteye sahiptir.¹ Şüphesiz sıradan bir insan için evinde kullandığı bilgisayarının, günlük hayatında devamlı istifade ettiği sabit telefonunun veya yanından hiç ayırmadığı cep telefonunun birileri tarafından yakından kontrol edildiğini düşünmek ve buna inanmak zor gelebilir; ancak özellikle Echelon denilen sistem çerçevesinde George Orwell'ın "1984" isimli bilimkurgu romanı bugün itibarıyla gerçekleşmiş durumdadır. 2005 yılı sonunda Amerikan FBIS bazı özelliklerinde değişikliğe gittikten sonra isim değişikliğine de gider ve ismini Açık Kaynak Merkezi olarak değiştirir. Burada toplanan bilgiler ABD tarafından dış politikanın şekillenmesi için kullanılır ve aynı zamanda bu bilgilere ihtiyacı olan üçüncü ülkelere veya ilgili taraflara da satışa sunulur. 1992 yılı itibarıyla Kıbrıs'ta CIA'nın izleme ağına da bir parçası olan FBIS dünyanın dört bir yanında 55 farklı dilde 3.500'den fazla sürekli yayını, 50 farklı ülkede 29 farklı dilde olmak üzere haftada 790 saat TV yayını takip etmektedir.² BBC tarafından sıkça kullanılan "Ulusumuz Millete

¹ 1992 yılında dönemin NSA Direktörü tarafından yapılan açıklamada Eçelin sisteminin ne şekilde çalıştığı konusunda "Tanımlanmayan bir istihbarat toplama merkezi sadece yarım saatte 1 milyon veri toplayabilir, bunlardan 6.500'ü hariç hepsini gözden geçirir ve sadece 1.000 tanesi bu konuyla ilgili olarak bir kenara konulur. Bunlardan her 10 çıktı bir analist tarafından incelenir ve tek bir rapor hazırlanır..." denilir. Teşkilatın günlük raporları 1-2 sayfa geçmezken en hassas davranılan bölge ise Ortadoğu coğrafyası olmaktadır. Duncan Campbell, Signals Intelligence and Human Rights-the Echelon Report, Electronic Privacy Information Center, Washington DC, 2000, s. 19.

² Amerikalıların bu istihbarat ağı ilk kurulduğu 26 Şubat 1941 tarihinde Başkan Franklin D. Roosevelt'in savaş durumunda olunan ülkeler, işgal edilen ülkeler ve tarafsızlığını koruyan ülkelerin takip edilmesi ve dinlenilmesi emrini vermesinin ardından 1942 yılı sonuna kadar 25

Barış Anlatacak (Nation Shall Speak Unto Nation)” prensibi ise özellikle İngiliz-Amerikan işbirliğinde ve son derece kısa zaman diliminde hatlara düşen dost, düşman, hasım, rakip, tarafsız, arkadaşların savaş veya barışa yönelik iletilerini anında çözümleyebilmektedirler.

Kıbrıs'taki FBIS isimli kuruluş da adanın İngiliz kolonisi olduğu dönemden başlayarak ve özellikle 1940'lı yıllardan bu yana faaliyetine devam etmektedir. FBIS'in Kıbrıs adasındaki merkezi Kıbrıs'taki ABD büyükelçiliğinin bir uzantısı olarak halen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Girne kazasına bağlı Lapta bölgesinde bulunan ve şu anda Alsancak olarak bilinen Karavas/Karava köyünde bulunmaktadır.³ Merkez Girne'ye yaklaşık 10, Lefkoşa'ya ise 30 kilometre mesafededir. 1949 yılından itibaren tam kapasitede görevde olan merkezde 20 Temmuz 1974 itibarıyla 13'ü Amerikalı olmak üzere toplam 85 kişi çalışmaktadır.⁴ Merkez 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekatı'nın başlamasının ardından faaliyetine son vermiş ve burada görevli personel Amerikan donanmasına bağlı gemiler tarafından Kıbrıs'tan tahliye edilmiştir. 6 dönümü operasyonel ve destek üniteleriyle iki resmi rezidansın bulunduğu ana merkez, 167 dönümlük kısmı ise antenlerin bulunduğu alan olan bu istasyon doğrudan ABD büyükelçiliğinin malıdır.⁵ Merkez 20 Temmuz 1974 günü ABD büyükelçiliği tarafından görevlendirilen üst düzey bir yetkilinin emrine girmiş, ardından Amerikan donanmasından 7 deniz piyadesi ile 18 mahalli çalışanın koruması altına geçmiştir. Bu gruba daha sonra büro şefi, başmühendis, aynı merkezdeki rezidantta kalmakta olan onların aileleri de katılmıştır. 20-23 Temmuz 1974 tarihinde savaşın şiddetlenmesiyle bu kişiler bina içerisinde mahsur kalmış ve dışarıya çıkamamışlardır. Bu arada istasyona bir havan mermisi düşmüş, istasyonun diğer çalışanları ise Girne'ye kaçarak Fin BM Gücü askerlerinden yardım istemişlerdir. Bütün bu çalışanlar 23 Temmuz 1974 günü İngiliz helikopterleri tarafından alınarak uçak gemisi HMS Hermes'e taşınırlar.⁶ Denizde yapılan aktarmayla da kendilerini Lübnan'ın Beyrut şehrine götürecek olan Amerikan

farklı dinleme merkezinden 15 farklı dilde gelen günlük 500.000 kelimelik tarama yapmaya başlamıştır. .

³ FBIS Foreign Broadcast Information Service, Eyewitness Reports from the FBIS Mediterranean Bureau 20-23 July 1974, Lefkoşa ve Washington DC, 18 Eylül 1974, s. 1.

⁴ FBIS Foreign Broadcast Information Service, a.g.e., s. 4.

⁵ FBIS Foreign Broadcast Information Service, a.g.e., s. 3.

⁶ Hermes, Devonshire, Andromeda ve Hermes vasıtasıyla yapılan İngiliz uyrukluların ve bazı yabancıların tahliyesi konusunda İngiltere Başbakanı Harold Wilson “Nereden bakılırsa bakılınsın Kıbrıslı Türklerin toprakları olarak kabul edilemeyecek yerleri işgal etmeye çalışan Türk kuvvetlerinin neden olduğu bir katliam ve yağma savaşının tehdidi ile karşı karşıya kalmış olan insanları kurtarmak” ifadesini kullanacaktır. Bu gemilerin tahliye ettiği insanlaar ise doğrudan Agrotur üssüne getirilirler.

USS Trenton gemisine geçerler.⁷ Bu arada İngiliz Hermes ve Rhyl fırkateyni Dikel ya önünde, Andromeda ise İngiliz istihbarat istasyonlarını korumak amaçlı olarak Agrotur üssü önünde devriye görevine devam etmektedir. FBIS Kıbrıs merkezi en önemli FBIS istasyonları arasında gösterilmektedir ve bölgedeki mahalli yayınları dinlemenin ötesinde özellikle Sovyetler Birliği sınırlarına kadar uzanabilen güçlü bir ağ sistemine ve altyapıya sahiptir.

6 Şubat 1960 tarihinde Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi (US National Security Council/NSC) 16 Ağustos 1960 tarihinde Yunanistan, İngiltere ve Türkiye'nin garantörlüğünde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik yeni bir strateji belirlemiştir. Buna göre radyo istasyonlarının söz konusu olduğu dönemlerde Konsey Kıbrıs adasındaki Amerikan haberleşme istasyonlarından kesintisiz istifade etme kararı almıştır. FBIS tarafından takip edilen konular arasında iç politika, uluslararası politika, siyasi ve askeri liderler, ulusal ve uluslararası ekonomi, terörizm, acil durumlar, insan hakları, siyaset, basın-yayın faaliyetleri, teknoloji, silahlanma, barışı koruma faaliyetleri, çevre, sağlık, göç, uyuşturucu, çatışma ortamları gelmektedir. Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi (US NSC) tarafından sözü edilen Kıbrıs'taki bu Amerikan haberleşme tesisleri ise Girne yakınlarındaki Alsancak (Karavas)'taki FBIS gözlem istasyonu, Kıbrıs adasının çevresinden son derece güçlü alıcı ve tekrarlayıcılarla (repeaters) yayınları doğrudan Washington DC'ye gönderen bir istasyon, NSA tarafından işletilmekte olan bir haberleşme istasyonundan oluşmaktadır. Bu istasyon vasıtasıyla dinlenen bölge ülkeleri ise Türkiye (81982), İran (170.214), İsrail (62.254), Mısır (59.810), Irak (173.234), Filistin (110.829)'dir.⁸ Ayrıca Japonya (216.446), Güney Kore (152.083), Fransa (145.677), Sırbistan Karadağ (143.009), İngiltere (93.609), Hindistan (74.019), Almanya (66.887), İtalya (54.091) şeklindedir.

Amerikalıların kısaca FBIS olarak bilinen “Amerikalıların dünyaya açılan penceresi”⁹ ve “istihbarat faaliyetlerinde bel kemiği”¹⁰ olan Foreign Broadcasting Information Service (Yabancı Yayın Enformasyon Servisi) isimli kuruluşu İkinci Dünya Savaşı sırasında kurulmuş ve savaştan hemen sonra 1946 yılında da Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) tarafından yönetilmeye baş-

⁷ FBIS Foreign Broadcast Information Service, a.g.e., s. 5.

⁸ Parantez içinde verilen sayılar 1994-2004 döneminde bu ülkelerden temin edilen kaynakların sayısını vermektedir. Aynı dönemde Rusya 478.817 ve Çin de 466.682 kaynakla ilk iki sıradadırlar.

⁹ Kalev Leetaru, "The Scope of FBIS and BBC Open-Source Media Coverage, 1979-2008", *Studies in Intelligence*, Volume 54, No. 1, Mart 2010, s. 18.

¹⁰ Kalev Leetaru, a.g.m., s. 18

lanmıştır.¹¹ Bazıları ise bu kuruluşun 1930'lardan bu yana dünyanın dört bir yanında her türlü radyo frekansını, gönderilen her türlü haber ve mesajı izlediğini, bulduğunu, kaydettiğini ve alınan sonuca göre bunu doğrudan İngiltere'ye ve gerekirse ABD'ye gönderdiğini ileri sürmektedir.¹² Örneğin 15 Ağustos 1945 tarihinde Japon İmparatoru Hirohito'nun teslim olacağını Japon halkına duyuran FBIS olmuştur. Bu kuruluşun gayesi bütün dünyada radyo ve TV yayınlarını ve özellikle de Doğu Bloku ve Ortadoğu ülkelerinin yayınlarını takip etmek, ayrıca gazeteler ve ticari yayınları kontrol altında tutmak, bütün internet veri tabanları ve siteleri ile kamuya yönelik her türlü yayını takip edip¹³ kayıt altına almak ve bu yayınları menfaatler doğrultusunda depolayarak kullanmaktır. Kıbrıs adasındaki merkez vasıtasıyla 7/24 kontrol altında tutulan noktalardan birisi de Sovyetler Birliği'nin resmi haber ajansı olan TASS ve yayınlarıdır.¹⁴ FBIS 1948 yılından itibaren de İngiltere'nin resmi radyo-TV kuruluşu olan BBC (British Broadcasting Cooperation) ile çok sıkı irtibat halindedir ve BBC'nin aynı paralelde yaptığı çalışmalarından da faydalanmaktadır.¹⁵ Amerikalılar da aynı paralelde bilgi toplamak amacıyla FBIS'i kurduktan sonra farklı bölgeleri dinlemeye başlayan FBIS ve BBC arasında topladıkları bilgi alışverişi de söz konusu olmaya başlar. CIA'ya göre Avrupa'daki hükümet güdümündeki radyoların artan bir şekilde parti ve hükümet yetkilileriyle propaganda görevlileri tarafından yapılan resmi yazışmaları, bültenleri, resmi açıklamaları kamuya paylaşmaya başladıklarından yabancı yayın kuruluşlarını izleme çalışması da ikinci dünya savaşından önce başlamıştır. Burada bahsedilmesi gereken önemli bir nokta ise

¹¹ Kuruluş daha sonra adını OSI/ Open Source Intelligence (Açık Kaynak İstihbaratı) olarak değiştirmiştir.

¹² Kalev Leetaru, a.g.m., s. 17-35.

¹³ Kalev Leetaru, a.g.m., s. 19.

¹⁴ Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler Birliği arasında soğuk savaşın propaganda boyutu en üst düzeyde yaşanmaktadır. Örneğin 30 Ağustos 1961 tarihinde Başkan Kennedy tarafından Cenevre 'de bulunan Amerikalı yetkiliye nükleer silah tartışmasında Ruslarla görüşmelere devam etmesi yetkisi verilmesi ve bu kararın basın-yayın kuruluşlarıyla paylaşılmasından hemen önce Sovyetler Birliği tarafından ülkenin güvenliği için nükleer silahların denenmesi çalışılmasına devam edileceği açıklanır. Birbirlerinin adeta nefesini takip eden bu iki ülkenin yaklaşımları istihbarat savaşlarına da yansır ve Sovyetler Birliği'nin resmi, gayri resmi bütün yazışmaları, haberleşmeleri, konuşmaları Kıbrıs merkezli olarak kontrol altında tutulur. Kıbrıs'taki merkez TASS tarafından günlük olarak yaklaşık 30.000 kelimelik yayının ilk etapta %80'lik kısmını takip edebilecek kapasitededir. TASS'ın yayınlarının yaklaşık % 60'lık kısmı Sovyet yaklaşımını yansıtan uluslararası ilişkilerle ilgilidir. Geriye kalan %40'lık kısım ise genellikle Sovyetler Birliği'nin başarılarını ve hasımlarının başarısızlıklarını aktaran ulusal sorunlarla ilgili propagandafaaliyetleridir. <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol6no1/pdf/v06i1a03p.pdf>. Erişim Tarihi 1 Nisan 2014.

¹⁵ Roland A. Way, The BBC Monitoring Service and Its US Partner, CIA Historical Review program, Washington DC, 1958, s. 75.

özellikle 1950'lerin sonlarında Girne'nin Karavas (Alsancak) ve Lapithos (Lapta) bölgelerinde dağıtılan EOKA bildirimlerinin Amerikalıların Karavas (Alsancak) köyünde faaliyette bulunan FBIS Akdeniz bürosunda çalışan Rumlar tarafından söz konusu tesiste basılıp dağıtılmasıdır.¹⁶

Bu dönemde Amerikalıların bu tesisinde çeşitli işlerde çalışan Kıbrıslı Türkler de bulunmaktadır.¹⁷ İlginç bir nokta ise 1960'lı yıllarda Amerikan radyo timleri (ajanları) bir yandan adadaki İngiliz dinleme istasyonları, öte yandan BBC'nin yayın yaptığı istasyon yakınlarında iş üstündeyken yakalanmıştır.¹⁸ Böylece NSA'nın hemen her yerde yaptığı üzere kendi mütteliklerini de yakın takibe aldığı net olarak ortaya çıkar. 1989 yılına kadar Amerika'nın ülke dışındaki bu tip istihbarat faaliyetleri Donanma Güvenlik Grubu (Naval Security Group) yapılmaktadır ve bu personel dünyanın farklı noktalarında 48 ayrı dinleme istasyonunda çalışmaktadırlar. Bu istihbarat çalışmalarının %15'lik kısmı ise 90 Amerikan savaş gemisi vasıtasıyla denizden yapılmaktadır. Kıbrıs'ın stratejik önemi böylece bir kere daha ön plana çıkar çünkü özellikle Süveyş'te İngiltere'yle yaşanan sorunun ardından ABD Doğu Akdeniz'deki mevcudiyetini daha da artırma kararı alır ve antenlerini Sovyet Bloku yerine Ortadoğu ve Akdeniz'e çevirir. Hemen ardından Lefkoşa'nın kuzeyi, doğusu ve batısında NSA antenleri dikilmeye başlanır. Karavas (Alsancak)'ta Rusça ve Slav dillerini bilen yaklaşık 50 askeri personel görev yapmaktadır ve bunlar da yoğunluklarını Akdeniz'e vermeye başlarlar. ABD'nin diğer dinleme istasyonu ise Mia Milia (Hamitköy-Değirmenlik) hattında ve Yerolakkos (Alayköy)'da kurulur. Her iki istihbarat ve dinleme istasyonu tamamen İngiltere'nin kontrolü dışında ve onların bilgisi olmadan gizlice adada tesis edilmiş olan istasyonlardır. Bu istihbarat merkezleri daha sonraki süreçte de ne adada yaşayan toplumlarla ne de İngiltere hükümetiyle hiç görüşülmeden ve asla gizlilikten taviz verilmeden Amerikalılar tarafından işletilmeye devam edilir. Aynı anda Agrotur üssünde görev yapmakta olan Amerikalı ajanlar ise Ortadoğu'da potansiyel bir savaş olup olmayacağını öğrenmeye çalışmaktadırlar.¹⁹ Lefkoşa'daki bütün istihbarat personeli ise

¹⁶ Halil İbrahim Salih, *Reshaping of Cyprus; A Two-State Solution*, Xlibris Corporation, the USA, 2013, s. 237.

¹⁷ KKTC Yargıtay Hukuk Dairesi tarafından görülen 28 Eylül 1978 tarihli 14/77, Dava No 58/75 Girne Davası Tutanakları

¹⁸ Time Out, 21-27 Mayıs 1976.

¹⁹ Bununla birlikte ABD özellikle 1960'lı yıllarda yaşanan Ortadoğu merkezli çatışma ortamlarında Kıbrıs'ta Agrotur üssü, Karavas, Mia Milia ve Yerolakkos gibi karaya bağlı dinleme istasyonlarının ateş kontrol radarı, mikrodalga haberleşmeleri, hava savunma radarları ve diğer hedefler tarafından yayılan düşük ölçekli görüntü ve ses istihbaratını yakalamak ve bilgi toplamakta çok yetersiz kaldıklarını düşünmeye başlar. Bu dönemde başlayan çeşitli

ABD'nin Lefkoşa Büyükelçiliği'nde görev yapmaktadırlar ve 1991 yılında Körfez Savaşı sırasında bir yandan adadaki İngiliz üslerini askeri yığmak, lojistik destek ve ileri karakol olarak en üst düzeyde kullanırken²⁰ bu dinleme istasyonu son derece kritik bir görev üstlenmiş, ayrıca Lübnan'daki rehine krizi sırasında rehinelere yerini tespit etme görevi de yerine getirilmiştir. Bugün itibarıyla yabancı yayınların takibi ABD için bilinen bir savaş dönemi faaliyetinden başka bir şey değildir.

Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi ve Sonrası FBIS

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen ardından daha sonra adada Amerikan Başkonsolosu da olacak olan Taylor Belcher Cumhurbaşkanlığı ve Başpiskopos Makarios'a giderek FBIS'in Kıbrıs adasındaki faaliyetleri hakkında bilgi verir ve Amerikan hükümetinin bilgi paylaşımı karşılığında kendisine bazı maddi yardım ve destek konusunda hazır olduğunu belirtir. Makarios ise 22 Ekim 1959 tarihinde yazdığı bir mektupla 2000 kişilik Kıbrıs Cumhuriyeti ordusunun silah ihtiyacının ABD tarafından karşılanmasını talep eder; ancak bu isteği ABD tarafından reddedilir. Öte yandan Amerikan yönetimi her ne kadar silah yardımı konusunda gönülsüz olsa da iki ülke arasında bir işbirliği programına hazır olduklarını duyururlar. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının hemen ardından Kıbrıs Cumhuriyeti ile ABD arasında ilişkiler son derece ılımlı ve yapıcı bir seyir izler. Makarios ABD'yi ziyaret eder ve Başkan John Fitzgerald Kennedy'yle görüşür. Hemen sonrasında Başkan Kennedy'nin Dallas'ta suikasta kurban gitmesiyle ABD Başkanı olan Başkan Yardımcısı Lyndon Baiden Johnson adayı ziyaret eder. ABD bu arada Yunanistan kanalıyla Amerikan CIA modelini uygulayarak Kıbrıs Cumhuriyeti istihbarat teşkilatı KYP'yi organize eder ve İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis'e de altyapıdan ekipman teminine bilgi ve istihbarat toplamadan gözleme varıncaya kadar her türlü desteği vermekten kaçınmaz. Böylece dönemin Kıbrıs hükümeti de herhangi bir özel anlaşma veya herhangi bir finansal tazminat beklemeden adadaki telekomünikasyon istasyonlarının faaliyetlerine hoşgörüle bakar. 21 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıslı Rumların İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis liderliğinde Akritas Planı²¹ adı verilen ve adada yaşayan bütün Kıbrıs Türklerini topyekûn ortadan kaldırmayı ve adayı

savaş gemilerinin de istihbarat çalışmalarında kullanılması işlemi bugün itibarıyla da devam etmektedir.

²⁰ Harp Akademileri Komutanlığı, Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Yarını, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Mayıs 1995, s. 89

²¹ Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi (KGMA). K-4709.1964.9-4/1 Kıbrıs. Adnan Öztrak'ın Kıbrıs'a Ait Notları ve Emirleri Dosyası Rauf R. Denктаş, Rauf Denктаş'ın Hatıraları, Cilt V, Boğaziçi Yay., İstanbul, Temmuz 1997, s. 260. Ayrıca Bkz. Zaim M. Necatigil, The Cyprus Conflict, Kemal Limited Yay., Lefkoşa, 1982, s. 46

otomatikman bir Yunan adası yapmayı planladıkları saldırıların başlamasıyla birlikte Makarios-ABD ilişkileri de gergin bir ortama girer. Kıbrıs Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Yorgacis tarafından silahlandırılan eski EOKA'cıların Türklere acımasız davranışlarda bulunması, daha sonra da yollara barikatlar kurarak Türk motosikletlileri durdurmaları ve dayak ve küfürle kimliklerini göstermelerini istemeleriyle yükselen tansiyon 21 Aralık 1963 Cuma günü 02.00'de iyice yükselir.²² Bundan sonra Makarios Bağlantısızlar Grubu ve Sovyetler Birliği yönünde bir tavır sergilemeye başlar ve Sovyetlerle dostluk anlaşmaları imzalamış Mısır gibi Ortadoğu ülkeleriyle yakınlaşır.²³ Böylece Makarios biraz da gönülsüz imzaladığı kuruluş ve garantörlük anlaşmalarından uzaklaşmak isterken ABD başta olmak üzere İngiltere, Türkiye ve Yunanistan ise Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devamından yanadır. 1967 yılına gelindiğinde Türkiye eski EOKA lideri Georges Grivas komutasındaki Rum birliklerinin Boğaziçi-Geçitkale bölgesine yönelik yaklaşık 10.000 kişilik silahlı bir güçle saldırısını protesto eder ve adada bulunan söz konusu Yunan tümeninin derhal adadan ayrılmasını talep eder.²⁴ Türkiye hükümeti ise bu durum karşısında kayıtsız kalmayarak anayasanın savas ilanına ve Türk Silahlı Kuvvetlerini yabancı ülkelere göndermeye ilişkin 66. maddesine bağlı olarak Kıbrıs'a müdahale kararını alır ve 17 Kasım 1967 günü Yunanistan'a garantör devlet olarak müdahale hakkı bulunduğunu ihtar eden bir nota verir.

Türk Silahlı Kuvvetleri alarm durumuna geçirilir. İskenderun'da büyük bir askeri birlik harekete geçmeye hazır hale getirilir ve Donanma İskenderun'da toplanır. Hemen akabinde 18 Kasım 1967 tarihinde Türk uçakları Kıbrıs üzerinde alçak uçuşlar gerçekleştirirler. Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında Yunanistan hükümeti adaya gizlice soktuğu bütün araç, silah, askeri malzeme ve personeli geri çekeceğini, General Grivas'ı da en kısa zamanda adadan geri çağıracağını açıklar. Ada EOKA tarafından böylesine karanlık ve dehşet bir

²² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).030.01.64.394.29.

²³ Bu dönemde bahsi geçen ülkelerden Makarios tarafından alınan silahlar konusunu Glafgos Klerides yıllar sonra "... Bunları Doğu Bloku'ndan almamızın nedeni Batı ülkelerinin satmayı reddetmesiydi. Türkler karşısında güçlenmemizi ve bir ordumuz olmasını ya da silahlanmamızı istemiyorlardı. Bizi silahsız bırakırlarsa onların tavsiye edeceği çözümleri Kabul etmeye daha uygun olacağına inanıyorlardı." diyerek savunur.

²⁴ Ali Fikret Atun, "Rum-Yunan Birliklerinin Boğaziçi ve Geçitkale Köylerine Taarruzu", Güvenlik Kuvvetleri Dergisi, Sayı 30, Kasım 1996, s. 7-10. Kıbrıs Mektubu dergisi, "Köfünye Katliamına Katılan Bir Rum Askerinin Olay İle İlgili Anlattıkları", Ocak 1992, Cilt 5, No. 1, s. 29. Ayrıca bkz. BCA.030.01.38.208.9

döneme girerken bu dönemde Kıbrıs adasının Yunanistan için önemi ise şu şekilde ifade edilir,²⁵

“1- Avrupa’dan Ortadoğu memleketlerine giden bütün hava ve deniz trafiğini kontrol eder. Aynı şekilde Süveyş Kanalı’nın girişini tehdit veya muhafaza edebilecek bir mevkiye sahiptir.

2- Ortadoğu memleketlerine karşı girişilecek herhangi bir harekât teşebbüsünün yegâne çıkış noktasıdır ve ayrıca buralarının muhafazası için yegâne ön tahkimattir. Ortadoğu memleketlerine karşı yegâne çıkış noktası olduğu halde burasının On iki Adalar ve Rodos tarafından desteklenmesi ve Ortadoğu’da bir müşterek alan meydana getirilmesi şarttır. Bunların desteği olmaksızın mevki itibarıyla müdafaasız kalacaktır.

3- Yukarıda belirtilenler muvacehesinde ve arazisinin müsait olması nedeniyle Kıbrıs’ta kara, deniz ve hava kuvvetleri bulundurulması uygundur.”

Bu dönemde Kıbrıs’ın pozisyonu ve Yunanistan’ın Kıbrıs adasını nasıl değerlendirdiği konusunda resmi kaynaklara yansıyan Yunan görüşü ise şu şekildedir,²⁶

“1- Yunanistan’ın 1952 yılından bu yana Kıbrıs’ı kendine bağlamak için Birleşmiş Milletlere müracaat ettiği ve bu mücadelesinde Kıbrıslı Rumların da (buna) 1 Nisan 1955’de İngiltere’ye karşı başlattıkları EOKA mücadelesiyle katkıda buldukları bilinmektedir.

2- Bu mücadele neticesinde Yunanistan, Türkiye ve İngiltere’nin dâhil olduğu Londra ve Zürih Anlaşmaları (Şubat 1959) imzalandı ve neticede bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Mezkûr anlaşma mucibince İngiltere’ye Kıbrıs’ta üsler bulundurma yetkisi verildi.

3- Londra ve Zürih anlaşmalarını uygulama yönüne gidildiğinde bunun yeni kurulmuş cumhuriyetin ilerlemesine mani olduğu görüldü. 1963 yılında bu husus Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios tarafından şikâyet edildi.

4- Bu şikâyetten memnun olmayan Türkiye, meclisten, Türk köyleri, üçlü karargâh ve eğitimci grubundan subaylarını çekmiş ve bazı bölgelerin Türk sakinlerini de Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelere çekerek bir de facto durumu yaratıp Kıbrıs hükümeti içerisinde sözde bir Türk yönetimi kurmuştur.

²⁵ KYKAK, Kıbrıs Yunan Kuvvetleri Alay Komutanlığı, S-3, D-No.290/3/95, Kraliyet As. Pos.902, 10 Haziran 1969 tarihli resmi yazı.

²⁶ KYKAK, KYKAK.lığı, S-3, D-No.290/3/95, Kraliyet As. Pos.902, 10 Haziran 1969 tarihli resmi yazı.

5- Yukarıda yazılı Türk planını akamete uğratmak için Başpiskopos Makarios, Türklere karşı silahlı müdahalede (Kaymaklı, Erenköy ve St. Hilarion'a karşı 1964 harekâtı) bulunmak mecburiyetinde kalmıştır. Fakat dış müdahale nedeniyle Türkler planlarını uygulayabilmişler ve neticede şimdiki kadar muhafaza ettikleri Ağırdağ-Lefkoşa, Mağusa, Lefke, Erenköy, Yeşilirmak gibi bölgeleri ve köprübaşı kurmuşlardır. Bu arada Türklerin çoğunlukta olduğu köylerde de Türkler askeri yönden teşkilatlanmışlardır. Ağırdağ-Lefkoşa kantonunu da Kıbrıs Türk Alay Komutanlığı kampından çıkararak yerleşmiştir.

6- Türkiye'nin devamlı olarak yaptığı müdahale tehditlerine karşı Yunanistan'ın Yunanlar, Kıbrıs Yunanlarına (Kıbrıslı Rumlar) mümkün olan her türlü personel ve teçhizat yardımında bulunmuşlardır. Adada bu şekilde meydana gelen Yunan birlikleri Aralık 1967'de Köfünye hadiselerinden (Kasım 1967 harekâtı) sonra adadan ayrılmışlardır. Harekât Köfünye'deki Kıbrıs Türk birliklerini kesmiş oldukları Lefkoşa-Limasol yolunu açmak için yapılmıştır...”

1967 Nisan ayından bu yana Yunanistan'da işbaşında olan Albaylar Cuntası ise Türkiye'nin tepkisi üzerine geri adım atmak zorunda kalır. Bu dönemde yaşanan silahlı çatışmalar 20 Temmuz 1974 tarihine kadar Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumlar arasında yaşanacak bu boyutta son çatışmalar olacaktır. Cyrus Vance'in ABD adına uyguladığı mekik diplomasisi sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında ortaya çıkabilecek muhtemel çatışma ortamı her ne kadar bütün bu olup bitenleri Sovyetler Birliği blöf olarak değerlendirip Türkiye'nin askeri harekât yapma niyeti olmadığını belirtse de böylece kaybolur.²⁷ Bu arada Sovyetler Birliği ise bir yandan Türkiye'yi Kıbrıs'taki hakları konusunda tahrik edip cesaretlendirirken öbür yandan Makarios'u da bir savaşın içine sokacak ikili bir oyun peşindedir. Böylece Sovyetler Birliği NATO içindeki Yunanistan ve Türkiye arasındaki ihtilafı büyütme, gücünü azaltmak, dikkati başka alanlara çekmek gibi gayelerle bu fırsatı kaçırmaz. Sovyetler Birliği tarafından cesaretlendirilen Makarios ise uyarılara aldırmaz gibi bütün bu olup bitenlerden kendisine ders de çıkartmaz. Bütün bu yaşananların ardından Amerikan yönetimi ise Makarios üzerinde özellikle kriz döneminde hiçbir etkileri olmadığını anlar. 29 Kasım 1967 tarihinde Dışişleri Bakanlığına gönderilen Lefkoşa çıkışlı bir telgrafta "Başlangıcından bu yana Makarios yönetimi üzerinde ABD'nin hiçbir etkisi olmamıştır. Kıbrıs'la ilgili hiçbir ekonomik ve askeri yardım programı da sürdürülmediğinden haberleşme istasyonlarımız için Maka-

²⁷ Sami Kohen, "Makarios'a Prim", Kıbrıs Bülteni, KTKD İstanbul Şubesi, s. 9-11. Gkry'de bu konuyla en çok ilgilenen Makarios Druşotis'tir. Konuyla ilgili olarak bkz. <http://www.makarios.eu/cgi-bin/hweb?-A=1426&-V=english>. Erişim Tarihi 21 Kasım 2013. Menter Şahinler, Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti, Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., İstanbul, 1979, s. 33.

rios'a yapacağımız bir ödeme bizim için çok büyük avantaj sağlayacaktır."²⁸ denmektedir.

Hemen ardından Yunan birliği adadan ayrılırken Makarios ise Amerikalılarla o güne kadar adada yasadışı olarak faaliyet göstermekte olan Amerikan dinleme istasyonlarının faaliyetlerini resmen tanıyan bir anlaşmayı 22 Ocak 1968 tarihinde resmen imzalamak zorunda kalır. ABD anlaşma uyarınca Kıbrıs'taki faaliyetlerine karşılık olarak her yıl dönemin şartlarına göre son derece astronomik bir rakam olarak 1.4 milyar dolar ödemeyi kabul eder.²⁹ Makarios ile Amerikan istihbarat servisleri arasındaki bütün bu anlaşmalar ve olup bitenler, U-2 casus uçaklarının Agrotur Üssü'ne konuşlandırılması vs. ise ilk defa 1977 yılında Lawrence Stern'in "The Wrong Horse/Yanlıştır At" isimli araştırmasıyla ortaya çıkar.

Stern kitabında CIA'nın her yıl Makarios'a 1 milyon dolarlık sabit bir ödeme yaptığını, bu paranın özel ve gizli bir hesaba yatırıldığını, Makarios'un uygun bulunduğu herhangi bir amaç için kullanılabildiğini yazar. Amerikalılara göre Makarios bu parayı kendi kişisel menfaatiyle ilgili olarak değil, hükümet üzerinde istediği kararların alınabilmesi amacıyla kullanmıştır. 1968 yılında başlayan bu periyod esasında yaklaşık olarak 1993 yılına kadar sorunsuz devam edecek ve ABD adadaki dinleme istasyonlarını istediği gibi kullanmaya devam edecektir. 1970 Haziran ayında Kıbrıs'taki faaliyetlerle ilgili olarak ABD Lefkoşa Büyükelçisi David Popper "... 24 Haziran 1970 tarihinde anlaşmalarla ilgili olarak Sayın Kipriyanu'ya 1.4 milyon dolarlık ödemeyi yaptım ve hem anlaşmanın gayet güzel bir şekilde yürüdüğünden hem de karşılıklı avantajlarımız konusunda mutabık kaldım." der. Karavas (Alsancak) istasyonunun 1974 Kıbrıs Barış Harekati sonrasında kapatılmasının ardından buradaki altyapı Lefkoşa'daki Makedonitissa bölgesinde Amerikalılar tarafından Kıbrıs Kilisesi'nden 99 yıllığına kiralanarak üzerine inşa edilen Cape Greco denilen yeni tesislerine nakledilir. Bu konuyla ilgili olarak CIA tarafından ödenen paranın kaynağı "kamuyu menfaati" denilerek üstü örtüldüğünden ödemeye ilgili herhangi bir belge 2014 itibarıyla hala ortaya çıkmış değildir. Ayios Nikolaos'un 20 kilometre kadar doğusunda bulunan ve Amerikalıların dinleme faaliyetleri için kullandıkları Cape Greco ise NATO tarafından da erken uyarı haberleşme ünitesi ola-

²⁸ Makarios Druşotis'ten aktaran <http://www.makarios.eu/cgibin/hweb?-A=1426&-V=english>. Erişim Tarihi 21 Kasım 2013.

²⁹ Dönemin şartlarına göre ortalama yıllık gelir 1.300 dolar, 2000'li yıllarda ise 20.000 dolar civarındadır. Böylece ABD'nin Makarios'a ödediği para bugünün rayiç bedeline göre yaklaşık 20 milyon dolardır. ABD'nin adada en rahat çalıştığı süreç de 1968 sonrasındaki 25 yıllık dönem olacaktır. Makarios Druşotis'ten aktaran <http://www.makarios.eu/cgibin/hweb?-A=1426&-V=english>. Erişim Tarihi 21 Kasım 2013.

rak kullanılmıştır ve 1980'lerin sonuna kadar ACE HIGH denilen bir dinleme/istihbarat sisteminin parçası olmuştur. Bugün itibarıyla ABD hükümeti GKRY'ye buradaki dinleme istasyonunun yasal kullanım hakkı karşılığı olarak İletişim Bakanlığına bağlı Elektronik Haberleşme Departmanı tarafından yıllık 250.000 dolar ödemektedir. Öte yandan 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nin ardından özellikle Demir Perde ülkelerine yönelik her türlü istihbarat bilgilerini toplayan, bunların analiz ve çözümlemelerini yapan Karavas (Alsancak)'daki FBIS istasyonunu kapatan ABD, GKRY Bakanlar Kurulu tarafından verilen müsaadenin ardından bu faaliyetlerine Lefkoşa'daki büyükelçilik binasında da kaldığı yerden yeniden başlar. 20 Temmuz 1974 itibarıyla istasyonda 13'ü Amerikalı olmak üzere toplam 85 çalışan bulunmaktadır. 1985 yılında ise FBIS büyükelçilikten hâlihazırda çalışmakta olduğu Archangelos bölgesine taşınır ve 2005 yılında Amerikan Açık Kaynak Merkezi (Open Source Center) tarafından yapılan muhtemelen 11 Eylül 2001 saldırıları da dikkate alındıktan sonra uyarılara dikkat ederek açık istihbarat çalışmalarına da burada devam eder. Halen bu merkez otomatik konuşma tanıma ve ayırt ediciler vasıtasıyla internet, kamuoyu, basın-yayın organları, TV kanalları, video kaynakları, fotoğraflar, resimler, çeşitli ticari yazışmalar ve reklamlar gibi açık kaynaklardan da istihbarat toplamaktadır.³⁰

Kıbrıs Barış Harekâtı Sürecinde FBIS ve Ayios Nikolaos Üssü

Barış Harekati'nin devam ettiği süreçte ise Türk birliklerinin Ayios Nikolaos bölgesindeki istasyona yaklaşmaya başlamaları üzerinde İngiltere Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin Londra Büyükelçisini bakanlığa davet ederek "bölgedeki son derece hassas durumla ilgili olarak" itidal tavsiye eder. Türkiye Büyükelçisi her ne kadar konuyla ilgili olarak bu istasyona ve İngiliz üslerinin hukuki durumuna saygılı olduklarını belirtse de Kraliyet Fusilier Alayı 3. taburu tarafından emniyeti sağlanan bölgeye Türk askeri yaklaşmaya devam etmektedir.³¹ 15 Ağustos 1974 günü ise üssün 5 kilometre kadar yakınında 35 civarında Türk zırhlı aracı görülür. Saat 14.26 sularında bu grubun içinden 7 tanktan oluşan bir birlik ise Ayios Nikolaos sınırlarına kadar gelir ve tanklardan birisi Thames TV'ye ait bir araçla bir başka aracı teğet geçen topunu ateşler.³² Bunun hemen

³⁰ ABD halen 160'dan fazla ülkede ve 80'den fazla dilde açık kaynak istihbaratı yapmakta ve bilgi toplamaktadır.

³¹ <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/pais/people/aldrich/vigilant/lectures/gchq/cyprus/>. Erişim Tarihi 10 Ağustos 2014.

³² Brendan O'Malley ve Ian Craig ise bu bölgedeki Türk mevcudiyetini 30 tank ve 12 zırhlı personel taşıyıcı olarak vermekte, ayrıca Dikelya üs bölgesindeki üç kapiya da bu tanklardan ateş açıldığını, üssün ve stratejik istihbarat tesislerinin tehdit edici bir savaş düzeniyle karşı

ardından adadaki sinyal istihbaratı konusunda uzman olan 9. Muhabere Alayının Komutanı Albay Hugh Johnstone yanına Albay Ian Cartwright'ı da alarak üs bölgesinden çıkar ve Türk birliklerinin komutanıyla görüşmeye gider. Bu arada bir TMT görevlisinin de gelmesinin ardından Türk zırhlı birliğinin daha ileriye gitmeyeceği ve üsler bölgesine yönelik bir faaliyetin olmayacağı belirtilir. Ertesi gün sabaha karşı üssün kapısına dayanan bir Türk tankı ise yakıtı ve cephanesi bitmiş, telsizi bozulmuş ve kaybolmuştur. Üs imkânlarıyla bulunan yakıtın yüklenmesinin ardından bölge askeri faaliyetlerden arınmış olur. İstasyonları kapatma ve askerlerini geri çekme düşüncesindeki İngilizler ise bu kararlarını uygulamaya geçirebilmek amacıyla 12 Kasım 1974 tarihinde Washington'a bir heyet göndererek Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, James Schlesinger ve William Colby ile bir dizi görüşmede bulunurlar; ancak arzuladıkları sonuç burada da çıkmayacaktır. Bu arada 16 Kasım 1974 tarihinde Callaghan'a bir mektup yazan Kissinger ise üslerin kapatılmasının bölge barışı ve bölgedeki istikrarı bozacağını, güçlerini zayıflatacağını, beklenmedik durumlarda Batı'nın müdahale gücü ve esnekliğini ortadan kaldıracacağını ve Batı'nın stratejik gücünün zayıflamaya başladığını düşünecek olan Sovyetler Birliği yanında diğer ülkeleri de cesaretlendireceğini, bu yüzden en azından bu kritik günlerde daha sonraki sürece de zarar vereceği varsayılan adımlar atılmasından vazgeçilmesi gerektiğini belirtir.³³ William Mallinson ise adadaki İngiliz uyruklular ve üslerin yasal durumu konusunda farklı bir strateji uygulanmasının zorunlu hale getirildiğini belirtir.³⁴ Bu kamptaki Amerikan NSA ajanları 20 Temmuz 1974 sonrasında bir müddet bölgeyi terk edip egemen üsler bölgesindeki istasyonlarda çalışmayı tercih ederken İngilizlerse bir süre daha istihbarat toplamaya devam ederler. Bununla birlikte harekâtın başlamasının ardından adanın fiilen ikiye bölünmesi nedeniyle teknik anlamda geniş alanlara ihtiyaç duyan antenler ve radarlar için yeni bir tehlike baş gösterir. Buradaki sorunların çözülmesi ise özellikle ada dışındaki İngiliz dinleme istasyonlarının yüksek maliyeti ve Kıbrıs'a finansal destek sağlanamaması nedeniyle bir süre bekleme devresine girecektir. Böylece daha sonraki günlerde ortaya çıkabilecek muhtemel sıkıntılara müdahalede bulunacak bir acil destek birliği söz konusu olmayacaktır. Bunda

karşıya kalması deneyle de Agrotur'dan havalanan İngiliz Fantom savaş uçaklarının alarm durumunda tur atmaya başladığını belirtir.

³³ İngiltere'nin hemen birkaç gün sonra bu yazıya verdikleri cevap ise bir parka şaşkınlık içerse de tamamen uysal ve ABD'nin dümen suyuna gider niteliktedir. William Mallinson, *Britain and Cyprus: Key Themes and Documents since World War II*, I. B.Tauris, Ocak 2011, Londra, s. 92.

³⁴ Mallinson ayrıca "işgal edilen ve yağmalanan" İngiliz taşınmazlarından da söz eder; ancak adada bu şekilde işgal edilmiş İngiliz taşınmazı söz konusu değildir. William Mallinson, "The Year After; Cyprus and the Shipwrecking of British Sovereignty", s. 110'dan aktaran [www.imxa.gr/files/Balkan Studies \(6\)%20Mallinson%20final%20021012.pdf](http://www.imxa.gr/files/Balkan%20Studies%20(6)%20Mallinson%20final%20021012.pdf).

şüphesiz özellikle Ortadoğu coğrafyasında İsrail’le Arap dünyası arasında yaşanmakta olan ve İngiltere’nin zaman zaman gönülsüz olarak katılmak zorunda kaldığı ABD merkezli askeri harekâtlar ve istihbarat toplama çalışmaları da etkili olmuştur. İngiltere’nin 1974-1975 savunma harcamaları çerçevesinde Başbakan Harold Wilson kanalıyla Kıbrıs’taki askeri birliklerini geri çekmeyi düşündüklerini ve doğrudan NATO’yu ilgilendirmeyen faaliyetlerle ilgili harcamaları kısmayı planladıklarını açıklaması ise ABD’nin pek de hoşuna gitmeyecektir. Örneğin 1970 yılında İngiltere adadaki özerk üsler yanında İngiliz tesisleri ve askeri bölgelerini Kıbrıs’la ilgili iyi niyetinin adeta bir tutsağı olarak nitelendirir.³⁵ İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan’ın siyasi danışmanlığını yapan Tom McNally ise bu konuyla ilgili olarak “İngilizlerin Kıbrıs üslerinin harcamalarını savunma taahhütlerinden çıkarmak için uzun süre uğraştıklarını ama her defasında Amerikalıların müdahale edip üsleri ellerinde tutmaları için direttiklerini” ifade etmektedir. İngiltere’nin birkaç milyon sterlin tasarruf sağlamak düşüncesiyle yeniden yapılanma içine girme düşüncesi ve adadan askeri mevcudiyetini çekmeye başlayacağı dedikoduları sadece ABD’de değil, Kıbrıs adasında da çalkantılara neden olur ve özellikle bankalar üsler bölgesinde çalışanlara kiraladıkları taşınmazlarla ilgili gelirleri teminat olarak gösteren ve banka kredisi müracaatı yapanların bu taleplerini geri çevirmeye başlarlar. Örneğin dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’ın İngiltere’nin ekonomik nedenleri öne sürerek üsler bölgesinden vazgeçmesi, üsleri tahliye etmesi veya çalışmalarını yavaşlatmasının sadece İngiltere’yi değil bütün bölgeyi etkileyeceğini, istikrarsızlaştıracağını ve özellikle İsrail’in savunmasını güçleştireceğini belirtir. Aynı dönemde ABD’yi kaygılandıran husus ise artık müttefiki İngiltere’nin acil ihtiyaç durumunda bu üslerin Amerikalılar tarafından kullanılmasına müsaade edip etmeyeceğinden ziyade ortada kullanılabilecek bir üs veya üslerin kalıp kalmayacağı sorusudur. Adaya yönelik Türkiye’nin 20 Temmuz 1974 müdahalesinden 2 ay sonra ise aynı İngiltere bir adım daha ileri giderek bu özerk üs bölgelerini kadro indirimine yol açan utanç tablosu olarak nitelendirecektir.³⁶ Mallinson’a göre aynı şekilde üzerinde ABD baskısı olmasa İngiltere bu üslerden çoktan vazgeçmiş/vazgeçecek durumdadır.³⁷

³⁵ Secondé to Bendell, Brimelow and Daunt, minute of 23 Eylül 1970, PRO FCO 9/1178, WSC 10/14’dan aktaran William Mallinson, “The Year After; Cyprus and the Shipwrecking of British Sovereignty”, s. 100-124’dan aktaran www.imxa.gr/files/Balkan_Studies (6)%20Mallinson%20final%20021012.pdf.

³⁶ Steering Brief for Secretary of State’s discussions with Dr. Kissinger in New York, 24 Eylül 1974, PRO FCO 82/446, AMU 3/548/8, pt. B.’den aktaran William Mallinson, a.g.m., www.imxa.gr/files/Balkan_Studies (6)%20 Mallinson%20 final%20021012.pdf.

³⁷ Weston to Morgan, minute, PRO FCO 9/2207, WSC 10/11’dan aktaran William Mallinson, a.g.m., s. 100-124’dan aktaran www.imxa.gr/files/Balkan_Studies (6)%20Mallinson%20final%20021012.pdf.

“...Amerikan hükümeti Kıbrıs'taki üslerden çekilmemizin Ortadoğu'yu da etkileyecek sonuçlarıyla Doğu Akdeniz'de istikrarsızlığa yol açacağı düşüncesine sıkı sıkıya bağlanmış durumdadır. Özellikle (ABD Dışişleri Bakanı) Dr. Kissinger dünyanın satranç tahtası (kritik noktası) olan bu bölgesini elimizde tutmamız ve artık bir dünya rolü aramamız konusunda son derece endişeli görünüyor. Bizim kendi tercih ettiğimiz strateji her ne kadar adadan tamamen çekilmek üzerineyse de Amerikalılarla yakın işbirliği içerisinde çalışmamızın küresel önemi göz önüne alınacak olursa şimdilik bunu yapmamız mümkün değildir.”

İngilizler her ne kadar adada askeri güç indirimine gitme ve Kıbrıs adasındaki stratejik menfaatlerinin artık son derece küçük (minimal) olduğunu düşünse de Amerikan küresel menfaatleri/politikaları çerçevesinde kendi menfaatlerini göz ardı etmeye veya bunları yok saymaya hazır bir durumdadır. Bu arada Lefkoşa'daki ABD Büyükelçisi de Nisan 1974 içinde bir İngiliz Koloniler Bakanlığı yetkilisiyle görüşmeye gider ve ona İngiltere'nin harcamalar bağlamında üslerden vazgeçmesi durumunda ABD'nin gerekli mali sorumlulukları yerine getirip bunları üstleneceğini ifade eder. Bu görüş her ne kadar Washington'daki Amerikan yönetimi tarafından tam olarak kabul edilmemiş olsa da Amerikalı büyükelçi üsler sorununun gerçeğe dönüşmesi durumunda “gerekirse gizlice”³⁸ gerekli paranın bulunabileceği düşüncesindedir. Amerikan büyükelçileri ABD'yi ilgilendiren herhangi bir sorun karşısında Kıbrıs'ta olduğu üzere hiçbir zaman “burunlarını bu kadar sorunların içine sokmaya” ve bu kadar üstünlük kullanmaya yetkili olmasalar da ABD Büyükelçisi kendisini böylesine yetkili olarak görmektedir. Böylece İngiltere yaşadığı ikileme birlikte üsler konusunda atacağı bir adımın geri adım olarak kabul edilebileceği ve 1960 garanti anlaşmalarının da sorgulanabileceği endişesiyle kendisini ABD patentli bir stratejiyi devam ettirmek zorunda hisseder. Öte yandan İngiltere ise kendisi açısından artık stratejik bir değeri kalmadığını düşündüğü bir durum olsa bile yakın müttefiki ABD'yi üzecek hamlelerin içine girmekten kaçınmakta ve ABD'nin küresel menfaatlerini hırpalayacak adımlar atmaktan sakınmaktadır ve bu da İngiltere'yi özellikle Kıbrıs adasında tam anlamıyla bir ikileme sürüklemektedir. Türkiye'nin 14 Ağustos 1974 günü başlattığı İkinci Barış Harekâtı'nın birkaç saat sonrasında ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, İngiltere Dışişleri Bakanı

³⁸ Weston to Morgan, minute of 28 April 1975, PRO FCO 9/2152, WSC 1/5, pt.C.'den aktaran William Mallinson, a.g.m., s. 100-124'den aktaran [www.imxa.gr/files/Balkan_Studies\(6\)%20Mallinson%20final%20021012.pdf](http://www.imxa.gr/files/Balkan_Studies(6)%20Mallinson%20final%20021012.pdf).

James Callaghan ve ABD Başkanı Henry Ford arasında geçen telefon konuşması iki ülke arasındaki özel ilgiyi göstermesi bağlamında kayda değerdir;³⁹

“Callaghan; Şey, düşünüyordum da, askeri bağlamda Türklerin haritada belirledikleri hatta gelinceye kadar harekâta devam edecekleri açık görünüyor ve açıkçası umalım da o noktaya bir an evvel gelebilsinler.

Kissinger; Katılıyorum.

Callaghan; Siz harekete geçmeyeceksiniz, biz de tek yanlı olarak (tek başımıza) harekete geçmeyeceğiz ve BM de bir kenara çekilecek (sorun çıkarmayacak).

Kissinger; Tamamdır. Neden oturup da bir gün daha beklemiyoruz ve yarın sabah neler olacağına (işlerin nasıl görüldüğüne) bakmıyoruz.

Başkan Ford; Çok zor şartlar altında yapmaya çalıştığınız şeyi takdir ettiğimizi bilmenizi istiyorum.

Callaghan; Şey, çok nazıksınız. Biliyorsunuz Henry (Kissinger) ve benona çok büyük saygım var ve büyük bir arkadaşlığımız olduğunu umuyorum Sayın Başkan ve size sadece bunu söylemek istiyorum. Efendim sonuç olarak işler ters gidip yangın patlak verdiğinde oradan çıkabilecek tek güç sadece ABD'dir ve sizin bile bunu yapamayacağınız zamanlar vardır. Bu da onlardan bir tanesidir.

Başkan Ford; Bunu kesinlikle takdirle karşılıyorum fakat bizler İngiltere gibi birlikte çalışacak iyi dostlar ve müttefikler olmak zorundayız ve bu yüzden yapmaya çalıştığımız her şey için sizlere çok müteşekkirim.”

İkinci harekâtın başlamasından hemen önce Sovyetler Birliği de Tyuratam (Baykonur)'daki üssünden bir casus uydu fırlatarak Doğu Akdeniz'de ve Kıbrıs'ta neler olup bittiğini öğrenmeye çalışır. Bu görüşmeden yaklaşık 2 saat sonra İngiltere Başbakanı Wilson ABD Başkanı Ford'u arayacaktır;⁴⁰

“Wilson; Askeri anlamda ne bizlerin ve ne de BM vasıtasıyla ya da başka bir şekilde yapılabilecek herhangi bir şey olduğunu sanmıyorum. Şimdilik işler diplomatik yollardan yapılmak zorunda gibi görünüyor.

³⁹ 14 Ağustos 1974 Çarşamba günü saat 17.00'de yapılan telefon kaydı. PRO PREM 16/20'den aktaran William Mallinson, a.g.m., s. 101'den aktaran [www.imxa.gr/files/Balkan Studies \(6\)%20Mallinson%20final%20021012.pdf](http://www.imxa.gr/files/Balkan_Studies(6)%20Mallinson%20final%20021012.pdf).

⁴⁰ 14 Ağustos 1974 Çarşamba günü saat 17.00'de yapılan telefon kaydı. PRO PREM 16/20'den aktaran William Mallinson, a.g.m., s. 101'den aktaran [www.imxa.gr/files/Balkan Studies \(6\)%20Mallinson%20final%20021012.pdf](http://www.imxa.gr/files/Balkan_Studies(6)%20Mallinson%20final%20021012.pdf).

Ford; Buna kesinlikle katılıyorum ve Henry (Kissinger) ile Sayın (James) Callaghan da bizlerin oturup toz dumanın dağılmasını beklememiz konusunda görüş birliğine varmış durumdalar.

Wilson; Her ikimiz (ABD ve İngiltere) de aynı enflasyon sorununu ve bir kere daha işsizlik tehlikesini yaşıyoruz. Bunlardan herhangi birisi bile bizleri birbirine mümkün olduğunca yakınlaştıracak türden şeylerdir.

Ford; Beraber çalışırsak sanırım daha iyi bir iş çıkartabiliriz.”

Aynı günlerde İngiltere'nin Kıbrıs'taki üslerinde ise 1 piyade taburu, 1 zırhlı keşif/istihbarat birliği, 12 Lightings, 12 Vulcan, 9 Hercule savaş uçağı yanında bir de karadan havaya füze fırlatma istasyonuyla ilgili olarak Bloodhounds denilen bir başka taburu daha bulunmaktadır.⁴¹ 15 Ağustos 1974 tarihinden itibaren Kraliyet Hava Kuvvetleri de 12 saat içinde ve her 30 dakikada bir havalanan Hercule kargo uçakları marifetiyle 3.000 İngiliz vatandaşını üsler bölgesinden İngiltere'ye nakletmeye başlar. Bu arada muhtemel bir çatışma ortamına yönelik olarak da 13 VC-10 ve 22 Britannia uçağını adaya yönlendirir. Üsler bölgesinde ayrıca Sparrow, Martel ve Sidewinder füzeleri bindirilmiş olarak İngiliz savaş uçakları da hazır beklemektedir. Agrotur Üssü ayrıca hemen hemen bütün NATO üyesi ülkelerde olduğu üzere 9.000 fit (yaklaşık 300 metre) uzunluğunda bir piste sahiptir ve acil durumlarda hemen paralelindeki pist de kalkış ve inişler için kullanılabilir şekilde düzenlenmiştir. Kıbrıs adasındaki birliklerini tamamen çekmenin 1976 yılından itibaren 38 milyon sterlinlik bir tasarruf sağlayacağını açıklayan İngiltere hükümeti bununla birlikte bu durumun son derece iyi ilişkiler içinde oldukları Rıza Şah Pehlevi'nin İran'ı ile daha küçük ölçekli olmak üzere ABD açısından son derece tahrip edici sonuçlar doğurabileceğinin de farkındadırlar. İngiltere'yi düşündüren bir başka husus ise adadan çekilmelerinin ardından Türkiye ile Yunanistan arasında gelecekte üsler bölgesine kimin sahip olacağı konusunda kavganın büyüyeceği meselesidir. İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan da üsler bölgesinden tamamen ayrılmanın ve adadaki istihbarat tesislerini kullanmaktan vazgeçmenin üsleri kimin kontrol edeceği ve sahip olacağı konusunda bir Türk-Yunan çatışması yaşanabileceği konusunda hemfikirdir. Üsler bölgesinde kısmi bir azaltmaya gidilmesi ve Agrotur üssünde bulunan Vulcan savaş uçaklarının bir başka yerde

⁴¹ Bugün itibarıyla üsler bölgesinde 2 piyade taburu bulunmaktadır ve bunlardan biri halen Afganistan'daki ISAF operasyonunda görevlendirilmiştir. Özellikle Agrotur İngiliz ordusunun girişeceği farklı askeri operasyonlarla ilgili bir atlama tahtası, bekleme noktası ve ileri lojistik üssü olarak görev yapmakta, deniz aşırı askeri hareketlerden dönen birliklerin duraklama noktası ve özellikle nokta operasyonlardan dönmüş yüklerini boşaltma/tahliye etmek için kullandıkları bir üs olarak da kullanılmaktadır.

konuşlandırılması halinde İran ve ABD'nin hoşnutsuzluğu yanında 26 milyon sterlin tasarruf sağlanacaktır. Böylece İngiltere tam anlamıyla NATO ve CENTO öncelikleri arasında sıkışıp kalmış gibi görünmektedir. Haziran 1974 tarihinde yapılan bir CENTO toplantısında Türk temsilci Tümgeneral Haydar Salık'ın İngiliz delegeye adadaki İngiliz üslerinin geleceğini ne olacağını sorması ve Dikelya üssünün devredilmesi konusunun ne kadar doğru olduğu yönünde görüş almaya çalışması da İngiltere'yi bu bağlamda düşündüren bir husus olur. Hemen ardından İngiltere adadaki üslerden asla vazgeçmeyeceğini, böyle bir şeyin düşünülmesi halinde ise üsler bölgesini Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetine devredeceklerini, çünkü üslerin kurulmasıyla ilgili anlaşmalarda imza sahiplerinden birisinin de Kıbrıs Cumhuriyeti olduğunu açıklar. FBIS ile ilgili olarak Djev Basharan tarafından nakledilenler de dönemin Kıbrıs adası FBIS çalışmalarını göstermesi bağlamında kayda değer;⁴²

“Kıbrıs Trajedisi; askeri darbe gününe ait anılar

Daha önce de bunu yaşamıştım; ancak bombalar, bombardımanlarla dolu değildi ve savaş da bizim tepemizde veya etrafımızda sürdürülecek bir şey değildi. Cumhurbaşkanı Makarios'u alaşağı eden darbe Pazar sabahı patlak verdi. Bombalar Lefkoşa'daki evimden birkaç yüz metre ilerideki Rum Radyo Korporasyonu binasına, düzinelercesi de bizim sokağa düşmeye başladı. O zaman adanın bitmez tükenmez bir belanın içine girdiğini anladım. Rumların kendi cumhurbaşkanlarını 'vatan haini', 'zalim' olarak isimlendirmelerini duymaya dayanamıyordum. Bu inanılmaz bir durumdur. Aynı gün öğleden sonra adada ateşkes uygulandığında baş editör Henne ve bir başka Amerikalı beni Lefkoşa'dan alıp saatlerce tahliye edilmeyi beklediğim ana kadar nöbetlerde kaldığım FBIS binasına götürdü. Yunanistan gelen Yunan subayların adada yapmaya çalıştıkları şey bana kalırsa adı konulmamış bir Enosis girişimiydi. Aslında her şey kitabına uygundu. Ankara Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden yabancı ülkelere asker gönderebilmek amacıyla onay almaya çalışırken esasında hükümet bu yetkiyi daha önceden çoktan almış durumdaydı. Bu hareket pek çok kişiyi yanılttı. Cuma akşamı herhangi bir olumsuz gelişme bekleyip beklemediği sorulan Başbakan Bülent Ecevit neşeli bir şekilde olumsuz bir cevap verdi. Ve ertesi gün erken saatlerde Türk uçakları ardi ardına gelmeye başladılar. Çoğumuz önleyici bir tedbir olarak geceyi istasyonda geçirmiştik. Şaşkınlık içinde hepimiz koridorlara fırladığımızda saat 20 Temmuz 1974 sabahı 05.15'i gösteriyordu. Bazılarımız diğerlerinden çok daha korkmuş bir haldeydi. Pazar gecesi savaş uçaklarından ve gemilerden bombalar kesif bir şekilde yağmaya

⁴² <http://www.homehighlight.org/humanities-and-science/politics/the-tragedy-of-cyprus-rescue-by-us-marines-of-fbis-staff-in-a.html>

başladı. Bazıları FBIS'in kapı ve pencerelerini tahrip edecek şekilde istasyon sınırları içine düştü. Bazı patlamalar korkutucu olduğu kadar da kulakları sağır edecek türdendi. Zaman geçtikçe artık ölüm kapınının arkasında değil, birkaç santim uzaktaydı. Bizim büro şefi Tom Weiss sadece kendisi için değil bizler için de dua etmekten yorulup tükendi sanki. En zor çalışma şartları altında bile çeşitli aşamalarda bir şeyler yapmaya çalışan gayretli ve kararlı bu personeli asla unutmayacağım. Metanetli bir kadın olan karısı sanırım her zaman yanı başındaydı. Son gün büro şefimiz hayalet gibi görünüyordu ve hepsine cevap vermeye çalıştığı sorularla adeta bombardımana tutulmuştu. Onu daha önce böyle kötü bir durumda görmüş olduğumu hatırlamıyorum. Alakasız sorular yanında ilgili sorulara da kızgın cevaplar vermiş olduğunu da hatırlamıyorum. Bayan Elizabeth Seeley yanında Bayan Weiss, Bayan Clegg, Bayan Pat Werrell de mevcut gıda maddelerini eşit dağıtabilmek amacıyla ellerinden geleni yaptılar. Küçük bir çocuk olan Allen Clegg hatırı sayılır bir sakinlik içindeydi ve bu hanımefendilerin karnı aç kalabalıkları doyurma çabaları sırasında onlara yardımcı olarak harika bir iş yaptı.

Elinde bir tepsiyle ortalıkta dolaşüyor ve 'Size bakıldı mı/hizmet edildi mi?' diye soruyordu. Ondan ikinci bir defa daha yardım istediğimde 'İkincisi yok efendim.' diye kestirip attı. Fakat en büyük takdir duygusu genelde deniz piyadeleri ve özellikle de şefleri Ernesto Gutierrez içindi. Ben hayatımda hayatını bu kadar feda eden genç bir insan görmedim. 24 saat boyunca nöbet başındaydı. Asla gevşemedi. Bize her zaman en iyi ve en uygun tavsiyelerde bulundu ve istasyonun dışında cereyan eden trajediyle ilgili olarak bizi hep bilgilendirdi. O kadar etkileyiciydi ki çok geçmeden onun komutası altındaki disiplinli askerler gibi davrandığımızı hissettik. Onu bir çoban ve kendimizi de onun sürüsü olarak isimlendirmek isterim. Trajediye gelecek olursak, etrafımızda ve tepemize devam eden yoğun bombalamalar ve kurşun yağmurlarını ayrı tutarsak ben pek fazla korkmadım çünkü deniz piyadeleri bize devamlı olarak etrafımızda neler olduğu konusunda doğru bilgi verdiler.

Pazar gecesi Bayan Weiss bizleri koridorda topladı ve yalnızca Amerikalıları ve üçüncü dünya ülkelerinden gelenleri tahliye etme konusunda talimat aldığını belirtti. Bize ne olacağı konusunda kendisine soru sorduğumuzda geçen haftaki çarpışmaların darbesini yakından gözlemlemiş olan yerel personel de kaygılandı. Bayan Weiss yanımızdan hızla uzaklaşırken 'Keşke hepinizi yanımda alabilsem. Hepinizi yanıma almaya çalışacağım.' dediği nerdeyse hiç duyulmadı. Fakat bu sözleri söylemesiyle yutması da bir oldu. Tam o an bile onun ne kadar içten olduğunun ispatıydı. Ona olan güvenimiz bir kat daha arttı. Helikopterlerle tahliyelerin gerçekleştirildiği Mare Monte'de Bayan Weiss helikoptere binen son kişiydi çünkü bizim için onay almaya çalıştığı imkânsız bir

telefon görüşmesiyle ilgili mücadele ediyordu. Açıklarda bir yerde bir İngiliz uçak gemisinin güvertesinde bulduğumuzda hepimiz sevinçten ağladık. Tehlikeden uzaktaydık ve Sayın Weiss dünyadaki en gururlu adamdı çünkü kuralları ve yönetmelikleri savunarak hepimizin hayatını kurtarmıştı. İngiliz Hermes uçak gemisinin ve Amerikan savaş gemisi Trenton'un güvertesinde bize mükemmel davrandılar. Hiçbir davranış bu kadar insani olamazdı. 60 yaşın üzerindeyim ve dua etmenin bu kadar önemli olduğunu bu yaşıma kadar bilmiyordum. Fakat bu yoğunluktan asla vazgeçmeyeceğim ve Sayın Weiss'den öğrendiğim üzere dua etmeye devam edeceğim. Allah'a ve Weiss'a teşekkür ediyorum. Deniz piyadelerine teşekkür ediyorum. Savaş gemilerine teşekkür ediyorum ve FBIS'a, hepsine kalbimin derinliklerinden teşekkür ediyorum.”

Öte yandan 20 Temmuz 1974 sonrası süreçte adada İngilizler için en büyük tehlike ise Ayios Nikolaos bölgesindeki tesisle ilgili olarak ortaya çıkar. 14 Ağustos 1974 tarihinde İkinci Barış Harekâtı'nın başlamasıyla birlikte GCHQ'in bölgedeki en büyük istasyonu savaşın ortasında kalır. İngiltere hükümeti bir yandan Kıbrıs'takiler de dâhil olmak üzere bütün tesisleri kapatmak ve askerlerini geri çekmek gibi radikal kararlar alma aşamasındayken Türk askerinin bölgede ilerlemeye devam ettiği dönemde İngilizler bu istasyonla ilgili olarak da kaygı içerisindeydiler. 31 Mart 1976 tarihine kadar gerçekleşmesi planlanan geri çekilme harekâtıyla İngiltere yaklaşık 60 milyon poundluk bir tasarruf yapmayı planlamaktadır. Bununla birlikte İngiltere hükümeti ABD'nin kendilerine muazzam bir baskı yapacağını ve adadan çekilmelerinin pek de düşünüldüğü kadar kolay olmayacağını da farkındadırlar. Özellikle ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger İngiltere'nin 1973 Yom Kipur Savaşı sırasında takındığı tavır ve ABD'ye yardımcı olmamasını hiçbir zaman unutmadığından adadaki dinleme istasyonlarının kapatılmasının bölgedeki dengeleri altüst edeceği kaygısı içindedir ve İngilizlerin kararına en çok tepki gösteren de odur;⁴³

“...Dr. Kissinger askeri gücümüzü Kıbrıs adasından çekmemiz gerektiği konusundaki İngiltere Savunma Bakanlığı'nın nihai kararına mümkünse Kıbrıs sorununa tatmin edici bir çözüm bulma bağlamında bir öneri sunup çok şiddetli bir şekilde itiraz etmiştir. Amerikan hükümeti kendilerine bu konuyla ilgili kararımızdan emin olduğumuz kendilerine anlatıldıktan sonra büyük oranda Doğu Akdeniz'de mevcut bulunan İngiliz askeri gücünün istikrarlı katkısına bağlı olarak endişelerini ortaya koymak üzere Londra'ya resmi bir heyet göndermiştir. Bu nedenle (ilgili) bakanlıklar bizim mevcudiyetimizin azaltılması ve durum

⁴³ Richard J. Aldrich, GCHQ; The Uncensored Story of Britain's Most Secret Intelligence Agency, Harper Press, Londra, 2010, s. 326. Panakiotis Dimitrakis, a.g.m., s. 620.

müsaait oluncaya kadar geri çekilmenin ertelenmesiyle ilgili olarak revize edilmiş yeni bir karara vardılar...”

Böylece İngiltere tam anlamıyla ABD karşısında oyalama taktiği yanında havuç stratejisi uygular. Bununla birlikte Henry Kissinger ise İngiltere'nin Yom Kippur sürecindeki hatalarından arınması ve yeni bir strateji geliştirmesi düşüncesindedir. Bu süreçte İngiltere ise hemen her alanda ittifak içerisinde olduğu ABD'nin kaygılarını göz önüne almak yanında Amerikalıların tepkisini çok fazla üstlerine çekmemek gibi bir strateji de geliştirmeye başlarlar. ABD'nin bir anda Türkiye'dekiler de dâhil olmak üzere yapımı ve tesis edilmesi milyonlarca dolara mal olan birçok dinleme istasyonunu kapatmak zorunda kalması ve burarlardan gelecek istihbarat bilgilerinden yoksun olmasının ardından elinde kala kala İngiltere kontrolündeki Kıbrıs adası ve buradaki dinleme istasyonları kalmıştır. 1975 Şubat ayına geldiğinde İngiltere istasyonları kapatmayacağını kesin olarak açıklar. Bununla birlikte İngiltere'nin ABD'ye yönelik mali destek baskıları da devam etmektedir. Lefkoşa'daki ABD Büyükelçisi ile aynı günlerde bir araya gelen ABD Dışişleri Bakanlığı Güney Doğu Avrupa Sorumlusu Michael Weston da Amerikalılardan üslerin kapatılmasını istemiyorlarsa bu konudaki kesin kararlarını vermelerini ve İngiltere'ye mali yardımda bulunmalarını kesin bir dille aktarır. ABD büyükelçisi ise bu konuya tek başına karar vermesinin mümkün olmadığını, konunun aciliyeti nedeniyle Washington'la temasa geçeceğini ve talep edilen meblağın gerekirse gizlice İngiltere'ye aktarılacağı taahhüdünde bulunur. Her iki Amerikalının üstünde mutabakata vardıkları husus ise üslerin ABD tarafından ileriki tarihlerde kullanılması ve İngiltere'ye mali destek aktarımı konusunda gizli anlaşma yapılması yönünde Amerikan Kongresi'nde bir karar çıkarılması hususudur. Eylül 1975 tarihine geldiğinde verilen taahhütlere rağmen ABD'den talep edilen mali desteğin gelmemesi iki ülke arasında sıkıntı yaratır ve bu “ciddi mali sorun” nedeniyle iki ülke yetkilileri soruna ivedi birçözüm bulmak amacıyla tam anlamıyla bir mekik diplomasisi uygulamaya başlarlar. Böylece ada İngiltere ve ABD açısından sinyal istihbaratı, iletişim, radar tesisleriyle tam bir istihbarat adası haline dönüşür. Bu imkân ve kabiliyetlere özerk İngiliz üsleri vasıtasıyla yürütülen faaliyetler de eklenince ada özellikle ABD açısından vazgeçilmez olur. İngiltere için gerekli olan tek şeyse bu tesislerin güvenliği ve savunması için gerekli olan 200 GCHQ çalışanı yanında toplam 1.000 kişilik bir askeri güç olacaktır.⁴⁴

Bütün bu istihbarat tesislerinin adada kalmaya devam etmesi ise İngiltere değil, ABD bütçesi açısından bir yük olmaya devam edecektir çünkü Kıbrıs adası ABD menfaatleri açısından biçilmiş kaftan durumundadır ve İngiltere de

⁴⁴ Richard J. Aldrich, a.g.e., s. 331.

bunun şüphesiz farkındadır. İngiltere üslerini kapatmayacağını açıklamakla beraber savunma harcamalarında kısıntıya gidilmesi nedeniyle 1976 yılı itibarıyla buralardaki askeri gücünü 3.600 kişiye kadar düşürmek zorunda kalır. İngiltere'nin devamlı surette üslerde kalmasını istediği tek birlik ise 84. Helikopter Taburu olacaktır ve arama kurtarma faaliyetlerinde görev yapan bu tabur aynı zamanda adadaki Barış Gücü için de çalışmalara devam edecektir. Örneğin daha Nisan 1975 devresinde Lazkiye ve Tartus limanları vasıtasıyla Rusların Suriye'ye yönelik silah yardım faaliyetlerini denetlemek isteyen ve bunun için de casus uçakları devreye sokan ABD gerekli istihbaratı sağlama konusunda sıkıntıya girmiştir ve bu noktada yardımlarına koşan ise bedeli karşılığında İngiltere ve adadaki tesisler olacaktır. Suriye'deki faaliyetler konusunda kendisi de bilgi sahibi olmak isteyen İngiltere böylece bir taşla iki kuş vurur ve hem ABD'ye yaptığı yardım ve verdiği destek karşılığında belli bir finansal destek alır ve hem de Rusların askeri yığılması konusunda bilgi sahibi olur. ABD ise bütün bunları gerçekleştirebilmek amacıyla adaya U-2 casus uçakları yanında teknik altyapı, lojistik malzeme ve askeri personel de göndermeye başlar. Amerikalılar ise her ne kadar İngilizlerin mali destek konusunda bütün taleplerini karşılasalar da durumdan pek de memnun değillerdir ve Kıbrıs'ta sinyal istihbaratı ve her iki ülkenin istihbarat toplama konusundaki çabalarını en ekonomik nasıl yapabilecekleri konusunda da çözüm yolları bulmaya çalışırlar. 1975 yılına gelindiğinde İngiltere'de ise 15 Temmuz 1974 günü adada Nikos Sampson tarafından gerçekleştirilen darbe ve hemen 5 gün sonra Türkiye'nin garantörlük haklarına dayanarak adaya yaptığı müdahale sürecinde krizin iyi yönetilip yönetilmediği sorusuna cevap aramak üzere bir araştırma komisyonu oluşturulur. Komisyonun görüştükleri arasında James Callaghan ve yardımcısı Roy Hattersley de bulunmaktadır ve komisyon özellikle bu iki milletvekilinin verdikleri cevaplardan pek de tatmin olmuş gibi görünmemektedir. Savaşın devam ettiği süreçte İngiliz HMS Hermes gemisinin Kıbrıs adası açıklarında bulunması ve Türkiye ile Kıbrıs arasında demirleyerek bir nevi kalkan görevi üstlenmesinin ve adaya zırhlı araç ve askeri personel taşınmasının engellenmesinin de düşünüldüğünü belirten Hattersley'den farklı olarak Callaghan ise askeri konularla ilgili olarak fazla bir bilgisinin olmadığı gibi tereddütlü kaçamak cevaplar verir. Özellikle 1977 yılında İngiltere Dışişleri Bakanı David Owen konuyla ilgili olarak Amerikalı yetkililer ve ABD'nin Doğu Akdeniz sorumlusu Clark Clifford'la uzun görüşmeler yapar. Her ne kadar İngiltere Kıbrıs'taki tesislerin istihbarat açısından tek başına yeterli olmadığını düşünse de ABD'nin Yunanistan, Türkiye, Libya, Kenya, Fas, Etiyopya, Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerdeki dinleme istasyonlarını siyasi, askeri ve mali nedenlerle kaybetmesi ve kapatmak zorunda kalması nedeniyle adanın müthiş bir potansiyeli olduğunun da farkındadır. Bu dönemde her iki ülke de askeri harcamalar konusunda daha

önceden öngöremedikleri sıkıntılar yaşamaya başlarlar ve 13 Temmuz 1976 tarihine gelindiğinde İngiliz istihbarat yetkilisi Joe Hooper bütçede yapılan kesintilerin istihbarat temini konusunda ülkenin güvenlik ve savunmasını etkileyen olumsuzluklar konusunda hükümetine bilgi vermek zorunda kalır. 4 yıllık bir sürede ve her yıl %10'luk dilimler halinde istihbarat bütçesinde kısıtlamaya gidilecek olmasının ardından bu kesintilerin devam etme ihtimali ise Hooper'a göre öncelikle "yüksek öncelikli hedeflerle" ilgili istihbarat kaybına ve İngiltere-ABD işbirliğiyle ilgili uzun vadede çok büyük tehlikelere neden olacaktır. 1979 yılına kadar geçen süreçte İngiliz hükümeti ABD'den gelen her türlü anlaşma şartlarına açık olduklarını belirtmiş ve konunun hassasiyeti nedeniyle anlaşma zemini aradıklarını ifade etmişlerdir. 23 Mayıs 1979 tarihine gelindiğinde ABD'nin üslerle ilgili talebi ise adaya (ve özellikle Agrotur üssüne) U-2 casus uçakları yerleştirilmesiyle ilgilidir. Amerikalılara göre 1960 garanti anlaşmalarına göre uçakların yerleştirilmeleri konusunda esasında böyle bir izin almaya da gerek yoktur. Amerikalılara bu arada GKRY'yi de bilgilendirmekte ve İsrail-Mısır yakınlaşması ve Ortadoğu coğrafyasına yönelik olarak bu casus uçakları yerleştireceklerini ifade ederler. Amerikalılar bununla birlikte Rumlardan böyle bir müsaade almaya gerek olmadığı, sadece bir iyi niyet gösterisi olarak onları bilgilendirdiklerini de belirtir. Amerikalıları kaygılandıran tek husus ise aynı günlerde Rum AKEL partisi tarafından üslerin kapatılmasına yönelik yürütülen protesto girişimleridir.

İngiltere'nin üslerin kullanımı konusunda ABD'ye her türlü imkân ve kolaylığı sağlamasına rağmen Amerikalılar yine de rahatsız ve tereddütken davranmaktadırlar. Örneğin Kıbrıs'ta "egemen" ve "üs" ifadelerinin bu iki askeri bölgenin geleceği konusunda çok da ümitkar olunamayacağı düşüncesi daha üst perdeden seslendirilmektedir. Her ne kadar anlaşmalarla üsler garanti altına alınmış olsa da özellikle Rum sol ideolojinin üslerle yönelik tepkisi Amerikalıları kaygılandırmaktadır. Bu tepkilerin artarak devam etmesi ve üslerin el değiştirmesi gibi sorunlar Amerikalıları endişeye sevk eden hususlardır. Bununla birlikte ABD üslerin Kıbrıs'ta mevcudiyetinin devam etmesi halinde bunun Türkiye tarafından adaya yapılan askeri müdahaleyle de ilişkilendirilmesi gerektiğini, eğer bir mukayese yapılacak olursa üslerin Türk askeri mevcudiyetinden daha kabul edilebilir ve tercih edilebilir olduğunu ileri sürmektedirler. ABD ve İngiltere'ye göre üslerin el değiştirmesi adadaki Türk askeri mevcudiyetine fayda sağlayacak ve Kıbrıs sorununa muhtemel çözüm yollarını da tıkayacaktır. Özellikle ABD ve İngiltere adaya Türk askeri müdahalesinin üslerin stratejik önemini bir kere daha ortaya koyduğunu belirtmenin ötesinde adada muhtemel bir Türk-Yunan çatışmasına ve doğaldır ki NATO içerisinde bölgenin istikrarının bozulması bağlamında da olumsuz bir etken olduğunu ve gelişmelerin adada

bir çözümün çok da yakında beklenmediğini belirtmektedirler. Yaşanılan kriz ve bir anlaşma zemininin olmaması ise NATO içerisinde çatlaklara neden olmakta, Yunanistan birliğin askeri kanadından çekilmekte ve NATO'nun bir başka üyesi olan Türkiye'yi bu müdahaleyi yapmaktan alıkoyamadığı için suçlamaktadır. Aynı rapora göre ABD Kongresi tarafından alınan Türkiye'ye yönelik ambargo uygulaması ise Kıbrıs konusunda devam eden sorunu daha da çözülemez hale getirmektedir. Bullard raporunda ayrıca Kıbrıs sorununda gelinen noktanın Türk-Yunan ilişkilerinin tarihçesine bakıldığında çok da sürpriz olmadığını belirtmektedir. Söz konusu rapor ayrıca Türkiye'nin NATO içerisinde Sovyet yayılmacılığı ve özellikle İran ve Suriye bağlamında ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı bir kalkan görevi gördüğünü, birliğin güney kanadı için stratejik önemi bulunduğunu, Akdeniz'deki Sovyet deniz mevcudiyetine karşılık NATO'ya Karadeniz'e geçiş üstünlüğü sağladığını, savaş öncesi hazırlık safhasında bunların son derece önemli avantajlar olduğunu, Sovyet baskısına rağmen Batı yanlısı görünen İran'la ilgili olarak da gerek bölgede ve İran Körfezi ve gerekse açık denizlere çıkış öncesinde kalkan görevi üstlendiğini, Türkiye'nin özellikle Sovyetler Birliği ile ilgili istihbarat toplamak için son derece önemli avantajlar sunduğunu da belirtir. Aynı rapora göre İngiltere'nin Kıbrıs'taki stratejik menfaatleri ise minimal noktaya gelmiş durumdadır. Buna göre NATO stratejisi içerisinde bu üsler hiç düşünülmemiş ve üslerin doğrudan NATO amaçlı bir fonksiyonu olmamıştır. Süveyş'ten çekilmenin ardından ortaya çıkan bu durum bölgeye yönelik yeni bir girişimde üsleri yine ön plana çıkartacaktır; ancak Amerikan menfaatleri açısından üslerden çekilmek ise bölgeyi istikrarsızlığa sürükleyeceği için düşünülmemelidir. Amerikalıları endişelendiren bir başka husus ise Türkiye ile girişilen bu olumsuz havanın Sovyetler Birliği tarafından NATO ve Batı ittifakı aleyhine kullanılabilmesi düşüncesidir. Yaşanılan olumsuzlukların Türk-Sovyet yakınlaşmasına neden olabileceği ve Türkiye'nin bu ülkeden gelen cazip önerilere açık olabileceği düşüncesi ABD'yi ciddi anlamda endişeye sevk etmektedir. Amerikalılar bütün bunların ötesinde "Türkiye'nin Batı ile devam ettirdiği sarsılmaz işbirliği ve sadık müttefikliğini göz ardı edemeyiz." diyerek Türkiye'nin bölgedeki önemini de ortaya koyarlar. Bullard'ın raporunda sonuç olarak belirttiği "Bizim bu bölgede Batı ittifakı ve NATO üyeliği bağlamında devam ettireceğimiz birincil menfaatimiz önce Türkiye ve daha sonra da Yunanistan'ı kapsar." ifadesi yapılan Türkiye-Yunanistan mukayesesinde stratejik anlamda Türkiye'nin çok daha ön planda olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

2006 yılında Fransa hükümeti tarafından da Kıbrıs adasında bulunan başka bir dinleme istasyonu için Rumlara 700.000 dolar ödenmiştir. CIA tarafından Kıbrıs adasındaki Voice of America/Amerika'nın Sesi Radyosu olarak da bili-

nen istasyon için ödenen bu paralarla ilgili herhangi bir makbuz vs. söz konusu olmaz ve kayıtlarda bu görülmezken ABD ve Fransa tarafından 2006 yılında yapılan toplam 950.000 dolarlık ödeme ise dönemin GKRY bütçesinde tartışmalara neden olur.⁴⁵ Kara para olarak nitelendirilen bu paraların bütçede doğrudan görülmemesi, kamu menfaati denilerek üzerinin kapatılması, GKRY ile ABD arasında yapılan anlaşmaların kamuoyuyla paylaşılmaması ise ayrı bir tartışma konusu olur. Bu dinleme ve istihbarat istasyonlarıyla ilgili olarak bugün akla takılan bazı kritik sorular söz konusudur;

“1-1970 yılında bugünkü değerle yıllık yaklaşık olarak 20.000 dolar olarak GKRY hükümetine yapılan Amerikan ödemesi bugün hangi meblağa ulaşmıştır, bu ödemeyi kim ve hangi şartlar altında kabul etmektedir ve bu ödeme nasıl teslim alınmaktadır?”

2- Bu ödeme bütçe dışında örtülü ödenekten midir, neyin karşılığında alınmakta ve verilmekte olduğu neden açıklanmamaktadır? Ayrıca geleneksel olarak anti Amerikancı bir tavır sergileyen GKRY hükümetleri bu paranın alınması konusunda bu ödemeleri neden kabul etmektedir ve bu ödemeler istisnai bir durum mudur?

3- Makedonitissa bölgesindeki bu istihbarat merkezinin çalışmaları herhangi bir sansür, kısıtlama veya kanuna tabii midir?

4- Resmi belgeler olmadan bu şekilde ödemelerin yapılması GKRY kanunlarına göre kabul edilebilir bir durum mudur ve meşru mudur?

5- 2004 yılında Annan Planı lehinde muazzam bir kampanya yürüten ABD'nin resmi politikasına muhalif olarak Kıbrıs adasında ABD'yi protesto edenlere yönelik GKRY tarafından o dönemde yürütülen bastırma politikasının bu istihbarat istasyonunun çalışmasıyla bir ilgisi var mıdır?”

Amerikan FBIS faaliyetleri ve CIA'nın Kıbrıs adasındaki gizli operasyonları bağlamında Politis gazetesinde 7 Mayıs 2006, 14 Mayıs 2006 ve 21 Mayıs 2006 tarihinde yayımlanan raporlara göre GKRY her yıl düzenli olarak ABD'den FBIS faaliyetleri karşılığında belirtilmeyen bir oranda ödeme kabul etmektedir. Bu raporların ilk yayımlanmasının ardından GKRY hükümeti ise her yıl kabul ettikleri yaklaşık 500.000 dolarlık ödemeyi neden aldıkları konusunu kamuoyundan gizlemeye ve saptırmaya gayret eder. Bu paranın nerede ve nasıl harcandığı konusunda Kıbrıs Rum tarafında oluşan tepkilere ise Rum hükümeti her ne kadar 10 Mayıs 2006 tarihinde yazılı bir açıklamayla karşılık

⁴⁵ <http://www.makarios.eu/cgi-bin/hweb?-A=1426,printer.html&-V=makarios>. Erişim Tarihi 21 Kasım 2013

verse de cevap vermeye çalışsa da sessizlik politikasına uygun olarak soruları cevapsız bırakmayı tercih eder. 5 Temmuz 2006 tarihinde "GKRY tarafından alınan veya ödenen paraların devlet bütçesinde gösterildiğini" belirten GKRY hükümet sözcüsü George Lillikas ise bunların hükümetine karşı bir komplo hareketi olduğunu, iddia edilenlerin tam anlamıyla bir bilim kurgu roman olduğunu, 1968-1978 arasında hükümeti arasında gerçekten belli bir ücret üzerinden bir anlaşma yapıldığını ancak hükümetinin bu parayı aldığı veya borçlunun bunu ödemediği konusunda bir açıklamada bulunamayacağını ve devletin elinde bu şekilde kara paranın toplandığı gizli hesaplar bulunmadığını belirtir. Bununla birlikte George Lillikas bu ödemelerin soruşturma kapsamında olduğunu da belirtmek zorunda kalır. GKRY hükümeti bu süreçte tam bir panik halindedir ve hükümetin farklı üyeleri ve kurumları arasında son derece uyumsuz açıklamalar birbirini ardına gelir. Hükümet sözcüsü para alınıp alınmadığını söyleyemeyeceğini belirtirken sadece iki gün sonra her yıl için ABD tarafından 1978 yılına kadar 1.4 milyon dolar ödeme yapıldığı açıklanır. Hükümetin yaptığı resmi açıklamaya göre bu para 1 milyon dolarlık bir düşüşle 1978-1997⁴⁶ arasında 400.000 dolara inmiş durumdadır. Bununla birlikte alınan bu paranın devletin hangi bakanlığı ve hangi birimi tarafından alındığı belirtilmemektedir ve bu konu hala belirsizliğini korumaktadır. Bununla birlikte GKRY hükümet sözcüsü George Lillikas ise Klerides'in başkan olduğu 1997-2002 arasında ABD tarafından yapılan ödemelerle ilgili olarak bütçede bir farklılık olduğunu, ayrıca 2002-2010 süreci için de yeni bir anlaşma yapıldığını belirtir. 1997 sonrasında ABD hükümeti anlaşmaya uygun hareket etmez, anlaşmayı tek taraflı olarak iptal eder ve 2002 yılına kadar da bir ödemede bulunmaz. 2002 yılında ise anlaşma yenilenir ve ABD tekrar ödeme yapmaya başlar. Rumların hükümet sözcüsü olarak kaçamak cevaplar verdikleri konu ise FBIS faaliyetinden ziyade 2002 yılında Cape Greco bölgesinde faal olarak çalışmaya başlayan VOA (Voice of America/Amerika'nın Sesi) isimli radyo istasyonudur ve Rumlar CIA'nın gizli operasyonlarını örtmeye çabalarken yapılan gizli anlaşmaları sanki sadece bu radyo istasyonu ile ilgiliymiş gibi göstermeye gayret ederler. Uluslararası Yayın Yasası'nın 103-206 sayılı maddesine göre ülkelerin resmi TV ve radyo istasyonları yayınlarını yabancı izleyici ve dinleyicilere de ulaştırmak zorundadırlar; ancak FBIS yayınları bu kuralların tamamen dışındadır ve ilgili hükümetin, yani

⁴⁶ İlginç bir nokta ise 1997 yılına ait bilgi ve belgelerin tamamının bekleme ve saklama süresini doldurduğu gerekçesiyle imha edilmiş olmasıdır. Daha önceki ve daha sonraki yıllara ait bilgi ve belgeler saklanırken 1997 yılına ait olanların imha edilmesi ise akıllara bu yıl içerisinde hangi yasadışı faaliyetlere karışıldığı ve nelerin üstünün kapatılmaya çalışıldığı sorusunu getirmektedir. 1997 yılına ait ödemeler GKRY hükümetinin üç farklı kaleminde %27, 50 ve 23 şeklinde gösterilmesine rağmen bunlar devletin gelir kaleminde veya ihrac vergisi başlığı altında gösterilmemektedir.

GKRY'nin yayın kurullarıyla hiçbir bağlantısı söz konusu değildir. Voice of America'nın yayınlarıyla ilgili anlaşma döneminin GKRY Dışişleri Bakanı Ioannis Cassoulides ve İletişim ve Haberleşme Bakanı Averof Neophytou tarafından imzalanmıştır.

Şüphesiz her devletin bir başka devlet veya devletlerle ikili anlaşmalar yapması, özellikle ABD gibi kıtasal bir güçle aynı safta bulunması tartışılmayabilir. Öte yandan yapılan ikili anlaşmaların kamuoyundan saklanması, devletlerin şeffaf olmaması ve kapalı kapılar ardında bir takım oyunlar çevrilmesi kamuoyunun tepkisini çeken hususlardır. Öte yandan GKRY hükümeti 1997-2006 süreciyle ilgili olarak devlet bütçesine yapılan ödemelerle ilgili hiçbir açıklama yapamaz. Kara para olarak nitelendirilen ve devlet bütçesinde resmen görünmeyen veya gösterilemeyen⁴⁷ bu CIA ödemeleriyle ilgili olarak GKRY hükümetine yönelik bir dizi yeni soru da gündeme gelir;

"1- GKRY hükümetinin 1968-1997 sürecinde ABD tarafından yapılan ödemelerle ilgili düşüncesi ve kararı nedir?"

2- 1997'den günümüze kadar ABD tarafından FBIS faaliyetleriyle ilgili olarak ABD'nin bütçede görünmeyen ödemelerinin tutarı nedir?"

3- GKRY Hükümeti Voice of America Radyosu ile ilgili 2002 tarihli anlaşmayı hangi amaçla ve neden imzalamıştır ve ABD'nin FBIS konusuyla ilgili olarak 1997-2002 sürecinde anlaşmayı tek taraflı olarak iptal ettiği doğru mudur?"

4- Daha önceki hükümet döneminden kalan ve bütçede açık olarak kabul edilen ve normal şartlarda iktidardaki hükümet tarafından suçlama için kullanılabilecek bir durumu bu kadar kolay bir şekilde neden kabul etmiştir?"

5-Tasos Papadopoulos hükümeti tarafından hükümete karşı bir komplo olarak gösterilmesine rağmen FBIS ödemeleriyle ilgili olarak devlet neden tek bir kelime bile açıklama yapmamıştır?"

⁴⁷ Klasik anlamda devletlerin kamuoyu baskısından kurtulabilmek ve konuyla ilgili olarak muhtemel kamuoyu baskısı ve kanuni sınırlamalardan kaçınabilmek amacıyla müracaat ettikleri yol örtülü ödenek olarak bilinen bir uygulamadır. Genellikle devletin en üst düzeyde cumhurbaşkanı, başbakan ve başkandan bakanlara kadar kısıtlı bir çerçevede tahsis edilen paranın kaynağı hiçbir şekilde açıklanmaz, soruşturulmaz ve herhangi bir kanuni soruşturmaya tabii tutulmaz. Dolayısıyla özellikle yasadışı faaliyetlerde bulunma düşüncesindeki yönetimler için örtülü ödenek adeta cankurtaran simidi gibidir. GKRY hükümeti de ABD tarafından CIA'nın Kıbrıs adasında Cape Greco, Ayios Nikolaos ve diğer merkezlerinden yürüttüğü istihbarat ve diğer faaliyetleri için ödenen paraları resmen göstermemekle birlikte bunu "gizli faaliyetleri" için kullanmakta beis görmez.

6- İnsansız/personelsiz *Voice of America* istasyonu için ABD yıllık yarım milyon dolar ödeme yaptığına göre altyapısı, teknik donanımı ve ABD'nin Lefkoşa Büyükelçiliği bünyesinde görünen personeli bulunan FBIS faaliyetleri için yapılacak ödeme ne kadar olacaktır?

7- Cape Greco'da bulunan böyle bir istasyon için her yıl yarım milyon dolar ödemeyi kabul eden ABD gibi süper bir gücün adadaki FBIS faaliyetleriyle ilgili olarak tek bir kuruluş bile ödeme yapmamayı kabul etmemesi ve 1997 sürecinde ödeme yapmaması mantıklı bir durum mudur yoksa perde arkasında başka işler mi bulunmaktadır?

8- Tasos Papadopoulos gibi Amerikan karşıtı olarak bilinen birinin başkanlığındaki Rum hükümetinin böyle bir radyo istasyonunun mevcudiyetine bu kadar müsamahakâr davranması ve ABD'nin buradaki faaliyetleri konusunda GKRY hükümetine karşı hiçbir yükümlülüğünün bulunması nedendir?

9- Eğer GKRY hükümeti bu sorulara mantıklı ve ikna edici cevaplar veremiyorsa en azından CIA'dan ne kadar para aldığını, bu parayı ne şekilde aldığını, bu parayı nasıl kabul ettiğini ve nerede harcadığını açıklamaları gerekmez mi?"

KAPANIŞ OTURUMU
BÜYÜK SALON
Prof. Dr. Tayyar ARI
17:30-18:00

İLETİŞİM

Adres

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
16059 Nilüfer / BURSA

Bölüm Sekreterliği

Telefon : 0224 294 11 94

DESTEK VEREN KURUM VE KURULUŞLAR

DIŞ İLİŞKİLER BAŞKANLIĞI

T.C. BAŞBAKANLIK
KAMU DİPLOMASİSİ KOORDİNATÖRLÜĞÜ

T.C.
BURSA VALİLİĞİ

TESAM
Ekonomik, Siyasal ve Stratejik
Araştırmalar Merkezi

PEGEM
AKADEMİ

DORA YAYINCILIK LTD. ŞTİ.
Altıparmak Mahallesi Bozkurt
Cd. No.10 Osmangazi/BURSA
Tel : 0.224 221 38 39
: 0.224 225 37 46
Fax : 0.224 220 36 73
www.dorayayincilik.com.tr
info@dorayayincilik.com.tr

